TARİHÎ VE ETİMOLOJİK TÜRKİYE TÜRKÇESİ LUGATİ

ANDREAS TIETZE

azmak = entarten
= stören, verstören } Blau Bor

az- ZajKD 28[32]
aufbegehren M. Kaşg. 16
se revolter, s'égarer Abu Hayyān 9
Turfan Index 467
Radl. I 556
(tadeln ?) Ešref 0 II5
(starke Schmerzen erzeugen) Kıvırcık 74[15]
(sich losreissen, Schiff) AC Züm 46,13

bir arada
Pembe 142[6]
bir araya toplanmak Pembe 143[9]
bir araja gäldilär Giese AP 34[12]
bir araja cäm' oldylar Giese AP 204[10]
bir araya toplayıp (Pz) Muharrem ayı fıkrası
hep bir arada Çulluk 207[9] 342[8]

Ağaca çıkan keçinin
ağaca çıkan oğlağı olur
H. Cevat

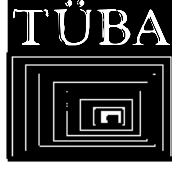
az kaldı 141
O söylemeseydi az kaldı sarımsaklı cacığı yemiş gitmiştim
Pembe 74[16]
az kaldı ölüyordum Pembe 67[11]
az kaldı alacaktım Pembe 94
Bürü-i hicab az kaldı beni ezecekti Fuhş 88[4]
az kalmış dizim parçalanacakmış
Fuhş 221[7]
az galdy-ki hälāk ola TQyrq 117[4]

azıcık (adv.)
Diş kirası 47
vgl. ıcık Δ

DÖRDÜNCÜ CİLT
K-L

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Türkiye Bilimler Akademisi

TARİHÎ VE ETİMOLOJİK TÜRKİYE TÜRKÇESİ LUGATİ

ANDREAS TIETZE

Dördüncü Cilt

K – L

Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati

Türkiye Bilimler Akademisi
Piyade Sokak No 27, 06690
Çankaya – Ankara
Tel: 0312 442 29 03
www.tuba.gov.tr

ISBN: 978-9944-252-78-2 (tk.)
ISBN: 978-9944-252-82-9 (4. cilt)

Proje Yöneticisi
Ahmet Cevat Acar
TÜBA Başkanı

Editör
Semih Tezcan

İletişim ve Koordinasyon
Aynur Odabaş

Dizgi
Sena Dogan
Ece Yavuz

Grafik Tasarım
Ece Yavuz

Birinci Baskı
1100 adet

Baskı Yeri, Tarihi
Ses Reklam Matbaacılık, ANKARA
Aralık 2016

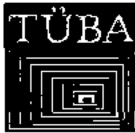
TARİHÎ VE ETİMOLOJİK TÜRKİYE TÜRKÇESİ LUGATİ

Dördüncü Cilt

K – L

ANDREAS TIETZE

TÜBA Yayını Editörü: Semih Tezcan

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Ankara
2016

TÜBA Yayını Editörü: Prof. Dr. Semih TEZCAN

TÜBA Yayını Editör Yardımcıları:
Doç. Dr. Helga ANETSHOFER, Prof. Dr. Nurettin DEMİR,
Dr. Sena DOĞAN, Dr. Meriç KURTULUŞ,
Rubabe TAGHİZADEZONUZ M. A., Prof. Dr. Şule PFEIFFER-TAŞ
Doç. Dr. Nuran TEZCAN, Prof. Dr. Emine YILMAZ,
Doç. Dr. Sevim YILMAZ-ÖNDER

Dördüncü cildin hazırlanmasında
kendilerine yöneltilen sorulara
cevap vererek katkıda bulunanlar:
Prof. Dr. Tansu AÇIK, Prof. Dr. Marcel ERDAL,
Dr. Ingeborg HAUENSCHILD,
Prof. Dr. Christos TZİTZİLİS

Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'nin dördüncü cildinin baskıya hazırlanmasına Avusturya Bilimler Akademisi'nin bir projesi çerçevesinde 2000 yılında başlanmış, bu hazırlıklar, 2014-2016 yılları arasında A. G. Leventis Vakfı'nın sağladığı malî yardımla Kıbrıs Üniversitesi (Nicosia), Türkoloji Kürsüsü Başkanı Prof. Dr. Martin STROHMEIER yönetiminde Doç. Dr. Helga ANETSHOFER, Dr. Sena DOGAN, Doç. Dr. Sevim YILMAZ-ÖNDER ile kütüphane çalışanları Elena DİOMİDİ-PARPOUNA, Vasiliki KOUKOUNİDOU tarafından gerçekleştirilen bir projeyle sürdürülmüş ve TÜBA projesinde sonlandırılmıştır.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

İÇİNDEKİLER

HURUFAT

Kitabımıza esas olan bugünkü standart Türkiye Türkçesi (BSTTk.) olduğu için, transkripsiyonda (yazı çevrimi) kullanılan harfler de mümkün olduğunca BSTTk.nde geçerli hurufattan seçilmiştir. Mesela "cīm" harfi için Arap dili çalışmalarında yaygın olduğu şekliyle "**ǧ**" değil "**c**" harfi kullanılmıştır. Latin alfabesini kullanmayan dillerdeki kelimeler (mesela Slav dillerinden alınan kelimeler) transliterasyonla (harf çevrimi) Türk harflerine aktarılmış ve icap ederse telaffuzları fonetik işaretlerle gösterilmiştir.

Yunanca kelimeler orjinal imlaları ile tespit edilmiş ve ardından telaffuzları Türk harfleriyle gösterilmiştir. Klasik Yunanca ve Yeni Yunanca kelimelerde bu dillere ait bilim dallarında yaygın olarak kullanılan telaffuz şekilleri kaydedilmiş, nadiren her iki telaffuz şekli de verilmiştir.

Arap hurufatlı dillere, yâni Arapça, Farsça, Kürtçe ve Osmanlıcaya, ait kelimelerde Türkiye'de yaygın olan transkripsiyon (yazı çevrimi) sistemi uygulanmıştır. Mesela Anglo-Sakson sisteminde ligaturla /**sh**/ ve *Deutsche Morgenländische Gesellschaft*'ın sisteminde köşeli ters şapka (*haček*) ile **ˇs** olarak transkribe edilen harfi biz **ş** ile gösterdik. Diğer harfler için aşağıdaki listeye bakınız.

Ermenice, bu eserde Ermenicenin Anadolu şivesi anlamında kullanılmaktadır.

Ermeniceden Türkiye Türkçesine geçen kelimeler genellikle şivelerden kaynaklandığı için Türkçede bu diyalektlerin telaffuzunu muhafaza etmişlerdir.

Batı ve Doğu Ermeniceleri Eski Ermeniceden (Klasik Ermenice) gramer bakımından farklıdır. Bununla beraber Batı Ermenicesi diğer şivelerden telaffuzda ayrılır; ms. *tenues (tonsuz, sert kapantı sesleri* **p**, **t**, **k**) yerine *media (tonlu kapantı sesleri* **b**, **d**, **g**) telaffuz edilir (/**b**/ yerine /**p**/, /**c**/ yerine /**ç**/ vs.), *aspirata (soluklu ünsüzler)* aynen telaffuz edilir. Ama Batı ve Doğu Ermenicesi arasındaki fark en çok edebî dilde görülür. Şiveler bu ayrımı bütün noktalarda açık bir biçimde ortaya koymazlar, yâni Ermenicenin Anadolu şivelerinin hepsi Batı Ermeniceye ait değildir. Örneğin Van'da konuşulan Ermenice en azından fonetik olarak Doğu Ermeniceye denk düşmektedir. Bunların dışında öbür diyalektler de Batı/Doğu ayrımı kurallarına uymazlar. Bu nedenle biz diyalektlerin konuşulduğu yerleri de gösteriyoruz: **Erm. (diyal. Van).**

Burada Ermenice kelimeler transliterasyonla (harf çevrimi) aktarılırken kısmen Ermenicenin milletlerarası transkripsiyon sistemine uymayan kullanımlar yaptık (ms. /**j**/ harfi yerine /**dz**/ kullanılması vs.). Bu kitapta aspirata (soluklu ünsüzler) bir apostrof ile gösterilmiştir (ms. /**p'**/, /**k'**/, /**ç'**/, /**t'**/, /**ts'**/). Ermenice *tenues (tonsuz, sert kapantı sesleri* **p**, **t**, **k**) ve *aspirata (soluklu ünsüzler)* Türkiye Türkçesi'ne *tenues (tonsuz, sert kapantı sesleri* **p**, **t**, **k**) olarak yansır, yani /**p**/ ve /**p'**/: /**p**/; /**ç**/, /**ç'**/, /**ts**/ ve /**ts'**/: /**ç**/; /**k**/ ve /**k'**/: /**k**/; /**t**/ ve /**t'**/: /**t**/).

ARAP HARFLERİ İÇİN TRANSKRİPSİYON (YAZI ÇEVRİMİ) İŞARETLERİ

		transkripsiyon (yazı çevrimi)		Arapça	Farsça
harf	**adı**	**DMG'ye göre**	**sözlükte kullandığımız**	**Ar. telaffuz**	**Fa. telaffuz**
ء	hemze	ʼ	'	hafif kesme	~
ا	elif	â	a, ā	/a/ ile /e/ arası	~
ب	be	b	b	/b/	~
پ	pe	p	p	—	/p/
ت	te	t	t	/t/	~
ث	se	s̱	s̱	İng. bath gibi	/s/
ج	cîm	ǧ	c	/c/	~
چ	çîm	č	ç	—	/ç/
ح	ḥâ	ḥ	ḥ	aspirasyon ile çıkan kuvvetli /h/	/h/
خ	ḫı	ḫ	ḫ	kuvvetli ve frikatif /h/, Alm. doch gibi	~
د	dâl	d	d	/d/	~
ذ	ẕâl	ẕ	ẕ	İng. there gibi	/z/
ر	re	r	r	/r/	~
ز	ze	z	z	/z/	~
ژ	je	ž	j	—	/j/
س	sîn	s	s	/s/	~
ش	şîn	ş	ş	/ş/	~
ص	ṣâd	ṣ	ṣ	kalın /s/	~
ض	ḍâd	ḍ, ż	ḍ	/d/ ile /z/ arası	/z/
ط	ṭı	ṭ	ṭ	kalın /t/	~
ظ	ẓı	ẓ	ẓ	kalın /z/	/z/
ع	ʿayın	ʿ	ʿ	sert kesme	~
غ	ġayın	ġ	ġ	arka damağa yakın, kalın /g/	~
ف	fe	f	f	/f/	~
ق	ḳâf	q	ḳ	sert /k/	~
ك	kef	k	k	yumuşak /k/	~
گ	gef	g	g	—	/g/
ل	lâm	l	l	/l/	~
م	mîm	m	m	/m/	~
ن	nûn	n	n	/n/	~
ه	he	h	h	/h/	~
و	vâv	w,u	v,w,ū	İng. why gibi; uzun /u/,/v/	~
ى	ye	y,ī	y,ī	/y/, uzun /i/	~

DMG: Alman Doğu Araştırmaları Derneği
* ~ işareti telaffuzun Farsçada aynı olduğunu gösterir.
* — işareti harfin Arapçada bulunmadığını gösterir.
* Farsça alfabede *he* harfi *vâv* harfinden sonra gelmektedir.

OSMANLICA

harfler	transkripsiyon (yazı çevrimi)	telaffuz
ا/آ	ā, a	uzun /a/, /a/
ء	ʾ	hafif kesme
ع	ʿ	sert kesme
ب	b	*/b/*
ج	c	*/c/*
چ	ç	*/ç/*
د	d	*/d/*
ذ	ẓ	sert */d/*
	e	*/e/*
	ė	EOsm. ve Az. Tk.nde */i/* sesine yakındır
ف	f	*/f/*
گ	g	*/g/*
غ	ġ	arka damağa yakın, kalın */g/*
ه	h	*/h/*
ح	ḥ	*/h/*
خ	ḫ	sert */h/*
ژ	j	*/j/*
ك	k	*/k/*
ق	ḳ	sert */k/*
ل	l	*/l/*
م	m	*/m/*
ن	n	*/n/*
و	v, ö, ü, o, u, ö, ü	*/v/*, uzun */o/*, uzun */u/*,*/o/*,*/u/*,*/ö/*,*/ü/*
ك	ŋ	genizden gelen */n/*
پ	p	*/p/*
ر	r	*/r/*
س	s	*/s/*
ص	ṣ	kalın */s/*
ث	s̱	*/s/*
ش	ş	*/ş/*
ت	t	*/t/*
ط	ṭ	sert */t/*, velar (arka damaksıl) ünlülü Tk. kelimelerde kalın */d/* veya */t/* ms. *daġ* veya *toz*
ى	y, ī, i, ı	*/y/*, uzun */i/*, */i/*, */ı/*
ز	z	*/z/*
ذ	ẕ	*/z/*
ظ	ẓ	sert */z/*
ض	ż	sert */z/*

* 19. asır metinlerinde ünlüler için bugünkü Türkiye Türkçesindeki harfler kullanılmış, ünsüzler ise metinde bulundukları gibi aktarılmışlardır. Bu kurala yalnızca birkaç kelime istisna oluşturmaktadır (ms. **alub**, **içün** gibi).

* Osmanlıca kelime ve metinlerin transkripsiyonunda 19. asrın başına kadar iki ünlü arasındaki /**g**/ ve /**k**/ harfleri /**g**/ ile, 19. asırdan sonra ise /**ğ**/ ile gösterilmiştir. (*degil* > *değil* gibi)

* Azerbaycan Tk. açık /**e**/ fonemi (**ə** harfi), /**ä**/ ile gösterilmiştir.

Ferec ba'd eş-şidde'nin Budapeşte nüshasındaki özel yazım ve transkripsiyon (yazı çevrimi) biçimleri için b. **â** ⊡.

YUNANCA İÇİN TRANSKRİPSİYON (YAZI ÇEVRİMİ) İŞARETLERİ

	Klasik Yunanca (EYun.)	**Yeni Yunanca (BizYun.* ve Yun.)**
α	a	a
β	b	v
γ	g	ġ (/e/ ve /i/ sesinden önce y)
δ	d	ḏ
ε	e	e
ζ	z	z
η	ē	i
θ	th	ṯ
ι	i	i
κ	k	k
λ	l	l
μ	m	m
ν	n	n
ξ	ks	ks
ο	o	o
π	p	p
ρ	r	r
σ, kelime sonunda ς	s	s
τ	t	t
υ	u,ū	i
φ	ph	f
χ	kh	h (ardından /e/ veya /i/ gelirse Alm. ich gibi)
ψ	ps	ps
ω	ō	o
Birleşik harfler		
ει	ei/ē	i
αι	ai	e
αυ	au	av/af (sessiz ünsüzlerden önce)
ευ	eu	ev/ef (sessiz ünsüzlerden önce)
οι	oi	i
ου	ou/ū	u
μπ	mp	b/ mb
ντ	nt	d/ nd
γγ (γκ)	ng (nk)	g/ng
τζ	c	c

**BizYun. Bizans Yunancası*

ERMENİCE İÇİN TRANSKRİPSİYON (YAZI ÇEVRİMİ) İŞARETLERİ

harfler		Doğu Ermenice	Batı Ermenice	Sözlükte kullandığımız
Ա	ա	a	a	a
Բ	բ	b	p	p (b)
Գ	գ	g	k	k (g)
Դ	դ	d	t	t (d)
Ե	ե	e	e	e
Զ	զ	z	z	z
Է	է	ē	ē	ē
Ը	ը	ä/ə	ä/ə	ä
Թ	թ	t'	t'	t'
Ժ	ժ	ž	ž	j
Ի	ի	i	i	i
Լ	լ	l	l	l
Խ	խ	x	x	ḫ
Ծ	ծ	c	j	dz (ts)
Կ	կ	k	g	k (g)
Հ	հ	h	h	h
Ձ	ձ	j	c	ts (dz)
Ղ	ղ	ł	ł	ğ
Ճ	ճ	č	ǰ	c(ç)
Մ	մ	m	m	m
Յ	յ	y	y	y
Ն	ն	n	n	n
Շ	շ	š	š	ş
Ո	ո	o	o	o
Չ	չ	č'	č'	ç'
Պ	պ	p	b	p (b)
Ջ	ջ	ǰ	č	ç (c)
Ռ	ռ	ṙ	ṙ	ṙ
Ս	ս	s	s	s
Վ	վ	v	v	v
Տ	տ	t	d	d(t)
Ր	ր	r	r	r
Ց	ց	c'	c'	ts'
Ւ	ւ	w	w	w
Փ	փ	p'	p'	p'
Ք	ք	k'	k'	k'
Օ	օ	ō	ō	ō
Ֆ	ֆ	f	f	f
	և	u	u	u

TOPLU BAKIŞ MADDELERİ

Maddelere göre

Dördüncü Cilt

kahkaha	Arapçada tek heceli ses yansımalı bir unsurun tekrarlanmasından oluşan dört köklü fiiller (afʿāl rubāʿiya)
kambur	***z***'li ikileme örnekleri (***kanbur zanbur***)
karpıze/ karpuca	Yunanca küçültme eki
karsaz	Fa. ***sāḫtan*** 'yapmak, oluşturmak, hazırlamak' fiilinin şimdiki zaman kipi olan ***-sāz*** ile yapılmış bileşik isimler
kellim kellim, lâ yenfâ	Ar.da olumsuz geniş zaman cümlesi kurmak için kullanılan ***lā*** ve ***lam*** ile deyimler
keşan keşan	Fa.dan alınma kelimelerde aktif ortaç (participium activum) yapan ***-ān*** ekiyle yapılmış olanlar
keştinişin ol-	Fa. ***nişastan*** 'oturmak, ikamet etmek, kalmak' fiilinin şimdiki zaman kipi olan ***-nişīn*** ile yapılmış bileşik isimler
köftehor/ küftḫhūr	Fa. ***ḫʷurdan*** 'yemek, içmek' fiilinin şimdiki zaman kipi olan ***-ḫʷār*** (***-ḫʷāra***) ile yapılmış bileşik isimler
lizol	sonu ***-ol*** ekiyle biten müstahzarat isimleri

TOPLU BAKIŞ MADDELERİ

Takılara göre

Dördüncü Cilt

-ān	(Fa. aktif ortaç [participium activum] yapan ek
-har/-hor	(Fa. ***ḫʷurdan*** 'yemek, içmek' fiilinin şimdiki zaman kipi olan ***-ḫʷār /-ḫʷāra***)
-nişīn	(Fa. ***nişastan*** 'oturmak, ikamet etmek, kalmak' fiilinin şimdiki zaman kipi olan ***-nişīn***)
-ol	müstahzarat adları
-sāz	'yapan, uyduran, hazırlayan' (Fa.)

TOPLU BAKIŞ MADDELERİ

Konulara göre

Birinci - İkinci - Üçüncü - Dördüncü ciltler bir arada

ablativus adverbialis (zarf işlevli ayrılma durumu)	açmazdan
akrabalık terimleri	ana II, anneanne, annemler
alınma kelimeler	attarcı, buhurdanlık
alliteratif (tekrarlamalı)	çırlak çıplak
argo	aban- II, alızla-, asıl- II, dikiz geç-, çepakin
Arapçada dört köklü fiiller (afʿāl rubāʿiya)	kahkaha
Arapçada *lā* ve *lam* ile deyimler	kellim kellim, lâ yenfâ
backformation (yanlış ayırma)	abar-
balık isimleri	akya
beynelmilel terminoloji	adrenalin
bileşik eylemler	b. **mürekkep fiiller**
calque (ödünçleme çeviri)	abl/âv[3]
coğrafya isimleri	âbâdî kâğıt, Abanoz, Abya, Alman, Ceneviz
consonant cluster (ünsüzler grubu)	âbrîz/abiriz, acz/aciz, blânko
çift sözler	abidik gubidik[1,2],abuk sabuk, af küf, ahım şahım, ala bele, alaş dolaş ol-, alavere (alavere dalavere), alay malay, algan- ve çalgan-, allem et- kallem et-, apar topar, çırlak çıplak, hiç mi hiç
çoğul	ahbab/ahbap, acaib/acayip[1], annemler, büyut, canan
çocuk dili	adda git-
dativus adverbialis (zarf işlevli yönelme durumu)	abes yere
degemination (ünsüz tekleşmesi)	akke/ake
diftong	beyhude
disimilasyon	ahçı
echoword (m- önsesli ikileme)	alay malay
enversiyon (ters çevirme)	acı, alaşağı et-
Eski Türkçe	ad, buy-
Farsça *-sāz* ile yapılmış	kârsâz

Farsça kelimelerde -*ān* eki	keşân keşân
Farsça kelimelerde -*nişīn* ile yapılmış bileşik isimler	keştinişin
Farsça -*ḫʷār* (-*ḫʷāra*) ile yapılmış bileşik isimler	köftehor/küftẹhür
figura etymologica (kökendeşler deyimi, iştikak)	ad- (adım ad-)
fiil →isim	alver, ayart, bastı
fiil unsuru	falyazen, ferahnak, fitneengiz, hadşinas, hakendaz, haraçgüzar
fonksiyon zayıflaması	açdur-/açtır-/açtırt-/apart-
fonoloji	abl/âv[1], âbıru, acab I/acayib[2], ad, ageh, al I, âl IV, ayıt-/ayd-/eyit-/eyd-, buy-, cami
geçişlilik-geçişsizlik	aç- I
gemination	amman
halk dili	abdest II/aptes[1], aferim
halk etimolojisi	atlu karaca/atlı karınca
ikileme	b. **çift sözler** ve **reduplication**
imlâ	**â**, arp/harp, frigidaire
internal object	diz (diz çök-)
isim-sıfat	baba I
isim tamlaması	abdülbatn
isim terkipleri	abudane, açıkgöz, adamakıllı, ahuçeşm, asudedil, ataşemiliter, cer cehiz, destiraz
İslamî terimler	abdest II/ aptes[2]
izafet	abd[1], abd[2], abıhayat, Der-i Sa'adet/ Dersaadet
kadın dili	ayol
krasis	acabola, af küf, algit-
labialisation (dudaksıllaşma)	abidik gubidik[2], abuk, ala bele, alaş dolaş ol-, gevde
Lingua Franca	abáşo,acente/acanta[1], Abya
locativus adverbialis (zarf işlevli bulunma durumu)	akab (akabinde)
metatez	albız, bacaluşka
mürekkep fiiller	alıko-/alıkoy-, artakal-
müzik terimleri	acitato
müstahzarat isimleri	lizol
neolojizm	andaç
nezaket unsurları	abd[2]

pekiştirme ön takısı	apakçıl, besbelli
possessivum (iyelik, mülkiyet) eki	barısı, anneanne, annemler
predicate intensifier (yüklem yoğunlaştırma)	apal apal
prothesis (önsese ünlü ekleme, ünlü protezi)	arasta
reduplication (ikileme)	apakçıl, apal apal, besebelli, hiç mi hiç
renk sıfatları	ak **I**, altunî
ses dönüşümü	âb I/âv[2], abajur, abes, adale/adele, aforos/ aforoz/ aforoz[2], ᶜagel[1], ᶜagel[2],ağna–II, ahçı, ahize, ambar, amelikan, amib/amip, arın/arıŋ, avşar, avul, azine, baḫ-deniz, bakara II, baydak, beyhude, çakal I, Çankırı/Osm. Kângırı, çekeleve, çeyne–/çeğne–, daban I/ taban, fol I /hol, ınan-/ BSTTk inan-, fur-, gıybet, gûşe, kûşe / köşe, İsa /İsî
ses düşmesi	abdest II/aptes[1,], ağda, ağız I, alengilli/alengirli, ameskene/amesken, arlan– II, arslan/aslan[2], atlık, boşalt–/boşat–, bül'acab, habazan
ses taklidi	cartadak, çat I[1,2]
ses türemesi	abrîz/âbiriz, acz/aciz, alakesa/alankese, alengilli/alengirli, atlambaç, arasta, blânko
spor terimleri	abandone[2]
syntagmalar (dizimler, terkipler)	adamakıllı[1], adlı adınca, akl, aklı (*x* akılda), aklı karalı, alaşağı etmek, anneanne, gel- X
tabirler	Abbâs yolcu, acemi çaydanlık
terkipler	b. **sytagmalar**
telaffuz	b. **fonoloji**
tıp terimleri	adenit
vurgu	abáşo, asgari
yansılama	b. **ses taklidi**
yardımcı fiiller	afişe et–, alaşağı et–, aldırış et–, alıko–/alıkoy–, artakal–, aşinalık et–, dikiz geç–, gel- X
zarflar	abes yere, acaba I, aceleten, açmazdan, adamakıllı, adlı akıllı[1] adınca, akab (akabinde), anca I, arkuru/arkır, ayıkla, başlı başına, birdenbire, cartadak, çıldırasıya
z'li ikileme örnekleri	kanbur zanbur

Arapçadan Alınan Kelimeler ve Ekler

1, 2, 3 ve 4 rakamları Ar. kelimelerin kök harflerini temsil etmektedir

Madde isimlerine göre

âbId	participium activum (etken sıfat fiil, aktif partisip) 1ā2i3 vezni (1,2,3 kök harfleri)
ablak I	a12a3 vezni, anlamca elativus olmayan (karşılaştırma [comparativus] ve mübalaga [superlativus] anlamı taşımayan) sıfatlar
abraş	a12a3 vezni, renk sıfatları
abus	1a2ū3 vezni, öznenin çarpıcı bir vasfını belirten sıfatlar
a'cab	a12a3 vezni, elativus (karşılaştırma ve mübalaga)
aceze	1a2a3a vezni, Ar. participium activum'un (etken sıfat fiil, aktif partisip) (1ā2i3 kalıbı) bir insanı tavsif ettiği hâllerde çoğulu
acîb	1a2ī3 vezni, sıfat
akavIl	gruplaşma (distributiv) e1ā2i3 veya e1ā2ī3 vezni
akkâm	1a22ā3 vezni, nomina actoris ve nomina fabricatoris (üreten isimleri)
alâ-rivayetin	Ar. genetivus (genetif, ilgi hali) hâlindeki belirsiz kelimelerin sonuna ***-in*** eki alması
alImallah	Ar. Allah'ın ismiyle kullanılan geçmiş zaman çekimli fiiller
anIlgıyab	Ar. ***'an*** ön takısı: bir yerden ayrılma, hareket etme, vs. manaları verir
arzullahI vasıa	Ar. i'râbı genetivus (genetif, ilgi hali) hâlinde ***-I*** olan kelimeler
ba'd/ba'de	'sonra' manasındaki ***ba'de*** preposition'u (edat, ilgeç)
barekallah	optatif
batran	Ar. yapım eki ***-ān*** sıfat veya nomen actionis türetir
besmele	1a23a4a vezni dört kök harflidir; Allah lafzı ile ilgili tabirlerde kullanılır
beyne	'arasında' manasındaki *beyne* preposition'u (edat, ilgeç)
beynennehreyn	dualis (ikil, tesniye) eki *-eyn*
buluğ/bülûğ	1u2u3 vezni geçişsiz fiillerden nomina abstracta (soyut isimler) yapar
büruc	1u2u3 vezni, tek heceli kelimeleri çoğul yapar
büyut	çoğul yapma şekilleri

Kalıplara göre

a12a3	elativus (en üstünlük, ismi tafdil) (**a'cab**)
a12a3[1]	elativus anlamca elativus olmayan (karşılaştırma [comparativus] ve mübalaga [superlativus] anlamı taşımayan) sıfatlar (**ablak** I)
a12a3[2]	renk sıfatları (**abraş**)
e1ā2i3 veya e1ā2ī3	e12ā3 kırık çoğul halinden tekrar kırık çoğulu, gruplaşma (distributiv) (**akavil**)
1a2a3a	Ar. participium activum'un (1ā2i3 kalıbı) bir insanı tavsif ettiği hâllerde çoğulu (**aceze**)
1ā2i3	participium activum (etken sıfat fiil, aktif partisip) (**âbid**)
1a2ī3	sıfat (**acîb**)
1a2ü3	öznenin çarpıcı bir vasfını belirten sıfatlar (**abus**)
1a22ā3	nomen actoris (bir fiili gerçekleştiren, bir edimde bulunan) ve nomen fabricatoris (üreten ismi) (**akkâm**)
1a23a4a	dört kök harflidir; Allah lafzı ile ilgili tabirlerde kullanılır
1u2u3	geçişsiz fiillerden nomina abstracta (soyut isimler)
	yapar (**buluğ/bülûğ**)
1u2u3	tek heceli kelimeleri çoğul yapar (**büruc**)

İŞARETLER VE KISALTMALAR

< >	Kelimenin ödünç alınma yolunu gösterir
??	Mana veya etimoloji meçhul
‼	Çağ.da ve Osm.da ortak kelime olduğuna dikkat
※	Kelimenin geçtiği örnek cümleye işaret eder
※※	Kelimeye örnek cümle bulunamadığını gösterir
*	Aslında var olmayan, uydurulmuş, düşünülmüş kelime veya tabirler
⊡	Toplu bakış maddesi

Kısaltmalar

Genel Kısaltmalar

(Bibliyografik kısaltmalar için b. Bibliyografya)

AD.	Anadolu Türk diyalektleri
a.e.	aynı eser
Alm.	Almanca
Alt.	Altayca
a.m.	aynı manada
Ar.	Arapça
Arn.	Arnavutça
Arom.	Aromunca
Asur.	Asurca
a.y.	aynı yerde
Az. Tk.	Azerbaycan Türkçesi
b.	bakınız
BizYun.	Bizans Yunancası
b.m.	bugün bilinen manada
BSTTk.	Bugünkü Standart Türkiye Türkçesi
Bulg.	Bulgarca
Cerm.	Cermence
civ.	civarı, civarında
Çerkes.	Çerkesçe
Çağ.	Çağatayca
Çek.	Çekçe
Çin.	Çince
diyal.	diyalekt/leri
EAlm.	Eski Almanca
ECerm.	Eski Cermence
EFa.	Eski Farsça
EFr.	Eski Fransızca
EErm.	Eski Ermenice
EFlem.	Eski Flemenkçe
EHind.	Eski Hintçe
Eİng.	Eski İngilizce
Eİt.	Eski İtalyanca
EOsm.	Eski Osmanlıca
Erm.	Ermenice
ESür.	Eski Süryanice
ETk.	Eski Türkçe
EYun.	Klasik Yunanca
Fa.	Farsça

Flem.	Flemenkçe
Fr.	Fransızca
Gag.	Gagavuzca
gaz.	gazetesi
Gürc.	Gürcüce
Hakas.	Hakasça
Hind.	Hintçe
HvarTk.	Hvarezm Türkçesi
İbr.	İbranice
İng.	İngilizce
İsp.	İspanyolca
İsv.	İsveççe
İt.	İtalyanca
Kalm.	Kalmükçe
KazTat.	Kazan Tatarcası
Kırg.	Kırgızca
KırTat.	Kırım Tatarcası
Kom.	Komanca
krş.	karşılaştırınız
Kumuk.	Kumukça
Kürt.	Kürtçe
Kürt. (Zaza)	Kürtçe–Zazaca
Lât.	Lâtince
Leh.	Lehçe (Polonezce, Polonya'da konuşulan dil)
Mac.	Macarca
Malay.	Malayca
Mo.	Moğolca
m.ö.	milattan önce
ms.	mesela
no.	numara
Osm.	Osmanlıca
OOsm.	Orta Osmanlıca
OAlm.	Orta Almanca
Özb.	Özbekçe
Pehl.	Pehlevice
Protobulg.	Proto–Bulgarca
Port.	Portekizce
Prov.	Provansal
RD.	Rumeli Türk diyalektleri
Rom.	Roma dili, Kıptice, Çingenece
Rum.	Rumence
Rus.	Rusça
Sansk.	Sanskrit

Slavo-Mak.	Slavo-Makedonca
Sırp-Hırv.	Sırpça-Hırvatça
Sl.	Slav/Slavca
Slo.	Slovakça
Slov.	Slovence
Sogd.	Sogdca
Şor.	Şorca
Süry.	Süryanice
TBM.	Toplu Bakış Maddesi
Tk.	Türkçe
Tob.	Tobol diyalekti
Tsak. diyal.	Yunancanın Tsakonia diyalekti
TTk.	Türkiye Türkçesi
Tuv.	Tuvaca
Türkm.	Türkmence
T.Y.	Türkçe Yazmalar
t.y.	tarih yok
Ukr.	Ukraynaca
vs.	ve saire
Yak.	Yakutça
YLât.	Yeni Lâtince
Yun.	Yunanca
YUyg.	Yeni Uygurca
y.y.	yayın yeri yok
yy.	yüzyıl

BİBLİYOGRAFİK KISALTMALAR

AAS	*Asian and African Studies* (Haifa)
AO	*Acta Orientalia* (Copenhagen)
AOH	Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
ArchOtt	*Archivum Ottomanicum* (Wiesbaden)
ArOr	*Archív Orientální* (Praha)
BS	*Balkan Studies* (Thessaloniki)
Belleten	*Türk Tarih Kurumu Belleten* (Ankara)
CAJ	*Central Asiatic Journal. International periodical for the languages, literature, history and archaeology of Central Asia* (Wiesbaden)
FO	*Folia Orientalia* (Krakauw)
GR	*Graeco–Romanica* (Thessaloniki)
isi	*Islamica* (Lipsiae)
JT	*Journal of Turkology* (Szeged)
JTS	*Journal of Turkish Studies* (Cambridge, Mass.)
KCsA	*Kőrösi Csoma–Archivum* (Budapest)
KSz	*Keleti Szemle* (Budapest)
LMO	*Le Monde Oriental* (Uppsala)
LBalk	*Linguistique Balkanique* (Sofia)
MT	*Materialia Turcica* (Bochum)
Oriens	*Journal of the International Society for Oriental Research* (Leiden–New York–Köln)
OS	*Orientalia Suecana* (Uppsala)
RO	*Rocznik Orientalistyczny* (Warszawa)
SHD	*Seçilmiş Hikâyeler Dergisi* (İstanbul)
STC	*Studia Turcologica* Cracoviensia (Kraków)
StTu	*Studia Turcica* (Budapest)
TAD	*Tarih Araştırmaları Dergisi* (İstanbul)
TD	*Türk Dili* (Ankara)
TDAY	*TDK, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı–Belleten* (Ankara)
TDED	*Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (İstanbul)
TDiA	*Türk Dilleri Araştırmaları* (Ankara)
TDK	*Türk Dil Kurumu* (Ankara)
TKA	*Türk Kültürü Araştırmaları* (Ankara)

TM	*Türkiyat Mecmuası* (İstanbul)
Turc	*Turcica* (Paris/Louvian)u
TüDer	*Türkoloji Dergisi* (Ankara)
UAJb	*Ural-Altaische Jahrbücher* (Wiesbaden)
WZKM	*Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* (Wien)
YH	*Yeni Hikâyeler* (Ankara)
YTH	*Yeni Türk Hikâyeleri*
ZDMG	*Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (Wiesbaden)
ZBalk	*Zeitschrift für Balkanologie* (München)

TARİHÎ VE ETİMOLOJİK TÜRKİYE TÜRKÇESİ LUGATİ

Dördüncü Cilt

K – L

K

RD. **ka** I ‘kadar’ J. Németh 1965 s. 400 < ***kadar*** kelimesinin kısaltılmışı. ※ ***Böyle avaz avaz Boşnak kadınlarının namusunu övdükten sonra “Bizim karilar sapına ka erkektir, erkek!” diye saldırmış kahvenin camına, vurmuş yumruğunu, eli parçalanmış.*** (K. Bilbaşar, 1961 s. 48).

Osm. **ka** II ‘düzlük, düz arazi’ < Ar. ***ḳā‘*** a.m. ※ ***Yüridükleri yėr ḳā‘-i ṣafṣaf-idi. Ne su nāmı var-idi ne̮ höd ābādānlıḳ nāmı var-idi. Ḳum-idi pür-mār, coġ-idi̮ ḫāşāk u̮ ḫār.*** (Ferec 855/1451 v. 128b).

AD. **kaa (kız)/ka** ‘kız anlamında ünlem’ DS 2577, 2780 < Erm. ***k‘a*** (diyal.), ***k‘ala*** a.m. U. Bläsing 1992 no. 161; R. Dankoff 1995 no. 769. ※ ***“Onlar bizim hanımın çektikleri olacak. Otuz poz kadar benim çektiklerim.” —“Kaa açılmamıştır ki diyafram, çekesin!”*** (R. Ilgaz 1996 s. 157).

kaabil, b. ***kabil*** I.

Osm. **ḳaat** ‘büyük odalar, salonlar’ < Ar. ***ḳā‘āt*** a.m. [***ḳā‘a*** ‘salon’ kelimesinin çoğulu]. ***Sā‘āti, ḳā‘āti, mesācidi, meşāhidi, bāzārı taḫt-ı tārānī müselseli vasṭında berdā-yi selseli. Fi l-cümle bir ḳac gün Manṣūr faḳīh Dimişḳūŋ nüzhesine ḳapıldı, ḳaldı.*** (Ferec 855/1451 v. 91b–92a).

kab/kap I ‘sıvı ve katı maddeleri koymaya, taşımaya, saklamaya yarayan mahfaza, testi’ < ETk. ***ḳab*** a.m. Clauson 1972 s. 578, Tietze 1982z no. 87. ※ ***Gördiler, bir kişi ḳuyuya su almaġa gelmiş, ceker, ̮ halḳuŋ ḳabını doldurur, gönderür; gendünüŋ ḳabı susuzlıḳdan çatlamış.*** (Ferec 855/1451 190b). ‘bardak’: ※ ***Ele aldı vu içdi bir ulu kap.*** (Meḥmed 1965 no. 2412).

kab/kap II ‘kılıf, zarf, örtü’ TS 2242–44 < ***kab/kap*** I. ※ ***Siymurġ ṭapuya gidicek, şeh-zāde ḳabından çıḳar, ol aġac budaḳlarınuŋ arasında cāyigāhlarında otururlar, eglenürler. Siymurġ gelicek gizlenür.*** (Ferec 855/1451 v. 197b). ‘kitap kapağı’: ※ ***Divanın ayağının dibinde bir terlik teki ve bir de kabı yırtık bir roman vardı.*** (S. Dölek 1999 s. 62). Krş. ***ağaç kabı, ayak kabı***.

kâ‘b/kâb ‘ayak bileği kemiği’ < Ar. ***ka‘b*** a.m. ※※ ***(birinin) kâbına var-*** (ustalıkta) onun derecesini bulmak’: ※ ***Ali Cengiz oyunu oynamakta hiç kimse kâbımıza erişemez. Boy ölçüşecek varsa gelsin beri!*** (Yaşar Kemal 1971bd s. 411).

kaba I ‘kalın, iri’ TS 2143 < ETk. ***ḳaba*** a.m. Clauson 1972 s. 580–581. Mecazî manada ‘ince olmayan, terbiyeye uymayan’: ***kaba söz.*** ※※ ***kaba ağaç*** ‘gövdesi kalın ağaç’ K. Emiroğlu 1989 s. 137: ※ ***Murād̮ Ḫān daḫı bir ḳaba aġaca arḳasın vėrdi, oturdı***. (F. Giese 1929 s. 55). ***kabadan*** (zarf) ‘gelişigüzel’: ※ ***Ud ve keman taksimleri arasında gazeli***

tutturup mededi basanlar, zurnanın, krenetenin kabadan çifte-tellilerile elleri kaldırıp göbek kıvırmalar. (S.M. Alus 1944 s. 99). ※ ***Zurna kabadan taksimi tutturdu. Çiftenâra dümbüldemeğe başladı.*** (a.e. s. 131). ***kabasını al-*** 'biçim verilecek bir maddenin gereksiz bölümlerini gidermek': ***İrice bir taş getirtti Üzeyre. Bugün yarım saat, yarın bir saat tıkırdadı. Bir haftada kabasını aldı taşın. Bugün üç harf kazdı, yarın beş harf. Bir haftada yazıyı tekmilledi.*** (F. Erdinç 1960 s. 104–105).

kaba II 'kıç, kuyruk sokumunun iki yanındaki şişkin kısımlar' < ***kaba*** I. ※ ***Odanın birinde süpürmeğe eğilir, taaa yarım saat sonra merdiven ayağına doğrulurdu da etekliğinin gerisi iki kabasının arasına kısılır kalırdı.*** (F. Erdinç 1948k s. 22). **kabalar/kaba but/ kaba etler** a.m. ※ ***İki kadın sopa sopaya geldiler. Döğüşenlerden birinin kız çocuğu anasına yardım etmek için çenesinin var kuvvetlle hasmının kıçını ısırdı. Kaba etine geçen dişlerin acısile hasım yan tarafa, sakat bir kadının üstüne devrildi.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 59). ※ ***Güzel amele kadınların arasından eksik olmuyor, bazan birinin kaba buduna bir çimdik atıyor, bazan ötekinin kıçını şamarlıyor, berikinin yanağını buruyordu.*** (Reşat Enis 1944 s. 216). ※ ***Ayağa kalktı. Bülent'In yatağının üzerinde kabalarının izi kaldı.*** (B. Günel 1991 s. 151).

Osm. **kaba** III **'**kaba kumaştan uzun üstlük' < Ar. ***ḳabā'*** a.m., krş. ***aba*** II. ※ ***Melik bu sözl lşldlcek buyurdı, elümi şeşdiler, ḳabā vu külāh geyürdller ve beni āzād eyledi. Daşra cıḳdum; egerce ölümden ḳurtıldum, ammā ol māha muḳayyed idüm.*** (Ferec 855/1451 v. 100b).

kaba but, b. ***kaba*** II.

kabaca 'büyükçe, irice; yetişkinliğe yaklaşmış' < ***kaba*** I + ***-ca*** küçültme eki. ※ ***Kendisinden az kabaca çıraklardan da hoşlanmış, onlarla iyi geçiniyordu.*** (E.E. Talu 1935 s. 48). ※ ***Biribirinden kabaca dört küçük çocuk olan bir evi düşününüz: Sabahları tutuşmuş gibi dışarıya fırlıyorum. Akşamları zindandan kaçıp ele geçen bir mahpus gibi, zorla ve istemlye lstemiye dönüyorum.*** (R.H. Karay 1939a s. 83).

kabadayı 'iri yarı ve kuvvetli biri, korkusuz ve iyi dövüşen kimse' < ***kaba*** I ve ***dayı.*** ※ ***O zamanlar, miras yeyip çapkınlığa ve hovardalığa vuran delikanlılar, yanlarındakl dalkavuklar arasında ipsiz sapsız, baldırıçıplak, kabadayı geçinen güruhtan muhafızlar da alırlar, onlara dayanarak ötede beride külhanbeylik ederlerdi.*** (S.M. Alus 1944 s. 106).

kabadlka, b. ***kapadlko***.

kaba etler, b. ***kaba*** II.

Osm. **kabahat** I 'uygunsuzluk, yakışıksızlık, çirkin hareket; ziyan, hasar' < Fa. ***ḳabāḥat*** a.m. < Ar. ***ḳabāḥa*** 'çirkinlik'. ※ ***Tedrīc-ile sikke-i celīle-i şehrlyārīnüŋ revācı kesāda mübeddel olmışdur; ḥālen-ki vüzerādan kimse bu sirrl sormaz ve ḳabāḥatını aŋlamaduḳlarından taḥṣīl-i vuḳūfına tecessüs u tefaḥḥuṣ-ile muḳayyed olmaz.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 184).

kabahat II 'suç; (hukukta) hafif suç' < ***kabahat*** I. ※ ***Durduğumuz kabahat; haydi istediğin yere gidelim!*** (O.C. Kaygılı 1938 s. 145). ※ ***Yemiş***

istedikleri zaman ağaçlara çıkar, entarisinin her eteğini bir dala takıp yırtar. Kumaş parasını kendi vermediğinden, dikişini kendi dikmedikten sonra yırtmazsa kabahat. (R.N. Güntekin 1944 s. 95). ※ ***Kabahat hep bizim Necmi'de.*** (S.M. Alus 1944 s. 183). ※ ***Kabahat benden gitti. Gelgelelim enayiliğime içerlemekteyim.*** (N. Tirali 1947 s. 113). ***kabahati (birisine) bul–*** 'kabahati birisine yüklemek, onu mesul görmek': ※ ***Gençlerin ecnebi lisan öğrenememelerinden şikâyet ediyor, kabahati tedris usulüne buluyor.*** (H.C. Yalçın 1935 s. 26–27). ※ ***Hepsi kabahati Dal Murada buluyorlardı. Kimsenin hatırına suçu Satıoğluna yüklemek gelmiyordu.*** (K. Bilbaşar 1939 s. 34).

Osm. **kabail** 'kabileler' < Ar. ***ḳabā'il*** a.m. [***ḳabīla*** kelimesinin çoğulu]. ※ ***Naḳl ėtmişler ki ḳabā'il-i 'Arab icinde resm böyle cārī imiş kim her ki yolda yürürken yöni͜ Hātim-i Ṭāy sinine uġraya ve eli dar olmaya, gereg-imiş ki ḳona, anda ḳurbān ėde, yėyeler, iceler,͜ Hātimüŋ żiyāfeti yėrine gece.*** (Ferec 855/1451 v. 233a).

kabak I 'bilinen sebze ve ondan yapılan yemekler'< ETk. ***ḳabaḳ*** a.m. [***kab*** + ***-ak*** küçültme eki, b. ***bardak*** ⊡]. Clauson 1972 s. 582. ※ ***Şu sol elimde görmüş bulunduğunuz patates soyacağına bir göz atınız! Bu sihirli patates soyacağı, hem kabak oyar, hem de şöyle eğrilemesine tutulduğunda harikalar yaratır.*** (T. Uyar 1982d s. 40).

EOsm. **kabak** II 'şarap kadehi' TS 2144–45 < ***kabak*** I. ※ ***Eger meyden ġanā vėrseydi lāle | Tehī 'arż ėtmek olmazdı piyāle. | Gerekmez ġonceler-le ṣaḥn-ı bāġı | Gül efsüniyle dolmazsa ḳabaġı.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 180).

(Argo) **kabak** III 'esrar içmede kullanılan bir çeşit nargile' H. Aktunç 1990 s. 147 < ***kabak*** II. ***kabakçı*** 'esrarkeş'. ※ ***Ḳabakçıların kabadayısı: "Bana bakın, zırtapozlar, son defa söylüyorum, ya def olup başka yerde anırın, ya da..."*** (B. Oran 1956 s. 76).

AD. **kabak** IV 'üç telli, yaylı bir halk çalgısı' DS 2578 < ***kabak*** I. ※※

kabak V 'ham, tatsız (kavun, karpuz hakkında)' < ***kabak*** I. ※ ***Bir tarlada tatlı ve kabak karpuzlar yetiştiği gibi her kafa san'ata elverişli değildir.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 279). Mecazî manada 'aptal, bön, salak' H. Aktunç 1990 s. 147. ※ ***Başı ulu, beyinsüzdür ḳabaḳ***... (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 41). ***Hangi kız? Şu şişman kız mı? Kabak bir şey.*** (Y. Ahıskalı 1940 s. 68).

kabak VI 'saçsız, kel' Meninski 1680 II, 3610. < ***kabak*** I. ※ ***Kendi öz köylülerini bırakmışlar da, Evcili Kabak Musduya fınilik ediyorlar. Allah sizin hepisinizin belâsını versin!*** (F. Baykurt 1971t s. 69).

kabak VII 'kısa boynuzlu (hayvan)' DS 2578, TS 2145 < ***kabak*** VI. ※ ***Kapının önüne yatmış kabak öküzü ayağiyle dürterek kaldırdı. Kapının sürgüsünü çekti. Açtı. Dışarı çıktı.*** (F. Baykurt 1961k s. 124).

EOsm. **kabak** VIII 'göz kapağı' TS 2143–44 < ***kapak*** I. ※ '***Aynuma başsaŋ ḳadem, yaşum ḳabaġından çıḳar.*** (Ẕātī 1967 I, 237).

kabak dur– 'başüstü durmak, amuda kalkmak' < ***kabak*** I ve ***dur–,*** kabak nişan olarak dikilirdi. ※͜ ***Hastalıḳ merāḳiyle zevcemiŋ yanımdan ayrılmadığı müddetce o ḳadar sıḳıldım ki onuŋ gözleri öŋünde hemān oḍanıŋ ortasına atılaraḳ tepe aşağı ḳabaḳ durmaḳ için***

beynimde ḳaynayan pek şiddetli ārzüya muḳāvemet edemez bir ḥāle geldim. (H.R. Gürpınar 1341 s. 435). ※ ***Dün bir Arnavud deli ḳabaḳ ḍuracağım [diye] belki beş sāʿat oḍada öyle uğraşdı ḍurdı ki, görse idiŋ gülmeden ḳatılırdıŋ.*** (Aḥmed Rāsim 1342/1924 s. 134).

kaba kulak/kabakulak I 'kulak bezlerinin iltihabına sebebiyet veren sari bir hastalık' ※※

AD. **kaba kulak/kabakulak** 'bir çeşit kap' < ?? ※ ***Ve turşı balıḳ gelürse bir ḳaba ḳulaḳ balıḳdan dört aḳça gümrük alınur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [925/1519] s. 238). ***kaba kulak desti*** 'büyük desti' TS 2145–46: ※ ***Ve bāğları olanlar yılda birer ḳabaḳulaḳ dolu şīre ile vėrürler.*** (Ö.L. Barkan 1943 [925/1519] s. 236).

AD. **kaba kuşluk/kabakuşluk** 'öğleden bir, iki saat önceki zaman' DS 2378–79, K. Emiroğlu 1989 s. 137 < ***kaba*** I ve ***kuşluk.*** ※※

(Halk ağzı) **kabal** 'bir günün işi' Meninski 1680 II, 3610 < ***kabala*** II. ***kabalcı*** 'tarla işlerinde götürü olarak çalışan' DS 2580: ※ ***Ana! Babam dedi ki gabalcılar gelir ehmeh yemeye.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 413).

Osm. **kabala** I /**kabale** 'hibe senedi, hüccet' < Ar. ***ḳabāla*** 'mukavelename'. ※ ***İki pāre güyı, oşda ḳabālesi, senüŋdür.*** (Ferec 855/1451 v. 68b). ※ ***Söz söyledüŋ, işitdüm ammā, bidʿat żalāletdür dėmişdür. Ben bu işi͜ ḫaṭṭ-ile, ḳabāle-yile işlersem ehl-i͜ hibre anı bidʿate sayarlar. Ben ol işi ėtmezem.*** (a.e. v. 104b).

AD. **kabala** II 'götürü, toptan, hepsi birden' DS 2579, 2580 < ***kabala*** I. Üçüncü ünlü belki dativus (yönelme durumu) eki zannedilerek kelimenin aslı ***kabal*** telakki edilmiştir. ***Yürükler kışlakları hayvan sayısına göre yahut toptan (kabala) kiralarlar***. (K. Güngör 1941 s. 33).

AD. **kabalak/kalabak** I 'çoban başlığı, serpuş' DS 2579–80, 2606, TS 2146, K. Emiroğlu 1989 s. 137, Meninski 1680 II, 3610, 3738 < ?? ※ ***Diledi-kim Ḳaraman oğlından gelenleri daḫı göre. Andan gelen leşkerüŋ begine eyitdiler-kim "Sen daḫı getür ādemlerüŋi ve cebelülerüŋi göster!" dėdiler. Ol daḫı cebelüsin ʿarż ėtdi. Ḳaltaḳ eyerlü ve yırtmac kürklü, örmec ḳuşaḳlu, ḳabalaḳ dülbendlü at oğrılarını dėvşürüb göndermiş.*** (F. Giese 1929 s. 124). ※ ***Ol yar ıraḳdan kesilmiş ḍağa beŋzer, velī ol kesilmiş gibi görinen yar deŋize gelüb inmişdür. Anuŋ üzeri babas ḳalabağına beŋzer.*** (Pīrī Reʾīs 1935 s. 575). ※ ***Bütün aile efradı evin alt kat merdiven basamaklarına dizilerek, kabalağını giymiş, fişenkliğini kuşanmış, dolaklarını sarmış Hüsnü Beyin bu askerî kıyafetiyle almış olduğu vakur ve dilrane vaz'ı temaşaya doyamıyorlardı.*** (H.R. Gürpınar 1933kp 59).

kabalar, b. ***kaba*** II.

kabale, b. ***kabala*** I.

kaban I 'paltoya benzeyen üst giysisi' < Fr. ***caban*** < İt. (Sicilya) ***capano*** < Ar. ***ḳabā'*** a.m. Yeni bir alıntı olsa gerek. ※ ***Uzun boylu, yüz çizgileri sert bir erkek. Üstünde lâcivert ekose bir kaban vardı.*** (A. Özakın 1982 s. 91). ※ ***Bahar, güz, kış, kolları aşınık, etekler tiftiklenmiş deve tüyü kabanımdan — asker kaputu derdi annem — başka bir şey bilmeden.*** (L. Erbil 1985 s. 49). ※ ***Mine'nin oturduğu apartmanın önünde bir kız, arkası bana dönük, kapının açılmasını bekliyor. Sırtında Mine'nin mavi kabanı var.*** (A. Ümit 1996 s. 25).

AD. **kaban** II ‘azılı erkek domuz’ DS 2581 <Çağ. ‼ ***ḳaban*** a.m. M. Rāsānen 1969 s. 216, krş. Mo. ***ḳaban*** a.m. ※※

kaban III, b. ***gaban***.

AD. **kabar** ‘su kabarcığı’ DS 2581 < ?? ***kabar kabar ol–*** ‘pustulas emittere’ Meninski 1680 II. 3613, TS 2146. ***kabarcık*** ‘sivilce gibi küçük şişkinlik’. TS 2146. ※※

kabar– ‘şişmek, artmak, büyümek’ TS 2147 < ETk. ***ḳabar–/ḳapar–*** a.m. M. Rāsānen 1969 s. 233–234, Clauson 1972 s. 585, M. Erdal 1991 II, 501. ※ ***Yürimekden ayaḳları ḳabardı, geyesi yunmamaḳdan üstünde çüridi.*** (Ferec 855/1451 v. 92a). ※ ***Yüki sirke idügine cezm ėden eyitdi: “Gördüm, yol üstünde cā be–cā yükden nesne damlamış, yėr ḳabaru gelmiş. Bildüm ki yüki sirke–yidi.*** (a.e. v. 123b). ※ ***Bularuŋ eline degirmen vėrdi. “Un ögüdüŋ!” dėdi. Ögütdiler. Elleri ḳabarıcaḳ arḳa-yile odun daşıtdılar. Arḳaları daḫı yağır oldılar.*** (a.e. v. 146b).

kabara ‘ayakkabıların altına çakılan iri başlı demir çivi’ ZTS 107, S. Akalın 1993 s. 88 < ?? Fekete–Eszterházy 1932 s. 415, dipnot 1. ※ ***Çabulamun altından | Tögüldi ḳabarası.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 191). ※ ***Rençberler ayakkabılarının kabaralarını çatırdata çatırdata yürüyorlardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 16).

kabare ‘günün politikasını ele alan skeçlerin oynandığı küçük tiyatro’ < Fr. ***cabaret*** ‘meyhane, lokanta’. ※ ***Biz de çılgın müziklerin bulunduğu kabarelerde bulunalım istiyoruz. Biz de adamın yüz çizgilerini bile değiştiren büyük şehirlerde yaşayalım istiyoruz.*** (B. Duygulu 1961 s. 36–37). ※ ***Galata’nın sur kapısından geçtikten sonra, uzun ve bozuk bir yoldan aşağı iniliyor. Bu yolun etrafında kabareler, pastacılar, berber ve kasap dükkânlarıyla Frenk kahvehaneleri var. Bizimkileri anımsatan bu kahvehanelerin masaları, Rum ve Ermeni gazeteleriyle dolu.*** (N. Güngör 1992 s. 98–99). (Bu veride kelime herhâlde ‘meyhane’ anlamında kullanılmıştır. [Editörün notu]).

kabarıntı ‘kabarıklık, kabarık yer’ < ***kabar–*** + fiilden nomen concretum (somut isim) yapan ***–ıntı*** eki, b. ***akıntı*** ⊡. ※ ***İnanmıyordu ama, nüfus cüzdanında dini kayıtlıydı. Toprak kabarıntısından, yontulmamış iki taştan ibaret de olsa bir mezarı vardı artık.*** (M. Hacıhasanoğlu 1954 s. 80).

kaba saba ‘cisimli, cüsseli; özensiz, gelişi güzel yapılmış; inceliği olmayan, zevksiz, terbiyesi noksan’ < ***kaba*** ve /***s***/ ile başlayan onunla kafiyeli mühmelden teşkil edilmiş terkip, b. ***abuk sabuk*** ⊡. ※ ***Ol ḳadar māl-i ġanīmet aldılar kim hesābı mümkin degül idi. Ḳaba saba esbāba kimse bakmayub ṣāfī altun ve ġuruş aldılar.*** (Ġazavāt–ı Sulṭān Murād 1978 s. 46). ※ ***Ben bilmem öyle‿hamīr işi ṣamsa, baḳlavā; | Yapub bir iki dürlü yėmecük ḳabā ṣabā, | Daʿvet içün ḳonaġa çıḳub yarın ibtidā | On beş yaşında gendüme bir oynaş arayım!*** (Vāşıf ʿOṣmān 1257 s. 53). ※ ***Yersiz ḳalan bir rāhibe kendi yerini veren bir İslām, açıḳda ḳalmış Rūm ḳadınlarına barınacaḳ bir kenār tedārük eden ḳabā ṣabā bir Türk görülüyordu.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 180). ※ ***Bu dünyanın oldukça seyrek, kaba saba dokunmuş kumaşına pertavsızla bakma isteğinin sabun köpüğünden öte değeri olmadığını biliyorum.*** (İ. Aral 1997 s. 351).

kabasorta (gemicilik terimlerinden) 'büyük yelkenlilerde kullanılan bir çeşit arma' L. Gürçay 1943 p. 217 < İt. (Venedik diyal.) ***cavo a sordo*** Kahane–Tietze 1958 no. 187. ※※

AD. **kabat**, b. ***kobat***.

AD. **kaba yel/kabayel** 'güneyden esen rüzgâr, lodos' DS 2582, TS 2147–48 < ***kaba*** ve ***yel*** (fakat neden ***kaba***?). ※ ***Ankara'ya şişkin istatistikler yolluyordu her ay. Değirmencik köyüne bol kredi giriyor, böylece komünisler kabayelde kar gibi eriyorlardı.*** (F. Baykurt 1970 s. 95). (Batı Anadolu'da 'lodos' için kaba rüzgâr' deyimi de kullanılır. [Editörün notu]).

kabban/kappan/BSTTk. **kapan** 'eskiden şehirlerde yiyecek ve giyecek şeylerin tartıldığı ve toptan satıldığı hanlar' AD. 'ağır yük tartılan kantar; pazar yeri' DS 2630 < Az. Tk. ***ġapan*** < Fa. ***ḳappān*** 'a large pair of scales, or rather a scale at one end and a heavy stone at the other' F. Steingass 1230 s. 954 veya Fa. ***kebān/kepān*** 'öffentliche Waage' [umuma açık kantar] < Ar. ***ḳabbān*** a.m. A. Barthélemy 1930 s. 636 veya Fa. yoluyla Ar. ***ḳafān*** < BizYun. ***καμπανός*** (kampanós) 'kantar'; E. Kriaras 1980 VII, 321–322 veya ***καμπανόν*** (kampanón/kabanó) a.m. < Lat. ***campana*** (G. Meyer 1893 s. 65). ※ ***İttıfāḳ ėtmişler ki bu biżā'ati bu çiypur-ı mükāriynüŋ elinden şehre gelüb kabbānda ḳonmadın ḳaḳalar, çalalar.*** (Ferec 855/1451 v. 240a). ※ ***Ciypur ḳumāşını ḳappāna 'arż eyledi. Meger ol şehrüŋ pādeşāhı sımarlayub durexcmış. Dükelini aŋa iletdiler.*** (a.e. v. 241b).

AD. **kabbar** 'meyvesinden turşu yapılan dikenli bir bitki' DS 2582 < Yun. ***κάππαρις*** (kápparis) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 168. ※※

AD. **kabcuk/kapçık/kapçuk** 'deri torba; tahıl tanelerinin kabuğu; palamut kabuğu; hurma salkımının gılâfı; boş mermi kovanı' DS 2631–32, TS 2246 < ***kab/kap*** + ***-çuk*** küçültme eki G. Doerfer 1967 III, no. 1420. ※※

Kâ'be/Kâbe 'Mekke'de ziyaret edilen mukaddes bina' < Ar. ***Ka'ba*** a.m., binanın şeklinden dolayı. ※ ***Ḳıble ḥaḳḳı-çün bulurduŋ Kâ'be yapmışca s̱evāb | Cān u dilden Ẕātīnüŋ göŋlin yapa-idüŋ, ey Halīl.*** (Ẕātī 1970 II, 334). ※ ***Hani biri ötekini "Şükür kavuştuğumuza!" diye herkesin önünde kucaklamaya, öpmeye başlayarak lüzumundan fazla gürültücü bir gösteriş yaparsa ona tariz yollu kullanılan bir "Hacı Ömer Kâbeden dönmüş." tabiri vardır.*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 222).

ka'beteyn 'bazı oyunlarda kullanılan çift zarlar' < Ar. ***ka'batayn*** a.m. [***ka'ba*** 'zar' kelimesinin dualis (ikil, tesniye) hâli; b. ***Beynennehreyn*** ⊡]. ※ ***Evi halvet eyledi, ḥikmet nerdini öŋine aldı, endiyşe ka'beteyni yuvaladı meger daġā-bāz ḥeriyfi müşeşderde giriftār ėde.*** (Ferec 855/1451 v. 124b).

kabıklı, b. ***kabuklu***.

kabına sığma- 'sabırsızlanmak, dokuz doğurmak' < ***kab/kap*** II. ※ ***Ayşe hanım, eteklerini beline toplamış, kabına sığamıyordu: "Saate bak, geç kalmıyalım! Ben on dakikaya kadar hazırım."*** (S.M. Alus 1933p s. 182).

kabız 'inkıbaz, peklik husule getiren (gıda); kabızlıktan muzdarip olan. < Ar. ***ḳābıż*** a.m. ※※

Osm. **kabih** 'çirkin, rezil' < Ar. ***ḳabīḥ*** a.m. ※ ***Dilerem ki ṭıfıl vāḳı'asında söyledügüm ḳabīḥ kelecileri 'afv ėdesin, ma'ẕūr buyurasın, 'uḳūbet ėtmeyesin ki bilmedin vāḳi' olmışdur; her suc ġulāmuŋdur.*** (Ferec 855/1451 v. 186a).

Osm. **ḳabīḥü l -manẓar** 'bakılamayacak kadar çirkin' < ***ḳabīḥ*** 'çirkin' ve ***manẓar*** 'görünüş'. ※ ***Peder–i ḳabīḥü l–manẓarı bu yaḳında 'ulbefürüş...*** ('Ālī 1982 [1581] II, 158).

kabil I/**kaabil** 'mümkün' < Ar. ***ḳābil*** a.m. ※ ***O gecelik bu ḳadarla iktifā edüb oḍama çekildim. Gözlerime uyku girmek ḳābil–mi?*** (H.R. Gürpınar 1927mu s. 54). ※ ***Bu tip herifler kaabil değil evlenmez.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1938 s. 239). ***kabil–i ilāc*** 'iyileştirilebilir' [Fa. ***ḳābil–i 'ilāc,*** < Ar. ***ḳābil lil–'ilāc*** a.m.]: ※ ***Oğlanuŋ͜ hastalığı ṭabī'ī degüldür ki ḳābil–i 'ilāc ola. Vehmīdür.*** (Ferec 855/1451 v. 35b). ***kabil–i ifraz*** 'çıkarılabilir': ※ ***Felā-cerem ḥażret–i pādişāh–ı a'ẓam "Hazīne niçe olmışdur?" dėyü pey–ā–pey emrler gönderüb meblaġ–ı ma'lümu n–nuḳūdı ṭaleb ėtdükce beglerbegiler gendü͜ hazīnelerine giren mālı vėrmezler, ya'nī ḳi ḳābil–i ifrāz degüldür dėyü irsālini cāyiz görmezler.***('Ālī 1975 [1599] s. 173).

kabil II /**kabîl** 'tarz, çeşit' < Ar. ***ḳabīl*** a.m. ※ ***O kabîl kimseleri ne bilir, ne de tanırmış.*** (S.M. Alus 1944 s. 78). ※ ***Yeniçeri askerlerinin sakal koyuvermemeleri bir anane imiş. Şehzadelerin sakallanmağa vakti kalmadığı, boyunlarına kemend takılıp ahireti boyladıkları da başka bahis. Mucize kabîlinden kelleyi kurtaranlar üç otuzuna girseler bile dımdızlak suratla ömür geçirmeğe mahkûmmuşlar.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 16.VII. 1944). Krş. ***bu kabil.***

kabile 'göçebelerin içtimai nizamında aşiretin dallarından her biri' < Ar. ***kabīla*** a.m. ※ ***Kızını bu ḥālde göricek melül oldı. "Sucuŋ ne–yidi?" dėdi. Ḳız eyitdi: "Hīc sucum bilmezem." Ata, ana, ḳardaşlar, ḳavm, ḳabiyle mütereddid, mütefekkir oldılar.*** (Ferec 855/1451 v. 50a).

Osm. **kâbin/kebin/kevin/kübin** 'nikâh' Meninski 1680 III, 3834 < Fa. ***kābīn*** a.m. Tietze 1969 no. 69, fakat kelimenin menşei bilinmiyor, G. Doerfer 1967 III, no. 1614. ***kābīn kes–/kābīn ḳıy–*** 'nikâh kıymak': ※ ***Emīr buyurdı, andan͜ Hudādād'ı eve getürdiler, dānişmend oḳıdılar, geldi, kābīn kesdi, 'aḳd eyledi. Andan ḳız ferāġ–ı bāl–ile ol kötürümüŋ͜ hidmetine meşġūl oldı.*** (Ferec 855/1451 v. 65b). ※ ***Andan soŋra cāriyei āzād eyledi. Kābīn ḳıydı, 'avrat ėdindi.*** (a.e. v. 95b). ※ ***Çu kābīn ėdesin bu pāk–zāẕı | Pes andan bulasın çoḳ dürlü şāẕī.*** (Fahrī 1974 s. 262 no. 155). ※ ***... Reyyān daḫı hem ḥāżır gelür, | Zelīḫāya anda ol kābīn ḳılur.*** (Şeyyād Ḥamza 1945 s. 86).

AD. **kabin/gabin** 'dış tarafı şayaktan, içi deriden yapılmış yağmurluk' DS 1886, 2583 < Tietze 1957 no. 70'e göre Sırp.–Hırv: ***kabān*** 'kolsuz üstlük'ten, fakat ikinci ünlünün değişimi izahsız kalıyor.

kabine 'küçük oda' < Fr. ***cabinet*** a.m. 'plajda soyunma yeri': ※ ***Kıyıda sazlık kabineler. Kumlarda güneşliyen bir iki kişi***. (M.Ş. Onaran 1957 s. 84). 'telefon kabinesi': ※ ***Bir şey söylemeden kabineden çıktım. "Abi neymiş?" "Kız." "Yaa? Yalan söylersin, yalan!"*** (M. Buyrukçu 1959u s. 38).

AD. **kabinnlk** 'haksızlık' < Ar. ***ġābin*** 'dolandırıcı' + ***-lıḳ*** (isimden nomen abstractum (soyut isim) yapan ***-lık*** eki için b. ***ağırlık*** ⊡, assimilation ile) Tietze 1958 no. 155. ※※

kabir, b. ***kabr***.

kab kacak/kap kacak 'mutfakta kullanılan her türlü kap' Meninski 1680 II, 3570 < ‼ ***ḳab ḳaçaḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 590 ***ḳaça*** maddesinde. Clauson ***kacak*** kelimesinin ETk. ***ḳaça*** 'vessel, container' kelimesinden gelmiş olmasını mümkün görür. Krş. Az. Tk. ***ġab-ġacaġ*** a.m. ADİL I, 386. (A. Zajączkowski 1937 II, 90. ***Evde kap kaçak, küp küçek ne varsa hepsini buğday, bulgur, un, yağ, kavurma dolduruyorlar.*** (U. Günay 1975 s. 472). ***kaba kacağa sığma-*** 'çok haşarı olmak': ※ ***Ġaba ġacağa sığmayan‿hışır dellġannılādan biri camda ġızı görünce dutulmuş.*** (A. Caferoğlu 1943 s. 6). ※ ***KOKONİÇE —*** : ***"Amān cānım, yine mi baş ağrıdıyorsuŋuz, ḳabıŋıza ḳacağıŋıza hīç ṣığmıyorsuŋuz!"*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 46). ※

kaborta, b. ***kaporta*** I.

kabotaJ/kapotaJ 'bir ülkenin limanları arasında gemi işletme işi < Fr. ***cabotage*** a.m. < İsp. ***cabo*** 'denize uzanan burun'. ※ ***Hani bizim bir kapotaJ bayramımız vardı, 1 Temmuzlarda. Kendi ticaret gemilerimize binip İstanbullara, Trabzonlara, Samsunlara, Giresunlara, Rizelere gidecektik?*** (R. Ilgaz 1981 s. 274).

kabr/kabIr 'mezar' < Ar. ***ḳabr*** a.m. ※ ***Varolsun. Kocası rahmetli Hayalî Mehmet Çelebi de fukara babasıydı. Kabri nur olsun!*** (Musahipzade Celal 1936gg s. 9). ※ ***"Ailahından bulsun inşaallah, kabri kadı mezarı gibi inlesin!" diye ileniyordu.*** (Feridun Osman 1936 s. 38).

AD. **kabran** 'ağaç dallarından örülerek yapılmış sepet; incir ağacının kabuğundan yapılmış sepet' DS 2584 < ?? ※ ***"Bir haber salsınlar Çapar Yusufa... Bi kabran yumurta gönderir oğluynan." dedi Cılız İbram.*** (R. Ilgaz 1981 s. 22).

kabrIstan 'mezarlık' < Fa. ***ḳabrIstān*** a.m. [Ar. ***ḳabr*** 'mezar' + Fa. ***-istān*** mekân eki, b. ***AcemIstan*** ⊡. ※ ***Cuma namazından sonra kağnı üstünde süslü kilimlerle örtülü cenazesi kabristana doğru götürülürken arkasından insan kalabalığı bir nehir gibi aktı.*** (H. Koşay 1947 s. 83).

kabuk 'bir bitkiyi veya canlının bedenini örten ve onu dışarıya karşı koruyan örtü, ms. ağaç kabuğu, meyve kabuğu, yumurta kabuğu, yara kabuğu' <Çağ. ‼ ***ḳapuḳ*** a.m. M. Räsänen 1969 s. 234–235. ※ ***"Kirā arabalarından geldi diye ikide birde böceklenir. Sürürler, civalarla pāklanıncaya ḳadar neler çekeriz." —"Tuzlu balġam çeker. Tekmīl vücūd çIçek‿hastalığından yeŋI yeŋi ḳalḳmış çocuḳlar gibi pul pul, ḳabuḳ ḳabuḳdur.*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 62). ※ ***Yaralar müthiş kaşınıyor, kaşıdıkça da azıyorlardı. Büyüyorlar, patlıyorlar ve kanıyorlardı. Bir tanesi kabuk bağlarken yeni bir tanesi ve daha kocamanı türüyordu.*** (F. Baysal 1944 s. 142). ※ ***Senin duyguların ve geçmişinin büyük bir kısmı deniz kabuklarından daha sağlam bir korunakta saklıydı ve kendin bile ulaşamıyordun çoğu zaman.*** (H. Akdoğan 1998 s. 24). ***kabuk gibi*** 'ince ve zarif (kumaş için)': ※ ***Gayet şık zamanım: Arkamda Beyoğlunun en yüksek terzisinin diktiği kabuk gibi elbise.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 3.VII.1941). ※ ***Arkamda ka-***

buk gibi kumaştan elbise, belimde malakof etek. (S.M. Alus 1934 s. 22). ***kabuğuna yapış–*** 'çok zayıflamak': ***Niye çekildin oğlum? Can boğazdan gelir, ye! Bak, kurumuş, kabuğuna yapışmışsın.*** (Orhan Kemal 1950â s. 66).

AD. **kabuklu/kabıklı** 'sünnet olmamış erkek' DS 2583, H. Aktunç 1990 s. 147 < ***kabuk*** 'gulfe' + ***–lu***, b. ***atlu*** ⊡. ※ ***–"Bunu icat eden gâvur mu? Kabuklu mu?"*** (Orhan Kemal 1956 s. 73). ※ ***Bacanağı yanında olduğu için Türkçeli Almancalı bir de sövgü patlattı. "Daha az önce düzelttim hepsini, ulan kabuklu kavatlar!"*** (F. Baykurt 1982 s. 52).

kabul et– 'verileni reddetmemek; teklif edilen veya emredilen vazifeyi üzerine almak; misafire kapıyı açmak; evlenmeye razı olmak vs.' < Ar. ***ḳabül*** a.m. ve ***et–.*** ※ ***Cün bular sizüŋ luṭfüŋüz maḳbüli düşmedi, ben buları‿ḫāṭıruŋuz icün ḳabül ėtdüm.*** (Ferec 855/1451 v. 9a). ※ ***Rengrez eyitdi: İki biŋ bunuŋ gibi dīnārdan eksük mehr olmaz." Ḳāżī "Olsun, ḳabül kıldum!" dėdi.*** (a.e. v. 16a). ※ ***Şeh–zādeye eyitdi: "Ġulāmuŋa nice?" dėdi. Şeh–zāde: "Bir at ki şāh ṭaviylesinden eyeriyle, oyanıyla i̮htiyār ėdem" Şāha‿höş geldi, "Ḳabül ḳıldum!" dėdi.*** (a.e. v. 130b). ※ ***Münāżara ėdüb ġālib geldügüŋ dem "ben ol yigidi şefā'at ėdiserem, ḳabül eylegil" dėyem.*** (a.e. v. 134b). ※ ***Fakat orada ne ile yaşayacaktık. Ne olursa olsun diye bütün bütün meçhulât içine atılmak onun da, benim de dimağımızın teşekkülâtı ile telif kabul etmez bir hareket idi.*** (H.C. Yalçın 1935 s. 52). ※ ***Bacağındaki şalvarın yırtıklarını çuval parçalarile kapamış. Sırtında yama kabul etmez, renksiz, donuk bir partalı zorla taşıyor.*** (H.Z. Ülken 1941 s. 6). ***Arap Şadi tamamile haklı. "Yaşşa Araboğlu, kabulümüz!" dedik.*** (S.M. Alus 1944 s. 152). Yukarıdaki misal cümlelerinin birkaçında vollziehendes Praeteritum (sözü söylemekle işi tamamlayan) geçmiş–zaman kullanılır.

ḳabül etmezlen– 'kabul etmeyecek gibi davranmak' < ***kabul et–*** + ***–mezlen*** (b. ***almazlan*** ⊡). ※ ***Ḥikāyet: Emīr Süleymān Allāh emrine varıcaḳ oğlın İstanbula gönderüb ṭururdı. Sulṭān Meḥmed Müsāyla ḳavuşurken İstanbul tekürı Emīr Süleymānuŋ oğlını ḳabül ėtmezlendi, zīrā Sulṭān Meḥmedle 'ahd u peymānı vardı.*** (Taeschner 1951, s. 142).

EOsm. **kaburçaḳ** 'kokulu nesne konan kutu' TS 2148–49 < ETk. ***ḳabırçaḳ*** 'tabut, kutu' [***kabar–*** + küçültme eki] Clauson 1972 s. 586–587, krş. M. Erdal 1991 I, 357. ※ ***Güher ḳaburcağından*** (metinde ***ḳabarcuğından) açdı yāḳüt.*** (Fa̤hrī 1974 s. 448 no. 3909).(ET kelime için verilmiş olan açıklamayı kabul etmek mümkün değildir, fiil üzerine küçültme eki gelmez. ET ***ḳapırçaḳ/ ḳabırçaḳ*** kelimesi rothasismus (releşme) ile ET ***kapız*** 'tabut' kelimesinden açıklanır. [Editörün notu]).

kaburga b.m. (göğüs kemiklerinin her biri) < Çağ. !! ***ḳaburġa*** a.m. Tk. ve Mo. dil ve diyalektlerinde yaygınlığı için b. G. Doerfer 1963 I, no. 267, M. Räsänen 1969 s. 216. G. Doerfer'e göre Tk. dillerindeki varyantlar şümullü yayılışlarına rağmen, Moğolca'dan alınmıştır. Krş. Mo. ***kabirka*** a.m. O. N. Tuna 1972 no. 20. ※ ***Kendimi bildim bileli kaburga kemiği saymaktan imanım gevredi. Kasapsak o başka.*** (S.M. Alus 1934 s. 1127). ※ ***Ėşşeği ġurt yėmiş. Ġaburġa çıbığnın arasına ġarġalar uyuşmuş, yīyler.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 65).

kâbus 'karabasan' < Ar. ***kābüs*** a.m. ※ ***Sesi kâbuslardaki gibi fısıltı olarak duyuldu.*** (B. Uzuner 1997 s. 18). ※ ***Deprem, her zaman,***

Azerbaycan'dan Rum ülkesinin en batı noktasına kadar uzanan, ülkelerin halklarının en dehşetli kâbuslarından biri olmuştu. (R. Çamuroğlu 1999 s. 13).

kabuşan 'kesilmemiş cevher' < Fr. ***cabochon*** a.m., asıl manası 'büyük başlı çivi' G. Meyer 1893 s. 36. ※※

Osm. **kabz** 'kavrayış, elde tutma, ele geçiriş' < Ar. ***ḳabḍ*** a.m. ※ ***Bizüm 'aynumuz dahı anuŋ ḳabżında[dur]. Belā, ḳażā coḳdur. Dükelinden yavuzı oldur ki...*** (Ferec 855/1451 v. 25a). ※ ***Andan‿hudā-dād bulduğı ni'metl ḳabżına ḳoydı, ḳıza eyitdi: "Ḳanda dilerseŋ var git, āzādsıŋ," dėdi.*** (a.e. v. 64a). ***kabz et-*** 'kendine almak, vaziyet etmek': ※ ***Taŋrıya yalvaralım, eydelüm: "İ Bār'-ı‿Hudā! Yā bu biy-cāre ḳuluŋa iki eylükden birini rüzī eyle: yā elümi, ayağumı dürüst eyleye, yā da cān-ı şlyrlynl ḳabż ėde! dėyelüm," dėdi.*** (a.e. v. 65b).

kabza I 'kavranan yer, tutunan yer, sap; kavrayış, pençe' < Ar. ***ḳabḍa*** a.m. ※ ***Bu bābda baŋa 'Itāb eyleme ki beni iki nesne esīr eyledi: Biri ḳażā-yı‿Hudā, biri göŋlüm ki ḳabża-ı ḳudretdedür.*** (Ferec 855/1451 v. 67b). ※ ***Kabartmada ilk seçtiğim bir yıldız oluyor. Yıldızın hemen altında, namluya benzer bir başka şekil var, bunun bir tabanca olduğunu anlamakta gecikmiyorum. Tabanca kabzasının altına bir de yarım ay oyulmuş.*** (A. Ümit 1996 s. 6).

(Argo) **kabza** II 'bir avuç esrar' H. Aktunç 1990 s. 147 < ***kabza*** I. ※※

kabzımal 'sebze ve meyve ticaretinde toptancı' < ***kabz*** ve ***mal.*** ※ ***Bu oğlan mektebe gidiyorum diye Haymana beygiri gibi ötede beride dolaşacak mı? Çalışsın, nafakasını çıkarsın! Cevdet efendiyi yemiş iskelesindeki kabzımallardan birinin yanına dayamış.*** (S.M. Alus 1934 s. 26–27). ※ ***Üstüste yanaşmış balık motörlerini görmek için kabzımal ve balık satıcıları iskelenin üstüne dolmuş. Sepetlerle motörlerden boşalan balıklardan tek tük düştükçe kalabalık arasında bulunan fakir kimseler tarafından kapışılıyor.*** (Y. Ahıskalı 1940 s. 40).

kace, b. ***kaçe***.

AD. **kacele/gacele** 'saksağan; ala karga' DS 1887, 2585 < Fa. ***kacala*** 'saksağan' F. Steingass 1930 s. 1017; krş. Az. Tk. ***ġācālā*** ADİL 966 I, 493, Kürt. ***kacele*** Jaba-Justi 1879 s. 326, Erm. ***kaç'ağak*** a.m. ※※

kaç I (soru sıfatı) 'ne kadar? ne sayıda?' < ETk. ***ḳaç*** a.m. Clauson 1972 s. 589. ※ ***"Sen u‿hātün, bir murġ, 'adedde ḳac olursız?" dėdi. Eyitdi: "Üc."*** (Ferec 855/1451 v. 127a). ※ ***Ben ol ḥarām-zādeye ḳac gez dėdüm. Beni eslemedl. Gör ne ḳażāya giriftār oldı!*** (a.e. v. 210a). 'birkaç': ※ ***Kaç adam omuz omuza vermiş, tekerleği koymamağa çabalıyor.*** (H.Z. Ülken 1941 s. 4). ※ ***Muhtar onlara "Varın Ali'ye, arabasını isteyin!" deyince kaçı birden seğirtti.*** (a.e. s. 5). ***kaç buçuk*** 'çok az' (krş. ***az buçuk***): ※ ***Bu memlekette flörtü anlamış kaç buçuk adam çıkarabilirsin bana? Şöyle kafası tamamen garba ayarlı?*** (N. Meriç 1956 s. 107). ***kaçın kur'ası*** 'acemi değil, çok tecrübesi olan; görmüş geçirmiş': ※ ***Bu gibi âlemlerin bizim evde sık sık tekrarlanması için annemin yüzüne öyle gülüyor, ona öyle tatlı diller savuruyorum ki! Fakat, annem de kaçın kur'ası? Hiç böyle şeylere yanaşmak istemiyor, boyuna bana çatıyor.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 162). ※ ***Kaçın kur'asıyız? Şimdiye kadar kadının ne çeşidini gördük,***

seyrettik! Boş yere gözlerim kamaşıp sendelememiştim. Aklım darmadağınık olup kendimi kaybetmemiştim. (S.M. Alus 1944 s. 161).

AD. **kaç** II/**ġaş** (nida) M. Tuğrul kelimeyi şu karşılıklarla manalandırıyor: 'haydi', 'varayım/varalım', ve 'bari' < herhâlde ***kaç–*** fiilinin emir hâlinden çıkmıştır. ※ ***Guççük ġardeşleri, büyük ābeylerim getdi, gelmedi; ġaş, bi de ben gezeyin geleyin! dedi.*** (A. Caferoğlu 1940 s. 72). ***Üle, bizim karı bunun değirmenliğini iyi tutmamıştır. Kaç, şu unu bir savurayım!*** (M. Tuğrul 1968 s. 347). ※ ***Kaç, şu ateşten alayım, geleyim de bir az daha okuyayım!*** (a.e. s. 330). ※ ***Kaç, şu keçi nereye gidiyorsa bugün bir ardına düşeyim!*** (a.e. s. 273). ※ ***Kaç, şu öküzün aitı üstü, fitresi olur mu? Hocaya sorayım!*** (a.e. s. 352).

kaç– I 'firar etmek; kaçıp kurtulmak' < ETk. ***ḳaç–*** a.m. Clauson 1972 s. 589–590. ※ ***Ol ḳaçar, ben ḳovaram. Ėrişüremki dutam, nėyler bilmezin, balıḳ gibi elümden sıyrılur, çıḳar. 'Āciz oldum.*** (Ferec 855/1451 v. 117a). ***Muttaṣıl ağlaşdılar. Ḳaçmaḳ tedbīrin ėtdiler. Başarımadılar.*** (a.e. v. 121b). 'ayrılıp gitmek': ※ ***Andan ṣoŋra bilesine ḳanda dilerseŋ ḳaçarsın. Mülküŋ olur.*** (a.e. v. 117a). ※ ***Akşam üstü bir otomobil getirttim. Kaç kaçar mısın oradan. O yüzden yerimi yurdumu değiştirdim.*** (F.C. Göktulga 1943 s. 30). ※ ***"Sonra Fuada rastgeldin mi?" —"Kaç defa. Zavallı beni uzaktan gördükçe kaçacak delik arıyor.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 68). (geçişli fiil olarak, tavla ve başka oyunlarda) 'kaçırmak': ※ (***Zar oyunlarında) hesabın ancak hileli zarın tavlaya konulduğu zaman rolü vardır. Böyle bir zarla oynayan oyuncu, istediği sayıyı atacağı ve bu sayının muhakkak geleceğini bildiği için, o zaman bu hesaba göre oyunu idare eder, pulları kaçar, vurur, vurulur.*** (H. Kodaman 1944 s. 16).

kaç– II (mecazî manalarda) '(bir hâle) yaklaşmak, benzemek, denebilmek' < ***kaç–*** I ※ ***O zaman nargile içmezdi. O tüy gibi Seferoğlu cigara kâğıtlarına sarı, bir kabak içi kırmızısına kaçan, Hendek tütünlerini sarardı.*** (S.F. Abasıyanık 1944 s. 18). ※ ***Bedriye, Servināzın solgunluğunda alabildiğine mubalāğaya kaçıyor sanırım.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 23). ※ ***"Getir bize birer bira!" —"Şişe, yoksa kadeh?" —"Birer şişe!" Hasan: "Şişe çok kaçmaz mı?"*** (O.C. Kaygılı 1938 s. 146). ※ ***Kandilzadenin hemşiresi hanımefendi de lütfen utla teganni buyursalar daha şık kaçmaz mı?*** (S.M. Alus 1934 s. 171). ※ ***Filâncaların Şişlideki apartmanlarında verdikleri çay sönük kaçmış.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 16.III.1944). ※ RD***. 'koşmak':*** ※ ***Biraz sonra gözlerini açıp bakmış, manda ormana doğru koşuyor. Hemen kalkmış, arkasından kaçmağa başlamış. Kaçmış kaçmış, nefes alamaz hale gelmiş.*** (*Rodop Türk Halk Masalları* 1963 s. 100–101).

AD. **kaça**, b. ***kuça***.

AD. **kaçağan** 'çabuk koşan (at); firarî, kaçkın; tavşan; kaçmak isteyen' DS 2586, TS 2149, Meninski 1680 II, 3574 < ***kaç–*** + fiilden, doğuştan bir vasfını gösteren sıfat yapan ***–ağan*** eki, b. ***depegen*** ⊡. ※ ***Melik bir gün aŋa sordı–ki "Çoḳ zamān anda durduŋ. Nite ṣabr eyleyü bildüŋ bularuŋ ṣoḥbetinde kim eyüler, yavuzlar ṣoḥbetine az ḳatlanur ve kerīm kişi le'īm kişiden ḳaçaġan olur?"*** (A. Zajączkowski 1934 I, 93).

AD. **kaçaḳ** I (isim) 'dörtnal at koşuşu' DS 2586, K. Emiroğlu 1989 s. 137; 'kaçış, firar' Meninski 1680 II, 3632 < ***kaç–*** + fiilden nomen actionis (oluş

ve kılış ismi) yapan *–ak* eki, b. ***çolak*** ⊡. ※ ***Karşı yamaçtan sıpa kadar iki çoban köpeği koptu. Kafamda derhal babamın nasihatı doğdu: "Kaçak gösterme yoksa soymadan yerler adamı!"*** (F. Erdinç 1955 s. 103). ※ ***Korkma! Kaçak gösterme sakın! Ele vermez seni arkadaşların.*** (a.e. s. 92). 'kaçmış, kurtulmuş': ※ ***Malûm a, kaçak diye avcının tüfeğinden kurtulmuş kuşlara denir.*** (S.M. Alus 1944 s. 144). 'kablodan kaçan cereyan': ※ ***Önündeki kabloların nereden kaçak yaptığını anlayamıyan olduğu yere çöker, kahkahayı basardı: "Kambur, gene ortalarda başın görünmüyor!"*** (Seyfettin Turhan 1951 s. 57).

AD. **kaçak** II (sıfat ve sıfat/isim) 'eli açık, cömert; ağaç sürgünü' DS 2586 < ***kaç–*** + geçişsiz fiilden participium activum (etken sıfat fiil, aktif partisip) manasında sıfat yapan ***–ak*** eki, b. ***çolak*** ⊡. ※※

kaçamağından, b. ***kaçamak*** II.

kaçamak I 'bir şeyden (ms. bir vazifeden) kaçmaya fırsat' < ***kaç–*** + ***–amak*** (fiilden müşahhas isim yapan ***–mak*** eki, krş. ***artmak*** ⊡, ortadaki ***/a/*** için krş. ***basamak, tutamak***). ※ ***Peki amma genç diplomat Ankarada oturuyordu; İstanbula sadece yaz tatillerinde, arasıra da kışın, şimdi yaptığı gibi ancak kaçamak geliyordu.*** (R.H. Karay 1947 s. 29). ***kaçamak yap–*** 'cevap vermekten kaçınarak dolambaçlı sözler söylemek': ※ ***O, sorduklarıma boyuna kaçamaḳ yapıp başka bahislere atlıyordu.*** (S.M. Alus 1944 s. 8).

(Gündelik konuşma) **kaçamak** II 'bir şeyi gizlice yapma' < ***kaçamak*** I. ※ ***'Umūmī 'ādet ve terbiye ḳā'idelerinden ḳaçamaḳlar yapmaḳ çoḳ hoşuma gider.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 44). ※ ***Zevcesini gece gündüz, ondan başḳa bir ḳadın seve-bilmek isti'dādından maḥrūm bulunduğuna iḳnā'a uğraşmaḳdan hālī ḳalmamaḳla berāber arada ḳaçamaḳlarda bulunurdu.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 85). ***kaçamak yap–*** 'hoş görülmeyen şeyi arasıra yapmak': ***kaçamak/kaçamağından*** (zarf) 'gizlice, hırsızlama': ※ ***Delikanlı, çok geniş taht balkonda, kaçamağından bir cıgara tellendirdi.*** (M. Seyda 1970 I, 27). ※ ***Genç kız kaçamak baktı o yöne.*** (Füruzan 1982 s. 165). ※ ***Babası gitmesine karşıydı zaten ama anası hocafendinin çocukları kaçamak mıncıkladığı ortaya çıkana kadar göndermekte diretti iki yıl.*** (İ. Aral 1997 s. 145).

AD. **kaçamak** III 'bir çeşit çoban yemeği' DS 2586, ZTS 107 < ***kaç–*** + ***–amak*** (fiilden müşahhas isim yapan ***–mak*** eki, krş. ***artmak*** ⊡, ortadaki ***/a/*** için krş. ***basamak, tutamak***). ※ ***Yeni tavadan çıkardığı kaçamakları yememiz için uzatan annem, gittikçe artan beğenisini gizleyemiyordu.*** (Füruzan 1972 s. 48). ※ ***Annem çok becerikli kadındı. Eline biraz kıyma, yağ ya da peynir, pekmez geçmeye görsün, kaçamak yapardı, börek ya da poğaça bile pişirirdi bize, bahçedeki çalı çırpı ateşinin üzerine oturttuğu tavada.*** (H. Özkan 1979 s. 22).

EOsm. **ḳaçan** 'ne zaman?' TS 2150–56, J. Deny 1921 s. 699–701< ETk. ***ḳaçan*** a.m. ※ ***Ḳaçan seni anda indüre, ol gelince oturavuz. Daḥı ne gerek?*** (Ferec 855/1451 v. 197a). ※ ***Ḳaçan dün yarusı oldı, durdı, bārü dibinde geldi. Gördi, ḳapu üstünde burc başında pāscılar pās dutarlar. Bir birine lisān–ı insānca söylerler.*** (a.e. v. 245a).

Osm. **kaçan ki /kaçan kim** 'ne zaman ki (zaman yan cümlesinin başındaki rabıt formülü [Subjunktion])' < ***kaçan*** ve Fa. ***ki***, Fa. ***vaḳtā ki*** örneğine göre kurulmuş syntagma (dizim). ※ ***Ḳaçan ki ḥüccāc Birke nām menzile gelür, ėrtesi Mıṣra girmeleri ta'ayyün bulur.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 103). ※ ***Ḳaçan-ki aḳribā vu ta'alluḳātı ḳapularına uġrar, anlar dahı şenlik vāveylāsı ile ẓuhūr ėdüb ḳarşusına ṣaff baġlar.*** (a.e. s. 125). ※ ***Dalınur cānum, o sevdügüm benüm | Her ḳaçan kim ata binüb at çapa.*** (Naẓmī 1928 s. 10).

AD. **kaçabruk/kaçavruk/gasavruk/gaçaburga** 'ayakkabılara ağaç çivi sokmak için delik açmakta kullanılan araç, biz' DS 2585–86, ZTS 71, 74, 107 < Yun. ***κατσαπρόκος*** (katsambrókos) < İt. ***cacciabrocco*** a.m. ※※

AD. **kaçanık** 'balta' DS 2586 < Erm. ***kac'in*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 340. ※※

AD. **kaçar** 'küçük baş hayvanlara ödenen vergi' DS 2586 <Çağ. !! ***ḳaġcur*** a.m. A. Pavet de Courteille 1972 s. 419. ※※

kaçarula (gemicilik terimlerinden) 'uzun saplı yemek tenceresi' L. Gürçay 1943 s. 220 < İt. (Venedik diyal.) ***cazzarola*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 189. ※※

AD. **kaçat** 'alın' DS 2586 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κατζάτιν*** (kacátin) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 187. ※※

kaçavruk, b. ***kaçabruk***.

kaçdır, b. ***kaçtır***.

AD. **kaçe/kace** 'dişi köpek' DS 2585, 2586< Kafkas dillerinde çok yaygın olan bir gruptan, b. V.I. Abayev 1958 I, 504, ***gaca*** a.m. maddesinde. ※※

kaç göç 'Müslüman kadınların namahrem erkeklerden uzakta durmaları ana'nesi' < ***kaç***– ve ***göç***– fiillerinin emir hâllerinden müteşekkil terkip, b. ***alver*** ⊡. ※ ***Hele bir yaz günleri geldi mi, herkes yatağını alıp çıkı çıkıverir sundurmanın altına. Artık sen seyret çıplak bacakları, sağa sola sarkık göğüsleri! İnsan böyle iç içe yaşadı mı kaçı göçü kalkıyor.*** (İ. Tarus 1950a s. 55).

kaçgun/BSTTk. **kaçkın** 'kaçak, firarî' < ***kaç–*** + geçişsiz fiilden participium activum (etken sıfat fiil, aktif partisip) manasında sıfat yapan ***–gun/–kın*** eki, b. ***akkın*** ⊡. ※ ***Mā'–i cārīleri ḳaçġun dėyü zincīre çeker.*** (Mesīḥī, (M.F. Köprülüzāde 1934 s. 116). ***ip kaçkını*** 'asılmaya lâyık kimse': ※ ***İşte benim ip kaçkınından acığımı çıkarmağa bir iyi nev zemin bulundu!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1940 s. 38–39). ***teneşir kaçkını*** 'bir ayağı çukurda olan, ölmek üzere olan': ※ ***Avurdu avurduna çökük, gözleri lokma kadar fırlamış, bir deri bir kemik, teneşir kaçkını bir kocakarı. Bu yürekler acısı haline bakmadan kaşlarında rastık, gözlerinde sürme, yüzünde pudra ve allık.*** (S.M. Alus 1944 s. 85). ***tımarhane kaçkını*** 'deli': ***Allahım! Şu tımarhane kaçkını azraili âlet etme de şuracıkta sen canımı al, beni kurtar!*** (a.e. s. 132). ***mezar kaçkını*** 'mezardan kaçan ölü, zombi' ※※

AD. **kaçına/gecenes/gecene** 'üvendire; çamur kazımaya yarayan üvendirenin alt ucundaki çivi' DS 1959, 2587, ZTS 76 < Yun. ***κάτσινας*** (kátsinas) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 188. Belki ***gecene*** 'saban demiri' DS 1961 de bunlara bağlanabilir. ※※

kaçır-, b. ***kaçur-***.

(Argo) **kaçıramento** 'aşırılmış, çalınmış eşya' H. Aktunç 1990 s. 147 < ***kaçır-*** + İt. ***-mento*** eki, b. ***abonman*** ⊡. Krş. ***aşıramento***. ※※

AD. **kaçkaç** 'göç' DS 2587 < iki defa ***kaç-*** fiilin bir emir hâlinden müteşekkil isim, b. ***alver*** ⊡. ※ ***Fransız istilâcılarının Ermenilerle elbirliği ederek Çukurova üzerine yürüdüğü gün, meşhur "kaçkaç"ın en önde gidenleri, bugün yüzbınlerce dönüm toprağı avuçlarında tutan derebeyi torunları.*** (Reşat Enis 1944 s. 72).

kaçka, b. ***kaşka*** III.

kaçkın, b. ***kaçgun***.

kaçlan- 'kaç tane olmak' < ***kaç*** I + (bir şey) olmak manasında ***-lan-*** genişlemesi, b. ***abaplan-*** ⊡. ※ ***Bize bir şey adasa da adamasa da, verse de vermese de, reylerimizi alıyordu. Ama sonra partiler ikilendi, üçlendi ve de şimdi bilmem kaçlandı.*** (F. Erdinç 1973 s. 109).

(Halk ağzı) **kaçıl-** 'savulmak, kenara çekilmek; uzaklaşmak' < ***kaç-*** fiilinin passivum (edilgenlik) hâli, reflexivum (dönüşlülük) manasında, b. ***açıl-*** ⊡. ※ ***Hepiniz defolun, ukalâlık istemez! Defolun, kaçılın, elimden bir kaza çıkacak!*** (A. Dino 1944 s. 9). ***Salhaneye geldik mi? Amanın midem bulanıyor. Ay vallahi çıkaracağım! Kaçılın yanımdan! Ö ö öl Amanın gönlüm bulanıyor...*** (B. Felek 1947 s. 224). ※ ***"Savcı Bey geldi, Savcı Bey geldi, kaçılın, kaçılın ulan!" diye bağıran birini duymuştu.*** (A. Kutlu 1983 s. 134).

kaçın- I 'sakınmak, uzak durmak, çekinmek' < ***kaç-*** fiilinin orta-dönüşkenlik (mediale-reflexivum) hâli, b. ***acın-*** II. ※ ***Dün Kurultayda hep onu düşünüyordum: Niçin fikir adamları arasında bile bir türlü demagojiden kaçınamıyoruz?*** (F.R. Atay 1952 s. 102). ※ ***Dudaklarında, tiz sesine yakışmayan sonradan edinme bir gülüş, "Selam" deyişi de aynı yapaylıkta, sert ve dobra görünmenin kaçınılmaz olduğu günlerin ürünü.*** (C. Kavukçu 1998 s. 38).

RD. **kaçın-** II 'bir şey ararken her tarafa çok koşmak; çok çaba sarf etmek; uğraşmak' < ***kaçın-*** I. ※ ***Osman amcanın kolu için koyun derisi istedi. Deriyle sarılmazsa düzelmezmiş. Esma teyze üç gün kaçındı, deri bulamadı.*** (F. Erdinç 1955 s. 177). ※ ***Çoḳ bilgiç ve mert bir muallimdi. Kaymakamın yanına gitmiş. Nazarete git demişler. Gitmiş. Çok kaçınmış. On gün kadar köye dönemedi. Mektebin açılması işini halletmeye çalışmış.*** (A. Solakof 1958 s. 59). ※ ***Alamanya'ya gidebilmek için uğraştı bir ara. Hiç bir şeyi görmüyordu gözü. Hayli kaçındı. "Oldu", "Oldu" derken elinde avucundaki de tükendi. "Yaşın geçik" deyip yüz çevirdi aracılar sonunda.*** (M. Başaran 1992 s. 120).

kaçır- I 'birini acele ile bir yere göndermek' < ***kaç-*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***"Muhtara bir adam kaçır, yemeği buraya indirsin!" —"Kimi kaçıralım, şimdi herkes oynuyor?"*** (F. Baykurt 1969e s. 155). ***(ağzından) kaçırmak*** 'faş etmek, (istemeden) ortaya çıkarmak': ※ ***Bu seniŋ başıŋ altından çıḳma bir ma'rifet olduğunu o sā'at aŋladım. Yā birine ḳaçırmışdır, o da bizim ağaya yetişdirmişdir dedim.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 30). ***(içkiyi, yemek vb.) kaçır-*** 'haddi aşmak': ※ ***Dün akşam fazla kaçırdım. Ağzım çirişçi çanağı.*** (S.M. Alus 1933p s. 167). ※ ***Rahmetli babandan bilirim, içkiyi fazlaca kaçırdı mı,***

rakı kokusundan başka, nefesi sası sası, ekşimtrak kokardı. (S.M. Alus 1934 s. 198). ***(aklını) kaçır–*** 'çıldırmak, delirmek': ※ ***Vallahi, eğer ikramiye vurmuşsa galiba ben sevincimden kaçıracağım.*** (İsmail Galib 1932p s. 25).

kaçır– II, b. ***kaçur–***.

kaçış 'kaçma, firar' < ***kaç–*** fiili + fiilden nomen actionis (oluş ve kılış ismi) yapan ***–ış*** eki; bu nomen actionis (oluş ve kılış ismi) burada aynı ***kaç–*** fiilini tavsif eder, nasıl ki Arapçada accusativus'lu nomen actionis (oluş ve kılış ismi) fiili tavsif ederse (b. ***aceleten*** ⊡), yâni bu kaçış alelâde bir kaçış değildir, dikkat edilecek bir kaçıştır. Türkçede bu cümle kuruluşu nadirdir. ※ ***Şeh-zāde ol avı dutmağa ḳaṣd ėtdi. At başı ol ṭarafa salı-vėrdi. Av eyle ḳaçış kaçdı kim tozı görinmedi. Āḫır Rıdvān-şād gördi kim av bir laṭīf bıŋar üstinde durmış durur.*** (Ferec 855/1451 v. 28a).

kaçlık 'kaç yaşında?' < ***kaç*** I + ***-lık.*** ※ ***"Senin büyük babaŋ var-mı?" —"Āh, ḥālā ṣaġ." —"Ḳaçlıḳ?" —"Maḥmūdīye altunı gibi yüz on."*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 208).

AD. **kaçola** 'takke' DS 2587 < Yun. ***κατσούλα*** (katsúla) a.m. N.P. Andriotis 1983 s. 156 < Rumen. ***k ciul*** a.m. Krş. dahi Bulg. ***kačúla*** a.m. Tietze 1957 no. 72. ※※

kaçtır 'kaç kere oldu? bu kaçıncı defa!' ※ ***Neye daldıŋ o ḳadar? Kaçdır söylüyorum, niçün yemek yemiyorsuŋ?*** (M. Yesari 1928 s. 254). ※ ***Kendisine kaçtır sadrıazamlık teklif olunuyor da kabul etmiyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 46).

kaçur–/BSTTk. **kaçır**– II 'birinin kaçmasına yardım etmek' < ***kaç–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***"Bu gėce bunda ḳalur-ise, ṣabāḥ şeksüz öldüriserler." dėdi, esirgedi, durdı vardı ki bendin götüre, ḳaçura.*** (Ferec 855/1451 v. 212a). 'tehlikeli bir yerden uzaklaştırmak': ※ ***Ben ol kızam ki atam sizüŋ pādişāhuŋuz-idi ve olam ki bu ḥarāmzādeden ḳaçurub deryāya salduŋuz-dı.*** (a.e. v. 48b). 'birini kaçırıp gizli bir yerde tutmak': ※ ***Dāye Bedrenüŋ ḫaberin söyledi ve Menücihr beg olub, Meymūne ḫātūn olduġın söyledi. "Menüchir beni Meymūneden kaçurub suya saldı" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 32a).

kad, b. ***kadd***.

AD. **kada–/gada–** 'teğellemek; sıkıştırmak, sıkıca bağlamak; kısaltmak' DS 1889, 2589 < ETk. ***ḳaḏu–*** 'to sew or stitch (a garment) very firmly' Clauson 1972 s. 596, fakat G. Doerfer 1967 III, no. 1435 Tk. ya da Mo. ve ***ḳaḏu–*** fiiline bağlanamaz. ※※

AD. **kadabarlos** 'insanı uykuda basan cin, karabasan' K. Emiroğlu 1989 s. 137 < BizYun. ***κατόπαρδος*** (katópardos) 'bir çeşit yaban kedisi' Ch. Tzitzilis 1990 s. 194. Krş. ***leopar*** (?). ※※

AD. **kadaga** 'yasak, yasak olma durumu' DS 2588 < Mo. ***ḳadaġan/ḳadaġa*** 'âciliyet; sıkı emir' G. Doerfer 1963 I, no. 270, 271, diğer Türk dillerindeki yayılışı için krş. C. Schönig 2000 s. 148. ※※

AD. **kadahana** 'doymayan, açgözlü' DS 2538 < BizYun. ***καταχανάς*** (katahanás) 'vampir' Ch. Tzitzilis 1987g no. 186. ※※

kadaif, b. ***kataif***.

AD. **kadak** I 'teğel, eğreti dikiş' DS 2588 < ***kada-/gada-*** + fiilden isim yapan ***-k*** eki, b. ***acuk*** ⊡.

AD. **kadak** 'dökme çivi, kabara' DS 2588, ZTS 107 < ***kada-/gada-*** + fiilden isim yapan ***-k*** eki, b. ***acuk*** ⊡ < ETk. ***ḳaḏa-*** 'çakmak' G. Doerfer 1967 III, no. 1435.

AD. **kadama/gadama** I 'sırma işlemeli gelinlik; şiltenin yünlerinin bir tarafa toplanmaması için alttan üste dikme' DS 1889 < ***kada-/gada-*** + fiilden sıfat/isim yapan ***-ma*** eki, b. ***akıtma*** ⊡. ※ ***Bu sırada kız evinden güvey için hazırlanmış olan ḳuranıkerim, çamaşır, çorap ve mintan süslü bir kadama bohçaya konulur, buna müjde yastığı derler.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 225).

AD. **kadamaya/gadamaya/gadama** II 'fırını silmeye yarayan paçavra, bez' DS 1889, 2589, K. Emiroğlu 1889 s. 100–101 < Yun. (diyal.) ***καταμάγεια*** (katamáyia) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 183. ※※

AD. **kadamloç/gedanloç/gedanluc** 'kaşıklık' DS 2589 < Erm. (diyal.) ***gdalnotsʿ*** a.m. [***gdal*** 'kaşık' + –***anotsʿ*** (yeri belirten ek)] U. Bläsing 1992 no. 46, R. Dankoff 1995 139 no 701. Krş. AD. ***gedal.*** ※※

AD. **kadan-** 'dayanmak, direnmek; takılıp kalmak; yerleşmek kalmak; mıhlanmak, çivilenmek' DS 2589, TS 2157 < ***kada-/gada-*** fiilinin passivum (edilgenlik) hâli. ※ ***İki çift koşumluk bile yerinden kıpırdatamadı. Üç çifte çıkardık çekeri. Bir tarla boyu yol aldık, gene kadandı.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 140).

kadana I, b. ***kadlna***.

kadana II, b. ***katana***.

kadar I (quantitative mukayese postposition'u) 'aynı boyda, aynı derecede' < Fa. ***ḳadar*** a.m. < Ar. ***ḳadr*** 'boy, miktar, derece, kıymet'. ※ ***Şāh-ı mārānı boġazlasun. Başında noḫüd ḳadar mühresi vardur. Alsun.*** (Ferec 855/1451 v. 61a). ※ ***"Benim kadardı" diyor. Halbuki kızın dizindeki pek İdris kadar değildi, epey kocaman bir şeydi.*** (S.F. Abasıyanık 1944 s. 50).

kadar II '(ölçü ihtiva eden bir cümle kısmından sonra) aşağı yukarı, takriben' < ***kadar*** I. ※ ***Ḳarısı, her ne ḳadar Ḥacı Beğiŋ söylediği gibi otuz yaşlarında olmayub belki ḳırḳa yetişmiş bir şey ise de, pişirdiği yemekler ġāyet leẕīẕ idi. On iki yaşında ḳadar bir āḫıretlik eviŋ işlerinde‿Hanıma yardım ediyor idi.*** (Meḥmed Raʾūf 1330 s. 100). ※ ***Kadın olarak iki kişiydiler. Fakat erkekler beş altı kadar vardı.*** (S.M. Alus 1944 s. 159). ※ ***Dört aylık kadar bir buzağı, koca ineğin pörsük memelerini soruşturuyordu.*** (F. Baykurt 1961k s. 124).

kadar III (dativus'tan sonra derece, mekân ve zaman postposition'u [edat]) < ***kadar*** I. ※ ***Ulan, en kötüsü bir koca yakalayıncaya kadar en iyisidir. Merhametlidir, namusludur, daha bir sürü boktan püsür şeyler. Bütün güzellikleri vadederler. Amma bunlar öküz elde edinceye kadardır.*** (F. Baysal 1944 s. 30). ※ ***A hemşerim, bu kadara kadar da ıslanır mı insan? Baktın rahmet başladı, sokul bir yere!*** (F. Erdinç 1958 s. 31). AD. ***-ana kadar:*** ※ ***Gene ne halt işlemiş! Düzeltene kadar akla karayı seçtim.*** (R. Ilgaz 1969k s. 163).

kadar IV (pronominal [zamir olarak] kullanılış) < ***kadar*** I. ※ ***Bu dedi-koduda bed-ḫāhlıḳ var. Faḳaṭ şu duyduġum ḳadarında yalan yoḳ.***

Evet, Muhliṣ Beğ her gece bizim köşküŋ eṭrāfında ṣādıḳ bir bekçi gibi dolaşıyor. (H.R. Gürpınar 1926b s. 412). ※ ***Gördüğümüz kadariyle yasadışı bir durum yoktu***. (A. Ümit 1996 s. 77). ※ ***Aynaya bakmak, orada göreceğim zavallı çehreye tükürmek istedim. Bu kadarına cesaret edemedim.*** (Sabahattin Ali 1943 s. 47).

AD. **kadarahti** 'evin içinden alt kattaki ahıra açılan merdiven kapağı' K. Emiroğlu 1989 s. 137 < Yun. (diyal.) ***καταρράχτες*** (katarāhtes) 'mahzen kapağı, kapak şeklinde kapı' Ch. Tzitzilis 1990 s. 194. ※※

AD. **kadarak** 'bir değirmeni döndürecek kadar kuvvetle akan su' DS 2589 < Yun. (diyal.) ***καταρράχτε*** (katarāhte) 'şelâle' Ch. Tzitzilis 1987g no. 185. ※※

kadavra 'tıp tahsilinde, üzerinde çalışmak için hazırlanmış ölü insan ya da hayvan vücudu' < Fr. ***cadavre*** < Lat. ***cadāver*** 'leş'. ※ ***Ölünce beni üzen şeylerin yeniden başlamasından korkuyorum. Besbelli kadavramı bile taciz edecek gölgeler şüpheli dünyamı çevirir.*** (M. Halıcı 1959 s. 404).

kadayıf I/**kadayif**, b. ***kataif***.

(Argo) **kadayıf** II 'hoş, güzel, alımlı kız veya genç kadın; sınıfta kalmış öğrenci' H. Aktunç 1990 s. 147. < ***kadayıf*** I. ※※

kadd/kad 'boy bos, endam' < Ar. ***ḳadd*** a.m. ※ ***Ḳız Ferruh-rüza naẓar eyledi. Ol ḫaddi, ḳaddi, ol manẓarı, maḫberi, ol cemāli, kemāli görüb müteḥayyir oldı.*** (Ferec 855/1451 v. 38a). ※ ***Bezzāz bunuŋ cemālin, kemālin, manẓarın, maḫberin, ḫaddin, ḳaddin görüb biy-direng duru geldi, elin aldı, gendü yėrinde oturtdı, mürāʿatine meşġūl oldı.*** (a.e. v. 105b). ※ ***Göŋül vėrdüm, belā aldum ḳadd-i bālāŋı çün gördüm; | Göŋül vėrmek belāyimiş, bilimedüm, bu bālāya.*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 42).

AD. **kaddus** 'saçtan yapılmış kulplu su kabı' DS 2589 < Ar. ***ḳādüs*** 'kova' < Yun. ***κάδος*** (kādos) Tietze 1958 no. 173. Krş. ***kadoz.*** ※※

AD. **kade**, b. ***kayda***.

kadeh 'bardak; küçük içki bardağı' < Ar. ***ḳadaḥ*** a.m. ※ ***Cāriye geldi, sāḳıylıḳ eyledi. Bir ḳaç ayaḳdan ṣoŋra ḳadeḥe dārüy-ı hüş-ber ṣaldı.*** (Ferec 855/1451 v. 22a). ※ ***İki māh-rüyı, kemend-müyı sāḳıylıġa ḍurdılar, mürevvaḳ bāde-yile ḳadeḥleri gerdān eylediler.*** (a.e. v. 115b). ※ ***"Haydiyin çocuklar, bu bâde, bir tanecik karıcığımın aşkına!" diye kadehi kaldırdım.*** (S.M. Alus 1944 s. 83).

kadehdaş 'işret arkadaşı' < ***kadeh*** + ***-daş*** eki, b. ***adaş*** ⊡. ※ ***Burada iki çift lâf edecek bir adam var. Hele içerken, insan mutlaka bir kadehdaş istiyor. Tek başına bu zıkkım gitmiyor!*** (E.E. Talu 1937 s. 8).

Osm. **kadem** 'ayak' < Ar. ***kadam*** a.m. ※ ***Cümle ḫalāyiḳ, ādemī u perī vu dīv u murġ u vuḥüş ḫidmetinde maḳāmlu maḳāmında saf baġlayub dururlardı. Heybetden hīc āferiydenüŋ zehresi yoġ-idi kim dem ura-yidi yā ḳadem deprede-yidi.*** (Ferec 855/1451 v. 187b). ※ ***Melik-i Baṣra ḳadem şāh-rāh-ı fenāda ḳoyub āḫiret eline gitmek istedükde oġlını ḳatına okıdı, eyitdi.*** (a.e. v. 52a.).

Osm. **kademgâh** 'abdesthane' < Fa. ***ḳadam-gāh*** a.m. [***ḳadam*** 'ayak' + ***-gāh*** 'yer']. ※ ***Yėmeklerin ben getürürem, cāme-ḫābların ben dö-***

şerem, ben ḳaldururam. Kademgâha ibrīḳlerin ben iledürem. (Ferec 855/1451 v. 74b).

kademhane 'abdesthane' < ***kadem*** ve ***hane,*** b. ***abdesthane*** ⊡. ※ ***Erenköyüne gittik gideli, o muannid inkıbazı, o kâfir idrar zorunu çekerim, kademhaneyl boylıyacağım veya bir yerde su dökeceğim diye üç buçuk atarım.*** (S.M. Alus 1933p s. 205).

Osm. **ḳadem-rence buyur-/et-/eyle-** '(bir yere) gitmek zahmetini yüklenmek' < Fa. ***ḳadam-ranca kardan*** 'to take the trouble to go' F. Steingass 1930 s. 958: ※ ***İmdi bendehaneye ḳadem renciyde ėdüb geldügüŋüz cün anı getüreylm, dlyde-i tiyzüŋüz-ile, başiyret-i dür-bīnüŋüz-ile aŋa naẓar eyleŋ!*** (Ferec 855/1451 v. 106a). ※ ***Ve eger kim bilür aŋsuzın lāzım ola ve sa'ādetlü pādişāh ol sarāylardan birine ḳadem-rence buyura dėnllürse, ya'nī nāmüs-ı salṭanete lāzım olan ol maḳüle emākln-i laṭīfe‿hālī ḍurmayub şeb u rüz ta'mīr ḳılınmasıdur dėyü cevāb vėrllürse, biz dėrüz ki ol‿hidmete her sarāyuŋ bāġçe ustāslyle böstāncıları kāfīdür.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 154). ※ ***Geldi paşa eyleyüb rence ḳadem.*** (Enverī 1928 s. 41).

Osm. **kademzen ol-** '(bir yere) ayak basmak' < ***kadem*** ve Fa. ***zadan*** 'vurmak' fiilinden ***-zan*** (Osm. ***-zen***) 'vuran, atan' fiil unsuru (b. ***falyazen*** ⊡) + ***ol-.*** ※ ***Nasıl biz doğarken burun, göz, kulak, el ve ayaklarımızla doğmuş, dünyaya böyle gelmişsek; aynı zaman bir takım meziyetler ve naklselerle de kademzen olmuşuzdur. Burunsuz olmak veya güzel olmamak nasıl elimizde değilse dalkavuk olmak yahut olmamak da öyle.*** (Kenan Hulûsi 1944 s. 45).

kader 'mukadderat, alınyazısı' < Ar. ***ḳadar*** a.m. ※ ***Siymurġ, üzerine caġırdı: "Hey, l'tlḳādını taġyīr ėt ki ümür ḳadere menüṭdur!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 187b). ***kaderle-*** 'kader olarak buyurmak (Tanrı hakkında)' : ※ ***Taŋrınuŋ bu lşde bir ḥikmeti vardur. Böyle olmasa beni bir aylıḳ yoldan bunda getürmezdi, baŋa rāḥat ḳaderlemişdür.*** (Ferec 855/1451 v. 133b). Krş. ***ḳazâ vu ḳader. kadere kırkbeş*** 'körü körüne, rastgele, talihimizi deneyerek' (tabirin asıl manası?): ※ ***"Vallaha, bize mektüp saldığı ne yok esasda. Lâkin hemşerimiz olduğu essah." —"Demek siz kadere kırk beş gidiyonuz?"*** (Orhan Kemal 1954b s. 27). ※ ***Fotoğraf makinasını çıkardım, fakat oda sigara dumanından İstanbul sabahlarına dönmüştü, donuk, puslu. Çıkmazdı çekeceğim resimler, flâş etki yapmazdı bu dumana, griliğe. Kadere kırk beş dedim, eğer çıkmazsa çok üzülecektim.*** (F. Otyam 1962 s. 46).

kadı, b. ***kazi***.

kadıbaşı (otu) 'lâle, Tulipa' I. Hauenschild 1989 no. 1114 < kadıların büyük sarığından dolayı. ※ ***"Emme şu kadıbaşı otları bir türlü çiçek açmıyor." —"Eee vakti var. Vakti gelince şu kadıbaşı otları da çiçek açar. Löbet, löbet!"*** (F. Baykurt 1967k s. 130).

kadız, b. ***kadoz***.

kadın I, b. ***hatun***.

AD. **kadın** II/**gadın** (müşfik bir hitap şekli) 'sevgili' DS 2590 < ***kadın*** I. ※ ***Kadın kızım, şeker kızım, kaymak kızım!*** (M. Tuğrul 1969 s. 309). ※ ***Amanın ne yoruldum! Bu kadar eziyet müslüman kullarına fazla değil mi, a gadın Allahım?*** (F. Baykurt 1961k s. 80). ※ ***Bak sana an-***

latayım, gadın Gaymakamım! (F. Baykurt 1961ı s. 163). (sıfat ve zarf) 'güzel': ※ ***"Yazzık be," dedi, "topalmış bu ya!" Sonra ilave etti: "Ama pek kadın şey!"*** (M. Ozay 1957 s. 64). ※ ***Şu bizim memleketimize de bak ki ne tatlı kışı, ne kadın havası var!*** (F. Baykurt 1961o s. 92). ※ ***Ağzını öpeyim. Ne gadın konuşuyorsun!*** (F. Baykurt 1959y s. 215).

kadıncana 'kadına yakışır tarzda' < ***kadınca,*** ve ***–cana*** eki. b. ***acarcana*** ⊡. ※ ***Gülümsediği zaman çirkinleşiyor, bir altın diş zaman zaman ağzının çukurunda parlıyordu. Omuzları dar, hali tavrı, külhan beyliğine rağmen, kadıncana idi.*** (S.F. Abasıyanık 1950s s. 41).

AD. **kadındüğmesi** 'bir çiçek cinsi, Gomphrena globosa' I. Hauenschild 1989 no. 539 < ***kadın*** ve ***düğme.*** ※ ***Bir köşede bir yığın ot kurusu. Şabla, yavraz, kadın düğmesi, ince çayır . Bir ateş vereceksin, yanıp çıkıp gidecek cayır cayır...*** (F. Baykurt 1959y s. 209).

kadın kadıncık 'evini iyi idare eden ev sahibesi; terbiyeli, hanım hanımcık' < terkip için krş. ***hanım hanımcık.*** ※ ***Olma ṣoḳaḳ süpürgesi, ḳadın ḳadıncık ol!*** (Vāṣıf ʿOs̱mān 1257 s. 45). ※ ***Teʾehhül etsün de görüŋ, o ne ḳadın ḳadıncık, ne‿hanım‿hanımcıḳ olur. Daha çocuḳ!*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 391). ※ ***Raʿnā güzel değil, faḳaṭ çoḳ sevimli, münis, ḳadın ḳadıncıḳdı.*** (E.E. Talu 1928 s. 279).

Osm. **kadırga** I 'küreklerle çekilen eski zaman harp gemisi' < BizYun. ***κάτεργον*** (káterġon) a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 785. (birçok eski örneklerle).

kadırga (balığı) II 'bir balık cinsi; pagellus acarne, richthys novacula' D. Georgacas 1978 no. 42 < ***kadırga*** I. ※※

kadın potini, b. ***pot***.

kadid 'doğranmış ve güneşte kurutulmuş et' Meninski 1680 II, 3645 < Ar. ***ḳadīd*** a.m. ※※ ***kadidi çık–*** 'çok zayıflamak, bir deri bir kemik hâline gelmek' ※ ***Her sabah çarşıya pazara çıktığım zaman hırtlambaya dönerim, kadidim çıkar.*** (İsmail Galib 1932p s. 13).

kadidi 'çapari' < ?? D. Georgacas 1978 no. 202. ※※

Osm. **kadidşekl ol–** 'bir deri bir kemik kalmak' < Fa. ***kadīd*** ve şekl kelimelerinden Fa. usulü mürekkep sıfat, b. ***asudedil*** ⊡. ※ ***Ben bir pāre taḫta üstünde kaldum. Bunca miḥnetden ṣoŋra bir‿harābe-zār cezīreye düşdüm. Aclıḳdan anda ḳadīd-şekl oldum.*** (Ferec 855/1451 v. 183b).

kadife, b. ***katife***.

kadillak 'lüks bir otomobil markası' < ***Sieur de Cadillac***, otomobilin fabrikası bulunan Detroit şehrinin kurucusu. ※ ***Kız deyince valinin kızı geliyordu aklıma, bizi hiç kimsenin sevmiyeceği, arkadaşlık edemiyeceğimiz, kadillak dileklerle dolu genç hanımlar, sıkan, ruhumuzu boğan bir takım genç kız yüzleri.*** (C. Oğuz 1959 s. 90–91). ※ ***Amerikadaki yeğeniyle konuşmasında ona Kadillak fiyatlarını sorup durmuştu.*** (S. Yemni 1997 s. 36).

kadîm 'eski bir zamana ait' < Ar. ***ḳadīm*** a.m. ※ ***Rüzigār-ı ḳadīmde ‿Horāsānuŋ bir nīk-nihād pādişāhı var-idi ve bir ʿāḳıl u muḳbil u pārsā oğlı var-idi.*** (Ferec 855/1451 v. 49a). ※ ***Baʿżı ortaḳcılaruŋ***

ellerinde kadīm bāġlar varmış ḳānūnnāmede anlaruŋ şīresinden üc müdrede bir müdre şīre alınmak me'mürdur. (Ö.L. Barkan 1943 [904/1498] s. 98). ***kadīmü z-zamānda*** 'eskiden eski zamanda': ※ ***Ḳadīmü z-zamānda dört endāze çuḳa ile iktifā ėdenler fī zamāninā beş ẕirā'dan eksüg-ile istīfā ėdemeyüb...*** ('Ālī 1982 [1581] II, 163).

Osm. **kadimî** 'eski zamandaki, evvelki < Fa. ***ḳadīmī*** a.m. [***ḳadīm*** + ***-ī***, b. ***adalî*** ⊡]. ※ ***Ben bularuŋ ḳadiymī meliklerinüŋ oġlıvam.*** (Ferec 855/1451 v. 60a). ※ ***Belki ḳadīmī bendelere ol ḥādiẟleri żābiṭ u ḥākim naṣb ėdecekleyin ri'āyet budur-ki ḥaḳḳ-ı hidmetleri billmemege bā'iẟ olur veyā höd hārlcden gelenlerüŋ iltifātına reşklerl anlaruŋ daḫı āher mülke intlḳāline sebeb-i ḥādiẟ olur.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 158).

Osm. **kadina/kadana** I **'**kadırga kürekçilerinin bağlandığı zincir' < İt. (Venedik diyal.) ***cadena*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 137 (birçok eski örneklerle). ※ ***Ve bu mā-beynde esīrlerden yarar levend re'īslerinden Şa'bān Re'īs nām bir re'īs-i be-nām ḳadineleri bendin bozub gemilerden yüzüb gelüb çıḳub bu ṭāyife-i melā'īnuŋ gemileri ve cānlb-l deryāları alınub ḳabż olunmaḳ be-her ḥāl vācibdür.*** (A. Bombaci 1946 s. 302).

(Halk ağzı) **kadinne** 'nine; yaşlı kadın' < ***kadın*** ve ***nine*** kelimelerden krasis, b. ***ağabey*** ⊡. ※ ***Bereket kadlnne'ye... Nereden bulup buluşturmuş ta aç kalmamışlardı.*** (S.F. Abasıyanık 1940 s. 31).

kadir I 'muktedir olan, gücü yeten' **<** Ar. ***ḳādir*** a.m. ※ ***Bu elümdeki kitāb Cāvlydān-ı Hlred'dür. İşbāt eylemişdür ki bir kişi bir kişiyi öldürmege ḳādlr olsa, öldürmese, ol anuŋ ḳulı olur. Dilerse soŋra öldüre, dilerse sata, dilerse āzād ėde dėyüb durur.*** (Ferec 855/1451 v. 105a). ※ ***Düzd ḥaḳında gelen va'īd va'īd bilürsin, neyçün endlyşe ėtmezsin ki Ḥaḳ ta'ālā anuŋ īḳā'ına ḳādirdür?*** (a.e. v. 104a). ※ ***Göŋlüŋi hōş dut ki ben anuŋ esvllesine cevāb vėrmege ḳādirem.*** (a.e. v. 133b). ※ ***Odalarında cümle mā-melekleri bir Mıṣr ḥaṣīri ile bir lḥrāma münḥaṣırdur. Sā'lr slpāh gibi firāş u cāme-hʷāb u bālīne ḳādlrlerl nādlrdür.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 132). ※ ***Bir değildi, türlü yerinden kımıldayamadı. Sol bacağı hiç bir hareket yapmağa kadir değildi.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1932 s. 315).

kadir II, b. ***kadr***.

kadirne 'saka kuşu' DS 2591 < Yun. ***καρδερίνα*** (karderína) a.m. Tietze 1955 no. 114, krş. Bulg. (Halk ağzı) ***kaldarina*** a.m. ※※

kadirşinas, b. ***kadrşlnas***.

AD. **kadoz/kaduz/kadız** **'**büyük fıçı, on okkalık fıçı' DS 2591 < Yun. ***κάδος*** (kádos) a.m. Tietze 1955 no. 95. Krş. ***kaddus***. ※ ***Ve zeybaḳ ya'nī civanuŋ her ḳadızına*** (metinde ***ḳaderine) üçer aḳça.*** (Ö.L. Barkan 1943 [955/1548] s. 225).

Osm. **kadr/kadir** 'kıymet; Allahın iradesi' < Ar. ***ḳadr*** a.m. ※ ***Ḳorḳu cān ḳadrin bilene olur. Biz terk-l cān ėdüb dururuz.*** (Ferec 855/1451 v. 55b). ※ ***Bunuŋ blzüm ḳatumuzda ne ḳadrl olsun? Dağlarumuz hep budur.*** (a.e. v. 56b). ※ ***Dalle eyitdi: "Ḳadruŋı bildük; bundan böyle seni höş dutavuz.*** (a.e. v. 217a). ※ ***Egerçi herkes çöregine kül eşer, ammā ḳadra muḳāvemet ėdemez beşer.*** (a.e. v. 111a). ***kadir kıymet*** (terkip) 'kıymet, değer': ※ ***İşte böyle, bazı erkekler kadir***

kıymet bilmezler. (İsmail Galib 1932y d. 20). ***Kadir gecesi*** 'Ramazanın 27. gecesi': ※ ***"Ne hayırlı karıymışsın! Kadir gecesi mi doğdun ne?" deyip Meram karısını kolları arasında sıktı.*** (F. Baysal 1944 s. 19). ***kadr-ı mā-yaḥtāc*** 'lâzım olduğu kadar': ※ ***Ve bil-cümle sipāh ḳısmına ḳadr-ı mā-yaḥtāc raẖt u silāḥ teh'iyesi farż u müteḥattimdür.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 241).

kadrşinas/kadirşinas 'değerbilir' < ***kadr*** ve ***-şinas*** b. ***hadşinas*** ⊡. ※ ***Ama seni de unutmadılar. Kadirşinastır bizim halkımız.*** (K. Bilbaşar 1961 s. 192).

kadran 'saat ve pusula gibi cihazlarda, üzerinde yazı, rakam ya da başka işaretler bulunan alan' < Fr. ***cadran*** a.m. < İt. ***quadrare*** 'dörtgen şeklinde göstermek' < Lat. ***quadrare*** a.m. ※ ***Sol eliyle kullandığı demir kolu, kadranı üzerinde, ölçülü hareketlerle beş, yedi derken, nihayet dokuz rakamının üzerine getiriyor.*** (Z.O. Saba 1957 s. 11).

kadrat (matbaacılıkta) 'mürettip işinin ölçü birimi' < Fr. ***quadrat*** (?) veya Alm. ***Quadrat*** a.m. (?) ※ ***Ben matbaayı yıkardım herifin başına, basar giderdim. Hiç on bir kadrat bir kuruştan olur mu?*** (R. Ilgaz 1991ç s. 33).

kadril 'bir zaman moda olan bir salon dansı' < Fr. ***quadrille*** a.m. < İsp. ***cuardillo*** a.m. (***cuarto*** 'dördüncü'). ※ ***Rumca mâniler, türküler, lâternalarda polkalar, kadriller, kasab havaları. Birbirine dolanıp pırıl pırıl dönerek polka oynuyanlar, sekizer onar karşılıklı dizilip kadrile kalkışanlar, elele verip hoplaya zıplaya hora tepenler...*** (S.M. Alus 1944 s. 154).

kadro I (bisiklette, motosiklette) 'iskeleti oluşturan metal bölüm' < İt. ***quadro*** ve Fr. ***cadre***; a.m. olan ve aynı Lat. etymon'dan gelen bu iki kelimenin tesirleri Tk. ***kadro*** kelimesinin öteki manalarında da birbirine karışıyor. ※ ***Ben onu bisikletin kadrosuna bindirir, elime geçen parayı bisiklet kiralamaya verirdim.*** (V. O. Bener 1956 s. 54).

kadro II 'bir kamu kuruluşunda çalışanların hepsi, böyle bir teşkilâtın çerçevesi, tim; bu timi idare edenler' < Fr. ***cadre*** a.m. (gündelik konuşma) 'bir parti kadrosunda faal âzâ': ※ ***Diyeceğim ki, reis bey, bıktım artık bu amatörlükten! Geçir artık kadroya da, beş on kuruş alalım.*** (R. Ilgaz 1962 s. 79). ※ ***Kendime çok güvendiğimi sanmıyorum. Üst üste gördüğüm rüyalardan "çok inisiyatifli bir kadro" olmadığım anlaşılıyor***. (L. Tekin 1990 s. 91).

kadron 'köşeli kalas' < Fr. ***cadron*** a.m. (sözlüklerde yok) ※ ***"Çabuk aitılık bir kadron ver bana!" Osman hemen ciddileşir, tek eliyle kavradığı dört metrelik kadronu baston gibi kaldırarak ustaya uzatıverir.*** (F. Erdinç 1955 s. 166). ※ ***Kaıın kadronlardan yapılmış parmaklık ortasında daracık bir kapı açılıp içeriye tıkıldığım zaman birbirimizin kucağına atıldık.*** (M. Seyda 1970 s. 305). ※ ***Bir yanda levhaları çıtaya geçiriyorlar. Sonra bir sopaya, kadrona takıyorlar, hazır.*** (F. Erdinç 1973 s. 27).

AD. **kadura** 'resim, fotoğraf' DS 2591 < Yun. ***κάδρο*** (káḏro) a.m. < İt. ***quadro*** a.m. (gündelik konuşma). ※※

kaduz, b. ***kadoz***.

Kaf 'klasik İslâm coğrafyasına göre bütün karaların etrafını sınırlayan sıradağların adı' < Ar. ***Ḳāf*** a.m. ※※ ***Kafdan Kafa*** 'bir ufuktan öteki ufuğa kadar, gözün görebildiği kadar': ※ ***Bir ḳapuya vardı, daşra baḳayım dėdi. Gördi ki Ḳāfdan Ḳāfa su dutmışdur. Sāḥil görinmez.*** (Ferec 855/1451 v. 30a). ※ ***Gece ėrteye dek tersān-u hirāsān ol ağac üzerinde ḳaldum. Ėrte oldı, baḳdum: Ḳāfdan Ḳāfa su gördüm.*** (a.e. 112b). ※ ***Seni şeyh-i kebīr bilüb saŋa ḫidmet ėtmege geldüm zīrā Ḥaḳ 'indinde eyü ḳul olduğuŋı bildüm; çün-ki ṭā'atüŋ Ḳāfdan Ḳāfa neşr olınub felekler ḍolmış ve gökde melekler saŋa ğıbta ėderler.*** (Tārīḫ-i ḳırḳ vezīr 1303 s. 121).

Osm. **kafa** I 'bir şeyin ardı, arkası' < Ar. ***ḳafā*** 'ense, başın arka kısmı'. ※ ***Ḥācib Hālidi ziybā yigit gördi, anı yitürmege ḥayfsındı. Ḥaccām ḳafādan hīc eksilmez***. (Ferec 855/1451 v. 211b).

kafa II 'baş; beyin, zekâ' < ***kafa*** I ※ ***Oda ḳodılar, ḳızdılar. İkisini daḫı çüpānuŋ iki gözine basdı. Sīhler ḳafāya cıḳdı. Çüpān uyandı, gözlerinden ḳan aḳar.*** (Ferec 855/1451 v. 228b). ***kafa ağrıt-*** '(çok konuşmakla) baş ağrısı vermek': ※ ***Açın be kuzum, yabancı olsak kafa ağrıtmayız!*** (S.M. Alus 1944 s. 110). ***kafasına at-*** 'güç bir karar vermek': ※ ***O çingene maşası karının bir daha yüzüne bakmıyacak, nikâhını, nafakasını da kafasına atıp elinin kirini temizliyecek. Erkeğin elinin kiri, kadının yüzünün karası.*** (S.M. Alus 1934 s. 291). ***kafasının bildiğine git-*** 'kendi bildiğini yapmakta inat etmek': ※ ***Rahmetil, kafasının bildiğine gidenlerdendi. Büsbütün kızmış, damarı tutmuş, vazgeçeceği varsa inat etmiş.*** (S.M. Alus 1944 s. 138). ***kafadan çatlak*** 'biraz deli, aklına güvenilmez': ※ ***Ali'nin huyu böyleydi. Biraz da kafadan çatlak mıydı ne, sözünü uzattıḳça uzatırdı.*** (F. Baykurt 1961k). ***kafasına dank de-/et-*** 'nihayet ikna olmak; anlamak, farkına varmak': ※ ***Kaiın ḳafasına bir şey danḳ demez kil*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 69). ※ ***Oğlu Molla beyden avuç avuç para çektireyim de kafasına dank desin!*** (S.M. Alus 1933p s. 105). ***kafa dengi*** 'huyu suyu aynı olan': ※ ***"İnsanın kafa dengi bir kocası, yahut karısı olmalı." —"Olmasa olmaz mı?" —"Olabilir; ama olması hoştur."*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 369). ※ ***İkimizin kafası denk mi denk. O da benim gibi içkiye düşkün; keyif ehli.*** (S.M. Alus 1944 s. 24). ***kafası devrilesi/kafası devrilesice*** (hafif bir küfür): ※ ***Ah bu gece ocak toplantısında şu kılsız kafası devrilesice herifi yola getirecek bir çare eline geçirebilseydil*** (K. Bilbaşar 1939 s. 6). ***kafanın dikine/dikliğine git-*** 'inatla kendi fikrinden vazgeçmemek': ※ ***Sen evveldenberi nasihat almaz, beyinsiz kafanın dikliğine gidersin!*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 63). ※ ***Gördünüz mü kafanızın dikine gitmenin neticesini? Söyliye söyliye boğazım kurudu, dilimde tüy bitti.*** (S.M. Alus 1933p s. 210). ***kafasını dinle-*** 'kalabalıktan uzakta dinlenmek' (krş. ***başını dinle-***): ※ ***Yalnızlıktan niçin sıkılayım? Küçük bir evim var; bir de ihtiyar dadım var. Kafamı dinler otururum.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 68). ***kafa gezdir-*** 'vaktini boş geçirmek': ※ ***Odalarda kafa gezdireceğinize, varın, okula da bir bakın! İkincideki kız çocuklarının yaptığı aşılar tutmuştur.*** (F. Baykurt 1961o s. 88). ※ ***Biz de buralarda kafa gezdiriyoruz! Nohut derelerini sürüp de üç kile buğday kaldıracağız deye dağın başında ayılarla boğuşuyoruz. Gönlüm diyor ki bırak köyü! En kasabaya, aç bir dükken!*** (a.e. 166–167). ***kafa kol kap-*** 'güreşmeye başlamak': ※ ***Hıdır kafa kol kaptı, tutturamadı. Mıstafa yeniden çullandı. Hıdırı kucaklayıp yere vurdu.*** (F. Baysal 1955 s. 34). ***kafadan kontak*** 'kafası çalışmayan; zihin özürlü':

※ ***Ayrılırken Sinorik: “Ben kafadan kontağım kardeş” dedi, “beni bağışla, efkârlıyım ben.”*** (Orhan Kemal 1949b s. 87). ***Sana da mı söylediler? On gün kadar önce mi? Tamam canım! Kafadan kontağın biri heralda?*** (F. Baykurt 1961o s. 165). ***kafadan sakat*** ‘kafası çalışmayan; zihin özürlü’: ※ ***Yazın, sıcak havalarda geceyi sokakta geçirmek eğlenceli bile oluyordu. Daima dertleşecek bir iki hırsız, hoş vakit geçirtecek bir kafadan sakat bulunurdu. Ateş yakılır, hikâyeler anlatılır, ertesi günü kimin evi soyulacağı konuşulurdu.*** (F. Baysal 1944 s. 101–102). ***kafasını salla–*** ‘evet, kabul! takdir manasında başını hareket ettirmek’: ※ ***O derece aklım fikrim darma dağınık ki bu sualin, bu lâfların hiç birinden haberim yok. Yalnız “Peki!” deyip kafamı sallamışım; o kadarını biliyorum.*** (S.M. Alus 1944 s. 82). ***kafasını sar–*** ‘zihnini meşgul etmek’: ※ ***Dönerken bu kulüp işi kafasını sardı***. (Y. Ahıskalı 1944 s. 69). ***kafasının tası at–*** ‘öfkelenmek’: ※ ***Biz oradan geçerken, iki toraman kurtlar için beslenen köpeklerini bağlasınlar diye çobanlara seslenirdik; mazallah, kırik, yâni eşek sıpası kadar kangallar kafalarının tası atarsa insanı mahvederlerdi.*** (A. Arslanyan 2008, s.106). ***kafa tut–*** ‘serkeşlik etmek, isyan etmek, karşı çıkmakta direnmek’: ※ ***Refīḳasına ḳarşı ʿādetā ḳafā ṭutuyor, yapdıḳlarını tenḳīd ediyor, baḥs̱ ederken de kāʿinātda herkesi, her şey’i ḥaḳīr gördüğünü ḥiss etdiriyordu.*** (E.E. Talu 1928 s. 177). (argo) ***kafa ütüle–*** ‘çok konuşmakla karşısındakini yormak’ H. Aktunç 1990 s. 149: ※ ***Öte yandan, karısına yeni sahip çıkan kocaya dert anlatmak, deveye hendek atlatmaktan beter. Elçiliğe şikâyet ederim, yazarım çizerim de... Boyuna kafa ütülüyor.*** (M. Seyda 1970 I, 50). ***kafayı vur–*** ‘uykusunu almak için yatmak’: ※ ***Koca ahırda iştahlı bir ağız şapırtısıdır gidiyordu. Hiç kimsenin canı konuşmak istemiyor, karınlarını doyurup kafayı vurmaktan başka şey düşünmüyorlardı.*** (Orhan Kemal 1954b s. 56).

kafa III ‘ay çiçeğinin çiçek manzumesi’ < ***kafa*** I ※ ***Sabahın köründen beri ayaktaydılar. Gündöndü kesiyorlardı. güneşin alnında. Taneleri döktürmemeye dikkat ederek, yakın öbeklere atıyorlardı kelleleri, Yaşlı olanı, öfkeyle fırlattı elindeki kafayı.*** (M. Başaran 1992 s. 66). Krş. ***kelle***.

kafa IV ‘paket (tütün hakkında)’ < ***kafa*** I ※ ***Şundan paramıznan bir tütün istiyelim, bir ġafa tütün bir ġafa tütün paramızlan!*** (A. Caferoğlu 1940 s. 31).

kafa V (kâğıt oyunlarında) ‘yüksek kıymette olan kâğıtlar (ms. Otuzbir’de papaz, kız ve vale)’ H. Kodaman 1943 s. 103, 105 < ***kafa*** I ※※ ***kafalık*** a.m.: ※ ***Subay gazinosunda maçakızı oynuyorduk. Cemal ağa, Necati Elbir, bir de Gültekin. İşler tıkırındaydı. Kafalık el geliyordu ikidir.*** (M. Şerif 1959 s. 31).

kafa VI ‘düşünme tarzı’ < ***kafa*** I ※ ***“Vaz geç bu kafadan! Seni nikâḥ etsin!” —“Beni nikâḥ edecek! Buldun adamını! Ben ona güvenmem ki!”*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 139). ※ ***Beri tarafta Cevdet efendi de başka kafada. O da şu kanaatte:...*** (S.M. Alus 1934 s. 133).

kafa VII ‘keyif hâli, çakır keyiflik’ < ***kafa*** I ※ ***“Boşuna bakma,” dedi şarapçı, “burası meyhane! Herkes kafayı buldu mu, başını dinlemek ister. Oğluna şunu demişsin, bunu demişsin, kime ne?”*** (Orhan Kemal 1951b s. 23). ***kafa/kafayı çek–/tut–/kur–/tütsüle–/yerine getir–/kızış–*** ‘çok şarhoş olacak derecede içki içmek’: ※ ***Tatyoz kafayı çekmiş***

çekmiş, aşka gelmişti. Fazla içince bazan böyle çoşup köçekçeler, curcunalar tutdururdu. (S.M. Alus 1944 s. 24–25). ※ ***Akşam, Balattaki selâtin meyhanelerinden birinde kafaları bir hayli çektikten sonra yine Reha beyle birlikte ayni kahveye geldik.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 183). ※ ***Bir sāʿat ṣoŋra ḳafālar ḳızışdı. Benli Fāʾiḳa raḳṣa çıḳdı. Bu ʿādetā bir meclis-i ṭarab-efzā idi.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 535). ※ ***Bir aḳşam Arnavud köyüne gitdik. Sazda oturduḳ, çaḳdıḳ, ḳafāları ḳurduḳ. Ġazinoda kimse ḳalmayınca biz de ḳalḳdıḳ. Ḳalḳdıḳ ama ne araba var, ne de şandal.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 361). ※ ***Vaḳit yatsuya yaḳlaşıyor. Lanġada ḳafāyı ṭutan sarḫoşlarıŋ oradan buradan bed-mestāne naʿraları, āhları, şarḳıları işidillyor.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 18). ※ ***Kafayı fazla tutmuşum, ne yaptığımı bilmiyorum, yahu bir de ne göreyim, herif yere serilmemiş mi?*** (F.C. Göktulga 1948 s. 135). ※ ***Ol zaman punnar kėf olullar. Araḫının ben bunnara içine ilaç ġorum, ġafalarını dutdururum. Sen de şu satılı eline al, ġapının urġuna dur, çıḫanın kes kellesini!*** (A. Caferoğlu 1945 s. 247). ※ ***"Seninle kafaları tütsüliyeceğiz." —"Benimle mi?" —"Seninle ya, kocaman adam oldun artık!"*** (T. Yücel 1954 s. 87). ※ ***Faraza üç beş arkadaş, çardağın altında, güle eğlene, sindire sindire içip kafayı yerine getirmişsin. Otellerden birinde yatacağın yeri önceden peyledin ya, şöyle bir dolanayım, otelde bizden başka kimler var? deyip bir kolaçana çıkmışsın.*** (S.M. Alus 1944 s. 155).

Osm. **kafadar** I 'yardım eden, arkayı tutan' Meninski 1680 II, 3732 < ***ḳafa*** II + ***-dar*** 'tutan', b. ***abdar*** ⊡. ※ ***Cezīre-i Çuḳa eṭrāfına tecessüs içün irsāl olunan gemilerden Uluc ʿAlī nām ol reʾīs-i benām küffār-ı bed-nāmuŋ bir ʿaẓīm bārça gemisine rāst gelüb havādār ve ḳafādār ḳoşulan gemiler ol ḥīnde yanında bile olmayub...*** (A. Bombaci 1946 s. 284).

kafadar II 'arkadaş, refik' < ***kafadar*** I. ※ ***"Sus, kimse bilmesin menim geldigimi. O iki kafadarlar hardadırlar, manâ söyle!" —"İkisi-de yuḫardadılar."*** (A. Caferoğlu 1951 s. 9). ※ ***Yazar, meyhanede kafadarlarıyla buluşup uzun tartışmalara, şakalara, sataşmalara kapılmadığında erken yatar.*** (Peride Celal 1991 s. 414).

kafe 'Fransız tipi kahvehane' < Fr. ***café*** a.m. ※ ***Kos'ta Hotel Kalymnos'taki odamızdayız. Ufacık balkonumuzdan deniz, tekneler, limanın bir kısmı, masmavi gökyüzü ve aşağıdaki yolun kenarındaki turistik lokantalar ve tenteli şık kafeler gözüküyor.*** (N. Eray 1990 s. 54). ***Tıpkı yağmurun altında uzun süre yürüyüp de ıslanmış, sonra bodrum katlarındaki loş kafelerin birisinde kahve içerken hafifçe kurumuş gibi.*** (Ş. İşigüzel 1993 s. 16).

kafes b.m. (aralıklı metal çubuklardan yapılmış mahfaza) < Ar. ***ḳafaṣ*** a.m. < Lat. ***capsus*** 'yırtıcı hayvanların konduğu kafes' G. Meyer 1893 s. 44. ※ ***Ortada mermerden bir blrke yapılmış, dürlü dürlü faṣīḥ-zebān bülbüller, ṭūṭīler, tiyhūlar altun, gümiş ḳafeṣleriyle ol maḳāmuŋ münāsib yėrlerinde ḳomışlar.*** (Ferec 855/1451 v. 72a). ※ ***Beni dutdılar, bir aġac ḳafeṣe ḳoydılar, asa ḳodılar.*** (a.e. v. 150a). ※ ***Bir bir bayḳuşları ḳafeṣlerinden boşandurdılar.*** (a.e. v. 244a). ※ ***Kāfir geldi, ḳrala paşanuŋ sözlerini naḳl ėtdi. Ḳral͜ hōd pādişāhuŋ evṣāfını ṣorub bilüb dururdı. Gendü͜ hōd ḥiṣārda ḳafeṣe girmiş ḳuzḳuna dönmişdi.*** (F. Giese 1929 s. 158). ***kafese koy-*** 'aldatıp soymak, yalan dolanla istediğini yaptırmak': ※ ***Abuḳatlıġa gelince ḳānūn-nāmeniŋ***

bu işe dikiz eden cihetini o hepsinden mükemmel biliyor. Şoŋunda kim kimi ḳafese ḳoyacaḳ görürsüŋ. (H.R. Gürpınar 1339 s. 141). ※ ***Cevdet efendiyi avucunun içine alıp kafese koysun da görsünler.*** (S.M. Alus 1934 s. 129). ***kafesle–*** 'dolandırmak': ※ ***Herkes birbirini aldatıyor, kafesliyor, kandırıyor, sömürüyor, sonra gelsin gezmeler.*** (B. Duygulu 1963 s. 21). ※ ***Yanında çalıştığı tüccarı kafesliyerek elde ettiği ilk on lirayı hatıra olarak çerçevelemiş ve milyonlara sahip olduktan sonra da bu çerçeveyi yazıhanesinin duvarına asarak ziyaretine gelenlere "İşte ilk kazandığım para" diye iftiharla göstererek, nasıl sıfırdan milyoner olduğunu gururla anlatmayı itiyat edinmiş idi.*** (A. Nesin 1972i s. 216).

Osm. **kafesî** 'kafes desenli (kumaş)' R.E. Koçu 1967 s. 137. < ***kafes*** + isimden sıfat yapan ***–î*** eki. ※ ***Güyā ki ḳafeṣ içre öter ṭūṭiy–i güyā, | Geyse ḳafeṣī göŋlegi yār, ėtse tekellüm!*** (Ẕātī 1970 II, 469).

kafeşantan 'müzikli kahvehane' < Fr. ***café chantant*** a.m. ※ ***Bu oyunlarda, kafeşantan kantocularının kırıtması ve ırgalaması yoktu. Zira Hacer, yüz papeli ceketinin astarına iğneliyerek gizlice sahneye gösteren yağlı bir müşterinin hatırı için oynıyanlardan değildi.*** (F. Erdinç 1955 s. 35). ※ ***Anneanne, onların yabancı orospular, kafeşantan kızları olduklarını söylerdi.*** (Peride Celal 1991 s. 109).

kafeterya 'garson servisi olmayan lokanta' < Amerikan İngilizcesi ***cafeteria*** a.m. < İsp. ***cafetero*** 'kahveci'. ※ ***Üs Komutanının izniyle levazım deposundan iki karyola, yatak, battaniye filân aldım. Yemeklerimizi de ya kafeteryada yiyoruz ya da yiyecekleri paket ettirip lojmana götürüyorum yüzbaşım.*** (B. Günel 1991 s. 95). ***Valizini boşaltıp, üzerine rahat bir giyisi giyip, tam kafeteryaya çıkacaktı ki, telefon çaldı.*** (U. İlhan 1993 s. 37). ※ ***Güzel bir kafeteryaları vardı. Gökdelenin en üst katındaydı. Bir kısmı teras olarak ayrılmış, nefis bir manzarası olan harika bir sosyal mekân.*** (M. Gülsoy 2000 s. 62).

kafır 'asmaların budandıkları yerden akan suları kesmek için kullanılan bir çeşit özlü çamur' DS 2592 < Ar. diyal. ***ḳafr*** 'katrana benzer bir madde' A. Tietze 1958 no. 185. ※※

Osm. **kâfi** I 'kâmil, nüfuzlu, iş bilir' < Ar. ***kāfī*** a.m. ※ ***Bu pādeşāh bu ḥiddet bu tehevvür icinde vizāretini bir̆ hüb, mühez̠z̠eb, kāfil u kāfī vu ferzāne kişiye vėrmiş idi.*** (Ferec 855/1451 v. 70a). ※ ***Benüm bir veziyrüm vardur. Ḳatı kāfī vu 'āḳıl kişidür.*** (a.e. v. 71b).

kâfi II 'yetişir miktarda, yeterli' < ***kâfi*** I. ※ ***Bu gecelik bu kadarı kâfi idi.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 70). ***kâfi ve vâfi*** (kuvvetlendirilmişi): ※ ***Üç düzü çektim. Fazlası lâzım değil, o kadarı kâfi ve vâfi.*** (S.M. Alus 1944 s. 110).

AD. **kafil/kaful** I 'fundalık; dikenlik, çalılıḳ yer' DS 2593 < krş. Ar. ***kāfūlü*** 'a kind of slender–stemmed Arabian thorn' F. Steingass 1930 s. 1007. ※ ***Oyuklara, kovuklara, çalıların, kafılların içine, suyun çavlan yaptığı yere, söğütlerin arasına, dahi tepelerine, dallarına bakaa bakaa aramak!*** (F. Baykurt 1971t s. 54).

Osm. **kâfil** II '(birine) kefil olan, onu himaye eden (kimse)' < Ar. ***kāfil*** a.m. ※ ***Bu pādeşāh bu ḥiddet bu tehevvür icinde vizāretini bir̆ hüb, mühez̠z̠eb, kāfil u kāfī vu ferzāne kişiye vėrmiş idi.*** (Ferec 855/1451 v. 70a).

kafile/AD. **kafle** 'kervan' < Ar. ***ḳāfila*** a.m. ※ ***Bu ḥālde şeh-zāde ḳāfile-yile bile yola girmege yarayub durur. Yoldaşlara küyer-idi kim geleler dėyü.*** (Ferec 855/1451 v. 49b). ※ ***Hani şu öbür kaflede kazma döğüyor, parlaktan bir oğlan var ya, mapis ne yatmış.*** (Orhan Kemal 1954b s. 130).

kâfir 'Müsülman olmayan kimse; zalim, acımasız' < Ar. ***kāfir*** a.m. ※ ***Nūḥ İçün ṭūfān ḳamu kāfirleri | Boğdı, sudan ḳomadı kimse diri.*** (Sulṭān Veled 1958 s. 20). ※ ***Eger-ci şarṭ u beymān var, ammā ser u sāmān yoḳ. ʿĀlem saŋa münkir, Müslim u kāfir.*** (Ferec 855/1451 v. 137b). ※ ***İ ḥaḳı Ḥaḳa sürici! Bu mesned-i ḥükümetde, bu manṣıb-ı şerīʿatda ki oturursın, dervīş-u tüvāngerüŋ, müslim u kāfirüŋ, lāġaruŋ meṣāliḥın görürsin, benüm daḫı ḥālüme baḳ, başuŋ ṣadaḳası işümi bitür!*** (a.e. v. 15a). ※ ***Erenköyüne gittik gideli o muannit inkıbazı, o kâfir idrar zorunu çekerim.*** (S.M. Alus 1933p s. 205). ※ ***Tetiğe parmağımı bastım. Çat deyip horozun ikisi de indi. Kâfir kapsol ateş almaz!*** (S.M. Alus 1944 s. 140). ***kâfir ol***– 'işlediği günah yüzünden artık Müsülman sayılmamak': ※ ***Taŋrıdan ḳorḳmadın āyeti bunuŋ gibi ḫasīs ġaraża tenzīl eyledüŋ, kāfir olduŋ.*** (Ferec 855/1451 v. 126b).

Kâfiristan, b. ***Gâvuristan***.

AD. **kafkal** 'fındık kozalağı' DS 2592 < Yun. diyal. ***καυκάλ*** (kavkál) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 191. ※※

AD. **kafkara** 'boynuzsuz keçi ya da kuzu' DS 2592 < Yun. ***καύκαρος*** (káfkaros) 'dımdızlak' Ch. Tzitzilis 1987g no. 19. ※※

AD. **kafkarıt** 'enginar' DS 2592 < Yun. ***καυκαλίδα*** (kafkaliḏa) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 192. ※ ***Kafkarıt ısmarlandı, gûyā bu gün gelecek. Gelir ise takdim ederim.*** (Nāmıḳ Kemāl 1967 [1873] I, 249).

Kafkasya 'Rusya'da Kafkas bölgesi' < Rus. ***Kavkaz*** (?) < Yun. ***Καυκασία*** (kavkasía) a.m. ※ ***Kafkasya patlamaya hazır bir bomba! Gürcistan, Abhazya, Çeçenistan'dan her an yeni ölüm haberleri geliyor.*** (B. Uzuner 1997 s. 15).

kafle, b. ***kafile***.

kaflez, b. ***kâhliz***.

kaftan 'çoğu ipek bir çeşit uzun, süslü üst giysisi' < Fa. ***ḫaftān*** a.m. ※ ***Zindān-bān Bu l-Ḥasanuŋ bu sözini begendi, bir dem endiyşe eyledi, andan Fażla eyitdi: "Ḳaftanuŋı, ṭaḳyeŋi bıraḳ, şol pelāsı egnüŋe al! Var, git!" dėdi. Cün Fażlu l-lāh ḫalāṣ buldı, yolına vardı. Her gün dilenürdi, bulduġından Bu l-Ḥasana getürürdi.*** (Ferec 855/1451 v. 13b). ※ ***Varcasın hep yėdi, āḫır ḳaftanın-daḫı satdı, yėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 92a). ※ ***Bāzārda birinüŋ ḳaftanın satdılar, sekiz tavuḳ satın aldılar.*** (Ferec 855/1451 v. 231b).

(Argo) **kafte/gafte** 'hırsızlık; çalma' < Yun. ?? H. Aktunç 1990 s. 150. ※※

(Argo) **kafteci/gaftici** 'hırsız' < ***kafte + -ci*** nomen actoris (bir fiili gerçekleştiren, bir edimde bulunan) yapan eki. ※ ***Gılı, lubunya peşine giden delikanlılar gibi apartımanın merdivenlerini sessizce çıkıp anahtarı kapıya gaftici numarasıyla taktı. Evin içinde hayalet gibi yürüyen Gılı, sevişme seslerinin geldiği odaya nefesini ayarlayarak girdi.*** (M. Kaçan 1991 s. 134).

(Argo) **kaftele–/gaftile–** 'çalmak, araklamak' < ***kafte*** + –***le***– genişlemesi, b. ***acapla***– ⊡. ※※

kaful, b. ***kafil***.

kâfur 'aslında Formoza (Taiwan) Adasında yetiştirilen kâfur (Cinnamomum camphora) ağacının odunundan çıkarılan güzel kokulu madde' < EHind. ***karpürah̤*** → Ar. ***kāfür*** a.m. ※※

Osm. **kâfurî** 'kâfur ile karıştırılmış veya kokulandırılmış' < Fa. ***kāfürī*** a.m. [***kâfür*** + isimden sıfat yapan –***ī***, b. ***âbî*** ⊡]. ※ ***Bir taẖt gördüm altunlu nāsincler–ile bezenmiş, üstinde bir şaẖṣ uyur, üzerine bir cāder–şeb örtülmiş, başı ucında bir altun şam'ıdān–ile kāfürī müm durur.*** (Ferec 855/1451 v. 45a). ※ ***Der–ḥāl buyurdı, ̮hön getürdiler, neyde vu külīçe, ruḳāḳ–ı kāfürī; ̮hönçeler 'ācdan, ābnüsdan, ḥāżır getürdiler.*** (a.e. v. 115a–b). ※ ***Saçuŋla yüzüŋe ḳarşu gėceden ṣubḥa dek şāhum | Yaḳayın şevḳıla cānum gerekse şem'–i kāfürī.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 77).

kagardak 'horoz ibiği' DS 2593 < Erm. (diyal.) ***katar*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 333, krş. U. Bläsing 1998 s. 45. ※※

AD. **kagart/kakart/gakart/gagal/gagaç** 'gaga; uzun, çıkıntılı burun; uzun burunlu kimse' DS 1892, 2601 < Erm. (diyal.) ***kakar*** 'horoz ibiği' R. Dankoff 1995 no. 333, ayrıntılı tartışma için b. U. Bläsing 1998 s.45 – 47. ※ ***Annesinin elini kakardıynan kıtladı feriç.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 243).

(Konuşma dili) **kâgir / kâkir** 'duvarları tuğladan olan' < ***kârgir*** kelimesinin varyantı. ※ ***Sülükoğlu, kendi evinin ta karşısında yükselmekte olan bu kâkir binaya yan gözle bakmağa başlamıştı. Şüphesiz ki hased ediyordu.*** (E.E. Talu 1937 s. 71). ※ ***Rum evleri de Ermenilerinki gibi kâgirdir ama üst katları ahşap çatkı üzerine ahşap kaplamalı, zevkli konutlardır.*** (B. Uzuner 1997 s. 37).

AD. **kağ** 'ekin arasında biten yaban otlar' DS 2593, R. Dankoff 1991 s. 47, U. Bläsing 1992 no. 70 < Erm. ***k'ağ*** 'ekin biçmek' R. Dankoff 1995 no. 770. ***kağla–*** 'yaban otlarından temizlemek' DS 2595. ※※

AD. **kağan/kah̤an/kağn** 'tarlayı otlardan temizleme' DS 2593, 2597 < Erm. ***k'ağhan*** a.m. [***k'ağ*** 'ekin biçmek; yaban otlar' + ***han(el)*** 'çıkarmak'] vs. U. Bläsing 1992 no. 70. ※※

EOsm. **kağan arslan** 'kükremiş arslan' TS 2160–61 < ?? ※ ***Ve ol ṣaḥrāda ḳaġān arslan ġāyet ifrāṭdur. Ol sebebden mezbür yėrlerde gėcele ḳāfile arslandan yürimez, zīrā niçe gez ol arslanlar ḳāfile içinden ādem almışdur dėrler.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 643).

AD. **kağcın**, b. ***gajgın***.

kâğed/kâğız/BSTTk. **kâğıd/kâğıt** b.m. (üstüne yazı yazılan şey) < Fa. ***kāġeẕ/kāġiẕ*** a.m. ※ ***Devāt u ḳalem u kāġed ḥāżırdur, desti̮ ẖaṭ vėreyin.*** (Ferec 855/1451 v. 104b). ※ ***Cümle naḳḳāş–ı Cīn ve üstāẕān–ı rüy–i zemīn cem' olalar, kāġız üzerinde naḳşı beŋzedimeyeler.*** (a.e. v. 106a). ※ ***Nā–gāh ḳumāş icinden kāġıda yazılmış bir ṣüret cıḳdı.*** (a.e. v. 143b). ※ ***Bu aḳ ṭopraḳdan biraz kāġıd–ile bėlüŋde saḳla.*** (a.e. v. 38b). (halk ağzı) 'mektup': ※ ***Ġasap bir daha böyle fırsat bulamıyor. Hėcaza kāt yazıyor.*** (A. Caferoğlu 1948 s. 57). '(bir zaman) lira': ※ ***Hasılı, ne olmuşsa olmuş, şimdi iki buçuk kâğıtla... (Tekrar cüzdanını çıkarıp baktı, belki bir başka gözünde beş on***

lira kalmıştır diye, fakat ne gezer, şu mahût iki buçukluk kâğıttan başkası yok!). (B.S. Kunt 1948 s. 103–104). ※ ***Benim bile haftalığımı on liraya çıkardılar. Bahşiş de haftada beş kâğıttan aşağı düşmüyor.*** (Umran Nazif 1953 s. 26). ***kâğıt dök-*** 'iskambille fal açmak': ※ ***Ümidini zayi etmeyüb her gece kâğıt dökerek, bana nail olacak koca kimdir deyü vakit geçirir idi.*** (E. Misailidis 1986 s. 721). ***kâğıt kavaflığı*** 'kişilerin devletle olan resmi meselelerini hallederek para kazanma işi': ※ ***Mallyede, Evkafta, Şeyhislâm kapısında kâğıt kavaflığına başlıyor; yani aylık günleri vezne önlerinin kargaşalıklarına sokulamıyan ihtlyarların aylıklarını yüzde beş, sekiz avaldle koparanlar arasına karışıyor.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 23.VI. 1941).

kağır-, b. ***kanır-*** II.

kağırgası çık- 'çok zayıflamak, bir deri bir kemik olmak' < ?? (Bu deyim İstanbul'da ***kaburgası çık-*** biçiminde kullanılır. Aşırı zayıflama için ***kaburgaları sayıl-*** deyimi de kullanılabilir. [Editörün notu]). ※ ***O salı, Zamboğlu bahçesindeki tiyatroya gittim. Kemelâyı gördüm. Zavallının zayıflıktan kağırgası çıkmış.*** (S.M. Alus 1933p s. 28). ※ ***Ortanca hanım da aynı mavalı okuyordu: "Kağırgası*** (metinde ***kagırga) çıkmış, bir dirhem et tutmamış. Vallahi delikanlı olaydım, dünyada bir o, bir ben kalaydım, o yanpiri yanpiri yürüyüşünü görünce hemencecik buz kesilir, yanından kaçardım.*** (S.M. Alus 1934 s. 204).

kâğıt, **kâğız**, b. ***kâğed***.

kağnı, b. ***kaŋlı***.

AD. **kağşa-/koğşa-** 'eskimek, yıkılmaya yüz tutmak; ek yerlerinden ayrılmak, oynamak; parça parça olmak, dağılmak; ihtiyarlamak, zayıflamak, kuvvetten düşmek' DS 2503, 2596–97, 4562, TS 2162–63 < ETk. ***ḳoġşa-/ḳoġşaş-*** a.m. Clauson 1972 s. 613, 614. ※ ***Ḳaġşadı ḳullıġında yoḫsul u bay***. (Elvān Çelebī 1984 no. 1843). ※ ***Tenümi ėtdi muttaṣıl lerzān, | Ḳaġşadı mülk-i cāndaġı erkān, | Irġanur ten daḫı o zelzeleden, /*** Gösterür rūḥa bir harābe vaṭan. ('Ālī 1982 [1581] II, 176). ※ ***Babam bu evi bana mahsus verdi; zaten verdiğinde her tarafı kağşamıştı, sevmez beni, iş güç, ev bark sahibi olmamı istemez benim.*** (M. Hacıhasanoğlu 1954 s. 109–110). ※ ***Sırtında dokuması kağşamış, soluk bej rengi bir palto.*** (B. Felek 1971 s. 189).

AD. **kağşak** 'eskimiş, gevşemiş, yıkılmaya yüz tutmuş' DS 2596, TS 2162 < ***kağşa-*** + geçişsiz fiilden, participium activum (etken sıfat fiil, aktif partisip) manasında sıfat yapan ***-k*** eki, b. ***akık*** ⊡. ***İki yıḳık dīvār arasına gerilüb belki ḳırk pārça taḫta ḳırıḳlarından müterekklb bir llsān-ı ḥāl ile "Baŋa doḳunmayan biŋ yıl yaşasın!" diyor gibi ṣallanub titreyen ḳapuya ellerinl vurarak, ḳaġşaḳ bir gürültü ile Ṣāliḥl keçi oğlağı ürkütürceslne ḳorḳutmaḳ istedi.*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 225).

kağşar- 'kuvvetten düşmek' < ***kağşa-*** fiilinin varyantı, hypercorrection'la (aşırı doğruculuk). ※ ***Dell dolu bir az daha ḳonuşurlar. Nūrī gitdikce ḳaġşarıyor. Ayaġa ḳalḳdıḳca sendeleyor. Aġzından laḳırdılar yayıḳ, hecālar ḳuvvetsiz çıḳıyor.*** (H.R. Gürpınar 1341b s. 336–337).

EOsm. **kağşaş-** 'çürümek, dağılmak (ceset hakkında)' < ***kağşa-*** fiilinin ortaklık hâli, b. ***ağlaş-*** ⊡. ※ ***Beni cāhda ḳoduŋ, gitdüŋ. İmdi nevbet***

senüŋdür. Dīde-i ḥaḳıyḳat-ile baḳ, gör ki ol ḳağşaşub yatan miskīnlere n-eyleyüb durursıŋ! (Ferec 855/1451 v. 230a). 'çürümüş odun gibi hafif ses çıkarmak': ※ ***İslü paslı dişler gördi. Nā-gāh deprendi, süŋükleri ḳağşaşdı.*** (a.e. v. 17a).

AD. **kah/gâh** II 'kenar, sınır, kıyı' DS 2597; < ?? 'duvar, kapı gibi şeylerin keskin kenarı': ※ ***Düştüm, başım duvarın gâhına geldi.*** (Ö.A. Aksoy 1946 III, 283). Belki aynı kelime: ※ ***Dalle muḥtāle oldı. Ol erden ḏallenüŋ üc ḳızı oldı. Ücini daḫı üc ṭarrāra vėrdi. Bir cemāʿat oldılar. Bağdād şehrini ḳaha getürdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 214a–b).

kaha, b. ***gaga*** II.

kahbe/kahpe 'fahişe' < Ar. ***ḳaḥba*** a.m. ※ ***Bu aralıḳda ḳara bıcaḳ çeküb segirdür, gelür, "Elbette ben bu ḳaḥbei boğazlaram, ḳıṣāṣ ėderem!" dėr.*** (Ferec 855/1451 v. 177a). ***bre kahpe*** 'erkek ve kadın için şerefsiz, namussuz anlamında hitap şekli' Meninski 1680 II, 3633. ***kahbe na'lı/ġahp'analı*** 'kahbe çocuğu': ※ ***'Alī, Ṣāliḥ'e‿hayli sevimli görünmeğe başladığı gibi, 'Alī içün artık Ṣāliḥ'iŋ yürüyüşünde, oturub ḳalḳışında bir ḳaḥbe-nāllığı eṣeri ve gözlerinde ḳırıḳlı avrat dölü çapḳınlığı, yılışıḳlığı görmemeğe başladı.*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 191). ※ ***Heç böyle bir goşaflar bişirmek, datlılar yapmak gelmez gahbanalının aklına!*** (F. Baykurt 1951ı s. 42). ※ ***Gidi gahp'analı suratsızlar, ülen bi el-bombasınlan yidiri miyiz biz kendimizi?*** (A. İlhan 1973 s. 308). ***kahbe doğurduğu/kahbe dölü/kahbe evlâdı*** 'kahpe çocuğu': ※ ***Bağır, köpek! Kendiŋ istediŋ, al öyle ise! Yangın yerlerinde yol kesen ḳaḥbe evlādı seni!*** (M. Yesari 1928 s. 216). ※ ***Meğer dilenci çanağından para çalarmış kahpe doğurduğu.*** (F. Erdinç 1948r s. 43). ※ ***Vay başıma! Hangi kahpe dölü çaldı atımı?*** (A. Nesin 1975 s. 191).

Osm. **kahbe-zen** 'fahişe' < ***kahbe*** ve ***zen*** 'kadın'. ※ ***Benüm ḥaḳḳuma saŋa ḳaḥbe-zenler çok yaman söyler, | İnanma, gerçek erler ḥaḳḳı-çün anlar yalan dėrler.*** (Nevʿī 1977 s. 291).

kāhellen-, b. ***kâhil***.

kahınç, b. ***kakınc*** II.

kahır, **kahırlan-**, b. ***kahr***.

kâhi 'üç köşeli börek' M. Kütükoğlu 1983 s. 91, R. Dankoff 1991 s. 47 < Ar. ***kaḥk*** a.m. R. Dozy 1927 II, 454. ※ ***Ėy yüzi gül sözi şekker laʿli kāhī sensedüm.*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 232). Krş. ***gaga*** II.

kâhil/AD. **kehel** 'tembel' DS 2721 < Fa. ***kāhil/kāhel*** 'tembel; faal olmayan' Yu.A. Rubinçik 1970 II, 305 < Ar. ***kāhil*** 'yetişkin', fakat mana gelişimini izah edemiyorum, Wahrmund II, 550. ※ ***Heves-i ittiṣālüm var-ise, dur, kāhellenme, önegülenme, beni dārü l-mülk-i Kişmiyre ilet!*** (Ferec 855/1451 v. 110b). ***kehellen-*** 'tembelleşmek' Meninski 1680 III, 4105: ※※

kâhin 'gaipten haber verdiğini iddia eden kimse; gelecek zaman hadiseleri hakkında haber veren kimse' A. Topaloğlu 1978 II, 361 < Ar. ***kāhin*** a.m. ※ ***İşte tam bu sıralarda bir baykuş, sesinin olanca tizliği ve uğursuzluk çağrışımlarıyla ve kötülükleri önceden haber veren bir kâhin edasıyla ortaya çıkar.*** (N. Güngör 1998 s. 64).

Kahire 'Mısır'ın başkenti' < ***Mıṣr al-Ḳāhira*** 'muzaffer başkenti'. Muṣṭāfa 'Ālī'nin meşhur eserinde ***Ḥālātü l-Ḳāhire mine l-'ādāti ẓ-ẓāhire*** misalinde olduğu gibi aynı zamanda şu manaya da gelebilir: 'kahredici hâller' ※※.

kahirlen-, b. ***kahr***.

kahkaha 'yüksek sesle gülüş' < Ar. ***ḳahḳaha*** a.m. ses taklidi isminden. ※ ***Ol şaḫṣ bu kelimātı işidicek ḳahḳaha-yile güldi.*** (Ferec 855/1451 v. 18a). ***kahkaha at/çal-/çek-/kopar-/savur-*** 'yüksek sesle gülmek': ※ ***Murād kendini ṭutamamış, gülmüşdü. İçüb de yutamadığı birayı püskürdü. Hayri de bir ḳahḳaha atdı.*** (M. Yesari 1928 s. 197). ※ ***Hurşudun yanına hepisi birden eğleşip orda bir ġahġaha çaldılar.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 242). ※ ***Gülmeye müptelâ olduğundan, nekre yollu kendi söylediğine kendi kahkaha çekip sairlerin de gülmesini matlup eder idi.*** (E. Misailidis 1986 s. 721). ※ ***Hah hah hah! diye kahkaha kopardı. Gülerim bu sözlerinize, yalanlarınıza!*** (S.M. Alus 1944 s. 42). ※ ***Bir tumturaklı kahkaha daha savurdu.*** (a.y.).

⊡ Arapçada tek heceli ses yansımalı (ses taklidi) bir unsurun tekrarlanmasından oluşan bir grup dörtköklü fiil vardır (dörtköklü fiiller Arapça gramerinde ***af'āl rubā'īya*** diye bilinir): örn. Ar. ***ḳah***, 'gülüş sesi'nden reduplikasyon yoluyla ***ḳahḳaha/yuḳahḳihu***, yüksek sesle gülmek' fiili türetilir. Sonra da bu ses taklidi fiillerden ***fa'fa'a*** (***1a21a2a***) vezniyle isimler (nomen actionis) türetilir, örn. ***ḳahḳaha***, yüksek sesle gülüş'. Bu gibi Arapça ses taklidi isimler genellikle bir sesi ya da – ***zelzele*** örneğindeki gibi – bir hareketi ifade ederler (bk. Procházka 1993, 97–104). Sözlükteki örnekler şunlardır: ***bakbaka*** (bk. ***laklaka*** maddesi), ***bukbuka*** (?), ***cakcaka, carcara, debdebe, demdeme, gargara, laklaka.*** Sözlüğe alınmayan ya da sonraki ciltlere ait olan başka örnekler de şöyledir: ***gamgame, leclece, taktaka, tantana, temteme, vesvese, zelzele, zemzeme.***

kâhkül, b. ***kâkül***.

kahla-, b. ***kak*** I.

AD. **kâhliz/kaflez/kehlis/kahliç/koklis** 'salyangoz' DS 2592, 2598, 2721, B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 280 < Yun. (diyal.) ***κοχλίας/κόχλες*** (kǫhlíyas/kǫ́hles) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 265. ※※

AD. **kahleya** 'öksürüklü, sık sık öksüren kişi' K. Emiroğlu 1989 s. 138 < Yun. diyal. ***καχλέας*** (kahléas) a.m. Ch. Tzitzilis 1990 s. 194. ※※

AD. **kahniç** 'küçük çapa' DS 2598 < Erm. ***k'ağhaniç'*** a.m. (***k'ağ*** 'ekin biçmek; 'yabani otlar' ***+ han(el)*** 'çıkarmak' + ***-iç'*** nomen instrumenti) U. Bläsing 1992 s. 54. Krş. AD. ***kağan*** ve AD. ***kegank***. ※※

kahpe, b. ***kahbe***.

kahr/kahır 'zorlama; derin üzüntü; hayal kırıklığı' < Ar. ***ḳahr*** a.m. ※ ***Bu biy-cāre 'ācizi öldürür-misin ki benüm göŋlüm saŋa nerm ola? Yoḳ, yoḳ! Kişiynüŋ göŋli luṭf-ile, müdārā-yile nerm olur, ḳahr-ile, 'unf-ile, ḳan dökmeg-ile nerm olmaz.*** (Ferec 855/1451 v. 100b). ※ ***Bir gece beni bir yėrde oğlancuġ-ile halvet buldı, oġurladı, ḳahr-ile bu maḳāma getürdi.*** (a.e. v. 46a). ※ ***Elbette şol kişiye sor, neden güldügini baŋa ma'lūm eylesün, ve illā ben ḳahrdan ölürem!***

(a.e. v. 193a). ※ ***Fena eder insanı bu kadar kahır.*** (M. Başaran 1964 s. 89). ***ḳahr et–/kahret–*** 'yok etmek, imha etmek': ※ ***Cihānuŋ mālini cem' eyledüm, şehrler, ḳal'alar fetḥ eyledüm, düşmenler ḳahr ėtdüm. Ölüm yėtişicek bulardan biri baŋa nesne aṣṣı ėtmedi.*** (Ferec 855/1451 v. 95a). ※ ***Bir zamāndan peder pisere eyitdi: "Bize mülkümüz istemek, döstlaruŋ ġamın yėmek, ḳahr-ı düşmen ėtmek imden gėrü revādur." dėdi.*** (a.e. v. 141a). ***kahrını çek–*** 'derdini çekmek': ※ ***Anam benim çoḳ ḳahrımı çekdi. Ṣoŋ deminde bağrına evlād yerine ṭaş-mı baṣsın?*** (M. Yesari 1928 s. 67). ***kahırlan–/kahirlen–*** 'üzülmek, dertlenmek' DS 2597. ※ ***Bu meyānda Südī de ḳahırlanıyordu. Kendisini nāẓıra ṭanıtdırıncaya ḳadar mevḳi'inden emīn değildi.*** (E.E. Talu 1928 s. 218). ※ ***Kusura bakma hanım, sizi kahırlandırdık.*** (Musahipzade Celal 1936g s. 24).

AD. **kahraka**, b. ***kohraka***.

kahraman 'savaşta ya da tehlikeli bir durumda yararlılık gösteren kimse, yiğit' < Fa. ***ḳahramān*** a.m. ※ ***Tunus'ta zorlukla geçen elli beş günde yeni arkadaşlar edinen Ermeni Ante büyük bir saygı gördü, çünkü savaşı kazandıran kahramanın "O" olduğu anlaşılmıştı.*** (H. Akdoğan 1998 s. 77).

kahr et–/kahret– I (geçişli fiil) 'yok etmek, bozmak' < ***kahr*** ve ***et–***. ※ ***Büsbütün ümidimi kesmiş olsam müdüre gidip meseleyi açacaktım. Fakat, Allah kahredesi bir ümit, muhakemenin kısa bir zamanda bitip paranın bana iadesi ümidi, beni başka bir çareye baş vurmağa sevketti.*** (Sabahattin Ali 1940 s. 135).

kahr et–/kahret– II (geçişsiz fiil) 'çok üzülmek, içlenmek' < ***kahr*** ve ***et–***. ※ ***Oğlunun anasına sık sık yüz ettiği, ara sıra da bağırdığı oluyordu. Kadın bu son ümidi oğlunun bu vaziyeti karşısında kahretti.*** (Y. Ahıskalı 1944 s. 7).

kahr ol–/kahrol– I 'yok olmak, mahvolmak' < ***kahret–*** I fiilinin passif hâli. ※※

kahr ol–/kahrol– II 'çok üzülmek, içlenmek' < ***kahret***– II fiilinin reflexivum (dönüşlülük) bir mana gelişmesi (?). ※ ***"Ben gene senden etliyim, oğlum!" diye çocuk Nuri, kabaran bir hindi azametiyle yan yan baktı. Çocuk Sami sustu, fakat kahroldu.*** (Orhan Kemal 1947 s. 216).

Osm. **kaht** 'kuraklık, kıtlık' < Ar. ***ḳaḥṭ*** a.m. ※ ***Ẕaḫā'ir-i āmāde ḳısmını sevreti zamānında müstevfī alub der-anbār ėtmeg-ile ve vefreti evānında istedügi gibi iştirā ėdüb ḳaḥt u ġalā zamānlarını gözetmeg-ile nāsa ġadr-i 'ażim eyleyüb...*** ('Ālī 1982 [1581] II, 161).

kahvaltı, b. ***kahve altı***.

kahve/AD. **kayfe/gayfe** 'bilinen ağaç, ağacın meyvesi, ve meyvesinden hazırlanan içki' < Ar. ***ḳahwa*** a.m. Kahve içme âdeti, 15. asırda Yemen'den Osmalıların Arap vilayetlerine, 16. asırda bütün Osmanlı ülkesine ve 17. asırda da Avrupa'ya ve bütün dünyaya yayıldı. ※ ***Merhaba çavuşum, çoktandır görüşmedik, gel, bir kahvemi iç!*** (K. Bilbaşar 1944 s. 79). 'kahvehane' (anlam genişlemesi İtalyancanın yahut Fransızcanın tesirini gösteriyor): ※ ***Böyle avaz avaz Boşnak kadınlarının namusunu övdükten sonra "Bizim karilar sapına ka erkektir, erkek!" diye saldırmış kahvenin camına, vurmuş yumruğunu, eli parçalanmış.*** (K. Bilbaşar 1961 s. 48).

kahve altı/kahvaltı/AD. **gayfaltı** 'sabahları yenen muhtasar yemek' Meninski 1680 II, 3815 < ***kahve*** ve ***altı*** 'altında olan'; kahveyi aç karnına içmek o zaman gayrısıhhî sayıldığı için, içmeden evvel birkaç lokma yemek tavsiye ediliyordu (başka bir görüş için b. Theodorides 1987). Krş. Az. Tk. ***ġälyan altı***. İki kelime zamanla bir tek kelime olmuş (krasis için b. ***acabola*** ⊡), şöyle ki: ※ ***Bilirim, sabah kahvaltısı da etmezsin.*** (O. Hançerlioğlu 1956 s. 39). ※ ***Kahvaltıdan sonra jimnastikçiler bahçede ikişer oldular.*** (R. Ilgaz 1959 II, 78). 18. asır: ※ ***Ḳahve altı geldi***. Yėdiler ve üzerine kahveler içdiler. (Ş. Elçin 1976 s. 173). ※ ***Bir miḳdār ḳahve altı getürüb zör ile yėdIrdük ve ḳatı vāfir naṣḥ eyledük, oġul, bu evhām ve̮ hayāl olduġını taṣḥīḥ eyledük. 'Aḳlını (!) başuŋa dėvşür, dükānında otur!" dėyü cebr ile dükāna getürüb, dükānı açduḳ ve Monlā Meḥmedl yėrine oturtduḳ.*** ('Alī 'Azīz 1268 s. 97). ※ ***Boşalan fincanı alub çıḳdı Kâmile. Musdu ardından bağırdı: "Gayfaltımı da getir hemen! Bal varsa bal koy! Yımırtamı lop isterim."*** (F. Baykurt 1971t s. 103). ***kahvaltı et-*** 'kahvaltıyı yeyip bitirmek': ※ ***Ṣabāḥ namāzın edā ėdüb mezbür 'Alī efendi da̮hı ḥareminden çıḳub ḳahve altı ėtdIler. Andan mümessek tütünler ve ḳahveler içdIler.*** (Ş. Elçin 1976 s. 170). ※ ***Sonra müsāfirleri ėve götürüz. Ėvde ġayvaltı ėttīrIz.*** (A. Caferoğlu 1940 s. 23). ※ ***Kahvaltımı yaptıkdan sonra yazdıklarıma göz atıyorum biraz.*** (İ. Aral 1997 s. 55).

kahve behası 'bahşiş' Meninski 1680 II, 3815 (Meninski ona ***Trinckgelt*** diyor, ve verdiği Tk.si bu Alm. kelimenin calque'ı (ödünçleme çeviri) olmalı). ※※

kahvedenlIk 'kavrulmuş ve öğütülmüş kahveyi muhafaza etmek için kutu' < ***kahve + -dan/-den(-lık)***, b. ***abdan*** ⊡. ※ ***Dükkâna daldı, iki kahve fincanı, ikilik bir cezve, iki su bardağı, teneke bir kahvedenlikle küçük bir ispirtoluk satın aldı.*** (Orhan Kemal 1951s s. 21).

kahve içImi 'bir zaman ölçüsü olarak bir fincan kahve içilmesi' ※ ***Mansur efendi, hişt, Mansur efendi! Nereye böyle? Gel, gel bir kahve iç, gel allahasen! Canım gel, bir kahve içimi otur bâri!*** (Orhan Kemal 1950ö s. 42). Krş. ***sigara içimi***.

Osm. **kahvenuşan** 'kahve içenler' < ***kahve*** + Fa. ***-nüş*** 'içen' + Fa. çoğul eki olan ***-ān***, b. ***Abbaslyan*** ⊡. ※ ***Bir faṣlde vaṣf-ı kahve-̮hāne, ikincide beyān-ı kahve-nüşān-ı zamāne tafṣīli istidrāke yaḳın ḥālet idügi ehline ma'lümdur.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 108).

kahve rengi/kahverengI 'kavrulmuş kahvenin renginde, koyu tarçın rengi' Meninski 1680 II, 3815 < ***kahve*** ve ***renk***; bu iki kelime krasis (b. ***acabola*** ⊡.) ile bir tek kelime olmuştur: ※ ***Çetin'in kısacık mavi kadife pantolonu halının kahverengisi üzerinde gayet hoş duruyor.*** (N. Meriç 1951o s. 73). ※ ***Fırçalara hiç dikkatle baktınız mı? Kahverengiler için, siyahlar için fırçalar ayrıdır.*** (A. İlhan 1953 s. 123). ※ ***Çıplak kayalardaki yosunlar ağırdan ağıra kahverengileşiyordu.*** (Tarık Dursun K. 1966 s. 14). ※ ***Kızıl kahverengiye çalan pas parçaları çekicin altında dağılıp yüzüne yüzüne fırlıyor Kösenin.*** (Z. Selimoğlu 1971 s. 30). ※ ***Gözleri sandığı gibi koyu renk değil, kahverengisi baskın elaydı.*** (Füruzan 1981 s. 194).

kahve tut- '(misafire) tepsi ile kahve ikram etmek' ※ ***Bir kayfe tutsa, hadi yüzü sırma işlemelisinden vaz geçtik, ayağına düz bir terlik istemez mi?*** (M. İlhan 1983 s. 102).

kâhya/kihaya Meninski 1680 III, 3870 < ***kedhuda/kethüda***. ※ ***Cenaze sahibi paşanın kâhyası efendi hiddetlendi: " Bunların hepsini buradan defediniz." emrini verdi.*** (H.R. Gürpınar 1970 s. 43). ***keyfinin kâhyası*** 'birine karışmaya hakkı olan': ※ ***Evimi bana zorla mı sattıracaksın? Sen benim keyfimin kâhyası mısın? Benim işime ne hakla karışıyorsun?*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 71). (Çoğu zaman buradaki veride olduğu gibi ikinci kişiye soru olarak kullanılır. [Editörün notu]).

kaide 'nizam, kural, âdet, şart' < Ar. ***ḳāʿida*** a.m. ※ ***Bir-az mālı yėmiş bulındum. Ḳāʿide bizde şöyledür ki pādeşāh mālını kimse yėse, ödeyecegi bulınmasa anı ber-dār ėdeler.*** (Ferec 855/1451 v. 184a). ※ ***Bu Ebü Bekre ḳapu aşı fażlasın ḳoduḳlarında ḳāʿide-i maʿhüdca ac eve gelür, cüʿ odı nihādında müştaʿil olmış. Donın soyundı, dülbendin, ṭaylasānın yėre ḳodı, andan oturdı, sıġandı, sermendi, yėmek istedi.*** (a.e. v. 57a).

Osm. **ka'il/kayil ol-** '(bir şeye) razı olmak' < Ar. ***ḳāʾil*** 'diyen' ve ***ol-***. ※ ***'Āḳıl ve müʾeddeb olanlar bu evżāʿ-i nā-şāyesteye ḳāyil degüldür.*** ('Ālī 1956 [1586–87] s. 248–249). ※ ***Bu defʿa çift bozan resmine ḳāʾil olmaduḳları taḳdīrce yėrlü yėrlerine varmaları fermān olunursa naḳl u riḥletleri muḥāl olub ve lākin çift bozan resmi seneden seneye ḳazanduḳları mālüŋ ʿöşrinüŋ ʿöşri gelmeyüb edāsı yanlarında emr-i sehil olmaġ-ile sāl-be-sāl alınub bilā nizāʿ u cidāl Mışr-ı Ḳāhireye muʿādil bir memleket fetḥ olunmaḳca vardur.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 151).

Osm. **kaim/kayim** 'ayakta duran, dik' < Ar. ***ḳāʾim*** a.m. (erkeklik uzvu hakkında) 'ereksiyon hâlinde, sertleşmiş' ※ ***Ālet ḳāyim, münteşir, māsı dāfıḳ.*** (Ferec 855/1451 v. 117a). Mecazî manada: ※ ***Bu ḳızı bunda Süleymān-ile muʿāraża ėtmeg-icün getürdüm. İmdi ben bunı bu vaḳte dek sakladum. Ḥüccetüm ḳāyimdür, haleli yoḳ.*** (a.e. v. 196b). ***şeb ḳāyim*** 'geceyi yatmadan dua ile geçiren': ※ ***Rüz ṣāyim, şeb ḳāyim.*** (a.e. v. 176b). ***kaim ol-*** '(başka bir şeyin) yerine geçmek': ※ ***Kolonya ile alnını oğan kocasının omuzu üzerinden bakan doktorun yüzü silikleşiyor, yerine bir hayal kaim oluyordu.*** (İ. Ergin 1949 s. 31).

Osm. **kaime**/AD. **gayma/kayme** I 'kâğıt para; kâğıt lira' < 19. asırda Sultan Abdülmecid zamanında ilk defa kâğıt para tedavüle girdi; bunlara ***ḳāʾime-i muʿtebere-i ʿos̱mānīye*** deniyordu (altının yerine ***kāʾim*** oldukları için) krş. M.Z. Pakalın 1946 II, 140. Halk ağzında isimleri hâlâ yaşamaktadır. ※ ***Bir fistan aldım cicili bicili | Ciğerim Fadime'ye | Tastamam yedi kaymeye***. (Oktay Rifat 1954 s. 23). ※ ***Bir bölük davarın içinden gözlerine kestirdikleri bir çift kuzuya önce 25, sonra 30 lira verdiler. Köylü: "Olmaz, babo, olmaz! Bıldır bunların çiftini 90 gaymeye verdim" diyerek durmadan ayak diriyordu.*** (H. Aytekin 1965 s. 20).

Osm. **kaimmakam/kaymakam** I 'vekil' < Ar. ***ḳāʾim-maḳām*** a.m. ※ ***Mesiḥ Paşa ḥażretleri ḳāʾim-maḳām-ı ṣadr oldı.*** (Selânikî 1989 I, 150).

kaimmakam/kaymakam II '(19. asrın ortasından sonra) bir ilçenin en büyük mülki görevlisi' < ***kaimmakam/kaymakam*** I ※ ***Vurduğunu köylü, kendini kaymakam mı sandın?*** (Nâzım Hikmet 1936 s. 52).

kâin 'olan' < Ar. ***kāʾin*** a.m. ※ ***Stilâryum Sakız adası karşısında kâindir.*** (Nâzım Hikmet 1936 s. 7).

kâinat/kâyînat 'dünya ve gök cisimlerinin hepsi, kozmos' < Ar. ***kā'ināt*** a.m. ※ ***Çoḳ söyledüŋ, fikrüŋ fesādı gizlemekde, ẓāhiri gözlemekde imiş. Ḳorḳuŋ halḳ icindegi rüsvālıḳdan imiş. Hīc hāliḳ-ı 'ālemden, mükevvin-i kāyinātdan endiyşe ėtmez misin, utanmaz mısın, ḳorḳmaz mısın?*** (Ferec 855/1451 v. 174b). ※ ***Bir an, bir an ki kâinat kadar büyük, | Bir an ki Allah bile henüz şimdi var olur.*** (F.H. Dağlarca 1957 s. 64).

AD. **kak** I 'meyve kurusu, kurutulmuş meyve' DS 2598–99, TS 2163–64 Meninski 1680 II, 3589 < ETk. ***ḳaḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 608. ※ ***Eger aduŋ ola Reşīd. bir dėdüŋ, bir işiti Ḳakır-iseŋ*** (metin: ***Ḳaḳar-iseŋ) andan ḳaḳı yėrseŋ, andan yė şekerī armud ḳaḳı!*** (Ferec 855/1451 v. 127a). ***kakla-/kahla-*** DS 2604, TS 2163 'kurutmak (meyveler, pastırma hakkında)'. ※※

AD. **kak** II, b. ***gag***.

AD. **kak-** I 'vurmak, dövmek; tepmek; itmek; gagalamak' DS 2605, TS 2175–78 < ETk. ***ḳaḳ-*** a.m. Clauson 1972 s. 609. ※ ***Örviyye elin ḳaḳdı, eyitdi: "Müdbir-i hākisāri Seni asmaḳdan ḳurtardum, mükāfātum bu-mıdur? Bu işden vāz-gel, Taŋrıdan ḳorḳ, bu muḥāl sevdādan geci" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 178b). ※ ***Bir hātün kişi bir büyük kirlü eski bardaḳ Müslimüŋ eline ṣundı. Müslim yigrendi, ḳaḳı vėrdi, bardaḳ 'avrat üstüne düşdi***. (a.e. v. 234b). '(kapı) çalmak': ※ ***Oşbu laḥẓa Ebü Bekir mü'eẕẕin ḳapusına var, āheste ḳapu ḳaḳ. Ebü Bekir cıḳduğınlayın bī-güft zeri kefinde ḳo!*** (a.e. v. 57b). '(davul) çalmak': ※ ***Keyfiyyet-i 'amel oldur ki bir kişi bir cevgān-ile bu dühli üc gez ḳaka, gemi belādan ḳurtıla; nice icerü cekildi, daşra hem eyle cekile.*** (a.e. v. 227b). (dokuma tezgâhını kurarken) 'takmak, yerleştirmek': ※ ***Ḥaşıyrcı delük taḫta-ile bir ḳac ḳazuḳ, bir deste ḳamış getürdi. Ḳamışdan ip burdı, arış bağladı, arġac gecürdi. Delüklü taḫta-yile ki daraḳdur, ḳaḳdı.*** (a.e. v. 238b). 'çit çekmek': ※ ***"Hemen çitini geri al! Alacaksın, değil mi?" dedi Muhtar. —"Kaktığım yer iki adım yok. Soğan, sarmısak ekecek bir yerimiz de mi olmasıŋ?"*** (F. Baykurt 1961o s. 32–33).

(Argo) **kak-** II 'çalmak' < ***kak-*** I ※ ***İttifāḳ ėtmişler ki bu biżā'ati bu Ciypur-ı mükāriynüŋ elinden şehre gelüb ḳabbānda ḳonmadın ḳaḳalar, çalalar.*** (Ferec 855/1451 v. 240a).

(Çocuk dili) **kaka** I 'kötü, çirkin' (çocuğun bir şeye dokunmamasını anlatmak için kullanılır) Meninski 1680 II, 3737 < Yun. ***κακά*** (kaká) 'pis!' G. Meyer 1893 s. 40, F. Steinherr 1932 s. 188. ※ ***Kaka bir iş yapdım... (İki şehādet parmağını biri birine çengelleyerek) ablamla eniştem ikisi şimdi işte böyle...*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 233). ※ ***Bazan sorarım ulan eşşekoğlu eşşekler, bu koca karının neresi cici? Boyalı saçları mı? Çökük avurtları mı? Bu kakanın kakası be!*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 14). ※ ***Necdet, bir daha işitmeyeyim bu bu kaka lâfları, vallahi ağzına biber korum!*** (Orhan Kemal 1966 s. 55).

(Çocuk dili) **kaka** II 'dışkı, pislik' < ***kaka*** I. ※ ***Şükran'ın esvabını gördün mü? Ne rüküş şey! Rengi çocuk kakasına benziyor.*** (İsmail Galib 1932b s. 15). ※ ***Kirli su birikintileri etrafında kaydırak oynayan çocukların bazan ellerini ağızlarına boru yaparak üst katlara "ana! kakam geldi" haykırışına kızmazdı.*** (Reşat Enis 1947 s. 193).

AD. **kaka** III, b. ***gaga*** II.

AD. **kaka** IV, b. ***kako***.

AD. **kakacur** 'ahırdan akıtılan pis sular' < Erm. ***k'ak'acur*** a.m. [***k'ak'*** 'pislik' ve ***cur*** 'su'] U. Bläsing 1992 s. 54. ※※

AD. (çocuk dili) **kakaç** I 'kötü, fena' DS 2600 < ***kaka*** I + ***–(a)ç***, krş. ***daraş/daraç***, b. ***anaç*** ⊡. ※ ***Horoz çöplükte "Kakaç kız gitti, cici kız geliyor!" diye bağırmış.*** (E. Artun 1978 s. 49).

RD. **kakaç** II 'gaga' O. Blau 1868 s. 260 < ***kak–*** + ***–aç*** (b. ***aktaraç*** ⊡) 'bir alet': ※ ***Ahmet ustanın, elindeki kaba saba tokmağından, kont yapılı demir kakacından, tahtanın hayatını dinliyen bir duyuş, tahtanın içine işliyen bir sezgi inceliğine sahip olduğu hiç tahmin edilemezdi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 48–49).

AD. **kakaç** III, b. ***gagaç***.

kakala, b. ***gagala***.

AD. **kakala–** 'itelemek, ilerlemesi için dürtmek; tekme vb. ile vurmak' DS 2600–01< ***kak–*** + ***–ala–*** iterativum (tekrarlama) genişlemesi, b. ***avkala–*** ⊡ ※ ***Nefise hanım, elindeki uzun tığlarla yün örgüsünü kakalarken "Hıyııı!" diye gülümsüyor, anlatıyordu.*** (Reşat Enis 1945 s. 103–104). ※ ***Altıparmak öküzleri kakalayor.*** (F. Baykurt 1961o s. 84). ※ ***Döşlerime yeniden tekmeleri kakaladığında gözümün yaşını, inlememi tutmadım.*** (Füruzan 1982k s. 189). ※ ***Selim başını tabağına eğdi, önündeki mezeleri çatalıyla iteleyip kakalamağa başladı.*** (P. Kür 1976 s. 117). 'istenmeyen kimse ya da şeyi birine vermeye çalışmak': ※ ***Kime başvursam Türk yazarı diye bana Nâzım'ın kitaplarını kakalamağa kalkıştı.*** (A. İlhan 1972 s. 140). ※ ***Biz, beş kişi zor sığışıyoruz bu eve... Açıktı her şey. Karıyı kakalayacakları birini bulduklarını anlamışlardı.*** (A. Kutlu 1983 s. 50). ※ ***"Tamam ulan, sıçtırma ağzına, daha beş daire var," dedi. "onları kakala kime istersen".*** (Ü. Kıvanç 1995 s. 68).

AD. **kakalan–** 'saplanmak, batmak' (?) < ***kakala–*** fiilinin passivum (edilgenlik) hâli. ※ ***Eşane çok fazla yükletmiş. Yolda yağmura tutulmuş, eşek çamura kakalanmış düşmüş.*** (A. Dede 1978 s. 7).

AD. **kakalaşka** 'bir çeşit acı biber' DS 2601 < Bulg. diyal. ***kakalaşka*** a.m. BER 1979 II, 150, Ch. Tzitzilis 1987b no. 53. ※※

AD. **kakali** 'ceviz' DS 2601 < Yun. diyal. ***κακκάλ*** (kakál) 'ceviz veya badem' Ch. Tzitzilis 1987g no. 213, fakat R. Dankoff 1995 no. 316'ya göre Erm. ***kakal'***dan alınmıştır. ※※

AD. **kakan et–** 'tavuk bağırmak' DS 2601 < Erm. ***kakan*** 'bağırma', diyal. 'tavuğun bağırması' a.m. R. Dankoff 1995 no. 316. ※

(Argo) **kakanca** 'tabanca' H. Aktunç 1990 s. 150 < ***kak–*** + ***tabanca*** kelimesinin son iki hecesi. ※ ***"Biraz daha üstelese, dürzüyü şişleyecektim." — "Benim kakanca da kendi kendine kıpraşmaya başladı."*** (R.C. Ulunay 1994 s. 15).

(Argo) **kakanoz** 'çirkin (kadın)' H. Aktunç 1990 s. 150 < belki ***kaka*** ile ***kokona***'nın karışımı. ※ ***Zevcemiŋ 'aḳıl̯ hocası, reh–nümāsı hep o ḳaḳanoz ḳalṭaḳdır.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 241). ※ ***Vaṣf–i cemāline hīç girişmeyeyim. Ḳaḳanoz mu ḳaḳanoz!*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 72).

kakart, b. ***kagart***.

kakavan 'sarayda yaşayan Türkçesi zayıf Çerkes hanımına verilen ad; AD. kartlaşmış hayvan veya insan; çirkin, biçimsiz; aptal adam' M. Mikhaïlov 1930 s. 32, DS 2602 < ?? ※ ***Hasip paşa kakavanına ne buyurursunuz? Nar çiçeği fesi, yastık kadar sakalı, nişan dolu göğsü ile karşıma dikilmiş, iğreti dişlerini açıp, bir çuval ceviz sallar gibi "Beni yaktın, kavurdun, dumanımı savurdun!" diye takırdamakta.*** (S.M. Alus 1933p s. 106–107). ※ ***Molla beyin hanımı (hanımefendl demeğe dilim varmıyor) kakavan çerkes kalfalardan farksız.*** (a.e. s. 193). ※ ***Efendileri hizmetleri otuz seneyi geçen bu emeklilerlne cihaz olarak bir ikl kırıntıdan başka bi şey vermiyorlardı. Bu kakavan Çerkesl kuru kuruya yutacak bir koca zuhur etmedi.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 104). (erkek hakkında) ※ ***Ama içlerinde biri vardı ki, işte o işini gücünü bırakmış, az ileride ayaklarını nehrin sularına sarkıtıp oturan kızı seyre dalmıştı. Bu ufak tefek, kakavan adam kumpanyanın sahibiydi.*** (E. Şafak 2001 s. 119).

(Argo) **kakavlra** 'iskelet' (?) < ***kadavra*** ?? ***kadimi çık–*** tabirinin tesiri altında. ※ ***Kakavlrası çıkmış üç kadın, kuru bir farancala ve bir tabak piyaza yatıp, bütün gece "vizite" yaptıktan sonra, sabahın alaca karanlığında, ziyaretine gelecek ensesi, göbeği şişkin, karnı tok, sırtı pek, yakışıklı dostun da keyfini yerine getirecektir; bir gecenin de gelirini avucuna sıkıştıracaktır.*** (Reşat Enis 1935 s. 193).

AD. **kakı–** 'kızmak, öfkelenmek' DS 2602–03, TS 2166–71 < ETk. ***ḳaḳı–*** a.m. Clauson 1972 s. 609. ※ ***Ebü Bekir ḳaḳıyub oğurlayın laʿnet oḳıyu geldi ḳapuyı acdı.*** (Ferec 855/1451 v. 58a). ※ ***Ben–daḫı anama ḳaḳıdum. Ol perī cehrel deveye bindürdüm, Ṭayife iletdüm.*** (a.e. v. 172a). ※ ***Ḥārün–ı Reşlyd bu sözden ḳaḳıdı: "Yėr yüzinde saḫāda, ʿaṭāda beẓelde, keremde benüm gibi kim vardur?" dėdi.*** (a.e. v. 2a). ※ ***ʿOşmān ġāzī ġāyet ḳaḳıdı. Eydür: "Bir kişi kim ḳazana, gendünüŋ mülki olur. Ben anuŋ mâlında ne ḳodum ki baŋa aḳça vėr dėyem?" dėdi.*** (F. Giese 1929 s. 21). ※ ***Ḳoḳoniça! Kocaŋızı ḳaḳıyub ḳınamaḳ bitmediyse çabucaḳ oluŋuz ki geç oldu!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 61).

AD. **kakıç** 'ucu demir kancalı, bir iki metre uzunluğunda değnek, zıpkın' DS 2602 < ***kak– + ??***. ※ ***Kaḳıç İbrahim, suyunu kaybeden on beş bin kiloluk "canavar"ın yavrusiyle birlikte Boğazda bir dalyan "avlı"sına geldiğini, kafayı soktuğu gibi içine girdiğini, mavunalardan üzerine kurşun yağdırıldığını, kakıçlarla gücü gücüne öldürüldüğünü anlatıyordu.*** (Reşat Enis 1947 s. 50).

EOsm. **kakığan** 'çabuk kızan, tabiati hiddetli' TS 2164–65 < ***kakı– + –(a)ğan*** b. ***alıngan*** ⊡. ※ ***Ger ımşaġ–iseŋ düşmen iŋen ḳıyar, / Ḳaḳıġan Iseŋ ̮halḳ senden ḍoyar.*** (Ferheng–nāme–i Saʿdī 1340–42 s. 17 no. 196).

kakıl– 'vurulmak, çalınmak' TS 2166 < ***ḳaḳ–*** fiilinin passivum (edilgenlik) hâli. ※ ***Bu eşnāda nā–gāh ḳapu ḳaḳıldı. Cāriye durdı, ḳapuya vardı.*** (Ferec 855/1451 v. 12b). ※ ***Yarındası gün ḳapu ḳaḳıldı. ̮haber vėrdiler kim ḳāżī klşlysl ḳapuda durur.*** (a.e. v. 14b).

AD. **kakın–** 'öfkelenmek, darılmak' DS 2602–03, TS 2172 < ***kakı–*** fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli. ※ ***Saŋa her kim ki yatlu söyler ise | Ne ḳarşu söyle sen aŋa, ne ḳaḳın!*** (Naẓmī 1928 s. 50).

EOsm. **kakınc** I/**kakınç** I 'hiddet, öfke' TS 2171–72 < ***kakın-*** + fiilden nomen actionis (oluş ve kılış ismi) yapan ***-c/-ç*** eki için b. ***dınc/dinç*** ⊡, b. M. Erdal 1991 I, 275–285, ※ '***Uḳāb gibi ṣıçradı, gemiden ḍaşra gelüb ḳaḳınc ile Sebāṭa bir ḳılıc urdı.*** (Salṭuḳ-nāme 1974 I, 269).

AD. **kakınc** II /**kahınç** 'ayıp, kusur DS 2597, 2602 < ***kakınç*** I, krş. ***başına kakınç et-*** 'yapılan bir yanlışı, bir kusuru sürekli söyleyerek karşısındakini utandırmak'. ※ ***Çocuksuzluğun büyük eksiğine katlanmak zordu köyde. Çocuktan söz açılan her yerde eziliyorlardı. Kavgaların baş kakıncı çocuksuzluktu.*** (F. Baykurt 1967k s. 89).

RD. **kakırca** 'ufak sincaba benzer bir orman hayvancığı, Glis glis' O. Blau 1868 s. 260 < kelimenin teşekkülü için krş. ***kokarca.*** ※※

(Argo) **kakırda-** 'ölmek' H. Aktunç 1990 s. 150 < ses taklidi kelimelerden, ***kakır kakır*** üzerine kurulmuş. ※※

AD. **kakırdak** 'eritilmiş iç yağından kalan posa' DS 2603, TS 2173, Meninski 1680 II, 3590 < ***kıkırdak*** kelimesinin varyantı. ※※

AD. **kakır kakır gül-** 'ses çıkararak ve sürekli gülmek' DS 2603 < ses taklidi kelimelerden. ※ ***Kaymakam beyimiz kakır kakır güldü, gitti konukların yanına.*** (F. Baykurt 1967a s. 54).

EOsm. **kakır ol-/kaḳırlan-** 'hiddetlenmek, öfkelenmek' TS 2173 < ***kakı-*** fiilinin geniş zaman partisipi ***-(a)r/-(ı)r*** eki (b. ***açar*** I ⊡) ***+ -len-*** transformativum (dönüşüm, bir duruma geçme, olma) genişlemesi (b. ***abaplan-*** ⊡). ※ ***Bu ḥareketi göricek oğlan ḳaḳır oldı. "Ne işdür bu?" dėdi. Ben-daḫı ḳaḳırlandum.*** (Ferec 855/1451 v. 69a).

kakış 'davul vuruşu' < ***kak-*** I + ***-iş*** nomen actionis eki, b. ***akış*** ⊡. ※ ***Cevgānı dühle ḥavāle ḳıldı. Gemiler bir nice oḳ atımı yėr gėrü sıçradı. Üc ḳaḳışda selāmet yaḳasına cıḳdılar.*** (Ferec 855/1451 v. 228a).

AD. **kakış-** 'toslaşmak, iteleşmek; sözlü atışmada bulunmak, iddialaşmak' DS 2603, Meninski 1680 II, 3590 < ***kak-*** fiilinin karşılıklılık hâli, b. ***azguruş-*** ⊡. ※ ***Oğlanlar itişip kakışmaya başladılar.*** (D. Asena 1987 s. 16).

AD. **kakıştır-** 'itelemek, sokuşturmak' DS 2600–01, 2603 < ***kak-*** + fiilden verbum intensivum (pekiştirme) yapan ***-ıştır-*** genişlemesi, b. ***anlaştır-*** ***II*** ⊡. ※ ***Bizim arkadaş boyuna beni dürtermiş; kolumu, bacağımı çimdiklermiş. Böğrümü kakıştırmış da vallahi farkına bile varmamışım.*** (S.M. Alus 1944 s. 82).

EOsm. **kakıt-** 'kızdırmak, öfkelendirmek' TS 2173 < ***kakı-*** fii'linin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ '***Avrat ḳırnağa and vėrdi: "Ḳoma, daḫı körīler vėr, ḳaḳıt, temāşā ėdelüm!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 23a). ※ ***Şehi ol ḳatı od yavlaḳ ḳaḳıtdı.*** (Faḫrī 1974 s. 339 no. 1694).

kâkir, b. ***kâgir***.

AD. **kakkak** 'çivi; çekiç' ZTS s. 108 < ses taklidi kelimelerden; ***kak***- fiilinin emir hâli; iki emir hâlinden iki kurulmuş terkipler için b. ***alver*** ⊡. ※※

kakko, b. ***kako***.

kakla- 'kak kak, gak gak gibi sesler çıkarmak' < ses taklidi kelimelerden. ※ ***Yanıbaşımdan şimşek gibi bir çaylak geçti; dereye doğru sağıldı. Deredeki kargaların biri acı acı kaklamaya başladı. Bu bir "alarm" idi.*** (H. Birand 1956 s. 59).

AD. **kaklık/garklık** 'taş ya da ağaç oyukları ve içindeki su birikintisi' DS 1927, 2604–05, ZTS s. 108 **<** ?? (Krş. Kıpçakça ***ḳaḳ*** 'a hole in the rock in wich water collects' b. Clauson 1972, s. 608; Halaçça ***ḳaḳ*** a.m. [Editörün notu]). ※ ***Toprak mezarın üstü topak taşlarında örtülüdür. Bir de derin bir kaklık var ağaçların yakınında.*** (Yaşar Kemal 1971 s. 301). ※ ***Suyu da bugünlük şu yukarı kayalardaki kaklıklardan içeriz. Yarın da su kabağını unutmayız.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 22).

AD. **kakma** 'tekmeleme' DS 2605. ***kakmala–*** 'tekmelemek': ※ ***Kolunu muştaladım: "Bir taksi çevir!" Arkamdan kakmaladı: "İştahanı mirasyedi beylere sakla! On adımlık yer için otomobile para mı veririm?"*** (Reşat Enis 1933 s. 144).

kaknem 'çok kuru, sıska; huysuz, aksi; çirkin, biçimsiz' M. Mikhaïlov 1930 s. 32 **<** ?? ※ ***Rüyanızda görseniz can havliyle yatağınızdan fırlayacağınız kaknem kaknem eksik etekleri "eşim" diye yüklenip getirdiklerini hiç mi görmedik?*** (A. İlhan 1972 s. 85).

AD. **kako/kaka** IV/**kakko** vb. 'büyük kardeş; baba' DS 2599, 2604, 2606 < Fa. ***kākü*** 'dayı' U. Blāsing 1997 s. 86–87. ※※

kakofoni/kakafoni 'çirkin bir ses karışımı' < Fr. ***cacophonie*** a.m. < EYun. ***κακός*** (kakós) 'kötü, çirkin' ve ***φωνη*** (phōnē) 'ses'. Başka dillerden alınan kelimelerde sık sık görülen orta hecedeki /***o***/ → /***a***/ değişimi, b. ***afaroz*** ⊡². ※ ***Çeneleri takır takır birbirine vuruyordu. Canı çekilmekte ve ayakları soğumakta olan Tabalahura'nın çenesi düşmüştü. Çenesi düşen bütün yaşlılar gibi, canı çıkarken bile kakafonik çene solosuna devam ediyor.*** (A. Nesin 1989 s. 49). ※ ***Bundan sonra söyledikleri kakofoniye dönüşür.*** (A. Ağaoğlu 1997 s. 82–83).

(Argo) **kakoroz/kokoroz** III/**kukuruz** II 'çirkin, sivri, çirkin kılıklı şey' H. Aktunç 1990 s. 177 **<** ilk kelime hapax legomenon (tek veri) ve manası ancak tahmin edilir (krş. ***kakuraz*** 'eğri, kambur' DS 2606). Krş. ***kaka*** I. İkinci kelime Aktunç'a göre **<** İt. ***coccola*** 'bazı rahiplerin kukuletalı giysisi'. Bu yüzyılda mısır henüz Avrupa ve Asya'ya gelmediği için bu kelimenin bitki manası ile alakası olmadığını aşağıdaki örnek ispat eder. (krş. ***kokoroz*** I/***gogoroz*** veya ***kukuruz*** I/***kokoroz*** II) ※ ***Osuruḳdan nefes oğlı geçlnür bir ışığuŋ, | Himmeti anuŋ içün yel gibi oldı ḳaḳoroz.*** (Ṣānī, A.N. Tarlan 1949 IV, 107). ※ ***"Ne güzel evlādım kişizāde olaraḳ ammā bir çāresine baḳılmazsa ben peşin kepāzeliği ṭaḳınacağım, bir ḳos ḳoca kokoros olacağım.*** (a.y.).(?) ※ ***Hem öyle nāfile telāş etmeylŋlz! Efendi güzel ḳadın dediyse ne seniŋ içün söyledi, ne de 'Āylşe ḳadın lçün..." SELĪME—"Oḥ iki gözüm ḳoḳoroz, senüŋ içün söyledi, değil mi?"*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 20–21). ***kokoruzlan–*** 'dikilmek, dik gelmek; boynuzlanmak' Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 15. ※※

AD. **kaktır–** 'itmek, itelemek' DS 2606 < ***kak–*** fiilinin manası causativum (ettirgenlik) hâli ile kuvvetlendirilmiştir. ※ ***Gezerlerken yolda bir kuyu varmış. Danagöz Karısı, kuyuya Fatma Hanımcık'ı kaktırıvermiş.*** (M. Tuğrul 1969 s. 263).

kaktüs 'sıcak iklimde biten, yaprakları dikenli, çok çeşitli bitki' < Fr. ***cactüs*** < Lât. ***cactus*** a.m. **<** EYun. ***κάκτος*** (káktos) 'dikenli enginar'. ※ ***Mustafa daha gün ışımadan uyandı, kaktüs ağılının dibine gitti, çövdürdü.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 160). ※ ***Dut ağacının yaprakları, kurumuş otlar, tarlalar, çalılar, kaktüsler, her şey kaln bir toz tabakası altında kalmıştı.*** (Yaşar Kemal 1993h s. 63).

kakule I ‘sıcak memleketlerde yetişen bir bitki ve onun baharat olarak kullanılan meyvesi, Elettaria cardamomum’ I. Hauenschild 1989 no. 457 < Ar. ***ḳaḳulla*** a.m. ※ ***Hürmüz hanım, ağzına iki kakule atarak karyolasına uzanmıştı.*** (S.M. Alus 1933k s. 32). ※ ***Hayriye Abla kahvelerimizi getirmişti. Üzeri bir parmak köpüktü, kakulenin kokusu kahveye karışmıştı.*** (M. İzgü 1993 s. 112).

kakule II ‘iki katır veya deve tarafından taşınan sedye’ < ?? ※ ***Kakuleler, arka arkaya duran iki deveye bağlanmış âdi birer sedyedir. Artık hastalar ve yaralılar önlerinde uzun bir deve, arkalarında uzun bir deve, kendileri arada asılı, öyle taşınacaklar. Geçen gün kakulelerden birine ben bindim, kendimi ipi elinden kaçmış bir salıncak üstünde zannediyordum.*** (F.R. Atay 1938 s. 157).

Osm. **kakum** ‘sansara benzer kürkü değerli bir hayvan, ermin’ < Fa. ***ḳāḳum*** a.m. ※ ***Bu yumşaḳlıġ-ile olma iri sen, | Ki kirpü görmedüm bir ḳāḳumı ben.*** (Fa̮hrī 1974 s. 450). ※ ***İstanbuluŋ ince penbe ipligi, ḳaḳum kürkine ve gömlek kenārına yarar.*** (M. Kütükoğlu 1983 s. 159).

Osm. **kakummuy** ‘saçları kakum tüyü gibi olan’ < Fa. ***ḳāḳum*** ‘ermin’ ve ***mü/müy*** ‘tüy, saç’. ※ ***Bir gün Rıżvān-şād ṣaḥrāda av ḳovar-iken bir dişi ḳulan belürdi tiyhü̮hışm, āhü-çeşm, ḳāḳum-müy, ṭūṭiy-̮hüy.*** (Ferec 855/1451 v. 27b–28a).

kakurnik ‘çirkin’ (?) < ?? ※ ***“Kaknemler, kakurnikler, hepinizi kovacam,” derdi ama kimseye bir kötülüğü yoktu.*** (M. Buyrukçu 1961 s. 8).

kâkül/kâhkül/kekil ‘alna düşen kısa kesilmiş saç’ DS 2723 < Fa. ***kākül*** a.m. ※ ***Fatma silkindi, “Bey geldi!” Kaşına düşürdüğü kâhkülünü yeni baştan tokalıyarak, huğların arasında kayboldu.*** (Orhan Kemal 1954b s. 130). ***kekil bastı*** ‘kaş bastı, çatkı’: ※ ***Söna üstüne asbab geydiriller. Gelinin asbabi ağır ġumaşladan. Kekil bastı ġırl̮ıhtan, gümüş paradan fesin üstüne, söra asġı mecidiyeden ve ġunduralar.*** (M. Räsänen 1935 II, 72).

kal I (kimya terimlerinden) ‘altın ve başka metalleri eritmekle halis hâle getirmek’ Meninski 1680 II, 3591 < ?? G. Doerfer 1967 III, no. 1402; krş. Sl. ***kalo***, ***kaliti*** a.m. ※ ***Seni barmaġ ile tā göstere Ẕātī ḳamu ‘ālem | Düşüb oda köze̮hātem gibi ḳāl eyle ḳalbüŋ***. (Ẕātī 1967 s. 407). ※ ***Diŋle, ey vāḳif-i ḥaḳīḳat-i ḥāl! | Zer gibi ḳal ėder seni bu maḳāl.*** (‘Ālī 1977 s. 126 no. 1).

kal II (ünlü uzundur) ‘söz’ < Ar. ***ḳāl*** a.m. ※※ ***kale al-*** ‘ciddiye almak’: ※ ***Bütün evlerde taarruzdan masum yer neresidir biliriz. Bu, hanelerimizin en kirli, fakat en gizli bir bucağıdır. Buranın ismi kat’î bir mecburiyet olmadıkça kale alınmaz.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 190). ※ ***Bu ġażabın, mahāẕā Çeşm-i cellād ḳalfa nāmı gibi ḥareme ‘ā’id bir nāmın ḳāle alınmasından neş’et etdiğini naẓar-ı ehemmīyete alınca...*** (Aḥmed Midḥat 1945 s. 44). ***kale alma-*** ‘önem vermemek, hesaba katmamak’: ※ ***Divan-ı Harbın hükmü ağırdı. Kodaman ['ın], ırzını müdafaa etmek mecburiyetinde kaldığını ve Saimi onun için vurduğunu kale bile almamışlardı.*** (E.E. Talu 1935 s. 79).

AD. **kal/kel** III ‘olmamış, ham meyve’ DS 2606, 2724 < Fa. ***kāl*** a.m. F. Steingass 1930 s. 1007. ※※

kal- I b.m. (ayrılmamak, değişmemek, bitmemek, tükenmemek) < ETk. ***ḳal-*** a.m. Clauson 1972 s. 615–616. ※ ***Pādişāhuŋ bir ġarīb-şekl oğlı var-idi. Ol ḳalmadı.*** (Ferec 855/1451 v. 36a). ※ ***Arslanlarım, nereye gidiyorsuŋuz? Düşmen def' oldu. 'Acele bir işimiz ḳalmadı.*** (Nāmıḳ Kemāl 1307 s. 152). ※ ***Artık bundan sonra yüzüme bakan kaldı mı?*** (H.R. Gürpınar 1933n s. 64). 'sonunda hiç malı kalmamak': ※ ***Bu kadar adamın içinde rezil olmak vardı. Üstelik don gömlekle kalacaktı. Bu kılıkta İzmire nasıl girer?*** (Sabahattin Ali 1936 s. 19). ※ ***Ben de gazeteden çıkmış, Maarif Nezaretindeki üç yüz kuruş aylıkla kalmıştım.*** (H.C. Yalçın 1935 s. 93). ※ ***Hasanla ilk ve asıl sevdiği kızın birbirlerine karşı olan o akşamki durumları o kadarla kaldı.*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 68). ※ ***Alçaklara inan olmaz. Hem resmi alır, hem sözlerinde durmazlar. Resmi verdiğimle kalırım.*** (A. Nesin 1970i s. 129). (gayrışahsî olarak): ※ ***Tevāżu' ėden 'izzet bulur, yavuza yavuzlığı ḳalur.*** (Ferec 855/1451 v. 187a). ※ ***Faḳaṭ iş bunuŋla ḳalmadı. Bu civār köylerdeki evlerimizi yaḳdılar, mālları yaġmā etdiler.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 239). ※ ***Bu kadarla kalsaydı gene ehemmiyeti yoktu.*** (S.M. Alus 1933p s. 98). 'altta kalmak, erişmemek': ※ ***Peki ben taklit ediyorum, alay ediyorum da onun için cezamı buluyorum. Ya sizler? Süklüm püklüm, sessiz sedasız oturduğunuz halde benden kalır yeriniz var mı? Başıma gelenlerin hiç biri sizin başınızdan eksik olmuyor.*** (F.N. Çamlıbel 1933 s. 73). ※ ***Benim yapdığım şey'in de belki o fāḥişelerin yapdığından geri ḳalır bir ciheti yoḳ.*** (E.E. Talu 1928 s. 242). ※ ***Aŋlayordu ki, geçmiş zamānlarıŋ da şimdiki zamānlardan ḳalır yeri yoḳdur.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 35). (Ablativus ile) 'bir işi bırakmak, bir şeye artık devam etmemek': ※ ***Çün ża'īflıḳ ve ḳocalıḳ aŋa yol buldı, pes avlamaḳdan ḳaldı.*** (A. Zajączkowski 1934 I, s. 20). ※ ***Şöyle i'tiḳād ederim ki şu lisānıŋ fi'l ve ḥareketden ḳalması ba'żı aḫlāṭdan neş'et eder.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1940 s. 61). ※ ***Ele baston almayınca bel doğrulmaz, gözlüksüz bir şey seçilmez; her 'użvuŋuz ṭāḳatdan ḳalır.*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 11). 'bir şey olmadan kalmak': ※ ***Bu cümlenüŋ me'āli ṭa'āmınuŋ eki olunması iken, vāridātını mütevellīleri eki ėtmeg-ile yėmekleri yėnmeden ḳalmışdur.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 144). ※ ***Cümlesinüŋ yevmīyesi üç dörtyüz aḳça ancaḳ var idügi muḳarrer idi. Şimdi ise siyeh-rü ağalar zümresi sayılmaḳdan ḳalmışdur. Eŋ ednāları ḳırḳar ellişer aḳça yevmīye vażīfeler ile küllī 'alīḳ u cirāye almışdur.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 176). ※ ***Bu şehrde-ise bir kerīm var-ise, varsam, aŋa yüz ursam, şāyed baŋa nafaḳa vere-yidi, ḳaṣdumdan ḳalmayadum, ḥarc ėde-yidüm!*** (Ferec 855/1451 v. 125b). ※ ***Şöyle oldı ki 'ilm-i edebden ve ġayrinden bilmedügi nesne ḳalmadı.*** (Ferec 855/1451 v. 128a). (Dativus ile kullanılması için, krş. ***kala***); zaman tayininde: ※ ***Sā'ate baḳdıḳ. (Ala-turḳa on!) Ortalıḳ ağarmağa daha dört, dört buçuḳ sā'at var... Uyḳusuz ḳaldığım ilk gėce***. (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 208). ※ ***Bu küçük hanım paşanıŋ oḍalıḳdan olma eŋ küçük ḳızıdır. Babasınıŋ vefātında ḳırḳ günlük ḳaldı.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 344). ※ ***Artık Mekteb-i Mülkiye tahsili nihayete ermek üzere idi. Şehadetname almaya altı ay kalmıştı.*** (H.C. Yalçın 1935 s. 56). ※ ***Ağzı iğrilmiş, gözleri şaşılaşmış, o zamanki tābirle zom olmasına birşey kalmamış.*** (S.M. Alus 1944 s. 130). 'sürmek (vakit hakkında)': ※ ***"Ne zaman varırız?" —"Sabaha kalmaz."*** (H.Z. Ülken 1941 s. 12). ※ ***Bu gidişle nasıl olsa senesine kalmaz, kadın kucağına bir çocuk alırdı.*** (Umran Nazif 1948y s. 23). ***–a kalma-*** 'gücenmemek, garazkârlık etmeden hoş görmek, bağışlayarak, göz yummak': ※ ***Gerekdür ki***

benüm şefāʿatüm-ile ḳardaşlaruŋuŋ yaramazlıḳlarına ḳalmayası, ʿafv ėdesin, belā bendinden bunları ḳurtarasın. (Ferec 855/1451 v. 103a). ***demeye kalmadan*** 'insan (bir şey) demeye vakit bulmadan, yâni çok ani şekilde': ※ ***"Beğler, hanımlar, başılıyoruz!" demeğe ḳalmadı, Öteki oḍanıŋ bir iki cāmı şanġır şunġur ḳırıldı.*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 226). ※ ***"Sus!" dememe kalmadı. gürültü bir hamlede odanın içini dolduruverdi.*** (H.Z. Uşaklıgil 1932 s. 274). ※ ***Lâkırdımı bitirmeme kalmadan, koca karı sinsi sinsi gülerek lâfımı kesti.*** (S.M. Alus 1944 s. 66). ***-asıya kalma-*** a.m.: ※ ***Babasının koltuğunun altında çalıştıktan sonra zamanla elbet ona da alışacaktı. Gelgelelim alışasıya kalmadı. O aklı bir karış tepesinden yukarı avukat ortaya çıktı. Kız ona varınca bir değişti, bir değişti!*** (M.K. Su 1950 s. 48). ※ ***"Nereli bu?" —"Sorasıya kaldı mı ya? Hinci açtı gözünü herif, Dedim a, gidip giderdi.*** (F. Erdinç 1958 s. 32). 'geç (veya kötü) bir zamana rastlamak': ※ ***Öğle sıcağına kaldım!*** (M. Yesari 1937 s. 91). ※ ***Daha çok karanlığa kalmamak için çamurlu yollarda hızlı hızlı yürüdü.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 135). Krş. ***ne zamanlara kaldık/ne günlere kaldık!*** 'bir işten mesûl olmak, bir şeyin kendisinden beklenmek': ※ ***Gör imdi, sen-mi fahişe yoḫsa ben-mi mal? | Aŋa ḳalursa dėr: İkiŋiz de ḳurı ḳaval!*** (Vāṣıf ʿOs̱mān 1257 s. 57). ※ ***Hep lâfla. Onların bulmasına kalırsa biz kamp kuramayız.*** (M. Yesari 1932 s. 13). ※ ***Bırak bu lâfları Allah aşkına, ortalığı düzeltmek sana mı kaldı?*** (Sabahattin Ali 1936 s. 140). ※ ***Hayır, söylemiyor. Ona kalsa gebeliğini de inkâr ediyor.*** (H.R. Gürpınar 1943 s. 28). 'gücenmek, alınmak': ※ ***Ḳaramān-oğlı Burüsa gibi müʿāẓẓam şehri yaḳmış iken gėrü anuŋ ṣuçına ḳalmayub bunuŋ gibi saḫāvet ėtdügi...*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 42). ※ ***Gel, kerem u luṭf ėt, benüm bu güstāḫlıġuma ḳalma! Baŋa mürüvvet u iḥsān ėt! .*** (F. Giese 1929 s. 93.). ※ ***Odadan bir şey almaḳ gerekti. Sizi tedirgin etmek istemezdim. Ḳusura kalmayın.*** (H.Z. Ülken 1941 s. 203). (Ablativus [ayrılma durumu] ve Dativus [yönelme durumu] ile) '(miras hakkında) devr almak': ※ ***Meger Sulṭān ʿAlāʾeddīne Mıṣr sulṭānı olan kimesneden Emīrü l-müʾminīn ḥażret-i ʿOs̱mānuŋ ḳılıcı ḳalmışdı.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 10).

kal- II (başka bir fiilden sonra, bir nevi yardımcı fiil olarak; krş. H. Duda 1930 s. 103): ※ ***Ḥuḳūḳ-ı nāsdan evvelā bir ḳaç yüz altun alurlar ve ḥasnā düşīzeler u ebkār ve müstes̱nā ġilmān-ı lāle-ruḫsār satun alub ʿayş u nüş-ile eglenürler ḳalurlar.*** (ʿĀlī 1982 [1581] II, 155). ※ ***Her ne ḳabż ėtmiş ise ḫōh nā-ḫōh nıṣfını elinden alur ve ṣāhib-i ḥaḳḳ olan durüġ-ı bī-furüġına aldanub imtinān ėde ḳalur.*** (a.e. 162). ※ ***Gözlerini süzerek, şöyle, kendini hüliyāsına kāmilen terk etmekde bir ẕevḳ bularaḳ daldı ḳaldı.*** (Meḥmed Raʾüf 1330 s. 85). ※ ***Gözlerime inanamıyordum, şaşmış kalmışım. O mu yoksa başka biri mi diye bakıyorum. Halbuki ta kendisi!*** (S.M. Alus 1933p s. 67). Krş. ***kala kal-/kalakal-.***

kal- III (fiil bir sıfat ya da isimle beraber bir predicate [yüklem] teşkil eder; bu da bir tür yardımcı fiil sayılabilir): krş. ***aç kal-, gebe kal-, maruz kal-, memnun kal-, miras kal-, mutabık kal-, mütehayyır kal-, mütereddit kal-, yadigâr kal-, yayan kal-, zebun kal-.***

kala 'kalınca, kalmışsa' < ***kal-*** fiilinin ***-a*** gerundiumu, zarf fiil (zaman için): ※ ***Dernek kâtibi on ikiye beş kalaya kadar bekledi. Derneğe döndü.*** (Z. Güvemli 1949 s. 140). ※ ***Çocuğuŋ doğmasına bir ay ḳala, her***

şey'i ḥażırlanmışdı. (E.E. Talu 1928 s. 8). ※ ***Öleceğine üç gün ḳala oŋa bir şey isteyüb istemediğini şormuşdu.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 30). (mesafe için) 'varmadan, gelmeden': ※ ***Sarnıcın arkasında sarı bir köpek yatıyordu. Bunları görünce havlayarak üzerlerine doğru seğirtti. Şöyle beş on adım kala durdu, avaz avaz havlamaya başladı.*** (Nābī-zāde Nāẓım 1943 s. 34). ※ ***Kapıya biraz kala sekmeye başladı Şükrüye.*** (T. Uyar 1971 s. 14). ※ ***Kollarının arasına başını gömüp, toprağa burnunun değmesine bir karış kala uyudu.*** (F. Baysal 1944 s. 214).

kal'a/kale I 'kale, hisar, müstahkem yer veya şehir' < Ar. ***ḳal'a*** a.m. ※ ***Ben-ki Şaddād ibn 'Ād uġlı 'İmlāḳam, cihānuŋ mālını cem' eyledüm, şehrler, ḳal'alar fetḥ eyledüm, düşmenler ḳahr ėtdüm. Ölüm hemān yėtişicek bulardan biri baŋa nesne aşşı ėtmedi.*** (Ferec 855/1451 v. 95a). ※ ***Göğcekler eyle olurlar, ̮hişten-dār olurlar, tereffu'da ḥaṣānetde ḳal'a-i Rüstem-dār olurlar.*** (a.e. v. 106b). ***kalebend*** 'bir kale dışına çıkmamaya hüküm giyen mahkûm' (Fa. ***ḳal'a-band***, b. ***bazubend*** ⊡) ***kale duvar*** 'sımsıkı kapalı': ※ ***Hüsmen Ağa telâş ve heyecanla döşeğini kıvırmış ve şaşkınlığından âdeta dili tutulmuştu: anahtarlar yeril yerindeydi! Tuhafı şurada: Kendi eliyle kilitlediği kapılar gene kilitli, kale duvar!*** (Reşat Enis 1944 s. 18). ***kal'a içinden alınur*** 'kaleler içinden fethedilir': ※ ***Çün-ki bu dayılar Belġradda müteġallib olmaġla ḳal'adan cebren iḫrācları müşkil olduġından "ḳal'a içinden alınur" meṣel-i meşhūriyle 'amel ėderek...*** (Cevdet Paşa 1288 VII, 106). ※ ***Kaleyi içinden almak gerektir. Binaen alâzâlik biz de bu şıkkı ercaha tevessülle zaferyabı murat olacağız. Hem, kaleyi öyle bir fethedeceğiz, derunundakileri öyle bir esir eyliyeceğiz ki, kendileri de şaşacak.*** (S.M. Alus 1933p s. 225).

AD. **kala-**, b. ***gala-***.

RD., AD. **kalaba** 'kalabalık, pek çok' DS 2606 < ***galaba*** I. ※ ***Biz orada Türkler kalaba idik. Sen Türkmüşsün, sen Bulgarmışsın diye fark yapmıyorlar.*** (M. Hacımehmet 1958 s. 81). ※ ***Sen gittin gördün, öbür taraflar da çok kalaba mı, Vedat? Hışt, de bana, kalaba mı?*** (M. Seyda 1970 I, 136). ※ ***Duvarların dibinden dibinden O zamana kadar, berberin eli yürüdü. Gölge gibi gidiyordu, evlerin, çitlerin arasından. Çeşmenin başı kalabaydı belki. Arkadan, ağılların üstünden dolandı.*** (F. Baykurt 1970t s. 137). ※ ***Büyük şehir insanı yalnızdır. O kadar kalaba içinde tekdir, kimsesizdir.*** (M. Güler 1990 s. 57). ***kalaba ol-*** 'telaşlanmak': ※ ***O zamana kadar, berberin eli ayağı kalaba olup gidiyor.*** (M. Tuğrul 1969 s. 350).

AD. **kalabak** I, b. ***kabalak***.

kalabak II 'pıtrak dikeni, Arctium' I. Hauenschild 1989 no. 117 < ?? krş. Gagauz. ***kalabak*** a.m. ※ ***Bir ormanın içinden, kuzukulakları, kabalaklar, borsaçlar arasından.*** (A. Ağaoğlu 1982h s. 52).

kalabalık 'insan çokluğu, topluluk; izdiham' < ***galaba/galebe*** I + ***-lık.*** ※※ ***kalabalık et-*** 'gereksiz olarak yer doldurmak': ※ ***Allah aşkına kalabalık etmeyin! Aradan çekilip, odanıza gidip, keyfinize bakın! Yardımınızdan vazgeçtim, yapacağımı edeceğimi şaşırtıyorsunuz!*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 7.I.1942). ***kalabalıklık*** '(bir yerin) çok kalabalık olması': ※ ***Aman efendim aman! Kalitarya'nın bu derece kalabalıklığına ömrümde rastlamamıştım. Daha köye varmadan, yolun üstü, etrafındaki çayırlar adam almıyor.*** (S.M. Alus 1944 s. 156).

AD. **kalacoş/galecoş** 'yağ, yoğurt, soğan ve doğranmış ekmekle yapılan çorba' DS 1900, 2607 < Erm. ***galacoş*** R. Dankoff 1991 1995 no. 87 a.m.< Fa. ***kālcüş*** 'spoon–meat, food of dervishes' F. Steingass 1930 s. 1008. ※※

AD. **kaladan** 'tahıl ambarının küçük gözleri' DS 2607 < Fa. ***ġalladā*** 'tahıl ambarı' < Ar. ***ġalla*** 'hububat' + Fa. ***-dān*** (b. ***abdan*** ⊡) Tietze 1969 no. 57. ※※

kalafat/kalfat I (Bahriye tabirlerinden) 'kalafatçı' < BizYun. ***καλαφάτης*** (kalafátis) a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 775 (eski ve yeni örneklerle). ※ ***Kalafat'a göre fırtınalar atlatılmıştı. Gök yüzündeki bu yedi renk, sükûna işaretti.*** (S.F. Abasıyanık 1952s s. 65).

kalafat/kalfat II 'kaplama ve güverte döşeme tahtalarına üstübü sıkıştırdıktan sonra üzerlerini zift, yâni kaynatılmış katran, ile doldurma ameliyesi' L. Gürçay 1943 s. 221 < BizYun. ***kalafatjse*** 'kalafat et! kumandası' Kahane–Tietze 1958 no. 776. ※ ***Güyā Boġaz gemisine beŋzerdi ol hemā, | Dönmiş dibi yuḳaru ḳalafat içün meger.*** (Yaḥyā Beg 1977 s. 106). ***kalafatçı*** 'kalafat ustası': ※ ***Her re'īse ėtdi̯ hışm u derhemi, | Ḥükm ėder ki ḥāżır ola her gemi. | Ḳalafatçı üşürüb, gördi yaraḳ, | Gėce gündüz işlenürdi bī-nifāḳ.*** (Firdevsī-i Rūmī 1980 s. 178). ※ ***Ḳalafatcılar üşürüb ol keştīleri eyyāmlarında bī-ḳuşür yetişdürmek sa'yinde oldılar.*** (A. Bombaci 1946 s. 244). ***kalafatla–*** 'kalafat etmek': ※ ***Daha ilerde, kollarını yenlerine, geniş pantalonlarını dizkapaklarına ḳadar kıvırmış esmer tenli kayıkçılar bir mavnayı kalafatlıyorlardı.*** (Şahap Sıtkı 1951 s. 34).

Osm. **kalafat** III 'eskiden devlet ricalleri ve bazı askerî rütbelerin giydikleri, aşağısı dar, yukarısı geniş bir çeşit serpuş (1825'te kaldırılmış)' (M.Z. Pakalın 1946 II, 142 < ?? ※ ***Hasan çocuğu kucağına almış ve kalafatı önüne eğmiş. Aralıkta bir kalafatın altından kadıncağızın yüzüne bakar.*** (Aḥmed Midḥat 1942 s. 26).

AD. **kalafat** IV 'kılık, giyim; gösteriş, irilik' DS 2607 < ***kalafat*** II. ※ ***İnsanın adam olmaz soyundan. Çoru çocuğu perişan. Ḳalafat kıyamet bir karısı var, bizimkiler gibi o da yılda bir çocuk atıyor. Evinin içi pis mi pis, kuru mu kuru.*** (F. Baykurt 1969 s. 71).

kalag, b. ***kalak*** II.

kalagaz, b. ***kalak*** III.

AD. **kalak** I, b. ***galak*** I.

AD. **kalak** II **/kalag** 'küçük taş' Tietze 1958 no. 161 < Ar. (Suriye diyal.) ***ġalaḳ*** 'duvarların içine konan küçük taşlar' Tietze 1958 no. 161; krş. Yun. ***χαλίκι*** (halíki) a.m. Tietze 1955 s. 290. ※※

AD. **kalak** III **/kalagaz** 'gelin tacı' DS 2607, 2608, Reşat Enis 1944 s. 294 < Erm. ***k'alağay*** a.m. R. Dankoff 1995 s. 193 no. E203 (?) Krş. Az. Tk. ***kalaġayı/kālaġayı*** 'nāzik ġadın ipāk baş örtüyü' ADİL 1983 III, 40. ※ ***Tazeler en yeni tülbent ve yağlıktan başlarına kalak sarardı.*** (Reşat Enis 1944 s. 24).

Osm. **kalak** IV 'heyecan, endişe; sabırsızlık' < Ar. ***ḳalaḳ*** a.m. ※ ***Niçeme ḍonına şığmaz ḳalaḳdan| Velīkin şaḳınur gözden, ḳulaḳdan.*** (Şeyhoğlı Muṣṭafā 1979 s. 268 no. 3699). ※ ***Hemān sā'atde ol Ṭūs oğlı Behrām | Ḳalaḳdan*** (metinde ***Ḳulaḳdan) ḍutmadı göŋli ārām.*** (a.e. s. 420

no. 7694). ***kalakla-/kalaklan-*** 'heyecanlanmak' TS 2179: ※ ***Memed'in içine bir ateş düştü. Yerinde duramaz oldu. Bir an önce varmak için içi kalaklıyordu.*** (Yaşar Kemal 1955i II, 195). ※ ***Salih'in yüreği kalaklıyordu. İçinde bir yeynilme vardı.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 470).

kala kal-/kalakal- 'bir şey karşısında şaşırmak; güç durumda kalmak' < ***kal-*** fiilinin ***-a*** gerundiumu + ***kal-*** b. ***artakal-***⊡. ※ ***Yarın öbür gün bütün malı kendi üzerine geçirsin de, görürsünüz. Efendi giderse, kala kalırsınız!*** (E.E. Talu 1939 s. 53). ※ ***Zaman zaman annesiyle babasına alt o zehirlenmiş ölü kokusunu kuvvetle duyuyor, içinde korkudan, acıdan karışık bir bulantı kabarıyor, düşünme gücünü kaybederek kalakalıyordu.*** (N. Meriç 1957 s. 31). ※ ***Kapı üstüme kapanıyor. Kilitte iki kez dönen anahtarın sesini duyuyorum ve hemen sonra sessizlik içinde kalakalıyorum.***

kala kala kal-/ kal- kal- kal- 'bütün kalan bundan ibaret' < ***kal-***, fiilden önce gelen ve fiilin seslerini haber veren bir nevi predicate intensifier (yüklem yoğunlaştırma), b. ***apal apal*** ⊡. ※ ***Cebinde kala kala elli frangı kalmıştı.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1938 s. 320). ※ ***Kala kala merhum kocamdan elimde bir koçan kaldı. Çok para değil, dört yüz elli kuruş, a dostlar.*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 25). ***kal- kal- kal-*** 'çok uzun zaman bekledikten sonra tatmin edici olmayan bir neticeye varmak': ※ ***Kaldın kaldın da böyle marsıklara mı kaldın?*** (S.M. Alus 1944 s. 53). ※ ***Kaldım kaldım da onun gibi besleme parçasına kaldım! Dünyada bir tek kadın kalmasa öylesine tenezzül etmem.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 265).

kalaktoz, b. ***galaktoz***.

kalam, b. ***kalaml***.

kalamar 'bir cins mürekkep balığı' < Yun. ***καλαμάρι*** (kalamári) a.m. D. Georgacas 1978 s. 128 no. 38 < İt. ***calamaro*** a.m., fakat asıl manası 'mürekkep hokkası' G. Meyer 1893 s. 23. ※ ***Sen kadehleri hazırla, karidesle kalamarı da koy masaya. Ben çocuğu yatırıp geleyim.*** (O. Baydar 1998 s. 53). ※ ***Her şey çok nefismiş. Mert de kalamara bayıldı.*** (C. Kavukçu 2001 s. 75).

kalambok, b. ***kalembek***.

kalambura < ***alabora/alabura*** kelimesinin varyantı. ※ ***Uçurtma düşünce, iplerini kapışırlardı. Kalambura edilmiş uçurtmalar Osmanın olurdu. Evlerinin tavan arasında bir uçurtma mezarlığı vardı onun.*** (Reşat Enis 1957 s. 25).

kalamazo defteri 'banka ve ticaret müesseselerinin kullandığı bir çeşit hesap defteri' (?) < Birleşik Amerika'nın Michigan eyaletindeki Kalamazoo adlı şehirden. ※ ***Kalamazo defterlerinin nasıl açılıp kapandığını, hesap sahifelerinin nasıl yerleştirildiğini yeni arkadaşınıza gösterin!*** (Z.O. Saba 1955 s. 14).

AD. **kalami/kalam** 'üzerine iplik sarılan kamış parçası' ZTS 108 < BizYun. ***καλάμι*** (kalámi) 'kamış' Ch. Tzitzilis 1987g no. 152. ※※

AD. **kalamuta** 'hasır gibi kanat örülüp tavan ve oda bölmelerinde kullanılan kamış' THASDD 1673 < Yun. ***καλαμωτύ*** (kalamotí) a.m. Tietze 1955 no. 101. Bu kelime için b. D. Theodoridis 1975 s. 44-46. ※※

kalan 'öteki(ler)' TS 2179–81 < ***kal–*** fiilinin ***–an*** participium (sıfat fiil) hâli. ※ ***Ḫaliyfe ṣuffa–i bārda taḫt üzerinde oturdı, Fażl ibn Rebī'i vu ḳalan ekābiri vu a'yān–ı devleti vu erkān–ı milleti iḥżār eyledi vu Bu l–Ḳāsimüŋ vaḳāyi'ini bulara şerḥ eyledi.*** (Ferec 855/1451 v. 10b). ※ ***Şāhuŋ ḳalan oğlanlarına bu ṣūret hōş gelmedi.*** (a.e. v. 63b). ***kalanısı*** 'kalan kısmı, geri kalanlar, ötekisi': ※ ***Kara bulut dėdügüŋ senüŋ devletüŋdür, ḳar ile yağmur dėdügüŋ leşkerüŋdür; ḳalanısın yorabilmen, Allah hayra yorsun!*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 19).

AD. **kalan**, b. ***galan*** IV.

AD. **kalander/galandar** 'Aralık ayının son günü; Ocak ayı' A. Caferoğlu 1946 s. 321, 342, K. Emiroğlu 1989 s. 138 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***Καλαντάρης*** (Kalandáris) 'Ocak ayı' Ch. Symeonidis 1973 no. 67. ※※

kalantor 'gösterişi seven varlıklı kimse; gösterişli' < İt. ***galantuomo*** 'iyi şöhretli adam' (?) fakat krş. Az. Tk. ***kalān*** 'varlı, pullu' ADİL 1983 III, 10 < Fa. ***kalān*** 'büyük'. ※ ***Anladık, rakı İstanbulun en kalantor içkisi amma bir kusuru varsa o da adamı çabuk sarmıyor.*** (S.M. Alus 1934 s. 326). ※ ***Şehzadebaşına çıkarım. Bir iki dakika sonra arabalı bir kalantor geçer.*** (R.C. Ulunay 1994 s. 53). ※ ***Beyaz ceketli, siyah papyonlu garsonlar; beş çaylarını veya viskilerini "alan" kalantor beyler, şık hanımlar, ünlü aydınlar yüzünden kendimizi Markiz'de eğreti, güvensiz, aykırı hissederdik.*** (O. Baydar 1998 s. 95). ***kalantorlaş–*** 'zenginleşmek, biti kanlanmak': ※ ***Ali Mehmet bey hakikaten kalantorlaşmış. Arkasında bir lâcivert kostüm var ki en pahalı ingiliz kumaşından.*** (S.M. Alus 1933p s. 122).

kalarya, b. ***galerya***.

kalaport, b. ***halapot***.

kalas 'kalın biçilmiş uzun tahta' L. Şaineanu 1900 II, 399'a göre 'planche de Galat' tabirinin kısası. ※ ***Bostancı'da tren istasyonundayım. Tren bekliyorum. Açıkta, bir demir kalas üzerinde oturuyorum.*** (V. Günyol 1999 s. 51). Mecazî manada 'çok uzun boylu (kimse)': ※ ***Çökük avurtlar, mısır püskülü bıyıklar, yumruk bir gırtlak, kalas kadar da bir boy.*** (S.M. Alus 1944 s. 104). ※ ***Zavallının pastırmasını çıkaran da o kalas boylu, Maydoslu dülger kıyafetli herif değil mi?*** (a.e. s. 106). ※ ***Üzerine kalın bir lata uzatılmış olan hendeğin kenarında idiler. Erdoğan kalası geçti, öteki de geçti.*** (İ. Tarus 1961 s. 8).

AD. **kalaska**, b. ***kaleska***.

kalastra (gemicilik terimlerinden) 'güverte üzerine alınan filikanın oturtulduğu ağaç kürsü' L. Gürçay 1943 s.222 < İt. ***calastra*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 139. ※※

ḳalâş, b. ***kallâş***.

kalaş denizi 'kabarık deniz' < ?? ※ ***Deniz, akşamla kararmıya başlayan Karadeniz, ilk rüzgârla hemen ürpermişti. Samsun iskelesi malûm. En hafif esinti öyle bir kalaş denizi yapar ki artık kıyıdaki kıyıda, vapurdaki vapurdadır.*** (N. Tirali 1952 s. 71–72). ※ ***Rüzgâr, denizi tamamiyle kabartmıya kalmadan, kendimizi vapura atmaktan başka düşüncemiz yoktu. Fakat deniz ilk rüzgârla hemen ürpermişti. Samsun iskelesi malûm: En hafif esinti öyle bir kalaş denizi yapar ki, artık kıyıdaki kıyıda, vapurdaki vapurdadır.*** (N. Tirali 1953 s. 36).

AD. **kalat/kelet** 'sepet' THASDD no. 99, DS 2730, 2731 < Yun. ***καλάθι*** (kalaṯi) a.m. Tietze 1955 no. 99. ※※

kalayı/kalay I b.m. (malum metal) < Ar. ***al-ḳalīy*** 'Salsola kali otunun külünden elde edilen madde'. [***ḳalāy*** 'kavurmak' kökünün bir müştakkı]. ※ ***Cün bu sözl işitdüm, sögüt gibi ditredüm, ḳalayı gibi eridüm, gendözüml bī-̮hīşten dopraġa saldum.*** (Ferec 855/1451 v. 108a). ※ ***Ve ḳalay ve nlşādur ve daḫı bunlara beŋzer ne var ise bir deve yükinden bir buçuḳ Eşrefī ve at yükinden bir Eşrefī alınur imiş.*** (Ö.L. Barkan 1943 [924/1518] s. 156). ***kalaycı***/AD. ***ġaleci*** 'kap kalaylayan usta': ***Bir gün bu oğlan parasız ġalır, ġaḫar gider, ġalecl tükānna çıraḫ durur.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 3).

(Argo) **kalay** II 'küfür' H. Aktunç 1990 s. 151 < ***kalay*** I (?) ※ ***"Yabancı değil, aç!" dedim. "Kimsin sen?" Arkasından Rumca bir kalay: "Kakohrononahls!"*** (S.M. Alus 1944 s. 110). ***kalayı bas-*** 'küfretmek': ※ ***Daha vardığım gün benim tepem attı da kalayı bastım.*** (F. Erdinç 1948rg s. 29). ※ ***Adı geçen kişi Malzeme Servisinin başında bir Fransız. Dokuz yıldır Türklyede, dokuz sözcük Türkçe bilmez. Gerçekten mi bilmez? Yoo, kendini beğenmişliğinden, işine öyle geldiğinden, domuzluğundan bilmez. Yoksa, densizliği canına yeten odacının biri kendisine kalayı basınca kalkıp Ticaret Direktörü'ne gidip adamın kalayını tıpatıp aktarır, onu işinden edebilir miydi?*** (M. Seyda 1970 I, 228). ***kalayla-*** 'küfretmek; azarlamak' DS 2609, M.L. Wagner 1943 s. 22: ※ ***Duydun mu Ali, ananı, avradını tekmil kalayladıl*** (Orhan Kemal 1951b s. 18). ※ ***Yine telefonu icat edeni kalaylıyordu.*** (F. Erdinç 1958 s. 46). ***kalaylat-*** 'küfretmesine sebep olmak': ※ ***Beni geciktireceksin, yazıhanedeki maçabeylerine kalaylatacaksın!*** (S.M. Alus 1944 s. 269).

kalb I/**kalp** I 'yürek; gönül' < Ar. ***ḳalb*** a.m. ※ ***Büyükada'da geçirdiğin kalp aksesinl unuttun mu?*** (Peyami Safa 1930 s. 14). ***Bir zamanlar, yabancı bir ülkede, kalp spazmı geçirdiği otel odasında doktor elektrosunu alırken de böyle düşünmüştün.*** (Peride Celal 1991 s. 165). ※ ***kalbini/ ġelbini boz-*** 'aklına kötü şeyler gelmek': ※ ***Patşah ġėje ġelblnl bozdu. Hekimlere para veriŋ, Letif şahı öldürsünner dėye.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 138). ※ ***Uzun uzun emdi dudaklarını. Kalbini bozmadan öpse yanmazdım. Fakat basbayağı sulanıyordu hergele sana.*** (T. Yücel 1954 s. 43). ***kalbini kır-*** 'üzmek': ***Biçare anacığımı bu derece üzmek, kalbini kırmak ta doğru değil. Ana ahı hiç bir şeye benzemez, tutar mı tutar.*** (S.M. Alus 1944 s. 75–76).

kalb II 'bir şeyin ortası, merkez; ordunun kuvvet merkezi' < Ar. ***ḳalb*** a.m. ※ ***Evvel ḥamlede düşmen ṣağını sıdılar, ḳalb icinde düşmeni dutdılar; şehri, vilāyeti müstaḫlaṣ ėtdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 141b).

kalb III **/kalp** II (**/l/** velar (arka damaksıl) telaffuz edilir) 'sahte' < Fa. ***ḳalbī*** a.m. < Ar. ***ḳalb*** 'sikkenin üzerindeki baskı, figür' ※※ (Halk ağzı) ***kalp beşlik gibi boz-*** '(birini) küçük düşürmek, rezil etmek' (tabiri çözemiyorum) (Bu deyimde belki bir kimsenin başkasına verdiği paranın kalp olduğunun meydana çıkmasıyla içine düştüğü utanılacak durum kastedilmektedir. Bir başka ihtimal, gümüş veya altından basılmış olsa bile kalp paranın sarraflar tarafından değerinin altında satın alınmasına gönderme yapılmış olmasıdır. [Editörün notu]). ※ ***Doğum mütehassısı yaşlı doktor genç doktora sert sert baktı: "Siz, dedi, idrar yolları hastalıkları üzerinde ihtisas yapmak için Amerikaya gitmemiş miydiniz?"***

İhtiyar kurt kırk beşlik genç doktoru kalp beşlik gibi bozmuştu. Öyle ya, memleket fedakârlık edip idrar yolları hastalıkları üzerine ihtisas yapsın diye onu ta Amerikalara göndersin, o gitsin başka işler yapsın! (A. Nesin 1957k s. 38). ※ ***"Ben de gençliğimde gazetecilik yapmıştım," diyip yukardan baktı mı? Ve sen o herifleri "Okuyucu sütunlarında şikâyetiniz mi çıkardı?" diye kalp beşlik gibi bozdun mu?*** (A. Hünalp 1962 s. 56–57).

kalbet– 'çevirmek, bir şekilden başka bir şekle sokmak' < Ar. ***ḳalb*** a.m. ve ***–et–***. ※ ***Zirvede esir hükümdarların kaprisi, bu kaprisin gölgesinde boyuna baş kaldıran emirler. Ve temelde asılıp kesilen Hint halkı. Ekber bu kaosu nizama kalbetti. Modern bir devlet kurdu.*** (C. Meriç 1992 s. 155).

kalbezen/BSTTk. **kalpazan** 'sahte para basan' Meninski 1680 II, 3740 < Fa. ***ḳalb–zan*** a.m. [***ḳalb*** III + ***–zan*** 'vuran, çalan', b. ***falyazen*** ⊡. ※ ***Defterdār Ḥācı İbrāhim Paşa cümle memālik–i maḥrūseden Dīvān–ı 'adālet–'unvāna gelen emvāli ḳanūn–ı ḳadīm üzre yaḳdurub ḳalbezen olan ḳallāblaruŋ bağrı͜hün olmaḳda, cümle teḷh–kām oldılar.*** (Selānikī 1989 (1599) II, 588).

Osm. **kalbgâh/kalpgâh** 'merkez' < Fa. ***ḳalb–gāh*** a.m. [***kalb*** II ve ***–gāh*** 'yer', b. ***âdemîgâh*** ⊡. ※ ***Madam Viyoletin kalpgâhtakini anlamasına diyecek yoktu. Çok şükür, fikrini söylemiş, iki kere iki dört gibi, akıbeti kesip atmıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 231).

kalbî 'içten, içinden (okumak, yâni yüksek sesle değil)' K. Uz 1964 s. 38< ***kalb*** I/***kalp*** I + isimden sıfat yapan ***–î*** eki, b. ***âbî*** I ⊡. ※ ***Şapşal palṭosunuŋ yan cėbinden bir kitāb çıḳarır. Bir müddet ḳalbī oḳur.*** (H.R. Gürpınar 1340a s. 29).

kalbur b.m. (bilinen ziraat ve mutfak aleti) Meninski 1680 II, 3592 < Ar. ***ġirbāl*** a.m. G. Doerfer 1967 III, no. 1505; Tietze 1982z no. 90. ※ ***Hemen arkasında yürüyen güvey Battal, Mustafaya belli belirsiz gülümsedi. Başlarında çerez kalburları taşıyan çocuklar peş peşe edeple geçtiler.*** (Kemal Tahir 1955 s. 79). ※ ***Sofra bezini serdi. Kalbur kasnağını attı, siniyi koydu üstüne. Çorbayı sahana boşalttı. Kaşıkları dizdi.*** (F. Baykurt 1971t s. 32). ***bir kalbur*** 'çok, sayıca fazla': ※ ***Bunca yıldır kahrımı çeken avradım. Bana bir kalbur çocuk doğuran.*** (F. Baykurt 1967a s. 48). ***kalbur üstü/kalburüstü/kalburüstündeki*** 'seçkin (kimse)' : ※ ***Ḳalbur üstine gelen Ḳıptī'den | Buldı bir duḫter–i pākīze–beden.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 15). ※ ***Vay, neye ḳarışman? Ben de bu maḥalleniŋ ġalbur üstüŋe gelenlerinden değil–miyin?*** (Şināsī 1940 s. 64). ※ ***Sinop misafirleri kafile kafile İstanbul ve cephe yolunu tuttular. Kasabada elebaşılarla kalbur üstündekiler kaldı.*** (R.H. Karay 1940 s. 91–92).

AD. **kalçak** 'tabansız uzun çorap' THASDD 817 < ***καλτσακι*** (kalçaki) 'uzun çorap' [***καλτσα*** (kalça) 'çorap < İt. ***calza*** a.m. + ***–aki*** küçültme eki, b. ***çulaki*** ⊡], Tietze 1955 no. 104.

kalçete (gemicilik terimlerinden) 'telden saç örgüsü gibi örülmüş yassı palet' L. Gürçay 1943 s. 222 < İt. ***garzetta*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 326.

AD. **kalçın/galçın** 'kıl çoban çorabı; yün ya da tiftikten yapılmış erkek çorabı; avcı çizmesi' TS 2182, ZTS 72, 108, Meninski 1680 II, 3592 < İt.

calzino 'kısa çorap', [***calza*** 'çorap' + ***–ino*** küçültme eki, b. ***albino*** ⊡], G. Meyer 1893 s. 53. ※ ***Yā ḳalçın altına yüksek ṭopuḳlu, eğri burun foṭin çeküb...*** (M.Ā. Ersoy 1911 V, 75). ***kalçın ağızlı*** (alay veya küfür sözü) 'çizme ağzı kadar ağzı olan': ***MUHACİR —"Te kalçın ağızlı, versene ulan paraları!"*** (M. Rona 1944a s. 47). ※ ***Bre koca macır, götü kırmızı mumlu kââtla mı çaardılar seni buraya? Ne diyesin sen, bre kalçın*** (metin: ***kalçan***) ***ağızlı?*** (M. Başaran 1992 s. 60).

kaldı ki 'şöyle dursun, şu da var ki' < ***kal- geçmiş zaman eki –dı*** + ***ki*** I. ※ ***Bu kıyafeti içinde kendisi bile kendini tanımıyordu; kaldı ki başkaları tanıyabilsin.*** (S. Ayverdi 1940 s. 23). ※ ***Askerlikte künyesini altı ayda doğru dürüst hecelemesini bilmiyen, kaldı ki bayrağı tarif edecekti.*** (H. Aytekin 1945 s. 44). ※ ***Kâtip Bey, insanların sayısının bile, yalan yanlış yapılan nüfus sayımlarından başka hiç bir zaman sorulmadığı yerde hayvan sayısının, hele hele deve sayısının sorulmayacağını, kaldı ki bu ilçeye öyle bir yetkilinin gelme olasılığı da bulunmadığı, gelse bile deve sayısını soran bir yetkilinin tarihimizde görülmediğini söylüyordu.*** (A. Nesin 1992 s. 142).

kaldır– I, b. ***kaldur–***.

(Argo) **kaldır–** II 'usulsüz şekilde almak; çalmak; (kız, kadın vb. için) kaçırmak' < ***kaldır*** I . ※ ***Şehre inip bankalardan birinden ihtiyacı kadar para kaldırmayı düşündü.*** (Reşat Enis 1944 s. 3). ※ ***Yılın birinde, el köyünde muhabbetten kaldırıp sürüklediği bir karıyı, yolunu keserek elinden almak istemişler.*** (F. Erdinç 1955 s. 29).

kaldırım 'yollarda taşlarla yapılan döşeme' < bir teklife göre (?) Yun. ***καλός δρόμος*** (kalós ḓrómos) 'iyi yol' kelimelerinden. ※ ***Kaldırımın üstüne konmuş tezgâha gazeteler dizilmiş. Yokluklarını çektiği günlerde açtı bu çoğu renkli kâğıtlara***. (A. Kutlu 1987 s. 13). ※ ***kaldırım eskit–*** 'yollarda çok gidip gelmek': ※ ***Divan yolunda kaldırım eskiten Kör Abdurrahman...*** (S.M. Alus 1944 s. 37). ***kaldırım güzeli/kaldırım vasıtası/kaldırım yosması*** 'sokak kızı, gezginci fahişe' ***Şişhane yokuşundan seksen ile inen bir şoför bir kaldırım güzeline "Sermayesi senden, işçiliği benden!" diyordu.*** (A. Hünalp 1962 s. 49). ※ ***Bir de içeriye daldık, ne göreyim? Sözüm yabana, bir sürü Beyoğlu yosması, Beyazıt dudusu, kaldırım vasıtası, bir alay da at hırsızı.*** (S.M. Alus 1934 s. 354). ※ ***Orada ilim adamı ile kaldırım yosması yanyana, en müthiş vatanperverle en malûl kozmopolit eleledir.*** (Burhan Cahit 1934 s. 185).

(Argo) **kaldırımcı** 'hırsız, yankesici' H. Aktunç 1990 s. 151, açıklama için b. E. Misailidis 1986 s. 494–495 < ***kaldır–*** + fiilden nomen actionis (oluş ve kılış ismi) yapan ***–ım*** eki (b. ***adım*** ⊡) + ***–cı*** (b. ***akşamcı*** ⊡). ※ ***Horozluğa kalkışan bu pis herif, cigercinin, kaldırımcının ipten, kazıktan kurtulmuşu.*** (S.M. Alus 1944 s. 106).

kaldur–/BSTTk. **kaldır–** I '(birinin) ayağa kalkmasına sebebiyet vermek; uykudan uyandırmak' < ***kalk–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli; ETk. ***ḳaltur–*** aslında ***kal–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli idi, fakat semantik benzerliğinden dolayı karışmaları vardır (b. Clauson 1972 s. 619, Erdal 1991 II, 804). ※ ***Ser-hōş gėne uyıdı. Ben geldüm ki kenīzeki ḳalduram, "Dur, yėrüŋe yat!" dėyem. Cevāb vėrdi kim: "Er benümdür, senüŋ neŋdür?" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 69b). 'bir şeyi yerinden alıp yukarıya kaldırmak, yükseltmek': ※ ***"Taŋrıŋuz icün baŋa ṭaʿām vėrüŋ!" dėdi. Perde ardından bir ḳız bir ḳac etmek sunur-idi.***

Ḥükm-i ilāhī yėl belürdi, perdei ḳaldurdı. Bir ṣanem-i dil-rübā görindi ki... (a.e. v. 11a) ※ ***Muvaffaḳ ḳızı bir sāʿat başın aşaġa ėtdi. Andan başın ḳaldurdı, eyitdi:...*** (a.e. v. 15a). '(sofra vb. için) toplamak': ※ ***Karım "Afiyet olsun Kavruk Efendi. Bir kahve içer misin?" deyip sofrayı kaldırıyordu***. (F. Baysal 1944 s. 27). Mecazî manada '(birinin) mevkiini yükseltmek': ※ ***Danışdılar, eyitdiler: "Atamuz bir yadı ḳaldurdı, bizi anuŋ‿hidmetiyle ẕelīl u‿hör eyledi. Biz bunı götürmezüz. Tedbīr gerekdür ki bu mārı ortadan götürevüz." dėdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 63b). ※ ***Ali Rıza Bey artık utanıp sıkılmayı kaldırarak ne biliyorsa söylemesi için arkadaşına yalvardı.*** (R.N. Güntekin 1930 s. 151). 'tahammül etmek': ※ ***Amān‿hānım, ben üzüntü ḳaldırmam.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 116). ※ ***Çabuḳ söyle! Ben çok merak kaldırmam. Fena olurum.*** (H.R. Gürpınar 1934 s. 81).

kale I, b. ***kal'a***.

kale II (futbol terimlerinden) 'topun sokulmasına çalışılan yer' < ***kale*** I. ※※ ***kaleci*** 'topun kaleye girmesini önlemeye çalışan oyuncu'. ※ ***Kaleci degajıyla yeniden başlıyor maç.*** (A. Yurdakul 1993 s. 365). ※ ***Şut çekecekmiş gibi kaleciyi yatırıp üç rekât namaz kıldırdıktan sonra softaların kalecisinin solundan topu filelere gönderdi.*** (M. Kaçan 1990 s. 64).

(Argo) **kale** III 'kadın, kız' < ***kale*** II. ※※

kale IV (matbaacılıkta) 'üzerinde kalıpların hazırlandığı ince demir' ZTS 108 < Fr. ***galée*** a.m. < İt. ***galea*** < BizYun. 'kadırga' şeklinden dolayı. ※※

kaleb/BSTTk. **kalıb/kalıp** 'patron, model, kalıp' Meninski 1680 II, 3592 < Ar. ***ḳālab/ḳālib*** a.m. G. Meyer 1893 s. 48, bu Ar. kelimenin EYun. ***καλόπους*** (kalópus) 'güzel ayaklı' kelimesinden husule geldiğini düşünüyor. ※ ***Melik Feraḥ-şāduŋ ḥarekātin, sekenātın, durmaḳda, oturmaḳda, her işde, her bābda begendi, sanayıduŋ ki Şeh-zādenüŋ vücūdı balçıġını şāhuŋ ārzūsı ḳālibine dökdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 36b). ※ ***Kāzerūndan çıḳduġumda bir ḳālebden artuḳ nesnem yoġ-idi. Anı dahı satdum, yėdüm, n-ėdeyin, n-eyleyeyin?*** (a.e. v. 121b). ※ ***Başımda henüz kalıptan çıkmış, Hasan Paşa fırınının çöreği gibi dumanı üstünde bir fes***. (S.M. Alus 1944 s. 14). 'şekil, görünüş; gösterişli görünüş': ※ ***Telefon zili çalınınca hemen Bedriyeye sesleniyorlar. Gene o mahut dayızade olduğunu öğrenince, kalıptan kalıba giriyorlardı.*** (S.M. Alus 1934 s. 153). ※ ***Murat bey kalıbının adamı değildi: Gecenin birinde hastaya tekrar fenalık gelecek olursa adamcağızın hali haraptı.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 152). ※ ***Düşünce çeşitli kalıplarda akar gider.*** (M. Kaçan 1997 s. 13). ***kalıba gir-*** 'olgunlaşmak, tecrübe kazanmak': ※ ***Hayalperestin biri! Daha tecrübesiz, zamanla kalıba girer!*** (H.Z. Ülken 1941 s. 29). (Argo) ***kalıbı değiştir-/kalıbı dinlendir-*** 'ölmek': ※ ***Ben dahi naḳl etmeğe mecbur olmaġ ile, bazı felâketlerim o kadar hoşuna geldi ki, gülerken şiddetli bir hıçkırık tutup daireyi ayaġa kaldırdı, dar sildi kalıbı değiştiriyor idi.*** (E. Misailidis 1986 s. 658). ※ ***İki ay sonra babası kısa bir hastalıkla kalıbı değiştirmiş.*** (Aka Gündüz 1940 s. 32). ※ ***O ḳadar ḥürmet gösterirler ki velāyetine Kenʿān kendi bile inanır gibi olur. O anda ḳalıbı diŋlendiri verse cesedi üzerine bir türbe çatısı alınaraḳ etrāfına ḳandīller yaḳılacaġından şübhesi ḳalmaz.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 503). ※ ***Bizi sevmese, diyorlardı, iki gözüm gelir de burada kalıbı dinlendirir mi idi hiç?*** (S.E. Erten 1931 s. 22). ***kalıp***

kıyafet 'kılık kıyafet': ※ ***Ense, kelle, kalıp kıyafet, güç kuvvet dedin mi, bir tane! Onun yanında pehlivanlar kaç para eder?*** (S.M. Alus 1944 s. 14). ※ ***Senin büyük pederin Aptullah Efendi merhum kalıplı kıyafetli bir erkekti.*** (H.R. Gürpınar 1934 s. 69). ***bir kalıp yat-*** 'upuzun yatmak': ※ ***Ḳapunuŋ öŋündeki taḫta şıranıŋ üstüne uzatdılar, bir ḳalıb yatıyor. Doḳtor da geldi***. (M. Yesari 1928 s. 154).

AD. **kalek/kaley/galek/gelek** II 'hizmetçi, işçi' DS 1900, 1974, 2609 < ***halayık*** kelimesinin varyantları. ※ ***Ḳomşuları bulunan buruşuk kalek kızı bunları günülemeğe başlar. Ne yapıp yapıp bir gün o güzel kızı hamama götürür ve hamamda öldüreceğini söyler.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 152).

kalem I b.m. (yazı yazma aleti) < Ar. ***ḳalam*** a.m. < EYun. ***κάλαμος*** (kálamos) 'kamış' G. Meyer 1893 s. 48, Tietze 1955 no. 100. ※ ***Oğlan pādişāh oldı ve beni ata ėdindi ve‿hazāyini baŋa sımarladı ve der‿hāst ėtdı ki bu yėrde ḳalam. Meger ezelde böyle calınmışdı ḳalem.*** (Ferec 855/1451 v. 34a). ※ ***Devād (!) u ḳalem u kāġed ḥāżırdur, destı‿haṭ vėreylnl*** (a.e. v. 104b). ***kaleme al-*** 'kaydetmek; (burada belki 'vergiler için) tahrir etmek': ※ ***Menküp daḫı bu vech-ile feṭh ėtdıler. Şoŋra Menkübı daḫı ḳaleme aldılar ve Kefeye nice oldı-ylse Menküba daḫı eyle eylediler.*** (F. Giese 1929 s. 177). ***kalem çek-*** 'silmek' (krş. Az. Tk. ***üstünā ġalām çāk-*** a.m.): ※ ***Artık hasretine katlanmak mukadder talebelerine. Neyse çek bir kalem bunlara!*** (F. Erdinç 1948rg s. 38). ***kaleme gelme-*** 'anlatılamamak' Meninski 1680 II. 3751: ※ ***Bu adamın nesine para veriyorlar, şaşıyorum. Söylediklerinin içinde kaleme gelir bir lâkırdı yok. Abuk sabuk bir şeyler söylüyor.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 64). ***kaleminden kan damla-*** 'yazmakta, fikrini yazı ile ifade etmekte usta olmak': ※ ***15 sene evel beraber çalıştığı meslek arkadaşı kantar kâtibi Nuri Efendi bugün düyunu umum müdürü olmuştu. Vay canına! Amma belli idi daha o zamandan. Birbiri üstüne yedi tartının hesabını aklından bir çırpıda yapıverirdi. Yazısını methederken "kaleminden kan damlar" demezler midir?*** (K. Bilbaşar 1939 s. 64). ***bir kalemde*** 'birdenbire, ansızın; kolayca': ※ ***Gerine gerine kendilerine "avukat" diyen o dünkü çocukları, isteseler bir kalemde siler atarlardı en zor davalarda.*** (M. Mungan 1999 s. 233). ***bir kalem /bir kalemde geç-*** 'üstünde durmamak, boşvermek' ※ ***Durak, muharebeden ziyade köyle ilgileniyor, akla gelmlyen sorularla Mehmet Onbaşıyı boyuna sıkıştırıyordu. Halbuki Mehmet Onbaşı gerideki arkadaşları arasında köyü bir kalemde geçmiş, varlığını muharebelerin korku, titreme veren heyecānına kaptırmış, hep o esrarlı, bilinmez âlemin içinde dolu dizgin dolaşmak istemişti.*** (H.R. Caydam 1946 s. 5-6). ※ ***"Aman istemem kız olmayı anacığım, onu geç bir kalem."*** (M. Makal 1957k s. 66).

kalem II 'resmî idarelerde yazı işlerinin görüldüğü oda' < ***kalem*** I. ※ ***Çardağın yol üstündeki köşesinde bir incesaz ahengi tutturmuş gidiyor. Lonca monca takımlarından değil, sazende ve hanendeler, beyden efendiden kişiler. Takım her halde kalem ketebelerinden mürekkep, hususî bir saz.*** (S.M. Alus 1944 s. 156-157).

kalem III 'kalem kâğıttan kaldırılmadan yazılmış tek kelime; bir listede yazılan her birim; çeşit' < ***kalem*** I. ※ ***Ekābirüŋ riʿāyet-i‿ḫāṭırı içün bir ḳalemi yedi sekiz nefer sipāhīye vėrüb reʿāyāya küllī iḫtilāl vėrmeg-ile meşhür idi.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 137). ※ ***Başka mal da alır-***

sın elbet. Üzüm vereyim mi? Bir kaç kalem eşyada fiyatlar uyar belki! (K. Bilbaşar 1944 s. 9). ※ ***"Baksanıza, yazıcı başı, bunların hepsi kaç kalem tuttu?" —"Ben rakamdan anlamam. Şimdi nasıl cevap vermeli?" —"Söylesenize a canım, kaç kalemden ibaret?"*** (M. Rona 1945y s. 41).

AD. **kalem** IV (benzetme) 'sırık' < ***kalem*** I. ※ ***Ol şığlaruŋ aralarına ḳalemler çitüb balıḳ ḍalyanları ḳurmışlardur. Bī-ḳiyās balıḳlu yėrdür.*** (Pīrī Reʾīs 1935 s. 665). 'oyma işlerinde kullanılan alet' ※※ ***kalem çek-*** 'dayak cezası' (?): ※ ***Bu sirri şor bilesin bir uluya: | Ki var mıdur ḳalem çekmek delüye?*** (Meḥmed 1965s. 131 no. 2933). 'ince bacak': ***Tahta gibi göğüs. Kalem gibi bacaklar. Çelimsiz ispenç gibi bir vücut. Ne o cimlastikçi?*** (İsmail Galib 1932s s. 21). ***Burnu armut gibi. Uzun bacakları da kalemleri dışarıya dışarıya iğri kaldı.*** (İsmail Galib 1932ei s. 12).

AD. **kalembek/kalımbek/kalambok** 'mısır darısı' THASDD 817, 818 < *****ġali*** (?) krş. Yun. ***καλαμπόκι*** (kalambóki) N.P. Andriötis 1983 s. 142, E. Kriaras 1980 VII, 142 < Arn. ***kallambóq*** a.m., Bulg. ***kalambok/kalambuk*** a.m. BER 1979 II, 159, Arom. ***pălămbukiu*** a.m. T. Papahagi 1963 s. 258. ※※

AD. **kalembes** 'yağsız bir türlü iri zeytin' THASDD 1673 < EYun. ***κολυμβάς*** (kolumbás) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 219. ※※

kalembur, b. ***gelembur***.

Osm. **kalemdar** 'usta ressam, portre ustası' < ***kalem*** I + ***-dar*** 'tutan, elinde tutan, vakıf olan'. ※ ***O zaman kalemdar devrişler, bir insanın gittiği yerden, yahut geldiği yeden, tasvirini alırdı, ki o adamın haberi hiç olmazdı. Neden? Öyle kalemdar dervişler var idi eskiden. Bir adamın da tasviri kalem ile, ya camekân üstüne, ya da kâğıt üstüne alınırdı.*** (Behçet Mahir 1973 s. 78).

Osm. **kalemkâr** 'duvarlara kabartma gibi görünen resimler yapan sanatçı' < Fa. ***ḳalam-kār*** a.m. [***ḳalam*** + ***-kār*** 'yapan', b. ***alımkâr*** ⊡]. ※ ***"Bu duvarları kalemkār işlemek lâzım." —"Pek güzel, bu da on dakikalıḳ bir keyfiyet."*** (Türk Masalları 1991 s. 98).

kalemtraş/kalemtıraş 'kamış veya kurşun kalemleri açmak için kullanılan uzun saplı küçük bıçak' < Fa. ***ḳalam-trāş*** a.m. [***ḳalam*** + ***-trāş*** 'kesen', ***trāşīdan*** 'kesmek'ten fiil unsuru]. ※ ***Balıḳ dişinden yarma saplu, depesi merc***ā***nlı, cevherdār demirden üstād Maḥmūd işi ḳalemtrāş, dānesi 70 (aḳca).*** (M. Kütükoğlu 1983 s. 105).

kalendas 'ayın biri' Meninski 1680 II, 3596 < Yun. ***καλάντες*** (kalándes) < Lat. ***calendae*** a.m. G. Meyer 1893 s. 69. ※※

kalender 'dilenmekle geçinen gezgin derviş' < Fa. ***ḳalandar*** a.m. Kelimenin menşei bilinmiyor, krş. ***ḳalandar*** EI 1978 IV, 472. ※※ Mecazi manada 'derviş gibi mütevazı yaşayan' ※ ***Her ʿāʾile pek az şey' şatar ve pek az şey' şatun alırdı, bu cihetle aḥkām-ı ʿarż u ṭalebe bīgāne biraz ḳalender yaşarlardı.*** (Cenāb Şahābeddīn 1335 s. 190). ※ ***Biz Ḳalender Nūrī ile gide gide ikimiz bir cān gibi olduḳ.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 72).

Kalenderî 'Kalenderiye'ye mensup olan derviş' < ***kalender*** + ***-î*** (b. ***âbî*** I ⊡). ※ ***Baʿdehü Niʿmetīler ve Ḥayderīler ve Abdālān-ı Ḳalenderīler***

ise birer ḥālete ṭāliblerdür. (ʿĀlī 1956 [1586–87] s. 182). ※ ***Ne idüğü belirsiz cascavlaklar, afyonkeş meczuplar, Kalenderi kalıntıları Allah'ın yolu budur diye tekkelerde sabahlara kadar musikiyle oynayıp, her türlü edepsizliği yaptıktan sonra birbirlerini ve küçük oğlanları beceriyorlarmış.*** (O. Pamuk 1999 s. 16).

Kalenderiye 'dünya malına, gösterişe önem vermeyen bir İslam tarikatı' < ***kalender*** + ***-iye*** b. ***adliye*** ⊡. ※※

AD. **kaleska/kalaska** 'bir nevi atlı araba' Balhassanoglu 1904 s. 128–129 < Bulg. ***kaleska, kalyaska*** a.m. F. Miklosich 1889 s. 10, M. Vasmer 1953 I, 606. ※※

kalevle, **kalevre**, b. ***karevle***.

kaley, b. ***kalek***.

kalfa 'aşaması çırakla usta arasında bulunan zanaatkâr' < Ar. ***ḫalīfa*** 'halef, birinin yerine gelen kimse'. ※ ***Ağlamalı bir halle dönenip duran Bekir Kalfaya yardım ediyor, yerden simitleri alıp tablaya sıralıyordu.*** (Şahap Sıtkı 1951 s. 28). 'ev işlerinden sorumlu kimse': ※ ***Bu zavallıcık ta ıslık faresinden beterdi. Göğsünde nişan olmasa, hanım mı, kalfa mı, halayık mı keşfedene aşkolsun! Molla beyin hanımı dedikleri vakit parmağım ağzımda kaldı.*** (S.M. Alus 1933p s. 84).

kalfat, b. ***kalafat*** I ve II.

kalgay/kalġa 'Kırım'da bir mansıbın unvanıdır' M. Räsänen 1959 s. 226. (Evliyā Çelebi Seyahatname'sinde ***ḳalġa*** 'Tatar şehzadesinin unvanı' olarak geçer. [Editörün notu]). ※ ***Birāderi Ḥüsām Girāy Sulṭān ḳalġaylıḳ manṣıbında ḳarār ėdüb ʿaskeri Tatar ile sefer-i hümāyūna meʾmūr oldular.*** (Nâimâ Tarihi 1280 III, 222).

AD. **kalgı-/kalğu-** 'öfkeyle kalkmak, aniden kalkmak, sıçramak, hoplamak' DS 2609, TS 2188–90, Meninski 1680 II, 3594 < ETk. ***ḳalı-*** 'havaya çıkmak' (?) Clauson 1972 s. 617. ※ ***Bir ġavġā peydā oldı, her kişi her ṭarafdan kacdı. Müslim daḫı durduġı yėrden ḳaçayın dėdi. Ḳalgıdı. Bir kişi yaturmış, üstüne indi.*** (a.e. v. 234b). ※ ***Ol ḳalgıduġı yėrüŋ yükseklıgı bızüm medrese yüksekligince var-mıdur?*** (a.e. v. 235b). ※ ***Ötede kalgıyan bir battaniyenin altından beş çocuk başı çıkıyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1955 s. 216). ※ ***Çocuklar akşam üstü mektepten gelmişler, "Yiyecek bir şey yok mu abla?" diye öte kalgıyıp beri mızlarken, yüreğini birine, ciğerini birine vermiş. Yemişler.*** (M. Tuğrul 1969 s. 269). ***kalgı- tüngü-*** 'hoplamak, zıplamak': ※ ***Kalgıyor, tüngüyor, ezici sıcağın altında diri kalmağa çalışıyordu.*** (F. Baykurt 1961ı s. 12).

EOsm. **kalgıd-/kalkıt-** 'sıçratmak' TS 2191 < ***kalgı-*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Bī-ḳarāram, yandım ol bed-mihr elinden āh kim | Semʿ-i ser-keş gibi odlar ḳalġıdur pervāneye.*** (ʿAmrī 1979 s. 132). ※ ***Uġradum ʿışḳa egerçi göz yumub dīvāne-veş, | Dōstlar od baṣdı, ḳalḳıtdı baŋa pervāne-veş.*** (Ẕātī 1970 II, 110).

EOsm. **kalgış-** 'zıplaşmak, hoplaşmak' TS 2190–91 ***kalgı-*** fiilinin ortaklık (müşareket) hâli. b. ***ağlaş-*** ⊡. Krş. ETk. ***ḳalış-*** M. Erdal 1991 II, 558. ※ ***Beni dutdılar, bir aġac ḳafeṣe ḳoydılar, asa ḳodılar. Beni görürler, ḳalġışurlar.*** (Ferec 855/1451 v. 150a).

kalğu-, b. ***kalgı-***.

AD. **kal̯han**, b. ***kalkan***.

kalıb/kalıp I, b. ***kaleb***.

kalıb/kalıp II 'mühür' < ***kalıb*** I. ※ ***Hacı beyin kafası bu esnada o kadar şeylerle meşguldü ki, işittiği sözlerin isabetini muhakeme edecek kudreti yoktu. "Ver, mühürliyeyim!" dedi. Bastı kalıbını.*** (E.E. Talu 1937 s. 120). ***kalıbını bas–*** 'doğruluğunu tasdik etmek, bir şeyden emin olmak': ※ ***Ḳalıbımı baṣarım, bu gözlüklü Ḥikmetiŋ maʿrifetidir.*** (M. Yesari 1928 s. 149).

kalıcı 'aynı durumda kalan, ileriye kalan' < ***kal–*** + –ıcı ad ve sıfat eki ***–ıcı,*** b. J. Deny 1921 s. 545 ve Banguoğlu 1974 s. 246, ***–ıcı*** sıfat ve isimleri bilhassa 20. asır Türkçesinde çok kullanılır, b. ***alıcı*** ⊡. ※ ***Hiçbir şeye aşırı bağlanmamak gerek. Hiçbir şey kalıcı değil çünkü.*** (S. Dölek 1999 s. 128).

AD. **kalıç**, b. ***galıç***.

AD. **kalık** 'evlenmemiş yaşlı kız' DS 2609. 2611 < ***kal–*** + geçişsiz fiilden participium activum (etken sıfat fiil, aktif partisip) manasında sıfat yapan ***–ık*** eki, b. ***akık*** ⊡. ※ ***Kızzz, Ay, "kalık", bak şu kapıya, bak kim o gelen?*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 99). ※ ***O Nazife olacak kalığı kuma diye getirecekti işte. Gün gibi ortadaydı.*** (T. Apaydın 1991 s. 122).

kalımbek, b. ***kalembek***.

kalın I b.m. (ince olmayan) TS 2186–87, Meninski 1680 II, 3594 < ETk. ***kaiın*** a.m. Clauson 1972 s. 622. ※ ***Balıkçı yakalı, kaiın, alengirli örgülü, doğal beyaz bir kazak, kahverengi kadife pantalon vardı üstünde***. (P. Kür 1983 s. 184). ※ ***kaiın kafa/kaiın kafalı*** 'geç anlayan, güç anlayan': ※ ***Emin, sana cin diyorlar, ama pek kaiın kafasın! Ilgazın buzlu suyu senin beynini dondurmuş.*** (S.E. Erten 1930 s. 235). ※ ***Bu taʿrīflerden bir şey aŋlamıyordum. Yalŋız "Ne ḳalın ḳafālı imiş!" demesün diye diŋliyordum.*** (Aḥmed Rāsim 1342/1924 s. 73).

EOsm. **kalın/kalıŋ** II 'kalınlık' TS 2187< ***kaiın*** I; krş. ***uzun*** 'uzunluk'. ※ ***Ḳalıŋı bėş yüz yıllıḳ yol–udı, | Ėni dahı ancılayın bol–udı.*** (J. Nemeth 1919, s. 170).

AD. **kalın** III 'mehri muaccel; evlenecek erkek tarafından kız tarafına pazar günü götürülen armağan' DS 2609, TS 2185–86 < ETk. ***ḳalıŋ*** 'evlenecek erkeğin kız ailesine ödediği para' Clauson 1972 s. 622. ※ ***Oğlan evinden kaiın istemek âdet değilse de çok vakit evlenecek oğlan adaklısına yardım parası gönderir.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 116). ***kalıniçi*** 'geline gönderilen hediye (?)': ※ ***Dizgeme'den Akçalı'ya semah geldi. Akçalı'dan Dizgeme'ye kalıniçi gitti. Dizgeme'de gelin ağlatıldı. Akçalı'da damat oynatıldı.*** (L. Tekin 1984 s. 46).

(Argo) **kalın** IV 'paralı, zengin varlıklı' H. Aktunç 1990 s. 151 < ***kaiın*** I. ※※

EOsm. **ḳalıŋır–** 'kalınlaşmak, irileşmek' TS 2187 < krş. ETk. ***ḳalnur–/ḳalanur–*** 'to float' Clauson 1972 s. 624, M. Erdal 1991 II, 501. ※※

kalıp I, b. ***kaleb***.

kalıp II, b. ***kalıb***.

kali/BSTTk. **halı** 'yere serilen kısa ve sık tüylü kalın yaygı' < ? Fa. ***ḳālī*** a.m. F. Steingass 1930 s. 949'a göre Tk. →Fa., fakat G. Doerfer 1967 III, no.

1405 Fa.→Tk. daha muhtemel görüyor. Kelimenin asıl menşei bilinmiyor. /ḳ/→ /h/ değişimi için b. ***bahdeniz*** ⊡. ※ ***Andan duhter gelecek vaḳt hādımlar, ferrāşlar geldiler, bāğı süpürdiler, suladılar, ḳāliyler, ziylülar saldılar.*** (Ferec 855/1451 v. 201b). ※ ***Bir ġulāmı nuḳle, ḥelvāya gönderdi, gendü lçerü bir eve girdi ki sile, süpüre, ḳālī döşeye.*** (a.e. v. 218b). ※ ***Yerlerde halılar. Ayağını çıkar da öyle gir!*** (P. Kür 1979 s. 15).

kalibre 'mermilerde ateşli silahlarda çap' < Fr. ***calibre*** < İt. ***calibro*** < Ar. ***ḳālab/ḳālib*** 'kalıp'. G. Meyer 1893 s. 48 bu Ar. kelimenin EYun. ***καλόπους*** (kalópus) 'güzel ayaklı' kelimesinden geldiğini düşünüyor. ※※

AD. **kalıçe**, b. ***halıça***.

AD. **kalıf**, b. **kulübe**.

kaligrafi 'güzel yazı sanatı' < Fr. ***calligraphie*** a.m. ※ ***Bense küçük memurun görmeye mecbur olduğu işlerden hiçbirini bilmem. Ne usulü defteri, ne daktilo. Hattâ ne de doğru dürüst bir kaligrafim var.*** (Orhan Kemal 1956 s. 5–6).

AD. **kalık/galık** II/**kelik/gelik** 'ayakkabı; patik; terlik' DS 1901–02, 1978, TS 1626 < Yun. ***καλίκι*** (kalíki) a.m. < Lat. ***caliga*** 'kısa konçlu çizme'. Tietze 1955 no. 103. Krş. Kürt. ***galık*** 'bas d'hiver, souliers de laine' Jaba–Justi 1879 s. 356; Erm. (diyal.) ***kalık*** 'pabuç' R. Dankoff 1995 s. 179 no. E91. ※ ***Paşanıŋ ḳarısı, paşanıŋ ṣalı evden çıhar çıhmaz, Ṣāliḥi çürük bir gelik gibi zohağa fıllatmasından...*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 175). ※ ***Nemenin ödi ġoparah, kalıgını çekereh gelir. "Ecep padişah beni neydecah?"*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 374).

(Argo) **kalika/kolika** 'makyaj' H. Aktunç 1990 s. 152, 177 < Yun. ***καλλυντικά*** (kalindiká) a.m. (Eğer bu Yunanca deyim sadece yazı diline ait değilse.)

kalikot 'bir kumaş cinsi' < Fr. ***calicot*** < İng. ***calico*** a.m. Bu cins kumaş bir zaman Hindistan'daki ***Calicut*** (***Kelkete***) şehrinde imal edilirdi, isimleri oradan almıştır. ※※

Osm. **kalil** 'az' < Ar. ***ḳalīl*** a.m. ※ ***Anuŋ keyfiyyetinde keleci bize bu miḳdār yėtişdi. Ayruḳ ziyāde haber bulmayısarsız, pādeşāhuŋuz dahı 'ilm-i ḳallyide aḳalle ḳanā'at ėtsün.*** (Ferec 855/1451 v. 192a–b).

Osm. **kalilü l -ittihad** 'az anlaşan, geçimsiz' < ***kalil*** 'az' ve ***ittihād*** 'birlik' kelimelerinden kurulmuş Ar. gramere göre terkip. ※ ***Anuŋ gibileri zi'āmet mertebesiyle ri'āyet kāfīdür. Ol zümreden biri Ekrād-ı bed-nihāddur ki cibilletleri maḥż-ı lecc u 'ināddur. İkinci Etrāk-i ḳalīlü l-ittiḥāddur ki hiḳatleri maḥż-ı şirret u fesāddur.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 158).

kalinis 'martıya benzeyen bir kuş' < İt. ***galinazza de mâr*** (?) G. Meyer 1893 s. 20. ※※

kalinos 'büyük bir tatlı su balığı, Silurus glanis' < Yun. ***γλανός*** (ġlanós) a.m. G. Meyer 1893 s. 23, D. Georgacas 1978 no. 127, Ch. Tzitzilis 1987g no. 76. ※※

kalipso '20. yüzyılda Amerika'da şöhret kazanan bir müzik tipi' < İng. ***calypso*** a.m., EYun. mitolojisi ve edebiyatında bahsedilen deniz kızı Calypso'nun adından. ※ ***İtalyan orkestraları deli-dolu. Kalipsolarda gün tatsızlaşıyor. Piyanonun taşları beyaz rüyalarımda.*** (R.T. Ünlü 1959 s. 124).

Osm. **kaliye** 'tavada pişmiş etli yemek; tavada pişmiş et' Meninski 1680 II, 3756 < Ar. ***ḳaliyya*** a.m. R. Dozy 1935 II, 401, Tietze 1958 no. 187. ***kaliye-i reşīdī*** 'bir yemek adı' (Ferec 855/1451 v. 115b; bir yemek listesinde). ※※

kaliyota, b. ***galyota***.

kalk- 'ayağa kalkmak (yatan veya oturan bir kimse hakkında)' < fiilin ETk. ***kalı-*** 'havaya çıkmak' fiiliyle olan münasebeti meselesi için b. ***ḳaldur-/ ḳaldır-***. ※ ***Āḫır dügüm şeşildiginleyin oğlan ḳalḳdı, silkindi, tendürüst oldı.*** (Ferec 855/1451 v. 39b). ※ ***Şerbet geldi, içildi.‿Hön geldi, yėndi.‿Halḳ ḳalḳduḳlarından ṣoŋra dānışmend Ṣābürı aldı, bir güşeye vardı, on miṣḳāl altunı bir‿hayālī destārçeye bağladı, Ṣābüruŋ öŋünde ḳodı.*** (a.e. v. 118b). ※ ***Andan bir gün ol ferzend-i dilbendi melike getürdiler. Melik anı gözlerinden öpdi, sevinmekden ḳalḳdı, ḳopdı, Taŋrıya şükür eyledi.*** (a.e. v. 127b). 'uçmaya başlamak (kuş hakkında), havalanmak': ※ ***Revende gendüyi ḳuşuŋ ḳıc barmağı üzerine berkitdi. Ḳuşuŋ‿haberi olmadı, ḳalḳdı, eṭrāf-ı 'ālemden bir ṭarafa vardı, ceziyrede ḳondı.*** (a.e. v. 244b). 'hareket etmek (şeyler için)': ※ ***Bu iki kuvvet-ile muṣādeme ėtdüklerinden bu ṣanduḳça ḳalḳdı, geldi, ileyüme düşdi. Der-ḥāl ṣanduḳca[yı] ḳapdum, "Bu maṣāf-gāhda ġaniymet baŋa bu yėter" dėdüm.*** (a.e. v. 33a). ※ ***Der-ḥāl durdum, muṭbaḫa vardum, bulduğum odunı, yaş ḳuru dėmedüm, hep ocağa vurdum. Yandı; od ḳalḳdı, muṭbaḫ oda yandı.‿Halḳ uyandılar, od üstüne geldiler.*** (a.e. v. 69b). ***kalkıp kalkıp otur-*** 'öfke vb. sebepten yerinde rahat duramamak': ※ ***Ayşe hanım "Gene içim cendire gibi gerildi; geyireceğim, geyiremiyorum!" diyerek yerinden kalkıp kalkıp oturarak dizlerini yumrukluyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 210). ※ ***Ali Rıza beyin Bağlarbaşındaki kendi gibi ihtiyar ve çürük evi eski mahrumiyetlerin acısını çıkarmak ister gibi çılgın bir neş'e ve şenlik içinde kalkıp kalkıp oturuyordu.*** (R.N. Güntekin 1930 s. 81). 'kabarmak' Tezcan 2001 s. 94. ※※

kalk- II 'kaldırılmak, devam ettirilmemek, sonu gelmek' < ***kalk-*** I. ※ ***Çeşmeden dönen kadınlar nal seslerini işittirerek, suları saça saça, sağa sola kaçıyorlardı. Bu sırada kahve kalkıp kopuyordu.*** (Z. Yamaç 1956 s. 207).

kalk- III (dativus ile) 'bir işi ele almak, ona başlamak, kalkışmak, girişmek' < ***kalk-*** I. ※ ***Bu ahçılık derslerinde ileri varanlar, bıldırcının dolmasını yapmağa kalkanlar bile çıkar.*** (S.M. Alus 1944 s. 148).

AD. **kalkamak**, b. ***gakgamak***.

kalkan/kalḫan 'eskiden oktan ve kılıçtan korunmak için kullanılan savaş aleti' < ETk. ***ḳalḳan*** a.m. Clauson 1972 s. 621; kelimenin aslında Tk. olması ve Mo.da Tk.den alınma olduğunu G. Doerfer 1967 III, no. 1518'da muhtemel görür. ※ ***Ḳılıcların ḳuşandılar, ḳalkanların ellerine aldılar, bu maḳāmdan durdılar, gitdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 93a). ※ ***Firengi göbekli, içi ḳaṭīfe, ḥalḳaları ve gülleri altun yalduzlu ḳalḳan 1600 aḳca.*** (M. Kütükoğlu 1983 s. 217). ※ ***Ağır iki balyoz gibi sallanıyor kolları. | Kıllı göğsü bir kalkan gibi kabarık.*** (Nâzım Hikmet 1930 s. 16).

kalker (mineraloji terimlerinden) 'kireçtaşı' < Fr. ***calcaire*** < Lat. ***calcarius*** a.m. ※ ***Herkesin çürük toprak dediği kalkerli ve volkanik andizit kesimler, özel olarak Yarıbel'den öteye sıklaşmıştı***. (İ. Tarus 1961

s. 137). ※ ***Suyun okşadığı bir deniz kestanesinin kalker kabuğundaki ürpertilerden de yoksun, bir yumak kireç taşı.*** (A. Ağaoğlu 1991r s. 63).

(Halk ağzı) **kalk gidelim et-** 'aşırmak, çalmak' H. Aktunç 1990 s. 152 < bir cümlecikten tabir olmuş, krş. ※ ***Bir def'a kont kıyafeti ile Kral balosuna girerek gümüş takımları kalk gidelim ettim ve bu sebebden da'ire müdiri kovuldu; bunda suçu yok idi ise — o da benden az çalmamıştır ya!*** (E. Misailidis 1986 s. 699). ※ ***Bu cins ḳopuḳlar öteden beri soḳaḳlarda 'ḳalḳ gidelim' ta'bīr etdikleri ufaḳ tefek aşırma işleriyle ḳumārḫāne uşaḳlığı ve emṡāli ḫidemāt-i sefīlede 'ādetā çekirdekden yetişme ta'bīrine mā-ṣadaḳ olacak ṣūretde günden güne pişdikleri içün mensūb olduḳları cem'īyetiŋ mes'ūliyeti der-kārdır.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 349).

kalkık 'dik durumda, yukarı kalkmış' < ***kalk-*** + fiilden participium manasında sıfat yapan ***-ık*** eki, b. ***akık*** ⊡. ※ ***Uzun, sarı kıvırcık saçları tombul yanaklarının yüzüne düşmüştü. Yukarı doğru kalkık ufacık bir burnu vardı.*** (B. Ağaoğlu 1957 s. 72).

kalkıt-, b. ***kalgıd-***.

Osm. **kallâb** 'kalpazan' < Ar. ***ḳallāb*** [/***ḳlb***/ kökünden, krş. ***kalb*** III]. ※ ***Ve ḫalḳ-ı 'ālem inṣāf ile mu'āmeleden ḳalub bir dirhem ḫāliṣ gümişden sekiz aḳça kesdürüb ve Pādişāh-ı 'ālem-penāh ḥażretleri Dīvān-ı 'ālīde mevācib içün her kimse vėrilürse alan dirhem ile ḳallāba satub, anlar daḫı bir dirhemden on altı, on yedi aḳça kesdürülmek üzre baḳır ve ḳalay ḫalṭ eyleyüb, memālike ḳalb aḳça yayılub kesdürürler.*** (Selānikī 1998 II, 821).

kallâde 'tasma' < Ar. ***ḳilāda*** a.m. ※ ***Ėrtesi gün ḳocaman baba-hindīyi ḳoltuğına aldı. Ḥayvān, boynundaki ḳallāde-i mercān ile bil-iftiḫār burnını şişirüb kendisinin ḳoltuğa gelür ṭaḳımından olduğını pek iẓhār ediyordı.*** (P.N. Boratav 1995 s. 233).

AD. **kallankop/gallankop/gallengop** 'hepsi birden, topluca' DS 1903 < ?? ※※ ***kallankop et-*** 'hep birden kaldırmak, topluca kucaklamak': ※ ***"Çocuk çok üzülmüş, ağlıyor. Bilmek isterim." Namaz geri döndü: "Getirin ulan şunu buraya, masanın başına!" Derin iç çekmelerini duyuran, sel gibi yaş akıtan bizimki nazlandı bir küçük. Kallankop etti, attılar.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 118).

kallâş/ḳalâş/BSTTk. **kalleş** 'hilekâr, dessas, sinsi; sözünü tutmayan, güvenilmez, mızıkçı' < Ar. ***ḳallāş*** (Wehr sözlüğünde yoktur.) ※ ***İ şehriyār-ı cihān! Gece oşbu nebbāş-ı ḳalāş geldi ki şeh-zādenüŋ cihāzını ala. Şāh devletinde dutduḳ oş getürdük.*** (Ferec 855/1451 v. 108b). ※ ***Şöyle oldı ki 'ālemüŋ bed-kārı, evbāşı, kalāşı ol yėre üşdiler, muṣliḥler, pārsālar, ṣafālu ṣūfīler ol vilāyeti ḳodılar, gitdiler.*** (a.e. v. 128b). ※ ***Gendü ḍatlu cānuŋa nefsüŋ yavuz yoldaşdur, | Nefsüŋe uyma, şāhum, aldar seni, ḳallāşdur.*** (Eşrefoğlı Rūmī 1286 s. 35). ※ ***Menḳūldür ki Mışr ḳallāşlarından birine bir āşināsı Mekkede düş olmış. "El-ḥamdü lillāh ḥacc-ı şerīf sa'ādeti ile müstes'ad olmışsın!" dėyü ol seferini tehniyet ḳılmış. Ḥālen ki ol bī-'aḳl u bed-kirdār ol şerefi inkār eylemiş: "Ben hemān Şām ḳulları ile dögişmege geldüm ve anlardan intiḳām almaḳ niyetine bu sefer-i ba'īdi irtikāb ėtdüm" dėyü söylemiş.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 136). ※ ***Kalleş keratalar, kaçdılar ha? Alacakları olsun o alçakların! Elime geçireyim, onları da yiyeceğim!*** (S.M. Alus 1944 s. 170).

Osm. **kallavî** I 'vezirlerin merasimlerde giydikleri kavuk' < ?? ※ ***Gendüler ḳallavī şaruḳlar-ile öŋce giderler, ardlarınca bir nikbetī 'Arabına yā̮ hōd ebnā'-i Ṭātdan bir bī-edebine mücevveze şaruġını götürdürler.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 132–133).

kallavî II 'alelâdelerden daha iri (kahve fincanı)' M.H. Bayrı 1934 s. 115 < ***kallavî*** I. ※ ***Bir ḳallāvī ḳahve geldi.*** (M. Mikhaïlov 1930 s. 34). ※ ***Kolları mı sıvalı, ayakları çıplak, bir elinde tavan süpürgesi, öbür elinde kallavî faraş, tavanları mı süpürmüyor?*** (S.M. Alus 1933p s. 195). ※ ***Başında üç arşın tepeli, gallavî bir kavuk varmış.*** (R. Mollof 1957 s. 86). ※ ***Cumhuriyetten sonra Bulgaristan göçmenleri yerleşti. Öncelleri çanak, çömlek, saksı ve testi yaparlardı, Sonraları daha ince işlere başladılar. Kallavi fincanlar, lâledanlar, vazolar yaptılar.*** (B. Arpad 1976 s. 8–9).

Osm. **kalle** I 'azaldı, az oldu' < Ar. ***ḳalla*** a.m. ※ ***Ḥabībī, żāḳa ṣadrı, ḳaile ṣabrı, | Ḥabībi böyle-mi ister ḥabībi?*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 146).

(Argo) **kalle** II 'kaçakçının, rüşvet olarak kullanmak üzere yanında bulundurduğu para' H. Aktunç 1990 s. 152 < Aktunç'a göre Ar. ***ġalla*** 'gelir, kazanç' kelimesinden. ※※

AD. **kallemlt** 'çapkın' < Yun. ***γανυμήδης*** (ganumēdēs) a.m. (EYun. mitolojisi) Zeus tarafından kaçırılan ve tanrılara saki olarak hizmet eden yakışıklı delikanlının adından, Tietze 1955 no. 52. ※※

AD. **kallenkuş/kallın-ḳuş** 'kırlangıç' <Çağ. ‼ ***ḳarlaġaç*** a.m. M. Räsänen 1969 s. 238. (***kırlangıç*** kelimesinin birçok varyantı arasında yer alan bu biçimlerin Çağatayca ***ḳarlaġaç***'dan Türkiye Türkçesine girdiğini kabul etmek mümkün değildir. [Editörün notu]). ※ ***Ne yapalım? Paşa babasını mezārdan geri getirmek elimizden gelmez. Yavaş yavaş alışır. Bi kere alışdı̮hdan şoġna doġduğu, büyüdüğü yuvayı unutmaya, kallın-ḳuş yavrusu gibi ḳapuyı ḳapatsaŋ pencereden girer.*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 139–140).

kalleş, b. ***kallâş***.

kâllın-kuş, b. ***kallenkuş***.

AD. **kalllk** 'buzağı' DS 2610 < Erm. ***kalek*** 'üç yaşında olan öküz' R. Dankoff 1995 no. 313. ※※

kalma (Ablativus ile) 'kalmış' < fiilden participium manasında sıfat yapan ***-ma*** eki, b. ***aşılama*** ⊡. ※※ ***akşamdan kalma*** 'dün akşamki sarhoşluğun mahmurluğunda bulunan': ※ ***Akşamdan kalma mısınız? Ayılsanıza, be karılar!*** (S.M. Alus 1933p. s. 155). ※ ***Bir kupaya taze su koyup götürdüm. Bir yudumda içti. Akşamdan kalma olduğu besbelli idi.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 80). ***babadan kalma*** 'babasının vefatından sonra kendisine geçen': ※ ***Babadan kalma meşhur bir ahçı dükkânı vardı.*** (S.M. Alus 1944 s. 68). ***Nuh Nebiden kalma/Nuhdan kalma*** 'çok eski': ※ ***Bu da Nuh nebiden kalma, benim pek toyluğumda dillerde gezen, çapkınların ağzından düşmlyen bir türküydü.*** (S.M. Alus 1944 s. 133). ※ ***Eşi dostu toplarız bir gece, | Nuhtan kalma lüküs lâmbasını | Asarız kara duduna Dülgerlerin.*** (R. Ilgaz 1944 s. 18).

kalmakal/AD. **galmagal** 'gürültü, patırtı' DS 1903, A. Caferoğlu 1942 s. 248 < Fa. ***ḳāl-maḳāl*** 'wrangling, altercation' F. Steingass 1930 s. 949 < Ar. ***ḳāl wa ḳīl*** a.m. Krş. Az. Tk. ***ġalmaġal*** a.m. ADİL 1966 I, 408, Kürt. ***ḳāl-meġāl*** 'billebaude, tumulte, chaos' Jaba–Justi 1879 s. 304. ※※

AD. **kalmast** 'harman kaldırılırken fakirlere ve çocuklara dağıtılan buğday' DS 2610 < Erm. ***kalmas*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 310. ※※

Kalmuk 'Güney Rusya'da yaşayan ve dilleri Moğolca olan bir kabileye komşuları tarafından verilen (kendi adları Oyrat)' < ?? ※ ***Bir cānibi Tābāserān ve bir cānibi Ḳalmuḳ ḳabīlesi ḥākimleri Şemhāl nām ile ülfet ėtmek içün ėlçiler göndermek üzre olub...*** (Selānikī 1989 (1599) I, 125–126).

kaloger I 'rahip, keşiş' < Yun. ***καλόγερος*** (kalóyeros) a.m. ※※

(Argo) **kaloger** II 'evde kalmış kız' H. Aktunç 1990 s. 152. < ***kaloger*** I.※※

kalogiriya 'rahibe, sör, hemşire' Meninski 1680 II, 3593, 3755 < Yun. ***καλογριά*** [kaloġriá] a.m. G. Meyer 1893 s. 67. ※※

kaloma I/**kaluma** (gemicilik terimlerinden) 'demir üzerinde bulunan geminin denizde bulunan zincir miktarı' L. Gürçay 1943 s. 223 < İt. (Venedik diyal.) ***caloma*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 140. ※※ 'ip': ※ ***Balık asılınca ipi koparıp kaçmasın diye Tepeli yavaş yavaş balığa kaluma, yâni ip, veriyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947 s. 58).

kaloma II (**et-**) 'kalomayı yâni demir zincirini artırmak için kumanda etmek' < İt. (Venedik diyal.) ***calomar*** a.m. Kahane–Tietze 1958 s. 141. ※※

kalori 'sıcaklık ve enerji ölçüsü birimi' < Fr. ***calorie*** a.m. < Lat. ***calor*** 'sıcaklık'. ※ ***Oturdukları evler cıvayı donduracak kadar soğuktu. Hiçbirisi kalorisi bol şeyler yiyemiyorlardı.*** (M. Yağmur 1957 s. 31).

kalorifer 'bir bina veya dairenin her tarafını ısıtan tesisat' < Fr. ***calorifère*** a.m. [Lat. ***calor*** 'sıcaklık' ve Fr. ***-fère*** 'taşıyan']. ※ ***Üç beş kuruş para ödedikten sonra, bu kıç kadar kalorifersiz evde oturmam, hem de kimsenin ağzının kokusunu çekmem.*** (D. Asena 1987 s. 92). ※ ***Soğuğun hali başka, efendim, önlemini alıyorsun, sobaya biraz daha odun, kalorifer varsa biraz daha ayarını açıyorsun.*** (M. İzgü 1993 s. 48).

kaloş, b. ***galoş***.

AD. **kalovriya** 'evde kalmış kız' K. Emiroğlu 1989 s. 139 < ***kalogiriya***. ※※

kalp, b. ***kalb*** I–III.

kalpak 'kesik koni biçiminde deri, kürk ya da kumaştan yapılmış başlık' < !! ***ḳalpaġ*** a.m. A. Pavet de Courteille 1972 s. 408. Krş. ***kabalak/kalabak***. Krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1506. ※ ***Şirvān paşası ḥażretlerinüŋ ḳapucı-başısı ve muḥāfaẓa ḫidmetinde olan ḳul ṭāyifesinüŋ bölükden ve Yeŋiçeriden bölük-başılarından ve ġayrıdan on beş nefer miḳdārı ādem gelüb, Levend ülkesinden geçüb, pöstlar geyüb ve Tatār-veş başlarında ḳalpaḳ, dört yıldur 'ulūfelerümüz degmemişdür, mübtelā-i ḳıllet u iflās olub...*** (Selānikī 1989 (1599) I, 182). ※ ***Ayvansaray'da veya Hırkaişerif'te evlenmiş, çoluk çocuk sahibi olmuş, bizim kıyafetimizi uzviyetlerinin itiyadı hâlâ yadırgayan Çin müslümanları, siyah kalpaklı, belleri gümüş tokalı kemerlerle sıkılı Kafkaslılar...*** (A.H.Tanpınar 1992 s. 11). ***kalpağ-ı Acemden***

giy- ‘darılmak, öfkelenmek’, krş. ***tac-ı Acemden giy-*** a.m.: ※ ***Ve hatta bunların arasında benim memuriyetimde gözü olan bir âdem de olup, tayin olduğumu işitmiş ise, kalpağ-ı Acemden giymiş, ama çâr u nâçâr bu da tebrike gelip, İuda tarzı bana sarıldıkta bir buse aldı.*** (E. Misailidis 1986 s. 592).

kalpazan, b. ***kalbezen***.

kalpgâh, b. ***kalbgâh***.

kalseduan (mineraloji terimlerinden) ‘mavimtırak beyaz renkte bir cins akik’ < Fr. ***calcédoine*** a.m. Bugün İstanbul şehrindeki Kadıköy semtinin yerinde Eski Çağda bulunan ***Χαλκηδων*** (Halḳēdön) şehrinin isminden (taş oralarda bulunurdu). ※※

kalsıra, b. ***kavsara***.

kalsiyum (kimya terimlerinden) ‘bir element’ < Fr. ***calcium*** a.m. < Lat. ***calx*** ‘kalker’ < EYun. ***χάλιξ*** (kháliks) ‘çakıl taşı’. ※ ***Zehirli değildir. Benim incelemelerime göre, ne kalsiyum karbonat, ne mağnezyum sülfat, ne de o korkunç sodyum karbonat vardır terkibinde.*** (İ. Tarus 1961 s. 268).

EOsm. **kaltaban/kartaban** ‘pezevenk’ Meninski 1680 II, 3744 < Fa. ***ḳaltbān/ḳaltabān*** a.m. [***kalt/ḳalta*** a.m. + ***-bān***, b. ***arvan*** ⊡]. ※ ***Dėdi: “Bir hōr u ḥaḳīr ḳaltabānsın.” | Buzaġu baġını boynına daḳdı.*** (F. Giese 1929 s. 89). ※ ***Elindeki kahve fincaniyle içeri giren Ahmet oğlana çıkıştı: “Nerde kaldın kaltaban! Kahve soğuduysa ben sana sorarım!”*** (Kemal Tahir 1958 s. 205). ※ ***Ulan ḳaltabanlar, burayı nere zannėttiniz? Burası hükûmet, ben neyim ulan burada?*** (N. Üstün 1970 s. 98).

kaltak I ‘eyerin tahta bölümü’ Meninski 1680 II, 3744 <Çağ. !! ***ḳaltaḳ*** a.m. A. Pavet de Courteille 1972 s. 408, G. Doerfer 1967 III, no. 1508. ※ ***Ḳaltaḳ eyerlü, ve yırtmac kürklü, örmec ḳuşaḳlu ḳabalaḳ dilbendlü, ḳayış üzengülü boğazından aşılacaḳ at oğrılarını dėvşirüb göndermiş!*** (F. Giese 1929 s. 124).

kaltak II ‘orospu’ < ***kaltak*** I. ※ ***Adı orospuya çıktı gelinin, asıl adı unutuldu. Evdeki öteki gelinler, kızlar, görümceler, kaynana: "Kız orospu, suyu getir!", "Kız kaltak, davarı sağ!", "Kız kancık it, götünü dölek salla!" ... Yeni gelin alıştı bütün bunlara.*** (N. Üstün 1970 s. 20).

kalt kal-, b. ***kat kal-***.

kaltur, b. ***kartof***.

Osm. **kalûbelâ/kalûbelādan/kalûbelādan beri** ‘dünya kurulalı beri, çok eskiden beri’ < Ar. ***ḳālū belā*** ‘evet dediler’. ※ ***Denizin dibindeki kayanın üzerine sırt üstü uzanık, suyun ortasından güneşe bakarken balık gibi ağzını açıp kapamakla gıdasını alıyordu. Rüyada bu gıdalar ona kalubeladan beri malûm şeylermiş gibi geliyordu.*** (Y. Ahıskalı 1944 s. 57). ※ ***Hastalar kımıldanır, tanınmaz, konuşulmaz. | Unutulmuş bir çağdan. | Seslenir yerden göğe karşı, | Nesillerin pırıl pırıl sevgisi, azar azar; Kalûbelâdan.*** (F.H. Dağlarca 1951 s. 60). ※ ***Masa gerisinde küçücük, kalübelādan kalma, markası filân silinmiş, külüstür yazı makinesinin harflerini temizliyordu.*** (Orhan Kemal 1957 s. 117).

AD. **kaluç**, b. ***galıç***.

kaluma, b. ***kaloma*** I.

kalyon, b. Osm. ***galyon*** I.

Osm. **kâm** I 'dilek' < Fa. ***kām*** a.m. ※ ***Ol-dem ḳarıcuḳ şeh-zādeye eyitdi: "Ġam yėme, hōş-vaḳt ol! İmden gėrü gönül dilegini buldun, Faġfūr ḳızını kām-ı dil-ile baġaluna çekdün." dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 138b). ***kām almaḳ-*** '(cinsel manada) zevk almak' ***kām vermek*** '(cinsel manada) zevk vermek': ※ ***Bir ṣarṣar-ı bī-amānla gelin nāzından ḳoparaḳ mütefessih bir çamura düşen bir ġonca gibi genc ḳız, vaḳtinden evvel çökmüş, çürümeye yüz ṭutmuş bu hastanın ḳolları arasına ḳaderinin sevḳiyle bī-ḥis serildi. Kendisi içün ḳadınlıḳ vaẓīfesi kām almaḳsızın kām vermek ḥükm-i ḳażāsına boyun eğdi.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 115–116).

kam II, b. ***gem*** II.

kama I/**kam** III/**kem** III 'kütüğü yarmak için kullanılan ucu sivri, yassı çivi, takoz' DS 2736 < tek heceli varyantlar kelimenin BatıErm. ***kam***/DoğuErm. ***gam*** 'çivi' den geldiğini gösteriyor, b. R. Dankoff 1995 no. 90. ※※

AD. **kama II** 'oyunda sayı' DS 2611 < ***kama*** I. ※ ***Toprağa daireler, dörtköşeler çizmişler, kiremit parçasını, bunların içerisine konduruyorlar, sonra seksek giderek bunu alıyorlardı. Bu seksek işini gözleri kapalı yapması icab ediyordu kama alması için.*** (M. Hacıhasanoğlu 1953 s. 51). ※ ***Kayrağı taḳtı ayağına. Sekti biraz. "Birler, ikiler, üçler, dörtler, beşler... Kipi kipi, kipinos!" dedi, bir kama soktu. Döndü, yeniden "Birler, ikiler, üçler, dörtler, beşler... Kipi kipi, kipinos!" Bir kama daha soktu. Hiç dışa kaçırmadan altı kama soḳtu. Kızlar şaşırdılar.*** (F. Baykurt 1971t s. 1079.

kama III 'iki ağzı da keskin uzun bıçak' < birçok dillere yayılmış b. G. Doerfer 1967 III, no. 1411, kelimenin aslı V.I. Abayev 1973 II, 260–261'e göre Ar. ***ḳam'a*** a.m. ※ ***Bir gün bize de geldiler. Sıralar, çantalar, yatılıların dolapları... Hiçbir yerde bir şey çıkmadı diye sevinirken, muavinlerin biri Metin Karamanbey'in dolabından kocaman bir kama çıkardı. "Kimin bu?" "Benim." "Gel bakalım!" Kama önde, Metin Karamanbey, muavinlerin arasında, arkada, çıkıp gittiler. Dönüp geldiğinde baktım gözlerinin içine: "Kimi öldürecektin oğlum, o koca kamayla?" Gülüyor tatlı tatlı: "Yok yahu, ben onunla ekmek kesiyordum, elma soyuyordum."*** (M. Fuat 1998 s. 390).

AD. **kama-** 'kapatmak, kilitlemek, yakalamak, bir yerde kıstırmak' DS 2612; '(çiviyi) çakmak ve ucunu küntleştirmek' TS 2193; '(gözü) kamaştırmak' < ETk. ***ḳama-*** a.m. Clauson 1972 s. 625–626 (Clauson'un da söylediği gibi, fiilin bazı şekilleri ***ḳam-*** fiiline de bağlanabilir, fakat M. Erdal 1991 hepsini ***ḳama-*** fiiline tahsis eder.). ※ ***Güneşdür yüzün, ey dilber, velī alnun ḳamer dėrler, | Yüzüne baḳanun gözin yüzün nūrı ḳamar dėrler.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 51).

AD. **kamak/gemek** 'fırıncıların kullandıkları ucu eğri sırık; ağaçtan badem düşürmek için kullanılan uzun sopa' DS 1987, 2611, ZTS s. 77 < Yun. ***καμάκιον*** (kamákion) 'zıpkın' Ch. Tzitzilis 1987g no. 155. ※※ Maçka'da mecaz olarak 'kaba kadın' anlamına gelir. K. Emiroğlu 1989 s. 139. (?). ※※

AD. **kamalak** 'sarı katran çıkarılan bir çeşit çam ağacı; çam ağacının reçineli tabakası, soymuk' DS 2612 < ?? ※ ***Bana göre kamalak "yalabuğu" daha tatlıdır. Bazıları çam, bazıları da köknar diyorlar. Bence kamalaktan şaşmamalı.*** (Yaşar Kemal 1971bd s. 351).

AD. **kaman–** 'kapanmak, sıkılmak, bunalmak; âciz olmak' DS 2613 < ***kama–*** fiilinin passivum (edilgenlik) hâli. ※ ***Çün bi–'ināyeti Ilāh ḳal'a alındı ve düşmen ḳamandı, zebün oldı.*** (Ṭursun Beg 1977 s. 60). ※ ***"Oğlum, niçin kamandın kaldın?" —"Efendim, ben üç nara gitmek istiyorum, hangi yoldan gideceğimi şaşırdım."*** (U. Günay 1975 s. 426). ※ ***Padişahla karısı artık bu oğlana verecek kız bulamıyorlar, kamanıp kalıyorlar.*** (a.e. s. 470).

kamanato, b. ***kamineto***.

kamanço, b. ***kavanço*** II.

kamara I 'maliye idaresi' Fekete, Eszterházy s. 231 Anm. 4. ※※

kamara II 'gemilerde oda' < İt. (Venedik diyal.) ***camara*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 142. ※ ***Beşiktaş önünde hazır bir kalyon buldum. Mısıra gidermiş. Heman varup ol kalyonun kamarasın söyleşüp ve bir hizmetkâr alup komanya görüp amade olduk.*** (Ş. Elçin 1976 s. 190).

kamariyera 'gemide oda hizmetçisi' < İt. ***cameriera*** a.m. ※ ***Tık tık kapı. Ablak suratlı, pat burunlu, brostelalı bir kadın. Birinci mevkiin kamariyerası imiş. Bir şey lâzım mı değil mi soruyor. Savdık.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. Şubat 1944).

kamarot 'gemilerde yolcuların hizmetine bakan kimse' < İt. (Venedik diyal.) ***camaroto*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 144. ※ ***Kamarota: "Sen bize oradan dört şekerli kahve söyler misin?" (dedi).*** (S.M. Alus 1934 s. 161). ※ ***Kapıda Kamarot Mustafa. Yüzü her zamanki gibi ateş kırmızısı, alnında boncuk boncuk ter...*** (C. Kavukçu 2001 s. 12).

Osm. **kamartin** (eski gemici terimi) 'kumanda köprüsü' < İt. (Venedik diyal.) ***caomartín*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 151 (eski örneklerle). ※※

kamaş– 'bakamaz olmak (gözler kuvvetli ışık karşısında)' < ETk. ***ḳamaş–*** a.m. [***kama–*** fiilinin ortaklık hâli 'in the sense that the whole of the subject is involved'] Clauson 1972 s. 629. ※ ***Kız alnını acdı, eyitdi: "İşbu gümiş taḫtası gibi alında hīc noḳṣān var–mıdur?" Ḳāżīnuŋ gözleri ḳamaşdı: "Bunuŋ gibiler gördügüm yoḳdur, Ḥaḳḳā!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 15b). ※ ***Yėŋinden bir ḥoḳḳa çıḳardı ve ol ḥoḳḳadan otuz dāne gevher çıḳardı ki gözler şu'lesinden ḳamaşdı, yaşardı.*** (a.e. v. 96a). ※ ***Havā ne açıldı, ne büsbütün ḳapandı. Uçuşan buluṭların altında yıldızlar ḥālā ḳamaşub ḳamaşub sönüyorlar.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 534). 'ürpermek': ※ ***Sokulup elini hafifçe sırtımda gezdirdi Mehmet. Gençlik günlerimizdeki gibi vücudumda bir kamaşma.*** (H.B. Başaran 1999 s. 55) **diş kamaş–** 'diş etleri ekşi vb. yüzünden hassaslaşmak' ※※

kamaşık 'kamaşmış' < ***kamaş–*** + geçişsiz fiilden participium activum (etken sıfat fiil, aktif partisip) manasında sıfat yapan ***–ık*** eki, b. ***akık*** ⊡. ※ ***Gözleri kamaşık kamaşık bakan çocuk: Kocamandı başı; sarıydı; saçsızdı; kirpiksizdi.*** (V.O. Bener 1956 s. 52).

kamaş kamaş (ol–) 'kamaşmak (gözler hakkında)' < ***kamaş–*** fiilinden ekspresif (kuvvetlendirici, açık ve net olarak gösterici) zarf, veya ***kamaş***

kamaş kamaşmak'tan predicate intensifier (yüklem yoğunlaştırma). ※ ***İbram Ali kapıyı açar açmaz — amanın! Gözleri ne göre? Yüzü kıpkırmızı, gözleri kamaş kamaş olmuş. Düş mü, gerçek mi? dedi farkında olmadan. Gözlerini ovuşturdu.*** (Balaban 1968 s. 212).

kamat, b. ***kamet*** II.

AD. **kamaz**, b. ***gammaz***.

AD. **kambaş** 'manda' DS 2614 < EFa. ***gāv-mēş*** a.m. (***gāv*** 'sığır' ve ***mēş*** 'koyun'), krş. ***camus*** a.m. U. Bläsing 1995a s. 86, no. 42. ※※

AD. **kambos/gambo** 'lahana böceği' K. Emiroğlu 1989 s. 101, 140 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κάμπος*** (kámbos) 'tırtıl' Ch. Tzitzilis 1990 s. 140. ※※

kambur/kanbur 'bel kemiği ve göğüs kemiğinin eğrilmesiyle önde ve arkada husule gelen tümsek; kamburu olan kimse' < kelimenin Tk. dillerinde yayılışı mahduttur; menşe olarak Yun. ***καμπύλος*** (kambílos) 'eğri' teklif edildi (N.P.P. Andriōtis 1983), fakat bu teklif mana cihetinden pek tatmin edici değildir. ※ ***İçdikden şoŋra ḳanburunu çıḳararaḳ yürümeğe başladı.*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 67). ※ ***Hasan efendi dediği, ak sakallı, kanburu çıkık, tiril tiril bir yobazdı.*** (S.M. Alus 1944 s. 81). Mecazî manada 'sıkıntı, dert': ※ ***Bilirsiniz usta, kente göçen köylünün kamburu çok olur.*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 263). ***kambur felek*** 'zalim felek, kötü kader': ※ ***Ba'żan buŋa bir de tümsek 'ilāvesiyle ḳanbur felek derler. İşte bu felek gāyet ḥasüddur. Sa'ādetiŋ, iḳbāliŋ ẕirvesine çıḳanları hemān çal yaḳa edüb devirir. Yerden yere çarpar.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 443–444). ***kambur kambur gül-*** 'çok gülmek' (krş. Alm. ***sich bucklig lachen*** a.m.) ※ ***Çaya gittiğimiz gün mü, "ohooi" dedi Şaban, kambur kambur güldü.*** (B. Duygulu 1961 s. 40). ***kanbur kunbur/kambur kumbur*** 'gayrı muntazam, çakır çukur' (ikinci kelime birincinin labialisation'unu [dudaksıllaşma] gösterir): ※ ***Aradan geçmiş yine bir kaç yıl. Bizim yol olmuş yine kambur kumbur.*** (M. İzgü 1992 s. 86). ***kanbur zanbur*** 'bedeni düzgün büyümemiş, kamburlaşmış': ※ ***Öyle sülün gibi bir deli-ḳanlı sen çarpıklıḳda bir ḳıza ṣādıḳ bir ḳoca olamaz. 'Aḳıllı iseŋ bu felāketden ḳaçar, kendiŋe denk bir zevc ararsıŋ. Eski ẓuhūrī cücelerinden bakāyā ḳanbur zanbur bir şey bulmalı ki izdivāc terāzīsi mütevāzin gelerek rāḥat edebilesiŋ.*** (H.R. Gürpınar 1340c⊡ s. 358). ※ ***Konfüçyüs uzun boyludur. Yürürken kollarını kuş kanatları gibi iki yanına açar. Sırtı da kaplumbağanınki gibidir. Kambur zamburdur.*** (S. Birsel 1995 s. 118). ***kamburcana*** 'bir parça kambur, biraz kambur denilebilen': ※ ***Şaban ağa Mengenli, kırk kırkbeşlik, kısa boylu ve kamburcanaydı.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 3.XII.1941).

⊡ Türkçede pek çok ikileme (çift söz) türü bulunuyor. İkileme olayı genelde pekiştirme oluşturuyor. İkilemelerin bir grubunda, çoğunlukla anlamlı olan (bazen de anlamsız olabilen) bir sözcüğün yanına, çoğunlukla anlamsız olan, ***b-/p-/m/, g-, k-, s-, ş-, t-*** sesleriyle başlayan kafiyeli bir sözcük getirilir; birkaç örneğinde ayrıca ikinci sözcükteki ilk sessiz ve/ya seslide bir yuvarlaklaşma (labialisation) sözkonusudur (krş. ***abidik gubidik***[1-2] ⊡, ***abuk sabuk*** ⊡, ***af küf*** ⊡, ***ahım şahım*** ⊡, ***ala bele*** ⊡, ***ailem et- kallem et-*** ⊡, ***apar topar*** ⊡). z'li ikileme örnekleri ise şunlardır: ***kanbur zanbur/kambur zambur, kıvır zıvır*** (ayrıca b. ***ıvır zıvır***).

kamburu (mücellitlik tabirlerinden) 'ciltlenecek kitapların sırtlarını yuvarlatmak için kullanılan araç' ZTS 109 < Fr. ***cambrure*** a.m. ※※

AD. **kamçala-/kamçakla-** 'avuçlamak' DS 2615 < Kürt. ***ḳamç*** 'le creux de la main' Jaba–Justi 1879 s. 315; krş. Ar. ***kamşa*** 'bir avuç dolusu' Tietze 1958 no. 201. ※※

kamçı b.m. (vurma aleti) TS 2193 < ETk. ***ḳamçı*** a.m. G. Doerfer 1967 III, no. 1527, Clauson 1972 s. 626. ※ ***Andan iki ḳamçı iki ḳaravaş eline vėrdi, üstümde degzindürdiler. Feryād ėtdügümce "Uruŋ! Uruŋ!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 112b). ※ ***Kamçı boyu biraz daha uzamış gibi, yüzü de kararmış gibiydi.*** (F. Baykurt 1961o s. 98). ***kamçıkuyruk*** 'kuyruğu tüysüz': ※ ***Ambarlıdaki köhne kahveye her gün boynu bükük dönerdi. Tüfeğine, fişeğine, kamçıkuyruk köpeğine küfürler yağdırarak, çıkara çıkara ya dört, ya da beş kuş meydana kordu.*** (S.M. Alus 1944 s. 139). ***kamçı teslimi*** 'topyekûn zafer': ※ ***Suyun başı orası, Angaradaki Mencilise, oraya dolmak gerek, oraya! Orada bağırdığımız, orada anrışdığımız gün kamçı teslimi aldık diyebiliriz.*** (M. Makal 1971 s. 123).

AD. **kamçor** 'hayvan vergisi' DS 2615 < Mo. ***ḳubçür*** a.m. G. Doerfer 1963 I, 266. (/***u***/ → /***a***/ gelişimi orada ***kap-*** fiilinin tesiri yâni halk etimolojisi olarak izah edilmiştir). ※※

kameen, b. ***dekamen***.

kameleon 'değişken renkli kertenkele' < Fr. ***caméléon*** < Lat. ***camaeleon*** < EYun. ***χαμαιλέων*** (khamailéön) a.m. (***khamai*** 'yerde' ve ***leön*** 'arslan'). ※※

kamelya 'bir bahçe çiçeği'< onu ilk defa tanıtan G. J. Kamel(1661–1706)'in isminden. ※ ***Alçalan duvarın gerisinde ağaçlar, selviler, mazılar, beyaz mezar taşları, üstleri kamelyayla örtülü mezarlar görünüyor.*** (D. Özlü 1966 s. 63). ※ ***Halide Edip'te öteden beri çiçeklere duyduğu sevgi sürüp gitmektedir. Aliye'nin nar çiçeği rengi dudakları (Vurun Kahbeye) vardır. Tatarcık'ta da Lâlezar Hatun'un "ağzı bir kızıl gül goncası gibi renkli, derisi kamelya gibi beyazdır".*** (V. Günyol 1992 s. 120).

kamer I 'ay' < Ar. ***ḳamar*** a.m. ※ ***Cün Ḥüta vara, muttaṣıl-ı Müşterī ola, elbette balık etini yėmek revā degüldür. Ve cün Ḳamer muttaṣıl-i 'Uṭārid ola, germ nesneleri yėmek yoḳdur.*** (Ferec 855/1451 v. 207b). ※ ***Miyān-sarāyında bustānı var. Dicleden su iletmişler, ḥavżına aḳar ve dört ṭarafında dört taḫt urulmış ve bu ṣuffalarda ḳamer bigi cāriyeler ṭabaḳlariyle nis̱ārlar ki Ḫālid gelicek nis̱ār ėdeler.*** (a.e. v. 209b–210a).

kamer II 'tavla oyununda kazançlı bir durum' H. Kodaman 1944 s. 29 < ***kamer*** I. ※ ***Nerd oynayan zöhre-ruḫlar ḳamer ola.*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 149).

kamera (filimcilikte) 'alıcı aleti, kaydedici' < İng. ***camera*** a.m. ※ ***Bir kamera gibi, hiçbir ayrıntıyı kaçırmayarak, bir konserde, bir yemekte, bir sergide sürekli izliyorlardı.*** (A. Kutlu 1983c s. 75). ※ ***Evin önünde kapalı kasa iki kamyon. "Kamera arabası nihayet gelmiş!"*** (A. Yurdakul 1991 s. 100).

kameraman (filimcilik) 'alıcı yönetmeni, kamerayı kullanan' < İng. ***cameraman*** a.m. ※ ***Tabii son sahne, bütün son sahneler gibi asla bir defada çekilmemiş. Oktay senaryoyu kimbilir kaç kez fırlatmış elinden. Kameramanla ışıkçılar birbirine girmiş, asistanlar ortalığı yatıştırmak için dört dönmüşler.*** (A. Yurdakul 1991 s. 43).

Osm. **kamergabgab** 'aya benzeyen gerdanı olan (kimse)' < ***ḳamer*** I 'ay' ve ***ġabġab*** kelimelerinden kurulmuş Fa. usulü terkip. ※ ***Ol gün Fażlu i-lāh tā şeb ol şeker-leb, ḳamer-ġabġab bir-le ẕevḳ-u ʿişret eyledi.*** (Ferec 855/1451 v. 14b).

kameriye 'bahçelerde yazın oturulmak ve mehtabı seyretmek için, kafes biçiminde üstü yeşilliklerle sarılan çardak veya küçük köşk' Şemseddīn Sāmī 1318 II, 1083 < Ar. ***ḳamar*** 'ay' + ***-īya***. b. ***adliye*** ⊡ . ※ ***Paslı, demir parmaklıklı bir kapıdan girince, bahçenin sağ köşesinde, yokuşa bakan bir kameriye var. O kameriyede çoluk çocuk toplanır, avaz avaz milliyetçi türküler söyler.*** (G. Dino 1991 s. 20). ※ ***Selma'nın bu yalıda en sevdiği köşeler, arka bahçedeki kameriye ile kıyıdaki kayıkhaneydl.*** (E. Bener 1999 s. 11).

Osm. **kamerruh** 'ay gibi yanağı olan' < ***ḳamer*** 'ay' ve ***ruh*** 'yanak, yüz' kelimelerinden müteşekkil Fa. usulü terkip. ※ ***Ammā ben ol ḳamer-ruh, şeker-bāsuh-lle ʿahd ėdüb dururam ki gendünüŋ göŋli diledügl kişiye satam***. (Ferec 855/1451 v. 106a).

kamet I 'boy, endam' < Ar. ***ḳāma*** a.m. ※ ***Ḳāmeti muʿtedil, gözi müftaʿll, başı müdevver, yüzl münevver...*** (Ferec 855/1451 v.116a). ***ḳameti artır-/kametl azdır-/kametl azışdır-/kameti azıt-/kameti uzat-*** 'sesini yükseltmek, bir konuda direnmek, gittikçe daha küstah olmak': ※ ***Ben taḥammül etdlkce sen ḳāmeti artdırıyorsuŋ. İki üç gecedir nerede ldlŋ, beğ efendi?*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 436). ※ ***Ḳapunıŋ öŋüne gelir. "Celil" Ses yoḳ. Ḳapuyu vurur. Yine ses yoḳ. Ḳāmetl artdırır: "Celil" Neden ṣoŋra yandaki ḳomşu cunbadan seslenir: "Ayol, ciğerci, anlar gltdllerl"*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 289).

kamet II 'camide namaza kalkmak için okunan ezan' < ***kamet*** I. ※※ ***kamet getür-/al-*** '??': ※ ***İmāmlar cemāʿatden öŋürdüb, müʾeẕẕinler ṣoŋradan ḳāmet getüreler.*** (M. Çavuşoğlu 1977 II. 145). ※ ***Neler söylemiyordu kil Kamet aldıḳça, yatıp kalktıkça, selām verdikçe şunları söylüyordu: Kamata mançes, bilekten pançes...*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 196).

AD. **kamga** 'yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı' DS 2615 < krş. Rus. ***komók*** 'küçük parça'. ※ ***Sıra sıra kamgalar | Bir birini yongalar. / İzin versin yengeler. | Ben beyimi överim!*** (H.Z. Koşay 1943 s. 281).

Osm. **kâmgâr/kāmugār** 'dilediğini yapabilecek mevkide olan; kudretli; hükümdar' < Fa. ***kām-gār*** a.m. [***kām*** 'dilek' ve ***gār*** 'yapan', b. ***alımkâr*** ⊡]. ***Eyyām-ı mütaḳaddlmde bir pādişāh var-idi. Kām-gār u büzürgüvār-ldl.*** (Ferec 855/1451 v. 127b). ※ ***İ şehriyār-ı kām-gār! Biz bāzlrgārlaruz. İklmüz ḳardaşlaruz.*** (a.e. v. 46b). ※ ***Pārs ėlinde bir şehriyār-ı kāmugār-ı kāmurān-ı kārıdān vardur.*** (a.e. v. 41a).

EOsm. **kamık** 'öfke, hırs' A. Zajączkowski 1934 I, 139 < ?? ※ ***Arslanuŋ göŋlin yavlaḳ ṭar buldı, şöyle-kim açlıḳ odı anı tīzlik yėline bindürmlş ve ḳamıḳ ve̮ hışım yalıŋı anuŋ ḥareketinde belürmiş.*** (a.e. I, 24).

kamış I 'sulaḳ yerlerde yetişen, boğumlu sert gövdesi olan bir bitki' < ETk. ***ḳamış*** a.m. Clauson 1972 s. 629. ※ ***Ḥaşıyrcı bir deste ḳamış getürdi. Ḳamışdan ip burdı, arış bağladı, arġac gecürdi.*** (Ferec 855/1451 v. 238b).

(Argo) **kamış** II 'erkeklik uzvu'< ***kamış*** I. ※ ***Bir şeye imrendin de yiyemedin, olur ya, çocuk düşmesin ya da sakat olmasın diye, kız siz inanmazsınız ama biz hep yaparız, gece kalkacan uykudan, kocanın kamışını memenin ucuna üç kere sıvayacan, "Kefareti bu olsun!" diyecen ama adamla yapmayacan ha, o yok!*** (L. Erbil 1985 s. 104). ※ ***Kocca kamışını içerime sokmasıynan bi sancı te ciğerime işliyo.*** (P. Kür 1979 s. 80). ***kamışı kır–*** 'bel soğukluğuna yakalanmak' H. Aktunç 1990 s. 153. ※※ ***kamışa su yürü–*** 'erkek çocukta erginlik belirtileri görülmek' H. Aktunç 1990 s. 152–153. ※※ ***kamış koy–*** 'birine bir oyun ederek işini bozmak': ※ ***Üç yaşındaki çocuğun en sevdiği oyun pencereden yolculara tükürüp kaçmak. Okul çağındakinin en makbul esprisi hocanın dersine kamış koymak.*** (H. Taner 1960 s. 65).

kâmil I 'mükemmel, âlâ; tecrübeli; olgun, yetişkin ' < Ar. ***kāmil*** a.m. ※ ***Perī eyitdi: "'İlm–i ṭıb yaḫşı bilürem. Ögredeyim [m]i?" dėdi. Melik eyitdi: "Benüm ḳatumda fāżıl u kāmil ṭabiybler vardur." dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 88a). ※ ***Rüzigār–ı ḳadīmde ol şehrüŋ bir pādeşāhı var–idi, 'āḳıl idi, kāmil idi, 'ādil idi.*** (a.e. v. 191a). ※ ***Tosbağa kaç yaşında kâmil olur?*** (Reşat Enis 1944 s. 128). ***kâmil kâmil*** 'sakince, yavaşça: '※ ***Sirkeci kaç adımlık yer! Şöyle yavaş yavaş, kâmil kâmil gitse olmaz mı? Deli gibi, sanki kelle götürüyor!*** (M.Ş. Esendal 1958 II, 193).

(Argo) **kâmil** II 'içilen esrar' H. Aktunç 1990 s. 153 < ***kâmil*** I. ※※

kamineto/(halk ağzı) **kamanato** 'küçük ispirto ocağı' < İt. ***caminetto*** 'şömine' < Lat. ***camīnus*** 'ocak' + ***–etto*** küçültme eki, b. ***alborata*** ⊡. ※ ***Şimdiki rakıların hepsi ispirto, kamanatoya koy, yak!*** (A.K. Tecer 1947 s. 26).

AD. **kamisela/kamsele/gemsele/gamzele** 'bir çeşit kukuletalı yağmurluk' K. Emiroğlu 1989 s. 140. Emiroğlu'ya göre kelime EYun. ***χλαμύς*** (khlamús) a.m., Kahane–Tietze 1958 no. 157'ye göre < Yun. ***καπουτσέλι*** (kaputséli) < İt. (Venedik diyal.) a.m., fakat Fr. ***camisole*** 'kısa ceket' < İt. ***camiciuola*** [***camicia*** 'gömlek' + –***uola*** küçültme eki] daha uygun görünür. ※ ***Gamselesini trabzan parmaklığına asmış iken cebimde mahut paketi bulmuş.*** (F.C. Göktulga 1943 s. 6).

kâm–nakâm, b. ***kâm u nakâm***.

AD. **kamne** 'odalardaki ocakların ön tarafı' DS 2616 < Yun. (diyal.) ***κάμινας*** (káminas) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 156. ※※

kamp 'çadırlarla veya başka basit vasıtalarla hazırlanan geçici konak' < Fr. ***camp*** a.m. < İt. ***campo*** 'kır'. ※ ***Yalnız, kampa iştirak edeceklerin mikdarını tesbit etmeden işe girişmek doğru değil.*** (M. Yesari 1932 s. 96).

kampana 'çan; çanla verilen sinyal' < İt. ***campana*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 145. ***Kaptan köprüsü kampana çaldı, ırgat boşaldı***. (Nâzım Hikmet 1930 s. 24). ※ ***Piri'nin yaşayış tarzımı intizama koyuşu her sabah ilk tramvay kampanasını duymadan uyuyamayan beni, sabahleyin erken kaldırmaya kadar muvaffak olmuştu.*** (Fikret Adil 1953 s. 59). ※ ***Bir ara istasyondan sesler gelmeğe başladı. Kampana, düdük sesleri. Ben fırladım, kalktım.*** (R. Ilgaz 1990 s. 66).

kampanya (politika ve iktisat sahasında) 'bir zaman süren aşırı gayret teşebbüsü' < İt. ***campagna*** a.m., fakat bu modern mefhumun neden İt.dan alındığı kolay kolay anlaşılmıyor; acaba Fr. ***campagne*** a.m. alınmış ve sonradan İtalyanlaştırılmış mıdır (b. ***aforizm²*** ⊡.)? ※ ***Devrimlerin müdafii ve tekâmülcüsü olan öğretmenleri yere sermek için amansız bir propaganda kampanyası açmış bulunuyorlar.*** (M. Yağmur 1957 s. 27). ※ ***Bu havayı, ancak seçim gibi hızlı, güçlü bir hırs bozabilirdi. Ortalık çabucak birbirine karıştı. Yüzlerce kişinin aklına, yüzlerce başka kişinin kötülükleri alçaklıkları geldi. Öylece girdiler kampanyaya. Öylece de bitirdiler.*** (İ. Tarus 1961 s. 288).

AD. **kampet/kampet şekeri** 'şeker' < It. ***konfeti/konfet*** kelimesinin varyantı, a.m. Krş. Az. Tk. ***kamfät*** < Rus***. konfet*** a.m. ※ ***Üçerden şeker aldılar de. Kampet şekeri. Kâğıt arası şeker alıyırlar...*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 132). ※ ***Evden de, kız ayrı istemiş, oğlan ayrı istemiş, karılarımız ayrı istemiş... Kampet şekeri isteyen, iğne isteyen, çay isteyen...*** (a. y. 1983, s. 143).

kampüs 'üniversite binalarının bulunduğu geniş alan' < Fr. ***campus*** < İng. ***campus*** a.m. < Lat. ***campus*** 'tarla'. ※ ***Bir iki hoca dışında kimseleri bulamadı kampüste.*** (A. Kutlu 1987 s. 26).

Osm. **kamra** 'mehtap; mehtaplı' < Ar. ***ḳamrā*** ' a.m. ※ ***Halīfe eyitdi: "İşidürem-kI Işbu͜ halḳ ḳamrā gėcelerde zevraḳa binüb temāşā ėderler-imiş. Hevesüm düşdI-kI penhānī ol teferrüci ėdem. Kimse bilmeye. Duruŋ, bu gėce rüşendür, ol maṣlaḥati görelüm!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 120a).

Osm. **kâmran/kâmuran** 'her teşebbüsünde muvaffak olan, başarılı' < Fa. ***kām-rān*** a.m. [***kām I + -rān*** 'süren, koşturan']. ※ ***Pārs ėlinde bir şehrIyār-ı kāmugār-ı kāmurān-ı kāridān vardur.*** (Ferec 855/1451 v. 41a). ※ ***Ḳardaşlarınuŋ her birine birer münāsib tīmār vėrdi. Kāmurānlıġ-IIe pādeşāhlıḳ sürdI.*** (a.e. v. 66b).

kamsele, b. ***kamlsela***.

AD. **kamslmltra/kanslmltra** 'kulağa kaçan (böcek), akarya' K. Emiroğlu 1989 s. 140 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***καντζιμίτρα*** (kantzimitra) 'bir çeşit böcek' A.A. Papadopulos 1958 I, 402. Yun. kelimenin etimolojisi bilinmiyor Ch. Tzitzilis 1990 s. 194–195. ※※

EOsm. **kamu** I (sıfat) 'bütün' TS 2193–2200 < ETk. ***ḳamaġ*** a.m. Clauson 1972 s. 627. ※ ***Ḳamu kişi bulardan iḥtirāz ėder oldı.*** (Ferec 855/1451 v. 214b). ※ ***Ḳamu raḫtını cıḳardı. Nevbet barmaġındagi yüzüge degdi. Anı bir iki gez cekdI. Alımadı. ʿĀciz ḳaldı.*** (a.e. v. 8b). ※ ***DükelI murādlarda kām-kār-idi ve ḳamu şeherlerde şehriyār-idi.*** (a.e. v. 27b). ※ ***Tenhā ḳamu medāris,͜ hālī kitāb-͜hāne, | At arḳasından inmez şām u seḥer mevālī.*** (ʿĀlī 1979 [1581] I, 175). (zarf olarak) 'büsbütün istisnasız': ※ ***Özge hīc ümīẕüm yoḳdur ki ḳāżī maḥfilinde ne söyledümse ḳamu yalan-idi, tezvīr-idi. Kāzurūndan çıḳduġumda bir ḳālebden artuḳ nesnem yoġ-idi.*** (Ferec 855/1451 v. 121b). ※ ***Gördüm, bir bī-naẓīr güzel ki vaṣfa sıġmaz. Hemānā ki gördüm göŋlüm elden vardı, bu dükeli belā vu ḳażā ki gördüm ḳamu gözümden, göŋlümden cıḳdı.*** (a.e. v. 45a). Pronominal olarak: 'hepsi': ※ ***Cün geldi, ḥāli bildi, Kişmīr cerisine depdi. Evvel ḥamlede ḳamusını pāyumāl eyledi. Öleni öldi, ḳurtılanı ḳacdılar.*** (a.e. v. 42b).

(Neolojizm) **kamu** II (isim) 'halk, toplum' < ***kamu*** I. ※※ ***kamuoyu*** 'halkın genel fikri' ※※ ***kamuoyu oluştur–*** 'toplumu bilgilendirerek tepki vermeleri için gerekeni yapmak' ※※

kamuflâj 'aldatma, bir şeyin mahiyetini saklamak için görünüşünü değiştirme' < Fr. ***camouflage*** a.m., ***camoufler*** fiilinden nomen actionis (oluş ve kılış ismi), < İt. ***camuffare*** 'travestire, mascherare' A. Prati 1951 s. 210). ※ ***Avrupalılaşmayı yanlış anlayan idarecilerin bilmiyerek kurdukları bir sarsılmaz sistemdi ki, kökünden baltalıyacak bir adamın ortaya çıkmasına kadar, kılık değiştirerek, kamuflâjın çeşitlisine baş vurarak, yaşamanın yolunu bulacaktı.*** (İ. Tarus 1961 s. 231).

kamufle/(halk ağzı) **komofile** 'görünmeyecek, tanınmayacak şekilde maskelenmiş' < Fr. ***camouflé*** a.m. ※※ ***kamufle et–/komofile et–*** 'gizlemek, maskelemek' < Fr. ***camoufler*** a.m. ※ ***Yakalanacakları zaman ya pazara ya da hamama gider vaziyette çarşaflarını elbise üzerine giyerek kendilerini komofile ederek savunma çarelerine baş vururlar.*** (Y. Ertunç 1982 s. 20).

kāmugār, b. ***kâmgâr***.

Osm. **kâm u nakâm/kâm–nakâm** 'ister istemez' < Fa. ***kām–nā–kām*** a.m. ※ ***Pādeşāh melül oldısa, hem sevindi, kām u nā–kām Taŋrınuŋ ḥükmine indi.*** (Ferec 855/1451 v. 128a).

kâmuran, b. ***kâmran***.

AD. **kamus** 'kevgir, bakır süzgeç' DS 2616, 2739 < Erm. ***k'amots'/k'amiç'*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 771. ※※

kamyon 'büyük yük otomobili' < Fr. ***camion*** a.m. Kelimenin aslı bilinmiyormuş. ※ ***Bostanın arkasındaki kara asfalt yokuştan kamyonlar iniyordu sarsıla sarsıla.*** (Peride Celal 1985 s. 12). ***kamyon kes–*** 'ağanın, kendi nakil vasıtalarıyla işçileri tarlaya götürmeyi taahhüt etmesi' Reşat Enis 1944 s. 296. ※ ***Taşköprü'nün karşı tarafında, fakirler hastanesi, fakirler mezarlığı civarında göğe kol salan okaliptosların — çıplak zavallı vücutlarını yakıcı ova güneşinden koruduğu için, biraz da söylenişteki benzerlikle "Garip dost" deyip geçiverdikleri sıtma ağacı Okaliptosların gölgeliklerine serilirler. Kamyon kesen ağanın arabasını bekler ve çiftliğe kapağı atarlar.*** (a.e. s. 157).

kamyonet 'küçük kamyon' < Fr. ***camionnette*** a.m. [***camion*** + ***–ette*** küçültme eki. b. ***alborata*** ⊡. ※ ***Önceki gün sabahın erken saatlerinde, arkası açık bir kamyonetle gelmişti karpuzcu. Karpuzları küçük bahçenin tam karşısında dar asfalt yolun kıyısına yığmışlardı. Kamyonet çekip gitmişti.*** (Ç. Altan 1974 s. 8). ※ ***Çandarlı'ya gitmek oldukça güçtü. Bakkalın kamyonetinden başka da bir araç yoktu.*** (M.Z. Saçlıoğlu 1997 s. 94).

kan I b.m. (damarlarda dolaşan kırmızı renkli madde) < ETk. ***ḳan*** a.m. Clauson 1972 s. 629–630. ※ ***Şābür dem-i serd ėdüb gözinden ḳan aḳıdub maḥzün u maġbün ḍaşra geldi.*** (Ferec 855/1451 v. 118b). ***Kişiynüŋ göŋli luṭf–ile, müdārā–yile nerm olur, ḳahr–ile, 'unf–ile, ḳan dökmeg-ile nerm olmaz.*** (a.e. v. 100b). ※ ***Atanın ağzından o yaz, bir akşam üstü, çok rakı içtiği bir akşam üstü, bir kan boşanmıştı. Sabaha ölmüştü. Hastalığı veremdi.*** (S.F. Abasıyanık 1944 s. 98). ***kan ağla–*** 'çok üzülmek, gözlerinden kanlı yaşlar dökülmek' Meninski

1680 II, 3599: ※ ***Ḳanlar ağlar dem-be-dem, sīnemdeki ẓaḫmum gibi | Derdi bī-ḥad, oŋmaduḳ, bī-çāredür göŋlüm benüm.*** (Ẕātī 1970 II, 399). ***kan bahası*** 'diyet' TS 2203 ※※ EOsm. ***kana dal-*** 'kana batmak, kan ter içinde kalmak': ※ ***Seni bāġa ḳoyınca ḳana daldum, | Çu yėmişlendi bāġuŋ ḍaşra ḳaldum.*** (Fḫrī 1974 s. 397 no. 2867). ***kanına ekmek doğra-*** 'fazla cefa etmek': ※ ***Yolı ol māh-ı nevüŋ gāhī bu bezme uġrar, | İç dėyü ḳahve ṣunub ḳanuma etmek doġrar***. (A.S. Levend 1943 s. 458). ※ ***Hasan bey, elini opim, ayaġını opim, bizim ġanımıza ẹhmẹḫ doġrama, bıraḫ bizi gideḫ!*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 339). ***kanına gir-*** '(birini gerçekten ya da mecazen) öldürmek': ※ ***İ seg-i bed-regi Bize˘hlyānet ėtdüŋ, şeh-zādenüŋ ḳanına girdüŋi*** (Ferec 855/1451 v. 62b). ※ ***Senden vefā ola dėyü saŋa satılmaġa rıżā vėrdüm. Ne bileydüm-ki ḳanuma girdüm? Sen˘höd bir gerden-keş imişsini*** (a.e. v. 113a). ***kan gövdeyi götür-*** '(savaşta) yaralanan ve ölen çok olmak': ※ ***Küştelerden püşteler ẓāhir olub ḳan gövdeyi götürdi.*** (Tārīḫ-i ḳırḳ vezīr 1303 s. 284). ***(birisine) kanı ısın-*** 'sempati duymak': ※ ***Bilirsin ki biz bunlarla hiç geçinemeyiz; amma bu akşam bu cenabetlere kanım o kadar ısındı ki!*** (O.C. Kaygılı 1939 . 217-218). ※ ***Bırak iki yüzlülüğü, kanım ısınmadı sana.*** (F. Baysal 1944 s. 188). ***kan kaşan-*** 'korkudan kanlı sidik işemek': ※ ***Ėŋen gürbüzler idi ol erenler, | Oları ḳan ḳaşanurdı görenler.*** (Aḥmed Ḥarāmī 1972 s. 38 no. 37). ***kanı kuru-*** 'bitkin hâle gelmek; sıkıntısından patlamak' TS 2231-32: ※˘***Hālldüŋ ḳanı ḳurıdı. "Bu Şeyṭāna ḳandan uġradum?!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 207b). ***kanı ile oyna-*** 'düşünmeden tehlikeye atılmak': ※ ***Ben ol yigitcüge dėdüm idi, ḳanuŋ-ile oynama! dėdüm-idi. Şimdi anı dutdılar, cār-miẖe gerdiler, döge yorurlar!*** (a.e. v. 210a). ***kanına susa-*** 'belâsını aramak': ※ ***Nā-gāh ol cāriye gėrü manẓaraya geldi, beni gördi, başın saldı, eyitdi: "Saŋa dėmedüm-mi, yüri git, ḳanuŋa susama!*** (a.e. v. 12b). ※ ***Ol cüvan beni gördi, eyitdi: "Hey, ne-icün ḳanuŋa susarsın?˘Halḳ-ile şehre ne-cün gitmedüŋ?*** (a.e. v. 33b). ***kan tut-*** 'kan görünce bayılmak': ※ ***Baŋa iki göz ile baḳmamaġ içün yā˘hüd örter / Gözinüŋ birini, yā ḳan ḍutub ġāyet zebün olmış.*** (Ẕātī 1970 II, 106). ***kan yut-*** 'kalp acısı çekmek': ※ ***Nice ḳan yutmayam öpdükce lebüŋ her raḳīb?*** (Helākī 1982 s. 90).

kan II 'kan dökme, adam öldürme, cinayet' Meninski 1680 II, 3598 < ***kan*** I. ※ ***Bu gece burnumda kan kokusu var. Burada kan olacak, hem de ben akıtacağım!*** (S.M. Alus 1944 s. 170). ※ ***Herkes bir kan çıkacak diye korkuyordu.*** (S.E. Erten 1933 s. 116). ※ ***Potişiŋ feryādı ʿaḳabinde hemān revolveriŋ patlayışı ortalıġa bir büyük velvele verir. Her aġızda ḳan oldu. Şimdi şurada adam öldürdiler gibi sözler deverāna başladı.*** (H.R. Gürpınar 1336 s. 165). ***kan et-*** 'kan dökmek, adam öldürmek' Meninski 1680 II, 3598: ※ ***Gördüŋüz-mü sizin zāhidlerinizi, hem zinā etdiler ve hem ḳan etdiler ve hem şarāb içüb fesād etdiler!*** (Tārīḫ-i ḳırḳ vezīr 1303 s. 152). ***kanı kan ile yu-*** 'öldürmeye öldürmeyle cevap vermek': ※ ***Zaḫm-ı˘hün-ālüdumı ḳanlu yaşumla yuma kim | Ḳanı ḳan-ile yuma kim | Ḳanı ḳan ile yumaḳ düşmez, benüm şāhum, saŋa!*** (Şemʿī, A.N. Tarlan 1948 II, 66). ※ ***Ben de kardaşum olduğun için söylüyorum. Ne yapalım? "Kanı kanla yumazlar, kanı suyla yurlar". O öyleyse sen iyi ol, görme! Görme, yum gözünü geç!*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 97).

kan III 'sihir kudreti olan bu mefhum bazı terkiplerde kuvvetlendirici unsur olarak kullanılır, b. ***kan bengî, kan duman, kan emek, kan hayran,***

kan mest, kan muğ, kan ter, kan uyku, kan yağı, kan zil; bunların birkaçı derin uyku ve sarhoşluktaki şuursuzluk hâliyle alakalıdır (***kan bengî, kan hayran, kan mest, kan muğ, kan uyku, kan zil***). Krş. Az. Tk. ***ġan-ġiyamät***, ms. ***Özüm aparsam ġan-ġiyamät ġopmaz-ki!*** (S. Rähimov 1959 I, 8).

Osm. **kân** 'mâden ocağı' < Fa. ***kān*** a.m. ※ ***Mürüvvetde ne kim vardur benüm ḥaḳḳumda ḳılduŋ sen | Vefānuŋ maʿdeni olduŋ sehānuŋ luṭfile kānı.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 28).

kan– I 'tatmin edilmek, doymak, susuzluğu giderilmek' < ETk. ***ḳan–*** a.m. Clauson 1972 s. 632. ※ ***Gözüŋ ac imdi, uyan, tevbeye gel, tevbeye" | Ġaflet uyḳusına ḳan, tevbeye gel, tevbeye!*** (Eşrefoġlı Rūmī 1286 s. 27). ※ ***Ben anne sevgisine belki hiç bir çocuğa nasip olmayan sıcaklıkla kandım.*** (Burhan Cahit 1941 s. 164).

kan– II 'itimat etmek, inanmak, güvenmek' < ETk. ***ḳan–*** a.m. Clauson 1972 s. 632. ※ ***Evüŋüŋ ḥākimi ve kedḫudāsı sensin, senüŋ maṣlaḥatüŋe ḳanarlar, ḳonduġuŋ yėre ḳonarlar.*** (Ferec 855/1451 v. 14a). ※ ***"Ṣabr ėdüŋ, anda varıcaḳ bunı yā siz öldüresiz yā melike dapşurasız, hırsuzdur dėyesiz, ol öldüre." Bu söze ḳanub benden ellerin cekdiler.*** (a.e. v. 100a). ※ ***Halkın hâleti ruhiyesi tuhaftır. Hakikate ısınmaz. Pek soğuk durur. Yalana çabuk kanar.*** (H.R. Gürpınar 1933kp s. 77). ※ ***Cezaevinden yeni çıkan emmisinin oğluna kanıp, İstanbul'a geldi.*** (M. Seyda 1969).

AD. **kana** I 'güğüm, sürahi' DS 2617 < Bulg. ***kana*** a.m. Tietze 1957 no. 73, BER 1979 II, 196. ※※

AD. **kana** II 'asmaların, ağaçların diplerinden çıkan filizler, piç' DS 2617 < Yun. ***κάνα*** (kána) 'ince sürgün' Ch. Tzitzilis 1987g no. 158. ※※

kana III (gemicilik terimlerinden) 'gemilerin çektikleri suları göstermek üzere baş ve kıç bodoslamaları üzerine konmuş işaretler' L. Gürçay 1943 s. 226 < İt. ***canna*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 149. ※※

ḳana– 'kan akmak' < ETk. ***ḳana-*** a.m. < ***kan*** + isimden fiil yapan ***-a-*** genişlemesi, b. ***ada–*** ⊡. ※ ***Örviyyenüŋ [yayında Urvīyenüŋ] yüzine bir şapla eyle urdı ki gözlerinden od cıḳdı. Örviyyenüŋ [yayında Urvīyenüŋ] yüzi ḳanadı.*** (Ferec 855/1451 v. 178b–179a). ※ ***Yaralar müthiş kaşınıyor, kaşıdıkça da azıyorlardı. Büyüyorlar, patlıyorlar ve kanıyorlardı.*** (F. Baysal 1944 s. 142).

kanaat 'elindekinden hoşnut olma durumu, kanaatkârlık' < Ar. ***ḳanāʿa*** a.m. ※ ***Ḳanāʿat-ile dirilürdi, halvetde ʿibādet ėderdi.*** (Ferec 855/1451 v. 173b). ***kanaat et–*** 'az ile geçinmek, aza rıza göstermek': ※ ***Ol hāle yėtişdi-ki bir mescid cemāʿati günde buŋa iki etmek rātib eylediler. Bu aŋa ḳanāʿat ėtdi, oturdı.*** (a.e. v. 117b). ※ ***Efendi, ben namuslu bir adamım. Ölünün cebinden saatini kordonunu aşırmam. Allahın helālından verdiğine kanaat ederim.*** (R.H. Karay 1940k s. 84–85). ***kanaat getir–*** 'kanaat etmek': ※ ***Gazete için icap eden parayı kendimizi sıkarak aramızda toplıyabileceğimize kanaat getirdik.*** (H.C. Yalçın 1935 s. 77). Krş. ***getür-/getir–*** III. AD. ***kanaat olsun*** 'inan olsun, emin olun': ※ ***Efendi, kanaat olsun ki, biz âmirin, memurun yüzünü bir askerde bir mahkemede görürüz.*** (H. Aytekin 1945 s. 40). ※ ***Tuttuk diyoruz. Neden inanmamalı? Kanaat olsun, tuttuk!*** (Kemal Tahir 1955s s. 22).

AD. **kanaçı** 'uzun yapraklı bir ot' DS 2617 < Yun. ***κανάκι*** (kanáki), ***kana* II** + ***-aki*** küçültme eki, b. çulaki ⊡. Ch. Tzitzilis 1987g no. 159, fakat R. Dankoff 1995 no. 325'ye göre < Erm. ***kanaç'i*** 'general name for fresh greens eaten raw'. ※※

kanad/kanat 'kuş ve böceklerin uçma organı' < ETk. ***ḳanat*** a.m. Clauson 1972 s. 635. ※ ***Levvāḥa der-ḥāl gezlik cıḳardı, murġuŋ başını kesdi, ḳāżī öŋlnde ḳodı. İki ḳanadı kesdi, iki oġlı öŋine ḳodı*.** (Ferec 855/1451 v. 126b). 'kapı kanatları': ※ ***Anda bir yeşil zümürrüd gibi daşdan yapılmış ḳaşr var. 'Üddan iki ḳanat ḳapusı var.*** (a.e. v. 101a). Sayma vasıtası olarak, b. ***aded*** ⊡. ※※ 'yardım': ※ ***Pīr eyltdl: "İ Hudāvendl Bu benüm şāglrdümdür. Bāġubānlıḳ 'ilmini yaḫşl bilür. Ben bunuŋ ḳanadlle ucaram" dėdi.*** (a.e. v. 202b). ***kanat alıştır-*** 'bir işin acemisi olmak, bir işe alışmaya çalışmak': ※ ***Dedim ya, o zamanlar ben bu işe henüz kanad alıştıranlardandım.*** (S.M. Alus 1944 s. 139). ※ ***"Yok canım, ne ilk defası be?" Bu söz erkeklik gururuna dokunmuştu. Bir hamlede ceketini çıkarıverdi. Şükranın yüzü üzüntü ile buruştu: Kanat alıştıracağız desene...*** (O. Hançerlioğlu 1952 s. 57). ***kanadı altına al-*** 'himaye etmek'; ※ ***Devr-i zülfüŋde bu göŋlüm murġını, sen ey hümā, | Ḳanaduŋ altına alduŋ, fāriġü l-bāl eyledüŋ***. (Revānī, A.N. Tarlan 1949 IV, 16).. ***kanadı altında*** 'sayesinde' ※ ***Eger Hʷācanuŋ baŋa 'ināyeti olursa anuŋ bereketinde ḳanadı altında bir dükān-ı ma'mür dutam, halḳa ve baŋa menfa'at degürem*** (Ferec 855/1451 v. 90b). ***üzerine kanat bük-***/BSTTk. ***üzerine kanat ger-*** 'kaplamak': ※ ***O gece uykusuzluk H. Taparın evine kanat gerdi. Herkes erken erken yatağa çekilececeği halde, hiç kimse uyuyamıyordu***. (K. Bilbaşar 1944 s. 66). 'himaye etmek': ※ ***Gendüler şāhīn gibi küffār-ı hāksār üzerine ḳanad büküb bir ān ḳarār ėtmeyüb...*** (A. Bombaci 1946 s. 214). ***kanatlı*** 'iki kanatlı kapı': ※ ***"Hadi gevezelenme de şu kapıyı yumrukla! Yumrukla da açılsın." -"Dur aman! Kanatlıyı mı yumruklayacağız? Sen temelli şaşırtmışsın Katır oğlum, köy tekmil ayaklanır."*** (Kemal Tahir 1957r s. 190).

Osm. **kanadll** 'kandiller' < Ar. ***ḳanādīl***, ***ḳandīl*** kelimesinin çoğulu. ※ ***Ve cümle mināreler daḫı ḳanādīl ile zeyn olmaḳ buyuruldı.*** (Selānikī 1989 (1599) II, 655).

kanadiyen/kanadyen 'içi tüylü deri ceket; bol, üstten cepli ceket' < Fr. ***canadlenne*** a.m., (asıl mana 'Kanadalı') ※ ***Adam, birini pantolon cebinden, birini de iyice arandıktan sonra kucağına koyduğu kanadyeninin cebinden çıkardığı iki yeşil mandalinayı tuttu avuncunda.*** (A. Kutlu 1983c s. 174).

kanal 'suni su yolu' < İt. (Venedik diyal.) ***canal*** < Lat. ***canalis*** a.m. Kahane-Tietze 1958 no. 146, 147, ya da Fr. ***canal*** a.m. (G. Meyer 1893 s. 42), fakat elimizdeki en eski kayıt 1730'lardan olduğundan İtalyancadan alınmış olması daha muhtemeldir: ※ ***Ṭuġyān-ı ābı izāle içün ṭaraf-ı āḫlrde īcād ėtdikleri bābı küşād ve cānib-i berre icrā ile ḳanalın suyunı ḥadd-i i'tidālde lbḳa ėderler.*** (Meḥmed Emnī 1974 s. 57). ※ ***Nehre bir ḳac ṭop attırmaġla aḫẕ-ı intiḳām ve fī-māba'd sefāyin-i maḥmüleye güzergāh olmamak içün meẕkür ḳanal īcādına ihtimām eylemiş.*** (Meḥmed Emnī 1974 s. 58).

kanalet 'suyu bir yere açıktan akıtmak için kullanılan beton ark' < İt. ***canaletto*** 'küçük kanal' ※ ***Yirmi altı beton kanaletle yüklü treyler,***

akşama doğru yükünden hafiflemiş olarak bir kaç metre daha ilerledi. (A. Ağaoğlu 1980y s. 17).

kanalizasyon 'lağım döşenmesi' < Fr. ***canalisation*** a.m. [***canalizer*** 'lağım döşemek' fiilinden nomen actionis (oluş ve kılış ismi), b. ***aberasyon*** ⊡. ※ ***Fosseptik çukurlarının kaldırılıp yerlerine arıtmadan yoksun kanalizasyonların yapılması ve bu kanalizasyonların da doğrudan denize verilmesi, Adalar çevresindeki suyu büsbütün kirletmişti.*** (N. Güngör 1992 s. 10).

AD. **kanan–** '(av köpeği) kan dökmeye alışmış olmak' K. Emiroğlu 1989 s. 140 < ***kana–*** fiilinin passivum–reflexivum hâli. ※※

kanape I/kanepe 'birkaç kişinin oturabileceği koltuk' < Fr. ***canapé*** 'şezlong' < Lat. ***cönöpium*** 'cibinlik' < Yun. ***κωνωπεῖον*** (könöpeíon) a.m. ※ ***Ḳaryede otel ta'bīr olunan‿hānelere nüzül ve kendi‿hānesinde dest–res olamayacağı esbāb–ı ḥużūr u rāḥata, meṣelā on beş kese ḳīmetli ḳālīçe ve ḳaṭīfe ṣandalī ve ḳanepe ile tefrīş olunmuş ve āvīze ve āyīne ile tezyīn ḳılınmış bu‿hān dediğimiz maḥallerde mevṣūl olur.*** (Muṣṭafā Sāmī, YTEA 1974 [1840] I, 81). ※ ***Ol vakıt deli kanlu Bağdasar aganın yegenini yavaşcacık kanapenin üzerine oturtdurub...*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 74). ※ ***Kanepenin dibine düşmüş eşofmanını aldı. "Şimdi geliyorum. Lütfen rahatınıza bakın!"*** (A. Yurdakul 1991 s. 157).

kanape II 'bir çeşit küçük sandviç' < Fr. ***canapé*** a.m. < ***kanape*** I. ※ ***"Mersi, hiç bir şey istemem."–"Küçük küçük kanapeler. Ançüezli, jambonlu..."*** (Ç. Altan 1974 s. 90). ※ ***Pastanenin önüne beyaz örtülerle kaplı uzun masalar konmuştu. Masalarda porselen tabaklar ufak kanapelerle, böreklerle, çerezlerle doluydu.*** (A. Özakın 1982 s. 166).

AD. **kanara I/kanare/ganara** 'mezbaha' DS 1909, 2618, Meninski 1680 II, 3765 < Ar. ***ḳinnāra*** a.m. Tietze 1958 no. 189. Tezcan 2001 s. 133'e göre Ar.dan Fa.ya ***ḳannāra*** üzerinden Tk.ye girer. ※ ***O zamānda‿hayli gemi helāk olmışdur. Aḍa arası donanma ḳanārāsı dėrler.*** (Kātib Çelebī 1329 s. 160). ※ ***Şu ḳanlı, çanlağhlı eliŋe, şu çıbanlı, iriŋli yüzüŋe bağh; ḳanarada doğmuş it eniği gibi mundār ṣuratıŋa bağhanıŋ yüreği ḳarışır!*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 265).

AD. **kanara** II 'kayalık, dik yamaç' DS 2618 < kelimenin menşeini Bulgarcada, Rumencede, Arapçada ve Türkçede arayanlar var, BER 1979 II, 198, Tietze 1957 no. 74; krş. Gagauz. ***kanara*** a.m. Baskakov 1973 s. 241. ※※

kanare, b. ***kanara*** I.

kanarya I b.m. (güzel sesli kuş) < İt. ***canario*** < İsp. ***canario*** a.m. ***Kanarya Adaları*** (Islas Canarias) yer adından G. Meyer 1893 s. 20. ※ ***Ol fidān üzre ḳanārya ne güzel! | Her‿haṭībüŋ dağhı bir minberi var.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 104).※ ***Frenk gömleğiniŋ üstünde kavuşturma, kadife yelek. Kadife diyişimden zıpçıktı, mirasyedilerinki gibi kızıl galibarda, boncuk mavisi, kanarya sarısı anlama! Rengi sırtımdaki elbisenin rengine uygun.*** (S.M. Alus 1944 s. 18). ※ ***Evlendiğimde hemen bir kanarya aldı kendine...*** (N. Eray 1999 s. 64). ***kanarya çiçeği*** 'bir yaban çiçeğinin adı' (I. Hauenschild'de geçmiyor): ※ ***Artık karşı yamaçta baharın yeşil yumaklarla sarı taş yoncaları, kanarya çiçekleri, pembe ballı babalar, kırmızı gelincikler...*** (H. Birand 1957 s. 29).

kanarya II (gemicilik terimlerinden) 'geminin başında ya da kenarlarda bulunan küçük kamaraların biri' < İt. (Venedik diyal.) ***camarín*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 143). ※※

kanasta 'bir çeşit kâğıt oyunu' < İt. ***canasta*** a.m. < İsp. ***canasta*** 'kulplu küçük sepet'. ※※

kanat, b. ***kanad***.

AD. **kanata/ganete** 'sürahi; maşrapa' THASDD 592, 823, TS 2201, K. Emiroğlu 1989 s. 140 < Yun. ***κανάτα*** (kanáta) 'sürahi' < Lat. ***cannata*** Tietze 1955 no. 108. Fethedilen bir hisarda büyük miktarda bardak (***kupa***) ve sürahi (***ḳanata***) bulunur: ※ ***Yüz biŋ Üngürüs altunı ve yüz biŋ ġuruş ve on biŋ büyük ve küçük ḳupa, ḳanata var-idi.*** (Selānikī 1989 (1599) I, 34).

kanava 'el işleri için kullanılan seyrek dokunmuş keten bezi' < İt. (diyal.) ***canevá*** < Fr. ***canevas*** a.m. ※※ 'çalışma plânı, inceleme krokisi': ※ ***Hālā başlamadın mı şu incelemeye? Önce kanavasını çiz! Size öğrettiğim yöntemleri anımsa!*** (A. Ağaoğlu 1991 s. 174). Krş. ***kanaviçe***.

kanavaz, b. ***kavanos***.

kanaviçe 'el işleri için kullanılan seyrek dokunmuş keten bezi' < İt. ***canavacclo*** a.m. < Fr. ***canevas*** a.m. + küçültme eki ***-içe*** (< İtal. küçültme eki ***-(a)cclo***); Slav dillerinden alınmış ***-iça/-içe*** küçültme eki için krş. ***imparatoriçe*** ⊡, G. Meyer 1893 s. 55. ※ ***Sabah uyanınca küçük pencerelerinin kanaviçeli beyaz patiskadan bir perdeyle örtülüverdiğini görüyorduk.*** (A. Özakın 1989 s. 90). Krş. ***kanava***.

AD. **kanayak/kanayaklı** 'kadın, kız' DS 2619, TS 2202. K. Emiroğlu 1989 s. 140 < ***kan*** ve ***ayak***; krş. Az. Tk. ***ġan ayaġlı*** a.m. ***Män ki ġan ayaġlı zännäyäm, | Açma sirrim, heç kimsälär bilmäsin!*** (Azärbacān‿halġ dastanları 1961 I, 351). ※ ***Kimsesiz bir eksik etekli, ḍul bir ḳan ayaḫlı noġurur?*** (Ebū-Bekir Ḥāzım 1326y s. 81). ※ ***Anası kanayaklı olduğu için babasının kötü hallerine katlanmıştı.*** (Y. Ahıskalı 1940 s. 47).

Osm. **kan bengī** 'beng sarhoşu, beng alarak şuurunu kaybetmiş (kimse)' < ***kan*** III ve Fa. ***beng*** + ***-ī***; isimden sıfat yapan ***-ī*** eki'nin şahıs isimleri için kullanılması için b. ***acabrûdî*** ⊡. ※ ***Zaḫm-ı sīnem kirm-i bī-'add ile gören, ey nigār, | Dėr ki bu ḳan bengīdür, aġzında kökner içi var.*** (Ẕātī 1967 I, 429).

kan bıçaḳ (ol-)/ḳanlu bıçaḳlu (ol-)/BSTTk. **kanlı bıçaklı (ol-)** 'birbirlerini öldürecek kadar düşman olmak', TS 2238, krş. Az. Tk. ***ġanlı bıçaġ*** a.m., ms. ***İndi dā Āfruz bacı, bizim Mäläk-Mänzär‿hanımla ġanlı-bıçaġdır ki...*** (S. Rähimov 1959 s. 246). ※ ***Ẕātī ile Revānī yine ḳan bıçaḳdurur.*** (Behārī, A.N. Tarlan 1949 IV, 7). ※ ***Senüŋ-çün gülşen içre‿ḫārlardan çekdiler‿ḫançer, | Biri biri ile ḳanlu bıçaḳlu verd-i ra'nālar.*** (Nev'ī 1977 s. 288). ※ ***Hiç yoktan yine dargınlık baş gösterir: "Kaç lira dedin? Altmış beş mi? Hanım, bu zamanda..." gibi bir itirazla birbirine kanlı bıçaklı olmaları beş dakika sürmez!*** (R.H. Karay 1939a s. 59).※ ***Allah göstermesin, böyle adamlar insanı kanlı bıçaklı eder.*** (H. Aytekin 1945 s. 20).

kanbur, **kanbur kunbur**, b. ***kambur***.

EOsm. **kanca** I 'nereye?' Meninski 1680 II, 3600, H. Duda 1930 s. 54 < ETk. ***ḳança*** a.m. Clauson 1972 s. 634. ※ ***Güm ėtdiler rāhı, fürü-mānde***

olub ėtdiler feryādı vu āhı. Anuŋ gibi ḥāle uġraduḳları yoġ-idi, ilerü her ḳanca varsalar ẓaferleri coġ-idi. (Ferec 855/1451 v. 89b). ※ ***Andan ol serv buyurdı, bir reh-vār ata bindürdiler. Bir ḫādım at ardından beni dutdı. Andan ol dilber kevkebesiyle yola girdiler, gitdiler. Bilmezem ki ne kişidür, ḳanca giderler.*** (a.e. v. 98a). ※ ***"Siz ḳandan gelürsiz, ḳanca gidersiz?"*** (a.e. v. 227a).

kanca II (gemici dili ve genel dilde) 'ucu demir çengelli çubuk' Meninski 1680 II, 3600 < İt. (Venedik diyal.) ***ganzo*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 323 (birçok örneklerle). ※ ***(birine) kancayı tak-*** 'musallat olmak': ※ ***Mürebbiye saḳaṭ bir vücüdda sālim bir ḳalbe nādiren teşādüf olunacağını bildiğinden 'amcaya ḳancayı ṭaḳınca bī-çāreyi istediği mehleke-i sevdāya ḍoğru sevḳ edebileceğini aŋlamışdı.*** (H.R. Gürpınar 1927m s. 51).

kancabaş 'altı ya da sekiz çift kürekle çekilen dar, uzun bir çeşit kayık' DS 2619 < ***kanca*** II ve ***baş***. Eski misaller için b. Kahane–Tietze 1958 no. 323. ※ ***Kancabaşı denize yarım daire şeklinde döşemek üzere ığrıpla kıyıdan ayrılmış, dairenin ucunu kapatmak için öteki kıyıyı zor bulmuştu.*** (Reşat Enis 1947 s. 65).

EOsm. **kancaru** 'nereye?' TS 2204–2207 < ***kanca*** I + ***-ru/-ra*** directivus (yön gösterme) eki, b. ***anarı*** ⊡. ※ ***Ḳancaru gidersin?*** (Ferec 855/1451 v. 8b). ***Bu 'avrat, cāriyeye eyitdi: "Ḳarı! Ḫaberümüzi degirmedin tefaḥḥuş eyle, diŋle, bu kişinüŋ aḥvālini bil, neye gelüb durur, ḳancaru gider gör!" dėdi.*** (a.e. v. 21b). ※ ***İmdi 'ahd ėtdiler kim öldürmeyeler, oğlı ve ḳızı-yile ḳoyalar, her ḳancaru dilerse gide.*** (F. Giese 1929 s. 49).

kancığa, b. ***kancuğa***.

kancık I/**kancuğ** 'dişi (hayvanlar hakkında); dişi köpek; dişi eşek' DS 2619 < ETk. ***ḳançıḳ*** 'dişi köpek' Clauson 1972 s. 634–635; krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1532. Kelimenin menşei henüz açıklanmamıştır. ※ ***Bahardır; erkek eşekler ipleri kırıp harman yerlerinde kancıkları kovalamaktadırlar. Bir defa ipi kıran, en az bir ay dengelip düzelemiyecek, yokuşu çıkamıyacak, odunu taşıyamıyacaktır.*** (F. Baykurt 1955 s. 50).

kancık II 'kadın; karı, zevce' < ***kancık*** I. ※ ***Düşük şaşık bilmez bizim kancıklarımız. Kocaları da kılıf, kapıt hoşlaşmazlar.*** (F. Baykurt 1967a s. 47). ※ ***Duranâ eyice dondurdu ki buraya bir "kancık" ister. İster ki, çekip çevirsin adamakıllı.*** (F. Baykurt 1961o s. 19).

kancık III (mecazî manalar) 'dönek, güvenilmez, hain' < ***kancık*** I. ※ ***Bu kadar değişik adam görülmemiştir canım. Kancık hava diyeceğim ben buna. Bir bakarsın bulutlu, bir bakarsın güneşli.*** (B. Duygulu 1963 s. 41).

kancuğ, b. ***kancık*** I.

kancuğa/kancığa 'terki, eyerin arka bölümü' < Mo. ***ġancuġa*** 'eyerin arka kenarına tutturulan ve bir şeyler bağlamaya yarayan kayış' G. Doerfer 1963 I, no. 290. ※※

EOsm. **kanda** I 'nerede?' TS 2209–14 Meninski 1680 II, 3768 < ETk. ***ḳanda*** a.m. Clauson 1972 s. 633. ***Bennānuŋ evi ḳanda, ḳanḳı maḥalledeür, ḳanḳı soḳaḳdadur, 'avratuŋ adı, ḫidmetkārlaruŋ adı ne-***

dür beyān eylediler. (Ferec 855/1451 v. 21a). ※ ***Levvāḥa ol kişinüŋ maḳāmını, dükānını ḳanda olur dėyü sordı. Ol şaḫış salıḳ vėrdi. Levvāḥa ol salıġ-ile͜ Hʷāca Beşer-i ṣarrāf-ı Baġdādī ḳatına vardı.*** (a.e. v. 126a). ※ ***Bu bāb anı beyān ėder kim Sulṭān Meḥmed kim ol Sulṭān Murād͜ Hān Ġāzī oġlıdur, Edrenede atası taḫtına ne ṣüret-len geçdi, nice geldi ve ḳanda-yidi, anı bildürür.*** (F. Giese 1929 s. 129). ※ ***Meṣelā bir Rūmī pelās-püş olduġı ḥālde bir maḥallede ḳonsa, baʿdehü gāh kemḫālar, gāh dībālar ėdinse, ḳoŋşılarından biri "Bu bunı ḳanda buldı?" dėmek muḥālldür.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 107–108). Bir şeye inanılmadığını, imkânsız olduğunu ifade eden sorularda: ※ ***Yaʿḳūb-ı muʿazzlmden cān ḳanda ḳurtarasın?*** (Ferec 855/1451 v. 34a). ※ ***Ḳız, geŋgel ėdersin; ola mı perī ādemī-yile ḳanda cift olduġı var ki şimdi daḫı ola?*** (a.e. v. 151a). ※ ***Aydan gögcek, Ḳārūndan mūnʿlm ḳızlar er bulamaz. Ben dervīş-i bī-cāre ḳanda bulam?*** (a.e. v. 58b). ※ ***N-ola-yldl kel olmayaduŋ, seni ben yanumdan ḳanda ḳor ldüm?*** (a.e. v. 202b). ※ ***Bir şükrāne daḫı budur ki bu kel ḥasīb u nesībdür yoḫsa yabān oġlanı bu ḳadar hüner ḳanda ögreniserdür?*** (a.e. v. 205a). ***kandasın…*** halk hikâyelerinde anlatışı canlandıran tabir, ms. ***kandasın Mısır deyüb Mısıra geldiler*** veya ***kandasın hâklm efendi deyüp mahkemeye vardılar***) ※ ***Server'den baŋa revāne oldılar. Kandasın Salṭıḫ͜ Hān dėyü gitdiler.*** (Salṭuḳ-nāme 1974 I, 207). ※ ***Daḫı gėrü Tünca'dan gemilerle ʿazm ėdüb deryādan ḳandasın Māvīl cezīresi dėyü gitdi.*** (a.e. s. 684). ***kanda kaldı*** 'nerede kaldı ki' Meninski 1680 II, 3595: ※ ***Ne ḳadar ki istediler, ol memleketde bir dönüm saban degmedik yėr bulamadılar. Vīrān köy bulmaḳ͜ hōd ḳanda ḳaldı?*** (Mercimek Aḥmed 1944 s. 336). Krş. ***kandan***. ※ ***Bu vażʿ-ı nā-sezā ekābire degül, kāsibīn nāmına olan aṣāġıra bile revā degüldür, ḳanda ḳaldı-ki ḥükkām-ı bay u gedā ve ümerā'-l mülk-ārā bu mertebe denāʾete rıżā vėreler.*** (ʿĀlī 1982 [1581] II, 162).

EOsm. **kanda** II 'nereye?' < ***ḳanda*** I; krş. ***anda*** 'orada, oraya'. ※ ***Vezīr eyitdi: "Ol kişi ḳandadur?" dėdi. ʿAcüz eyitdi: "Geldügi günlerde gitdl-yldl. Bllmedüm ḳanda gltdi" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 24b). ※ ***Ol ki benden ayrıla, ḳanda gider?*** (Sulṭān Veled 1958 s. 25 no. 106).

EOsm. **ḳandaġı** 'nerede; ne kadar oldu ki, çoktandır' TS 2214 < ***kanda*** I + ***-ki*** aitlik eki ※ ***Bu bir ḥammāl er; Bul-ḳāsim neden olsun? Bul-ḳāsim ḳandaġı ölmlşdür.*** (Ferec 855/1451 v. 10a).

AD. **kandak**, b. ***handak***.

EOsm. **kandalık** 'nerede olduğu' TS 2215–16 < ***kanda*** I + ***-lıḳ*** nomen abstractum (soyut isim) eki, b. ***ağırlık*** ⊡ ※ ***Birāderümüŋ bir ḳızı vardı. Ḳandalıġı bilinmedi, hīc nişānın alımadum.*** (Ferec 855/1451 v. 149a). ※ ***Ve illā Ḳara Boġdān oġlı belürsüz oldı ve ḳandalıġı bilinmez.*** (F. Giese 1929 s. 192).

EOsm. **kandan** 'nereden?' TS 2216–17 < ETk. ***ḳandın*** a.m. Clauson 1972 s. 633. ※ ***Hey ḳorkmal Ne kişisin? Ḳandansın? Doġru dė!*** (Ferec 855/1451 v. 11b). ※ ***İ cüvān-ı ziybā-liḳā, ḳandansın? Ne kişisin? Ḳancaru gitseŋ gerekdür?*** (a.e. v. 32a). Bir şeye inanılmadığını, imkânsız olduğunu ifade eden sorularda (krş. ***kanda***): ※ ***Bu böyle degüldür ki bir kişi ẓāhirde͜ handān ola, bāṭında hem de͜ handān ola: Bu iş ne olacaḳ işdür, ḳandan ola?*** (a.e. v. 70b). ※ ***Ṭavşanı ıraḳdan gördi, ḳıġırdı kim: "Ḳandan gelürsin?*** (A. Zajączkowski 1934 I, 24).

... kandan, ... kandan ‘birbirinden büyük bir mesafe ile ayrılmış iki şey; birbirinden çok farklı iki kişi’ ※ ***İ̮ Hōca! Sen ḳandan, ben ḳandan? Ḳanḳı mezgitde namāzı bile ḳılduḳ? Merdümlik eyle, dut ki biz bugün bu bāġa gelmedük. Ardumdan kesil!*** (Ferec 855/1451 v. 236b). ※ ***Billāh sen ḳandan, ben ḳandan? Bī–şermligi terk eyle, beni unut!*** (a.e. v. 237a). ※ ***Ben ḳandan, bėş yüz dīnārlik cāriye satun almaḳ ḳandan?*** (a.e. v. 116a).

kandara, b. ***kantara***.

EOsm. **kandasa/kandayise** ‘neredeyse’ TS 2218–19 < ***kanda*** I ve ***ise.*** ※ ***N–ėdersiz bunı öldürüb; bunı buŋa bir saḳaṭlıḳ ėtmek besdür. Saḳaṭ ḳandasa sāḳıṭ olur. Ḳalḳub bize n–ėdebilür?*** (Ferec 855/1451 v. 64b). ※ ***“Ol nā–bekār şimdi ḳandadur?” dėdi. Ḳız eyitdi: “Ḳandayise oş gelür.” dėdi.*** (a.e. v. 64a).

kandelisa/kandilisa (gemicilik terimlerinden) ‘ufki ve mail serenlerle yan yelkenlerini yerlerine kaldırmakta kullanılan halatlar’ L. Gürçay 1943 s. 227 < İt. (Venedik diyal.) ***candelizza*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 148. ※※

AD. **kander** ‘bağbozumu’ DS 2620 < Erm. ***k‘andel)*** ‘bozmak’ R. Dankoff 1995 no. 773. ※※

kandış at–, b. ***kandiş at–***.

kandır– I ‘(birisinin) susuzluğunu gidermek’ < ***kan–*** I fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. Mecazi manada: ※ ***Yakın vakitlere kadar aile içinde babanın yerine dikkat etmez, ehemmiyet vermezdim. Annem bütün varlığımı doldurmuştu. Onun şefkati, onun sıcaklığı beni o kadar kandırdı–ki kalbimde bir başka sevgi ihtiyacı hissetmedim.*** (Burhan Cahit 1941 s. 165).

kandır– II ‘ikna etmek, inandırmak; aldatmak’ < ***kan–*** II fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Yirmi beş yıllık karısını, aşalık herif nasıl kandırmıştı?*** (S. Kocagöz 1941 s. 12). ※ ***Herkes birbirini aldatıyor, kafesliyor, kandırıyor, sömürüyor, sonra gelsin gezmeler.*** (B. Duygulu 1963 s. 21).

kandil I ‘içinde sıvı yağ ve buna batırılmış ucu yakılabilen fitil olan lamba’ < Yun. ***κανδήλι*** (kanḏíli) G. Meyer 1893 s. 46, Ch. Symeonidis 1973 no. 72. ※ ***Gėce ile Mesine şehrinde yanan ḳandīl görinür.*** (Pīrī Re’īs 1935 s. 547). ***kandil uçur–***. ※※

kandil II ‘muayyen dinî günlerde camilerin geceleyin lambalarla süslenmesi’ < ***kandil*** I. ※※

kandil III ‘İslamda özel dinî günlerden biri’< ***kandil*** II. [※ ***Beybaba, vakıâ birçok büyüklerle aşinalığı olmuş, bayramda, kandilde konaklarına gitmiş, hepsi tarafından sevilmiş, iltifat görmüş bir ehlidilse de hiçbir zaman namusuna, mertliğine şin getir[me]miş, doğru özlü ve doğru sözlü bir erkektir.*** (S.M.Alus 1944 s. 11).

kandilisa, b. ***kandelisa***.

kandilli ‘çok parlak; çok şen, coşkun’ < ***kandil*** I + isimden sıfat yapan ***–li*** eki, b. ***adamakıllı²*** ⊡. ※ ***Vehbiye Semīḥ ‘Āṭıf Beğe döndü. Ḳandīlli bir ḳahḳaha ṣalı–vererek “Yamyam ḳarıŋızıŋ ġarīb felsefesini duyuyor–musuŋuz?” [dedi].*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 322). ※ ***Artık va-***

gonlardaki insanların neşeli neşeli yaygarasını, kandilli kandilli kahkahalarını dinle! (S.M. Alus 1944 s. 101). ***kandilli temenna/kandilli temennah*** 'yere kadar eğilerek verilen selâm': ※ ***Ben, güler yüzle aşinalıklar ederken o, yerlere eğilerek kandilli selâmlarla mukabele ediyor, kalbini tutuyor, gözlerini süzüyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 136). ※ ***Hemen fesi düzeltip, göğsü kavuşturup kemali hürmetle yerle beraber bir kandilli temennah çaktım.*** (S.M. Alus 1944 s. 27).

AD. **kandirif/gandiref** 'kağnı arabasında okla boyunduruğu birbirine bağlayan kayışı tutturan ağaç, çifti boyunduruğa bağlayan ağaç parçası' DS 2621, E. Gemalmaz 1978 III, 119 < Erm. ***kandriw*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 327. ※※

AD. **kandiş at-/kandış at-** 'gösteriş yapmak, kırıtmak' DS 2620 < Fa. ***handiş*** 'gülüş, gülme' ve ***at-***. ※※

kan duman 'kavgalı, tedirgin edici ortam' < ***kan*** III ve ***duman*** I. ※ ***Ders yoktu. Atölyelere isteksiz girip çıkan bir sürü genç insan, korkularını oyalıyorlardı. Bu kan duman içinde sanat mı yapılır, ne gereği var bize, diyenler çoktu aralarında.*** (Peride Celal 1981 s. 65).

AD. **kandurut** '(kanamayı durduran ilaç olarak) tentürdiyot' < ***kan*** ve ***durut-*** fiilinin emir hâli. (Kelimenin tentürdiyot'a benzetilerek türetildiği, burada bir çeşit halk etimolojisi olduğu açıktır. [Editörün notu]). ※ ***Pek tabiîdir ki askerlikte lüzum hasıl olunca oksijen ve tentirdiyot gibi ilâçları tanıyabllen ve birine "köpürden" ötekine "kandurut" diyen elli-altmış kişinin yanında, köyün 1900 nüfusu ilk kazalarda lâzım olan böyle ilâçlarkan dan bile habersizdir.*** (M. Makal 1952 s. 106).

AD. **kane** 'çeşme yalağı' DS 2621 < Kürt. ***kanî*** 'havuz, çeşme' U. Blāsing 1995k s. 191 no. 30. ※※

kanela 'tarçın' < Yun. ***κανέλα*** (kanéla) < İt. ***cannella*** a.m. ※ ***Kapalıçarşının ikindi üstü serinliğinde, ağzı sırmalı kanela fincanını şıkır şıkır karıştırarak, o da demiş ki...*** (A. İlhan 1988 s. 147). ※ ***Akşamları gelip masama oturdum mu, "Çay, kahve, kanele, ıhlamur ada çayı, salep" diye sayardım."*** (B. Duygulu 1961 s. 30–31).

kan emek 'ağır iş, ölüm tehlikesi olan iş' < ***kan*** III ve ***emek***. ※ ***Deniz adamları yarı delidir. Onların emekleri kan emek. Onların hayatları ölümdür. Yüz metre denizin dibine gidiyorlar. Akıl mı bu?*** (Yaşar Kemal 1971bd s. 586).

kanepe, b. ***kanape***.

AD. **kanevetçi** 'su yollarını yapan adam' DS 2621 < Ar. (Suriye diyal.) ***ḳanawāti*** a.m. Tietze 1958 no. 192, krş. U. Blāsing 1995k s. 191 no. 30. ※※

kanevra, b. ***karevle***.

kangal I 'telin halka biçiminde sarılmasıyla yapılan bağ; yün çilesi' TüS I, 636, DS 2622, Meninski 1680 II, 3770 < ****καγκαλι*** (kangáli) a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 774 (eski ve yeni örneklerle).

kangal II 'iri bir köpek cinsi' < Sivas vilayetindeki ***Kangal*** kasabasının adından ※ ***Büyük kent soylularının saray yavrusu evlerini, fabrikalarını koruyan kangallar ve kurtlar...*** (Peride Celal 1991 s. 335).

EOsm. **ḳanġı**, b. ***ḳanḳı***.

kangır–, b. ***kanır–*** I.

kangıren, b. ***gangren***.

Kangırı, b. ***Çankırı***.

kangren, b. ***gangren***.

kanguru b.m. (Avustralya'da yaşayan keseli hayvan) < Fr. ***kangourou*** < İng. ***kangaroo*** < Avustralya yerlilerinin dilinden. ※ ***O zaman koştuḳça kendimi daha hafif hissederdim. İçime bir kanguru girerdi belki, her adımda daha uzun bir mesafeyi kat ederdim.*** (F. Duman 1999 s. 44).

kan hayran 'zihni karışmış, sermest' < ***kan*** III ve ***hayran***. ※ ***Meger Yehūdī mel'ün bengī ḳan ḥayrāndı.*** (Saltuḳ–nāme 1974 s. 102).

kanı, b. ***kani***.

kanık I '(içeceğe) kanmış' TS 2231 DS 2623, TS 2231 < ***kan–*** + fiilden, participium manasında sıfat yapan ***–ık*** eki, b. ***akık*** ⊡. ※ ***Ḳanıḳ ḳullıġ–ile bu ni'mete lāyıḳ oldum.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 85, 140).

kanık II 'hani, nerede, hangi' A. Zajączkowski 1934 I, 140 < Zajączkowski'ye göre ***ḳanı*** ve ***oḳ***, fakat ***ḳanḳı*** kelimesi yerine bir hata olması daha muhtemeldir. ※ ***Oşbu āvāzdur kim işidürsin, bilmezven ḳanḳı*** (metinde ***ḳanıḳ) yaŋadındur.*** (a.e. s. 11).

EOsm. **kanık–** 'kanlanmak, kandan kızarmak' TS 2231, AD. 'tazı kurt kovalamaya alışmak; köpekler boğuşmak' DS 2623 < ***kan*** I + –ık– genişlemesi, b. ***avıh–*** ⊡. ※※

kanıksa– 'bezmek, bıkkınlık getirmek; çok tekrarlanma yüzünden artık sarsılmış olmamak, alışmak' < ***kan–*** fiili + ***–ık–*** ve ***–sa–*** genişlemeleri, b. ***doluksa–*** ⊡. ※ ***Bir bakraç ayranı onun güzelliğini seyrede ede kanıksayıncaya kadar içtim.*** (C.S. Gürler 1939 s. 103). ※ ***Nāzenīnlerden çoğu, besbelli ẓelīlāne ḥayātlarında bu reẓālet–i teşhīr ile ḳanıḳsamış, istīnās etmiş, tecārib–i mükerrere geçirmiş olanları düğüne gider gibi bī–pervā açıḳ ṣaçıḳ yüzleriyle gülüş****üyorlar.* (H.R. Gürpınar 1339 s. 182). ※ ***Şimdi, ḥuẓūẓātıŋ her çeşdine ḳanıḳsadığıŋ içün, yeŋi taḥassüsler aramaḳdasıŋ.*** (E.E. Talu 1928 s. 311). ※ ***O zaman gençtim. Güzelliği kanıksamamıştım daha. Zamanla alışıyor insan.*** (T. Uyar 1982 s. 17).

AD. **kanım/ganım** 'ihtiyacı tatmin edecek miktar' < ***kan–*** + fiilden nomen actionis (oluş ve kılış ismi) yapan ***–ım*** eki, b. ***adım*** ⊡. ※ ***"Bir ganım daha uyusam mı?" diye düşündü.*** (F. Baykurt 1961 s. 87). ※ ***"Millete habar ver!" —"Millet uyuyor. Daha şimdi yattılar. Otur oturduğun yerde, birer kanım uyusunlar!"*** (F. Baykurt 1967 s. 438). ※ ***Kardeşleri çoktan uyumuşlardı. Gülü ile kocası da yattılar. Bir kanım uykudan sonra kalktılar.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 15). (Bütün verilerin **uyu**– fiili ile olması, ***bir kanım uyumak*** deyiminin varlığını ortaya koyuyor. [Editörün notu]).

kanır– I/**kangır–/ganır–** 'geriye bükmek' DS 1913, 2623, 2624, TS 2232 < ETk. ***ḳoŋur–*** 'köklemek, kökünden sökmek' Clauson 1972 s. 640. (ET kelime ile yapılan birleştirmeyi kabul etmek güçtür. [Editörün notu]). ※ ***Şu ḥālde ki yönin ḳaŋırıcıdurur īmāndan, tekebbürlik ėdüb azdurmaġiçün Tangrınuŋ bendelerini Tangrınuŋ yolından.*** (A. Zając-

zkowski 1937 [1405] II, 45). ※ ***Yatık boynuzlar dayanmış birbirine, kanırıp duruyorlar.*** (F. Erdinç 1958 s. 67). ※ ***Ali Gede tetiği kanırdı: "Valla hepinizi fururum!"*** (F. Baykurt 1961o s. 85). ※ ***Bunu suratına kangıra kangıra haykırabilse!*** (S. Kilimci 1949 s. 58).

kanır- II **/kağır-** 'öksürerek balgam çıkarmak' DS 2594 < ETk. ***ḳoŋur-*** 'köklemek, kökünden sökmek' Clauson 1972 s. 640 (?). ※ ***Ekābirden birinüŋ ḥużūrında edānīden biri ḳaŋırub tükürmek, ve yā‿hūd bī-bāk ve bilā-ḥicāb geğirmek ve yā‿hūd burnını ötdürerek sümkürmek ġāyet-ile terk-i edebdür.*** ('Ālī 1956 [1586-87] s. 169).

kanırt-/ganırt- 'büküp zorlayarak yerinden oynatmak; geriye bükmek' DS 1914 < ***kanır-/ganır-*** fiillerinin ettirgenlik (causativum) şekli, fakat mana itibarıyla sadece bu fiillerin kuvvetlendirilişi, krş. ***apart-*** ⊡. ※ ***Kollarımı arkaya ganırtıb kelepçeyi vurdu.*** (Sabahattin Ali 1935 s. 150). ※ ***Hobordanski'nin tel zırhlı geniş sırtına sağ dizile bastı. Kalın kollarını arkaya kanırttı.*** ('Ömer Seyfeddīn 1943 s. 104).

ḳanış, b. ***ḳaŋlış***.

AD. **kanışka** 'para kesesi' ZTS s. 110 < Rus. ***knijka*** 'tasarruf cüzdanı' [***kniga*** 'kitap' + ***-ka*** küçültme eki, b. ***ayka*** ⊡] Tietze 1982z no. 146. ※※

Osm. **kânî** 'yer altından çıkarılan (şey)' < Fa. ***kānī*** a.m. [***kān*** + isimden sıfat yapan ***-ī*** eki, b. ***âbî*** I ⊡. ※ ***Gördi ki bir putdur, āẕerī, iki gövher-i şeb-çirāġ gözleri yėrinde ornanmış, başında la'l-i kānīden bir tāc ḳonmış, piyrüze bir kemer bėline bağlanmış, gövdesi ḳızıl altundan.*** (Ferec 855/1451 v. 39a-b). ***kanı boynına*** 'kanı dökülürse, bundan mes'ul olan kendisidir': ※ ***Münādī ḳıġırdurdı: "Vāy aŋa kim ẓāhir ola! Faḫru n-Nisānuŋ aŋa gözi dokına bildüm, bilmedüm dėmesün, ḳanı boynınadur.' dėr-idi.*** (Ferec 855/1451 v. 199a).

EOsm. **kani** I/**kanı**/BSTTk. **hani** I 'nerede?' TS 2226-30 < ETk. ***ḳaŋu*** 'hangi?, ne?, nerede?' Clauson 1972 s. 632-633. Konuşma dilinde /***h***/ kullanıldığı hâlde, yazılı kaynaklarda /***ḳ***/ sesi, 18. asrın sonunda dahi bulunur, ms. Carbognano 1794 s. 495 ***ḳani*** diye yazıyor, fakat telaffuzunu ***háni*** diye veriyor. ※‿***Höca "Oğlan ḳani?" dėyü sordı.‿Hadım eyitdi: "Oğlan‿höcalığa ėrişdi. Siz başuŋuz aluŋ, ḳacuŋ, yoḫsa artuḳcı ziyāna uġrarsız!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 8a). ※ ***Ḳanı bu şehrüŋ bennāları yoḳ-mıdur? —"Bu şehrüŋ bennāları pādişāh zindānında maḥbūslardur".*** (a.e. v. 19a). ※ ***Ḳara boġdan oğlı ḳanı ve nereye gitdi?*** (F. Giese 1929 s. 192). ※ ***Dėdi: "Ḳanı Şar‿ḫān oğlı (metin oldı) şīr-i ner?"*** (Enverī 1928 s. 38). Bugünkü konuşmada ***hani***, en çok, bilinen bir şeyi hatırlatmakta kullanılır: ※ ***Hani, traştan sonra bıyıklarımı kozmatikliyecektim! Onu da unutmuş gitmişim.*** (S.M. Alus 1944 s. 36). ※ ***Hani, anlatmak için sözcüklerin yetersiz kaldığı, ancak mecazla, metaforla ifade edilebilecek insanlardandı o.*** (B. Uzuner 1997 s. 21). Bu mana gelişmesi sebebinden, asıl manası 'nerede?' olan kelimeyi ***nerede*** kelimesi ile yan yana kullanmak da mümkün olmuştur: ※ ***Biriktirdiğim para elimde, buraya koşar, işte şuradaki kitapçı Karabetten, ileriki köşede kitapçı Kirkordan, daha ötede Arakelden kitap almaz mıydım? Hani nerede onlar Nerde bu kitapçı dükkânlarına girer çıkarken rastgeldiğim muharrirler, edipler?*** (H.C. Yalçın 1935 s. 185-186). ※ ***O eski Çamlıca akşamları hani nerde?*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 347). ***hanidir*** 'çoktandır, epey zamandan beri': ※ ***Ben hanidir, bir Bulgar kızına tutkunum.*** (E.E. Talu 1935 s. 130).

kani II 'razı; memnun' < Ar. ***ḳāni'*** 'memnun' ※ ***"Maḳṣūd bir naẓar görmeg-ise, aŋa ne ḳayd?" - "Bir görmege ḳāni'am".*** (Ferec 855/1451 v. 200b).

Osm. **kanine** 'şişe' < Ar. ***ḳinnīna*** a.m. ※ ***Ol ḳaniyneleri yağlariyle cāha bıraḳdı, nīst eyledi.*** (Ferec 855/1451 v. 103a).

Osm. **kani ol-** I 'bir şeye razı olmak, onunla iktifa etmek' < ***kani*** II ve ***ol-***. ※ ***Eger sen beni and icüb inandurursaŋ ki mevcüduŋ nıṣfına ḳāni' olasın, nıṣfını ḳızuma vėresin, saŋa 'alāmet dėyeyim. Var, cıḳar!*** (Ferec 855/1451 v. 225a).

kani ol- II 'inanmak' < ***kani ol-*** I. ※※

kaniş 'kısa bacaklı bir köpek cinsi' < Fr. ***caniche*** a.m. < ***cane*** 'dişi ördek' (güya suya girmeyi sevdiği için). ※ ***Öğleden sonra Selin, kaniş cinsi bir köpekle dışarı çıktı. Hemen yanına yaklaştım.*** (A. Ümit 1996 s. 234). ※ ***Komşu apartmanın hanımı kara kanişi ile parkı dolaşıyor. Hayvan, ağaç altlarını koklayıp işeyecek yeri seçemediği için sinirleniyor kadın.*** (Peride Celal 1991 s. 70).

(Argo) **kanka** 'yakın arkadaş, dost; kan kardeşi' H. Aktunç 1990 s. 153 < ***kan kardeşi*** tabirinin kısaltması (?); Aktunç'a göre kelimenin etimonu (kökeni) Roma ***konka*** imiş, fakat böyle bir kelime bulamadım. ※ ***Bilâderlerim, kardeşlerim, kankalar! Kolera'dan uluslararası hırsızlık madalyası kazanmış bir düzine hünerli gaftici çıktı. Bu şahsiyetlerin "Saat kaç?" dedikleri insanlar, ömür boyu saatsiz dolaştılar.*** (M. Kaçan 1991 s. 26).

kankan '19. asırda Fransa'da popüler olan bir kadın dansı' < Fr. ***cancan*** a.m. (***canard*** 'ördek' kelimesinden suni teşekkül). ※※

kankava, b. ***gam gam***.

AD. **kankavur** 'çocukların ayağına takılan çıngıraklı halka' DS 2625 < ?? Krş. Gürc. ***kankuri*** 'clapper' (kaynana zırıltısı) E. Cherkesi 1950 s. 98. ※※

EOsm. **ḳanḳı/ḳanġı**/BSTTk. **hangi** I b.m. (soru sıfatı) TS 2220-26, Meninski 1680 II, 3771 < Clauson 1972 s. 632-633 göre ***ḳañu*** **(*kanyu*)** kelimesinden, fakat ***hangi*** şeklini ***ḳañu***'ya bağlamak son derece zordur diyor. ※ ***"Ḳanḳı ḳāżīye varalum?" dėdiler. Bir ḳāżī ta'yīn ėtdiler, durdılar, aŋa gitdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 123a). ※ ***"Doğru dė, seni ḳanḳı keniyzek bunda getürdi?" —"Ziynehār! Keniyzekden neden͜ haberüm yoḳdur."*** (a.e. v. 211a). ※ ***Ḳavmuŋ mihteri beni mürā'āt ėtdi, "Ādemī-misin?" dėdi. "Ha'a!" dėdüm. "Ḳanḳı ceziyredensin?" dėdi.*** (a.e. v. 61b). ※ ***Bir gün meger pādişāh devletlen oturmış-di Edrenede. Eṭrāfdan͜ haber açıldı kim ḳanḳı vilāyetüŋ͜ halḳı pādişāha muṭī' olmaz dėdiler.*** (F. Giese 1929 s. 181). ※ 'A***cebā ḳaŋgımız günāh ėtdi | Ki bu dem bize bu belā yetdi?*** (Ḥamdī, M.F. Köprülüzāde 1934 s. 124).

kan kırmızı 'en kötü, en berbat, ahlaksızlığı göze batan' < ***kan*** I ve ***kırmızı***. ※ ***İşidiyor musuŋ bu kızcağızı? Eŋ küçüğü ḳan ḳırmızı. Bunlarıŋ bu laḳırdıları taḥṣīl etdikleri mekteb neresi?*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 201). ※ ***Bu yüksek dedikodulara bakmak lâzım gelirse, Pakize hanım kaşarlanmış bir Aydın orospusu, hattâ kızını kendi eliyle sağa sola taşıyan bir çaçaydı. Zehra küçük olmasına rağmen daha şimdiden kan kırmızı bir fahişeydi.*** (K. Bilbaşar 1943d s. 71). ※

Nihayet yağmurlu bir kasım ikindisi kıza bu sefer de ben Taksim sineması holünde rastladım. Ayağında çizmeler, boynunda fulâr, saçlarını Gildavarl sol gözüne düşürmüş, kan kırmızı bir vaziyet. (H. Taner 1951t s. 9).

EOsm. **ḳanḳısı**/BSTTk. **hangisi** 'birden fazlanın arasında hangi biri' ※ ***Hālid keniyzeklere naẓar eyledi. "'Acabā bularuŋ icinde benüm ḥabiybüm ḳanḳısı ola?" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 210a). ※ ***"Oş-bu üc mürüvvet islerinüŋ ḳanḳısı efżaldür?" —"Hüner güyegünüŋdür ki bunca māl harc ėtmişken, bunca intiẓār cekmiş-lken nefsine hāy dėdi, ḳıza destür vėrdi."*** (a.e. v. 124a). ※ ***Ve nedīmlerden ve aġalardan her ḳanḳısına-kl lltlfāt-i pādişāhī ziyāde ola, ol daḫı kemāl-l l'zāz-lle tebcīl-l keşīr üzre ola.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 233). ※ ***Ṭal'atıŋ-mı, yoḳsa Nlhādıŋ-mı? Hangisiniŋ ḥāli dahā ziyāde şāyān-ı merḥametdl?*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 260). ※ ***Binbaşım bakıyor ki, durum gayetle kötü. Çalan çırpan hangisi, salla sırt edip götüren hangisi?*** (Kemal Tahir 1961 s. 202).

EOsm. **kan kok** 'kan ve yarada bulunan kurumuş parçalar' < ***ḳan*** ve ***kok/koh.*** ※ ***Oş-bu bly-cāre mecrūḥ ġarīb yigidi meẕellet dopraġından götür, clrāḥatlerlnl huşke bend ėt, ḳanını ḳoḳını yu!*** (Ferec 855/1451 v. 98a). ※ ***Şa'lük nālel soylayurak vardı, daşı yıġını buldı, Örvlyyel açdı, çıḳardı, ḳonaġına iletdi. Gördi ki bir ay pāresidür, ādem cānıdur, hüblar hanıdur. Ḳanını, ḳoḳını yudılar, giderdiler, daş zaḫımlarını baġladılar.*** (a.e. v. 175b). ※ ***Cün ṣabāḥ olur, görseler evde ḳan ḳoḳ var. Nedür bu dėyince baḳarlar, görürler oġlancuḳ başı ḳara ḳanı lcinde ġaiṭān olmış yatur***. (a.e. v. 176b).

AD. **kânkul/kenkül** 'alna dökülen kısa saç, ***kâhgül*** kelimesinin varyantı' DS 2743 < ***kâkül*** kelimesinin varyantı; inorganik (asli olmayan, sonradan türeme) /***n***/ sesinin türemesi için b. ***alankese*** ⊡. ※ ***Sen şimdi elinden geldiğince suhulet davran, haman talaşa düşme, kocanın yüzüne gelme, siyasetli ol, iyi dil dök! Kânkulu hemin kesilmiş gelin deyilsin ki annacıma alıp da bunları öğretem!*** (M. İlhan 1983 s. 26).

kanlı, b. ***kanlu***.

EOsm. **kaŋlı**/BSTTk. **kağnı** 'dingili tekerleklerle dönen iki tekerlekli öküz arabası' TS 2234–36, ZTS 107, Meninski 1680 II, 3591 < ETk. ***kaŋlı*** a.m. Clauson 1972 s. 638; /***ŋl***/→/***gn***/(?). ***Çün Husrev şikārdan gėrü döndl, dürlü avlardan terküler ṭolmuş, geyikler ḳaŋlılara yükletmiş.*** (Ş. Şeyhoġlı, 1973 s. 261). ※ ***Ḳaŋlı üstinde niçe ev ėtdiler, | Burc dibine çeküb iletdiler.*** (Enverī 1928 s. 50). ※ ***Yegen köyine baḳan gedüge, gedükden gėri aşaġa Saru Yara inen ḳaŋılı yolına, andan gėrü yola inen Gāvur köylne...*** (T. Öz, I. Murad vakfiyesi, 1941 s. 243).

kanlı bıçaklı ol-, b. ***kan bıçak ol-***.

AD. **kanlıca** 'yenilen, kırmızı renkli bir çeşit mantar' DS 2626 < ***kanlı*** + manayı zayıflatan ***-ca*** eki; mantarın renginden. Onu bilmeyen, mantarın adını zihninde İstanbul'daki ***Kanlıca*** köyünün isimine bağlar: ※ ***Bu ayı mantarıdır, yenmez, at onu! Ha, bu iyi! Kanlıca mantarı bu. Kır, bak: nasıl kırmızı su çıkıyor değil mi? İşte bu mantarların en nefisidir!*** (S.F. Abasıyanık 1951h s. 20).

EOsm. **kanlık** 'diyet, kefalet' TS 2236–37 < ***kan*** I + ***-lık***. ※ ***Müsellemlerüŋ ve yamaḳlaruŋ gerdegl degerin kanluġın sancaḳ begi taṣarruf***

ėder. (Ö.L. Barkan 1943 [938/1541] s. 244). ※ ***Sāḳiyā göŋlümüzüŋ yine perīşānluġı var, | Ḳanumuz ġam ḳurutubdur; getür ol ḳanluġı var!*** (Ẕātī 1967 I, 412).

ḳaŋlış/ḳâŋŋış/ḳanış 'naz, eda, fitne, fettanlık' TS 2238–39 < Fa. ***ġanc*** < Ar. ***ġanc*** a.m. ※ ***Sevdügüm görüb benüm cāndan seni | Baŋa ḳannış ėtme, ėŋen sevdügüm!*** (Naẓmī 1928 s. 44). ※ ***Zenlerinüŋ ẓāhiren meẕmümü l-eṭvār olmaları, ammā ḥüsn u şīvede͜ huṣūṣā ġanc u delāl u ʿişvede ḳudret u mehāretleri meʾmül olandan efzünterdür. Andan māʿadā şaḥīr u naḥīr cihetinden imtiyāz bulmaları, eṣnā-i cimāʿda͜ höd gün-ā-gün cünbişleri, ekṣerinüŋ mezīd-i leẕẕet-i şehevānī olur ḳanışları aṣḥāb-ı tecrübeden olan zenpāre yārān ḳavlınca muḳarrerdür.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 113). (Arapça kelimeyle yapılan birleştirmenin tatmin edici olduğu söylenemez. [Editörün notu]).

EOsm. **kanlu**/BSTTk. **kanlı** I 'kan lekesi olan' < ***kan*** + isimden sıfat yapan ***-lu/-lı*** eki. ※ ***Seccāde altından ḳanlu bıcaġı çıḳaru getürdi ve Örviyyenüŋ ḳanlu göŋlegi ol͜ halka gösterdi.*** (Ferec 855/1451 v. 177a).

EOsm. **ḳanlu**/BSTTk. **kanlı** II/AD. **gannı** 'kan dökmüş olan, katil' < ***kanlu/ kanlı*** I. ※ ***Bir yıla degin͜ haberümi umuŋ. Dirice olursam size bulınam, ölecek olursam duʿādan unutmayasız, benden sucum varını ʿafv ėdesiz. Sizüŋ cihetüŋüzden Taŋrı ḳatında ḳanlu olmayam!*** (Ferec 855/1451 v. 130b–131a). ※ ***Nice cān ḳurtaram bu bir bölük ḳanlu elinden ben?*** (Ẕātī 1967 I, 348). ※ ***Ḥürriyet şimdiye ḳadar bizim işitdiğimiz bir lāf değildi. Faḳaṭ bize söylenen sözlerden aŋlayoruz ki bu eyi bir şeydir. Artıḳ her şey'iŋ düzeleceğini, vergileriŋ doğruluk ve kolaylıḳla taḥṣīl edileceğini, köydeki ḳanlı, ḳāṭıl, ͜ hırsızlarıŋ terbiye olunacağını, her şey'in değişeceğini ẓann etmişdik.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 47). ※ ***Bıçāı yüreğne saplıyacağı vaḫıt efendisi ġolundan tutmiş, "Bizi ġannı mı yapacaḫsıŋ?" dėmiş.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 77).

ḳanlu bıçaḳlu (ol-), b. ***kan bıçaḳ (ol-)***.

ḳanluġ, b. ***kanlık***.

kan mest 'zilzurna sarhoş' < ***kan*** III ve ***mest***. ※ ***͜ Hançeri destinde ḳan mest u biŋ olmış ḳoyunı, | Gey ṣaḳın, ġāyetde bī-pervā göŋül, ḳaṣṣāb göz.*** (Ẕātī 1970 II, 42).

kan muğ 'sarhoş' TS 2238 < ***kan*** III ve ***muğ*** 'Zürdeştî; meyhaneci'. ※ ***Meye meyl ėdeni ẕemm eyledi dün mescidde, | Ben bu gün vāʿiẓi mey-ḫānede gördüm ḳan müġ.*** (Ẕātī 1970 II, 134).

AD. **kanne** 'lamba şişesi; idare lambası' DS 2626 < Ar. (Suriye diyal.) ***ḳinnīna*** 'şişe' Tietze 1958 no. 191; uzun ünlülü orta hecenin düşmesi için. krş. ***ağda*** ⊡. ※※

ḳaŋŋış, b. ***ḳaŋlış***.

kano 'kürekle yürütülen dar, uzun kayık' < Fr. ***canoë*** < İng. ***canoe*** < İsp. < Güney Amerika'da bir yerli halkın dilinden. ※ ***Cambridge'i kolay unutmayacağım. Nehrin üstündeki sayısız köprüler. İncecik kanolarla nehrin üstünde gezenler...*** (N. Eray 1994 s. 54). ※ ***İki kişinin arka arkaya oturup, birer kürekle idare ettiği, sevimli bir gezi kanosu. Kırmızı kano yaklaştıkça, kırmızı kurdeleli hasır şapkayı gördü.*** (B. Uzuner 1994 s. 20).

kanopi 'uçağın ön ucunu kapatan şeffaf kubbe' < İng. ***canopy*** a.m., asıl manası 'sayvan' < Lat. ***conopium*** < EYun. ***κωνωπεῖον*** (kōnōpeíon) 'sayvan, cibinlik' [***κώνωψ*** (könöps) 'sivri sinek']. ※ ***Kanopiyi açıp kaskını çıkarınca gülümseyen terli yüzünü görmüştüm. Görevini başarmıştı, geri dönmüştü, mutluydu.*** (B. Günel 1991 s. 66).

kanrevan içinde 'kanı akarak, her tarafı kana bulaşmış' < ***kan*** I ve ***revan*** < Fa. ***ravān*** 'giden, giderek'; Fa.dan calque (ödünçleme çeviri) olabilir. ※ ***O ḳoca arpa ṣuyu bardağını başına vurdu. Ḥerīf ḳan-revān içinde.*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 28). ※ ***Esat ağa, evvelâ bir müddet, kancaya takılı, kan revan içinde sürüklenmiş; can havliyle ayağa kalkmış ve bu defa başlamış koşmağa.*** (R.H. Karay 1940g s. 92).

kanser I b.m. (bir hastalık adı) < Lat. ***cancer*** a.m., asıl manası 'yengeç'. ※ ***Çocuklar, sakın anfizem filân derken akciğer kanseri çıkmasın!*** (Peride Celal 1991 s. 32).

(Argo) **kanser** II 'sigara' < ***kanser*** I. H. Aktunç 1990 s. 153. ※※

EOsm. **ḳansı** 'hangi' TS 2239 < ***ḳaŋgı*** + 3. şahıs mülkiyet eki. (Bu açıklamayı kabul etmek mümkün değildir; ***kañu*** + 3. şahıs mülkiyet eki olarak açıklanabilir. [Editörün notu]). ※ ***Beyle da'vī ėtdi: insān cün ölür, | Rūḥı anuŋ bir daḫı ḳāleb bulur. | Ḳansı cismi müsta'id bulsa varur. | Ol ölen ḳālebden ol cisme girür.*** (Aḥmedī, C. Brockelmann 1919 s. 11).

AD. **kanslmltra**, b. ***kamslmltra***.

Osm. **kanta** 'bira içilen büyük bardak' Meninski 1680 II, 3600 < SırpHırv. ***kanta*** F. Miklosich 1889 s. 11 < Alm. ***Kante*** a.m. F. Kluge 1975 s 346 (***Kanne*** maddesinde). ※※

kantar 'eski bir ağırlık birimi' < Ar. ***ḳinṭar*** < Lat. ***centenarius*** a.m. G. Meyer 1893 s. 65. ※ ***Beher ḳanṭar kāhī ellişer aḳcaya ve kāhī ḳırḳar aḳcaya fürūht oluna gelmekle...*** (Ö.L. Barkan 1943 s. 345). BSTTk. 'bir tartma cihazı'. ※ ***Bunu kantara vursak, aldığınız avansın yarısını ya karşılar ya karşılamaz...*** (Orhan Kemal 2005 s. 323).

AD. **kantara/kandara/gandara** 'değirmen bendi, su deposu; taş kemer' DS 1910, 2620, 2627 < Ar. ***ḳanṭara*** 'taş köprü, kemer; su bendi Tietze 1958 no. 190. ※ ***Kadınlar dere kenarında çamaşır yıkıyorlardı. Fadime kandara başında türküler söylüyordu.*** (S. Günel 1947 s. 32).

kantariye I 'tartma parası' < ***kantar*** + vergiler ve başka ödemeler için kullanılan ***-iye*** eki, b. ***adliye*** ⊡. ※ ***Ḳurı balıḳ geldükde arabasından onikişer aḳca alına ve ḳanṭariyye her ḳırḳ dört vuḳiyyeden birer aḳca.*** (Ö.L. Barkan 1943 s. 315).

kantariye II 'kantar ve bu gibi aletlerle ticaret yapan müessese' < ***kantar*** + bazı dükkân veya ticarî müesseseler için kullanılan ***-iye*** eki, ms. ***bakkaliye,*** b. ***adliye*** ⊡. ※ ***Ahmet, Trabzonlu zengin bir babanın tek oğluydu. İstanbula fi tarihte göç etmişlerdi. Kocaman bir kantariye mağazaları vardı. Toptan iş yaparlardı.*** (S.F. Abasıyanık 1940 s. 133).

AD. **kantarla-** 'bir şeyin ağırlığını anlamak için eliyle tartmak, ölçmek; denemek, sınamak' DS 2627 < ***kantar*** + isimden fiil yapan ***-la-*** genişlemesi b. ***acabla-*** ⊡. ※ ***Muharrem Pekmez titrek eliyle zor kavrayabildi sigarayı. Tersinden aldı ağzına. Filtreli ucu kantarladı.*** (D. Akçam 1978 s. 11).

kantarlı ‘ağır, kaba (beddua, küfür)’ M. Mikhaïlov 1930 s. 34, H. Aktunç 1990 s. 153 < ***kantar*** + isimden sıfat yapan ***–lı*** eki. ※ ***Rif‘at bir falaḳaya, bir de başını çevirüb bütün ḳalbiniŋ hınciyle Cevāda baḳaraḳ ḥasbī ḳanṭarlıyı oḳur.*** (H.R. Gürpınar 1336k s. 103). ※ ***İşiŋ buraları düşünülür ise, hepiŋize, topuŋuza ḳantarlıyı atmaḳ lâzım geliyor.*** (Namıḳ Kemāl 1967 [1873] I, 271).

kantarma/kantırma/gantarma/gantama ‘azılı atları zaptetmek için dillerini bastıracak biçimde yapılmış demir araç, gem, dizgin’ DS 1915, 2627, Meninski 1680 II, 3767 < Mo. ***kantar–*** ‘atın dizginlerini eyerin kaltağına bağlamak’ M. Räsänen 1969 s. 231, H. Eren ise kelimeyi ***kan–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâline bağlar (fakat Clauson 1972 s. 636’ya göre ETk. ***ḳan–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli ***kantar–*** değil, ***ḳantur–***’dur).

kantarion/kantaron/kantoron ‘sıtma otu, Centaurium erythraea’ < Ar. ***ḳunṭāṭī’a*** R. Dozy 1927 II, 413 [< EYun. ***κενταύριον*** (kentaurion) a.m. G. Meyer 1893 s. 31]. ※ ***Şu komşumuz Hasibe Bacı’da, bir ordunun yaralarına yetecek kadar kantoron çiçeği var.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 237). ※ ***Çok faydalı sabunlara, küçük poşetlere konmuş kekik, nane, ısırganotu ve kantaronlara alıcıymış gibi baktık. Hiçbir şey almadık.*** (C. Kavukçu 2001 s. 73).

kan tere bat– ‘çok terlemek’ < ***kan*** III (burada kuvvetlendirici unsur), ***der/ter*** ve ***bat–***. ※ ***Ṣāf uşaḳ ṣoŋ i‘tirāfātından mütevellid ḥicābla ḳan terlere batmışdı.*** (H.R. Gürpınar 1336k s. 43). ※ ***Ḳan tere batmışım, toz toprağa bulanmışım hiç kendimi gösterir miyim?*** (S.M. Alus 1933p s. 112).

kan ter içinde ‘çok terli; yorgun ve perişan bir durumda’: ※ ***Saatlerce evvel gelmiş, herkesi ite kaka, kan ter içinde, ön sırayı kapabilmiş olan bir alay kocakarılar bekliye dursun.*** (S.M. Alus 1944 s. 49).

kantırma, b. ***kantarma***.

(Argo) **kantin/kanti** ‘yalan’ H. Aktunç 1990 s. 154 < ??, krş. M.L. Wagner 1943 s. 10. ※※

kantiyane, b. ***centiyane***.

kanto ‘tulûat tiyatrolarında oyundan önce genellikle kadın sanatçıların, şarkı söyleyip dans ederek yaptığı gösteri; bu gösteri sırasında söylenen şarkı’ < İt. ***canto*** < Lat. ***cantus*** ‘şarkı’. İtalyancadan alınmış müzik terminolojisi için b. ***acitato*** ⊡. ※ ***Bu kanto tiryakileri her gün Hafız’ın bahçesinde karanlık basıncaya kadar ümit ve üzüntüyle otururlar.*** (K. Bilbaşar 1953 s. 51).

kantoron, b. ***kantarion***.

kantura ‘bele sarılan bir tür işlemeli erkek etekliği; koşucuların kullandığı üstlük’ Tezcan 2001 s. 239 < çeşitli etimoloji teklifleri için b. Tezcan 2001, a.y. ※ ***Ḳanṭūranuŋ sīm ṣaçaḳların dizine dökmiş...*** (Tezcan 2001 a.y.)

kan uyku ‘çok derin uyku’ < ***kan*** III ve ***uyku***. ***Seḥer vaḫdı ġan yuḫudan oyandım, | Gözüm aşdım, al ġannara boyandım.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 86). ※ ***Ateşler kül bağladı sobalarda, | Tosya kan uykulardadır.*** (R. Ilgaz 1944 s. 58).

kanun I b.m. (devletin ilân ettiği yaşama kaideleri, yasa) < Ar. ***ḳānūn*** a.m. < EYun. ***κανών*** (kanōn) 'cetvel tahtası'. ※ ***'Avrat dėdügi, işledügi 'aḳal ḳānūnından daşradur. Bu dilīrligi, bu edebsüzligi ki bu cārlyeŋüzden sizüŋ ḥaḳuŋuzda bilmedin vücūda geldi, ma'ẕūr dutuŋ!*** (Ferec 855/1451 v. 27a). ※ ***Bu yigidüŋ ḳamu ḥarekātı, sekenātı mevzūn görinür, sözi, 'ibāreti 'asi u ḳānūna muvāfıḳ bulınur.*** (a.e. v. 130b). ※ ***Ve kömür ve yüŋ yükinden iki manḳur alınurmış ve sāyir ḥubūtdan daḫı Kānūn-ı sābıḳaları üzere muḳarrer ḳılındı.*** (Ö.L. Barkan 1943 [947/1540] s. 139).

kanun II 'bir nevi çalgı' K. Uz 1964 s. 38 < Ar. ***ḳānūn*** a.m. ※ ***Niçe māh u zühre gibi muṭrib kenīzekler defi, berbuṭı, çengi, ḳānūnı, erġanūnı, 'anḳāyı, nāyı, ṭarabrüzı vu raḳḳāṣ ırlamaḳda, çalmaḳda, oynamaḳda, ne dėyem-ki anlaruŋ arasında fürümānde ḳaldum.*** (Ferec 855/1451 v. 116a).

kânun 'yalnız 1944 (?) senesine kadar kullanılan iki ay isminde geçer' < Ar. ***kānūn***, asıl manası 'ocak, soba'. ***kânun-ı evvel,*** daha sonra ***birinci kânun,*** ve bugün ***aralık ayı,*** < Fa. < Ar. ***kānūnu l-awwal*** a.m. ***kānūn-ı sani***, daha sonra ***İkinci Kânun***, ve bugün ***ocak ayı*** < Fa. < Ar. ***kānūnu ṯānī*** a.m. ***İkinci Kânun*** ismi, Ar. isminin tercümesidir. ※ ***O hanımın ağabeyisini tanırdım. Bir gün bana "Niçin bizimkinin yerine gitmiyorsun?" diye sorunca, o hanımın asık suratını görerek rakı içmemin olanaksız olduğunu söylemiştim. "Haklısın" dedi. Babam da ondan zaten Kânun-ı sânî suratlı karı diye söz ederdi.*** (Fethi Naci 1999 s. 112).

kanunî (Şark musikisinde) 'kanun denilen aleti çalan kimse' K. Uz 1964 s. 38 < Fa. ***ḳānūnī*** a.m. (***ḳānūn*** + bir çalgı çalmakta üstad olan musikişinaslar için kullanılan ***-ī*** eki, b. ***acabrüdî*** ⊡. ※※

AD. **kanuta** 'her tarafı bozkurt renginde olan keçi' THASDD 1676 < İt. ***canuta*** 'saçına ak düşmüş (kadın)' (?).※※

AD. **kanve** 'bir halı modeli' DS 2628 Fr. ***canevas*** 'kanaviçe; (mecazî manada) kabataslak, öntaslak'. Krş. ***kanava***. ※※

AD. **kanya** 'bardak, kadeh; şişe' DS 2628, TS 2240 < Ar. ***ḳannīna*** 'şişe' Tietze 1958 no. 191, krş. ***kanna,*** veya BizYun. ***κανίον*** (kaníon) 'bir çeşit küçük şişe' Ch. Tzitzilis 1987g no. 160. ※※

kan yağı 'amansız düşman, can düşmanı' TS 2240 < ***kan*** I veya III ve ***yağı*** 'düşman'. ※ ***Baḥş-i ḳaddüŋle ḳılıç ḳılıca ḳan yaġı iken | Süsenüŋ servi elinden alub āzād ėtdüm.*** (Helākī 1982 s. 106).

kanyak 'bir cins ağır içki' < Fr. ***cognac*** a.m. başlangıçta imal edildiği Fransada'ki ***Cognac*** şehrinin adından. Türkçesi halk etimolojisi veya ticaret zihniyetinin tesirini gösterir (***kan yak!***). ※ ***Bürodan çıkar çıkmaz köşedeki büfeden bir küçük şişe kanyak alıp içmeye başladım.*** (M. Uyurkulak 2009 s.17).

kan yalaş- '(kan kardeşi olmak için) iki kimse birbirinin birer damla kanını yalamak' TS 2240, Meninski 1680 III, 5598 < ***kan*** I + ***yala-*** fiilinin ortaklık hâli. b. ***azguruş-*** ⊡. ※ ***Oḳlaruŋ cān almaġa tīġuŋla yoldaş oldılar, | Sīnem üzre ḳan yalaşdılar, ḳarındaş oldılar.*** (A.N. Tarlan 1949 IV, 77). ※ ***Biz onunla kan yalaştık, biz onunla ahretlik olduk. Herkesin vardır bir çalı ardı yarenliği. Bizim de var.*** (F. Baykurt 1971t s. 352).

kanyon 'derin dar boğaz' < Fr. veya İng. ***canon*** < İsp. ***cañon*** a.m. ※ ***Sağdaki kanyona giden yola sapıyorum.*** (Ş. İşigüzel 1993 s. 77).

AD. **kanzi** 'fındık, ceviz içi' DS 2628, K. Emiroğlu 1989 s. 140–141 < Yun. (diyal.) ***καθίν*** (kaṯín), ***καντζίν*** (kantzín) 'çekirdek' Ch. Tzitzilis 1987g no. 161. ※※

kan zil/kanzil 'geçkin sarhoş, körkütük' TS 2241–42< ***kan*** III ve ***zil.*** ※ ***Çaŋ gibi ötüb çaŋ çaŋ çıḳsun ünümüz her çaġ, | Her ḳanda yise Naẓmī içün olalum ḳan zil!*** (Naẓmī 1928 s. 38). ※ ***Şarāb-ı 'ışḳ ile Ẕātī müdām, ey dōst, ḳan zildür.*** (Ẕātī 1967 I, 402). ※ ***Kimi mücīb olmış, kimi sā'il, ṭarīḳ-ı 'ışḳda, | Bir menzil almış yoḳ hele, biz cām-ı meyden ḳan zilüz.*** (Nev'ī 1977 s. 346).

AD. **kanzilis et-** 'fındığın içini çıkarmak, kabuğunu soymak' < Yun. (Karadeniz diyal.) ***καντζί*** (kantzí) 'fındık tanesi, fındık içi' ve ***χλεπίζω*** (hlepísō) 'kabuğunu soymak' K. Emiroğlu 1989 s. 141. ※※

kaos 'EYun. felsefesine göre âlemin başlangıç safhasında maddenin karmakarışık hâlde fezayı doldurması hâli; karmakarışıklık' < EYun. ***χάος*** [kháos] a.m. ※ ***Ekber'den önce kaos hâkim.*** (C. Meriç 1992 s. 155).

kaotik 'çok karışık' < Fr. ***chaotique*** a.m. Krş. ***kaos.*** ※ ***Oraya gitmeliydim. Eski, küçük, tabii ki oval bir alanda durmalıydım. Kentin barok önyüzü, içinde yuvarlandığım kaygan/kaotik günün yerleşik fon perdesi olmalıydı.*** (A. Ağaoğlu 1993 s. 9).

kap I ve II, b. ***kab*** I ve II.

kap- 'birdenbire yakalayarak, çekerek almak' < ETk. ***ḳap-*** a.m. Clauson 1972 s. 580, G. Doerfer 1967 III, no. 1372 (?). ※ ***Yaḳamdan yapışdı, beni yėrden ḳapdı, havā yüzinde beni biraz vaḳt gezdürdi, andan beni —anda havāda bir od deŋizi var-imiş— beni aŋa bıraḳdı.*** (Ferec 855/1451 v. 43a). ※ ***Bir devletsüz bir güşeden cıḳa geldi, hayḳırub atı ḳızuŋ elinden ḳapdı, gitdi.*** (a.e. v. 64b). AD. ***kap- kavşır-*** 'sımsıkı kavramak': ※ ***Bağırayım dedim, atayım kendimi dışarı dedim, başaramadım. Elleri çelik gibi donuzun. Kaptı kavşırdı beni.*** (F. Baykurt 1961k s. 101). ***kapıp koyver-/kapıp salıver-*** 'sepetlemek, atmak, defetmek': ※ ***Askere aldılar, hasta ettiler, iki imzalı bir lâpor, haydi bakalım yallah, kaptılar koyuverdiler.*** (Orhan Kemal 1952ç s. 62). ***kendini kapıp koyver-/kapu sal-*** 'kendini bırakmak; kendini tamamen bir şeye vermek': (***kapu sal-*** herhalde ***kapup sal-*** olarak düzeltilmelidir. Arap harfleriyle yazılışta ***vāv***'dan sonra ayrı yazılmış olması gereken ***pe*** harfi dizgi sırasında düşmüş olsa gerek [Editörün notu]). ※ ***Ken'ān o aḳşām bir sevdā uçurtması gibi Sarāy-burnunuŋ eŋ havādār bir noḳṭasından kendini ḳapu salı-vermek cür'etine ḳadar varırdı.*** (Ḥ.R. Gürpınar 1339 s. 617). ※ ***Ben de senin gibi gencken yürürdüm vallahi! Dağ taş demezdim, kapar koyverirdim kendimi yollara.*** (Giray 1949 s. 20).

kapa- 'çıkışı yok etmek, örtmek; hapsetmek' < ***kap-*** fiilinin intensif hâli, G. Doerfer 1975 IV, 295 no. N127/2072. (Fakat ***kap-*** ile ***kapa-*** fiilleri arasında anlam ilişkisi olmadığına dikkat edilmelidir. [Editörün notu]). ※ ***Lady Macbeth Aysel'i eve kapayıp göz hapsine almakla acaba ne amaçlıyor?*** (Z. İpşiroğlu 1998 s. 41). 'kapak, pencere, kapı gibi bir şeyi açık hâlinden kapalı hâle getirmek; kaybolmak, gizlenmek': ※ ***Gündoğusuna benzer acaip bir rüzgâr çıkmıştı. Güneş şimdi bir kapıyor,***

bir açıyordu. (H. Taner 1969 s. 12). ***yaprakları/defterleri kapa–*** '(bir şeyin) bahsini açmamak, dile getirmemek': ※ ***Kapa o yaprakları, kapa Gevher Kadın, söyleyip seni de dertlendirmiyeyim!*** (Musahipzade Celal 1936gg s. 33).

AD. **kapadiko/kapadika/kabadika** 'bir çeşit ikinci kalite sünger' < Yun. ***καπάδικο*** (kapáḓiko) a.m. (Hippospongia cummunis, var. equina elastica) D. Georgacas 1978 s. 139 no. 205. Krş. ***kapariko.*** ※ ***Süngerciler altı aylık kumanyalarını sağlamak için boğazlarına dek borçlandılar. Gözlerinde, sıkı fıkı tepilmiş, çuval çuval kabadika, melat, filkulağı süngerleri tutuyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 80).

kapak I 'her türlü kabın üstünü örtmeye yarayan nesne' < ETk. ***ḳapġaḳ*** a.m. [***kapa–*** + ***–k*** eki, b. ***apuladak*** ⊡] Clauson 1972 s. 584. Krş. ***göz kapağı.*** ※ ***Zeynü l–aşnām eyle sandı ki şarāb küpleridür. Vardı, birinüŋ ḳapaġını ḳaldurdı; gördi ki pür zerdür.*** (Ferec 855/1451 v. 53a). ※ ***Bir ḳutı ḥalvā getürdiler, veziyrüŋ 'alāmeti üstünde. Ḳapaġın götürdiler. Melik buyurdı, vezīr öŋine ḳodılar. "Sun, yėl" dėdiler.*** (a.e. v. 89b). ***kapağı at–*** 'kaçmak, koşmak, iltica etmek, saklanmak' Meḥmed Ḫālid 1934 s. 118. Krş. ***kabak*** VI.

Osm. **kapak** II 'eski Osmanlı donanmasında kullanılan bir harp gemisi tipi' M.Z. Pakalın 1946 I, 163' < ??, krş. Kahane–Tietze 1958 no. 419 not 2. ※※

kapaklan– 'ayağı takılıp yüzüstü düşmek' TS 2244 < ***kapak*** + ***–lan–***, 'diz kapakları üzerine düşmek (?)'. ※ ***Bozuk paralar atıldı gelinin üstüne. Köyün çocukları yere kapaklanıp kapışmaya başladılar.*** (T. Apaydın 1991 s. 292–293).

kapalı 'kapağı olan, kapatılmış, açık olmayan' < ETk. ***ḳapaḳlıġ*** a.m. Clauson 1972 s. 584. ***kapalı kutu*** 'içindekini belli etmeyen, sır saklayan': ※ ***Bizim sandalcı amma da kapalı kutu imiş ha!*** (O.C. Kaygılı 1938s s. 41).

kapama I 'etli bir yemek cinsi' DS 2629–30 Meninski 1680 II, 3611 < ***kapa–*** + fiilden nomen concretum (somut isim) yapan ***–ma*** eki, b. ***bazlama*** ⊡. ※ ***Sefertasını al, Veznecilerdeki aşçı Aram'a git, bir kapama ile bir pilâv koysun, al gel...*** (R.C. Ulunay 1994 s. 32).

kapama II 'uzun etek altına giyilen pamuk astarlı içetek' Meninski 1680 II, 3611 < ***kapa–*** + fiilden nomen concretum (somut isim) yapan ***–ma*** eki, b. ***akıtma*** ⊡. ※※

kapamak 'kapak yerine mürettip hatası (?)' ※ ***Genç ateşci ara sıra süngüsüne dayanıyor, bir an için kapadığı siyah kapamağa gözlerini dikerek düşünüyordu...*** (Sabahattin Ali 1935 s. 120). Başka kaynaklarda bulunamadı.

kapan I, b. ***kabban***.

kapan II 'avcılıkta kullanılan tuzak' < ETk. ***ḳapḳan*** a.m. G. Doerfer 1967 III, no. 1428 < ***ḳap–*** + ***–ġan*** partisipi, b. ***depegen*** ⊡. ※※

AD. **kapan** III 'dik kayalık yerlerdeki dar yollar, uçurum' DS 2630 < Erm. ***kapan*** 'pass, defile' a.m. R. Dankoff 1995 no. 330. ※※

kapan– 'gizlenmek, kendini kapatmak' < ***kapa–*** fiilinin passivum (edilgenlik) veya reflexivum (dönüşlülük) hâli. ※ ***Dere boyuna vardık ki, es-***

sahtan, gız suya ḳapanmış yatar. (M. Seyda 1974 s. 140–141). ※ ***Aydınları kulüplere kapanmış, cahilleri kahvelere, parklara dağılmış.*** (B. Duygulu 1963 s. 39).

kapanca 'kuş yakalamak için kullanılan kapan' < ***kapan*** + –***ca*** aequativus (eşitlik) eki, b. ***ahça/ağca*** ⊡. ※ ***Evin taraçasında kapanca ve ökselerile ispinoz, saka, iskete yakalamak en büyük eğlencesiydi.*** (E.E. Talu 1947 s. 85). ※ ***Aydınları kulüplere dağılmış, cahilleri kahvelere, parklara dağılmış, meydanlarda*** (metinde ***meyranlarda***) ***kapancalı kahvelere, çınaraltı kahvelerine dağılmış, ben böyle nasıl kalmışım?*** (B. Duygulu 1963 s. 39). (Acaba bu veride ***kapancalı*** **gerçe**kten 'kuş kapanı' anlamına mı? [Editörün notu]).

Osm. **kapaniça/kapaniçe** 'padişahların giydikleri serasere kaplı kürk, kolsuz ve geniş devrik yakalı kürk' Meninski 1680 I, R.E. Koçu 1967 s. 144–145, M.Z. Pakalın 1946 II, 165–166 < Sl. Bulg. ***kabanitsa*** vs. a.m. F. Miklosich 1889 s. 10, G. Meyer 1893 s. 72. ※※

AD. **kapara** I 'balık pulu' DS 2630 < Yun. ***κάρπαρο*** (kárparo) 'sert taş tabakası' Ch. Tzitzilis 1987g no. 175). ※※

kapara II/**kaparo/kaporo** 'pey akçası, satışı garantiye almak için önceden verilen bir miktar para' L. Bonelli 1899 s. 295 < Yun. ***καπάρο*** (kapáro) < İt. ***caparra*** < ***capo [soldo]*** + [İbr. ***arabön*** → Eİsp. ***arras***] a.m. ※ ***"Sana mı vereceğim kaparoyu?" —"Veremez misin?" —"Bana güvenmeyen kişiye ben nasıl güveneceğim?"*** (R. Ilgaz 1981 s. 213–214). ※ ***Sana bi beş lira kapora verelim.*** (Tarık Dursun K. 1957r s. 7).

AD. **kapariko** 'bir cins sünger' Kahane–Tietze 1958 no. 779 < ***kapadiko*** kelimesinin varyantı. ※※

kapari 'meyvesinden turşu yapılan bir ot, gebre otu, Capparis spinosa' < Yun. ***κάππαρη*** (kápari) a.m. ※※

kaparo, b. ***kapara*** II.

(Argo) **kaparoz** 'bir görevi kötüye kullanarak, sömürerek elde edilen kazanç; rüşvet; emek harcamadan elde edilen nesne' H. Aktunç 1990 s. 154 < Yun. ***kapáros*** a.m. Ch. Symeonidis 1973 no. 73 yahut da halk etimolojisi ile ***kap–*** fiilinin geniş zaman hâli + argo tabirlerde çok kullanılan, aslen Yun.dan alınma kelimelerde çok geçen –***os***/–***oz*** eki, b. ***aforos*** ⊡[1]. ※※ ***kaparoz et***– 'haksız olarak elde etmek': ※ ***Seni kurnaz seni! Ağırbaşlı görünüp kayınpederinin gözüne gireceksin de paraları kaparoz edip güzel kadınlarla yiyeceksin, değil mi?*** (Musahipzade Celal 1936y s. 27). ***kaparozcu*** 'emek harcamadan elde etmeyi yol edinmiş kimse' H. Aktunç 1990 s. 154: ※ ***Dīnimi inkār etmiş olayım ki seniŋ içün ne fāiżci dedüm, ne ḳaparozcu!*** (Aḥmed Rāsim I334 s. 111). ***kaparozculuk*** 'tamahkârlık, açgözlülük': ※ ***İki ihtiyara bakan Hacı Latif'in gözleri öylesine bir kaparozculukla parlıyordu ki, gözlüklerin çatlamadığına şaşılırdı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 126).

kapasite 'içine alma, sığdırma sınırı; anlama kabiliyeti' < Fr. ***capacité*** a.m. < Lat. ***capacitas*** a.m. [***capere*** 'tutmak, ihtiva etmek' fiilinden yapılan bir sıfatın nomen abstractum'u]. ※ ***Parti kurmak benim kapasitemin çok üzerinde bir iş. Bırak parti kurmayı, içine girip çalışabileceğim politik grup bile bulamıyorum.*** (A. Ümit 1993 s. 59).

kapat- 'kapamak fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli, fakat manası kapamak fiilinin aynı'. ※ ***Dükkânı kapattıḳ beraberce. Aramızda para toplaştık. Ne lâzımsa, yağlı boyaydı, fırçaydı, çinkosuydu falan, tekmil tamamladık.*** (Tarık Dursun K. 1955 s. 59). 'kullanmak, tahsis etmek': ※ ***Verilen paranın büyük bir kısmını borçlarına kapattı.*** (S. Soysal 1978 s. 54). 'metres edinmek': ※ ***Bunu ilk kapatan, "Malûmat" gazetesi sahibi mahut Baba Tahir olmuş. Buna, her nerede tesadüf ettiyse, görür görmez bayılmış, vurulmuş. Başında taşıdığı sevgilisi, meşhur Teklrsaraylı İzmaroyu dehlemiş ve derhal onunla tanışmış.*** (S.M. Alus 1944 s. 114).

kapatma 'metres' < ***kapat-*** + fiilden participium manasında nomen concretum (somut isim) yapan ***-ma*** eki, b. ***akıtma*** ⊡. ***Böyle ḳızları biri sever, biri ev veya oḍa ṭutar, orada oṭurtur. Buŋa "çekmek" veyā "ḳapatmaḳ" derler. Böyle ḳadına da 'kapatma', Fransızcası da 'metres'***. (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 154).

kapçak 'uzun saplı büyük kanca' Meninski 1680 II, 3569 (harpago). ※※

AD. **kapçık**, b. ***kabcuk***.

kapçona, b. ***kapuçlna***.

AD. **kapçuk**, b. ***kabcuk***.

AD. **kapçur** 'sayım vergisi, hayvan vergisi' DS 2632, TS 2246-47, C. Brockelmann 1919 s. 26 < Mo. ***kabçur*** a.m. O.N. Tuna 1972 no. 21. ※※

AD. **kapeçalı** 'değirmende tahılın doldurulduğu yer' DS 2632 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***καπίτζιν/καπίτζ*** (kapícin/kapíc) 'öğütme parası' < EYun. ***καπίθη*** (kapíthē) '(Farsçada) ölçek kabı' Ch. Tzitzilis 1987 no. 167. ※※

kapela 'bir nevi şapka' < Sl. Bulg. ***kapela*** a.m. < Yun. ***kapélo*** < İt. ***capello*** N.P. Andriōtēs 1983 s. 147, BER 1979 II, 215-216. ※ ***Öteden-beri Galaṭa soḳaḳlarında gördüğümüz çaḳanozlularda ve emsāli ʿamele, serserī gürühunuŋ başlarından düşmeyen siperli sipersiz "ḳapelālar"...*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 231-232). ※ ***Tepesini hiç bastırmadığı siyah kapelâsının altında, terden sararmış olan takkesinin kenarları görünüyordu.*** (F. Erdinç 1955 s. 154).

AD. **kapenk/kepenk** II 'bacadan soğuk girmemesini sağlayan, ocak içindeki iple yatay ve dikey biçime getirilebilen tahta kapak' DS 2632 < Erm. ***kapank*** a.m. R. Dankoff 1975, 165-166 no. D26. ※※

kapı I ve II, b. ***kapu*** I ve II.

kapıl- 'tutulmak, sürüklenmek' < ETk. ***ḳapıl-*** a.m. '***kap-*** fiilinin passivum-reflexivum (dönüşlülük) hâli' Clauson 1972 s. 584. ※ ***Bir ḳac gün Manṣūr Faḳīh Dlmlşḳuŋ nüzhesine kapıldı, ḳaldı. Varcasın hep yėdi. Āḫır ḳaftanın daḫı satdı, yėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 92a). ※ ***Şöhret te, zahir yangabuzun çok paralılığına kapıldı da ona ruyu iltifat gösterdi. Klmbillr ne pırlanta gerdanlıklar, ne tek taş küpeler ve yüzükler kopardıktan sonra ahbablaştılar.*** (S.M. Alus 1944 s. 176).

AD. **kapın-** 'kıvranmak, çabalamak; dilenmek' DS 2633 < ***kap-*** fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli. ※ ***İt gibi kapınmaktan başka bir şey bilmez misin sen lan!*** (L. Tekin 1984 s. 208).

AD. **kapına** 'böğürtlen' THASDD 1677 < Bulg. vs. Sl. diller ***kıpína/kupína*** a.m. Tietze 1957 no. 123. ※※

kapış- 'birlikte bir şeyin üzerine düşüp aceleyle almak, kapmak; kavgaya başlamak' < ***kap-*** fiilinin müşareket hâli, b. ***ağlaş-*** ⊡. ※ ***Palas'a gelen müşterilere yemek yemeleri için bizim aşevini salık verdiğinden eniştem ile Ali Çavuş'un arasından su sızmazdı. Kimi akşamlar onun payına cızbız, ızgaralık yumuşak etlerden mezelik ayırmayı unutmazdı. Arasıra ikisinin kapıştıkları, birbirine sövdükleri olsa da bu durum pek uzun sürmez, bir iki gün sonra can ciğer kuzu sarması olurlardı.*** (S. Şengil 1990 s. 77).

kapış kapış kapış- '(çok istenen bir malı) acele satın almak, başkasına bırakmamak' < ***kap-*** fiilinin müşareket hâli ve predicate intensifier (yüklem yoğunlaştırma), b. ***apal apal*** ⊡. ※ ***Sokaklarda ne maskara fotoğraflar, manzumeler, destanlar satmıyorlardı! Herkes bunları kapış kapış kapışıyordu.*** (S.M. Alus 1933p s. 241). ※ ***Birer gümüş kuruş mukabilinde satılan bu numaraları halk kapış kapış alır. Zira, Rumeli şimendifer tahvilleri köpoğluca düşünülmüş bir iştir. Her üç ayda bir keşide edilir.*** (E.E. Talu 1937 s. 42).

kapıt, b. ***kapot*** II.

AD. **kapız/kapiz** 'derin vadi, boğaz; çayların akmasından husule gelen dere' DS 2634 < ?? ※ ***Palabıyık küçüklüğünde derse çalışırken saz çalar mış. Çok vakitler Ula'nın Koca Kapız denen derenin içine girer, orada suların şırıltısı, kuşların cıvıltısı içinde, okur, çalışırmış.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 40).

(Argo) **kapik/kopek** 'para, akçe' H. Aktunç 1990 s. 154, 179 < Az. Tk. ***ġäpik*** 'kopeyka' < Rus. ***kopeyka***. 'bir rubl'ün yüzde biri'. Birinci kelime Rusçanın halk telaffuzunu veya Az. Tk.nde hakim olan telaffuzunu gösterir. ※ ***Bir gün Osmanbeydeki Cideliler kahvesinde kapiği beş kuruştan prafa oynarken piyastes olmuş, plakadaki borçlarını bile ödemeye vakit bulamadan Erkin ikmal gemisine sürülmüştü.*** (R. Ilgaz 1981 s. 12).

AD. **kapis/gabiç/gabiz/gebiç/kepiç** I 'değirmencinin öğütme payı olarak aldığı un' DS 1957, 2748, 2634, K. Emiroğlu 1989 s. 100 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***καπίτζ*** (kapíc) a.m. < EYun. ***καπίθιον*** (kapíthion) a.m., asıl manası 'bir ölçek adı' Ch. Tzitzilis 1987g no. 167. Kelime Erm. ***kapic*** a.m. dan da Tk.ye girmiş olabilir, R. Dankoff 1995 s. 75 no. 331. ※※

kapişon, b. ***kapüşon***.

Osm. **kapitana/kapudana** 'kaptanpaşa muavini ve onun bindiği gemi' < İt. ***capitana*** a.m. Kahane–Tietze1958 no. 153 (birçok eski örneklerle).

kapitone 'mobilya için kullanılan bir çeşit kalın kumaş' < Fr. ***capitonné*** a.m. [***capitonner*** fiilinin participium passivum (edilgen sıfat fiil) hâli]. ※ ***Bir oyun takımı. Kapitone. Tekmil plastik.*** (H. Taner 1954 s. 77). ※ ***Abidini aradık ve onunla buluştuk. Bizi kapitone duvarlı, klasik mobilyalı bir ocakbaşına götürdü.*** (Ü. Kıvanç 1995 s. 34).

kapiz, b. ***kapız***.

kap kacak, b. ***kab kacak***.

kapkaç 'sokakta yürüyen birinin çantasını kapıp kaçma' < ***kap-*** ve ***kaç-*** fiillerinin **emirleri**. ※※

kapkaççı 'sokakta yürüyen birinin çantasını kapıp kaçan hırsız' H. Aktunç 1990 s. 155 < ***kap-*** ve ***kaç-*** fiillerinin emirleri + ***-çı*** eki. ※ ***Yolsuzluk yapanları, halkı sömürenleri, aracıları, kapkaççıları, faizcileri kötülemişti. Halkı uyanık olmaya, yobazlara ve dini alet edenlere aldanmamaya çağırmıştı.*** (A. Özakın 1989 s. 44). '(umumiyetle) dolandırıcı, hilebaz, dubaracı, spekülatör': ※ ***Burada sadeliği ve dürüstlüğü ilke olarak yerleştirmek amacındayız. Müşteri bir malı aldığı zaman, aldatılmadığını, kapkaççı insanlarla ilişkiye girmediğini bilsin istiyoruz.*** (N. Güngör 1992 s. 30).

kapkahverengi 'koyu kahverengi' < ***kahverengi*** kelimesinden ön takı (reduplication (ikileme) + tezat ünsüzü) ile kuvvetlendirilmiş renk sıfatı, b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***İkirciklere uzak, bol güneşli bir gülümseme, dudaklarından hiç eksik olmuyor. İçinde ara sıra yeşil küçük güneşler yüzen gözleriyle kahverengi, kapkahverengi bakıyor.*** (T. Uyar 1986 s. 31–32).

kapkalın 'çok kalın, büsbütün kalın' < ***kaiın*** kelimesinden ön takı (reduplication (ikileme) + tezat ünsüzü) ile kuvvetlendirilmiş sıfat, b. ***apaḳçıl*** ⊡). ※ ***Bir takım kâğıtları, kopyaları, kalemleri, kapkalın kütük defterlerinl indirip kaldırdı.*** (A. Özyalçıner 1960 s. 81). ※ ***Gözlerini açtı: Cemal beyin yeni yıkanmışa benzeyen, kapkalın, bembeyaz, pespembe ensesil Kapadı.*** (Orhan Kemal 1963d s. 6–7). 'belirgin bir biçimde, fark edilecek şekilde' ※ ***Binbaşı Ferid oğlundan kalanları önüne bırakınca hiç tınmadı, gözleri duvara asılı çakmaklı bir tüfekte, bir iki dakika kapkalın sustu. Sonra...*** (A. İlhan 1973 s. 71).

AD. **kapkap/habbak** 'nalın, takunya' THASDD 695 vs. < Ar. ***ḳabḳāb*** a.m. Tietze 1958 no. 171. ※ ***Avluda, mutfakta, eyvanda, damda, kilerde, bahçede yürürken hep "kap-kap-kap" diye ses çıkaran ve belki de bu yüzden adı "kapkap"a çıkan nalınlar ayaklarından hiç mi hiç eksik olmazdı.*** (M. Margosyan 1996 s. 16). Krş. ***kepkep.***

kapkapalı 'tamamen kapalı, sımsıkı kapalı' < ***kapalı*** kelimesinden ilk hece tekrarı (reduplication [ikileme] + tezat ünsüzü) ile kuvvetlendirilmiş sıfat, b. ***apaḳçıl*** ⊡). ※ ***Aylardan ramazan, her yer ve kahveler kapalı, sımsıkı sımsıkı kapalı ve mübarek ramazan münasebetiyle kapkapalı.*** (İ. Aral 1997 s. 160).

kapkaranlık 'zifirî karanlık' < ön takı (reduplication [ikileme] + tezat ünsüzü) ile kuvvetlendirilmiş sıfat, b. ***apaḳçıl*** ⊡). ※ ***PEMBE*** —: ***A, burası kapkaranlık, haydi ışık getir!*** (Musahipzade Celal 1936ms s.78). ※ ***Ve bir az sonra bizimkilerde şafak atmaya başladı. Nasıl atmasın ki bu kapkaranlık ormanın içinden beş on dakika ilerledikten sonra yollar karmakaraşık oldu.*** (C.Osm. Kaygılı 2003 s. 313).

EOsm. **kapkaraşu/kapkarşu** 'tam karşıda' TS 2247 < ***karşu,*** kuvvetlendirici ön takı (reduplication [ikileme] + tezat ünsüzü), b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***Ḳara yüzlü Ṣaʿlükı ḳapḳaraşu, | Ḍurutdılar ol ḳavm ile ḳarışu.*** (Mesʿüd bin Aḥmed 1991 no. 4903).

kapla- 'her tarafını örtmek, sarmak' Harezm Tk. (14. asır) ***ḳapla-*** a.m. Clauson 1972 s. 584–585. ※ ***Bir altun şemʿi-dān içinde müm yanar, ḳaplamış anı bir ulu fenār.*** (Ferec 855/1451 v. 108b). ※ ***Yigirmi ola dahı artuḳ cāriye bir birinden güzel, māh-ı çehārdeh-şebe gibi aralarında bir ḳız var, ġāyet müsteṣnā, vu müntehā, kenīzekler anı ılduzlar māhı kaplar gibi ḳaplamışlar.*** (a.e. v. 115a).

kaplama 'kılıf; (dişçilikte) caket (dişin metal kılıfla korunması)'. < ***kapla-*** + ***-ma*** eki, b. ***akıtma*** ⊡. ※ ***Kabak kafa, şiş göbek bir şeydi. Ağzı fişek kapçığı gibi gümüş krom kaplamayla doluydu.*** (F. Baykurt 1971t s. 12).

kaplan 'kaplan' < ETk. ***ḳaplan*** a.m. Clauson 1972 s. 584; G. Doerfer 1975 IV, 295 no. 2073 kelimeyi Mo. ***ḫablan*** 'bir yırtıcı hayvan ismi' ile mukayese eder; hayvan isimlerindeki ***-lan*** eki, b. ***arslan*** ⊡. ※ ***Gemicinüŋ başı arslan başı gibi, teni ḳaplan teni gibi, aġazı ejdehā aġazı gibi gelicek "Gelüŋ, gemiye girüŋ!" dėr gibi işāret eyledi.*** (Ferec 855/1451 v. 55a).

kaplıca, b. ***kapluca***.

kaplu baġa/BSTTk. **kaplumbağa** b.m. DS 2634–35, TS 2248, Meninski 1680 II, 3619 < ***ḳaplu*** 'kaplanmış, kabuklu' ve ***baġa*** 'kurbağa' kelimelerinden crasis (kaynaşma) b. ***acabola*** ⊡. ※ ***Ve bir cins ḳaplu baġalar olur ki vechi ādem yüzine şebīhdür.*** ('Ālī 1277 s. 140). ***Konfüçyüs uzun boyludur. Yürürken kollarını kuş kanatları gibi iki yanına açar. Sırtı da kaplumbağanınki gibidir. Kambur zamburdur.*** (S. Birsel 1995 s. 118).

kapluca/kaplıca 'suyu sıcak olarak yerden çıkan hamam' Meninski 1680 II, 3619 < ***kapalı*** ve ***ılıca*** kelimelerinden crasis (kaynaşma) b. ***acabola*** ⊡. ※ ***Lülüfer‿hātün ol‿hātündur kim Ḳapluca ḳapusına yaḳın yėrde Bursa ḥiṣārı dibinde tekyesi var...*** (F. Giese 1929 s. 19).

kaplumbağa, b. ***kaplu baga***.

kapon (gemicilik terimlerinden) 'demiri tutan zincirlerin birbirine karışmasını önleyen tertibat' < İt. (Venedik diyal.) ***capón*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 155. ※※

kaparo, **kaporo**, b. ***kapara*** II.

kaporta I/kaport (gemicilik terimlerinden) 'güverte üzerinden geminin içine giriş kapısı' L. Gürçay 1943 s. 229–230 < İt. ***boccaporta*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 97. ※※ 'otomobilde motoru örten kapak': ※ ***Karanlık gibi akşamın serinliği de otobüsün kaportasından, camlarından geçip içeriye doluyor*** (A. Yurdakul 1990 s. 157).

(Argo) **kaporta** II 'insanın dış görünümü, kılık kıyafeti' H. Aktunç 1990 s. 155 < ***kaporta*** I. ※※

kapot I/**kaput** I 'bir çeşit şapka veya kasket' Gio. Molino 1641 (cappotto maddesinde), Meninski 1680 II, 3572 < İt. ***cappotto*** a.m. G. Meyer 1893 s. 52. ※ ***Götine bir bī-naẓīr şalvar, ayaġına ṣıḳı ḳalyoncı yemenīsi, ve bir al ḳapot alub getürüb bunları oġlana geydürdi.*** (Ş. Elçin 1977–78 s. 202).

kapot II/**kaput** II/**kapıt** 'otomobilde motoru örten kapak' < Fr. ***capote*** a.m., asıl manası 'kadın şapkası'. ※ ***Kaputu kaldırıp, soktu başını içeriye. Önce akümülatörün suyuna baktı şaşkınlıktan. kabloları gözden geçirdi. Bujileri çıkarıp baktı.*** (R. Ilgaz 1990 s. 122). ※ ***Komodinin üzerinde bir şeref madalyası gibi Austin kaputlarına takılan armalardan biri duruyor.*** (C. Kavukçu 1997 s. 46). 'prezervatif' < Fr. ***capote*** a.m. ※ ***Düşük şaşık bilmez bizim kancıklarımız. Kocaları da kılıf, kapıt hoşlaşmazlar.*** (F. Baykurt 1967a s. 47). ※ ***Bizim köyün Bakkal Ahmed'i, güzden güze, bir de bahar zamanları, tutar, bir kıyamet gaput getirir.*** (F. Baykurt 1961o s. 249).

kapotaj, b. ***kabotaj***.

kappan, b. ***kabban***.

kapris 'geçici, düşüncesiz, değişken istek' < Fr. ***caprice*** a.m. < İt. ***capriccio*** a.m. ※ ***Köydeki kadınların da şehirdekiler gibi türlü türlü kaprisleri vardır.*** (O. Hançerlioğlu 1953 s. 13). ※ ***"Her türlü bahanen hazır ama hiç biri geçerli değil benim kaprisli sevgilim." diyerek gülümsedi kadın. Tartışmayı kesmek, havayı yumuşatmak istiyordu.*** (M.Z. Saçlıoğlu 1997 s. 97).

AD. **kapsa** 'büyük sepet, sele; tohum ve yem kabı, tahta sandık' DS 2635–36 < Yun. ***κάψα*** (kápsa) 'sepet, sandık' Tietze 1955 no. 120. ※※

AD. **kapsak** 'ağaç dallarından örülmüş ağzı geniş sepet, sele' THASDD 829 < Yun. ***καψάκι*** (kapsáki) 'küçük sepet' [***κάψα*** (kapsa) ***–aki*** küçültme eki, b. çulaki ⊡. ※※

kapsül/AD. **gapsin** 'mermilerin dibindeki ateş alan bölüm' ZTS 73 < Fr. ***capsule*** a.m. G. Meyer 1893 s. 71 < Lat. ***capsella*** 'küçük kutu' < Yun. ***κάψα*** (kápsa) 'sandık, kutu'. ※※

kaptan, b. ***kapudan***.

kaptıkaçtı I 'yolcu taşıyan motorlu küçük araba' < ***kap–*** ve ***kaç–*** fiillerinin geçmiş zaman hâllerinden müteşekkil terkip. ※ ***Günün her saatinin, her onbeş dakikasında bir kamyon, bir cip ya da bir kaptıkaçtı görmek mümkündü.*** (İ. Tarus 1961 s. 14).

kaptıkaçtı II 'bir kâğıt oyunu' < ***kap–*** ve ***kaç–*** fiillerinin geçmiş zaman hâllerinden müteşekkil terkip. ※ ***Kaptıkaçtı son zamanlarda pastırayı da, cimdallıyı da, bomu da unutturmuştur.*** (H. Kodaman 1944 s. 226). ※ ***Girince kahveden içeri, | Seni bekleyen arkadaşlar | Atarlar kaptıkaçtı kâğıtlarını | Masanın üstüne.*** (R. Ilgaz 1944 s. 28).

kapu I/BSTTk. **kapı** I b.m. (açılır kapanır giriş tertibatı) < ETk. ***ḳapıġ*** a.m. Clauson 1972 s. 583. ※ ***Ol bāġuŋ ḳapusında bir yüce aġac bitmiş. Dibinde͜ hüb seki vu laṭīf bıŋar var.*** (Ferec 855/1451 v. 37a). Mecazî manalarda: ※ ***Ferruḫ-şād Melik͜ hüb siyretler gösterdi, dād u dihiş ḳapusın açdı.*** (a.e. v. 42b). ※ ***Ṭāyife-i mezbürenüŋ vüzerāya keşret-i mülāzemetleri ve cühelā ekābir vāsıṭasiyle bize taṣaddür u tefevvuḳ ėtmesün dėyü ḳapu ḳapu gezmege muvāẓebetleri tevaġġulleriıne māni' ve āṣār u teṣānīf-ile tereffu'larına dāfi'dür.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 174–175). ***kapu geç–*** 'baştan savmak, atlatmak' TS 2250: ※ ***Eşiginde dem be-dem ben meste ḳapular geçüb…*** (Ẓātī 1967 s. 242). ***kapı gibi*** 'cüsseli, iri vücutlu': ※ ***Peşkirci başının oğlu, zaten güçlü kuvvetli, genç irisi, kapı gibi delikanlıdır.*** (S.M. Alus 1933p s. 148). ***kapı kapamaca*** 'ailece, bütün ev halkı ile beraber, hep birden': ※ ***Oraya yalıŋız sen iç güveyisi gitmeyorsuŋ. Köşkü ta'mīr etdirecekler. Bir ḳaç ay ṣoŋra-da arḳaŋdan ḳapı ḳapamaca bizde geleceğiz.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 426). ※ ***Senelerce uğraşaraḳ, didinerek topladığım kolleksiyonlarım, o bulunmaz antikalarım kapı kapamaca yandı.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 172). ※ ***kapı karşı*** 'yakın komşu, kapısı yolun öbür tarafında olan': ※ ***İstanbulda senelerce ḳapu karşı komşuluḳ etdiği bir ādemiŋ kim olduğını ba'del-vefāt ġazetelerden öğrenenler pek çoḳdur.*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 260). ※ ***Babamla ḳapu ḳarşı, ṭāḥīnī boyalı, çardaḳlı evde oṭururlardı.*** (E.E. Talu 1928 s. 35). ***kapı mandalı*** 'kılıbık' (F. Steinherr 1932 s. 189. Başka

manada: 'işe karıştırılmayan, kendisine önem verilmeyen kimse' TüS I, 641: ※ ***NİNE —Bu dızgırıç herif de kim? ZİVER —İki günde bir karısını kaybeder... NİNE (kahkaha ile gülerek) —Hay kapı mandalı herif hay!*** (Musahipzade Celal 1936ba s.81). EOsm. ***kapu yap–*** 'kapıyı kapamak' TS 2251: ※ ***Şeh aŋa girdi, ḳapu yapdı muḥkem.*** (Meḥmed 1965 s. 126 no. 2714). ***(bir şeyin) kapısını yap–*** 'bir şey istemek ya da söylemek için karşısındakini önceden başka sözlerle hazırlamak': ※ ***Bu akşamdan tezi yok, afyoncu bunağa kapısını yaparım: Biricik evlâdım Rızacığım taşradan İstanbula tayin edilmiş, haftada bir kaç gece anacığının evine gelecek, derim.*** (S.M. Alus 1933p s. 240). ***kapıdan yetme*** 'diplomasız, meslek tahsili görmemiş': ※ ***Elif, köyün kapıdan yetme ebesi Gülbaharı çağırmaya gitti.*** (M. Makal 1957k s. 16). Mecazî manada: ※ ***Bunların bir güdük eşekleri vardı. 936'da alınmıştı. 946'ya kadar tam on sene çifte, harmana sürdüler bu eşeği. Bir taraftan da, kapıdan yetme ufak bir öküzle.*** (M. Makal 1950 s. 24).

kapu II/BSTTk. **kapı** II 'hizmet yeri; hükümdar sarayı (orada hizmet edenlerin gözünde)' < ***kapu/kapı*** I. ※ ***Şeh–zāde pādişāhuŋ ḳapusına geldi, yüzügini bir ḳapu oğlanınuŋ eline vėrdi. "Var, pādişāha göster, issi kapıda durur dė!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 51a). ※ ***Keniyzek durdı, bir eski cādır büründi, Dalle–yile ḳapudan çıḳdı gitdi. Ḳapucı sandı ki bir cāriyedür, işe gider.*** (a.e. v. 215a). ***kapu oğlanları*** 'Sarayda hizmet eden beyaz hadımlar' İ.H. Uzunçarşılı 1945 s. 356: ※ ***Ḥalen–ki der–i devletde aġalıḳ rütbe–i rātibesine vāṣıl olmışı yoḳdur ve bu zümrenüŋ ekṡeri ḳapu oğlanlığından gelmiş iken anlara bu deŋlü ri'āyet olınmaḳ çoḳdan çoḳdur.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 176).

kapuçina/kapiçino/kapçona 'az sütlü kahve' < İt. ***cappuccino*** a.m., asıl manası '1528 senesinde kurulmuş bir katolik tarikatına mensup rahip'; bu rahipler kabüşonlu cübbeler giyerlerdi (***cappuccio*** 'kabüşon, kukuleta'); bu cins kahvenin rengi bu cübbelerin rengine benzetilirdi. ※ ***Hüseyinlerin masasına kapçonaya sucuk vermektedir.*** (Nâzım Hikmet 1965e s. 63 [Bu verideki anlam?]). ※ ***Eve dönerken, yolumuzun üstünde Jazz Café vardır. Orada, genellikle, bir kapuçina içer ve hep Sait Faiki, "Lüzumsuz adam" adlı hikâyesini, genç bir üniversite talebesi olduğum 1947–48 yıllarının Asmalı Mescitindeki Elit kahvesini anımsarım.*** (Fethi Naci 1999 s. 107).

kapudan/BSTTk. **kaptan** (gemicilik terimlerinden) 'gemiyi yöneten kimse' < İt. (Venedik diyal.) ***capitán*** Kahane–Tietze 1958 no. 152 (birçok eski örneklerle). ※ ***Kaptan köprüsü kampana çaldı | Irgat boşaldı.*** (Nâzım Hikmet 1930 s. 24). ※ ***Sīnāba varacaḳ gemilerümüzüŋ her ne vech–ile maṣāliḥi olsa anı pādişāh͜ ḫāṭırı–çün ve dōstlıḳ ve maḥabbet iẓhār ėtmeg–içün anlaruŋ maṣāliḥlerini göri–vėresüz ve hem ḳapudana͜ harc aḳçasın vėrmişüzdür.*** (F. Giese 1929 s. 148).

kapudana, b. ***kapitana***.

kapuska/kopuska 'etli lahana yemeği' < Sl. (Rus. vs.) ***kapusta*** a.m. 'Lat. ***composita*** 'karışık (sebzeler)' F. Miklosich 1889 s. 12; G. Meyer 1893 s. 56; daha fazla malumât için b. M. Vasmer 1953 I, 524). ※※

kaput I ve II, b. ***kapot*** I ve II.

kaput III 'asker paltosu' < Fr. ***capote*** a.m. ※ ***Omuzlarında beyaz torbaları, koltuklarında birer asker kaputu gibi kıvırılıp kınnapla çeke çeke bağlı yorganları, trene bindiler.*** (Orhan Kemal 1954 s. 5). ※ ***Bahar, güz, kış, kolları aşınık, etekler tiftiklenmiş deve tüyü kabanımdan — asker kaputu derdi annem — başka bir şey bilmeden.*** (L. Erbil 1985 s. 49). ***kaput bezi*** 'amerikan bezi'. ※ ***Daha geçende kaput bezi bulamadık da kefensiz gömdük Salih'in ölüsünü.*** (R. Bilginer 1964 s. 33).

(Argo) **kaput** IV 'iskambilde hiç el vermeden yenme' < Fr. ***capot*** a.m. ***kaput et–*** 'kâğıt oyununda karşısındakini tek sayı almak imkanından mahrum bırakmak': ※ ***Bilmem hangi meşhur dansözün çıplak göğsüne tavlayı koyup, karşısındakileri kaput ettiği, bilmem hangi dilber madamın kucağında poker çevirdiği...*** (S.M. Alus 1933p s. 141). ***kaput ol–*** 'être capot au jeu' G. Meyer 1893 s. –59.

(Mektep argosu) **kaput git–** 'bitirme sınavlarından hiçbirinde başarılı olamamak, bütün derslerinden zayıf almak' H. Aktunç 1990 s. 155 < ***kaput*** IV.

kapüşon/kaplşon 'kukuleta' < Fr. ***capuchon*** a.m. < İt. ***capuccio*** a.m. ※ ***Patronum kaplşonumu başıma geçirmeye uğraşıyor, sonra da omuzuma atıyor kolunu.*** (F. Hepçilingirler 1997 s. 15). ※ ***Dışarı çıktığında ince bir yağmur çiseliyordu. Kapşonunu başını geçirdi.*** (Y. Yazıcı 1990 s. 145).

kar b.m. (kış yağışı) < ETk. ***ḳar*** a.m. Clauson 1972 s. 641. ※ ***Aḥmed bāzāra vardı, ḳar getürse gerek. Gelsün, vėrelüm‿Höcaya icsün, andan cıḳa, söz var-ise söylese*** (metin ***söyleşe***). (Ferec 855/1451 v. 222b). ※ ***İttlfāḳ gece ėrlşdükde bulıt ḳopdı, ḳar u ḳay u yağmur u ruʿūd u burūḳ u ṣavāʿlḳ, rlyāḥ, ʿāṣife belürdi, ḳıyāmet günl gecesiydi.*** (a.e. v. 131b). ***kar alacası*** 'tipi' (?) : ※ ***Ġış günü sığırı dağa çıharmış, ġar alacasında sığır gudēken bi yılan yavrusu görmüş.*** (A. Caferoğlu 1943 s. 35). ※ ***Dar aralıḳtan çıkacağı sırada, kar alacasında kanburunu çıkararak Hocaların Hakkının geldiğini gördü.*** (Kemal Tahir 1957 s. 293). ***karda gezmek de izini belli etmemek/karda yürümek de izini belli etmemek*** 'kimsenin sezemeyeceği şekilde gizli iş görmek': ※ ***Ben bizim takım komutanına dedim ya: "Oğlum yapın, yakalanmayınl Söz temsili, karda gezin de, izininizl belli etmeyinl"*** (F.C. Göktulga 1943 s. 123). ※ ***Bazı bazı arkadaşları takılıp: "Sen ne tilkisin Hamdi, karda yürür de izini belli etmezsinl" dedikçe, kendi kendine "Keşki öyle olsaydım!" der ve dalavere yapamadığına için için yanardı.*** (S. Ayverdi 1940 s. 84). ※ ***Bak biz karda geziyoruz da izimizi belli etmiyoruz, değil mi yosmam?*** (Musahipzade Celal 1936ka s. 32).

AD. **kar** 'sağır' DS 2637 < Fa. ***kar*** a.m. ※ ***Bē-namaz ġol vėrdi, dėdi ki "Ġulaḫlarım kar olsun eyer dėdīyim sözü dansam!"*** (A. Caferoğlu 1942 s. 7).

Osm. **kâr** I 'iş; meslek, ticaret' < Fa. ***kār*** a.m. ※ ***Şeh-zāde yüzdi, bir taḫta dutdı, aŋa bindi. Üc günden ṣoŋra kār cāna, kārd (?) üstüḫʷāna yėtişdi. Aclıḳ, susuzlıḳ ġāllb oldı.*** (Ferec 855/1451 v. 32a. Bu verideki ***kārd*** ,herhâlde Fa. ***kard*** 'bıçak' olarak düzeltilmelidir, krş. BSTTk. ***bıçak kemiğe dayanmak***; [Editörün notu]). ***kār u bār*** 'işler, ticarî teşebbüs': ※ ***Bu işüŋ yöresine yörenme,‿haşmuŋ bī-raḥmetdür, pür-zaḥmetdür. Kār u bārdan dönmek gereksin, bu endiyşenüŋ ziyānı südından artuḳdur.*** (a.e. v. 133b).

kâr II 'kazanç, menfaat, istifade' < ***kâr*** I. ※ ***Ye bunca meblâğları size rāyigān-mı erür? Dehşet kārı var ola!*** (Ferec 855/1451 v. 241a). ※ ***Tüm kârı sizin olsun. Yeter ki benim ana malımı bana versin.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 307).

kar- 'karıştırıp birleştirmek' TS 2315–18, DS 2665: 'karıştırmak' < ETk. ***ḳar-*** a.m. Clauson 1972 s. 642–643; Tkm. ***gar-, garja-,*** Uzb. ***qor-*** a.m. ※ ***İste anı, ki yolı varmışdur, | Cānını Ḥaḳ nürına ḳarmışdur!*** (Sulṭān Veled 1958 s. 11). ※ ***Āh o yalıŋ yüzlü bir yalıŋ ḳılıc alub ele, | Naẓmīnüŋ ister ki ḳara yėre ḳara ḳanını.*** (Naẓmī 1928 s. 67). ※ ***Adamlardan biri, bir tahtanın üstünde çimento karıyordu.*** (S. Dölek 1999 s. 138).

kara I 'siyah; esmer tenli; zenci' < ETk. ***ḳara*** a.m. Clauson 1972 s. 643–644. ※ ***İ duḫter! Ne kişisin? Bu ḳara ne ḳaradur? Eline neden düşdüŋ?*** (Ferec 855/1451 v. 46a). ※ ***Gördi ki Kara yılan ağı zebün eyledi. Pādeşāhuŋ aḳ yılana özi göyündi. Buyurdı, ḳarayı, zişti öldürdiler.*** (a.e. v. 88a). Kara renk uğursuz sayılır: ※ ***Hey ẓālim, n-eylersin? Bu ʿāciz ʿavratdan, ṣāḥib-vāḳıʿadan, işden düşmişde ḳara-baḫtludan n-istersin?*** (a.e. v. 111b). 'yas tutanların rengi': ※ ***Dāye ḳaralara boyanub vardı, gėrü zāviyesinde oturdı, mücāvir oldı. Taḫt öŋinde kül döşedi. Anuŋ üstünde oturub işini ağlamağa düzdi.*** (a.e. v. 30b). ***kara bus/kara pus*** 'üzgünlük' (?) TS 2278 < ***kara*** ve ***pus*** 'tasa, kaygı' DS 3489: ※ ***Anı göricek revende ḳara büs oldı. Melül olub oturdı.*** (Ferec 855/1451 v. 246b). ***kara cümle*** 'en basit yazı ve hesap bilgisi': ※ ***Oḳumaḳ yazmaḳ‿ḫuṣūṣında ise ḳara cümleyi ögrenmek sevdālarında tek u pü ėder.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 145). ※ ***Dārü l-mülk-i Yemende küllī ṭāʿün belürmiş, mezbür Murād Paşa ḳapusındaki erbāb-ı ḳalemüŋ ʿömrleri defteri dürilmiş, yaʿnī cümlesi ḳara cümle erḳāmı gibi sügvār u perīşān düşüb ḥisāb-ı zindegānī cerīdesinden ṭaşra sürilmiş.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 145). ※ ***Ahmed Efendinin kara cümlesi kuvvetli idi; ama yanlış yapmamak kaygusile çok çalıştı; hesapları ikişer defa yaptı.*** (B. Felek 1957 s. 37). ***kara çal-/kara sür-*** 'iftira etmek': ※ ***Paralı oğlan bir görüşte sevdalanıyor yoksul kıza. Anası babası engel olmak için dolaplar çeviriyorlar. Kara çalıyorlar "kötüdür" diye kıza.*** (Peride Celal 1978 s. 69–70). ※ ***Bir yol onun sırtına bir kara sürmüşler, artık kendini zor anlatır.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 210). ***kara gözler*** 'gözlerin irisi çok koyu olan (güzellik alâmeti, alaylı tabirlerde)': ※ ***Ḥerīf, ḳara gözlerimiŋ‿ḫāṭırı içün her istediğimi yapar mı?*** (E.E. Talu 1928 s. 328). ※ ***Nereden ḳazandığıŋ belli olmayan iki piçiŋ, bir de ḳara gözleriŋe ʿāşıḳ olduğumdan değildir, aŋladıŋ-mı,‿Ḫānım?*** (a.e. s. 330). ***kara gün*** 'felâket günü' TS 2261: ※ ***Ey göŋül, gör ne ḳara gün geldi başına!*** (Ẕātī 1970 II, 300). ※ ***Bir dügündür, her ḳara günlüye olmaz ol naṣīb; Meclisüŋde germ olub yaḳmış senüŋ mestāne dāğ.*** (Ḥayretī, A.N. Tarlan 1949 IV, 43). ***kara kuş*** 'kartal; çaylak' DS 2648. ※ ***Aldığı bir kīle toḫumluk içün bir iki misli vermeği ḳabül ediyor. Mevsim-i idrāk ḥulül edince miḳraż-ı rencberiŋ ḳara ḳuş gibi başındadır, ḥukümet belki maṭlübātını temāmen taḥṣīl edemez, lākin bu bir pāra, bir ḥabbe bile bıraḳmaz*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 222). ***kara okka*** 'gayrı safi, brüt ağırlık': ※ ***Keko bazan iki kara okka elmanın getirdiği kârla üç koçan mısır alırdı. Bütün aile akşamdan akşama mısır yerdik.*** (F. Baysal 1944 s. 142). ※ ***Sakaryada bol balık tutulmuş olur. İstanbulda barbunya balığının 14 lira olduğu vakitlerde, bu balıkların kara okkası beş kuruştur. Mahalleler misk gibi balık kokar.*** (S.F. Abasıyanık 1950m s. 90). ※ ***Ulan düşünsene ben yüz okkayım kara okkaylan!*** (F. Baykurt 1971t s. 43).

kara II b. ***karra***.

AD. **karabakal/karabakkal** 'eti için avlanan siyah tüylü bir kuş, karatavuk' DS 2637 < ***kara*** ve ***bakal*** 'karatavuk'. ※ ***İşte kulaklarım, dinle bülbülü! Dinle üveyiklerin, karabakalların sesini.*** (İ. Balaban 1968 s. 57). ※ ***Kalk, ufacık, çil kanatlı bir karabakkal kuşu gibi uçarak Dürümün yanına var. Otur başucuna, anlat bu dediklerimi!*** (F. Baykurt 1971t s. 340).

karabasan 'sıkıntılı ve korkulu düş, kâbus' < ***kara*** ve ***bas-*** fiilinin ***-an*** partisipi; belki ***albas-*** örneğine göre yaratılmış neolojizm. Mecazî manada 'sıkıntılı ruh durumu': ※ ***Korkunç bir şey yaşadım. Bir karabasan. Etkisinden kurtulamıyorum.*** (N. Eray 1990 s. 41).

karabaş b. ***karavaş***.

karabet 'akrabalık' < Ar. ***ḳarāba*** a.m. ※ ***Ma'lüm ola ki hevesümüz oldı ki sizüŋ-ile ḳarābet ḥāṣıl ėdevüz.*** (Ferec 855/1451 v. 201b).

karabina 'bir zaman Osmanlı ordusunda kullanılmış olan ateşli silâhlardan biri' < İt. ***carabina*** a.m. G. Meyer 1893 s. 71 < Fr. ***carabin*** 'silâh taşıyan atlı asker' (17. asır). Kelimenin menşei için çeşitli faraziyeler var. ※ ***Ferruhdil'in eli altında haylı cenk ālātı var idi. Hemān sekiz dāne ḳarabina ve beş tabanca ve iki boylu tüfek, vāfir barut ve kurşun alup andan ol şeyleri yüklenüp kapudan birer birer aşağı inüp gitdiler.*** (Ş. Elçin 1975-76 s. 195). ※ ***Ne de çok silâhları vardı babamın! Çakmaklı tüfeklerden tutun da son sistem karabinalara kadar türlü türlü, boy boy av ve harb âletleri burasını âdeta bir manganın mühimmat deposuna çevirmişti.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1957 I, 116).

AD. **kara buğra** I /**kara burğa** 'bir nevi dokuma' < ***ḳara*** b.m. ve ***buğra*** 'erkek deve (belki rengini bildiriyor)'. ※ ***Ve ḳara buġra futanuŋ meşdüdi yigirmi çile ola. Her çilesi seksen tel ve boyası çivit boyası olub, uzunı bir buçuḳ arşun buçuḳ çār yek, eni bir arşun ve rub'ı olurdı.*** (Ö.L. Barkan 1942 [1502] II, s. 33). ※ ***Peştümal: Çorumda peştanbal diye söylenir. Kara burğa, selaser, toplulu, mekikli diye çeşitleri vardır.*** (H.Z. Koşay 1943 s. 30).

kara buğra II 'bir nevi top' < krş. ***kara buğra*** I. ※ ***Ḳara buġranuŋ içinden nice ṭaş, | Kāfire atdılar, ėtdiler ṣavaş.*** (Enverī 1928-29 s. 60). ※ ***Ḳara buġrayı [I] Freng oda urur, | Ġāfil olmış Türk, ıraḳ yėrde ṭurur.*** (a.e. s. 61).

kara burğa, b. ***kara buğra*** I.

karaca, b. ***karıca***.

kara cahil 'hiç mektep görmemiş (kimse), çok cahil' < ***kara*** I ve ***cahil***). ※ ***Naḥiyeniŋ müdiri ve yegāne me'müru Ṭāhir Aġa isminde bir ḳara cāhil.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 65). ※ ***"Ḥāletiŋ oḳuması, yazması yoḳdur." —"Tekmīl aḥbābları da onuŋ gibi ḳara cāhil-mi?"*** (M. Yesari 1927 s. 149).

karaca kuruca, b. ***kara kuru***.

AD., RD. **karaca ot** 'kökü hayvanların vücutlarındaki ağrı ve sızıyı gidermekte kullanılan bir ot; Helleborus niger' DS 2639, O. Blau 1868 S. 262, İ. Hauenschild 1989 no. 568. < ***kara*** I ***-ca*** ve ***ot.*** ※※

kara çalı 'iki kişinin arasına girerek ilişkileri bozan kimse' < ***kara*** I ve çalı. ※ ***Zaten mevkiimiz sıfırdı, bu sefer büsbütün aşağıladık. Aralarında bir kara çalı gibi durduğumuzu hissediyordum.*** (M. Makal 1950 s. 103). ※ ***Senin kızı isteriz. Oğlumuzun gönlü gözü düşmüş. İki genç. Kara çalı olmayalım deriz.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1975 s. 184).

AD. **karaçav** I 'duvarcı iskelesi' DS 2640–41, TS 2256–57 < ?? ※ ***Andan soŋra binā tamām oturuşub yerleşmeden isti'cāl eyleyüb ḳaraçavını fi l-hāl indürdi. Bu kerre miḳdār-ı sābıḳdan beş arşun alçaḳ yapub ḳaraçavın bir yıl ḳodılar, ṭurdı. Bir yıldan soŋra Aya-Sofyanuŋ ḳapuların berkitdiler...*** (İbn-Kemāl 1957 s. 89).

karaçav II, b. ***karaço***.

AD. **karaçi** 'Çingene' DS 2641, TS 2257 < asıl manası 'dilenci' olan kelime Türk dillerinde (ve başka dillerde, ms. Suriye Arapçası, Kürtçe, Farsça) yayılmıştır, b. G. Doerfer 1967 III, 434 no. 1443. ※※

karaço/karaçav II 'araba; sap çekme arabasını köşe kısımlarını birbirine bağlayan iki uzun değnek' ZTS 110 < İt. ***carrozza*** 'araba'. ※ ***O ne çalım | Kurulmuşum karaçoya | Keten gömleğim ütülü tiril tiril | Karşıyakam yanıyor pırıl pırıl | Çek demişem Koço'ya.*** (H. Yağcıoğlu 1955 s. 70). Krş.***atlu karaca/atlı karınca.***

Karadağ 'Yugoslavya'da dağlık bir bölge, 19. asırda krallık idi; Avrupa'da İt. ismi altında ***Montenegro*** olarak bilinir' < ***kara*** I ve ***dağ. Karadağ toplusu*** 'Balkanlarda bir zaman kullanılan bir tüfek cinsi': ※ ***Yılın birinde, el köyünde muhabbetten kaldırıp sürüklediği bir karıyı, yolunu keserek elinden almak istemişler. Bir Karadağ toplusu ile, dört silâhlıya karşı koymuş ve hattâ attığı fişeklerden birini hasmının elindeki filintanın namlusuna sokuvermiş.*** (F. Erdinç 1955 s. 29).

Karadeniz 'Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Rusya ortasındaki deniz' < Fr. ***la Mer Noire*** a.m.dan calque (ödünçleme çeviri). (Bu açıklama doğru olamaz; Karadeniz adı Evliyā Çelebi Seyahatname'sinde [17. y.y.] çok yaygındır. Daha eski metinlerde de geçer Yun.dan [Póntos Mélas "Kara Deniz"] calque [ödünçleme çeviri] olabilir. [Editörün notu]). ***Karadenizde gemileri mi batmış?*** 'neden bu kadar ümitsiz bir ifadesi var?': ※ ***Suratı asmış. Fesi cebinde. Karadenizde gemileri batmıştan farksız.*** (S.M. Alus 1933p s. 132).

karadin 'denizde esen bir rüzgâr' < İt. ***garbino*** 'güney-batı rüzgârı' kelimesinden yanlış bir kayıt mı? ※ ***O gece yüksek karadin esmeğe başlamış. Mühürdar istikametinden gelen şiddetli poyraz denizin altını anababula etmişti.*** (Reşat Enis 1947 s. 57). Başka kaynaklarda bulunamadı.

AD. **kara don/karadon** 'vücudun aşağısına giyilen uzun ve bol giyim, şalvar' < ***kara*** ve ***don.*** ※ ***Üstelik süslü bir çatala da binmişti. Evet! Artık karadona tenezzül etmiyor, İstanbullular gibi pantalon giyiyordu.*** (Reşat Enis 1944 s. 4). ※ ***Ayaklarında rugan çizmeler, bacağında karadon denen şalvar, belinde Trablus kuşağı, kuşağın arasında parlak demirli sustalısı, altıpatları, tütün tabakası ve iri taneli sarı tesbihi mutlaka bulunur.*** (Orhan Kemal 1951s s. 62).

AD. **karadul** 'Tarantula örümceği' < ***kara*** ve ***dul***; İng. ***black widow*** a.m. tabirinin calque'ı (ödünçleme çeviri). ※ ***Evet, Uzak Asya'dan Amerika'ya, Avrupa'dan Afrika'ya kadar değişik doğal ortamların***

hayvanlarını görmek mümkün buralarda. İsterseniz, seviştikten sonra eşini öldüren bir karadulla arkadaş olabilirsiniz. (N. Güngör 1992 s. 18).

AD. **karadüzen** I 'küçük tambur' DS 2642 < ***kara*** ve ***düzen***. ※ ***Kimi kanun çalar, kimi tanbura, | Kimisi bulgara, kimisi cura, | Kimi kara-düzen, kim[I] düzen-kara, | Kiminin elinde çögür, saz olur*** (Mestī, D. Dilçin 1945 s. 113).

AD. **karadüzen** II (sıfat veya zarf) 'düzensiz; gelişigüzel' DS 2642 < ***kara*** I ve ***düzen.*** ※ ***Birkaç evde arama darama yapmış bu bizim Musdu, emme bulamamış! Ne de olsa kara düzen bir arama Fennî araç felan yok elinde.*** (F. Baykurt 1971t s. 279).

karafa 'sofrada kullanılan sürahi' < İt. ***caraffa*** < İsp. ***garrafa*** a.m. < Ar. ġarrāfa 'su çekmek için kullanılan su kabı'. ※ ***Tahta masanın üzerine, meze lekeleri ile beneklenmiş bir örtü yayıldı, hemen karafalar, siyah şişe ile Taşdelen suları geldi.*** (R.C. Ulunay 1994 s. 47).

karafaki 'uzun boyunlu, kulpsuz küçük rakı sürahisi' < ***karafa*** + ***–akI*** küçültme eki, b. ***çulakI*** ⊡. ※ ***Efkârlı ya, rakı getirtmiş. Birinci karafakiyi bitirmiş; ikinci karafakiyi bitirmiş; üçüncüsü önüne konurken...*** (S.M. Alus 1944 s. 116). ※ ***Her akşam Pasaportta, Hasan Efendinin meyhanesinde karafakInIn başına çöküyoruz. Saatler su gibi akıp gidiyor.*** (A. Yurdakul 1989 s. 50). ※ ***Bir küçük karafakiyi doldurmuştur. Rakısını mutfakta içer, sofrayı hazırlar.*** (A. Kutlu 1995 s. 196).

AD. **karagöz** I 'ebegümeci; börülce, fasulye' DS 2643 < ***kara*** I ve ***göz***. ※ ***Tedirgin açtı sebzeci dükkânını. Uzun, sert, kılçıklı yerli fasulyelerin, parmak büyüklüğünde ve henüz yeşili yitmemiş tazecik patlıcanların çevresinde kirli hanım, karagöz demetleri vardı.*** (A. Kutlu 1991 s. 129).

karagöz II 'Pontus mıntıkasında eti için yetiştirilen beyaz koyun cinsi' S. Batu, *Türkiye Koyun Irkları* s. 19.

(Kumarbazlar argosu) **karagöz III** 'küçük boyda, benekleri diğer zarlardan daha siyah bir zar'. < ***kara*** I ve ***göz***. ***Karagözün hilelisi olduğu gibi, temizin hIlesIzI de vardır.*** (H. Kodaman 1944 s. 19).

karagöz IV 'darbe, vuruş' (?) < ***karagöz*** III (?). ※ ***Ken'ān iḥtiyācāt–ı ẕelīlesini bir müddet daha idāme edebilmek için Nāmiyeniŋ sermāye–i hayātı olan bu līrālara bir ḳara-göz indirmeniŋ yolunu düşündü.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 422).

Karagöz 'bir erkek adı; arkadan ışık vererek bir perde üzerinde gösterilen bir halk temsilinde (hayal oyununda) en mühim karakterin adı ve dolayısıyla bu temsillerin adı'. ※ ***Karagöz: Kocamı al da getir! —Hacivat: Vay köftehor vay! Nekadar acul şeysin!*** (M. Rona 1944g s. 30).

karagözlü 'sevilen kimse, sevgili' < ***kara*** I ve ***göz*** + ***–lü*** b. ***adamakıllı²*** ⊡. ※ ***On sekiz, yiğirmi yaşlarında genc bir çoban ḳoyunları ṭağıtmış, kendi de büyük bir ağacın gölgesinde oṭurmuş, Kavalını ḥazīn ḥazīn ötdürüyordu. İḥtimāl bu çoban Karagözlüsünü, köydeki 'Āyişeyi düşünüyor ve bu naġamātı oŋa itḥāf eyliyordu.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 299). ※ ***"Eve şimdi gidip ne yapacağız geçtir. Ben odama gideceğim." —"Odanda karagözlülerin beklemiyorlar ya, bize gidelim işte!*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 317–318).

AD. **karağan** 'fırça gibi kullanılan sert tüylü bir bitki; yapışkan ve kokulu yaprağı olan, bodur funda boyunda dikensiz bir bitki' DS 2644 < ?? Krş. Az. Tk. ***ġarağan*** 'ğış otlağlarında bitän ço̰hillik yem bitkisi' ADİl 1966 I, 429. ※ ***Gene de balı iyi olur, çam, çiğdem, çiçek kokar. Karağan, meşe, dağ elması kokar.*** (F. Baykurt 1971t s. 52).

karağı, b. ***kırağı***.

EOsm. **karaġul/karavul/**BSTTk. **karakol** I 'devriye, nöbetçi; polis veya jandarma noktası' DS 2654, TS 2283–85, Meninski 1680 II, 3661 < Mo. ***ḳara-ġul*** a.m. M. Räsänen 1969 s. 235–236, G. Doerfer 1963 I, 399–403 no. 276 < ETk./EMo. ***ḳara-*** 'bakmak, gözetlemek' + Mo. ek G. Doerfer 1963 I, no. 276, yayılış için b. C. Schönig 2000 s. 152. (Dikkat: ETk.de ***kara-*** 'bakmak' fiili yoktur. [Editörün notu]). ※ ***Kalʿanuŋ öŋinde bir dīvār var, | Oḳ atımı bir ḳapusı var-dı ḍar. | Ḳaraġul ḍurmaġ-içün-dür bir ḥiṣār.*** (Enverī 1928–29 s. 70). ※ ***Pādişāhuŋ dāyim öŋince ḳa-ravuli vardı. Öŋince yürirdi. Nā-gāh bir gün ḳaravul bir niçe alay düşmāna bulışdılar.*** (F. Giese 1929 s. 171). ※ ***Gece ḳaravul çıḳar-maḳda taḳṣīrlik etme!*** (Mercümek Aḥmed 1944 s. 346). AD. ***ġarölluh çek-*** 'nöbet beklemek, göz kulak olmak': ***Gediŋ siz; men özüm burda ġarölluh çekerem.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 43). ***karakolluk ol-*** 'karakola götürülmek': ※ ***Ḥāleti benim de gözüm pek ṭutmadı. Dün gece az ḳaldı ḳaraḳolluḳ oluyorduḳ.*** (M. Yesari 1927 s. 52). ※ ***O kadının yü-zünden karakolluk olduk. Aman ablacığım bana beş lira gönder, zira cebimde beş kuruşum yoktur.*** (S.M. Alus 1933k s. 179).

kara halile/karahalile (eczacılık tabirlerinden) 'Terminalia chebula, Myro-balan ağacının olgun olmadan kurutulan meyvelerinden yapılan müshil'. < ?? ※ ***MÜŞTAK —"Birer saat ara ile içilecek." PEMBE —"A, yine mi ilâç?" MÜŞTAK —"Şayet sökmezse kara halile macunu."*** (Mu-sahipzade Celal 1936ms s. 12).

AD. **kara hübür** 'kara dut' < ***kara*** ve ***hübür*** 'dut' DS 2448. ※ ***Kure Mama, kapı komşular ve nenem hep birlikte, elbirliğiyle anamın be-reketli rahminden zorla çekip çıkarttıkları "kara hübür" dutu karası esmer veledi sarıp sarmalarken diger taraftan bir grup kocakarı da, babamın dişçilik yaptığı dükkânın yolunu çoktan tutmuşlardır.*** (M. Margosyan 1996 s. 25). ※ ***Öğleye doğru "baco"lar sırayla gelmeye başlamışlardı. "Kara hübür" denen ve yenmesi-ne doyum olmayan iri, mayhoş meyveleri insanın elini, dudağını çıkmayan mürekkep gibi mora boyayan iri yapraklı dut ağacının koyu gölgesinde yerlerini alıyorlardı.*** (a.e. s. 35).

Osm. **karain/karayin** 'karineler, ip uçları' < Ar. ***ḳarāʾin*** a.m. [***ḳarīna*** ke-limesinin çoğulu]. ※ ***Şeh-zāde eyitdi: "Fülān damda göŋlüm ḳuşı bunuŋ gibi dāmda giriftār oldı." dėdi. Naṣr-ı ʿAyyār ḳarāyin-ile muḥaḳaḳ bildi kim dam gendü damıdur, dām-ı dam diyv-i da-mıdur.*** (Ferec 855/1451 v. 50a). ※ ***Ammā Bediyʿül-cemāl bu sözleri nāz cihetinden söylerdi ve illā ʿışḳda bu daḫı nihāyet-idi, ġāyet-idi. Gine ḳarāʾin-ile maʿlüm ėtdi kim şeh-zādenüŋ ʿışḳı Bediyʿü l-cemāle müteʾek[k]id imiş.*** (a.e. v. 151b).

EOsm. **karak** I 'göz' TS 2262–63 < ETk. ***ḳaraḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 652. ※ ***Ḳıya baḳışları cānlar sökerler, | Ḳaraḳ baḳışları ḳanlar dökerler***. (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 s. 253 no. 3314). ※ ***Ḳaraḳlardan dökilen yaş-lar içün...*** (a.e. s. 382 no. 6726).

karak II, b. ***korak***.

Osm. **karaka** (gemicilik terimlerinden) 'bir çeşit harp gemisi, büyük kalyon' L. Gürçay 1943 s. 223–224 < İt. ***caracca*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 158 (eski örneklerle). ※※

AD. **karakaçan** 'sıpa, eşek yavrusu; Bulgaristan'da ve Trakya'da çok bulunan bir koyun cinsi' DS 2645, S. Batu, *Türkiye Koyun Irkları* s. 17< ***kara*** I ve ***kaçan*** 'koşan': ※ ***Adananın en hoşuma giden tarafı işte: Cenub Anadolu'nun bu köhne vilayetinde "karakaçana" yol verilmiştir. Burada esnaf ve rençber, şeytan arabasını eşeğin yerine koymuştur***. (Reşat Enis 1944 s. 212). ※ ***Oyuncağım geliyor aklıma. Tahtadan yapılmış, kulakları ve burnu kırmızı bir karakaçan.*** (A. Yurdakul 1987 s. 16).

AD. **karakavuk** 'hindiba' DS 2646, I. Hauenschild 1989 no. 322. ※ ***Bahar olunca gün adamın belini, başını kızdırır. Otlar, soğanlar yeşerir. Karakavuklarını, kuzukulaklarını, yemlikleri kazar gelirsin, atarsın bir çanak sirkenin içine, bulgur pilâvının yanında yirsin.*** (F. Baykurt 1967a s. 45).

karakimyon, b. ***klmnon***.

karakol I, **karakolluk ol–**, b. ***karağul***.

(kara)koncolos/(kara)koncoloz 'çocukları korkutmaya yarayan hayalet, umacı' < Yun. ***καλικάντζαρος*** (kalikántzaros), (Karadeniz diyal.) ***καρκάντζολος*** (karkántzolos) a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 783 (birçok eski ve yeni örneklerle). Krş. ***koncolos.***

karakter I/**karekter** 'özellik; seciye' < Fr. ***caractère*** a.m. < EYun. ***χαρακτήρ*** (kharaktēr) 'damga, ehlî hayvanlara yapılan dâğ'. Orta hecede /**a**/→/**e**/ hadisesi için krş. ***kanape/kanepe.*** ※ ***Bu, herhangi fenden olursa olsun, ifadesi Ahmed Midhat'ın ömür boyunca kültürde düstur edineceği bir hayat görüşü karakterini kazanacaktır.*** (O. Okay 1975 s. 3). ***karakterli*** 'karekteri iyi': ※※ ***karaktersiz*** 'karakteri kötü': ※ ***AYHAN – Veli denen karaktersizi gördün mü? Onbeş bine satmış kendini.*** (İ. Engin 1961 s. 52).

karakter II 'roman, hikaye vb. sanat metninde şahıs' < ***karakter*** I. ※ ***Tabii siz patronumuzun ne biçim bir adam olduğunu bilmediğiniz için buna benzer şeyler düşünmekte haklısınız. Onun karekterinl usta hikâyeciler gibi uzun uzun çizmeye kalkışmaktansa bir fıkrasını anlatıp geçelim.*** (R. Ilgaz 1962n s. 71). ※ ***Benim anlayışıma en yakın insan Stendhal'dIr. Anlattığı karakterler, tipler de benim romancı kişiliğime en yakın olanlardır.*** (Yaşar Kemal 1980 s. 311).

karakucak 'güreşte kavrama, sarılma' DS 2647 < ***kara*** I ve ***kucak***. ※ ***O da sıçrıyo, ipleri ġırıyo.‿Hoca-da hoppadan iniyo, ġara-ġucaḳ dalıyo‿hoclya.‿Hocanın elini, yüzünü ġana boyyu.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 17). ※ ***İtlşmeğe başladılar. O onu itti, o onu. Sonra birdenbire karakucak oldular.*** (Orhan Kemal 1952c s. 14).

kara kura/karakura I 'toprak, kara çamur, kir' < ***kara*** II + labialisation'lu mühmel, b. ***abidik gubidlk*** (?) ※ ***Dalle der-ḥāl evine vardı, ḳızlarına, ḳaravaşlarına ḳara ḳura dürtdi, yalıncaḳ eyledi. Her birinüŋ eline bir sllāḥ vėrdi.*** (Ferec 855/1451 v. 220a)

AD. **karakura** II 'kâbus' DS 2648 < ***kara kura/karakura*** I. Krş. Az. Tk. ***ġara-ġuru*** a.m.

kara kuru 'çok zayıf ve esmer (kimse)' < ***kara*** I ve ***kuru***. ※ ***Kara kuru, mangal maşası gibi bir kadınla ömrü geçiyor.*** (S.M. Alus 1934 s. 121). ※ ***İki boş heybe ile çilli bir beygirin üstüne binmiş olan orta yaşlı, kara kuru cılız bir erkek geldi.*** (Aḥmed Rāsim 1939 s. 92). ※ ***Tütünde kara kuru bir kız onunla çabucak arkadaş oldu.*** (Y. Ahıskalı 1940 s. 47). ***karaca kuruca/kuruca karaca*** 'az çok kara kuru': ※ ***Ḳaraca ḳuruca‿hūbānlardur, | Şīve vu 'işvede ḥayvānlardur.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 27). ※ ***Kişver-i evvel on iki derece, | Cümle sükkānı ḳuruca ḳaraca.*** (a.y.).

karakuş 'kartal' Tk. ***ḳara*** + ***ḳuş*** < ETk. Clauson 1972, s. 644 **ḳaraḳuş** ※ ***Biraz ötede piliçleriyle dolaşan bir tavuk kömesine havadan küşülüyerek bir karakuş saldırdı.*** (H. Aytekin 1945 s. 7).

karakuşi '13. asır Mısır devlet adamı Bahā'u'd-dīn Ḳaraḳūş'un mantığa aykırı ve gülünç mahkeme kararlarını andıran (hüküm)' ※ ***Filân meselede az diktatörlük mü etmişti? Ya falan mesele hakkında verdiği o meşhur, karakuşi demeç? Her geçmiş şey gibi tatlı bir hâtıra sisine bürünmüştür.*** (H. Taner 1953 s. 40).

karakül/kelkül 'astragan, karakül koyunun kuzusundan hasıl edilen kıymetli kürk' < Fr. ***caracul*** a.m., Tacikistan'daki Karakul (kara göl) bölgesinin isminden. ※ ***Hanımefendi, peşine Hürmüzü takınca tavan arasındaki sandık odasına koştu, selvi sandıklardan bir tanesini açtı. Üstü naftalin dolu, bolero tarzında karakül bir hırka ele geçirdi.*** (S.M. Alus 1933k s. 182). ※ ***Aziziye fesinde ağabani sarık, çenesinde kır sakal; sırtında soluk kaplı kelkül kürk, peykeye bağdaş kurmuş, elinde lülesi pirinç tablaya dayanık upuzun çubuk...*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 4.V.1942). ※ ***Ayakkabıcının kapı eşiğinin yanında her Tanrının günü bir kundura boyacısı oturup durur. Önünde kırık kutu, kelkül iki fırça, tenekenin kenarında da kurumuş, kazık kesilmiş boya. Kimse fotinlerini boyatmaz.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 22.II.1944). ※ ***Bize de David adında, bir gözü kör, kelkül sakallı bir Yahudicağızla başı dımdızlak, ak sakallı, ihtiyarlığına rağmen pire gibi babası gelirlerdi.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 22.XII.1943).

karalıh, b. ***karalık*** II.

EOsm. **karalık** I 'mürekkep' < ***ḳara*** + ***-lıḳ***; siyahlık için krş. Rus. ***çernilo***, Pol. ***atrament*** ※ ***Deŋiz olursa ser tā ser ḳaralıḳ, | Ve-ger kātib olursa cümle balıḳ, | Ḳalalar cümlesi yazmaḳda ḳāṣır.*** (Fa̱hrī 1974 s. 260).

AD. **karalık** II/AD. **karalıh** 'tanelerin içi kara tozla dolan bir çeşit tahıl hastalığı' DS 2649 < ***kara*** + ***-lık.*** ※ ***Tarladaki ekinler baştan aşşa "karalık" oldu. Yani sana nasıl söylesek, evinleşmedi ekinler. Evinleşir gibi oluyorken yanıverdi.*** (F. Baykurt 1967a s. 414).

karamaça/maça I 'mızrak ucuna benzer, siyah iskambil kâğıdı işareti, pik' H. Kodaman 1944 s. 57 < ***kara*** + Yun. (diyal.) ***μάτσα*** (mátsa) a.m. < İt. ***mazza*** 'topuz, çomak' H. Ritter 1924 I, 36 (dipnotu). ※ ***O anda, kâğıtları elinden kaptım, parça parça edip fırlattım. Karamaça dokuzlusunun endişe ve kedere delâlet ettiğini ben değil, çocuklar bile bilir.*** (S.M. Alus 1933p s. 43). ※ ***Haydi sus sen de, karamaça fantisi!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933ia s. 96).

AD. **karamanca** I/**karamancar** 'kara lahana' DS 2650 < ***kara*** + ***mancar*** 'lahana, kara lahana' DS 3117-18. ※ ***Kara mancar haşlamasile mısır bulmalarını yerlerken, Kaya, arakadaşı Selimle dertleşiyor.*** (Reşat Enis 1945 s. 205).

AD. **karamanca** II /**garamanca** 'havyar' DS 2650 < ***karamanca*** I. (Fakat 'havyar' anlamını 'kara lahana' ile birleştirmek tatmin edici görünmüyor. Belki ***manca*** 'yiyecek', ***ġara manca*** 'kara yiyecek' diye anlaşılmalıdır. [Editörün notu]). ※ ***Varsun ylmesün Nigdelü Ġālib ġara manca; | Ağzın dadunu hīç ne bllür öyle hödükler!*** (A. Ġālib Paşa t.y. s. 21).

karamancar, b. ***karamanca*** I.

karamandolu terlik 'bir nevi kadın terliği' < ?? TüS 1552'ye göre ***karamandola*** 'ayakkabı yüzü yapılan bir çeşit sağlam ve parlak kumaş' .※ ***Bonmarşe'den beyaz eldiven aldım. Karaköydeki Corciyadis'ten Ayşe hanımın karamandolu terliğini de unutmadık.*** (S.M. Alus 1933p s. 66).

karambol/karampol 'birbirine çarpışma; karışıklık' < Fr. ***carambole*** 'bilârdo oyununda bilyelerin birbirine vurması'. ※ ***Dört erkek karambol halinde yere yuvanırlar. Kız sevinçle çevrelerinde dönerek, kâh birini, kâh ötekini çimdikler.*** (R. Erduran 1962 s. 57) ※ ***Hafize taraftarları Hacerln bu ağız karampoluna hep birden el çırptılar.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 52).

karambuk b. ***karamuk***.

karamel/karamela 'eritilmiş ve biraz yakılmış şekerle yapılan şekerleme'< İt. ***caramella*** < Fr. ***caramel*** < İsp. ***caramelo*** < Lat. ***cannamella*** (?) ※ ***Nail iş blllr, karamela şekeri gibi sarılı mavi kâğıtlı paketçikleri avuçladı.*** (R. Ilgaz 1962n s. 37). ※ ***Köşebaşındaki kundura boyacısı, sandığını ve elindeki işleri, yanında duran tek bacaklı karamelâ satıcısına emanet ederek kalabalığın ve gürültünün yoğunlaştığı yere seğirtiyor.*** (B. Arpad 1975 s. 83-84). ※ ***Duvarlardaki külâhlı apliklerin duvara vuran ışığı kâğıt yanığı rengindeydi. Yanık karemela duygusu veriyordu duvarlara.*** (M. Mungan 1999 s. 118). ※ ***Diyelim ki bir yaşpasta var. Şöyle dışı kâğıt gibi incecik rendelenmiş çikolata parçalariyle örtülmüş, kenarlarından erimiş karamel dökülmüş.*** (E. Şafak 2001 s. 24–25).

karampol, b. ***karambol***.

karamuk/karambuk 'ekin tarlalarında biten, çiçeği pembe mor renkte zararlı bir bitki, Agrostemma githago' Meninski 1680 II, 3659-60, I. Hauenschild 1989 no. 38 < ETk. ***ḳaramuḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 660. ※ ***Karamuğu kendisi de çok severdi. Ellerinin mor mor boyanması hoşuna giderdi. Dikenler hafif hafif çizerdi. İnsanın boğazına ekşili mayhoş bir tad sıvanır kalırdı.*** (F. Baykurt 1961ı s. 65). ※ ***Bu, sokakları ıhlamur kokan, yamaçlarında eflatun renkli karamuklar açan, bahçelerinde hanımeliler, manolyalar kokan, rüzgârları menekşe kokulu Adalar'da oturmanın cürmü nicedir diye soracaksınız.*** (N. Güngör 1992 s. 16).

karamusal I/**karamürse**l 'bir gemi tipi' Meninski 1680 II, 3660 < ***Karamürsel*** yer isimlerinin birinden (?) ※ ***Cezīre-i meẕkür ḳurbına çekinüb zīr u bālāsı tecessüs olunurken ba'ż-ı rençper ıġrıbārları ve ḳaramürsel gemileri bulunub...*** (A. Bombaci 1946 s. 209). ※ ***Ḳaṭrān-***

oğlı ḳaramürseli vs. (Evliyā Çelebi 1314 I, 545, Karadenizde işleyen gemilerin bir listesinde). ***karamusal sepeti/karamürsel sepeti (gibi)*** 'ufak tefek (kimse)': ※ ***Haniya, bu âcizi de ufaktefek görüp karamursal sepeti zannedeyim deme! Cılızım amma sırım gibiyim, abanoz gibi sertim.*** (S.M. Alus 1934 s. 360). ※ ***Bir müddet sonra ufak şişman kadını karamürsel sepeti gibi omzuna vurup kulübesine getirdi.*** (Y. Ahıskalı 1940 s. 56). ※ ***Oğlan yerden yapma, ispenç horozu gibi bir şey; fakat ne bilirsin? Onikilerden meşhur Kavanoz Mehmet de karamusal sepeti gibi bir adamdı. Gel gelelim, gözü kızsın da bir seyret! Minare kırığı gibileri pabuçsuz kaçırtır.*** (S.M. Alus 1944 s. 170).

karamusal II (gemicilik terimlerinden) 'çifte demirde yatan gemilerin zincirlerinin volta almaması için kullandıkları bir fırdöndüye bağlı dört parça zincirden ibaret donanım' L. Gürçay 1943 s. 232 < İt. (Venedik diyal.) ****paramusselli*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 467. ※ ***Acaba bu gece limanda tek demirle yatabilecek miyim? Yoksa karamusal mı yapalım?*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 133). ※ ***Korkma, sen yat! Ben öteki demiri de atarım, karamusal ederim. Sen merak etme!*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 174).

karamürsel, b. ***karamusal*** I.

AD. **karan–** 'sitem etmek; birisinin arkasından kötü konuşmak; küfretmek, lânet etmek' DS 2650, 2651, TS 2269–70 < ***ḳara–*** fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli. (Sözlükte ***ḳara***– fiili yer almadığı için Tietze Hoca'nın hangi fiili kastetmiş olduğu belli değildir. Anlamca ***ḳara***– < ***ḳarġa***– 'lanet etmek' uygun düşer. [Editörün notu]). ※ ***Vezīr-i düvüm feryāda başladı, gendözine ilenü ḳaranu dururken cāriye bacaya geldi.*** (Ferec 855/1451 v. 25a).

AD. **karandaş** 'kurşun kalem' DS 2651 < Az. Tk. ***karandaş*** ADİL 1983 III, 17 [ġara 'siyah' ve ***daş*** 'taş'] krş. Rus. ***karandaş*** M. Vasmer 1953 I, 527. ※※

karanfil I, b. ***karanfül***.

(Argo) **karanfil** II 'makat, anüs; cesaret, erkeklik (korkudan altına etmemek fikrinden)' H. Aktunç 1990 s. 155 < ***karanfil*** I. ※ ***Değirmenin semtine uğrayacak kabadayı nerede? Sıkı olmalı karanfili böyle delikanlının!*** (R. Ilgaz 1969k s. 243). ***karanfili sık–*** 'cesaret etmek, güç koşullara dayanmak': ※ ***Nihayet "Karanfilin sıkıyorsa bekle!" diye patlar, kapıya koşar. Şikâyete filan değil, taş aramıya gider. Hacı, asfaltın bittiği sokaklara gider, ve kimbilir ceplerini taşla doldurarak, kahveye ne zaman döner?*** (F. Erdinç 1948rg s. 35). ※ ***"Karanfilin sıkmadı değil mi?" dedi. "Sıkmaz tabii. Sen eski futbolcusun ve sen Yüksekkaldırım Yokuşunu bir solukta çıkmış adamsın." dedim.*** (M. Buyrukçu 1982 s. 84).

karanfil III (gemicilik terimlerinden) 'iki çıması kancalı bir kazayağı tertibatını havi bir makara ile bir tornodan tertip edilmiş palanga' L. Gürçay 1943 s. 232 < İt. ***paranchino*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 468. Kelimelerin şekli izah edilemiyor, etimoloji sırf manaların uygunluğuna dayanıyor. ※※

karanfül/BSTTk. **karanfil** I 'karanfil (baharat olanı)' < Yun. ***καρυόφυλλον*** (kariófilon) a.m. G. Meyer 1893 s. 31; kelimenin asıl menşei EHind. dilinde bu bitkiye verilen isimmiş (b. Meyer), Yun. kelime de 'fındık yaprağı'

manasında bir halk etimolojisidir. N.P. Andriotis 1983 s. 150. ※ ***Ol cezīre halḳınuŋ ma'īşetleri ol ḳaranfüldendür. Pes ol kişi ki beni anda iletdi, beni ḳaranfül işine ḳodı.*** (Ferec 855/1451 v. 60a). ※ ***Dem bedem benlik şarābı ḳoħusın def' ėtmege | Vaṣf-ı hālüŋ düşmez aġzumdan, ḳaranfüldür baŋa.*** (Necātī Beg 1958 s. 154). ※ ***Manẓar-ı ḳaṣr-ı belāya ḳonmış iki gözlerüm, | Bu sifāl-i serde iki ter ḳaranfüldür baŋa.*** (Ẓātī 1967 I, 41). ***Ġamuŋla lāle gibi sīneye vurub ṣad dāġ | Sifāl-i sīnede dlkdüm yeŋi ḳaranfüller.*** (Helākī 1982 s. 92). ※ ***Zeyn ėdüb kendin gümüş teller ṭaḳınmış başına, | Nev-'arüs olmış ḳaranfül sen şeh-i hübān lçün.*** (Nev'ī 1977 s. 178).

Osm. **karanfülzar** 'karanfil ağaçlarından bahçe ya da orman' < ***karanfül*** + Fa. ***-zār***, b. ***çemenzar*** ⊡. ※ ***Ol ḍaġuŋ üsti mürġizārdur, ḳaranfülzārdur.*** (Ferec 855/1451 v. 60a).

karanlık, b. ***ḳaraŋulıḳ***.

karantı (gemicilik terimlerinden) 'geminin rüzgâraltı yanı' Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 243. ※ ***İyi ki denizciler kayıklarda ne varsa yerlerine sağlamca bağlamışlardı. Yoksa variller, dalgıç takım taklavatları ambarlarda ve güvertelerde, bir yandan bir yana yuvarlanarak, alabandalara çarpıp onları kıracaklardı. Denizciler "Yahu ters karantıya çattık!" diye bağırdılar.*** (a.e. s. 22).

karantina 'bulaşıcı bir hastalığın yaygın olduğu yerden gelen kişileri veya gemileri geçici olarak temastan ayırma tedbiri' < İt. ***quarantina*** a.m. ***< quaranta*** 'kırk' (ilk zamanda 40 günlük bekleyiş isteniyordu) Kahane-Tietze 1958 no. 529. ※ ***Biz burada durup karantinayı konturol edeceğiz.*** (Kemal Tahir 1958 s. 253). ※ ***Abidin'den niçin bir süre mektup gelmediği anlaşıldı, nedense "kabakulak salgını" koğuşuna kapatmışlardı. Dışarısı yasak, yazışamıyor, çıkamıyor, çaresiz bir ay karantina.*** (G. Dino 1991 s. 102).

EOsm. **karaŋu** 'karanlık' TS 2270-76 < ETk. ***ḳaraŋġu*** a.m. Clauson 1972 s. 662. (sıfat): ※ ***Giderek bir uzun ḍar ḳaraŋu dehlīze girdük.*** (Ferec 855/1451 v. 114b). ※ ***Andan durdı, biraz altun aldı, et ve etmek götürdl, yaluŋuz yoldaşsuz ḳaraŋu gėycede segbān evine geldi.*** (a.e. v. 124). (isim): ※ ***Karaŋuda elin uzatdı, eli bir kesük başa doḳundı.*** (a.e. v. 11b). ※ ***Cün gece oldı, düzündüm, koşundum, mu'aṭṭar oldum. Ḳaraŋuda ses dindükde manẓaraya yöneldüm, geldüm.*** (a.e. v. 12b). ※ ***Ol yüzl ay, ayrı düşdi bu gözümden tā benüm, | Olmasun-mı dünye ḳaraŋu gözüme yā benüm?*** (Naẓmī 1928 s. 43). ***ḳaraŋu-***/AD. ***ġaranuhla-*** 'karanlık çökmek' TS 2277: ※ ***Akşam iyce ġaranuhlayınca yabancl bir adam ġabiyi vurdi.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 188).

ḳaraŋulıḳ/BSTTk. **karanlık** 'karanlık (aydınlığın aksi)' TS 2270-76 Meninski 1680 II, 3658 < ***ḳaraŋu***. (isim) ※ ***Ol ḳaraŋulıḳlar, ol ṣā'iḳalar, ol yıldırımlar, ceze'ler feze'ler gltdi.*** (Ferec 855/1451 v. 33b). ※ ***Uyḳuya vardı. Düşinde gördi ki bir ḳaraŋulıḳda-yimiş. Bir kişi gelür, eline bir yanmış müm vėrür.*** (a.e. v. 129b). (sıfat): ***Gün ḍutuldı, temām-ı 'ālem ḳaraŋulıḳ oldı.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 49). ※ ***Teŋriyi gören kişi gözler açar, | Ḳaraŋluḳ cānlar üzerne nür saçar.*** (Sulṭān Veled 1958 s. 24 no. 87). Mecazî manada 'anlaşılmaz, aşikâr değil': ※ ***Bu Turan Hanım, böyle bir oda içinde, bu sıkıntılı yaşayışa katlanıp niçin oturuyor? Bilmem, benim için karanlık!*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 198). ※ ***"Bu evin içinde başka kimse yok mu?" —"Vallahi onu da***

bilmem. Orası da bana karanlık." (S.M. Alus 1934 s. 358). ***karanlıkta gelin güvey ol–*** 'bir şeyin iç yüzünü bilmeden aceleyle hareket etmek': ※ ***Ṭarafeyniŋ hissiyātını bilmeden ḳaranlıḳda gelin güğey olmayalım!*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 502). ***karanlıkta göz kırp–*** 'başkaları anlamasın diye, yaptığı işe özel bir biçim veren kişinin maksadı anlamasını istediği kimsece de anlaşılamamak' Ö.A. Aksoy 1976 s. 768 no. 5693: ※ ***Kararımızdan Halil Nedret'in arkadaşlarını haberdar etmeliyiz. Sonra biz de, onlar da mahcup mevkide kalacağız. Bizim karanlıkta göz kırptığımızı onlar ne bilsinler?*** (M. Yesari 1932 s. 168–169).

kara pus/karapus 'kara sis; endişe' TS 2278 < ***kara*** I ve ***pus.*** (sıfat olarak) 'mutsuz, haşin, asık suratlı' Meninski 1680 II, 3681. ※ ***Ḳarapus olub gülmez olursın, yüzüŋ ağlar, | Gözüŋ bize ḍuş olduğı çağlar, behey engel.*** (Naẓmī 1928 s. 37).

Osm. **karar** I '(hareketten vazgeçerek) durakalış' < Ar. ***karār*** a.m. ※ ***Leşker şeh–zādei isteyü geldiler. Bıŋar üstinde buldılar. Vezīr ilerü geldi, eyitdi: "İ şāh! Bu çeşmesārda ḳarār u s̱ebāt ne maʿnīdendür?" ḋedi.*** (Ferec 855/1451 v. 28a). ***karar dut–/karar tut–*** 'ikamet edinmek, yerleşmek': ※ ***Daḫı vaʿdeler vėrdi: "Sarāyda ḳarār dutub oturıcaḳ daḫı inʿāmlar ėdem!" dėdi.*** (a.e. v. 19b). ***karar et–*** '(bir yerde) durmak, yerleşmek': ※ ***Faġfūr varub mütekāsında ḳarār ėdicek vėribidi, ḳızını ḳatına oḳıdı.*** (a.e. v. 137b). ※ ***Gėrü Ġāzī Murād Burūsiye vardı, ḳarār ėtdi, oturdı.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 22). ***kararı firara ver–*** 'kaçmaya karar vermek' (kelime oyunu): ※ ***Suc senüŋdür, şarṭı vu ʿahdı ki aramuzda var–idi ṣıduŋ; ḳarāruŋı herzeyle firāra vėrdüŋ!*** (Ferec 855/1451 v. 89b). ***kararı kalma–*** 'hasretlisinden uzakta kalmaya tahammülü kalmamak': ※ ***Evvel maʿşūḳa kimdür, yėri ḳandadur bilmez–idi. Bu gez kimdür, yėri ḳandadur bildise ḳarārı ḳalmadı.*** (a.e. v. 36b). ***karar kıl–*** (musikide) 'taksim arasında rasta dönmek': ※ ***Memduhcuğum, cariyen olayım, rastta karar kıl!*** (S.M. Alus 1933 s. 87). Mecazî manada: ※ ***Oğlum, senin gönlün seksen delikten başka türlü hava fışkırtan sevda orgu gibi bir şeydir. Bir makamda karar kılmazsın ki!*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 174).

karar II 'değişmeyen, normal durum; tam doğru, normal' < ***karar*** I. ※ ***Boyu bosu da karar. Ne gökten yıldız toplıyacak kadar sırık, ne yerden yapma bücür.*** (S.M. Alus 1944 s. 161). ***bir karar*** 'aynı miktarda': ※ ***Çorba pişirdi, amma tuzunu daima bir karar koyamadı. Bazı günler az koydu, bazen de hiç koymadı.*** (F. Baysal 1947 s. 39). ***kararına gel–*** 'normal hâline gelmek (ms. bir hastalıktan sonra)': ※ ***Ḥammāma iletdi, yudı, başın yülitdi, andan laṭīf şerbet, muvāfıḳ ġıẕā bir ay rātibi oldı. Manṣūr bėslendi, bayağı ḳararına geldi.*** (Ferec 855/1451 v. 92a). ※ ***Zen–i reʾīs dāyimā muʿāleceme meşġūl tā ṣıḥḥat buldum, ḳarāruma geldüm.*** (a.e. v. 109b). ***kararında kal–*** 'aynen kalmak, ölçüsünde kalmak değişmemek': ※ ***Bir feylesūf–ı dānā vaḳtile, sāʿatile bu cāmı böyle düzmiş kim ne ḳadar icindeki içilürse ye daşra saçılursa boşalmaya, şöyle ḳarārında ḳala, dāyimā ḍolu ola.*** (a.e. v. 4a). ※ ***Bizim ne Devletin parasında gözümüz var, ne de Devlete satacak tarlamız! Toprağımız anca bize karar.*** (R. Ilgaz 1981 s. 55). Krş. ***göz kararı.***

karar III 'değişmez hüküm, değişmez diye beyan edilen niyet' < ***karar*** I. ※ ***Tahayyülümüŋ fantazisi nisbetinde güzel olmasa da ben onu bu gece ayni niyetle sevmek kararında idim.*** (H.R. Gürpınar 1943m s.

17). ***karar al-*** 'karar vermek' (Fr. ***prendre*** 'almak' tesiriyle Tk. frazeolojide (deyimlerde) ***al-*** fiilinin yayılması için ***al-*** maddesine bakınız: ※ ***Ancak siz karar alma durumundasınız.*** (Füruzan 1972 s. 14). ※ ***Geleceği için düş kurdu, kararlar aldı.*** (M. Mungan 1999 s. 224). ***karar bağla-*** 'anlaşmak': ※ ***Bir zāhld ḳurbān-içün bir semüz ḳoyun ṣatın aldı, giderdi. Yolda bir bölük ṭarrār anı gördiler, pes ṭama' eylediler ve bir birlle ḳarar bağladılar kim anı aldayalar, ḳoyunı alalar.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 82). ***karar et-*** 'karar vermek': ※ ***Bu beni bildi-ya, mahsus kapıyı aşmadı. Sucunu basdırmaġ uçun aşmadı dėyor. Sabānan geliyor, öldürmiye ġarer ėdiyor.*** (A. Caferoğlu 1948 s. 57). ***kararım karar*** 'kararım kesindir': ※ ***Kararım karar: Kıyamet kopsa Tayfura bir mektup yazacağım, hepsinin sebebini soracağım.*** (S.M. Alus 1933p s. 98). ***karar ver-*** 'elde olan iki veya birkaç şık arasında bir tanesini tercih etmek; (bir ara düşündükten sonra, bir şey yapmaya) hazır olmak, bir konuda karar almak' Meninski 1680 II, 365: ※ ***Göksu panaylrlnln medih ve senasını ben de çok kimselerden duymuştum. Fakat sıra düşürüp gidip görmek daha nasib olmamıştı. Merak beni de sardı. Kararı verdik. Gider miyiz, gideriz.*** (S.M. Alus 1944 s. 97).

karar- 'siyahlaşmak; boşa gitmek' < ETk. ***ḳarar-*** a.m. Clauson 1972 s. 663; ***ḳara*** + ***-(a)r-*** genişlemesi, b. ***ağar-*** ⊡. ※ ***KÂMİLE —Ḳararsın ömrün günün! Yarın Eyüp mahkemesinde hepinizi...*** (Musahipzade Celal 1936ka s. 64). AD. 'surat asmak' DS 2652: ※ ***Bebeği görünce kız deye kararmış avradı. "Kararma!" demiş balıkçı, "Sen altı dene bulup geldin, ben sesimi çıkarmadım. ben bir denecik getirdim, sen de çıkarma seslnl!"*** (F. Baykurt 1971t s. 47).

kararık 'kararmış, karanlık; somurtmuş, suratı asık (yüz hakkında)' < ETk. ***ḳararıġ*** a.m. Clauson 1972 s. 663. ※ ***Üçü de susuyor, hele Bıdık çok kararık görünüyordu. Bugün ne sordularsa hep başiyle cevap vermiş, ağzına hemen hemen gün ışığı girmemişti.*** (F. Erdinç 1958 s. 210). ※ ***Başı kırmızı dolaklı adam, eğri büğri vücutları, kararık yüzleriyle karşısında dikilen kalabalığa baktı.*** (M. Başaran 1992 s. 124).

kararlamadan 'tahmin ederek, iyice bakmadan, tahminen' < ***karar*** II kelimesinden ***-la-*** genişlemesiyle yapılan bir fiilin gerundium (zarf fiil, ulaç, konverb) hâli. ※ ***Çözük ḍon, şıyrık fanile arasından çökük ḳarın üzerine ḳarārlamadan blrleşdirir iken bu def'a genc adam...*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 381).

kararlamaya/kararlamasına 'gelişigüzel, rasgele, körü körüne' < ***karar*** II + isimden fiil yapan ***-la-*** genişlemesi ve mastarın dativus'u (dativus adverbialis). ※ ***Tahsildar Etem efendiden sorarsın yolunu demişlerdi. Sormamıştım. Kararlamaya gidiyordum.*** (M. Başaran 1964 s. 13). ※ ***İkisi de gece ḳaranlığında gözden ġaib oldular. Biz de peşleri ṣıra ḳarārlamasına ḳoşduḳ.*** (H.R. Gürpınar 1929m s. 191). ※ ***Köye kararlamasına denecek kadar körükörüne geldiği halde, talihinin iyi bir yere tesadüf etmesinden dolayı kendi kendini tebrik etti.*** (Kenan Hulûsi 1944 s. 128).

kararlaş- 'bir şey üzerinde anlaşıp karara varmak' < ***karar*** III + ***-laş-***, b. ***bayramlaş*** ⊡. ※ ***Zerger ṣanduḳı açdı, muraṣṣa' 'anberiyneler çıḳardı, dāyeye 'arż eyledi. Bir nesne üzerine ḳarārlaşdılar.*** (Ferec 855/1451 v. 218b).

kararlaşdur-/BSTTk. **kararlaştır**- 'bir işin herhangi bir yolda yapılmasıyla ilgili kesin düşünce belirtmek' < ***kararlaş-*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Höcaya eyitdi: "Beni buŋa sat!" dėdi. Bāzirgān sevindi. Bahā bicdi. Miyāncılar, niyāmcılar biydār ġayr-ı niyāmlar ḳarārlaşdurdılar.*** (Ferec 855/1451 v. 106b).

AD. **karas** 'büyük küp' DS 2652 < Erm. ***karas*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 334. ※※

AD. **karasa** 'uzun sırık' DS 2652 < ***kırāse*** 'levier' Jaba–Justi 1879 s. 307 < EYun. ***καρχήσιον*** (karkhēsion) (?). ※※

karasaban 'hayvanla çekilen motorsuz saban' < ***kara*** I ve ***saban***. ※ ***"Mehmet Ağa, bırakın şu karasabanı artık! Senin bir ayda yaptığın nadası el traktörle birkaç saatte bitiriveriyor." —"Dediğin bir bakıma doğru, emme, biz bu rençberliği babadan gördük. Karasaban dede yadigârıdır, senin anlıyacağın."*** (Reşat Enis 1944 s. 64–65).

kara sakız 'çam sakızı, reçine' < ***kara*** I ve ***sakız***. ※ ***Ve bāġdan ve baldan ve ḳızıl boyadan ve şabdan ve ḳaṭrāndan ve ziftden ve ḳara saḳızdan ve aḳ saḳızdan ve çıraġ yaġından her Āmid baṭmānından bir ḳaraca aḳca bāc alınur imiş.*** (Ö.L. Barkan 1941 [1518] I, 98). ※ ***Oğul, kara sakız yok mu azıcık? Kara sakız getir, bacanın ağzında eritelim. O gelip kuyruğunu aşağıya sarkıtınca kuyruğu kopar.*** (U. Günay 1975 s. 286).

kara saplı 'bıçak, hançer' < ***kara*** I ve ***saplı***, sıfattan nomen concretum (somut isim) için b. ***düdüklü*** ⊡. ※ ***Şıpın işi, sol elindeki kara saplıyı boş böğrüne sapla!*** (S.M. Alus 1934 s. 372).

kara sarı/karasarı 'kirli sarı (bir hastanın yüz rengi hakkında)' < ***kara*** I ve ***sarı***. ※ ***Bu efendi, derisi kemiklerine yapışmış, zaten esmer olan kimbilir belki bir hastalıktan karasarıya dönmüş, gözleri çukura kaçmış, hastaneye yatırılacak kılığa girmişti.*** (M.Ş. Esendal 1958 II, 133).

karasevda 'ümitsiz aşk, âşık olana işkence olan aşk' < ***kara*** I ve ***sevda***; Ar. ***sawdā***, asıl manası 'siyahlık', antik çağda vücutta bulunduğu kabul edilen dört sıvıdan biri, yâni safradır. ※ ***Hacı dayı, "madam aklını mı oynattı, karasevdaya mı uğradı" diye perdenin arkasına büzülürken, bir otomobil sesi!*** (S.M. Alus 1934 s. 125). ※ ***Kendisinde hafif bir karasevda gibi bir şey vardı.*** (Aḥmed Rāsim 1939 279).

karası 'bir tatlı su balığı cinsi, Carassius' < Sl. (Rus. ***karasy***), Mac. ***kárász,*** F. Miklosich 1889 s. 11. ※※

kâraşina 'iş bilir, tecrübeli' < ***kār*** I ve ***āşinā*** kelimelerinden Fa. usulü mürekkep kelime. ※ ***Bu âna kadar zevkinin en doğru ölçüsünü olgun ve kâraşina kadınların sinesinde bulan bu genç birdenbire Senihanın ham ve sert göğsünde hiç tatmadığı ve müstesna bir lezzet buldu.*** (R.N. Güntekin 1939 s. 63–64).

kârata, b. ***kerata*** I.

AD. **karatamas** 'mürdüm eriği' DS 2653 < ***kara*** I ve ***tamas*** 'erik', krş. ***damaskene.*** ※※

AD. **kara tatarca** 'karın ağrısı yapan bir hastalık' < ***kara*** ve ***tatarca*** 'şiddetli karın ağrısı' DS 3842–43. ※ ***Ḳarnına aġri giri, ona ḳara tatarca***

diller. Onun-da ocağı var. O tatarca olan adam arḳa üstü yatar. Gelir, ġarnına saġ ayagını ġor, deper. (M. Räsänen 1942 IV, 67–68).

karate 'ayak ve yumruk vuruşları üzerine kurulu Japon kökenli bir dövüş usulü' < Jap. (***kara*** 'boş' ve ***te*** 'el'). ※ ***En rezil filmi seçtim. Biri seks, öbürü karate. İki film birden.*** (A. Yurdakul 1993 s. 191).

Osm. **kara tıraş** '??' < ***kara*** ve ***traş*** (?). ※ ***Ḳara tıraş dahı söyledi-kim bir kişinüŋ eline bir iki bin filori girmiş...*** (F. Giese 1929 s. 111). ※ ***Ḳara tıraşa‿höd ne I'tlbārdı, hlsābı yoġ-idi.*** (a.e. s.117).

karavana I '17. asırda kullanılan harp gemisi' < ***karavela/karavele*** a.m., fakat kelimenin son ekinin değişmesi izaha muhtaçtır, b. Kahane–Tietze 1958 no. 161 (birçok eski örneklerle). ※ ***Bu şehre*** (metinde ***şehri***) ***'azīm Hindistān ḳaraḳaları ve Portaḳal ḳaravanaları ve fillpota gemileri ve İngiltere barçaları gelüb bī-bāk bī-pervā yanaşırlar.*** (Evliyā Çelebi 1938 X, 954).

karavana II 'orduda erlerin yemeğini dağıtmada kullanılan, kenarları dik metal kap' < ***karavana*** I, belki genişliğiyle çok yemek alabilmesinden. ※ ***Alemde Denlzyollarına kapılanmak varmış. Karavana kaynıyor orada.*** (Reşat Enis 1947 s. 127). ※ ***İlkin üçüncü orduya gitdim. Bir sene Gozanda durdum. Bir gun öyleleyin ġaravana çalduhtan söŋa harp patladı...*** (A. Caferoğlu 1943 s. 43).

(Asker argosu) **karavana** III 'atış taliminde hedef tahtasını bile vuramama' ※※ ***karavanacı*** 'kötü nişancı': ※ ***İyi bir karavanacı olduğumdan, ruhunu cehenneme yollamak istediğim herifin kellesine nişan almama rağmen, kurşun zavallı bir sürahiye isabet etmişti.*** (B. Oran 1956 s. 25). ※ ***Silâhımı sol elime geçiriyorum. Gelişi güzel ateş etmeye başlıyorum. En az adam kadar karavanacıyım.*** (A. Ümit 1996 s. 16).

AD. **karavana** IV 'şalvar, bol pantolon' DS 2653 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***καραβάνα*** (karavána) A.A. Papadopoulos 1958 I, 405 < Rumen. ***caravani*** a.m. < Çingene dili, L. Şaineanu 1900 I, CCXLV, Tietze 1957 no. 76. ※※

karavaş/karabaş 'cariye, odalık; kadın hizmetçi; hiç evlenmemiş yaşlı kadın halayık' DS 2653, TS 2279–83, Meninski 1680 II, 3660 (karaveş) < ETk. ***ḳara baş*** a.m. Clauson 1972 s. 644. ※ ***Bennānuŋ bir ḳulı vu bir ḳaravaşı var-idi. Şāllḥler-idiler.*** (Ferec 855/1451 v. 21b). ※ ***Andan cāriyeye bir yan urdum. Oda düşdi, biryān oldı. "Ḳaravaşuml" dėyü vāveylī dėdüm. Erüm geldi, beni ḳucdı, yüzüm öpdl. "Sa'ādet-i tü bād u marā zlndegānī! Saŋa andan yėgrek ḳaravaş alı-vėrem! N-olduŋ vāveylī dėrsin?" dėdi.*** (a.e. v. 70a). ※ ***İki yanında gökçek ḳaravaşlar, | Ḳamuda gül yaŋaḳlar, ḳara ḳaşlar.*** (Fahrī 1974 s. 353 no. 1990). ※ ***"Ā,ā,āl Var-mıyacaḳ-mısıŋ?" —"Varmıyacağım." —"Ḳarabaş-mı olacaḳsıŋ?"*** (H.R. Gürpınar 1316 s. 191). ※ ***"Öyleyse benim evli olmamı doğru buluyorsun?" —"Ona ne şüphe! Zaten sen bu zengin kadınla evlenmemiş olsan öbür fakir kızı alacaktın. Benim gibi karabaş kalmağa kendini mahkûm etmedin ki...*** (R.C. Ulunay 1941 s. 261).

Osm. **karavela/karavele** I '16. asırda kullanılan bir çeşit harp gemisi' (17. asır kaynakları aynı gemiler için ***karavana*** diye bahsederler, b. ***karavana*** I; kelimenin son ekinin değişmesinin sebebi bilinmiyor). < İt. ***caravella*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 161 (birçok örneklerle).

karavele II (gemicilik terimlerinden) 'bir çeşit tekne' < İt. ***caravella*** a.m. ※※ ***karavele kaplama*** 'çift kat kaplama' L. Gürçay 1943 s. 234 < İt. ***lavoro di caravella*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 162. ※※

Osm. **karavi** 'büyük yelkenli' < BizYun. ***καράβιον*** (karávion) 'bir yelkenli tipi' Kahane–Tietze 1958 no. 780. ※※

AD. **karavida** 'yengeç' DS 2654 < Yun. ***καραβίδα*** (karavíḏa) a.m. Krş. ***genevit/genevirt/engevirt.*** ※※

AD. **karavit** 'taranan yünün kir ve çöpleri' DS 2654 < Yun. ***κροκύδιον*** (krokíḏion) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 274. Krş. ***girevüt/gürgüt.*** ※※

karavul, b. ***karaġul***.

karayağız 'koyu esmer' Meninski 1680 II, 3682 < ***kara*** ve ***yağız*** 'esmer'. ※ ***O da fesleğen demeti saçlı, Habeş denecek kadar karayağız, kısa boylu, tıknaz, beli kuşaklı, yumurta ökçeli kunduralı, 35, 38'lik bir omuzdaş.*** (S.M. Alus 1944 s. 104).

EOsm. **kara yazu**/AD. **karayazı/kara yazı** 'kötü talih, kısmet' < ***kara*** ve ***yazu*** 'alın yazısı'. ※ ***Bir müşevveş ḳara yazudur benüm ol cānuma...*** (Ẕātī 1970 II, 300). ***Despina hanımın şekil ve şemailini tarif edeyim de kadın beğenmekte müşkülpesendliğiyle meşhur hısım beyimizin kara yazısını görün.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 11.9.1941). ***karayazulu*** 'şanssız, talihsiz' ※ ***Ger ben ḳara yazuluyı oḳursa o meh-rü | Evc-i şerefe ėre sitārem, ola mesʿüd.*** (Ẕātī 1967 I, 114).

kara yel/karayel 'Kuzey–Batıdan esen rüzgâr' Meninski 1680 II, 3682 < ***kara*** I ve ***yel.*** Krş. Alm. Westwind ('batı rüzgarı'). ※ ***Bir ḳara yel çıḳdı ol-dem nā-gehān, | Tār u mār ėtdi buları o zamān.*** (Enverī 1928–29 s. 33). ※ ***Yıldız Karayel.*** (R. Ilgaz 1981; roman başlığı).

karayen, b. ***karayiyen***.

karayin, b. ***karain***.

AD. **karayiyen/karayen** 'arkadaş' DS 2655 < ***kara*** I ve ***yeğen***. ※ ***Muhtar kılıklının içi ferahladı amma temkini zerre kadar bozulmadı; üstelik, sabahtan beri yüzünde "hadi bakayım, karayiyen, deyiver deyeceğini" der gibi asılı duran müşfik mâna eriyip gitti ve yerine donuk bakışlar, soğuk bir gerilme geldi.*** (T. Buğra 1964 s. 14).

kârban/kâruban/kârvan/kâruvan/kârevan/BSTTk. **kervan** b.m. (ticarî yükler taşıyan yük hayvanları kafilesi) < Fa. ***kārbān/kārvān*** a.m. ※ ***Şu kişi ki oğrıya şefḳat ḳarar | Degül gendüyi, kāruvānı ḳırar.*** (Ferheng-nāme-i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 31). ※ ***Yollar bağlu bulundı, kārubān işlemedi.*** (Ferec 855/1451 v. 117b). ※ ***Mıṣır yolında bir kārvān bozmış, dutmış cemāʿatiyle evine gide yorur-imiş.*** (a.e. v. 175b). ※ ***Kārevān başı bir ulu‿höcayidi. Kārevānīlere eyitdi: "Bu yėrde ḳonmayınca gitmek olmaz," dėdi.*** (a.e. v. 233a). ***kervan yık-*** 'kervanı bir yerde durdurup hayvanları çökertmek': ※ ***Bi-gün onnar da şehering yaḫınında bi çayra kervanı yıḫıyīola. Kervancı şehire geliyo.*** (A. Caferoğlu 1943 s. 51).

kârbansera/kârvansera/kârevansarāy/BSTTk. **kervansaray** 'kervanlar için yapılmış misafirhane' < Fa. ***kārvānsarāy*** a.m. [***kārvān*** ve ***sarāy*** 'şato']. ※ ***Bir kārbānserā bucağında bir ḳac gün mecrüḥ, rencür yatdum.*** (Ferec 855/1451 v. 117b). ※ ***Gördi kim bāzār ucında bir kārevānsarāy var. Atı ol yaŋa sürdi.*** (a.e. v. 2b).

Kārevān serācı 'kervansaraydan sorumlu kimse' < Fa. ***kārvānsarāy*** + ***-cı.*** ※ ***Gördl kim bāzār ucında bir kārevānsarāy var. Atı ol yaŋa sürdi. Kārevān serācı Haliyfei bu heybet-ile gördi, der-ḥāl durdı, ḳarşu yüridi.*** (Ferec 855/1451 v. 2b).

kar beyazı/karbeyaz 'kar gibi beyaz' < mukayeseli sıfat. ※ ***İnsan mutlaka huri gibi kusursuz güzeli, yâni mavi gözlü, tombul tombul, kar beyazı meleği sevmiyor. Zenci gibi kuzgunî saçlı, Habeş gibi kirli renkli, adamakıllı çirkin renklere de âşık oluyor.*** (S.M. Alus 1944 s. 44). ※ ***Adam orta yaşlıydı. Karbeyaz bir gömlek giymişti. Çelimsiz, karagözlü bir oğlan çocuğunun elinden tutuyordu.*** (I. Özgentürk 1981 s. 66).

karbon (kâğıdı) 'kopya çıkarmak için yazı kâğıtlarının aralarına konan bir yüzü boyalı kâğıt' < İng. ***carbon*** 'karbon; karbon kâğıdı'. ※ ***Salt öfkeyle ama, gene de aralarına karbon koyduğu pelür kâğıtlarını makineye taktı. Aceleyle yazılmış -belli ki başkan dikte ettirmiş o yazmıştı- el yazısını zorla sökerek yazmaya koyuldu.*** (M. Buyrukçu 1969 s. 30)

karbondioksit (kimya terimlerinden) 'CO²' < Lat. ***carbo[n]*** 'kömür' ve ***di-*** 'çift' manasında prefix, + ***oksit***, kimya terimi olarak birçok dilde aynı şekilde kullanılır. ※ ***Hangi birimize yetsin pencere, | İki cam pencere. | Hava adına ne varsa, eşya soruyor delice. | Bana artan kırıntılar kalıyor, ciğerlerde, | Tortu, zehir, karbon dioksit.*** (B. Necatigil 1956 s. 17).

karbonat (kimya terimlerinden) 'sodium bikarbonat' < Fr. ***carbonate*** a.m. ※ ***Rlfat Bey dedi: "Yemeklerden sonra biraz karbonat al!"*** (F.C. Göktulga 1953 s. 33). ※ ***Zehirli değildir. Benim incelemelerime göre, ne kalsiyum karbonat, ne mağnezyum sulfat, ne de o korkunç sodyum karbonat vardır terkibinde.*** (İ. Tarus 1961 s. 268).

karbüratör (otomobilcilik terimlerinden) 'benzini buharlaştırıp hava ile karışmasını sağlayan alet' < Fr. ***carburateur*** a.m. [< Lat. ***carbo*** 'kömür' + nomen instrumenti (alet ismi) yapan ***-eur*** eki, b. ***adaptör*** ⊡]. ※ ***Şoförümüz Arapkirli itin biri / Karbüratör delik deşik ârızalı.*** (Oktay Rıfat 1954 s.11). ※ ***Kendimi bırakmıştım, karanlıktı, tökezliyordum. Akşam güzel, güzel olduğu kadar beni can evinden vuran bir düş görmüştüm; onu düşünüyor, üzüntünün, acının karanlıklarında yollar aça aça düşünüyor, hava emen karbüratör gibi dolduruyordum karanlıkları.*** (B. Duygulu 1963 s. 37-38).

karca-, b. ***karcı-***.

AD. **karcaş-** 'karışmak, dolaşmak, bozulmak' DS 2655, TS 2287-90 < ?? ※ ***Niçe küffārı atı yėre urur, | Anuŋ ardındağı ol ḥāli görür, | Ḳarcaşub anuŋ öŋindegl alay döner | Ardına, ardındağı ḳolay döner.*** (Enverī 1928 s. 86). ※ ***Düşmen-i bī-dīn ve 'adüy-i pür-kīn üzerlerine hücümlar ėdüb elleşüb biri birine girüb ḳarcaşub iki sā'atden mütecāviz dögüşüb ol-ḳadar dilīrlikler ve behādurlıḳlar olmışdur...*** (A. Bombaci 1946 s. 295).

AD. **karcı-/karca-** 'kısık çıkmak (ses hakkında)' <Çağ. ‼ ***ḳarçı-*** 'gratter, égrattigner' A. Pavet de Courteille 1972 s. 400. ※ ***Adamı bir ince ter basmıştı. Sesi karcımıştı.*** (F. Baykurt 1959 s. 259). ※ ***Sesi karcamıştı. Kahvedekilerin dikkatini çekti. Oyuncular da, seyirciler de, başlarını çevirip baktılar***. (F. Baykurt 1971t s. 37)

AD. **karcık-** '(çok konuşmaktan ve soğuktan) ses kısılmak' DS 2655 < ***karcı- + -ık-*** genişlemesi. b. ***acık-*** ⊡. ※ ***Karcıkmış bir sesle cevap verdi. Zayıftı, hem de öksürüyordu. "Gür! Gür!" öksürüyordu.*** (F. Baykurt 1955 s. 100).

AD. **karçin** 'yaban armudu, ahlat' DS 2656 < Kürt. ***kāhçīn/kārçīn*** 'poire sauvage; poire de Chine (?)' Jaba–Justi 1879 s. 321. ※※

AD. **karçlık** < ***harclık*** kelimesinin varyantı. ※ ***Mersin'den atlamışlardı vapura. Bor'lu: "Bilet milet almıyak, karçlığımız tükenmesin." demişti.*** (Orhan Kemal 1956a s.40).

Osm. **kārdān** 'iş bilir, tecrübeli, kafalı' < Fa. ***kār-dān*** a.m. '[***kār*** I ve ***dān*** 'bilen']. ※ ***Bu nevbet oşbu cüvān-ı kār-dān geldi, cumhür icinde suvālātuŋa lā dėmeyecekleyin cevāblar vėrdi, şöyle ki ʿulemā vu fuḥül begendiler, āferīn dėdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 137b).

kardaş, b. ***karındaş***.

kardaşane, b. ***kardeşane***.

kardeş, b. ***karındaş***.

kardeşane/kardaşane 'kardeş gibi, kardeşlere yakışır hâlde' < ***karındaş/kardeş + -ane*** eki, b. âcizane ⊡. ※ ***Dinle Allah aşkına, bak sana kardeşane olanı biteni anlatayım!*** (F.C. Göktulga 1953 s. 66). ※ ***Bizim de dağımızda tepemizde kalk boruları çalıyor. Amarikan devletiyle kardaşane dost olalı işimiz irelliyor. Evelallah, daha da irelleyecektir.*** (F. Baykurt 1967a s. 91).

kardiak 'kalpten neşet eden' < Fr. ***cardiaque*** a.m. ※ ***SUPHİ, - Nihayet bulduğunuz netice bu mu? Kriz kardiak ta iki aylık ölüde anlaşılmaz.*** (Ç. Altan 1965m s. 58).

Osm. **kārdiyde** 'iş tecrübesi olan, becerikli' < Fa. ***kār-dīde*** a.m. [***kār + -dīde/-diyde*** 'görmüş', b. ***asırdīde*** ⊡]. ***Andan kār-diyde sālārlardan bir güziydesine nāmei vu armağanı sımarlayub‿hayr-ile Ḳaḥṭāna gönderdi.*** (Ferec 855/1451 v. 142b).

AD. **kardoş**, b. ***kartof***.

kare I 'dört-köşe biçimli saha; satranç tahtasında beyaz ya da siyah olan her bir hane' < Fr. ***carré*** < Lat. ***quadratum*** a.m. ※ ***Siyah piyon A5 karesine yerleşiyor.*** (A. Yurdakul 1993 s. 354).

kare II (filimcilik terimlerinden) 'film şeridindeki tek bir hareketin kaydedildiği poz' < Fr. ***carré*** (?) ※ ***Hiç durulmayacakmış gibi çalkantılar, durulurdu. Nice karanlıklardan sonra, güneş görülürdü. Bir fotoğraf güzelliğinde olan sahnelerde, kare donardı.*** (Z. Ankara 1991 s. 93). ※ ***Beyazlar giymiş adam ve kadın. Birkaç kare sonra kumsalda ıslak izler kalacak, dalgalar örtecek izleri, kadın sırtını dönüp uzaklaşacak.*** (A. Yurdakul 1981 s. 139–140).

karekter, b. ***karakter***.

kâr et- 'muvaffak olmak, bir şey elde etmek' < ***kâr*** II ve ***et-***. ※ ***Ben bir efsün bilürem, oḳıtıcaḳ hīc ṭarrār, hīc mekkār kār ėtmez.*** (Ferec 855/1451 v. 224b). 'tesir etmek, bir netice elde etmek': ※ ***Senüŋ ḳılıçuŋ bişmiş çükündüre kār ėtmez, oḳuŋ buriyādan gecmez!*** (a.e. v. 100b).

Osm. **karevānsālār** 'kervanbaşı' < Fa. ***kārvān-sālār*** a.m. [***kāravān*** ve ***sālār*** 'kumandan']. ※ ***Kārevān-sālār cemaʿatiyle ḳarşu yürüdiler, ʿAdīye selām ėtdller.*** (Ferec 855/1451 v. 233b).

Osm. **kārevānī** 'kervancı' < Fa. ***kārevānī*** a.m. ※ ***Kārevān başı bir ulu ḫöcayldl. Kārevānīlere eyitdl: "Bu yėrde ḳonmayınca gitmek olmaz," dėdi.*** (a.e. v. 233a).

AD. **karevle/kalevle/kalevre/kanevra** 'ökçesiz ayakkabı, yemeni' DS 2657, 2609, TS 2183, ZTS s. 110, K. Emiroğlu 1989 s. 140 < ***karavela*** 'harp gemisi', krş. ***kundura < gondola*** → 'ayakkabı'. Yayılış: Bulg. ***kalevra***, Rumen. (diyal.) ***calevrly***, Srp.-Hrv. ***kalavre*** a.m. Kelime Miklosich tarafından Türkçeden, Korsch tarafından Yun. ***χαλάυρα*** (halávra) 'harabe'den, fakat BER 1979 II, 162–163'e göre Bulg. ***kalevra*** < Lat. ***calceus*** 'pabuç'tan geliyor. P. Skok II, 20 menşei belli olmayan bir Balkan kelimesi. ※※

karga I b.m. (maruf kuş) < ETk. ***ḳarġa*** a.m. Clauson 1972 s. 653. ※ ***Kāzuründa ḳarġaya atacaḳ ḍaşum yoġ-idi.*** (Ferec 855/1451 v. 121b). ※ ***Akşamüstü ceviz ağaçları | Kargalarla dolardı. | Dünyada hiç dostları yoktur ama | Ben bayılırım kargalara.*** (B.S. Ediboğlu 1958 s. 56). ***karga bokunu yemeden*** 'sabahın çok erken bir saatinde': ※ ***Karga bilmem nesini yemeden, İbrahim nemrudu gelmiş, "on iki mecidiyem de on iki mecidiyem!" diye bar bar bağırmış.*** (S.M. Alus 1933p s. 125). ※ ***Yarın, sabah sabah, karga bokunu yemeden kalkıp onun evine gider, çat çat kapıyı çalar, kim kapıyı açarsa, bilmem ne hanımın babası ile görüşmek istiyorum, derim.*** (S.F. Abasıyanık 1950m s. 51). ***karga koza bakar gibi*** (bugün bilinmeyen bir tabir) ※ 'ürkme ve şaşırma ifadesiyle bakmak' ※ ***Çün ḳan gördiler, ḳorḳdılar, ḍağıldılar. Iraḳ varub baḳışdılar ḍurdılar, ḳarġa ḳoza baḳar gibi.*** (Saltuḳ-nāme I, 1974 s. 281). ***karga uçur-*** '(kadın) zina etmek, yabancı erkeklerle yatmak'※***Yüz yıllık Bakırların konağını çengi hanına çevirdin. Yedi köyün kıvrakları eşiğimizi çiğnediler, odalarımızı kirlettiler. Alay alay karga uçurmuş karıları eve topladığın yetmiyormuş gibi, Çamlıderelere, Kızıltepelere daha da nerelere gitmeler!*** (M. Yesari 1930 s. 48–49).

AD. **karga** II 'tavana tutturulmuş tütün asma çengeli' ZTS 110 < EYun. ***κρεάγρα*** (kreágra) 'et pensi, eti tencereden yakalayıp çekmeye yarayan çengel' Ch. Tzitzilis 1987g no. 268. ※※

AD. **karga-** 'hor görmek; beddua etmek, lânet okumak' DS 2658–59, TS 2292 < ETk. ***ḳarġa-*** a.m. Clauson 1972 s. 655. Krş. ***ġarġa-/ġarġı-*** a.m. ADİL 1966 I, 435, 436. ※※

kargaburun I/**karga burun** 'burnu karganın gagasına benzeyen (kimse)' < ***karga*** I ve ***burun***. ※ ***Küçükken ne güzel, ne şeker kızdı! Şimdi gör, kara kuru, karga burun, kenef bir şey olmuş.*** (M. Seyda 1966 s. 177).

kargaburun II 'bir çeşit yelkenli gemi' < ***karga*** I ve ***burun***; burnu, karga gagası şeklinde olan (gemi). ※ ***Oradan bir kargaburuna atladın...*** (Cevdet Kudret 1973 I, 121).

kargacık burgacık 'çarpık, zor okunan' (el yazısı hakkında) < ***kargacık*** ve labialisation'a uğramış mühmel. ※ ***Yazısının ḳarġacıḳ burġacık mīmleri, cīmleri görünür görünmez naẓarımdan ġā'ib oluyordu.*** (Aḥmed

Rāsim 1340/1922 s. 308). ※ ***Koca bir kâğıdın üzerinde, kargacık burgacık gibi, imlâları yanlış, kısa kısa satırlar.*** (S.M. Alus 1933p d. 101).

kargacunda (gemicilik terimlerinden) 'bir serenin mantilyasının bir taraftan basılarak ufkî vaziyetini kaybedişidir' L. Gürçay 1943 s. 178 (metinde: ***garga cunda***) < İt. (Venedik diyal.) ****cargazonta*** Kahane–Tietze 1958 no. 171. ※※

kargafundo/gargafunda (gemicilik terimlerinden) 'bir nevi istinga ipi' < İt. (Venedik diyal.) ***cargafondo*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 169. ※ ***Kaldırılan demirlerin zincirleri şıngırdadı, Ateşoğlu'nun dört teknelik dalgıç filosu, püfür püfür sağnaklayan rüzgârla, iç limandan açık denizlere karga funda fırladı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 8).

kargapunta (gemicilik terimlerinden) 'cargues–points' < İt. (Venedik diyal.) ****cargapunto*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 170. ※※

kargaşa/karkaşa 'karışıklık, kavga, savaş' TS 2312 < ETk. ***ḳarğaşa*** a.m. Clauson 1972 s. 658 (muhtemelen XIV. yy. Eski Uygurca; çok eski bir veri yoktur) veya Fa.‿***ḫarḫaşa/ḫarḫişa*** a.m. Krş. ***καργας*** (kargás) 'tumultus' Ducange graecus 591. Krş. ***karmaşa.*** ※※

karga tulumba et–/kargatulumba et– 'birkaç kişi birbirini kollarından bacaklarından tutup kaldırmak' < İt. ***carica*** (***caricare*** 'to load' fiilinin emir hâli) ve ***tromba*** 'tulumba, eski zamanda tulumbacıların sırtlarında taşıyarak yangına koştukları pompa'. ※ ***Cebr vuḳūʿ bulmayacağına söz veren bu‿hānımlar, begler bī–çāre Mürüvveti ʿādetā ḳarġa tulumba eder gibi ayağını yere değdirmeden ṣofra başına naḳl etdiler.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 202–203). ※ ***Emine kalkmak istemiyor, boyuna hıçkırıyordu. Ötekiler hep bir olup onu karga tulumba edince yanıma getirdiler ve zorla ona elimi öptürdüler.*** (Aḥmed Rāsim 1939 s. 210).

karga yuvası 'eski gemilerde direğin tepesindeki küçük platform' < ***karga*** ve ***yuva***; İng. ***crow's–nest*** a.m. tabirinin calque'ı (ödünçleme çeviri). Kelimenin Tk. gemici dilinde kullanılıp kullanılmadığından emin değiliz. ※ ***İkinci kaptan Kudret, pruva direğindeki işaret sereni cundasında dalgalanan mavi–beyaz hareket filâmasına yüreği sızlıyarak bakardı. Islak gözleri bodoslamadan kepçeye, şapkadan "karga yuvasına" ve sintineye dolaşır.*** (Reşat Enis 1947 s. 75).

AD. **kargı/ḳarġu** 'kamış; kalın kamış; dalyanlarda büyük balıklar için kullanılan demir kanca' DS 2659, TS 2293–94 < M. Räsänen 1969 s. 237. ※ ***Şeker karġusını dikdiyse Meryem, | Benüm‿hurmāmı Meryem dikmedi hem.*** (Fa̮hrī 1974 s 395 no. 2823). 'mızrak': ※ ***Kız nedir? Yangın nöbetçisi gibi geliyorsun! Elinde kargın eksik.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 25). 'ok': ※ ***Gülter (çocukların̊ bebeğe verdikleri isimdir) güneşiŋ ḳızgın ḳarġılarına karşı gerilmiş tenteniŋ gölgelendirdiği cāmegānıŋ içinde gözleri kapalı yatıyordu.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 341). ※ ***Türkü söyliyerek yeşil tütün yapraklarını iplere diziyorlar. Önce dizilmiş olanlar kargılara bağlanarak direklere asılmış.*** (K. Bilbaşar 1961 s. 24). ***kargıdan ağızlıḳ*** ※ ***Dudaklarında kargıdan ağızlığa takılı sigarası.*** (B.S. Kunt 1937 s. 75–76). ***Kargı sepet*** ※ ***"Nerde resimler?" —"İşte şu kargı sepetin içinde hepsi."*** (Tarık Dursun K. 1967s s. 31). ※ ***Kızlar bir kargı sepet getirdiler. Kargı sepet ne geniş! Islanmış yufkalar kargı sepetin içinde.*** (F. Baykurt 1967a s. 435).

kargıçla-, b. ***kargış***.

kargıla-/gargıla- 'gözden geçirmek, süzmek' (?) < ***kargı*** + isimden fiil yapan ***-la-*** genişlemesi; bir yeri mızrakla yoklamak? ※ ***Muḥiş bir sükût içinde 'aynı tedhīş baḳışlyle gözleriniŋ içini ġarġılayub duruyordum.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 582). ※ ***Menhus cadı dik bakışlarlyle yüzlerimizi kargılıyor. En ufak bir adale hareketinden kendi varışınca manâlar çıkarmıya uğraşıyordu.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 96).

kargın, b. ***karkın***.

AD. **kargış/ḳarış** 'beddua, lânet' DS 2660, TS 2292–93 < ETk. ***ḳarġış*** a.m. Clauson 1972 s. 654. ※ ***Ne eyüllk tevaḳḳu' ėde ol kişi | Ki ardınca ḳarış ola yoldaşı.*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 13). ※ ***Çün oldı ṭatlu dirlik anlara zehr, | Ḳarış ḍoldı vu nefrīn ėl u hem şehr.*** (Fạhrī 1974 s. 467 no. 4283). ***karış ver-*** 'lânetlemek' DS 2663, TS 2310–11: ※ ***Ḍutuşur süzlş-l āhumla benüm germ oluban | Nāruŋ ėller yüzlne ḳarşu n-ola vėrse karış.*** (Ẕātī 1970 II, 98). ***kargışla-/ kargıçla-*** 'lânetlemek' DS 2661: ※ ***"Çağırırım Yelatan'a ki o dağa ayağını basmak nasip olmaya sana! Doğranasın, bıçaklara gidesin Elbeyl!" Kargıçladı, saydı, saydı.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 104).

ḳarġu, b. ***kargı***.

Osm. **kârhane/** (halk ağzı) **kerhane** 'fabrika, atölye' < Fa. ***kār-ḫāna*** a.m. ※※ BSTTk. (halk ağzı) ***kerhane*** 'umumhane, genelev' ※ ***Ve bu ker-ḫānede çoḳ iş olupdur, | İş-ḫōd söylenür, işci ne oldı?*** (F. Giese 1929 s. 102). ※ ***Ḳanḳı bulaşıḳa çamur olduŋ? | Ḳanḳı kār-ḫanelere nür olduŋ?*** (Enderūnī Fāżıl 1286 s. 83). ※ ***Bunda babulḫāne dėrler, İstanbol'da ker-ḫāne dėrler bir yėr vardır. Anuŋ içinde ḥasnā 'avratlar ve maḥbübü z-zamān oğlanlar vardır.*** (Ş. Elçin 1975–76 s. 191).

karı 'ihtiyar, yaşlı (kadın hakkında); (pek nadiren) eski, köhne' TS 2294–97 < ETk. ***ḳarı*** a.m. Clauson 1972 s. 644–645. ※ ***Nā-gāh bir ḳarı-ḫātün kişi geldi...*** (Ferec 855/1451 v. 13a). ※ ***Ditredi, ol ṣüretden cıḳdı, bir ḳarı 'avrat ṣüretlü oldı. (a.e. v. 101b).*** ※ ***Bir ḳoca ḳul, bir ḳarı ḳaravaşum ḳaldı, sa'ālīk anları öldürmege begenmedi.*** (a.e. v. 130a). (isim) 'ihtiyar kadın, kocakarı': ※ ***Elli ola keniyzek cıḳdı, yüzleri, donları yırtuḳ, aralarında bir pīl gibi ḳara ḳarı kim ölen oğlanuŋ anasıdı.*** (a.e. v. 46b). ※ ***On ḳarı düzüb Bağdād şehrine yayub dururam, cevāblarına müntaẓırım.*** (a.e. v. 58b). ※ ***Bu dip Frengistānda Lāṭīn dėrler bir memleket var. Anda bir 'avrat begi var. ḳarıdır, ḳatı zlştdür.*** (Saltuḳ-nāme 1974 s. 122). BSTTk. 'zevce': ※ ***Karımın kıskançlık damarları depreşti.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 6). ※ ***Sükûnu seven karım, yaramazlık çağlarını süren çocukların ateş, barut afacanlıklarına söylenir durur. Benden çekinmese dakika başı pataklıyacak.*** (S. Anadol 1947ç s. 18). ※ ***Anlamak sözünden ne anlıyoruz? Karısını, kocasını, sevgilisini anlamaktan âciz insanlar bir oturuşta şiiri anlayayım istiyor, dur bakalım o kadar kolay mı? Bence anlamaktan anladıkları, daha önce bildiklerini bir kere daha ima eden şeyi deşifre etmek.*** (M. Mungan 1996 s. 106). ***karı al-*** 'evlenmek' Meninski 1680 II, 3683. ※ **İnkār gelme! Dört gün evvel aşağı ṭaşlıḳda bir mektüb düşürmüşsüŋ. Ağa bulmuş, İstanbulda bir ḳarı yazıyormuş, araŋızda alma varma lāfları da olmuş. Bu da yalan mı?** (M. Yesari 1928 s. 378).

AD. **karı-** I 'kocamak, yaşlanmak (kişiler hakkında)' DS 2662, TS 2302–03 < ETk. ***ḳarı-*** a.m. Clauson 1972 s. 645. ※ ***Manṣūruŋ ol cāriyeden oğlancuḳları oldı. Çoḳ zamān Manṣūr-ile bile oldılar, ḳoşa ḳarıdılar.*** (Ferec 855/1451 v. 95b).

AD. **karı-** II 'hafifçe öksürerek kısıklığı gidermek' < ***karık*** sıfatından backformation (yanlış ayırma), b. ***abar-*** ⊡. ※ ***Boğazını karıdı, yere tükürdü, balgamı ayağıyla ezdi.*** (Tarık Dursun K. 1966 s. 55). ※ ***Boğazını karıdı, kaldırımdan aşağıya hınçla tükürdü.*** (Tarık Dursun K. 1967 s. 15).

AD. **karıca/karaca** 'koldaki kas kitlesi, bazu, pazı' DS 2639, TS 2254–55 < ETk. ***ḳarı*** a.m. Clauson 1972 s. 644–645 + ***-ca*** küçültme eki, b. ***bağçe*** ⊡, H. Eren 1999 s. 210. ※ ***Bu ẓarāfetde bilek, bu ṭarāvetde ḳol, bu aḳlıḳda, bu degirmilikde ḳarıca gördügüŋ var-mıdur?*** (Ferec 855/1451 v. 15b).

karıcuk 'fakir bir ihtiyar kadın' < ***karı*** + ***-cuḳ*** küçültme eki, b. ***acıcık*** ⊡. ※ ***Halef ḳarıcuġa selām vėrdi. Andan eyitdi: "İ māder! Ḳonuḳ gerek-mi?"*** (Ferec 855/1451 v. 132a).

karı̮h- I ve II, b. ***karık-*** I ve II.

AD. **karık** I (sıfat) 'karışık, karışmış' DS 2661 < ***kar-*** + ***-ık*** eki, b. ***açık*** I ⊡. ※ ***"Bak sen hele! Bir Kule meraklısı eksikti aramızda. Senin kaç tahtan noksan yavu? Bizim kafalar çatlak ya, bununki yağmur oluğu!" —"Haklı değil miyim be Cansu," dedi Zafer, "Karığın biri be bu!"*** (Füruzan 1982g s. 84). 'kısık' (ses hakkında): ※ ***Dīvārdaki sā'at on ikiyi çalarken merdiven başından anası adam Hariḳliyanın, erkek hançeresinden güç çıḳan ḳarıḳ, çatal sesi 'aks etdi.*** (M. Yesari 1928 s. 39). ※ ***Aşağıdan, karık ses, yankı gibi karşıladı: "Ey, İbram usta, buyur!" —"Bir demli yapiver de İsmâl, çocukla gönder yukarı!"*** (Tarık Dursun K. 1952 s. 100).

AD. **karık** II 'bostan bölümü, evlek; ince su yolu, ark, sabanla açılan çizi' DS 2661 < ***hark*** I. ※※

AD. **karık- I /karı̮h-** I '(güneşli havada kara bakmaktan göz) ağrımak' DS 2662 < ETk. ***ḳarıḳ-*** a.m. Clauson 1972 s. 655 < ***ḳar*** + ***-ıḳ-*** genişlemesi, krş. M. Erdal 1991 II, 492–499 (kelime orada zikredilmemiştir). ※ ***Pīr-i sipihr ki eṭfāl-i māh u mihri metīne-i zevālden olan maḥalden ḳaçururdı ve ḳarıḳmasun dėyü gözlerin niḳāb-ı seḥāb ile bağlayub...*** (Matrakçı 1976 s. 235) ※ ***Kar yağabileceği kadar yağmış, bir yandan da yağmaktadır. Kardan zaten gözlerimiz karıkmış, beyazlığına baka baka, bir de tipi kıvratıyor.*** (M. Makal 1971 s. 30). 'şaşalamak' DS 2662; krş. Az. Tk. ***ġarı̮h-*** a.m. ADİL I, 440.

AD. **karık-** II/**karı̮h-** II /**karıklaş**- 'kısık hâle gelmek, kısıklaşmak' DS 2662 < ***karık-*** I. ※ ***Sınıf dehşet içinde susacaktı. Çıt çıkmıyacaktı bir ara. Yalnız en gerilerde oturan Abdullâtif adlı çocuk, o adamakıllı karıklaşmış kalın sesiyle, "Allah rahmet eylesin!" diyecekti.*** (M. Seyda 1958y s. 88). ※ ***Tok ve kalındı kızdaki ses. Sanırsın karşında bir erkek, erkek değilse, sesi adamakıllı karıklaşmış bir oğlan konuşuyor.*** (M. Seyda 1966 s. 193–194).

AD. **karı kısrak** 'çoluk çocuk' < ***karı*** ve ***kısrak*** 'dişi at' kelimelerinden alliteratif aliterasyonlu tabir. ※ ***Dağın başında çoluğunu çocuğunu, garını gısrağını aç-acına go da git! Gadıncık hasta yatsın, gızın gül yanağı irine dönsün!*** (K. Bilbaşar 1939 s. 32).

AD. **karı kızan** 'çoluk çocuk' L. Bonelli 1899 s. 292 < ***karı*** ve ***kızan*** kelimelerinden alliteratif (aliterasyonlu) tabir. ※ ***Gürültüyü işiten geliyor. Çoluk, çocuk, karı, kızan, hepsi geliyor.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1932 s. 260). ※ ***Sokağın içinde koşmıya başladı. Gördü ki, bütün kapılar açılmış, bir sürü karı kızan evinin önüne fırlamış. Şaştı kaldı.*** (S. Kocagöz 1954 s. 43).

karıklaş-, b. ***karık-*** II.

karı koca 'evli kimseler, çift' **<** ***karı*** ve ***koca*** kelimelerinden; sıralanış için b. ***ana*** II ⊡. ※ ***Āḫır vaḳtinde ṣırf kendine baḳdırmaḳ ġāyesiyle tezvīc etdiği Şerefnāz‿Hānımı git gide behīmī bir 'aşḳ ile sevmeğe ḳoyuldu. Yiğirmişer yaşındaki genc ḳarı ḳocalar gibi köşelerde, bucaḳlarda öpüşmeğe, oynaşmağa, sevişmeğe başladılar.*** (E.E. Talu 1928 s. 11–12). ※ ***Karı koca derin derin birbirimize bakıştık.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 248).

EOsm. **karıl-** I 'karışmak' TS. 2300–01 < ETk. ***karıl–*** a.m. Clauson 1972 s. 658 [***ḳar-*** fiilinin passif-reflexivum hâli]. ※ ***Gördüm, şehr içi ġavġā, ġalebe, girye vu zārī dolmış. Merd u zen bir birine karılmış.*** (Ferec 855/1451 v. 108a). ※ ***Nevbahār-ile elli yıl bile oldı. Oğlancukları karıldı, her biri Bağdād şehrinde ma'rūf u mevṣūf kişi oldı.*** (a.e. v. 213a). ※ ***Var işüŋe, bu işe ḳarılma!*** (Elvān Çelebī 1984 s. 52 no. 587). ※ ***Fakat toprağa ve karı kızana karılıp karıştıktan sonra, ümitleri de doğup büyüyen ve Yemende veya Havranda veyahut Rumelinde şehit olan oğulları gibi ölüp gitmişlerdi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 157).

AD. **karıl-** II 'çiftleşmek (hayvanlar hakkında)' DS 2662, TS 2301–02 < ***karıl-*** I. ※※

karın b.m. (vücudun bir kısmı) **<** ETk. ***ḳarın*** a.m. Clauson 1972 s. 661. ※ ***Meger bu pīl bir piyilüŋ sucsuz yėre dişiyle ḳarnın deşmiş, öldürmiş.*** (Ferec 855/1451 v. 45a). ※‿***Harcda isrāf ėtme. Ve yėr ḳarnında‿hazīneler saḳlayub dururam, vaḳti olıcaḳ saŋa yėtişe.*** (a.e. v. 52a). 'nesil, göbek, kuşak': ※ ***Ḥamd olsun işte silsilemiz tā yedi ḳarın!*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 50) ※ ***Odanıŋ zemīni bayağı ḳuru ṭopraḳdı; şurasına burasına Ḳara Bibik'iŋ kim bilir kaçıncı ḳarın yaḳınlarından biri mīrāṣ olagelen fersüde, rengsiz bir iki kilim parçası atılmış***. (Nābī-zāde Nāẓım 1943 s. 17). ***karnı ac-*** 'karnı acıkmak': ※ ***Anı bilürem ki siyāh ḳarnı acıcaḳ bundan ādemī cıḳarurdı, boġuzlardı, yėrdi.*** (Ferec 855/1451 v. 64a). ***karın ağrısı/karnağrısı*** 'dolor ventris' Meninski 1680 I, 302, mecazî manada 'sevilmeyen kimse': ※ ***Ne karın ağrısı sırıtkan bir herif!*** (İsmail Galib 1932mb s. 12). ***karın ağrısına uğra-*** 'kıskanmak'***:*** ※ ***Ḳaçan-kim Semendire Vulḳ Oğlınuŋ elinden çıḳıcaḳ, içine ehl-i İslām ḍolıcaḳ, cemī'-i küffār ḳarın ağrısına uğradı.*** (F. Giese 1929 s. 120). AD. ***karnı alma-*** 'kıskanmak, çekememek' DS 2666: ※ Ç***ekemiyorsun tabiî, karnın almıyor, Çatlayacaksın kıskançlığından.*** (F. Baykurt 1955 s. 80). ***karnı burnunda*** 'gebeliği çok ilerlemiş': ※ ***Hasene‿hanım Bahri Beyin annesinin hizmetçisi idi. Beyefendi evvelâ koynuna aldı, gebe bıraktıktan sonra nikâh etti. Hasene Hanım evlendiği zaman karnı burnunda gebeydi.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 18). ※ ***Gelin Hanıma da karnı burnunda iş göremezdi doğrusu.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 31–32). ***karnını doyur-*** 'doyuncaya kadar yemek': ※ ***Bir çanaḳ süd-ile bir iki etmek naẓarında ḳodı. Ebül-fevāris yedi, ḳarnın doyurdı.*** (Ferec 855/1451

v. 228a). AD. ***karın doyısıyle*** 'karın doyuracak kadar': ※ ***Bu dağda av ḳalmadı. Elosman dağında av çọhdur. Elosman dağına get, ḳarın doyısīyle avıŋı alırsıŋ.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 184). ***karnı geniş*** 'gamsız, gereğinden fazla hoş görüsü olan' DS 2666: ※ ***Ben Hâkîyi de Babayı da tanırım. İkisinin de karınları geniştir. Hâkî bir kere olsun beni kıskanmamıştır.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 164). ***karnı karnına geçmiş*** 'çok zayıflamış, bir deri bir kemik kalmış': ※ ***Elbölunun atını getirdiler, ġarnı ġarnına geçmiş, gem āzında çat çat gem döymiye başladı.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 137). ***karnı tok*** 'acıkmamış olan', mecazî manada 'inanmaz, yutmaz': ※ ***İbramın bu şikâyetlere karnıtok olduğundan hiç tınmadı.*** (K. Bilbaşar 1941 s. 4). ※ ***Azizim, ciddî, ilmî eserler, sanat eserleri gitmiyor, bunlar satılmıyor. Çünkü halkın palavraya karnı tok. Siz aşk eserleri, anadan doğma zina, babadan doğma suçüstü tabanca, ihanet, gözyaşı olan cıvık bir aşk romanı yazar mısınız?*** (A. Nesin 1970i s. 106). ***karnı tok, sırtı pek*** 'hâli vakti yerinde olan': ※ ***Ne yalan söyliyeyimiş biraz ağırca idi amma, karnımız tok, sırtımız pekti. Ne de olsa, insan yavaş yavaş alışıyordu.*** (Sabahattin Ali 1937 s. 52). ※ ***Behey kadın ne ağlayorsun? Karnın tok, sırtın pek, bir evin bir hanımısın.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 110). ***karnı zil çal-*** 'çok acıkmış olmak': ※ ***Karnı zil çalıyordu. Geniş tahta sini üzerine döşenmiş hindi dolmasından, balına, böreğine kadar, çeşitli ve bol yemekleri görünce, boğazı cukurdadı.*** (H. Aytekin 1945 s. 94).

karın- 'karışmak' < ***kar-*** fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli. ※ ***Egerçi devlet-i ʿOṣmānīyenüŋ evāyilinden Ṣulṭān Selīm Şāh zamānına gelince istiḳāmet-i çaʾuşān u bevvābān bu minvāl üzre idi. Aṣlā içlerine ecnebīler[den ?] kimse ḳarınmamışdı. Ammā fī zamāninā ol ṭarīḳ daḥı bozulmışdur.*** (ʿĀlī 1956 [1586–87] s. 43). Krş. AD. ***karın-*** 'cinsel ilişkide bulunmak' DS 2663. ※※

karınaltı et- 'kahvaltı etmek' < belki bir gece mektebinde veya başka mahdut bir muhitte icat edilen, fakat geniş bir sahada kullanılmayan komik bir varyant. ※ ***Deeey kuşluğacak aç durur mu anam? Elden utanıyorum. El oturmuş, yemiş, doymuş, biçiyor. Hiç değil şu iki lokmayı ağzına atar da bir "karın altı" eder.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 84). ※ ***Bana "karınaltı"lık bişey verin, lokmalar dağılanacak duramam, bişey yemedim.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 162).

karınca b.m. (maruf böcek) < ETk. ***ḳarınçġa*** a.m. Clauson 1972 s. 662. ※ ***Ol ceziyrede it gibi ḳarıncalar olur. Ādemīye ẓafer bulıcaḳ yėrler.*** (Ferec 855/1451 v. 147a). ※ ***Eger ben bilsem ki cāhda saŋa ziyān olur, seni cāha-mı getürürdüm? Ben ʿömrümce ḳarınca incitmemişemdür.*** (a.e. v. 230a).

karınca kararınca/karınca kaderince 'az da olsa, elinden geldiği kadar' < ***karınca*** ve ***karar/kader*** + aequativus eki, b. ***anca*** I ⊡. ※ ***Ümmî ise de yabana atılmıyacak bir zekâya malik; alnının teriyle ekmek parasını çıkarıyor, karınca kararınca eve de yardımı oluyor.*** (S.M. Alus 1934 s. 27). ※ ***"Terlikçinin ne mirası olur?" —"Oluyor işte! Karınca kaderince, o da iyi kötü bir şeyler bırakmış."*** (E.E. Talu 1935 s. 90). ※ ***Dertlipınar köyünde (karınca kaderince) herkesin iyi kötü bir vazifesi var. Memişinki de kizirlik değil mi?*** (H. Aytekin 1945 s. 59).

karındaş/kardaş/BSTTk. **kardeş** b.m. (aynı ana babanın çocuğu) TS 2304–07. < ***karın*** + ***–daş*** ortaklık eki, b. ***adaş*** ⊡; G. Doerfer 1967 III, no. 1471. ※ ***Bir gün ʻAlī paşa ḳarındaşı Orḫana dėdi "Leşkerüŋ kim?". "Ey ḳarındaş, el-ḥamdu lil-lāh şimdiden gėrü leşkerüŋ ziyāde oldı...*** (Oruc b. ʻĀdil 1343/1925 s. 15). ※ ***Bu gece ḳardaşlar gelseler gerek. Me-bādā ki geleler‿hacālet ola!*** (Ferec 855/1451 v. 22a). ※ ***Sen varasın, yüz urasın, ol onuncı kebīr ṣanemi ḳardaşcuḳları ḳatına getüresIn!*** (a.e. v. 56). ※ ***Ėş u döst, yār u münis u ḳardaş, | Üz bulardan u küllī ʻışka ulaş!*** (Elvān Çelebī 1984 s. 135). ***karındaşlık*** ʻüvey kardeşʼ: ※ ***Oğlum, ʻāḳıbet ḳarındaşlığuŋ seni fikr-i fāsIdüŋden rücüʻ ėtdIrmIş.*** (ʻAlī ʻAzīz 1268 s. 166).

karın kardeş/karınkardeş ʻaynı annenin, fakat başka babanın çocuğuʼ < ***karın*** ve ***kardeş***. ※ ***SadInIn Kasımpaşada annesi, üvey babası, bir de karınkardeşI vardı; arasıra onları yoklardı.*** (S.M. Alus VII 1941 Akşam Gaz.).

karınsa, b. ***karnasa***.

karış I ʻelin açık ve gergin durumunda başparmakla serçe parmak arasındaki mesafeʼ < ETk. ***ḳarış*** a.m. Clauson 1972 s. 663. ※ ***Senden bir karış ayrılmazam. Bilsem gerekdür ki bu taʻcīl nedendür: Bu işi sehel görmek olmaz.*** (Ferec 855/1451 v. 208b). ※ ***Mellāḥlaruŋ üstādıydı. Deryā-yı Hindde bir karış görmedügi yėr yoġ-idi.*** (a.e. v. 226b). ※ ***Bir karış ağızlı karnaval maskeleri gibi, mütemadiyen sırıtmada, durmadan kahkaha atmada.*** (S.M. Alus 1933p s. 204).

karış II, b. ***kargış***.

karış- b.m. (iki maddenin birleşerek yeni bir madde olması) < ***kar-*** ʻkarıştırıp birleştirmekʼ fiilinin ortaklık hâli; krş. Az. Tk. ***ġarış-***, Özb. ***qorIsh-*** a.m. Clauson 1972 s. 664, M. Erdal **558**–559. ※ ***Ḥalümüze muṭṭaliʻ olur, görür: Ben u ol ṣanem mey u şīr gibi ḳarışmışuz. Bilür ki ben erem, yoldaşum, evdeşümdür.*** (Ferec 855/1451 v. 48a). ʻgirmekʼ: ※ ***Ferruḫ-nāz saḫt düşdI, maḥrümlıġ-ile eşdi, sarāyına ḳarışdı.*** (a.e. s. 40a). ʻbaşkasının işine katılmakʼ: ※ ***Sefil Ali duvardan sazı indirdi, çok oynak bir hava çalmağa başladı. Hem çalıyor, hem söylüyordu. Memed de karışıyordu Sefil Aliʼye.*** (Yaşar Kemal 1955i II, 306). ʻmüdahale etmekʼ: ※ ***Sen baŋa ne ḳarışıyorsuŋ? Kendi ḥesābıŋa ne isterseŋ yap!*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 84). ※ ***Senin işine gücüne, gezmene tozmana karışacak değilim. Başıma gene bir püsküllü belâ getirme de, dışarıda ne haltedersen et!*** (S.M. Alus 1944 s. 73). ʻtehdit mahiyetinde: ※ ***Dışarıda ne yaparsaŋız yapıŋ, faḳaṭ burada ġavġā gürültü yoḳ — ṣoŋra pişmān olursuŋuz, ḳarışmamI*** (M. Yesari 1928 s. 137–138). ***karış- görüş-***: ※ ***Eviŋ içinde her biri birer telli bebek gibi geziniyorlar. Keyflerine ḳarışan yoḳ, görüşen yoḳ.*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 41). ※ ***Böyle bir ḳadın yā‿ḫānesinde müstaḳildir, yaʻnī ḳadınlarımız dedikleri gibi ḳarışanı görüşeni yoḳdur...*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 361). ※ ***Karışanın yok, görüşenin yok, | Ne hocadan azar işitirsin | Çalışamadığın için, | Ne başına kakanlar bulunur | Yediğin ekmeği.*** (R. Ilgaz 1944 s. 14). ***karıştır-*** ʻkarışık hâle getirmekʼ: ※ ***Onlara, işe yarayan yaramayan bir sürü öğretim yönteminden söz açıp kafasını karıştırmamışlardı.*** (M. Makal 1959 s. 25).

karides ʻdenizde yaşayan, yenebilen, kabuklu bir hayvanʼ< Yun. ***καρίδες*** (karíd̲es) a.m. G. Meyer 1893 s. 23. ***Sizde karides bulunmaz mı? İs-***

takoz falan? Yok ha? Yaşanmaz bu memlekette! (R. Ilgaz 1962n s. 83). ※ ***İstakoz severdin sen değil mi? Karides de severdin. Ne duruyorsun öyleyse? Bekliyorum.*** (R. Ilgaz 1991 s. 89–90).

Osm. **karidiya** (gemicilik terimlerinden) 'korkuluk, küpeşte' < İt. (Venedik diyal.) ***garida*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 325). ※※

kariha 'insanda kendi kendine ortaya çıkan düşünce, fikir ve niyet' < Ar. ***ḳarīḥa*** 'istidat, kabiliyet'. ※ ***Bunlardan meselâ şu iş, halkın elinde bulunan işe yarayan silâhların sayısı işi, onun karihasında çabucak, çözülme imkânlarına kavuşmuş ve şifreli cevap telgrafı, ertesi gün telgrafhaneye verilmişti.*** (İ. Tarus 1957 s. 21).

karikatür 'insanı abartılı biçimde gösteren güldürücü resim' < Fr. ***caricature*** < İt. ***caricatura*** a.m. (***caricare*** 'yüklemek, teşdit etmek' fiilinden bir isim). ※ ***Mecmuanın sayfalarını üçümüz birlikte hararetle karıştırdık. Güldük katıla katıla o karikatürlere, fıkralara.*** (M. Özay 1957 s. 63).

karikatürize et– 'karikatür hâline getirmek' < Fr. ***caricaturiser*** a.m. ※ ***Seyit, havadan sudan konuları karikatürize ederek anlatıyor, Mürveti güldürüyordu.*** (N. Bezmen 1994 s. 21).

karina/karine I (gemicilik terimlerinden) 'gemilerin su kesimlerinden aşağı kalan dış ve dip satıhları' L. Gürçay 1943 s. 235 < Yun. ***καρήνα*** (karína) a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 782 (eski ve yeni örneklerle). ※ ***Karinada patlayan dalgalarla çatır çatır inliyor geminin kaburgaları. Az sonra, dikişleri patlayan bir pantolon kıçı gibi sacların perçinleri atacak ve kamaraya öfkeli sular dolacak.*** (C. Kavukçu 1997 s. 32).

karine II 'sözün gelişi (context); (hukukta) emare, delil' < Ar. ***ḳarīna*** a.m. ※ ***BİNNAZ —Utanmadan bir de Suphi'yi câni olarak görmeye kalkıyorsun! İSMAİL —Bütün karineler aleyhinde...*** (Ç. Altan 1965m s. 73). ***karine ile anla–*** 'anlamını metinden çıkarmak, sözün gelişinden anlamak' Meninski 1680 II, 3687. ※※

karisör, b. ***karoser***.

kariyer 'meslek yolu' < Fr. ***carrière*** a.m. < İt. ***carriera*** 'araba yolu' < ***carro*** 'araba'. ※ ***Bir bahar ona olan bağlılığımı itiraf ettim ve uğruna politik kariyerimi terk ettim.*** (L. Tekin 1990 s. 144).

kariyol 'iki kişilik kapalı otomobil' < İng. ***carryall*** < ***carry*** 'taşı!' ve ***all*** 'her şey'. ※ ***Askerliğini Gevaş'ta, bir jandarma çavuşunun kariyolüne sürücülük ederek yaptı Bayram. Komandoların silâh kaçakçısı yakalamak için Uludere'de, Hoşap'ta verdikleri baskınlara, üstlerin buyruğu, onlar da katılırlardı. Van'dan doğru, Gevaş'tan doğru, Hoşap kalesine uzanan tozlu yolu tüttürerek, keyfinden naralar salıverecekmiş gibi sürerdi kariyolü.*** (A. Ağaoğlu 1981 s. 10).

Osm. **kārīz/kāriz** 'yeraltı su yolu; ark' < Fa. ***kārīz*** a.m. ※ ***Dīvāra el urdı, gördi kim yaş-imiş, bir gemüg-ile eşdi, gördi doprağ-imiş, degül ki daş-mış. Ḳazarak bir ulu delük açdı. Ötesinde bir ulu kāriz aḳar-imiş; deşildi, ḳuyuya doldı. Ḳuyu doldı.*** (Ferec 855/1451 v. 7b).

karizmatik 'etkileyici, cezbedici' < Fr. ***charismatique*** a.m. ※ ***Doğrusu son derece canlı bir başarım göstermişti. Kültürlü, karizmatik bir gençti.*** (B. Uzuner 1994 s. 25).

AD. **kark** 'sıra, dizi' DS 2664 < Erm. ***kark*** a.m. ※※

kark– 'ses çıkararak yere vurmak' < ***kak–*** fiilinin varyantı: inorganik (asli olmayan, sonradan türeme) bir **/r/** sesinin epenthesisi (kelime içinde ses türemesi) için b. ***arın*** ⊡. ※ ***Ertesi günü büyük‿hānım değeneğinl ḳarḳarak Ḥasan Efendi 'ā'ilesiniŋ Süleymānīye civārındaki‿hānesine gelir.*** (H.R. Gürpınar 1330 s. 43).

Osm. **karkador** (gemicilik terimlerinden) 'liman olmadan gemi yanaşacak yer' < İt. (Venedik diyal.) ***cargador*** 'yükleme yeri' Kahane–Tietze 1958 no. 168 (eski örneklerle). ※ ***Ve anuŋ gün baṭısı ḳara–yėl ṭarafında deŋizden yedi mīl ḳarada bir ḳal'a vardur. Meẕkür ḳal'aya Forto dėrler ve anuŋ muḳābelesInde deŋiz kenārında meẕkür Fortonuŋ bir ḳarḳadorı vardur, Ḳarḳadodi Forto dėrler, maġazaslardur, hem bir blrġosdur, beklenür.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 454).

karkaryas 'bir cins köpek balığı' < Yun. ***καρχαρίας*** (kar̮haríyas) a.m. D. Georgacas 1978 s. 128 no. 41. ※ ***Deniz dibini geçen gölge bir daha geçti. Karabatak hemen yukarıya baktı. On metre uzunluğunda karkarlyas soyundan insan yiyici bir köpek balığını gördü.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 94).

karkas I 'iskelet' < Fr. ***carcasse*** a.m. ※※

karkas II 'betonarme (bina)' < ***karkas*** I. ※ ***Arada bir katıldığı gün, bitmez kadın vıdıvıdılarıyla Sırrı beyi sıkmaz, o önü ağaçlarla dolu karkas evde, kendisini bir memur karısı olarak candan, yürekten eğiten bir kadındı.*** (F. Baykurt 1967k s. 317).

karkaşa, b. ***kargaşa***.

AD. **karkın/kargın** 'suların çoğalarak taşmış, kabarmış durumu' DS 2659–60 < ETk. ***ḳar–*** 'to overflow' Clauson 1972 s. 643 + ***–gın*** eki, b. ***akkın*** ⊡. ※ ***Meẕkür ḳal'a bir alçaḳ yėrde vāḳi' olmışdur. İki ṭarafında köbrüsl vardur. Güyā hemān bl adaya beŋzer. Zīrā meẕkür ḳal'a ile ẕlkr olan Lefkāda (?) adasınuŋ arası boġaz gibidür. Deŋiz ḳarḳın olıcaḳ gelür ḳoyulur, gėrü çıḳar.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 323).

EOsm. **karkır–** 'kamaşmak' (göz hakkında) TS 2299–2300 < ***karık–*** fiilinin varyantı. ※ ***Ve ādemīlerüŋ tamām ıraġı oldur kim ni'met çoḳlıġından ḳarḳırıb gözl süzllmeye ve göŋül ḍarlıġı ve miḥneti aŋa ġālib olmaya.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 29). ***ḳarḳırt–*** verbum causativum (ettirgenlik fiili): ※ ***Mellküŋ nl'meti vu ikrāmı anuŋ gözlni örtdl, ḳarḳırtdı.*** (a.e. s. 28).

AD. **karkot**, b. ***korkot***.

AD. **karkuç** 'kuş tepeliği, sorguç' < ?? kelimenin bir kısmı sorguç kelimesini akla getirir. ※ ***Üçüncü gün bakıyor, bir kayanın üzerinde bir kuş, nişan alıyor, hemen vuruyor. Getiriyor, bakıyor, bir acaib kuş, kanatları zümrütten, karkucu mercandan, ayakları lülüden, her türlü renk var.*** (U. Günay 1975 s. 433).

AD. **karkuzlan–** 'hindi gibi kabarmak' DS 2664 < Yun. ***καπρώνω*** (kapróno) 'öfkesinden kendini şişirmek' Ch. Tzitzilis 1987 no. 169, birbirine benzeyen frazeolojik tabirler. ※※

Osm. **kârkün** 'işçi, rençper' < Fa. ***kār–kun*** a.m. [***kār*** 'iş' ***kardan*** 'yapmak' fiilinin hazır–zaman kökü olan ***kun–*** unsuru]. ※ ***Andan cāriye vardı,***

gėrü geldi, kār-künlerine iş getürdi, etmek getürdi, "gögcek işleŋ!" dėdi. (Ferec 855/1451 v. 25b).

karla– 'kar yağmak' < ***kar*** + isimden fiil yapan ***–la–*** genişlemesi. Krş. Az. Tk. ***ġarla–*** a.m. ADİL 1966 I, 441. ※ ***Hele fażla ḳarladı-mı, bir çalınıŋ altına siner bir ḳaç gün, ḫattā ḳarlar temāmen eriyinceye ḳadar yerinden ḳımıldamaz.*** (M. Yesari 1928 s. 7). ※ ***Hava soğumuştu. Karlayacak gibiydi. Karlarsa ortalık karışacaktı gene.*** (M. Buyrukçu 1982 s. 43).

AD. **karlangaç**, b. ***karluğaç***.

karlı dağlar 'hayal, elde edilemeyen şey' < ***kar*** + ***-lı*** ve ***dağ***. ※ ***Buġda yėrine göŋlümi ben neyle egleyem? | Dāne pirincdür ḍutalum ḳarlu ḍağlar! | Ol dem ḳanı ki şekkere yoġ idi iştihā | Ġurbetde ādeme ḳurı etmek olur şeker.*** (Yaḥyā Beg 1977 s. 107).

karlinga, b. ***karlenga***.

karluğaç/BSTTk. **kırlangıç/**AD. **karlangaç / garlangoş** b.m. (malum olan kuş) DS 2664, TS 2313–14 < ETk. ***ḳarġılaç/ ḳarġılaç*** a.m. Clauson 1972 s. 657, 659. ※ ***O zaman bir sürü kırlangıç havalanırdı çitin kenarından.*** (D. Özlü 1958 s. 32). ※ ***kırlangıç atla–*** 'suya atlamanın bir çeşidi': ※ ***Atla kızım atla, ister kırlangıç atla, ister çömlekleme, koca şimdi nerede?*** (H. Taner 1969 s. 43). ***garlangoş uşakları*** 'sokak çocukları': ※ ***Bolu Beylerinin mutfaklarından alır yemeği, bir sabahta, ekmek ile beraber, bir de öğlede, bir de akşam üzeri. Bu üç defa yemek getirirken garlangoç uşakları, e! O ezelden bu ezele kadar var yine çok, ipsiz sapsız çok! Garlangoç uşakları bu oğlanın önünü aldılar.*** (Behçet Mahir 1973 s. 7).

karlenga/karlinga (gemicilik terimlerinden) 'gemideki direğin bir bölümü (keelson, step of the mast)' < İt. ***carlinga*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 174. ※※

karlo/karula (gemicilik terimlerinden) 'yan yelkenlerinin baş tarafa kalan alt yakalarını direğe bağlamak üzere tertip edilmiş kamçı' L. Gürçay 1943 s. 236 < İt. ****carlo*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 175. ※※

karma I 'karışık' TS 2315 < ***kar–*** + fiilden sıfat yapan ***–ma*** eki (b. ***aşılama/ aşlama*** ⊡.); krş. ***katma karma, karmakarışık.***

AD. **karma** II 'etli pilav; bulgur, zeytinyağı, maydanoz ve ekşi ile pişirilip, asma yaprağı ile yenen pilav' DS 2665. < ***kar–*** 'karıştırmak' + fiilden nomen concretum (somut isim) yapan ***–ma*** eki, b. ***bazlama*** ⊡. ※ ***O akşam tuz, kırmızıbiber ve kimyondan ibaret bir karmayı çeyrek somunla yemiş yatmıştım. Ay sonları babaannem vaziyeti bu türlü idare edebiliyordu.*** (Orhan Kemal 1950â s. 18).

AD. **karmaç** 'arpa, çavdar ve mısır unu su ile karıştırılarak yapılan hayvan yemi' DS 2665 < ***karma*** + ***–aç***, krş. ***–aç*** ve ***–maç*** ile biten yemek isimleri? Şu misallerdeki ***karmaç*** belki başka manadadır: (Tietze Hoca'nın şüphesinin sebebi anlaşılmıyor. [Editörün notu]). ※ ***Hasan Hüseyin öküzleri eve getirdi, onları evin önünde erik ağacına karmaçlarını yemek için bağladı.*** (Y. Ahıskalı 1944 s. 48). ※ ***Öküzlerin yine bağlı olduklarını gördü. Fakat karmaç verme vakti olduğu halde, önlerinde ot vardı.*** (a.e. s. 65). ※ ***Halbuki ara sıra öküzün karmacını hazırlıyan kız, bu akşam gelip hazırlıyamamıştı.*** (a.e. s. 67. ※ ***Babasının hazırladığı karmacı onların önüne koydu.*** (a.e. s. 69).

AD. **karma karış/karmakarış** I 'karmakarışık' < ***karma*** I + ****karış*** (***karışık*** sözcüğünün kısaltılmış varyantı, belki de hece binişmesi yoluyla < ****karış-ış,*** krş. ***apış*** ⊡), bu iki eş anlamlı sözcükten ikileme yoluyla pekiştirme, ayrıca krş. ***darmadağınık, dormadolaşık/darmadolaşık.*** İkileme çeşitleri için b. ***hiç mi hiç*** ⊡. ※ ***Eskiden kara cahal idim, şimdi kapkara cahal oldum. Amarikanları ardınıza düşürüp geldiniz bu köye. Her şey karma karış oldu. Komşu iki bölük, üç bölük oldu.*** (F. Baykurt 1967a s. 188).

karmakarışık 'çok karışık, çok dağınık' < ***karma*** I + ***karışık*** (***karış–*** fiilinden –ık sıfatı, b. ***açık*** I ⊡), krş. Az. Tk. ***ġarmaqarışıġ;*** bu iki eş anlamlı sözcükten ikileme (reduplication, ikileme) yoluyla pekiştirme, ayrıca krş. ***darmadağınık, dormadolaşık/darmadolaşık.*** İkileme çeşitleri için b. ***hiç mi hiç*** ⊡. ※ ***Odalar alan taran, eşyā ḳarma ḳarışıḳ*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 126). ※ ***Yere bir yazı makinesi düşüyor, tuşları havada uçuşmaya başlıyor. Sanki alfabenin bütün harfleri boşlukta karmakarışık yüzmekte.*** (A. Ağaoğlu 1992 s. 96).

karman çorman / karman çarman / karman şorman 'karmakarışık' DS 2665 < ****karman*** (***karma*** I sözcüğünün fonetik varyantı, belki de sıfattan sıfat yapan ***–man*** ekinin etkisiyle, b. ***evcimen*** ⊡) ve pekiştirme için anlamsız ***çorman/çarman/şorman*** sözcüğüyle yan yana getirilerek ikileme (reduplication). İkileme çeşitleri için b. ***hiç mi hiç*** ⊡. ※ ***Joyce, Ulysses romanında neredeyse bütün anlatı tekniklerini karman çorman kullandığı için, bilinç akımından gerçekçiliğe, fantastikten dramatik diyaloğa kadar her yönteme başvurduğu için eleştirildiği zaman, "Beni hedefe ulaştıran her şey mübahtır," diye yanıt vermişti.*** (N. Kuyaş 2012 s. 76).

AD. **karman karış/garmangaruş /karmakarış** II 'karmakarışık, karman çorman' J. Thury 1885 s. 53. < ikisi de ***kar–*** fiilinden türetilmiş ****karman*** (b. ***karman çorman/karman çarman/ karman şorman***) + ****karış*** (b. ***karma karış/karmakarış*** I), yan yana getirilerek pekiştirmeli ikileme (reduplication). İkileme çeşitleri için b. ***hiç mi hiç*** ⊡. ※ ***Tellerin içinden heç çıkarma bunları! Bu anasını sattığım Amarikan tavuklarıyla bizim horozlar, ya da bunların horozlarıyla bizim tavuklar, anlıyor musun, çatışırlar, tavuk mılleti karman karış olur sonra!*** (F. Baykurt 1967a s. 227–228). ※ ***Tam dönemeçten çıkarken, yolun altında bu adamı gördük. Yüzü karmankarışık annadın mı, elinde kanlı balta.*** (M. Başaran 1992 s. 154). ※ ***Bir anlık şaşkınlık geçirip karmakarış olmuş balıklar, suyun karanlık yeşiline daldılar.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 116).

(Argo) **karmanyola** 'şehirde vuku bulan soygunculuk, silâh gücüyle insan, dükkân vb. soyma' H. Aktunç 1990 s. 156 < Yun. ***καρμανιόλα*** (karmanyóla) 'giyotin' M.L. Wagner 1943 s. 9 < Fr. ***carmagnole*** 'Fransız istiklâlinde popüler olan bir dans ve ona ait şarkının adı (1792)'. ※※ ***karmanyola al–*** 'silahlı soygun yapmak' mana gelişmesi izaha muhtaçtır: ※ ***Ne söyletiyoruz ḳaltağı! Ne ḳadar azġın olsa, o tek, biz çiftiz. Haydi be, ḳarmanyolaya alalım!*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 146–147).

karmaşa 'karışıklık: izdiham, kalabalık' < ***kargaşa*** kelimesinin, ***karma*** I (< ***kar–***) vs. Tk. kelimelerinin tesiri altındaki varyantı. ※ ***Beni arada bir kuşku karmaşasının içine atan hangi görünmez düşman?*** (D. Özlü 1958 s. 16). ※ ***Boşalan vapura girmek için hemen sıraya girenlerin turnike ve jeton sesleri geliyordu. İstanbul tüm karmaşasının,***

dağınıklığının içinde çarkları arasına aldığı insanları, taşıtları kendi kuralına, daha açıkçası kuralsızlığına göre döndürüp duruyordu. (M. Güler 1990 s. 88). ※ ***Okuduğum, hatırladığım, aklımda kalan ve yazmakta olduğum ayrıntıların karmaşasında cinayetin kendisi öylesi bir kayba uğramıştı ki, adama ne soracağımı ben de bilemiyordum. Bu karmaşa içinde belli ki, ne soracağım soruların bir anlamı olacaktı, ne de adamın söyleyebileceklerinin bana herhangi bir yardımı.*** (M. Mungan 1996 s. 487).

karmaşdur–/karmaştır– ‘karışık duruma getirmek’ TüS 656, ‘zerbeißen, zernagen’ [dişlemek, kemirmek] Meninski 1680 II, 3675; ‘nagen [kemirmek]’ W. Radloff 1893 I, 219 < ***kar–*** ‘karıştırıp birleştirmek’ fiil köküyle karışmasından anlam kaymasıyla ETk. ***ḳarvaş–/ḳarmaş–*** (< ***kavra***– I ve ortaklık/karşılıklılık eki ***–(ı)ş***) ‘kavraşmak, birlikte kavramak’ fiilinden (Clauson 1972 s. 646 ve 660; R. Dankoff II, 377; TS 2325: ***karva–*** ‘kavraşmak, birbirini alt etmek üzere kavramak’). ※※

karmen ‘dudak boyası, ruj’ < Fr. ***carmin*** a.m. < Ar. ***ḳirmīs*** + Lat. ***minium***. ‘parlak kırmızı’ ※ ***Gözlerinden ılıḳ ılıḳ sızan yaşlar ḳuruyaraḳ yanaḳlarını germiş, ḳarmeni silinmiş dudaḳları da taḳalluṣ etmişdi.*** (M. Yesari 1928 s. 157). ※ ***Mihricanın pudralı yanaḳları ve karmenli dudakları zoraki bir tebessümle gerilüp gevşedi.*** (Aka Gündüz 1940 s. 168–169). ※ ***Zaman zaman ortadan kaybolur, sonra kaşlarında rastıḳlar, gözlerinde sürmeler, dudaklarında karmenler, maskara bir çehre ile ortaya çıkardı.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 129–130).

karnabahar/karnıbahar b.m. (bilinen sebze, Brassica oleracea var. botrytis) I. Hauenschild 1989 no. 201 < ??. ※※

karnabit I ‘karnabahar, Brassica oleracea var. botrytis’ Meninski 1680 II, 3678 < Yun. ***κραμβίδιον*** (krambídion) a.m. (?) G. Meyer 1893 s. 31, BER 1979 II, 250. M. Räsänen 1969 s. 238 Ar. ***ḳarnabīṭ***'i de zikrediyor.

karnabit II ‘bir zührevi hastalık’ < ***karnabit*** I. ※ ***Bel ṣoġuḳlığı, frengi, şanḳır, uyuz, ḳırḳ ayaḳ, ḳarnabīt ve beŋzerleri muṣābīni nādir idi. Ancaḳ Beğ–oğlu, Ġalaṭada ġayr–ı müslim ʿumūm-̮hāne müdāvimlerinde görülürdü.*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 342).

AD. **karnabit** III (kaynakta yanlışlıkla **karhabit**) ‘küpelerin üstündeki gümüş süs’ ZTS 111 < Bulg. (diyal) ***karnabita*** ‘karnabahara benzeyen bir filigran işi’ BER 1979 II, 250. ※※

(Halk ağzı) **karnaksı** ‘rahatsız eden, bahsi sevilmeyen, kepaze’ < ***karın ağrısı*** tabirinden; M.L. Wagner 1943 s. 19 başka lisanlardan paralel tabirler gösteriyor. ※ ***Karnaksı, ne durursun? Doldur!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933dc s. 79). Krş. bundan gelen madde. Bulg. ***kárna*** çok bağıran adama veya ağlayan çocuğa seslenme nidası, BER 1979 II, 250.

karnağrısı, b. ***karın***.

AD. **karnal** I ‘üzerinde sapı olan yayvan sepet’ DS 2666 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***καρνάλιν*** (karnálin) ‘Brotkorb; Korb’ Ch. Tzitzilis 1987g no. 174. ※ ***Yolda eliyle okşar gibi düzelttiği karnalın içinde kalan bir kiloya yakın armudu yemeğe kıyamıyarak satmak cazibesine kapılan ihtiyar satıcı onlara “Bir dosluk kaldı!” dedi.*** (Y. Ahıskalı 1940 s. 20).

AD. **karnal** II ‘karısını kötü yola iten erkek’ DS 2666, Meninski 1680 II, 3677–78 < ??. ※※

Osm. **karnasa/karınsa** 'kuşların tüy değiştirme zamanı'< Ar. ***ḳarnaṣa*** a.m. R. Dozy 1927 II, 340. ※ ***Ḳarnaṣada olan kuş ötmez.*** Meninski 1680 II, 3679.

karnaval 'Hristiyanların etsiz perhiz dönemine girmeden önce yaptıkları maskeli şenlik' < Fr. ***carnaval*** < İt. ***carnevale*** a.m. (***carne*** 'et' ve Lat. ***levare*** 'kaldırmak, götürmek'). ※ ***Fil-ḥaḳīḳa o hafta İstanbulun artık karnaval haftaları hulul etmiş olmakla, herkes geceleri def'-i ġam etmek üzere Beğ-oğlunda maskeli maskesiz balolara, Tavşan balolarına ve derneklere ve tiyatrolara gitmeye başladılar.*** (E. Misailidis 1986 s. 147). ※ ***Aman yarabbim, ne sulu, ne bayağı, ne ahmak mahluk! Bir karış ağızlı karnaval maskeleri gibi mütemadiyen sırıtmada!*** (S.M. Alus 1933p s. 204). ※ ***Sevinç rüzgârı esiyordu salonda. Herkes ne kadar canlı, kıvançlıydı. Olmayan dudaklarıyla güldü. Tevfik Bey "Ne karnaval!" dedi.*** (Peride Celal 1985 s. 124).

karne I 'not defteri; mektep şehadetnamesi, yıl sonu not listesi' < Fr. ***carnet*** 'not defteri' < Lat. ***quaternio*** 'dört sahifeden müteşekkil defter'. ※ ***Baḳ, bir de bendeŋiz ta'rīf edeyim. Ḫāṭırıŋızda ḳalmazsa ḳarneŋize noṭ buyuruŋ!*** (R.N. Güntekin 1928 s. 3). ※ ***Dinlenme tatilinde okulda kaldım. Karnem kötü. Yumuldum kitaplara.*** (M. Başaran 1982 s. 86). ※ ***Okul olarak yapılmış yepyeni bir yapıda, en seçkin öğretmenlerle, çok iyi bir öğrenim görüyorduk. Gerçi ilk karnede iki kırığım vardı, ama zorlanıyor da değildim.*** (M. Fuat 1998 s. 174).

karnıbahar, b. ***karnabahar,***

karni (kimya terimlerinden) 'boynuzlu imbik' < Fr. ***cornue*** a.m., asıl manası 'boynuzlu'. ※※

karo 'dört köşe' < Fr. ***carreau*** < Lat. ***quadrum*** a.m. ※ ***Kuzeyliye benzeyen yeniyetmenin kavuniçi ipek gömleği şimdi limonluk gibi bir yerde, karo taşlarla kaplı döşemenin üstüne atılmış duruyor.*** (A. Ağaoğlu 1992 s. 118). (iskambil kâğıtlarında) 'baklava biçimli kırmızı işaret'. ※※

karoça 'şatafatlı at arabası' < İt. ***carrozza*** 'at arabası'. ※ ***Hani şöyle yeni bavulu ile şık, trenden bir beyefendi gibi inince palabıyığın karoçasına kurulacak "Çek bizim eve!" diyecek.*** (M. Barlok 1950 s. 20).

karokola (gemicilik terimlerinden) 'ağır yükler kaldırmaya yarayan palanga' < İt. ***carrucola*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 176. ※※

karoser/karisör 'otomobilde görünen dış bölüm' < Fr. ***carrosserie*** a.m. < ***carrosse*** 'lüks at arabası' < İt. ***carrozza*** 'at arabası'; son ünlünün düşmesinin izahı güçtür. ※ ***Topkapı surlarından şehir dışına çıkarken arabanın karoserinden yalnız sol öndeki çamurluk kalmıştı.*** (A. Nesin 1968 s. 115). ※ ***Metinlerin avlusuna, bir sabah daha gün yenile ışırken bir kamyon daha getirildi. Bu da pespembe bir kamyondu. Karoseri de sarıydı.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 124–125). ※ ***Yolların kiri, tozu akıp gidiyor. Otobüsün camları, nikelajları, karisörleri ışıl ışıl parlıyor.*** (M. Güler 1990 s. 136).

AD. **karot/karut/görüt** 'tahtakurusu' DS 2164, 2667, 2672 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κορίδιν*** (korídin) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 230. İkinci ve üçüncü varyantın Yun. kelimeye bağlanmasında fonetik güçlükler var, başka bir dilin aracılığı tahmin edilebilir. Krş. ***kurus.*** ※※

karpit (kimya terimlerinden) 'bir çeşit gaz' < İng. ***carbide*** a.m. (Lat. ***carbo*** 'kömür' + kimya terimlerinde kullanılan ***–id/–it*** eki, b. ***andezit*** ⊡. ※ ***Bize bir karpit lambası istemez mi? Ben karpiti yakıp ahıra inmeli değil miyim?*** (Kemal Tahir 1957 s. 361–362).

AD. **karpize/karpuca** 'büyük boy demir çivi' DS 2667 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***καρφίτζα/καρφούτζα*** (karfítza/karfútza) 'demir çivi' (***karfí*** 'çivi' + ***-itza*** küçültme eki, A.A. Papadopoulos 1958 I, 413. ※※ Krş, ***garpuca***

⊡ Yunanca küçültme eki ***-ίτσα / -ίτζα*** (itsa/itca).

karpuz b.m. (bilinen meyve) Meninski 1680 II, 3578 < Fa. ***ḫarbuz/ḫarbuza*** a.m. G. Doerfer 1967 III, no. 1382. ※ ***Ve kavun ve ḳarpuz yükinden iki aḳça alınur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [955/1548] s. 223).

karra/kara II 'kıt'a; kuru yer (denizin aksi)' Meninski 1680 II, 3581 < Ar. ***ḳārra*** a.m. krş. ***kuru*** I. ※ ***Gemi͜ havfı ḳaradan artuḳdur, | Fortuna esdügince renc–i 'aḳīm.*** ('Ālī 1977 s. 139 no. 175). ※ ***Uzun Mehmet sonyazda bulduğu maden kömürü örneklerini ancak ilkyazda ve karadan götürür.*** (M. Seyda 1970 I, 7). ***karada ölüm yok*** 'kendini ölümden emin hissetmek': ※ ***Muttalip, gönlünde engin bir rahatlıkla, başını dikmiş yürüyordu. Şerif Ağa karlı dağ gibi arkasında, Fadime de şu tepelerin ilk oymağındaki köyde olduktan sonra, karada ölür müydü Muttalip?*** (F. Erdinç 1948iç s. 61). ※ ***Bekir, köşe penceresinin önünde, deniz havasına karşı ciğerlerini şişirerek, soluklu bir "ohhhhh!" çekti, "Ohhhh, artık karada ölüm yok!"*** (İ. Tarus 1950a s. 97).

karsak 'çakala benzer, postundan kürk yapılan bir hayvan, Steppenfuchs, Canis korsak' TS 2319, W. Radloff 1899 II, 206 < ETk. ***ḳarsaḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 663. ※ ***Ḳaplasaŋ caḳşūra samūr-ı siyāh | Açılur ġayra o ḳarṣaḳ-ı kün-gāh.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 131).

Osm. **karsaz** 'iyi çalışan, becerikli' < Fa. ***kār–sāz*** a.m. (***kār*** 'iş' + (*kār* 'iş' + ***–saz*** 'yapan, eden). ※ ***Hay-ā-hay ağladı. Bular istimālet vėrdiler: "Endīşe yėme! Kār–sāz Hudā*** (metinde ***Hudāy–ı***) bī–zevāldür, Hudāsı olanun ne ḳaydı var?" dėdiler. (Ferec 855/1451 v. 122a).

⊡ Fa. ***sāḫtan*** 'yapmak, oluşturmak, hazırlamak' fiilinin şimdiki zaman kipi olan ***–sāz*** bileşik isimler yapar. Bu parça sonuna eklendiği kelimelere 'yapan, uyduran, hazırlayan' manası yükler, örn. Fa. ***zirih-sāz*** 'zırh yapan (kimse)' ya da *bahāna–sāz* 'bahane uyduran, bahaneci'. Fa. ***–sāz,*** anlamca Tk. ***–cı*** ekine yakındır (krş. (***akşamcı*** ⊡, b. ***aḫşam/akşam***) ve BSTTk.k.nde hiç örneği kalmamıştır. Sözlükteki örnekler şunlardır: ***çaresaz, demsaz, destansaz, karsaz.***

karşı I, b. ***karşu***.

karşı II (önek, préfix) 'aksi, tersi' < Fr. veya İng. ***anti*** préfix'inin fonksiyonunu Tk.ye getirmek için bir teklif: ※ ***O'nu unutmayacağız! Bu karşı devrimci hareketi bütün kalbimle kınıyor, lânetliyorum.*** (A. Ağaoğlu 1992 s. 96).

karşı bekarşı/karşı karşı/karşı karşıya 'birbirinin karşısında, yüzyüze' ※ ***Yüzüŋi ḳaşuŋı gören ḳarşu be-ḳarşu, göz be-göz, | Sanma ki baḳa ol göŋül bedrine yā hilāline!*** (Nesīmī, M.F. Köprülüzāde 1934 s. 43). ※ ***İkinizle karşı bekarşı gelsem, surat surata çarpsam, gene tın-***

mam; tut ki sizi tanımıyorum. (S.M. Alus 1933p s. 74). ※ ***Biraz için-ce, kaymakam, kaymakamcılar ve subaylar barıştılar. Karşılıklı kadeh kaldırmağa başladılar. Çıkıp karşı karşı oynadılar.*** (F. Baykurt 1970 s. 133). ※ ***Gece, yatak odamda, Kanarya ile karşı karşıya idik.*** (S.M. Alus 1933p s. 178). ※ ***Semā͜ Hānım ḳızlıḳ ḥayātında Muḫlişle ḳarşı karşıya geçirdiği heyecānlı muḥāvere daḳīḳaları ḳadar ṭatlı, mes'üd bir ān yaşadığını bilmeyordu***. (H.R. Gürpınar 1926b s. 414). ***karşıdan karşıya*** 'yaklaşmadan, uzaktan; (aşk için) platonik': ※ ***On yıl aynı kızı karşıdan-karşıya, yâni enayi enayi sev. O da, gene platonik bağlarla sana bağlı görünsün.*** (B. Akımsar 1943 s. 94).

karşıcı 'gelenleri istikbal etmek için karşı çıkan, karşılayan' < ***karşı*** I + ***–cı*** (b. ***akşamcı*** ⊡) ※ ***Kafile bu minval üzere oğlan evinin yolunu tutarmış. Toplanan karşıcı kadınlar, gelini içeriye aldıktan sonra cemaat dağılırmış.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 83). ※ ***Kımıldanmak, adım atmak gerek. Oturduğun yerde ikbal teveccüh etmez. Biraz da karşıcı gitmek lâzım, a efendim!*** (E.E. Talu 1937 s. 77).

karşıdan karşıya, b. ***karşıbekarşı***.

karşı karşı, **karşıkarşıya**, b. ***karşıbekarşı***.

karşılık, b. ***karşulık***.

karşısında 'karşılaşınca, yüzyüze gelince, muvacehesinde' ※ ***Bu tehdīd ḳarşusında çocuḳ feryādı kesdi ve ağlamasına için için devām etdi.*** (E.E. Talu 1928 s. 21). ※ ***Tesadüfün hazırladığı bu akla gelmez fırsat karşısında yüreğimi halecan, elimi ayağımı bir titremedir aldı.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 12). ※ ***Bu teklif karşısında genç kaymakamın yüzü birdenbire karıştı.*** (T. Deliorman 1943 s. 111).

karşu/BSTTk. **karşı** b.m. (karşı taraf, karşı tarafında olan) < ETk. ***karşı*** a.m. Clauson 1972 s. 663–664. ※ ***Bir gün beni ḳuş kapar, Kacayım! Bu ḳarşudan*** (metinde ***ḳarşuda***) ***gelen͜ halḳ-ile ḳarşu yaḳaya geceyim, ḳurtılayım!*** (Ferec 855/1451 v. 60b). (zarf olarak): ※ ***Vezīr gecdi, oturdı. Zen-i bennā ḳarşu ḳaravaş gibi ayağın durdı,͜ hidmet eyledi.*** (a.e. v. 22a). ※ ***Aŋa ben ḳulluğa boyın vėreydüm, | Dün u gün ḳarşu ayağın duraydum!*** (Fạhrī 1974 s. 299 no. 892). ※ ***Yüridüm, bilesince vardum. Deniz kenāresine vardı. "Ḳarşu baḳ!" dėdi. Baḳdum, bir ceziyre gördüm.*** (Ferec 855/1451 v. 101a). ***karşudan/karşıdan*** 'karşı taraftan, bir mesafeden, uzaktan': ※ ***Yolda giderken görürler ki bir at issini düşürmiş, ḳacmış gider. Ḳarşudan cağırur: "Dutuŋ, yā berü dönderüŋ!" dėr.*** (a.e. v. 234b). ※ ***Mirasyedi, gözüne kestirdiği bıldırcını karşıdan gösterip aport diyecek; o da hemen yakalayıp getirecek.*** (S.M. Alus 1944 s. 177). (Dativus ile postposition): ※ ***Her gün melik sarāyına ḳarşu boyun egüb durur-idüm.*** (Ferec 855/1451 v. 100b). (zaman için): ※ ***Nihāyet, ṣabāḥa ḳarşı, maḥalleniŋ͜ horozları ötmeğe başladıḳları zamān...*** (E.E. Talu 1928 s. 14). ***ḳarşu çık-*** 'birini karşılamaya gitmek': ※ ***Bular bu sözde-yiken "Fażal geldi" dėyü haber vėrdiler. Der-ḥāl emīr u vezīr, ṣaġīr u kebīr, cümle şehre͜ halḳı 'azā donlarıyle ḳarşu cıḳdılar.*** (Ferec 855/1451 v. 6a). ***ḳarşu dur-*** 'karşı koymak, mukavemet etmek': ※ ***Kārvān͜ halḳı hem yaraklandılar, atlandılar, ḳarşu durdılar, muḥkem ceng ėtdiler.*** (a.e. v. 9b). ***karşu gel-/ḳarşu var-/karşı yüri-*** 'karşı çıkmak, karşılamak': ※ ***͜ Halk͜ haberi duyub ḳarşu geldiler. Pīr pādişāh oğlını esen gördüginleyin ferahdan öldi. Oğlan pādişāh oldı.*** (a.e. v. 34a). ※ ***Pādeşāh ḳarşu vardı, 'izzet eyledi, pīrüŋ elin aldı, taḥta***

getürdi. (a.e. v. 32b). ※ ***Kāravān–sālār cemā'atiyle ḳarşu yüridiler. 'Adīye selām ėtdiler.'Adī atdan indi.*** (a.e. v. 233b). ***karşu ko–/ karşı koy–*** 'direnmek, dayanmak' Meninski 1680 II, 3667: ※ ***Fabriḳaya destgāhı ile ḳarşı ḳoymaḳ isteyen muḥāfaẓakārlar...*** (Cenāb Şahābeddīn 1335 s. 192). ※ ***Kadın karşı koyamıyor. Kekonun ayakları ve yumrukları altında inliyordu.*** (F. Baysal 1944 s. 145). ***karşula–*** 'karşı çıkmak, karşılamak' ※ ***Bu şehrde beni dükeli kişi bilür. Yūsuf–ı ḥaccāmam. Eger beni geregince bileler–idi, yüz ferseng yoldan beni karşulayalardı.*** (Ferec 855/1451 v. 207b). 'iki düşman olarak karşılaşmak': ※ ***Ṣoŋra Ḳonyaya vardı. Ḳaraman oğlı ḳarşuladı. Ḳonya ovasında bulışub uġraşdılar. 'Āḳıbet Ḳaraman oğlı çerisi ṣındı.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 42).

karşulık/BSTTk. **karşılık** 'muhalefet' TS 2321 < ***karşu/karşı*** + ***–lık*** eki. 'birisinin ziyaretini ona yapılan bir ziyaretle karşılama': ※ ***Anam yarın Hoca 'Āṣım aġalara gidecek. Seḥeri istemek içün değil. Anamıŋ hastalıġında gelüb ṣordular yā, ḳarşılıġına gidiyor.*** (M. Yesari 1928 s. 370). 'mukabele': ※ ***Şimdiki kadınların tuvalet çantalarına karşılık, erkekler de ceplerinde saç tarağı, briyantin tüpü taşıyorlar.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 6). 'bedel, ücret olarak': ※ ***O zaman da, karnını doyurabilmek için, derme çatma orkestralara katılır, meyhanelerde, barlarda bir iki lira karşılığı gece yarılarına kadar akordeon çalardı.*** (Reşat Enis 1947 s. 255). ***karşılıklı*** 'birbirine karşı bulunan; birbirini görecek şekilde': ※ ***Bizim teneke masayı çadırın önüne sürdük. Şişeyi ortasına oturttuk. Biz de karşılıklıyız: Bir, iki, üç...*** (B. Akımsar 1943 s. 96). ※ ***Birbirine dolanıp pırıl pırıl dönerek polka oynuyanlar; sekizer onar karşılıklı dizilip kadrile kalkışanlar, elele verip hoplaya zıplaya hora tepenler!*** (S.M. Alus 1944 s. 154).

kart I 'ihtiyar, gençliği ve körpeliği kalmamış' Meninski 1680 II, 3578 < ?? (Kelime öteki Türk dillerinde de yaygındır, fakat ETk.de yoktur. ETk.de ***ḳarı*** 'yaşlı', ***ḳarı–*** 'yaşlanmak' kelimeleri vardır, b. Clauson 1972 . 644, 645; ***ḳart*** sıfatı ile bu kelimeler arasındaki ilişki açıkça görülmektedir. [Editörün notu]). ※ ***Padişahın bir ihtiyar kulusun ve buna göre sen çok işler görmüşsün. Ortalığın sen kart kurdusun. Bu işi nice etmek gerek, sen daḫı söyle!*** (Gazavat–ı Sultan Murad 1978 s. 42). ※ ***Yoluk hindi kıyafetli pinpon! Kart köçek kılıklı herif, gaiplere mi karıştın? Hangi deliğe girdinse kafanı çıkar!*** (S.M. Alus 1934 s. 386).

kart II 'ince karton parçası' < Fr. ***carte*** a.m. ※ ***Babama kart yazdın mı şekerim? Biliyor musun geçen bayram unutmuştun.*** (B. Duygulu 1963 s. 41). ※ ***Size birbiri arkasından üzerlerinde mürekkep lekelerinden oluşmuş şekiller bulunan on kart verilecektir. Her karta bakınız ve gördüklerinizin neyi temsil edebileceğini söyleyiniz.*** (Z. Ankara 1991 s. 147). ※ ***Cebinden çikletlerden çıkan küçük kartlardan çıkardı. Kartların üstünde çeşit çeşit araba resimleri var.*** (Z. İpşiroğlu 1998 s. 59).

Osm. **karta** I 'deniz haritası' < İt. ***carta*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 177 (birçok eski örneklerle). ※※

Osm. **karta** II/**kerte** I (gemicilik terimlerinden) 'istikamet noktalarının dörtte biri' < İt. ***quarta*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 530 (birçok eski örneklerle); bunun Arapçası olan ***rub'*** kelimesi de kullanılırdı. Krş. ***kerte*** II.

kartaban, b. ***kaltaban***.

kartabl ‘imzalanacak önemli evrak için büyük dosya, imza dosyası, (grand portefeuille)’ < Fr. ***cartable*** a.m. <Lat. ***charta*** ‘kâğıt’ + ??. ※ ***Evet Yaşar Bey, ocaktan kâğıdı geldi. Kartablın içinde bugün imzaya götürdünüz.*** (M. Seyda 1962z s. 75). ※ ***Muhasebeci, koltuğunun arkasına asılı ceketi geçirdi sırtına, düğmeleri ilikledi, içinde önemli yazılar bulunan kartablı koltuğuna kıstırarak, koridora çıkıp Genel Müdürün odasına yollandı.*** (M. Seyda 1970 I, 247).

Kartaca/Kartacīna ’Bugünkü Tunus şehrine yakın, tarihte meşhur şehir ve liman’ < Ar. ***Ḳarṭacanna*** a.m. ※ ***Ḳalʿa-ı Ḳartacīna.*** (Pīrī Re’īs 1935 s. 606). ※ ***Romalılar Kartacayı ne yapmıştı? Fransızlar Afrikayı? Aynı şey değil mi?*** (A. Yurdakul 1989 s. 218).

kartal ‘büyük yırtıcı kuş’ < ETk. ***ḳartal*** a.m. Clauson 1972 s. 648–649. ※ ***Sonsuzluğa doğru kopmuş kartal, | Matemiyle doldurmuş içimizi.*** (F.H. Dağlarca 1957 s. 182). ***kartal kanadı/kartalkanat*** (gemicilik terimlerinden) ‘ağır ağır, vakur vakur’: ※ ***Ḍokuzuncu vaṣiyet budur ki donanma giderken baştarda kürekcileri ḳartal ḳanadı yaʿnī yab yab çeküb ayaḳ ayaḳ gideler.*** (Kātib Çelebī 1329 s. 159). ‘ceketi omuzuna veya sırtına asılmış olarak’: ※ ***Kaldırımcı-zāde Şehrī Ahmed Efendi bir gün binişi kartal kanadı şeklinde omuzunda olduğu halde Şeyh-Islâmın yanına girdi. Hocanın lâubaliliğine veli-nimetin canı sıkıldı.*** (M.Z. Pakalın 1946t s. 237). ※ ***Benim somurtup oturduğuma köylüler kızar oldular. Benim getrli pabuçlarımdan, gül kurusu eldivenlerimden, arkama kartalkanat aldığım pardösümden alınıp, gocunup, “İşte züppe herif yine geldi!” dercesine bakmağa başladılar.*** (F.C. Göktulga 1948 s. 12).

Kartal ‘İstanbul ilinde bir ilçe’ ※ ***Kartal buraya bir buçuk saat çeker.*** (Mahmud Yesari 1938 s. 28). ※ ***Kartala git-/Kartala var-*** ‘ihtiyarlamak’ (***kart*** I kelimesine kinaye) F. Steinherr 1932 s. 189: ※ ***Baksana, yaşlı olduğu duruşundan, yürüyüşünden belli. Belinin yanını alamıyor, hanslyse dizleri bükülecek. Mlloviç dedikleri bu mu? Kartala varmış, kadlnnem makulesi.*** (S.M. Alus 1934 s. 226).

(Argo) **kartaloş/kartaloz/*kartoloz*** ‘yaşlı, geçkin, kart’ H. Aktunç 1990 s. 156 < ***kart*** I (krş. ***Kartal***)+ ***-oz*** eki için b. ***aforos*** ⊡. ※ ***Böyle oyuncak işte (iş de yerine) işten mi canım? Bu kadarcık şeye ilâç bulup becermlye kadir değil misin? Koskoca kartaloz herif! Bir düzen bezen yapamıyor musun?*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933 s. 19-20). ※ ***Bu kıratta bir hanım, böyle ispenç horozu, konak midillisi gibi kartoloza tenezzül eder mi?*** (S.M. Alus 1933p s. 212). ※ ***BAHA —“Aklı sıra Seher Hanımı alacak.” ŞABAN —“Bu kartaloş herif ha? Olmıyacak iş!”*** (Musahipzade Celal 1936mh s. 11). ※ ***Harikliya’nın ablaları evde kalmış kartaloş kızlardı...*** (H. Taner 1949 s. 100).

AD. **kartana** ‘büyükanne, nine’ DS 2670 < ***kart*** I ‘ihtiyar’ ve ***ana*** ‘anne’. ※※

AD. **kartana** II, b. ***kuartana***

kartdövizlt/kartvizlt ‘isim ve adres kartı’ < Fr. ***carte visite*** a.m. (***carte*** ve ***vlsite*** ‘ziyaret’). ※ ***Ömer sevincinden çıldıracaktı. Zarīf kartdöviziti bin bir itinayla avuçları arasında sıkıştırıyor, öpüp başına götürüyordu.*** (Reşat Enis 1932 s. 71). ※ ***Yine o günlerde, bir kara adamın siyah kadifenin üzerine altın harflerle yazılmış kartvizitini görmüştüm.*** (Z. Ankara 1991 s. 155).

Osm. **karte** 'Arap vilayetlerinde kullanılan bir ağırlık ölçüsü' < Ar. ***ḳarṭa*** 'grand morçeau de bois' (?) R. Dozy 1927 II, 330. ※ ***Ol vilāyetde cārī olan ḳarte (ḳarta) ölçüsiyle iki ḳarte gendüm ki her ḳarte seksen vaḳıyyedür. İkisine bir müz (müz) dėrler ya'nī bir ḥaml gendümden 'ibāretdür.*** (Ö.L. Barkan 1943 [978/1570] s. 291).

kartel I (gemicilik terimlerinden) 'su fıçısı, filikalarda kullanılan küçük mancana' L. Gürçay 1943 s. 236 < İt. ***caratello*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 160. ※※

kartel II 'aynı alanda faaliyet gösteren şirketlerin kâr amaçlı bir araya gelmesinden oluşan birlik' < Fr. ***cartel*** a.m. < İt. ***cartello*** 'birlik' [asıl manası 'küçük kâğıt']. ※※

kartela 'bir kabare veya tiyatro temsilini bildiren afiş' < Yun. ***καρτέλλα*** (kartéla) a.m. < İt. ***carta*** + küçültme eki 'halka açık alanlardaki uyarı levhaları' ※ ***Tramvaylarda, vapurlarda "Yere tükürmek memnu'dur" levḥaları var. Bunu aŋlarım. Lākin arabalarıŋ içine, üzerlerine "Buraya küçük büyük ābdest bozması yasaḳdır" yazılı birer ḳartelā aşmaya lüzüm var mıdır?*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 148). ※ ***Daracık caddeyi bir bayram yerine çeviren allı morlu kartelalar, Ferah tiyatroda Darülbedayi–i Osmânî sanatkârları, Ertoğrul Muhsin ve arkadaşları, "Cemal Sahir operet heyeti" afişleri bugün gibi gözümün önünde.*** (B. Arpad 1974 s. 5–6).

karter (otomobil aksamından) 'motorun koruyucu gövdesi' < Fr. ***carter*** < İng. ***carter*** a.m., onu icat eden H. Carter'ın adından. ※ ***Nutkum tutuldu bir yandan. Hesap kitap tam ortaya çıkmamış öte yandan... Uyy! Koca taşmış. Altımızı vurdurduk işte. Karteri deldire yazdık. Asfaltta mı gidiyorsun, desene?*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 294).

kârevan, b. ***kârban***.

kârevansarāy, b. ***kârbansera***.

kart kart kazın– 'aç midenin çıkardığı sesler' < ***kart kart*** ses taklidi kelimeler ve ***kazın–***. ※ ***Ne dersin, o saate kadar ağzımıza darı tanesi koymamışız, açlıktan kart kart kazınıyoruz da farkında değiliz.*** (S.M. Alus 1944 s. 152).

AD. **kartmak/kartnak** 'yara kabuğu; kir tabakası' DS 2670 < ***kart–*** 'sertleşmek' + fiilden isim yapan ***–mak*** eki, b. ***artmak*** ⊡. ※ ***Bir gün kartnak (yaralı uyuz) uyuzlu beş çocuk çağırarak, yaralarına ne gibi ilâçlar sürdüklerini sordum.*** (M. Yağmur 1957 s. 11).

AD. **kartof / gartof / kartol / kardoş / kaltur /koltor** 'patates; domates' DS 2657, 2671 < Bulg. ***kartol*** BER 1979 II, 255 veya < Rus. diyal. ***kartoşka*** a.m. < Rus. ***kartofel'*** < Alm. ***Kartoffel*** a.m. < İtal. ***carciuffi*** 'enginar' < Ar. ***ḫurşūf*** a.m. Tietze 1957 no. 78 (birçok varyantlarla). ※ ***Adını anımsamıyorum, biz "Kartof" derdik (Erzurumlular "patates"e "kartof" derler) bir öğretmen vardı, yanılmıyorsam matematik öğretmeni, ölmüştü.*** (Fethi Naci 1999 s. 30).

karton 'kâğıt hamurundan yapılan kalın ve sert kâğıt' < Fr. ***carton*** a.m. < İt. ***cartone*** a.m. (***carta*** 'kâğıt' + ***–one*** augmetativum, büyültme eki). ※ ***Beni yanaştırdığı bölgede, baktım, kimi büyükçe kartonları kesip yapıştırıyor. Kimi, fırçadır, ucu çalınmış tahta parçasıdır, eline ne geçirmişse, harıl harıl yazıyor.*** (F. Erdinç 1973 s. 27).

kartoloz, b. ***kartaloş***.

kartonpiyer 'yapılarda kullanılan sertleştirilmiş mukavva ve alçı karışımı tavan veya duvar kabartmaları' < Fr. ***carton-pierre*** a.m. [***carton*** 'mukavva' ve ***plerre*** 'taş']. ※ ***Tavanlar, duvarlar, kapılar, hep kartonpiyerli, yaldızlı, kalemkârlı. Tavana asılı iki avize, şahane mi şahane!*** (S.M. Alus 1933p s. 85).

kartpostal 'resimli posta kartı' < Fr. ***carte postale*** a.m. [***carte*** 'kart II' ve ***postale*** 'postaya ait, postada kullanılabilen']. ※ ***Tuna'nın yanında oturan kıza takılıyor gözü. Hani, takılmıyacak gibi değil. Kartpostal güzelliğinde ince, çocuksu bir yüz, balrengi gözler.*** (A. Yurdakul 1991 s. 168). ·※ ***Eski İstanbul silik bir kartpostal gibi belleğimde.*** (N. Eray 1990 s. 132).

kartvizit, b. ***kartdövlzlt***.

EOsm. **karu** 'bazu, kol' TS 2323–24 < ETk. ***ḳarı*** a.m. G. Doerfer 1967 III, no. 1477 Krş. ***karıca.*** ※※

kâruban, b. ***kârban***.

karula, b. ***karlo***.

karun/(halk dili) **harun** 'çok zengin biri' < Kur'an'da ***Ḳārün*** isminde çok zengin ve mağrur bir adam. Krş. *Kitab-ı Mukaddes* Levililer Bap 16. ※ ***Düşünüp taşındım. Karun hazinesine gark etse bu kakavan yutulur şey değil!*** (S.M. Alus 1933p s. 114). ※ ***Taşra kadılıklarında çalıp çırparak Karun kesilmiş, torba doluları altın bırakmış bir mollanın torunuydu.*** (S.M. Alus 1944 s. 107). ※ ***İskender Ağanın büyük karısı Karun peygamber kadar mal sahibiydi.*** (Kemal Tahir 1957r s. 57).

karut, b. ***karot***.

kâruvan, b. ***kârban***.

EOsm. **karva-** 'yakalamak, tutmak' < ***kavra-*** fiilinin métathétique (atlamalı) varyantı. ※ ***Ḳızuŋ ol siyāh ṣaçlarından ḳarvadı, ḍutdı.*** (Ṣaltuḳ-nāme 1974 I, 144). ※ ***Bu kāfiri cüstelediler kim ḥiṣārdan çıḳdı, niyeti bu kim vara, gėrü yöresinde ādam ḳarvaya.*** (F. Giese 1929 s. 46).

kârvan, b. ***kârban***.

kârvansera, b. ***kârbansera***.

karyağdı/kar yağdılı 'üstüne kar yağmış gibi benek benek beyaz olan (kumaş)' < ***kar*** ve ***yağ-***. ※ ***Kırk senede unutulmıyan elbiseleri de vardı. Mazlum, tam o mehtaplı gecelerde giydiği kar yağdılı kumaştan veston takımını, Hüsnlye'nin elinde tutarken görüyor gibi...*** (R.H. Karay 1964 s. 81).

karyatid (mimarî terimlerinden) 'kadın kabartması şeklinde sütun' < Fr. ***carlatide*** < EYun. ***καρυάτιδες*** (karuatídes) a.m. (Eski Yunanistan'da bir köy isminden). ※ ***Ampir masa için, evet bin sekiz yüzlerdendir, karyatid ayaklar, bakın figürlerin zarafetine, göğüslere bakınız!*** (İ. Aral 1997 s. 64).

Osm. **karye** 'köy' < Ar. ***ḳarya*** a.m.(/***ḳry***/ kökünden). ※ ***Her ḳarye‿halḳı gendi ḳaryeleri ṭopraġında olan zeytün-ı rumānīnuŋ vaḳti olduḳda ḳurusın ayırtlayub...*** (Ö.L. Barkan 1943 [978/1570] s. 207).

kariyer 'meslek; memurun meslek yolu' < Fr. ***carrière*** a.m. < İt. ***carriera*** 'araba yolu' (***carro*** 'at arabası'). ※ ***Bir kalemde vazgeçemezler, silip atamazlardı onu. Geçmişi, belli bir kariyeri, oldukça iyi sicili vardı. Büyük olasılıkla, burada, merkezde bir göreve getireceklerdi.*** (İ. Aral 1997 s. 344).

(Halk ağzı) **karyoka** 'şık; züppe' < Port. ***carioca*** 'Rio de Janeiro'da oturan' (asıl manası 'beyaz evde oturan', Tupi dilinde ***cari*** 'beyaz' ve ***oca*** 'ev'), 'bir dans ve onun müziği; ve bir futbol takımı' olarak dünyada popüler olmuş. Krş. Bulg. ***karioka*** 'saç örgüsüne takılan bir çeşit toka; ucuz sigaraların konduğu kutu' BER 1979 II, 247. ※ ***Peki, peki. İşe girince, "ablam ablam n-olursun, karyoka pabuç al" dersin!*** (Orhan Kemal 1965f s. 6). ※ ***Çocuk geldi. Dört beş yaşında bir şey. İki elinin tersiyle gözlerini kapayarak yürüdü. Ayağındaki karyoka — yani alafranga takunya taşa takıldı.*** (B. Felek 1971 s. 6o

karyola 'üzerine yatak yerleştirilip yatılan kerevet' < İt. (Venedik diyal.) ***cariola*** a.m. G. Meyer 1893 s. 46. ※ ***Ġız-da ġaryolanın demirlerini ġırmış, sicim bağlamış. Pādışah da nası ġaryolanın üsdüne oturdiyse, pādışah lağımnan aşağı düşiy.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 125). ※ ***Döndi bir kürsiy-i istiġrāḳa viyrān ḳaryola.*** (Şā'ir Eşref 1958 s. 144). ※ ***Karyolanın başucunda | James Dean'in renkli resmi.*** (B.S. Ediboğlu 1958 s. 54).

kas- 'kısaltmak' < ETk. ***ḳas-*** 'sıkmak' Clauson 1972 s. 665–666. ※ ***Arabacımız dizginleri kastı. Köpek atların göğüslerine doğru sıçrayıp saldırıyor.*** (Nâzım Hikmet 1936s s. 51). ※ ***Karım bir kumarbaz, çocuğum cahil bir serseri. Biraz dizginleri kasayım dedim. İsyan ettiler.*** (C.F. Başkut 1963t s. 90).

kasa I 'içinde para saklanan çelik dolap; sandık' < İt ***cassa*** a.m. G. Meyer 1893 s. 50. ※ ***Kirkor emmisinin kasası nasıl bir kasa! Hey Allah, silme altın dolu!*** (Kemal Tahir 1958 s. 210). ※ ***Çelebioğlu, bir kasa altın, dolaplar dolusu Acem halısı, paha biçilmez takılar, Pembe Konakla beraber çocuk yaşta bir oğlan, bir sürü kız kadın bırakmıştır ardında.*** (Peride Celal 1991 s. 22–23). ※ ***Doksan kasa kitap ve ev eşyasiyle Nazilerden kaçan bir Spitzer, Türkiye'ye temelli yerleşeceğini sanarak, Almanya'daki bilim dünyası yok olunca...*** (G. Dino 1991 s. 85). ※ ***Çok işe yaramış, patates çuvallarını çocuk taşır gibi, soğan çuvallarını file taşır gibi taşıyormuş, ama bir oturuşta bir kasa armuda bana mısın demiyormuş, kabzımal işine son vermiş.*** (M. İzgü 1993 s. 41).

kasa II (gemicilik terimlerinden) 'halatın çımasına çözülmeyecek vechile yapılan çevrinti' L. Gürçay 1943 s. 237 < İt. ***gassa*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 327 (eski örneklerle). ※※

kasa III (gemicilik terimlerinden) 'yan yelkenlerin açılmaları için verilen komuta' L. Gürçay 1943 s. 237 < İt. (Venedik diyal.) ***cazza!*** (***cazzare*** 'çok germek' fiilinin emir hâli) Kahane–Tietze 1958 no. 188. ※※

kasa IV '(kamyonlarda) malzeme taşımak için karosere eklenen bölüm' < ***kasa*** I (?). ※ ***Şoför yerinin üstü gecekondu kümeslerine benziyor: boyasız konturplaklarla, rendelenmemiş tahta parçalariyle çakıştırılmış, rahatça tomruk sarılabilsin diye kasanın yanları da alınmış, dümdüz taban kalmış yalnız.*** (M. Başaran 1964 s. 85). ※ ***Bir açık kamyon bizim arsaya yanaştı. Arka kasada üç kişi oturuyor-***

du; kamyon durunca bunlardan iki tanesi sıçrayıp aşağıya indiler. (M.B. Kanok 1984 s. 27). ***Evin önünde kapalı kasa iki kamyon...*** (A. Yurdakul 1991 s. 100).

Osm. **ḳaşab** 'kıymetli bir kumaş cinsi' < Ar. ***ḳaṣab*** a.m. (İran'da ipekli, Mısırda brokar). ※ ***Bir pīre zen gördüm, bir Hindibārī çāder örtünmlş, 'aṣābe-I ḳaṣab baġlanmış, boynında tesbīḥ, elinde 'aṣā; dört bėş meh-rü cāriye yanınca yürürler.*** (Ferec 855/1451 v. 114b).

kasadar 'mağazalar ve lokantalarda kasada oturup parayı alan kimse' < ***kasa*** I ve Fa. ***-dār*** 'malik olan, tutan', b. ***abdar*** ⊡. ※※

AD. **kasal-/kazal-/kasarla-** 'dik durmak, başı arkaya atıp göğsünü germek; gururlanmak, büyüklenmek, övünmek, kasılmak' DS 2673, 2710 < ***kasıl-*** fiilinin varyantı. ※ ***Köyde kasala kasala dolaşanların, varsan sorsan yarısından çoğu klbritçiye borçludur. Köylüden ödünç alıp, her Tanrının günü karşısında boyun büküp el uğuşturmaktansa klbrltçlye bir kere yalvarmak daha iyidir.*** (H. Olcay 1951ak s. 35).

AD. **kasalak** 'kibirli, onurlu, kendini beğenmiş, mağrur' DS 2672–73 < ***kasal-*** + ***-ak*** eki, b. çolak ⊡. ※ ***Tabiî kendine mezar olacak çevresindeki bu kadar güzelliklere yukarıdan bakan kasalak tepeyi seçen hazretin boyu da elbette bizimkiler gibi olmıyacak!*** (H. Birand 1957 s. 109).

kasap, b. ***kassab***.

kasaplko 'Türkiyedeki Rumların bir halk oyunu' < ***kasap*** + ***-iko*** küçültme eki. ※ ***Duygusal ve coşkulu ezgilerle millet coşar ve çoğu zaman kasaplko dedikleri —bizim horon'un kardeşi— bir oyun başlar. Başta koşan bir mendil sallayarak, kadın erkek omuzlara kol atıp, bacak uzatıp kırarak, birden "hop" diye zıplıyarak, tepinerek, akşamlara dek sürdürürler bu oyunu.*** (G. Dino 1991 s. 50). Krş. ***kasap havası.***

AD. **kasar I/kastar** 'kumaşı beyazlatma işi; bezi beyazlatmada kullanılan kireç kaymağı' DS 2673, 2676 < Ar. ***ḳaṣr*** a.m. Tietze 1958 no. 179 <Fa. ***ḳaṣṣār*** 'bezi beyazlatma işini yapan usta' H.E. Wulff 1966 s. 222. ※※

AD. **kasar** II 'harmandan sonra toprakta kalan ve yeniden biten samanlı tane' DS 2673 < ?? ※ ***İki gün sonra harman savruldu. Üçüncü gün kasar sürüldü. Dördüncü gün de çeç edildi.*** (Yaşar Kemal 1955i I, 43).

kasar III, b. ***kasr***.

kasara (gemicilik terimlerinden) 'geminin baş ve kıç taraflarında üst güverteden yukarı kalan yarım güverteler' L. Gürçay 237 < İt. (Venedik diyal.) ***cassaro*** a.m. < Lat. ***castrum*** 'kale' Kahane–Tietze 1958 no. 180. ※ ***Geminin baş tarafı artık kasara üstü küpeştelerine kadar suya gömülmüştü.*** (Reşat Enis 1947 s. 33).

kasarla-, b. ***kasal-***.

kasarya 'peynir imalâthanesi, süthane' < Rumen. ***căşare*** 'Schafhürde' < Lat. ***casearia*** 'Ḳäsehürde' E. Berneker 1924 I, 587 veya < İt. ***casaria*** a.m. ※ ***Sonunda bir kasaryada bulduğu iş. Peynir sularının kokuları, kasaryanın o rutubetli beton tabanı, soğuğu!*** (N. Cumalı 1970 s. 213).

kasas, b. ***kassas***.

kasatura I 'süngü gibi tüfeğe takılan veya bel kayışına asılan bıçak' < ?? Krş. Balkan dillerinde (ms. Bulg. ***kostura*** BER 1979 II, 666; Rumence ***custura,*** Aromun. ***custúra*** T. Papahagi 1963 s. 343; Sırp–Hırv. ***kustura*** P. Skok 1972 II, 246) bir sürü akrabası bulunduğu hâlde Türkçe kelimenin şekli ve tarihçesi henüz tam olarak izah edilemiyor. Türkçe ***ḳaṣātüra*** kelimesine 15. asırda yazılmış Farsça Kitāb–ı Diyārbekriyye tarih kitabında tesadüf ettim. Eğer bu okunuş doğru ise, kelimenin Balkan dillerinden alınmış olması (krş. H. Eren 1999 s. 216) muhtemel görünmüyor. ※※

(Argo) **kasatura** II 'erkeklik uzvu' F. Steinherr 1932 s. 197 < ***kasatura*** I ※※

kasavele/kasevele (gemicilik terimlerinden) 'gemide yıkanan çamaşır ve brandaları kurutmak için asılan halat' L. Gürçay 1943 s. 237–238 < İt. **cazzavela*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 190. ※※

kasd I/**kasıt** I 'niyet, hedef' < Ar. ***ḳaṣd*** a.m. ※ ***Ḳaṣduŋ ol olsun ki bu aḳ ṭopraḳdan Ehrenüŋ burunına üresin. Ḳoḳusın duyduġınlayın öle, melik deyri saŋa sımarlaya.*** (Ferec 855/1451 v. 39a). ※ ***Ma'lüm oldı ki bu iş erüm düşmenligi cihetinden olmışdur. Bu kişi ḳaṣdile beni azdurmaġa gelmişdür.*** (a.e. v. 23a). ※ ***Ben bir bāzirgānuŋ oġlıyam. Atamuŋ çoḳ mālı var–idi. Ticāret ḳaṣdına evden cıḳduḳ. Eṣnā-yı seferde ḥarāmiyler mālumuzı aldılar.*** (a.e. v. 131a). ※ ***Andan göçüb Şām ḳaṣdına yüridi...*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 32). ※ ***Allah gözümü kör etsin ki on dane var yok. Beşini de bacım–gile götürecem. Kâr kastıynan almadım ekmeği.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 74). ***kasd et–/ kastet–*** 'niyetinde olmak, yapmaya çalışmak': ※ ***Şāh kenīzeke müteġayyir oldı. "Meger bu benden yüklü olmaḳ dilemez ola? dėdi. Bu endīşe pādişāha müstevlī oldı. Pīrüzei yitürmege ḳaṣd eyledi.*** (a.e. 63a). ※ ***Şeh–zāde ol avı dutmaġa ḳaṣd ėtdi. Av eyle ḳaçış ḳaçdı kim tozı görinmedi.*** (a.e. 28a).

kasd II/**kasıt** II 'kötülük kasd etme, suikast' < ***kasd*** I. ※※ ***kasd et–*** 'kötülük etmek, öldürmek için fırsat kollamak': ※ ***Saŋa maẓlama olur, meṣāliḥ mu'aṭṭal olur. Düşman taḫtuŋa baḫtuŋa ḳaṣd ėder.*** (Ferec 855/1451 v. 28a). ※ ***Bir gün şeh–zāde uyıdı. Ḳız salı sürerdi. Bir timsāḥ sala ḳaṣd ėtdi. Ḳız şeh–zādei uyardı.*** (a.e. v. 149a). ※ ***Anuŋ ne 'aḳlı olsun ki evinde bir ṭıfıl var. 'Avrat göŋli ücün anuŋ ölümine ḳaṣd ėder!*** (a.e. v. 193b). ※ ***Dėdiler: Biz ḳavla ḍurub gelmişüz, | Düşmenüŋ ḳaṣdına yaraḳ ḳılmışuz.*** (Enverī 1928 s. 41).

kasden/kasdâ 'kasten, mahsus'< Ar. ***ḳaṣdan*** a.m. ※ ***Ben dükeli ḥālümi, Berāmekiye geldügümi beyān eyledüm. Eyitdiler: "Şimdi sen ḳaṣdā ehl–ile 'ayāl–ile Berāmekīye geldüŋ?" dėdiler. "Hā'a!" dėdüm.*** (Ferec 855/1451 v. 68a–b). ※ ***La'net olsun aŋa kim söyleye ḳaṣden yalan, | Ėde geh ėllere, geh gendüye vāfir bühtān.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 109).

kâse I 'derince çanak' < Fa. ***kāsa*** 'bardak, fincan, kadeh'. ***Haydi zıkkımı içiyor; istediği kadar ziftlensin, ona karışan yok; fakat kaspahannek gibi kıpkırmızı bardağı sofraya koyup melaikeleri dedirgin etmek caiz mi? Su bile muharremde kâse ile içilmez mi?*** (S.M. Alus 1934 s. 111).

(Argo) **kâse** II 'kalçalar, kıç; makat' H. Aktunç 1990 s. 157 < ***kâse*** I. ※ ***Kāsesi üzre olur bardaġı (bir dāġı ?). | Ekşerī çatlaḳ olur bardaġı.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 50).

kasefe, b. ***kaysefe***.

kaselis 'dalkavuk çanak yalayıcı' < Fa. ***kâsa-līs*** a.m. [***kâsa*** 'kâse' + ***līsī-dan*** 'yalamak' fiilinden ***līs*** fiil unsuru.' ※ ***Bu adam çalışmaz, hiçbir zaman çalışmadı. Her devirde kâselisti.*** (C. Meriç 1992 s. 277).

kasem 'yemin' < Ar. ***ḳasam*** a.m. ※ ***Enişte, kasemlerle, yeminlerle temin ededursun, o bir türlü inanmaz.*** (S.M. Alus 1933p s. 189). ***kasem yâd et-/kasem yâẕ et-*** 'yemin etmek, and etmek': ※ ***Ḳorḳarisen̄ ki sözün̄l sırrün̄l kimseye dėyem, eymân-ı muġallaẓa ḳasem yâd ėdeyim ki saḳlayam.*** (Ferec 855/1451 v. 144b). ※ ***Naṣr-ı ʿAyyâr ḳasemler yâẕ ėtdl ki "Ḳızun̄uzun̄ hīc günâhı yoḳdur ammâ ḳısmet-i ṣoḥbet hem-īndür" dėdi.*** (a.e. v. 50a). ***kasem-billâh*** 'yemin billah': ※ ***Kâ'ln vâlidem de dāhll olmaḳ üzere evde ne ḳadar insân var ise cümleten ḳasem-bIllâh ile çocuḳlara yemiş veren kendisi olmadığı beyânda ıṣrâr gösterdiler.*** (H.R. Gürpınar 1330 s. 60–61).

kaset 'içinde, müzik kaydetmeye yarayan manyetik şerit bulunan küçük ve yassı kutu' < Fr. ***cassette*** a.m. < İt. ***cassetta*** 'küçük kutu' (***cassa*** 'sandık, kutu' + ***-etta*** küçültme eki, b. ***alborata*** ⊡). ※ ***Kurtlar, hırsız postlarına bürünüp evlere girmeye başladılar son zamanlarda. Kitaplar, bayram kartlarına kadar yazılı ne varsa, kasetler, plaklar toparlayıp götürüyorlar.*** (Peride Celal 1991 s. 154).

kasevele, b. ***kasavele***.

Osm. **kasıd** 'acele haber koşturan haberci' < Ar. ***ḳāṣid*** a.m. ※ ***Ḳāṣıd buyurun̄ varsun, Baṣradan Ṭâhlr-i seg-peresti getürsün, görün̄!*** (Ferec 855/1451 v. 95b). ※ ***Şeh-zāde rencür u mehcür oldı,‿hasta oldı döşege düşdl. Şeh-zâdenün̄ yavuz‿haberi atasına yėtişdi. Ḳâṣıd vėrlbldl. Şeh-zâdel Klşmīrden Kinnevce iletdiler.*** (a.e. v. 107b).

kasık 'vücudun karın ile uyluk arasındaki bölümü; haya torbası' Meninski 1680 II, 3695. ***kasık otu/kasıkotu*** 'Herniaria, fıtıklara iyi geldiğine inanılan bir ot' I. Hauenschild 1989 no. 575: ※ ***Elçiye baktım, kasıkotu bağlamışça oturuyor koltuğunda, kimseye ve eşyalara değmeden, hehl*** (L. Erbil 1968 s. 54).

kasıl- 'büyüklenmek, kurumlanmak, gururlanmak' < ***kas-*** fiilinin passivum-reflexivum hâli). ※ ***Beni dinlerseniz, boşverin hemşeriye memşerlye. Amele işlerine karışmaz o. Onun vazifesi otomobiline kasılıp fabrikaya gelmek, karnı acıkınca otomobiline kasılıp eve yemeğe gitmek!*** (Orhan Kemal 1954b s. 39). ※ ***Dilâver ağayı bir görsen! Önceleri bir kasılırken, şimdi on kasılmakta. "Suratımı, elimi, ille konuşmamı başıbozuk paşalığıma alıştıracağım" diyerek adamlıktan temelli çıkmış.*** (Kemal Tahir 1958 s. 23).

Kasım, b. ***Kaslm***.

kasım kasım kasıl- 'kurumlanmak, büyüklenmek, mağrur olmak' < ***kasıl-*** + predicate intensifier (yüklem yoğunlaştırma), b. ***apal apal*** ⊡. ※ ***Oğlan geldikten bu yana kasım kasım kasılıyor. Bir tafra, bir burun, Allah!*** (Tarık Dursun K. 1957 s. 72). ※ ***Köyün o ağırdan alan, kasım kasım kasılan oturaklı memur tabakası, öğrencileri, iş-güç sahipleri, İstanbula erken inip erken dönmek isteyenleri.*** (M. Seyda 1963 s. 26).※ ***Ama öteki hacılar daha bir yıl öncesinden, sanki çoktan hacı olmuşçasına, kasım kasım kasılırken, Karadedenin bu işi böylesine gizli tutarak karısıyla oğullarından başka hiç kimseye***

kararını çıtlatmaması nedendi? (T. Yücel 1969 s. 19). ※ ***Yalınayak köylü çocuklarının ortasında kasım kasım kasılıyor. Elindekini görmek istiyor, ona yalvarıyorlar ama, yağma mı var, ağır satıyor kendini.*** (A. İlhan 1973 s. 57).

kasımpatı 'bir çiçek ismi, Chrysanthemum indicum' I. Hauenschild 1989 no. 314 < ***kasım patı*** (***Kasım*** 'erkek adı, Ar. ***Ḳāsim***, ve köy takviminde mühim bir gün olan 8 Kasım –kış başlangıcı, vergi ve borç ödeme günü– ve çeşitli manalara gelen ***pat*** (DS 3406) kelimesi; bir manası 'kasımpatı'dır. Bu manayı dikkate alırsak, ***kasımpatı***, ***kasım*** mevsiminde açan ***pat*** çiçeği olabilir. Aynı bitkiye Gag. ***kasım çiçää*** denmesi de bunu teyid eder. Tk. terkipteki mülkiyet eki bâzen fonksiyonunu kaybetmiş olabilir, bundan dolayı çoğul ***kasımpatları*** yerine ***kasımpatılar*** da olabilir: ※ ***Önünde bahçesi. Bahçesinde kasımpatları, kafam kadar büyük ayçiçekleri, yabanî güller, aslanağızları, sarmaşıklar.*** (Tarık Dursun K. 1957v s. 76). ※ ***Bu gâvur köyündeki bahçesinde aslanağızları, gramofon çiçekleri, kasımpatıları dolu.*** (a.e. s. 78). ※ ***Bahçesinde gayet güzel karanfiller, sardunyalar, kasımpatları.*** (S.M. Alus 1944 s. 153).

kasındı (terzilik terimlerinden) '??' < ***kas-*** + ***-ıntı*** eki, b. ***akıntı*** ⊡). ※ ***Ḳaşdur ḳasındı terziye vėr al cān-fese!*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 49).

Osm. **kasır** 'kısa; yetersiz, âciz' < Ar. ***ḳāṣir*** a.m. ※※ ***(bir işten) kasır kal-/ kasır ol-*** '(o işi) yapamamak': ※ ***Ḥaḳ ta'ālā ṣun'ından aŋa bir mevzün oğul vėrdi. Vaṣṣāflar ṣıfatından, naḳāşlar taṣvīrinden 'āciz u ḳāṣır idi.*** (Ferec 855/1451 v. 27b). ※ ***Cün cevābdan ḳāṣır olurlar, elbette ḳanlarını döker, māllarını alur.*** (a.e. v. 132b).

kasırga 'çok şiddetli fırtına' Meninski 1680 II, 3585 < ETk. ***ḳasırḳu*** a.m. Clauson 1972 s. 669. ※ ***Yügürürdi, bạhmaz idi ardına. | Nite kim yazı yėrde ḳasırġa yel, | Yā yoḳuşda tavşan u inişde sel.*** (M.F. Köprülüzāde 1934 s. 51). ※ ***Nā-gāh şiddet-i rīḥ-i 'āṣıf-vār bir rüzgār-ı zür-kār ṣağnaḳlar, ḳaṣırġalar ile peydā oldı.*** (A. Bombaci 1946 s. 287).

kasıt I ve II, b. ***kasd*** I ve II.

AD. **kāsi** 'çamaşır; kadınların çamaşır yıkarken giydikleri giysi' DS 2675 < EYun. ****κασσιον*** (kassíon) 'kalın giysiler', (diyal.) 'kadın ceketi; kadın çamaşırı' Ch. Tzitzilis 1987g no. 177. ※※

kaside 'klasik Doğu edebiyatında bir şiir şekli' < Ar. ***ḳaṣīda*** a.m. ※ ***İncīlden, Zebürdan bir ḳac mevā'iẓ, zevācir naḳl eyledi. Andan bir maṣnū' 'Arabī ḳaṣīde ve bir muraṣṣa' Pārsī ġazel oḳudı.*** (Ferec 855/1451 v. 116b).

AD. **kasil** 'sararmaya başlamış arpa' DS 2675 < Ar. (Suriye diyal.) ***ḳaṣīl*** a.m. Tietze 1958 no. 181. ※ ***Buġdayda ve arpada ve 'alefde ve daruda... ve çavdarda ve ḳaṣīlde 'öşürle sālārīye alınur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [935/1528] s. 10).

Kasim/Kasım 'bir erkek adı' < Ar. ***Ḳāsim***. ※※ ***Kasim günü*** '8 Kasim, kış mevsiminin başı›. ※ ***Ve şol re'āyā ki ḳānün-ı ḳadīmleri üzre cizye vėrmege ḳādir olalar, resm-i ḳapu dėyü ispence muḳābelesinde her͜ hāneden sipāhīsine͜ Hıżr İlyās güninde yigirmi beş aḳca ve Ḳāsim güninde yigirmi beş aḳca vėreler.*** (Ö.L. Barkan 1943 [16. asır] s. 320). ※ ***Eski gemiciler, kasımın yüzü olmadan denize çıkmanın***

hayırlı olmadığını aşağıdaki darbı meselle ifade ederlerdi: "Altmışında yat, yetmişinde kalafat, sekseninde suya at, doksanında donat, yüzde yüz; Kasım yüz elli, yaz belli." (L. Gürçay 1943 s. 238). ※ ***Mart, kışın birikmiş rüzgârları, karı, yağmuruyla gelmiş, son haftasına doğru birden duruvermişti. Çekektekl motorlar, kasım yüz der demez gedebotlarını, halatlarını kazıklardan kurtarmışlar, yeni kalafatlarını Karadenlz'in sularında şişirmeye başlamışlardı.*** (R. Ilgaz 1969k s. 294).

kask 'emniyet miğferi' < Fr. ***casque*** < İsp. ***casco*** 'miğfer'. ※ ***Ötekinde şapkalar dizili; temizlenmiş ve ütülenmiş şapkalar. Hepsi de acayipleşmiş, kötü kötü parlıyorlar ve madenden yapılmış asker haskları gibi sert, dokunulunca artık bir daha iğrilmez çukurlaşmaz gibi duruyorlar.*** (R.H. Karay 1947 s. 17). ※ ***Botları çapraz bağlı, başları kasklı adamlar geliyorlardı buraya.*** (Ç. Altan 1975 s. 71). ※ ***Benim ilk gördüğüm uçaktan Olcay çıkmıştı. Kanopiyi açıp kaskını çıkarınca gülümseyen terli yüzünü görmüştüm.*** (B. Günel 1991 s. 66).

kaska et- (gemicilik terimlerinden) 'germek ve gerili vaziyette zaptetmek' L. Gürçay 1943 s. 238 < İt. ***casca!***, ***cascare*** 'düşmek' fiilinin emir hâli Kahane–Tietze 1958 no. 179 (eski örneklerle). ※※

kaskalın 'çok kalın' < ***kaiın*** + kuvvetlendirici ön takı (reduplication ve tezat ünsüzü, b. ***apakçıl*** ⊡): ※ ***Fikret de güzel okur, su gibi. Derken, kaskaiın, boyuna bosuna yakışmaz bir sesle...*** (M. Seyda 1958y 107). ※ ***Karanlık birden, kaskalın bir perde gibi iniyordu.*** (M. Seyda 1962z s. 52).

kaskatı 'büsbütün katı, elâstikiyetini ve yumuşaklığını kaybetmiş' < ***katı*** + kuvetlendirici ön takı (reduplication ve tezat ünsüzü, b. ***apakçıl*** ⊡). ※ ***O karnaksıyı yemek değme babayiğidin harcı değildi. Zira kaskatı, hâza taş.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 11. Nisan 1944).

kasket 'önü siperli başlık' < Fr. ***casquette*** a.m. ※ ***Neşeliydi. Kasketini önüne eğdi. Tırnakları uzun parmaklarile, ceketinin yakalarından kıvrılan yağlı saçlarını karıştırdı.*** (Reşat Enis 1935 s. 124).

kasketa 'bir gemici başlığı' < Yun. ***kasketo*** < İt. ***caschetto*** a.m. ※ ***Küçük Amaliya'nıŋ gemici robasını giyerek ḳasketa'sınıŋ ḳordelasını uçura uçura, şım şıḳı pantalon ile çıḳaraḳ "ḳalḳıŋ ṭā'ifalar" ḳantosunu oḳudu-mu ḳalḳan ḳalḳana idi.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 53).

kasnak I 'enli çember, kalbur ve tef gibi şeylerin çemberi; çerçeve' < ?? ※ ***Hafız Hüseyin, oda kapısının kasnağı içinde, sapsarı benziyle, dikiliyordu.*** (İ. Tarus 1957 s. 18). ※ ***Cebbar karpuzlu lambanın arkasına düşen müteahhidin kafasını bulayım, yüzünü göreyim istiyordu. Aynanın kaiın, ceviz oymalı kasnağında yakaladı nihayet altın dişlerin parıltısını.*** (İ. Tarus 1961 s. 10).

kasnak II 'pehlivanların giydikleri kispetin bele gelen bölümü' < ***kasnak*** I. ※ ***Kisbetin bu uçkurluk çevresine kasnak denir.*** (H. Biç 1944 s. 7). ※ ***Ayakta paça-kasnak: iki elle yahut bir elle rakibin kasnağından tutulup çekildikten sonra hemen bir elle paçasından kapmaktır.*** (a.e. s. 34). ***kasnakla-*** 'çember içine almak; metres tutmak' H. Aktunç 1990 s. 157: ※ ***Bir kız kasnaklamış. Kız Yeni Bar'da artistmiş. Gidelim diye tutturdu.*** (A. İlhan 1953 s. 152).

kasnı 'galbanum, bir çeşit nebatî zamk' DS 2676 < ETk. ***hasnı*** 'hindiba' Clauson 1972 s. 668 < Ar. ***ḳaṣnī*** a.m. R. Dozy 1927 II, 360. ※ ***Ve ḳasnī yükinden yüz elli ḳaraca aḳca alınur imiş.*** (Ö.L. Barkan 1941 [1516] I, 190).

(Halk ağzı) **kaspahannek/kaspanak** 'zorla, güç kullanarak, ister istemez' DS 2676, L. Bonelli 1899 s. 312, H. Aktunç 1990 s. 157 < Ar. ġaṣban ʿannak 'malgré toi' A.A. Barthélemy 1935 s. 576※ ***Dünden razı olmaz mı? Meramı yoksa bile kaynanaya inat, kaspahannek razı olur.*** (S.M. Alus 1933k s. 126). ※ ***Haydi zıkkımı içiyor; istediği kadar ziftlensin, ona karışan yok; fakat kaspahannek gibi kıpkırmızı bardağı sofraya koyup melaikeleri dedirgin etmek caiz mi? Su bile muharremde kâse ile içilmez mi?*** (S.M. Alus 1934 s. 111).

kasr/kasar III 'küçük bina, köşk' < Ar. ***ḳaṣr*** a.m. < Lat. ***castrum*** 'kale'. G. Meyer 1893 s. 42. ※ ***Anda bir manẓara var, be-ġāyet hūb. Ve ol ḳaṣarda bir ṣanem gördüm.*** (Ferec 855/1451 v. 35b). ***Ḳaṣar öŋinde Ferruh-rüzı ḳarşuladı, aldı, ḳaṣra cıḳdı.*** (a.e. v. 37b). ***Ol mürġizārda bir bāġ var. Ol bāġda bir görklü yüce kaṣr var.*** (a.e. v. 37a).

kasr yed/kasriyed 'el çekme' < Ar. ***ḳaṣr*** 'kısaltmak, çekmek' ve ***yed*** 'el' (ikinci varyantaki Fa. izafet için b. ***abıhayat*** ⊡). ***İmdi ṭā'ife-i mezbürdan ḳaṣriyed ėdesiz.*** (Aḥvāl-i muḥāṣara-ı Peç v. 268a).

kassab/kasap 'eti yenecek hayvanları kesen veya etlerini satan esnaf' < Ar. ***ḳaṣṣāb*** a.m. ※ ***Bir yoluŋ iki kenārında iki ḳaṣṣāb et satar. Birinüŋ eti semüz, birinüŋ aruḳ.*** (Ferec 855/1451 v. 190b). ※ ***Benim hizmetkârım Sungurlu pazarına indi mi, tüccar dükkânları önünde kasap iti gibi bakınmıyacak!*** (Kemal Tahir 1957r s. 111). ***kasap havası*** 'bir halk oyunu': ※ ***Enişte galiba bir kenarda gizliden gizliye bir kaç tek çekmiş, Agavniye de çektirmişti ki, kasap havası çaldırttı; Agavniyi yakalayıp, Kanariyayı da kaldırıp bir âlâ hora tepti.*** (S.M. Alus 1933p s. 236). Krş. **kasapiko**.

Osm. **kassam** 'ölenlerden kalan malı varisler arasında şeriatın kaidelerine göre bölen ve dağıtan kimse' < Ar. ***ḳassām*** a.m. ※ ***Nuri Efendi şimdiki genç karısına şirin görünmek için kassamdan evkafa geçti. Sarığı çıkardı. Sakalı küçülttü. Evelden domuz derisi var diye lastikli potin giymezken şimdi kıyafetçe her yeniliği irtikâptan çekinmiyordu.*** (H.R. Gürpınar 1933i s. 52–53). ※ ***Evin üç direğine kassamlık*** (metinde kısamlık) ***haciz koydu ve yobazın birini Kodaman'a vasi tayin etti.*** (E.E. Talu 1935 s. 73).

Osm. **kassas/kasas** 'bazı Müslüman memleketlerinde kısas kanununun icrası ile muvazzaf memur' < Ar. ***ḳaṣṣāṣ*** a.m. ※ ***Her kabilenin bir şeyhi var. Şeyhlerin yanında bir kadı, bir de kasas memuru bulunur.*** (F.R. Atay 1938 s. 122).

AD. **kastal** 'çeşme, umuma açık çeşme' < Ar. ***ḳaṣṭāl/ḳasṭāl*** a.m. < Lat. ***castellum*** 'kale' R. Dozy 1927 II, 344–345, A. Barthélemy 1935 s. 663, Tietze 1958 no. 180. ※ ***Ol şehrüŋ deŋiz kenārında bir ḳarḳadorı var, ya'nī gemi yüklenecek yėri var kim ḳaṣtaldür hem orada maḫzenlerdür, beklenür.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 443). ※ ***Kız emir veri: Dört yolun ağzına böyük bir han, öginede güzel bir kastal yapılacaḫ. Kastalın başına iki nöbetçi dikileceḫ. Kız resmini de çektirip kastalın başına uri.*** (Ş. Beysanoğlu 1966 s. 233–234). ※ ***Şar-şar-şar akan çeşmeler ancak sokaklarımızın başlarında, köşebaşlarında***

bulunurdu. Zaten bizim "kastal" dediğimiz bu çeşmelerin musluğu da yoktu. (M. Margosyan 1996 s. 45).

kastanyet 'parmaklara takılarak çalınan zil' < Fr. ***castagnette*** < İsp. ***castañeta*** a.m. (***castaña*** 'kestane, şeklinden dolayı' + ***-eta*** küçültme eki, b. ***alborata*** ⊡). ※ ***Kâse üçüncü defa dolaştıktan sonra, tef ve zilli maşa efelerin ellerinde dile geldi. Hacer, tahta kaşıklardan ibaret kastanyetlerini parmakları arasına yerleştirip doğruldu, ortada sapı titreyip duran hançerin etrafında dönmeğe başladı.*** (F. Erdinç 1955 s. 35). ※ ***Oktay, teybin düğmesine dokunuyor. Kastanyet sesleriyle birlikte flamenko, gitar.*** (A. Yurdakul 1991 s. 44).

kastanyola (gemicilik terimlerinden) 'bir nevi koç boynuzu, zinciri akarken zaptetmek üzere güverte locasının altına konmuş müteharrik demir bir kol' L. Gürçay 1943 s. 238 < İt. ***castagnola*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 182. ※※

kastar, b. ***kasar*** I.

AD. **kastara/kastıra** 'yufka pişirilen sac; sac ekmeği' DS 2676 < EYun. ***γάστρα*** (gástra) 'bir kabın şişkinliği'; (diyal.) 'bombeli tava' Ch. Tzitzilis 1987g no. 73. ※※

kastet-, b. ***kasd*** I.

kastıra, b. ***kastara***.

kaş I 'göz üstü tüyler' < ETk. ***ḳaş*** a.m. Clauson 1972 s. 669. ※ ***Ḳız cün āyīneye baḳdı, gendüde iki göz gördi mülevvez, iki ḳaş gördi muḳavves, iki͜ had gördi müverred.*** (Ferec 855/1451 v. 196a). ※ ***Bėli ince, ucası yüce, alnı açuḳ, ḳaşı çatuḳ, iki zülfi müşkīn, iki kemend-i ʿanberīn, ʿāşıḳ-ı miskīn, bāfte vu tāftedür.*** (a.e. v. 116a). AD. ***kaş kaş ol-*** 'dizilmek, yığılmak' DS 2680: ※ ***Dört yanına bir göz attı ki, millet kaş kaş olmuş, bakışıyordu.*** (F. Baykurt 1959y s. 237). ※ ***Avludaki kalabalığa çıkıştı Linlin: "Kaş kaş olup bakışmayın!"*** (F. Baykurt 1971t s. 245).

kaş II 'yüzüğün taş konan çıkıntısı; eyerin önde ve arkadaki çıkıntıları' < ***kaş*** I. ※ ***Ol ḳızuŋ yüzügi ḳaşında muʿabbā zehr var-idi. Ol ṭaʿām getürince kız ḳaşı fek ėtdi, zehri çıḳardı, ḥāżır ḳodı. Ṭaʿām geldüginleyin ḥelvāya ḳatub eliyle saʿlükuŋ ḥavṣalasına düşdüginleyin düşdi, cān cehenneme sımarladı.*** (Ferec 855/1451 v. 99b). ※ ***Muğlaruŋ birisinüŋ barmağında bir yāḳūt-i rümmānī ḳaşlu bir yüzük varidi.*** (a.e. v. 67a). ※ ***Yıldırım͜ Hān ġayretlü kişi-idi. Ġayretinden oldemde bilesinde yüzük ḳaşında ağu vardı.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 37). ※ ***Dudağında görüb derler, dėdüm yāre: "Ne dürdür bu?" | Dėdi: "Bir laʿl yüzük ḳaşı üzre incülerdür bu."*** (Naẓmī 1928 s. 53).

kaş- b. ***kaç-***.

AD. **kaşa** 'mısır unu çorbası; bulamaç; hoşaf' THADD 845, DS 2677 < Sl. (Sırp-Hırv., Rus.) ***kaša*** a.m. Tietze 1977 no. 79. ※※

kaşağu/kaşağı 'hayvanları tımar etme aleti; sırt kaşıma aleti' Meninski 1680 II, 3584, ZTS 112 < ***kaşa-*** + fiilden nomen instrumenti (alet ismi) yapan ***-ğu*** eki, b. ***açgı*** ⊡. G. Doerfer 1967 III, no. 1499, Tietze 1982z no. 85. ※ ***"Kırgız"ın sabah, akşam tımarlarında mutlak ben de bulunurdum. O azgın hayvan, kaşağının bir düziye giden ahenkli tıkırtısile sanki kendinden geçerdi; kımıldanmazdı.*** (Reşat Enis 1935 s. 156).

(Argo) **kaşalot** 'salak, bön, kavrayışı kıt (kimse)' H. Aktunç 1990 s. 157 < Fr. ***cachalot*** < İsp. ***cachalote*** 'iri kafalı bir balina cinsi'. Türkçedeki mana muhtemelen Fr. kelimede de vardı. ※ ***Eski İstanbullulara tarih öncesi kaşalotlarını hatırlatan dev makineler tos vurmuyorlardı henüz. Kocaman havuzuyla Beyazıt Beyazıt'tı.*** (Orhan Kemal 1963d s. 24). ※ ***Haksızlık etmiş başıbozuk doğa! Bazı erkekleri bücür, çirkin ve tüylü korsanlar olarak yaratarak eğlenmiş kaşalot, açgözlü yamyam!*** (B. Uzuner 1994 s. 16).

kaşan– 'işemek (atlar hakkında)' TS 2328–29, Meninski 1680 II, 3698 < ETk. ***ḳaşan–*** a.m. Clauson 1972 s. 673–674. ※※

Osm. **kāşāne** 'küçük bina, köşk' < Fa. ***kāşāna*** a.m., asıl manası 'kuş yuvası'. ※ ***Nā-gāh bir ḳara‿hün-hör bizüm üzerümüze yol kesdi‿hademümi, haşemümi ḳırdı. Beni on gündür oşbu kāşānede maḥbüs dutar.*** (Ferec 855/1451 v. 64a). ※ ***Tābüt ardınca yüridüm tā cenāzei şehrüŋ dervāzesinden ṭaşra bir melikāne daḫmeye, bir şāhāne ḳubbeye getürdiler. Kāşāne-yimiş. Anda givürdiler, ḳodılar.*** (a.e. v. 108a).

kaşar/kaşer 'bir çeşit peynir' < Rumen. ***caşurı*** (çoğul) a.m. G. Meyer 1893 s. 56. ※ ***Geçit yerinin köşesindeki bakkala girdik. Yumurtalar cambul cumbul, kaşar, beyaz peynir arama; sabun kırıntılarına dönmüş tulum peyniri vardır.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 24.1.1945).

kaşarlan– 'kötü manada bir işte çok tecrübe kazanmak' < ***kaşar/kaşer*** 'bir çeşit peynir' + ***-lan-*** genişlemesi, b. ***abaplan*** ⊡. ※ ***Dört memur, kaşarlanmış küçük serserinin bu merhametine şaştılar.*** (Reşat Enis 1935 s. 147). ※ ***Kaşarlanmış cadı, bu paçavra hangi firavunun, hangi melünun, hangi boynu altında kalasının?*** (S.M. Alus 1933p s. 163). ※ ***Sokaklardaki kalabalık ve atölyelerde çalışanlar, yazlık sinemadan gelen "Bu akşam oynayacak filmin adı Kanunsuzlar." anonsuyla ellerindeki işleri kaşarlanmış kevaşeler gibi çarçabuk bitirip sinemaya doğru aktılar.*** (M. Kaçan 1991 s. 31).

kaşbastı 'çatkı, başa ve alna bağlanan bağ' < ***kaş*** ve ***bastı***; krş. ***kekil bastı.*** ※※

kaşe 'damga, mühür' < Fr. ***cachet*** a.m. ※※ 'yazlık ince kumaştan yapılmış': ※ ***Donan ellerini, bileklerini, havı dökük kaşe pantalonunun yırtık ceplerinden sarkıtarak, baldırlarının sıcaklığile ısıtmağa çalışıyordu.*** (Reşat Enis 1935 s. 33). ※ ***Ortalık yaz olduğu için, yazlıklar giyinmişti. Bir gri kaşe pantalon, üstünde bir mavi spor ceket. Göğüs bağır açık.*** (B.S. Kunt 1948 s. 122). ※ ***Bir dükkânda güzel bir kaşe pantolon gördüm, ama pahalıydı.*** (M.Z. Saçlıoğlu 1997 s. 27).

AD. **kaşenk** 'güzel, şirin, tatlı' DS 2679 < ETk. ***ḳaşanıġ*** 'sidik' Clauson 1972 s. 674 (***ḳaşan-*** + ***-ıġ*** eki, b. ***acuk*** ⊡). (Bu açıklama gerek ses, gerekse anlam açısından kabul edilebilir değildir. Fa. ve Azerbaycan Türkçesi kelimenin ET ***ḳaşınçıġ*** < ****ḳaşınçsıġ*** 'güzel' ile ilişkili olması ihtimali güçlüdür. [bkz. Clauson 1972 s. 668 (orada ***ḳasınçıġ*** okunmuş ve yanlış anlamlandırılmıştır] [Editörün notu]). Çağ. ***ḳaşank*** 'sombre, obscur; souterrain; maigre, décharné' A. Pavet de Courteille 1972 s. 406; G. Doerfer 1967 III, no. 1498 (mana gelişmesi şaşırtıcıdır). Krş. Fa. ***ḳaşang*** 'handsome, elegant' Steingass s. 971, Az. Tk. ***ġāşānk*** 'görünüşçä çoh gözäl' ADİL 1966 I, 493, Kürt. ***ḳeşenk*** 'krasivyj' K.K. Kurdoev 1960 s. 472. ※※

kaşer, b. ***kaşar***.

kaşı- 'tırnakla deriyi ovmak' < ETk. ***kaşı-*** a.m. Clauson 1972 s. 671. ※ ***Andan ḥükm-i ilāhī zindānbān uyandı. Gördi ki ʿavratı arḳam ḳaşır, başum bitler, baŋa istimālet vėrür.*** (Ferec 855/1451 v. 111b).

kaşık b.m. (sofra aleti) < ETk. ***ḳaşuḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 671. ※ ***Herkesin önüne çorba ve pilâv için mercan saplı sadef kaşıklar, katlanmış bir destImal, bir dilim ekmek konmuştu.*** (Fazlı Necip 1930 s. 28). ***kaşık düşmanı*** 'karı, eş': ※ ***Haniya benim kaşık düşmanım, nimtenim?*** (S.M. Alus 1934 s. 138). ※ ***Şu bizim kaşık düşmanımdan da öyle bıktım ki... Gene bu sabah surat, bir de değil, tamam iki karıştı!*** (Recāʾī-zāde Ekrem 1941 s. 83). ***kaşık kadar*** 'çok incelmiş, zayıflamış' (yüz hakkında): ※ ***A iki gözüm yavrum, çehreŋ ḳaşıḳ ḳadar ḳalmış.*** (H.R. Gürpınar 1316 s. 584–585). ※ ***Aralarına saman çöpleri dolmuş, kıvırcık kocaman bir çocuk başı altında kaşık kadar kalmış buruşuk bir ihtiyar yüzü!*** (R.N. Güntekin 1944 s. 12). ***bir kaşık suda boğ-*** 'birisine çok kızıldığını ifade eden tabir' : ※ ***İki ay evvellsi beni bulsa bir ḳaşıḳ ṣuda boğacaḳdı. Şimdi ne aḥbābız, değil-mi?*** (M. Yesari 1928 s. 51). ※ ***Memlş en çok o dâva vekili olacak Abdullah Efendiye kızıyordu. Hani, eline bir geçse bir kaşık suda boğacaktı.*** (S. Kocagöz 1941 s. 12). ***iki kaşık*** 'çok az': ※ ***Ateş ocak yakacak, iki kaşık çorba pişirecek, dört biber börttürecek hallerl kalmamıştı.*** (M. Başaran 1992 s. 71).

kaşıkla- 'yemek' < ***kaşık*** + ***-la.*** ※ ***O akşam da "boçov şorba" dediğimiz kuyruklu çorbamızın içine ekmeğimizi doğrayıp afiyetle kaşıkladıktan sonra, tıkabasa doyduk.*** (M. Margosyan 1996 s. 82).

kaşın- 'kendi kendini kaşımak' < ETk. ***kaşın-*** a.m. Clauson 1972 s. 674 [***ḳaşı-*** fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli]. ※ ***Ṣad hezār gezende tenüme üşüb mecrūḥ eylediler. Ḳaşınmaḳdan ʿāciz oldum.*** (Ferec 855/1451 v. 111a). '(mecazî manada) bir cezayı veya kötü davranmayı icap ettirecek şekilde davranmak': ※ ***Hani ben de ara sıra dayağa kaşınmıyor değilim. N'aplylm, bam teline basar, kızdırırım.*** (M. Seyda 1958n s. 33).

Osm. **kâşî** 'çini' < Fa. ***kāşī*** a.m., < ***Kāşānī***'nin kısaltılmışı, İran'daki Kāşān şehri çini imalâtının merkezi idi. ※ ***Ve eger kāşī yüki gelse ve eger yüki açmayub geçüb gider olsa her at ve ḳatır yükinden üç yüz yetmiş beş ʿOşmānī aḳca alınurmış.*** (Ö.L. Barkan 1943 [16. asır] s. 176).

Osm. **kâşif** 'Mısır'daki mutasarrıfların unvanı' < Ar. ***kāşif*** 'müfettiş'. ※ ***Ve zamān-ı ḳadīmde fellāḥ ṭāyifesinden bir günāh ṣādır olub, ol zamānda faṣl u ḳaṭʿ-ı ḫuṣūmet olub müddeʿisiyle ibrālaşduḳdan ṣoŋra kāşif olanlar tekrār tecdīd ėdüb maḥżā cerīmesin almaḳ içün tutub envāʿ-ı taʿaddī ėderler imiş.*** (Ö.L. Barkan 1943 [931/1524] s. 362).

AD. **kaşka** I 'hayvanların alnındaki beyazlık' DS 2680, TS 2329 < ETk. ***ḳaşġa*** a.m. Clauson 1972 s. 671–672, krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1495. ※※

AD. **kaşka** II 'beşik' DS 2680 < Rus. ***kaçka*** 'geminin dalgalı denizde sallanması'; ***kaçaty*** 'sallanmak' fiilinden. ※※

AD. **kaşka** III/**kaçka** 'iki tekerlekli at arabası' DS 2587, 2680, ZTS 112 < Rus. ***taçka*** 'tek tekerlekli el arabası' V. Dal' 1955 IV, 393. ※※

(Argo) **kaşkariko** ‘hile, dolap, yalan’ H. Aktunç 1990 s. 158 < ?? ※ ***Ben kaşkariko bilmem, Yalan kabul etmem. Elbette doğru söyleyeceğim.*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 92). ※ ***Dindarlığı, teşehhüt miktarı, okuduğu medreseden kalmadır. Fakat bu, sırası düştükçe, Tanrıya bile kaşkariko oynamasına engel değildir.*** (Reşat Enis 1944 s. 5).

kaşkaval I ‘bir cins peynir’ Meninski 1680 I, 1014 < İt. ***cacio cavallo*** ‘at sütünden yapılmış peynir’ G. Meyer 1893 s. 56; krş. Yun. ***κασκαβάλι*** (kaskaváli) N.P. Andriotis 1983 s. 151, Bulg. ***kaşkaval*** BER 1979 II, 300, vs. ※ ***İçi ḳoḳmış kirli̮ hānum ḳaşḳaval olmış saŋa.*** (Vāṣıf ʿOṣmān 1257 s. 303).

(Argo) **kaşkaval** II ‘bön, salak, budala’ H. Aktunç 1990 s. 158. ※ ***Yürü oğlum, paytoncudan daha kaşkaval kumarcı olmaz.*** (Kemal Tahir 1961 s. 155).

kaşkaval III (gemicilik terimlerinden) ‘gabya ve babafingo çubuklarının topuk taraflarından açılan delikten geçirilen iki uçları mavnalara istinad eden demir veya ağaç siğil’ < İt. ***cacciacavallo*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 136). ※※

(Kumarbaz argosu) **kaşkaval** IV ‘rulet manivelâsı’ H. Kodaman 1944 s. 252 < ??. ※※

kâşki/BSTTk. **keşke** (dileklerde kullanılan rabıt) ‘ne olurdu!’ < Fa. ***kāş/kāşki*** a.m. ※ ***Sen oğlumdan ayruḳsı degülsin. İ kāşki, nola-yidi,̮ hōd oğlum ola-yidüŋ!*** (Ferec 855/1451 v. 66a). ※ ***İ kāşki beni öldüreyidi, gendözümi bu ḥālde görmeye-düm!*** (a.e. v. 111a). ※ ***Kāşkī bütün ʿömrüm öyle rüʾyālarla geçeydi!*** (Nāmıḳ Kemāl 1307 s. 105).

kaşkol ‘boyun atkısı’ < Fr. ***cache-col*** a.m. (***cache*** ‘gizle!’ ve ***col*** ‘boyun’[< Lat. ***collum*** ‘boyun’]). ※ ***Siyah şapkası beyaz kaşkoluyla yüzde doksan benziyordu. Benziyordu ama benzemek yetmezdi ki...*** (Orhan Kemal 1956 s. 57). ※ ***Kalktı, kaşkolunu düzetti. Tam çıkıyordu ki, karşısına Keski Şakir çıktı.*** (R. Ilgaz 1962 s. 66).

kaşkorse ‘ten üzerine giyilen ince kadın fanilası’ < Fr. ***cache-corset*** a.m. (***cache!*** ‘gizle!’ ve ***korsa***). ※ ***Hadi oradan apar topar karakola! Ayaz mı, ayaz! Üstümde bir kaşkorse fanila, altında tergal etek*** (Füruzan 1972k s. 133).

AD. **kaşmer** ‘şakacı, maskara, güldürücü’ DS 2680–81, TS 2330–31, Meninski 1680 II, 3584 < Ar. ***ḳaşmar*** a.m., fakat R. Dozy 1927 II, 351’e göre Ar. kelime Türkçesinden alınmıştır; Ar. (Suriye diyal.) ***ḳaşmar*** ‘trop court et qui laisse à découvert les jambes (vêtement)’ A. Barthélemy 1935 s. 660). ※ ***Taḫt-ı nāz üzre bir İskender [idi]*** (??, metin karışık) ***/İki biŋ ʿāşıḳ ile ḳaşmeri var.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 1o6). ***kaşmer et-*** ‘rezil etmek’: ※ ***Doğru kasabaya in. Bu paralarla bana tokalı yaptıracaksın, anladın mı? Seni koca düşman seni! Bir de beni bütün köye kaşmer edersin ha!*** (H. Olcay 1949 s. 48).

kaşmerdikoz I ‘bir kumaş cinsi’ < Fr. ***cachmire*** + ?? ※ ***Seher Hanımın sırtında ise kaşmerdikoz entari, bileklerinde Halepkârî altın bilezikler, boynunda beşi bir arada.*** (S.M. Alus 1934 s. 34).

(Argo) **kaşmerdikoz** II ‘az rastlanır çirkinlikte, garip, tuhaf’ H. Aktunç 1990 s. 158 < ***kaşmerdikoz*** I. ※※

kaşmir 'ince ve sık bir yün kumaş' < İng. ***cashmere*** a.m. Hobson–Jobson 1968 s. 168–169. Hindistan'daki Kaşmir şehri ve ülkesinin adından. Krş. ***kazmir.*** ※※

kaşpusiyer 'tozdan koruyan hafif manto' < Fr. ***cache–poussière*** a.m. (***cache!*** 'koru!' ve ***poussière*** 'toz'). ※ ***Bu yaz içün beyāż ve rüġanlı iki isḳarpinle, ḳumāşlarını, biçimlerini kendim ta'yīn etmek üzere biri‿hafīf öteki aġır iki ḳaş-pusiyer.*** (H.R. Gürpınar 1336k s. 92–93).

kat I 'tabaka' < ETk. ***ḳat*** a.m. Clauson 1972 s. 593. ※‿***Hidmetkārına buyurdı, ol ġarīybi ḥamāma iletdiler. Ḥamāmdan çıḳıcaḳ bir ḳat don geyürdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 90b). ※ ***Ḳuṣūrında ḳuṣūr yoḳ ṭabaḳātında iki ḳat yok.*** (a.e. v. 91b). ※ ***Gördiler, bir kişi bir gėyŋ cübbe geymiş, bir ulu 'imāme çapaḳdan başına urmış, bir ḥimār–ı leng u ebtere binmiş, destārı ḳuyruġı ḳat ḳat dizi üzerine yıġılmış, mest olmış, ḳay ėde ėde gider.*** (a.e. v. 234b). ***katına gel–/katına gir–/katına var–*** 'yanına gitmek': ※ ***Dil–tengile, rūh–ı bī–reng–ile ol pīrüŋ ḳatına vardı.*** (a.e. v. 11a). ***katında*** 'yanında': ※ ***Ḳatlarında gendözini öger–idi. Dār–ı dünyāda buŋa mānend ehl–i kerem vardur dėyene söger.*** (a.e. v. 2a). ※‿***Haber ḳatumdadur: Ḳız düne gün‿halvetde baŋa eyitdi: "'Ammüm oġlından baŋa‿haber biliver! Baŋa feryāda ėriş!" dėdi.*** (a.e. v. 72b). ※ ***Ölecek olursam, du'ādan unutmayasız. Benden sucum varını 'afv ėdesiz, sizüŋ cihetüŋüzden Taŋrı ḳatında ḳanlu olmayam!*** (a.e. v. 130b–131a). (mukayese ederken): ※ ***Eger dīnār hezār ola, benüm himmetüm ḳatında ṭopraḳ gibi ‿hōrdur.*** (a.e. v. 119a). EOsm. ***katla*** 'defa' (krş. Clauson 1972 s. 593): ※ ***Yedi ḳatla vardum, ol ḳal'ayı alımadum, gėrü döndüm.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 101).

kat II b.m. 'bir binanın ufkî kısmı' < ***kat*** I. ※ ***Demir, parmaḳlık ḳapudan girdik. Bāġçeden yürüdük. Bir ḳat bir bināya açılan ve merdiven ile çıḳılan ḳapudan ḍar bir ḳoridora geçdik.*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 114). ※ ***Parsayı toplayan bodor boylu, kara sakallı imam Cerzizdi. Ölüler sayesinde iki kat üstüne bir ev yaptırmıştı.*** (F. Baysal 1944 s. 134). ※ ***Dış sıvaları dökülmüş, iki kat üstüne demir kapılı bir ev.*** (S.M. Alus 1944 s. 110).

Osm. **kat'** 'kesme, kesiş' < Ar. ***ḳaṭ'*** a.m. ***ḳaṭ' ėt–*** 'kesmek, kesip çıkarmak': ※ ***Dallel vu cemā'atini oda yandurdılar. Şāfesiyni istiysāl ėtdiler, dāyirini ḳaṭ' ėtdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 226b). ***mesāfet ḳaṭ' ėt–/ḳaṭ'–ı mesāfet ėt– /mesafe kat et–*** 'yol almak, katetmek': ※ ***İki gün iki gėce eyü darus ele girdi, yüridiler, üc yüz mīl miḳdārı mesāfet ḳaṭ' ėtdiler.*** (a.e. v. 181a). ***kat'–ı yed*** '(hırsızlık cezası olarak) elin kesilmesi': ※ ***Pence–i şikencedeki iḳrāriyle iktifā ėdüb şühūd–ı 'udūl u ḥuccetsüz mezbūra siyāset–i eşed ya'nī–ki ḳaṭ'–ı yed emr eyledi.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 170). ※ ***Şimdi birlikte binlerce fersah yol katettiği, dağlar aştığı, birlikte canlarını ortaya attığı bu Türkmenlere "yoldaş" dediğinde, dervişlerin gözleri çakmak çakmak oluyordu. Evet, hemen çözülmesi gereken bir meseleydi bu.*** (R. Çamuroğlu 1999 s. 18).

kat– 'ilave etmek' < ETk. ***kat–*** a.m. Clauson 1972 s. 89a. ※ ***Una, etmege, şarāba helāhil ḳatdı tā ac‿halḳ ḥırs–ile yėyeler, helāk olalar.*** (Ferec 855/1451 v. 89a). ※ ***Her birsi ḥikāyetini, sergüdeştini yalansuz söyleye. Vāy aŋa ki sergüdeştini söyler–iken kem u bīş ėde, sözine yalan ḳata!*** (a.e. v. 183b). ***biri birine kat–*** 'birbiriyle karıştırmak': ※

Bu ücini biri birine ḳatub bu bārebāhı anuŋ-ile telvīṣ ėdicek bāṭıl olur. (a.e. v. 243a). ***katıp karıştır-*** 'sayıp sövmek': ※ ***Tustus, bekçinin sesini duyanda iyi bir sövdü, kattı karıştırdı.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 71).

katafalk 'önünden geçilerek kendisine saygı gösterilmek istenen ölünün tabutunun konulduğu yüksek yer' < Fr. ***catafalque*** < İt. ***catafalco*** a.m. ※ ***Hakkı Efendi hâlâ katafalk bekler gibi dikiliyordu kapıda kımıldamadan.*** (R. Ilgaz 1991 s. 11). ※ ***Katafalkın üstünde, dört bir yanı rengârenk çiçeklerle donanmış tabutta yatan kişi bir askerden çok oraya bir film çekimi için öylece uzanıvermiş bir Hollywood yıldızını andırıyordu. Bu albay üniformalı Amerikan subayı, bir Türk kadınıydı.*** (A. Kulin 1997 s. 11.

kataif/kadaif/kadayıf I/**kadayif** I b.m. (bilinen tatlı) Meninski 1680 II, 3727 < Ar. ***ḳaṭā'if*** a.m. ※ ***Hindi budunu, kaymaklı kadayifi bulmuşum, şişerim elbet. Hepsini göğdeye indirdim ki daha kımıldamaya gücüm kalmadı.*** (A. Nesin 1965 s. 20).

katakofti I/**katikofti** 'Doğu musikisinde bir usul' K. Uz 1964 s. 38. ※ ***ḳataḳofṭī*** (Ḥasan Taḥsīn, Güldeste-i müsikī, İstanbul 1317 s. 211).

(Argo) **katakofti** II 'külhanbeylik, kabadayıca davranış; uyduruk, yalan' H. Aktunç 1990 s. 158, < ***katakofti*** I. ※ ***Ulan Ethem, benim yılandan korktuğumu Büyükdereli cambaz Sülüden duydun; şimdi beni Nazlıdan soğutmak için bu katakoftileri atıyorsun!*** (Aḥmed Rāsim 1939 s. 228).

(Argo) **katakulli** 'yalan dolan, düzen, hile, dalavere' < ?? ※ ***Yaman adamdı bu elebaşılar. Tayfadan hiç biri, o günkü "volta"nın gelirini saklayıp ta katakulli edemezdi. Çünküm, elebaşı, her semtin polis vukuat defterini gözden geçirirdi.*** (Reşat Enis 1935 s. 74). ※ ***Nazlı Hanımefendi, parasız olduğunu hepimiz biliriz, nasıl oluyor da böyle her sene bir köşk kiralıyor, nasıl oluyor da bu kadar para harcediyor? İşin içinde bir katakulli var, besbelli!*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 156–157).

(Argo) **katalavenkos** 'anladın mı?' (S'emploie afin de persuader quelqu'un ou de se moquer de ...' M. Mikhaïlov 1930 s. 32 < Yun. ***κατάλαβες*** (katálaves) 'anladın mı?' suni değiştirme ile Ch. Tzitzilis 1987g no. 182. krş. ***katalavis***. ※※

(Argo) **katalavis** 'anladın mı?' H. Aktunç 1990 s. 159 < Yun. ***κατάλαβες*** (katálaves) a.m. ※ ***Nihayet, hepimizin ceddi bir maymun. Katalavis?! Darven nazariyesi.*** (Reşat Enis 1933 s. 176). ※ ***"Keyfim neresini isterse, orada kalırım." —"Hayır! Kalamazsın! Bu kadarına tahammül edemem." —"Edemezsen, uğurlar olsun. Pırtılarını topladığın gibi caddeyi tutarsın. Katalavis?"*** (E.E. Talu 1935 s. 105).

katalog 'fihrist' < Fr. ***catalogue*** < Lat. ***catalogus*** < EYun. ***κατάλογος*** (katálogos) a.m. ※ ***Paris'de Durand nāmındaki bir kitabcı var imiş. Droit kitabların üzerine bir katalog yapmış, onu isterim, serī'an De La Rocque'dan al, baŋa gönder!*** (Nāmıḳ Kemāl 1967 [1870] I, 188).

katamoz 'yosun, deniz yosunu' (?) < Yun. ?? ※ ***Tahtadan bir çengeli vardı. Atar atmaz ucundan yakalardı ağını. Çekerdik, çekerdik... Lodos denizin ne kadar katamozu, yosunu varsa ağın deliklerine tıkamış olurdu.*** (S.F. Abasıyanık 1952s s. 46).

Osm. **kat'an** 'muhakkak ki', (menfi cümlede) 'katiyen' < Ar. ***ḳaṭ'an*** a.m. ※ ***Levend-i ḥāżır-bāş tīġ-i͜ hün-pāşdan cüdā olmaḳ cidden münāsib degüldür. Anı bār-ı girān ḍutub gendülerden ayırmalarına 'aḳl-ı kāmil ṣāḥibleri ḳaṭ'an rāġıb degüldür.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 134).

katana/kadana I 'Macar atlı asker, hussar' Meninski 1680 II, 3725 < Mac. ***katona*** 'asker'. ※※

katana/kadana II 'iri at, Macar atı.< katana ※※

katar I, b. ***kıtar*** I.

AD. **katar** II 'yığılmış, üstüste dizilmiş odun' DS 2681 < ***katar*** I. ※※

AD. **katar** III 'seyrek altın dizisi' DS 2682 < ***katar*** I. ※ ***Fesin önüne konulan bir sıra altına katar tesmiye edilir. Vasatı otuz altın. Bazan iki katar üstüste olabilir.*** (K. Güngör 1941 s. 50).

AD. **katar** IV/**gadar/gidar** II/**citar** 'ibik' DS 1241, 1880, 2681 < EYun. ****κιδάριον*** (kidárion) '(Hautlappen am Schnabel des Hahnes), bir çeşit başlık' Ch. Tzitzilis 1987g no. 205., fakat daha uygun olarak: Erm. ***katar*** 'ibik' R. Dankoff 1995 no. 333. ※※

katarakt/katarak 'göz perdesi' < Fr. ***cataracte*** a.m. < EYun. ***καταρράκτης*** (katarráktēs) 'su bendi; şelâle'; varyantta /***t***/'nin düşmesi için b. ***aptes*** ⊡. ※ ***İşinden ayrılmadan önce iki gözünden de katarakt ameliyatı olmak için yatmıştı hastaneye...*** (N. Eray 1992 s. 168).

katarla- I 'katar hâline gelmek, dizilmek' TS 2338, (A. Zajączkowski 1934 I, 141 < ***katar*** I + isimden fiil yapan ***-la-*** genişlemesi. ※※

katarla- II 'kat kat koymak' (?) < ***katar*** I. ※ ***Yatağın çarşaflarını katarlamalı ki Emsal kalfa görmesin. Geceye gizliden yumalı ki döktükleri kanın izi kalmasın.*** (P. Kür 1979 s. 84).

katavaşya (balıkçılık tabirlerinden) 'balıkların kış mevsimnde Karadeniz'den Marmara denizine ve Akdenize inmesi' < Yun. ***καταβασία*** (katavasía) 'iniş, aşağıya göçüş' Kahane-Tietze 1958 no. 784 (bir misal ile). ※※

kat be-kat 'birkaç misli, kat kat' < ***kat*** I, ***be*** I, ***kat*** I. ※ ***Ustanın da hali bizimkinden katbekat kötüdür hani!*** (Reşat Enis 1935 s. 227). ※ ***Keko da gebermedlğlne sevinmeliydi. Toprağın üstü muhakkak ki altından kat be kat güzeldi.*** (F. Baysal 1944 s. 156).

katedral 'bir piskoposun makarrı olan büyük kilise' < Yun. ***καθέδρα*** (kathédra) 'piskopos tahtı' kelimesinden sıfat). ※ ***Dimdik, uzun, ışıksız cadde, tâ yukardan, tepeden iniyor, hafif bir meyile, iyice uzakta daha küçük bir tepe üzerindeki, alabildiğine büyük bir katedralin önüne uzanıyordu.*** (D. Öz 1963 s. 13).

Osm. **kat-ender-kat** 'tabaka üstüne tabaka, kat kat' < ***kat*** I, Fa. ***andar*** 'üstüne' ve ***kat*** I. ※ ***Dāyimü l-evḳāt ḳalīçesiyle eṭrāf kiçeleri mā-beyni süpründiden͜ hālī olmamaḳdur ve her klçenüŋ pervāzı ḳaldurılub altına naẓar olunduḳda͜ hass u͜ hāşāki ḳat ender ḳat ḥāżır bulunmaḳdadur.*** ('Ālī 1587 v. 134a).

katı I 'sert, yumuşak olmayan' < ETk. ***ḳatıġ*** a.m. Clauson 1972 s. 597-598. ※ ***Andan bir ḳatı daşdan bir 'amüd-ı murabba'-ı mustaṭīl-i maḫrüṭī[yi] naṣb eyledi.*** (Ferec 855/1451 v. 242a). ※ Mecazî manada

'kötü, tahammül edilmesi zor': ※ ***Süleymāna bu söz ḳatı geldi.*** (Ferec 855/1451 v.187b). ※ ***Demürlü ḳapusın yapdı çu girdi, | Çu anuŋ gibi ḳatı güni girdi.*** (Fa̱hrī 1974 s. 315 no. 1206). ※ ***Baŋa ʿarż etdiği andları, ḳasemleri, āteş-i iştiyāḳınıŋ müşfiḳāne taʿahhüdlerini ḳatı yürekle-mi diŋlediğimi dileyorsuŋ?*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1928 s. 11).

EOsm. **katı** II 'çok, pek, sıkı, şiddetli' TS 2338–48 < ***katı*** I. ※ ***Şeh-zāde bu ḥikāyeti işitdise ḳatı müteġayyır oldı.*** (Ferec 855/1451 v. 36b). ※ ***Deŋizden ol yėre varılmaz-idi. Unudulmışlar yėri dėrlerdi. Ḳatı suclu olanı anda indürürler-idi.*** (a.e. v. 96b). 'kuvvetli, sıkıca' ※ ***Senda̱hı beni ḳatı dutduŋ.*** (a.e. v. 17a). ※ ***Bir gün nā-gāh ḳatı yėl cıḳdı, salı oyınatdı. Ḳatı zaḥmet gördiler.*** (a.e. v. 147a). (hızlı sesler) ※ ***Ol ḳuş bir ḳatı ün-ile cağırdı, andan ucdı gitdi.*** (a.e. v. 44a). ※ ***Daşradan geldi, ḳapuyı ḳatı ḳatı ḳaḳdı.*** (a.e. v. 26b). 'kötü, feci': ※ ***Vezīr bu sözlerden ʿaẓīm infiʿāl yėdi. "Āh, nā-gāh düşdüm, ammā ḳatı düşdüm!" dėdi.*** (a.e. v. 22b). ※ ***On dört yaşına degicek aŋa bir ḳatı iş düşe, ʿacāyibe çoḳ göre. ʿāḳıbet͜ hayr ola.*** (a.e. v. 143a). 'acı': ※ ***Aʿrābīye bu söz ḳatı vu ḳatı nā-͜hōş gelürdi, liykin nesne dėmezdi.*** (a.e. v. 180b). ※ ***Ve illā sulṭānü l-mücāhidīn Sulṭān Muḥammed ͜Hān Gāzinüŋ naẓarına döymedi ve ḳatı zebün olub ṭāḳat getürmedi.*** (F. Giese 1929 s. 175).

AD. **katık**, b. ***katuk***.

katıl I, b. ***hatıl***.

katıl II, b. ***kati***.

katıl– I 'karışmak, birleşmek; iştirak etmek' < ***kat–*** fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli. ※ ***Gel, bu ḳāfileye ḳatıl, olmasun ʿamelüŋ bāṭıl!*** (Eşrefoġlı Rūmī 1286 s. 29). ※ ***İki leşker bir birine ḳatılur, | Oḳ u çegre her ṭarafdan atılur.*** (Enverī 1928 s. 36). ※ ***Eyle olsa, iki leşker bir birine ḳatılub, ʿaẓīm ceng oldı.***(Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 62).

katıl– II '(çok gülmekten, ağlamaktan vs) katı hâle gelmek, nefes alamamak' < ***katı*** I veya ***kat [kal-]'*** dan yapılmış, ETk. ***ḳatıġlan–*** manasında (Clauson 1972 s. 600) fiil. ***katılıp kal–*** 'katı hâle gelmek' ※ ***Sesini duyurabilmek için yırtınıyor, ama gene de yarım, gerisini getiremediği kelimelerden başka birşey söyliyemiyordu. Bir ara katılıp kaldı sandım.*** (F. Edgü 1959 s. 73).

katılt– '(birilerini) katılma durumuna getirme' < ***katıl–*** II fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Apukuryada önüne lataryayı katar, sokak sokak, kapı kapı dolaşır, neşesile, türlü türlü maskaralıklarile, karıları gülmeden katıltırdı.*** (E.E. Talu 1935 s. 107). ※ ***Rüzgâra şapkalarını kaptıran ihtiyar köylülerin koşuşmaları herkesi katıltıyordu.*** (E.E. Talu 1939 s. 55). ※ ***Alimallah, Şermin, kızın kulağını eline geçirdi mi, maazallah bir karış uzatırdı. Morartıncıya kadar çimdikler, katıltıncıya kadar döverdi.*** (F.C. Göktulga 1943 s. 15).

katıp kal–, b. ***kat kal–***.

katır I b.m. (bilinen evcil hayvan). < ETk. ***ḳatır*** a.m. Clauson 1972 s. 604; krş. G. Doerfer 1967 III, no. 139. ※ ***Pādişāh buyurdı, ol süst yatan yılanı ḳatır üstüne bıraḳdılar. Pādişāh gitdi, vardı, bir su kenārında sögüt gölgesinde ḳondı. Yılanı yėre indürdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 88a). Mecazî manada 'aşağılık herif': ※ ***Katır oğlu katır, nerede yanındaki kadınlar? Ne cehennemde o kepaze kadınlar? Ulan çıkar onları meydana!*** (S.M. Alus 1944 s. 184).

katır II 'bir takım basit ayakkabı çeşitleri' S. Akalın 1993 s. 96, DS 2683 < *katır* I. ※ ***İçinde bana mütealik bir takım hırdavat var. Sana ne? Anamın örekesi var, babamın eski katırları var. Görüp ne yapacaksın?*** ('Ālī Beg 1940 s. 104).

kâtib/kâtip 'yazıcı, memur' < Ar. ***kātib*** a.m. ※ ***Andan şeh-zāde vezīrleri, müşīrleri, ḥācİbleri, kātİbleri aḥvālinden sordı. Ḳarıcuḳ dükelİnüŋ eyüsin, yavuzın dövesİn ki bilür-idi dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 132b). ***kâtib ketebe*** 'memur sınıfından' (***kâtib*** ve onun Ar. çoğulu olan ***ketebe***): ※ ***Artık memnun olsa ya? Hayır, sıkıntıdan patlıyormuş; duvarlarla mı konuşmalıymış? Yahu hanım, iyi kötü kâtip ketebe hanımları var, toplanın, görüşün!*** (M. Körükçü 1948 s. 67–68). ※ ***Bura kâtip ketebe takımının angace yeri değil.*** (Orhan Kemal 1952c s. 21). ***kâtipçe*** 'okumuş insanların üslubunda': ※ ***Yanına sokuldum. Açtım ağzı. Tutturdum kâtİpçe, Arabili Farisili lâfları. Onu göklere çıkarıyordum.*** (S.M. Alus 1944 s. 30).

katife/BSTTk. **kadife** 'bir kumaş cinsi' < Ar. ***ḳaṭīfa*** a.m. ※ ***Deryādan müslümanlar ḳumaş ve ḳaṭīfe ve kemhādan ve bāfte ve alacasından ve bunıŋ ems̱āli metā'ın cümlesinden müslüman olanlardan yüzde iki akçe ve ẕİmmīden dört akçe ve ḥarbīden gümrük alına.*** (Ö.L. Barkan 1943 [1121/1709] s. 335). ※ ***Ön avluya girdi. Soldaki küçük çiçeklik olduğu gibi duruyordu, ama göbeğinde, bir zamanlar özenle yetiştirilen kadife güllerden eser yoktu.*** (C. Kavukçu 1998 s. 11).

katİkofti, b. ***katakofti***.

kâtip, b. ***kâtİb***.

kat'İyyen/kat'İyen (menfi cümlede) 'asla, hiçbir zaman' ※ ***Ben hadşinas bir muharrİrİm tutup ta şimdi size pek zorlu, pek çetin, pek yüksek bir takım siyasî meseleleri bahis mevzu yapmağa kat'iyyen cesaret edemem. Böyle ciddi, müşkül ve mühim mesail ne haddime?*** (R.H. Karay 1939a s. 95). ※ ***Hareketleri, yüz çizgileri, karşısındakine —dost-düşman— kat'İyen cesaretsizlik vermezdi. Yumuşak başlı, gerçekten gönülsüz mü gönülsüzdü.*** (Şahap Sıtkı 1958 s. 15). (müspet cümlede) 'kat'ī olarak, kesinlikle' ※ ***Bu söylediğimiz çelebīlere gelince, onların ecdād ve emlākini bilirim. Onları size ḳat'īyen beğendim. Kabül edersiŋiz.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933dk s. 13). ※ ***Vallāhī buyruldunuŋ ṣanduḳda olduğunu ḳat'īyen biliyordum. Faḳaṭ aradım, aradım, bulamadım. Kim bilir, kendisi aldı, başḳa yere mi koydu?*** (Meḥmed Ra'ūf 1331 s. 116). ※ ***Ẕāten derdil olan ḳocasına öteki mes'eleyi naṣıl açacaḳdı? Ḥāl-bu ki Şerefe'ddīne ḳat'īyen söz vermİşdİ.*** (E.E. Talu 1928 s. 324).

EOsm. **kat kal-/kaİt kal-** 'tam bir acz içinde kalmak, umutsuz, çaresiz kalmak' TS 2351, Meninski 1680 II, 3573 < ?? (***kat*** belki reduplication (ikileme) + ***/t/*** olarak izah edilebilen kuvvetlendirici ön takı, krş. Az. Tk. ***ġatġarış/ġatġarışıġ*** ADİL 1966 I, 449; nasıl ki reduplication (ikileme) + ***/r/*** (b. ***apakçıl*** ⊡) ve ***kal-***. ※ ***Atanuŋ, ananuŋ tāḳatleri ḳalmadı. Halef gāh anı götürürdİ, gāh bunı götürürdi. Halefüŋ güci kesildi, ḥayrān u ser-gerdān oldı. Üci be-yekbāregī ḳalt ḳaldılar, gendüler[ini] ölüme sımarladılar.*** (Ferec 855/1451 v. 128b–129a). ※ ***Ḍurub ḍurub deve dėrsem, 'aceblemeŋ beni kim | Bir iki oŋmaduḳ at ile yolda ḳat ḳaldum.*** (Yaḥyā Beg 1977 s. 601). Tâbir yeni zamanda '***kat'î***' kelimesiyle karıştırılarak o manada kullanılmıştır: ※ ***Ben kat kala***

buna azm u cezm etdim. (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1940 s. 80). Gramerce anlaşılmayan varyant: ***katıp kal–***: ※ ***Tam bir kış bu yoldan kimseler geçmedi. Ağaç kabuklarını yedik. İhtiyarlar ocağın başında katıp kaldılar.*** (H.Z. Ülken 1941 s. 225).(Deyim burada 'hareketsiz kalmak, kıpırdamadan kalmak ***kat-ıp kaldılar*** anlamına kullanılmış olabilir. [Editörün notu]).

kat kat 'birkaç misli' < ***kat be–kat.*** ※ ***Dövdü ama iki gözüm, öyle dayağa canım kurban. Sen dayağı ḳat ḳat hak ettin.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 72). ※ ***Herif kızarak söğüp saymağa başlayınca: "Senin nesrin nazmından kat kat fena!" demiştir.*** (S. Tevfik 1930 s. 294).

katl/katil II 'öldürme; cinayet' < Ar. ***ḳati*** a.m. ※※ ***katl–i nüfus*** 'katliâm'***:*** ※ ***Levend–meşreblere memālik–i maʿmüreden iç ėl ḥükmindeki beglerbegilikler tevcīh olunmaya ki muʿtād olduḳları cevr u bī–dādı ve ḳatl–i nüfüsa müteʿalliḳ meẓālim–i bāhirü l–fesādı iç ėllerde daḫı īcād ėtmeyeler.*** (ʿĀlī 1979 [1581] I, 181). ***katl–i am/katliam*** 'topluca öldürme, kırım' (***ḳatl*** ve âm 'umumi' kelimelerinden Fa. usulü terkip): ※ ***Bu çarpışmaların kanlı muharebeler biçimini aldığı da olurdu. Ve Allahlarının yer yüzündeki vekillerinin buyruğuyla, mağlub kabilelerin esirleri katliâm ediliyordu.*** (Nâzım Hikmet 1936a s. 6). ※ ***Bizler askeriz, tek başımıza savaşları başlatıp durdurabilecek gücümüz yok belki, ama katliama "Dur!" diyebiliriz! Bu, elimizde.*** (A. Yurdakul 1987 s. 157).

katlan– I '***katla–*** fiilinin passif hâli'. ※※

katlan– II 'tahammül etmek' <***katla–*** fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli, asıl manası 'ağır bir yük taşırken beli bükülmek, iki kat olmak'. ※ ***Bu yėre ki geldük, cin müstevlīdür. Ḳorḳular vardur. Ḳaṭlanumayasın dėyü üşenürem.*** (Ferec 855/1451 v. 55b). 'sabretmek, sabırla beklemek' Meninski 1680 II, 3629: ※ ***Bībī ḳapuyı kilitleyüb miftāḥın köye bile alub gitdi. Ol gelince ḳatlanmak gerekdür. Bir hafta ṣabr ėdemez–misin? Ḳatlanıdur!*** (Ferec 855/1451 v. 22b). ※ ***Tīmür͜ Ḫān ḳatlanur idi kim oğlanlarından birisi gele, memleketi aŋa ışmarlaya yidi.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 36). ※ ***Ḳola Şāhīn eydür: "Bu gėce ḳatlanuŋ, dün yarısında ben düşmānuŋ ḥaḳḳından gelem!" dėdi.*** (F. Giese 1929 s. 118).

katliam, b. ***kati/katıı***.

EOsm. **katma karma** 'çok karışık, karmakarışık' < ETk. (Kaşgari'ye göre gayri Oğuz) ***ḳat– ḳar–*** 'karıştırıp birleştirmek' (Clauson 1972 s. 642; R. Dankoff I 217; II 335), ***kat–*** ve ***kar–*** fiillerinden ***–ma*** ekli sıfatlar (b. ***aşılama/aşlama*** ⊡) yan yana getirilerek pekiştirmeli ikileme (reduplication); krş. Az. Tk. ***ġatma-ġarışıq*** ve ***ġatma–ġarış*** a.m. Ayrıca b. ***karmakarışık***. ※ ***Muḥarrem Çelebī, saŋa bir ġazel dėsem bārī. Ol eyitdi: "ḳatma ḳarma olmasa,͜ ḫayāl–i͜ ḫāṣ olsa; şimdiki şāʿirlerüŋ şiʿri hep ḳatma ḳarmadur.*** (M. Çavuşoğlu 1970 s. 37).

katmer I 'kat' < ***kat*** + nadir ***-mer*** eki, krş. H. Eren 1999 s. 218, fakat Jaba–Justi 1879 s. 312 Kürt. ***ḳaṭimar*** 'espéce de pâté, gaufre' kelimesini Ar. /***ḳṭmr***/ köküne bağlar. Bu kökten H. Wehr 1958 ***ḳiṭmīr*** 'Häutchen um den Dattelkern' kelimesini, ve R. Dozy 1927 II, 377 ***ḳiṭmīr*** 'bois de la grappe de raisin' ve ***ḳaṭmīra*** 'calice ou support de la datte' kelimelerini gösterir. Menşe meselesine şu veya bu cevap verilirse verilsin, aşikâr olan bir şey vardır. Türkçenin dil şuurunda ***katmer*** Tk. ***kat*** kelimesine bağlanmış

ve mana gelişmesine buna göre yön verilmiştir. ※ ***Bak şu kalıp kıyafete, katmer katmer enseye, alimallah on kişiye bedelsin!*** (S.M. Alus 1934 s. 359). ※ ***Önde yuvarlak, katmer katmer vücudile Servet Efendi, arkasında dimdik yürüyüşile Nedim Bey içeri girdiler.*** (R.H. Karay 1940 s. 70). Mecazî manada: ※ ***Cinayetin tâ göbeğinden bir iki katmer açıldı.*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 149). ※ ***Remzī Efendi ihtiyatkâr, sabırlı, fakat bütün rühile uyanık, bu cinayetin esrarından mühim bir katmer kaldıracak hadise veya tesadüfe intizar ediyor.*** (a.e. s. 46). 'çift kat olarak açan çiçek': ***katmer gül*** 'rosa duplex' Meninski 1680 II, 3574, ※ ***Düd-ı āhumla ḍoḳuz ḳat felek-I nīlīden | Himmetüm bāğı bItürdI yine ḳatmer sünbül.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 208). ***katmerli*** 'çok fazla olan, aşırı': ※ ***Seni gidi katmerli oruspu kızı oruspu seni! Benim tavuğum Hafizenin folluğuna yumurtlamışsa sana ne oluyor?*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 52). ※ ***Süs, tuvalet, çekidüzen dediğin bu kadar olur. O yağız at yelesi gibi saçlarını kıvırmış, kıvırmış, alnının üstüne yastık gibi kabartmış. Yüzüne düzgünün, allığın katmerlisini vurmuş.*** (S.M. Alus 1944 s. 94).

AD. **katmer** II 'arasına kaymak ya da yağ sürülerek katlanmış yufka ekmeği' DS 2685 < ***katmer*** I. ※ ***Bir de ne göreyim? Ortaya katmerler serilmiş, dumanları üstünde, orta yerde de bir koca tabak helva duruyor.*** (Y.Z. Demircioğlu1934 s. 144). ※ ***Sen bir-az ġatmer yap-da biz bordan ġaçalımI*** (A. Caferoğlu 1946 s. 36). ※ ***Dereden yokarı koşacaksın. Ağılanası köpekleri ürerse ġıçı ġıçı ġıçı deyeceksin, gine de ürerse bIrez ġatmer atacaksın, ondan sonra heç ardına bakmadan kaçacaksın.*** (F. Baykurt 1971t s. 353).

katmer kaldır- 'karışıklık çıkarmak. arabozuculuk yapmak' DS 2685 < ***katmer*** I ile semantik münasebet anlaşılmıyor. Krş. ***kazan kaldır-*** (?). ※※

katok 'mengene (?)' < Bulg. ***katok*** 'kayılan yer' BER 1979 II, 275 < Rus. ***katok*** a.m. ※ ***Bankosu başında, katokiyle sıkıştırarak, ufak dizlerinde büsbütün irileşen hantal bir kundurayı çivilemekle uğraştığı sıcak bir yaz günü, yanına iki kalantur efendi yaklaşmıştı.*** (Reşat Enis 1935 s. 170).

katoki (kunduracılık tabirlerinden' 'ökçenin iç kısmı, aynası' S. Akalın 1993 s. 96 < ?? ※ ***Başkalfa öfkeli bir adamdı. Kızdı mı, insanın başını pis su dolu mastelya çanağına sokuyor, suratına katokiyi çarpıyordu.*** (Reşat Enis 1935 s. 236).

AD. **katotori/kototorI** 'kapı eşiği' B.A. Yanıkoğlu 1943 278, 281 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κατωθύριν*** (katoṯírin) a.m. [***κάτω*** (kátō) 'altta' ve ***θύρα*** (ṯíra) 'kapı'] Ch. Tzitzilis 1987g no. 189. ※※

katran 'bitkilerden elde edilen siyah madde' < Ar. ***ḳaṭrān*** a.m. < Ar. ***ḳaṭra*** 'damla'. ※ ***Çün şāhı cehenneme iletdiler, bir zebānī ḳarşu gelüb şāhuŋ yaḳasına yapışub, "Sen ol degül-misin Cenneti, Cehennemi inkār ėdüb inanmazduŋ?" dėyüb ḳaṭrān ḳazġanına ḍaldırdı.*** (Tārīh-i ḳırḳ vezīr 1303 s. 213). ***katranî*** 'kapkara' (***katran*** + renk sıfatlarında kullanılan ***-î*** eki, b. ***altunî*** ⊡): ※ ***Ẓulmetlere boğulmuş bī-pāyān bir āyine gibi ḳaṭrānī mücellā saṭıḥlar üzerinde pırıl pırıl yıldızlarıŋ 'aksini gösteren deŋiz, sākin ve hamüş idi.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 185).

AD. **katran ağacı** 'sedir ağacı' < EYun. ***κέδρος*** (kédros) a.m. 'yapıda kullanılan çok sağlam bir ağaç' DS 2685. ※※

katrat (matbaacılık terimlerinden) 'kalıplarda boş yerleri doldurmak için kullanılan maden parçası' ZTS 112 < Alm. ***Quadrat*** a.m. ※※

Osm. **katre** 'damla' < Ar. ***ḳaṭra*** a.m. ※ ***Şafālu şarāb-idi rāḥda şöyle-ki eger ḳaṭresi le'īm cigerine ḍoḳuna kerīm-i cihān ola, bir͜ hām ḍamağına dege puḫte-i zamān ola.*** (Ferec 855/1451 v. 115b).

AD. **katsiya/katsa** 'ateş küreği' DS 2685 < Slavo-Maç. ***kacija*** (katsiya) a.m. Tietze 1957 no. 71.

ḳaṭṭā' 'tahta oyucu; cerrah' < Ar. ***qaṭṭā'*** a.m. R. Dozy 1927 II, 373. ※ ***Üşiben 'użvda k'olmaya evcā' | olub durur ṣovuḫ ol 'użva ḳaṭṭā'.*** (Aḥmedî v. ??/6).

katuk/BSTTk. **katık** 'ekmeğe veya yemeğe, onu daha kolay yutulabilir hâle getirmek için ilave edilen yiyecek, ms. yoğurt; yağı alınmış yoğurt, ayran' DS 2682, Tietze 1982z no. 86 < ETk. ***ḳatuḳ/ḳatıḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 598, G. Doerfer 1967 III, no. 1373 < ***ḳat-*** 'ilave etmek' + ***-ıḳ*** partisip eki, yanî ekmeğe ilave edilen herhangi bir yiyecek, b. ***akık*** ⊡. ※ ***Yaylaya gitseler emānetlerini daḫı Bilācik ḥiṣārında ḳorlardı. Gelseler tulumla peynirler ve ḳarniyle ḳaymaḳ ḳatıḳları ve eyü ͜halılar ve kilīmler gönderürlerdi.*** (F. Giese 1929 s. 14). ***katıksız*** 'halis, saf': ※ ***Katıksız bir Rum olup çıkmıştık ya, yerle beraber temennahla "Evharistopoli paşam!"ı yapıştırıp iskemlemi masanın önüne çektim.*** (S.M. Alus 1944 s. 128). ***katık et-*** 'ekmeğin çok, yemeğin az olduğu durumlarda, yemeği ölçülü yemek': ※ ***Hüsnü Tapar herkesin önüne incecik ve ikişer dilim ekmek koydu***. ***Ve ekmeği katık etmelerini lâtifeyle tavsiye etti. Sonra mavi çinko tas içinde, dumanları tüten mercümek çorbasına besmele çekip, ilk kaşığı daldırırken "Davranın!" dedi.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 50). ※ ***Ekmeğimiz kara mı kara, lâkin bulunan bu. Katık etmeğe bakma, peynir yetecek...*** (F. Erdinç 1955 s. 105). ※ ***Kızarmış ekmek kokusu. Fişek içinde dört kara zeytin. Bir ısırımlık beyazpeynir. Katık edin çocuklar!*** (A. Özyalçıner 1960 s. 32).

kauçuk 'bir ağacın reçinesinden elde edilen elâstikî madde' < Fr. ***caoutchouc*** < İsp. ***cahuchu*** < bir Güney Amerika yerli dilinden. ***kauçuk ağacı/kauçuk***: ※ ***Şu temizliğe, şu tertemiz odayı saran erince tutkunum. Pırıl pırıl kül tablalarına, güneşi süzerek içeri salıveren şu hışırtılı perdelere de, kalın yaprakları birayla temizlenip parlatılmış kauçuk denen şu bitkiye de.*** (T. Uyar 1980 s. 85). ※ ***Bu görkemli görünüşe ters düşen, pencere yanlarında uzun formika masalar, masaların üzerinde mor Afrika menekşeleri. Uzun dantel yapraklı füjerler, penbe begonyalar, boyunları bükük yaprakları sararmış küpe çiçekleri, koltuk arkalarında fıçıya benzer tahta saksılar içinde adam boyu kauçuklar.*** (Peride Celal 1981 s. 98).

AD. **kav** I 'yılan gömleği' DS 2686, TS 2356 < ETk. ***kab*** 'deri torba, tulum' Clauson 1972 s. 578. ※※

kav II 'çakmakla ateş yakmak için kullanılan çabuk tutuşan kurutulmuş mantar parçası' DS 1936–37, ZTS 75 < ETk. ***ḳav*** a.m. Clauson 1972 s. 579. ※ ***İki taşı birbirine sürterek çıkarttığı kıvılcımla kavı ateşledi. Cıgarayı yaktı.*** (O. Hançerlioğlu 1954 s. 67). ※ ***Kav, yeni yanmış kav kokuyordu hava. Ovanın ıssızlığına dalmış Hisar'a doğru yürüyordum.*** (M. Başaran 1964 s. 77). ※ ***Yarım saat sonra Aydın, önündeki kavı tüketmişti.*** (E. Bener 1999 s. 26).

AD. **kav** III 'tuğla ve çanak yapımında kullanılan kırmızı toprak; killi toprak, kil' DS 1937, 2686 < Erm. ***kaw*** 'kil' R. Dankoff 1995 no. 341. ※ ***Çünkü eski terkibat, o vaḳtin devrinde içtiğimiz su kapları bütün kav çanak idi, kav cirdek idi. Yediğimiz yemek kapları kav sahanlar idi, içtiğimiz kahve fincanları kav fincanlar idi.*** (Behçet Mahir 1973 s. 108). ※ ***Bir ġari elleriynen hamur yuğurir, ayağınnan da gav çıġnir: "Reşbere yemeh bişirecegem, hamur yuġuriram; ġavı da çıġniram ki çanah yapım."*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 304).

kav IV 'şarap fıçılarının saklandığı bodrum' < Fr. ***cave*** a.m. < Lat. ***cava*** 'Höhlungen'. ※ ***Önümüzde uzanıp giden bağların, bu bahçenin, içtiğimiz şarap kavının sahibi aile işte.*** (A. Ağaoğlu 1993 s. 80). ※ ***Artık özgürüm çamaşırımı terasta, güneşte kurutabilirim, şöyle mis gibi bodrum kata indim ki orada hiç beyaz mosel kalmamış mı evsahibimizin özel kavında diyerek artık bu kadar da olmaz ama emanete bu kadar ihanet ve hiyanet neyse ki orada fare zehirini, çiçek ilâçlarını...*** (a.e. s. 133).

kav V 'kumar oyunlarında bütün oyuncuların müşterek olarak ortaya koyduğu paralar' J. Redhouse 1974, K. Steuerwald 1972 s. 502 < ***kav*** IV ?

AD. **kav** VI 'gurur; gururlu' DS 2686 < Kürt. ***kaw*** a.m. Jaba–Justi 1879 s. 324. ※※

kav VII, b. ***hav***.

kavaça *ol-*, b. ***kavanço*** II.

AD. **kavad**, b. ***kavvad***.

AD. **kavadı** 'giyilemeyecek kadar eskimiş elbise' DS 2686 < Yun. ***καβάδι*** (kaváḏi) 'çok bol elbise' Tietze 1955 no. 93. ※※

AD. **kavadura** 'dikişte omuzla kolun birleştiği yer' ZTS 112 < İt. ***cavatura*** 'Aushöhlung', krş. Bulg. ***kavadúra*** a.m. BER 1979 II, 119. ※※

kavaf 'ucuz ve bayağı ayakkabı yapan veya satan esnaf' < Ar. ***ḫaffāf*** a.m. ※ ***On çift, yirmi çift çıkarır, kavafa teslim eder. Artık günlerce bekle babam bekle! Kendine daha fazla kazanç getiren çürük haramalını yutturmak varken, senin elinin emeği, yüzünün nuriyle diktiğin —amma biraz pahalıya malettiğin— kunduravı hangi kavaf satar?*** (Reşat Enis 1935 s. 227).

kavak 'bir ağaç cinsi, Populus' <Çağ. !! ***ḳavaḳ*** 'içi kof ağaç' A. Pavet de Courteille 1972 s. 410, G. Doerfer 1967 III, no. 1544, krş. H. Eren 1999 s. 219. ※ ***En evvel dikilen kavaklar adamakıllı büyümüş, her yapılacak evin, - tabiî köy evinin - damını tutacak düverler kadar kalın olmuştu.*** (S. Kocagöz 1941 s. 106).

kavale, b. ***kavilya***.

kavaleta/kaveleta (gemicilik terimlerinden) 'eskiden demir kaldırmakta kullanılan bir doblin zincirden ibaret tertibat' L. Gürçay 1943 s. 239 < İt. ***cavalletto*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 183. ※※

kavalier/kavalye 'kadına dansta eş olan ya da bir toplantıda arkadaşlık eden erkek' < İt. ***cavaliére*** veya Fr. ***cavalier de bal*** a.m. ※ ***Dondurmacının yanınden geçdikleri vaḳıt çoḳ baḳayorlar. Lakin sürü olduḳlerinden o ḳadar parayı viremeyorlar, kavalierleri de bir rabutalı adem deyil ki zavallu damalerine ikram etsin...*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 108).

kaval I/**kavval** 'büyük çoban düdüğü' Meninski 1680 II, 3776 < ?? Krş. M. Räsänen 1969 s. 242. ※ ***Çoban kavalının sesi, bemberrak havada, hesaba gelmez uzaklıklardan çağırıyormuş gibi olurdu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947m s. 47).

(Argo) **kaval** II 'görgüsüz, kaba saba (kimse); aptal, salak (kimse)' H. Aktunç 1990 s. 159 < ***kaval*** I. ※ ***Kim sanıyorsunuz beni? Ha, orospu çocukları! Ben sersem miyim, yoksa kaval mı?*** (A. İlhan 1963 I, 83). ※ ***Bodos Mehmet çok haşarı, zeki, ama kaval öğrencilerdendi, yâni boş, bomboş!*** (A. Nesin 1972i s. 53).

kavalya, b. ***kavilya***.

kavalye, b. ***kavalier***.

AD. **kavana** 'ağaçtan oyulmuş kapaklı kavanoz, içi boş ağaç fıçı' 2691 < Yun. ***γαβάνα*** (ġavána) 'tahtadan yuvarlak çanak, tahta veya toprak testi' Tietze 1955 no. 49. ※※

kavanca/kavanço I (gemicilik terimlerinden) 'bir şeyi bir taraftan bir tarafa geçirmek, aşırmak, nakletmek' L. Gürçay 1943 239 < İt. (Venedik diyal.) ***caveza!*** [***cavezar*** fiilinin emir hâli] a.m. ve ***caveggiare*** 'bir burundan (***cavo*** 'denize uzanmış kara burnu') geçmek' Kahane–Tietze 1958 no. 184 ve 185 (eski ve yeni örneklerle).

(Argo) **kavanço** II/**kamanço/komanço** 'takas; devretme, aktarma' H. Aktunç 1990 s. 152, 159< ***kavanca/kavanço*** veya İt. ***cangio*** < Muahhar Lat. (geç dönem Latincesi) ***cambio.*** ※※ ***kavanço et–/kamanço et–*** 'devretmek, aktarmak' < İt. ***cangiare*** a.m.: ※ ***Dükkânıŋ kalfası Kadrīye bir dāne inmiş. Ḳadrī de maşa ḳamasını çekerek ḥamle etdiği ṣırada Tazı ʿAlī nāmındaki yan kesici de İnebolu'nuŋ kėsesini boynından atdığı gayṭānından keserek o ʿarbede es̱nāsında bir dīgerine kavança etmiş!*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 350). ※ ***Memduh bey, seğirtip şofürün girdiği koltuğu kendine kavança etti. Kamerüddin de öbürüne sokulurken Viyoletin fırlak gözlerini görünce soldan geri sıvıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 398). ※ ***Kayık Tekirburnunu kavanço ederken gökten şimşekler yağıyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1952 s. 32). ※ ***Meydancı Yedi Belâ Sakıp, sen aramızda iken haddime mi diye, meydancılığı bana kamanço ediyor. Hasılı itibarımız birden yükseldi.*** (H. Taner 1971 s. 163). ※ ***Demek sen arakladın, sonra bu hanıma kamanço ettin!*** (A. Nesin 1976d s. 110). ***kavanca ol–*** 'devredilmek': ※ ***Emektar telgraf memuru efendi, iki göz arasında masanın bir tarafında yer kapmış, büyük sütninenin damadı hacı, yanındaki sandalyeye kavaça olmuş***. (S.M. Alus 1933k s. 129).

kavanos/kavanoz/kanavaz 'geniş ağızlı, orta ya da ufak boyda kap' DS 2619, Meninski 1680 II, 3777 < Yun. ***κάβανος*** (kávanos) a.m. Tietze 1955 no. 94. ※ ***ḳavanos berāy–ı ʿasel–i mezbūr.*** (A.R. Altınay 1337 [Fatih devri] s. 24). ※ ***Ağzı mürebbā, içi ḍolu altun mertebānī kavanozları der–i devlete gönderdiler.*** (Kātib Çelebī 1329 s. 62).

kavar, b. ***gavar***.

AD. **kavara/gavara** I 'osuruk, yel' DS 1937, 2687, Meninski 1680 I, 520, II, 3775 < ?? ※ ***Bir gün birkaç misafir geldiği anda, çubukçu çubuğa ateş koyacağı sırada bir kavara kaçırmış oluyor.*** (E. Misailidis 1986 s. 55).

AD. **kavara/gavara** II 'balı alınmış petek; arıların yemesi için kovanda bırakılan bal' DS 1937–38, 2687 < krş. Ar. (Suriye diyal.) ***ḳwāra*** 'intérieur d'une courge ou d'une aubergine qu'on enlève pour évider le fruit' A. Barthélemy 1935 s. 688. ※※

kavarazen 'osuran' Meninski 1680 II, 3775 **<** ***kavara*** + Fa. ***-zan,*** b. ***falyazen*** ⊡. ※※

kavas 'elçilik ve konsolosluklarda, banka ve patrikhanede koruma memuru' < Ar. ***ḳawwāṣ/ḳawwās*** a.m., asıl manası 'kemankeş, okçu'. ※※

AD. **kavat** I 'su bardağı' THADD 850 < Yun. ***γαβάθι*** (ġaváṯi) 'çanak' Tietze 1955 no. 48). ※※

AD. **kavat** II, b. ***kavvad***.

AD. **kavata** I 'çinko, bakır ya da ağaçtan su maşrapası; bakır tencere; kahve kavurmaya yarayan kısa saplı toprak kap; cam şeker kabı; ekmek sepeti' DS 2688, ZTS 112, < Yun. ***γαβάθα/καβάθα*** (ġaváṯa/kaváṯa) < Lat. ***gavata*** 'büyük tahta sahan' G. Meyer 1893 s. 50, Tietze 1955 no. 47. ※※

kavata II 'bir yemek ismi' (?) < ***kavata*** I. ※ ***"Mülükiye" den galat, lüzucetli, yapışık yupuşuk, plllçll (mülhiye), domatesin etlisi ve acısı "kavata"da pek mergup tâamlardandı.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 1941 "Meşhur yemekler") Başka kaynaklarda bulunamadı.

AD. **kavcar** 'ardıç ağacının kabuğu; darı kabuğu; ağaç rendelenirken çıkan talaş' DS 2688, TS 2357 **< ??** ※ ***Damlar, ardıç ağaçlarının belinden soyulmuş kavcarlarla örtülüydü. Kavcar kiremitten geri kalmazdı. Köyde bunu yalnız Duranâ yapabilmişti. Ötekiler toprak.*** (F. Baykurt 1961o s. 7).

AD. **kav çak-** 'bilmediği bir konuyu inatla savunmak' DS 2688 < ?? ※ ***Emmme bu olmadı. Ömarı biz senden eyi biliriz. Besleyeceksen eyi it besle. İt Omar kav çakmak gidiyor işin üstüne. Her şeyi borumbok ediyor.*** (F. Baykurt 1971t s. 237). Burada bir düzeltme gerekiyor: Söz konusu deyim sözlüğe ***kav çak-*** olarak değil, ***kav çakmak işin üstüne gitmek*** olarak girmelidir; yani 'eline kavı ve çakmağı alıp ateş yakmaya gitmek' = 'bir konuyu tahrik etmek, alevlendirmek' olarak anlaşılmalıdır, (***don gömlek sokağa fırlamak*** gibi). Buna göre < ***kav*** II + ***çakmak*** I [Editörün notu]).

kaveleta, b. ***kavaleta***.

kavelye, b. ***kavilya***.

kavern (tıp terimlerinden) 'oyuk, boşluk' < Fr. ***caverne*** a.m. < Lat. ***cavus*** 'içi boş, oyulmuş'. ※ ***Taburcu olacağı gün, öğleye doğru, sanatoryum başhekimliğinin verdiği raporu getirip uzattı bana. Her iki ciğerde açık akciğer tüberkülozu kavern tanımlamasiyle kanamalı olarak sanatoryuma yattığı, bakımı sonunda iyileşmeye yüz tuttuğu belirtiliyordu raporda.*** (N. Cumalı 1970 s. 222–223).

kaveza/kaveze 'eskiden Yahudilerin başlığı; hokkabaz yardakçısının, siyah çuhadan yapılan bu kavezanın tepesinde büyücek kırmızı renkte bir yuvarlak bir tepelik vardı' M.Z. Pakalın II, 215 < İsp. ***cabeza*** 'baş'. ※ ***Ama bilmezsiniz ki sizi gördükte ne kadar hazzedecektir. Eski biçim kavezenize hele bayılır.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 70). ※ ***Sabatay, bir Yahudi, 45 yaşında: başında kaveza denilen üç köşeli sivri***

külâh. (Musahipzade Celal 1936ba s. 3). ※ ***Mişon, eskici, 50 yaşında; başında üç köşeli siyah çuhadan kaveza, üzerinde mavi ensiz sarık.*** (Musahipzade Celal 1936ka s. 4). ※ ***Sultan Aziz bir gün huzurunda hokkabaz oynatıyordu. Oyundan aldığı neşe ile Hünkâr Āli paşaya "Paşa, dedi, şu kavezeyi giyer misiniz, bakalım, yakışır mı?"*** (M.Z. Pakalın 1946 s. 150).

kavga, b. Osm. ***gavga***.

kavış- I/BSTTk. **kavuş**– 'bir araya gelmek (birbirini sevenler hakkında); toplanmak' TS 2363 < ETk. ***ḳavış-*** a.m. Clauson 1972 s. 588. ※ ***Daġ daġa ḳavışmaz, ādemī ādemīye vaḳt ola ḳavışa***. (Ferec 855/1451 v. 187a). ※ ***Ol ʿaṣrdaki aġalar bu maḳūle umūra ḳarışmazlardı, tefvīż olunsa daḫı "Bizüm işümüz degüldür" dėyü ictināb ėdüb ḳavuşmazlardı.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 176).

kavış- II (geçişli fiil olarak) 'kavuşturmak' ※ ***Ol-dem nikāḥ-ı şerʿ-ile buları biri birine vėrdi, Maġribe vėribidi. Andan şeh-zādei eviyle atasına ḳavışdı.*** (Ferec 855/1451 v. 198b).

kavışdur-/BSTTk. **kavuştur**– 'bir araya getirmek' < ETk. ***kavışdur-*** a.m. Clauson 1972 s. 588. [***kavış-/kavuş-*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli.] ※ ***Ötekisi sırtüstü yatmış, şişmanca bir genç kadın. Nefes aldıkça üstüne çektiği çarşaf inip kalkıyor. Altın bilezikli kollarını göğsünün üstüne kavuşturmuş.*** (N. Eray 1999 s. 8).

kavız, b. ***kavuz*** I.

kavi 'kuvvetli, güçlü' < Ar. ***ḳawiy*** a.m. ※ ***Ṣad hezār merd u zen, ḫurd u büzürg, dervīş u tuvānger, ḳavī vu żaʿīf benüm naẓaruma teferrücüme hīc birinüŋ baŋa özi göyinmedi.*** (Ferec 855/1451 v. 108b). ***kaviyü l-ʿayn*** 'kuvvetli gözlü, iyi görebilen': ※ ***Bir zamān ḳaviyü l-ʿayn olub hōş-vaḳt oldılar. Āḫir öldiler.*** (a.e. v. 247a).

kavilya/kavelye/kavalya/kavale/gavila (gemicilik terimlerinden) 'halat dikişlerinde kollar arasını açmakta kullanılan uçları sivri ağaç veya demirden yapılmış çelik' L. Gürçay 1943 s. 239, ZTS 75 ve 112 < İt. ***caviglia*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 186. ※※

kavim, b. ***kavm***.

Osm. **kavi** 'söz' < Ar. ***ḳawl*** a.m. ※ ***Söze, keleciye, ṣoḥbete meşġūl oldılar, güyā lehceleri ṣādıḳ, kavlleri maḳbūl oldılar. Bir birine iẓhār-ı şevḳ-ı kāẕib ėtdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 14a). 'şiir (?)': ※ ***Rebābını eline alurdı ve her piyālei içdükce bir ḳavl u bir ġazel hōş terāne-yile söylerdi.*** (a.e. v. 117a). ***kavl berkit-/kavl et-/kavli muhkem et-*** 'anlaşmak, mukavele etmek': ※ ***Çün bu şarṭ üzerine ḳarār eyledük, ḳavl berkitdük. Elümi aldı, ol kenīzek-ile ol dėdügi evüŋ ḳapusına geldük.*** (a.e. v. 117a). ※ ***Bir batman pamuġı egirmege bir batman miḳdār ėtmek ḳavl eyledi.*** (a.e. v. 26a). ※ ***Şeh-zāde bu ḳavli muḥkem ėtdi, temāşānuŋ ḥaḳından geldi.*** (a.e. v. 200b). ***kavlinden dön-*** 'sözünden dönmek': ※ ***ʿAmmüm cevābda tevaḳḳuf eyledi. Andan eyitmiş: "Rāst," dėmiş, "ben ḳavlümden dönmezem ammā gerekdür ki ḳırḳ bedre altun vėre, andan ḳızı ala." dėdi.*** (a.e. v. 72b). ***kavl u karar*** 'anlaşma, sözleşme, randevu'; ※ ***Furṣat düşüremeyüb muḳaddemāt-ı muʿāmeleye ḳādir olmaduḳları taḳdīrce bārī ḳavl u ḳarārı ol maḳāmāt-ı şerīfede ėderler, baʿdehü maḥall-i muʿtād olan fesādāt u zinā menziline giderler.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 115).

AD. **kavla-/kavlan-** 'tüyü dökülmek, derisi ve kabuğu soyulmak, soyunmak' DS 2690, TS 2358–59 < ***kav*** I + isimden fiil yapan ***-la-/-lan-*** genişlemesi. ※※

AD. **kavlağan/kavlan** 'çınar' DS 2689 < ***kavla-*** 'kabarıp dökülmek' + ***-gan*** eki, H. Eren 1999 s. 219: ※ ***Zaten onlardan başka birde meydanın, kalın kahve duvarlarının kenarındaki büyük kavlan ağacının dibinde oturmuş, çoluklu çocuklu altı yedi kadından ibaret bir aile vardı.*** (S.F. Abasıyanık 1944 s. 90). ※ ***Dizginlerini salıverdi atın. Selim'in çevresinde şöyle bir harmanladıktan sonra geldiği yoldan döndü. Atını da bahçeye kavlanın altına çekti.*** (R. Ilgaz 1981 s. 31).

kavlan-, b. ***kavla-***.

AD. **kavlat-/gavlat-** 'soymak' < ***kavla-*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***"Ben senden başġa bi-şey istemiyuŋ. Zayıf bir davar vėr de, derisini alacam, eti seniŋ olsun." Hemen çoban bir davar kesdi, derisini ġavlattı. "Al bacı, senin olsun."*** (A. Caferoğlu 1944 s. 44). ※ ***Bazan Ali ile bana düdük kavlatır, fırıldak ve kağnı gibi oyuncaklar yapardı.*** (H. Aytekin 1945 s. 73). 'deriyi yara etmek': ※ ***Öküzlerin ayakları küçüktür. Boyunduruklar, boyunlarını kavlatmıştır.*** (F. Baykurt 1967a s. 5).

kavm/kavum/BSTTk. **kavim** 'halk, insanlar; akrabalar, aşiret, millet' < Ar. ***ḳawm*** a.m. ※ ***Köylden ḳavümlerümi, hısımlarumı getürsem gerek, bu erden murādumı alsam gerek.*** (Ferec 855/1451 v. 23a). ※ ***Ululları, begleri ve vezīrleri, ra'iyyetleri oḳıdı. Dīvāna geldiler. Gendü perde ardında oturdı, caġırub eyitdi: "İ ḳavum! Benüm begligüme rāżīler-misüz?" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 73b).

kavra- I 'elle sıkıca tutmak; avucu doldurmak' O. Blau 1886 s. 264 < ETk. ***ḳarva-*** 'elle aramak, kavramak' (daha sonraki dönemlerde ayrıca 'elle ya da dişlerle kavramak') Clauson 1972 s. 646. ※ ***Annemin yumuşak, sıcacık avucu küçük elimi kavramış.*** (İ. Aral 1997 s. 12). ※ ***Bahar çiçeklerinin dağı, taşı kavradığı günlerde, şu Rukiye olacak kadının, bir gecenin çok geç saatlerinde, gölün öbür başındaki kayalıklardan odasına döndüğünü görenler olmuştu.*** (İ. Tarus 1961 s. 92).

AD. **kavra-** II 'küçük orakla ekin biçmek' DS 2691 < ***kavra-*** I. ※ ***Duyulan hışırtıdan, kavrama seslerinden, kırda yatanların çıkım tuttuğu anlaşılıyordu.*** (M. Başaran 1955 s. 24).

AD. **kavrala-/gavrala-** 'kavramak, iki elle tutmak' DS 1939 < ***kavra-*** + frequentativum (sık sık tekrarlama) genişlemesi olan ***-ala-***, b. ***avkala*** ⊡. ※ ***ŞĀFĪ —"Altınlar alınmadı." 'AŞḲĪ —"İnkār size yaḳışmaz." ŞĀFĪ —"İskemle geliyor!" 'AŞḲĪ —"Ben de seni ḳavralarım!"*** (M.Ş. Feraizcizāde 1979 s. 86). ※※

AD. **kavrama orak/ kavrama** 'ekin biçmeye yarayan orak' < ***kavra-*** II + fiilinden nomen concretum (somut isim) yapan ***-ma*** eki, b. ***akıtma*** ⊡. ※ ***Tarlalarda bir kaç köylü kadın ellerindeki kavrama oraklarile ekinleri biçiyorlardı.*** (C.S. Gürler 1939 s. 11). ※ ***Yüzleri bir parmak kalmış kavramalarla döndüğüm zaman babamı, toprağa kaktığı küçük örsün başında, elinde dişeme çekici ile bekler buldum.*** (M. Başaran 1955 s. 19). ※ ***Kasıkbağı kullanır. Emme kendisine sorarsan, "Köyde en eyi kavramayı hâlâ ben kullanırım." der.*** (F. Baykurt 1961o s. 2).

AD. **kavran**, b. ***gavran*** I.

AD. **kavran–** 'kıvranmak, çabalamak; aranmak, bulmaya çalışmak' DS 2691 < ***kavra–*** fiilinin passivum–reflexivum hâli. ※ ***Dönüyorum dolanıyorum, koşuyorum, kavranıyorum, iki kuruşu üç kuruş edemiyorum.*** (F. Baykurt 1971t s. 192).

AD. **kavraştır–** 'akord etmek' (?) ※ ***Kara Veli sazı kucaklayıp girdi. Kadirin de elinde kemane vardı. Kara Veli: "Kemaneyle sazı bir kavraştıralım!" dedi. Deli Kadir aşağı tele dokundu. Veli burguları bükmeye başladı.*** (F. Baykurt 1961o s. 120).

AD. **kavro** 'yengeç' DS 2691 < BizYun. ***καβρός*** (kavrós) 'pavurya' Ch. Tzitzilis 1987g no. 147. ※※

kavs 'yay burcu' < Ar. ***ḳavṣ*** a.m. ※ ***Bilgil kim güneş cevzaya geçtiğinden kavs'e varınca kim altı aydır, ıssı vakittir.*** (Eşref bin Muhammed 1961 s. 79).

AD. **kavsara/kalsıra** 'hasır çuval; kıyma, yağ koymaya yarayan büyük tahta kutu; büyük kulplu ya da kulpsuz sepet, sele' DS 2610, 2635–36, 2692 < Ar. ***ḳawṣara*** 'bir çeşit sepet' Tietze 1958 no. 193. ※ ***Topal Eskici, arabalar dolusu kavun karpuzların, sepetler, kavsara denilen küfeler dolusu üzümler, erikler, kayısılar, incir pestilleri arasında gerçekten de nazla niyazla büyümüştü.*** (Orhan Kemal 2005 s. 15).

kavsu kuzeh/kavsükuzeh 'alaimisema, gök kuşağı' < Ar. ***ḳawsu ḳuzaḥa*** a.m. [***ḳaws*** 'yay, kemer' ve ***ḳuzaḥ***]. ※ ***Ol dağuŋ başında fevvāre gibi bir su cıkmış gök yüzine, ʿamūd gibi atılmış, andan kavsu ḳuzaḥ gibi egilmiş, ucı gelmiş, deŋize düşmiş.*** (Ferec 855/1451 v. 244b).

kavşak 'iki nehrin birleştiği yer; bir çayın bir ırmağa döküldüğü yer; iki yolun birleştiği ya da kesiştiği yer' Şemseddīn Sāmī 1317–1318 s. 1043, TüS < ***kavuş***– + –***ak***, b. ***akak*** ⊡. ※ ***Eve giderken seçebileceğimiz değişik yollar var, her kavşakta yavaşlıyoruz, o arkadan "düz git, sola sap, sağa sap" komutu veriyor.*** (Memet Fuat 1998 s. 171–72).

kavşur–/kavşır– 'bir araya gelmek, birleşmek; bir araya getirmek, birleştirmek' < ETk. ***kavşur–*** 'birleştirmek' Clauson 1972 s. 588. ※ ***Ḳavşırub el ḳarşusına beglerüŋ, | Nice bir bağlayasın ḳul gibi ḳol?*** (Naẓmī 1928 s. 40). ※ ***Güveyi getirirken göğsünden birisi kavşırır*** (***kavşırmak*** = ***kavuşturmak***) ***arkadan birisi de yalın kılıç, ḳılıcın ağzı dış tarafa ve ucu başı hizasından bir karış yukarı durmak şartiyle güveyi düğün odasına o halde getirirler.*** (H.Z. Koşay 1943 s. 257–258). ※ ***Musdu sürdü atını. Sağ baştan kavşırdı camiyi.*** (F. Baykurt 1971t s. 52). ※ ***Herkes onun önünde el kavşurup saygıda bulunuyordu.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 155).

AD., RD. **kavuk** I/**gavuk** 'sidik torbası' DS 1941, 2693, O. Blau 1868 s. 264, G. Molino 1641 (vessica) < ETk. ***ḳavuḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 583. ※※

kavuk II '1828'e kadar, içi pamukla şişirilmiş ve etrafına sarık sarılan, çok çeşitleri olan başlık, çeşitleri için b. R.E. Koçu 1967 s. 150. < ***kavuk*** I. ※ ***Biz bu ḥareketimizde s̱ebāt edecek olursaḳ, evvel emirde ʿazm-ı metīnānemiz aŋlaşılır. Lākin ḳavuğumuzu öŋümüze alub eyice düşünmemize de muḥtācız. Çünki fes giymeyecek olursaḳ ne giyeceğiz? Evvelā bunu düşünmeliyiz. Evet, başı açıḳ gezecek değiliz. Binā'en ʿaleyh resmī bir serpüş intiḫābı her ḥālde elzemdir.***

(Aḥmed Rāsim 1926 s. 9). ***kavuk salla-*** 'birisine yaranmak için onun fikirlerini uygun bulmak, dalkavukluk yapmak': ※ ***Bir ṭaḳım maṣallaları cān ḳulağıyle dīŋler gibi ḳavuḳ ṣalladıḳ durduḳ.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 143). ※ ***Bu nāzük günlerde münāsebetsiz bir şey' yaparaḳ partileri ḳızdırmaḳdan ḳorḳduğu içün günüŋ dedl-ḳodularına ḳarışmaḳdan çekinür ʿanüd ve haşīn ṭabīʿatına rağmen her kese ayrı ayrı ḳavuḳ ṣallayordu.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 251). ※ ***Bedavasına bugün kimse kimseye selām vermiyor, mefaʿati olmadan evlât bile babaya kavuk sallamıyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 216).

kavum, b. ***kavm***.

kavun b.m. (bilinen meyve) < ETk. ***kağun*** a.m. Clauson 1972 s. 611. ※ ***Baṭṭīh ʿAbdIllāvī nām bir yanı sāʾir ḳavun gibi ve bir ṭarafı ʿaḳreb ḳuyruğı gibi büklimiş.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 118). ※ ***Tarlaların kenarından geçerken bir karpuz veya bir kavun veyahut da bir acur çaldığım olmuştur.*** (S. Kocagöz 1946 s. 38). ***kavun içi*** 'pembeye çalan sarı (renk)' ※ ***Alinin kavuniçi zifirden dikilmiş yakalıksız frenk gömleği ve bir kenarı caketinin yan cebinden sarkan sırma işlemeli çevresi bugüne mahsus lükslerdendi..*** (Sabahattin Ali 1937k s. 35). ※ ***Papatyalar sarı ve beyazdı. Ama sarı papatyaların taç-yaprakları daha çok kavuniçiye çalıyordu.*** (S. İleri 1980 s. 10). ***kavunî*** 'kavun renginde, kavuniçi renginde olan' < ***kavun*** + renk sıfatlarında kullanılan ***-î*** eki, b. ***altunî*** ⊡. ※ ***İleride —şimdi rengi ruyu kaldı mı bilmem— kavunî boyalı, kunt yapı kilercibaşı Osman beyindi.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 24.V. 1944).

kavur- I 'su katmadan kızartarak pişirmek' < ETk. ***ḳağur-*** a.m. Clauson 1972 s. 612. ※ ***Ol ḳuşları bādām yağında ḳavururam. Andan eleẕ ṭaʿām olmaz.*** (Ferec 855/1451 v. 67a).

kavur- II 'bir araya toplamak' < ETk. ***ḳavır-*** a.m. Clauson 1972 s. 585. ※ ***Söz vaḳtında İncü daḫı dizer, saçar, ḳavurur dėrler.*** (Ş. Şeyḫoğlı 1973 s. 250).

AD. **kavurga** 'ateşte kavrulmuş tahıl; kabuğu alınmış ve dövülmüş buğdaydan yapılan yiyecek' DS 2693–94, TS 2363 < ETk. ***ḳawurġa*** Clauson 1972 s. 613. ※ ***Kazık uçunda karga, | Vurunca yıktım arka, | İçi dolu kavurga. "Haşhaş".*** (N. Güngör – İ. Ozanoğlu 1939 s. 107; bilmece). ※ ***O, bayramları boğazına ipekli poşiler takar, cepleri envaı çeşit çerez, çemenlerle dolar; ben, sert buğday kavurgasını bile bulamazdım.*** (H. Aytekin 1945 s. 72). ※ ***Soğuk bir gün. Ocağa iki tezek çatarak başına oturduk. Önümüz kavurga kavuruyor, arkamız harman savuruyor.*** (M. Makal 1952 s. 67.). ※ ***"Nohut kavurgası Vahld'In Güldanesl ellle kavurdu. Tatlı mı, bir anla!"*** (Kemal Tahir 1955s s. 44).

kavuş-, b. ***kavış-***.

kavuştur-, b. ***kavışdur-***.

AD. **kavut** 'kavrulmuş ve dövülmüş tahıl ununun şeker ya da tatlı yemiş ile karışımı; kavrulduktan sonra öğütülen tahıl unu; Gerstenmuss, Gerstenwasser' DS 2694–95, TS 2363–65, Meninski 1680 II, 3602 (Meninski'de verilen 'Gerstenmuss' ['arpa püresi'], 'Gerstenwasser' ['arpa suyu'] anlamları yanlış olmalıdır, ***kavut*** bir çok Türk dilinde öğütülerek yapılan

bir yiyeceğin adıdır. [Editörün notu]). < ***kavur-* + ??**, belki ****kavurt.*** ※ ***Höca merḥūm bir rüzgârlı havāda deve üstünde ḳavut yermiş. Faḳaṭ ağzına atdıḳca yel alır, götürür hīç boğazına gitmek ḳısmet olmazmış.*** (P.N. Boratav 1995 s. 230).

kavuşuk 'çaprazlanmış' < ***kavuş-* + *-uk*** eki, b. ***akık*** ⊡. ※ ***"Kerim ağa, senden başlayalım" diyerek, kapı dibinde, elleri göğsüne kavuşuk, başı yanda, mütevekkil bekliyen abani sarıklı kır saçlı bir adama seslendi.*** (H.Z. Ülken 1941 s. 94).

AD. **kavuz** I/**kavız** 'içi boş kabuklu yemiş; iç tutmamış çürük buğday, kapçıklı tane' DS 2689, 2695, TS 2365 < ETk. ***ḳovı*** vb. kelimeler 'içi boş, ḳovuk' Clauson 1972 s. 581. ※ ***Evlerinin önünde ceviz ninni, | Kırdım baktım içi kavuz ninni.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 186). ※ ***Avucundaki çepelli buğdaya baktı, baktı: "Gayrı bizim toom bozuldu," dedi babam. Mübarek sede karamık, sede rastık, sede kavuz. Elin ekininden mis gibi ekmek oluyu, bizimki çamur gibi."*** (M. Başaran 1955 s. 13).

AD. **kavuz** II 'soyulmuş, pul pul olmuş deri' DS 2695 < ***kav*** I + ??, krş ***yılan kavı***. ※ ***Ḳış gitmiş, bahār gelmişti. Havalar ısınıp bitkiler tohuma zorlarken, haşerelerin kimi kavuzunu değiştirdi, kimi havını.*** (İ. Balaban 1968 s. 371).

AD. **kavvad/kavad/kavat** II 'pezevenk; korkak, aptal' DS 2687 < Ar. ***ḳawwād*** a.m. ※ ***ʿAcebā hışm-ı Sāḳī vu cellād, ol ʿacebdür ye ṣādī-i ḳavvād?*** (Ferec 855/1451 v. 21b). ※ ***Hersek oğlını kim Mıṣra iletdiler, sulṭānuŋ ḳarşusında ḍurġurdılar, yėr öpdürdiler. Sulṭān ṣordı-kim "Hey bre kavvad, o Hersek deyen ne kişi-yidi?" Bu eydür: "Bir kāfir vilāyetinüŋ pādişāhi-yidi." "Yā seni ʿOṣmān oğlı nice ḍutdı?" Hersek oğlı eydür: "Memleketümüz[i] ḳılıc-ile aldı. Beni esīr aldı." Sulṭān eydür: "Hey ḳavvad, sen ḳul kişi-sin."*** (F. Giese 1929 s. 230). ※ ***"Ne oldu?" —"Kavat İbrahime rastladım." —"İşimiz uygun gitti desene?" —"Uygun gitti." —"Demek Haceri mi oynatacağız?"*** (Kemal Tahir 1957k s. 195). ※ ***Sen bu teşrifatsızlığı baban olacak katmerli gavattan mı tahsil eyledin?*** (A. Nesin 1961z s. 11). ※ ***Kâğıt arası şeker alıyırlar, ağzının tadını da bilirler gavatlar.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 132). ※ ***"Evden dışari elbiseleri cöndersin." dedi. "Gidin, ġavat babasına diyin de."*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 396).

kavval, b. ***kaval*** I.

AD. **kavza** 'ılıca, hamam' TS 2365 < BizYun. ***κάψα*** (kápsa) 'hararet, sıtma' Ch. Tzitzilis 1987g no. 197. Tk. kelimenin manası için Yun.da misal yoktur. ※※

AD. **kavza-** 'korumak, kavramak' DS 2695, TS 2365. ※ ***Dahı ṣol yaḳınlarını fidā ėtmegile ki anı ḳavzarlardı...*** (A. Zajączkowski 1937 II, 90).

AD. **kay** 'yağmur, sağanak' DS 2695, TS 2366–67 < ETk. ***ḳaḏ*** 'tipi' Clauson 1972 s. 593. ※ ***İttifāḳ gece ėrişdükde bulıt ḳopdı, ḳar u ḳay u yağmur u ruʿūd u burūḳ u ṣavāʿiḳ, riyāḥ, ʿāṣife belürdi, ḳıyāmet güni gecesiydi.*** (Ferec 855/1451 v. 131b).

kay- I 'kaygan bir satıh üzerinde sürtünerek hareket etmek' < ETk. ***kaḏ-/kay-*** 'geri dönmek' Clauson 1972 s. 674. (Bu açıklama anlam açısından kabul edilebilir değildir. BSTTk. ***kay-*** fiilini ETk Clauson 1972 s. 567 ***tay-*** '***kay-***' ile birleştirmek doğru olur. [Pek nadir görülen ***t-*** > ***k-*** değişimi]. Öteki Türk dillerinde ***tay-*** olarak yaşamaya devam eden fiil, BSTTk.nde

kay- olmuş, Azerbaycan Türkçesinde ise kaybolmuştur. Dönüşlülük [reflexivum] biçimi EO'da ***tayın-*** olarak yaşamaktaydı. [Editörün notu]). ※ ***"Artık oranın kılları bile ağarmış," dedi. Acımasız. Belgin ağlıyordu. Kayıp gitmiş bir gençliğin arkasından...*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 189). ***Ne tuhaf, yumuşacık bir taş bu; ayaklarım içine gömülüyor. Bir kaysam buz gibi suların içine düşeceğim, dengemi yitirmemeye çalışıyorum.*** (N. Eray 1999 s. 7).

(Argo) **kay-** II 'birisini cinsel ilişkide kullanmak, düzmek' F. Steinherr 1932 s. 189, H. Aktunç 1990 s. 161 < ***kay-*** I. ※※

AD. **kay-** III 'sobaya odun dizmek; istif etmek, yığmak' DS 2703, TS 2386 < ETk. ***ḳay-/*ḳad̠-*** 'başka yere dönmek, geri dönmek' Clauson 1972 s. 674. (Bu açıklama anlam açısından kabul edilebilir değildir. BSTTk. ***kay-*** 'istif etmek' fiilini ETk Clauson 1972 s. 578 ***kā-*** 'yığmak, istif etmek' ile birleştirebiliriz. ETk hece sonundaki ***ā*** [uzun ***ā***]= BSTTk.nde ***ay*** için başka bir örnek: ETk ***yā*** 'yay' = BSTTk. ***yay***.) [Editörün notu]).

kay- kala- 'istif etmek, yığmak', b. ***kay-*** III ※ ***"Ocağı yakın, kayın kalayın, iyice korlasın" ekledi Hoca.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 92). (ET Clauson 1972, s. 578 ***kā-*** 'to heap' ve Clauson 1972, s. 617 ***kāla-*** 'to heap up'. Bu fiil, Çağ.da da ***ḳala-*** biçiminde mevcuttur. [Editörün notu]).

kay- IV, b. ***gay-***.

kaya b.m. (büyük taş) < ETk. ***ḳaya*** a.m. Clauson 1972 s. 674-675. ※ ***Derḥāl bindi. Beni yėtdller. Deryā kenārına geldük. Görürem, kenārda bir sivri yüce münāre gibi ḳaya bitmiş, depesinde bir pulād direk berkInmIş.*** (Ferec 855/1451 v. 44b). ※ ***Bir gün muḫālif yėl cıḳdı, gemiyi calḳadı. Āḫır ḳayaya vurdı, uvandı.*** (a.e. v. 195a).

AD. **kaya başı/kayabaşı** 'koşma, mani havaları' DS 2695 (Kırım göçmenleri). ※ ***Yan tarafta üzeri mısır saplarile örtülü kerpiçten bir köy kulübesi, ağaçlarla çevrilmiş bir çit, çitin dışında ağaç altında Yusuf, kayabaşı tarzında Anadolu türküsü söyler*** (Musahipzade Celal 1936g s. 5). Kelimenin manası bakımından şüpheli bir misal: ※ ***Çalılıklardan, fundalıklardan dağlara tırmandık. Yol kesmek için ellişer metre kadar aralıklarla kayabaşlarını tuttuk.*** (C.S. Gürler 1939 s. 18).

kayağına, b. ***kaygana***.

AD. **kaya kirtişl/kayakertIşl** 'kertenkele' DS 2696 < ***kaya*** + ***kertiş***, krş. İ. Hauenschild 1998, s. 142. ※ ***Süleyman bütün ġuşlar ve ġurtlar, mahlükāti hep topladı, içinden mahlükātiniŋ birisini unuttu, bu da kaya kirtIşI idi.*** (M. Räsänen 1935 II, 37). Krş. AD. ***kertiş/kertIşkene.***

AD. **kayar**, **kayarla-**, b. ***gayer***.

(Argo) **kayarto** 'saf, salak, cahil, toy, bilhassa dolandırıcılık konularında; ibne' H. Aktunç 1990 s. 159–160 < Roma dilinden D. Theodorides 1977 s. 145–150 (?) ※ ***Ḳoca karı ile Orta Oyunu ıṣṭılāḥınca "ḳayarṭo" denilen siyāhī cāriye veyā dadı, bacı düz etek ferāce giydikleri gibi yaşmaḳ yerine 'ādetā ḳalınca bir baş örtüsüyle başlarını ṣıḳıca ṣarub yalŋız yüzlerini açıḳ bıraḳırlardı.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 81–82). ※ ***Beyefendi olmuşsun be, artist olmuşsun anam avradım olsun! Ciddiliğe bak kayartoda!*** (Orhan Kemal 1965i s. 45).

(Öğrenci argosunda ***hıyar*** 'salatalık, görgüsüz herif' ile kaynaştırılarak ***hıyarto*** da denir. Bu bir bulaşma [Contamination] örneğidir. [Editörün notu]). Bkz. ***hıyarto.***

AD. **kayasa** 'deve tüyünden yapılmış urgan; kolan kayışı' DS 2698, TS 2367< Fa. ***hay***āsa 'girth, surcingle' F. Steingass 1930 s. 1519. ※ ***Ḳatır semeri ḳolanı, ḳayasası ile... 12 aḳca.*** (M.S. Kütükoğlu 1983 s. 246).

AD. **kaybana** 'ölünün arkada bıraktığı sahipsiz eşya ya da hayvan' DS 2698 < ??. ※※ ***kaybana kalsın!*** 'mahvolsun" ※ ***Kaybana sevdaluġun! | Yoḳ midur bi çaresi?*** (B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 91).

RD. **kaybel–** 'kaybolmak' J. Eckmann 1940 s. 153. < Ar. ***ġayb*** + –***el***– b. ***alal–*** ⊡. Krş. şenel–. ※※

kaybet– I 'yitirmek' < ***kayıb*** ve ***et–***. ※ ***Biliyorsunuz ki mektepten bir sene kaybeden bir çocuk, çok defa, mekteplerini terketmekte tereddüt etmezler.*** (F·N. Çamlıbel 1933 116).

kaybet– II/**gayb et–** 'ortadan kaldırmak, göze görünmez kılmak' < ***kaybet–*** I. ***Demek yaralılarıŋız var. Hemān bunları bir ṭarafa aşır, adam çıḳart, yollardaki ḳan izlerini de ġayb etsinler!*** (M. Yesari 1928 s. 321). ※ ***Siyah sakallarımı pudralarla kaybettim.*** (K. Bilbaşar 1943d s. 39). ※ ***Allah fukarayı sevindirmek isterse, önceden eşeğini kaybeder, sonradan buldururmuş.*** (H. Aytekin 1945 s. 107).

Osm. **kayd** I 'bağ, zincir' < Ar. ***ḳayd*** a.m. ※※ Mecazî manada: ※ ***Bu zen bizi feylesüflıġa giriftār eylemişdür; lā-büd her ki hevā bendinde ola, böyle ola. Ve her ki ḥased kaydında ola, ümiydi aġacından yėmiş yėmeye.*** (Ferec 855/1451 v. 25b). 'cetvel, liste': ※ ***Şu yatan çocukları da ölüden say, ölü gayıtına geçir Memıdefendi, bunnar gakıp da sana adam mı olacaklar?*** (M. Makal 1950 s. 48).

kayd II/**kayıt** 'alaka, merak, kaygı' ※ ***Şimdiki-ḥālde bir insān-ile baş ˬhöş eylemişdür, aŋa senüŋ ḳayduŋ yoḳ.*** (Ferec 855/1451 v. 30a). ※ ***Maḳṣūd bir naẓar görmeg-ise, aŋa ne ḳayd?*** (a.e. v. 200b). ※ ***Otelde bir kız mahvolmuş, sokakta kalmış, kimin kaydında? .*** (H. Taner 1951t s. 4). ***kayıt düş–*** 'bir kayıt koymak (ms. bir listede)': ※ ***Kantarın başında, ırgadın pamuk dolu hararını tartar ve defterlere kayıt düşerken, ecel teri döktürür.*** (Reşat Enis 1944 s. 182). ***(bir şeyin) ḳaydını gör–*** 'işini görmek, ona bakmak': ※ ***Sefer esbābını düzdiler, şeh-zādenüŋ ḳaydın gördiler: Üc yük altun, on ḳul, on ḳaravaş kāravān şeklinde şehrden cıḳdılar, yüridiler.*** (Ferec 855/1451 v. 199b). ※ ***Ebü Bekrin ḳapusın ḳaḳdı. Ebü Bekir dest-namāz ḳaydın göre yürürdi. "Kimdür bunuŋ gibi vaḳtde ḳapum ḳaḳarlar?" dėdi.*** (a.e. v. 37b–38a). ***kaydetme–*** 'önem vermemek, kulak asmamak': ※ ***Baba, sen ġayt-ėtme; ben bu gėce o kim-ise ben onu dutarım.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 4). ***kayd-i hayat şartile*** 'bütün hayatı boyunca, ölünceye kadar': ※ ***Size kayd-ı hayat şartiyle ayda üç yüz dolar bağladım.*** (M. Baler 1944 s. 156). ***kayd kuyud*** 'bütün kaidelere uyarak' (Ar. tekil ve çoğul): ※ ***Cumartesi gecesi de, kayıtlı kuyutlu eğlenmeye mi çıkılır?*** (Y. Keskin 1957 s. 62). ***kaydını ye–*** '(birisi için) yardımını esirgememek': ※ ***Bir mühim işüŋ olacaḳ olursa Mıṣırda bizüm Mubārek var, senüŋ işüŋi göre, ḳaydını yėye.*** (Ferec 855/1451 v. 53b). ***kayd yė–/kaydlan–*** 'meraklanmak, kederlenmek': ※ '***Acebā ben buŋa ne vėrem münāsib ola, göŋlineˬhöş gele?! dėyü ḳayd yėrdi.*** (a.e. v. 189b). ※ ***Hey ne ḳayd yėrsin? Avratuŋ anda yaramazlıġa***

meşġūl oldıysa la'net cānına! Bunda saŋa ṣāliḥa 'avrat bulalum! (a.e. v. 20b). ***kaydını yık-*** 'ismini listeden silmek': ※ ***Fabrika sahibi kızdı. İplikâne ustasına: "Al götür personele," dedi, "yıksınlar kayıtlarını, defet, yallah!"*** (Orhan Kemal 1950d s. 54). ***ḳayd-ı ḥayātda ol-*** 'sağ oldukça, hayat boyunca' (Ar. ***bi-ḳaydi l-ḥayāt)***: ※ ***Kayd-i ḥayātda olduḳlarınca manṣablarında ibḳāları vācıbdür.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 159).

AD. **kayda/kade** 'ahenk, beste' DS 2698, TS 2368 < ***kaide***. ***kaydalı/kadeli*** 'süslü, alımlı, çalımlı' DS 2698. ※ ***Bilmiyordu ki kendisini satmasını. Ne öteki kızlar gibi kadell kadeli köy odasının önünden, salınarak çeşmeye gitti; ne de elinde helkesi, kolunda kolcağı iğde diplerinde türkü söylüyerek davar sağdı.*** (İ. İmamoğlu 1949 s. 21).

kaydırak 'yassı, kaygan çakıl; böyle bir taşı ayakla kaydırarak çocukların oynadıkları oyun' (bu oyunun şekilleri için b. THASDD 1952 VI, 82–86) < ***kay-*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli + ***-ak*** eki, b. ***apuldak*** ⊡. ※ ***Fenerbahçenln forvertlerl | Mahallede kaydırak oynıyan birer piçkurusuyken | Ben | En ağır hafbekleri yere vururdum.*** (Nâzım Hikmet 1930 s. 4). ※ ***O günü okulda derslerde de paltomu düşündüm. Öğretmenlm hasta olup olmadığımı sordu. "Hasta değilim, öğretmenim," dedim. Ama hep paltomu düşünüyordum. Su içerken bile, kaydırak oynarken bile...*** (M. İzgü 1993 s. 136).

ḳaydsız, b. ***kayıtsız***.

kay et- 'kusmak' < Ar. ***ḳay'*** a.m. ve ***et-***. ※ ***Mest olmış, ḳay ėde ėde gider.*** (Ferec 855/1451 v. 234b). ※※

Osm. **kayfāl** (anatomi terimlerinden) 'koldaki damarlardan biri' < Ar. ***ḳayfāl*** 'veine céphalique' R. Dozy 1927 II, 433 < EYun. ***κεφαλικύ*** (kefalikē) a.m. C. Brockelmann 19 s. 29. ※※

AD. **kayfe**, b. ***kahve***.

kayfe tut-, b. ***kahve tut-***.

AD. **kaygana/kayağına** 'omlet' DS 1944–45, 2696, ZTS 75, 113 Meninski 1680 II, 3825 < Fa. ***hayagīna/hāygīna*** a.m. [***haya*** 'yumurta' + denominal ***-īna*** eki, b. ***abherln*** ⊡] Tietze 1969 no. 63. ※ ***Bir ḳaç günden ṣoŋra ayağı ağrıdı. Gėrü mu'abbire vardı, bildürdi. Mu'abbir eyltdl: "Bir altun vėr, devāsın eydlvėreyin." Bir altun vėrdi. Eyitdi: "Var, ayaġıŋa bāl-ile ḳayġana vur!" Pes bāl-ile ḳayġana vurdı. Ayağı gey oldı.*** (S. Şeyhoğlı 1973 s. 225). ※ ***Altı kişilik kaygana yapmak için on beş yumurta ile bir buçuk kahve filcanı nişasta kifayet eder.*** (Fahriye Nedim 1933 s. 289).

kaygı, b. ***ḳaygu***.

kaygılan-, b. ***kaygulan-***.

ḳaygu/kaygı 'üzüntü, endişe, tasa, keder' < ETk. ***ḳaḏġu*** a.m. Clauson 1972 s. 598–599. ※ ***İ Ferruḫ-rüzl Ferruḫ-şād ḳatına var, bu bābda söz aç, ola ki göŋli ḳayġusı neden-idügini saŋa dėye***! (Ferec 855/1451 v. 35b). ※ ***Bir insan bir işe tamamile gönlünü vermediği müddetçe, o işde durması ancak yaşamak kaygusuyledir.*** (Y. Ahıskalı 1944 s. 6). ***kaygu ye-*** 'kaygulanmak': ※ ***Ėtmeyecek işi cün ėder kişi | Bitmeyecek ḳayġu yėmekdür işi.*** (Ferec 855/1451 v. 22b).

kaygulan–/kaygılan– 'üzülmek, tasalanmak' (A. Zajączkowski 1937 II, 89 I, < ***kaygu/kaygı*** + ***–lan–***genişlemesi, b. ***abaplan*** ⊡. ※ ***İ oġul! Ḳayġulanmaḳ ʿāḳıl işi degüldür. Eger Ṭaŋrı taʿālā saŋa niʿmet rüzī ḳıldısa bī–zaḥmet yėtişür. Ṣabur eyle!*** (Ferec 855/1451 v. 52b).

EOsm. **kaygur–** 'kaygulanmak' TS 2370–71 < ETk. ***ḳaḏġur–*** a.m. Clauson 1972 s. 599. ※ ***Delim kayġurdı her bir lāle-ruḫsār, | Ki Şīrīn ṣūrete olur giriftār.*** (Fahrī 1974 s. 281 no. 523). ※ ***Delim ḳayġurdı, Ḳan yaş dökdi gözi.*** (a.e. s. 391 no. 2734).

kayı, b. ***kayu***.

kayıb b. Osm. ***gaib/gayib***.

AD. **kayıçı**, b. ***gayçı***.

AD. **kayıd–/kayıt–** 'geri dönmek, geri çekilmek' DS 2702, TS 2385 < ETk. ***kaḏıt–*** a.m. Clauson 1972 s. 597, M. Erdal 1991 II, 775. ※ ***Vėriciydür muṭlaḳ, vėrdügi kesilmez, baydur ki vėrmekden ḳayıdmaz*** (Ferec 855/1451 v. 1b). ※ ***Ḳaşuŋdan şekl oġurlarmış kemān, anı kemānkeşler | Ḍolayub barmaġa çekdi çevirdi, başı ḳayıdur.*** (Ẕātī 1966 I, 484).

kayık 'ufak gemi' < ETk. ***ḳayġuḳ***, Çağ. ***ḳayuḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 676, krş. H. Eren 1999 s. 221–222. ※ ***Bögün gėtdim, deryede ġayğa bindim, ġayığı sürmesini de örgendim***. (A. Caferoğlu 1942 s. 40). ***kayık düzü*** 'bir cins rakı' (krş. H. Ritter 1924 I, 172 not. 1): ※ ***Baş üstüne efendim, buyurun, size âlâ kayıḳ düzü!*** (H. Ritter 1924 I, 172). ※ ***Rakıyı hiç sorma. Âlâ kayık düzü. Ağzına al, abıhayat gibi insin.*** (S.M. Alus 1933p s. 62). ***kayık tabak*** 'uzun ve düz tabak': ※ ***Ardından bir mahallebici çırağı. Onun da bir elinde iki katlı ekmek kadayifi, öbür elinde büyük bir kayık tabakta dört tane tavuk söğüşü.*** (S.M. Alus 1944 s. 123–124).

EOsm. **kayık–** 'sapmak, yüz çevirmek' TS 2372–73 < ***kay–*** I fiilinin ***–ık–*** ile genişletilmiş şekli, krş. ***acık–*** ⊡. ※ ***Ḳalʿa cebbārda, iresiz aŋa siz, | Yortuŋ eglenmeŋüz, ḳayıḳmaŋ tīz!*** (Elvān Çelebī 1984 s. 49 no. 557).

EOsm. **ḳayıḳdur–** 'yüz çevirmesine sebep olmak' < ***kayık–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Ki süt taşımaḳ ol ıraḳ ovadan | Ḳayıḳdurdı çobanların ol ıraḳ ovadan***. (Fahrī 1974 s. 400 no. 2940).

AD. **kayıl–** 'yığılmak, kümelenmek' DS 2700 < ***kay–*** II fiilinin passivum–reflexivum hâli. ※ ***Böyle yenilikler bir iki günde giremez. Hele o kir ve yamanın üstüste kayıldığı şiltelerin yerini, entarinin alması için çok yıllar ister.*** (M. Makal 1957 s. 82).

kayılı, b. ***gayılı***.

kayın I 'bir orman ağacı, Fagus, gürgen' DS 2700 < ETk. ***ḳaḏıŋ*** 'Betula' Clauson 1972 s. 602. ※ ***Çam kabuğu, eğrelti, kayın yosunu topluyor, kat kat döşüyoruz çadırların tabanına.*** (M. Başaran 1964 s. 87).

kayın II 'evlilik yoluyla aile efradından olmuş, ms. ***kayınbirader***' < ETk. ***ḳaḏın*** a.m. Clauson 1972 s. 602 (Clauson'a göre belki aslında yalnız 'kayınpeder' manasında).(BSTTk.nde *kayın,* kadına göre 'kocasının erkek kardeşi', erkeğe göre ise, 'karısının erkek kardeşi' demektir. [Editörün notu]). ※※

AD. **kayın** III 'kaynata; kayınbirader' DS 2700 < ***kayın*** II.

kayın ana/kaynana 'kayın valide' < ***kayın*** II ve ***ana***. ※ ***Cün vezīr gördi ki 'ilm-ile bunı bulurlar, 'avratına, ḳayın anasına ḥāli bildürdi.*** (Ferec 855/1451 v. 243a). ※ ***Aslında iyi kadınmış bu Emine hanım. Kocasına, kaynatasına, kaynanasına, eltisine, çelibasına, görümcesine saygılıymış.*** (F. Baykurt 1971c s. 281). ***kaynananız seviyormuş*** 'beklenmeyen bir misafir, tam yemek sofraya getirildiğinde gelirse denir': ※ ***"Afiyetler olsun efendim! Kaynananız seviyormuş, buyurun yemeğe!" sözlerine "Kerem edin, başka bir zaman tasdi ederim"lerle kandilli temennahları savuruyor.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 23.II.1942). ***kaynanalık yap-*** 'geline (veya damada) kötü davranmak': ※ ***Dört yıllık evliliğinde, bir günden bir güne ona kaynanalık yapmamıştı.*** (A. Nesin 1968 s. 182).

kayın ata/kaynata/kayınta 'kayın peder' TS 2373 < ***kayın*** II ve ***ata*** 'baba' Clauson 1972 s. 602. ※ ***Rüz-be-rüz Ṣābüruŋ ululuġı ol maḳāma yėtişdi-kl ḳayın atası ve gėrü ḳalan müte'alliḳları daḫı niçe āşinā vu bīgāne anuŋ ḥlmāyetlne muḥtāc oldılar.*** (Ferec 855/1451 v. 122b). ※ ***Kaynanam da kayıntam da uyumamışlardı daha.*** (R. Ilgaz 1969k s. 219).

AD. **kayınço/kayınça/kayınçı** 'kocanın erkek kardeşi, kayın birader' DS 2700 < ***kayın*** II + ***-ço*** hypochoristik (okşayıcı) küçültme eki. ※ ***Dün eniştem Ahmet Bey geldi. Büyük bir alâka ile bana doğru ellerini uzatarak: "BonJur kayınçom" dedi, "geçmiş olsun! Bizi hayli korkuttun."*** (R.C. Ulunay 1941 s. 196). ※ ***Bizim Ayşenin kayınçası olasın da...*** (Kemal Tahir 1955 s. 242). ※ ***Sofradan kalkınca kaynana hanım işaretii geçiyor ve kayınçılar yanaşıveriyorlar. Enişte fevkalhâd gıdıklananlardan. Uzaktan bile parmak oynatılınca, kıvrıla zıvrıla helâk olanlardan.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. Mayıs 1941).

(Argo) **kayıntı** 'yemek, yiyecek' H. Aktunç 1990 s. 160 < ***kay-*** I + ***-ıntı*** eki, b. ***akıntı*** ⊡. ※ ***Habezanlık lâfı ediyordun. Nah, işte sana ylrmlbeşllk. Beşine habe alırsın. On kuruşluk kayıntıyı katık edersin. Kalanından üç kuruşla şuradaki kahvelerden birinde bir çay içer, akşamı edersin. Başın beynin yerine gelir.*** (Reşat Enis 1935 s. 51). ※ ***Bütün mesele kayıntı meselesi.*** (Orhan Kemal 1950â s. 27). ※ ***Kıs çeneni de önündeki yemeğe yumul! Bulmuşsun beleşten bir kayıntıl*** (R. Ilgaz 1969k s. 159). ***kayıntı geç-/kayıntı yap-*** 'yemek yemek, açlığını bastırmak' DS 2700, H. Aktunç 1990 s. 169. ※※

kayıp, b. Osm. ***galb/gaylb***.

AD. **kayır** 'kalın kum' DS 2700–01, TS 2373–75 < ETk. ***ḳayır*** a.m. Clauson 1972 s. 678. ※ ***Ḳayır un olur idi İbrāhīme, | Mu'clze bunuŋ gibi biŋ dā'Imā.*** (Sulṭān Veled 1958 s. 20 no. 399). ※ ***Adanuŋ dāyiresl on sekiz mīldür, hem alçaḳ ḳayırlardur.*** (P. Kahle 1926 levha 4 satır 8). ※ ***Eşikte hep çıtır çıtır eder kunduralarım. Sanki her gelişimde kayır dökülür. O çıtır çıtır ediş evin ön tarafına, tüm mahalleye duyulur sanırım.*** (B. Duygulu 1961 s. 13). ※ ***Bir gece bakraçları, kazanları alıp kuyuya gittik. Tabakları, kaşıkları, çatalları hep kayıra daldırıp daldırıp çınar yaprağıyla sürtüyoruz.*** (a.e. s. 42).

kayır-, b. ***kayur-***.

kayısı, b. ***kaysı***.

kayış 'dar ve uzun kösele dilimi' < ETk. ***kadış*** a.m. Clauson 1972 s. 607, Doerfer 1967 III, no. 1414. ※※

(Argo) **kayış–** ‘sevişmek, düzüşmek’ F. Steinherr 1932 s. 189, H. Aktunç 1990 s. 161 < ***kay–*** fiilinin ortaklık hâli, b. ***azguruş–*** ⊡. ※※

Osm. **kayış bacak** ‘kuru, zayıf bacaklı’ < krş. Az. Tk. ***ġayış-baldır*** ‘arıġ, lakin ço̱h ġüvvätli’ ADİL 1966 I, 398, ‘Hindistan’ın, baldırı kayış gibi kuru, zayıf olan, çok koşan halkından bir sınıf’ TS 2384. ※ ***Soḳağın ne-ḳadar iri boy ḳayış bacağı varsa, bir süpründü kümesine üşüşmüşler.*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 202).

Osm. **kayışbaz** ‘bir nevi maskara, soytarı’ (?) < ***kayış*** + ***–baz*** b. ***ateşbaz*** ⊡. ***Beni maẖara düzdüŋ! Benüm-ile ḳayışbāzlıḳ eyledüŋ! Cihānuŋ ḳımārbāzları, ‘ālemüŋ ṭarrārları gelürler, baŋa baş indürürler, sen baŋa böyle mi ėdersin? Nedür bu vėribidügüŋ?” dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 17a).

AD. **kayışkanat** ‘yarasa’ DS 2701 < ***kayış*** ‘zayıf, ince’ ve ***kanat***. ※ ***O kubbenin içinde mezar var. Çok da kayışkanat var. Kayışkanatlar da cin gibi bir şey. Geceleyin, karanlıkta bir çocuk görmesinler, yapışırlar, çocukların kanını emer, bitirirler.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 87).

AD. **kayış kıran/kayışkıran** ‘kökleri toprağın derinliklerine giden ve yoncaya benzeyen bir bitki, Ononis spinosa’ DS 2701, I. Hauenschild 1989 no. 7799 < ***kayış*** ve ***kır–*** fiilinin ***–an*** partisipi. ※ ***Kayışkıranlar, devedikenleri! İğnelendik der gibi kırıttılar.*** (İ. Balaban 1968 s. 57).

kayıt I, b. ***gayıt*** I.

kayıt II, b. ***kayd*** II.

AD. **kayıt** III ‘pencere çerçevesi; tahta; doğrama kapıların ortak kısmında birbirine dik ve kalın çıtalar’ DS 2701, ZTS 1976 s. 113 < ?? ※ ***Bak Halil ağa, eski müşterimsin, kayıtlar fırınlanmış gürgen, yanlar beş milim temiz kontrplak, model son sistem, yüz yıl dayanır. Pazarlıksız iki yüz kâdını alırım.*** (Nâzım Hikmet 1966 s. 54–55).

kayıt–, b. ***kayıd–***.

kayıtsız ‘umursamaz, lâkayd, aldırmaz’ < ***kayd*** + ***–sız*** privativum (olumsuzluk eki) eki, b. ***adsuz/adsız*** ⊡. ※ ***Ḳaydsız ḳaygusuz olmaḳ için bir ma‘cün ta‘rīf ederler.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 68). ※ ***Ben sana, beni kıskan da ağla, dedim mi? Ama, insan kocasına bu kadar kayıtsız olur mu? Kocası bir yanlışlık yaparsa, karısı ihtâr etmez mi?*** (M.Ş. Esendal 1958 II, 165).

Osm. **kayid** ‘Arap memleketlerinde kullanılan askerî unvan, kumandan’ < Ar. ***ḳā’id*** a.m. ※ ***Ve Ṭurġud paşa ḥażretlerinüŋ Muḥammed keẖhuẕāsı ve Ḳāyid İlyās nām hemşīre-zādesi ve sāyir͜ haylī yarar ḳayidleri...*** (A. Bombaci 1946 s. 203).

kâyinat, b. ***kâinat***.

kayil ol–, b. ***ka’il ol–***.

kayim, b. ***kaim***.

kaykık ‘eğri, eğrice’ < ***kayık–*** fiilinden ***–ık*** ekiyle sıfat, b. ***akık*** ⊡. ※ ***Duruşu alçacık ve kaykık koltuklardan birine gömülen adam oralı değil. O da duruşunu koltuğa uydurmuş, ne oturmuşa benziyor, ne de yatmışa.*** (F. Erdinç 1969 s. 157).

kaykıl– 'arkaya doğru eğilerek, yaslanarak oturmak' < ?? ※ ***İkinci âza Hafız, sedirin gerisine kaykılmış, iki eli bastonunun yuvarlak sapı üzerinde, Radyo Gazetesi'ni dinler gibi ve deminki yumuşak yüzle susuyordu:*** (S. Şengil 1943 s. 98). ※ ***Nezahetin annesinden kalma bu sedir ve üzeri sırma çiçeklerle süslenmiş bu yastıklar, yamalı bir kilim, yana kaykılmış iki pencereyi kapatan dantelli keten perdeler, işte küçük odalarının varı yoğu.*** (Reşat Enis 1947 s. 192–193).

kaykılt– 'eğmek' < ***kaykıl–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Bazen uzaktan bakardım Demlrel'e. Otururken de başını sola kaykık tutar, yorulunca sağa doğru kaykıltırdı.*** (Ç. Altan 1976 s. 37).

kaykın– 'eğilmek' < ***kayık–*** fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli. ※ ***Kızın bir yandan ağlaması, bir yandan sesini titrete titrete türkü söylemesi o kadar tuhaf bir şey oluyordu ki adamcağız keyfinden yuvarlanacak gibi ellerinl birlbirine çarparak, tencerelerin içine kaykınarak kahkahadan kırılıyordu.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 83).

kaykıt– 'eğmek' < ***kaykılt–*** fiilinin varyantı, (krş. ***atlık*** ⊡). ※ ***Elinde tepsi tutan kocaman bir arap halayık, boynunu çarpıtıyor, gözlerini kaykıtıyor, gülüyor ve somurtuyordu.*** (Reşat Enis 1933 s. 191). ※ ***En ön sıradaki maroken koltuklarda mebus çiftçiler bacak bacak üzerine atmışlar, başlarını geri kaykıtmışlardı.*** (Reşat Enis 1944 s. 87).

EOsm. **kayla–** 'yağdırmak, sağanak gibi yağdırmak, fışkırtmak' < ***kay*** 'yağmur' + isimden fiil yapan ***-la-*** genişlemesi. ※ ***Niḳābın alsa yel u açsa māhı | Ḳuyudan ḳayladı Yūsuf yüz āhı.*** (Fạhrī 1974 s. 431 no. 3579).

kaymak 'sütün üstündeki yağlı tabaka' < ETk. ****ḳañaḳ*** (yaklaşık telaffuzu: kanyak) a.m. Clauson 1972 s. 636, G. Doerfer 1967 III, no. 1417. ※ Ş***amfıstıklı, kaymaklı, ahududulu, limonlu ha?*** (B. Duygulu 1961 s. 31). 'kaymak gibi beyaz': ※ ***Bu bembeyaz, balık etli, kara gözlü, kara kaşlı, kaymak göğüslü kızın Hasan yalnız sesine, yüzüne dikkat ediyordu.*** (O.C. Kaygılı 1938a s. 37). ※ ***kaymak bağla–*** için b. ***bağla–.***

kaymakam I ve II, b. ***kalmmakam*** I ve II.

kayme I, b. ***kaime***.

AD. **kayme** II 'kadın tellak' DS 2704 < Ar. ***ḳā'ima*** (?). ※ ***Damad o gece muhakkak kızın getirdiklerini giyer. Gelin ayrıca kaynanaya, görümceye, eltiye, evdeki hizmetçilere, hamam natırlarına ve kaymelerine de şahısla mütenasip olarak bedleler getirir.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 291).

AD. **kayna** (gemicilik terimlerinden) 'kayığın iki yanında bulunan ve kayığa çekmek için ip takılacak çıkıntılar' DS 2704 < İt. (Venedik diyal.) ***caena*** a.m. < Lat. ***catena*** 'zincir' Kahane–Tietze 1958 no. 138. ※※

kayna– 'fokurdamak (ms. ısıtılan su hakkında)' < ETk. ***ḳayın–/ḳayna–*** a.m. Clauson 1972 s. 678. ※ ***Bir çirkīn sevādlu ḳarı öŋinde bir altun tennür durur odsuz, ve bir şlyşeye ḳara ṭopraḳ ḳoymış, öŋinde ḳomış, Taŋrı ḳudretinden odsuz ol dopraḳ ḳaynar ve ḳarı afsün oḳır, ol şiyşeye ürer.*** (Ferec 855/1451 v. 31b). ***Bu͜handaḳuŋ ici ḍolu sudur. Odsuz ḳaynar.*** (a.e. 38b). ※ ***Ḳaynadı sular, cihān oldı deŋiz.*** (Sulṭān Veled 1958 s. 20). 'birbirine yapışarak birleşmek; dostluk kur-

mak': ※ ***Bak onu da söylemeği unutmıyayım: Sevmediğim kişi ile bir kazana koysalar, mümkünü yok kaynayamam.*** (S.M. Alus 1934 s. 47). ***kaynar su*** 'kaynayan veya kaynamış su': ※ ***Evvel kişi gendözinden el yumaḳ gerek. Andan ma'büdını istemek gerek ve bu ḳaynar sudan gecüb ve ol ḳızmış ferşde yüriyüb anı varub bulmaḳ gerek.*** (Ferec 855/1451 v. 38b).

AD. **kaynağa** 'kayın birader' TS 2373 < ***kayın*** II ve ***ağa*** 'ağabey'. ※※

kaynak I, b. ***kaynar***.

kaynak II, b. ***kıynak***.

kaynana, b. ***kayın*** ve ***ana***.

(Argo) **kaynar/kaynak** I 'birinci kalite esrar' H. Aktunç 1990 s. 161 < ?? ※ ***İnsan kaynarı çekti mi bir tuhaflaşıyordu. Sanki cebinde beş yüz lira varmış, kendini otomobilde geziyormuş sanıyordu.*** (Reşat Enis 1935 s. 114).

kaynat– 'kaynama noktasına eriştirmek' < ***kayna–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli' < ETk. ***ḳaynat–*** a.m. Clauson 1972 s. 678. ※ ***Ol eṭrāfuŋ pādişāhları ve ol eknāfuŋ cihān–penāhları temāmet 'ışḳum demin ururlardı, sevdām dīgin ḳaynatmağı faḫar görürlerdi.*** (Ferec 855/1451 v. 107a). (konuşma dili) 'konuşmak, sohbet etmek': ※ ***Kaymakam beyimiz de orada. Gözlerinin önü mor soğan gibi bir kız var. Onunla kaynatıyor.*** (F. Baykurt 1967a s. 72). ※ ***Bugün Pazar. Evdeyiz. Gülşen'le kaynatıyoruz...*** (T. Uyar 1985 s. 123). ※ ***Bakıyorum eski dostlar bir araya gelmiş kaynatıyorlar.*** (L. Erbil 1985 s. 214).

kaynata, b. ***kayınata***.

kaypak 'kaygan; sözünde durmayan, dönek' DS 2705. <?? Krş. ***kaypan–/kaypın–***. ※ ***Ancak dört sefer yaptıkları halde kervanın daima arkasında giden Bozoğlan kaypaklığa başlamıştı. Sezdirmeden ileri geçiyor, ağaç gövdelerine sürtünüyordu. Bu suretle küfeyi devirerek yükten kurtulmanın mümkün olacağını nasılsa öğrenmişti.*** (Kemal Tahir 1955g s. 16).

kaypan–/kaypın– 'çekinmek, kaçınmak' TS 2386–87 <Çağ. ‼ ***ḳaypan–*** a.m. A. Pavet de Courteille 1972 s. 413. ※ ***Ḥaḳ yolında ḍoğru durğıl şınmadın, | Yol göster yol bize ḳaypanmadın!*** (C. Brockelmann 1919 s. 26).

AD. **kayrak/kayrak taşı** 'yassı, düz, tabaka hâlindeki taş' DS 2706–07, Meninski 1680 II, 3823 < ETk. ***ḳaḏraḳ*** 'bileği taşı' Clauson 1972 s. 604. ※ ***Buradaki memurlara Belen köyünden su taşır, yapılar için köşe taşı, kayrak taşı, ince kum ve karınca–baş kum getirir, mırıldana mırıldana ve çıngırağı dinliye dinliye işimi gücümü görürdüm.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 40). ※ ***Tabansa toprak üzerine döşenmiş kayrak taşları idi.*** (a.e. s. 146). ※ ***Upuzun mezarın başına bir kayrak taşı çaktılar.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947 s. 38). ※ ***Ben kayrak taşlarına basa basa, akşamüstü yeni sulanmış bahçede çalıların ve gül fidanlarının çevresini baştan başa dolaşırdım.*** (N. Eray 1990 s. 14). 'kaydırak oyunu': ※ ***"Örtmen Almalıya gitmiş. Biz de kayrak oynuyoruz." dedi biri, attı elindeki kayrağı.*** (F. Baykurt 1971t s. 107).

kaysı/kayısı b.m. (malum meyve) G. Doerfer 1967 III, no. 1602'ye göre < Mac. ***kajszi*** a.m., asıl manası 'im Frühsommer reifend' (yaz başında olgunlaşan), fakat bu etimoloji D. Theodoridis'in 1976'da yazılmış bir ma-

kalesinde (neşredilip neşredilmediğini bilmiyorum) iyi delillerle reddedildi. Theodoridis onun yerine Ar. ***Ḳaysī*** 'Ḳays aşiretine ait' kelimesini teklif etti. H. Eren 1999 s. 222–223 kelimenin Fa. ***ḳaysī*** kelimesinden alındığını kabul ediyor. ※ ***"Milklerüŋüzdür. Aġacı siz dikdüŋüz. Bu gevherüŋüzi götürüŋ!" dėdi. Eyltdller: "Biz gevher tohmın ekmedük, elma, armud, ḳaysı tohmın ekdük. Bize ḥarāmdur." dėdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 191b). ※ ***Baŋa cān ḳaysı özler bu dil-i bīmār şeftālü, | Höş idi eyleseŋ aġzuŋla ger lḳrār şeftālü.*** (Ẕātī 1987 III, 143). ***Sonra kimin ne koyduğunu sayıp döktükten sonra bavulları, torbaları evin ortasına çekip oturdu. Atiye bavulların içinden erişteleri, torba torba iğdiş yoğurdunu, kaysı kurusunu çıkardıkça yine bir ağıttır tutturdu.*** (L. Tekin 1984 s. 110–111). ***kaysı gülü*** 'küçük ve sarı bir gül cinsi': ※ ***Yalnız elimde bir kayısı gülü varsa, bir bahçe duvarını, bir sokak adını daha iyi değerlendirebiliyorum.*** (T. Uyar 1980 s. 8).

kayşar/kayzer 'Roma veya Bizans imparatoru' < Ar. ***ḳayṣar*** < Lat. ***Caesar*** a.m. G. Meyer 1893 s. 69. ***kayzer bıyık*** 'Almanya imparatoru Wilhelm II (1888–1918) gibi uçları yukarıya yönelmiş bıyıkları olan'. ※ ***Otelin girişi kalabalık kıyamet: Ekşimiş midelerini, küstah sevinçlerini koyacak yer bulamayanlar, gelmiş gelmiş, buraya dolmuş; pomatlı saç, boyalı dudak, kayzer bıyık, tıraşlı ense ve manikürlü el.*** (A. İlhan 1973 s. 75).

AD. **kaysefe/kasefe/gaysefe** 'kayısı ve erik kurusu ile yapılan yağlı bir çeşit tatlı' DS 1951, 2674, 2708 < Az. Tk. ***ġaysava*** a.m. ADİL 1966 I, 401, belki ***ġaysı*** 'kayısı' ve ***āb/āv*** 'su', fakat Fa. lugatlerinde böyle bir kelime bulamadık. ※※

kaytaban 'deve' Tezcan 2001 s. 77 < ?? Etimoloji teklifi için b. a.e. s. 77–79. ※※

kaytan/gaytan II 'pamuk veya ipekten sicim' < kelimenin menşei hakkında çeşitli nazariyeler vardır: Ar. ***ḫayṭ*** (ya da onun çoğulu olan ***ḫīṭān***) 'iplik' (K. Lokotsch 1927 no. 644); Yun. ***γαιτάνι*** (ġaitáni) a.m. üzerinden İt. ***Gaetano*** 'Gaeta'lı [İtalya'daki Gaeta şehrinden, N.P. Andriotis 1983 s. 60], fakat Gaeta'da böyle bir sanatın mevcudiyetine dair mâlumat yoktur (P. Skok 1971 I, 544–545). Mesele halledilmemiş sayılır. ※ ***Bir yeşil sünbüle ḳaytana dizer dānelerln, | Ṣūretā sübḥe-i fīrūzeye beŋzer sünbül.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 208). ***kaytan bıyık/kaytan bıyıklı*** 'ince bıyıkları olan (elbiselere ve üniformalara dikilen kaytanları andırdıkları için)': ※ ***Etem yine sustu, yine biraz düşündü, başını kaşıdı, kaytan bıyıklarını burdu.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 56). ※ ***Acaba atıyor mu? Pinpon dediği, aynagöz, kaytan bıyıklı bir palikarya olmasın? Rumyozla bir dalavere, malavere?*** (S.M. Alus 1944 s. 88). ***kaytan oyunu*** 'bir halk oyunu cinsi' (?) ※ ***Bu Kāġıd-ḫāne'de Gün ṣaḥrāsı var, | Bir 'acab 'arṣa-l pehnāverī var. | Ṣarılur ḫāmeye hen ma'nīler. | Ṣan-ki ḳaytān oyunı taḳlīd ėder.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 111).

AD. **kaytar-** I 'geri çevirmek, döndürmek' DS 2708, TS 2387–88 < ETk. ***ḳaytar-*** a.m. Clauson 1972 s. 675. ※ ***Bellüdür kim çarḫ ḳaytardı yüzin, | Baŋa cevr eyleyiser azın azın.*** (M. Adamović 1994 no. 1664).

kaytar- II (geçişsiz fiil olarak) 'işten kaçmak' < ***kaytar-*** I. ※ ***Nereye gidiyor bu be? Daha dün girdi, bugün kaytarıyor mu?*** (Tarık Dursun K. 1955 s. 89) ※ ***Bu fakir millet seni ekmeğinden, giyiminden keserek yetiştirdi, adam etti. Şimdi sen tam yurduna olan borcunu***

ödeyecek çağa gelince kaytarıyorsun, vazifeden kaçıyorsun. Sen benim oğlumsan bu alçaklığı yapamazsın. (A. Nesin 1965 s. 38). ※ ***Süha artık yolu göremez olmuştu. Süratini azalttı, cipi yolun kenarına çekip yağmurun dinmesini beklemeye başladı. Melis'le Hakan nasıl da kaytardılar!*** (A. Ümit 1993 s. 7).

kaytart- 'işleri ihmal etmek, ciddiye almamak' < ***kaytar-*** II fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Aynı zamanda o köyün en düzenbaz, en madrabaz ve şirret adamıdır. Halk onu, dalga geçtiği, işleri kaytarttığı için seçer.*** (M. Körükçü 1950 s. 100).

EOsm. **kayu/kayı** 'endişe, tasa' TS 2388–91, Meninski 1680 II, 3830 <Çağ. !! ***ḳayu*** a.m., ***kaygu*** kelimesinin varyantı, Clauson 1972 s. 599. ※ ***Ki dėrsin ol ere şāh dayı, | Seversin; yoḳdur andan sende ḳayı.*** (Fahrī 1974 s. 341 no. 1728). ***kayı ye-*** 'korkmak, endişelenmek': ※ ***Ki anlar Ḫusreveydi iki dayı, | Olardan pehlevānlar yėrdi ḳayı.*** (a.e. s. 291 no. 732). ※ ***Dėdi Güstehem şāha: "Yėme ḳayı, | Naẓar ḳıl, oldur ol ṭapuŋa dayı."*** (a.e. s. 360 no. 2135).

EOsm. **kayur-/kayır-** '(bir şeye) bakmak, onunla meşgul olmak, onu idare etmek, onunla mukayyet olmak; endişe etmek, kaygılanmak;' TS 2375–83, Meninski 1680 II, 3605 < ETk. ***ḳadġur-*** 'kaygılanmak' < ***kadġu*** 'kaygı' Clauson 1972 s. 599. ※ ***İmdi dut-ki beni bir ḳulunam, ḳo memleketüŋi başarayım, senüŋ işüŋi, leşkerüŋ işini, ra'iyyet işini kayurayım!*** (Ferec 855/1451 v. 74b). ※ ***Bu ḳardaşum bilürdi, benüm göŋlüm ol ḳızıyla-yidi, benüm göŋlüm icün beni ḳayurub çoḳ ağlamış, gözsüz olmış.*** (a.e. v. 182b). ※ ***"İ yigit! Ḫōş-dil ol, ḳorḳma! Ben seni ḳayururam, tedbiyrüŋi ėderem." dėdi. Andan elini boynumuŋ altına soḳdı, ḫāk u ḫün arasından beni ḳaldurdı, gendünüŋ ḫāş hücresine iletdi.*** (a.e. v. 109b). ※ ***Şāh-rāh-ı baḳāya ne ṭarīḳ-ıla zād u zevāde ḳayırub teveccüh ėdecegin idrāk ḳıla.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 246). ※ ***Yeni devrin sivrilmiye başlıyan erkânı soylarını soplarını kayırıyor, yaşlıları yüksek makamlara yerleştiriyor, gençleri Avrupaya gönderiyorlardı.*** (Burhan Cahit 1934 s. 14). ※ ***Padişah diyor ki: "Fildişinden ev yaptırırsa, vardır verişim, yokdur dönüşüm." Kocakarı kayırıp gidiyor. Keloğlan anasına: "Hey ana, ona mı kayırıyorsun? O, bir dakikanın içinde olacak iş."*** (M. Tuğrul 1969 s. 299). Bu fiil çok defa ***kayurmaz*** olarak gayri-şahsî ve menfi kullanılırdı: 'beis yok, zarar vermez, ehemmiyeti yok' manalarında, TS 2381–83, A. Bombaci 1938 [1533] s. 74: ※ ***Baŋa inanmaz-iseŋüz ḳayurmaz, Ḳamerü l-baḥr daḫı gelsün, andan daḫı bu sözleri işidüŋ!*** (Ferec 855/1451 v. 102b). ※ ***Andan eyitdi: "Oş-bu mezgitde ḳımar oynar gördüm. Revā mıdur?" dėdi. Ḳāżī eyitdi: "Ḳayurmaz. Ol mescidüŋ vaḳfı yoḳdur. Ḳımārbāzlara kiriyye vėrüb dururam. Ḥāṣılını 'imāret-i mescide, büriyāya, cirāġa vėrürüz." dėdi.*** (a.e. v. 236a). ※ ***Ey 'āşıḳlar, ey ṣādıḳlar, ey esrikler, ey ayıḳlar, | Kayurmaz cān u başından girenler işbu meydāna.*** (Eşrefoġlı Rūmī 1286 s. 16). ※ ***Paşa ḥażretleri: "Nişān yėrinde ḍurursız!" Aġa "oturuŋ" dėyü yėr gösterince, aġa daḫı: "Ḍuralum sulṭānum, ḳayurmaz, herkes alnında yazılan ser-güzeştin görür."*** (A. Bombaci 1946 s. 198). Krş. AD. ***kayirmez*** 'rica ederim, lütfen' DS 2701. ※※

kayyum I 'cami hademesi' < Ar. ***ḳayyim*** a.m. ※※

kayyum II (dama ve satranç oynayanların tabirlerinden) 'berabere kalmak' H. Kodaman 1944 s. 235 < ?? ※ ***Ellerini çenelerine dayarlar. Sahura***

kadar düşünürler, tam sahur davulu çıktığı zaman birisi: "Kayyum birader!" der. Öteki de "Kayyum birader!" cevabını verir, ayrılırlar. (a.y.).

kayzer, b. ***kayṣar***.

kaz b.m. (malum kuş) < ETk. ***ḳaz*** a.m. Clauson 1972 s. 679. ※ ***Haydin şu ocağı söneslyi kaz damına koyuverin de kazlar didekleye didekleye öldürsün.*** (M. Tuğrul 1969 s. 211). ***kaz adımı*** 'bacakları sallayarak yürüyüş' (İng. ***goose-step*** veya Fr. ***pas d'oie***'dan calque): ※ ***Fen müdürü cevap vermedi. Murtaza onu gene yerlere kadar selâmladıktan sonra kaz adımlarlle odadan çıktı.*** (Orhan Kemal 1952m s. 41–42). ***kazın ayağı*** 'iş, mesele' (***kaziye*** a.m. kelimesinin halk etimolojisi veya alay sözü): ※ ***Aŋladıŋız mı ḳazıŋ ayağını?*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 6). ***İVAZ —Valdeni iyi edecek ilâç, ha? RİFAT —Evet, evet. Budur gazın ayağı.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1940 s. 74). ※ ***Ben müslümanlığın yolunu senden âlâ bilirim. Senden öğüt almağa muhtaç değlllm, amma kazın ayağı öğle değil...*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 20). ※ ***Meğerse iş içinde iş varmış, kazın ayağı başka imiş!*** (S.M. Alus 1934 s. 355). ***kaz tersi*** 'bir renk çeşidi' < ***kaz*** ve ***ters*** 'bok'. (Bu 'turuncuya çalan kahverengi'dir, 'kazkakası' da denir. [Editörün notu]). ※ ***Aman rica ederim, kaldırın bu kaz tersi renkli topu, gözüm görmesin! Tıpkı Tevekkül Hamamındaki anakadınının yeldirmesinin örneği. Her gün önümüzden aktara taşınıp durur. Göre göre gına geldi!*** (S.M. Alus 1944 s. 52).

kaz- 'toprağı açmak' < ETk. ***ḳaz-*** a.m. Clauson 1972 s. 680. ※ ***Diyvāra et urdı, gördl ki yaş-imiş. Bir gemüg-ile eşdi, gördi, dopraġ-imiş, degül ki daş-mlş. Ḳazaraḳ bir büyük delük açdı.*** (Ferec 855/1451 v. 7b). ※ ***Bu endlyşede-ylken ḳulaġuma bir taḳıldu geldi. Meger bir düzd ev evlemege gelmiş naḳb ḳazarmış.*** (a.e. v. 111a).

kaza I 'alın yazısı, insana önceden tayin edilmiş hayat seyri' < Ar. ***ḳaḍā'*** a.m. Tietze 1958 no. 183. ※ ***Ḫudā nā-gāh ḳażā sürdi: Ḫaliyfe Bermeklylere ḳaḳıdı, zecr eyledi. Ol māl u mülk u esbāb benden gitdl, dervīş oldum.*** (Ferec 855/1451 s. 68b). Beklenmeyen hadiseler Tanrıya ya da kazaya atfedilir; hikâye edebiyatında anlatış, ***ḳażā-i āsumānī, ḳażā-i ḫudā*** gibi bir adverbial terkiple (zarf görevinde tamlama) başlatılır: ※ ***Ḫandān āsüde bir ay gltdük. Bir gün ḳażā-i āsumānī bulıt ḳopdı, ra'd caġırdı, barḳ deprendi, yaġmur yaġdı, yėl esdi.*** (Ferec 855/1451 v. 32b). ※ ***Ḳażā-yı Ḫudā Seyfü d-dīn bu ṣürete 'āşıḳ oldı. Bir sā'at kim baḳdı, göŋll elden vardı.*** (a.e. v. 143b). ***kaza vu kader*** 'alın yazısı': ※ ***Benüm bu ḳaẓā vu ḳadere hīc i'tiḳādum yoḳdur.*** (a.e. v. 187b).

kaza II 'aksî hadise, kötü tesadüf' < ***kaza*** I. ※ ***Ḳażāyı gör: Seyyidüŋ öŋine ḳoduḳları ṭa'āmda bir siŋek bulındı. Seyyid buyurdı, ḫōn-sālāra yüz aġac urdılar.*** (Ferec 855/1451 v. 210a). ※ ***Ḳażāyı gör ki dünle Ḫālid uyanur, gendüyl ḥācetlü bulur, āb-riyze yürür. Āb-riyzeye bir kenlyzek glrüb durcourmış.*** (a.e. v. 211b). ***bir kaza kaçır-*** 'yellenmek': ※ ***Bir köyün camllnde imam yatsı namazını kıldırırken secdede seslice bir kaza kaçırıvermiş. Hicabından, cemaati secdeden kaldırmadan, kendisi sessizce camiden çıkıp savuşmuş. Doğru evine gelerek karısına: "Aman karı, kalk, bu köyden derhal kaçalım!" demiş.*** (M. Baler 1944 s. 97). ***kazaya uğra-*** 'kazaya kurban gitmek': ※ ***Ol serv-i āzāduŋ ḳulı oldum, ḳażāya uġradum,***

ʻāşıḳ-ı zār oldum. (Ferec 855/1451v. 67a). ※ ***Şaʻāliyḳ ḳażāsına uğraduḳ, heb cemāʻatümüzi öldürdiler.*** (a.e. v. 129a). ※ ***Güyā ki ḳażā'-ı nāgehānī vāḳiʻ olub ol memālik u mesālikde bir ṭurfe evren ẓuhūr eylemişdi.*** (ʻĀlī 1979 [1581] I, 118).

Osm. **kaza** III ʻbir vaziyetin karşılanması, idaresi, önlenmesi, tedbir edilmesiʼ < ***kaza*** I. ***kaza-ı ḥacât*** ʻicap eden tedbirlerin alınmasıʼ: ※ ***Cāsūslar iḫbāriyle maʻlūm olmuş olaydı, olanca yaraġ u yat ve ḥāżır bulunan beglerbegiler ile ḳażā'-i ḥācāt nice gereg-ise mümkin idi.*** (ʻĀlī 1982 [1581] II, 134–135).

kaza IV ʻkadı vazifesi, kadılık; bir kadının mesûl olduğu bölgeʼ < Ar. ***ḳaḍā'*** a.m. ※ ***Ve ḳażā-ı Ḳonyada nāḥiye-i Şaḥrāda baʻż-ı ḳurālar varmış, ḳadīmden ortaḳcılar olub rüsüm-ı reʻāyā vėrmezlermiş.*** (Ö.L. Barkan 1943 [16. yy.] s. 41).

kazaen ʻbir kaza neticesi olarak, istemedenʼ < ***kaza*** II + isimden zarf yapan ***-en*** eki, b. ***acaleten*** ⊡. ※ ***Sabahleyin gün doğarken, tahsildarla jandarmalar çocuğu hayvanlarının önüne düşürerek, hükûmete mukavemet, kız kardeşini kazaen katil cürmiyle kasabaya doğru götürdüler.*** (F.C. Göktulga 1953 s. 7).

kazağuç ʻiyi eğitilmiş binek atıʼ. Etimoloji için b. Tezcan 2001, s. 39.

kazak I ʻbekâr genç adam, yiğit; Çarlık Rusyasında ayrı bir sınıf atlı askerʼ M. Räsänen 1969 s. 243 <Çağ. ‼ ***ḳazaḳ*** ʻserseriʼ A. Pavet de Courteille 1972 s. 404, G. Doerfer 1967 III, no. 1479. ※ ***Pādişāh emr eyledi kim bu küffāruŋ genc oğlanlarını esīr ėdüb ve ḳazaḳlarını ḳılıcdan geçürdiler.*** (Ġazavāt-ı Sulṭān Murād 1978 s. 67 v. 59).

kazak II ʻkarısına dediğini yaptırabilen erkekʼ < ***kazak*** I. ※ ***Evin içinde kazak olduğunu bize göstermek için bağırıp çağırma!*** (S.M. Alus 1933p s. 194). ※ ***Lûtfi Bey, hanımı evde yokken kazaktı. Ölçmeden biçmeden ağzına geleni söyler, tartmadan, tartıştırmadan içindekini döker, vurduğu vurduk, kestiği kestik bir vaziyete girerdi.*** (S.M. Alus 1934 s. 94). ***kazaklaş-*** ʻkazak rolüne girmekʼ: ※ ***Ağızsızlığıma, yumuşaklığıma bakıp beni o kadar da kılıbık sanmayın. İcabında adamakıllı kazaklaşırım da.*** (S.M. Alus 1944 s. 86).

kazak II ʻörme üst giysisiʼ < Fr. ***casaque*** < İt. ***casacca*** ʻsüvari ceketiʼ. ※ ***Balıkçı yakalı, kalın, alengirli örgülü, doğal beyaz bir kazak, kahverengi kadife pantalon vardı üstünde***. (P. Kür 1983 s. 184).

AD. **kazake /kazaki /kazeke / kazeki /gazeke /gazeki** ʻpalto; yakası açık, kısa etekli, kollu ve kenarları sırma işlemeli kadın giysisiʼ DS 2710–11 ZTS 76, H.Z. Koşay 1944 s. 330, Balhassanoğlu 1904 s. 129 < İt. ***casacca*** ʻbol ceketʼ veya M. Vasmer 1953 s. 502 tarafından İt. ***casacca***ʼya bağlanan Rus. ***kazakin*** ʻkısa paltoʼ kelimesinden.

kazal-, b. ***kasal-***.

Osm. **kazalı** ʻbelalı, yolsuz kadının zorba dostuʼ < ***kaza*** II + ***-lı***. ※ ***Bunlar bu ʻunvān, bu mensūbiyet sāyesinde ʻumūm-ḫānelerde "belālı" yaʻnī zōrākī zenpāre, pek nādiren "ḳażālı" yaʻnī ḳadınıŋ erkeğe ṭutġun vażʻīyetinde yaşarlar, hīç bir zamān "pāralı" ṣınıfında yaşamazlardı.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 330). ※ ***NEŞ'E —"Üç ʻāşıḳıŋla gözümün önünde görüşüyorsun." ZÜLFİKÂR —(kahkaha) "Biri belâlım, biri ḳazālım, biri malım, iradım. Lâkin sen, Neş'eciğim, sen sevdalımsın."*** (Musahipzade Celal 1936aa s. 18).

kazan, b. ***kazgan***.

kazan- 'çalışarak edinmek' < ETk. ***ḳazġan-*** a.m. Clauson 1972 s. 683. ※ ***Oġul! Çoḳ mālum vardur. Senüŋ icün ḳazanub dururam, saŋa ḳodum. Oş giderem. Şükürlü ḳul ol ki artasın, eksil[t]meyesin.*** (Ferec 855/1451 v. 91a). ※ ***Revā-mıdur ki bir ṭarrār gele, şehrüŋ içinde bizi ġarīb olduġumuz-Icün üşendüre, ͜ hün-ı ciger-ile ḳazanduġumuz mālı "BIzümdür," dėyüb elümüzden almaḳ isteye?*** (a.e. v. 96b). ※ ***Sigara paketi dikkatini çekmişti, gülerek: "Ne o, Yenice mi içiyorsun?" diye sordu. —"Tavlada kazandım."*** (R. Erbay 1948 s. 18). Mecazî manada '(birinden) gebe kalmak': ※ ***Ataŋuŋ oġlı ḳızı olmaz-idi. Benden oġlancuḳ isterdi. Bir deveciden seni ḳazanıvėrdüm.*** (Ferec 855/1451 v. 123b).

kazanç 'meslekten elde edilen gelir; kâr' < ETk. ***ḳazġanç*** a.m. Clauson 1972 s. 682-683 (***kazġan-*** + nomen actionis (oluş ve kılış ismi) yapan ***-ç*** eki, b. ***dinç*** I ⊡). ※ ***Dansörün eli yüzü düzgün olması kendi kazancınadır.*** (S.E. Erten 1936 s. 85).

kazara 'rasgele, kaza sonuçu' < Fa. ***ḳażā rā*** a.m. ※ ***O sokak denilen rezllIer boyunca | Pislikler gördüm Anzelha | Çirkefler gördüm | Kazara yaşıyan insanlar.*** (H. Yağcıoğlu 1955 s.51).

kazaska 'bir Kafkas ve Rus halk oyunu' < Rus. ***kazaçká*** a.m. ※ ***Halkın arasında bir ara o da yabancı mareşalleri kollarından çekerek ortaya çıktı. Boşaltılan meydanda onlarla bir ara kazaska, bir ara zeybek havaları ile oynadıklarını görenler çıldıracak gibi olmuşlardı.*** (N. Berkes 1997 s. 100).

Osm. **kazaullah** 'Tanrının hükmü ile' < Ar. ***bi-ḳaḍā'i ilāh*** a.m. Krş. ***kaza*** I. ※ ***Ḳażāu ilāh emīrü l-mü'mInīn Ḥārünü r-reşīd, Yaḥyā-yı Bermekī vu 'Ubāde-ylle oturmışlar-idi, şarāba meşġüller-idiler.*** (Ferec 855/1451 v. 120a).

kazayağı I 'yenilen bir çeşit ot, Chenopodium' DS 2711, I. Hauenschild 1989 no. 296 < ***kaz*** ve ***ayak***, belki Alm. ***Gänsefuß*** veya Rus. ***guslnaya lapa***'dan calque (ödünçleme çeviri); krş. Az. Tk. ***ġaz ayağı***). ※ ***Kapıyı ardına kadar açtı. Koncaların, mor dikenlerin kazayaklarının ıslak acı kokusu doldurdu içeriyi.*** (M. Özünal 1991 s. 32).

kazayağı II (gemicilik terimlerinden) 'yarım serenler üzerinde görülen ve bunların kaldırılıp indirilmesini terazileyen çatal şeklinde askı' L. Gürçay 1943 s. 241 < ***kaz*** ve ***ayak***, İt. ***patta d'oca*** a.m. kelimesinden calque (ödünçleme çeviri), Kahane-Tietze 1958 no. 482. Krş. ***pata***.

Osm. **kazaz** 'cam; camdan olan' < Ar. ***ḳazāz*** 'cam'. ※ ***Gėrü bayaġı deŋize geldiler. Bayaġı dIlsüz gemici ḳazāz*** (metinde ***ḳuzār) gemiyi getürdI. İşāret-ile bindiler, işāret-ile indiler.*** (Ferec 855/1451 v. 56b).

AD. **kazboğan** 'difteri, kuşpalazı' < ***kuş*** ve ***boğ-*** fiilinin ***-an*** partisipi. ※ ***Anam dokunur dokunmaz bildi boğazındakini Ayşe'nin: Kazboğan. Köyde Kazboğan denen bu çora doktorlar difteri diyorlar.*** (M. Makal 1954ms s. 92).

AD. **kazeke/kazeki**, b. ***kazake***.

kazgan/BSTTk. **kazan** 'çok miktarda yemek pişirmeye yarayan büyük, derin ve kulplu kap' TS 2392, Meninski 1680 II, 3688 < ETk. ***ḳazġan*** a.m. Clauson 1972 s. 682. ※ ***Çün şāhı cehenneme iletdiler, bir zebānī***

ḳarşu gelüb şāhuŋ yaḳasına yapışub, "Sen ol degül-misin Cenneti, Cehennemi inkār ėdüb inanmazduŋ?" dėyüb ḳaṭrān ḳazġanına ḍaldırdı. (Tārīḫ-i ḳırḳ vezīr 1303 s. 213). Mecazî manada 'uğultular içinde': ※ ***Başım kazan. Uyanık yatıp kendimi dinliyeceğime iki lâkırdı etmek daha muvafıktı. "Uyumuyorum, gelsenize!" diye seslendim.*** (S.M. Alus 1933p s. 61). ※ ***"Çabuk ol da," dedim, "kalkalım! Zaten bir saattır burada kafam kazana döndü. Şimdi bir de bu yeni zırıltı ile kazanı patlatmıyalım!"*** (Aḥmed Rāsim 1939 s. 290). ... ***kazan, ... kepçe*** (tasvirî tabir) 'fellek fellek ararken': ※ ***Dobruca kazan, ben kepçe, ḳarargâhı arayacağım.*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 28). ※ ***Dünya kazan, ben kepçe, ilâhî yarabbi, her yere girdim çıktım, bulamadım.*** (İsmail Galib 1932bb s. 30). ***kazan kulpu rastık*** 'çok iptidai ve özentisiz siyah kaş boyanması': ※ ***O ḳaşıŋdaki ḳazġan ḳulpu rastıḳlar nedir? Efendī ṭabīʿat ṣāḥibi bir ādemdir, o ḳaşları beğenir-mi hīç?*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 19). (sadece boyama kaşa değil, doğal olarak kalın ve burun üzerinde bitişen kaşa da ***kazan kulpu*** denir. [Editörün notu]), ***kazan mevcudu*** (askerlik tabirlerinden) 'bir kazan yemeğe iştirak edenlerin sayısı': ※ ***Dilenciler Kampı denilen bu bodrumda, kazan mevcudu ekseriya karar tutmaz. Bu akşam 22 dilenci var. Dilencilik yasağına göre bunlar yakalandıkça buraya kapatılır, yıkanır, etüvden geçirilir ve bu kışla tertibi koğuşta ancak günde bir tayınla beslenirler.*** (F. Erdinç 1948r s. 41).

kazı- b.m. (keskin bir aletle bir şeyin üst tabakasını kaldırmak) < ETk. ***ḳazı-*** Clauson 1972 s. 681. ※ ***Uzun zamandır bir dehliz kazıyordu Ante.*** (H. Akdoğan 1998 s. 97). 'tıraş etmek': ※ ***Bu ne ḥikāyetdür? Ben seni baş ḳazımaġa ḳıġırdum, sen müneccimlik ėdersin?*** (Ferec 855/1451 v. 207b-208a).

kazıd-/kazıt- 'birinin kazımasına sebep olmak' < ***kazı-*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli': ※ ***Ṣabāḥ vaḳtinde düzündi, ḳoşundı ki vaʿdegāha vara. "Başumı daḫı ḳazıdayın, naẓīf olayın!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 207a). 'tıraş ettirmek': ※ ***Kapı kapamaca alayınızı yakmazsam ... şu bıyıklarımı kazıtırım!*** (S.M. Alus 1933p s. 157).

(Argo) **kazık** I 'kıymetinden fazlasına satılan, çok pahalı, fahiş fiyatlı' H. Aktunç 1990 s. 162 < ***kazuk/kazık.*** ※※ ***kazık yemek*** 'bir malı bilmeden değerinin üzerinde para vererek satın almak'※※

kazık II, b. ***kazuk***.

(Argo) **kazıkla-** 'kıymetinden fazlasına satmak' < ***kazık*** I. ※ ***Milleti kazıklayan odunculardan, hurdacılardan haraç alması hiç de fena olmuyordu. Gelgelelim küçücük esnaftan ne istiyordu?*** (M. Kaçan 1991 s. 38). ***kazıklanmak*** b. ***kazık yemek***

kazıl b. ***gazil***.

kazınç, b. ***gazınç***.

kazıt-, b. ***kazıd-***.

kazi/(16. asırdan beri) **kadı** 'şeriat mahkemesinde hakim' < Ar. ***ḳāżī*** a.m. ※ ***Meṣeldür kim iki͜ ḫaṣm olsa rāżī, | Ol işe ḥācet olmaz hīç ḳāżī.*** (Şeyḫoġlı Muṣṭafā 1979 s. 377 no. 6597). ※ ***Ben ṣādam işümde vu bu ḳāżī | Ġamdan olımaz ḳażāya rāżī. | Hey, var işüŋe! Ne ġam ki yarın | Bu ḥāl olısar ḳatuŋda māżī.*** (Ferec 855/1451 v. 104b; kelime sonu /ī/ sesinin daha evvel kısalmış olması muhtemeldir). ***kadı mahfili***

'kadının makamı, kadı mahkemesi': ※ ***Fażlı ḥammāma iletdiler, şāhī-i hindubārī başına sardılar, ḳatıra bindürdiler, ḳāżī maḥfiline getürdiler.*** (a.e. v. 13b).

Osm. **kâzib** 'halis olmayan, yalancı; samimi olmayan, içten gelmeyen, suni' < Ar. ***kāḏib*** a.m. ※ ***Beni gördller, müteḥayyir, serāsiyme oldılar. Nesne dėmedüm, kuca kuca görişdüm, biri birümüze lẓhār-ı şevḳ-ı kāẕlb ėtdük.*** (Ferec 855/1451 v. 102b).

Osm. **kazielkuzat/kazlelkudat** 'kadıların kadısı (kadıya nezaket hitabı)' < Ar. ***ḳāḍī'a l-ḳuḍāt*** a.m. ※ ***Mevlānā ḳāḍī'e l-ḳuḍātuŋ yaşı uzun olsun!*** (Ferec 855/1451 v. 119a).

kazil, b. ***gazll***.

Osm. **kaziyāne** 'bir kadıya yakışır' < ***kāzī*** + Fa. ***-āna***, b. ***acizane*** ⊡ ※ ***Durdı, ḳāżiyāne don geydl, saḳal daḳındı, ṭaylasān büründi.*** (Ferec 855/1451 v. 224b).

kaziye/kazlyye 'dâva, mesele' < Ar. ***ḳaḍīya*** a.m. ※ ***Ḳażiyyei ḳāżīnüŋ 'avratı lşltdl, yılan ḳuşanub͜ huṣümete āġāz eyledi: "İki baş bir dizde, lkl͜ ḫātün bir evde olmaḳ olmaz!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 16b). ※ ***Ḥükm-lle beni ere vėrmek isterseŋ gendözümi͜ ḫancere bıraġuram. Ṣüret-l ḳażlyye budur.*** (a.e. v. 36b). Krş. ***kazın ayağı.***

kazma I 'toprağı kazmakta kullanılan saplı alet' < ***kaz-*** + ***-ma*** eki, b. ***akıtma*** ⊡. ※ ***Ötekller küçük toprak sahipleri, yarıcı veya üçteblrcl köylülerdi ki vilayete blder, kazma sapı, yahut çapa için ırgat tedarikine gidiyorlardı.*** (Orhan Kemal 1951s s. 22). ***kazma kürek*** 'toprakta bir çukur açmak için lâzım gelen aletler, kazma ve kürek': ※ ***Nu'mān nā-çār olub, eline ḳazma kürek alub başı aitını ḳazmağa başladı.*** (Tārīḫ-i ḳırḳ vezīr 1303 s. 256). ※ ***Bütün civār köyler efrād-ı İslāmīyesl yola sürülmüş, ḳazma kürek çapalayub ḍuruyorlardı.*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 75). ***kazma dişler*** 'çok iri ve dışarı doğru çıkık dişler': ※ ***Artık, Şanl paşanınkinde, dil bir karış çıkmıştı. Ağzı açık, soluk soluğa, kazma dişleri meydanda.*** (S.M. Alus 1933p s. 81).

kazma II 'kazmak işi' < ***kaz-*** fiilinin ***-ma*** partisipi, b. ***budama*** ⊡. ※ ***Mahalleyi bir yandan polislerle jandarmalar sardılar, bir yandan da Belediyenin yıkım ekipleri dev gibi kazma makineleriyle içeri daldılar.*** (F. Erdinç 1973 s. 151).

kazmir 'çok ince bir yün kumaş' < Fr. ***casimir*** a.m. (Hindistan'daki Kaşmir eyaletinin adından) G. Meyer 1893 s. 55. ※ ***"Maaştan başka, tıkır tıkır tayın bedeli. Ekmeğin hası. İstediğin kadar erzak, her yıl kat kat kazmlr kumaş, odunu da, kömürü de cabası." —"Ne olursa olsun, Ben olsam kızımı zabite vermem."*** (F. Erdinç 1955 s. 141). Krş. ***kaşmir.***

kazuk/kazık II 'toprağa çakılmak üzere ucu sivriltilmiş çubuk' < ETk. ***kazġuḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 682. ※ ***Ḥaşiyrcl delük taḫta-yile bir ḳac ḳazuḳ, bir deste ḳamış götürdi, Cipur ḳatına getürdi. Ḳamışdan ip burdı, arış bağladı, argac gecürdi.*** (Ferec 855/1451 v. 238b). ※ ***Ahırın kazıklarında is pas içinde asılı duran tunçtan yapılmış "hatap" çanlarla "tıkırdak"ların seyrek te olsa günleri doğuyor bazan: Ay tutuluyor, güneş tutuluyor.*** (M. Makal 1954 s. 52).

kazulet b. ***kazurat***

kazuma, b. ***gazoma/gazıma***.

kazurat/(Halk ağzı) **kazulet** ‘pislik, dışkı’ < Ar. ***ḳaḏūrāt*** a.m. ※ ***Beni bendlü bile yėtdiler. Görenler “Şeh–zādei bu öldürmiş” dėyüb yüzüme tükürdiler, ḫār u ḫāşāk, ḳaẕūrāt–ı nā–pāk başuma dökerler.*** (Ferec 855/1451 v. 44b). ※ ***Aman bey evlâdım içim, dışım birbirine karışıyor, boğazıma kadar midem kaynadı. Yüzünüze güller, kendimi tutamayıp istifrağ edeceğim. Kaldık, kaldık, o kazurat hamalına mı kaldıḳ!*** (S.M. Alus 1934 s. 353–354). (mecazî manada) ‘lanet, şirret’: ※ ***Bu kazuletin yüzünde nur, fer yok, bakışı bile ok gibi saplanıyor; böylelerin yedi mahalleye zararı dokunur, demedim mi?*** (S.M. Alus 1933p s. 169). ※ ***Ayol kazulet karı geliyor; gene eve ayağını sokacak. Koşun, aşağıdakilere tenbih edin, kapıyı sürmelesinler, kol demirini taksınlar!*** (S.M. Alus 1934 s. 396).

kâzur, b. ***gâzür***.

keb/kep I/**geb** ‘kunduracı kalıbı’ < ?? ※ ***Başmaḳcı çün başmaḳdan kebi çıḳardı, getürdi, devlügecüŋ yüzine sürmege, devligeç ḫöẕ ācıġub dururdı, ṣandı kim her kün yėdügi etdür. Eyle yapışdı kim ayruḳ başmaḳ keblemege yaramaz oldı.*** (Ş. Şeyhoğlı 1973 s. 242keb) (Bu veride ***keb*** ‘erkeklik uzvu’, ***keble–*** fiili de ‘erkeklik uzvu ile duhul etmek’ anlamına mecazlı kullanılmıştır. [Editörün notu]). ※ ***Gebci dükkānına varanlara “Gebe mi geldüŋ?” dėyeler.*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 151 no. 216). ***keb yon–*** tabirinin mecazî manası bilinmiyor, fakat ***keb*** kelimesinin aynı zamanda ‘erkeklik uzvu’ manasında bir argo tabir olması belki bir ipucu verebilir (b. yukarıda Marzubān–nāme’den alınan hikâye): ※ ***Ol güzel başmaḳcıya, çiriş geçermiş seg raḳīb | Vay bozaydı aġzınuŋ ol yunmaduḳ güldānını. | Yāra bir dikicilik ėtdüm dėr idi seg raḳīb, | Keb yonarmış ṣoŋra bildüm ol itüŋ yalanını.*** (Necātī Beg 1963 s. 509).

kebāb/kebap b.m. (ızgara et) < Ar. ***kabāb*** a.m. ※ ***Gāh şarābdan icer, gāh kebābdan yėr.*** (Ferec 855/1451 v. 45b). ※ ***Ḳız her gün eyü ṭaʻāmlar, şarāblar, kebāblar iḥżār ėderdi.*** (a.e. v. 120a). ***kebāb et–*** ‘ızgarada pişirmek’: ※ ***Çüpān içerü girdi, birinüŋ eline yetişdi, aldı. Vardı şunda boğazladı, od yandurdı, kebāb eyledi, yėdi, doydı.*** (a.e. v. 228b). ***kebap kestane*** ‘kavrulmuş kestane’: ***Kebap kestane çıktı mı, haftanın birkaç gününü ve gecesini mutlaka o taraflarda geçiririm.*** (S.M. Alus 1944 s. 137–138).

(Halk ağzı) **kebabiye/kebabye** ‘tütünün külü’ < ***kebab*** + ***–iye*** eki, b. ***adliye*** ⊡. ※ ***Keseyi çekti ordan, doldurdu, birėz çıbıġ doldurdu, işti, kebabyesini yaranın üstüne döktü.*** (A. Caferoğlu 1941 s. 31).

kebap, b. ***kebāb***.

kebçe/kepçe/kefçe I ‘uzun saplı, yuvarlak ve derin kaşık’ < Fa. ***kabça/kapça/kafça*** a.m. ※ ***Her gemide bir zift ḳazanı ve bir yaġ ḳazanı ve kevgīr ve kefce muḳarrerdir.*** (Kātib Çelebī 1329 s. 157).

kebçe/kepçe/kefçe II (gemicilik terimlerinden) ‘müdevver kıçlı gemilerin dümen evi etrafındaki dış satıhlarının değirmi kısmı’ L. Gürçay 1943 s. 243. ※ ***İkinci kaptan Kudret, hareket filâmasına yüreği sızlıyarak bakardı. Islak gözleri bodoslamadan kepçeye, şapkadan karga yuvasına ve sinteneye dolaşır, fakat hepsini silik, bulanık görürdü.*** (Reşat Enis 1947 s. 75). ※ ***Veli ağ kepçesiyle*** (metinde ***kepsesiy-***

le*) *yardıma koşayım derken pantalonunun paçası güvertede serili duran takımların birisinin iğnesine takıldı. Güverteden tepe takla kayığın ambarına devrildi. Başı yarıldı. Ayağa kalkınca ilk işi "Nasıl? Balık geldi mi?" diye sormak oldu. (Halikarnas Balıkçısı 1947 s. 59). (balıkçılıkta) ***kefçe vur-***: ※ ***Simon Akdenizin en usta voltacısıdır. On beş kiloluk balığı çekip de öyle bir kepçe vurur ve balığı kayığa alır ki!*** (Reşat Enis 1947 s. 264). ***kepçe yıldızları*** (?) (belki bu da gemici dilinde kullanılan bir tabir): ※ ***Acaba bu gece limanda tek demirle yatabilecek miyim? Acaba neden hilâl yılan dili gibi ip ince ve zehirli? Kepçe yıldızları neden böyle hırçın hırçın kıpırdaşırlar?*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 133).(Bu verideki ***kepçe yıldızları*** deyimi ile Büyükayı 'Ursa Major' ve Küçükayı 'Urso 'Minor' takımyıldızları kastedilmiştir. [Editörün notu]).

AD. **kebe** 'kaba kumaştan yapılmış ceket, palto, aba; yünden örülmüş kalın kilim; keçe' DS 2713–14 < M. Räsänen 1969 s. 244, kelimeyi yakın manası olan ***kepenek*** kelimesine bağlamak ister, fakat iki kelime arasındaki münasebet meselesine dokunmaz. Tietze 1955 no. 94, kelimeyi Yun. ***κάπα*** (kápa) üzerinden Lat. ***cappa***'ya bağlamaya çalışır (krş. Tietze 1982z no. 94). Fakat uzak yakın birçok dillerde bulunan kelimenin (mesela Ermenice, Kürtçe, Gürcüce, Suriye Arapçası ve Azerbaycan Türkçesinde) etimolojisi daha tam olarak aydınlatılamamıştır denebilir. ※ ***Evsāṭ-ı nāsdan olanlaruŋ ḫidmetkārları kürk ėdinmek, şān-ı devletmende mālik 'azīzler rūz-ı tāblstānda kebe geymek gibidür, meger ki ol nökerler Yūsuf-liḳā dilberler ve ḥüsn-i ḫulḳ issi sīm-berler olub melāḥat u behcetlerine baḳıla ve maḳām-ı 'ubūdīyetdeki ḫidmetlerinden iġmāż ḳılına.*** ('Ālī 1587 v. 138b). ※ ***Ara sıra yamaçlardan çan sesleri işitiliyor ve bazan karşımızda, birdenbire, gebeli bir çoban peyda oluyordu.*** (R.H. Karay 1939a s. 136). ※ ***Çenelerinin altından uçları sıkıca bağlı yemenilerle yarı yüzleri örtülü birkaç kadın ortaya çeki düzen veriyorlar, ocağın tâ yanına bir ayı postu, bir kebe seriyorlardı.*** (R.H. Karay 1940m s. 59).

Osm. **kebg** 'keklik' < Fa. ***kebg*** a.m. ※ ***Eṭrāfda ḳafesler āvīhte, her birinde ḳuşlar beslemişler: fāḫte vu bülbül u ṣulṣul u ḳumrī vu hezārdestān u ṭūṭī u kebg...*** (Ferec 855/1451 v. 115a).

Osm. **Kebikec** 'ana'neye göre, güvelerin kralının adı' (eski el yazması kitaplara onun adını, 'haşerat kitaba dokunmasın' diye yazarlardı) < Ar. ***kabīkac*** aslında 'Ranunculus asiaticus, sırtlanayası' çiçeğinin adıdır. ※※

kebin, b. ***kâbin***.

Osm. **kebīr** 'büyük' < Ar. ***kabīr*** a.m. ※ ***Sen varasın, yüz urasın, ol onuncı kebīr ṣanemi ḳardaşcuḳları ḳatına getüresin.*** (Ferec 855/1451 v. 56a). (sıfat olarak) 'kavrulmuş'. ※※

Osm. **kebirge/kebürge** 'davul' R. Dankoff 1991 s. 48 <Çağ. ‼ ***kevürge*** a.m. G. Doerfer 1963 I, s. 175. ※※

keb keb/geb geb 'çivili pabuçların çıkardığı sesler' < ses taklidi tabirlerden. ※ Ġosretdu şıruḳda olu on beş sene geb geb... ('A. Ġālib Paşa t.y. s. 9; ***Geb geb, ṣırıḳ ḥammāllarlarınıŋ ayaḳlarınıŋ patırdısıdır.***). Krş. ***kebkeb.***

AD. **kebkeb/kepkep** 'küçük ayakkabı çivisi' DS 2749, TS 2440 < ses taklidi tabirlerden, krş. ***kapkap.*** ※ ***Müzeŋüŋ kebkebin öpsem dėdüm;***

ol şāh dėdi: | "Ol demür leblebidür, kimse ḳoyurmaz aŋa diş." (Ẕātī 1970 II, 98). ※ ***Sevinçten içim içime sığmazdı. El tezgâhında dokunmuş siyah benerveğim, sırça düğmeli mintanım, kepkepli ayakkabılarımla idare yerine öyle bir kurulurdum ki!*** (Z. İlhan 1948 s. 39).

Osm. **kebş** 'koç' < Ar. ***kabş*** a.m. ※ ***Andan eyitdi: "Ol dört cānever-i pürhüner ki atasuz anasuz idiler, yėr yüzinde yüridiler kimler-idiler?" dėdi. Şeh-zāde eyitdi: "Ādem u Ḥavvā, kebş-u (!) İbrāhīm, ʿaṣā-yı Mūsā, nāḳa-ı Ṣāliḥ." dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 136a).

Osm. **kebüter** 'güvercin' < Fa. ***kabūtar*** a.m. ※※

Osm. **kebuterhane** 'güvercinlik' < Fa. ***kebüter-ḫāna*** a.m. [***kebüter*** ve ***ḫāna*** 'ev', b. ***abdesthane*** ⊡]. ※ ***Andan bāġubān şeh-zādei kebüterḫāneye iletdi, penhān eyledi.*** (Ferec 855/1451 v. 201b).

EOsm. **kebülgenci** 'fahişe' < Batı Mo. G.J. Ramstedt 1935 s. 215a (?). ※ ***Bir kebülgenci ʿavrat evin, kim kebürāsın*** (metinde ***küberāsı***) ***ẓurefāsı anuŋ ḳatında ṣoḥbet ėderlerdi, buldı, anda başın ḳodı, odalandı. Gündüz gezer-idi, teferrüclenürdi. Gėce gelür-idi, anda yaturdı, içer-idi.*** (Ferec 855/1451 v. 92a).

kebürge, b. ***kebirge***.

AD. **kecaba/kejava/kejova** 'gelinin götürüldüğü tahtırevan' THASDD II, 863, A. Caferoğlu 1942 s. 263, A. Caferoğlu 1944 s. 249 < Fa. ***kacāba/kacāva/kajāba/kajāva*** 'camel-litter for women' Tietze 1969 no. 73. Krş. Kürt. ***kejāva/kecāva*** 'litére placée sur un chameau' Jaba-Justi 1879 s. 333. ※※

AD. **keci** I 'ipek kozası; suni ipek' DS 2714 < Fa. ***kac/kaj*** 'coarse silk of little value' F. Steingass 1930 s. 1016, 1027; Tietze 1969 no 72. ※※

AD. **keci** II 'makara ipliği: sicim' DS 2715 < Kürt. ***keji*** a.m. Jaba-Justi 1879 s. 333 < Fa. ***kacī*** 'raw silk from the cones' F. Steingass 1930 s. 1017. ※※

kecim, b. ***gecim/geçim***.

Osm. **kecfehm** 'kıt-zekâlı (kimse)' < Fa. ***kac-fahm*** a.m. [***kac*** 'eğri' ve ***fahm*** 'anlayış'] ※ ***Cümleden biri Mevlānā-yı Rūmī —ḳaddese sirrehü— ḥażretleridür-ki māh-ı burc-ı maʿrifet iken, nāḳıṣu l-iẕʿān kec-fehmler gendüleri şehrden sürmişler idi.*** (ʿĀlī 1982 [1581] II, 244).

Osm. **kecnihad** 'kötü zihniyetli' < Fa. ***kac-nihād*** a.m. [***kac*** 'eğri' ve ***nihād*** 'karakter']. ※ ***Anlara müntesib geçinen kec-nihāda yüf! | Dünyā ḥarīsi, dün u denī bed-nijāda yüf!*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 118).

AD. **keç** 'nemli yer' DS 2715 < Batı Erm. ***kēç***/DoğuErm. ***gēç*** 'nemli, rutubetli' R. Dankoff 1995 no. 98. ※※

keçe I/**keyçe** 'dokunmadan, dövülmekle elde edilen kaba kumaş' < ETk. ***keçe*** a.m. Clauson 1972 s. 694. Kelimenin menşei bilinmiyor, krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1696, H. Eren 1999 s. 225. ※ ***Sürü ḳatına gelicek gördi bir daġ gibi yigit, ḳızıl kėyceden donı var, iki ucı demürlü bir aġacı omuzına bıraḳmış, koyun icinde durur.*** (Ferec 855/1451 v. 228a). ※ ***Sabaha karşı, Ali usta bir de uyanıp baktı ki vaziyet berbat. Ağzı keçė mi keçe. Midesi allak bullak. Bir susuz, bir susuz ki, deryaları içse kanamıyacak.*** (B.S. Kunt 1953 s. 13). ***keçe külâh***

ol- 'ordudan veya resmî vazifeden çıkarılmak': ※ ***Eski rütbesini tekrār alıncaya ḳadar bir kimseye kendini bildirmemişdi. Bir daha keçe külâh olmağı kim ister?*** (Nâmıḳ Kemāl 1307 s. 75). ※ ***Bu iki çetede semtlerince keçe külâh edilmiş, ya'nī teşkīlātdan ṭard edilmiş yalın ḳıçın ḳabādayılarla raḥmetli oduncu İsmā'īl gibi bıyığıŋ palalığından, sesiniŋ gürlüğünden dolayı yürekli ẓann edilenler de var idi.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 330). ***keçenin dört ucunu birden suya salıver-*** 'acz göstermek, kendini bırakmak': ※ ***Çalınsa bir gezin 'ışḳ ṭabl-bāzı, | Ḳomaz hāṭırda hergiz gizlü rāzı. | Kiçe suya bıraḳdı, oda cānı.*** (Meḥmed 1965 s. 181 no. 5146–47). ※ ***Yaşayış tarzını saat gibi tanzim eden bu iradeli, azimli adam nasıl olmuş da böyle keçenin dört ucunu birden suya salıvermişti?*** (R.C. Ulunay 1941 s. 257). ***keçesini sudan çıkar-*** 'güç olan bir işi yoluna koyarak rahatlamak, kendini kurtarmak': ※ ***Ne oynayam, ne bir dutam ārām, | Kīlīmümi meger sudan çıḳaram!*** (Fḫrī 1974 no. 1845). ※ ***Hele Ṣâlīḥ keçesini ṣudan çıḳaracaḳ bir çağa gelmeksizin Paşa'nıŋ ölmekdeki istī'cālīne daha ziyāde cānı ṣıḳıldı.*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 165–166). ※ ***Ben kalabalık işi sevmem. Ağam Murat: "İnsanoğlu hep beraber çalışmalı!" der. Lâf mı şu? Herkes kendi başına keçesini sudan çıkarsın.*** (Kemal Tahir 1957k s. 80).

AD. **keçe** II, b. ***geçe*** II.

AD. **keçel** 'kel' TS 2395, A. Caferoğlu 1942 s. 263, A. Caferoğlu 1944 s. 249 **<** Fa. ***kaçal*** a.m. F. Steingass 1930 s. 1017, krş. Az. Tk. ***keçäl,*** Kürt. ***kāçāl*** a.m. ※※

keçeleş- 'vücudun bir yeri uyuşup hassasiyeti azalmak' < ***keçe*** + isimden o şey hâline gelmek manasında fiil yapan ***-leş-*** genişlemesi, b. ***bayramlaş*** ⊡. ※ ***Soğuktan dudakları, ellerinin uçları keçeleşti.*** (A. Ağaoğlu 1980ö s. 220).

AD. **keçelīnak (kuşu)** 'kelaynak, dünyada yalnız Fırat bölgesinde yaşayan hindi büyüklüğünde başı çıplak, kara tüylü göçmen bir kuş, Gerantucus Eramita –Ibis– Waldrapp' DS 2715 < Fa. ***kaçal*** 'kel' ve '***aynak*** 'gözlük', ikinci varyantta ***keçel*** kelimesinin yerine Türkçe tercümesi olan ***kel*** kelimesi gelmiştir. Krş. ***kelaynak***. ※※

keçere, b. ***gecere***.

keçi b.m. (bilinen evcil hayvan) **<** ETk. ***eçkü*** a.m., (bu metathèse için krş. ***ekşi → eşkī***). ※ ***Geçende İsmail'in tekesi Huriye'nin keçisine bedava aştığı kavgasında yüreğim titredi, titredi, canım boğazıma geldi ...*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 30). ***keçileri kaçır-*** 'delirmek; bunamak': ※ ***Hele aşçı yok mu, herif keçileri kaçırdı kaçıracak.*** (A. İlhan 1953 s. 225). ※ ***Bayram korku ile doğruldu: "Anam keçileri kaçırıyor galiba!" dedi ürpererek. Haççayı uyandırdı. "Kalk gız, anama bir şeyler oluyor. Kalk, bir bak!"*** (F. Baykurt 1959y s. 270). ※ ***Ulu Tanrım, ben bir gün keçileri kaçırmasam iyidir.*** (M. Seyda 1966 s. 223). ※ ***Salonda hepīsi birden gezinmeye başlayınca benim de keçilerim kaçar, doğru banyoya kaçarım.*** (M.G. Anadol 1984 s. 62). ***keçi yolu*** 'daracık ve düzgün olmayan dar yol, patika': ※ ***Hınzır çingene, beni öyle ormanların içine daldırıyor, öyle incecik, belli belirsiz ve kapkaranlık keçi yollarından geçiriyordu ki, adeta kendimi bir rüya görüyor sanıyordum.*** (Aḥmed Rāsim 1939 s. 94). ***Ahfeşin keçisi gibi baş salla-*** tabiri için b. ***Ahfeş.***

keçiboynuzu/keçi boynuzu 'bir ağaç (Ceratonia siliqua) ve onun yenebilen meyvesi' < ***keçi*** ve ***boynuz,*** meyvesinin şeklinden dolayı, krş. Alm. ***Bockshorn.*** ※※ ***keçiboynuzu gibi*** 'işi çok, verimi az olan': ※ ***Onun için ben daima keçi boynuzu gibi bilhassa şahsıma aid cevaplar veririm.*** (B. Felek 1947 s. 230).

keçkül, b. ***keşkül*** I.

ked kıl–, b. ***kedd kıl–***.

Kedalan/Gedelan/Gādelan 'Katalan, İspanya'nın Akdeniz kıyısı ve orada yaşayan, ayrı bir diyalekt konuşan ahaliye verilen ad' < İsp. ***Catalán***. ※ ***Bu faṣıl Kedelān adalarıŋdan Menārḳo nām cezīreyi beyān ėder.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 530). ※ ***Cineviz ve Gādelan ve Vanedik | Her birisi leşkeriyle bir melik.*** (Enverī 1928 s. 105).

AD. **kedavet/gedavet** 'soğuk esen rüzgâr, poyraz' DS 1964, 2717 < Yun. ***καταιβάτης*** (katajbátēs/katevátis) a.m. (asıl manası 'aşağı inen', yâni 'gök gürlemesi ve yıldırımlarla dağlardan inen tanrı Zeus'un lakabı') Ch. Tzitzilis 1987g no. 178. ※※

Osm. **kedbānü/keẕbānü** 'ev sahibesi, hanım efendi' < ***kad-bānü*** a.m. [***kad*** 'ev' ve ***bānü*** 'hanım']; ikinci varyant için b. ***azine*** ⊡. ※ ***Yanında bir ked-bānü var. Aŋa buyurdı, eyitdi: "İ māder! Oşbu biy-çāre mecrūḥ ġarīb yigidi meẕellet dopraġından götür, cirāḥatlerini ḫuşke-bend ėt, ḳanını ḳoḳını yu!" dėdi. Keẕ-bānü cāriyelere buyurdı; ėtdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 98a).

kedbanulık 'ev idareciliği, ev işlerini idare etme vazifesi': ※ ***Şeh-zāde bir ḳac günden ṣoŋra buyurdı, Karıcuġı getürdiler, duḫterüŋ kedbānüligin aŋa vėrdi.*** (Ferec 855/1451 v. 140b). ***kedbānülıḳ et–*** 'evi idare etmede usta olmak': ※ ***Bir bī-hüner 'avratı vardur. Ne-ki eve gelür, 'avrat anı biy-hüde yėre ḫarc ėder, ked-bānülik eylemez.*** (a.e. v. 191a).

Kedelan, b. ***Kedalan***.

Osm. **kedd/ked kıl**– 'bir şey dilemek, istemek' < Fa. ***kadd*** 'importuning, urging a request; tormenting, troubling' [< Ar. ***kadda*** 'gayretle çalışmak, çalışıp çabalamak'] ve ***kıl–*** fiili. ※ ***Çalap dergāhına her kim ḳıla ked, | Ḳabül ola, olmaya red.*** (Meḥmed 1965 s. 169 no. 4609). ※ ***Ulu şāhlar ḳapusından ḳılur kedd, | Ḳapucıŋ yoḳ ki ḳıla anları redd.*** (Faḫrī 1974 s. 257 no. 50).

AD. **kedene** 'çift süren hayvanların boyunlarına takılan meşin halka, boyunduruk' DS 2717 < Ar. (Suriye diyal.) ***kaddāne*** 'joug des bueufs de labour' ['öküz boyunduruğu'] A. Bathélemy 1935 s. 707. ※※

AD. **kedeleç**, b. ***gedeleç***.

Osm. **keder** I 'bulanıklık, donukluk' < Ar. ***kadar*** a.m. ※※

keder II 'kaygı, dert' < Ar. ***kadar*** a.m. ※ ***Pek āh u vāh ėdiyorsunuz, beŋzer ki bir kederiniz var.*** (Nāmıḳ Kemāl 1967 [1866] I, 67–68). ※ ***Dudağının sol kenarındaki çizgiyi hatırlıyor. Kederli ya da yorgun olduğu zamanlar derinleşen bu çizgiye "yorgunluğumun barometresi" derdi.*** (O. Baydar 1998 s. 135).

Osm. **kedernak** 'bulaşmış, bulanık' < ***keder*** I + isimden sıfat yapan Fa. ***–nāk*** eki, b. ***ferahnak*** ⊡. ※ ***Şāfi'ī nāmındaki ḥavżı nā-pākdür-ki iriŋ***

şüretinde ḍonmış, sümük ve balġam-ile müncemid olmış, tükrük gibi nesneler-ile kedernāk ve ẓāhiri ve bāṭını pür-ḫass u ḫāşāk... (ʿĀlī 1975 [1599] s. 110).

Osm. **kedhuda/kethüda** 'ev sahibi, aile reisi' < Fa. ***ked-ḫudā*** a.m. [***ked*** 'ev' ve ***ḫudā*** 'sahip, efendi']. ※ ***Evüŋüŋ ḥākimi ve ked-ḫüdāsı sensin. Senüŋ maṣlaḥatuŋa ḳanarlar, ḳanduġuŋ yėre ḳonarlar.*** (Ferec 855/1451 v. 14a). ※ ***Şeh-zādeden ʿöẕür dile, ben u temāmet ket-ḫudālar şermesārlaruz ki şarṭ-ı ḫidmeti yėrine getürmedük.*** (a.e. v. 58a). ※ ***Kimse ʿavratına ṭalāḳ vėrmelü olıcaḳ, kime ne? Buŋa ne keṯhudā gereg-imiş? Güc-ile ʿavrat-mı boşadurlar-imiş?*** (a.e. v. 119a). ※ ***Bir ḳac günden ṣoŋra pīr bāḳī sarāya göcdi, ked-ḫudālıḳ oġlanlarına degdi.*** (a.e. v. 123a). 'hazinedar, kasayı idare eden': ※ ***Siz daḫı benüm-ile gelüŋ! Evet ket-ḫudāŋuz ben olayın, benden yėŋ, içüŋ, geyüŋ! Aḫçaŋuzı ben başarayın, artsun.*** (a.e. v. 96a). 'kahya, ev işlerini idare eden': ※ ***Ben de paşanın kethüdasıyım. Bir para vermeden cenazeyi buraya gömeceğim.*** (H.R. Gürpınar 1970 s. 42). Krş. ***kâhya/kihaya.***

kedi b.m. (bilinen evcil hayvan) < Erm. ***katu/gadu*** a.m. R. Dankoff 1995 s. 166 no. D27; krş. Ar. ***ḳiṭṭ*** 'erkek kedi', ***ḳiṭṭa*** 'dişi kedi'. ETk. ve EOsm. ***çetük/çetik*** 'kedi'. ※ ***Kedi kim ḳolayında bula ḳuyruḳ | Ne aġac yėmesin aŋar, ne sıyruḳ.*** (Meḥmed 1965 s. 160 no. 4214). ※ ***Bu tefrīḳ-ı firāşı taʿḳīb eden sekiz on geceyi ḳarı ḳoca bir oḍa dāḫilinde, ḳarşıdan ḳarşıya kedi cigere baḳar gibi bir birimize enẓār-ı taḥassür ʿaṭf-ile geçirdik.*** (H.R. Gürpınar 1330 s. 228). ***Düşünün bir kere, on dört yaşlarında bir çocuk, koskoca pehlivan yapılı ve kendi karısının tabiri vechile ip koparan koskoca bir lenduhadan intikam alacaktı! Buna kediler bile gülerdi!*** (Aḥmed Rāsim 1938 s. 27–28). ※ ***Aferin be İzzet! Gene kedi gibi dört ayak üstüne düştün!*** (E.E. Talu 1937 s. 174). ※ ***En son, yukardakini getirdiydi. Neyse çok şükür, uçurmadan, kaçırmadan nikâhladı kendine. Oh dedim içimden, kedi olalı beri bir fare tutabildin.*** (M. Seyda 1969 s. 89). ※ ***Kediye peynir tulumu inanılır mı? Olacağı budur işte!*** (H. Taner 1951t s. 3). ※ ***Mahallenize geldim geleli kimin kedisine pis dedim? Kendi evimde kendi yağımla kavruluyorum.*** (Musahipzade Celal 1936ka s. 71). ※ ***E canım, o da şefliğini, müdürlüğünü başka nasıl göstersin? Kediye "pisliğin derman" demişler, eşmiş, yere gömmüş. Herif naza çekmesin mi?*** (M. Körükçü 1950 s. 74). ※ ***Ḳızcağız öyle bir derde çatdı ki söylemekle bitmez. Belālısı kedi yavrusunu ṭaşır gibi zavallıyı evden eve ṭaşıyor. Hīç göz açdırmıyor.*** (H.R. Gürpınar 1316 s. 360).

kedilen- 'uyuyan kedi gibi ses çıkarmak, mırıldanmak' < ***kedi*** + ***-len-,*** b. ***abaplan-*** ⊡. ※ ***Mama yaşlı bir Yahudiydi. Başını kapı demirine vermiş, mırıl mırıl kedilenıyordu.*** (Tarık Dursun K. 1966 s. 60).

AD. **kedin** 'kadar' E. Gemalmaz 1978 III, 194 < ETk. ***kedin*** 'ardında' (?) ※ ***Padişah diyir çi, "Cel, bunun peşine cideg. Bahah çi bu çimdir?" Lâleyinen padişah gahir, Mustafanın arhasından cidirler. Mustafanın konağına kedin tegip ediller.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 315).

Osm. **keduret** 'bulanıklık' < Ar. ***kudūra*** 'inégalité d'une couleur qui est mauvaise' R. Dozy 1927 II, 449. ※ ***Bir zaman onu uyandırmıya kıyamadım; belki de rüya görüyordu. O rüyalar ki sırlı bir cihanın penceresidir; fakat vücudumuzun kedureti ve kesafeti o şeffaf***

cama bile tesir ederek bir perde olmuş ve bizi, görülecek nice hakikatlardan mahrum bırakmıştır. (S. Ayverdi 1941 s. 69).

Osm. **keʾenne** 'güya, adeta, sanki' < Ar. ***kaʾanna*** a.m. ※ ***Ve eger kāşif ise ḳılıcı öŋinde götürdür, keʾenne sāʾir cündīlerden mümtāz görinmege raġbet ḳılur.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 134). ※ ***Oġlum, evlādım, nūr-u 'aynım, biz keʾenne sizin pederleriŋiz maḳāmındayız. Şu İstanbul sevdāsından vāz-geçiŋ. Hemān͜ harc-ı rāhıŋızı alub maḳām-ı meʾmūrīyetiŋize gidiŋ!*** (R.N. Güntekin 1928 s. 7).

kef I 'köpük' Meninski 1680 III, 3760 < Fa. ***kaf*** a.m. ※※

kef II, b. ***keff***.

Osm. **kefāʾet/kifāʾet/kifayet** 'müsavilik, eşitlik (zevç ile zevcenin içtimai mevkileri hakkında)' < Ar. ***kafāʾa*** a.m. ※ ***Şeh-zāde bir gedāya, bir bī-nevāya raġbet ėderse men' ėtmezler. Daḫı bir şeh-zāde buŋa raġbet ėderse ki bu dilemeye kifāʾet bulındı dėyüb dutub çıġırdı çıġırdı vėrmezlerdi. Cāhilīyet anlara bu 'ādeti bu ma'niyden maṣlaḥat görürmiş ki soŋra ḳızuŋ, atasına, anasına, evliyāsına i'tirāżı olmaya.*** (Ferec 855/1451 v. 107a). ※ ***Saŋa vācibdür ki baŋa eylük ėdesin, daḫı beni yaḳīn bilesin ki aramuzda kefāʾet yoḳdur. Benüm cüftüm olmaġa şāyiste degülsin.*** (a.e. v. 110b). ※ ***Bu şehrde seni bilür kişi yok. Bular meşhūr͜ hʷācalardur. Senüŋ bulara ne kifāyetüŋ olsun?*** (a.e. v. 119a).

kefaf/kifaf 'ancak yetecek kadar azık' < Ar. ***kafāf*** a.m. ※ ***Her kimüŋ bir emīn yėrde yurdı ola, anda kifāf ḳadarı dirlik bula, aŋa ḳanā'at ḳılmayub artuḳ isteye, ol kişi 'āḳıl olmaya ve ni'met ḳadrini bilmeye.*** (S. Şeyh-oğlı 1973 s. 226).

kefal 'bir deniz balığı' Meninski 1680 III, 3978 < Yun. ***κέφαλος*** (kéfalos) a.m. G. Meyer 1893 s. 23, G. Doerfer 1967 III. ※ ***Ol gölüŋ aġzı deŋize açuḳ olduġı sebebden deŋizden kifāl balıġı gelür, girür. Eyle olsa meẕkür gölde kifāl balıġı daḫı çoḳdur.*** (Pīrī Reʾīs 1935 s. 333).

kefaloma (balıkçılık terimlerinden) 'dalyandaki yan ağı' < Yun. ***κέφαλιωμα*** (kefályoma) a.m. Kahane-Tietze 1958 no. 788. ※※

kefāret/keferet 'kendi günahını affettirsin diye üzerine alınan ceza (ms. verilen sadaka)' < Ar. ***kafāra*** a.m. ※ ***Bu ölecek olursa techīz ėdem, ḥaḳına ḳoyam, şāyed günāhlarumuŋ birine kefāret ola.*** (Ferec 855/1451 v. 176a). ***Bir keferete yaramaz*** 'nichts werth, es dienet, tauget zu nichts' (değersiz, işe yaramaz). ***Ne keferete yarar?*** 'Wozu tauget, dienet, nutzet es?' (neye yarar) ***keferetsiz*** 'unnütz, nichts gültig, ohne Krafft, ohne Würckung' (faydasız, geçersiz, etkisiz) Meninski 1680 III, 3982. Örnek için b. *Kitāb-ı müstetāb* 24.

kefce, b. ***kebçe***.

kefçe I ve II, b. ***kebçe*** I ve II.

AD. **kefe** I 'kirpi dikeni, Echinops' DS 2718, I. Hauenschild 1989 no. 450 < Sırp-Hırv. ***kefa*** 'brosse' E. Berneker 1924 I, 499 (?). ※ ***Yoğurdun nezzeti bizim otumuzdan ireli gelir, vali beyim! Yani sana nasıl arz edeyim? Kefe deriz bir ot vardır, bu Karabelende olur. Koyunumuz, davarımız orda yayılır. Bu otu da böyle nezzetli olur.*** (F. Baykurt 1967a s. 204).

kefe II 'elbise fırçası' Meninski 1680 III, 3985 < ***kefe*** I. ※※ ***kefele-*** 'fırçalayarak temizlemek' a.y. ※※

kefe III, b. ***keffe/kefe***.

kefek, b. ***kevek***.

kefen/kefin 'ölünün sarıldığı bez' < Ar. ***kafan*** a.m. ※ ***Cıḳ daşra yoḫsa buyururam, ḳafāŋı dögerler, Icİndegini dökerler, yā seni eski börk gibi oḳa dikerler, degül 'izzet-ile ölürsin, kefenüŋ dikerler!*** (Ferec 855/1451 v. 211b). ※ ***'Ār ėdermiş beni öldürmege ol sīm-tenüm, | Varayın, yalvarayın boynuma ṭaḳub kefenüm.*** (Şem'ī, A.N. Tarlan 1948 II, 69). ***kefeni yırt-*** 'ölüm tehlikesini atlatmak': ※ ***Lākin yumurṭaya cān veren Allāh, fuḳarā serḫöşu öldürmedi. 'Azrā'il ispirto ḳoḳan bu rūḥu ḳabż etmekden ġālibā iğrenmişdi. Baron kefeni yırtdı.*** (E.E. Talu 1341 s. 34). ※ ***Dünyanın hali tuhaf işte. Pehlivan Recep'İn iri gövdesi zehirli sıtmadan devrilir gider de, gazel yaprağı gibi narin herif kefeni yırtarmış!*** (K. Bilbaşar 1953 s. 38). ※ ***"Hani hasta dedİndİ?" —"Ne bileyim? Sıtma kötületmişti." —"Kefeni yırtmış öyleyse."*** (Kemal Tahir 1958 s. 310).

kefere 'kâfirler; kâfir, Müslüman olmayan' < Ar. ***kafara*** (***kāfir*** kelimesinin çoğulu), fakat Tk.de tekil kişi için de kullanılır, b. ***ahbab*** ⊡. ※ ***Anuŋ-İçün bu diyār kefereleri ve maḥbūbları ṣarıya mā'il beyāżsı çehre-İ zerdlerİ vardur.*** (Evliyā Çelebi 1928 [17. yy.] VII, 318). ※ ***Elyevm bu ḳā'İde ma'mūlün-bİh olmayub her bir dönüminden bedel-İ 'öşr müslİmāndan ve kefereden yüzer aḳça ḳayd olınmışdur.*** (Ö.L. Barkan 1943 s. 328). ※ ***Düş önüme, Çiftecevizlerdeki Nikolinin bostanına gidelim. Herif makul keferedir, karısı da güler yüzlü kadındır.*** (S.M. Alus 1933p s. 119).

keferet, b. ***kefāret***.

Osm. **keff/kef** II 'avuç' < Ar. ***kaff*** a.m. ※ ***Āheste ḳapu ḳaḳ. Ebü Bekir cıḳduġınlayın bī-güft zeri kefİnde ḳo, andan eyit: "Zeynü l-aşnām selām eyler, bu muḥaḳḳarı be-ḥükm-i teberrük vėribidüm, ḳabül eyle dėl*** (Ferec 855/1451 v. 57b). ※ ***Ebü Bekir ḳaḳıyub oġurlayın la'net oḳıyu geldi, ḳapuyı açdı, "Neye geldüŋ?" dėdi. Mübārek evvel zeri kefİnde ḳodı, andan şeh-zādenüŋ selāmın degürdİ, beyġāmı temām söyledi.*** (a.e. 58a). ※ ***Kef geçerse faḳr ile her nākese açmaz kefin, | Nev'īyā, Ḳāf-ı ḳanā'atde ferāġat gözleyen.*** (Nev'ī 1977 s. 435). ***kef ur-*** 'alkışlamak' ※ ***Yarındası sevinü vu uru kef | Melik eşİgine bağladılar ṣaf. | Hemān çevgān ṭopı başladılar.*** (Fạhrī 1974 s. 325 no. 1412-13). ※ ***Kef urub yüzüŋe başuŋ ḍaşa döker rüzİgār, | Cüş ėdüb 'ālemde ġāfil çağlama mānend-i yem.*** (Ẕātī 1970 II, 487).

keffe/BSTTk. **kefe** 'terazi gözlerinin her biri' < Ar. ***kaffa*** a.m., asıl manası 'avuç'. ※ ***İpi cekdİler, terāzü keffesi kenāra geldi. İcinde oturtdılar. Ṭanābı salı-vėrdiler, maḳarra dek gitdüm.*** (Ferec 855/1451 v. 45a). ※ ***Kocaman bir terazi, ovalarca kurulmuş, | kefeler gülümser, mestane mestane.*** (F.H. Dağlarca 1951 s. 55).

EOsm./AD. **kef geç-** 'takatı kesilmek, takatden düşmek, bayılmak, tükenmek, kudretten düşmek, güçsüz kalmak' TS 2396 < ***kef*** (hangi manada?) ve ***geç-*** (Vokal?) krş. ***kift düş-*** 'yorgun düşmek, güçsüz kalmak' DS 2870. ※ ***Düstür(-ı) bī-çāre Bānüyı gördüginleyin kef gecdi, bī-hüş***

oldı. Gendüye gelicek... (Ferec 855/1451 v. 236b). ※ ***Gün yüzin gördügümce kef geçerin, / Ṭatlu olur ziyāde˘ḫāb-ı bahār.*** (Ẕātī 1967 I, 177). ***'Ayn-i dāl ėtdi elif ḳaddümi bār-ı belā, | Kef geçer Ḳāf aŋa bir ḥamle taḥammül ėdemez.*** (Ẕātī 1970 II, 49). ※ ***Uṣūl ile dilber ki elde ḍutar def, | Semā' u ṣafā ile 'āşıḳ geçer kef.*** (Helākī 1982 s. 122).

AD. **kefgi**, b. ***kefki***.

kefgir/kevgir 'uzun saplı ve delikli kepçe' Meninski 1680 III, 4089 < Fa. ***kafk-gīr/kaf-gīr*** a.m. [***kafk*** 'köpük' + ***-gīr*** 'kavrayan, tutan', b. ***afakgir*** ⊡] Tietze 1982z no. 163. ※ ***Her gemide bir zift ḳazanı ve yaġ ḳazanı ve kefgīr ve kefce muḳarrerdür.*** (Kātib Çelebī 1329 s. 157).

kefil 'bir borçlunun borcunu ödeyemediğinde bütün sorumluluğu üzerine almayı taahhüt eden kimse' < Ar. ***kafīl*** a.m. ※ ***Anlardan kefīl alub anda yazalar, tā ki 'azeb˘ḫidmetin tamām ėtmedin gidüb veyā ˘hüd ġayb ėdicek 'azebe vėrilen kefīlden ṭaleb olına.*** (N. Beldiceanu 1967 v. 55b). ※ ***Fakat az sonra gelir, babamın kolunu tutar: "Yeter artık, bir daha yapmıyacak, ben kefil oluyorum," diyerek beni babamın elinden kurtarırdı.*** (T. Güner 1951 s. 35).

kefin, b. ***kefen***.

kefin defin, b. ***efin tefin***.

kefir, b. ***kefr***.

kefiye/kefye 'başa sarılan ve omuzların üzerine kadar gelen ince ipek örtülü kumaş, fesi başta tutmaya yarayan ipek bez' M.Z. Pakalın 1946 II, 237, ZTS 114 < Ar. (Suriye diyal.) ***kaffīye*** a.m. A. Barthélemy 1935 s. 722. ※※

kef kef, b. ***küf küf*** I.

AD. **kefki/kefgi** 'su kabağından yapılan saplı, derin kepçe' DS 2719 < Yun. ***καυκί*** (kavkí) a.m. Tietze 1955 no. 196, krş. Ch. Tzitzilis 1987g no. 104. ※※

AD. **kefle-** 'toz hâlinde bir şeyi avuçlayarak ağza atmak' DS 2720, Kemal Edip 1945 s. 116 < Ar. ***kaff*** 'avuç' krş. Kürt. ***kef*** a.m. Jaba-Justi 1879 s. 336, + isimden fiil yapan ***-le-*** genişlemesi Tietze 1958 no. 196. ※※

Osm. **kefr/kefir** 'köy' R. Dankoff 1991 s. 48 < Ar. ***kafr*** a.m. ※※

AD. **kefsizle-**, b. ***keyifsizlen-***.

AD. **kefşger/köşker** 'kunduracı, yemenici, kundura onarıcısı' DS 2980 < Fa. ***kafşgar/kauşgar*** a.m. Tietze 1969 no. 71. [***kafş*** 'ayakkabı' + ***-gar*** 'yapan', b. ***aferidegâr*** ⊡]. ※ ***Gördüm, düşdügüm yėr kefşgerler r[ā]stesidür.*** (Ferec 855/1451 v. 117a]. ※ ***Āşüfte eyledi bizi bir keşfger-nigār*** (Ẕātī 1967 I, 309). ※ ***Güzel değildim. Çirkin ve sıskaydım. Zaten azıcık güzel olsaydım, topal bir köşkere varmazdım.*** (A. Kutlu 1991 s. 81).

kefye, b. ***kefiye***.

AD. **kegank** 'tarlayı yabancı otlardan temizleme, çapalama' DS 2720 < Erm. ***k'ağhank'*** U. Bläsing 1992 no. 70. Krş. AD. ***kağan*** ve AD. ***kahniç***. ※※

AD. **keh/key** 'dağların en yüksek noktası, doruk; dağ sırtları; küçük tepeler, çıkıntılar' DS 2720, 2778 < Kürt. ***kew*** 'montagne' Jaba-Justi 1879 s. 337. ※※

kehān, b. ***kihān***.

AD. **kehel**, **kehellen-**, b. ***kâhil***.

Osm. **kehene** 'kâhinler, istikbali bildirenler' < Ar. ***kahana*** a.m. [***kāhin*** kelimesinin çoğulu, b. ***aceze*** ⊡]. ※ ***Der-ḥāl sulṭāna͜ haber ėtdiler. Sulṭān ne-ḳadar kehenesi, müneccimleri, remmāileri var-ise cem' eyledi, "Tīz bu müfsidi buluŋ!" dėdi***. (Ferec 855/1451 v. 243a).

AD. **keher** 'bir at rengi, doru' DS 2721 < Kalm. ***kēr*** 'dunkelbraun mit schwarzem Schweif und Mähne' (kuyruğu ve yelesi siyah olan koyu kahverengi at), ***keger*** 'rotbraun' (Kızılkahverengi) G.J. Ramstedt 1935 s. 230. ※ ***Dede Ḳorḳud keçi başlu keher ayġıra ṣıçradı, bindi.*** (Tezcan 2001 s. 63).

Osm. **kehkeşan** (astronomi) 'samanyolu' < Fa. ***kah-kaşān*** a.m. (***kah*** 'saman' + ***-kaş*** 'çeken, taşıyan' b. ***abkeş*** ⊡, ***-ān*** çoğul eki, b. ***canan*** ⊡); ***samanyolu*** bu kelimenin ödünçleme çevirisi, calque). ※ ***Felek her gėce bağlar keh-keşāndan | Bėline͜ hidmetüŋ-içün ḳuşağı.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 122).

kehle 'bit' < R. Dankoff 1991 s. 6 kelimeyi Fa. ***kahla*** 'bits of gold or silver' kelimesine dayanıyor diyerek izah eder, fakat bunun aksi daha muhtemel olmaz mı? ***kehle bazarı*** 'bitpazarı': ※ ***Ol serāser, dībā cāmeler bezzā[z]istān dellālleri elinde gezer yürir. Giderek eski büskileri kehle bāzārına daḫı şeref vėrür.*** ('Ālī 1956 [1586–87] s. 24). Krş. ***bit bazarı.***

kehlibār, b. ***kehrüba***.

AD. **kehlis**, b. ***kâhliz***.

AD. **kehne/kehni** 'küçük çapa' DS 2721, 2722 < Erm ***k'ał[a]han(k')*** 'çapalamak, yabanî otları temizlemek' R. Dankoff 1995 no. 770, U. Bläsing 1992 no. 70. ※※

Osm. **kehriz** 'yer altı su kanalı' < Fa. ***keh-rīz*** a.m. ※ ***Ve ol pīşe ki 'ilme ta'alluḳdur, Cilingirlik ve na'ibandlıḳ ve yapıcılıḳ ve kehrīz ḳazub ḍağlar dibinden yazulara şu çıḳarmaḳdur ve ne ki bunlara beŋzer var ise, bunlar bir pīşedür ki 'ilme mensübdur.*** (Mercümek Aḥmed 1944 s. 239).

kehrüba/BSTTk. **kehlibār** 'tespih ve süs eşya imalinde kullanılan bir madde' < Fa. ***kah-rubā*** a.m. (***kah/kāh*** 'saman' ve ***-rubā*** 'kendine çeken'). ※ ***Şanmaŋ bedendürür ten-i zerd u nizārumı | Bir kāhdur yapışdı yüzüm keh-rübāsına.*** (Ẕātī 1987 III, 163).

Osm. **kej** 'eğri; doğru olmayan, yanlış' < Fa. ***kaj*** a.m. ※ ***Mevlānā ḳāżīnüŋ 'ömri, devleti ziyāde olsun! Neye yoḳ yėre͜ haşm eyler? Elini gögsi üzerine ḳosun! Āḫır ḥisābı çekürge yėmedi, evvel ḥisābumı görsün, kej ise bir ḥisāb daḫı ėdeyim!*** (Ferec 855/1451 v. 127a–b). ※ ***Ben ḥisābı rāst eyledüm. Bunda ne kejlik var?*** (a.e. v. 127a).

kejava/kejova b. ***kecaba***.

kek I 'gevrek (ekmek)' < Fa. ***kak*** 'dry biscuit' F. Steingass 1930 s. 1039. ※ ***Vay efendim vay! Sütlü, bademli helvalar, zülbiyeler, kek lokmaları, neler neler, daha şimdiden sofralara dizilmiş!*** (Musahipzade Celal 1936gg s. 64–65).

kek II/**keyk** 'bir çeşit tatlı çörek' < İng. ***cake*** ※ ***Keyk, pasta taşıyan tekerlekli şık bir büfe dolaşıyor masalar arasında, çoğu kadınlar kalınlaşacaklarından korkarak çocukları için bir şeyler alıyor.*** (B. Duygulu 1963 s. 27). ※ ***İskambil kâğıtlarını ters çevirerek masaya bıraktım, mutfağa yöneldim. Sabahtan beri iki kez denemiş, ancak yine de kek yapmayı becerememiştim.*** (Z. Ankara 1991 s. 25).

(Argo) **kek** III, b. ***keko***.

EOsm. **kek** IV 'arzu, istek, keyif' < bugün unutulmuş olan bu kelime türlü şekillerde okunabilir; ben onu Koman. ***kek*** 'odium (nefret, kin, hınç)' kelimesine bağlayıp ***kek*** olarak okumayı teklif ediyorum. (Kelime başka araştırmacılar tarafından ***geŋ***, ***geŋümle***, ***geŋiyle***, ***geŋüŋce, geŋsüzün*** vb. okunmuştur. Her ne kadar bu kelimenin ***kek*** vb. okunması mümkün ise de Tietze Hoca'nın Komanca ***kek*** 'nefret, kin, hınç ile birleştirmesi anlamca mümkün görünmüyor. Söz konusu edilen Komanca kelime, Eski Uygurcada da bulunur, Clauson 1972, s.707. Genellikle ***öç kek*** ikilemesinde geçtiğine göre anlamı 'öç'tür. [Editörün notu]). ※ ***Beni bir laḥẓa ḳomazsız keküme, | Ḳuyu ḳazup diken ḳorsız öŋüme.*** (Meḥmed 1965 no. 3811). ***kekümle*** 'isteyerek, gönüllü olarak': ***Beni şöyle ṣanursın kim kekümle | Ḳıluram zārı, uluram ögümle.*** (a.e. no. 1987). ※ ***Baŋa dėrsin ki "Gel, terk eyle anı!" | Kekiyle kimse terk ėder mi cāŋı?*** (a.e. no. 2540). ※ ***Kekiyle olmadı bu böyle püriyle,–tāb, | Görür ʿāşıḳ ki maʿşūḳ atdı ḳullāb.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 s. 204 no. 2030). ※ ***Kişi kekinle–mi ḳażāya uğrar?*** (V. İzbudak 1936a no. 691). ※ ***Ve ögretmekde üstāt, oğluŋu dögse, sovuḳ şefḳat ėtme, ḳo dögsünler ki oğlancuḳlar hüneri, ʿilmi ve edebi çubuḳla ögrenürler, yaʿnī dögülmek ḳorḳusından ögrenür, ne ögrense, ṭabīʿatından degüldür, yaʿnī gendü kekiyle ögrenmez.*** (Mercümek Aḥmed 1944 s. 205). ***kekince*** 'istediği gibi, keyfince, sınırsızca, serbestçe': ※ ***"Unudulmışlar yėri" dėrlerdi. Anda kekince ölürdi giderdi.*** (Ferec 855/1451 v. 96b). ※ ***Bunuŋ bir ḳac dīnārı daḫı ḳalmış-idi. Anı ezmedin gitmegi göŋli dilemedi. Müdbirlik üzerine müstemir oldı. Kekümce gidem dėdi.*** (a.e. v. 117a–b). ※ ***Seni bāğa ḳoyayım, bir yėrde gizleyem, tā sen keküŋce temāşā ėdesin.*** (a.e. v. 200b). ※ ***Beni ḳoŋ kim kekümce arayam ben, | Yėri ḳalburlayam u ṭarayam ben!*** (Meḥmed 1965 no. 3920 ve aynı eserde 5 başka yerde). ***keksüz*** 'isteksiz': ※ ***Çekindüm, varmadum, ʿışḳ iltdi keksüz, | Tenümi cevr odına yaḳdı düpdüz.*** (Meḥmed 1965 no. 4015). ※ ***Süvār olsun, berü aluŋ bir anı, | Ki keksüz ala bundan ṭatlu cānı!*** (a.e. no. 5408). ***keksüzün*** 'istemeyerek, kazaen, gayrı ihtiyarî': ※ ***Nite ayrulıḳ ṣabr–ile ola ṭuş, | Ki keksüzin ayrulıḳ olur öküş.*** (Ferheng–nāme–i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 37 no. 441). ※ ***Var Midilli üstüne‿höş aŋsuzın, | Ṭop u tüfeng urub alğıl keksüzin!*** (Firdevsī–i Rūmī 1980 s. 73). ***keklü keksüz*** 'ister istemez': ※ ***Ṭauʿan ve kerhen getürdi ṭauʿata, | Keklü keksüz geldiler çü ḥażrete.*** (C. Brockelmann 1919 s. 27). Brockelmann kelimeyi ***käk*** 'der freie Wille' ['hür irade'] diye okur ve Radloff II, 1062'ye gönderme yapıyor (fakat o sahifede böyle bir kelime bulamadım).

AD. **kek–** 'baş sallamak' DS 2724 < krş. ***kek–*** 'gagalamak' TS 2398. ※ ***"Anlaştınız mı?" dedim. İkisi de başını kektiler.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 119).

kekâ/kekkâ 'mutluluk ifade eden nida' Mehmet Halit 1934 s. 123 < Doğu musikisinin usul sisteminden. ※ ***Bir kerecik İstanbul'a kapağı attın mı? Kekkâ! Artık oraya dönmem," diyerekten ayak diretsin.*** (E.E.

Talu 1937 s. 111). ※ ***Şimdi tahta kulübede oturuyorlar. Üstte yok, başta yok. Ama her gece şarkı, türkü, kahkaha, kekâ gırla gidiyor.*** (B.S. Kunt 1948 s. 101).

AD. **keke/kekeç** I/**kekez** I 'kekeme, peltek' DS 2722, 2723, TS 2398, Meninski 1680 III, 3986 < M. Räsänen 1969 s. 248; krş. Erm. ***kekez*** a.m. R. Dankoff 1995 s. 165 no. D24. ※ ***Bir güveyi her ne yaptıysa gelini bir türlü söyletememlş. Bu defa kendi kendine: "Filânın söylediği doğru imiş, bu kız haklykaten sağırmış" der. Gelin kendisine yapılan bu lttlhama tahammül edemiyerek "Kör olası köpek kendi kekeç kızını düşünsün!" demiş. Maksat da hâsıl olmuş.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 284). ※ ***Kekeç Ali, yarım yamalak duyduğu padişah fermanının ağdalı dilinden hiçbir şey anlamadı.*** (Ş. Ünlü 1986 s. 295)

AD. **kekeç** II/**kekeş** 'çene, alt çene' DS 2722, TS 2398 < ?? ※※

kekele– 'akıcı konuşamamak, konuşurken takılmak' < ***keke*** + isimden fiil yapan ***-leş-*** genişlemesi, b. ***bayramlaş–*** ⊡. ※ ***Şeh-zāde lā ve niʿam dėmege muvaffaḳ olamayaraḳ eke meke dėyü kekelemekle hemān Münevvere ḳadın şeh-zādenüŋ elinden ṭutub mā-beyne götürdl.*** (ʿAlī ʿAzīz 1268 s. 67–68). ※ ***Ve dilini kaybeden, görülmemiş bir afaziye uğrayan, kekeleyen, garip sesler çıkaran bir nesil!*** (C. Meriç 1992 s. 72–73).

kekeme 'kekeleyerek konuşan' < ***kekele–*** (?) ※ ***Kekeme Silahtar Paşanın ahvadından, dünya güzeli Asude'ye nasıl göz dikebilir?*** (G. Dino 1991 s. 19).

kekemeleş- 'düzgün konuşamamaya başlamak' < ***kekeme*** + isimden bir şey hâline gelmek manasına fiil yapan ***-leş-*** genişlemesi, b. ***bayramlaş-*** ⊡. ※ ***Baʿżen bir meddāḥ gibi kendini dlŋletir. Ḥiddetlendiğl vaḳit kekemeleşlr.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 70). ※ ***En çekindiği şey kavga idi. Birden sararırdı, kekemeleşir, yüzü karmakarışık olurdu.*** (S.F. Abasıyanık 1940 s. 22).

kekemoz 'küçük kabuklu deniz böceklerinin birleşerek kumluklarda veya tekne altlarında meydana getirdikleri yüzeyi keskin birikintiler' < ?? ※ ***Kaç gece, furya zamanı, kaptanın meyhanesinde ayak üzeri içtiği bir iki bardak şaraptan sonra, sahile inip reizlerin ağlarını —tıpkı bir kekemoz, bir penez gibi— bıçakla delik deşik etmek arzusuna kapıldı. Fakat zarar kimeydi? Elbet tayfaya!*** (Reşat Enis 1947 s. 65).

kekeş, b. ***kekeç*** II.

AD. **keket–**, b. Osm. ***ketm***.

AD. **kekez** I, b. ***keke***.

(Argo) **kekez** II 'pasif eşcinsel erkek' Meninski 1680 III, 3986, H. Aktunç 1990 s. 163 < ?? ※ ***Her dem siker ʿazabları, bir varma gelmedür, | Güyā-ki götl ol kekezüŋ ters-ḫānedür.*** (Ṡānī, ʿĀlī 1994 s. 297).

kekik (otu) I 'baharat olarak kullanılan keskin kokulu bir ot, Origanum vulgare' TS 2398, I. Hauenschild 1989 no. 809 veya 'Thymus' a.e. no. 1090 veya 'sater otu, satureja labiate' a.e. no. 981 < Fa. ***kākülī*** 'origany', krş. ***cacoull*** 'cardamom' Hobson–Jobson 1968 s. 139. ※※

kekik II 'bu ottan yapılmış bir çay ya da suyu' ※ ***Eh artık, "İzettin ağabeye çay, İzettin ağabeye kahve, İzettln ağabeye kekik..."*** (M İzgü 2000 s. 133).

kekil, b. ***kâkül***.

AD. **kekil bastı** 'çatkı, baş ve alın bağı' < ***kekil*** 'kâkül' ve ***bastı;*** krş. ***kaşbastı.*** ※※ 'kadın feslerine dikilen altın' ZTS 114. ※ ***Gelinin asbabi ağır ġumaşlardan, kekil bastı ġırlıhtan, gümüş paradan fesin üstüne.*** (M. Räsänen 1935 II, 72).

kekkâ, b. ***kekâ***.

AD. **kek kük et–** 'lâfı ağzında gevelemek' DS 2723. ※※ Krş. ***kek şoḳ et–*** a.m. ※ ***Ne güc aġaŋ ola bir Türkce bilmez, | Ki hey söz söyledükce ėde kek şoḳ.*** (Naẓmī 1928 s. 31 no. 102).

keklik 'malum kuş' < ETk. ***keklik*** a.m. Clauson 1972 s. 710–711; Clauson'a göre ses taklidi kelimelerden. ※ ***Şundı, ol ʿavratuŋ boynından bir boġmaḳ aldı, cāriyeye vėrdi. On dāne keklik yumurdası deŋlü incüsi var–idi. Fesāddan saḳlayıcı nesne–yile saḳlanub tāze gibi ol vaḳte degin sararmadın durexcellent***

(Argo) **keko/kek** III 'aptal, bön; taşralı, köylü; kent yaşamına alışamamış (kimse)' H. Aktunç 1990 s. 163. < H. Aktunç'a göre İng. ***cake***'den. ※ ***Üzüntümden bir yerlere sığamaz, av kovup tetik düşüreceğime kekolara adak gezdirirdim.*** (K. Bilbaşar 1969 I, 76–77). ※ ***Bu insanlara hizmet ediyorum. Her bir işe koşuyorum. Bir gün hastalanıversem bu barakalarda yaşanmaz olur. Buradaki kekolar ne anlarlar baraka temizlemekten? Geldim geleli çarşı iznine bile çıkamadım. Çıksam, bok götürür her yanı.*** (B. Günel 1991 s. 141).

kekre 'tadı acımtırak, ekşimsi ve buruk olan' < ETk. ***kekre*** 'an acrid or bitter plant' Clauson 1972 s. 712. ※ ***Şu çeşme de neden akmaz acaba? Yazın ortalarına doğru hep böyle kurur. Kurur da ümmeti muhammet bulanık ırmağa seğirtir. Bakır çalmış gibi kekre kuyu suyunu içer.*** (İ. Tarus 1947t s. 24).

kekre– 'ekşimek' Meninski 1680 III, 3986 < ETk. ***kekreş–*** a.m. Clauson 1972 s. 713. ※※

kel I 'kılsız, saçsız; saçların dökülmesine sebep olan hastalık veya mantar' < Fa. ***kal*** a.m. ※ ***Bir gün, Sulṭān Maḥmūd zamānında bir nā–dāşt kel var–idi. Heveslendi ki ṭuruḳīlıḳ ėdüb Sulṭāndan nesne ceke.*** (Ferec 855/1451 v. 232b). ※ ***Ḳanda nā–şineve mübtelā kel, şil, aḳsaḳ, kötrüm, cimloz, gözsüz, mebtün, mecnün var–ise öŋine iltürler, anuŋ duʿāsiyle murāda yėtişürler.*** (a.e. v. 180b). ※ ***"Seni kel düzelim, bāġubānuŋ şāgirdi ol. Hemīşe ḳız geldükde temāşā ėt!" Şeh–zādeye bu söz ̮hōş geldi. Vardılar, bir şikembe getürdiler, yudılar, başına gecürdiler, sacını gizlediler. Gören anı kel sandı.*** (a.e. v. 202a). ※ ***Dâva vekili İstrati 60, 65'lik, kel kafalı, gaga burunlu, şehlâ gözlü pinponun biriymiş.*** (S.M. Alus 1944 s. 88). 'çıplak, ağaçsız, otsuz': ※ ***Van'dan çıkınca kel kel yağmış kar gördük.*** (F. Otyam 1962 s. 21). ***keli kız–*** 'hiddetlenmek': ※ ***Hepten kelim kızdı komşuları darma duman ettim.*** (H. İdrizof 1957 s. 53).

AD. **kel** II 'erkek manda' DS 2724 < Fa. ***kal*** a.m. F. Steingass 1930 s. 1039; krş. Az. Tk. ***käl*** a.m. ADİL 1983 II, 39. ※※

AD. **kel** III, b. ***kal*** III.

Osm. **kelâğ** 'kuzgun' < Ar. ***kalāġ*** a.m. ※ ***Nüvā–yı bülbül ü āvāz–ı dürrāc | Ḳaçurur gülşen içinde kelāġı.*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 121).

kelâm 'söz' < Ar. ***kalām*** a.m. ※ ***Paşa, erkânı harblikten yetişme, muktedir, temkinli bir kumandan, dürüst, namuslu bir adam olarak tanınmıştır. Kelâmı kıtmış.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 25.V. 1944).

kelâmlaş- 'tekellüm etmek, konuşmak, görüşmek' < ***kelām*** + ***-laş-***, b. ***bayramlaş-*** ⊡. ※ ***Gördiler, hemān pīr hemān sekide oturur. Selāmlaşdılar, andan kelāmlaşdılar. Andan ol pīr aldı buları, evine geldi, bulara bir oda ta'yīn ḳıldı.*** (Ferec 855/1451 v. 8b).

AD. **kelaynak (kuşu)** < Fa. ***kel I*** ve ***'aynak*** 'gözlük', ***keçelinak*** terkibinde ***keçel*** kelimesinin yerine Türkçe tercümesi olan ***kel*** kelimesi gelmiştir. Krş. ***keçelInak***. ※ ***Günlerce insan avlanırken televizyona çıkıp kelaynak kuşlarının soyundan sopundan söz edebilen o kabak kafalı herif; tırnaklar sökülürken "Hanımlar, tırnaklarınızın kırılmaması onları koruyabilmeniz için size şu tavsiyelerde bulunmak isterim" diyebilecek denli duyarlıktan nasipsiz o eski manken artığı kopuk o kadın.*** (A. Ağaoğlu 1980d s. 86–87).

kelb/kelp 'köpek' < Ar. ***kalb*** a.m. ※ ***Bil-āḫir şikemini yardı. Ol kelbüŋ yüreglne yapışmış bir kelebek buldı ki ibrişīm düdesine beŋzerIdI.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 171). ※ ***"Ulan Mustafa, sen olmasan bu dürzünün köpeği bizi parçalıyordu yavu!" dedi. "Kendi parçalandığıma yanmazdım da, bizim misafire ayıp olurdu. Haşşöyle! 'OştI' de şu kelpe."*** (F. Baykurt 1959y s. 239).

kelbetIn, b. ***kelbeteyn***.

Osm. **kelbetere** 'saçma sapan' < Fa. ***kalpatra*** a.m. < ?? krş. çatra patra. ※ ***Şerī'atden ṭaşra söylememek gerek. Bu kelbetere kelecilerüŋ ne ma'nīsI var? Kefā'et yoḳdur dėyü söz ėdindüŋ söylersin. Saŋa bu ḥāl neden ma'lūm oldı?*** (Ferec 855/1451 v. 119b).

AD. **kelbeteyn/kelbetIn**/BSTTk. **kerpeten** 'pense, kıskaç' DS 2735 < Fa. ***kalbatayn*** a.m. Rubinçik 1970 II, 340 < Ar. ***(ḥadīdatun ḏātu) kalbatayn*** a.m. b. E.W. Lane 1984 II, 2626–2627. [***kalba*** 'kancık' kelimesinin dualis (ikil, tesniye) (b. ***Beynnehreyn*** ⊡) hâli, köpek gibi şeyleri kaptığı için]. ※ ***DIşlerInüŋ aşağısı yuḳarusı heb ağrır. Kelbeteynden daḫı ḳorkar. Mah saŋa bir dIynar, anuŋ dişlerin çıḳaru-vėr!*** (Ferec 855/1451 v. 216a). ※ ***Kamyonum avluda, bir gölgede yapılıyordu. Dayım, ölçüyor, biçiyor, telleri kerpetenle kesiyor, penseyle de eğip bükerek biçim veriyordu.*** (C. Kavukçu 2000 s. 25). ***ağzından lafı kerpetenle almak*** 'zorlukla konuşturmak': ※ ***Demindenberi, alçak, ağzından lâfı kerpetenle söküyoruz. Nedir?*** (Kemal Tahir 1958 s. 311).

AD. **kele** (nida) 'ayol, hey, yahu; kız ya da kadın çağırma ünlemi' DS 2725 < ?? Az. Tk.nde de ***kėla/kIla*** diye bir nida vardır, fakat manası aynı mı? ※ ***Kele oğıl, utanmIsız kızımI üç gündir göndermediz.*** (Ş. Beysanoğlu 1966 s. 191). ※ ***Kele anam niye öldüdün elin herifini?*** (N. Üstün 1970 s. 78). ※ ***Nasıl oldu, nasıl oldu da başladınız bu işe, kele bacım?*** (a.e. s. 80). ※ ***Anaç kadın ileri doğr̊u yürüdü. "Kele anam," dedi, "ne azarlıyorsun çocuğu? Ver de götürüp karnını doyurayım!"*** (a.e. s. 234). ※ ***"Nooldun hemen birden?" diye bağırdı karılar. "O nasıl lâf! Sen kız anası değil misin kele?"*** (F. Baykurt 1971t s. 36). ※ ***Aman o Ankara ne böyükmüş kele!*** (a.e. s. 152).

AD. **kelebe/keleve/kelefe** I ‘dokuma tezgâhında ipliği masuraya sarmaya yarayan çıkrık; kuyu çıkrığı, kuyu dolabı’ DS 2725, 2726, 2731, A. Caferoğlu 1943 s. 238 < Fa. ***kalāba*** ‘wheel for winding thread on’ F. Steingass 1930 s. 1039. ※※

kelebek I b.m. (bilinen böcek) < ETk. ***kepeli*** a.m. Clauson 1972 s. 689. ※ ***Bil-ā̱hir şikemini yardı. Ol kelbüŋ yüregine yapışmış bir kelebek buldı ki ibrişīm düdesine beŋzer-idi.*** (‘Ālī 1982 [1581] II, 171). ※ ***Aḥmed bu metin ve āhenīn sözleriŋ ḳarşısında bir kelebek ḳanadı gibi titredi.*** (Türk Masalları 1991 [1912] s. 3). ※ ***Çellonun o doyumsuz sesiyle bir kelebek gibi manolya ağacının mis kokulu çiçekleri arasında dönerken; sen hiç ayrılmama yeminini fısıldıyordum kocanın kulağına hem de bilmem kaçıncı kez.*** (U. Alpay 1999 s. 84)

kelebek II ‘koyunların ve develerin hastalığı’ < ***kelebek*** I. ※ ***Koyunda kelebek açlıktan olur. Tedavisi şimdi ilâçla yapılmaktadır. Devede: kelebek hayvanı zayıflatır.*** (K. Güngör 1941 s. 37). ※ ***Öksürdü. Öksürüğü uzadıkça uzadı. “Kelebekli davar gibi öksürürsün. Şu tütünü boşlayım demezsin.”*** (Kemal Tahir 1958 297).

kelebek gözlük ‘bir zaman moda bir gözlük şekli’ < ***kelebek*** ve ***gözlük***. ※ ***Bir gün cebinden bir fotograf çıkardı: Kelebek gözlüklü, kıvrık bıyıklı, göğsü sırma işleme setreli, nişanlı ve medalyalı bir zat. Fotografı uzattı: “İşte damat beyimiz!”*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 27.6.1941).

kelebek *oya* ‘bir oya çeşidi’ < ***kelebek*** ve ***oya***. ※ ***İşlemeli baş örtüleri, boncuklu pullu hamam tülbentleri, oyalı yemeniler (bir çok oya çeşitleri arasında kelebek oya da zikredilir).*** (H.Z. Koşay 1944 s. 100).

EOsm. **keleci** ‘söz; haber, anlatış, hikâye’ TS 2398–2401 < Mo. b. G. Doerfer 1963 I, no. 335, C. Schönig 2000 s. 121 Clauson 1972 s. 716’ya dayanarak ET olduğunu iddia ediyor. ※ ***Bular bu kelecide iken nā-gāh bir kişi bāġ ḳapusın ḳaḳdı.*** (Ferec 855/1451 v. 105a). ※ ***Bu bābda bir ‘acīb u ġarīb keleci Işitdüm.*** (a.e. v. 90a). ※ ***Buları söze keleciye dutdı, ā̱hır bunları söyledi...*** (a.e. v. 124a). ※ ***Eger göŋli dahı ḳatısa yumşaḳ keleciler ki mü’eşşir ola.*** (Ş. Şeyhoğlı 1972 s. 234). ※ ***Ol kişi feryād ḳıldı ve eyitdi: “Muḥāl keleci ve yalan söz neçün söylersin? Doğan bir oğlanı nite götüriser?”*** (A. Zajączkowski 1934 I, 48). ***keleci et-*** ‘konuşmak, muhabbet etmek’ TS 2401–03: ※ ***Biz bu melik dergāhında diŋlenürüz ve ṭa‘ām buluruz ve ol ṭā’ifeden degülüz kim melikler-ile keleci ėdüb müşerref olavuz yā bizüm sözümüz bularuŋ ḳatında diŋlene.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 4).

AD. **keledoş/kelecoş** ‘yağda kavrulmuş soğan, mercimek, ceviz ve başka şeylerden yapılan bir çeşit yemek’ DS 2726 < Kürt. ***kälädoş*** ‘bir çeşit yemek’ I.A. Orbeli 1957 s. 206. ※※

AD. **kelef**, b. ***kelep***.

AD. **kelefe** I, b. ***kelebe***.

AD. **kelefe** II, b. ***kulübe***.

AD. **kelek** I/**kelik/kerek** ‘hayvanların boyunlarına takılan büyük çan, çıngırak’ DS 2726, 2733 < ?? ※ ***Dönüp gerilere bakıyorum. Karababa dağı hâlâ sis içinde. Kurt, köpek ulumalarını duyuyorum ince-***

den. Bir de çan, kelek seslerini. (M. Güler 1990 s. 257). ※ ***Yülarların avurtlarına küçük zil daḳarız. [ḏevelerin] yannarına, bögürtlärine gümbüdek kerek daḳarız.*** (M. Räsänen 1942 IV, 57).

kelek II ‘olgunlaşmamış kavun’ < Fa. ***kālak*** a.m. (***kāl*** ‘olgunlaşmamış meyve’ –***ek*** küçültme eki, b. ***ahmedek*** ⊡). ***“Kafa değil, kıllı peynir tulumu.” —“Geçen kuraklık yılının yanmış keleği…”*** (Kemal Tahir 1958 s. 159). ※ ***Kavun karpuz tevekleri çok kelek dökmüş, keleklerin kimisi yumruk, kimisi bir çocuk başı kadar olmuştu.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 146).

AD. **kelem** ‘lahana’ DS 2727, TS 2403–04, Meninski 1680 III, 4001 < Fa. ***kalam*** ‘lahana, karnıbahar’. ※ ***kelem berāy-i şörbā*** (TOEM 1340 [15. asır] V, cüz 49 s. 28). ※ ***Kelem ve marul satanlarda dürükler çoġ ola.*** (M. Çavuşoğlu 1977 [16. yy. başı] s. 151 no. 195). ※ ***Ve kelem ibtidāsı dört vuḳiyye bir aḳcaya ola. On günden ṣoŋra altı vuḳiyye bir aḳcaya ola. Yigirmi günden ṣoŋra sekiz vuḳiyye bir aḳcaya ola.*** (Ö.L. Barkan 1942 [1502] II, 23).

AD. **keleme/gelembe/gelemiye** ‘sürülmeden bırakılmış tarla; bakımsız bahçe ya da bağ; ormandan elde edilen tarla’ DS 1974, 2727< Yun. ***καλαμιά*** (kalamyá) ‘sürülmeden bırakılmış tarla’ Ch. Tzitzilis 1987g no. 151 (daha evvel daha zayıf bir etimoloji için b. Tietze 1955 no. 232–233). ※ ***Min-ba‘d gelembeden ve çayırdan biçilen otluḳdan ve bostāndan ‘öşr ḳayd olunmışdur ve ‘öşr alına.*** (Ö.L. Barkan 1943 [946/1539] s. 233) ※ ***Bağ keleme olmuştu, bakılmamış.*** (M.Ş. Esendal 1934s. 36). ※ ***Bahçesi yeniden keleme olmuş, duvarları da yıkılmış yahut komşular yıkmışlar ki hayvanlar otlasın.*** (M.Ş. Esendal 1958 I, 159). ※ ***Orak sıcakları başlamıştı. Güneş tepesinde yanıyordu. Nadasların, kelemelerin üzerinde göz kamaştırıcı bir titreme.*** (M. Başaran 1992 s. 292). Mecazî manada: ※ ***Bir yanda çoban Hasanlar, bir yanda Sarılar. Yüzler iyice kelemeleşmiş, karışıp karışıp gidiyor, kadınlar solmuş çarşafları içinde yitmiş. Erkeklerin gözleri karanlık.*** (M. Başaran 1955 s. 39).

AD. **kelen** ‘kel, saçsız’ (A. Caferoğlu 1940 I, 185) < ***kel*** + ?? ※ ***Āşamdan kelli āyan odasına vāmış. Oradaḳi oturanna: “Nėrden gelip nėrye gėdiyoŋ kelen ölan?” dėye sorduḳlarında: “Falan āda͜ hızmatciydim, yilim yetti, bi ağa arıyon.”*** (a.e. s. 123).

AD. **kelep/kelef** ‘iplik çilesi, iplik yumağı’ DS 2726, 2728, TS 2404 < Ar. (Suriye diyal.) ***kalab*** ‘petit écheveau de soie’ A. Barthélemy 1935 s. 724. ※ ***İlmik kaçıkları kırmızı kelep ipliğiyle dikilmiş toz pembe çoraplarının topuklarındaki fanilâ parçasından yamalar, çarpık ökçeli böcek kabuğu iskarpinlerinden dışarıya fırlamış.*** (Cemal Refik 1943 s. 9). ※ ***Diyarbakırda kız tarafı bir oda takımı vermekle mükelleftir. Zenginler kıymetli eşyadan beşibirlik, küpe, bilezik, bir kelef inci verirler.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 102). ※ ***Kelepler, yâni çözgüler, bankolardan dar bir beton yolla ayrılıyordu. Bankolardan gelen iplik masuraları koca koca teknelerle keleplere taşınır, keleplerde çözülür, çileler haline geldikten sonra paketlenip pazara sevkolunurdu.*** (Orhan Kemal 1952c s. 17–18). ***keleple–*** ‘çöreklenmek’: ※ ***Ayağının dibine de büyük, yemyeşil bir yılan keleplemişti.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 187).

kelepçe ‘tutukluların bileklerine takılan demir halka’ < ?? H. Eren 1999 s. 228’e göre Fa. ***kalāba/kalāfa*** ‘büyük iplik çilesi’ ve –ça küçültme eki. ※

Kollarımı arkaya ganırtıb kelepçeyi vurdu. (Sabahattin Ali 1935 s. 150).

AD. **kelepçek** < ***kelepçe*** kelimesinin varyantı. ※ ***Antep mehpusunda üç ağaç incir, | Golumda kelepçek, boynumda zencir, | Kelepçek sıkdıḳca gollarım sancar.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 199).

kelepir, b. ***kelepür***.

kelepuş, b. ***kellepuş***.

(Ticaret argosu) **kelepür/kelepir** 'ucuz ya da hile ile alınan şey; sahipsiz mal' DS 2729 < ?? ※ ***Ah ne acaip ve garaip ganime ve kelepir imiş! Ne çare ki biz buraya degil harb, illa boy göstermeye gelmişiz.*** (E. Misailidis 1986 s. 472). ※ ***Fil-vaḳi ben bu yüzüğü on bin altına aldım, lâkin yine kelepirdir.*** (*Türk Masalları* 1991 [1328] s. 31). ※ ***Fakat bunca yıllık "Teftiş ve tahsilât"larında böylesine bir kelepire rastlamamıştı. Yani, şimdiye kadar hiçbir eve misafir edilmemiş, hiçbir evde de nikâhlı karı-metres mücadelesine rastlamamıştı!*** (Orhan Kemal 1966m s. 140). ***kelepür et-*** 'aşırmak' (?): ***Şehrüŋ taşrasında bir bölük ġurbet çingānları ḳonub ve ḳarıları şehrüŋ içine yayılub bulduḳları yėrde kelepür ėderler idi.*** (P.N. Boratav 1995 s. 165). 'cılız, zayıf; ufak tefek' DS 2728: ※ ***Fi l-ḥāl cümle ġuzāt-ı müslimīn küffār kalyonlarında meşveret ėdüb büyük şayḳıya ʿaskerī küffār gemilerinden yedi ṣanduḳ ġuruş ve niçe yüz silāḥ maḳülesi eşyālar ve yirmi altı maḥbub Fireng oğlanı ve yetmiş beş esīr ve niçe kelepür eşyālar maḳülesi eşyālaruŋ ẕī-ḳıymetlerin şayḳıya taşıyub...*** (Evliyā Çelebi 1935 IX, 231).

AD. **keler** I 'kaya oyukları, doğal mağara, in; kiler' DS 2729 < Yun. ***κελλάριον*** (kelárion) a.m. Tietze 1955 no. 123. ※※

AD., RD. **keler** II 'kertenkele' DS 2729, TS 2404–05, O. Blau 1868 s. 250. Meninski 1680 III, 3997 < ETk. ***keler*** a.m. Clauson 1972 s. 719. ※ ***Hīç kaçırmazdı yetişüb ḍutar idi keleri, | N-ėdelüm, ah pisi, neydelüm vah pisi!*** (Meʾālī, A.N. Tarlan 1948 III, 37). Krş. EOsm. ***keltekeler*** , AD. ***kertiş***.

AD. **keleş** I 'güzel, yakışıklı (insan)' DS 2730, TS 2405 < ??, krş. Kürt. ***kālāş*** a.m. ve 'korkusuz, cesur' I.A. Orbeli 1957 s. 206. ※ ***Şömendöfer vaġonunu gören‿Haccā: "Ne keleş evcik, hem de tekelekli!" dedi.*** (Ebü-Bekir Ḥāzım 1325y s. 153).

AD. **keleş** II 'kel' DS 2730 < ***kel*** + ?? ※ ***[Meʾmür] (küfeci çocuğa) Ulan keleş, Küfeŋi başına geçireceğim!*** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 70). ※ ***Erkeksiz kalmış bir yuvayı, çiftsiz çubuksuz tarlayı, boy boy irili ufaklı "keleş" çocukları, gözü yaşlı bir "ayali" düşünenler.*** (T. Evren 1943 s. 99).

kelet, b. ***kalat***.

AD. **kelete** I/**gelete** 'çamaşır sepeti; küçük çuval; büyük çuval; büyük sepet' DS 1976, 2730, ZTS 77 < Yun. ***καλάθα*** (kaláṯa) 'büyük sepet' Tietze 1955 no. 97. Kelime belki ***keleter*** ile karıştırılmıştır. Krş. ***gelate*** (?). ※※

AD. **kelete** II, b. ***külte***.

AD. **keleter/keletir/kelter** 'iki kulplu, küfe biçiminde büyük sepet' DS 2731, 2736 TS 2406 < Yun. ***καλαθαριά*** (kalaṯaryá) a.m. Tietze 1955 no. 98. ※

Bir sabah çok erken bütün işçiler tütün kırmağa çıkmışlar. Keletirlerile tarlaya dağılmışlar. (S. Kocagöz 1941 s. 94). ※ ***Namusumuzla çalıştık. Kaz dediler, kazdık. Ölü kemiği çıkarmaktan, çukur derinliğince sırtımda keletirl ile bir ileri bir geri gidip gelmekten canım çıktı.*** (S. Kocagöz 1946 s. 24). ※ ***Topraksız, eşeksiz, öküzsüz Tatuşcanın karısı Gülana, elinde keletir, tezek topluyordu.*** (F. Baykurt 1961ı s. 57). ※ ***Tilki, tepenin başına oturmuş da sepet, keletlr örermiş. Canavar varmış bunun yanına: "Arkadaş, bana öğretsene örmesini, ben de öreyim!" demiş.*** (M. Tuğrul 1968 s. 207). ※ ***Üzümleri toplayıp kelterlere dolduran şalvarlı kadınlar, başları sarı peştemallarla sarılı erkekler zaman zaman şakalaşıyorlardı.*** (A. Özakın 1982 s. 24).

keleve, b. ***kelebe***.

kelez 'verimsiz, kıraç (toprak)' DS 2748 < ***kel*** + –***ez*** b. ***alağaz*** ⊡. Ayrıca b. S. Tezcan 2001 s. 48–49. ※※

AD. **kelik**, b. ***kelek*** I.

kelimat 'sözler, konuşma' < Ar. ***kallmāt*** a.m. [***kalima*** 'kelime' kelimesinin çoğulu, b. ***abeslyat*** ⊡]: ※ ***Bu kelimātı cümleten ve tafṣīlen*** (metinde ***tafżīlen) lşltdl. durdı. Namāzdan ṣoŋra Zeynü l–aṣnām ḳatına vardı, melül oturdı.*** (Ferec 855/1451 v. 57b). ※ ***Bunuŋ gibi kelimātlle gėceyi*** (metinde ***gėcesi) ėrteye çıḳardılar.*** (a.e. v. 137a). ***kelimat et–*** 'konuşmak, yarenlik etmek': ※ ***Gėce gelür–idi. Anda yatur–idl, içer–idi. 'Avrat–ile şl'r u ḥlkāyāt–u kelimāt ėder–idi. Mü'eddebldl.*** (a.e. v. 92a).

AD. **kellme** I, b. ***glllme***.

kellme II 'söz; sözcük' < Ar. ***kallma*** a.m. ※ ***Ne kadar kelime bulmuş insan aklı | Sudan, topraktan doğduğu halde! | Ben kime harcıyacağım bu kadar kelimeyi | Şu daralan istikbalde?*** (C. Sılay 1945 s.65). ***kelime–l şehādet*** 'İslâma inancı ifade eden söz': ※ '***Avrat, oğlan maḥallātda ve bāzārda "Ġarīb yigit, buŋa n–olmış?" dėyü ağlaşurlar–ldl, nez'e düşdi dėyü kelime–i şehādet 'arż ėtdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 92a). ***kelimesi kelimesine*** 'bir kelimesini atlamadan': ※ ***Gülsüm besbelll Yorganlıyı oduncuya, kardeşile kendisini de kabak sesine aldanan çocuklara benzettiği için bu masalı kelimesi kelimesine bellemişti.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 23).

kelime–be–kellme 'kelime atlamadan, her kelimeyi dikkate alarak' < ***kelime, be–*** I, ***kelime.*** ※ ***İlyās Ağa kim bilir ḳaç yüz def'a oḳudub diŋlemiş olduğı bu maṣālı böyle hīç bir 'ibāresini şaşırmadan kelime–be–kelime bellemlşdl.*** (H.R. Gürpınar 1928 s. 49).

kelise, b. ***kilse***.

AD. **kelkenez**, b. ***kerkelek***.

kelkül, b. ***karakül***.

kelle I 'kesilmiş baş, kuru kafa; baş, kafa' < Fa. ***kalla*** 'baş'. ※ ***Şāh–ı mārānı aldum, su kenārına geldüm, anda anı boğazladum. Kellesinden mühresini çıḳardum, etini çölmege ḳoydum, duz ile bişürdüm.*** (Ferec 855/1451 v. 61b). ※ ***Kellesi ḳızdı kızardı yine büstāncılaruŋ, | Döndl başdan başa bir lālelü büstāna ḳayıḳ.*** ('Ālī I982 II, 207). ※ ***Şem'–i serkeş kellesi ḳızduḳca bezm–i yārdan, | Germ olub***

her dem yalıŋ͜ hançer ḍutar pervāneye. (Āhī, A.N. Tarlan 1949 IV, 75). ***kelle götür–*** 'lüzumundan çok acele etmek': ※ ***Vapuruŋ düdüğü düüüüt! "Haydi efendiler,͜ hānım nine ḳoş!" —"Ay, bacaḳlarım yürümiyor oğlum!" —"Haydi efendiler, çabuḳ!" —"Ne oluyoruz? Kelle mi götürüyoruz?"*** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 71). ***kellesini koltuğuna al–*** 'ölümü göze almak': ※ ***Binaenaleyh, herçibadabad, deyip, icab ederse kellemi koltuğuma alıp ricalarını yerine getiririm.*** (S.M. Alus 1944 s. 172). ※ ***İyi ama kelle götürmüyoruz ya, nedir bu acele?*** (S.E. Erten 1931 s. 251). ***kelle͜ höşlığı*** 'sarhoşluk': ※ ***Hemān atına binüb 'azm-i meydān ėtdi. Kelle͜ höşlıḳ-ile nāra urdı...*** (Ṣaltuḳ-nāme 1974 I, 235). ***kelleyi bul–*** (krş. ***kafayı bul–***) 'sarhoş olmak': ※ ***"Kelleyi buldun mu ne?" —"Bildiğin gibi değil, uçuyorum! İçimde bir ferahlık... Şarap kıyakmış.*** (Orhan Kemal 1951s s. 44). ***kelle kulak*** 'görünüş': ※ ***Rüşd u idrāk gerek insāna, | Yaraşur kelle ḳulaḳ ḥayvāna.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 38). ***kelleyi kulağı düz–*** 'köşeyi dönmek': Oktay Rifat 1961 s. 20: ※ ***Avrupalara gidersin. Şimdi bunların hepsi kelleyi kulağı düzdü. Bir araba, bir kat. Fabrikada hisse senedi. Bankada para.*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 184). ***kelle kulak yerinde*** 'görünüşü iyi, göze çarpan bir çirkinliği olmayan': ※ ***Meselâ yetmişlik fakat kelle kulak yerinde, katmerli ensesinin derin hututu cildiyesi samit harita çizikleri gibi ta karşıdan fark olunan bir kuru üzümcü...*** (H.R. Gürpınar 1940 s.9). ※ ***Bu sırada Başgardiyan odasından çıkıp da Nurettin Şadan beyi görünce, bu kelle kulak yerinde kişiye karşı nasıl davranılması gerektiğini henüz kestiremediğinden, odasına girip kapıyı kapamıştı.*** (Orhan Kemal 1968 s. 21). ***kelleyi kurtar–*** 'son anda ölümden kurtulmak': ※ ***Saldırma tepemin ortasına inerken, Tunuslu Benizakzak cambazları gibi, gerisin geri bir perende ve taklakla kelleyi kurtardım.*** (S.M. Alus 1944 s. 135). ※ ***Şehzadelerin, sakallanmağa vakti kalmadığı, boyunlarına kemend takılıp âhireti boyladığı da başka bahis. Mucize kabilinden kelleyi kurtaranlar üç otuzuna girseler bile dımdızlak suratla ömür geçirmeğe mahkûmmuşlar.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 16.VII. 1944). AD. ***kelle saymaca*** 'adam başına': ※ ***Bana bir az şekerli yap! Arkadaşlar da çay içsinler. Çaylar benden olacak. Kelle saymaca!*** (F. Baykurt 1971t s. 237).

AD. **kelle** II 'başak' DS 2734 < ***kelle*** I. ※ ***Uzun sapların üzerinde, henüz ağarmaya başlayan, darı kelleleri vardı.*** (S. Kocagöz 1941 s. 55). ※ ***Tarlalarda onların verdiği tohumlardan ekilen ekinler böyüyordu. Çok iyi boylandılar. Gözel kelle çıkarıyorlar.*** (F. Baykurt 1967a s. 287).

kelle III 'küçük bir tekerlek vb. biçiminde bulunan bazı yüyecekler' < ***kelle*** (peynir ve şeker) için kullanılır' < ***kelle*** I. ※ ***Ve ḳılā' ve biḳā'larından ṭaşra bulınan āsiyābān u ḥirāṣların ve mandaralarında bulduḳları kelle kelle peynirler ve serkle (?) peynircileri temām ġāret u ͜ hasāret ėdüb...***(A. Bombaci 1946 s. 286).

AD. **kelle** IV 'yüksek tepe, doruk' E. Gemalmaz 1978 III, 195 < ***kelle*** I ※ ***Bir günnerin birinde bir dağın kellesine ç̮ıhdılar. O dağın çellesinde bir cöze rasceldi. Dedi çi: "Lâle, bu cözenin başı ey serin yer. Burada bir ġeyfe bişir de içelim de ondan sora ġahıp cezmeli."*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 423).

AD. **kelle** V 'küçük bir halı türü' ZTS 115 < ?? ※ ***Kocası Kâzım da halıların hesabını verdi: "6 tane Kayseri kelle, 2 Isparta, 3 Kırşehir, bir tane de büyük taban halısı var"*** (Cevdet Kudret 1958 s. 202).

AD. **kelle** VI < ***kerre/kere*** kelimesinin varyantı; /r/ → /l/ değişimi için b. ***amelikan*** ⊡. ※ ***Böyle yüz numaradan çıkacağı bir zamanda: "Ben Azrailim, canını alacağım!" diye postu bir kelle sallamış önünde oğlanın.*** (M. Tuğrul 1946 s. 32).

AD. **kelle-** 'ağaçların dallarını, sürgünlerini kesmek, budamak' < Yun. (Karadeniz diyal.) ***kladeúω*** (klaðévo) a.m. A.A. Papadopoulos 1958 I, 445. ※※

AD. **kellemangay** 'bir çeşit at hastalığı' DS 2734 < Az. Tk. ***kāllāmanġo*** a.m.: ※ ***Sān tā'rlf ėtdlyln ol sāmānd atın, | Kāllāmango tutub yaşmandı indi. | Nalı, mıhı düşüb çoh pis gündādi, | Ayġırın bir ölü sıçandı indi.*** (*Azärbaycan͜ Halġ Dastanları* 1961 I, 172).

kellepuş/kelepuş 'bonnet' O. Blau 1868 s. 250 < Fa. ***kalla-püş*** a.m. (***kelle*** + ***-püş*** 'örten', b. ***ahenpuş*** ⊡). ※ ***Zenāne libās u kisvetden soŋra merdāne eṭvār-lle dahı ẓuhür bulur ve bi l-cümle gāh perīşānī destār-lle, kāh kelle-püş u şeb-külāha müte'alliḳ eṭvār-ile gösterilür.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 123). ※ ***Hanım kellepuşı örtmüş başına, | Henüz girmiş on üç, on dört yaşına, | Eldamı güzel, yoldamı güzel, kendisi güzel.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 214).

kelleşmek 'kel durumuna gelmek' < ***kel*** I+ isimden fiil yapan -***leş*** eki, b. ***bayramlaş-*** ⊡. ※ ***O zaman saati gördüm. Masanın üstündeydi Parlakları yer yer kelleşmiş, donuklaşmış, birle üç silinmiştir.*** (E. Öz 1957 s.88).

AD. **kelli** (ablativus'dan (ayrılma durumu) sonra) 'sonra, bu böyle olduktan sonra, mademki bu böyledir' DS 2734 < ?? ※ ***Hem neden yeni bir anası olacaktı, giden geri gelmiyecek olduktan kelli?*** (Feridun Osman 1936 s. 24). ※ ***Görüyorum ki turnayı gözünden vurdum. Ama neyleyim? Avı çantama atamadıktan kelli?*** (M.L. Dikbaş 1938 s. 22). ※ ***Neme gerek, bu kadar mal mülk hep bu para ile meydana geldi. Eşek gibi çalıştım, at gibi yedim, adam oldum, amma neyleyim, gönülde rahat olmadıktan kelli?*** (F.C. Göktulga 1943 s. 119). ※ ***Beher samanlıkta yüz kişi yattıktan kelli...*** (A. Dino 1944 s. 7). ※ ***Günlerin yorgunluğu üstümüzde, ama yol bitmeyince yorulmuş olmuyor kişi. Yorulsan da ne çıkar? Yorgunluk çıkaracak bir yer olmadıktan kelli?*** (S. Şimşek 1960 s. 7). ※ ***Sersem olmasak, sahlb-l imtiyaz koltuklarında rahatça geviş getirir miyiz ve vergisi falanı kesildikten kelli elimize 20 kuruş gündelik geçerken sesimizi çıkarmayıp, göçük altlarında kalıp, grizularla yanıp, su baskınlarıyla boğulup, uzvî âlemden madenî âleme göçer miyiz?*** (M. Seyda 1970 I, 41).

(Konuşma dili) **kelli felli**, b. ***kerli ferli***.

(Halk ağzı) **kellim** I 'sonra' < ***kelli*** kelimesinin varyantı; sonundaki /m/ için b. ***aferim*** ⊡. ※ ***Anasının yarım yamalak anısına pamuk ipliğiyle bağlanmış bir şey, Muhsin'l, bayağıların bayağısında bir yükseklik aramağa zorladıktan kellim, önemi pek yoktu bunun.*** (M. Seyda 1958n s. 117). ※ ***Bir masalda bir gül vardır. O gül her güle benzemez. Sabahları, padişahın kızı baş ucuna gelip ağlamadıktan kellim gül açılmaz.*** (a.e. s. 195.

AD. **kellim** II 'yalın kat kerpiç duvar' DS 2734 < Ar. (Suriye diyal.) ***kailīn*** 'mur formé de deux rangs de pierres dont l'intervalle est rempli de blocage' (iki sıra taştan örülüp arası dolgu maddesiyle doldurulmuş duvar).

(A. Barthélemy 1935 s. 727 (?) Tietze 1958 no. 199). O makalede de işaret ettiğim gibi sonseslerin farklı oluşu ve tanımların birbirini tutmaması etimolojiyi şüpheli kılmaktadır. ※※

kellim kellim, lâ yenfâ 'her ne kadar söylersen, hepsi boş' < Ar. ***kallim* (tef'il babından *k–l–m* 'konuşmak' kökünün emir kipi, *k–l–m* Form** II**) 'söyle'**, ***lā yanfa'(u)*** **(olumsuzluk edatı *lâ + yanfa'(u)*** 'faydası olmaz', faydasız'). Bu syntagma (dizim) tipi için Türkçede başka örnekler de bulunur, örn. ***git git***, ***yol bitmiyor*** ya da ***bekle bekle, uyku gelmiyor*** gibisinden. ※ ***Fakat bu bolluk ve intizam karşısında bile eniştemiz yine için için şikâyet edecek kusurlar bulur, derhal, meselâ ekmeklerin fazla kalın kesildiğini görür, "Kaç defa söyledim ki kızaracak ekmekleri böyle kalın kesmeyin, kıtır olsun diye, "kellim kellim, lâ yenfâ!" derdi.*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 99–100).

⊡ Ar.da olumsuz şimdiki/geniş zaman cümlesi kurmak için ***lā*** (Osm. ***lâ)*** 'hayır, hiç, yok, değil' (krş. ***bilā*** ⊡, b. ***illâ/ve illâ***) olumsuzluk edatı ile muzâri çekimi kullanılır, örn. ***k–t–b*** 'yazmak' fiil kökünden *lā yaktub(u)* ‹o yazmıyor.' Bu tür olumsuz fiil cümleciklerin bazılarına Arapçada sıfat (veya ad) fonksiyonu yüklenmiştir, örn. ***lā yamūt(u)*** 'o ölmez' > 'ölümsüz'. Bu tabirler sıfat hâlinde Farsçaya ve Türkçeye de girmiştir, ayrıca Farsça veya Türkçeye özgü anlamlar da ortaya çıkmıştır, örn. Ar. ***lā adrī*** 'bilmiyorum' > 'şüpheci kimse', fakat Tk.de ***lâedri*** '**şairi meçhul, anonim şair'. Genelde fiilin 3. tekil şahıs çekimi görülür. A–L ciltlerindeki örnekler şunlardır: ***kellim kellim, lâ yenfâ; kutu lâ-yemut/kutulâyemut, lâcerem*** (istisnaen ***c–r–m*** fiilin mazi çekimiyle), ***lâ-ya'kil, lâya'ni, lâyemut, lâ-yenkati, lâyetagayyer, lâ-yezali***. Nadiren aslı fiilin 1. tekil şahıs çekimi olan örnekler de görülür, örn. ***lâedri, lâ'ubali.*** Ar. olumsuzluk harfi ***lā***'nın başka bir kullanımı için b. ***lā-be's*** ⊡. Benzer bir şekilde ***isnād-ı mā lem yekün*** (b. ***isnad/isnat*** maddesine) örneğinde ise Ar. ***lam*** olumsuzluk harfiyle yapılan olumsuz geçmiş zaman görülür (***lem yekün*** 'hiç olmadı, olmamış').

kel mâna 'ne demek?' < Fr. ***quel/quelle*** 'hangi, ne' < Lat. ***qualis*** 'nasıl bir?' ve ***mâna***. ※ ***Titreyen elindeki kahve fincanını masaya koyan bir memur emeklisi, "Yani, hiç anlayamadım," dedi, "sen şimdi bu olayı ne diye anlattın? Kel mâna?"*** (A. Nesin 1988 s. 20–21).

AD. **kelmiç**, b. ***gelmeç***.

kelp, b. ***kelb***.

EOsm. **keltekeler / keltenkeler / keltenkene / kertekeler / kertekele /** AD.**kertenkele / kertengücük / kelte / kestenkele** 'kertenkele' DS 2735, 2757, 2768, TS 2406–07 < ***kelten*** ve ***kelte*** 'ketenkele' DS 2735–6; krş. ***kalta*** 'dock-tailed' ve Çağ. ***kāltā*** 'kısa, bodur', ***kāltā cılan*** 'kertenkele', diğer Türk dillerindeki varyantları için b. Hauenschild 1998; W. Radloff 1899 II, 1121, DS 2768–69. ※ ***Bu meyyit-i müsteriḥi ṣudan çıḳaran eŋ yaramaz çocuḳ çıblaḳ ayağınıŋ uciyle kertenkeleniŋ vaż'ïyetini tebdīl ile "yılan ebesi d[ėdi]güz keler ṣuya atılub gebermeyince elimizden ḳurtılamadı" diyerek bir iftiḫār-ı muẓafferānede bulundu.*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 244). Krş. AD., RD. ***keler*** II, AD. ***kertiş***.

AD. **kelter**, b. ***keleter***.

AD. **kelti** 'evleklerin çevresindeki toprak yığını' DS 2736 < ?? ※ ***İlk iş olarak bahçeye küfelerle toprak taşıttı, biraz çeki düzen verdi. İki ufak "keltI"ye soğan, maydanoz, marul ekti.*** (T. Evren 1943 s. 124; bu parçadaki kelimenin manası belki 'evlek' dir). ※※

Osm. **kem** I 'daha az' < Fa. ***kam*** a.m. ※ ***Eger-çi ben ġarībem, ammā şöyle degülem-ki gümān ėdersiz. Şehrümde māl u nI'met, cāh u ḥaşmet u ḥükm IssIyem. Bulardan kem degülem.*** (Ferec 855/1451 v. 119a). ***Bu dem bir kenIyzek baŋa 'āşıḳ olmışdur. Gelse gerekdür ki oturavuz, bile oturalum, gelsünler. Ammā benüm dest-resüm*** (metinde ***dest-u-resüm***) ***kemdür, ansuz ṣoḥbet yaraġın gören kimdür? Eger͜ höca In'ām ėḍerse kerem ėtmiş ola.*** (a.e. v. 221b). ***kem u bīş*** 'atlamalar ve ilaveler, hakikatten ayrılmalar' (asıl manası 'daha az ve daha çok'): ※͜ ***Hudā güvāhdur ki bu ser-güdeştde kem u bIyşüm yoḳdur.*** (a.e. v. 183b). ※ ***Hemīn ḥikāyetüm kem-u-bīşsüz budur ki dėdüm*** (a.e. v. 184a). ***kem u kāst et-*** 'yok etmek': ※ ***Ulularumuz-Ile 'ahd ėdüb dururam ki anı bulduġumlayın, bu bed-baḫtı kem u kāst ėdevüz, ol ḳızı atası yėrine pādişāh ėdinevüz, ki bu ẓālimüŋ ẓulmiyle dirilmek olmaz.*** (a.e. v. 48b). ***kem et-/kem kıl-*** 'alçaltmak, aşağılatmak': ※ ***Gümrügl ise kem ḳılur ḳadfiduŋ, | Bāc͜ höd 'ayni ile bār-ı gIrān.*** ('Ālī 1977 s. 141 no. 209).

AD. **kem** II, b. ***gem*** II.

AD. **kem** III, b. ***kama*** I.

AD. **kem** IV 'bir eşyanın kırılan kısmını yerine koyarak onarma şekli' DS 2736 < krş. Kürt. (Azerbaycanda konuşulan diyal.) ***ḳam*** 'to repair by winding a thread or wire around it' Bakaev s. 201. ※※

kemafissabık/kemafisabIh 'daha evvel olduğu gibi' < Ar. ***ka-*** 'gibi', ***mā*** 'ne', ***fi*** 'içinde', ***as-sābiḳ*** 'geçmiş zaman'. ※ ***Ereğli Maden Müdüriyetine: "Badema madenlerin Kapudan-ı deryaca idaresine irade-I saniye-I Hazret-I PadIşâhInIn sâdir olduğu ve yine kemafissabık idare-I umura gayret olunması" bildirilir.*** (M. Seyda 1970 I, 47) ※. ***Onbeş kuruşa bI saatlik saltanat. Kemafisabih uykum da yok.*** (A. Dino 1944 s. 83).

⊡ Osmanlıcada Ar. ***mā-I maṣdariyye*** ile kurulmuş ve tüm cümleyi niteleyen zarf fonksiyonunda olan birkaç Arapça terkip kullanılır. Arapçada ***kaṯīran mā*** 'sık sık', ***rubbamā*** 'bazen', ***kamā*** '-dığı gibi', ***baynamā*** 'iken, -dığı hâlde' gibi cümle zarfı ve bağlaç örnekleri vardır. Türkçenin yapısına aykırı olan bunun gibi bağlaçlar Osmanlıcada kullanılmıyorsa da ***kema*** '-dığı gibi' ile kurulmuş birçok cümle niteleyen zarf terkibi bulunmaktadır: ***kemafissabık/kemafIsabIh, kemā hüve ḥaḳḳuhü, kemakân, kema yenbaġī.*** Yalnız ***mâ*** üzerinden kurulmuş cümle zarfları arasında şunlar vardır: ***lâ-sIyyemā, lemteremâ.***

Osm. **kemā hüve ḥaḳḳuhû** 'herkese hakkı olanı (dağıttı)' < Ar. ***ka-mā huwa ḥaḳḳuhü*** a.m. Ar. cümle niteleyen zarfı terkibi ***kema*** '-dığı gibi' için b. ***kemafissabık/kemafIsabih*** ⊡. ※ ***Lāyiḳ budur-ki beytü I-māl-i müslimīnI ḳısmetde lāyıḳ u müstaḥiḳḳ olan ehālīye ke-mā hüve ḥaḳḳuhü ri'āyetde…***('Âlī 1979 I, 123). ※ ***Tafṣīl ḳaṣd olunsa, ke-mā hüve ḥaḳḳuhü ta'bīr ḳılınmaz.*** ('Âlī 1975 [1599] s. 127).

kemakân ‘eskisi gibi, eskiden olduğu gibi’ < Ar. ***ka-*** ‘gibi’, ***mā-*** ‘ne’, ***kān[a]*** ‘idi’’, Ar. cümle niteleyen zarfı terkibi ***kema*** ‘-dığı gibi’ için b. ***kemafissabık/kemafisabih*** ⊡. ※ ***Metālīb-i sābıḳanıŋ Şirkete iblāğına delālet ettiği cihetle işten iḫrāc olunan Emīn Efendiniŋ kemākān istiḫdāmı.*** (M. Seyda 1970 I, 80).

kemal ‘her hususta mükemmel oluş’ < Ar. ***kamāl’*** a.m. ***Ḳız Ferruḫ-rüza naẓar eyledi. Ol͜ haddi, ḳaddi, ol manẓarı, maḫberi, ol cemāli, kemāli görüb müteḥayyir oldı.*** (Ferec 855/1451 v. 38a). ※ ***Evlenme kemaline geldiğimde beni pek çok mahallerden istediler ise de hiç birine vermeyip...*** (E. Misailidis 1986 s. 292). ‘bütünü, topu, ondan fazlası yoktur’: ※ ***Yok tütünün saçak yerini içmişim, sana tozu kalmış... Bunları söylemek ayıp. Tozu kaldı ise bir paket al, saçak tütün iç! Bunun kemali altmış para!*** (M.Ş. Esendal 1958 I, 41). ***kemal-i afiyetle*** ‘tam bir afiyetle’: ※ ***Yemekleri eğer müşteriler yerse, ne âlâ, para kazanırdınız. Fakat onlar yemezlerse, oturur, kemal-i âfiyetle siz kendiniz yerdiniz.*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 181). ***kemal-i hürmetle*** ‘tam bir hürmetle’: ※ ***Şöyle üç dört adım kadar yakınıma geldi. Hemen fesi düzeltip, göğsü kavuşturup, kemal-i hürmetle yerle beraber bir kandilli temennah çaktım.*** (S.M. Alus 1944 s. 27).

kemalât ‘parlak vasıflar’ < Ar. ***kamālāt*** a.m. [***kamāl*** kelimesinin çoğulu, b. ***büyut*** ⊡] ※ ***Ḥācib Feraḥ-şāduŋ kemālātını söyledi. Melik ta‘accüb eyledi.*** (Ferec 855/1451 v. 36a).

kemalet ‘olgunluk’ < ***kemalât*** kelimesine uydurulmuş ve Arapçaya benzetilmeye çalışılmış bir tekil, b. ***çepakin*** ⊡. ※ ***Hocası meşhur feylozof Aristotelis’ten tahsil ettiği malumattan ve encamen Atinada Sinoplu süfli feylozof Diogenisten aldığı dersten kesb-i kemalet etmiş olmağ ile, anladı ki insan yanılıcı ve gençlik celp olunucudur.*** (E. Misailidis 1986 s. 361).

Osm. **keman** I ‘ok atmakta kullanılan yay’ < Fa. ***kamān*** a.m. ※ ***Busdum, ḳolayım gözetdüm; furṣat buldum-ise tiyri kemāna ḳodum gözetdüm. “Ḳudret-i͜ Hudāy-ı ḳādir!” dėdüm, atdum. Şāh-ı mārānı boynında vurdum.*** (Ferec 855/1451 v. 61b). ※ ***Biz ḳapuyı iḥtiyāṭ ėtdük, silāḥ geydük, kemān-ı Keyānı elümüze alduḳ, ‘uḳḳāb-per tiyri zaḫm-ile͜ halḳa ‘ıḳāb eyledük..*** (a.e. v. 47b). Mecazî manada ‘kemer şekli’: ※ ***Ebrü gördi kemān-ı ‘anberīn...*** (a.e. v. 151a).

keman II ‘Avrupa tipi telli ve yaylı çalgı’ < ***keman*** I. ※ ***Ud ve keman taksimleri arasında gazeli tutturup mededi basanlar, zurnanın, krenetenin kabadan çiftetellilerile elleri kaldırıp göbek kıvırmalar.*** (S.M. Alus 1944 s. 99).

kemanbaş ‘ön (pruva) kısmının üst ucu keman başı biçiminde kıvrık olan (kayık veya gemi)’, ***keman*** II ve ***baş***; krş. ***baltabaş.*** ※ ***Deniz kenarına indim. Karaya çekilmiş goletler, tirandiler, baltabaş, kemanbaş tekneler arasından yürüyerek, kahvelere geldim.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 120). ※ ***Arkaya doğru basık bacasından hafif dumanlar çıkan ve maden kısımları güneşte sapsarı parlayan bu ince uzun gemi, kemanbaş provasının zarif bastonunu Sarayburnuna doğru uzatmış kımıldamadan duruyor, bayrağını Kızkulesinin önünde dalgalandırıyor[du].*** (Sabahattin Ali 1947 s. 19).

kemançe/kemençe ‘dize dayanarak çalınan üç telli yaylı çalgı’ K. Uz 1964 s. 38 < Fa. ***kamānça*** ‘a little bow; the bow of a violin; a lute, harp, spe-

cies of violin' F. Steingass 1930 s. 1047. ※ ***Kılıfından çıkmamış bir kemençe, kanapenin üzerine yerleştirilmiş bir kanun, üstünde bir def, kırmızı kabının içinde yalnız mandalları gözüken tanbur susuyor.*** (F.C. Göktulga 1953 s. 73).

AD. **kemane** I 'keman' < Fa. ***kamāna*** 'plectrum or bow of an instrument'. ※ ***"Tam çalgı sayılır," diyor. "sazları felân da var, çok eyi olur." —"Kemaneleri de var mı acap? Bir de kemane olsa eyi olur."*** (F. Baykurt 1971t s. 166).

kemane II (ana'nevî güreş terimlerinden) 'rakibimizin arkasına geçerek ellerimizi göğsünde veya karnında kilitlemektir. Bu esnada ayaklarımız birbirinden ayrık ve gergin olarak arkada durur' H. Bic 1944 s. 52 < Fa. s. Diss . ※※

kemanî 'keman çalan kimse' K. Uz 1964 [1894] s. 38 < ***keman*** II + çalgı çalanlara verilen ihtisas terimlerine takılan ***-î*** eki, krş. ***tamburî, ûdî.***

Osm. **kemā yenbaġī** 'münasip olduğu gibi' < Ar. ***ka-mā yanbaġī*** a.m. Ar. cümle niteleyen zarf terkibi ***kema*** '-dığı gibi' için b. ***kemafissabık/ kemafisablh*** ◻. ※ ***Cāsūslara çendān iltifāt u raġbet ve luṭf u iḥsān ile ri'āyetlerine ke-mā yenbaġī beẕl-i himmet eylemeyüb...*** ('Ālī 1982 [1581] II, 133).

kemazar 'zarar vermeyen, zalim olmayan, yumuşak başlı' < Fa. ***kam-āzār*** a.m. (***kam*** 'az' + āzār 'sıkıntı, zarar') ※ ***Anuŋ bir nice çerisi andan ḳorḳmışdur. Bir çāre isterler ki anuŋ şerrinden ḳurtılub bir 'ādil kem-āzār melik ḥimāyetine sıġınalar***. (Ş. Şeyhoğlı 1973 s. 251).

AD. **kemçik/kemçük** 'alt çenesi çekik, dişleri üstüste gelmeyen (kimse); burnu basık; asık yüzlü; geveze' DS 2737 <?? ※ ***Hangi küllükte eşiniyor kim bilir kemçik?*** (L. Tekin 1984 s. 27).

AD. **kemçir-** I 'köpek havlamak' DS 2737 < ***çemkir-*** fiilinin métathétique varyantı. ※ ***"Çocukların bunları bunları dedi" deyip, hiç birinde insanlık sıfatı göremediğini söyledi. Birinin it gibi kemçirdiğini, birinin iyi bir adammış gibi evin her derdine yanarmış gibi, güzel güzel akıl verdiğini...*** (L. Tekin 1984 s. 210).

AD. **kemçir-** II 'sert ve kötü konuşmak; söylediği belli olmadan karşılık vermek, homurdanmak; konuşanın sözünü kesmek' DS 2737 < ***kemçir-*** I. ※ ***Anası, kızı, ikisi birden ḳādınıŋ üzerine kemçirerek: "Bunaḳsın, şuṣ*** (metinde ***şuŋ***), ***her laḳırdıya ḳarışma öyle, seniŋ o işe 'aḳlıŋ ermez!" diye āzārı başarlar.*** (H.R. Gürpınar 1316 s. 15).

AD. **kemçük**, b. ***kemçik***.

AD. **keme** I, b. ***geme***.

AD. **keme** II 'patatese benzeyen bir çeşit mantar; yer elması' DS 2738 < Ar. ***kam'a*** 'truffe' A. Tietze 1958 no. 200; krş. Gürc. ***k'ama*** 'champignon' E. Cherkesi 1950 s. 217. ※ ***Ve kem'e yükinden sekiz aḳca, tamām yük olmasa dört aḳca alınur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [955/1548] s. 222).

kemençe, b. ***kemançe***.

kemend/kement 'ucu ilmikli uzun ip' < Fa. ***kamand*** a.m. ※ ***Nā-gāh yuḳarudan çulpada bir nesne su içine düşdi. Andan ṣoŋra bir kemend indi ve bir ün geldi ki: "Dur, hey kemende yapış!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 97b). ***kemend at-*** (Fa. ***kamand andāḫtan):*** ※ ***Çābük-***

süvār oldı. At ḳoşmaḳ, oḳ atmaḳ, ḳılıc oynamaḳ, süŋü dutmaḳ, kemend atmaḳ, güreş dutmaḳ, bu dükelini ögrendi (metin: ögretdi). (a.e. v. 91a). ※ ***Eger biz anlara ḳarşu varub uġraşavuz, gendü ḳuṣūrumuz anlara bildürmiş olavuz, gendü elümüz-ile ölüm kemendin boynumuza daḳmış olavuz.*** (S. Şeyh-oğlı 1973 s. 253).

AD. **kemenk** 'balıkçı zıpkını; zıpkının sivri ucu' DS 2738 < Yun. ***καμάκι*** (kamáki) Tietze 1955 no. 106. ※※

kement, b. ***kemend***.

kemer I 'kapı, pencere ve köprü gibi bir açıklığın üstünde yarım daire görünüşündeki mimâri şekil, tâk' < Fa. ***kamar*** a.m. ※ ***Şöyle görnür ki dünye ser-tā-ser, | Cümle dübdüz daḳı ne küh u kemer.*** (Elvān Çelebī 1984 [1358–59] s. 107 no. 1228). ※ ***Evler kara, kirli, yıpranmış bazalttan yapılmış, kemerleri, kafesleri, cağ denilen demirlerle örülmüş pencereleri, iki kat, toprak damlı evler.*** (Yaşar Kemal 1971bd s. 7).

kemer II 'kuşak' < Fa. ***kamar*** a.m. ※ ***Başında laʿl-i kānīden bir tāc ḳonmış, piyrüze bir kemer bėline bağlanmış, gövdesi ḳızıl altundan.*** (Ferec 855/1451 v. 39a–b). ※ ***Ṯahta gecürdi, tāc-ı ̮husrevī başuma geydürdi, kemer-i cihāndārī bėlüme bağladı. Melik oldum.*** (a.e. v. 49a). ***kemer altı*** 'bel altı, mühstehcenlik' (krş. Alm. ***unter dem Gürtel***) ※ ***Yetişir artık reziller! Bize göstermek istediğiniz bu kemeraltı oyununu belki bu anda bütün mahalle seyrediyor.*** (H.R. Gürpınar 1943 s. 289).

kemere (gemicilik terimlerinden) 'güvertenin çivilendiği ağaçlar' H.Z. Koşay–İshak Refet I, 1932 s. 219 < Yun. ***καμάρι*** (kamári) Kahane–Tietze 1958 no. 778.

kem göz 'nazar değmesi' < ***kem*** ve ***göz.*** ※ ***Ḥüseyin Efendi yemīniyle teʾmīn ediyordu-ki ʿĀlīyeye artıḳ kem gözle baḳmayordu.*** (H.E. Adıvar 1926 s. 70). ※ ***"Güveyimiz aslan, gelimiz hüri! Tu! Tu!" alkışları. "Kem göze, kem nazara!" diyerek soba küreklerinde üzerlik, çöroğtu yakmalar, yedi dükkân süprüntüsü serpmeler, mumda karanfil patlatmalar...*** (S.M. Alus 1933p s. 82). ※ ***Kemgöz değmesin diye Gülsüme torba dikmesini söylemiş, alnının perçemine de mavi boncuk taktırmıştı.*** (S. Anadol 1947f s. 6). ※ ***Seni misafir eden evin efradına sakın kem gözle bakmayasın, oğlum!*** (M. Güler 1990 s. 74).

Osm. **kemha** 'bir nevi ipekli kadife; çizgili yerli dokuma' DS 2738 < Fa. ***kamḫā*** a.m. ※ ***Yolına döşeyem kimḫā vu aṭlas, | Niṣār ėdem aŋa altun u kirpas.*** (Faḫrī 1974 s. 262 no. 156). ※ ***Bir daḫı Mıṣr cündīlerinüŋ atlās u kemḫālara girüb mülebbeslikleri...*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 105). ※ ***Ve ḳumāş yükinden ve bez iplik, çuḫa ve buŋa beŋzer her ne gelse, satılsa, bir yükine iki aḳca alına.*** (Ö.L. Barkan 1943 [932/1524]s. 392 no. 31).

kemik, b. ***kemük***.

Osm. **kemin/kemine** I 'pusu' < Fa. ***kamīn*** a.m. < Ar. ***kamīn*** 'pusu kuran kimse'. ※ ***Der-ḥāl Ferruḫ-rüz kemiyneden duru geldi, ardından Ḥüsün-ārāya bir ḳılıc urdı, yėre düşürdi.*** (Ferec 855/1451 v. 42a). ※ ***Kardaşuŋ cāriyeye el uzatmaḳ istedi. Cāriye aŋa el vėrmedi. Dāyimā cāriyenüŋ kemiyninde oldu. Nesne başarımadı.*** (a.e. v. 97a).

Osm. **kemine** II 'mütevazi; hizmetçi' < Fa. ***kamīna*** a.m. [***kam*** kelimesinden sıfat]. ※ ***Atam ḳuluŋuz idi —ḳalmadı, siz coḳ yaşaŋ!— ben daḫı mellküŋ kemlynesiyem. Umaram, atama ėtdügüŋ iḥsānlardan baŋa daḫı ėdesin.*** (Ferec 855/1451 v. 55b). ※ ***Bugün dört gündür ki oşbu duḫter-I māh-peyker muġlaḳ u müşkil mes'eleler sorar, ben kemīne ṣavāb cevāblar vėrürem.*** (a.e. v. 138b).

kemir-, b. ***kemür-***.

kemirlk 'kemirilmiş' < ***kemür-/kemir-*** + fiilden sıfat yapan ***-ik*** eki, b. ***açık*** I⊡. ※ ***Kapı yanındaki aynada kendimi gördüm. Kara, kavruk bir yüz. Keçi kemlrlğl bodur bir alıç sanki. Kaynar sular döküldü tepemden aşağıya.*** (M. Başaran 1992 s. 85).

EOsm. **kemlş-/gemiş-** 'atmak; lüzumu olmayan bir şeyi terketmek' TS 2409–10 < ETk. ***kemlş-*** a.m. Clauson 1972 s. 724. ※ ***Bu cihān sevmegin kemlşmekdür.*** (Sulṭān Veled 1958 s. s. 10). ※ ***Güneş yüzüŋe, ey dilber, gemlşmlş saçlaruŋ sāye, | Nite kim ebr olur ḥāyil felekde bedr iken aya.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 46). ※ ***Bir demden Baṣrī oġlanuŋ eline yetlşdl, aldı, ḍaşra gemişdi.*** (Ferec 855/1451 v. 4a). ※ ***Ḳuşlar muḫtellf āvāz-ile nevāy-i dem-sāz [ile] ṣaḥrāya kemlşmlşler.*** (a.e. v. 55a). ※ ***Oġlan anası oġlını melik naẓarında getürdl, oda kemlşdl. Der-ḥāl od, oġlan, ikisi bile ġāyib oldılar.*** (a.e. v. 88b). ※ ***Nlçün gendözümi oda kemişem, | Düşem zārī ile, derd-lle plşem.*** (Fa̱hrī 1974 s. 363 no. 2190).

kemiyet, b. ***kemmlyet***.

Osm. **kemlyne**, b. ***kemin/kemine***.

AD. **kemkem** 'geveze' DS 2739 < krş. Kürt. ***kemkemü*** a.m. Jaba-Justi 1879 s. 342. Kelimenin menşei belli değildir. ※※

kemkepaze 'mantıksız, saçma' < ***kepaze*** + kuvvetlendirici ön takı (reduplication (ikileme) ve tezat ünsüzü), b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***Bu aġreb, bu kemkepāze sözler 'ādetā tīmār-ḫāne ṣaçmalarına beŋzeyor, bunlar 'aḳıllı laḳırdıları değll, ḫānım!*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 282).

kemkümle-/kem küm et- 'verecek cevap bulamayıp manasız gelişigüzel sözler söylemek' < alliteratif (aliterasyonlu) ve labialisationa yönelmiş tabir, b. ***abldlk gubldlk*** ⊡². ※ ***Bu vaḳit oradaki mevcūdiyetimlzlŋ sebebini muvaẓẓıḥ hemān bir şey söylemek lāzımdı. Bir iki kemkümledlm. Boğazım ḳurudu, dilim işlemedi, susdum.*** (H.R. Gürpınar 1929m s. 188). ※ ***Yemīn ederim ki şimdikileriŋ otuz yaşındakileri de öyle. Yalŋız Türkī kellmāt üzerinde hecāyı kemkümlemekle iş biter mi?*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 27). ※ ***Bir şey sorulurken şaşkın şaşkın gözlerini açıyor, lâkırdı söylüyeceğl zaman kemküm edip yutkunuyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 122). ※ ***Bunu baban söylemedi, beceremedi. Kıpkırmızı kesildi, kabahatil gibi kem küm etmeğe başladı.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 31).

kemmiyet/kemiyet 'miktar' < Ar. ***kammīya*** a.m. (***kam*** 'kaç'). ***Kemmiyet-i luṭf u sa̱hāları ma'lüm olmışdı.*** ('Ālī 1956 [1586–87] s. 241). ※ ***Suphi henüz işin kemiyet u keyfiyetini lāyıkıyle takdir edememişti.*** (Nābī-zāde Nāẓım 1960 [1896] s. 12).

AD. **kemre/gemre** 'gübre' DS 1987, 2740, TS 2410, R. Dankoff 1991 s. 39 < Fa. ***kamra*** a.m. ※ ***Açıldı sandık, | Döküldü fındık. (Davar kem-***

resi). (N. Güngör – İ. Ozanoğlu 1939 s. 51; bilmece ve cevabı). ※ ***Bir merkep getirerek sui istimal yapanları merkeplere ters bindirirler, omuzlarına kemreden yapılmış tesbihleri dizerek sokaklarda, halk bulunan mahalde teşhir ederler.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 258). Krş. ***kerme.***

kem söz 'kötü söz, uğursuz söz, kırıcı söz' < ***kem*** ve ***söz.*** ※ ***Dul kadın artık ümidini kesince başlamış bedduaya! Bekirlerin kulağına geldiği gibi bütün mahallenin de malûmu imiş kadının kem sözleri: "İnşallah içinde kim yatarsa rahat, huzur yüzü görmesin!"*** (E.N. Gökşen 1952 s. 70).

kemsurat 'asıksuratlı' < ***kem*** ve ***surat.*** ※ ***Kamarot geliverecek, bir kimse görüverecek rezil ve rüsvay olacağım. Hele, o kemsurat biletçi bu vapurda ise seyreyleyin aksiliği!*** (S.M. Alus 1933p s. 69).

Osm. **kemşefakat** 'şefkatsiz, acımayan' < Fa. ***kam*** 'az' ve Ar. şafaḳa 'acıma, merhamet'. ※ ***"Şekence ėtmek gerek tā iḳrār ėde." dėdi. Re'īs buyurdı. "İki sa̮ht-dil, bī-raḥm, kem-şefaḳat beni dögdiler. Bī-h̯öd oldum."*** (Ferec 855/1451 v. 109b).

kemük/gemük/BSTTk. **kemik** b.m. (vücut içindeki sert kısımlar) TS 2411, Meninski 1680 IV, 4020 < krş. ***kemir-***; yayılış için b. M. Räsänen 1969 s. 251. ※ ***Benüm kemüklerümi oğlanlaruma vėresin; tiymarlaya, medfenümüzde ḳoyalar.*** (Ferec 855/1451 v. 125a). ※ ***Dīvāra el urdı, gördi kim yaş-imiş; bir kemüg-ile eşdi, gördi dopraġ-imiş, degül ki daş-mış.*** (a.e. v. 7b). ※ ***Ḳazġanı öyle ḳaynatdı-ki hīc kemügi da̮hı ḳalmadı.*** (Tārīh-i ḳırḳ vezīr 1303 s. 323). ※ ***Ve Yezīdüŋ maḳberesini açub bulduğı kemüklerini yaḳub içini leşkerüŋ necsiyle ḍoldurdı.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 33). 'oyun zarı': ※ ***Zar attık. Sarı attı: Üç. Seliminki tek geldi. İbrahim beşi kondurunca Allahım şaştı benim. Zarı salladım. Haydi oğlum kemik. Arslan kemik. Şeş!*** (Tarık Dursun K. 1955 s. 62).

kemür-/gemir-/BSTTk. **kemir**- 'dişleriyle azar azar koparmak' Meninski 1680 IV, 4019, Carbognano 1794 s. 709 < ETk. ***kemür-*** a.m. Clauson 1972 s. 723. ※ ***İtler acıḳmışlar idi. Durdılar, segbāna yapışdılar, bendlerini bendinden cüdā kıldılar, pāk yėdiler. Süŋüklerin da̮hı kemürdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 125a). ※ ***Hiç ümit etmediğimiz neler göreceğiz, nelere şahit olacağız diye içimi kemiriyordum.*** (S.M. Alus 1933p s. 181).

AD. **ken**, b. ***kin***.

-ken, b. ***iken***.

kenar I 'kıyı; sahil' < Fa. ***kanār/kinār*** a.m. ※ ***Durdum, deŋiz kenārına vardum.*** (Ferec 855/1451 v. 33a). ※ ***Göŋlüme melālet düşdi. Dilerem ki ėrte sen Süleymāna gidicek beni kenār-ı deryāya indiresin, teferrüclenem, göŋlüm açıla.*** (a.e. v. 196b). 'merkezden uzak olan (yer)': ※ ***Kenār beglerbegileri-ki vardur, ta̮ht-ı ḥükümetlerindeki nüfūs-ı keṡīre anları ta̮ht-nişīn-i server menzilesinde bilürler...*** ('Ālī 1979 [1581] I, 180). ※ ***Rum gençleri Anadolu'nun en kenar kasabacığında spor birlikleri kuruyorlar, müstakbel kurtuluş savaşına hazırlanıyorlardı.*** (E.E. Talu 1937 s. 190). ※ ***Parası ve mevkii için değil, fakat kenar bir kasabadan gelmiş, toy olması lâzım gelen bir adam, kızlarına kul köle olacağı için fırsatı kaçır-***

mak istemiyorlardı. (K. Bilbaşar 1943d s. 48). ※ ***Orada hizmetçilerle oturmak doğrusu hiç hoşuma gitmedi. Terbiyesiz kenarın dilberleri yüzüme bakıp sırıtıyorlardı.*** (İsmail Galib 1932dk s. 10–11). ***bir kenara at-*** 'elinden bırakmak': ※ ***Avdan dönüşte sepeti bir kenara mı atıyorsun?*** (S.M. Alus 1944 s. 142). ***bir kenara çek-*** '(birisini gizli bir şey söylemek için) tenha bir yere çağırmak': ※ ***Kanarya, bilâfasıla beni bir kenara çekip…*** (S.M. Alus 1933p s. 178) ***kenāra çık-*** 'çekilmek, vazgeçmek, (belki de) ölmek', krş. Fa. ***kanār āmadan*** a.m.: ※ ***Benüm gibi nice hezār kişi geldiler, bu ārzūdan kenāra cıḳdılar.*** (Ferec 855/1451 v. 134a). ***kenar çiz-*** 'yan çizmek, bir işten kaçmak, kaçınmak' TS 2411: ※ ***Söze geldüklerinde͜ hāmemüz gibi ḍoğruyuz dėrler, fe'ammā pergāra çekilseler, eğriliklerini bilüb elbette kenār çizerler.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 123). ※ ***kenar kenar/kenardan kenardan*** 'yolun ortasından değil': ※ ***Kenārdan kenārdan yürüyordum, köşe başında baḳḳal vardı yā, onuŋ öŋünde bir ḳaraltı gördüm.*** (M. Yesari 1928 s. 99). ※ ***O kenar kenar yürüyerek ve çaktırmadan deminki cevizlerin altını iskandil ederek asıl kalabalığın biraz berisindeki böğürtlen yığınının gölgesine sığındı.*** (Aḥmed Rāsim 1938 s. 23).

Osm. **kenar** II 'kucak; kucaklama, agûş' < Fa. ***kinār*** a.m. ※ ***Bir ay ol perīcihrei͜ hastalıḳ behānesiyle aldadum, büse vu kenār-ile gün gecürdüm. Ammā ne fāyide?*** (Ferec 855/1451 v. 73b). ※ ***Bānū cün anı eyle gördi, ol dạhı ağladı. Bir birinüŋ ḳoynına ḳol bıraḳdı, kenār u büsa vu 'ayşa meşġūl oldılar.*** (a.e. v. 237b). ***kenarına al-/ kenara çek-/kenar et-/kenār ḳıl-*** 'kucaklamak' Meninski III, 4027, I, 1680: ※ ***Bediy'u l-cemāl şeh-zādei kenārına aldı, yüzini yüzine urdı, biy-hüş oldı.*** (Ferec 855/1451 v. 152a). ※ ***Durdum, ḳatına vardum. Güstạ̄h-vār beni kenāra çekdi, öpdi, ḳuçdı.*** (a.e. v. 172a). ***(bir çalgıyı) kenāra al-/kenarına ko-*** 'göğsüne dayamak': ※ ***Bu duḫter barbuṭı kenāra aldı, ḳulaḳlarını burar gibi oldı.*** (a.e. v. 116a). ※ ***Sundı, bir keniyzeküŋ elinden 'anḳayı aldı, kenārına ḳodı, düzdi vu çaldı, ve bu bir iki üc beyt 'anḳā āhengde͜ höş āvāz-ile ırladı.*** (a.e. v. 104b). ※ ***Tā-ki ḳılduŋ 'arūz-ı mülki kenār | Şīr-i ner, server-i müsellemsin.*** ('Ālī 1977 s.127 no. 25).

Osm. **kenare** 'kenar, kıyı, sahil' < Fa. ***kanāra*** a.m. ※ ***Eşref Oğlı Rūmī bu derde giriftār olalı | Düşdi bir deryāya kim yoḳdur anuŋ kenāresi***. (Eşref-oğlı Rūmī 1286 s. 42).

EOsm. **kend/kent** I 'köy', < Sogd. ***knd*** M. Räsänen 1969 s. 252. ※ ***Anuŋ bir ulu küyı var-idi, iki muġ-ile şerīk-idi. Ol kendi şirket-ile dutarlar-idi.*** (Ferec 855/1451 v. 66b). ※ ***Evvel ḳarye-i Bayur ki Ermenī kendidür dört biŋ ḳaraca aḳca bāġ͜ harācı dėyü vėrürler imiş.*** (Ö.L. Barkan 1943 [924/1518] s. 151). 'villa, rus, possessio' Meninski 1680 III, 4031. AD. ***kentli*** 'köylü' DS 2744 TS 2412

AD. **kendal/kendel** 'nehir kıyılarında suyun aşındırarak oluşturduğu yarık, sel yarığı' DS 2741 < Kürt. ***kendal*** 'ravin' Jaba–Justi 1879 s. 343, I.A. Orbeli 1957 s. 190; krş. Fa. ***kandan*** 'kazmak'. ※※

kendi, b. ***gendü/gendi***.

kendi başına 'yalnız başına, yardımcısız' ※ ***Eteklerini toplayıp kendi başına atlamıya kalkıştı, fakat beceremediği için yanaşmanın gelip elinden tutmasını bekledi.*** (Sabahattin Ali 1937 s. 175). ※ ***Siz kendi başınıza ne kadar akıllı, fikirli, durbin, müdebbir bir zat olsanız,***

etrafınızdakiler o melekelerden mahrum bulununca sizin tedbirleriniz, ceht ve gayretiniz para etmez. (H.R. Gürpınar 1933kp s. 86–87).

kendi gözündeki merteği görmeden elin gözündeki saman çöpüne takıl– ‘kendisinde bulunan büyük kusurlara bakmadan, başkasında gördüğü küçük bir kusuru kınamak’ Ö.A. Aksoy 1976 s. 776 no. 5778. Krş. Matta 7, 3–5 ve Luka 6, 41–42 İncillerindeki deyim. ※ ***Hepsi, kendi gözündeki merteği görmeden elin gözündeki saman çöpüne takılan soyundan...*** (F. Baykurt 1961k s. 83).

kendi halinde, b. ***gendü halinde***.

kendi havasında ‘yapmak istediğini yapar’ < ***kendi*** ve ***hava*** II. ※ ***Daha birinci perdede, arkamı şanoya çevirmiş, dramla hiç alakadar olmuyor, etraftakilerle oyalanıyordum. Esasen çok kimse de oyunla meşgul değildi ya. Herkes kendi havasında.*** (S.M. Alus 1933p s. 187). ※ ***Enişteyi kendi havasına bıraksak, âlemin ağzındaki, aslı astarı olmıyan bin bir yalanı saatlerce dinletecek.*** (a.e. s. 212). ※ ***Sekenesi on beşi geçen bir ev ḳalabalığına hep birden söz aŋlatması, her birini kendi havasına gitmekden men‘ etmesi ḳābil–mi?*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 5). ※ ***Bırak Allahını seversen, Şakir Bey! Hep keyfinin havasındasın...*** (Sabahattin Ali 1937k s. 88).

kendi hesabıma/kendi nefsime ‘şahsen, kendime göre’ < ***kendi*** ve ***hesab***. ※ ***Viyana’da biraz Paris ve biraz Bey–oğlu rāyiḥası vardır. Bu cihetle bir Türk rūḥuna Evropa şehirleriniŋ hepsinden ziyāde münis gelir. Ben kendi ḥesābıma orada hīc bir yabancılıḳ ḥiss ėtmedim.*** (Cenāb Şahābeddīn 1335 s. 232). ※ ***En azdan başını sokacak bir evi bile olmayanın adamlığından ne çıkarmış? Ben kendi nefsime, en azdan bir evi olmayanı adam yerine koymam.*** (Orhan Kemal 1950ö s. 41–42).

kendi kendim ol– ‘kendi şahsiyetine yetişmek’ (?) < ***kendi***, ***kendi*** ve ***ol***– ※ ***Bu, daha ziyade bir mizac ve yetişme, hattâ kabiliyet ve düşünce meselesiydi. O bu âlemin dışındaydı. Bunu düşününce belinin kamburu biraz düzeldi. “Kendi kendim olmağa başlıyorum” dedi.*** (A. H. Tanpınar 1955 s. 66).

kendi kendine, b. ***gendi gendiye***.

kendi kendine et– ‘kendine zarar vermek’ < *sen* (özne) ***kendine*** (nesne/dativus hâli) ***et–***. ※ ***Saŋa fenālıḳ başḳasından gelmiyor. Kendiŋe kendiŋ ediyorsuŋ.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 451). ※ ***“Anneciğim, elimde değil. ‘Ömrümde hīç böyle ıżṭırāb çekdüğümi bilemiyorum.” —“Āh cāhillik! Kendi kendiŋe ediyorsuŋ bir az–da...”*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 480).

kendi kendine gelin güvey *ol*– ‘nasıl karşılanacağını düşünmeden bir işi olmuş bitmiş sayarak sevinmek’ < ***sen*** (özne) ***kendine*** (nesne/dativus hâli) ***güvey ol–***. ※ ***Biz, kendi kendimize gelin güvey oluyoruz. Haldun Nedretin arkadaşlarını haberdar etmeliyiz. Sonra biz de, onlar da, hep mahcup mevkide kalacağız*** (Mahmud Yesari 1932 s. 168–169). ※ ***İki çapkının kendi kendilerine gelin güvey olmalarından Belkisa hiç bir hissei töhmet isabet etmez. Bu meselede kabahatli olarak İrfanla Selimden başka kimseyi görmiyorum.*** (E.E. Talu 1939 s. 40). ※ ***“Kadın küçük beyi ümide düşürmese o böyle çıl-***

gın bir hale gelir mi?" —"Halis kendi kendine gelin güvey olabilir. Cevherin bu aşka mukabelesine dair bildiğin kat'î bir şey varsa onu söyle!" (H.R. Gürpınar 1943g s. 181).

kendi kendisine, b. ***gendi gendiye***.

kendillğinden/kendillklerinden 'kendi kendine ortaya çıkmış' < ***kendi*** + ***–ilk*** + ***–lerl*** + ***–den***. ※ ***Lâleler geceleyin birer kandil gibi kendiliklerinden aydınlanmalıydı. Yaseminler el dokunmadan dallarından uçarak üstlerimize dökülmeliydi. Güller açıldıkça kanatlanmalı ve etrafımızda uçuşmalıydı.*** (R.H. Karay 1939i s. 35). ※ ***Kaşları atkılı, atkılı; gözleri ya yeşil, ya gövelâ ve ceylânınki gibi kendiliğinden sürmeli; yanaklar ebru ebru. Boyu bosu da karar.*** (S.M. Alus 1944 s. 161).

AD. **kendime**, b. ***gendlme***.

kendimi bildim bllell 'küçüklüğümden beri, öteden beri' < ***kendi*** ve ***bil–.*** ※ ***Kendimi bildim bileli kaburga kemiği saymaktan imanım gevredi.*** (S.M. Alus 1934 s. 127). ※ ***Cevdet efendi kendini bildi bileli kuyruğuna yapışmış olan o musallat "efendi" kelimesini koparıp fırlatmış, beyliğini yüklenmişti.*** (a.e. s. 136).

(Neolojizm) **kendlmser** 'bencil, hodbin'< ***kendi*** + ***–imser,*** krş. ***gülümser, iyimser, kötümser.*** ※ ***Bir sırık uzatalım da kurtaralım şu boğulan canları demiyorsunuz! Neden bu kadar kendimser oldunuz batasıcalar?*** (F. Baykurt 1971t s. 200). Başka yerde bulunamadı.

kendinden geç–, b. ***gendüden geç–***.

kendi nefsime, b. ***kendi hesabıma***.

kendine rağmen 'istemeyerek, gayrıihtiyarî': ※ ***Doktor bu felsefeye yanaşmak istemiyor. Buna hem mizacı, hem mesleği mani. Fakat ısrar da etmiyordu. Kendine rağmen gülümsedi, istikbal için mühim vaadler yaptı.*** (H.Z. Ülken 1941 s. 214).

kendini, b. ***gendüyl***.

kendini beğenmiş 'kendini üstün gören' < ***kendi*** ve ***beğen***–. ※ ***Hele birisi Mis Fannl–Moru, öbürü Nermīni ḳavramış, türlü türlü şehvetāmīz vaż'larla dans eden iki kendini beğenmiş Fransız żābiṭine ne demeli?*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1928 s. 216). ※ ***Bu kendini beğenmiş, şımarık, keyflnden başka âmir tanımayan, nasihat almayan delikanlıya söz anlatamadım.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 176).

kendini bilir 'aklı başında, kabilihitap' < ***kendi*** ve ***bil–.*** : ※ ***Esasen içtiği zaman kendini bilir, hoş–sohbet bir halde olurdu.*** (Y. Ahıskalı 1944 s. 49).

kendini çek– '(kumaş için) yıkandıktan sonra kısalmak ve daralmak', < ***kendi*** + ***çek–*** II: ※ ***Hānım, fanilalar yıḳandıḳdan ṣoŋra kendilerini çekiyorlar–mı, bozuluyorlar–mı?*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 104).

kendini (bir yerden) dar at– 'güçlükle kurtulmak'. ※ ***Agavni, kendini yanımıza dar attı. Girer girmez, komodinin üstündeki sürahiyi ağzına yapıştırıp yarısına kadar içti, yere sırt üstü serildi.*** (S.M. Alus 1933p s. 118).

kendini dinle– 'hastalık kuruntusu içinde olmak, ufak tefek rahatsızlıkları çok büyütmek; başını dinlemek, sakin olmak, dinlenmek' ※ ***Kendimi dinleye dinleye hasta olacağım...*** (N. Eray 1999 s. 72).

kendini kapıp koyver– 'büsbütün teslim olmak' < ***kendi*** + ***kap–*** ve ***koyuver–***, (b. ***alıko–*** ⊡). ※ ***Kardeşlerini bulursa onları tanıyamayacağından söz açtı. Ardından kendini kaptı koyverdi. Yeniden kimsenin anlamadığı diliyle konuşmaya, türküler söylemeye başladı.*** (L. Tekin 1984 s. 153).

kendinin, b. ***gendünüŋ***.

kendini unut– 'etrafında olup bitenleri fark etmeyecek derecede dikkatini bir şeye yöneltmiş bulunmak' < ***kendi*** ve ***unut–***. ※ ***Meraktan o derece kendimi unutmuşum ki Arap Şadi kolumu dürtmüş te hâlâ farkında değilim.*** (S.M. Alus 1944 s. 163).

kendini üşüt– 'soğuk algınlığı, grip veya nezle olmak' < ***kendi*** ve ***üşüt–***; bu gibi fiillerde, Türkçenin reflexivum (dönüşlülük) fiil hâlleri varken neden aynı işlevi gösteren zamirin kullanıldığı sorulabilir.) ※ ***Vah vah, na-mizac ha? Aman kendini üşütmesin, iyi korusun! Nevazilin hükmü üç 24 saattir. İnşallah çabucacık savar, görmemişe döner!*** (S.M. Alus 1944 s. 74).

kendini (bir şeye) ver– 'vaktini ve gücünü (bir şeye) vermek' < ***kendi*** ve ***ver–***. ※ ***Siz de yanımızda oturuyordunuz, gördünüz. Evvelâ kendini uda vermiş dünyayı gözü görmüyor, bir kadeh bile içmiyor, başını çevirip bize bir kelime söylemiyordu.*** (S.M. Alus 1944 s. 183). ※ ***Tekrar kitap okumağa çabalıyorum. Satırlar birbirine karışıyor. Kendimi veremiyorum bir türlü.*** (E. Bener 1969 s. 113).

kendini (bir şeye) vur–, b. ***gendözin (bir şeye) ur–***.

kendir 'kenevir, Cannabis' < ETk. ***kendir*** a.m. Clauson 1972 s. 729, krş. H. Eren 1999 s. 230. ※※ ***kendire çek–*** 'asarak idam etmek': ※ ***Ama o anaya ana mı derim ki ömründe ne baktı ne gözetti, Kendire çekeceklerini bildi de mahkemeye bile gelmedi. Tanrım bilir, bebecikken süt bilem emzirmemiştir, öyle bir hayın kadın.*** (P. Kür 1979 s. 67). ***kendir kement zaptedeme–*** 'iplerle zaptedilememek': ※ ***Ölü otomobili avlu kapısına dayandığı zaman anneyi, bilhassa anneyi, kendir kement zaptedemedi. Ölü otomobiline yerleştirilen kızının ufacık tabutu arkasından koştu. "Firdesim, Firdesim, evlâdım, yavrum, ciğerparem!"*** (Orhan Kemal 1952m s. 143). ※ ***Sılamı pek göresim geldi. Aklıma dakıldı bi kerre, kendir kement zaptedemez gayri beni, mümkünü gayri kaabil gidecem!*** (Orhan Kemal 1954b s. 276).

kendi yağile kavrul– 'elindekilerle geçinip kimseye muhtaç olmamak' A.S. Levend 1943 s. 473. ※ ***Gid-gide maḥallede aclıḳ artdı. Herkes zor zār kendi yağile ḳavrula-bilir iken, şimdi kimseniŋ ne yağı ḳaldı ne ṣuyu.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 13). ※ ***'Afv ediŋiz, ḳızım. Duymadıḳ. Dünyādan͜ haberimiz yoḳ. Kendi yağımızla ḳavruluyoruz. Yaşamıyoruz. 'ādetā çile dolduruyoruz.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 357).

kendözi, b. ***gendözi***.

kene I 'insanın ve bazı hayvanların derisine yapışarak kanını emen böcek' < Fa. ***kana*** a.m., eğer Farsçası Tk.den alınmış değilse, G. Doerfer 1967

III, no. 1653. ***kene gibi yapış-*** 'istenmediği hâlde birinin yakasını bırakmamak': ※ ***Bunlardan bir ḳaçı "Nereye gidiyorsuŋ?" su'āliyle kene gibi yaḳama yapışdı. Nereye gidiyorsam gidiyorum, cehennemiŋ dibine! Ne vaẓīfeŋ?*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 70). ※ ***Karıyı görünce kene gibi yapıştı, dünyayı unutup zıvanadan çıḳtı. Karı da bâri âhım şâhım bir şey olsa!*** (S.M. Alus 1934 s. 204).

(Argo) **kene** II 'para' H. Aktunç 1990 s. 165. < ***kene*** I. ※ ***Çocuk annesi veya babası tarafından o gün için kiralanır. Çalınan paranın 3/1 si çocuğun ana veya babasına verilecektir. Kendi deyimleri ile polis "Zarbo", para "kene", çocuk ise "Çoni" dir.*** (Y. Ertunç 1982 s. 18).

-kene, b. ***ikene***.

kened/kenet/kined/kinet 'iki cismi birbirine bağlamaya yarayan kıvrık bir çeşit bağ' R. Dankoff 1991 s. 50 < ?? ※※

Osm. **kenef** I 'yan, taraf: himayet, kucak' < Ar. ***kanaf*** a.m. ※ ***Sāye-i̯ hilāfet kenefinde bunuŋ gibi ẓulm olmaḳ revā olmaya!*** (Ferec 855/1451 v. 119a). ※ ***Dāyimā bu nesi-l büzürgvārı kenef-i ḥimāyetlerinde istitār ėdüb ensāb-ı ṭāhirelerinden birisi ta'n-ı tā'ün-ile mecrūḥ olub vefāt ėtmek işidilmemişdür.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 123).

kenef II (kaba konuşmada) 'ayakyolu, tuvalet' (bilhassa iptidai ve pis olursa) < Ar. ***kanīf*** a.m. ya da ***kenef*** I. ※ ***Dışarıya çıkınca hemen kenefe doğru koştu.*** (Kemal Tahir 1958 s. 273).

-kenek, b. ***ikene***.

EOsm. **kenes** 'Doğu Avrupa memleketlerinde kullanılan bir hükümdar unvanı' < Bulg. Sırp-Hırv. Rus. ***knyaz*** vs. < ECerm. ****kuningas*** a.m. ※ ***Şol ümīde ṭutdı çeşmi ol kenes | Ḳal'ayı Efrencīler fetḥ ėde pes...*** (Firdevsī-i Rūmī 1980 s. 269); b. **knyez**.

kenesetli 'boynundaki siyah atkının arkasında bir veya iki turuncu leke bulunan (saka kuşu)' < ?? ※ ***İçlerinden elebaşlıları olduğu anlaşılan biri kocaman kafesteki yeni tutulan bütün kuşları yegân yegân tetkik ettikten sonra arkadaşlarına izahat verdi: Bir tane kenesetli var. (Kenesetli demek, boynu alaca kurdeleli saka demektir).*** (O.C. Kaygılı 2003 s. 291).

kenet, b. ***kened***.

Osm. **keŋeş/geŋeş** 'istişare' TS 1634, R. Dankoff 1991 s. 39, 48 < ETk. ***kéŋeş*** Clauson 1972 s. 734, Çağ. ***kėngeş*** a.m. G. Doerfer 1967 III, no. 1651. ※※

kenet- 'sıkıca birbirine bağlamak' (?) < Türk dillerinde böyle bir fiil yalnız Alt., Tel. ve Leb. ***kānät-*** 'den Köper herunterbringen' manasında kaydedilmiştir (W. Radloff 1899 II, 1077). Türkiye Türkçesinde bulduğumuz kelime ya ***kenetle-*** yerine bir hata yahut da ***kenet*** ismine dayanan bir néologisme neolojizm, türetme kelime olmalı. ※ ***Geniş bir odada, kısık bir lambanın loşluğa ve gölgeye benzeyen aydınlığı altında yatağının bir köşesine korkak korkak büzülmüştü, avuçları çenesine kenetmiş, gözlerinden şıpır şıpır yaşlar damlıyordu.*** (S.E. Erten 1933 s. 68). Başka kaynaklarda bulunamadı. ***kenetle-*** 'birbirine geçirerek bağlamak': ※ ***Ömer'le Ali, ağababalarını, birbirlerine kenetledikleri ellerinin üstüne oturttular, İsmail'le Recep de boşlukta kalan sırtına destek oldular. Hergünkü yükünü taşıyan bu küçük***

topluluk damın alçak kapısından içeri süzüldü, göze görünmez oldu. (O. Hançerlioğlu 1954 s. 73). ***kenetlen-*** 'kenetle tutturulmak; açılmayacak biçimde sıkıca birbirinin üzerine kapanmak': ※ ***Görmeyi umut ettiği uzak bir zamanda, ötelerde, bambaşka bir toplum oluşuyor, onlar bilinçle çevrelerinde oluşmuş ve oluşacak tüm haksızlıkları yokedip güçlene güçlene Nilüfer'in ve onun gibi düşünenlerin çevresinde kenetleniyordu***. (A. Kutlu 1983c s. 146).

kenger /kenker /kengir /kengel /gengel II/**genger** 'eşek dikeni, kökünden süt çıkan dikenli bir ot, Galactites' DS 1991–2, 2743, TS 2439, I. Hauenschild 1989 no. 511 < Fa. ***kangar*** 'a kind of artichoke'; krş. Yun. (diyal.) ***καγκάρι*** (kangári) M.R. Dawkins 1916 s. 605, Erm. ***kankar*** M. Ohannesian 1925 s. 404, Osetçe ***gāngāli*** a.m. V.I. Abayev 1958 I, 514. ※ ***Yaz günü ikindi üstü yerlere bir hüzün çöker. İnsan dalgınlaşır, gözleri dalar. Bir kuru gengelin dikenli başını salladığına bakar kalırsınız. Ne iyidir!*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 372). ※ ***Bunu Ali ile yazılara çiğdem, burçalık, kenger kazmak için gittiğim zaman sezerdim.*** (H. Aytekin 1945 s. 72). ※ ***Artık o koyun gözü papatyalar, o mezarlık günleri, o başı topuzlu genger dikenleri, bir de her dalda, her saçakta guklıyan kumralar bu halının şurasına burasına serpilmiş süslerdir.*** (F. Erdinç 1961 s. 43). ※ ***Taşın dibinde kırmızı, kara benekli uğur böcekleri kaynaşıyordu, böceklerin kaynaştığı kenger dikeninin ucunda bir kuru kafa duruyordu.*** (Yaşar Kemal 1992 s. 162).

AD. **kengi/kevgi** 'romatizma; lumbago; firengi; ağrı' DS 2743, 2776 (ikinci varyant harf yanlışından kaynaklanmış olsa gerek. [Editörün notu]). < Kürt. ***kāngö/kāngö*** 'romatizma' I.A. Orbeli, K. Kurdoyev 1960 s. 427. Kelimenin menşei hakkında bir şey bulamadık. ※※

kengir, b. ***kenger***.

Osm. **kenizek/keniyzek** 'kız; hizmetçi kız' < Fa. ***kanīzak*** a.m. [***kanīz*** 'kadın hizmetçi' + ***-ak*** küçültme eki, b. ***ahmedek*** ⊡]. ※ ***Ol uluya benden selām eyle, eyit ki ben kemīne keniyzekiyem. Benüm ne miḳdārum ola-yidi ki anlaruŋ göŋül[l]erine ėde-yidüm.*** (Ferec 855/1451 v. 21b–22a). ※ ***'Ahd-i tevbei dah̬ı ṣımaġ olmaz. Maṣlaḥat anı gördüm ki bāzāra varam, göŋlüm diledügi bir kenīzek alam, bir ḳac gün temettu' ėdem, gėrü satam, bir dah̬ı alam. Her gün bīgānesüz olmayam.*** (a.e. v. 114a).

kenker, b. ***kenger***.

-kenki, b. ***iken***.

kenkül, b. ***kânkul***.

kent I, b. ***kend***.

BSTTk. **kent** II 'şehir' < ***kend/kent*** I. ※ ***Sizlere koccaman bir Kütahya şehir, pardon kent, kent haritası armağan etmekteyim.*** (A. Ağaoğlu 2007 s. 62).

kent III (kâğıt oyunu tabirlerinden) 'sırada birbirini takip eden beş kâğıt' < Fr. ***quinte*** a.m. < Lat. ***quinta*** 'beşinci'. ※ ***İsmail oyundan çıkmıştı. Bizim çocuk serviydi. Yani ya elinde olsa olsa kenti vardı, o kadar.*** (Tarık Dursun K. 1957r s. 49).

AD. **kentdi**, b. ***kend*** I.

kental 'yüz kilogram ağırlığında kütle birimi' < Fr. ***quintal*** a.m. < Ar. ***ḳinṭār*** < BizYun. ***κεντηνάριον*** (kentinárion) < Lat. ***centenarlum.*** ※ ***Sekiz on yıl evveline gelinceye kadar yirmi, yirmi beş milyon kentalı ancak bulabilen buğday rekoltesi, bugün otuz beş, kırk milyon etrafındadır ki, ihtiyacımızın fevkindedir.*** (M. Seyda 1970 I, 194).

kep I, b. ***keb***.

kep II 'sipersiz başlık' < İng. ***cap*** a.m. ※ ***Sirkeciden vapura bindiğim zaman sanki bir hapishanenin kapısından çıkmış gibi oldum. Biraz sonra artık ne İngIlIz askerInin kepini, ne Fransız subayının kasketini, ne İtalyan carabinlerl'sinin şapkasını görecektim.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1958 s. 86). ※ ***Üzeyir'i postalın, kepin içinde bir asker gibi imgeliyorum. "Asker giysileri sana çok yaḳışacak" diyorum.*** (M. Güler 1990 s. 121).

kepade 'alıştırma yapmak için kullanılan ince yay' Meninski 1680. < Fa. ***kabāda*** a.m. ※ ***"Gelecek yıluŋ behresinden maḥsüb olmaġ üzre bize bu miḳdār aḳca vėrüŋ!" dėyü derdmend fuḳarāya salġunlar salalar. Anlar ise bār-ı mIḥnet-i tekālīfi kepāde gibi çeke çeke bağırları‿hün olmışdur.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 173).

kepaze 'kötü, rezil, gülünç, saçma' < ***kepade*** /***d***/ → /***ẕ***/ gelişmesi için b. ***azlne*** ⊡. ※ ***Tarihte o ane kadar emsali görülmedik bir ticari kepazelik devri acılmıştı.*** (E.E. Talu 1937p s. 243). ※ ***Sevmediği bir siyasî konuşurken oparlörü aça kısa nutku kepazeye çevirip bırakır. Sonunda "kes lan!" diye çattadan kapatışı da caba.*** (H. Taner 1951t s. 90)

kepbastı (balıkçılık terimlerinden) 'çift katlı büyük dalyan ağı' < Yun. ***σκεπαστή*** (skepastí) 'katlanmış, örtülmüş' Kahane–Tietze 1958 no. 845. ※※

kepçe I, II, b. ***kebçe*** I ve II.

kepçe III (güreş tabirlerinden) 'bir eli rakibin bacakları arasına arkadan sokmak' H. Bic 1944 s. 49. < ***kepçe*** I. ※※

kepçe dili 'çocukların gizli dili' < ***kebçe*** I ve ***dil*** III. ※ ***Bir Hanife hanım vardı, arada bir gelir, günlerce kalır, biz küçüklere: "Kutu se, kutu ni, kutu gl, kutu dl, diye kutu dili, bepçen, sapça, napça, bipçit... diye kepçe dili öğretir.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 4.VI.1941).

kepçe kulak/kepçe kulaklı 'kulakları çok büyük olan' < ***kebçe*** I ve ***kulak***. ※ ***Depen batsın kepçe kulaklı herif! Heç insan her çağırıldığı yere gider mi?*** (F. Baykurt 1971t s. 30). ※ ***Saime hanım onun bir yandan da dizini kepçekulaklının bacağına sürttüğünü görür gibi.*** (A. Kutlu 1991 s. 161).

kepek 'un elendikten sonra, elek üstünde kalan kabuk kırıntıları; saçlı deride oluşan pulcuklar' < ETk. ***kepek*** a.m. Clauson 1972 s. 688; krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1615. ※ ***Kepeğimiz köpeğimize yetmiyor.*** (K. Güngör 1941 s. 41 ve 70; bu cevapla hariçten gelen kız istemeleri Yörükler'de reddedilir). ※ ***Çalışırdım da ne yapardım? Bütün gün arpa, kepek, tavuk yemi, un çuvalları arasında oturur Tommiks, Teksas, Kinova okurdum.*** (C. Kavukçu 2000 s. 25).

AD. **kepenek** 'çobanların omuzlarına aldıkları keçeden giysi, aba' DS 2745, TS 2439–40, Meninski 1680 III, 3865 < Tk. ve başka dillerdeki yayılışı

için, b. G. Doerfer 1967 III, no. 1617; Mo. menşe M. Räsänen 1969 s. 254. ※ ***Kepeneğin altında er yatar, hanım kahbanalı! Aylıklar artarsa, bir topuklu kundurayla bir pembe manto alacağım. Saçlarını da tango biçimi kestirip salacağım bunu şeherin içine. Görsünler o zaman hanımın eyisi şeherden mi çıkıyor yoksa köyden mi?*** (F. Baykurt 1961o s. 73).

kepenk I/**kepeng/kepenlik** 'gizli inişi örten kapak' DS 2746, Meninski 1680 IV 3865; < Erm. ***kapank'*** 'bonds, hand–cuffs, fetters, manacles, rope' R. Dankoff 1995 s. 165 no. D26 (?), birçok şekil ve mana varyantları kaydettikten sonra kelimeyi "Turkish words whose Armenian etymology is speculative or not firmly established" "Ermeniceden yapılmış köken açıklamaları spekülatif olan veya tam kesinleşmiş olmayan Türkçe kelimeler" grubuna dâhil ediyor. Krş. H. Eren 1999 s. 231–232. ※ ***Bir diyvār dibinde bir kepeng var, üstünde bir nerdübān durur. Hudā-dād nerdübānı kepenge sarḳıtdı, aşağa indi. Ḳuyu dibine inicek dört yaŋa naẓar bıraḳdı.*** (Ferec 855/1451 v. 64a). ※ ***Nā-gāh segirdürken yolum ol balçıḳ hırmenine uġradı. Ortasına basmış oldum. Ol höd kepeng üstü-yimiş. Aşaġa geçdüm. Başdan ayaġa balçıġam.*** (a.e. v. 117a).

AD. **kepenk** II, b. ***kapenk***.

kepenlik, b. ***kepenk*** I.

AD. **kepez** 'tavuk ve kuşların ibiği ya da başındaki uzun tüyler; boncuk, para ve tüy takılmış gelin başlığı' DS 2747 < krş. ***kaveza/kaveze.*** ※ ***Adamın ayaklarının dibinde mavi, çok uzun kuyruklu, kuyruğunun her teleğine çiçekler işlenmiş, geniş kepezli bir kuş uzun boynunu, uzun gagasını uzatmış, sanki yerden yem topluyordu.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 54). ※ ***Biraz sonra beklediği ulak, ulukepez, geldi. Bu kuş hüdhüdlerin başıydı. Geniş ak, kara kanatları belli ki yorulmuştu. Uzun başında, boynunda bir yay kibi kabarmış kepezi turuncuydu***. (Yaşar Kemal 1993 s. 5).

kepiç I, b. ***kapis***.

kepiç II, b. ***kepiş***.

AD. **kepir** 'verimsiz, kıraç toprak; taşlı ve engebeli yerler' DS 2748–49 < ?? ※ ***Osmanlı süvarisiyle yiğit. Ya sen neyinle yiğitsin? Dağınla. Çek Osmanlıyı Toros'un kepir taşlığına. Atı işlemesin, silâhı işlemesin. Belle anasını orada!*** (Yaşar Kemal 1955ç s. 12). ※ ***Kara zeytini ekmeğime katık ettiğim günler, onu besliyen ağacı da düşünürdüm. Doğup büyüdüğüm kepirde, kafamın zeytin ağacına biçim verebilmesi imkânsızdı. Kuru ottan, çatlamış tarlalardan başka bir şey görmüyor, bilmiyordum ki ben.*** (M. Başaran 1964 s. 5).

AD. **kepiş/kepiç** II 'dişi kuzu' DS 2748 < krş. ***kebş*** ?? ※※

kepkendi 'tamamen kendi gibi, çok kendine özgü' < ***kendi*** kelimesinin sıfat gibi reduplication (ikileme) ve tezat ünsüzü ile kuvvetlendirilmişi, b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***Yepyeni bir dünya, dehşetsiz bir dünya kurulana dek, herkes ama herkes bu dünyada yerini alana ve kepkendi olana dek.*** (M. Mungan 1989 s. 198).

AD. **kepkep**, b. ***kebkeb***.

kepkesin 'çok kesin, itiraz kabul etmez' < ***kesin*** + kuvvetlendirici ön takı (reduplication ve tezat ünsüzü), b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***Savruk oğlanın sesi, kart erkeksiydi. Kısa kepkesin bir söz ediyor, başını alıp gidiyordu.*** (Tarık Dursun K. 1960 s. 8).

kepkestirme 'doğru hedefe götüren (yol hakkında)' < ***kestirme*** + kuvvetlendirici ön takı (reduplication ve tezat ünsüzü), b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***Biz, dosdoğru, kepkestirme yol varken, kalkıp okul diyoruz, yol diyoruz, su diyoruz. Daha daha? Bent diyoruz. Yunnak diyoruz. Posta diyoruz. Toprak diyoruz. Asıl ütopya bunlar. Bu bizim kafalar yok mu? Bunları kırmalı hep!*** (F. Baykurt 1955 s. 71).

AD. **kepsel** 'kuru çam odunu' DS 2750 < Yun. ***κάψαλον*** (kápsalon) 'bough-fit for fuel' N. Contopoulos 1900 s. 315. ※※

Osm. **ker** I 'sağır' < Fa. ***kar*** a.m. ※ ***Melike der-gāhına geldük, şIl u nā-bīnā ve ker u rencür getürdük. tā melike büzürgüvārligInden naẓar ėde, teveccüh-I tām-ile duʿā ḳıla ki Ḥaḳ taʿālā anlara raḥmet ėde.*** (Ferec 855/1451 v. 181b).

AD. **ker** II 'bıçak, çakı' DS 2751 < Kürt. ***kėr*** a.m.; krş. Fa. ***kārd*** a.m. ※※

AD. **ker** III 'eşek, sıpa' DS 2751 < ***kār*** a.m. Jaba–Justi 1879 s. 207; krş. Fa. ***ḫar*** a.m. ve Ar. Suriye diyal. ***kārr*** 'ânon; petit mulet' A. Barthélemy 1935 s. 710. ※※

kerahet, b. ***vakt-I kerahet***. ※ ***Memduh beyceğizimin kerahet vakti gelince, yerinden sıçrıyor, eteklerini beline dolayıp kilere koşuyor, nadide mezelerle dolu tepsisini hazırlatıyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 395). ※ ***Haydi yeter artık, haydi in aşağı, o koskoca gövdenle ipi koparırsın da başımıza iş çıkarırsın; in artık ta gel, yerine otur, zaten kerāhet zamanı da yaklaştı. Gel de rakını ziftlenmeğe başla!*** (Osm. C. Kaygılı 1938 s. 25).

keramet 'sevdiği kulunun ricası üzerine Tanrının ortaya koyduğu mucize' < Ar. ***karāma*** a.m. ※ ***Bu vaḳāʾIʿ isleri baş yėre ḳodılar, eyitdiler: "Bu ne kerāmetdür!" dėdiler. Āferīn oḳıdılar. Melike eyitdi: "Ben bir günāhkār ʿavratam, sizden zaʿīfter, ʿācizter. Ben kim olam ki benüm kerāmetüm ola?"*** (Ferec 855/1451 v. 182b). ※ ***Örvlyye gėrü duʿā ḳıldı, Taŋrıdan emīrüŋ elini gėrü dilek eyledi. Der-ḥāl emīr-I sāḥilüŋ eli gey oldı. Ol sāḥIl͜ halḳı ḳamusı āfitāb-perestIdiler. Taŋrınuŋ ḳudretInI, Örvlyyenüŋ kerāmetini göricek tevbe eylediler, Müsülmān oldılar.*** (a.e. v. 179b).

AD. **keran/keren** II 'kalın tavan direği, büyük ağaç' DS 2751 < Erm. ***geran***, BatıErm. ***keran*** a.m. Tietze 1982z no. 151, U. Bläsing 1992 no. 72, R. Dankoff 1995 no. 95. Krş. Az. Tk. ***kārān***, ADİL 1983 III, 52 ve Kürt. ***kiran*** a.m. Jaba–Justi 1879 s. 328, I.A. Orbeli 1957 s. 204. ※ ***Göçmek mi? Hele, Tanrı yazdıysa bozsun! Başımı eşiğe koyup kesecek olsan tüten keranımı*** (dipnotu: ***ocak***) ***söndürmezim. Bunca yıllık köyümü bırakıp yabanlara gItmezIm.*** (K. Bilbaşar 1969 I, 187; kelime burada 'baca' manasında olabilir).

kerata I/**kârata** 'boynuzlu, karısı tarafından aldatılan adam; hafif sövme tabiri' < Yun. ***κερατάς*** (keratás), sondaki /***s***/ Vocativus (ünleme) hâlinde düşer a.m. G. Meyer 1893 s. 38. ※ ***"Eyvah, herif nezaketle size hıyar dedi, yutturdu öyle mi?" —"Yutar mıyım ben? Haddini bildirdim kâratanın."*** (Z. Güvemli 1949 s. 127).

kerata II ‘ayakkabı çekeceği’ < Yun. ***κέρατα*** (kérata) a.m. (asıl manası ‘boynuzlar’; şeklinden dolayı) G. Meyer 1893 s. 53. ※ ***Bizim kasaba halkı, yaşlısı genci, esnafı, memuru, küçüğü büyüğü, bikaç aydan beri bu maça hazırlanıyorduk. Çoğumuzun muştası, muşta yerine kullanılacak keratası, kimimizin fil siniri, copu vardı, kimisi de ceket kolunun içine keser sapı sokmuştu.*** (A. Nesin 1988 s. 58).

kerbelâ ‘içecek suyu olmayan yer’ < Irak’ta Hz. Muhammed’in torunu Hüseyin’in susuzluk yüzünden yenildiği ve gömüldüğü yerin isminden. ※ ***Yahu Kerbelâda mıyız, ne günah işledik? Susuzluktan imanımız gevredi!*** (B.S. Kunt 1933 s. 64). ※ ***Şehirde olsa gider, bir soğuk bira içerdi. Bu kerbelâda temiz su bulmak bile zordu.*** (M. Hacıhasanoğlu 1955 s. 33).

AD. **kerç** ‘alay, kinayeli söz’ DS 2751 < ?? ***kerç et-/kercit-*** ‘alay etmek; lâf atmak’ DS 2751–52. ※ ***Düşündükçe anamın yıllarını arkasında kalan silik hayali elini yüzüne kapatıp hâlâ sallanır, babama kerç eder. “İş bilmez adam,” der, “akılsızlığı yüzünden bu taşlı köyde sürünüp duruyoruz. Ben kendime değil de şu bir tek oğlumuza acıyorum. Onun akılsızlığı yüzünden sonunda bu da bizim gibi zebil olacak.”*** (T. Apaydın 1959 s. 8)

kerdel, b. ***gerder***.

kerdeme/kerdime ‘tere, Lepidium sativum’ DS 1996, 1967, 2752, TS 2441, Meninski 1680 III, 3912, I. Hauenschild 1989 no. 663 < Yun. ***κάρδαμο*** (kárd̲amo) a.m. Tietze 1955 no. 223, Ch. Tzitzilis 1987g no. 171. ※※

AD. ***kerder**, b. ***gerder***.

AD. **kerdi/kergi** ‘evlekler arasından geçen su yolu, ark; sebze evleği’ DS 2752 < Kürt. ***kerdi*** ‘rigole, petit canal’ Jaba–Justi 1879 s. 329, ***kārdi*** ‘evlek’ I.A. Orbeli 1857 s. 208; krş. Az. Tk. (diyal.) ***kārdi*** ‘evlek’ ADDL 1964 258. ADİL 1983 III, 157. ※※

AD. **kerdiga/kerdige/kerdiğe/ kerdiye/kerdiyer** ‘arpa ile buğday karışımı; arpa, buğday, mısır vb. karıştırıp öğütmek suretiyle yapılan un, melez, karışık;’ DS 2752, E. Gemalmaz 1978 III, 196 < Gürc. ***kerdiḳa*** ‘ekilecek arpa ile buğday karışımı’ [***ker-i*** ‘(tohumluk) arpa, Hordeum sativum’ ve ***diḳa*** ‘yaylada kullanılan çabuk yetişen buğday türü’] K. Tschenkéli 1965–1974 s. 1548, U. Bläsing’in çalışmamıza gönderdiği bilgi; krş. Kürt. **kerdige** ‘pain moitié orge moitié froment’ Jaba–Justi 1879 s. 329, I.A. Orbeli 1957 s. 208 ve Erm. **ḳartigay** a.m. R. Dankoff 1995 no. 787. ※※ ***kertige*** ‘sonradan Müslüman olan’ DS 2757; ‘monstre, énorme dans son espèce’ Balhassanoğlu 1904 s. 128. ※※

kerdime, b. ***kerdeme***.

AD. **kere** I/**kere yağı**/BSTTk. **tereyağı** b.m. (sütten çıkarılan taze yağ) < Fa. ***kara*** a.m. F. Steingass 1930 s. 1026; krş. Az. Tk. ***kārā*** a.m. ADİL 1983 III, 52. ※※

kere II, b. ***kerret/kerre***.

kerefiz/BSTTk. **kereviz** ‘salata olarak kullanılan bir ot, Apium graveolens’ Meninski 1680 III, 3921, I. Hauenschild 1989 s. 107 < Fa. veya Ar. ***karafs*** a.m. ※ ***Kerefisüŋ ṭab‘ı ıssı vu ḳurudur, | Dağıdur süddeyi, eyler küşâde.*** (H.Ā. Yücel 1937 s. 23).

AD. **kerek**, b. ***kelek*** I.

kerem 'ululuk, fedakârlık' < Ar. ***karam*** a.m. ※ ***Şeh-zāde cün bu sözi işitdi, Naṣr-ı 'ayyāruŋ keremi ne bābda-yimiş bildi u̯ hacīl oldı, utandı. Hīc nesne dėmedi.*** (Ferec 855/1451 v. 50b). ***kerem et-*** 'iyilik etmek; bağışlamak': ※ ***İ üstād! Bir ḳażāya uġradum, çāresiz. Dahı saŋa vėrecegüm var-mıdur? Kerem ėt, gelen gelini al, geldügi yėre ilet!*** (a.e. v. 17a).

AD. **kerem/keren** III 'killi toprak' DS 2753 < Yun. ***κέραμος*** (kéramos) a.m. ※※

Kerem 'erkek adı; bir halk hikâyesinin kahramanı' (krş. P.N. Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* 1945, endeks). ***Keremin arpa tarlası gibi tutuşmak/yanmak***: ※ ***Meğer Hüsni Hoca abayı yakmış, Keremin arpa tarlası gibi tutuşuyor, ama Dilara Hanım pek hüsn-ü terbiyeli ve ahlâk-ı hamide ile mütasarife bir hatun olduğundan, Hüsni Hocanın bet teklifine kulak asmayub...*** (E. Misailidis 1986 s. 318). ※ ***Kızı geçen akşam istemişler. Anası galiba razı olmuş. Topal İsmail elini çabuk tutsun, yoksa Keremin arpa tarlası gibi yanarsın! Duydun mu?*** (Kemal Tahir 1955s s. 48). ※ ***Şip-şak, dedim biletçiye. Bey kardeşim, bozukluğum yok, sizde var mı? Ne kadar dedi, dedim bütün bi yüzlük. Ver dese yandım Keremin arpa tarlası gibi!*** (Orhan Kemal 1965 s. 42).

keremid/kiremid/kīrmīd/BSTTk. **kiremit** 'binaların çatılarını örtmek için kullanılan pişmiş balçık levhası' Meninski 1680 III, 3926 < Yun. ***κεραμίδι*** (keramíḓi) a.m. G. Meyer 1893 s. 44). ※ ***Cümle altun kīrmīdi aldılar | Götürüb yük yük gemiye geldiler.*** (Enverī 1928 s. 42). ***kiremîdî*** 'kiremit renginde' (***kiremid*** + renk sıfatlarında kullanılan ***-î*** eki, b. ***altunî*** ⊡): ※ ***Sırtındaki giysilerin yarısı kiremidi, yarısı nefti.*** (İ. Balaban 1968 s. 271).

keren I, b. ***geren***.

keren II, b. ***keran***.

AD. **keren** III, b. ***kerem***.

AD. **keren** IV, 'defa, kere' < ***kerre/kere*** kelimesinin varyantı, belki bir çeşit zarf hâli. ※ ***İki keren sesledım, | Sesımi tanutin mi?*** (A. Caferoğlu 1946 s. 233: ※ ***Kel otur konuşalum, | Pizi var mi pir köran? | Tutaklarım ḳurudi, | Kel ėpeyim pir keren!*** (a.e. s. 236).

AD. **kerendi/ kerenti**, b. ***gerendi***.

AD. **kerese** 'fayton' DS 2753 < İt. ***carrozza*** 'araba'. ※※

keret, b. ***kerret***.

kerevet 'sedir, üzerine şilte serilerek, hem yatmaya hem de oturmaya yarayan tahta karyola' Gio. Molino 1641 (***palco*** maddesinde), Meninski 1680 III. 3930 < Yun. ***κρεββάτι*** (kreváti) a.m. G. Meyer 1893 s. 46, Tietze 1982z no. 82. ※ ***İhtiyar paşa, köşedeki pencerenin önünde, gözleri kapalı tesbih çekiyordu. Kanarya, kerevetin üstüne "Öldüm, bayıldım, bittim!" diye kendini öyle bir atış atıyor ki.*** (S.M. Alus 1933p s. 39). ※ ***Bir mecidiye daha uçurduk, bir daha söylediler, iskemleyi aldım, çalgıcıların kerevetine çöktüm.*** (R.C. Ulunay 1994 s. 62).

kereviz, b. ***kerefiz***.

AD. **kerevze** 'geveze, çok konuşan; casus' DS 2754 < ?? ※ ***Bilmez olurlar mı Hasan kardaş? Burada davşan ossursa şeherde beylerin habarı oluyor. Kerevzeleri var ki ayni radyo gibi söyleneni yetiştiriyorlar. Beylerin kulağı her şeyi duyuyor.*** (F. Baykurt 1961o s. 240–241). Krş. ***kerevizlen-*** 'takılmak, peşine düşmek' DS 2753.

kere yağı, b. ***kere*** I.

(Argo) **kerez** 'yiyecek, içecek sunma, ikram' H. Aktunç 1990 s. 166 < Yun. ***κέρασμα*** (kérasma) 'einschenken, traktieren' Ch. Symeonidis 1973 s. 179 no. 77. ※※

AD. **kergah/gergâf/**BSTTk. **gergef** 'kasnak üzere yapılan işleme, nakış; gergef' E. Gemalmaz 1978 III, 196 < Fa. ***kār-gāh*** 'çalışma yeri, atölye' (***kār*** 'iş' + ***-gâh*** 'yer', b. ***âdemîgâh*** ⊡. ※ ***Gergāf-ı kebīr - 35 aḳça.*** (M. Kütükoğlu 1983 s. 309.) ※ ***Valaların her biri bir renkte, bir revnakta. Valaların dört uçları, kergah ile işleme. Eğer mavi, eğer pembe, her birinin revnağı ayrı ayrı.*** (Behçet Mahir 1973 s. 139).

AD. **kergi**, b. ***kerdi***.

kerhane, b. ***kârhane***.

kerih 'nahoş, çirkin' < Ar. ***karīh*** a.m. ***kerīhü l-manẓar*** 'çirkin görünüşlü, çirkin yüzlü'. ※ ***Ekābirden birinüŋ bir sāl-ḫorde cāriyesine tezvīc ve bir salīṭa-i kerīhü l-manẓar-ile ictimāʿı tervīc olunub iḳtiżāʿ-ı dehre göre az zamānda elli aḳca ḳāżī oldı.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 166).

Osm. **kerihlika** 'çirkinyüzlü' < Fa. ****karīh-liḳā*** a.m. ***karīh*** 'çirkin' ve ***liḳā*** 'yüz, çehre' kelimelerinden müteşekkil Fa. usulü mürekkep sıfat, b. ***asudedil*** ⊡]. ※ ***Meger bu Aʿrabīnüŋ bir ḳara kerīh-liḳā Nübī ḳulı varidi, İblīs-ṣūretlü-yidi.*** (Ferec 855/1451 v. 176a).

kerim 'asil; eli açık' < Ar. ***karīm*** a.m. ***Bā-īn-heme hele bir günlicege ḳurtulmaḳ ardınca ol! Taŋrı kerīmdür, raḥīmdür, bir laṭīfe düze.*** (Ferec 855/1451 v. 118b). ※ ***Vāḳıʿaya uġradum. Beni delālet eyleseŋ, bu şehrde bir kerīm var-ise, varsam, aŋa yüz ursam, şāyed baŋa nafaḳa vėre-yidi, ḳaṣdumdan ḳalmaya-dum, ḥac ėde-yidüm?*** (a.e. v. 125b).

kerime 'kız evlat' < Ar. ***kerim*** + ***-e*** Ar. müenneslik eki, b. ***abide*** II ⊡. ※ ***Gerdanı düşmüştü, gözlerinin altı buruşmuş, fakat hâlâ baygın bakar, yahut dalar dalar gider iki kara göz, adamın içini karıştırıyordu. Yanındaki tazeyi bize takdim etti: „Kerimem..." diye. Mahmut Bey: - „Ya bu küçük?" diye sordu. Kerimesi cevap verdi: - „Kerimem..." Aman Allah! Kerimesinin de ne gözleri, ne yanları, ne yancıkları vardı. ...*** (F.C. Göktulga 1953 s. 17).

(Argo) **keriz I/kiriz** 'eğlence, çalgılı, çengili eğlence' H. Aktunç 1990 s. 166, 175 < Roma dili ***keriz!*** 'dikkat et, dinle!' (***kerav*** 'yapmak' fiilinden) K. Kostov 1974 s. 358. Başka bir etimoloji için b. ***kerez.*** ※ ***Sonra da Sulukuleden gelenlerle birlikte yine yarım saat keriz havalarına o kemanla iştirak ettim.*** (Aḥmed Rāsim 1939 s. 136). ***keriz at-/keriz et-*** 'eğlenmek; çalgı çalmak' H. Aktunç 1990 a.y. ※ ***Canım, bu akşam keriz edecek değil miyiz ya?*** ('Ālī Beg 1961 s. 27). 'hileli oyun oynamak' H. Kodaman 251: ※ ***Oynamıya başladılar. Bir taraftan R., bir taraftan da Çolak Panani keriz ediyor, üç zarla oynıyarak adamcağızın pa-***

ralarını alıyorlardı (a.e. s. 42). ***kerizan*** 'çalgıcı[lar]'. ***kerizci*** 'çalgıcı' (a.y.). 'hilekâr oyuncu' H. Kodaman 1944 s. 251. ※※

(Argo) **keriz II** 'saf, kolayca aldatılan, aptal' H. Kodaman 1944 s. 251, H. Aktunç 1990 s. 166. < ***keriz*** I. ※ ***Ne yapalımı var mı, ulan keriz? Karı ayağına gelmiş, bırakılır mı?!*** (M. Buyrukçu 1956 s. 40).

AD. **kerk-**, b. ***kerkin-***.

AD. **kerkelek/kerkenek/kelkenez** 'iskelet' DS 2755 < ***gergelek*** 'derelerin getirdiği küçük ağaç parçaları' Ch. Tzitzilis 1987g no. 173. ※ ***İbibik yā hüthüt zemheride "Yaz geldi" diyerek ütmüş. Çoban da kakmış, davarını çıkarmış meydane. Olmuş bir ġış. Davar gitmiş, telef olmuş. Ölmüş hüthüt. Çoban gelmiş ölüsüne, görünce ona söülemiş ġayrl: "Ala kerkeleynl sevdigim, kendine-de yaptıŋ, bana-da yaptıŋ.*** (M. Räsänen 1942 IV, 76). Mecazî manada (argo) 'aptal, hödük, haddini bilmez kimse' H. Aktunç 1990 s. 167: ※ ***Şu iki kelkenez de Zeynel'le Hüsnü'ydü.*** (R. Ilgaz 1969k s. 236).

kerkes/kerkenes/kerkenez 'kartalgillerden, leşle beslenen, kırmızımsı tüyleri olan küçük bir yırtıcı kuş, kerkenes' TS 2442 < Fa. ***kargas*** a.m. Tietze 1969 no. 75, krş. Az. Tk. ***keçäläkärkäs*** a.m. ADİL 1983 III, 32. ※ ***Dürlşse menzile herkes erişmez, | Ki sunḳur avına kerkes erişmez.*** (Meḥmed 1965 s. 104 no. 1835). ※ ***Kim altun çoḳ vėrürse aŋa dönme, | Yā kerkes gibi her murdāra konma.*** (Fa̱hrī 1974 s. 286 no. 628). ※ ***Yaşlu kerkesler ile ḳonuşup uçmaḳdan ise, | Yavrı şāhīnler içinde ḳana boyanmaḳ yeg.*** ('Amrī 1979 s. 183). ※ ***Bizim Adana'da herifln biri gül gibi karısını boşadı da daha güzel yemek yapıyor diye pis bir kerkenezle evlendiydi. Deli diye bakardım hep adama. Şimdi anlıyorum, şimdi hiç de böyle düşünmüyorum. Yemek için karı bile boşanırmış.*** (T. Yücel 1960 s. 31). ※ ***Eskiden Nâzım Hikmetle ahbaptılar. Babıâli caddesinde o iri yapılı ozanın yanında kendine özgü kerkenez yürüyüşü ile sık sık görülürdü.*** (N. Berkes 1997 s. 175).

AD. **kerki** I 'keser' DS 2755 < ETk. ***kerki*** a.m. Clauson 1972 s. 741. Krş. Az. Tk. ***kārkl*** a.m. ADİL 1983 III, 53. ※※

AD. **kerki** II 'mısır ekmeği, ekmek kabuğu' < Gürc. ***kerk-i*** 'ağaç kabuğu, ekmek kabuğu, meyve kabuğu' U. Bläsing 1995a s. 82 no. 40. ※※

AD. **kerkin-/kerk-** 'sapık amaçla birisinin arkasına değmek, sürtünmek; erkek hayvan dişisine karşı çiftleşme istediğini belirten hareketler yapmak; sarmak, sarılmak; çocuklar oyuncağa ya da sevdiklerine atılmak' DS 2755 <Çağ. ‼ ***kārkln-*** 'mastürbasyon yapmak, bulunmak, otuzbir çekmek' W. Radloff 1899 II, 1100. ※ ***Aŋma senden yoḳarı yoldaşlar, | Kerklnür yoldaşum [dėyü] çu ġarīm.*** ('Ālī 1977 s. 139 no. 177). ※ ***Heng etmeyi eyi blllyorsunuz ya, o da yeter! Güleşirken biribirinizi kerkmeyi de çok eyi biliyorsunuz!*** (F. Baykurt 1971t s. 197).

kerli ferli/kerli felli/kelli felli 'kılığı kıyafeti düzgün, olgun ve gösterişli (kimse) < Fa. ***karr u farr*** 'pomp and pride' F. Steingass 1930 s. 1019. ※ ***Saçlı sakallı mütekait paşalar, kerli felll beyefendiler, mösyöler, çelebiler, çorbacılar.*** (S.M. Alus 1934 s. 136). ※ ***Alt kattaki erkek localarında kibar, şık, kelli felli beyler. Üst kattaki kafesli localarda, en yüksek tabaka hanımlar.*** (S.M. Alus 1933p s. 183–184). ※ ***Ayol, kellifelli bir beyefendi geldi. Adamcağız etrafına bakınıp***

duruyor. Yukarı alacak bir kimse yok mu? (S.M. Alus 1934 s. 315). ※ ***Merhum babacığımın zamanındaki o kelli felli, valde şallı, buhurdanlı, tekbirli tehlilli kibar cenazeleri şimdi nerede?*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 17).

AD. **kerman/kermen/kirman/kirmen/german /germen /girman /girmen** 'elde yün eğirmeye yarayan alet' DS 2004, 2005, 2084, 2755, 2756, 2880 < Erm. ***k'arman*** 'iğ' R. Dankoff 1995 no. 782. ※ ***Bâzı kadınlar yamrı yumru kaldırımlar üzerinden, altları yenilmiş takunyalarla ayakları burkula burkula yürürken, ellerindeki kirmanla yün eğiriyorlardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 15–16). ※ ***Ayşe kadın mutlulukla baktı arkasından. Bir yandan kirmenini döndürerek koluna doladığı yünü eğiriyordu.*** (T. Apaydın 1991 s.122).

AD. **kerme** 'gübre, tezek' DS 2740 < ***kemre*** kelimesinin métathétique varyantı. ※ ***Hayli dilsüz olan bu vaẓīfeniŋ īfāsını mümkin olduğı ḳadar teʾ̮hīr ile gübresi senede, altı ayda bir kerre kerme nāmiyle kerpīc gibi kesek kesek çıḳarılan murdār āẖürlarda bilmem nerelerde ḍolaşdıḳ.*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 139).

AD. **kermen**, b. ***kerman***.

AD. **kermesut** 'bir bez cinsi' K. Emiroğlu 1989 s. 151 < ihtimal ***kermes*** (< ***kırmızı***) kelimesinden yapılmış İt. bir müştak, meselā ****chirmisotto.*** ※※

AD. **kernemut** 'nisan bir' DS 2756 < BatıErm. ***karna[na]mud*** 'ilkbahar başlangıcı' [***garnun*** 'ilkbahar' ve ***mud/mut*** 'giriş'] U. Bläsing 1995a s. 132 no. 92 ve not 131. ※※

kerpeten, b. ***kelbeteyn***.

kerpüc/BSTTk. **kerpiç** 'fırınlanmadan havada kurumuş tuğla' Meninski 1680 III, 3904 < Tk. dillerinde yayılmış olan (b. M. Räsānen 1969 s. 256) ve onlardan Balkan dillerine ve Rusçaya da girmiş olan kelimenin aslen Fa. olması beklenebilir. Kerpiç yapımında kile saman karıştırıldığı için kelimenin ilk hecesinin aslında ***kah*** 'saman' olması muhtemel. Buna 'sarmak, örmek' manasına gelen ***-pīç*** fiil unsuru bağlanmış olabilir. Baktığım Fa. kaynaklarda ***kar-pīç*** terimini yalnız tekstil branşında 'warp–winding stick' mānasında bulabildim. (H. Wulff 1966 s. 197). Çeşitli etimolojiler için b. M. Räsānen 1969 s. 256, Clauson 1972 s. 737, H. Eren 1999 s. 233. ※ ***Ḥālüŋi baŋa dė tā tedbiyrüŋi ėdi-vėrem. Sen oğlan adamsın, issi sovuḳ görmeyüb durursın. Biz pīrlerüz, kerpüce baḳub gördügümüzi sen āyiynede göremezsin.*** (Ferec 855/1451 v. 208b). ※ ***Cihānda ḳılma hīç kimseyi dil-teng, | Felek kerpiç atanlara urur seng.*** (Meḥmed 1965 s. 191 no. 5573). 'tezek kalıbı': ※ ***Kerpiç diye bizim köyde kışın yakılmak için hazırlanan tezek kalıplarına derler.*** (M. Makal 1950 s. 114).

kerrake 'sof kumaştan hafif üstlük; eskiden ilmiye mensupları giyerdi' R.E. Koçu 1967 s. 154, Meninski 1680 III. 3924 < ?? ※ ***Arkasında üç etek entari, üzerinde kolsuz kürk, daha üzerinde parlak renkli kerrake denilen beli dar, etekleri ve kolları geniş bir nevi cübbe.*** (Musahipzade Celal 1936y s. 3).

kerre, b. ***kerret***.

(Halk ağzı) **kerrek** 'kere, defa' < ***kerre*** + halk dilinde bâzen zarflara takılan ***–k*** eki, krş. bir ***kerem***'deki benzerli fakat çok daha yaygın olan ***–m eki,*** b. ***aferim*** ⊡. ※ ***Sen onun sokak haline bakma! Ben bir kerrek evinde gördüm, bayağı güzel bir karı.*** (Umran Nazif 1948 s. 15).

kerret/kerre/BSTTk. **kere** II 'defa, misli' < Ar. ***karra(t)*** a.m. ※ ***Bu yigit anı dileyü geldi–yidi. Mes'elesine cevāb vėre bilmemiş. Ol sebebden anı öldürmege buyurdı ve mālını dahı ̮hāṣ eyledi. Ve bunuŋ gibi iş bėş yüz keret işleyüb durur.*** (Ferec 855/1451 v. 133a). ※ ***Bir erkek geyik dutılur. Dişisi gelür, anı üc geze degin ḳurtarur. Dördünci kerretde dişi geyik duzağa düşer. Erkek geyik gelüb meded vėrmez.*** (a.e. v. 36b).

AD. **kersen/kersan/kerser** 'içinde hamur yoğurulan, çamaşır yıkanan ağaç tekne' DS 2756 < ??, krş. Az. Tk. ***kārsān*** 'küçük tekne' ADİL 1964 s. 259. Etimoloji krş. H. Eren 1999 s. 233. ※※

kert– I 'yontmak, çizmek, bir şeyin kenarında kertik açmak, çentmek' < ETk. ***kert–*** a.m. Clauson 1972 s. 738. ※ ***Oğlan da "Ondan ġolay ne var? Boban bi gun çevirsin oḳlāyı, suyun içine atsın, ġalın başı aşşā batar, ince başı yuharı çıhar. Kertsin, ġondersin" dėmiş.*** (A. Caferoğlu 1943 s. 104). ***beşikte kert***– '(küçükken) ilerde nikah yapılacağına dair söz alıp verme': ※ ***Kahvedekilerin gülüşmesi, Bayramı gırgıra almaları: Yoksa bunu beşikte bir kıza değil de, bir motorluya mı kerttiler?*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 155–156). ***halı kert***– '??'(halı ile birlikte kullanıldığına göre 'halı dokumak' olabilir. [Editörün notu]): ※ ***Huvat'ın şehirden getirdiği kadın pek yaman çıktı. Az zamanda tandırda ekmek pişirmeyi, koyun kırkmayı, tezek yapmayı, kuzu emiştirmeyi, tavuk teleğiyle çocuk düşürmeyi öğrendi. Bir erişte döküyordu, inci gibi. Halı kertmekte köyün gelinlerini, kızlarını yaya bıraktı.*** (L. Tekin 1984 s. 12).

(Argo) **kert– II** '(kalabalık tramvay veya otobüslerde) cinsel organını birisinin kalçalarına dayayıp sürtünmek' H. Aktunç 1990 s. 167 < ***kert–*** I. ※※

kerte I, b. ***karta*** II.

kerte II 'derece' TS 2443 < ***karta/kerte*** I. ※ ***Anın–da efkârı benim hakkımda hayırlı değil idi, bana koca nazarı ile bakmayıp fakat vakit geçirmek ve kertesini düşürdüğü saat benim işimi bitirmek sevdasındaydı.*** (E. Misailidis 1986 s. 189). ※ ***Linardi karısının baskısı altına düşmüş, eğlencesi olmuş, ondan izinsiz bir adım bile atmamak kertesine kadar gelmişti.*** (Nābī–zāde Nāẓım 1943 s. 29).

EOsm. **kertekele/kertekeler**, b. ***keltekeler***.

AD. **kertelce/kertilce** 'bir bitki, labada, Rumex patientia' DS 2757, I. Hauenschild 1989 no. 956. < ?? ※ ***Kim dikti bu otları? Tilfil, karayandık, akçabaş, baklacık? Kertelce, kıncığıcı...*** (İ. Balaban 1968 s. 44).

AD. **kerteles** 'Anadolu'nun dağlık bölgelerinde kullanılan bir deve cinsi (***teke çelebi*** ile ***buhur*** cinslerinin azması)' S. Batu *Deve Cinsleri* s. 22. (?). ※※

AD. **kertengücük**, b. EOsm. ***keltekeler***.

AD. **kertenkele**, b. EOsm. ***keltekeler***.

AD. **kerteris** 'belediyenin koyduğu fiyat, narh' DS 2757 < ***kerteriz*** (?). ※※

kerteriz (gemicilik terimlerinden) 'istikameti tayin etme' < Yun. ***καρατάρισα*** (karatárisa), [***καρατάρω*** (karatáro) fiilinin aoristi < İt. ***caratare*** 'dikkatle süzmek'] Kahane–Tietze 1958 no. 159 (eski ve yeni örneklerle), Ch. Tzitzilis 1987 s. 203. ※ ***"Kumbaros" taşının biraz ilerisinde Apostol dört tarafa bakar, yeri iyice kerterize getirdikten sonra küreğe kendisi geçer.*** (S.F. Abasıyanık 1952s s. 45). ※ ***Ayağa kalkıyorum. | Önce bir kerteriz tuttur! Tutturuyorum, bir düşle bir başka düşün kesiştiği bir yerden | Ve kürekleri bırakıyorum...*** (E. Cansever 1966 s. 55). ***kerterizle–*** 'bir şeyin yönünü pusula ile tayin etmek; belli etmeden bakmak': ※ ***Bahçelievler'deki katının güneşli balkonunda alırdı soluğunu. Milânodan aldığı mayosunu hemen giyer, uzanırdı şezlonga. Karşı balkonu da kerterizliyerek güneş banyosu ile göz banyosunu bir arada yürütmeye çalışırdı.*** (R. Ilgaz 1991ç s. 66).

AD. **kerti** I '(ekmek, et için) bayat' DS 2757 < Erm. ***kʻartʻu*** 'bayat' R. Dankoff 1995 no. 784, Kürt. ***kartü*** 'le reste d'un repas, rassis' Jaba–Justi 1879 s. 321 < Fa. ***kārdü*** 'fragment, broken meat served up the second day' F. Steingass 1930 s. 1002. Krş. Az. Tk. ***kärti*** 'bayat'. ※※

AD. **kerti** II, b. EOsm. ***kirtü***.

AD. **kertiç**, b. ***kertoç***.

AD. **kertige** 'sonradan Müslüman olan' DS 2757 < ***kerdiga/kerdige.*** ※※

kertik, b. ***kertük***.

AD. **kertilce**, b. ***kertelce***.

AD. **kertin–/kėrtin–/kirtin–** 'övünmek, gururlanmak; iman etmek, inanmak' DS 2758, TS 2577–78 < ETk. ***kėrtgün–*** 'inanmak' Clauson 1972 s. 739–740. ※ ***Cümle̮ halḳın mürīd ėdinmiş, | Ḳalʻa ehli ḳamusı kertinmiş.*** (Elvān Çelebī 1984 s. 79 no. 899).

AD. **kertiş/kertişkene** 'kertenkele' DS 2758, TS 2443 < Erm. (diyal.) ***kʻaratʻotʻoş/keṙtʻoş*** 'büyük kertenkele' R. Dankoff 1995 no. 779. ※ ***"Dereler, turplar, maydanozlar, sovanlar!" diye mahalleden geçen Arabuşâ satıcı. Sonra arkadaşlarım: Kürt Ado, Hocamın oğlu, Kertiş Süreyya, Tekin...*** (Orhan Kemal 1949b s. 32). ※ ***Kertişin kaç yaşında ölür?*** (Reşat Enis 1944 s. 128). Krş. EOsm. ***Keltekeler***; AD. ve RD. ***keler*** II.

AD. **kertoç/kertiç** 'büyük kertenkele, keler' DS 2729, 2757, 2759 < Erm. ***kʻaratʻotʻoş/keṙtʻoş*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 779. ※※

EOsm. **kertü** 'hakikate uygun, doğru; doğru konuşan, hakikati bildiren' < ETk. ***kėrtü*** a.m. Clauson 1972 s. 738–739. ※ ***Bu işe dâsitān dėdi ayıḳ, | Olur ayıḳ sözi kėrtü vu bayıḳ.*** (Fạhrī 1974 s. 914). ※ ***Muḥammed kim Çalab üründü ḳıldı | Saʻādet issi anı kėrtü bildi.*** (a.e. s. 482 no. 4600).

kertük/BSTTk. **kertik** 'kertilmiş yer, gedik, çentik' < ***kert–*** +fiilden sıfat yapan ***–ik*** eki. ※ ***"Ben geçen yıl Zerke gittim. Kara Hüseyinin evine misafir oldum. Ben de kertikte yattım, onlar da. Bütün köy kertikte yatıyor." —"Bu kertik dediğin de ne, Ali Gülmez?" —"Ha, onu sana deyivereyim. Uzun, kalın bir çam ağacı alırlar, kabuğunu soyarlar, soyduktan sonra keseri ellerine alırlar, o ağaçta kaç kişi yatacaksa o kadar baş koyacak yeri ağaçta oyarlar. Yani bir kocaçam ağacı üç dört kişilik, ailede kaç kişi varsa, bir yastık***

olur. Altlarına bir kıl çul serip, üstlerine bir kıl çulu örterler, başlarını kertiğe koyup uyurlar.” (Yaşar Kemal 1971bd s. 373).

AD. **kerusa/keruse** ‘araba, fayton’ < İt. ***carrozza*** < Lat. ***carrus*** ‘araba’. ※ ***Kafamda kerusa denen faytonlar [kalmıştır].*** (Orhan Kemal 1949b s. 32). ※ ***Hızla geçen taksiler, keruse denen körüklü faytonlar, korna ve arabaların çan sesleri...*** (Orhan Kemal 2005 s. 33).

kervan, b. ***kârban***.

kervansaray, b. ***kârbansera***.

Osm. **kes** I ‘biri, kişi’ < Fa. ***kas*** a.m. ※ ***İ ümmiyd-i nā-ümmlydān ve i kes-i bī-kesān ve destl-gīr-i dermāndegān!*** (Ferec 855/1451 v. 173b).

AD. **kes** II ‘dövülerek saman yapılan ot; hayvanın yemeyip bıraktığı iri saman ’ DS 2759, M. Tuğrul 1969 s. 288 < ?? Krş. ***kesmük/kesmik*** I. ※ ***“İyi bakın**, **iki tasın birini ben içtim, işte öteki de boşaldı. Biri var, benim yanıma gelip gidiyor.” —“Biz buna bir kes buğu verelim; ne varsa meydana çıkar.” Bir kes buğu veriyorlar. Oğlan, dumandan acıyan gözlerini öveleylnce sürme gidiyor, kendisi deberip çıkıyor.*** (M. Tuğrul a.y.). ※ ***Ağır ağır yürüdü malların ardından eve. Hepsiyle teker teker ilgilendi. Samanlarını verdi önlerine. Yemliklerin keslerini ayıkladı. Birer avuç da arpa koydu öküzlere, eşeğe. İneğe, danaya da attı yarımşar avuç.*** (F. Baykurt 1971t s. 74).

kes- I b.m. (keskin bir aletle bölmek veya birkaç parçaya ayırmak, doğramak) < ETk. ***kes-*** a.m. Clauson 1972 s. 748. ※ ***Bedrenüŋ başı yerdeylken Ya‘ḳūb der-ḥāl başı üzerine oturdı, ̮hancer-ile geysülarını kesdl, anlaruŋ-lle ellerini bağladı.*** (Ferec 855/1451 v. 34b). ‘üstünden geçerek kırpmak, kırkmak’: ※ ***Gördüm, bir yanınuŋ otın kesermiş, bir yanı sālim durur, Illnmemiş*** (metinde ***illimemiş***). ***Bildim ki ol ṭarafdakl gözl me’üf-ldl.*** (a.e. v. 123a–b).

kes- II ‘bir ceza tayin etmek’ < ***kes-*** I. ※ ***Ol maẓlūm corlu Cühüdı iki yüz dlynāre kesdller. Cühüd iki yüz diynārı cekdi, Müsllmden elin cekdi.*** (Ferec 855/1451 v. 235a). ***kesüb biç-*** ‘kararlaştırmak’ TS 2454: ※ ***Beglerüŋ meṣāllḥlnl yazub çizmede, umūr-ı cumhūra müte‘alliḳ tedbīr lāzım gelse leṭā’lfü l-ḥiyel ḳullanub taṣavvur ̮hil‘ati ḳāmet-i iṣābete rāst getürecekleyin kesüb biçmede fehm u iẕ‘ānı rāst, taẖmīn u tecrlbesi bī-kem u kāst bir ̮höşca çelebīdür.*** (‘Ālī 1975 [1599] s. 143). ***Zu‘mı üzre nice kesüb biçe ol, | Ma‘rifet sebzezārın ėde hebā.*** (‘Ālī 1977 s. 137 no. 158). ‘bir işi bırakmak, bir faaliyete devam etmemek’: ※ ***Seyyidlere biŋ filori gendü mübārek eliyle üleşdürdl ve daẖı cum‘a ṣadaḳasında tā ölince kesmedi.*** (F. Giese 1929 s. 194). ※ ***Bu cuvabı söylüyüp kesip eve geliyi ̮hoca.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 23). ※ ***Muazzez korkak bir çığlık kopardı. Ali derhal kolan vurmağı keserek salıncağı durdurmıya çalıştı.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 38). ※ ***Böğürtlüyü kastederek canının sıkıntısından homurdandı: “Hay çalgılı belâ, kes artık, başımı derde soktun!”*** (F. Baysal 1944 s. 173). ‘dikkatini vermeden önünden geçmek’ (belki İng. ***to cut one***’dan calque). ※※ (Argo) ‘gözlerini dikip bakmak’: ※ ***Üstelik daha Florya’nın ve motelin adını söyler söylemez şoför, bıyıkaltından sırıtmadı mı? Üstelik inadına yavaş gitmiyor mu? Dikiz aynasından ikide bir ‘kesiyor’.*** (A. Yurdakul 1991 s. 62). ‘birini bakışlarıyla tavlamaya çalışmak’ S. Özel 1993 s. 62: ※ ***Gözleri öteki-***

nin gözlerine damlayıp duruyorlar. Gilda ise ummadığı bir ilgiyle karşılaştığı için ne yapacağını kestiremiyor bir türlü... Athena'nın dansı başladı başlayacak. Kılçık, Rejisör'e eğildi: —"Bırak dalgayı," dedi. "Dans başlıyor. Gilda'yı sonra kesersin." (A. İlhan 1963 I, 155).

kes- III (geçişsiz fiil olarak) 'üşümek' (belki ***çivi kes-*** a.m. tabirinin kısası): ※ ***Ayaklarını kalorifer borusuna dayamış olan bir delikanlı irkildi, bağırdı: "Ulan velet, kapıyı iyi kapa, kestik be!"*** (R. Erbay 1948 s. 17). (***buz kes-*** deyimi de 'çok üşümek' anlamına kullanılır. [Editörün notu]).

kes- IV (Ablativus ile) 'ayırmak' TS 2453: ※ ***Ḥasan beğ'in çocukla ʿalāḳası onu danslardan da kesdi, ḥattā Maẓlūmeyi ilk günlerde ıṣrārla taʿḳīb eden ṣıcaḳ faḳaṭ dürüst ʿalāḳa da azıcıḳ ṣoġudu.*** (H.E. Adıvar 1928 s. 269). ※ ***Bir dakika sonra, dört tane kuvvetli el, biçare Fofonun başına kalın ceket atıyor, aynı zamanda ayaklarını yerden kesip, oracıkta bekleyen arabanın içinde bırakıveriyordu.*** (E.E. Talu 1935 s. 134).

kes- V (Dativus ile) 'dolmak; doldurmak' ※ ***Size bir emir söylerim ki, bu yazı-yaban asgere kesecek, her asgeriŋ önüŋde bi ataş yaḫıp silahları elinde hazır olacaḫ, emrini verdi.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 10–11). ※ ***Bu yıl millet tüm afaracıya kesti.*** (Orhan Kemal 1948 s. 31). ※ ***O arada ocaktaki kütük yanmış, tüm yalıma kesmişti.*** (Yaşar Kemal 1955i I, 15). ※ ***Çakırın gözleri denize kesti.*** (Tarık Dursun K. 1957 s. 50). ※ ***Geldin demek. Odamı ışığa kestin...*** (A. Kutlu 1991 s. 80).

kesad/kesat 'alışverişte durgunluk, ticaretin kötü gitmesi, kazanç getirmemesi' < Ar. ***kasād*** a.m. ※ ***Dişüŋ incüye daḳ dutsa ʿacab mı? | Kesād ėtdi lebüŋ mercānı, Aḥmed.*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 156). ※ ***Kasabada işler kesat. Allah cümlemizinkini bağışlasın, horantam kalabalık, tam yedi can besliyorum. Ne yapsam, ne etsem yetiştiremiyorum bir türlü.*** (O. Hançerlioğlu 1954 s. 96).

Osm. **kesb/keseb** 'kazanç' < Ar. ***kasb*** a.m. ※ ***Cün Mıṣra yėtişdi, gördi ki bir deŋiz gibi şeherdür. Muḥteşimler çoḳ, keseb bol.*** (Ferec 855/1451 v. 92a). ※ ***Çün ol iḳlīmde bāḳī tenaʿʿum kesb ḳılurlar, | Bu fānī. dest-gāhına belā vu derd-i ser dėrler.*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 48).

kesdür-/kestür-/BSTTk. **kestir-** '(birinin) kesmesine sebep olmak' < ***kes-*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Bir derzi oğlana naẓarum düşdi. Odama gelicek buyurdum, ol oğlanı ḳatuma getürdiler. Don kesdürdüm. Durub gitmek istedi. Ḳomadum, egledüm. Yėmek getürtdüm. Arada güstāḫlıcaḳ itdüm, gendözüme cekdüm, bir ḳac öpdüm.*** (Ferec 855/1451 v. 69a). ※ ***Melike şeh-zādenüŋ ḥikāyetin söyledi, güvercinüŋ boynın üzdüğini, timsāḥı ḳılıca kestürüp helāk ėtdügini ḫaber vėrdi. Mürüvvetin, emānetin, ʿiffetin şerḥ eyledi. Coḳ āferīnler, meḥmedetler gecdi.*** (a.e. v. 149b). 'tahmin etmek': ※ ***Ah enişte ah o kâfir papas! Abdülgaffar ağayı tilki gibi ne çabuk gördü, burada olduğumuzu ne çabuk kestirdi!*** (S.M. Alus 1933p s. 146). ※ ***Bir güzelin nasıl sevileceğini amelî bir rüsuhla estetikçilerden iyi bilir, sevdaya yarıyan kadınları bir bakışta kestirirdi.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 186). 'kaplatmak, doldurmak' (***kes-*** V fiilinin causativum [ettirgenlik] hâli): ***Sabānan çarşıya gėtdi, dört batman panbıġ aldı, bir teneke benzin aldı, teyarasına ġoydu. Ağ-***

şamın ġarannıġında gėce göyün yüzüne çıġdı; bi yumah panbıh çıġarıp, kirbiti çahıp yahıp, göyün yüzünü yıldız kibi, her tarafını ataşa kesdirdi. (A. Caferoğlu 1945 s. 7). ***kestirip at–*** 'çok düşünmeden bir fikre veya karara varmak': ※ ***Cavide benim karım olamaz diye kestirip atamadım. Kız iyi terbiye almış değil amma, akıllı!*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 260–261). ※ ***Yusuf, ben de böyle düşünüyordum. Fakat hemen kestirip atmak doğru mu ya? Herkes Şaklrin artık adamakıllı değiştiğini söylüyor.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 75). ※ ***Ne yapacağımı bir türlü kestirip atamıyordum***. (S.M. Alus 1944 s. 150).

AD. **kese** I 'kestirme, kısa yol; kısaca' DS 2760 < ***kes–*** I fiilinin gerundium (zarffiil) hâli. ※ ***Kese konuş öyleyse. Trafik memuru gibi uzatma yolu! .*** (H. Taner 1971 s. 161). ※ ***keseden*** 'kestirmeden, en kısa yoldan' ***Abbas Efendi keseden gidelim diye bizi Yenicaml avlusuna yöneltti. İşte her ne olduysa o Yenicami avlusunda oldu. Çünkü dünyanın en büyük gezginci panayırının içine düşmüştük.*** (A. Nesin 1976d s. 73). ***kese yol*** 'kestirme' (krş. Az. Tk. ***käsä yol*** a.m. ADİL 1983 III, 55) ※ ***Gayri hava açtı, söylediğiniz kese yolu iyice bilmiyorum emme bugün oradan gideceğim.*** (Umran Nazif 1948 s. 81–82). ***keseden git–*** 'en kısa yoldan gitmek; (mecazî manada) lafı uzatmadan doğrudan söylemek': ※ ***Yalın ayaklarının altında fırın külü kadar kızmış ince tozlu yolda battal battal yürüyordu. Keseden gitmek için sığırın yaylım yoluna vurdu. Yol, suyu çekilmiş bir dere yatağından geçiyordu.*** (Orhan Kemal 1948 s. 30). ※ ***"Yoo, ben istemem öyle şeyler," deyip çatındı. İskemlesini uzaklaştırdı. "Locada olmaz!" —"Ya nerde olur?" Keseden gitti: "Benle evlenmeği isteyen biri gelir anamdan babamdan ister beni!"*** (M. Seyda 1962b s. 40).

kese II, b. ***klse***.

keseb, b. ***kesb***.

kesebur–, b. EOsm. ***kese ur–***.

keseen, b. ***kesegen*** II.

EOsm. **kesegen** I 'keskin' TS 2444 < ***kes–*** + fiilden sıfat yapan ***–egen*** eki, b. ***depegen*** ⊡. ※ ***Manṣūr Beg der–ḥāl ʿavrat ḳatına vardı, bir ḳılıc istedi. ʿAvrat bir kesegen yahşı ḳılıcı Manṣūruŋ eline vėrdi. Manṣūr ḳılıcı ḳuşandı*** (Ferec 855/1451 v. 93a).

AD. **kesegen** II **/keseen** 'bitki köklerini yiyen bir böcek, dana burnu' DS 2761 < ***kesegen*** I. ※

AD. **kesek** 'belin ya da çapanın çıkardığı sıkışmış kuru, iri toprak parçası' DS 2761, TS 2444–45, Meninski 1680 III, 3952 < ETk. ***kesek*** 'parça' Clauson 1972 s. 749–750 ※ ***Dėdi kim: "Bu cevāb u yā savaşdur, | Kesek atan kişi yėdügl ḍaşdur.*** (Fahrī 1974 s. 430 no. 3549). ※ ***Bir şubat günüydü. Bir çift öküzü üç demirliye koşup kızı Elif'le birlikte ayrık, geliç, kındırga köklerinl yok etmek, altta kalan küçük kesekleri de çıkarıp parçalamak için Kurbağasız Dere boyundaki tarlaya gitti.*** (Reşat Enis 1944 s. 85–86. ※ ***Hasan bir büyük kesek parçasının üstüne oturmuş düşünüyor.*** (M. Makal 1965 s. 73). Mecazî manada 'parça, kısım': ※ ***Sordum leb-i laʿlin, dėdi: "Cānuŋ kesegidür"; | Dėdüm ki: Yā hālüŋ? Dėdi: "Çeşmüŋ bebegidür."*** (Ẕātī 1967 I, 195).

AD. **kesekes** ‘şüpheli, ikisi de doğru olabilir’ DS 2761 <?? Başka bir mana için b. ***misal***: ※ ***Ama git de o şoseleri bir de yerinde gör. Üzerinde daha tekerlek dönmemiş yollar. Tabanı taş. Bir yanı kesekes uçurum. Her adımda tehlike.*** (F. Erdinç 1973 s, 126). (Bu verideki anlam herhâlde ‘tam anlamıyla’. [Editörün notu])

AD. **kesene** ‘götürü, toptan iş; kira; ortaklaşa tutulan bekçiye verilecek ücretin her eve düşen eşit payı; abone; yaptığı kötü davranışı affettirmek için müridin dedeye verdiği para; haraç, vergi; anlaşma, yazılı sözleşme; kesenkes’ DS 2762–63. < ?? (***kes-*** I’den ‘tayin edilen, belirlenen miktar’ anlamına fakat kelimenin morfolojisi karanlıktır, kesiş- ile de krş. [Editörün notu]): ***keseneye ver–*** ‘götürü vermek; bir şeyin hasılâtını önceden götürü olarak satmak’ DS 2762, TS 2445; ***kesene kes–*** ‘mal sahiplerinin vereceği bekçi ücretini kararlaştırmak’ DS 2762. ※ ***Daha yeni, daha temiz oteller açılınca, Ayaşlı onlarla yarışamadı, oteli başkasına bıraktı. Elinde yalnız han kaldı. Şimdi bu hanı işletiyor, kesene işlerine girişiyor, mekteplere ekmek veriyor.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 45). ***keseneci*** ‘maden ocağının idaresindeki memur': ※ ***Üçüncü vardiya işçileriyle bunlar Lâmbahane önünde toplanmış. Keseneci Murtaza efendiyi beklerken ayak değiştiriyorlardı.*** (M. Seyda 1962 s. 59). ※ ***Zonguldak’ta, söylentiler doğruysa, her boyadan boyuyor, kesenecilikten ocak işletmeciliğine kadar her işi elden geçiriyordu.*** (M. Seyda 1966 s. 46). ※ ***“Siz tamam mısınız?” —“Birazı trikolarla gittiler,” dediler. —“İyi”, dedi keseneci...*** (M. Seyda 1970 I, 95).

AD. **kesenkes/kesinkes/kesinkez** ‘kat’î olarak, mutlaka’ DS 2762, TS 2445 <?? (Bu deyim ***kesin mi kesin*** vb. bir biçimden ortaya çıkmış olabilir. [Editörün notu]). ※ ***Ben şunu bunu bilmem... Bu gün kesenkes bana bir şey demeli!*** (Musahipzade Celal 1936y s. 8). ※ ***Şu suali tekrarlamaktan gene kendimi alamadım: Benim Teke Hasandan olduğuma kesenkes emin misin?*** (H.R. Gürpınar 1939 s. 41). ※ ***Ufuk ne zaman bunu bozmaya çabalasa, bir acının ortasına yuvalanıyorlardı. Bunu kesenkes anladı.*** (Y. Yazıcı 1990 s. 42). ※ ***İcabında suçumu kesin kes inkâra karar verdim.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 21). ※ ***Alacağı cevabı kesinkes biliyordu: “Ha, bu akşam mı? Bu akşam bilmem kimlere yemeğe davetliyiz.”*** (Ç. Altan 1978 s. 10). ※ ***Mutluluk sözcüğünü düşünür kadın, birçok insanın bu sözcüğü düşünmeden kullandığını. İçi boş, kof, anlamsız gelir ona bu tanım. Karşılığı olmayan, kesinkes bir duyguyu kapsamayan, içeriksiz bir sözcüktür mutluluk.*** (İ. Aral 1997 36–37). ※ ***Dünyanın her yerinde geçerli olan bir kuralı dört duvar arasında da acımasızca uyguluyorlardı. Bu da zayıfı her fırsatta ezmek, pisliklerin üstünde de olsa kesinkez yaşamaktı.*** (F. Baysal 1992 s. 82).

keser b.m. (marangoz aleti) <Çağ. !! ***kāsār*** ‘hache de charpentier’ A. Pavet de Courteille 1972 s. 459. ※ ***Hiyānetlıḳ bellü olmadın gumān–ile muḳarrebleri ḳomaḳ ve buları bāṭıl eylemek içün dürişmek, kişi gendözini ‘azāba bıraḳmaḳ ve keseri gendü ayağına urmaḳ olur.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 31).

EOsm. **kese ur–** ‘vurarak kesmek, kesip ayırmak’ < ***kes–*** fiilinin gerundium (zarf fiil, ulaç, konverb) hâli ve ***ur–.*** ※ ***Re’īs işitdi çün bu ḳahr u cebri | Ḳarārı gitdi [vu] dükendi ṣabrı, | Yüregini kese urdı etinden, | Ṣārım yıḳıldı yėr üzre atından***. (Meḥmed 1965 s. 163 no. 4346, 4348). Bu mürekkep fiilden, lugatlerde bulamadığım ****kesip [v]ur–/kesebur–***

biçiminde, modern bir diyalekt kelimesinin muhafaza edildiği düşünülebilir: ※ ***Kamyonun farları köyü bir baştan öbür başa keseburmuştu.*** (Tarık Dursun K. 1966 s. 48).

kesgü/keski I 'ağaç, taş, metal yontmaya yarayan, bir ucu keskin çelik alet' DS 2766, TS 2445 ***< kes–*** + alet isimleri için kullanılan ***–ki*** eki, b. ***açgı*** ⊡. ※ ***Mermer işçilerinin keski seslerine, makaraların, bocurgatların gürültüsüne karşın sözleri işitilebiliyordu, ama...*** (A. Ağaoğlu 1993 s. 121).

kesî 'ferdî, şahsî' ***< kes*** I + isimden sıfat yapan ***–î*** eki, b. ***âbî*** ⊡. ※ ***Bu gün öyle idāre-hāneler vardır ki aradıḳları şerā'iṭ dāhilinde çalışacaḳ fıṭrī, ḳesī evṣāfı ḥā'iz kimseleri bulamadıḳları için işleri yüz üstünedir.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 583).

AD. **kesik** I 'hendek, ark' DS 2763 < ***kes–*** + fiilden partisip yapan ***–Ik*** eki, b. ***açık*** ⊡. ※ ***Bahçenin dört yanını kesikle çevireceğiz.*** (S. Kocagöz 1946 s. 8). ※ ***Mal mülk derseniz Fadim Ağa'dadır: Meyva bahçeleri, üzüm bağları, fasulye ve pamuk tarlaları, su basar çanak gibi kesikler.*** (F. Baykurt 1955 s. 57). ※ ***Memlekette dimukrasi var be. Karıysa karı. Onlar da sizin gibi insan işte. Hem sizden çok söz tutup, sizden fazla çalışıyorlar. Sonra gönlünü ettiklerinizi kesik içinde, çalı arasında dumanlayıp keyfinizi de çıkarıyorsunuz. Fukaralar da birkaç kuruş kazansınlar!*** (S. Kocagöz 1954 s. 21–22).

(Argo) **kesik** II 'yok, benden paso; fena, kötü' H. Aktunç 1990 s. 167 < ***kes–*** I + fiilden partisip yapan ***–Ik*** eki, b. ***açık*** ⊡. ※ ***Kuşağının arasından çıkardığı bir parça esrarı avucunda ufalıyordu. "Var mısınız?" diye göz kırptı. Delikanlılar bakışıp gülüştüler. Sarı "Yok," dedi, "benden kesik!"*** (Orhan Kemal 1949e s. 56). ※ ***"Nen var, ne düşünüyorsun, Hasan?" —"Kesiğim, Salih Ağabey; "Bu gün çok kesiğim!" Hasanın iflâhını rakıdan başka bir şeyin kesmiyeceğini çok iyi bilen Salih Reis ona bir iki buçuk liralık uzattı.*** (E.N. Gökşen 1949 s. 43). ※ ***Elinin derisi soyulur, ılık su çabucak soğur, kötü sabun köpürmez, suyun içindeki kesik, donuk mavimsi bulanıklık yüzünden çamaşırların büsbütün kirlendiğini sanırdı.*** (A. Kutlu 1983c s. 114). ***kesik kâğıt*** (kumarbazların tabirlerinden) 'zımpara kâğıdı ile kenarları hafif hafif alınan iskambil kâğıdı' H. Kodaman 1944 s. 251. ※※

(Argo) **kesik** III 'hayran, âşık' H. Aktunç 1990 s. 167 (krş. ***kesil–*** II). ※ ***Demek hiç biri kurnazlık değildi yaptıklarının! Hiç değilse sarışını ayarlasaydın, hal Bal gibi kesikti sana!*** (T. Yücel 1960 s. 46).

kesik IV, b. ***kesük***.

kesil– I (ablativus (ayrılma durumu) ile) 'ayrılmak' ***< kes–*** IV fiilinin passivum (edilgenlik) hâlinde, fakat reflexivum (dönüşlülük) manasında, b. ***açıl–*** ⊡. ※ ***Manṣūra eyitdiler: "İşde şarāb, içerseŋ iç, uyursaŋ uyı! Biz oş gelürüz, seni gėrü bunda yėrüŋde bulalum, bizden kesilme!" dėdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 93a). ※ ***Merdümlik eyle! Dut ki biz bugün bu bāġa gelmedük! Ardumdan kesil! 'Işḳ-bāzlıḳ nedür?*** (a.e. v. 236b). ※ ***Etegüm dut, kesilme bėnden! .*** (Sulṭān Veled 1958 s. 12 no. 26). ※ ***Bil-ki halkdan kesilür, Ḥaḳḳa ulaşur, | Ḥaḳḳı ḳoyandur ki halḳa ḍolaşur.*** (Eşrefoġlı Rūmī 1286 s. 70). 'bir şeyi bırakmak, ona devam etmemek': ※ ***Ninni, ninni demekten, | Ben kesildim yemekten; | Doktor gelmiş Bebekten, | Ölüyorum yürekten, ninni.*** (E.B. Şapolyo 1938 s. 63 no. 62). ※ ***Dediler ki sabaha kadar ağlayormuş.***

Yiyip içmeden kesilmiş. Nihayet bir gün birdenbire kaybolmuş. (H.Z. Ülken 1941 s. 253). 'kuvveti kesilmek, yorulmak': ※ ***Bir oḳ gibi gidiyordu, ḳoşdu, ḳoşdu. Bir çoḳ soḳaḳlara girdi çıḳdı. Nihāyet kesildi, halecāndan bitiyordu.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 538). ※ ***Rasih, işte görüyorsun, kesildim kaldım. Bana yardım et!*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 84).

(Argo) **kesil–** II (dativus ile) 'derin sevgi duymak, hayran olmak, âşık olmak' (krş. ***kesik*** III) H. Aktunç 1990 s. 168 < ***kesil***– II. ※ ***Hacı'nın Aysel'e kesildiği malüm. Ankara'da da kulağına fıslamadı mı?*** (A. İlhan 1963 I, 117). ※ ***Karı fena halde bana kesildi birader, git diyorum, bırak diyorum yakamı! Nerde?*** (a.e. 1964 II, 44). ※ ***"Sahi," dedi Cansu, "karıya bak, kesildi bize. Ulan hırt, memleketinde hiç mi yakışıklı görmedin? Biliyorlar canım kimde iş olduğunu".*** (Füruzan 1982 s. 94).

kesil– III (nominativus (yalın durum) ile) 'bir şey hâline gelmek, (ekserya kötü, sıkıntılı) olmak' < ***kesil***–. ※ ***Sen hiç böyle inatçı değildin. Bir kadın lâfı açıldı mı, hemen bülbül kesilirdin.*** (S.M. Alus 1944 s. 8). ※ ***Ne bekliyoruz, içelim! En baştan şu yanımdaki karının "Manyonun aşkına!" derken gözleri dönüverdi; yüzü kıpkırmızı kesildi.*** (a.e. s. 128). ※ ***Yumurcağın avuç içi ḳadar ṣuratı sāde ağız kesilmişti. Ne gözü, ne burnu seçilebiliyordu.*** (E.E. Talu 1341 s. 24). ※ ***Yerinde zıplıyor, "Sözümü kesmeyin, baştan aşağı kulak kesilin!" diyerek anlatıyordu.*** (S.M. Alus 1933p s. 225).

AD. **kesim** I 'pazarlık, anlaşma; yazın inek ve koyunu ürünü paylaşmak üzere bakıcıya verme usulü' DS 2764, TS 2448. < ***kes***– I + –***im*** b. ***adım*** ⊡. ※※

Osm. **kesim** II (eski maliye tabirlerinden) 'Tuna nehrinin öte tarafında olan yerlerin halkı ile Irak, Basra ahalisinin bütün vergiler karşılığı maktû olarak verdikleri ve bağ, bahçe, hurmalık ve saireden kesim suretinde her sene alınan öşür mukabili vergi' M.Z. Pakalın 1946 II, 249. < ***kes***– I + –***im*** b. ***adım*** ⊡. ※ ***Biz bu günlere yetişmedik. Biz yetiştiğimiz zaman bu çiftlikler kesimcilere, ortakçılara veriliyordu. Bu devir babalarımızın gençliklerinde başlamış.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 26).

AD. **kesim** III 'biçim, boy bos' DS 2764, 2447–48 < ***kes***– I + –***im*** b. ***adım*** ⊡. ※ ***Borlu boġasısınuŋ heft renginden üçi bir kesim boyı 1,5 ẕirā', bir ṭarafı çifte tegel, bir ṭarafı yalın ḳat çintiyan.*** (M. Kütükoğlu 1983 [1640] s. 134). ※ ***Oğlum, şu kesim, şu ġalem bi adam gelir–de beni suval ėderse, "senin aradığın ġız Yüẕhan ėline gėtdi" dė!*** (A. Caferoğlu 1945 s. 237). ※ ***Babası dahi gözlerin öpüp bağrına basdı. Zira Ahmed gitdiği vaḳıt tâze idi. Şimdi tüvânâ yiğit olup bıyıkları gelüp bir başka kesim olmuş idi.*** (Ş. Elçin 1977–78 s. 221).

kesim IV 'bölge, alan' < ***kes***– I + –***im*** b. ***adım*** ⊡. ※ ***Herkesin çürük toprak dediği kalkerli ve volkanik andizit kesimler, özel olarak Yarıbel'den öteye sıklaşmıştı.*** (İ. Tarus 1961 s. 137).

kesim V 'kesilmiş, biçilmiş' < ***kes***– I + –***im*** b. ***adım*** ⊡. ※ ***Adam'ın pantolon paçasındaki dubleler, pantolon askıları, blazer ceketinin kesimi, gömlek yakası, kol düğmeleri, şimdi gözlerinin önünde bambaşka bir anlam kazanmıştı.*** (M. Mungan 1999 s. 73).

kesin 'şüpheye yer bırakmayan, apaçık, değişmez, kat'î' < Ar. ***ḳaṭʿî*** kelimesinden calque (ödünçleme çeviri) gibi göründüğü hâlde, teşekkülü (***kes-*** (?), manaca yakın kelimelerin (***kesene, kesankes/kesenkes, kesmet, kesenet***) daha izah edilmemiş olması ve ekseri neologismus'lardan (türetme kelimeler) daha evvel ortaya çıkması, bu izahının tutmadığını ve bu kelimenin alel'âde bir neologismus (türetme kelime) olmadığı ihtimalini akla getirir. ※ ***Bir bacağını havāya ḳaldırub ḳaçdı, gitdi. Seyirciler çırpıyorlar, ayaḳ uruyorlardı. Biz de çırpdıḳ, urduḳ. İlk defʿa alḳışa giriyordum. Ġālibā bu alḳış her iki ṭaraf içün de‿hoşa gider bir şey olacaḳ! Çünki aŋlayordum ki, alḳışlayan da, alḳışlanan da‿hoşlanıyordu. Görüyorsuŋuz ā! Ḳantoyu bir kere oḳudu, ben żabṭ etdim. Diḳḳatiŋ kesinliğine naẓar buyrula!*** (Aḥmed Rāsim 1342/1924 s. 15).

AD. **kesin-** 'elbise biçtirmek, dikinmek' DS 2765 < ***kes-*** I fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli, b. ***biçin-*** ⊡. ※ ***Kara Mehmet geliyor! Yeni urba kesinmiş, setre pantol kesinmiş, silindir şapka giymiş. Tespih almış, iskarpini de var... Gözlüğü de var.*** (F. Baykurt 1955 s. 80).

AD. **kesinkes**, b. ***kesenkes***.

Osm. **kesir** 'bol, çok' < Ar. ***kaṯīr***. ***kesīrü l-emvāl*** 'zengin'. ※ ***Maʿa ẓālik yine de ḳanāʿat ėtmeyüb evḳāf-ı Deşīşe-ki her biri ḳaṣabāt-miṡāl, beşer altışar yüz pāre maʿmüre köyler ile keṡīrü l-emvāldür...*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 176). ***keṡīrü l-iḥtiyāc*** 'birçok ihtiyaçları olan': ※ ***Sūḫteliklerī ʿāleminden berü faḳr u fāḳa ile keṡīrü l-iḥtiyāc iken...*** (ʿĀlī 1979 [1581] I, 164). ***keṡīrü l-irtişā*** 'rüşvet alan': ※ ***Lākin Muṣṭafā nām vekīl-i rezīl-i keṡīrü l-irtişānuŋ iżlāl u iġvāsiyle beyne l-aḳrān istiḳāmet ṭarīḳından inḥirāf-ile müşārün ileyh bi-l-benān ḳılınmışdı.*** (ʿĀlī 1982 [1581] II, 123).

AD. **kesiş-** 'pazarlıkta anlaşmak, uyuşmak' DS 2765, TS 2449 < ***kes-*** I +-***iş-*** b. ***azguruş-*** ⊡. ※ ***"İyi bir yaz ġayri. Kaça yazacan? Öyle ya, kesişek de..." İstidâcı şöyle bir düşündü. —"Dilekçeniz bir liralık mı olsun, elli kuruşluk mu?" Karı koca bakıştılar: Bir liralık yazsa da elli kuruş alsa olmaz mıydı acaba?*** (Orhan Kemal 1956 s. 53).

AD. **keskence** 'bir halıyı bitirip tezgâhtan kesince yapılan eğlence' ※ ***Huvat, her gece köylüye davet yedirdiğinin yanında, köyde halı kesilen her eve göz aydına varmaya başladı. Gelinin kızın getirip ayağının altına serdiği halıların üstüne keskence hediyesi olarak bitimlik çerez, kızıl üzüm, sormuk şekeri bırakmaya başladı.*** (L. Tekin 1984 s. 34–35).

keski I, b. ***kesgü***.

AD. **keski** II 'bıçak, kama' DS 2766, ZTS 117 < ***keski*** I. ※ ***Beze sarılı ekmeğin üzerinde tahta saplı bir bıçak. Bıçağa uzandı. "Ülen bırak şo keskiyi elinden!" Çocukluk yıllarından koca dedesi Avcı Emin sesleniyordu.*** (M. Özünal 1991 s. 97). ※ ***Yelek cebinden keski sureti ile cüzdan çalma.*** (Y. Ertunç 1982 s. 13–14; nasıl yapıldığı anlatılıyor).

keskin I, b. ***keskün***.

keskin II 'sivri, ucu keskin' < ***keskin*** I. ※ ***Keskin bir kayanın sivrisinde, boynuzlarını, büyük çangallı boynuzlarını sırtına yatırmış bir geyik, bacaklarını gerip, sonsuzluğa bakarcasına durur.*** (Yaşar Kemal 1955i I, 10). ***keskin keskin*** Mecazî manada: '(bakış için) delici': ※

Hikmet keskin keskin bakıyor. Bu bakış hasretin ayrılığın acısını tadan bir bakıştı. (S.C. Ertem 1935 s. 96).

keskin III 'zeki, çok akıllı; yetenekli; işinin ehli; çok iyi' < ***keskin*** I. ※ ***Perilerden gelen mektubu sökebilmek için keskin ulemalardan bulunmak icabeder. Bu, şöyle böyle her okuyabilenin harcı değildir.*** (H.R. Gürpınar 1933ş s. 58). ※ ***Ah, ne olurdu, benim kocam Faik te filâncanın beyi gibi temiz pak, güçlü kuvvetli, keskin gözlü, dört kaşlı, inci dişli ipek böcekleri gibi bir erkek olsaydı!*** (İsmail Galib 1932b s. 4). ※ ***Elif Hoca çok keskin hocadır, âlim ülema.*** (Orhan Kemal 1951s s. 28).

keskin IV 'gözle görülür, kolayca hissedilir şekilde' < ***keskin*** I. ※ ***Ṭaḳdığı boyun bağların, giydiği ḳostümlerin göze çarpan açıḳ keskin rengleri, bir şey dinlerken ağzının bir az açıḳ durması, bir söz söylerken maʿnāsına kendi de meftün oluyormuş gibi kināye ile gülmesi, "Teşekkür ederim" denildikce "Bir şey değil" demesi Bedīʿa'yı ıżṭırāb içinde bıraḳıyordu.*** (Sāmī–paşa–zāde Sezā'ī 1316 s. 20). ※ ***Daha içeri girerken genzinizi keskin bir asit ürik kokusu yakar.*** (H. Taner 1954 s. 56). ※ ***Sevgi'nin uzattığı şekere parmakları titreyerek uzanırken keskin bir arpej kokusu döndürmüştü başını.*** (R. Ilgaz 1962n s. 77). ※ ***İki dakika sonra da, mahallenin sükûtunu keskin bir kepenk gırıltısı parçalar.*** (F. Erdinç 1955 s. 139).

keskinlemesine 'keskin yanıyla' < ***keskin*** I + sıfattan mekânda zarf yapan ***-lemesine*** ek grubu, b. ***aykırılamasına*** ⊡. ※ ***Güneş ufukta kıpkırmızıydı, kesinlemesine siyah toprağa girdi; etrafa kuru ve yanık bir göç sessizliği çöktü.*** (F. Baysal 1944 s. 169–170). ※ ***Kudret, karanlık mahzenden uzanan tabancalı kola, elinin keskinlemesile müthiş bir vuruş indirdi. Tabanca fırladı ve mahzene düştü.*** (F. Baysal 1947 s. 2224). ※ ***Kızını alır götürürse, bir daha buralarda iş tutamazdı, bir karanlığa doğru atılıyordu. Keskinlemesine bir uyanışla bunların hepsinin bilincine varıyordu.*** (M. Seyda 1970 I, 246).

keskün/keskin I 'iyi kesen, bilenmiş' < ***kes–*** I + fiilden sıfat yapan ***–kin*** eki, b. ***akkın*** ⊡. ※ ***Aḳıdur her çaġ ḳanum şu gibi çaġ çaġ o yār. | Baŋa urub āh şol keskin ḳılıclarla yara.*** (Nazmī 1928 s. 9).

kesmük/kesmik I 'başaklı iri saman' DS 2767, TS 2453–54 < ***kes–*** I + fiilden isim yapan ***–mik*** eki, b. çelmik ⊡. Krş. ***kes*** II. ※ ***Tandırlarda yanan yalnız tezektir. Tutturmak için de boruk ve kesmik kullanılır.*** (M. Makal 1950 s. 58). ※ ***Bizim köyde bir sene içinde ondan fazla eve soba alındı. Tandırda yakacakları tezeği, kesmiği orada yakıyorlar. Çoluk çocuk başına üşüşüp ısınıyor.*** (M. Makal 1952 s. 109). ※ ***Dede torun, düven dönüyorlardı bir gün. Kesmik sürüyorlardı.*** (F. Baykurt 1967k s. 375).

AD. **kesmük/kesmik** II 'kesilmiş süt' DS 2768. < ***kes–*** I + ***–mük/–mik*** b. ***çelmik*** ⊡: ※ ***Taze çayır peyniri, lor peyniri, süt kesmiği gibi şeyleri baklava içi yapmak arzu edildiği halde bunlardan mikdarı kâfi alınıp yine on dirhem için iki dirhem itibarile toz şekeri ilave edildikten sonra güzelce ezilir.*** (Fahriye Nedim 1933 s. 256).

AD. **kespara/kespere** 'kurşundan elde yapılan saçma' DS 2768 < Kürt. ***kesbere*** 'menu plomb, grenaille; grains de coriandre' Jaba–Justi 1879 s. 334 < Ar. ***kuzbara/kuzbura*** 'koriander, Coriandrum sativum' veya Fa. ***kuzbura/kusbara*** 'Coriandrum sativum'. ※※

AD. **kesper** 'bir koyun cinsi, dağlıç koç ile karaman koyun azması' S. Batu, Türkiye koyun ırkları s. 11, 17 < ?? ※※

AD. **kespere**, b. ***kespara***.

kestane I/**kestene** b.m. (bilinen meyve) DS 2768, TS 2454, Gio. Molino 1641 castagna maddesinde), Meninski 1680 III, 3949 < Yun. ***καστανέα*** (kastanéa) veya ***καστανία*** (kastanyá) < Lat. ***castanea*** a.m. G. Meyer 1893 s. 31. ※ ***Yanında bir depe üzerinde İsḳılaçi dėrler bir ḳal'a var. Kestānelü yėrdür. Ol sebebden eṭrāfdan gemicükler varurlar, o bucaḳda gemilerin kenāra çekerler zīrā açuḳdur, kestāne yüledürler.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 482–483). ※ ***Gözleriniŋ içi gülüyordu. Bī-çāre Fā'īz bu ḥāl-ile pek güzel olurdu. Kestāne alası gözleri çuḳurlaşır, dudaḳlarına bir heves-I tekellüm gelirdi.*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 273). ※ ***Geceleri fenerle bahçeye çıkması, kestane ağacına işaretler koyması, hep definenin hakikî yerini gizlemek için bir dalavera idi.*** (Peyami Safa 1944 s. 222). ***kebap kestane*** b. ***kebāb/kebap.***

(Argo) **kestane** II 'kıç, makat' < ***kestane*** I. ※※ ***kestaneyi çizdir-*** 'namusuna halel gelmek; başına kötü bir şey gelmek' ※※

AD**. kestenkele**, b. EOsm. ***keltekeler***.

kestere 'kurbağa otu, Stachys officinalis' Meninski 1680 III, 3950, I. Hauenschild 1989 no. 1056 < Yun. ***κέστρον*** (késtron) a.m. G. Meyer 1893 s. 31. ※※

kestir-, kestür-, b. ***kesdür-***.

kesük/BSTTk. **kesik** iV 'kesilmiş' < ***kes-*** I + geçişli fiilden participium passivum (edilgen sıfat fiil) manasında sıfat yapan ***-ük/-ik*** eki, b. ***açık*** ⊡. ※ ***Ḳaraŋulıḳda elin uzatdı, eli bir kesük başa ḍokundı. Āh! dėdi, bu yaŋa ḳacdı, bir ölü üstIne düşdi.*** (Ferec 855/1451 v. 11b). ※ ***Bir gün dam üstüne cıḳar, bāġubān evinden zārī işidür. Bacadan aşaġa baḳar, görür, bir eli ayaġı kesük yigit yatur.*** (a.e. v. 65a). ※ ***Merd u zen bir birine ḳarılmış, "Vāveylā!" dėrler. Başlar açuḳ, ayaḳlar yalın, yüzler yırtuḳ, saclar kesük.*** (a.e. v. 108a; yas tutanlar).

Osm. **kesvet/kIsvet** I 'Mısır'da hazırlanan ve her sene Ka'beye gönderilen Ka'be örtüsü' < Ar. ***kaswa/kIswa*** a.m. ***Ba'ż-ı senelerde maḥmIl-i şerīfüŋ 'arż-ı kesvetI...*** ('Ālī 1975 [1599] s. 107).

AD. **keş** I 'yoğurt ve yarma ile yapılan bir çeşit yemek' DS 2769 < krş. Gürc. ***kaşI*** 'millet porridge' E. Cherkesi 1950 s. 218. ※※

AD. **keş** II/**keşk** I 'yağı alınmış yoğurttan ya da sütten yapılan peynir' < Rum. ***caş*** 'taze koyun ya da keçi peyniri' < Lat. ***caseus*** 'peynir' S. Puşcariu 1975 s. 26, ya da Kürt. ***keşk*** 'fromage mou kurde' Jaba-Justi 1879 s. 336 < Fa. ***kaşk*** 'sour milk dried; a sort of condiment made of butter-milk; a kind of thick pottage made of wheaten flour or barley meal with sheep's milk to which is added flesh or wheat' F. Steingass 1930 s. 1033. ※ ***Ḳoca var idi Türk, adı Ḳulundı, | Ki Türk içinde yoḳsul u zebündı. | Ki geydügi anuŋ ḳürḳ-IdI, gey̮hām, | Yėdügi keşk u ḍaru-yidi mādām.*** (Fa̱hrī 1974 s. 383 no. 2595–96). ※ ***Ve bundan ġayri her yüz elII baş davardan bir a'lā ḳoyun ve ger keçidür alınur imiş. Ve dört nügi yaġ ve dört nügI ḳıl ve dört nügi keş.*** (Ö.L. Barkan 1941 [1515] I, 104). ※ ***Oturub Ikimüz bir köşke keşki, | Yėssek yār-ile keşkek***

bile bir keş! (Naẓmī 1928 s. 23). ※ ***Hemşeriler sağ olsunlar, bir kaç tayın topladılar, biraz keş peyniri, biraz da kuru soğan verdiler.*** (Sabahattin Ali 1935 s. 158). ※ ***Yağsız sütten keş peyniri veya torak yapılır.*** (M. Körükçü 1950 s. 18).

(Argo) **keş** III 'aptal, sersem; tiryaki, afyonkeş; polis' H. Aktunç 1990 s. 169, Y. Ertunç 1982 s. 10 < ***keş*** I. ※ ***Hödükoğlu hödükler, keşoğlu keşler, hâlâ burada mısınız, yerinizde mi sayıyorsunuz?*** (S.M. Alus 1933p s. 167). ***keşe boğ-/keş et-*** 'dolandırmak, soymak': ※ ***Bu Mişon, Niḳo, Vartan bir olmuşlar, seni keşe boğuyorlar. Payıŋı ḍoğru vermeyorlar. Ḥaḳḳıŋı onlarda bıraḳma!*** (H.R. Gürpınar 1336 s. 115). ※ ***Biz Küplüde meşribe ile ḳayıḳ düzü içmeğe alışığız. Eğer bizi matiz edüb keşe boğmaḳ isteyor iseŋ, böyle ümīde düşme!*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 151). ※ ***Külhaniler lisanında "keşe boğmak" diye işte buna tabir ederler. Kafalarının kuvvetine, zekâlarının inceliğine, harikulâde ferasetlerine, kiyasetlerine, malûmatlarının mucizekârlarına mağrur bu dâhi taslaklarını biz "keş" edip bırakmıştım.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 154).

AD. **keşan/keşen** 'peştemal, bir çeşit başörtüsü' DS 2770, ZTS 118, K. Emiroğlu 1989 s. 152 < ***Kaşan*** şehrinin isminden. ※※

Osm. **keşan keşan** 'çeke çeke' < Fa. ***kaşīdan*** 'çekmek' fiilinden ***-ān*** ekiyle yapılan gerundium (zarf fiil, ulaç, konverb) hâli. ※ ***Ol mefred bu sözi işidicek Fażluŋ üstinden durdı, saçına yapışdı, keşān keşān iletdi.*** (Ferec 855/1451 v. 11b). ※ ***Beni keşān keşān asmağa gide yorurken, 'ömrümden ümiydümi kesmişken, nā-gāh bir ġarīb 'avrat geldi, borcumı ödedi, beni asılmaḳdan ḳurtardı.*** (a.e. v. 184a).

⊡ Fa.dan alınma kelimelerde aktif ortaç (participium activum) yapan ***-ān*** ekiyle bitenler vardır. Farsçada çok işlek olmayan ***-ān*** türevleri, genelde sıfat (ya da kılıcı ad, yâni nomen agentis) olur, örn. ***burīdan*** 'kesmek' fiilinden ***burrān*** 'kesen, keskin'. Amasyalı Deşişi Efendi, 16. yüzyılda düzenlediği Farsça-Türkçe sözlüğünde Fa. ***-ān*** ekini *mübalağa-ı fâ'il*, yâni 'pekiştirilmiş aktif ortaç' diye tanımlar ve Türkçe karşılığında sıksık ***-(a)gan*** ekini kullanır, örn. Fa. ***girīstan*** 'ağlamak' fiilinden türetilen ***giryān*** '(çok) ağlayan, ağlayıcı' sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak ***ağlağan*** 'çok ağlayan' verir (krş. ***alıngan*** ⊡, ***depegen*** ⊡). A-L ciltlerinde bulunan sıfat anlamındaki örnekler şunlardır: ***bürrân***, (Fa. ***gaştan*** fiilinden >) ***gerdan*** I, ***giryan***, ***güzeran/güderan***, ***hahan***, (Fa. ***handīdan*** fiilinden >) ***handan***. Bunun dışında ***-ân*** eki tek ya da ikileme (reduplikasyon) yoluyla ***-ān -ān*** olarak ulaç (gerundium) fonksiyonu da üstlenebilir, bu fonksiyonda Tr. ***-(y)a*** ya da ***-(y)arak*** ekiyle eş anlamlıdır. Tr. ***güle güle*** 'gülerek' deyimin aslı Fa. ***handân handān*** 'aşırı gülerek' tabiridir, yâni Tk.deki ***güle güle*** kalıbı Fa.dan bir ödünçleme alıntı (calque) örneğidir. Fa. ***-ān -ān*** ulacının K cildinde ***keşan keşan*** 'çeke çeke' örneği bulunur.

(Argo) **Keşanlı** 'taşralı, köylü; kaba saba, bön, beceriksiz' H. Aktunç 1990 s. 169 < Edirne vilayetindeki ***Keşan*** kasabasının ahalisinden olan. ※ İstasyon ***memuru: "Allah sizlere kel versin de tırnak vermesin, Keşanlı!" diye düşündü.*** (Orhan Kemal 1954 s. 276).

AD. **keşen**, b. ***keşan***.

keşf/keşif 'meydana çıkarış' < Ar. ***kaşf*** a.m. ※ ***Bu esnālarda bir abdāl bunlara keşf-i aḥvāl ve ʿarż-ı kemāl ile rümüz-ı istiḳbāl ėdüb ...*** (ʿĀlī 1994 [1591-99] s. 105). ※ ***Eyvah o kocaya ki onunla yaşadığı müddetçe karısının ruhunu tetkike, mahiyetini keşfe muvaffak olamayıp de onun ne olduğunu hariçten gelen imzasız bir mektubun ihbarı üzerine anlamış olsun!*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 261). ***keşf et-/keşfet-/keşf eyle-*** 'meydana çıkarmak; meydana çıkarmak için teftiş etmek' ※ ***Eger pādeşāhuŋ bu mā-cerā vuḳūʿından tereddüdi var-ise, muʿtemed vėrebisün, ḥāli keşf eylesün.*** (Ferec 855/1451 v. 20a). ※ ***Ol iki vezīrüŋ birisi daḫı destür diledi: "Varayım, ḥāli keşf ėdeyim" dėdi.*** (a.e. v. 24a). 'üzerindeki örtüyü kaldırmak, açmak': ※ ***Tābūt ḳatına vardum, ḳapağın ḳaldurdum, ol ḳayġumdan ölmiş yigidi gördüm, ḥarīrlere dolanmış yatur. Bėzleri yüzinden keşf ėtdüm meger yüzini görem.*** (a.e. v. 108b).

Osm. **keşîdegûş** 'dikilmiş kulakları olan' < Fa. ***kaşīda*** 'çekilmiş, dikilmiş' ve ***göş/güş*** 'kulak' kelimelerinden sıfat + isim terkibi, b. ***asudedil*** ⊡. ※ ***Yol yarağın düzdüm, sacumı iki şaḫ eyledüm, silāḥ geydüm, bir keşīde-güş küşāde-düş ata bindüm, Kişmīrden çıḳub Kinneüca yüz dutdum*** (Ferec 855/1451 v. 108a).

keşif, b. ***keşf***.

AD. **keşik** 'nöbet, sıra' DS 2771, TS 2456 < Mo. ***keşik*** 'nöbetçinin hükümdarın kapısında nöbet beklemesi' G. Doerfer 1967 I, no. 331; M. Räsänen 1969 s. 258. ※ ***Ol gece ol yėrde gecelediler. Oğlanlar silāḥ geyüb atları otardılar, hem kėşik dutdılar.*** (Ferec 855/1451 v. 128b). ※ ***Varuban iş görenler ėşiginden | Ki kimse aŋlamadın keşiginden, | Muʿayyen ḳıldılar yağınuŋ işin.*** (Faḫrī 1974 s. 302 no. 937-938). ※ ***Eliŋe şağlıḳ, abla ḳadın, yıḫal Keşik yaparıḫ, ben-de seni yurum.*** (Ebü-Bekir Ḥāzım 1326 s. 45). ※ ***Burası ormandır, buradan ġorḫulur. Keşiyinen yataḫ, ikimiz yataḫ, birimiz bekliyek.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 25). ***keşik keşik*** 'nöbetleşe': ※ ***İki ata, keşik keşik bindikleri için Huriye kadın kan ter içinde geriden geliyordu.*** (R. Ilgaz 1969k s. 45). ***keşik ol-*** 'sıra ile yardımlaşmak' DS 2771: ※ ***Kağnı ve kağnıya koşacak öküz herkeste pek bulunmaz. Onun için hayırsız bir öküzü veya eşeği bulunanlar sap çekebilecek öküzü ve kağnısı olanlarla keşik olurlar.*** (M. Makal 1950 s. 32). ***keşikçi*** 'nöbetçi, bekçi' DS 2771, krş. G. Doerfer 1967 I, no. 332. ※ ***Şehr yaḳındur. Şehre var, Ḳapuda kėşikciler vardur, seni göreler, ḳarşu geleler, ḳullıḳ ėdeler.*** (Ferec 855/1451 v. 38b). ※ ***Ol-dem melik ḫalvet-ḫānesinden çıḳdı. Kėşikciler görmediler. Perīle bindiler. Yüz biyābāna dutdılar.*** (a.e. v. 88b).

keşir, b. ***keşür***.

keşiş '(Hristiyanlarda) papaz, rahip' < Fa. ***kaşīş*** a.m. ※ ***Keşiyşem. Mağrib zemīnden gelürem tā ki Kesāyā-yı aʿẓamı ziyāret ėdem.*** (Ferec 855/1451 v. 38b). ※ ***Anda bir ağır ʿimāret yapdı, manâstır ad ḳodı. İçinde bir ulu keşīş ḳodı, vaḳflar eyledi, somāt yėdürdi.*** (a.e. v. 242a).

keşişleme 'güneydoğudan esen rüzgâr' Meninski 1680 III, 3966 < Yun ***καψανεμιά*** (kapsanemyá) 'sıcak, yakan rüzgâr' Kahane-Tietze 1958 no. 786 (eski örneklerle), krş. EYun. ***'άνεμος καύσων*** (ánemos kávsön) 'lodos, yakıcı rüzgâr'. Başka bir etimoloji için b. H. Eren 1999 s. 235 (fakat kelime Keşişdağı'na bağlanırsa, bu rüzgâr güneydoğudan değil, kuzeyden esmeliydi).

AD. **keşk** I, b. ***keş*** II.

AD. **keşk** II 'leğen' DS 2772 < Fa. ***taşt*** a.m. ※※

keşke, b. ***kâşki***.

AD. **keşkef** 'yarma buğdaydan yapılan ve tandırda pişirilen bir türlü yemek' THASDD 889–890 < Fa. ***kaşkāv*** 'barley–broth' (***kaşk*** ve āb/āv 'su') F. Steingass 1930 s. 1033, Tietze 1969 no. 76. ※※

AD. **keşkek** 'dövülmüş buğday ve etle pişirilen bir çeşit yemek, lapa' DS 2772, Meninski 1680 III, 3968 < Fa. ***kaşkak*** a.m. (***kaşk*** + ***–ak*** küçültme eki, b. ***ahmedek*** ⊡) Tietze 1969 no. 77. ※ ***Her kim ḳarşusına gelse, şapḳasın çıkarub boncure ėder idi. Eger ėtmese Ferruḫdil uruŋ dėr idi. Döge döge keşkek ėderler idi. Zīrā kıralıŋ emri bu idi.*** (Ş. Elçin 1976s. 183). ※ ***Köyün bütün bayramına sadece Ömer iştirak etmiyordu. İki düğün evinin arasında mekik dokuyan bir sürü insan gibi neş'eli değildi. Akkuşların ağzına kadar dolu evinin avlusunda bir köşeye çekilmiş önünde bir çanak keşkek, elinde bir kaşık, boyuna düşünüyordu.*** (S. Kocagöz 1941 s. 104).

(Halk ağzı) **keşkem/keşkeme** < ***kâşki/keşke*** kelimesinin varyantı, /***m***/ eki için b. ***aferim*** ⊡. ※ ***İçinden "Keşkem oğlan olsa da Hasanın burnu kırılsa, pabucu dama atılsa!" yollu bir dilek geçti çabucak.*** (M. Seyda 1958n s. 26). ※ ***"Biliyor musunuz," dedi bana, "keşkem ben de erkek olsaydım da sizin gibi sinemalarda olsaydım!"*** (M. Seyda 1962b s. 40). ※ ***Bitirselerdi keşkeme!*** (Kemal Tahir 1958 s. 51).

AD. **keşkil** 'çam ağacından yapılmış su tası' DS 2772 < Fa. ***kaşkül/kaşkul*** 'goblet' F. Steingass 1930 s. 720. Krş. ***keşkül***. ※※

(Halk ağzı) **keşkileyin/keşkileyim** 'ne olurdu! Keşke!' < ***kâşki/keşki*** + ***-leyin***, b. ***akşamleyin*** ⊡; ikinci varyantta son ünsüzün yerine ***–m*** gelmiştir, b. ***aferim*** ⊡. ※ ***Borç isteen diye sana elli gaymem vaa dimemiştim, keşkileyim sana virseymişim!*** (A. Nesin 1970i s. 25).

keşkül I/**keçkül** 'dervişlerin veya dilencilerin ellerinde tuttukları, Hindistan cevizi kabuğundan ya da abanozdan yapılmış dilenci çanağı' < Fa. ***kaçkül/kaşkul/kaşkül*** a.m. Krş. AD. ***keşkil***. ※ ***Maḥmūd nām meẕmūm–ı enām ki 'ayn–ı 'ilmi gösterseler, ışıḳlar keçküli sanurdı ve lām–ı cehli gösterüb abdāllar çevgānıdur dėseler, "Gerçeksüz!" dėyü inanurdı.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 165). ※ ***Ve iki ḳıṭ'a keştīhā–yı keçkül-şeklī bile ḳoşub vilāyet–i Venedige tābi' cezīre–i Çuḳa nām maḳāmuŋ zīr u bālāsını tecessüs ėdüb...*** (A. Bombaci 1946 s. 283). ※ ***Ne ḫidmet eyledilerse ṭorlaḳlar keçküli miṣāli ve abdaluŋ ṣarı ḳaşığı maḳūlesi ṣandallarla eyleyüb, aŋa göre ḳiyās olına ki bu ġāzīler ne himmetlerle ġayretler eylemişlerdür.*** (a.e. s. 291). ※ ***Büyük ṭabī'atiŋ bu arża baḫş etdiği füyūżātını vālihāne temāşā, bundan istifādede ne-ḳadar 'āciz ve tenbel olduğumuzı ve lāzım geldiği gibi çalışmaḳ istemeyerek 'ādetā ṭabī'ate keşkül açmaḳda bulunduğumuzı taṣavvur ederek Bāġçe'den ḥareketden sekiz sā'at ṣoŋra aḳşām on birde Cebel–i Bereket sancağınıŋ merkez–i cedīdi olan 'Oṣmānīyeye muvāṣalat etdik.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 289). ※ ***Keşkül–ü fukara zaten tatlının adı değildi. Dervişlerin, fukaranın bellerine asılı, uzun saplı, tahta kaplar.*** (A. Kutlu 1995 s. 233–234).

keşkül II b.m. (bilinen tatlı) < ***keşkül*** I. ※※

AD. **keşlik** 'yağsız peynir' DS 2772 < **keş** II + **-lık.** ※ ***"Ḳarnıŋ ac-mı?" — ˬHāyr. Üş dene keşlikle iki tepidim vardı. Şindi yēverdim, yiyen.*** (A. Caferoğlu 1940 s. 108).

keşmekeş 'karışıklık' < Fa. ***kaş-ma-kaş*** a.m., asıl manası 'pulling different ways'. ※ ***Tarlabaşı'nın oradan Taksim Meydanı'na çıkmıştım. Trafiğin keşmekeşi, kalabalığın gürültüsü, havadaki nem yormuştu beni...*** (N. Eray 1999 s. 206).

Osm. **keştî** 'gemi' < Fa. ***kaştī*** a.m. ※ ***Bir gün bir ġece yürıdiler. Nāgāh bulut, yaġmur, ra'd-u barḳ cıḳdı, keştīler, zevraḳlar bir birine doḳundı,ˬhurd oldı. Ḳamuˬhalḳ ḳırıldı.*** (Ferec 855/1451 v. 189a).

Osm. **keştinişin ol-** 'gemiye binmek' < **keştî** + Fa. ***-nişīn*** 'oturan' ve ***ol-.*** ※ ***Aḳ-deŋiz yalısındaki Gelibolı şehr-i dil-güşāda neşv u nemā buldum. Fe-lā-cerem beş def'aˬhalīçebaḥrı Ḳosṭanṭiniyde keştī-nişīn olub deryā seferin ėtdüm.*** ('Ālī 1956 [1586–87] s. 234).

⊡ Fa. ***nişastan*** 'oturmak, ikamet etmek, kalmak' fiilinin şimdiki zaman kipi olan ***-nişīn*** bileşik isimler yapar. Bu parça sonuna eklendiği kelimelere '(orada) oturan' manası yükler, örn. Fa. ***goşa-nişīn*** '(köşesinde oturan) münzevi kimse', Osm.da ***kuşenişin*** şeklinde okunur. Az çok bilinen ***postnişin*** 'bir tekkede şeyhlik postuna oturan (kimse), şeyh' kelimesinden başka BSTTk.nde hiç örneği kalmamıştır. Sözlükteki örnekler şunlardır: ***gehvarenişin, hemnişin, keştinişin, murabba-nişin.*** Sonraki ciltlerde ***sahranişin*** '(çölde oturan) münzevi kimse' ve ***tahtnişin*** 'tahtta oturan, hükümdar' gibi örnekler bulunacak.

AD. **keşür/keşir** 'havuç' DS 2771, TS 2457 < ETk. ***geşür*** a.m. Clauson 1972 s. 754, bunun EFa. ***gazar*** kelimesinden gelmesi münakaşa mevzuudur. ※ ***Sebzecilerde turp ṣüretlüler çoḳ ola, keşür almaġa gelene "Yoġına ḍuş geldüŋ" dėyeler.*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 151 no. 194). ※ ***İçi saru, dışı ak" dėmiş.ˬHöca da eyitmiş: "Ḳo bildüm: Şalġamı oymışsın, içine keşir oturtmışsın," dėmiş.*** (P.N. Boratav 1995 s. 107).

AD. **ket** I 'ince uzun sopa, kazık' < Gürc. ***keti*** a.m. V. Cangidze 1984 s. 49. ※※

AD. **ket** II 'set, engel' DS 2773 < Erm. ***k'ēt'*** (diyal.), ***gayt' gayt*** 'stumbling-block' R. Dankoff 1995 no. 91 . ***ket çal-/ket ver-/ket vur-*** 'engel olmak, set çekmek' DS 2773, 2774: ※ ***Bunda iki gün yatılmaz. Aḳşamımıza ket vurma. Burası ticāreṯhānedir, işimiz öyle ister ki dünkileri ṣavalım ki aḳşama başḳaları gelsin!*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 6). ※ ***Herşeyi olduğu gibi görmeli, sineye çekmelisin. Yaptığın işlerin görülmemesi, beğenilmemesi, mükâfatlandırılmaması, gayretine ket vurmasın. Zaten memleket hizmeti, bedeli olan hizmetlerden değildir.*** (İ. Tarus 1955 s. 130). ※ ***Deniz kaplumbağası görselerdi, onu netameli saydıkları için canları sıkılırdı. "Hınzır kaplumbağalar süngerleri yiyerek, ekmek paramıza ket vururlar" derlerdi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 15). Daha eski bir misali iyice anlamıyorum: Elvān Çelebī 1984 s. 17 no. 199.

ketān, b. ***kettan***.

AD. **kete** 'yağlı hamurdan yapılıp külde pişirilen çörek' DS 2773, TS 2457–58 < krş. Az. Tk. ***kātā,*** Erm. ***gat'ay*** a.m., fakat menşei belli değil R. Dankoff 1995 s. 172 no. E24. Krş. Az. Tk. ***kātā,*** Ar. (Suriye diyal.) ***kātā***, A. Barthé-

lemy 1935 s. 697, Gürc. ***k'ada*** E. Cherkesi 1950 s. 216. ※ ***Sıtkı Efendi artık Ramazanda yorgan altında karısından saklı kete yediğini anlatmıştı.*** (M. Hacıhasanoğlu 1948 s. 36).

Osm. **ketebe** I 'kâtipler' < Ar. ***kataba*** a.m. (***kātib*** kelimesinin çoğulu). ※※

(Halk ağzı) **ketebe** II 'kâtip' < ***ketebe*** I; Ar.da çoğul olan fakat Tk.de tekil olarak da kullanılan kelimeler için b. ***ahbab*** ⊡. ※ ***Çardağın yol üstündeki köşesinde bir incesaz ahengi tutturmuş gidiyor. Lonca monca takımlarından değil, sazende ve hanendeler, beyden efendiden kişiler. Takım her halde kalem ketebelerinden mürekkep, hususî bir saz.*** (S.M. Alus 1944 s. 156–157). ※ ***Sende şans olsa, arkadaşların birinci sınıf adam oldular, sen hâlâ yazı heveslisi bir ketebe kalmazdın.*** (M. Körükçü 1950 s. 68).

keten, b. ***kettan***.

(Argo) **ketenpere** 'dolandırıcılık, hile' H. Aktunç 1990 s. 169 < ?? ※ ***"Kumpas kurdunuz bana ana kız, ketenpereye getirdiniz beni, ne bileyim bu kızın benden olduğunu, gözlere bak, masmavi," derdi, "sinsi mavisi." "Sinsi mavisi olur mu hiç?" derdim.*** (L. Erbil 1984 s. 54).

AD. **ketez** 'araba tekerleklerinin çevresindeki demir çember' DS 2774 < EYun. ***κανθός*** (kanthós), (diyal.) ***καθός*** (kaṯós) 'göz köşesi, ferrum circa rotas vel ligna' Ch. Tzitzilis 1987g no. 162. ※※

kethüda, b. ***kedhuda***.

Osm. **ketibe** 'süvariler kıt'ası' < Ar. ***katība*** a.m. ※ ***Bir isüzlikde iki yılan – biri aḳ, biri ḳara- ceng ėderler. Ḥāllerine meşġūl, bu gelen melikden ve kevkibe vu ketībeden duymadılar.*** (Ferec 855/1451 v. 88a).

AD. **ketir** 'taşlık ve çalılık yer; saban işlemeyen taşlı toprak' DS 2774 < Fa. ***katīr*** 'marshy, unfertile ground' F. Steingass 1930 s. 1015. ※※

Osm. **ketm** 'saklama, gizli tutma; hak yeme, hakkını vermeme' < Ar. ***katm*** a.m. ※ ***Bel' u ketm vādīlerinde dāmen der-miyān olub...*** ('Ālī 1979 [1581] I, 161). ***ketm et-***/AD. ***keketmek*** DS 2724 'vermemek, hak yemek': ※ ***Ol ḥaḳḳ-ı nān u nemek ketm ėdenlere mā-ṣadaḳ-i 'ibret-nümā olsun*** ('Ālī 1587 v. 126a). 'zarar vermek': ***Beytü'l-māl-i müslimīn 'öẕr-i ḳabīḥ ve‿hizāne-i sulṭān-ı dīni ketm-i ṣarīḥ muḳarrer olduḳdan ġayrı...*** ('Ālī 1982 [1581] II, 168). ※‿***havf u‿haşyet-i pādişāhī birle ketm-i 'ırża müte'alliḳ olan‿huşūşlardan ibā vu gürīz eylemişler idi.*** (a.e. II, 124). ***ketm olun-*** 'hak yenilmek, hak edileni verilmemek' ※ ***Her biri yazılu ra'īyet iken ġaybet etmeleriyle bunca ḥuḳūḳ ki ketm olunmuşdı***. (a.e. I, 151).

kettan/ketān /BSTTk. **keten** 'iplik ve kumaş imal edilen bir bitki' < Ar. ***kattān*** a.m. ※ ***Eritdi ṭal'atuŋ mihri tenümi nite kim kettān.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 89). ※ ***Ve ketān yükinden dört aḳça ve eger kebe gelse her kebeden birer aḳça...*** (N. Beldiceanu 1967 v. 21a). ***Kettān-ı Feyyüm, a'lā.*** (M. Kütükoğlu 1983 s. 97). ※ ***Çoğunun arkasında açık renk veya beyaz keten elbiseler.*** (S.M. Alus 1944 s. 156). ※ ***Karas giriyo odamıza, tüysüz sol kulağını kurşuni keten eteğine sürtüyo D'nin.*** (L. Erbil 1961 s. 45).

ketum/ketüm 'kendi içine kapanmış, suskun' < Ar. ***katüm*** a.m. ※ ***Çocuğun benzi sapsarı. Cansız. Ketüm kalacak yavrum!*** (F. Baykurt

1959y s. 15). ※ ***Ölümün geniş ve karanlık kanatları altında özgürce konuşan Reşit Paşa, ömrü hayatında bu özgürlüğü hiç bulamamış, hep düşüncelerini saklamış ve çok ketum davranmıştı; bütün mevkiini, servetini, itibarını da bu ketumiyetine borçluydu zaten;*** (A. Altan [t.y.] s. 37).

kevahıle 'bitler' R. Dankoff 1991 s. 49 **<** ***kehle*** kelimesine uydurulmuş Ar. çoğul, b. ***çepakin*** ⊡. ※※

(Argo) **kevaşe** 'fahişe' H. Aktunç 1990 s. 169 < ?? ※ ***Sokaklardaki kalabalık ve atölyelerde çalışanlar, yazlık sinemadan gelen "Bu akşam oynayacak filmin adı Kanunsuzlar." anonsuyla ellerindeki işleri kaşarlanmış kevaşeler gibi çarçabuk bitirip sinemaya doğru aktılar.*** (M. Kaçan 1991 s. 31).

AD. **kevek/keveke/kefek/küfek/küfeke/küfeki** 'çabuk kırılabilen, yumuşak taş' DS 2718, 2775, 2948, TS 2765–66 < Çağ. ***kevek*** a.m. A. Pavet de Courteille 1972 s. 454, krş. Fa. ***kāvāk*** 'hollow, empty, rotten inside' F. Steingass 1930 s. 1010. ※ ***Yorgun, oraya, dört köşe bir kefek taşın üstüne oturdu.*** (Yaşar Kemal 2013 s. 51). ※ ***Ağzının içi hep kuzu dişi; hepsi de küfekı haline gelmiş.*** (S.M. Alus 1933p s. 84).

AD. **kevel** 'çoban kepeneği, koyun postundan yapılmış kürk' DS 2775, E. Gemalmaz 1978 III, 192 **<** Kürt. ***kewıl/kavel/kavla/kaul/kyavil*** (Zaza) ***koéle*** 'peau, fourrure; toison, pelisse' Jaba–Justi 1879 s. 338; krş. Fa. ***kawal*** 'leather of a large coarse sheep–skin' F. Steingass 1930 s. 1068. ※ ***Ḳışı çok serttir buranın. Bazı geceler bir yorgan, üstüne bir yorgan daha, koyun postundan keveli de çekerim tepeme kadar, bana mısın demez.*** (N. Kurşunlu 1964 s. 35).

AD. **keven/geven** 'reçinesinden sakız, kitre, zamk çıkarılan ve yakacak olarak da kullanılan dikenli bir bitki, Astragalus' DS 2775, ZTS 79, TS 1676, I. Hauenschild 1989 no. 157 **<** ?? ※ ***Aynı günün sabahı, Gül Ağa'nın, köylünün kara kıştan beri sıra ile beslediği ineklere keven kazmak üzere dağa giden iki kadın da, buna benzer başka bir haberi köyün içine yaymışlardı.*** (H. Aytekin 1948 s. 28). ※ ***Islak toprağın, çürük yaprakların, kekik, keven, sakız otlarının kokusu, vadinin yukarısından esip gelen ince yelde birbirine karışmıştı.*** (Ş. Ünlü 1986 s. 161–162). ※ ***Eşegıne geven yükletüp kendi kendine "'Acebā yaş geven, ḳurusu gibi birden bire harlayup yanar mı ki?" diye bir ṭarafdan ateşi gösteriverince, birden bire her ṭarafını ateş ṣarıverdı.*** (P.N. Boratav 1995 s. 213). ※ ***Dikenli gevenler aynı... Toprağın yüzünde büyücek kirpiler gibi...*** (F. Baykurt 1967k s. 52).

AD. **kever** 'topraktan yapılan tahıl ambarı, topraktan yapılan arı kovanı; tarladaki taş yığını' DS 2775 **<** Kürt. ***kuvar*** 'ruche' Jaba–Justi 1879 s. 344; krş. Fa. ***gavāra*** 'bee–hive' F. Steingass 1930 s. 1100 ve Ar. (Suriye diyal.) ***kwāra*** 'ruche cylindrique en terre cuite' A. Barthélemy 1935 s. 731, J.B. Belot 1929 s. 712. ※※

AD. **keveşe** 'damı örtmekte kullanılan kesilmiş yapraklı ağaç dalları' DS 2776 **<** Kürt. ***kavāşa*** 'rameaux mis sur le toit de la véranda' Jaba–Justi 1879 s. 345. ※※

AD. **kevgi**, b. ***kengi***.

kevgir, b. ***kefgir***.

kevin, b. ***kâbin***.

AD. **keviş** 'ayakkabı' DS 2776 < Fa. ***kafş*** 'shoe, sandal' F. Steingass 1930 s. 1038. ※※

Osm. **kevkebe/kevkibe** 'maiyet' < Ar. ***kavkaba*** 'müfreze, küçük grup'; b. ***ketibe*** maddesindeki örnek cümle. ※ ***Andan ol dilber kevkebesiyle yola girdiler, gitdiler*** (Ferec 855/1451 v. 98a). ※ ***Melik bularuŋ ḳaydın gördi, yat yaraḳ, zād, ͜ hayma, tuḥfe, ṭurfe buyurdı, bir ͜ hōş kevkebe düzdi, resüle ḳoşdı.*** (a.e. v. 141a). ***Bir isüzlikde iki yılan –biri aḳ, biri ḳara– ceng ėderler. Ḥāllerine meşġūl, bu gelen melikden ve kevkibe vu ketībeden duymadılar.*** (a.e. v. 88a).

kevkebelü 'parlak, şatafatlı' < Fa. ***kavkabat*** 'shining (star), glittering (steel)' F. Steingass 1930 s. 1063. ※ ͜ ***Hōn götrüldi. Buyurdı: Ṭaşt u ibrīḳ-ı zerrīn getürdiler, kevkebelü sofralar döşediler.*** (Ferec 855/1451 v. 115b).

AD. **kevki/kıvkı** 'sukabağından yapılmış kap' DS 2776. 2851< Yun. ***καυκί*** (kavkí) a.m. Tietze 1955 no. 117 ve daha mufassal olarak Ch. Tzitzilis 1987g no. 196.

Osm. **kevkibe**, b. ***kevkebe***.

AD. **kevkir/kevkür** 'su kabağından yapılmış kap' DS 2776 < Yun. ***καυκίδι*** (kavkíḏi) Ch. Tzitzilis 1987g no. 195. ※※

AD. **kevlek/kevrek** 'kuru mısır sapı; kendir sapı' < Yun. ***καυλάκι*** (kavláki [***kavlós*** 'sap' + ***-aki*** küçültme eki, b. ***çulaki*** ⊡] Tietze 1955 no. 118. ※※

Osm. **kevr** 'bükülme, düğüm, helezon' < Ar. ***kawr*** a.m. ※ ***Ricāl ḳısmınuŋ ḏāḫı eṭvārı bir birine uymayub, monlāları büyükliği ḥadden ziyāde ʿArabī kevri āmāde sarıḳları geymesi...*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 116).

AD. **kevrek**, b. ***kevlek***.

kevser 'Cennette bulunan ırmağın ve havuzun adı' < Ar. ***kevs̱er*** a.m. ※ ͜ ***Haṭ-ı naẓm-pāki çemenzār-i cennet | Elinde ḳalem çeşme-i āb-i kevs̱er.*** (Bāḳī 1276 s. 8). ※ ***Sen ne diyorsun? Değil mi ki kredi müsaadesi geldi, kevser şarabı bile içebiliriz bu akşam.*** (K. Bilbaşar 1961 s. 128).

AD. **kevsere** 'bitkilerin yapraklarında olan hastalık' DS 2777 < Yun. ***καψούρα*** (kapsúra) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 198. ※※

kevşür 'lehim' < Fa. ***kefşīr*** a.m. F. Steingass 1930 s. 1038. ※※

AD. **kevük** 'meyve toplamak için dalları eğmeye yarayan ucu çengelli ağaç' DS 2777 < Gürc. ***kauḳi*** 'hook' E. Cherkesi s. 98. ※※

AD. **kevze** 'tahıl, üzüm ve meyve ağaçlarında görülen bir hastalık' DS 2778 < Yun. ***κάψα*** (kápsa) 'ateş, sıtma' Ch. Tzitzilis 1987g no. 197. ※※

AD. **key**, b. ***keh***.

keyce/keyçe, b. ***keçe*** I.

Osm. **keyd** I 'hile' < Ar. ***kayd*** a.m. ※ ***Var, ne elüŋden gelürse işle ki Ḥaḳ taʿālā beni senüŋ mekrüŋden, keydüŋden ḳurtara!*** (Ferec 855/1451 v. 176b).

Osm. **keyd** II 'Arap tarihinde yüksek bir askerî unvan' < Ar. ***kayd***. a.m. ※ ***Meger āvāze-i cemāl-i bā-kemālüm melik-i Kinevc oğlı sem'ine yėtişmiş ki aŋa Keyd-i kebīr dėrler-idi.*** (Ferec 855/1451 v. 107a).

keyf I 'iyi hâl, sağlık, hoşluk' < Ar. ***kayfa*** 'nasıl?' ※ ***Hamamcı Rufat ağa keyfe gelmişti. Bir zaman güldü.*** (Kemal Tahir 1958 s. 90). ※ ***Siz sohbetinize, keyfinize bakın, ben alt kata gidiyorum.*** (S.M. Alus 1933p s. 171). ※ ***"Nikâh kıyılacaksa biran evvel kıyılıp bitsin, sarıklılar da defolup gitsin de artık keyfimizde bakalım!" diye yerimde duramıyorum.*** (S.M. Alus 1944 s. 80). ※ ***Leman, içkiye tahammülü olduğu için pek sendelemiyorsa da üzerindeki keyif hail gene belli oluyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 320). 'şahsî tercih, dilek': ※ ***Dükkân ṣāḥibi keyfi isterse size aradığıŋızı veriyor, istemezse "Şimdi işim var, veremem" diye yerinden bile ḳalḳmıyor.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 301). ※ ***Keyfiŋ bilir amma, İngiliz duzu içseŋ bi şeyŋ ġalmaz, ġarnıŋ pambıḳ kimi olur.*** (Ö.A. Aksoy 1945 I, 370). ※ ***Evimi bana zorla mı sattıracaksın? Sen benim keyfimin kâhyası mısın? Benim işime ne hakla karışıyorsun?*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 71). ※ ***"Herkes kumar oynıyor, esrar içiyor. Sen çay bile içmiyon." Pehlivan Ali "İçmem, içmem!" diye homurdandı, "Keyfim misin?"*** (Orhan Kemal 1954b s. 230). ***keyfini boz-*** 'rahatsızlanmak, hastalanmak': ※ ***Ben keyfimi bozsam,‿hastalanırdıŋ.‿Hastalansam sen ölüm ḥāline gelirdiŋ.*** (Nāmıḳ Kemāl 1307 s. 44). ※ ***Oğlan biraz keyfini bozdu. Mızmızlanıyordu. Onu salıncağına yatırdım.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 52). ***keyfi çattı*** 'si è posto in buon humore' Meninski 1680 I, 1541: ※ ***Şübhe yoḳ ki‿halḳıŋ bir yere gitmek içün cānı boğazına geldiği şu ṣırada merkez-i vilāyetdeki mühendisler keyflerini çatmaḳla meşġūldürler.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s.125). ※ ***İşte öteki işden size biraz ḍarġınlığı var. Yüzüne gülüb geçerseŋiz‿hoşça ḳalıŋız, hele keyfiŋiz çatdı.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1927 s. 52). ***keyif ehli*** 'zevk u safa canlısı, keyif düşkünü': ※ ***İkimizin kafası denk mi denk: O da benim gibi içkiye düşkün; keyif ehli. Yalnız onun zamparalığı dilinde.*** (S.M. Alus 1944 s. 24). ***keyfine git-*** 'hoşuna gitmek': ※ ***Bu gece ne iyi oldu! Meyhane meyhane dolaşmak çok keyfime gitti.*** (Musahipzade Celal 1936ba s. 69). ***keyfi kaç-*** 'neş'esi kaçmak': ※ ***Görsem taḥammül eyleyemem, bārī görmesem! | Keyfim ḳaçar şarāb-ı leb, bārī görmesem!*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 332).

keyf II 'hoş hâle getiren, mükeyyifat' < ***keyf*** I. ※ ***Umūr-ı memleketi vā'ızlara ṣormaḳ, erbāb-ı cihātdan ceng u cidāl‿hidmetini recā ḳılmaḳdur, 'avāni ve mürteşīlere 'iffet ve istiḳāmet teklīfi, ġıẕā‿hör tiryākīlere "keyfüŋi yėme!" dėyü tenbīh ḳılmaḳdur.*** ('Ālī 1956 [1586–87] s. 160).

keyf III (sıfat) '(mükeyyifatı aldıktan sonra) hoş hâlde, sarhoş' < ***keyf*** I. ※ ***"Ziyade sarhoştun, değil mi?" —"Evet." —"Ne yaptığını seçemez bir halde?" —"Hayır, hayır! Kendimi kaybetmemiştim. Ziyadece keyiftim. Hattâ şimdi bile biraz öyleyim."*** (H.R. Gürpınar 1942k s. 29). ※ ***Manyo bir kaç tane daha içip keyif olmağa başladıktan sonra bana o kadar açıldı, o kadar candanlaştı ki hayatından, tercümei halinden tutturdu...*** (S.M. Alus 1944 s. 113).

keyfiyet I/**keyfiyyet** I 'hâl, vaziyet, tafsilat' < Ar. ***kayfīya*** a.m. ※ ***Feryād eyledi.‿Halḳ duyıdılar, "N-oldı ola?" dėyü keyfiyyeti fikir ėtdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 30b). ※ ***Andan melik Ferruḫ-rüzdan keyfiyyet-i aḥvālden sordı. Ferruḫ-rüz ne-ki evvel āḫır başından gecmiş-idi,***

söyledi. Melik ta'accüb eyledi. (a.e. v. 42b). ※ ***O aşı keyfiyetini oğlun ceridede mi okudu?*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 17).

keyfiyet II/**keyfiyyet** II 'sarhoşluk, esriklik' < ***keyfiyet*** I. ※ ***Fī zamāninā eks̱eri ekl-i berş u afyön-ile keyfīyete maġlūb ve tedārük u ta'aḳḳul vādīleri ez̤hān-ı ḳāṣıralarından meslüb olmaġ-ile edā'-i ḫidmete 'adem-i muvāz̤abetleri...*** ('Ālī 1979 [1581] I, 138).

keyifsizlen-/AD. **kefsizle-** 'hafif derecede hastalanmak' < ***keyifsiz*** + isimden bir şey hâline girmek manasında fiil yapan ***-len-*** genişlemesi, ikinci varyantta ***-len-*** yerine aynı manadaki ***-le-*** genişlemesi kullanılmıştır, b. ***afal*** ⊡. ※ ***Ġardaşım bir-ez kefsiledi.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 198).

keyk, b. ***kek*** II.

EOsm. **keykirde/keygirde** 'helecan, heyecan, korku' TS 2465, A. Zajączkowski 1934 I, 134 < ?? ※ ***Ve çoḳ düşmanlardan ve ḫiyānetlerden kim benden ḳorḳu ve keygirde içinde-yidi.*** (a.e. s.55).

EOsm. **keykirde-** 'korkmak, endişe etmek, heyecana kapılmak' TS 2465–66. < ?? ※ ***Cümle gizlü işi z̤āhir eyledi | Dimneye ḥālını bir bir söyledi | Dėdi keygirdedügüm işbu avāz | Anı ėşidüb ḳıluram iḥtirāz.*** (M. Adamović 1994 no. 500–01).

Osm. **keylûs** 'aşırı yeme (overeating, indigestion)' < Fa. ***kaylūs*** F. Steingass 1930 s. 1070 < EYun. ***χυλός*** (khülós) a.m. ※ ***Pes sāyir zamānda bir heftede yėmedügi aṭ'imayı bir ānda ḫʷāra geçürür ve bil-cümle sıġır gibi bulduġını yėr, keylüs mertebesini geçince imtil(')a) ārıżasınuŋ defe'āt şerbetin içince tenāvül ėder.*** ('Ālī 1956 [1586–87] s. 79.).

Keyvan 'Zühal gezegeni, Satürn; göğün yedinci kuşağı' < Fa. ***Kayvān*** a.m. ※ ***Gördüm, bir cemā'at pākiyze donlar geymişler, bir ṭarafa giderler. Bile gitdüm. Bir sarāya varduḳ, eyvān ḳeyvāna gitmiş, perde-i zenbürī ḳapuda asılmış*** (Ferec 855/1451 v. 68a).

keza 'aynen, onun gibi; dahi' < Ar. ***ka-ḏā*** a.m. (***ka-*** 'gibi' ve ***-ḏā*** 'o'). ※ ***Eski iktidar zamanında altın otuz altı lira idi. Şimdi elli altı lira. Herşey buna keza.*** (Orhan Kemal 1963m s. 18).

Osm. **kez̤bānū**, b. ***kedbānū***.

EOsm. **kezlik**, b. ***gezlik***.

kezzap 'nitrik asit' < Fa. ***tīz-āb*** a.m. (***tīz*** 'serī, keskin' ve ***āb*** 'su'. ***/t/*** →***/k/*** gelişmesi için krş. Fa. ***taşt*** → ***keşk.*** ※※

kı, b. AD. ***gı***.

Osm. **kıbal** 'değişik ve özel biçim, yol; derece' DS 2781 < Ar. ***ḳibāl*** 'kabiliyyet, kudret, iktidar, ehliyet'. ※ ***Nācī peder u māder ve aḥbāb-ı ḳadīmī ile mülāḳāt ve maḥbübesi Şāhide ile mu'āşeret ėderek ṣafā-yı ḫāṭır ile on iki sene bu ḳıbāl sāye-i pederde fāriġu l-bāl oldı.*** ('Ālī 'Azīz 1268 s. 201). ※ ***Bu ḳıbāl ile nāsuŋ kimisi muḥabbeten ve kimisi şāha ittibā'en ve kimisi şāhdan ḫavfından şeyhe iz̤hār-ı 'ubüdīyet eylediler.*** (a.e. s. 209). ※ ***Onlar insāna dürlü ḳıbālde gözükürler. Ba'żan güzel bir ḳız gibi, ba'żan ḍomuz gibi.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 77).

Ḳıbcaḳî 'Kıpçak Türklerinden olan' < ***Kıbcak*** + ***-ī*** b. ***Abbasî*** ⊡. ※ ***Benüm evde çoḳ ḳaravaşum vardur mehrülar, Türkī vu Rūmī, Nūbī vu Saḳlābī, Ḥabeşī vu Ālānī, Ḳışmīrī, Hiṭāyī, Ḳıbcāḳī vu Gürcī, Ermenī vu Lāzī, şöyle-ki birinüŋ naẓīri 'ālemde yoḳdur.*** (Ferec 855/1451 v. 114b).

kıblaname, b. ***kıblenemā***.

kıble 'namazda yönelinen istikamet' < Ar. ***ḳibla*** a.m. ※※ ***ḳıblesini şaşır-***'şaşırmak': ※ ***Görse bir duḫter, ġāretgerdin / Şaşırup ḳıblesin ol bed-āyin*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 113).

kıblenemā/kıblaname/**kıblenüma** 'kıbleyi gösteren pusula' < Fa. ***ḳıblanamā*** a.m. (***ḳıbla*** + ***namā/numā*** 'gösteren', b. ***âlemnüma*** ⊡) F. Steingass 1930 s. 953. ※ ***Kıyıyı sis bastı mı elindeki kıblanameyle İnebolu'ya giderken motorun başını Amasra'ya çevirdiği de olurdu.*** (R. Ilgaz 1981 s. 232). Mecazî manada 'bilirkişi': ※ ***Biri bizim oğlanın eline bir mecidiye vermiş, Defterdarda tenha bir kayıkhaneye götürmüş. Bu değil mi dilinin altında dolaşan? Bu iftira üzerine ben de merak ettim. Oğlanı götürüp kıblenemaya gösterdim. Soydu, her tarafını muayene etti. "Kendi ırzımdan şüphem var, bu çocuktan yok." dedi.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 23).

kıb-kısa, b. ***kıpkısa***.

AD. **kıbrağ** 'pezevenk (erkek için kullanılır)' Ş. Beysanoğlu 1966 s. 61 < ?? ※ ***Ḳaḫti, beni öle dögdi, dögdi, üç taşımi elime verip beni boşadı. Benim eyiliğim, o kıbrağın fenalığı.*** (a.e. I. s. 191).

AD. **kıcı/kıcalak** 'çam kozalağı' DS 2782 < ?? krş. ***kıcı*** 'koyun, keçi vb. hayvanların yuvarlak, katı pisliği' DS 2782; ikinci varyant ***kozalak*** kelimesinin tesirini gösterir. ※ ***Koca kütük, pek çok koduk*** (metinde ***oduk) doğurur. Cevap: Çam, kıcı.*** (Güngör–Ozanoğlu 1939 s. 108).

AD. **kıcık** 'gıcık; gıdıklanma' DS 2782, TS 2467 ※※ kıcıkla- 'gıdıklamak' ※※

kıcıkla-, b. ***gıcıkla-***.

AD. **kıcıla-**, b. ***gıcıla-***.

kıç I 'makat' TS 2468, M. Räsänen 1969 s. 260. ※ ***Şimdi anaç bir tavuk gibi, eteklerine asılan bir çok çocuğu sürüklüyordur odadan odaya ve şişman, kocaman kıçlı ablak bir kadın olmuştur kuşkusuz.*** (C. Kavukçu 1998 s. 95). ***kıç barmağı*** '(bazı kuşlarda) ayağın arkaya doğru çıkan çıkıntısı': ※ ***Hevādan ḳuşlar iniserler. Birsi ḳolayuŋa geldügiṅleyin yapış, gendözüŋi ayağınuŋ ḳıc barmağı üzerine berkit!*** (Ferec 855/1451 v. 194a). ※ ***Ḳalḳacağı vaḳt revende gendüyi ḳuşuŋ ḳıc barmağı üzerine berkitdi. Ḳuşuŋ haberi olmadı.*** (a.e. v. 244b). ***kıçına bak-*** 'bir şey elde edemeden ayrılmak, ağzını havaya açmak': ※ ***Bunlar kıçlarına bakarak evden çıkıyorlar.*** (A. Nesin 1961z s. 27). ※ ***Kıçımıza bakarak çıktık. Kimsede ses yok. Neden sonra Kadr efendi: "Ulan, ben size demedim mi? Bu herifle oyun olmaz!"*** (a.e. s. 115). ***kıçına dön-*** 'arkaya dönmek': ※ ***Ḳula Şāhīn bu gez ağzındağı loḳmasın daḫı yėyemedi, bindi ve ḳıçına döndi, ya'nī ḳaçmağa yüz dutdı.*** (F. Giese 1929 s. 118). ***kıçkıça*** 'sırt sırta, yüzyüze olmayan': ※ ***Ağali'nin eviyle Bayramın evi kıçkıça idi. Birinin kapısı doğuya bakardı, birinin kapısı batıya.*** (F. Baykurt 1959y s. 37). ***kıçına kına yak-*** 'sevincini gülünç bir şekilde göstermek': ※ ***Bir***

öküz gibi çalıştım durdum, ah, ne yazık ki bir küçücük şişe Namus sahibi olamadım. Namus'suz doğdum, Namus'suz ölüyorum, ulan kahbe felek, kıçına kına yak! (A. Nesin 1969 s. 69). ***kıçını sık–*** 'çok gayret etmek, ağır çalışmak, yorulmak': ※ ***"Yeşert ula dürzü!" diye bağırdı. "Esebeyde nasıl yeşeriyor? Mâmıtgazide nasıl yeşeriyor? Gıçını sık da yeşert! Kendi kendine bağ yeşerir mi?"*** (F. Baykurt 1961ı s. 14),

AD. **kıç** II 'bacak, ayak' DS 2784–85 < ***kıç*** I. ※ ***O veziri mücrüm ėderdim, amma gendiniŋ gençligine ġıymadım. Atının ġıçını ġırdım.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 6). ***kıç at–*** 'tekme atmak': ※ ***Murād hırçınlaşmışdı, dizginleri ḳaşaraḳ şarşdı, ḳamçıladı. Ceylān, yelesi ürpermiş, silkindi, ḳıç atdı, öŋ ayaḳlarını gererek durdu.*** (M. Yesari 1928 s. 309). Mecazî manada 'çok istemek, almaya uğraşmak': ※ ***Ah koca enayi, herkes böyle rapor alabilsem, şu vartayı atlatabilsem diye kıç atar. Alabilse, göbek atar!*** (M. Seyda 1970 I, 342). ***kıçı kırık*** 'kıymetsiz, unutulmaya lâyık' (krş. ***kınıkırık*** 'eski, işe yaramayan eşya' DS 2810): ※ ***Değer miydi? İki satırlık bir haber için. Bir atlatış çok değil miydi acaba? O kıçıkırık haberini kaç kişi okuyacaktı. Bir gazetenin ömrü 24 saattır. Yirmibeşinci saat yeni haberler başlar.*** (A. Hünalp 1962 s. 37). ※ ***Şu avcı kasketli gibi kıçıkırık birinin kalkıp da imalı bir lâf etmesi bile ödetilir o kıçıkırığa.*** (A. Ağaoğlu 1980y s. 122).

kıç III (gemicilik terimlerinden) 'teknenin arka tarafı' < ***kıç*** I. ※ ***Arkalardan, kıç taraftan, denizi döven pervanenin ordan, boğuk düzen bir ses geliyor. Güm güm güm...*** (Z. Selimoğlu 1971 s. 90). ***kıç yoldaşı*** 'aynı teknede çalışan tayfa': ※ ***Gırgırda kıç yoldaşlığı yaptığı günler çocuk tayfayı kayırıyordu: Soğuk, göz gözü görmez gecelerde, balık ararken başaltına sokuyor, baş mangasındaki aşçıların ona bolca yiyecek vermesini sağlıyordu.*** (Reşat Enis 1947 s. 61).

AD. **kıçıkıçı/kıdıkıdı** 'köpek çağırma ünlemi' DS 2787 < ses taklidi kelimelerden. ※※ 'köpek': ※ ***Kitābı oḳursaŋ, gülmeden bayılırsıŋ. Bir dāne vėreyim-mi?" -"Baŋa öyle şey'iŋ lüzümu yoḳ." —"On pāreye bunuŋ kemāli, Hānım." —"Yazıḳ değil-mi onluġa? Oŋa vereceğime fısdıḳ alır da çıtır çıtır yerim. Ekmek alır da ḳıçı ḳıçılara ṭoġrarım."*** (H.R. Gürpınar 1316 s. 48).

kıçın kıçın 'geri geri' DS 2785, TS 2469, Meninski 1680 II, 3631 < ***kıç*** I + ***-ın*** instrumentalis (araç durumu) eki, b. ***acın*** ⊡. ※※

AD. **kıdık** I/**gıdık** II 'küçük ve dar el sepeti, ince fındık dallarından yapılan küçük örme sepet' DS 2033, 2786, ZTS 80 < Erm. (diyal.) ***kteġ*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 671. ※※

kıdık II, b. ***kutik***.

kıdıkıdı, b. ***kıçıkıçı***.

AD. **kıdım kıdım/kıtım kıtım/gıdım gıdım/gıyım gıyım** 'azar azar, dar darına, çok kıt, parça parça' DS 2034, 2787 < ??, krş. ***kıt kıt*** 'cimri' DS 2848. ※ ***Şekerini yanına koy, kıtlama içeyim, anladın mı? Kıtlama içeyim de bitmesin. Seni de öyle kıdım kıdım idara edeyim.*** (F. Baykurt 1971t s. 51). ※ ***Yoksulluk günleri yeniden gelip çatmıştı. Her şey gıdım gıdımdı bu evde.*** (N. Üstün 1968 s. 86). Krş. ***gıdım/ gıyım.***

AD. **kıfıl I/gıfıl** 'kilit, asma kilit; anahtar' DS 2788, ZTS 118 < Ar. ***ḳufl*** 'asma kilit' Tietze 1958 no. 186, 1982z no. 153. Krş. Az. Tk. ***ġıfıl***; ve ***ḳubli.*** ※※

kıfıl II, b. ***gıfır***.

Osm. **kıft/gıf** 'istek' DS 2035 < Ar. ***ġibṭ*** (harekelenmemiş) 'plaisir, volonté, désir' (/***ġbṭ***/ kökünden) R. Dozy 1927 II, 200. ***ḳıft et-*** 'rağbetlendirmek, teşvik etmek' TS 2470–71. ***ḳıft ol-/gıf ol-*** 'rağbet göstermek, istemek' TS 2470, DS 2036. ※※

AD. **kığ/ḳıh/kık/kığı** 'koyun, keçi gübresi' DS 2789, 2790–91, TS 2471–72 < ETk. ***ḳıġ*** 'animal dung, particularly when used as feriliser' Clauson 1972 s. 608–609, Meninski 1680 II, 3731 ※ ***Şeh-zāde ol ḳızı gördl, ḳorḳdı, zlyrā anuŋ ṣüret gördügi yoġ-idi: Boyı münāreye, başı eşek başına, burnı firengī bādincāna, delüklerinden çıḳan ḳıllar doŋuz ḳılına, iki göz iki ḳanlu tāsa, dudaḳlar deve dudağına, dişler pīl ḳığına, ḳulaḳlar it ḳulaḳlarına, ḳaşlar saru cayāna beŋzer.*** (Ferec 855/1451 v. 146b). ※ ***Daha sonra da kocakarı ilâçlarını kullanmak gelir. Meselâ köpek tersi, keçi kıkı, bilhassa deve kıkını ezerek ağrıyan, sızlayan yerime sarmışlar; bunlar diriltmezse, köpek eti falan yedirmişlerdir.*** (M. Makal 1952 s. 49–50).

AD. **kığalak/gıvalak** 'koyun, keçi gübresi' DS 2789, 2790–91 < ***kığ*** + ?? ※ ***Tüttürmeye üzerlik otu, boynuna sarıldıklarına karıştırmaya zeyrek tanesi, suyunu lçlrmeye mısır püskülü ve deve kığalağı aradılar.*** (M. Makal 1954 s. 100). ※ ***Daha tellâlın sesi kesilirken kağnılar, eşekler yola düzülmüşlerdir. Hem de bir anda işi bitirmek, ne var ne yok eve taşıyıp kurtulmak telâşıyla. O yumruk kadar kelek yavruları, gıvalak gibi soğanlar patatesler evlerin önünü, dam başlarını doldurmuşlardır.*** (M. Makal 1954 s. 31).

EOsm. **kığan-/kıvan-/gıvan-** 'sevinmek, güvenmek, övünmek' TS 2063, 2524–25, Meninski 1680 II, 3777 < ETk. ***küven-*** 'böbürlenmek; iftihar etmek, sevinmek' Clauson 1972 s. 690. ※ ***Çü Bānü içürdi Şīrīne andı, | Göŋülden gltdl endīşe, ḳığandı.*** (Fạhrī 1974 s. 323 no. 1375). ※ ***"Darılma kıvandım geldiğine" dir. "Senin geleceğini bile idim, illerin kapısına vurmazdım. Kakıyım sana yağlıca bir hoşmerlm yapıyım" dlr.*** (H.Z. Koşay 1935 s. 85–86). ※ ***Ah kardeş, ben ağlamayım da kim ağlasın? Şu dünyada bir evlâdum olup öpüp okşayıp kıvanamadım, ah! Ah, Tanrım ihsan etmedi.*** (Musahipzade Celal 1936gg s. 78).

kığı, b. ***kığ***.

kığılcım/BSTTk. **kıvılcım** b.m. (uçan küçük ateş parçası) TS. 2472, A. Zajączkowski 1937 II, 90, Meninski 1680 II, 3731 < M. Räsänen 1969 s. 260'a göre Osm. ***kıvık*** 'Flamme, Funke' kelimesinden. ※ ***Yedi ṭamu odı bu derd odınuŋ / Ḳatında ṣanki bir ḳığılcımıdur.*** (Eşrefoğlı Rūmī 1286 s. 56). ※ ***"Benim kır bubam kıvılcımın üstüne körükle gelir. Ah Ali ah, neden yaparsın bunu?" Ağlıyor, söylüyordu.*** (F. Baykurt 1971c s. 347).

AD. **kığır-** 'çağırmak, davet etmek' DS 2790, TS 2473–77, Meninski 1680 II, 3731 < ETk. ***kıḳır-*** 'to shout' Clauson 1972 s. 612. ※ ***Hālid feryād ėtdl: "Hey ẓālim! Bu ne ḥikāyetdür? Ben seni baş ḳazımağa kığırdum, sen müneccimlik ėdersin!*** (Ferec 855/1451 v. 207b–208a). 'nida etmek': ※ ***Üç dār dikdiler, üç veziyri bir birne ḳarşu ol dārlarda***

asıldı. Ḳığırdıcılar ḳığırdılar: "Her ki bī-günāha yavuz ḳaṣd ėde cezāsı budur!" dėdiler (a.e. v. 27a). 'dâvet etmek' ※ ***Çu Ḳayṣerüŋ vezīr işitdi derdin, | Ḳığıruŋ feylesüfuŋ dėdi dördin!*** (Fạhrī 1974 s. 345 no. 1814). ※ ***H̬alīl Paşa ol nedīmi ḳığırdı, eyitdi: "Bre ʿArab, eger ḳāżīları ḳurtarırsaŋ, saŋa çoḳ nesne inʿām ėdeyin" dėdi.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 29).

EOsm. **kığırt–** 'nida ettirmek' TS 2477–78 < ***kığır–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Andan buyurdı, ḳığırtdılar: "Eyülere yavuzlıḳ ėdenüŋ cezāsı budur!" dėdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 10b). ※ ***Buyurdı ki ḥācib şehrde ḳığırtdı: "Her ki ol melʿünei dutub getürürse hezār diynār anuŋdur!" dėdiler.*** (a.e. v. 220a). ***kığırdıcı*** 'münadi, halka seslenmekle görevli': ※ ***Ḳığırtıcı ḳığırdı şehr içinde | Ki olmasun ulular ḳahr içinde...*** (Fạhrī 1974 s. 271 no. 321).

AD. **kığla–** 'koyun pislemek; koyun, keçi ve deve gibi hayvanlar terslemek' DS 2790, TS 2478 < ***kığ*** + isimden fiil yapan ***–la–*** genişlemesi. ※ ***Küçükligine hüküm ėden eyitdi: "Çökdügi yėrde ḳığlar-imiş. Poḳı yığıncuğıyle durur, dağılmaz-imiş. Ḳuyruğı olsa elbette salınub dağılsa gereg-idi. Andan dėdüm-ki kücük-dür." dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 123b).

ḳıh, b. ***kığ***.

kıh kıh (gül–) 'kesik kesik (gülmek)' < ses taklidi kelimelerden. ※ ***Ḳıranta beyle ufak tefek efendi kıh kıh gülerken, sımsıkı elbiseli bey hiddetlenir.*** (S.M. Alus 1934 s. 160). AD. ***kıhkıhla–*** 'kesik kesik öksürmek' DS 2791. ※※

kıhıltı 'sıkılan boğazdan çıkan ses, inilti' < ***kıh kıh ses taklidi unsur***'un genişlemiş ****kıhıl kıhıl*** şeklinden ***–tı*** ekiyle yapılmış nomen ***actionis (oluş ve kılış ismi),*** b. ***anırtı*** ⊡. ※ ***Kan oturmuş mor. Vuruk moru. Yakarak bir eflâtun çakılıyordu bâzen. Boğazlanan birinin kıhıltısı.*** (V.O. Bener 1957 s. 140).

AD. **kıhsa**, b. ***kıska***.

ETk. ***kıjgır–***, b. ***gıjgır–***.

AD. **kık**, b. ***kığ***.

AD. **kıkı** 'boğazda çıkan yumruk biçiminde şişkinlik (guatr hastalığı)' DS 2791 < Gürc. ***qiqvi*** (kelimedeki /***q***/'lar abrüptif'dir) a.m. V. Cangidze 1984 s. 49. ※※

kıkırda– 'donacak kadar üşümek; donarak ölmek; ölmek' DS 2791 < ekspresif (kuvvetlendirici, açık ve net olarak gösterici) fiillerden. ※ ***Gece burada ḳalacaḳ olursaḳ ḳıḳırdarız.*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 206). ※ ***Kimisi arkasına vuruyor, kimisi kulaklarını çekiyor, kimisi de aralık duran ağzına su döküyordu. Refika Hanımefendi terbiye görmemiş bir baso sesile gülüyordu: "Her zamanki hikâye! Çare yok, bir gün karşımızda kıkırdıyacak."*** (R.C. Ulunay 1941 s. 138). ※ ***Annem de Dağistanın havasile geçinemedi. Gittikten bir sene sonra orada kıkırdadı.*** (O.C. Kaygılı 1938 s. 187).

kıkırdak (anatomi terimlerinden) 'kemik kadar sert olmayan bağ dokusu; gırtlak; kavrulmuş yufka kırıntıları' DS 2791, Meninski 1680 II, 3737 < ses taklidi kelimelerden. ※※

kıkır kıkır, b. ***kikir kikir***.

kıkırtı 'çatırdama, kıkırdama' < ses taklidi kelimelerden, isim yapan ***-tı*** eki için b. ***anırtı*** ⊡. ※ ***Salonun köşesinde hafif, uzun boylu, iskelet yapılı bir adam doğruldu, o kadar zaif, o kadar iskeletti ki hareket ederken kıkırtı kabilinden sesler çıkaracak zannolunurdu.*** (S.E. Erten 1933 s. 87-88).

kıl I 'saç teli; keçi tüyü' < ETk. ***ḳıl*** a.m. Clauson 1972 s. 614. ※ ***Eger gövdemde bir ḳıl seni sevmeye, anı ḳoparam, oda yaḳam! Sanma ki seni ḳoyam, ayruġa baḳam!*** (Ferec 855/1451 v. 12b). ※ ***Ellerini bağladı ve͜ hancer ucıyla burunını deldi, ḳıl geçürdi, eline aldı.*** (a.e. v. 34b). ※ ***Ayaġını ol ḳaynar suya ḳodı, ḳuruda yürür gibi yürIdI. Geçdi, ol ḳızġun ferşI basdı. Ḳılına ziyān gelmedi.*** (a.e. v. 39a). ※ ***Yaraşmaz yIgItler-ile oynamaḳ, | Ḍuluŋumdaġı ḳara ḳıl oldı aḳ*** (Ferheng-nāme-i Saʿdī 1340-42 [1073] s. 77 no. 948). 'en ufak şey': ※ ***İçine kıl katmadan hikâyeyi sizlere çekiyorum.*** (H. Aytekin 1945 s. 38). 'en ufak mesafe ya da genişlik' (krş. Alm. ***um Haaresbrelte***): ※ ***Ol maḳāmda degülem ki buyuruḳsuz ne dilersem ėdem. Ḳılca ayaġumı egrI basarsam beni Kesāyā oda yaḳar!*** (Ferec 855/1451 v. 40a). ※ ***Ḳılca ancaḳ var ola belki beli ol güzelüŋ, | Yoḳdur, Naẓmī, bil anuŋ gibi anca bir bel.*** (Naẓmī 1928 s. 42 no. 147). ※ ***Biz büyüklerimizin sözlerinden bir kıl boyu ayrılmazdık.*** (H.R. Gürpınar 1933ke s. 5). ***kılı iki biç-*** 'iyice incelemek (krş. Fa. ***mü-şikāf*** 'subtle reasoner)': ※ ***Bėlinden kimsene hergiz͜ haber vėrmeye bir ḳılca, | Meger ger ḳıl yaranlara͜ haber vėrmez ise gizlü.*** (Dehhānī 1947 s. 10). ※ ***Maʿânîde ḳılı iki biçenler, | Dilinden dâimâ gevher saçanlar, | Gelüŋ bârî bugün sohbet kılalum!*** (Aḥmed Ḥarāmī 1972 s. 34 no. 3-4). ***kılı kılına*** 'inceden inceye': ※ ***Bir riyāżī piyanḳodan ḥIṣṣe-I ʿācizāneme şeref-I Iṣābeti muḥaḳḳaḳ görünen biŋ lirāyı ne zamān der-dest edeceğimi ḳılı ḳılına ölçüb biçer imiş.*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 169). ※ ***Otel, o yaz da geleceğimizi anlardı. Aramızda, yazıya ve söze dökülmemiş ama koşullarına kılıkılına uyulan bir anlaşma vardı çünkü.*** (T. Uyar 1986 s. 87). 'tam, dakikası dakikasına': ※ ***Bir sıcak havanın içine dalıp merdivenleri çıktım. Saat kılı kılına üçtü.*** (F. Baykurt 1967 s. 30). ***kılı kırk yar-*** 'inceden inceye araştırmak': ※ ***Pek inceden ince arama, Vāṣıf, o şūhuŋ | Sen baḥṣ-I miyānında ḳılı ḳırḳ yaramazsın*** (Vāṣıf ʿOs̱mān 1257 s. 336). ***kıl payı*** 'son dakikada': ※ ***Bulaşıcı bir hastalığa yakalanacaktım da, canımı kıl payı kurtarmıştım.*** (A. Ağaoğlu 1982h s. 137). ***kıllu*** 'kıllı, kılı çok olan': ※ ***Bir ḳac günden ṣoŋra bir ṭarafda bir ṭāyifeye uġrar, uzun boylular, tenleri ḳıllular, ḳulaḳları yassılar, burunları büyükler.*** (Ferec 855/1451 v. 60a). (Argo) 'tam kaliteli, enfes': ***Buraya iki çay yolla! Sıcak olsun, demli olsun! "Kıllı olsun!" diye bağırdı Ferhat.*** (F. Baykurt 1961o s. 202). 'iskambil oyunlarında en kıymetli kâğıtlar' H. Kodaman 1944 s. 108. ※※ ***kıllı baba*** 'erkeklik uzvu' F. Steinherr 1932 s. 182. ※※ ***kıllı bebek*** 'ilerlemiş yaşına rağmen çocuk zihniyetinde olan': ※ ***Fazıl karşısında nihayet yirmi yaşında bir genç göreceğini sanırken şişman, yuvarlak yüzlü, sinek kanadı bıyıklı, tepe saçları dökülmüş, şakakları kırçıl yaşlı bir adam görünce hayret etti. Bu edebiyat meraklısı kıllı bebek Fazıl'a: "Hiç şaşmayınız monşer!" dedi. "Gençliğin yaşla bir münasebeti olmadığını size isbat için bizzat geldim. Ben tam elli beş yaşındayım. Fakat yazılarımda henüz on altısına bastım."*** (R.C. Ulunay 1941 s. 85).

EOsm. **kıl** II ‘saz teli’ TS 2479–80 < ***kıl*** I. ※※ ***kıllu*** ‘telli’ (saz hakkında): ※ ***Eger çekindügüŋ dīnār içün ise, dėyelüm elli eylesünler, seni vaṭana gitmege ayaḳlı elli eylesünler, ḳopuzuŋı ḳıllı, işüŋi belli eylesünler.*** (Ferec 855/1451 v. 119a).

kıl- I ‘yapmak, yerine getirmek, icra etmek’ TS 2485–87 < ETk. ***ḳıl-*** a.m. Clauson 1972 s. 616–617. ※ ***Bu izdiham bir meyva sepeti veya bir zerzevat torbası hizmeti gören büyük yazma mendillerin buruşuk yüzlerde dolaşmasını mecburî kılıyordu.*** (K. Bilbaşar 1939 s. 69).

kıl- II ‘bir şey hâline koymak’ < ***kıl-*** I. ※ ***Andan şeh-zāde Naṣr-ı ʿAyyāra eyitdi: “İmkāna sığduḳca baŋa‿hidmet eyledüŋ, beni‿hān-u-mān issi ḳılduŋ. İmden gėrü destüruŋ-ile zaḥmeti götürelüm!” dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 50b).

kıl- III (yardımcı fiil olarak) ‘etmek’ < ***kıl-*** I. ※ ***(der-baġal) ḳıl-: Dilberlerini, sāde-rü‿hidmetkārlarını der-baġal ḳılurlar.*** (ʿĀlī 1956 [1586–87] [1586–87] s. 192). ***(ruzi) kıl-***: ※ ***Allah ruzi kılmasın, ölürüm de Üsküdar arabasına binmem.*** (S.M. Alus 1933p s. 10). ***(namaz) kıl-***: ※ ***Adamlar arabalarını açıyor, delidüzde, dağın başında, alıyor abdasını, kılıyor namazını.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 77–78).

Osm. **kılâ** ‘kaleler’ < Ar. ***ḳilāʿ*** a.m. ※ ***Vilāyet-i mezbürede vāḳıʿ olan ḳılāʿa‿hidmet ėden kefereye defter-i ʿatīḳde‿hidmetleri muḳābelesinde resm-i‿hāne ḳayd olunmamaġın defter-i cedīdde daḫı ḳayd olunmadı.*** (Ö.L. Barkan 1943 [Kanunī devri] s. 204).

kılabudan/klabudan/BSTTk. **kılaptan** ‘bir çeşit yaldızlı ipliklerden yapılmış işleme’ Meninski 1680 II, 3738 < G. Doerfer 1967 III, no. 1640’a göre muhtemelen bir İranî dilden veya bir Hint dilinden. Eszterhazy 420 Ą 3, Evreyski izvori I, 504. Krş. ***klap*** (?). ※※

Osm. **kılâde** ‘gerdanlık, kolye’ < Ar. ***ḳilāda*** a.m. ※ ***Ataŋ saŋa yavuzlık endiyşe ėtdiyse ben eylük ėdeyim, seni bu yigide ciftlendüreyim. Cihāzum yoḳ dėyüb yėrinme! Bu otuz dāne gevher-ile ḳılādei boynuŋa degin ki cihān cihāzı bir dānesindedür. Cihāzuŋ olsun!*** (Ferec 855/1451 v. 102a). ‘köpek tasması’: ※ ***Buları eve getürdüm, arḳalarına aṭlas cül, boyunlarına muraṣṣaʿ ḳılāde, ayaḳlarına, ellerine altun‿halhāller, bilezükler eyledüm.*** (a.e. v. 102b).

AD. **kılağu/kılağı** ‘keskinlik (bıçak, makas hakkında)’ DS 2792, Meninski 1680 II, 3739 < krş. M. Räsänen 1969 s. 263. ※※. ***kılağıla-/kılavla-*** ‘keskinletmek, bilemek’ DS 2793: ※ ***Kahvenin bir köşesinde sekiz kişilik bir incesaz takımı durmadan çalıyor. Bu gibi büyük günlerde güveyi traş eden Balatın, Fenerin en meşhur berberlerinden berber Tayyar ile kalfaları hep tertemiz, bembeyaz giyinmişler, boyuna ellerindeki yepyeni usturaları kılağlıyorlar.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 183). ***kılağlı/kılavlı*** ‘keskin’ DS 2793: ※ ***Dünyāda neḳadar muḳniʿ yemīnler īcād olunmuş ise, bunları kendi belāġat-i maḫṣūṣamla ḳılağlı ḳılınclar gibi keskinleterek bir cevāb gönderdim.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 240).

AD. **kılama**, b. ***gilime***.

AD. **kılamada/gilamada** ‘kurumuş bağ çubuğu, budanmış asma çubuğu’ DS 2075, 2792 < Yun. ***κλήματα*** (klímata) ‘bağ çubukları’, ***κλήμα*** (klíma) kelimesinin çoğulu, b. ***kılama,*** Tietze 1955 no. 128. ※※

AD. **kılapa** 'hatılların üzerine vurulan yarım metre uzunluğundaki ağaçlar' DS 2793 < Yun. ***κλάπα*** (klápa) 'kayık direğine vurulan ağaç parçası' Tietze 1955 no. 127. Krş. ***klapa.*** ※※

kılaptan, b. ***kılabudan***.

kılarnet/klarlnet/BSTTk. **klarnet** 'bir çalgı ismi' K.Uz 1964 < İt. ***clarinetto*** a.m. [***-etto*** küçültme eki, b. ***alborata*** ⊡] G. Meyer 1893 s. 61. ※ ***Evet, kılarnet çalıyor ama, ortada kılarnet yok. İki elini burnunda oynatarak tıpkı kılarnet sesi çıkarıyor. "Sülü, ne yapıyorsun?" —"Gırnata çalıyorum," —"Bana da öğret!"*** (A. Nesin 1988 s. 12–13). ***klarnetçi*** 'klarnet üfleyen' ※ ***Tromboncu arada bir gırtlağını temizleyip sonra yine bütün nefesiyle boruya yükleniyor, klârnetçi biraz soluk aldıktan sonra eskisinden daha cırlak çalıyor.*** (B. Arpad 1961 s. 22). Krş. ***kırnata.***

kılavisen, b. ***klavsen***.

kılavlı, **kılavla-**, b. ***kılağu***.

kılavuz, b. ***kulağuz***.

(Argo) **kılbaz** 'dalkavuk, yaltakçı, yağcı' H. Aktunç 1990 s. 170 < ***kıl*** + Fa. ***-bāz*** 'oynayan', b. ***ateşbaz*** ⊡. ※※

AD. **kılcan** 'at kılından yapılan kuş tuzağı' DS 2794 < ***kıl*** I + ?? ※ ***Munise sahanlıkta, bir kılçanın üstüne diz çökmüş, darı elemektedir.*** (A. Ağaoğlu 1982o s. 379).

kılçık I 'balıkların eti arasında bulunan diken gibi sivri ve küçük kemik; sivri kıl' < ***kıl*** + küçültme eki -çık b. ***acıcık*** ⊡; ※ ***Yüzü gözü kılçığa batmıştı. Diken diken bıyıkları da tozluydu.*** (Yaşar Kemal 1955t s. 42).

kılçık II (güreşçilik tabirlerinden) 'sırtındaki hasmını üstünden atma marifeti' H. Bic 1944 s. 51. ※ ***Nasuh İsveçliye tek kolunu veriyor. Almadı. Şark kündesi deniyor. Olmadı. İsveçli güzel bir kılçık atarak doğruluverdi...*** (H. Taner 1951t s. 90). ※ ***Biraz daha seslenmeyeydln bir kılçık atıp yere vuracaktım sırtını.*** (F. Baysal 1955 s. 34–35).

kıldur-/BSTTk. **kıldır-** 'yapmasına veya etmesine sebep olmak' < ***kıl-*** III fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli, b. ***acıkdur-*** ⊡. ※ ***Ḥaḳ cānibinden oġul istemek bābında du'ā ḳıldururdı. Āḫirü l-emr Bārī ta'alā ol kişiye bir güzel oġul vėrdi ki ḥüsn içinde 'ālemde naẓīrl yoġ-idi.*** (Ferec 855/1451 v. 9a). ※ ***Dinamit paketlerine fitil ve kapsül taktık. Sonra şeyhe bir aşlr okutup tekmil askere namaz kıldırdım.*** (F.R. Atay 1938 s. 146).

kılefteci, b. ***kleftecl***.

kılıc/kılıç I b.m. (malum silâh) < ETk. ***ḳılıç*** a.m. Clauson 1972 s. 618, krş. G. Doerfer 1967 III, no. 510. ※ ***Der-ḥāl Ferruḫ-rüz eline bir ḳılıc aldı, ḳaṣra yürldl.*** (Ferec 855/1451 v. 41b). ※ ***Gitmiş, devin başkıltından kılıcını almış.*** (M. Tuğrul 1946 s. 17). 'kılıç darbesi': ※ ***Nā-gāh Maġrib muḳaddemlne şeh-zāde bir ḳılıc ḥavāle ėder.*** (Ferec 855/1451 v. 206a). ***kılıç çek-*** 'saldırmak için kılıcı kınından çıkarmak': ※ ***Ḫālid bī-günāh idügini gerçi bildi, ammā ḳılıc çekdi, üstüne durdı, eyitdi: "Rāst söyle, seni incitmeyeyim, yoḫsa tiyġi ḳarnuŋa soḳaram!" dėdi.*** (a.e. v. 212a). ※ ***Üç beş ay istimlâk parasıyla kılıç çeker, barbut atarız. Sonra açarız ağzımızı...*** (R. Ilgaz 1981 s. 21). ***kılıç et-*** :

※ ***Kimüŋle kim ḳılıç ėdüb düzilür, | Yıḳılub‿hānumānından üzilür.*** (Fa̱hrī 1974 s. 431 no. 3582). ***kılıçdan geçir–*** 'doğramak, katletmek': ※ ***Küffāruŋ ba'żıların gėrü ḥiṣāra ḳoydılar ve ekṣerini ḳılıcdan geçürdiler.*** (F. Giese 1929 s. 139). ***kılıç oyna–*** 'kılıç kılıca savaşırken hasmının darbelerini defetmek': ※ ***Çābük-süvār oldı. At ḳoşmaḳ, oḳ atmaḳ, ḳılıc oynamaḳ, süŋü dutmaḳ, kemend atmaḳ, güreş dutmaḳ, bu dükelini ögrendi (metin: ögretdi).*** (Ferec 855/1451 v. 91a). ***kılıcına*** 'keskin ve dar tarafı yukarı gelmek üzere': ※ ***Ve ol ḳal'anuŋ içinde olan yolları cümle tuğla ile ḳılıcına döşenmişdür.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 164). ***kılıçla–*** 'kılıçla öldürmek': ※ ***Ḳılıçlayam anı seyrānda bir gün, | Ḳılam aydın günini ḳaraŋu dün!*** (Fa̱hrī 1974 s. 319 no. 1295).

kılıc/kılıç II 'burnunda kılıca benzeyen uzantısı olan bir balık cinsi' < ***kılıc/kılıç*** I. ※ ***Kılıç avına çıkan alamanacılara yalvara yalvara biner ...*** (F.C. Göktulga 1943 s. 4). ※ ***Bir asıldı mı çekitaşını bohça gibi havalar, bir bıçak sallayışta kılıç balığını ikiye biçer.*** (S.M. Alus 1944 s. 14). Daha eski örnek için b. Evliyā Çelebi İs. UB Ktb. T 2371 v. 243b.

AD. **kılıç** III 'saban ökçesini oka bağlayan ağaç parçası' DS 2797 < ***dedekılıcı*** kelimesinin kısaltılmışı. ※※

kılıc/kılıç IV 'bir kâğıt oyunu' H. Kodaman 1944 s. 88–91. ※ ***Kāgıd yoḳ, papas ḳaçdı, ḳılıç, ḳırmızı siyāh oynayasıŋ?*** (M. Yesari 1928 s. 234). ※ ***"Reis bey, bir kılıç keser misin sen bu gece?" —"Bırak Allah aşkına, Hapishane oyunudur o!" —"Hepsi kumar değil mi canım? Uzun işe girmektense ayakta bir kaç el çeviririz!"*** (Sabahattin Ali 1937k s. 57).

EOsm. **kılıç** V 'bir tımarın ilk ve asgari hissesi' M.Z. Pakalın 1946 II, 264 (***kılıç hakkı*** tabirinin kısası) ※ ***Şimdiki ḥālde āyīn-i salṭanat-i 'Oṣmānīye ve ḳānūn-ı ḳadīm tağyīr u tebdīl olmağa sebeb ü pādişāh-ı islāmpenāh olanlar bizẕāt ḳalḳub ġazā vu cihāde gitmeyüb oturduḳları taḫtgāh-ı sa'ādetlerinden serdār ile 'asker gönderdüklerinden, dürlü ṣūretlere girüb, her serdār bir ṭavr üzre istedügin ėde ėde 'asker-i islām ḳılıçları çavuşlara ve kātiblere ve müteferriḳalara ve ekābir nökerlerine ve iç oğlanlarına serḥadd-i manṣūre ḳılıclarına naḳs u zevāl geldi.*** (Selānikī 1989 (1599) II, 518).

kılıf 'bir şeyi korumak için ona boyu ve şekli uydurulan mahfaza, kap' Meninski 1680 II, 3749 < Ar. ***ġilāf*** a.m. ※ ***Gözlüğünü çıkardı, kılıfına koydu.*** (D. Özlü 1958 s. 76). Halk dili ***gılıf*** 'prezervatif': ※ ***"Dört dene gılıf ver ordan! Çabuk, yüzbaşı bekleyo." Bu son oldu. Eczacı o mendebur ilâçları derhal satıştan kaldırdı.*** (F. Erdinç 1955 s. 134). ※ ***Hastalık maraz yoktur köyümüzde. Sağlık bakımına hökümete yük olmayız. Kel, uyuz, kuduz arama. Düşük şaşık bilmez kancıklarımız. Kocaları da kılıf, kapıt hoşlaşmazlar.*** (F. Baykurt 1967a s. 47).

kılık 'hareket tarzı, gidiş; BSTTk.nde bir kimsenin giyimi, kıyafeti, görünüşü' TS 2483 < ETk. ***kılık*** 'conduct, behaviour, character' Clauson 1972 s. 620, krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1517, ***ḳıl–*** fiilinden yapılmış isim. (Türkiye Türkçesinde insanların giyimi ve dış görünümü için kullanılan tasvirler ekseriya menfi tondadır). ※ ***... hepimiz birer aykırı kılığa gireriz.*** (Musahipzade Celal 1936ba s. 58). ※ Ölçüsü ***kaçırılmış ayalı-boyalı yüzü ve kadın kılığına girmiş çelimsiz, kavruk bedeni, Oya'nın hafif küçümseyici, alaycı bakışları altında ezilirken, kendinin nasıl biri olduğunu, birdenbire Oya'nın acımasız gözleriyle gördü.***

(M. Mungan 1999 s. 292). Şahıs olmayan bir şey için kullanıldığı nadirdir: ※ ***Kadın ocak kılıklı bir şeyin üzerinden bir yağ kandili alıp yakmıya uğraşırken Yusufun gözleri karanlığa alıştı ve köşede bir yer yatağında yatan kızı gördü.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 45). ※ ***Yokluk içinde yüzen bu evde bir lâmba şişesi kırmanın ne acıklı bırşey olduğunu anlarsınız. Bunun daha acıklısı babamın hiç sesini çıkarmaması oldu. Suratını biraz asar, öğüt verir kılıklı bir kaç söz söylerdi.*** (M.Ş. Esendal 1958 II, 44). ***kılıksız*** 'giyimi düzgün olmayan' (b. ***adsuz*** ⊡): ※ ***Perde yırtığından bir de bakmışlar ki Necmi bey, dört beş kişi ile hararetli hararetli konuşuyor. Adamların ellerinde sazlar. Piyasa çalgıcıları gibi kılıksız kimseler değil, beyden, efendiden kişiler.*** (S.M. Alus 1944 s. 180). ***ḳılıḳ ḳıyāfet*** a.m.: ※ ***Bīçāre dostum çoḳ bozulmuş, çoḳ düşmüşdü. Ḳılıḳ ḳıyāfet köpeklere żıyāfet denecek bir ḥālde. Arḳasında ikinci def'a müşāmbalaşmış, orası burası lābisi gibi ḳopuḳ, kir, pāṣ leke içinde͜ ḥākī bir enpermeabl.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 493). ※ ***Kılık kıyafeti görme. Süs tuvalet, çekldüzen dediğin bu kadar olur. O yağız at yelesi gibi saçlarını kıvırmış kıvırmış, alnının üstüne yastık gibi kabartmış. Yüzüne düzgünün, allığın katmerlisini vurmuş vs. vs.*** (S.M. Alus 1944 s. 94).

AD. **kılın-** 'yaltaklanmak, boyun eğmek; bir şey yapmak isteği göstermek' DS 2799, TS 2484–85 ※ ***Zene şeklinde ḳılınsa maḥbūb | Cümleden ġāyet-ile elṭaf u͜ hūb.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 63). ※ ***Adilin halini görmeyin. Kadına ne iltifatlar, ne kılınmalar, ne sırnaşmalar!*** (S.M. Alus 1944 s. 49).

kılınç I < ***kılıc/kılıç*** **I** kelimesinin varyantı; /***n***/ epenthesisi (kelime içinde ses türemesi) için b. ***alakese*** ⊡. ※ ***Moğollar şehre girip Ahileri ve halkı kılınçtan geçirdiler***. (N. Çağatay, Belleten 46.181.1983 s. 434).

EOsm. **kılınc/kılınç II** 'huy, hulk' TS 2483–84. ※※

kılkuyruk 'züğürt, kılıksız' < ***kıl*** I + ***kuyruk*** I. ※ ***Bütün gün kafayı çekip, akşamları da sızıveren kocası öldükten sonra Mari teyzesinin sözüne uyarak bir daha evlenmemiş, fabrikaya girmiş. "Pişman degilim," diyordu. "Evlenip de ne diye bir kılkuyruğun tahakkümü altına gireyim?".*** (Orhan Kemal 1956 s. 81).

AD. **kıllan-/kıllen-** 'huylanmak, sinirlenmek; kuşkulanmak' DS 2800 < belki çorbada bir ***kıl*** bulmak gibi bir şey. ※ ***Bizim kanunsuz işlerde parmağımız yok. Ama araba böyle ardı ardına birkaç kez geçince kıllandım. Sokak da iyice tenha, bu herifler bizim dükkânı soymak mı istiyorlar falan gibi kötü şeyler takıldı aklıma.*** (A. Ümit 1996 s. 83).

kıloptomani, b. ***kleptomani***.

(Halk dili) **kılpranga/kilpranga** 'güzel giyinikli, temiz kılıklı' < ?? ※ ***Suat, kılpranga kızılçengi süslenmiş, takıştırmış, etrafa levantalar, esanslar saça saça yanlarına indi.*** (S.M. Alus 1934 s. 62). ※ ***Erkek kayıklarında, kilpranga beyler, temiz pâk efendiler; kadınlarınkinde süslü süslü hanımlar, billûr yaşmaklı tazeler...*** (S.M. Alus 1933p s. 58).

AD. **kılt/kıltık/gıltık** 'yatağın baş ya da ayak ucu' DS 2801 < ?? ※ ***Oğlani seyislerin yanından çağırilar. O da bir ok ati. Oki gidi, bir ilanın baş kıltığına düşü.*** (Ş. Beysanoğlu 1966 s. 203). ※ ***Padişah da bu***

çocuğu o kadar seviyor ki padişah uyurken başı kıltında bekliyor. (U. Günay 1975 s. 421). ※ ***Bu ġız da az uyir çoġ uyir, ayılir, gözini açır, bạhir ki ne padişah oğlu var, ne çadır var, ne heş kimse var. Bir köynek gülü de gül toplamış, başı ġıltığına ġoymuş.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 349). 'uç, atın ucu': ※ ***Köroğlu ayağının sağını üzengiden çıkartarak atın gıltığına düştü.*** (Behçet Mahir 1973 s. 16). kılt–a–kılt 'uçtan uca' R. Dankoff 1991 s.49. ※※

kımar/BSTTk. **kumar** 'ortaya para koyarak oynanan talih oyunu' < Fa. ***ḳimār*** < Ar. ***ḳimār*** a.m. ※ ***Bir mescide girdiler, gördiler ki anda bir cemāʿat oturmışlar, tavlu nerd oynarlar, ḳımāra meblağlar atarlar.*** (Ferec 855/1451 v. 235a). Mecazî manada 'riski göze almak': ※ ***Hayatın ve hayat kumarının içinde tasasız, özgür adımlar vaadeden bir ilişkiyi büsbütün havada asıllı bırakıyor.*** (A.Ağaoğlu 2007 s. 201). ***kımār oyna–/kumar oyna–*** b.m.: ※ ***Bir ḳaç nā–dāşt ḳımār oyınaduḳ, şāh–ı ʿālemi ortaġ ėdindük; devletinde naḳşumuz oŋdı, dört tavuḳ elüme girdi, ikisi sulṭān naṣiybidür, sulṭāna getürdüm.*** (a.e. v. 232a). ***kumar kâğıdı*** 'oyun kâğıtları' Meninski 1680 II, 3758. ***kumar kur–*** 'kâğıt oynamak': ※ ***Canınız çekerse kumar da kurarsınız. Lâkin asıl bu gece can sohbeti var, ağzına lâyık bir muhabbet!*** (Kemal Tahir 1957r s. 159).

kımarbaz/BSTTk. **kumarbaz** 'kumar oynayan, kumarcı' < Fa. ***ḳimār–bāz*** a.m. (***ḳimār*** + ***–bāz*** 'oynayan', b. ***aşkbaz*** ⊡). ※ ***Ol mescidüŋ vaḳfı yoḳdur. Ḳımārbāzlara kiriyye vėrüb dururam. Ḥāṣılını ʿimāret–i mescide büriyāya, cirāġa vėrürüz.*** (Ferec 855/1451 v. 236a).

AD. **kımçı–/kınçı–** '(yumru köklü bitkiler) sökülürken topraktan kökü ile çıkmamak, sıyrılıp kopmak' DS 2801–02 < ***çımkır–*** 'fışkırmak' fiilinin metatezli varyantı (?) ***kımçıt–*** [***kımçı–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli (DS 2802 başka manada)], metatez (atlama) için b. ***albız*** ⊡. ※ ***Kel Hacı'nın odası önünde, paslı, kör sındıları kımçıta kımçıta millet birbirinin saçını kesiyordu. Çocukların bıngıldakları usturayla yuvarlak bir şekilde kazınıyordu.*** (M. Makal 1954 s. 43).

AD. **kımı/gımı** 'yaprakları maydanoza benzeyen, sapı soyularak yenilen bir çeşit ot' DS 2045 < ?? ※ ***"Fazla otarma, çancı ustası! Salata yapmağa kımı otu kalmadı kurban!" diye eğlenirlerdi.*** (K. Bilbaşar 1969 I, 98).

kımık, b. ***kıymık***.

AD. **kımıl/gımıl** 'buğdaylara dadanan kanatlı bir böcek, Aelia rostrata' DS 2045, 2803 < Ar. ***ḳaml*** 'bit' Tietze 1958 no. 188. ※※

kımılda–, **kımıldan–**, b. ***kımıl kımıl***.

kımıl kımıl 'durmadan kımıldanarak; yavaş yavaş, ağır ağır (hareket ederek)' DS 2803 < ekspresif (kuvvetlendirici, açık ve net olarak gösterici) tabirlerden, ***kım kım*** 'ağır ağır konuşan (kimse)' DS 2803 tabirinin genişlemiş şekli. ※ ***Kalpaḳlı, elleri ḳoltuğunda, mütefekkir; uzun ṣaçlı ikimiziŋ arasında ḳımıl ḳımıl oynayor.*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 32). ※ ***Gülmemek için kendimizi öyle sıkıyoruz ki dudaklarımız kımıl kımıl.*** (Orhan Kemal 1949 s. 102). ***kımılda–/kımıldan–*** 'yerinden biraz oynamak, yerinde hafifçe hareket etmek' Meninski 1680 II, 3763: ※ ***Raʿşedār ḳollarını göğsüne çaprāst ḳavuşdurdu. Aʿṣāb–ı vechīyesini ṣanki evcāʿ–ı mevtīye taḳalluṣātınıŋ bütün çirkīnlik ve dehşetle–***

riyle ḳımıl ḳımıl kımıldayorken gitdikçe fevḳa ṭ-ṭabīʿa büyüyen gözlerini Şemsī'ye dikdi. (H.R. Gürpınar 1340c s. 351–352). ***kımıldı/ kımıltı*** 'hafif ve sürekli kımıldama': ※ ***Bu yolda gerçek iseŋ cāna ḳalma, | Cihān varlıġını bir çöpe alma, | Bu ḳımıldı, bu cünbiş, vėrme alma, | Ḳamu bir düş gibi, bu gitme gelme!*** (Eşrefoğlı Rūmī 1286 s. 77). ※ ***Tekrar bir parça. Bir kımıltı hissetti. Avuçlarını gevşetti. Yarı açık avucundan ufacık bir çekirge fırladı.*** (Orhan Kemal 1948 s. 30). ※ ***Nefsime itimadım iyiden iyiye artıyor. Ona cesurca bakabiliyorum artık. İçimde ılık ılık kımıltılar.*** (Orhan Kemal 1950â s. 68).

kımıltı, b. ***kımıl kımıl***.

EOsm. **kımız** 'ekşitilmiş kısrak sütünden yapılan içki; Temmuz ayında çobanların taşı ısıtıp batırarak pıhtılaştırdıkları süt' DS 2803, TS 2488–89. ※ ***Yoğurda benzemedi: kımız kımız. İki adım da çalpalandı andır kalasıca.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 84).

kımlan– 'kıpırdamak, ayağa kalkmak üzere davranmak, kalkacakmış gibi bir harekette bulunmak' < Tobol diyal. ***kımlan***– a.m. Radloff 1899 II, s. 854. ※ ***Astmalı polis, üstüste içilen sigaralardan rahatsız olduğundan kımlanmaya başlamıştı. Akıl edip de bari şurdan bir pencere açsalar!*** (H. Taner 1954 s. 30).

kımraş–, b. ***gımra–/gımraş–***.

kımtın–, b. ***kıntın–***.

kın 'bıçak, kılıç gibi kesici aletlerin kabı' < ETk. ***ḳın*** a.m. Clauson 1972 s. 630–631. ※ ***Tüfeğin icadı mertliği bozdu, | Eğri kılıç kında kaldı, Köroğlu.*** (F. Erdinç 1956 s. 21). ※ ***Sulha ve zafere ait | Elmas kabzeli kılıçlar kında.*** (F.H. Dağlarca 1957 s. 17).

kına, b. ***hınna***.

Osm. **kınâ** 'baş örtüsü, peçe' < Ar. ***ḳināʿ*** a.m. ※ ***Duḫter ḳınāʿı yüzine cekdi; andan buyurdı, keli içerü ḳoydılar. Cün kel duḫteri gördi, yüzi yėre urdı, ḳalḳdı, ayaġ üzerine durdı.*** (Ferec 855/1451 v. 204b). ※ ***İnanmaz-iseŋ veziyrüŋi oḳıt, ol ṭaʿāmuŋ baḳıyyesinden oş vardur, ol yėsüni ölmeyecek olursa, beni ḳına!*** (a.e. v. 89a).

EOsm. **kına–** I 'cezalandırmak' TS 2491–92 < ETk. ***ḳına–*** 'to punish, torture' Clauson 1972 s. 634. ※ ***Ol aḳ yüz-ile, dāmen-i pāk-ile güliserdür. Siz şermesārılıġ-ile, günāhkārlıġ-ile aġlayısarsız. Eger Taŋrı baŋa bu bendden ḫalāṣ vėrürse*** (metin okunmuyor) ***size*** (metinde belki ***sizi***) ***ol kınayış kınayam ki ʿāleme ʿibret olasız.*** (Ferec 855/1451 v. 26b). ※ ***Eger Taŋrı ḳınaya idi, ḫalḳı, maʿṣiyetlerile ḳomaya idi yėr yüzinde cānavārlardan her giz.*** (A. Zajączkowski 1937 II, 36).

AD. **kına–** II 'ayıplamak; suçlamak, itham etmek' DS 2805, TS 2489–91, Meninski 1680 II, 3772 < ***kına–*** I. ※ ***Özge derd-ile görüb Naẓmī bu ben eksüklüyi | Kim ḳınarsa göreyin kim ola ol benden beter.*** (Naẓmī 1928 s. 17). ※ ***Şimdi de hayvanlara mı özeneceğiz? Kınamayın beni, kendi işinize bakın!*** (S. Ayverdi 1940). ※ ***Saçımı darıyorum, | Darayıp örüyorum. | Kınamayın arkadaşlar, | Yâr yitirdim, arayorum.*** (Reşat Enis 1944 s. 181). ※ ***Babam mektep tatillerinde çocuklarını bakkal çıraklığına veren dairesinin müdürünü kınar, ona acırdı. Benim üç ay yaz tatillerimi avare dolaşarak geçirmemi tercih ederdi.*** (a.e. s. 185).

kınakına/BSTTk. **kinin** 'Güney Amerika'daki sinkona ağacının kabuğundan elde edilen bir madde ve ondan çıkarılan kinin denen sıtma ilacı' < Peru'da konuşulan Keçuva dilinden İsp. ***quinaquina*** olarak girmiş. Kelimenin Türkçedeki şekli İspanyolcadakinin aynısıdır. ※ ***İnsān bir memlekette bulunur; faḳaṭ medār-ı saʿādeti, ḥāfıẓ-ı ḥayātı, odalarımızda yaḳmaḳ için İngiltereden buralara kömür ve͜ hastalarımıza devā için Baḥr-ı muḥīṭ adalarından İstanbula ḳınaḳına vürūduna bāʿiṣ olan insānīyetdir.*** (Nāmıḳ Kemāl 1978 [1289/1872] II, s. 249). ※ ***Kinin yok, atebrin karaborsada. Atebrini ele geçirip yutanlar, kanarya sarısı suratlarla dolaşıyorlar.*** (G. Dino 1991 s. 98).

AD. **kınamsık** 'ayıplayıcı' DS 2805 < ***kına-*** II + *-msı* simulativum (benzerlik) eki (b. ***akordeonumsu*** ⊡) + ?? Neolojizm (?), b. ***andaç*** ⊡. ※ ***Kınamsık bir bakışla kaynanasını süzerek...*** (H.R. Gürpınar 1933ke s. 84). ※ ***Bir liram kaldı, Aytene gitsem, onun o arkadaşları, dört dörtlük, nereden çıktıkları belli olmayan, ille de dansa yemeğe götüreceklerdir bizi, dökerek dil koca gece sabırla hiç olmazsa öpebilmeyi kurarak, biz de ince alaylarımız, ustalıklı iğnelemelerimizle ne denli kınamsık iki kız olduğumuzun tadını çıkarır, körkütük sarhoş, artık bizi kullanmayı kurmuşları kullanabilmenin sevinciyle sıçanlaşıp gireriz bir taksiye ve Aytenin daracık yatağına düşeriz.*** (L. Erbil 1968, s.60–1).

AD. **kınan-** 'ayıplanmak, zemmolunmak' TS 2492 < ***kına-*** II + fiilinin passivum (edilgenlik) ve reflexivum (dönüşlülük) hâli yapan ***-(ı)n-*** eki, b. ***acın-*** I ⊡. ※ ***Benüm işümde endiyşe eyle, ḥaḳ ẓāhir olsun; suçlu kim-ise ol ḳınansun!*** (Ferec 855/1451 v. 20b).

kınap, b. ***kınnab***.

AD. **kınara** 'kasap dükkânlarında et asılan çengel' DS 2805 < Ar. ***ḳinnāra*** a.m. Tietze 1958 no. 189. ※※

kınçı-, b. ***kımçı-***.

AD. **kıncıgıcı**, b. ***kıncıkıcı***.

AD. **kıncık/kıncıh** 'cilve, naz' Ş. Beysanoğlu 1966 s. 62 < ***kancık*** II ? ***kıncıhlan-*** 'nazlanmak': ※ ***Gönül sevdiği güzeldir efendim. "Ben buni sevdim," deyi, kara karıyi gösteri. Arap kari ḳıncıhlanarah sevini.*** (a.e. s. 226).

AD. **kıncıkıcı/kıncıgıcı** 'bir çiçek ismi' < belki ***gıcı gıcı*** 'Pisum elatius' veya 'ortulaca oleracea' I. Hauenschild 1989 no. 873, 902'nin varyantı. ※ ***Kim dikti bu otları Tilfil, karayandık, akçabaş, baklacık? Kertelce, kıncıgıcı?*** (İ. Balaban 1968 s. 144).

AD. **kıncik** 'karışık, dolaşık (iplik veya saç hakkında)' DS 2807 < Erm. ***knçiṙn*** 'tangle' (karışıklık) R. Dankoff 1995 no. 356. ※※

AD. **kınçı-**, b. ***kımçı-***.

AD. **kındık** 'bulgurdan etli ya da etsiz olarak yapılan fındık büyüklüğünde köfte' DS 2808 < Erm. ***gund*** 'lump of dough' R. Dankoff 1995 no. 119. ※※

AD. **kındıl parmak** 'küçük parmak' DS 2808 < EYun. ***κόνδυλος*** (kóndylos) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 220. ※※

kındır- I ve II, b. ***kındur-*** I ve II.

AD. **kındırak/kırtnak** 'merdane, oklava' DS 2809, 2839 < Erm. ***grtnak*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 123. ※※

AD. **kındırga/gındırğa** 'iğne gibi tepesi olan, çorak yerlerde yetişen yapraksız bir ot; çayır otuna benzer derin köklü bir bitki' DS 2049, 2809 < ETk. hayvan ve bitki isimlerindeki ***–ga*** eki için b. M. Erdal 1991 I. 83–85. ※ ***Bir şubat günüydü. gızı Elif'le birlikte ayrık, geliç, kındırga köklerini yok etmek, altta kalan küçük kesekleri de çıkarıp parçalamak için Kurbağasızdere boyundaki tarlaya gitti.*** (Reşat Enis 1944 s. 85–86). ※ ***Oğul, pamuk ekilecek tarlanın, ana ve baba, koza elmaları görülmeğe başlıyan pamuk ekili toprağın ayrıklarını, kındırgalarını söktüler.*** (a.e. s. 121).

AD. **kındur–/kındır– I** '(kapı veya pencereyi) aralık bırakmak' DS 2809–10 < ?? ※ ***Oğlum Mehmet, hele bir sarıklı mahkeme reisi vardı, cin gibi bir adam. Dalfes olarak buraya gelirdi. İçeri girmeğe cesaret edemez, kapıyı kındırırdı.*** (Reşat Enis 1944 s. 105).

RD. kındur–/kındır– II 'kandırmak, inandırmak; kışkırtmak' DS 2810, TS 2493–96, Meninski 1680 II, 3768, O. Blau 1868 s. 269 < ETk. ***ḳıntur–*** a.m. Clauson 1972 s. 636. ※ ***Ve andan ḳorḳarvan kim yırtıcılar ḳamusı aŋa uya, kim anlaruŋ her birisin melike düşman olmaḳ İçün ḳındurmışdur.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 31). ※ ***Ve her kim meliki ẓulm üzerine ḳındura ve ḳılavuzlaya ve ḳavl sımaḳ üzerine duta, gendü döstların ve yārānını belā mancınīḳına urmış olur.*** (a.e. s. 37).

AD. **kıngılık** 'ağacın doruğu' DS 2810 < Erm. (diyal.) ***k'nk'lik*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 407. ※※

kınış/ḳınnış 'naz, eda, işve, kınnış' TS 2496–97 < ETk. ***kın–*** 'to long for (something) and the like' Clauson 1972 s. 632 + –ış. ※※

AD. **kınıt**, b. ***kunut***.

EOsm. **kınla–** 'bir para cezasına karar vermek (kadı hakkında)' F. Argenti 1938 s. 74 < ETk. ***ḳın*** 'ceza, işkence' Clauson 1972 s. 631. ※※

EOsm. **kınlık** 'para cezası' F. Argenti 1938 s. 74 < b. ***kınla–.*** ※ ***Eğer 'avrat zinā ḳılsa, şerī'at ḳatında s̱ābit olsa, ġanī olsa er ḳınlığın vėre; orta ḥāllü yā-hüd faḳīre olsa, erenler gibi olur: Ḳınlığın vėre.*** (Akgündüz 1990 I, 347–348).

kınnab/kınnap/kınap 'sicim' Meninski 1680 II, 3764 < Ar. ***ḳinnāb*** a.m. < EYun. ***κάνναβις*** (kánnabis) 'kenevir, Hint keneviri' Meyerhof, Maimonides Glossar. ※ ***Birer asker kaputu gibi kıvrılı ve kınnapla sıkı sıkı bağlı yorganlarını çözüp sarındılar.*** (Orhan Kemal 1954 s. 12).

ḳınnış, b. ***kınış***.

AD. **kıntın–** '(otu az olan yerlerde otlayan hayvan) karnını doyurmayacak derecede otlamak' DS 2812 < ?? Belki bu fiilin varyantı: ***kımtın–*** (lugatlerde bulamadım). ※ ***Bakın geçen akşam ne oldu: Gene o küçük aşçı dükkânında yemek yiyordum. İştahım yoktu. Kımtınıp duruyordum. Bir duble rakı getirttim, gene de açılamadım. Yorgundum, hemen gidip yatmayı düşünüyordum.*** (E. Bener 1969 s. 26).

kıp–, b. ***kırk–***.

(bir) kıpı/(bir) kıpılık 'en ufak miktar, birazcık' < ***kırp–*** fiilinden olabilir. ※ ***Eşeklerden biri ufalanmış kireçli toprakta yuvarlandıkça yerden***

bir toz bulutu kalkıyor. Bir kıpı esinti yok. Yükselen toz bulutu havada asılı duruyor. (A. Nesin 1960g s. 84). ※ ***Sayın vatandaşlaaar! diye ağızlarını açtılar mı, artık ne istersiniz, iktisat mı, maliye mi, eğitim mi, spor mu, dış politika mı, ısırgan otu mu, maydanoz mu, hula-hup mu? Solukları kesilenecek konuşurlar. Oysa şu saatlerce konuştuklarından bir kıpılık bilgileri olsaydı, ağızlarını açabilirler miydi?*** (A. Nesin 1960a s. 62).

kıpık 'yarı kapalı (göz hakkında)' < ***göz kıp–/göz kırp–*** fiillerinden. ※ ***Eṭrāfına müstağniyāne eğri, ḳıpıḳ, şımarıḳ naẓarlar fırlatırdı.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 122).

kıpıksız 'göz kırpmayan' < ***kıpık*** + ***–sız*** . ※ ***Sonra gözü birdenbire yabancıya takıldı. Bir boksörün kıpıksız bakışile ağır ağır hasmına ilerleyişi gibi Vedada doğru yürümeğe başladı. Saldıracak mıydı?*** (H.R. Gürpınar 1939 s. 72).

kıpılık, b. ***kıpı***.

kıpırdaş–/kipirdeş–/kipiştir– 'aralıksız kımıldamak' < ***kıpır kıpır*** ekspresif (kuvvetlendirici, açık ve net olarak gösterici) tabirinden; velar (arka damaksıl) ünlülerden palatal (öndamaksıl) ünlülere geçmesi için b. ***ayıt–/eyit–*** ⊡. ***kıpıştır–/kipiştir–*** 'göz kapaklarını açıp kapamak ve böylece birisine gizli bir işaret vermek' DS 2813; krş. ***göz kırp–***. ※ ***Acaba bu gece limanda tek demirle yatabilecek miyim? Acaba neden hilâl yılan dili gibi ip ince ve zehirli? Kepçe yıldızları neden böyle hırçın hırçın kıpırdaşırlar?*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 133). ※ ***İlkin ağa Ali'yi tanıyamadı. Gözlerini kipiştirerek baktı.*** (Yaşar Kemal 1955i II, 218). ※ ***Bu sefer de Sakallı Haydar söyleyecek söz bulamadı, yardım ister gibi gözlerini kipiştirerek olduğu yerde öne arkaya sallandı.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 346).

kıpır kıpır 'aralıksız kımıldayarak' DS 2813 < ekspresif (kuvvetlendirici, açık ve net olarak gösterici) tabirlerden. ※ ***Gök ve deniz baştanbaşa bir pırıltı ve çakıntı idi. Yıldızlar kıpır kıpır kıpırdadıkça sanki köşeleri kırpılmış parıltı kırpıntıları milyon kere milyarca şakrayan yağmur damlaları gibi harıl harıl boşanıyor ve denize düşüyorlardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 61).

kıpır sapır et– 'titremek' (?) ※ ***Ali şaşkınlıktan kıpır sapır oynuyor, "Bu işe girmemiz pek hayırlı olmadı" fikrini yürütüyordu.*** (S. Kocagöz 1946 s. 24). ※ ***"Ne var ülen Yusuf, ne kıpır sapır ediyon?" diye sordu.*** (S. Kocagöz 1954 s. 48).

AD. **kıpışık/kırbışık** '(üst ve alt göz kapağının) kirpikleri birbirine karışmış olan' DS 2813 < ***kıpış–*** + fiilden partisip manasında sıfat yapan ***–ık*** eki, b. ***akık*** ⊡. ※ ***Gözleri yarı kapanıḳ, uyuşuḳ, ḳırbışıḳ, düşünür. 'Umūm-hāneci ḳarı ile genc dellāl Vortiḳ arasında geçen muḥāvere rü'yā'ī bir alacalıḳda ẕihnini işġāl eder.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 18–19). ※ ***Güneşten yanan zayıf gözlerile kıpışık, birkaç satırını okuyabildi ancak***. (Reşat Enis 1933 s. 72). ※ ***Sarı ışıklar kırpışık kırpışık titriyor.*** (B. Duygulu 1963 s. 31).

kıpıştır– 'göz kapaklarını üstüste birçok kez açıp kapamak' < ***kıp–*** fiilinin intensivum (pekiştirme) hâli, b. ***anlaştır–*** II ⊡. ※ ***"Neden?" dedi, takma kirpiklerini kıpıştıra kıpıştıra. Yüreği kaldırmıyor diye düşünüyor.*** (H. Taner 1954 s. 85).

kıpkırmızı 'kan kırmızısı' < ***kırmızı*** + kuvvetlendirici ön takı (reduplication ve tezat ünsüzü, b. ***apakçıl*** ⊡. ※※

kıpkısa/kıpkısacık 'çok kısa' < ***kısa*** + kuvvetlendirici ön takı (reduplication ve tezat ünsüzü, b. ***apakçıl*** ⊡; ikinci varyantta küçültme eki de var. ※ ***Şimdi sözümüŋ alt ṭarafını diŋle! Sözüŋ ḳıp-ḳışası yoḳ-mu? Bu gece Madmazel Anjel ṭarafından siziŋ enişte o penbe żiyālı oḍaya da'vetli.*** (H.R. Gürpınar 1927m s. 271). ※ ***Bir pantolon ki dağlara, taşlara! Nasıl dar, nasıl kıpkısa! Çocukcağız sanki çok çeken bir keten giymiş de denize düşüp çıkmış.*** (Z. Selimoğlu 1950 s. 82).

kıpkızıl/kıp kızıl 'parlak kırmızı' < ***kızıl*** + kuvvetlendirici ön takı (reduplication ve tezat ünsüzü) b. ***apakçıl*** ⊡; bu kelime ve başka renk sıfatları ETk. dahi, krş. M. Erdal 1991 I, 65-66. Mecazî manalarda 'tamamen, tümüyle': ※ ***Çoḳ çoḳ içenleri mey ėder ḳıpḳızıl deli.*** (Ẕātī 1970 II, 33). ※ ***"Bu ḳadar kişi bir ser-ḫōşla başa çıḳamadıŋız-mı?" —"O ser-ḫōş değil, Allāhıŋ bir belāsı, raḳı başına urmuş, ḳıp ḳızıl bir deli kesilmiş!"*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 511). ※ ***Ben de alabanda sancaḳ etmiş idim, Şarḳ'ıŋ eş'ārını sevmekle berāber Ġarb'ıŋ meḥāsin-i edebīyesine düşkün bulunuyordum. Hügo'nuŋ, Şiller'iŋ, Şekspir'iŋ āsārını oḳuduḳca ipiŋ ucunu bütün bütün ḳaçırub ḳıp ḳızıl gāvur olacağım geliyor idi.*** (Aḥmed Rāsim 1342/1924 s. 116). ***kıpkızıl kal-*** 'bir şeysiz kalmak, tamamen soyulmak': ※ ***Hoca Hanım'ıŋ eline şaşkın bir av düşerse, bī-çāre! o ḳadar inṣāfsızca yolardı ki ḳıp-ḳızıl ḳalmayınca bıraḳmazdı.*** (H.R. Gürpınar 1316 s. 65).

AD. **kıpra-/kıpran-/kıpraş-** 'yavaşça kımıldamak' DS 2814 < ***kıpır kıpır*** + isimden fiil yapan ***-a-*** genişlemesi, b. ***ada-*** I ⊡. ※ ***Bunlardan birinin ağırca hastalandığı şayi olunca, kalemde fısıltılar, dertleşmeler ve kıpraşmalar başladı.*** (H.C. Yalçın 1935 s. 68). ※ ***Oraya kapılandık, kapılandık ama utancımdan çalışamam, yürüyemem, kıprayamam. Sırtım yüke alışmamış, beceremem. Herkes bana yan yan bakar.*** (İ. Tarus 1947t s. 63). ※ ***Ulan kız kıpranma, ben geldim!*** (Kemal Tahir 1957k s. 49). ※ ***O ne? Herif yerinden kıpraşmıyor. Mindere oturmuş, iki dirseğini iki dizine koymuş, başını da iki elinin arasına almış mevtâ misali susuk duruyor.*** (A. Nesin 1961z s. 160). ※ ***Burdan heç bir yere kıprama! Ben sana bakayım. Dişsiz ağzımla gevişler yapıp yaracığına basayım. Kapanıncaya kadar yemini suyunu vereyim. Dur burda, kıprama!*** (F. Baykurt 1967a s. 90). ※ ***Karı koca, soluk bulan cesetler gibi kıpramıya başlar.*** (F. Kayacan 1968 s. 7).

AD. **kıprantı** 'hareket, kıpraşma' < ***kıpran-*** +fiilden nomen actionis (oluş ve kılış ismi) yapan ***-tı*** eki, b. ***anırtı*** ⊡. ※ ***Otbitmez köyünde alışılmadık bir kıprantı vardı. Yollar, avlular temizleniyor, tahta damların duvarları cıvık sığır tezeğile badalanıyordu.*** (Feridun Osman 1936 s. 42).

kıpraş-, b. ***kıpra-***.

Kıptî I 'Hristiyan Mısır halkından olan biri' < Ar. ***al-Ḳibṭ/al-Ḳubṭ*** a.m. < Kıptice ***Güptios*** < EYun. ***Aἴγυπτος*** (aygüptos) a.m. ※※

(Halk ağzı) **Kıptî** II 'Çingene' < ***Kıptî*** I. ※ ***Polis Recep geri döndü. Kapının eşiğinden, duvar dibine çökmüş Kıpti tayfasından Mustafa'ya doğru, eliyle de işaret ederek seslendi: "Seni mi bekliycaaz, gelsene lan!"*** (M. Seyda 1970 I, 51).

kır I 'kül rengi, gri' < ETk. ***ḳır*** a.m. Clauson 1972 s. 641. ※ ***Ḥasan Ferruḫ efendi uzunca boylu, naḥīf, cildi raḳīḳ, ṣolġun iri siyāh gözlü, ṣaçına ṣaḳalına yarı yarıya ḳır düşmiş, elli beşlik bir ẕātdır.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 11). ※ ***Öbür kanapenin üzerinde, boylu boyunca serpilmiş, hırtlambası çıkmış, kır bıyıklı bir çorbacı.*** (S.M. Alus 1944 s. 155). ***kır at*** 'beyaz tüylerle siyah tüyler karışık olan at'. ※※

kır II 'meskûn yerlerin dışında olan arazi, sahra' < ETk. ***ḳır*** 'mountain, block of mountains, high ground' Clauson 1972 s. 641. ※※

kır- I 'toptan öldürmek, imha etmek' TS 2511–13 < ETk. ***ḳır-*** 'to scrape, strip (hair)' Clauson 1972 s. 643. ※ ***Nā-gāh bir ḳara˘hün-ẖör bizüm üzerümüze yol kesdi,˘hademümi ḥaşemümi ḳırdı. Beni on gündür oşbu kāşānede maḥbūs dutar.*** (Ferec 855/1451 v. 64a). ※ ***Bir cemāʿati bi l-küllīye ḳırmaḳdan nesne doġmaz. Hemīn bu doġar ki ıraḳda yaḳında bu iş işidile, ḳıyāmete dek bu bed-nāmlik adı ˘hānedānuŋda ḳala.*** (a.e. v. 99a). ※ ***Ḳırdılar ḳılıcla çalub çarḳ çarḳ, | Kim Tuna'ya, kim suya olurdı ġarḳ.*** (Enverī 1928–29 [869/1464] s. 98).

kır- II 'vurarak parçalamak' < ***kır-*** I. ※ ***Tayfamız çok noksandı. Üstelik ırgadı döndürürken ırgat ters dönüp,ırgat kolu tayfamızın birinin kolunu kırdı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 97). ※ ***Asarın altındaki ekinlerin arasında, emmisinin oğlu Şakir'i kolunun kemiklerini kırasıya dövdüğü vakit kimse inanmadı önce.*** (F. Baykurt 1970 s. 159). ***kır- geçir-*** 'yakıp yıkmak, öldürmek; büyük zarar vermek': ※ ***Dīdār bir başına geçenlerde hepimizi ḳırdı geçirdi. Bu gece yanında bir de yedi belā var!*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 532). Mecazi manada 'anlattıklarıyla çok güldürmek': ※※ ***kırıp sar-*** 'bir şey yapmak için bütün güçlükleri zorlamak': ※ ***Uzatmayalım, biz kırdık sardık, soluğu Ankara'da aldık.*** (H. Taner 1951t s. 44). ※ ***Bu yatıştırıcı sözlere kimse karşı koymadı. Ve belki de iş bu kadarla kırılıp sarılacaktı, fakat delikanlının şaka yapacağı tuttu.*** (Z. Yamaç 1956 s. 171). ※ ***Bizim eve de bir çay daḳımı nüzümlü. Kırıp sarıp almalı.*** (F. Baykurt 1971c s. 273).

AD. **kır-** III 'sıvışmak, uzaklaşmak' DS 2833 < ***kirişi kır-*** tabirinin kısaltılmışı. ※ ***Sabahleyin erken kalkıp kimse uyanmadan kırmayı kurmuştum.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 67). ※ ***Ben yavaşça kırmak isterken, birisi göğüsledi.*** (B. Felek 1947 s. 182).

(Mektepli argosu) **kır-** IV 'gitmemek' H. Aktunç 1990 s. 171–172. ※ ***Kahvenin kapısını aralarken anımsıyorsun: İşte ilk çay-sigara deneylerini gerçekleştirdiğin mekân. Sanki koca adam değilsin de okul kırmış bir öğrencisin. Tedirgin adımlarla boş bir masaya yöneliyorsun.*** (M. Gülsoy 2000 s. 37).

kır- V '(birisini) gücendirmek, küstürmek' < ***kır*** I. ※※ ***hatrını kır-*** a.m.: ※ ***Ne ḳırarsıŋ ikide birde benüm˘hāṭırumı?*** (Vāṣıf ʿOsẖmān 1257 s. 341). ***kalbini kır-*** a.m.: ※ ***Ben böyle insanlıklı bir Kabak Musdu'yum ki, bir müceddet avrat almaya kalkarken emekdar avradımın kalbini kırmak istemem. Senin bu işi anlaman, bu işi gülüm-balım halletmen gereğir Kâmile.*** (F. Baykurt 1971t s. 82).

AD. **kıra** 'yalçın, sert kaya' DS 2814 < Erm. ***kʿṙa(y)*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 803. ※※

kıraathane ‘gazeteler bulunduran kahvehane; erkekler için kahvehane’ < Ar. ***ḳırā’at*** + Fa. ***ḫāne***. b. ***abdesthane*** ⊡. ※ ***Bu cihetden ḳahveḫāneleri memdūḥ u mevṣūfdur. Ammā aṣḥāb-ı cem‘īyet olan cühelāya göre vaṣfa liyāḳati ġayr-ı ma‘rūfdur.*** (‘Ālī 1975 [1599] s. 108). ※ ***Gelgelelim orada sürülen keyif Direklerarasındaki Fevziyede, Divan yolundaki Arifin kıraathanesinde, hattâ Beyoğlunun göbeğindeki Kafe Komers yahut Kafe Ruayalda sürülür mü acaba?*** (S.M. Alus 1944 s. 140).

kıraç ‘otsuz, susuz, çorak yer; verimsiz arazi’ TS 2497 < ***kır*** II + kuvvetlendirici ***-aç*** eki, b. ***anaç*** ⊡. ※ ***Döndi ḳır ḳıllarla göğsi Naẓmī’nüŋ | Boz çemenle şol yėre ...***(?) ***ola ḳıraç.*** (Naẓmī 1928 s. 13 no. 28). ※ ***İngilizi bu yeri almaktan caydırmak istiyenler bile oldu. Öyle, kıraç bayırı alıp da ne yapacaktı?*** (M. Yesari 1938 s. 14). ※ ***Siz sarhoşlukla yönünüzü, yörenizi şaşırdınız galiba, yahu, burda ev ne gezer? Burası Allahın kıraç yeri!*** (A. Nesin 1968 s. 174). ***kıraç yılanı*** ‘bir çeşit yılan; kötülüğünden korkulan kimse’ DS 2814: ※ ***Küçük bir kıraç yılanı kağnının gıcırtısından korkup dereye doğru kaçtı.*** (N. Üstün 1970 s. 35). Krş. ***kır kıraç.***

kıraça/kraça/kraço (balıkçılık terimlerinden) ‘istavritin küçüğü’ < ?? ***“Var mı bir şey?” —“Var, var! On çurçurla otuz tane kraço. Hepsi hepsi yüz kilo bir şey.”*** (S.F. Abasıyanık 1948 s. 62). ※ ***Tüccar yazıhanelerinde konişmento sif, fok, kod ve emsali kelimelerden yapılmış beş on bin liralık konuşmalara ekmek parasına harcanmış, içinde kolyozların, sardalyaların, uskumru, kraça ve istavritlerin yüzdüğü küfür dolu sesleri değişmek için insanın gözünü hırs, para hırsı bürümüş olmalıdır.*** (S.F. Abasıyanık 1952s s. 19). ※ ***Misinayı ustaca, acele etmeden topladı, iğnelerin üçü dolu. Kıpır kıpır oynaşan, ölmemek için direnen, denize dönmek isteyen üç kıraça.*** (C. Kavukçu 2001 s. 35).

AD. **kırağ**, b. ***kıraŋ***.

kırağı/ḳarağı ‘soğuk havalarda su buğusunun donmasıyla oluşan ince buz tabakası’ Meninski 1680 II, 3658, O. Blau 1868 s. 263, 267 < ETk. ***ḳırağu*** a.m. Clauson 1972 s. 656. ※ ***Dün ağlayan ḳarağı ḥürmetl-çün, | Seḥer duran ḳırağı ḥürmeti-çün, | Şu nūr içün ki var gözden hicābı | Ola İḥsānı çün kim yoḳ ḥisābı.*** (Fa̱hrī 1974 s. 437–438 no. 3706–07). ※ ***Bir süre sonra soğuk bastırdığında incecik bir kırağı çalardı bağ bahçeyi.*** (A.Arslanyan 2008 s.44).

AD. **kırak**, b. ***kıraŋ***.

kırak murak, b. ***kırık murık***.

kıral, b. ***kral***.

AD. **kıral-/kırar-** ‘kır renge dönüşmek, ağarmak (saç hakkında)’ DS 2815, 2816 < ***kır*** I + sıfattan fiil yapan ***-al-*** b. ***alal-*** ⊡. veya ***-ar-*** genişlemeleri, b. ***ağar-*** ⊡. ※ ***Yazuḳlar işleyüb yüz ḳarasıyle | Yüz aḳlığın ḳazanmadan ḳıralduḳ.*** (Naẓmī 1928 s. 32 no. 104). ※ ***15-16 yaşındaki temiz, güzel kızcağızlar bu saçı kırarmıya başlamış, mânen ve maddeten çürümüş, parasız sefihlerin kucağına atılırdı.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 40–41). ※ ***Derken Anadolu ekspresi gara girdi. Ufuk trenden indi. Saçları biraz açılmış, biraz da kıralmış. Ama hâlâ delisek, sevecen.*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 105). ※ ***Dudağının sağ***

kıvrımında, kırarmış posbıyıklarının gizleyemediği hinoğluhin bir tebessüm. (A. Yurdakul 1991 s. 22).

kıraliçeli, b. ***kraliça***.

AD. **kıraŋ/kırağ/kırak/girag** 'kenar, uç, çevre' DS 2815–16, TS 2497–2502 < ?? ※ ***"Dahı bir yėrde bir çeşme yaz, ḳıraŋında bir aġ kurılmış ve ol erkek geyik ol ağa düşmiş olsun." Üstād Ferruh-rüz dėdüginleyin ol ṣüretleri yazdı, yaraşdurdı.*** (Ferec 855/1451 v. 40a). 'su kenarı, kıyı, sahil': ※ ***Aclıḳ, susuzlıḳ ġālib oldı, dirlikden ümiydini kesdi. Nā-gāh bu aralıḳda ḳıraŋ görindi.*** (a.e. v. 32a). ※ ***On birinci gün deŋizüŋ ḳıraŋı belürdi. Ol ḳıraŋda bir ulu Zengīler şehri var-imiş.*** (a.e. v. 46b). ※ ***Gemici tīz yėlken gerdi, gemi sürdi. Az vaḳtde öte gecdi, gemi ḳıraŋında bağladı. Andan "Cıḳuŋ!" dėyü işāret eyledi.*** (a.e. v. 55a). ※ ***Bi gün patşaḥ Hanım Sultana diyir: "Gidah, bir-az deniz ġirağını gezah!"*** (A. Caferoğlu 1951 s. 26). ※ ***Mutlak buralarda bir yerdedir dedik, yatak örtülerinin altına, cep kıraklarına, komodinin sürmelerine...*** (L. Erbil 1985 s. 284).

AD. **kıran** I/**gıran** 'aşınan değirmen taşlarına sivri uçlu demir araçla açılan küçük çukurlar' DS 2816 < ?? ※ ***Meğer, o değirmenci taşı indirmiş, gıran ederdi. Sabaha da kalmış iki saat, olur ki sabah açılır, müşteri zahire getirirse, taşı kıran edeyim, müşteri gelirse memnun kalsın.*** (Behçet Mahir 1973 s. 191).

kıran II 'bir topluluğun ve özellikle hayvanların büyük bir bölümünü yok eden hastalık, afet, ölet' TS 502–503 < ***kır- + -an*** partisipi. ※ ***Amma bu karılar da burada ne geziyor? Köyün erkeklerine kıran mı girdi de sanki bu galtaklar karşımda sırıtıp duruyorlar?*** (H. Aytekin 1945 s. 18). ※ ***"Ne kadar ihtiyar karı varsa İstanbul'da, topuna kıran kodum." —"Vay pis zampara vay!" —"Bunun neresi pis? Kadın nasıl olsa ihtiyar, günü geçmiş. Yüzüne bakan yok. Ama ne de olsa kadın kadındır, her zaman."*** (Tarık Dursun K. 1955 s. 50). ※ ***İzmirlinin sevilmemiş, hor görülmüş bir adam olduğunu sanıyorum. İçerken anlattıklarında o, herkesi kırana koyan biriydi.*** (Y. Atılgan 1959 s. 103).

kırank, b. ***krank***.

kıranta I 'ağarlaşmış (saç, sakal hakkında); saçları ağarlaşmaya başlamış orta yaşlı erkek' < İt. ***quaranta*** 'kırk' ve Tk. ***kır*** I kelimesinin tesiri (eğer Meyer'in etimolojisi doğru ise) G. Meyer 1893 s. 37. ※ ***Bir ḳıranṭa Venedik elçisidür | Ṣanasın Ḳuds-ı şerīf ḥācisidür.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 105). ※ ***Radyonun yanındaki masada oturan kıranta adam başını salladı.*** (B. Arpad 1968 s. 44). ※ ***Kıranta bıyıklı kıbtî, herkesi selâmladı.*** (R.C. Ulunay 1994 s. 48).

kıranta II, b. ***kırnata***.

kırar-, b. ***kıral-***.

kırat 'kıymetli mücevherleri tartarken kullanılan iki desigramlık ağırlık birimi' < Ar. ***ḳırāṭ*** a.m. < BizYun. ***κεράτιον*** (kerátion) 'küçük bir ağırlık birimi' G. Meyer 1893 s. 65. ※※ AD. 'bir zahire ölçüsü': ※ ***Dev yola çıkmış: "Bir ḳırat küle bir direk! Bir kırat küle bir direk!" demiş.*** (M. Tuğrul 1946 s. 159. Mecazî manada 'değer, kalite': ***Bu kıratta bir hanım, böyle ispenç horozu, konak midillisi gibi kartoloza tenezzül eder mi?*** (S.M. Alus 1933p s. 212) ※ ***Senin ne kıratta adam olduğunu gözü-***

nün bakışından çaktım. Peki, şimdilik sözlerine inanmış olayım. (S.M. Alus 1934 s. 350). ※ ***Cevher Hanım kıratta bir allâme zevcesi bizim Halis gibi henüz sağını solunu fark etmeyen bir zıpçıkdının aşkını hemen kabul ediverir mi? Kendi kadınlık şerefini, kocasının namusunu düşünmez mi?*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 177).

AD. **kıravana** 'aba kumaşından yapılan şalvar' DS 2816 < çeşitli etimolojiler (Bulgarca, Rumence, Kıptice) mevzuu bahistir, Tietze 1957 no. 76. ※※

AD. **kıray** 'yol kesen, asi' DS 2817 < Bulg. ***kradá*** 'çalmak, sirkat etmek' fiilinden bir müştak, krş. Tietze 1957 no. 105. ※※

Osm. **kıraz** 'borç para' < Ar. ***ḳırāḍ*** (?) ※ ***Bir gün Müslim durdı, Cühüd ḳatına vardı, eyitdi: "Şad dīnār zer baŋa ḳırāż vėr, meksebden nīme saŋa vėrem!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 234a). (Bu verideki kelimenin ḳarż 'borç'yerine çekimleme [istinsah] yanlışı olması ihtimali güçlüdür. [Editörün notu]).

kırba I 'eskiden sakaların içinde su taşıdıkları, ağzı dar, alt kısmı geniş, deriden yapılmış kap' < Ar. ***ḳırba*** a.m. ※※

(Argo) **kırba** II 'çok içen, sarhoş kimse' (***kırba*** I) H. Aktunç 1990 s. 171. ※※

kırbaç 'bir çeşit kamçı' < ***kır-*** I + ***–maç*** H. Eren 1999 s. 237; Tk.den birçok dile geçmiştir, fakat eski misaller bilinmediği için etimolojisi kesin değildir. ※ ***Bir kuru kuzu kestaneci ve yahut ki yaşının ilerlemesi hasebiyle mahalle tulumbacılığı riyasetinden çekilmiş, san'at kavgasında vaktiyle hayli kırbaç sallamış bir çapkın, bir hovarda eskisi.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 10).

AD. **kırbaçka** 'harmanda saman çıkarmak için kullanılan bir çeşit araç, yaba' DS 2817 < Bulg. ***grebaçka*** a.m. Miyatev 1969 s. 180. ※※

kırbağa/kırbağı, b. ***kurbağa***.

EOsm. **kırban** 'yay kabı' TS 2503 <Mo. b. G. Doerfer 1967 III, no. 1451 ※ ***Ve dahı gendü ḳırbānından bir oḳ alub‿havl oḳıyub pertāb ėtdi.*** (Şaltuḳ-nâme 1974 s. 231).

AD. **kırbışık**, b. ***kıpışık***.

ḳırbuğu, b. ***kurbağa***.

AD. **kırcama**, b. ***kırcana***.

AD. **kırcan**, b. ***kirçon***.

AD. **kırcana/kırcama** 'küçük el şamdanı' DS 2817 < krş. Erm. ***kṙçana(y)*** a.m. R. Dankoff 1995 s. 182 E111, fakat esas etimoloji belli değildir. ※※

RD. **kırcı** 'kır bekçisi' < ***kır*** II + ***–cı*** eki. ※ ***Hayır be, olacak iş mi bu? Ben bunca kırcılık yaptım, geceleri mezarlıklarda hayvan otlattım. Yine bir şey görmedim.*** (S. Baklaciyef 1957n s. 97).

AD. **kırç-** 'kırılmak, burkulmak' DS 2820 < ?? fakat misallerde geçişli fiil. ※ ***Baltayı vuruncak boynunun kökünden kırçı-virir.*** (H.Z. Koşay 1935 s. 86). ※ ***Linlin baktı kuşa. Öksenin ipi ayağını kırçmıştı.*** (F. Baykurt 1971t s. 374.

AD. **kırçak** 'dibi dar, üstü geniş su fıçısı' DS 2818 < Bulg. ***kırçag*** 'testi, sürahi' Tietze 1957 no. 124. ※※

kırçav, b. ***kırço***.

AD. **kırçık** ‘kırık, burkulmuş’ < ***kırç–*** + fiilden partisip manasında sıfat yapan ***–ık*** eki, b. ***açık*** ⊡. ***Dürü saldı kuşu. Kırçık bacağını aksatarak uçup gitti karabakkal.*** (F. Baykurt 1971t s. 375).

kırçıl ‘kırlaşmaya başlamış, gri renkli’ < ***kır*** I + ***-çıl*** b. ***akçıl*** ⊡. krş. ***kırgıl***. ※ ***Ḳışa boy, ḳoca ḳafā, māvī göz, ḳırçıl bıyıḳ, düz ḳarın, bādī bādī bacaḳ, 89 tevellüdlü.*** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 12). ※ ***Kızıla çalan kırçıl sakalını kısa-yuvarlak kestiriyor...*** (Kemal Tahir 1958 s. 103).

AD. **kırçıl–/kırjıl–** ‘bölünmek, parça parça olmak’ DS 2819 < ***kırç–*** fiilinin passivum (edilgenlik) ve reflexivum (dönüşlülük) hâli. ※ ***O sırada kuyruğu yapışıyor, çekiyor, kırjılıyor, kuyruğu kopuyor.*** (U. Günay 1975 s. 286).

kırçıma, b. ***kırçma***.

AD. **kırçıt–** ‘kırmak, koparmak’ DS 2819 < ***kırç–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Hoca kayanın altında durur. Kayayı kazarlar, kazarlar, devirirler. Hoca da altında ürkitim diye bekleyormuş. Kaya da üzerine yuvarlanınca hocanın kellesini kırçıdır.*** (H.Z. Koşay 1935 s. 89).

AD. **kırçlan–** ‘kıralmak, kırarmak, kır düşmek’ < ****kıraçlan–*** (***kıraç*** ‘kırlaşmış’). ※ ***Kırçlanmış bıyıklarını elinin tersiyle silerken, gözleriyle uygun bir yer aradı.*** (F. Erdinç 1973 s. 46). ※ ***Asker elini kırçlanmış bıyıklarından geçirerek homurdandı. “Yasak, hemşerim, lâf anla! Bunun burası bildiğiniz yer değil.”*** (a.e. s. 95).

kırçma/kırçıma ‘meyhane; kırda işçilere bir işin bitmesi nedeniyle verilen eğlenceli yemek’ DS 2820 < Bulg. ***krıçma*** a.m. BER 1986 III, 65–66, Tietze 1957 no. 108. ※ ***Kasabada, evvelce “Slaykonun kırçıması” diye anılan büyük bir meyhane vardı. Burası şimdi lokantaya çevrilmişti.*** (A. Tımış 1958d s. 47).

AD. **kırço/kırçav** ‘kır saçlı insan ya da kır tüylü hayvan’ DS 2818, 2820 < ***kır*** I + ?? ※ ***Kırço, renkçe isminin medlûlü bir araba beygiri idi***. (H.R. Gürpınar 1939 s. 91).

kırdı kaçtı takımı ‘eşyayı hor kullanan kimseler’ < Az. Tk.nde yaygın bir deyimdir, ms. ***Yüz il yaşa, a̮hır ölümdür. Ġüssālānmākdān heç bir şey ç̮ıhmaz. Ġırdı-ġaçdılıġ dünyasıdır.*** (M. Āliyev 1958 s. 51). ※ ***Māhāmmādġulu Allahġulu oğlu Allaġulievin belā vāfasızlığını, necā deyār, ġırdı-ġaçdı adam olduğunu gören Meşinov doldurduğu anketi cırıġ-cırıġ edib şiş papaġ oğlanın başına sāpālādi.*** (S. Rähimov 1959 s. 348). ※ ***Kalaylattım sefer taslarını. Götürdüm. Depozit istemesinler mi herifler? Tepem attı. “Ne depoziti be?” dedim. “Herif, öğretmen. Aybaşı geldi mi, alırsınız tıkır tıkır.” Anlıyacağın, o kâtip her hal seni de bizim gibi kırdı-kaçtı takımından sandı.*** (V.O. Bener 1957 s. 228).

kırenete, b. ***kırnata***.

AD. **kırf** ‘gevrek yufka ekmeğin parçaları, kırıntıları’ DS 2821 < Ar. ***ḳirf*** ‘croûte de pain qui s’sattache au four’ Belot s. 631. ***kırf et–*** ‘paramparça etmek’ DS a.y. < Tietze 1958 no. 175. ※※

AD. **kırgıl** ‘kır saçlı insan, kır tüylü hayvan; sakalına, saçına ak düşmüş, kıranta’ DS 2819, TS 2504–06, Meninski 1680 II, 3671 < ETk. ***ḳırġıl*** a.m. (***ḳır*** I + renk sıfatlarında kullanılan ***–gıl*** eki). ※ ***Halḳa söylersin, beşikde-yiken, daẖı ḳırġıl-iken.*** (A. Zajączkowski 1937 II, 23).

AD. **kırgım/kırkım** ‘geline yakınlarının verdiği armağan’ DS 2821, 2829 < ***kırk–*** + fiilden nomen actionis (oluş ve kılış ismi) yapan ***–ım*** eki b. ***adım*** ⊡, düğünde gelinin kâkülünün kesilmesi, krş. H.Z. Koşay 1944 s. 215. ※ ***Biraz sonra kırkım atımı başladı. İki kadın büyük bir siniyi gelinin başı üzerinde tuttular. Gelen hediyeleri bir bir tepsinin içine atıyorlar.*** (Reşat Enis 1944 s. 126). ※ ***Kendimi bir koltuğa bırakıyorum. Benimki: “Şimdi ḳırgım atılacak, kulak ver de bak! Bak, bütün bu halılar, kilimler, entariler hep bizim!”*** (Orhan Kemal 1950â s. 131).

kırgın I ‘bir kimseye gücenmiş, gönlü kırılmış olan’ < ***kır–*** + fiilden partisip manasında sıfat yapan ***–gın*** eki, b. ***akkın*** ⊡. ※ ***Annen karşı çıkmış ve çok güzel, ‘edebi’ bir mektup yazmıştı yarı kırgın ayrıldığı ablasına***. (Peride Celal 1991 s. 14). ***kırgınlık*** ‘gücenme’: ※ ***Doğuda Kâzım Karabekir Paşa’nın emrinde çalışmış olması, bu iki komutan arasındaki çekişmede yan tutmasına, Atatürk’e karşı bir kırgınlık duymasına yol açmış olabilir.*** (Memet Fuat 1998 s. 214).

kırgun/kırkun/AD. **kırgın** II ‘toptan ölüme götüren bulaşıcı hastalık, kıran’ < ***kır–*** I + fiilden nomen actionis (oluş ve kılış ismi) yapan ***–gun/–gın*** eki, b. ***akkın*** ⊡. ※ ***Ḳaçub gitdiler. Bu yaya kāfiri at ayağı ile pāyımāl ėdüb ḳırdılar, şöyle ḳırġun oldı-kim ġāzīlerüŋ atları kāfirlerüŋ ölüsi üzerinde yürldi.*** (F. Giese 1929 s. 115). ※ ***Ḳoyun Ḥiṣārı öŋinde buluşdılar, ‘aẓīm ceng ėtdiler, ġāyet ḳırġun oldı.*** (Oruc b. ‘Ādil 1343/1925 s. 12). ※ ***Gördi kāfir ölüsi ṣaḥrā ḍolu, | Ḳırġın-ıla ḍolu yazıda ölü.*** (Enverī 1928 s. 28). ※ ***Mühürdar istikametinden gelen şiddetli poyraz denizin altını anababula etmişti. Kanal bozulmuş, sular kırgın yapmıştı.*** (Reşat Enis 1947 s. 57).

AD. **kırı**, b. ***kiri***.

kırık I ’kırılmış’ < ***kır–*** II + fiilden partisip manasında sıfat yapan ***–ık*** eki, b. ***açık*** ⊡. ※ ***O vakitler, sonraları moda olan kuyu çemberi gibi yakalıklar daha yok. Yakalıkların enleri kısa, önleri muskavari, yana kırık; gırtlak rahat, serbest.*** (S.M. Alus 1944 s. 16). ***kırık dökük*** ‘sağlam olmayan, çürük; düzgün olmayan (yazı); dağınık; kuvvetsiz’: ※ ***Ḥayvān sırḳatları evvelki ḳadar değilse bile, yine vardır. Ve bugünki ḳırıḳ dökük żābıṭa ile men‘i mümkin degildir.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 308). ※ ***Umumi evlerden olmadığına şüphe yok. Zira camlarında, çerçevelerinde kırık dökük mevcut değil. Hususi evlerden olduğu muhakkak.*** (S.M. Alus 1944 s. 110). ***kırık kol yen içinde*** ‘göze görünmeyen şey suç sayılamaz’: ※ ***Bir çocuk babasının cebinden durmadan para aşırıyor diyelim, evin beyi de 13 yaşındaki ahretliğin her gece koynuda diyelim; kırık kol yen içinde yani, bunlar ne zaman suç olur dersin?*** (M. Seyda 1966 s. 340).

AD. **kırık** II ‘kadının yasalara ve törelere aykırı olarak ilgi kurduğu erkek sevgili’ DS 2823, TS 2508 < ***kırık*** I. ※ ***Selime’nin evvelki ḳocasından bir çocuġunuŋ haber vuṣūlü Ḳanber Aġaya ḳarısınıŋ eski bir dostundan —ta‘bīr-i maḥallī vech ile— ḳırıġından haber gelmiş ḳadar fenā te’şīr etdi.*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 162). ‘âşık’: ※ ***Padişah yaşlı, karısı genç; padişah ona çok kırık.*** (S. Sakaoğlu 1973 s.

574). ***kırıklık*** 'çapkınlık': ※ ***Halit şehire gider gitmez, köyün erkeği kapısında kırıklığa dolandı. Halit köye gelir gelmez, orda burda kavgaya tutuştu.*** (L. Tekin 1984 s. 51).

AD. **kırık** III/**kırık dölü** 'piç' DS 2824 < ***kırık*** II. Ayrıca krş. ***ırzı kırık*** ※ ***Gidi, kahbe dölü, kırıḳ! diye çağırarak, bir daha savurdu, ama tutturamadı.*** (F. Erdinç 1958 s. 80).

AD. **kırık** IV 'ormandan açılmış tarla' DS 2823 < ***kırık*** I. ※ ***Ağanın oğlu Reşid Beyle İsmail Kaptana söz verdim, bu akşam Kel Mehmed kırığında cümbüş ediverecegiz. Sen iki tavuk kızarttır, Durmuş bir kese yoğurtla bezirme alsın da ülker tam tepeye gelince kırığa ulaşın!*** (Feridun Osman 1936 s. 70).

kırık V/BSTTk. **kırk** 'kırk sayısı' < ETk. ***kırk*** a.m. Clauson 1972 s. 651. ※ ***Bu siz salığın vėrdügüŋüz kişiler oşbu otuz ḳırıḳ gün icinde ayru ayru geldiler.*** (Ferec 855/1451 v. 26a). ※ ***Ḳırıḳ kübi temām ṭavāf eyledi, dükelini pür-zer buldı.*** (a.e. v. 53a). ※ ***Fāḫir ḍonlar geymiş, mu'aṭṭar u münevver olmış oturur, ḳırḳ elli ḳaravaş dil-ḫāhlar nāzükler ḳarşusında dururlar.*** (a.e. v. 28b). ※ ***Bunuŋ üzerine ḳırḳ gün gecdi. Ḳızuŋ ṣabrı ḳarārı ḳalmadı, bildi ki arada olan firībdür.*** (a.e. v. 73b). ***kırkı çıkmak-*** 'kırk günlük olmak': ※ ***Büyük ızdıraplar, ağrılarla ölüm tehlikeleri arasında bağıra çağıra bir kız doğurdu. Lohusalığınıŋ kırkı çıkmadan mutfağa indi.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 106). ***kırk anahtarlı*** 'zengin, hâli vakti yerinde': ※ ***Babası İstanbulun sayılı tacirlerinden, eski tabirle "kırk anahtarlı".*** (R.C. Ulunay 1941 s. 16). ***kırk anbār*** 'çeşitli ürünlerin karışımı' DS 2828: ※ ***Midḥat Paşa ile berāber Baġdād'a gitdiğini. "Ḍağarcıḳ", "Ḳırḳ-Anbār" isminde mevḳüteler neşr eylediğini...*** (Aḥmed Rāsim 1342/1924 s. 36). ***kırk ayak*** 'bir zührevi hastalık': ※ ***Bel ṣoġuḳluğu, frengi, şanḳır, uyuz, ḳırḳ ayaḳ, ḳarnebīt ve beŋzerleri muṣābīni nādir idi.*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 342). ***kırk bir buçuk kere maşallah*** 'binlerce kez nazar değmesin!': ※ ***Kırk bir buçuk kere maşallah; karı koca birbirinize o kadar uygunsunuz ki Rabbim kem nazardan saklasın!*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 56). ***kırk ikindi(ler)*** 'Orta Anadolu'nun toprağını yaşatan 40 öğleden sonra yağmurları': ※ ***Bu kırk ikindilerden biri, belki de sonuncusudur, diyordum. Bozkırı âbad eden, bozkırlarda azizler gibi anılan kırk ikindilerden biri. Bozkırda hayat onlara bağlı, onlar ayarlıdır.*** (H. Birand 1957 s. 36). ※ ***Mika sarısı sıcağın gün boyunca yumuşattığı asfaltlara, kırkikindi yağmurları gökkuşağı pırıltılı serinlikler boşaltıyor.*** (A. İlhan 1982 s. 393). ***kırkı karış-*** '(iki kişinin) doğum günleri birbirinden 40 günden az farklı olmak': ※ ***Şemsâ ile kırkı karışan bir kardeşi vardı.*** (S.E. Erten 1936 s. 24). ※ ***PEMBE —"A, sen de mi?" NAZIDİL —(mahcup) "Dört aylık." PEMBE —"Üstüme iyilik, sağlık! A. benimle kırkı karışacak!" ŞETARET —"Ya, gördün mü Pembe Hanım? Sen gebe, ben gebe, Nazıdil gebe!"*** (Musahipzade Celal 1936ms s. 81). 'herhangi bir büyük sayı': ※ ***Zaten sen hep böylesindir. Kırk yılın başı ne zaman para istesem sen hep böyle söylersin!*** (A. Nesin 1970i s. 84). ※ ***Ben filan yerde çamın doruġunda ġaldım. Yere düşeydim ġırḳ parça oluyodum.*** (A. Caferoğlu 1943 s. 8). ※ ***Nasıl ki yine o gecelerde bülbül gibi öten, etrafa iltifat ve nezaket saçan ağızların bir kaç saat evvel hamal gibi kavga ve küfr eden ağızlar olduğuna inanmak için kırk şahit lâzımdı.*** (R.N. Güntekin 1930 s. 95). ※ ***Ben asilbend ḳoḳusu ḍuyduġum yerden ḳırḳ yıllıḳ yola ḳaçardım.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 109).

kırık VI, b. ***kurik***.

kırık dölü, b. ***kırık*** III.

kırıkla- '(bir şeyi) ufak parçalara kırmak' < ***kırık*** I + isimden fiil yapan ***-la-*** genişlemesi, b. ***acabla-*** ⊡. ※ ***Şahin Efendi cebinde ḳalmış bisküvit pārçasını parmaḳlarıyle ḳırıḳlayaraḳ yere döküyordu.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 17).

AD. **kırık leğençe** 'bir takım yıldızın adı' < ***kırık*** I ve ***leğençe*** 'küçük leğen'. ※ ***Esnedi. Sabaha kaç saat vardı aceba? Sırt üstü döndü. Yıldız kaynaşan gökte Yedi Kardeşleri aradı, buldu. Kırık Leğençeyi aradı.*** (Orhan Kemal 1954b s. 207).

kırık murık/kırak murak 'kırık dökük şeyler' Meninski 1680 II, 3673 < ***kırık*** kelimesi ile yapılmış labialisation'lu terkip, b. ***abidik gubidik*** ⊡², "echo word" için b. ***alay malay*** ⊡. ※※

kırık numara/kırık not/kırıh not (mektepte verilen) 'kötü numara' < ***kırık*** I ve ***numara.*** ※ ***Büyük ana, kız torun ahlık garabetine, kalb kırmakta, şerirlikte imtihana çekseler hiç biri digerinden kırık numara almaz.*** (H.R. Gürpınar 1934t s. 61). ※ ***Muallimle kavga ettik de kırıh not vermiş. "Üllen mallim," dedim, "bir senede numara defterine yazdıhların kadar biz hergün bahşiş dağıtırız!"*** (A. Dino 1944 s. 66).

AD. **kırık sarık/kırık sırık** 'ufak tefek, döküntü, işe yaramaz ev eşyası' DS 2824, 2825 < ***kır- sar-*** + fiilden partisip manasında sıfat yapan ***-ık*** eki, b. ***açık*** ⊡. ※ ***"Size bir şeyler bıraktı mı bâri?" —"Ne gibi?" —"Kırık sarık, ev mev?"*** (Orhan Kemal 1950ö s. 39). ※ ***Emeti nihayet bıktı usandı. On iki dönümlük tarlasını muhtara, sığırı sıpayı, kırığı sırığı da ucuz pahalı demeyip komşulara sattı.*** (Orhan Kemal 1950e s. 62)

kırıl- I 'öldürülmek; mahvolmak, hep beraber ölmek' TS 2508-09 < ***kır-*** I fiilinin passivum (edilgenlik) hâli. ※ ***Nā-gāh bulut, yağmur, ra'd u barḳ cıḳdı, keştīler zevraḳlar bir birine doḳundı, ḫurd oldı. Ḳamu ḫalḳ ḳırıldı.*** (Ferec 855/1451 v. 189a). ※ ***Dėdiler kim: "Aldı anlar suyumuz; | Hep susuz ḳırılısardur soyumuz."*** (M. Adamović 1994 no. 2747).

kırıl- II '(birisine) gücenmek, incinmek' < ***kır-*** V fiilinin passivum (edilgenlik) hâli. ※ ***Demincek, Paris'i seyrederken, bana bir söz söylediniz. O yüzden size çok kırıldım.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1938 s. 349). ※ ***Akşam yemeğinde Yusufun pişirdiği yemek müşteriler tarafından övülmeye başlayınca, Yusuf bıyık altından gülerek ustasına muzafferane bakardı. Hacı Emmi bu bakıştan kurtulmak için somurtur, beri taraftan da eski müşterilerinin memnuniyetini açığa vurmasını kendisine karşı gösterilmiş en büyük bir vefasızlık telakki eder, onlara kalben kırılırdı.*** (K. Bilbaşar 1939 s. 13).

kırıl- III '(bir işe) alışmak' < ***kır-*** II fiilinin passivum (edilgenlik) hâli, krş. Az. Tk. ġırılmış a.m. ve İng. ***broken in.*** ※ ***Öğleden sonra, ellerim hayli kırılmış, bayağı çalımını almıştım işin. Daha geniş çıkımlarda ilerliyordum. Gerçekten bir dragamonluk uyanıyordu içimde.*** (M. Başaran 1955 s. 23).

kırılış- 'birkaç kişi birbirlerini öldürmek' < ***kırıl-*** I fiilinin cooperativum (ortaklaşalık) hâli. ※ ***Cün birinüŋ tereccuḥı yoġ-idi ki taġallüb ėde, savaş büniyādın urdılar, savaşdılar ḳırılışdılar. Birisi ḳaldı, ḳız anuŋ oldı.*** (Ferec 855/1451 v. 99b). 'toplu hâlde mahvolmak; (mecazî manada) gülmekten kırılmak': ※ ***Halk benim bu feryadımı dinlerken hayret ve takdirlerinden kırılışıyordu.*** (R.H. Karay 1939a s. 9).

AD. **kırım** 'hasat, kampanya' < ***kır-*** II + fiilden nomen actionis (oluş ve kılış ismi) yapan ***-ım*** eki, b. ***adım*** ⊡. ※ ***İş yok, dedi annem, baksana, tarlalar bomboş. Tütün kırımı bitti. Yeniden iş bulmak için başka yerlere gideceğiz.*** (H. Özkan 1979 s. 17).

kırım kırım kırıl- 'ızdırap çekmek' < ***kırıl-*** I ve predicate intensifier (yüklem yoğunlaştırma), b. ***apal apal*** ⊡. ※ ***Midesi allak bullak. Vücudunun her tarafı kırım kırım kırılıyor.*** (B.S. Kunt 1953 s. 13).

kırım kırım kırıt- 'gayretle cilvelenmek' < ***kırıt-*** ve predicate intensifier (yüklem yoğunlaştırma), b. ***apal apal*** ⊡. ※ ***Keratanın odasına girip karşısında kırım kırım kırıttın, süzüm süzüm süzüldün ha!*** (S.M. Alus 1934 s. 206). ※ ***İki haftadır keyfince gezdin tozdun. Tabiî yanında Şehvar yok, kalıbını kıyafetini yaya yaya, fakir fıkaraya kendini sata sata rakılar içtin, zıkkımlıklar yedin, karılara kızlara kırım kırım kırıttın, değil mi?*** (Orhan Kemal 1966m s. 147). ※ ***İnce topukların üzerinde düşmeden, sallanmadan yürümeyi çabucak öğreniyor, hanımların verdiği renkli çantalarını omuzlarına asıp kırım kırım kırıtıyorlardı yürürken.*** (Peride Celal 1985 s. 40–41).

AD. ***kırış/gırış*** 'çatı ZTS 80, 119 < Rus. ***krıyşa*** a.m. ※※

kırış- 'yarı yarıya paylaşmak' < ***kır-*** II fiilinin ortaklık hâli, b. ***azguruş-*** ⊡. ※ ***Ḳoynunda yatarken aḥurı özlediğim çoḳ olur. Geceliği rencber tütüni gibi otuzluġadır. On beşe ḳırışdığımız da çoḳdur.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 46–47). ※ ***Öyle sahte makbuzlar, muvazaalı sentler, düzme faturalar tanzim etsin, müşterilerle uyuşup kırışsın, zimmetine para geçirsin... Bunlardan hiç birini yapmış değildi.*** (E.E. Talu 1937 s. 243). ※ ***Açıktan aldığımız parayı kırışır mıyız?*** (A. Nesin 1968 s. 234).

AD. **kırışka** 'binanın çatılarına örtülen oluklar, çinko saç' DS 2827 < Rus. ***krıyşa*** 'dam, çatı', ***krıyşka*** 'bir şeyin üstüne örtülen kapak'. ※※

kırıştır- 'flört etmek; sevişmek' ※ ***Kızının şarap tüccarı Kosmidi'nin oğluyla kırıştırdığı kulağına çalınmıştı, huylanıp duruyordu zaten.*** (Orhan Kemal 1959 s. 13). ※ ***Evlensem de onu seçmem, deli miyim? Kırıştırmadığı adam kalmadı.*** (T. Yücel 1960 s. 37).

kırıtkan 'her zaman kırıtan' < ***kırıt-*** + devamlı vasıflar gösteren ***-kan*** eki, b. ***alıngan*** ⊡. ※ ***Yaver Nusratin odasında iki genç kadın görmüştüm. Üstlerinde hemen göze çarpan bir kırıtkanlık ve kolaylık vardı. Kapıyı kapıyarak odama gittim.*** (F.R. Atay 1938 s. 58). ※ ***Orta yaşta kırıtkan sevgili.*** (Ç. Altan 1965 s. 7).

AD. **kırızma**, b. ***girizme***.

AD. **kırik**, b. ***kurik***.

(Argo) **kıristal** 'kokain' H. Aktunç 1990 s. 171. ※※

AD. **kırjıl-**, b. ***kırçıl-***.

kırk, b. ***kırık*** V.

kırk-/kırp- /kıp- 'ucundan keserek kısaltmak; (koyunun) tüylerini kesmek' < ETk. ***ḳırḳ-*** a.m. Clauson 1972 s. 651. ※ ***Huvat'ın şehirden getirdiği kadın pek yaman çıktı. Az zamanda tandırda ekmek pişirmeyi, koyun kırkmayı, tezek yapmayı, kuzu emiştirmeyi, tavuk teleğlyle çocuk düşürmeyi öğrendi. Bir erişte döküyordu, inci gibi. Halı kertmekte köyün gelinlerini, kızlarını yaya bıraktı.*** (L. Tekin 1984 s. 12).

kırktır-/kırptır-/kıpdır- 'kestirmek' < ***kıp-*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Rİvāyāt-ı mütevātİreye göre Baġdādda bir çocuḳ sürüsü "vuḳʻ vuḳʻ vuḳʻ! " diye hepsi birden bağıraraḳ uçan bir leğleği Dİcle'ye düşürebilir. Faḳaṭ Anaḍolu'daki Ṣāliḥ ne yapsa Haccā gibi ẓālim bir ḳara ḳuşuŋ bir defʻa ḳanadlarını bile ḳıpdıramaz.*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 249).

kırkağaç 'bir kavun cinsi' < Manisa'daki Kırkağaç ilçesinin adından. ※ ***Güzsü güzsü kokan eğrelti otlarının üzerinde, kabukları nakışlı, koca koca karpuzlar, sarı topatan kavunları, çakırlı kırkağaçlar.*** (M. Başaran 1992 s. 40).

AD. **kırkım**, b. ***kırgım***.

AD. **kırkır/gulgulu** 'boğazı dar, uzun sürahiye benzeyen kulpsuz testi' DS 2829 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***γουργούρι/κουρκούρι*** (ġurġúri/kurkúri) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 82. ※※

kır kıraç 'büsbütün kıraç' < ***kır*** II ve ***kıraç.*** ※ ***Yahu, yanık, kırkıraç koduğumuz Anadolu toprağında susuzluktan yanıp kavrulacak değİlİz ya. Atalarımız nasıl su bulmak için Orta Asya içlerinden taa Anadoluya gelmişlerse biz de şimdi Tanrı'nın izniyle burdan yürür, sulak Avrupa'ya çökeriz.*** (A. Nesin 1976d s. 64).

kır kır kıvran- 'çok acı çekmek' < ***kıvran-*** + predicate intensifier (yüklem yoğunlaştırma), b. ***apal apal*** ⊡. ※ ***Çok bi kirli iş bu. Varsıllık, gaddarların işi. Millet kır kır kıvranırken, bu dünyada da, öte dünyada da hesabı verilmez bunların.*** (M. Başaran 1992 s. 184.

AD. **kırkla-** I 'boğaz hastalıklarında boğaza masaj yapmak' DS 2830 < ***kırk*** + isimden fiil yapan ***-la-*** genişlemesi, b. ***acabla-*** ⊡.

kırkla- II 'yeni doğmuş bebek için doğumdan sonra kırk gün geçmek; bir şeyi kırk defa yıkamak' < ***kırk*** + isimden fiil yapan ***-la-*** genişlemesi, b. ***acabla-*** ⊡. ※ ***Büyük halvetde Ebe Hanım çocuğunu kırklıyacak.*** (Musahipzade Celal 1936mh s. 14). ※ ***Doğumun yedinci günü, küçük Engini kırkladılar; bir yüzüğün kırk bir kere içine sokulup çıkarıldığı bir leğen suda çıpıl çıpıl yıkadılar.*** (Reşat Enis 1945 s. 106).

AD. **kırklama/kırtlama/kıtlama** 'azla idare etme, şekeri dişle az az keserek çayla içme' DS 2838, 2848 < ***kırık*** + ***-la-*** fiilinin ***-ma*** partisipi, b. ***aşılama*** ⊡. ※ ***Kaşık nadir bulunur; ağaçtan yontma çöpler bizim gibi kırklama (kıtlama) içmeyenlere kaşık vazifesi görür.*** (M. Körükçü 1950 s. 20). ※ ***Kürt Memo ise, kırtlama ile ikinci çayı içiyor.*** (F. Erdinç 1958 s. 120).

kırklı '(iki kişinin) doğumları birbirinden 40 günden az farklı olan' ※ ***Bizim Ḥācı Meḥmed Efendi ile ḳırḳlıyım.*** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 75).

AD. **kırkma** 'alnın üzerine sarkıtılan kısa kesilmiş saç, kâkül' DS 2830–31 < ***kırk-*** fiilinin ***-ma*** partisipi, b. ***akıtma*** ⊡. ※ ***Alınlarının üstünde kırkma dedikleri saç bulunur, bu kırkma üzerinden pullu grep denilen bir çember bağlarlar.*** (K. Güngör 1941 s. 50). ※ ***Kızın kırkması gelin olurken kesilir, ayna üstüne saçlar düşürülür.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 215). ※ ***Bak şuna, briton kırkma nasıl da açtı. Bir de kurdele bağla tepesine!*** (F. Erdinç 1973 s. 64).

kırkun, b. ***kırgun***.

AD. **kırlaç** 'küçük kayık' DS 2831 < ?? ※ ***Hey Allah baba, yok musun be? Gönder bir kırlaç da ağı alalım, yükliyelim!*** (Reşat Enis 1947 s. 57).

kırlangıç, b. ***karluğaç***.

AD. **kırlat–** 'dışarı atmak, fırlatmak' DS 2832 < ***kırla-*** 'kaçmak' DS 2831 fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli, b. ***acıt-*** ⊡. ※ ***Karaveli'de çobandı. Bu vakit neden boş oturuyordu buralarda acaba? Yoksa herif kırlatmış mıydı çocuğu?*** (M. Başaran 1955 s. 16).

kırlent 'çiçek veya yaprak işlemeli süs hevenk; köşe yastığı' < Fr. ***guirlande*** a.m. ※ ***Gül kırlentin içi dışına çıkmış, astarı bir yanda, içi bir yanda bekliyor, Serhat'ın plastik hançeri komodinin üzerinde.*** (L. Erbil 1985 s. 156). ※ ***Yaşlı kadın kalkıp kapıyı açtı. Kanaviçe işli kırlentin köşesinden baktım.*** (N. Eray 1999 s. 170).

AD. **kırma** I 'bir çeşit av tüfeği' DS 2832 < ***kır-*** II fiilinin ***–ma*** partisipi, b. ***akıtma*** ⊡. ※ ***Nişan barakalarındaki kırma hava tüfekleriyle...*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. Mayıs 1941).

AD. **kırma** II 'kanı karışık, melez' DS 2832 < ***kır-*** II + ***–ma*** b. ***aşılama /aşlama*** ⊡. ※ ***"Ademi merkeziyet"çiler de, memleketin hususi vaziyetinden gafil birtakım renk kırması züppeler.*** (Burhan Cahit 1934 s. 145). ※ ***Bu havali için en muvafığı, İngiliz seterlerile Fransız braklarından vücuda gelme kırma dediğimiz zağarlardır.*** (S.M. Alus 1944 s. 141).

AD. **kırmandal** 'yaş tütün dizilerini kurutmak için serilen yer, ıskara' DS 2833 < Yun. ***κρεμανταλάς*** (kremandalás) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 270. ※※

AD. **kırman dut–/gırman dut–** 'sancılanmak' E. Gemalmaz 1978 III, 199 < ?? ※ ***Lâle dedi: "Az dur, ben bir daşraya çıhım çelim. Sancılaniram."*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 384).

AD. **kırmaş–/kırnaş–** 'kımıldamak, kıpırdamak' DS 2804, 2833 < ***kır***– II + ***-naş-*** b. ***arnaş-*** ⊡. ※ ***Nazife diye fısıldıyacaktı. Kendiliğinden doğruldu kadın. Biliyordu demek. Gündüzki ateş daha da koyulaşmıştı, kırnaşıyordu içi.*** (T. Apaydın 1991 s. 110).

AD. **kırmıt/gırmıt** 'kiremit' DS 2834 < Ar. ***ḳirmīd*** a.m. < Yun. ***κεραμίδι*** (keramíḏi) a.m., Tietze 1958 no. 176, G. Meyer 1893 s. 44). Krş. ***keremid/kiremid/kīrmīd.*** ※※

kırmıtça, b. ***gırmiçya***.

kırmızı 'kızıl' < Fa. veya Ar. ***ḳirmizī*** a.m. [***ḳırmız*** 'kırmızı boya imalinde kullanılan böcek' (< Sanskr. ***kwrmi-*** 'böcek') + isimden sıfat yapan ***–î*** eki, b. ***âbî*** ⊡]. ※※ ***kırmızı-siyah*** 'bir kâğıt oyununun adı' ※ ***Kāğıd yoḳ, papas ḳaçdı, ḳılıç, ḳırmızī-siyāh oynayasıŋ?*** (M. Yesari 1928 s. 234).

AD. **kırna** 'yaban zambağı' DS 2834 < Yun. ***κρίνα*** (krína) 'zambaklar' Ch. Tzitzilis 1987g no. 273. ※※

EOsm. **kırnak** I 'cariye; halayık' TS 2513–15, Meninski 1680 II. 3678 < ETk. ***ḳırnaḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 661, krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1470. ※ ***Bu dükelInden artuḳdur ki bir murdār ḳırnaḳ beni maşhara ėdindi!*** (Ferec 855/1451 v. 23a). ※ ***"Atlar binelüm, Bağdāda vu Başraya gidelüm, melik-I cin armaġanı ḳaydında olalum!" dėdi. Mübārek eyltdI: "Bu daḫı şehrdür, evvel ol ḳırnağı bunda isteyelüm, ola ki bulavuz." dėdi.*** (a.e. v. 57a). ※ ***Bir nice ulu-zāde, ḳızlar ile vu ḳırnaḳlar-Ile hādımlar-Ile bir bāġa teferrüce gitdiler.*** (a.e. v. 236a). ※ ***Azdırmasun seni ṣaḳın ol ḳırnaġuŋ piçi!*** (Vāṣıf ʿOṣmān 1257 s. 50).

AD. **kırnak** II 'çalımlı, süslü gezen (kimse); güzel, titiz, çevik; cilveli, oynak' DS 2834 **<** ***kırnak*** I. ※※

AD. **kırnaş-**, b. ***kırmaş-***.

(Halk ağzı) **kırnata/kıranta** II/***gırnata***/***kırenete***/***krenete*** 'popüler bir çeşit çalgı' DS 2061 < İt. ***cornetto/cornetta*** 'daha eski başka bir nefesli çalgı, tahtatan' [***corno*** 'boynuz' + ***-etto*** küçültme eki, b. ***alborata*** ⊡] ya da Fr. ***clarInette*** ?? ※ ***Kıranta: klârinete XIX. yüzyıl Türkiye'sInde verilen ad.*** (K.Uz 1964 s. 38) ※ ***Sesi Denizli horozu gibi firaklı firaklı uzayan şekercinin horoz şekeri, Bahriye veya Topane mızıkasından ıskarta, krenete ve yahut büğülüsiyle Peruzun kantosunu, hayalî SalIhin Frengi zıplattığı yüz yıllık polkayı çalan macunundan değnek dolusu macun.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 14.IX.1942). ※ ***Çingene Sadık oğlunun takımı: Kendisi lavtacı, yanında bir kırenetecI, bir darbukacı, bir de zıllı maşacı.*** (S.M. Alus, Son Posta 25.IX.1943). ※ ***Bir tarafta IncesazIar, udlar, kemanlar, bir tarafta zurnalar, kreneteler, çIftenâralar, bir tarafta lâternalar, lâterne tefleri; mandolinil gItaralı Rum çalgıları.*** (S.M. Alus 1944 s. 98–99). ※ ***Çolak Seyfi kolunun kalkabildiği kadar dikmişti gırnatasının ağzını havaya.*** (R. Ilgaz 1969k s. 333). ※ ***Hemen yarın Kızılcalı Kör Calala haber veririm. Onların gırnatası da var. Tam çalgı sayılır***. (F. Baykurt 1971t s. 165). ***kreneteci*** 'bu çalgıyı çalan': ※ ***Kumandayı veren hep o. KrenetecIye "Taksim et!" diyor, hemen krenetecI başlıyor.*** (S.M. Alus 1944 s. 102). Krş. ***kılarnet.***

(Argo) **kıro/kırro** 'kaba saba, görgüsüz, taşralı (kimse)' H. Aktunç 1990 s. 172 < ***kır*** 'sahra, bozkır' veya 'kır saçlı' (?) + sondaki /***o***/ için Kürt şahıs adlarında kullanılan ***-o*** eki, b. ***hemşo*** ⊡. (Kürt. kur 'erkek çocuk',kuro 'hey oğlan' anlamına geldiğine göre bu seslenme biçimi ses ve anlam değişimine uğrayarak Tk.ye girmiştir. [Editörün notu]). ※ ***Şimdi şu kıroların içinde olacağıma İstanbul'da olacaktım.*** (E. Öz 1980 s. 96).※ ***Lumpenin yükselişindeki alaca neşeyi de görüyoruz onda. Kıro olmakla öğünen, "zampara" sözcüğünde "lider" anlamı ve tadı bulan kendine güvenen bir adam karşısındayız.*** (C. Süreya 1991 s. 277).

AD. **kırosna** 'bez dokunurken, dokunan kısım üzerine sarılan üstüvanî ağaç' THASDD 920 < Sl. (Rus. Ukr. Bulg. vs.) ***krosno*** 'dokuma tezgâhı' Tietze 1957 no. 106. ※※

kırp-, b. ***kırk-***.

AD. **kırpa** 'bez parçası' DS 2835 < Bulg. vs. ***kırpa*** a.m. Tietze 1957 no. 125. ※※

kırpık 'kırpılmış' ※ ***Parmakları koca bir tesbihin iri tanelerini devrederken kırpık bıyıklı dudakları da mütemadiyen kıpırdıyor.*** (H.R. Gürpınar 1933ş s. 59). 'kenarları eğelenerek yapılan harbi (hilesiz) zar' H. Kodaman 1944 s. 19. AD. 'halı yünlerinin makasla kesilen kısımları' DS 2835. ※※

kırpıntı 'kırpılan kumaşlardan kalan küçük parçalar' < ***kırp–*** + ***–ıntı*** eki, b. ***akıntı*** ⊡. ※ ***Büyükana torununu partal bir kırpıntı minderinin üzerine uzatarak...*** (H.R. Gürpınar 1933n s. 7). ※ ***Evde, o çarpık odanın köşesindeki yerini istiyor. Altında kırpıntı minder, önünde toprak mangal.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 21).

AD. **kırpıt–** 'kestirmek' DS 2836 < ***kırp–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli, b. ***acıt–*** ⊡. ※ ***Eline bıçağı aldı, bir "Destur!" daha çekti. Sonra bir çocuk sünetler gibi, kirpinin başını kırpıtıverdi.*** (F. Baykurt 1961k s. 94). ※ ***Gidin, önce şu sakalları kırpıtın!*** (F. Baykurt 1971c s. 256).

kırro, b. ***kıro***.

kır serdarı I 'eskiden kırlarda eşkiyanın ardına düşüp yolların emniyetini temin etmekten sorumlu kimse, jandarma' < ***kır*** II ve Fa. ***serdar***. ※ ***Bır fırḳa ḳır serdarı o havalilerde cevelan etmek üzereyken bizi gelip arkadan bastırdılar ve silahları terk birle teslim olmaya mecbur olduk.*** (E. Misailidis 1986 s. 228). ※ ***"Akibet Lehistan civarında bir kır serdarına tesadüf ederler. Aman tutuldular mı altınlar gitti demek olur!" —"Hayır canım, hele dur, serdar böyle silahlı posatlı derviş olmaz."*** (Feraizcizade 1979 s. 53).

AD. **kır serdarı** II 'serseri, işsiz güçsüz, başı boş dolaşan kimse' DS 2836 < ***kır serdarı*** I. ※ ***Garibi neresi, etrafta kaç tane polis, kanun, zaptiye var da, birinden biri yaḳına yanaşmıyor. "Bu rezalet, bu kır serdarlığı nedir?" Burası Eğridere mi? diyip Arnavudun hakkından gelemiyor.*** (S.M. Alus 1944 s. 108).

AD. **kırt**, b. ***kirt***.

AD. **kırtık/kirtik** 'bir damla, biraz, küçük miktar; ufalanmış sabun parçası' DS 2837, 2882–83 < Erm. (diyal.) ***kʻṙtʻik*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 804. krş. ***kitili*** 'çok ufak, bir parça' DS 2887 ve krş. ***kırpık.*** ※ ***Padişahın yarasına bir ḳırtık daha melhem süri. Padişah tam rahat oli.*** (Ş. Beysanoğlu 1966 s. 137). ※ ***İkinci baci deyi ki: "Bacım, senin gene bir kirtik sucın var; benimki heç yoh.*** (a. e. s. 191). ※ ***Anam anam, kurban anam, bi kirtik epmek vey!*** (Orhan Kemal 1949e s. 47). ※ ***Sorguya çekilenlerin sinirli ellerinin tutunduğu, yırttığı bölümlerde, yalnız oralarda, boz, kırtık kauçuk köpükleri dışarı taşmıştı. Öyle bir koltuktu.*** (T. Uyar 1985 s. 87).

kırtipil 'değersiz, bayağı, yarım yamalak' < ?? ※ ***Pek matah bir şey olsa kalkıp buraya kadar gelir miydi? Kim bilir ne kırtipilin birisidir. Belçikada tahsil ettim diyor ama hiç de böyle olmasa gerek.*** (S.E. Erten 1933 s. 102). ※ ***Saç sakala karışmış, suratsız, perişan, berbat bir herif, kendisinden daha kırtipil kemanını çenesine dayamış, taksim etmeğe çabalıyor.*** (Aḥmed Rāsim 1939 s. 290). ※ ***Aslında, dünyanın en fukara, en kırtipil hayvanat bahçesi burası. Hayvan çeşidi, iki elin parmaklarından azıcık fazladır belki, hepsi o kadar.*** (N. Güngör 1992 s. 57).

kırtlama, b. ***kırklama***.

AD. **kırtnak**, b. ***kındırak***.

AD. **kırza** 'büyümemiş ağaç' DS 2839 < Erm. (diyal.) ***grza(y)*** a.m. R. Dankoff 1995 s. 173 no. E30. ※※

kıs- 'sıkıştırmak; sıkıştırarak azaltmak, alçaltmak' TS 2519 < ETk. ***ḳıs-*** 'sıkıştırmak' Clauson 1972 s. 665–666. ※ ***Recep, şu dürbünlü tüfekleri kullanır gibi kullanırdı sapanı. Başını hafifçe sağa kırar, gözlerini kısar, uzun uzun beklerdi.*** (F. Duman 1999 s. 59). (geçişsiz fiil olarak): ※ ***Ali "Hoşt lan!" diye kovaladı köpeği. Köpek korktu, kıstı.*** (Tarık Dursun K. 1959 s. 75; belki de 'kuyruğunu bacakların arasına kıstı'). ***kısıp ḳıvır-*** 'tazyik etmek, sıkıştırmak, sıkıya koymak': ※ ***Hallyfe gėrü ḥācibi ḳısdı kıvırdı. Neylesün, ne sucı var? Ol-da 'ācizdür.*** (Ferec 855/1451 v. 220b).

kısa/kıssa I b.m. (uzun olmayan) DS 2844, C. de Carbognano 1794 s. 660. O. Blau 1868 s. 270 < ETk. ***ḳısġa*** a.m. Clauson 1972 s. 667. ※ ***Olma semiz yėmekden, sevmez Teŋri yoğunı, | 'Ömr ikidür, bilgil; ḳo ḳısayı, dut uzunı!*** (Sulṭān Veled 1958 s. 31). ***kısa et-*** 'kısaltmak' TS 2517: ※ ***Senüŋ-içün ḳazanub dururam, saŋa ḳodum. Oş giderem. Şükürlü ḳul ol ki artasın, eksilmeyesin. Fesād u ḥarām yöresine yörenme ki fesād u ḥarām 'ömri ḳısa ėder, evleri harāb ėder, düşmenleri sevindürür.*** (Ferec 855/1451 v. 91a). ***kısa günün kârı*** 'hiç olmamaktansa bu kadarı da iyidir': ※ ***Köylünün verdiklerini de arasına koydu ve ceketinin üst cebine yerleştirdi: "Kısa günün kârı" diye güldü. Sonra ıslık çalarak kasabaya doğru yürümeğe başladı.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 78). ***kısa kes-*** 'sözü uzatmamak': ※ ***Bunlar faydasız şeyler. Ḳışa keselim!*** (Maḥmūd Yesārī 1928 s. 209).

AD. **kısaç** 'kıskaç' DS 2839, ZTS 120, TS 2516–17, Meninski 1680 II, 3702 < ETk. ***ḳısġaç*** a.m. Clauson 1972 s. 667. ※※ Krş. ***kıskaç/kısçak.***

AD. **kısak** 'ufak direk' DS 2839 < Erm. ***kc'ak*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 349. ※※

kısarak 'biraz kısa, kısaca' < ***kısa*** + ***-rak***, b. ***acırak*** ⊡. ※ ***Bir kaç akşamdır, orada kısarak boylu, köse suratı, sırım gibi, elleri, kolları, yüzü dövmeler içinde bir herif peyda oldu.*** (Aḥmed Rāsim 1939 s. 15).

kısas 'bir suçluyu, başkasına yaptığı kötülüğü, tatbik ederek aynı şekilde cezalandırma' < Ar. ***ḳiṣāṣ*** a.m. ***Bu aralıḳda ḳara bıçaḳ cekübsegirdür gelür ki "Elbette ben bu ḳaḥbei boğazlaram, ḳışāş ėderem!" dėr.*** (Ferec 855/1451 v. 177a). ※ ***Bir żarb-ile işüŋ bitürevüm. Hele fāriġ ol, ümīddür ki ol bī-çārenüŋ ḳanın isteyüb ḳışāş ḳılıcın ḳanlu boynına vuram*** (S. Şeyḫ-oğlı 1973 s. 257).

kısçak, b. ***kıskaç***.

AD. **kısdırgaç/kıstırgaç** 'bir şeyi sıkıştırmak için sokulan ağaç çivi; saç tokası; çamaşır mandalı' DS 2840, 2844 < ***kısdır-*** + fiilden alet ismi yapan ***-gaç*** eki, b. ***atlangaç*** ⊡. ※ ***Durun, tamam değil daha. Leman, bir çift de kıstırgaçlı küpe, mavi boncuk küpesi, taktı Ayşeciğe.*** (F. Erdinç 1973 s. 64).

kısı, b. ***kısu***.

kısık 'dar yer, yarık; çatlak, iki dağ arasında sıkışmış ufak dere' DS 2840–41, TS 2518 < ***kıs-*** + fiilden partisip manasında sıfat yapan ***-ık*** eki b.

açık ⊡. ※ ***Zoru görünce, bizim aşiret de gelip bu kısığı seçmiş, taş-toprak demeden birer kulübe yapıp başlarını sokmuşlar.*** (F. Erdinç 1955 s. 109)

kısıl- 'itilmek, sığınmak; azalmak' (?) < ***kıs-*** fiilinin passivum (edilgenlik) hâli. ※ ***Ḳaçan-kim Bā-Yezīd͜ Hān ol vilāyetleri aldı, ol begler ʿAraba ḳısıldılar. Ḳaçan-kim Bā-Yezīd͜ Hāna Timür varṭası vāḳiʿ olınca Mıṣr sulṭānı sebebilen gene yėrlü yėrine vardılar.*** (F. Giese 1929 s. 67). ※ ***Diminin içindeki çocuğun sesi kısılmış; kıraca atılmış kurbağa gibi ağlayıp duruyordu.*** (M. Makal 1957k s. 17).

kısım, b. ***kısm***.

kısır I 'döl vermeyen' Meninski 1680 II, 3707 < etimoloji için b. Räsänän 1969 s. 267–68 ve H. Eren 1999 s. 239–240. ※ ***"E, dokuz çocuk hikâyesi?" — "Karıların ikisi de kısır." — "Karılar essah mı?" — "İşte onlar essah."*** (F. Erdinç 1948r s. 45).

AD. **kısır** II 'bulgur, soğan, biber, maydanoz ile yapılan yemek' DS 2841 < ***kısır*** I, etsiz ve yağsız olduğu için. ※ ***"Bilmem mi kısırı!" dedi Hilmi, girişti. Bu kısır modası da yeni çıkmıştı, parasızlıktan mı, güneydekilerin, Adana-Urfalıların işsizlikten göç ettikleri İstanbul'un mutfağını değiştirmelerinden mi?*** (L. Erbil 1985 s. 120).

kısırgan- 'esirgemek, bir şeyi vermekten çekinmek' DS 2842 < ?? ※ ***Kız bendehanededir. Şimdi sizden Allahın emri, peygamberin kavliyle istemeğe geldim. Eh, ne denir, kısmet imiş, adamcağız düğünü de kısırganmadan yaptı, neme lâzım.*** (F.C. Göktulga 1943 s. 24).

AD. **kıska/kıhsa/ıska** II/**isga** 'tohumluk küçük soğan, arpacık soğanı' DS 2491, 2554, 2556, 2842 < ilk ikisi için b. Ar. ***ḳizḥa*** a.m. Tietze 1958 no. 178; hepsi için menşei belli olmayan BizYun. ***ίσκα*** (íska) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 144. ※※ Krş. ıskala/iskelen.

kıskaç/kısçak 'demirci ocağındaki kızgın demiri tutmaya yarayan uzun kollu kerpeten' ZTS 120 < ETk. ***ḳısġaç*** a.m. Clauson 1972 s. 667; ikinci kelime birincinin métathétique varyantıdır. ※ ***Sonra bir kısçak ile ateşten farksız demir parçasını ocaktan alarak örsün üzerinde çekiciyle onu okşarcasına, öpücük gibi küçük küçük vuruşlarla biçimlendirir.*** (S. Şengil 1990 s. 30). ***kıskaca al-*** 'kıstırmak': ※ ***Şemsi kalkmasına fırsat vermeden çullandı üzerine yeni baştan. Ayaklarıyla iki yandan kıskaca almış, iki kolunu da dolamıştı boynuna.*** (R. Ilgaz 1969k s. 117). Krş. ***kısaç.***

kıskan- 'sevdiği kimsenin başkasıyla yakınlığını çekememek' < ETk. ***ḳısġan-*** 'to be mean, grasping, and the like' Clauson 1972 s. 667. ※ ***Gözinden ḳısḳanur, yā Rab, kişi sevdük nigārını, | Neçün saḳlamasun bārī yavuz gözden, yavuz dilden?*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 65).

kıskanç/kıskanc I (isim) 'kıskançlık, kıskanma' Meninski 1680 II, 3690 < ETk. ***ḳısġan-*** 'to be mean, grasping' Clauson 1972 s. 667 + fiilden nomen actionis (oluş ve kılış ismi) yapan ***-ış*** eki, b. dınç ⊡. ※ ***Lüçika'nın gösterdiği eser-i maḥabbet mi nāḳış? Her gün, her ān görişmeğe rāġıb değil mi? Ḳısḳanca değer emāre var mı?*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933ia s. 9). ※ ***͜Hānım onda ḳışġancından, ḥiddetinden ölür, bayılır.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 302 ※ ***Ḳalenderiŋ ağzından çıḳan bu ḳoca laḳırdısı yine benim sinirlerimi ḳızġın ḳışġancile bürüdü.***

(H.R. Gürpınar 1341 s. 265). ※ ***'Āşıḳ ḳışḳancdan raḳībini öldürüyor. Hemān hemān bütün cināyetler onuŋ için irtikāb olunuyor.*** (a.e. s. 375).

kıskanc/kıskanç II (sıfat) 'kıskanan, kıskanma âdetinde olan' < ***kıskanc*** I. ※ ***Sen geber, hey ḳısḳanc cadı!*** (E. Kömürciyan 1981 s. 127). ※ ***Gûya kocası çok kıskanç, fevkalâde celalli, aksi, damarsız bir adammış.*** (S.M. Alus 1944 s. 178). ※ ***Öteki de şöyle bağrıyordu: "Ben de bu kadının geçmişiyim. Dayılanma kıskanç herif! Sen bu kadını benden daha mutsuz etmişsin besbelli..."*** (N. Eray 1990 s. 51).

kıskı 'mengene, cendere' TS 2518 < ***kıs-*** + fiilden nomen instrumenti (alet ismi) yapan ***-kı*** eki, b. ***açgı*** ⊡. ※※

RD., AD. **kıskıç** 'çamaşır mandalı' DS 2843 < ***kıs***- + -***kıç*** b. ***atlangaç*** ⊡. Krş. ***kısdırgaç***. J. Eckmann 1940 s. 165. ※※

AD. **kıskıla-** 'kışkırtmak' DS 2843, 2886 < ***kıskı*** + ***-la-*** b. ***acabla-*** ⊡. ※ ***Topluluğu üstümüze kıskılıyor. Bizim, Murat Çavuş'la benim topluluktan yana belimiz pek. Aldırdığımız yok, yalnız gücenmelerini de istemiyoruz.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 178).

kıskıvrak 'sımsıkı, çözülmeyecek biçimde (bağlamak)' < ***kıvrak*** ve kuvvetlendirici ön takı (reduplication ve tezat ünsüzü. b. ***apakçıl*** ⊡). ※ ***O geldikden ṣoŋra ufacıḳ evin içi güller gibi, ḳış-ḳıvraḳ, ter-temīz, şen bir manẓara 'arż ediyordu.*** (E.E. Talu 1928 s. 6). ※ ***Mektepte keçi sakallıyı susturduğu halde, bu zındık karşısında kıskıvrak kalıyordu. Ne şeytanî bir kafası vardı: Mademki Kur'an insanlar için gönderilmişti, o halde onu anlaşılacak bir dille yazmalı ve okumalıydı.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 29).

kısm/BSTTk. **kısım** 'bölük, kesim' < Ar. ***ḳism*** a.m. 'çokluk içinden bir grup, sınıf, hizip', ms. ※ ***Bu işi köylü kısmı beceremez.*** (K. Bilbaşar 1941 s. 68). ※ ***Çocuk kısmı hürriyete daha çok âşık oluyor.*** (E.E. Talu 1935 s. 18). ※ ***Tren kısmı gece daha hızlı gider.*** (Kemal Tahir 1955s s. 155). Halk ağzında ikinci bir mülkiyet eki ile (b. ***barısı*** ⊡): ※ ***Erkek kısmısı işin safasını sürer, kadınlar cefasını çeker.*** (M. Seyda 1958 s. 29). ※ ***Mâmur gısmısında para olur mu?*** (E.E. Talu 1937 s. 40).

kısma (halk tababetinde) 'meme çocuklarında görülen bir hastalık hâli, DS 2843'e göre 'menenjit'. < ***kıs-*** + ***-ma***. ※ ***Lohusa üsüne başka bir lohusa kem gözle bakarsa kırkı karışır, o vakit kısma olur çocuk: Ağzı kısar, çene tutar, meme ememez, aç kalır.*** (L. Erbil 1985 s. 152-153).

Osm. **kısmet** I 'bölüşme' < Ar. ***ḳisma*** a.m. ***kısmet et-*** 'bölmek, taksim etmek': ※ ***Bu tavuḳ biz bėş kişiye ve bu iki hidmetkāra ḳısmet ėt. Rāst ėt, rāst ḳısmet ėderseŋ saŋa yigirmi diynār daḫı vėrürem.*** (Ferec 855/1451 v. 126b). ※ ***Bir ulu kārvān bozduḳ. Fülān viyrāneye girdük, ḳısmet ėderdük; nā-gāh ġüller peydā oldılar. İkimüzi öldürdiler, ekşerümüzi mecrūḥ eylediler. Māl u silāḥ anda yatur, ala*** (metinde ***ola) bilmezüz.*** (a.e. v. 220b).

kısmet II 'nasip, talih, kader, mukadderat, Allahın insana tayin ettiği yaşama hâli' < Ar. ***ḳisma*** a.m. ※ ***Ḳızuŋuzuŋ hīc günāhı yoḳdur ammā ḳısmet-i ṣoḥbet hemīndür.*** (Ferec 855/1451 v. 50a). ※ ***Ben bu aynalı ḳahve-ḫāneyi çok severim. Vapurla her geçişimde burayı muṭlaḳā içim çeker. Ḳısmet bu-güne imiş.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1928 s.

305). ***kısmet açıḳlığı*** 'bir genç kızın albenisi': ※ ***Münevvere şaşırıyordu, fabriḳada ondan güzelleri çoḳdu. Ne diye herkes onuŋla 'alāḳadār oluyordu? Bu ne ḳadar ḳısmet açıḳlığı idi?*** (M. Yesari 1928 s. 340). ***kısmeti çık–*** 'evlenme teklifi almak': ※ ***Ne zamandır boyuna ḳısmeti çıḳıyor, onu kaç kişi istiyormuş, fakat o bunların birini beğenmiyormuş.*** (S.M. Alus 1944 s. 72). ***kısmet olursa*** 'nasibimizde varsa, Allahın bizim için buyurduğu kısmet buna imkân verirse': ※ ***Bendenüŋ bir ḳac ġulāmı vardur, Cin saru gitmişdür, bāzirgānlige gidüb dururlar. İcāzetüŋüz, himmetüŋüz bile olursa varayım, anları ḳısmet olursa bulayım.*** (Ferec 855/1451 v. 130b). ***kısmetçi*** 'şans oyunları oynatan kimse': ※ ***Hepsini almasa bile, bir tanesini alamaz mı idi? Zor bir tarafı yoktu ki! Üç, dört metreden tahta simiti tam paketin üzerine oturtmak neydi sanki? Çocukken ufacık taşlarla, çok daha uzaklardan çarpık çurpuk kozalaklarla az mı baş yarmıştı? Kısmetçi sağ eline dizdiği halkaları sallıyarak, sol elinde tuttuğunu, seyredenlerin gözlerine sokacakmış gibi uzatıyor.*** (A.F. Oğuzkan 1951 s. 59–60).

kısmetlen– 'nasip olmak, payına düşmek' < ***kısmet*** I + –***len***– genişlemesi, b. ***abaplan–*** ⊡. ※ ***Urumelili dedeciğimin çobanını hatırladım: Çok güzel peynir helvası yapan bir garip çoban varmış, gelen geçen helvasından kısmetlenirmiş.*** (N. Meriç 1951a s. 9).

kısrak 'dişi at' < ETk. ***ḳısraḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 668–669; krş. H. Eren 1999 s. 240–241. ※ ***Kulaklarında koyunların çıngırak sesleri, yol alır. Daha alçak bir arazide, kırk göz sularının düdene karıştığı yerde kısrakların kuyruklarını sallıya sallıya nazlı nazlı otladıklarını görür.*** (Şahap Sıtkı 1958 s. 8).

kıssa I, b. ***kısa***.

kıssa II 'hikâye, fıkra, anlatış' < Ar. ***ḳiṣṣa*** a.m. ※ ***Ebu l–Ḳāsim baş yėre ḳodı, söze girdi, her miḥnet ve āfet ki Baṣra beginden ve veziyrinden gördi min evvelihī ilā āḫirihī cümlesi tafsiylini ḫaliyfeye şerḥ eyledi. Ḫaliyfe anuŋ ḳıṣṣasından müteḥayyir u müteġayyir oldı.*** (Ferec 855/1451 v. 10b). ※ ***Ḳıṣṣam uzundur. Melālet olmaz–ise söyleyeyim.*** (a.e. v. 98b). ※ ***Ḳıṣṣaı uzatma! Dilerseŋ bu dem varayım ol şāh ki bu māh aŋa 'āşıḳdur getüreyim, gendü ḥālini gendü diliyle saŋa şerḥ eylesün!*** (a.e. v. 30a).

kıst 'bölük, taksit; fahişelerden üç ayda bir alınan vergi' Meninski 1680 II, 3694< Ar. ***ḳisṭ*** 'kısım, taksit'. ※※

kıstırgaç, b. ***kısdırgaç***.

kısu/kısı 'daracık yer; sıkıntı; sıkıntıda olan' DS 2840, TS 2520 < ETk. ***ḳısığ*** a.m. Clauson 1972 s. 666–667. ※ ***Eger çi od u yėl u ṭopraḳ u ṣu, | Biri birine ḳılmaz ḳahr u ḳısu.*** (Fḫrī 1974 s. 256 no. 24). ※ ***Başım ḳısı, Naẓmī, düşüb ḳaldum ayaḳda, | Yaşum gibi oldum, n–ėdeyin, āh ki düşgün.*** (Naẓmī 1928 s.47).

kış I b.m. (soğuk mevsim) < ETk. ***ḳış*** a.m. Clauson 1972 s. 670. ※ ***Ṣandal gereklü olan kişi yazın bir yügrük olan ata biner–imiş, bilesinde et pārelerin alub ṣandaldın yaŋa segirdür–imiş. Gelen ḳarıncaya et bıraġur–imiş. Anlar ete meşġūl olıcaḳ, ol kişi varur ağaca 'alāmet eyler–imiş. Ḳış olıcaḳ varur–imiş, ferāġat–ile keser–imiş.*** (Ferec 855/1451 v. 147a). ※ ***Uc begi Şāh Melik Vidinden Eflāḳ ėline***

geçdi. Aḳın ėtdi. Ġāyet ḳış idi. (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 51). ***kış aitı ay*** 'bütün kış, kış boyu': ※ ***Bari kendi samanları pek mi bol diyeceksiniz? Ne gezer? Kış altı ay saman ağıdı ağladı bütün köylü.*** (M. Makal 1950 s. 98). ※ ***Gış altı ay yan gelir yatasınız. Gavelerde bacak sallasınız.*** (H. Sayın 1965 s. 63). ***kış boyu*** 'bütün kış': ※ ***Kış boyu doğru dürüst kalorifer yakmadılar. Dondurup buydurdular bizi.*** (M. Güler 1990 s. 224). ***kış günü*** 'kışın': ※ ***Kış günü bu kıyafetle sofaya çıkılır mı? Koş yatağına!*** (Sabahattin Ali 1937k s. 111). ***kış kıyamet*** 'korkunç bir kış havası': ※ ***Sarsıntıyı benim yaptığım meydana çıktı. Kumandan kışa kıyamete rağmen beni bahçedeki çayırda yatırdı ve bir daha kışlaya sokmadı.*** (Feridun Osman 1936 s. 109). ※ ***Bu kış kıyamette, vapurun içinde zevk için seyahat eden tek bir yolcu bile yoktu.*** (N. Tirali 1953 s. 10). ***kış yaz*** 'her mevsimde, bütün sene': ※ ***Beli nīm bükük olduġuna raġmen pek dlncdlr. Ḳış yaz ḳolları ṣıġalı, arḳasında beyāż bir entārile gezer.*** (Meḥmed Raʾūf 1331 s. 125). ※ ***Zaten bu serin taşlığın kış yaz en hâkim kokusu bu küf kokusu idi.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 155).

kış II 'ufak hayvanları kovalamak için çıkarılan ses' < ses taklidi kelimelerden. ※ ***Burnuna sinek konsa kış diyecek meramı yok.*** (S.M. Alus 1933p s. 79). ***kış kış et–*** 'kovalamak' < krş. ***kişele–***: ※ ***Ḳahveler içlldikden-ṣoŋra "Buyuruŋ, yuḳaru çıḳalım!" dėyüb kemāl-i şevket ile çavuşān rlkābda çevḳān çeküb͜ halḳı ḳış ḳış ėderek, aġalar üçlnüŋ daḥı ḳoltuġına glrüb fevḳānī bir dīvān͜-hāne-i gerdün-menende çıḳdılar.*** (ʿAlī ʿAzīz 1268 s. 100). ※ ***Buranın da sineğinden elâman. Ben dlylm binlerce, siz deyiniz milyonlarca. Kış kış demekle, mendil, bohça, masa örtüsü savulmakla savulur gibi değil.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 15.XII.1943).

kışala-, b. ***klşele-***.

kışkı at– 'kışkırtmak; teşvik etmek' (?) < ?? ※ ***Okumasın diye ben kitapları saklıyorum, siz de okusun diye kışkı atıyorsunuz!*** (M.Ş. Esendal 1958 II, s. 100).

kışkış *et-*, b. ***kış*** II.

kışkış taşları 'denizde balıkları ağın içine kovalamak için kullanılan ortası delik ipli taşlar' DS 2846 < ***kış*** II ve ***taş***. ※ ***Ağ attılar ve balıkları harmana tıkmak için kayığın tahtalarını tekmeleyerek podlma vurdular. Denize kışkış taşları, demirler atıldı. Balıklar dehşete düşsün diye pontal sırığlyle —tıpkı Deli Petro gibi— denizi uzun uzun dövdüler.*** (Reşat Enis 1947 s. 59).

kışla, b. ***kışlak***.

kışla– 'kışı geçirmek' < ***kış*** + isimden fiil yapan ***-la–*** genişlemesi. ※ ***Bu Menteşā oğlanları iki yıl Toḳat ḥiṣārında maḥbūs oldılar, ḳış ḳışladılar ve yaz yazladılar...*** (F. Giese 1929 s. 98). ※ ***Baʿdehü ser-ʿasker İbrāhīm paşaya ʿasākīr-i İslāmla Budīnde ḳışlamaḳ fermān olundı.*** (Ehvāl-i muḥāṣara-i Peç t.y. s. 2). ※ ***Bı-yıl Aynarızda ġışlėyin ġışı.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 256).

kışlak/BSTTk. **kışla** 'kışın barınılan yer; askerlerin toplu olarak barındıkları büyük yapı ve alan' DS 2846, TS 2521-22 < ***kış*** + isimden nomen loci (yer ismi) yapan ***-lak/-la*** eki, b. ***avlak*** II ⊡. ※ ***Ve ḳuş Timür'e Tersīsi ḳışla vėrdi ve Bulġar ḍaġın yayla vėrdi.*** (F. Giese 1929 s. 189).

※ ***Yollarda boş, yüklü arabalara rastlamışdı. Yaylalardan çekilüb ḳışlaḳ arayan yürükleri görmüşdü.*** (M. Yesari 1928 s. 287). ※ ***Yıllardan-beri yaylakdan kışlağa, kışlakdan yaylağa inip çıkan bu yürük aşiretinde böyle şeyler ola ola tabiî bir hal vaziyeti alıvermişti.*** (C.S. Gürler 1939 s. 51). ※ ***Şu tarih, kışlaya gittiğim; | Şu tarih, pişman döndüğüm.*** (F. Erdinç 1956 s. 36).

kıt I, b. ***kız*** III.

EOsm. **kıt** II 'kat' < ***kat*** kelimesinin varyantı. A. Zajączkowski 1937 II. 91. ※※

AD. **kıtal** 'yemiş toplamaya yarayan ucu torbalı çatal değnek; ağdan balık almak için kullanılan ağ kepçe' DS 1964, 2846 < Yun. (diyal.) ****κυτάλιον*** (kitálion) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 282; başka etimolojiler için b. Tietze 1955 no. 152, Kahane–Tietze 1958 no. 793, R. Dankoff 1995 no. 701. Krş. ***gedal***. ※※

AD. **kıtal–** 'kıtlaşmak, azalmak' DS 2846 < ***kıt*** + sıfattan böyle hâle gelmek manasında fiil yapan ***–al–*** genişlemesi, b. ***alal–*** ⊡. ※ ***Dükkânlara da idare ilen veriyor. Kıtalmış biraz tütün diyorlar.*** (İ. Tarus 1957v s. 79). ※ ***Para kıtaldıkça evin düzeni bozuldu. Eskisi gibi yüzlükleri çekip savuramıyorum, "Bankaya uğramadım, birazdan gider alırım." diyorum.*** (Kemal Tahir 1961 s.324).

kıtar I/**katar** I/**gater** 'taşıt dizisi, kervan; tren' DS 1935 < Ar. ***ḳıṭār*** < Fa. ***ḳıṭār/ḳaṭār*** a.m. Yu.A. Rubinçik 1970 II, 270; başka bir etimoloji için b. G. Doerfer 1967 III, no. 1500.

Osm. **kıtar** II 'organun' Meninski 1680 II, 3821. ※※

kıtık 'minder, yastık gibi şeyleri doldurmak için kullanılan keten ve kendir lifleri' < ?? H. Eren 1999 s. 241. ※ ***Ḳıtığı çıḳmış bir uzun minder.*** (S. Sezāʾī 1305 s. 41).

AD. **kıtım kıtım**, b. ***kıdım kıdım***.

(Argo) **kıtıpiyos/kıtipiyoz** 'değersiz, bayağı' H. Aktunç 1990 s. 172 < kelimenin son kısmı olan ***piyos*** herhâlde Yun. ***πιός*** (pyós) 'kim?' ile aynıdır, baş kısmı Ch. Symeonidis'in teklif ettiği ve H. Eren 1999 s. 241'in kabul ettiği şekliyle (***κι ατος***) bana biraz şüpheli görünüyor. (Tansu Açık ilk kısmı Yun. ***κατώ*** (kato) 'aşağı, alçak, düşük' kelimesi olduğunu bildirdi. [Editörün notu]). ※ ***Şaka değil, eniştemiz bugün Meclisi Āyanda âza; hem öyle kıtıpiyos âzalardan değil, en hatırlı nüfuzlulardan.*** (S.M. Alus 1933p s. 240–241). ※ ***Herif te arkamızda gıygıyını arttırdı. Hicazdan mı, hüzzamdan mı, uşşâktan mı, kıtipiyoz bir taksim yaptı.*** (Aḥmed Rāsim 1939 s. 290–291). ※ ***Kalafat yerindeki hıyara da... Bırak şu kıtıpiyozları!*** (R. Ilgaz 1991ç s. 126).

AD. **kıtır** I 'olmamış kavun, kelek' DS 2847 < ?? ※※

(Argo) **kıtır** II 'yalan' DS 2847, H. Aktunç 1990 s. 172 < ***kıtır*** I. ※ ***Lâfı kıtıra boğma, şu dakikada burada mı, değil mi? Bu evin içinde başka kimse yok mu?*** (S.M. Alus 1934 s. 358). ※ ***Köylünün çoğu bu kıtırı yutmuyordu ama, doğrusu ya, içlerine bir az da şüphe düşmüştü. Her halde bu yamasız elbiseli Ali, artık eski çoban Ali değildi.*** (B.S. Kunt 1948 s. 1937 s. 76). ※ ***O salaşta gelsin sohbet, yarenlik, gelsin kıtırlar. Malûm a avcı mubalağaları, atmasyonları meşhurdur.*** (S.M. Alus 1944 s. 140). ***kıtır at–*** 'yalan söylemek': ※ ***Selâmlık-***

tan sonra bir kira arabasına atlayıp orayı boylarız. Eve dönünce "Başmabeyincinin odasında lâfa mafa daldım." diye bir kıtır atarım, olur biter. (S.M. Alus 1933k s. 45). ※ ***Kim dedi bunu sana, Kâmil bey mi? Boş ver, kardeş, inanma sakın! Kıtır atıyorlar, moralimizi bozmak istiyorlar. Bizi İstanbul'dan sürmek kimin haddine!*** (A. İlhan 1973 s. 23).

kıtır III 'çok pişirilmekten kuru ve gevrek olan' < b. ***kıtır kıtır.*** ※ ***Küçük hanım az şekerli içer. Çayın koyusu, ekmeğin kıtırı.*** (T. Uyar 1971 s. 115).

kıtırda– 'kıtır kıtır gibi ses çıkarmak' < ses taklidi fiillerde normal teşekkül, b. ***çat*** ⊡. ※ ***Hiç de pahalı değilmiş. Yarım okka kesdirdlm. Bıçak kıtırdıyarak sol tarafını ayırdı.*** (R.H. Karay 1939a s. 144).

kıtır kıtır 'çok pişirilmekten ya da kızartılmaktan kuru ve gevrek bir duruma gelmiş olan' < ses taklidi ve ekspresif (kuvvetlendirici, açık ve net olarak gösterici) tabirlerden. ※ ***Çiçeği burnunda, çamuru karnında Lânga hıyarı diye dillere destandı. Körpe, kıtır kıtır, hâzâ badem!*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 20.VII.1942). ※ ***Ne diyorsunuz? Vallahi, paşa dayım beni öldürür, hele ağabeyim kıtır kıtır keser alimallah!*** (S.M. Alus 1944 s. 31). ※ ***Asıl zavallı olan, kadın. O belki bugün kıtır kıtır açtır. Azrallle pençeleşiyor.*** (Reşat Enis 1945 s. 46).

kıtlpiyoz, b. ***kıtıplyos***.

AD. **kıtkımıl/kıtkımır/kıtkımıt/kıt mıt/kıtkıdırım** 'kıtı kıtına' DS 2348 < ?? ※ ***Ona inandılar ve kıt kımıt bir maaşla kampa bekçi tayin etdller. Gel gelelim sigaraya yetmiyor aldığı para.*** (F. Erdinç 1948r s. 46). ※ ***Çocuğu dizine yatırıp kurtlu kulağın içine dikkatle baktı. Kurtların birkaçı kıt mıt görünüyordu.*** (F. Baykurt 1961k s. 51). ※ ***Kır Abbas usulca yere yattı. Yüz aşağı kapandı. Kıt kımır gine görebillyordu onları.*** (F. Baykurt 1967k s. 104).

kıtla– '(şeker vb.) ısırmak' < ***kırık*** + ***–la–***, b. ***acabla–*** ⊡. ※※

kıtlama, b. ***kırklama***.

AD. **kıtlat–** 'masaj yaparken kıt sesini çıkarmak, kütletmek' < ses taklidi kelimelerden, ***–la– ile yapılan*** fiilinin (b. ***ağla–*** ⊡) causativum (ettirgenlik) hâli, b. ***acıt–*** ⊡, krş. ***kütlet–***. ※ ***Harmanlar kalktı. Samanların çekilmesi bitti. Erkekler öküzlerin kuyruklarını kıtlattılar. Götürüp kuyunun başında sırtlarını, kafalarını yudular, taradılar.*** (F. Baykurt 1967k s. 198).

AD. **kıt mıt**, b. ***kıtkımıl***.

Kıtmir/kıtmir 'yüzlerce sene bir mağarada uyuyan Ashab–ı Kehf'le beraber kalan köpeğin adı; köpek' < Ar. ***Ḳiṭmīr*** a.m. ※ ***Vefa yangınına kadar Şehzadebaşı çarşısında Boncuğun evlât ve ahfadından bir kıtmir bulunmıyan dükkân yok gibiydi. Nihayet bastı bacak bilmem kaçıncı gebeliğinden kurtulamayıp gitti.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 6.V.1942).

kıvām '(bir sıvının) koyuluk derecesi; doğru ölçüsü' < Ar. ***ḳiwām*** 'destek, esas'. ※ ***Karpuzların bu kadar büyük, kalın kabuklu, iri çekirdekli ve leziz olma[sı]nın nedeni, boranhanelerden özel olarak getirttiği güvercin gübresini tam kıvamında kullanmasıydı.*** (M. Margosyan 1996 s. 95–96). ***kıvamını bul–/kıvāmına gel–*** 'kıvamına erişmek,

ölçüsünü doldurmak': ※ ***Herkes horultuda, burnunun dibinde top patlasa, bacağından sürüklense, haberi yok. Gel gelelim enişte bey, dimdik, okkalarla rakı devirdiği halde, kıvamını bulamadığı için azaptan kıvranıyor.*** (S.M. Alus, Son Posta gaz. 7.X.1944). ※ ***Şimdi canım sıkılırken budala gibi lâf edip beni günaha sokma. Kıvamına gelip keyfi çatmış. İçindeki zıkkımı çıkarmak ister mi? Razı olsa evel allah, saniyesinde gasyan ettirirdim.*** (S.M. Alus 1934 s. 199).

kıvan-, b. ***kığan-***.

kıvanç 'sevinç, neşe' DS 2849, Meninski 1680 II, 3776 < ETk. ***küvenç*** 'gurur' Clauson 1972 s. 689–690. (Bu birleştirme gerek ses, gerekse anlam açısından kabul edilebilir değildir. ETk. ***küvenç***, BSTTk.nde ***güvenç*** olarak yaşamaktadır. [Editörün notu]). ※ ***Yanlız şu kadar söyliyeyim: Baldız içli romanlardan, âşıkça şiirlerden pek çok kıvanç duyardı. Şinaver Bey de bundan pek hoşlanırdı.*** (S.E. Erten 1936 s. 25). ※ ***Çingene çipil gözlerini ışıtırdı. Haklı. Ancak o zaman kızının yüklü olduğunun farkına vardı. Ve o zaman kuru yüzünde dede olmanın kıvancı parıldadı.*** (S. Şengil 1943 s. 104).

EOsm. **kıvandur-** 'güvendirmek, memnun etmek' < ***kığan-/kıvan-*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Dạhı bunuŋ emsāli pend-i bī-südlarla ṭayifa-ı meẕküri̮ hoşnüd u rāżī ėdüb işlü işine münteşir ve bu iʿtiḳādlar-ile her birini burclarında cünbişlerine mübāşir ėdüb ḳıvandurub göndürür.*** (A. Bombaci 1946 s. 80).

kıvılcım, b. ***kığılcım***.

AD. **kıvıl kıvıl/gıvıl gıvıl** 'toplu olarak hareket etmeyi, kaynaşmayı anlatır; durmadan harıl harıl çalışmayı anlatır' DS 2063, 2850 < ?? ※ ***İlahi yarabbim, orası mahşer! Canlı bir çiçek, kelebek bahçesi gibi, bin bir renk kıvıl kıvıl dönüp duruyor.*** (İsmail Galib 1932b s. 13). ※ ***Ocaklar, yâni derde derman ocakları, çevremizde gıvıl gıvıl. Adamın dizine sızı, gözüne boz iner, karnı ağrır, bilmem daha nesi olur, haydi ocağa!*** (M. Makal 1950 s. 92).

kıvır- I 'bükmek, çevirmek, kıçını sallamak, dönmek' < ?? ※ ***Doktorun karısı genç ve güzeldi. Kalçaları öyle dolgundu ki, öyle kıvırıyordu ki!*** (T. Yücel 1954 s. 58). '(Avrupa tarzında) dansetmek': ※ ***Evinde bir rafadan yumurta pişirmesini bilmez ama çaylarda tango kıvırmasını pek bilir!*** (İsmail Galib 1932de s. 5). ※ ***"Gel şuraya, sen de kıvrıl! Ne olacak bu dünya? Bir söylersin, iki kıkırırsın*** (belki düzelt: ***kıvırırsın***?), ***canın cehenneme gider, sen de kurtulursun, âlem de senden kurtulur." —"Sen benim kıvırdığımı gördün mü?"*** (Aka Gündüz 1940 s. 15).

(Argo) **kıvır-** II 'başarmak, hakkından gelmek; elde etmek, kazanmak' H. Aktunç 1990 s. 173 < ***kıvır-*** I. ※ ***Ah, şimdi ne cevab ḳıvırayım?*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 187). ※ ***Nasrettin Hocanın eşeği misin sen? Kıvıramıyacaksın bu işi.*** (R. Ilgaz 1959 II, 104). ※ ***Maşallah! Bir oturuşta yarım somunu kıvırıyor. Pehlivan, mübarek!*** (E.E. Talu 1935 s. 5).

kıvırcık I 'küçük kıvrımları olan (saçlar, tüyler); kıvırcık tüyleri olan (hayvan).' < ***kıvır-*** ve ***kıvır kıvır.*** ※ ***Andan ḳırḳ ḳıvırcuḳ, gözleri ḳara, temām āletlü develere yükletsünler.*** (Ferec 855/1451 v. 120b). ※ ***İkisi de Arnavuttu. Akrabaydılar. Biri orta yaşlıydı, asıl dondur-***

macımız, öbürü ise çok gençti. Ona "kıvırcık" derdik. Saçları kıvır kıvırdı. (Memet Fuat 1998 s. 224). 'bazı ırkçı gruplarda beğenmedikleri hasımları için kullandıkları tahkir edici lakap' ※ ***Avusturyalı maden mühendisi Dorfmeister'in karısını ... kirleterek savuşanların hâlâ yakalanamayışlarının hesabını sormuştu. Demişti ki: –"Vali sıkıştırıyor, herif sıkıştırıyor. Daha ne kadar bekleyelim?" –"Beyim bu işi Lâzlar yapmıştır, Kıvırcıklar yapamaz." –"Ne demek o?" –"Kıvırcıklar dediğim mi? Haa, Beyim... Vakfıkebir, Sürmene, Hopa gibi yerlerden gelenlerin ağzında Zonguldak köylüsünün adı Kıvırcıktır. ... Hep 'Kıvırcık' der dalgalarını geçerler."*** (M. Seyda 1970 I, 15–16). Başka bir misal için b. Aḥmed Rāsim 1328 s. 63–64.

kıvırcık II 'Türkiyede yetiştirilen uzun, ince kuyruklu bir koyun cinsi' Selahattin Batu, *Türkiye Koyun Irkları* s. 17. < ***kıvırcık*** I. ※※

AD. **kıvırdım** 'gelin çeyizi' DS 2850 < ?? ※※

kıvır kıvır/kıvırkıvır 'kıvrımlı, kıvırcıklı' < predicate intensifier (yüklem yoğunlaştırma), b. ***apal apal*** ⊡. ※ ***Maşallah, üzüm gibi gözler, kıvır kıvır kirpikler, elma gibi yanaklar, kiraz gibi dudaklar, inci gibi dişler!*** (S.M. Alus 1933k s. 42–43). ※ ***Bir sabah erken saatlerde, kıvırcık saçlı ya da uzun zamandır yıkanıp taranmamaktan saçları kıvırkıvır olmuş bir oğlan çocuğu içeri girdi.*** (A. Nesin 1988 s. 8).

kıvır zıvır 'ehemmiyetsiz, ihmal edilebilir; derme çatma' < ***kıvır*** kelimesine dayanan ***/z/*** ile başlayan ekspresif (kuvvetlendirici, açık ve net olarak gösterici) tabirler, b. ***kambur kanbur*** ⊡, krş. ***ıvır zıvır*** a.m. ※ ***Evet, şeker, tuz filan değildik: gel gelelim, boşanacak yağmur da öyle kıvır zıvır yaz yağmurlarına benzemiyordu.*** (Aḥmed Rāsim 1939 s. 41). ※ ***Mektep onu sıkıyordu. Bir sürü "kıvır zıvır" "bey çocukları" ile düşüp kalkamıyacağını söylüyordu.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 18–19).

AD. **kıvkı**, b. ***kevki***.

AD. ***kıvrad-/kıvrat-/gıvrad-*** < ***kıvır-*** fiilinin birçok manada varyantı: ※ ***Her bir bilgileri çabuk çabuk belleyin! Okumayı eyi sökün, yazıyı da gıvradın, kerratı eyi bişirin!*** (F. Baykurt 1961ı s. 211). ※ ***Kır Abbası ardına düşürüp vardığında, odasında oturmuş, bıyıklarını kıvratıyordu.*** (F. Baykurt 1967k s. 113). ※ ***"Gine hep birlikte düşünelim!" —"Ben komşuyu kıvratırım."*** (a.e., s. 129). ※ ***"Her yanımız bok oldu bu işlerin içinde!" dedi kendine. "Uluguş gıvradıyor hepicimizi!"*** (F. Baykurt 1971t s. 194).

AD. **kıvrak** I 'kara bezden yapılmış köylü kadın yeldirmesi, ferace' DS 2851, 2525, Meninski 1680 II, 3830 < ***kıvra-*** 'buruşup toplanmak' + fiilden isim yapan ***-k*** eki, b. ***acuk/acık*** ⊡. ※ ***Bazan kıvraklarını başlarına atıp boşlukta sallanan kollarını rüzgârda uçurarak bir kaç yetişkin kız gelir ve pamukaki ile tel yaldız seçerdi.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 30). ※ ***Kadınlar kara kıvraklı. Çenesiz, kaşsız, burunsuz, tek göz.*** (V.O. Bener 1957 s. 19).

AD. **kıvrak** II 'aceleci; çevik, çalışkan; güzel, şık; hızlı; kıvrımlı' DS 2851–52 < ***kıvır-*** + ***-ak*** eki, b. ***çolak*** ⊡. ※ ***Radyoda bir Yunan istasyonu. Kıvrak akordeon. Rumca şarkılar.*** (A. Yurdakul 1991 s. 197). ※ ***Piyanist kadının parmaklarında kıvrak Arjantin tangoları.*** (A. Yurdakul 1993 s. 96).

AD. (?) **kıvrak** III 'fahişe; namussuz kadın' < ***kıvrak*** II. ※ ***Yüz yıllık Bakırların konağını çengi hanına çevirdin. Yedi köyün kıvrakları eşiğimizi çiğnediler, odalarımızı kirlettiler. Alay alay karga uçurmuş karıları eve topladığın yetmiyormuş gibi, Çamlıderelere, Kızıltepelere. daha da nerelere gitmeler!*** (M. Yesari 1930 s. 48–49).

kıvrak IV 'sıkı, kuvvetli' < ***kıvrak*** II. Krş. ***kıskıvrak.*** ※※

AD. **kıvranka** 'ağırlık ölçüleri' DS 2852 < Rus. ***grívenka*** a.m. Tietze 1957 no. 48. ※※

AD. **kıvrat-**, b. ***kıvrad-***.

kıvrıl- I 'dar bir yere büzülerek yatmak; bükülüp katlanmak' < ***kıvır-*** fiilinin passivum (edilgenlik) veya reflexivum (dönüşlülük) hâli, b. ***açıl-*** ⊡ ※ ***Andan ol ejdehā geldi, taḫt üzerine çıḳdı, çörek gibi ḳıvrıldı, yatdı.*** (Ferec 855/1451 v. 101b). ※ ***Bükülüp kıvrılan, kolayca esneyebilen bir lastikten dokunduğu besbelli egoları ve önyargısız ilgileriyle kolayca tanınan bu karakterler sevecenliklerini tutumsuzca harcarken, aramızda insan kılığında dolaşırlar.*** (B. Uzuner 1994 s. 73).

kıvrıl- II 'köşeyi dönmek' < ***kıvır-*** fiilinin passivum (edilgenlik) veya reflexivum (dönüşlülük) hâli, b. ***açıl-*** ⊡ ※ ***Gazino tarafına doğru hızlı hızlı yürüdüm; öteden kıvrıldım. Yan kapıdan haydi dışarı.*** (S.M. Alus 1944 s. 26). ※ ***Biraz gittikten sonra sola kıvrıldılar. Gene biz peşlerinde.*** (a.e. s. 56). ※ ***İlerdeki köşeyi dönünce kıvrılınca Yamören görünecekti.*** (Kemal Tahir 1957k s. 286). ※ ***Caminin çenesinden kıvrıldılar.*** (F. Baykurt 1971t s. 206). ※ ***Biz de o sırada kahvenin köşesini kıvrıldık.*** (A. Özyalçıner 1991 s. 79).

kıvrım kıvrım kıvran- 'sancıdan vücut eğilip bükülmek' < ***kıvran-*** ve predicate intensifier (yüklem yoğunlaştırma), b. ***apal apal*** ⊡. ※ ***Enişte beyimiz şancılı adamdır; raftan sünger düşse kıvrım kıvrım kıvranır.*** (S.M. Alus 1933p s. 167). ※ ***Bir kaç yıl önce, bu haberi duyunca saçını avuç avuç yolar, kıvrım kıvrım kıvranırdı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 39).

AD. **kıy** 'kenar' DS 2854, TS 2525–26. ***kıyı*** kelimesinin varyantı. ※ ***Oşbu yaḳında bir su ḳıyında bir zāhid ve oruc dutucı çetük var. Her giz ḳan dökmez ve canaverler incitmegi revā görmez.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 79).

kıy- I 'kesmek, biçmek, öldürmek' < ETk. ****ḳıd̲-*** 'to cut on the slant' Clauson 1972 s. 595. ※ ***Yėre otur, ḳılıcı elüŋden gider. Ben vaṣf-ı ḥālümi saŋa şerḥ ėdeyin, andan soŋra ölmege lāyiḳ-isem ḳıyasın; eger olmalu-yisem ḳoyasın!*** (Ferec 855/1451 v. 110a). 'acımadan öldürmek': ※ ***"Yaradan Taŋrı ḥaḳıycün göŋlümdeki oldur ki Melike dergāhından dönicek yolda uyurken başın gövdesinden cüdā ḳılam," dėdi. Melike eyitdi: "Bir ʿavratdan ötürü ḳardaşuŋa nice ḳıyarsın?" dėdi.*** (a.e. v. 185b). ※ ***Zen-i bāġubān eyitdi: "Cān-ı māder! Eyü ḳurtulduŋ. Bir ʿavratdan ötrü cāncuġazuŋa ḳıyma!" dėdi.*** (a.e. v. 201b). ***kıyama-*** 'acımaktan eli varmamak, yüzü tutmamak': ※ ***Ḳız firāḳına döyemedi, viṣāle doyamadı, gendüyi bıraḳmaġa ḳıyamadı.*** (a.e. v. 8b). ※ ***Göŋlüm diledi, on biŋ diynāra satuŋ aldum, eve getürdüm. Sevdügümden ḳıyamadum ki kemāle ėrişmedin buŋa yoḳayam. Ėrişince ṣabr ėdeyim, mücerred temāşāya ḳāniʿ olayım dėdüm.*** (a.e. v. 97a). ※ ***Birisi diledi-ki tiyġ-ile çala.***

Şeh-zādenüŋ cemālin gördi, ḳıyamadı, eyitdi: "Dirīġ yigitligüŋe ki gendüŋi esirgemezsin. Dur, bundan git!" dėdi. (a.e. v. 200a). ※ ***Ol merdek-i baḫīlden şikāyet ėtdi: "Bir lāġar deveyi bizüm-içün ḳurbān ėtmege ḳıyamadı!" dėdi.*** (a.e. v. 233b). Meninski 1680 II, 3828'e göre bu fiil Dativus'tan (yönelme durumu) başka Accusativus'la (belirtme durumu) da kullanılır: ※ ***Hanım hemşire, ben seni kıyamıyacağım. Seni öldürmeğe benim ve kalbimin şehadetine bakar isen, üzerinde bırakılan kabahati tasdika da dilim varmıyacak.*** (Aḥmed Midḥat 1942 s. 30–31).

kıy- II 'acımadan vermek, esirgememek, feda etmek' < ***kıy-*** I (?) ※ ***Hādım ḫurrem oldı, eyitdi: "Höcam bu ma'nīye vāḳıf olursa beni aŋa bağışlar," dėdi. Dahı eyitdi: "Hey yoḳ! Höcaŋ hasīsdür, bağışlamağa ḳanda ḳıyar!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 223a).

kıy- III 'çok küçük parçalara ayırarak kesmek, doğramak'; ***et kıymak***, maydonoz kıymak. ※ ※

kıyafet 'giyim; resmî giyim' < Ar. ***ḳıyāfa*** 'zevahir, kılık, giyim'. ※ ***Acele yenen öğle yemeklerinin aksine akşam yemeklerine kızların okul kıyafetlerini değiştirip süslenerek gelmelerini isterdi.*** (A. Kulin 1997 s. 45–46). ***kıyafet düşkünü*** 'kötü giyimli': ※ ***"Zavallı, kendini neḳadar idāreden 'āciz. Bu Fransız żābiṭi onu hayli hırpalamış ṣanırım." —"Güzel ḳadın, faḳaṭ ḳıyāfet düşkünü".*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1928 s. 217). ***kılık kıyafetsiz*** 'kıyafeti düzgün olmayan, kılıksız': ※ ***Yanında, leylek gibi iki haremağası; ikisinin de elinde gümüş saplı kırbaç; kılık kıyafetsizce kadınlara "İçeri girmek yasak!" diye yapıştırıyorlar kırbacı.*** (S.M. Alus 1933p s. 72).

AD. **kıyak** I 'vurucu, kırıp dökücü, zalim, hunhar; yiğit, yürekli' DS 2854, 2855, TS 2529 < ***kıy-*** + ?? ※ ***Bunları en ziyade yıldıranlar ḳıyaḳlar idi. Çünki ḳıyaḳ'ıŋ şaḳası yoḳdur. Çekdiği gibi urur. Neresinden? Neresi bıçağınıŋ ucuna gelir ise, neresi ṭabancasınıŋ nişāngāhı beğenirse!*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 331). ※ ***Kıyak mart dokuzu fırtınasını unutmıyalım. Amedeni çaylağa ... sevinmiyelim.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 21.1.1943).

(Argo) **kıyak** II 'iyi, hoş, üstün' H. Aktunç 1990 s. 173 < ***kıyak*** I. ※ ***Kıyak plân değil mi?*** (S.M. Alus 1934 s. 214). ※ ***Kelleyi buldun mu ne?" —"Bildiğin gibi değil, uçuyorum! İçimde bir ferahlık... Şarap kıyakmış.*** (Orhan Kemal 1951s s. 44).

Osm. **ḳıyāḳī** 'bir topluluğun bir ağızdan çıkardıkları, ses gürültü' TS 2528 < ?? kelimenin etimolojisi anlaşılmıyor. ※※ 'kıyasıya, haddinden fazla, mükemmel': ※ ***İ'zāz-ı tāmm-ile vezīri aldı, sarāya girdi, taḫt üstünde oturdılar. Ṭa'āmlar, cāmlar geldi, yėmek içmek oldı. Dün yarusına degin ḳıyāḳī ṣoḥbet ėtdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 5b). ※ ***Vezīrler, nedīmler, ḥācibler bile bindiler, geldiler ḥavż üzerinde oturdılar. Ṣoḥbet-u 'işret ḳıyāḳī gecdi.*** (a.e. v. 203a).

(Argo) **kıyak yap-** '(birisine) iyilik yapmak' H. Aktunç 1990 s. 173 < ***kıyak*** II ve ***yap-***. (Bu deyim ***kıyak çek-*** biçimiyle de yaygındır. [Editörün notu]). ※※

kıyam 'ayağa kalkma' < Ar. ***ḳiyām*** a.m. ***kıyam et-***'ayağa kalkmak': ※ ***Bir bezle ḳumāş cıḳıcaḳ geydürdiler, şīb-i aṭlas egnine bıraḳdılar, şāhī-i hindubārī başına sardılar. Ḳatıra bindürüb ḳāżī maḥfiline getürdiler. Ḳāżī ḳıyām ėtdi, sağ yanına aldı.*** (Ferec 855/1451 v. 13b).

kıyāmet I 'dünyanın sonunda ölülerin dirilip mezarlarından çıkmaları' < Ar. ***ḳiyāma*** a.m. ※ ***"İmdi benüm-ile senüŋ araŋda diydār ḳıyāmete ḳaldı," dėyü nā-bedīd oldı.*** (Ferec 855/1451 v. 90a). ***kıyamete degin/kıyamete dek*** 'dünyanın sonuna kadar': ※ ***Ḳıyāmete degin bu ḥikāyetüŋ melikler ḳatında söyleniser.*** (a.e. v. 27a). ※ ***Hemīn bu doġar ki ıraḳda yaḳında bu iş işidile, ḳıyāmete dek bu bed-nāmlik adı‿ḫānedānuŋda ḳala.*** (a.e. v. 99a). 'dünyada kötülük yapanların cezalandırılacağı mahşer günü': ※ ***Baŋa merḥamet ėdüŋ, feryād ėrişüŋ, yoḳsa ḳıyāmet güninde benüm elüm sizüŋ yaḳaŋuz[da] olısardur.*** (a.e. v. 181b). ***kıyamet günü*** 'dünyanın sonunu düşündürebilecek korkunç hava durumu': ※ ***Ol-dem ol yėrden taʿciyl-ile revān oldılar. Geceye dek gitdiler. İttifāḳ gece ėrişdükde bulıt ḳopdı, ḳar u ḳay u yaġmur u ruʿūd u bürūḳ u ṣavāʿiḳ , riyāḥ, ʿāṣife belürdi, ḳıyāmet güni gecesiydi.*** (a.e. v. 131b). ※ ***İçkililerin baş belâsı son ḳadehdi. Her uğursuzluk ondan çıkar, kıyamet ondan kopar.*** (S.M. Alus 1944 s. 118). ※ ***Reha bey baktı ki olmıyacak, o canım cümbüş, ahengin arasında kızılca bir ḳıyamettir kopacak, hemen araya girdi.*** (Aḥmed Rāsim 1939 s. 188).

(Konuşma dili) **kıyamet** II 'çok büyük rakam, sayısız' < ***kıyamet*** I. ※ ***Arkadaşım, koskoca şehir bunun burası. Kıyametin toktoru var. Gökteki yıldız nasıl, sayılmaz. Burada da o kadar toktor var, sayılmaz.*** (F. Baykurt 1955 s. 40). ※ ***Getmiş doğru İstanbul'un Boğaziçisine. Bir böyük ev yaptırmış. Yedi kat. Evinin her katında dört tane eyleştirmiş, kiracı. Kıyametin parasını alıyormuş aydan aya.*** (F. Baykurt 1959y s. 25).

(Konuşma dili) **kıyamet** III (sıfat veya zarf olarak) 'çok iyi, şahane, mükemmel': ※ ***Bāġda ḥaşr olduġum bir serv-ḳāmetdür yine, | Dōstlar ḥālüm benüm ġāyet ḳıyāmetdür yine.*** (Ẕātī 1987 III, 155). ***Ḳaddüŋe bu şiʿri kim, ey serv-ḳāmet, baġladum, | Mürdeler iḥyā ėder, ġāyet ḳıyāmet baġladum.*** (Ẕātī 1970 II, 413).

kıyan 'dağdan akan azgın sel' S. Tezcan 2001 s. 110. < b. Tezcan a.e. ※※

kıyas 'bir sayma, benzeterek hükmetme' < Ar. ***ḳiyās*** a.m. ※ ***Ġaybı, Taŋrıdan artuḳ kimse bilmez ammā vehm u ḳıyās her kişide vardur. Vehm u ḳıyās ile bildüm.*** (Ferec 855/1451 v. 173a). ※ ***Bunuŋ ol-ḳadar niʿmeti vardur ki ḳıyās anuŋ yöresine uġramaz.*** (a.e. v. 216b). ※ ***İşledi. Ol-ḳadar ṣadef çıḳardı, ḳıyāsını Taŋrı bile.*** (a.e. v. 230a).

kıyāsa 'Nil nehrinde kullanılan bir kayık tipi' Pīrī Reʾīs 1935 s. 715; (orada resmi var) < ?? ※※

kıyasen 'kıyas ederek, karşılaştırarak' < Ar. ***ḳiyāsan*** a.m. (***ḳiyās*** + isimden zarf yapan ***-an*** eki, b. ***aceleten*** ⊡). ※ ***Benim delikanlılığımda av merakı, bilhassa bıldırcın avı, bu kadar alıp vermişken o zamanın avcılığa heveskâr paşazadeleri, sonra asıl zenaattan olan tabaka derlerdi ki: "Bugünkü avlar 20-30 sene evvelkilere kıyasen metelik mi eder? Bu gördükleriniz çocuk oyuncağı!"*** (S.M. Alus 1944 s. 137).

kıyasıya 'müthiş, şiddetli, korkunç' < ***kıy-*** + ***-ası*** eski gelecek zaman partisipi ve dativus adverbialis (zarf işlevli yönelme durumu), b. ***çıldırasıya*** ⊡. ※ ***Uysal bir adamım. Uysal bir yaşamım var. Gene de işte, arada bir, başkaldırmayı düşünebiliyorum. Kendimden başka kimsem kalmadığına göre başkaldıracak, kendime kıyasıya kafa tutuyorum.*** (P. Kür 1983 s. 81).

kıyasla– ‘karşılaştırmak’ < ***kıyas*** + ***–la*** genişlemesi. ※ ***Kâğıdı ütüledikçe lâcivert renkli satırların arasından titrek, açık kahverengi yazılar belirmeye başladı. İbrahim’in geçen yıldan kalan ders notları vardı bende. Mektuptaki yazıları ders notları ile kıyasladım, aynıydı.*** (A. Ümit 1990? s. 68).

AD. **kıyı** ‘kenar; sınır; tenha’ DS 2855 < ETk. ***kıḏıġ*** a.m. Clauson 1972 s. 598. Krş. ***kıy.*** ※ ***Hasan, Arap Zeynel ile Topuz Süleyman vakasından sonra Mediha ile daha kıyı yerlerde buluşup biraz dolaşmışlar, birbirlerine samimî sevgilerinden bir hayli dem vurmuşlardı.*** (O.C. Kaygılı 1938 s. 91). ***kıyı bizi*** ‘bir kunduracı aleti: ※ ***Şīrvānī gibi ince bėlin ḳucmaġ İsterseŋ | Bize ḳıyı bizin çalar ol serv–İ gül–‘iẕār.*** (Ẕātī 1967 I, 309). ***kıyı bucak*** ‘göze batmayan, kuytu yerler’: ※ ***Bilirsiŋ yā, eskiden beri ava merāḳlıyımdır. Ḳarlar baṣdırmadan ḳıyıyı bucağı eyice öğreneyim diyorum.*** (M. Yesari 1928 s. 280). ***kıyı çiz–*** ‘yan çizmek’: ※ ***Başmaḳcılar ḳıyı çizeler.*** (M. Çavuşoğlu 1877 II, 151). ※ ***Görüben noḳta gibi ortaya atdı beni çaẖ, | Başladı gendü ḳıyı çizmege pergār gibi.*** (Āhī, A.N. Tarhan 1949 IV, 81). ***kıyı kıyı kaç–*** ‘köşe bucak kaçmak’: ※ ***Ve sen, gözünü budaktan esirgemiyen Halil’İm, | Kıyı kıyı kaçardın sohbetimizden.*** (R. Ilgaz 1944 s. 13). ***kıyıdan paçadan akraba*** ‘uzaktan akraba’: ※ ***Muhtara kıyıdan paçadan akraba çıkanlar, yahut muhtar kolundan olanlar...*** (F. Baykurt 1955 s. 93).

AD. **kıyıcak** ‘kenarda olan, sapa’ < ***kıyı*** + ***–cak*** küçültme eki, b. ***artucak*** ⊡. ※ ***Sandık emini Ali Efendi adında biri, şehrin Satıdüzü denilen kıyıcak bir yerinde, genlşce bir bahçe eline geçirmiş, özenip içine dört beş göz bir ev yaptırmıştı.*** (M.Ş. Esendal 1958 I, 155). ※ ***Annemin usulca kerevetin kıyıcığına oturduğunu duyuyorum. Elindeki tülbenti sallayıp ağzıma, yüzüme konan sinekleri kovdukça, yüzüme hafif bir esinti çarpıyor.*** (K. Şipal 1962 s. 26).

AD. **kıyık** I ‘kalın yorgan iğnesi; çuvaldız’ DS 2855, TS 2529 < ***kıy–*** ‘verev kesmek’ ***+ –ık*** partisipi (?). (Soru işaretiyle olsa bile teklif edilen açıklama kabul edilebilir değildir. [Editörün notu]). ※ ***Çakır dikeniyse, hele çöğürse, o zaman semercilerin kullandığı kıyıkla çıkarılır. Derine giden bir çalı dikenini çıkarmaya dikiş iğnesinin gücü yetmez çünkü.*** (M. Makal 1960 s. 20).

kıyık II ‘kıyıcı, zalim, gaddar, hunhar’ TS 2529 < ***kıy–*** I fiilinden ***–ık*** partisipi, b. ***açık*** ⊡; fakat neden ‘kıyılmış’ manasında değil (?). ※ ***Ḍonadub barça köke vāfİr ḳayıḳ, | İçine Efrencīden er ḳoy ḳıyıḳ.*** (Firdevsī–i Rümī 1980 s. 55).

kıyıla– ’tam kenarından geçmek’ < ***kıyı*** + isimden fiil yapan ***–la–*** genişlemesi, b. ***acabla–*** ⊡. ※ ***Yolumuz bazan baş döndürücü uçurumları kıyılayarak, bazan çam gölgeleri altından kayarak denize iniyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 159).

kıyılat– ’kenara çekmek’ < ***kıyıla–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Bir gün bir deve katarı Askerlik şubesinin önündeki dar dönemeçten geçmekteydi. İskeleye yükünü boşaltıp gelen kamyon da ilerdeki sokağın başında göründü. Deveci hemen eşekten atladı, katarı biraz kıyılatmak istedi. Baştaki devenin yularına yapıştı ve kamyonun geçmesini bekledi.*** (S. Şengil 1948k s. 68).

AD. **kıyın kıyın** 'kıyıdan kıyıdan, yol değiştirerek, gizli gizli (kaçmak için)' DS 2856 < ***kıyı/kıy*** kelimesinin instrumentalis (araç durumu) hâli, b. ***acın*** ⊡. ※ ***Ömer, Ahmet Efe'nin konağı önünde kıyın kıyın dolaşıyordu.*** (Mahmud Yesari 1930 s. 162). ※ ***Çağıran olmadığı için kıyın kıyın yanaşıyor.*** (Kemal Tahir 1955 s. 20). ※ ***Eski eşkiyalardan Uzun İskender Ağa bunları anlatırken Zebun Ali kendinden geçmiş, sırtını duvara sürerek kıyın kıyın yaklaşmıştı.*** (Kemal Tahir 1957r s. 38). ※ ***Camal Oca işareti anladı. Kıyın kıyın geldi. İkisi birlikte süzülüp çıktılar sınıftan.*** (F. Baykurt 1967a s. 59). ※ ***Kadehleri iyice sakınarak, kadifelere, brokarlara damlatmadan içindekini, duvarların dibinden kıyın kıyın yürüyüp, tanıdık hiç bir yüze rastlamamaya da özellikle özen göstererek, Tezel'in yanına yaklaşabilirim.*** (A. Ağaoğlu 1980d s. 17–18).

AD. **kıyır kıyır** 'elma, armut ve başka meyveleri yerken çıkan ses, hışır hışır' DS 2856. ※ ***Yürüdükçe üç etek entari kıyır kıyır eder.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 326).

AD. **kıyış–** 'mertlik, yüreklilik göstermek, cesaret etmek' DS 2857, TS 2530–31 < ETk. ***ḳıḏış–*** (çeşitli manalar) Clauson 1972 s. 607, herhâlde 'toparlanmak' gibi bir semantik gelişim üzerinden, krş. M. Räsänen 1969 s. 261. ※ ***Oturdı ammā sa̮htdur, kimseye söylimez. Ḳāżīnuŋ mülāzimleri ḳāżī bāġda idügin bilüb bāġa geldiler. Ḳāżī[yi] mün̮ḳabıż gördiler. Ḳıyışub kimse "N-olduŋuz?" dėyüb sormadılar. Ā̮hır nüdemāsından bir ʿazīz cürʾet ėtdi, "N-olduŋuz?" dėyü sordı. Ḳāżī eyitdi...*** (Ferec 855/1451 v. 105a).

kıymet, b. ***kimet***.

kıymetî, b. ***kimetî***.

kıymık/kımık 'çok küçük ve sivri tahta parçası' DS 2802 < ***kıy–*** III+ ***–mık*** eki, b. çelmik ⊡. ※ ***Kıymık gene acıtıyor mu?*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 182). 'bir şeyin ufacık parçası': ***Andan melik gendü bedeninden bir ḳıl üzdi, şeh-zādeye vėrdi. "Bu ḳılı saḳla! Baŋa ḥācetüŋ olduġı dem bir ḳıymıġını dütüz, ben saŋa yėtişem, ḥācetüŋi vėrem," dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 56b). ※ ***Birini böyle, benim sana soyduğum gibi, soy, anana yedir. Biri tastamam onundur! Kıymığını ele verme!*** (F. Baykurt 1967k s. 153). ※ ***Ben yememi bitirene dek işler uydurup odada gezinir. Getirdiklerinden kıymık artsın istemez.*** (Füruzan 1972k s. 263). (Sıfat) 'küçük': ※ ***Ağam, o bir kımık çocuktur!*** (Yaşar Kemal 1955i I. 48).

AD. **kıynak/kaynak** II 'yırtıcı kuş ve hayvanlarda tırnak, pençe' DS 2858, TS 2386, 2532–34, Meninski 1680 II, 3829 < ?? krş. Az. Tk. ***ġaynaġ/ġıynaġ*** a.m. ADİL 1966 I, 399, 511. ※ ***Degülven ḳuş ki kişi dutabile, | Ya her doġan baŋa ḳaynaġın ile.*** (Fa̮hrī 1974 s. 394 no. 2819). ※ ***Aŋa Şīrīn dėdi: "Bir çāre bul sen, | Mebāḏā saŋa ḳaynaḳ ile düşmen!"*** (a.e. s. 472 no. 4385). ※ ***Ol eli üstinde ḍutduġı ḍoġan | Sıçradı, yapışdı, yırtar yüzini, | Ḳaynaġ-ile hem çıḳardı gözini.*** (M. Adamović 1994 no. 2045–46).

AD. **kıynaş–/kıynaştır–/gıynaştır–** 'kapı ve pencere gibi şeyleri aralık bırakmak' DS 2068, 2809, 2858–59 < ***kıyı + –laş–*** (b. ***bayramlaş–*** ⊡) fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli, krş. ***kıyıla–***, ***kıyılat–***. ※ ***Seyfi epeyce sıyrıktı ve Nedim'in bu çeşit huysuzluklarına da alışkındı, ama bu sefer, her nedense, biraz bozuldu; bu kadar şiddetle kapanan***

yârenlik kapısını neresinden kıynaştıracağını bilemiyordu. (Y.K. Karaosmanoğlu 1953 I, 14).

AD. **kıynaşık/gıynaşık** 'az açık, aralık (ms. kapı)' DS 2858 < ***kıynaş-*** fiilinin ***-ık*** partisipi, b. ***açık*** I ⊡; krş. ***gaygaşık*** a.m. DS 2065. ※ ***Başımı kaldırıyordum, Flyamma soluyordu. Gözleri kıynaşık kıynaşıktı. Bileklerini sıkmaya başladığımda, "Görürler, biri gelir şimdi!" diyordu.*** (Tarık Dursun K. 1960 s. 22–23). ※ ***En öndeki ihtiyarın yanındaki taze kadın-kızın çocuğu dünyadan, sıcaktan, otobüsten, her şeyden habersiz çocuk uykusundaydı. Dudakları gıynaşık, rüyasında gülüyordu.*** (Tarık Dursun K. 1966 s. 33).

AD. **kıynaştır-**, b. ***kıynaş-***.

(Argo) **kıytırık** 'gelişigüzel, eski püskü olan şey ya da değersiz bir kişi; hiçbir işe yaramaz, değersiz, önemsiz, bayağı' S. Özel 1993 s. 63, A. Püsküllüoğlu 1996 s. 97 < yalnız bu en yeni argo lûgatlerinin kaydettiği ve manalandırmaya çalıştığı bu kelime kuvvetli ekspressivitesi olan bir moda kreasiyonudur (türetim, yaratım). İlerde belki birisi kısımlarını ayrı ayrı ele alarak kökünü aydınlatacaktır. (Kelimenin son kısmının 'işe yaramaz, uydurma' anlamına gelen ***sikindirik*** ile koşutluğu dikkat çekicidir. Belki ilk hece de ***kay-ll***'den bir argo kelimesi olan ***kay-ll***'den açıklanmalıdır. [Editörün notu]). ※ ***Diklenmen gösterişten başka ne ki, öğrenmiş üç tane kıytırık şiir...*** (Füruzan 1972p s. 69–70). ※ ***Ölçülerinize uymak zorunda duymadım kendimi hiç, iki tane kıytırığın şartlandırmasına göre yön veremem kendime...*** (L. Erbil 1984 s. 131–132). ※ ***Bütün sınıf arkadaşları general ya da kıdemli albay, savaşlarda terfi edip rütbe almışlar. Seninkisi kıytırık bir görev uydurup, burnunu İstanbul'dan dışarı uzatmamış.*** (A. Yurdakul 1987 s. 152). ※ ***Ulan, kıytırık dağlı, sen onun soyunu neredeyse Osmanlı soyuna çıkaracaksın. Mustafa Kemal soyuna!*** (Yaşar Kemal 1993h s. 77). ※ ***Hapı yuttuk. Bu kıytırık öğrenci kimliğimle beni kolay kolay salıvermezler. Gerçek kimliğim açığa çıkmasa bari!*** (A. Ümit 1993 s. 82). ※ ***Şu işe bak! Koca İstanbul'u Cengiz'in kıytırık oyununda figüran olmak için mi fethetti bu adam?*** (M. Mungan 1996 s. 400). ※ ***Bu da gidip yurtdışında, Fransa'da bir şeyler okuyor. İlgisiz bir şeyler belki sosyoloji belki sanat belki kurs bunlar kimbilir kıytırık bir fotoğraf meslek okulu olabilir. Belki de gezdi dolaştı, o kadar.*** (İ. Aral 1997 s. 115).

kız I b.m. (daha evlenmemiş; bakire; dişi çocuk) < ETk. ***ḳız*** a.m. Clauson 1972 s. 679–680. ※※ kız ahiretlik 'ahiret kardeşi kadın': ※ ***İ̮ hātün kişi! Sen benüm ḳız ā̮hiretlik ḳız ḳarındaşumsın. Da̮hı bu evde oturmaḳ bize düşmez. Giderem, odamda yaturam.*** (Ferec 855/1451 v. 27a). ***kız çocuğu*** 'küçük kız': ※ ***Giren bir ḳız çocuğu idi.*** (Aḥmed Rāsim 1316gü s. 18). ***kız doğdu*** 'beklenmeyen ânî suskunluk' ※ ***Kahvedeki sessizlik uzadıkça uzuyordu. Şaşırdım. Neredeyse birinin ya "Şeytan geçti!" Yahut da "Kız doğdu!" diyeceğini bekliyordum.*** (S.F. Abasıyanık 1950m s. 5–6). ***kız ehli kız*** 'bakire': ※ ***Abla, işte sana doğru bir söz: Ben alırsam gelin kısmından birini alacağım. Kız ehli kız düğün bayram yapıp almıyacağım.*** (Kemal Tahir 1957k s. 121). ***kız gibi*** 'yepyeni ve çok güzel': ※ ***Bacağımda subay kilotu, ayağımda kız gibi yemeniler.*** (R. Ilgaz 1954b s. 87). ***ḳız ḳarındaş/ ḳız ḳardaş*** 'kız kardeş, bacı': ※ ***İ ana! Bu ġarīb yigide n-ėtmişler, gördüŋ-mi?" dėdi. "Benüm ol bed-fi'l ḳız ḳardaşum işidür."*** (Ferec 855/1451 v. 37b). ***ulu ḳız kardaş*** 'abla': ※ ***Ol seni geyik eyleyen be-***

nüm ulu ḳız ḳardaşumdur. (a.e. v. 38a). ***kız kısrak*** 'birinin ev halkından olan kızlar ve kadınlar': ※ ***Ulan itoğlu itler, yedi ceddinize tövbe edin bakayım, bir daha buralara çıkıp elâlemin kızına kısrağına sataşmıyacağınıza!*** (O.C. Kaygılı 1938 s. 73). ***kız kızan*** 'çoluk çocuk' DS 2868: ※ ***Kara kışta kurt avına çıkardık. Kız kızan hep bu civar halkının yüzü gülerdi bu yıllar***. (H.Z. Ülken 1941 s. 25). ***kız kurusu*** 'evlenmeden yaşlanmış kız': ※ ***İlâhi Mazlûm bey, size olmuş olacak. Kızcağızı kız kurusu mu yapacaksın? Ben on ikisini bitirdim, on üçüne basarken köşeye oturdum.*** (S.M. Alus 1933p s. 24). ※ ***Yaşı da aşkın, evlerde kalmış, kız kurusu olmuş. Ben onun kadarken on yaşında çocuğum vardı. Recebişerif ayında on üçüne basmışım, aralık ayında köşeye oturmuşum; 9 ay on gün sonra da evlât sahibi oldum.*** (S.M. Alus 1934 s. 204). ***kızmemesi*** 'greyfurt': ※ ***Masama çağırdım. Dışarıya koştum. Mandalinalar, portakallar, kızmemesi dedikleri şeylerden.*** (S.F. Abasıyanık 1951h s. 58). ***kız oğlan/kız oğlan kız*** 'bakire' TTV I, 1003 6 ca. 1518, Meninski 1680 II, 3687: ※ ***Ve eger bikr kız oğlan bulacak olursan, erden kalmış dul avret alma, tâ ki kız gözin aça ve senin sevginden artuk anın göŋlinde sevgi bağlanmaya.*** (Mercümek Ahmed 1944 s. 199). ※ ***Satyre'ler bir kerre bir kız oğlan kızla yapmak istediklerini yaptılar mı, artık başka bir yenisini ararlarmış.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1938 s. 208).

kız II (nida veya hitap şekli) < ***kız*** I. ※ ***"Ana, kız ana, kız bak hele, bana bak kız!" Kadın kör gözlerini oğlunun sesi gelen tarafa çevirmişti ki, konağın üst kat penceresinde bir çığlık koptu.*** (Orhan Kemal 1951s s. 50). ※ ***"Açtın kız! Maşallah, aslan gibisin." Bekir, derin derin soluyordu: "Gülersin ya! Elbet açarım."*** (Kemal Tahir 1955g s. 107). ※ ***"Remzi, kız, Remzi!" Bekir, biraz dalmıştı. Sıçrıyarak uyandı.*** (a.e. s. 133). ※ ***"Hadi yağ güvecini al getir delikten! Emme dur, ben getireyim. Sen yetişemezsin." "Yetişirim," dedi Ahmet. "Hele şimdi dur, birez daha böyü de öyle!" "Gız nine yetişirim."*** (F. Baykurt 1959y s. 88–89).

kız III/BSTTk. **kıt I** 'az bulunur, az, nadir; pahalı, ağır pahalı' TS 2535–36, Meninski 1680 II, 3625 < Ar. ***ḳaḥṭ*** 'kuraklık afeti' Şemseddīn Sāmī 1318 II, 1074, fakat kelimenin şekli ve eskiliği bu etimolojiyi şüpheli hâle getirir. (***ḳız*** 'nadir' kelimesi ETk.de bulunduğu hâlde [Clauson 1972, s.680] ***kıt*** ETk.de yoktur, ilk olarak EOsm.da meydana çıkar. EOsm.da ***kız*** 'nadir' de kullanılmaktaydı. Anlaşıldığına göre Türkçe ***kız*** 'nadir, az bulunur' Ar. ***ḳaḥṭ*** 'kuraklık sonucu baş gösteren yiyecek sıkıntısı' ile bulaşmaya (comtamination) uğramış, böylece ***kıt*** ve ***kıtlık*** kelimeleri dilde kullanılmaya başlamış, zamanla unutulan ***kız*** 'nadir, az bulunan'ın yerini de ***kıt*** almıştır. Bu yüzden sözlükte ***kıt***,***kıtlık*** ve ***kız***,***kızlık*** ayrı maddeler hâlinde yer almış olsa daha uygun olurdu. [Editörün notu]). ※ ***Benüm atam ḳardaşı var-idı. Ḳatı sevdüm ḥadden geçe. Nā-gāh ḳızlıḳ oldı. Benden ta'ām isteyü geldi. Ben andan nefsüm dilegin istedüm. Rāżı olmadı gitdi.*** (Ş. Şeyḫoğlı 1973 s. 282). ※ ***Oġuzlıġı vu ḳızlıġı cihānuŋ | Olur rāyı içinde pādişāhuŋ.*** (Fạhrī 1974 s. 376 no. 2460). ※ ***Yıldırım͜ Ḫānuŋ Burüsada ne-ḳadar͜ ḫazīnesi varsa bulub cem' ėdüb aldı. Anaṭolu vilāyetini͜ ḫarāba vėrdi, ġāyet ḳızlıḳ oldı.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 37). ※ ***Rāy u tedbīrüŋ eyü, 'aḳluŋ temām, | Her bir işe seni ḳılalar imām, | Zīrā kim 'azmuŋ senüŋ s̱ābit durur, | Sencileyin͜ ḫalḳ içinde ḳıt durur.*** (M. Adamović 1994 no. 3269–70). ※ ***Meẕkür cezīre ḍağlar, ṭaşlardur ve ekin yėrleri ḳıt adadur.*** (P. Kahle 1926 s. 31). ***kıt kanaat*** 'yoksulluk içinde ve güçlük-

le (geçinmek)' < ***kıt*** ve ***kanaat*** kelimelerinden alliteratif (aliterasyonlu) terkip: belki ***ḳüt-ı ḳanā'at***'dan, 'Ālī 1956 [1586–87] s. 4). ※ ***Aldıkları kiraya ihtiyarın küçücük tekaüt maaşını da ekliyerek kıt kanaat geçinip gidiyorlardı. Başka da gelirleri yoktu.*** (E.N. Gökşen 1952 s. 35–36). ***kıtı kıtına*** 'güçbelâ, ancak, dar darına': ※ ***Akkuşların yaptığı düğün oldukça heyecanlı oldu. Recep kıtkıtına geçinen bir adamdı. Mevsimine göre, üç dönümlük bahçesinde yetiştirdiği sebzeyi satarak geçinirdi.*** (S. Kocagöz 1941 s. 103). ※ ***Neyin eksik olduğunu araştırmıştı Mehlika. Namık'ın aldırmazlıklarını görmezlikten gelerek, yıllar yılı soluk yakınmalarla doyum kazanıp, sessiz yaşantısını sürdürmeyi yeğlemişti. Kocasıyla aralarındaki bu sörpmüş, diriliğini yitirmiş ilişkiler dizisine, kıtı kıtına para ile geçinmelerini tek neden sayamıyordu.*** (Füruzan 1981 s. 280–281). ***kıtlıktan çıkmış gibi*** 'oburca': ※ ***Harbin ilk yıllarında halis buğday unundan yufka ekmeğine mırın kırın eden "İllâ somun!" diye tutturan kocasile çocukları şimdi katkısız arpa unu yufkaya kıtlıktan çıḳmış açlar gibi saldırıyordu.*** (Reşat Enis 1944 s. 242). ***kıtlığına kıran mı girdi? 'hiç mi bulunmaz, yok mu oldu?*** ※ ***İş kıtlığına kıran girmedi ya, başka iş tutun!*** (Musahipzade Celal 1936kd s. 77). ※ ***Aman Satılmış Bey, koca partide hiç adam olmaz mıymış? Adam kıtlığına kıran mı girdi?*** (A. Nesin 1972m s. 97).

kız– I 'dokunulmayacak kadar ısınmak' < ETk. ***ḳız–*** a.m. Clauson 1972 s. 681 (aslında 'kızarmak'). ※ ***Durdı, evi gezdi. İki sīh buldı, sertīzler, ḳuzı cevürecekler. Oda ḳodılar, kızdılar. İkisini dahı cüpānuŋ iki gözine basdı.*** (Ferec 855/1451 v. 228b).

kız– II 'sinirlenmek, hiddetlenmek, öfkelenmek' < ***kız***– I. ※ ***Başkalfa öfkeli bir adamdı. Kızdı mı, insanın başını pis su dolu mastelya çanağına sokuyor, suratına katoklyl çarpıyordu.*** (Reşat Enis 1935 s. 236). ※ ***Bakkaldan yumurta, fırından simit bir kopil yok karşımızda. Kızdırdınız hayvanı, kaçtı.*** (C. Kavukçu 2000 s. 56).

AD. **kızağan** 'kızana gelmiş, (dişi köpek, kedi, kurt ve başka hayvanlar) çiftleşmek isteği gösteren durumda olan' DS 2860, 2861 < ***kız-*** I + ***–ağan*** eki, b. ***depegen*** ⊡. ※ ***Kara yılanlar, öyle kızar, öyle kızağan olurlarmış ki sevişe sevişe kıpkırmızı kök gibi olurlar, yörelerine ocaktaki demir gibi kıvılcım saçarlarmış.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 73).

kızak 'kar ya da buz üzerinde kaydırılan tekerleksiz taşıt' < Az. Tk. ***h̬ızāk*** a.m. ADİL 1987 IV, 323–324 < Fa. ****h̬īzak*** a.m. krş. ***h̬īzanda*** 'a boy's game of sliding from high ground; sledge' F. Steingass 1930 s. 492 < ***h̬īzīdan*** 'kaymak'. Başka etimolojiler için b. H. Eren 1999 s. 241–242 ※ ***Büyüklü küçüklü tahta kızakları birbirine bağlayıp yokuş aşağı, ta Yel Boğazına kadar kızak kaydılar.*** (Ş. Ünlü 1986 s. 19).

kızamık 'bulaşıcı, ateşli, ufak kızıl lekeler döktüren bir çocuk hastalığı' < ETk. ***ḳızlamuḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 684. ※ ***Kâh mavi püsküllü masumun kızamık çıkarırken ateşi içine vurup hüttalar gibi şiştiğini, Edirneye loğusa şekeri göndereceğini söylüyordu.*** (S.M. Alus 1944 s. 90).

AD. **kızan** I 'çocuk; erkek çocuk, delikanlı; kız çocuk' DS 2860–61 < ***kız*** I + ***-an*** eki (eski kolektif eki (?), krş. ETk. ***oğulan/oğlan*** M. Erdal 1991 I, 91). ※ ***Aman oğlum, mahalle kızanlarıdır, her zaman böyle bakarlar; sen otur, rahatına bak!*** (Sabahattin Ali 1937k s. 47). ※ ***Allah Allah! Mahallenin ne kadar çoluk çocuğu, yetişkin kızanı varsa arkası-***

na takılmıştı. (S. Kocagöz 1954 s. 44). ※ ***Gel etme Nazif! Bak senin kızancağızın da varmış. Yazık olur hepinize!*** (A. Tımış 1958d s. 49). ※ ***Bu köse çok fıkara imiş. On tane kızanı varmış.*** (*Rodop Türk Halk Masalları* 1963 s. 67). Krş. ***karı kızan.***

AD. **kızan** II 'dişi köpek, kedi, kurt ve başka hayvanların çiftleşmek isteği gösterdikleri durum ya da zaman' DS 2861 < ***kız–*** I + fiilden isim yapan ***–an*** eki. ※ ***Böylesi çirkin uluma nerden geliyordu? Boz kurtların insan etine aşerdiği aylardı. Kızan aylarıydı. Birden bire atın sırtına atlar mıydı?*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 104). ※ ***Haaa, işte, de gedin it enikleri. Ben de sandım bir şey var. Kızana gelen iti salmazsam ortaya azıtır.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 88).

AD. **kızansa–** 'kızana gelmek, (dişi kedi ve köpek) erkek istemek' DS 2861 < ***kızan*** II + ***–sa–*** genişlemesi, b. ***aygırsa–*** ⊡. ※ ***Ulan Erkek Sevim'in tam kızansamış zamanı. Tutun kolundan, atın Burgaz'a!*** (R. Ilgaz 1959 II, 85).

kızar– I 'kızıllaşmak, kırmızı renge dönmek' < ***ḳızar–*** a.m. Clauson 1972 s. 685. ※ ***Cün͜hurmā büyiyicek ḳızarur ve gühere, incüye, zümürrüde münāsib ḳızıl nesne yāḳūt olur...*** (Ferec 855/1451 v. 173b).

kızar– II 'kızgın demir gibi ışımak' < ***kızar–*** I. ※ ***Bu͜handeḳuŋ ici ḍolu sudur. Odsuz ḳaynar.͜Handeḳuŋ ortasında pulād taḫtalarından ferş döşenmişdür. Ol daḫı odsuz ḳızarub durur.*** (Ferec 855/1451 v. 38b). ***kızarıp bozar–/kızarıp morar–*** '(şiddetli duygular altında) renkten renge girmek': ※ ***Kanarya, mahalle mektebinde olduğu gibi, yere diz çöküp, ellerini üstüne koyup öne arkaya sallanıyor, kelimelerin hiç birini doğru dürüst söyliyemiyor, kızarıp bozarıyordu.*** (S.M. Alus 1933p s. 174). ※ ***Birden köpürerek atıldı, yarı beline kadar pencereden sarkarak, tükrüklerini saça saça, kızara morara, veriştirmeğe başladı.*** (a.e. s. 167).

kızdır– I 'kızgın hâle getirmek, ısıtmak' < ***kız–*** I fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli, b. ***acıkdur–*** ⊡. ※ ***Bahar olunca gün adamın belini, başını kızdırır. Otlar, soğanlar yeşerir.*** (F. Baykurt 1967a s. 45). ※ ***Kendi kendine ufak kabın içinde su kızdırıyor, çocuğun göbeğini kesiyor, kendi işini görüyor. Çocuğu yıkamak için bir tas su döküyor, bakıyor su altın oluyor, bir tas daha döküyor, o da altın oluyor: "Yarabbi sana şükür, bu nasıl kudumlu çocuktur!" diyerek pis çaputlara sarıyor.*** (U. Günay 1975 s. 402).

kızdır– II 'sinirlendirmek, öfkelendirmek, hiddetlendirmek'< ***kız***– II fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli, ***–dır–*** eki için b. ***acıkdur–*** ⊡ ※ ***Bakkaldan yumurta, fırından simit bir kopil yok karşımızda. Kızdırdınız hayvanı, kaçtı.*** (C. Kavukçu 2000 s. 56).

kızgın, b. ***kızgun***.

kızgun/BSTTk. **kızgın** 'kızmış, kızdırılmış, sıcaktan kıpkırmızı' < ***kız–*** I + fiilden sıfat yapan ***–gun/–gın*** eki, b. ***akkın*** ⊡. ※ ***Geçdi, ol ḳızġun ferşi basdı, ḳılına ziyān gelmedi.*** (Ferec 855/1451 v. 39a). ※ ***Halamın eniştemize kızgın olmasından başka eniştemiz de halama kızgındı. Zira bir çok erkeklerin kadınlarda en affetmedikleri kabahat kendi ihanetlerine aldanmamalarıdır.*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 260).

kızıl I 'parlak kırmızı' < ETk. ***ḳızıl*** a.m. Clauson 1972 s. 683–684, krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1481. ※ ***Bir cāriyeye buyurdı: "Var, fülān yėr-***

de fülān şiyşe vardur. Getür!" dėdi. Vardı, bir şiyşe getürdi. İçi ḍolu kızıl yaġ-idi. (Ferec 855/1451 v. 38a). ※ ***Bu eṡnāda emr-i ilāhī bir ḳızıl bulıt peydā oldı. Yaġmur yėrine od yaġdurdı, bürüḳ u ṣavā'iḳ ne-ḳadar deŋiz yüzinde gemi vu gemici var-ise heb yandurdı.*** (a.e. v. 46b). ***kızıl ala*** 'renkli, lekeli': ※ ***Aġlamaḳdan aŋa, gözsüz, sipīd oldı a'mā, | Ḳıldı maymün tenini ḳanlu yaşı ḳızıl ala.*** (N. Tarlan 1948 III, 37). ***kızıl altun*** 'saf altın, halis altın': ※ ***Bir taḫt urulmış, üstünde bir kişi yatur. Bir ḥarīr cādır üstünde örtülmlş, bir ḳızıl altundan ṣanduḳca eli altında ḳonulmış.*** (Ferec 855/1451 v. 33a). ※ ***Cün yaḳın vardılar, melik gördi ki köşklerüŋ dīvārı ḳızıl altundan, yāḳütdan, zeberceddendür.*** (a.e. v. 88b). ***Kızılay*** 'büyük afetlerde zarar görenlere ve yoksullara yardım eden bir Türk kurumu': ※※ ***Kızılay yararına çalış-*** 'yaptığı işe bir ücret almamak': ※ ***Yolcuları kıyıya çıkaracak kayıklar gemiye yanaştı. Kızlar merdivenden korku içinde bağırışa çağırışa iniyorlar. Ben de arkalarından tabii. Ekmek çıkacağı yok ama, Kızılay yararına*** çalışıyorum (A. Nesin 1956 s. 111). ***kızıl çengi*** 'sokak kızı (süslenme ve kıyafet akımı)' ※ ***Dur öyleyse, hepsinden önce sana delikanlılıktaki kıl pıranga kızıl çengi kıyafetlml, yâni 50 sene evvelki yosma zamparanın kılığını tarif edeyim.*** (S.M. Alus 1944 s. 12). ***kızıl divane*** 'zır deli' ※ ***Sinirli ḳadın bu iki keskin dllll körükçünüŋ arasında büsbütün ḳızıl dīvāneye döner***. (H.R. Gürpınar 1926 s. 130). ***kızıl gâvur*** 'dinsiz, günahlara batmış kimse': ※ ***Bir kere 14 yaşına kadar dini bütün, namazında orucunda kusuru olmayan çocuk mektebden bir kızıl gâvur olup çıkmıştı. İçkiye alışmıştı.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 29). ***kızıl mankur*** (Halk ağzı ***mamgur/mangır)*** 'ufak bakır sikke' Meninski 1680 I Il, 3690. ***Kızıl Yumurta*** 'Paskalya yortusu' Meninski 1680 II, 3691).

AD. **kızılsaġu/kızılsavu** 'kızılımsı, kızıla çalan renk' DS 2866, TS 2542, A. Zajączkowski 1937 II, 91 < ***kızıl*** + ?? ※ ***Daḫı selvā indürdük. Selvā bir ḳızılsaġu ḳuşdur, yėlve dėrler, ol cinsden daḫı indürdük, yėdller.*** (A. Zajączkowski 1937 II, 8)

AD. **kızın-** 'ısınmak' DS 2867 < ***kız-*** I fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli, b. ***acın-*** II ⊡. ※ ***"Geç şu sobanın başına, kızın!" —"Niye yaktın bunu bu kadar ayol? Kıpkırmızı olmuş."*** (İ. Tarus 1961 s. 167).

AD. **kızırlk/kızırlh** 'yanmış eşyanın ya da yiyeceğin yandıktan sonraki durumu' DS 2867. ※※ ***kızırık tut-*** 'kızarıp bozarmak' B. Seyidoğlu 1975 s. 438: ※ ***Padlşahın cübbesinin altına cirdi. Orda bunnarl kızırih dutdl. Daha lale nedir, hoca nedir, ikiside ufalanir durlr.*** (8. Seyidoğlu 1975 s. 384).

kızış- 'şiddet kazanmak, alevlenmek' < ***kız***- I fiilinin ortaklık hâli, orta-dönüşkenlik anlamında, b. ***alış-*** II ⊡. ※ ***Ve artık herkesin kendini bırakarak tartışmaların kızıştığı bir sırada "alımınızı aldınız" der gibi bir defa daha kalabalığı süzdükten sonra, arkasında bir alay çocukla mahalle aralarına açılır.*** (H. Aytekin 1945 s. 61).

kızışık 'kızışmış olan, şiddetli' < ***kızış-*** + ***-ık*** partisipi, b. ***akık*** ⊡. ※ ***O zamanlar harb en kızışık devrlndeydi.*** (Z. Yamaç 198 s. 64).

kızışkın 'kızışmış olan, şiddetli' < ***kızış-*** + fiilden sıfat yapan ***-kın*** eki, b. ***akkın*** ⊡. ※ ***Perdenin arkasından, kızışkın ağızla birbirine verip veriştiren iki erkek sesi geliyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1948 s. 28-29). ※ ***Kır Abbas sanki kızışkın bir güreş seyrediyordu.*** (F. Baykurt 1967k s. 46).

kızıştır– 'kışkırtmak, teşvik etmek, (kavgayı) şiddetlendirmeye uğraşmak' < ***kızış–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli, b. ***acıkdur–*** ⊡. ※ ***"Peki ama, Emin Kâmil'e ne oluyor?" —"O da kavga kızıştırıyor. Maksat, vakit geçirmek."*** (Sabahattin Ali 1940 s. 186).

kızko 'kızcağız' < ***kız*** I + ***–ko*** okşama eki, b. ***anaçko*** ⊡. ※ ***Annem dedi ki, yazın kızkoma üstten atkılı beyaz sandal alacağım.*** (Orhan Kemal 1952c s. 58).

kızlan– 'kız görünmek, daha bekâr olduğunu iddia etmek' TS 2545. < ***kız*** + –***lan***–, b. ***abaplan–*** ⊡. ※※

kızlık I 'bir kadının evlenmeden önceki gençliği' < ***kız*** I+ –***lık,*** b. ***ağırlık*** ⊡. ※ ***"O Fransızca ne biliyor ki?" —"Biliyor. Ḳızlığında Fransız Mektebine gidermiş."*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 276).

kızlık II 'bekâret'**,** ***kızlık zarı*** 'henüz cinsel ilişkide bulunmamış kızın dişilik uzvunun ön kısmındaki zar'※※; ***kızlık bozmak*** 'cinsel ilişki yoluyla kızlık zarını yırtmak' ※※

AD. **kızlık** II 'üvey kız' DS 868 < krş. ***analık, babalık.*** ※ ***"Faika Hanım kim oluyor?" —"Babanın kızlığı yok mu?"*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 9).

kızlık III, b. ***kız*** III.

kızmemesi, b. ***kız*** I.

kızmış 'sıcaktan kızarmış' < ***kız–*** I fiilinin ***–mış*** partisipi. ※ ***Andan ma'büdını istemek gerek ve bu kaynar sudan gecüb ol kızmış ferşde yüriyüb anı varub bulmaḳ gerek!*** (Ferec 855/1451 v. 38b).

kızoş 'kızcağız' < ***kız*** + ***–oş*** okşama eki, b. ***dadaş*** ⊡. ※ ***Şimdi de bizim kızoşa içelim!*** (Peride Celal 1981 s 53).

ki I < Fa.dan alınan ***ki*** rabıtı (bağlaç). Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinde birçok mana ve fonksiyonda kullanılmıştır ve bugün dahi kullanılır. Bunların bir grubu, doğrudan doğruya Fa.dan cümle başı rabıt gruplarıdır: ***bâhusus ki, belki, çunki/çünki, eğer ki, kâşki/keşki, megerki, sanki*** (?), ***tâ ki, vaktāki, velevki, veya ki, yahut ki, zira ki;*** bunlar alfabetik sırada, yerlerinde gösterilmiştir veya gösterilecektir. Bunları Türkçe unsurlardan kurulmuş birçok cümle başı rabıt takip eder: ***an olur ki, bilmem ki, değil mi ki, dem olur ki, demek ki, elverir ki, gün geçmez ki, gün olur ki, ihtimal ki, iş ki, muhakkak ki, nasıl ki, ne yazık ki, olabilir ki, şöyle ki, şu farkla ki, şu sebepten ki, şu var ki/şurası var ki, tabiîdir ki, yeter ki*** vb. Bu gruptan yalnız ***nitekim*** eski hâlini bu güne kadar muhafaza etmiştir. Anadolu diyalektlerinde ***ki*** bâzen kendisinden evvel geçen /***u***/'nun tesiriyle ***ku*** varyantını gösterir, ms. ※ ***Acaba bu zavallı ḳızıma ne oldu ḳu?*** (A. Caferoğlu 1940 s. 69). ※ ***Menim artıh dersim yohdu ḳu şahzedeye vėrem.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 23). ※ Ülen noldu–ku size? (A.F. Karabudak 1950 s. 42).

ki II (İsim cümlesi) ※ ***Bilürem ki ol kişi ḥālümi bilicek, beni yoġa sayısar.*** (Ferec 855/1451 v. 73b). ※ ***Zannetmeyiniz ki bu kadın yavaş yavaş kocasını unuttu.*** (S.E. Ertem 1933 s. 73).

ki III (ilgi bildiren cümle, Relativsatz) ※ ***Ve ol 'ahdsuz dōst ki ḥasedden ġammāzlıḳ eyledi, aŋa eyitdi: "İ ḥarām–zāde!"*** (Ferec 855/1451 v. 67b). ※ ***Bir ışıḳ ki sekiz on adımlıḳ çevresi hāricinde yine gece vardır.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 81). ※ ***Hayalimde yaşayan bu Arabis-***

tanı hiç bir zaman gidip hakikatteki memleketle karşılaştırmaya cesaret etmedim. Zira hakikatle çarpışan hangi bir hayal vardır ki kırılmasın? (A.Ş. Hisar 1944 s. 245). EOsm. ***ki var*** (?) ※ ***Gemiyi sürmiş gelür, yelken ağacı ki var‿hām ʻanberden ve gemicinüŋ başı arslan başı gibi.*** (Ferec 855/1451 v. 55a). ※ ***Cihān‿hüblarını her yėrde ki var işitdiler ammā İremden ve Bediyülcemālden‿haber işitmedük dėdiler.*** (a.e. v. 145a). ※ ***Diŋle İstanbul tekfürı ki var | Olmış-idi kökelerden şermsār.*** (I. Mélikoff-Sayar 1954 s. 55 no. 235). Krş. Az. Tk. ***ki var***: ***Ġız, mānim tārlanım ėlä sänsän, ki var. Mān Ziyad‿hânın oğluyam, gäl ähd-pėyman ėläyäk.*** (*Azärbaycān‿Halġ Dästanları* 1961 I, 7). ※ ***Oğul, ġarı ki var, bir ovuc darıdır. Hara säpsän, orada da ġalar.*** (a.e. s. 12).

ki IV (maksat cümlesi, Finalsatz) ※ ***Döndi ki eve gide.*** (Ferec 855/1451 v.28b). ※‿***Halḳa anı göstermek maṣlaḥati varmış ki taḥsīn ėdeler.*** (a.e. v. 239a). ※ ***Bir gün ġonşunun biriniŋ, ineği ġayıb olmuş. Geldi ki sığırcıdan sora.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 8).

ki V (sebep cümlesi, Kausalsatz) ※ ***Beni yoġa sayısar, ḳatı sıyısar ki ʻavratlaruŋ sevgüsi leẕẕet-i mübāşereti icündür, oğlancuḳ oğşamaḳ icündür.*** (Ferec 855/1451 v. 73b). ※ ***Mekteb boş, taʻṭīl zamānı olmalı ki ders oḳunmuyor.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 45).

ki VI (sonuç bildiren cümle, Konsekutivsatz) ※ ***Yaʻḳūb-ı bī-ʻuyūb Menüchir'üŋ başına bir degeneg ile urdı ki düşdi, durmadı.*** (Ferec 855/1451 v. 34b).

ki VII (mukayesede, comparativum'dan sonra) ※ ***Bir āh ol göŋülden ki billür‿haber, | Beterdür ki yüz biŋ ḳılıc ve teber.*** (Ferheng-nāme-i Saʻdī 1340-42 [1073] s. 16 no. 187).

ki VIII (zaman cümlesi) Fa.dan alınmış bu cümle tipinde ***ki*** rabıtı cümle başında değil, cümle içinde olur: ※ ***El-ḳıṣṣa şehristāna ki yetişdiler, doğru Menüchir sarāyına ḳondılar.*** (Ferec 855/1451 v. 34b). ※ ***Ol bizüm perverdemüz oğlan, bir ḳac gün ki pādişāhlıḳ ėtdi, azdı.*** (a.e. v. 46a). ※ ***Şehre ki girdüm, gördüm ḳardaşlarum bir kārvān-serāda ḳonmışlar dururlar.*** (a.e. v. 96b). ※ ***Duvar yarı yarıya yıkılmıştı ki benim yanımda sesini çıkarmadan duran kır saçlı mahbus yavaşça kulağıma eğildi.*** (Sabahattin Ali 1936 s. 63).

ki IX (cümle sonu emphatique frazlar, heyecan ifade eden ibareler, sözneler) ***ki deme gitsin/ki değme gitsin***: ※ ***Bizimkilerde öyle bir neşe, öyle bir keyif ki deme gitsin!*** (S.M. Alus 1933p s. 220). ※ ***Fener, bir âlemdi ki, hasılı değmeyin gitsin!*** (E.E. Talu 1935 s. 137). ※ ***Hele bunlarıŋ hepsiniŋ üzerinde ṣalḳım ṣalḳım yeşil yoṣunlar ṣallanması yoḳ-mu? Reẕālet ki dėme gitsin!*** (H.R. Gürpınar 1336ş s. 166). ※ ***Bizi bir düşünce, bir merak, bir hayal sarmıştı ki, deme gitsin!*** (B.S. Kunt 1937 s. 46). ***ki sorma/ki hiç sorma*** : ※ ***Bir gün gayrete gelerek ben de bir sigara tellendireyim dedim. Gıcık, öksürük, bunalıyorum. Elimdeki daha yarılanmadan bir baş dönmesi, bir bulantı, bir hafakan ki sormayın!*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 29.VI.1944). Konuşma dilinde bu gibi frazlar çok defa kısaltılır, öyle ki ***ki*** rabıtı cümle sonuna gelir. ※ ***Ṣabāḥ ki Ṣāʻid uyanur, Seyfülmülüki yanında bulımaz. "N-oldı ki?" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 144a). ※ ***Evrādum oḳımağa māniʻ düşdi, n-ėdeyin ki?*** (a.e. v. 174a). ※ ***Tramvaya geldik ki bom boş.*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 54). ※ ***"Vāh zavāllı vāh!" —"Zavāllı ki, zavāllı! Bir de koca bir cināyet!"*** (a.y. 1334 s. 198). ※

"Yazık kıza!" —"Yazık ki yazık. Bana kalsa ayrılmalı." (M.Ş. Esendal 1934 s. 387). ※ ***Ne yapsınlar ki, vakitleri yok.*** (N.F. Kısakürek 1935 s. 55). ※ ***Ne etsek ki? Vallahi yok, olsaydı saklar mıydım ayol!*** (R.H. Karay 1940 s. 20). ※ ***Kaç kuruşluk iş ki?*** (a.e. s. 23). ※ ***Çingenenin biri balık tutmıya gidiyormuş, karı da yanında. Bir tipi çıkmış ki müthiş!*** (Zaparta 1943 s. 95). ※ ***Kuyruğuma baka baka, köşkten öyle bir çıkmıştım ki yürekler acısı halde.*** (S.M. Alus 1944 s. 43). ※ ***Öyle bir gidiş gidiyordum ki tıpkı son hızını almış bir lokomotif gibi.*** (a.e. s. 135–136). ※ ***Üç tane coni var ki piyasayı tutmuş hergeleler. Üçü de bulut ki bulut.*** (A. İlhan 1953 s. 155). ※ ***Nizam değişti ki ne değişti!*** (K. Bilbaşar 1969 I, s. 121) ※ ***Seyit geldi ki ne geldi! "Ben delikanlı değil miyim, kız beni de ever!" diye Aliye'nin tepesinde gezindi.*** (L. Tekin 1984 s. 51).

EOsm. **ki** X (soru zamirinden sonra, yazıda ek) ?? < Redhouse 1890 s. 301 kelimeyi ***ikin*** (interjection, follows the question) 'eh! will it do?' kelimesine bağlıyor. Krş. J. Németh 1919 s. 162, birkaç misal ile: ***bulam-mıki, neyiki, nice-yiki***. J. Deny 1921 s. 958–959 kelimeyi ***iken*** kelimesine bağlar.

kibar I 'üst tabaka; ileri gelenler, soylular, zenginler' < Ar. ***kibār*** 'büyükler' (***kabīr*** 'büyük' kelimesinin çoğulu). ※※ ***kibar düşkünü*** 'varlığını, itibarını yitirmiş kimse: ※ ***Cābir, yorġancı, ḳoltuḳcu dükkānlarında tozlanmış, bayātlamış kibār düşkünü eşyādan ev düzdü. Hep bunları sildirdi, süpürtdü, cilālatdı, ḳaplatdı, Vuṣlat͜hānıma yataḳ oḍası, tuvalet oḍası, bir ṣalōn.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 288). ※ ***Hepsi şehrin eski ve itibarlı ailelerinden oldukları için, bugün kibar düşkünü bile olsalar eski nüfuzlarını devam ettirmek isterler, bunda bir dereceye kadar da muvaffak olurlardı.*** (Sabahattin Ali 1937 s. 40). ***kibar yatağı*** 'üst tabakanın ikamet ettiği semt': ※ ***Eski Bakırköyü şimdikinden bin kat daha rağbette, kibar yatağı, eğlenceli, civcivli, bilhassa hurisi bol bir yerdi.*** (S.M. Alus 1944 s. 23).

kibar II (sıfat olarak) 'davranış, düşünce, duygu bakımından ince, nazik olan (kimse); zengin, soylu, köklü (aile); şık, seçkin (giyim, mobilya)' < ***kibar*** I. ※ ***O zamanlar böyle miydi ya? Trenlerdekilerin hepsi seçme: beyden, efendiden kişiler, kibar kibar hanımefendiler, kalantor kalantor madamlar, matmazeller.*** (S.M. Alus 1944 s. 23). ※ ***Ofislerindeki bu pipo kokusunu sevmem. Değilse, kibar insanlardır. Terbiyelidirler.*** (F. Baykurt 1967a s. 20). ***kibarlık*** 'nezaket; soylu kimselere özgü davranış': ※ ***Evet. Bu çocukta bir çeşit asalet, kibarlık, ve ne demeli bilmem ki, bir dirayet göze çarpıyor.*** (İ. Tarus 1961 s. 89). ***kibarlık budalası*** 'kendi soylu ve zengin göstermek için gereğinden fazla kibar davranan': ※ ***Sade kadın değil, insan. | Ne kibarlık budalası, | Ne malda mülkte gözü var.*** (Orhan Veli [Kanık] 1994 s. 131).

kibir, b. ***kibr***.

kibir getir–, b. ***getür–*** III.

kibr/kibir 'kendini büyük görme, kendini başkalarından üstün tutma' < Ar. ***kibr*** a.m. ※ ***Oğlınuŋ cemāline, kemāline, dil–āverligine, pür–hünerligine naẓar ėtdükce gendüyi ġalaṭa bıraḳdı, kibr u naḫvet nihādından baş ḳaldurdı, eyitdi: "Bu dem cihānda bencileyin kim vardur?"*** (Ferec 855/1451 v. 128a). ※ ***Makaralı bir kahkaha daha attı: "Böyle aşağılık bir herifin karısı olmak benim kibrime dokunuyor, doktorcuğum." dedi. "Onun için kendimi öldürmek istiyorum."*** (F.C. Göktulga 1953 s. 23).

AD. **kibrin** 'sazan balığı' DS 2071, 2869 < Yun. ***κυπρίνος*** (kiprínos) a.m. D. Georgacas 1978 s. 129 no. 55, Tietze 1962 no. 327. ※※

Osm. **kibrit** I 'kükürt' Gio. Molino 1641 (zolfarino maddesinde) < Ar. ***kibrīt*** a.m. ※ ***Ve baḳḳām ve bora ve zāc-ı ḳıbrışī ve isfīdāc ve kibrīt ve sāyir bunlaruŋ emsāli ḳanṭar ile bey' u şirā' olınan meṭā' iskeleye çıḳduḳda deger bahālarıyle ḳıymete dutulub yüzde üç aḳça resm-i gümrük alınub...*** (Ö.L. Barkan 1943 [979/1571] s. 2211). ※ ***Çaḳıldı fitne çaḳmağı, tutuşdı kibrīt-i dünyā, | Nice ulaşmasun āteş, begüm, İstanbül'a geh gāh?*** (G. Kut 1971 s. 172). ※ ***"Rızklarımızın köküne iyitten*** (? belki ***iyiden*** yerine dizgi yanlışı) ***iyiye kibrit suyu dökün diye geliyoruk caminize hadi!"*** (Orhan Kemal 2005 s. 14).

kibrit II b.m. (ateş yakma vasıtası) < ***kibrit*** I. ※ ***Cevap olarak selâm verirken, kibrit çakıp yağ kandilini yaktı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 186). ※ ***İnce kiraz ağızlığından sönük sigarasını şam'alı kibritle yaktı.*** (R. C. Ulunay 1994 s. 5). ***kibrit gibi*** 'canlı, diri, zinde' (bu tabir belki ***kibrit*** I'e aittir): ※ ***"Hiç uyumaz mı o? Hiç dinlenmez mi?" —"Ne zaman uyur, ne zaman dinlenir ben de anlıyamam abi. Aynı yolu dönerken kibrit gibidir maşallah."*** (M. Güler 1990 s. 187). ※ ***İlk gittiğimde benim de elim, ayağım tutuldu, vücudum keçeleşti. Ama ikinci gittiğimde kibrit gibi oldum. Dehşetli avratlar da vardı hani.*** (a.e. s. 188).

kiçe, b. ***keçe***.

EOsm. **kiçi**/AD. (nadir) 'küçük' DS 2869, TS 2550–55 < ETk. ***kiçig*** a.m. Clauson 1972 s. 696. ※ ***Kiçidür siz ḳamudan imdi yaşum.*** (Fāḫrī 1974 s. 302 no. 952). ※ ***Orḫan Ġāzī bu bucağuŋ sancağını oğlı Süleymān Paşaya vėrdi. İn Öŋi sancağını oğlı Murād Ġāzīye vėrdi kim ol kiçi oğlıdur.*** (F. Giese 1929 s. 35). ***kiçiden*** 'küçükten, gençken': ※ ***Yūsuf eydür: "Gördüm Ken'ān ėlini, | Kiçiden ögrendüm anda dilini.*** (Şeyyād Ḥamza 1946 s. 98). ***kiçi barmaḫ*** 'serçeparmak': ***Elüŋe āyine al, yüzüŋe baḫ, | Kiçi barmaḫ nice ḳılmış ayı şaḳ?*** (Ḳāżī Burhānüddīn 1980 s. 8).

kiçicük/BSTTk. **küçücük** 'çok küçük' TS 2555 < ***kiçi*** + ***-cük*** küçültme eki, b. ***acıcık*** ⊡. İkinci varyant regressif assimilation gösterir. ※ ***Ḳaldı 'Īsī küçücüḳ oğlan Şāh-ile, | Ger-çi her birin ḍoyurdı cāh-ile.*** (Enverī 1928 s. 18).

EOsm. **kiçirecük/kiçrecük** 'daha biraz küçük' F. Argenti 1938 [1533] s. 74, Meninski 1680 IV, 3880 < ***kiçirek*** EOsm. ***kiçkine/kiçkinen/kiçrek*** + ***-cük*** küçültme eki, b. ***acıcık*** ⊡. ※ ***İttifāḳ bir gün naḫḫāslar bāzārına uğradum. Gördüm, bir cāriyeçuḳ satarlar. Kiçrecük, dün-elbülüġ. Göŋlüm diledi, on biŋ diynāra satun aldum, eve getürdüm.*** (Ferec 855/1451 v. 97a).

EOsm. **kiçirek/kiçrek/küçürek/küçrek** 'daha küçük; küçücük' TS 2556–58 < ***kiçi*** 'küçük' + aslında comparativus (karşılaştırma) eki olan, fakat BSTTk.nde sıfatın manasını hafifleten bir ek olarak kullanılan ***-rek*** eki, b. ***acırak*** ⊡. ※ ***'Ālimler eyitmişlerdür kim her açuḳ kaşlu kim anuŋ ṣağ gözi sol gözinden kiçrek ola, yā daḳı gözin tīz yelbirdedür ve burnı sol yanına egri ola, ve hemişe naẓarı yėre baḳmaḳ ola, anuŋ ẕātı fesād ve mekr evi olur ve göŋli yavuzlıḳ ve ġadr bıŋarı olur.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 63). ※ ***Şimdi ṭaşraca küçürek bir***

mutaṣarrıflık ve yāhud büyücek bir ḳā'im-maḳāmlıḳ istiḥṣāline çalışıyorum. Baḳalım Allāh ne gösterir. (Aḥmed Midḥat 1296 s. 47). ※ ***Fenerbahçe yolunun solunda deniz kıyısındaki kimi küçrek küçürek, kimi pek cicili bicili köşkler hep ecnebi villâları idi.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 6.VI.1944).

kiçisin- 'küçük görmek' TS 2558 < ETk. ***kiçig***, Clauson 1972 s. 696 + –***sin***, b. ***azsın-*** ⊡. ※※

EOsm. **kiçkine/kiçkinen** 'küçücük' < ***kiçi*** + ***-kine*** eki. ※ ***Kiçkinen oğlan, odaya gelgil.*** (M. Şerefeddin 1934 s. 160).

EOsm. **kiçled–/kiçlet-** 'küçültmek' < ***kiçi*** 'küçük' + isim/sıfattan fiil yapan ***–le–*** genişlemesi ve causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***O daḫı varur, müsāfirlerüŋ ṭa'āmından keser, ocağı külin ṣatar, etmegin kiçledür ve ḫuddāmlaruŋ nafaḳasın keser.*** (F. Giese 1929 s. 208).

kiçrecük, b. ***kiçirecük***.

kiçrek, b. ***kiçirek***.

ki deme gitsin, b. ***ki*** IX.

AD. **kidoni** 'ayva' < Yun. ***κυδώνι***[ον] (kiḏóni[on]) a.m. ※ ***Bu koku anamın kokusunu andırırdı. Dediğim gibi, içimi rahatlatıcı, bana güven verici, uykular sağlayıcı. Hele ki, uykuyu ve kidoniyi seven Fidan Bacı!*** (M. Seyda 1969 s. 99).

kifā'et, b. ***kefā'et***.

kifaf, b. ***kefaf***.

kifayet, b. ***kefā'et***.

AD. **kift** 'hasta' < Kürt. ***kift/kıft*** a.m. K.K. Kurdoyev 1960 s. 438. ※※ ***kift düş-*** 'yorgun düşmek, güçsüz kalmak' DS 2870. ※※

Osm. **kihān/kehān** 'küçükler' < Fa. ***kihān/kahān*** a.m. [***kih*** 'daha küçük' + ***-ān*** çoğul eki, b. ***Abbasiyan*** ⊡]. ***kehān u mihān*** 'küçükler ve büyükler': ※ ***İ maḫdūm-zāde-i cihān! Heme-i cihān, kehān u mihān, cüduŋuz zebiybidür, 'atāŋuz 'ayālidür.*** (Ferec 855/1451 v. 14a).

kihaya, b. ***kâhya*** ve ***kedhuda/kethüda.***

kih kih 'gülerken çıkarılan sesler' < ses taklidi kelimelerden. ※ ***Cevdet efendi kahkayı atıyor, Memduh bey kih kih gülüyor, Kamerüddin, Suzan, Bedriye ise bir kenara çekilmiş, lâkırdı yarıştırıyorlardı.*** (S.M. Alus 1934 s. 289).

kik I 'dar, uzun ve hafif yarış kayığı' < İng. ***gig*** a.m. ※ ***Göksu deresinin her zaman durgun ve koyu yeşil sularında kayıklar, sandallar, incecik kikler, birbirine sürtünürcesine peşpeşe ve yanyana geçiyorlar.*** (B. Arpad 1961 s. 13).

(Argo) **kik** II '(insanda) burun' H. Aktunç 1990 s. 174 < ?? Krş. Kürt. ***kep*** 'burun' Jaba–Justi 1879 s. 325. ※※

kikirde- 'gülmek'< ses taklidi kelimelerde ***/l/*** veya ***/r/*** olan son ünsüzden sonra ***-le-*** yerine ***-de-*** fiil genişlemesi için, b. ***alda-*** ⊡. ※ ***Sen pireyi önemsiz mi buluyorsun, diyerek kikirdedi.*** (N. Cehiz 1996 s. 85).

AD. **kikirik** I 'yerfıstığı' DS 2870 < Yun. ***κικιρίκι*** (kikiríki) a.m. krş. Arn. ***kikirik/qiqiriq*** a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 206. ※※

(Argo) **kikirik** II 'İngiliz' < ?? (BSTTk.k.nde Con kikirik de 'Amerikalı erkek' veya 'İngiliz erkek' anlamına şakalı bir kullanımdır. [Editörün notu]). ※ ***"İsmet Paşa, Alamanı Kikiriğe feda etmez." dedi. Bir şey bildiğinden değil, gönlü böyle istiyordu da ondan.*** (K. Bilbaşar 1953 s. 10). ※ ***Arkadaşlar bana: "Hadi Hakkı, şu kikiriğe haddini hududunu bildir!" diyorlar. Ben bir gün bu Tumson'a tercüman vasıtaslyle "Biz öyle oyun olsun diye yumruk atmayız. İcabı iktiza ettiğinde evvel Allah bir şamarla işi bitiririz," dedim. İngiliz güldü.*** (A. Nesin 1961y s. 57).

kikir kikir/kıkır kıkır '(güldüğünü belli etmemeye çalışarak) gülerken çıkarılan sesler' < ses taklidi kelimelerden. ※ ***'Alī Bekir ṣuṣdu. Gözlerini rıhtımıŋ öŋünde dönen anafora dikti. Ẕihninden pek tuḥaf, mühim ve maḥremāne şeyler geçdiğini īmā'en başını ṣağa ṣola sallayub kikir kikir gülüyordu.*** (H.R. Gürpınar 1928 s. 175). ※ ***Genç kadın kıkır kıkır gülüyor, garsonlar ve biz ancak tebessüm edebiliyorduk.*** (N. Tirali 1947 s. 71). ※ ***Bir komiserle yüz göz olmayı, onunla oturup kıkır kıkır gülmeyi ayıp saydığımdan, kahkahalar atmamak için kendimi tutuyordum.*** (M. Urgan 2000 s. 51).

AD. **kikla** 'bir balık cinsi, ballan wrasse' < Yun. ***κίχλα*** (ki̯hla) a.m. D. Georgacas 1978 s. 128 no. 45. ※※

kil 'çömlekçi kili' < Fa. ***gil*** a.m. ***kil ermeni*** 'halk tababetinde kullanılan kırmızı kil' < Fa. ***gil armanī*** a.m. ※※

AD. **kilamaç/gilamaç** 'bağlarda üzüm çubuklarına sarılan zararlı bir ot' THADD 636 < EYun. ***κληματίς*** (klēmatís) 'genç asma dalı' Tietze 1955 no. 130. ※※

kilar/BSTTk. **kiler** 'yiyecek, içecek ve erzakın saklandığı oda' < Biz Yun. ***κελλάρι*** (kelári) a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 787 < Lat. ***cellarium.*** G. Meyer 1893 s. 44). ※ ***Bir tārīhde ṣoruldı, ya'nī ki kilār ve maṭbaḫ iḫrācātı fil-cümle görüldi.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 155). ※ ***Yeni besleme gelirse çağırıb kilerin anahdarını teslim etmeli.*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 7). ※ ***Kiler u çardaḳ u anbārlar dolar | Aŋa ḳarşu‿hōcanuŋ beŋzi güler.*** (Köprülüzāde 1934 s. 27).

Osm. **kile** 'bir çeşit hububat ölçüsü' A. Zajączkowski 1937 II, 87, W. Hinz 1955 s. 41–42 < Ar. ***kīla*** a.m. < EYun. ***κοῖλον*** (koílon) 'oyuk, içi boş' G. Meyer 1893 s. 65. ※ ***'Alī bir Yahūdīden üc kile arpa aldı borca. Evvel bir kilesin ögütdiler.*** (A. Zajączkowski 1937 II, 64). 'ölçü': ***On parça tarlanın sekizi sulanıyor. Buna zenginlik diyorlar Esethanlı kilesiyle.*** (F. Baykurt 1970 s. 45).

AD. **kileçeri/külçer/gülcer/küleçeri** 'buğday içinde bulunan siyah daneler' DS 2217, TS 2558 < ?? ※ ***Envā'-ı mezrū'ātdan her nev'e maḫṣūṣ bir nevi' ṭufeylī vardır. Buğday sāḳları tarlada henüz tāze iken 'ārıż olub "cemre", yāni "ḳara" ve yā "külçer" ta'bīr olunan‿hastalığı ḥuṣūle getiren şey "ustilaġo" isminde bir nevi' manṭardır.*** (H.R. Gürpınar 1927mü s. 63).

kiler, b. ***kilar***.

EOsm. **kilid** I 'anahtar' TS 2560 < Yun. ***κλειδί*** (kliḏí) a.m. ※ ***Bir eve bıraḳdılar, ḳapusına ḳuful urdılar. Kiliydini re'īs gendü ḳatında ḳodı. Gėce olıcaḳ ḥareme girdi, uyıdı, kilidi yastuğı altında ḳodı.*** (Ferec 855/1451 v. 109b). ※ ***Firengī ṣanduḳa ḳoyuŋ, ḳuful uruŋ, kiliydini***

babaya vėrüŋ, ol yėg saḳlar! (a.e. v. 217a). ※ ***Tekvüri ḳarşu geldi, bir oğlını bile getürdi. Ḥiṣārınuŋ kilidin daẖı getürdi.*** (F. Giese 1929 s. 48).

kilid II/**kilit** 'merkezî, büyük ehemmiyet taşıyan' < ***kilid*** I, mecazî manada; bu manadaki tabirler bir Avrupa dilinden calque'lar olabilir. ※ ***Kendini, bir gezeğen olarak, dünyanın, uzayın uygarlıklarına açılışında çok önemli bir kilit figür olarak görmeye başlamıştı.*** (M. Mungan 1999 s. 88). Krş. İng. ***key figure; key stone*** 'bir kubbenin ortasında bulunan ve bütün yapıyı taşıyan taş' anlamından başka manaların gelişimi. Yahut Fr. ***clef*** a.m., asıl manası 'anahtar' kelimesinden calque (ödünçleme çeviri).

kilid III/**kilit** II 'asma kilit' Meninski 1680 III, 4007. G. Meyer 1893 s. 44'e göre 'kilit' manası daha eskidir ve Türkçeye Ar. ***iḳlīd*** 'kilit (?)'den geçmiştir, Ar. ve Fa. kelimeler de her birisi Aram. ***ḳlīda/iḳlīdā***'nın müştaklarıdır. Fakat o zaman ETk. daha bilinmiyordu. ETk. ***kirit*** 'anahtar' Clauson 1972 s. 738'e göre muhtemelen Sogdca vasıtasıyla bir Hint–Avrupa dilinden girmiştir. ※ ***Açıldı furṣat–i İslām ḳapusı, | O kilide ki miftāḥ oldı 'Oṣmān...*** (F. Giese 1929 s. 8). ***kilit kürek*** 'girmeye engel olacak set': ※ ***NAFiZ –Herkes sabah dersinden sonra çıkıp gitti. Bütün odalar kilitli. KAYTAS –Bana kilit kürek mi olur imanım?*** (Musahipzade Celal 1936ba s. 17). ※ ***Büyü inşallah, beni bu nâkeslerden kurtar, benim evime kilit kürek ol!*** (R.N. Güntekin 1944 s. 108).

AD. **kilik**, b. ***gilik***.

kilim, b. ***gilim***.

AD. **kilindar** 'dalyanda balıkların sıkıştırıldığı köşe ağı' DS 2871 < Yun. ***κυλιντάρ*** (kilindár) 'mengene' Ch. Tzitzilis 1987g no. 279. ※※

AD. **kilindir/gilindir** 'küçük el testisi' DS 2078, TS 2559–60, ZTS 81, Meninski 1680 III. 4003 < Yun. ***κύλινδρος*** (kílindros) 'bir sıvı ölçüsü' G. Meyer 1893 s. 65, fakat < Yun. ***κλοντήρι*** (klondíri) 'su kabı' Ch. Tzitzilis 1987g no. 275. ※ ***Sevinür, "Bennāyı pādeşāh gözinden düşürmege eyü furṣat, eyü behāne buldum!" dėr. Der–ḥāl bir kilindir şarāb, bir şiyş kebāb, birez nuḳl ḥāżır ėder, taẖt u ferş–u bisāṭ–u naṭ' üzerine ol şarābdan döker.*** (Ferec 855/1451 v. 20a).

kilindire (gemicilik terimlerinden) 'silindir (patent bush)' < Yun. ***κύλινδρος*** (kílindros) a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 796. ※※

kilisa/kilise, b. ***kilse***.

kilit I ve II, b. ***kilid*** II ve III.

kilk 'kalem' < Fa. ***kilk*** a.m. ※ ***Buẖār–ı buẖūr–iyle 'ālem dimāġın | ḳılubdur mu'aṭṭar o kilk–i mu'anber.*** (Bāḳī 1276 s. 8). ※※

AD. **kilme** 'arabaların dört köşesine konulan kazıklar, korkuluk; bağ çubuğu' DS 2872 < EYun. ***κνημία*** (knēmía) 'tekerlek parmağı', BizYun. ***κλημιά*** (klimyá) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 210. ※※

kilot, b. ***külot***.

kilpe 'değnek' Meninski 1680 III, 1995 < ?? ※※

kilpranga, b. ***kılpranga***.

kilse/kilisa/klise/kellse/BSTTk. **kilise** 'Hristiyan mabedi' < Yun. ***εκκλησία*** (ekklēsía) a.m. G. Meyer 1893 s. 67. ※ ***Ḳayadan vardı bir kilse yapılmış, | Keşîş anda delim deyre ḳapılmış.*** (Fāhrī 1974 s. 278 no. 474). ※ ***[Ger] ol dağı kiliseyi ṣorasın, | Ne anı vu ne bünyāḏın göresin.*** (a.e. s. 279 no. 482). ※ ***Mez̲kür adacükde bir klise vardur. Ol kllseye Aya Yorgl dėrler.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 136). ※ ***Orada bir aḳ kellse var. Ol kellseye Şanta Mersiye*** (?) ***klisesi dėrler.*** (a.e. s. 259–260). ※ ***Haklısın, öyle, diye konuştu Rıfkı, ense kulak kilise direği gibi meydanda.*** (M. Seyda 1966 s. 292).

kilya (gemicilik terimlerinden) 'omurga, karina' < İt. ***chiglia*** a.m. Kahane-Tietze 1958 no. 194. ※※

kim I b.m. (soru zamiri, soru sıfatı) < ETk. ***kim*** a.m. Clauson 1972 s. 720–721. ※ ***On günden atamuŋ ḳulları yetişe, ben kimem, kimüŋ nesiyem bileslz.*** (Ferec 855/1451 v. 118b). ※ ***Kimdir o? Ne isteyorsuŋuz?*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 89). ※ ***Bu hanım şimdi oraya kimine gidiyor?*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 345). ※ ***"Ben Yusufum." —"Kim Yusuf?" —"Etem Ağanın oğlu Yusuf!"*** (Sabahattin Ali 1937k s. 8). ※ ***Kimler yok ki? Pırıl pırıl yaldız nakışlı, kadife minderli futalarla gayet şık delikanlılar ve tazeler.*** (S.M. Alus 1944 s. 98). ※ ***Sana kim demişler be kardeşim?*** (N. Tirali 1947 s. 97). ***kim bilir/kim bilsin*** 'bilinmez, tahmin edilmesi güç': ※ ***Nehriŋ üzerindeki kār-ı ḳadīm, ṭaşdan yapılmış, kim bilir ḳaç yüz senelik köprüyü geçerken ḳarşımda ḫāṭırāt-ı māżiye, büyük ecdād cānlanmış gibi oldı.*** (Aḥmed Şerīf 1926 s. 219). ※ ***Parls'lŋ teslīm-nāmesini uzatıyor. Bir Fransız lçün bu levḥa kim bilir ne elīm bir rü'yetdir!*** (Cenāb Şahābeddīn 1335 s. 127). ※ ***"Nereye gömdü ki?" —"Kim bilsin?"*** (Sabahattin Ali 1943 s. 107). ***kimlere kal-*** 'hangi değersiz kimselerin elinde kalmıştır!': ※ ***Tüh be! Kız kaçırmak kimlere kaldı! Hem de otomobile bindirip getirmiş. Hanım kızın da gönlü varmış.*** (S. Kocagöz 1941 s. 76). ***kim... kimse (olmamak)*** 'hiç kimsesi olmamak': ※ ***Senin kimin kimsen var mı?*** (Sabahattin Ali 1937 s. 10). ※ ***Kızın akrabaları, kimi kimsesi yok değil.*** (F.C. Göktulga 1943 s. 16). ※ ***Evde ne yapacaksın? Kim yok, kimse yok. Bekâr.*** (F. Baykurt 1961o s. 68). ※ ***Çobanlar hep kimsiz kimsesiz olur ya?*** (A. Ağaoğlu 1982o s. 317).

EOsm. **kim** II Fa. şBSTTk. bu şekli yalnız ***nitekim*** rabıtında muhafaza etmiştir. ※※

kim III (comparativus (karşılaştırma) / karşılaştırma ile) ※ ***Yoḳ ol-kim hemīn herze vu hezel ola, | Anuŋ bigi ḳalmasa yėg-kim ḳala.*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 4 no. 40).

kim IV (Relativsatz / ilgi cümlesi) ※ ***'Işḳsuz cānı ölü bilmek gerek, | Ol, ki 'āşıḳdur, anı bulmaḳ gerek.*** (Sulṭān Veled 1958 s. 22).

kim V (Finalsatz / amaçlama cümlesi) ※ ***Şıdḳ ile dut ḳatı anuŋ etegln, | Kim seni llte ol Çalaba degln.*** (Sulṭān Veled 1958 s. 11)

kim VI (Konsekutivsatz / sonuç cümlesi) ※ ***Uṣṣuŋı ḳoğıl bu gün, yaylada görgil dügün, | Delü blgl oynağıl, kim bula-sen Teŋriyi.*** (Sulṭān Veled 1958 s. 31).

kim VII (Kausalsatz /sebep cümlesi) ※ ***Gözümden çıḳma, kim bu yėr senüŋdür.*** (Sulṭān Veled 1958 s. 39).

EOsm. **kimer** 'bazı' < b. ***kimer... kimer...*** ※ ***Ki öŋinden ṣoŋına ḥükm ėdilmez, | Ḳıyās ile kimer yola gidilmez.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 s. 308 no. 4747). Krş. ***kimerde*** 'bazen, ara sıra' TS 2566–67, ***kimese*** 'kimse' TS 2567.

EOsm. **kimer... kimer...** 'bazı kimse... bazı başka kimse' < ***kimi*** + ***–er*** numerus distributivus eki, b. ***altışar*** ⊡. ※ ***Hüblukda bī-naẓīrdür. Göŋlinüŋ daḫı ḳatılığı kimer kişiye, yumşaḳlığı kimer kişiye çoḳ.*** (Ferec 855/1451 v. 113b).

EOsm. **kimerde** 'bâzen' TS 2566–67, ***kimerde kimerde*** 'ara sıra' Meninski 1680 III, 4018 < ***kimer.*** ※ ***Be Mevlānā Ẕāt-i, kimerde şi'rler dėrsin, āb-ı ḥayāta beŋzer; kimerde boḳların, nedendür?*** (M. Çavuşoğlu 1969 s. 35). ※ ***Kimerde kemerde bulursuz olur, | O yāruŋ ki bir ḳılca yoḳdur bėli.*** (Naẓmī 1928 s. 75).

kimesne, b. ***kimse***.

kimet/BSTTk. **kıymet** 'değer' Meninski 1680 II. 3827'ye göre **kīmet**, halk ağzı **kıymet** < Ar. ***ḳīma*** a.m. [/***ḳwm***/ kökünden], velar (arka damaksıl) fonemden sonraki /***ī***/'nin /***ıy***/'ya dönüşmesi için b. ***giybet*** ⊡. ※ ***Zifāf gėcesi pādişāh Naṣr-ı 'Ayyāruŋ elin aldı, gelin ḳatına girdi, resmce eli ele sımarladı. Andan bir destārce zer u cevher ki ḳīmetini Taŋrı bile, üstlerine niṣār eyledi, daşra geldi.*** (Ferec 855/1451 v. 51b). ※ ***Bu 'üduŋ bu yėrde ḳīmeti (ḳıymeti ?) gendü berāberi altundur.*** (a.e. v. 240b).

kimetî/kıymetî 'kıymetli, değerli' < Fa. ***ḳīmatī*** a.m. ※ ***Bir boġ don getürdiler, gözsüze geydürdiler. Bildi ki ḳıymetī donlardur. Geyür ammā köhnesini çıḳarmaḳ istemez.*** (Ferec 855/1451 v. 217a). ※ ***Hazīne ḳapusın açsunlar, ḳırḳ deve yüki Kāzurün ḳumāşın, cāmeler, 'imāmeler, mıḳna'lar, burḳa'lar, mendīller, ḳıymetī bėzler çıḳarsunlar.*** (a.e. v. 120b).

kimḫā, b. ***kemha***.

kimi I 'bazı' < b. ***kimi... kimi...*** ※ ***Bazısı gülyağı kokusuna tahammül edemez, bazısı da kimi renklerden hoşlanmaz.*** (B. Felek 1947 s. 164).

kimi II 'bâzen' ※ ***Bütün sesler kesilmiştir. Kimi gökyüzünden bir uçak homurtusu gelir.*** (S.F. Abasıyanık 1952s s. 3). ※ ***Kimi, bir ikisiyle yolda karşılaşır, kaldırımın kenarına oturur, kaça sattığımızı, kaça aldığımızı konuşurduk.*** (K. Şipal 1964 s. 51). ※ ***Kimi bir şekere aynı zamanda el uzattığımız oldu.*** (a.e. s. 52). ※ ***Kimi de, "Ben annemlere gideceğim" diyordu.*** (a.e. s. 55).

AD. **kimi** III/**kimin**/**gimi** 'gibi' DS 2078, 2872, TS 1702 < ***gibi*** kelimesinin varyantı; krş. Az. Tk. ***kimi*** a.m. ADİL 1983 III, 66–67. /***b***/ → /***m***/ değişimi için b. ***bakara*** II ⊡. ※ ***Künd u çurpā buŋa esīr kimi.*** (Elvān Çelebī 1984 s. 158 no. 1857). ※ ***"Havluda, Harcıya nazırlığın gonağındaki kimi havuz isterin." —"Baş üstüne, keremkârım!"*** (E.E. Talu 1937 s. 65). ※ ***Bilmez kimi söyleyin, Murtaza gader mıhriz var mı?*** (M. Körükçü 1953 s. 80) ※ ***Ağzımın içi cıncık kimi oldu alimallah.*** (a.e. s. 81). ※ ***Atlar yıldırım kimin gididiler.*** (A. Caferoğlu 1951 s. 4). ※ ***Ben gėdiyim, onu size ġarşı getiriyor gimi getiriyim, yarı yolda öldürüyüm, ġannı esbabını size gördürüyüm.*** (A. Caferoğlu 1948 s. 57). ※ ***Bunnarı tamamınnan soydu soyhaladılar. Bunnarı ėle soydular***

ki soğan ġavığı kimi; hėş bir şėylerini ġoymadılar. (A. Caferoğlu 1942 s. 26).

kimi... kimi... 'bazı kimse... bazı kimse...' Meninski 1680 III, 4024 < ***kim*** I + 3. şahıs mülkiyet eki. ※ ***Gördüm, bu yėr͜ harāb, bunuŋ gibi ev icinde yüz kişi öle yaturlar. Kimi başı kesük, kimi ḳarnı deşük*** (metin: ***aşük), kimi ḳanı dökük, kimi bėli bükük yaturlar.*** (Ferec 855/1451 v. 11b). ※ ***Cün du̯hter-i şāh ėrişdi, şeh-zādenüŋ aŋa naẓarı doḳundı, biy-hüş oldı, düşdi.͜ Halḳ anı gördiler, kimi delü, kimi dolu dėdi.*** (a.e. v. 200a). ※ ***Gördi ki bir burcda ādemiyler başları asılub durur. Kimi tāze, kimi kühün.*** (a.e. v. 239b). ※ ***Kimi rūḥ ḳoḳlatır, kimi alnına sirke sürer.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 170). ※ ***Fanilâ, don takılarının çeşidini, renk rengini önüme yaydılar, kimi yünden, kimi pamuk, kimi fildekos, kimi de ipekli.*** (S.M. Alus 1944 s. 22). 'kâh... kâh...': ※ ***Başlıyor buruşmuş yanaklarından yaşlar süzülmeğe. Kimi yolda, kimi tarlada göz kapakları kızarıyor, kirpikleri ıslanıyor.*** (M. Başaran 1955 s. 95). ※ ***Kimi, gözleriyle epey açıkta yüzen arkadaşını kovalıyor, kimi plâjın paralı bölümünde yüzenleri seyrediyordu.*** (K. Şipal 1962 s. 55).

kimileyin 'bâzen, ara sıra' < ***kimi*** + ***-leyin,*** b. ***akşamleyin*** ⊡, eski kaynaklarda bulunmadığına göre neolojizm). ※ ***Yılda iki, kimileyin de üç kez sınıf arkadaşlarımızla bizim evde buluşuruz.*** (A. Nesin 1988 s. 81). ※ ***Tıpkı şimdinin minibüs şoförleri gibi, birbirlerini geçmeye, bir öndeki iskelede bekleyen yolcuları "kapmaya" çalışıyorlardı kaptan efendiler. Bu çekişmeyse, kimileyin deniz kazalarına yol açıyordu.*** (N. Güngör 1992 s. 116).

EOsm. **kim... kim...** 'kimi... kimi...' < ***kim*** I. ※ ***Kimi süŋü elde ḍutar, kimi tīġ, | Gök demür çalduḳlarıydı bī-dirīġ. | Kim bıçaḳ elinde ṣalar ṣaḳ ṣaḳ.*** (Enverī 1928 s. 21). ※ ***Bu çıḳan ṣulardan kim içer ve kim bağçeler ṣuvarur ve kim çeşmeler aḳıdur...*** (F. Giese 1929 s. 10).

... kim ... kim? < ***kim*** I. 'gerçekleşmesi mümkün olmayan durumlar için kullanılır' ※ ***Biz kim, evlenmek kim?*** (R.N. Güntekin 1928 s. 117). ※ ***Biz kim, İstanbul kim? Ṭaşraya gidersek belki ādām ṣırasına gireriz.*** (a.e. s. 9). ※ ***Dostum Hikmet! Mektub yazmak kim, ben kim?*** (S. Ayverdi 1940 s. 127). ※ ***Köy içi kim, o kim? Herkes haddini bilmeli birez!*** (F. Baykurt 1959y s. 245).

kim kime 'kalabalıkta bu işi yapan bulunmaz' < ***kim*** I. ※ ***Yazık değil-mi ā bu çekilen emegime! | Ṣoŋra seni ḥerīfler omuzlarsa, kim kime?*** (Vāṣıf 'Osmān 1257 s. 50).※ ***"Burası ḍaġ başı-mı?" —"Şehir içi, amā kim kime? Herkes͜ hırgür-ile meşġūl."*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 561). ※ ***İlk şaşkınlıkla, kız "Gık!" diyememişti. Arabaya girince feryadı basdı. Fakat kim kime?*** (E.E. Talu 1935 s. 134). ***kim kime dum duma*** 'kimsenin kimseyle ilgilenmediği karışık bir ortamı anlatır': ※ ***Bu karanlıkta kim kime, dum duma; bizi ne tanıyacaklar...*** (S.M. Alus 1933p s. 146).

AD. **kimin**, b. ***kimi*** III.

kiminün, b. ***kimnon***.

kimiyā, b. ***kimya***.

kimse/kimsene/kimesne/BSTTk. **kimse** b.m. TS 2567–72, Meninski 1680 III, < ***kim*** I + ***ise*** + ***ne***, krş. ***nesne,*** H. Duda 1930 s. 56–57. ※ ***Ben bula-***

ra ayduram kim: "Ol yüzi, | Kimse görmez, gėri görür gendözi." (Sulṭān Veled 1958 s. 18 no. 15). ※ ***Ol neseyi kim kimesne bulmadı, | Ol kim anı buldı, cānı ölmedi.*** (a.e. s. 21 no. 57). ※ ***Ḳāżī ḥayrān oldı. Pes aġacı yörendi, bildi-kim ḥīle vardur, kim hīç kimsene ḫiyānetlıḳ āleti birle kerāmete ėrmez olur.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 47). ※ ***Aḳşam üzeri de sā'at ḍoḳuzdan ṣoŋra yine kimseyi bulmaḳ güçdür.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 78). ※ ***Evet, mücrim kimse değil, kendisiydi. Bu ser-güẕeştiŋ a'żā-yı … içinde eŋ aḥmaḳ, eŋ żararlı, eŋ acınacaḳ kendisiydi.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 663). ※ ***Gelince kendi evine gelecek, kendi hizmetçisine emir verecek, kimse karışanı olmıyacak!*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 404–405).

kimsecik (olmamak) 'hiç kimse bulunmamak' (yalnız menfi cümlelerde). < ***kimse*** + ***–cik***, b. ***acıcık*** ⊡. ※ ***Oh ne âlâ! Kimsecikler yok.*** (M.L. Dikbaş 1936 s. 10).

kimse kim 'kim olursa olsun' < ***kimse*** + ***kim I***. ※ ***Biri tarafından beğenilmiş bir resim vs. gördüm mü, alana garez oluyorum. Kim alırsa alsın, o avukatın, mühendisin, müteahhidin, doktorun, tüccarın, o kimse kimin, etiketini oraya koymasını bir çeşit lüzumsuz övünme sayıyorum.*** (H. Taner 1954 s. 74).

kimsene, b. ***kimse***.

kim vurduya git– 'kendi kabahati olmadan başına bir dert gelmek, katili belli olmayan bir cinayete kurban gitmek' ※ ***Onun da bulunduğu bir içki âleminde bir adam vurulmuş; zavallı kim vurduya gitmişti. Zabıta ile adliye uzun araştırmalara rağmen bir türlü işin içinden çıkamadığı halde, Hakkıyı üç sene hapis yatırmışlardı.*** (E.E. Talu 1935 s. 107–108).

kimya b.m. (maddeleri araştıran ilim) < Ar. ***kīmyā*** a.m. < EYun. ***χυμεία*** (khüméya) (manası?) G. Meyer 1893 s. 38. ※ ***Bakıruŋ altun ėde ol kimyā, | Daḳı yüz biŋ bunuŋ gibi adaya.*** (Sulṭān Veled 1958 s. 16 no. 69). Mecazî manada 'cevher': ※ ***Rıza Bey bu sürü sürü, çeşit çeşit insanlar içinde aradığı kimyayı bulmaktan ümit kesince onların herhangi birine de razı oldu.*** (R.N. Güntekin 1930 s. 95). ***kimya gibi*** 'son derece nadir; çok kıymetli': ※ ***Ḳalduḳ‿humār-ı ye's-ile bu bezmgāhda, | Peymāne-i selāmet bir dest görülmedi. | Nā-dīdedür vücüdu hemān kīmiyā gibi; | Hīc kimseden cihānda ḥaḳīḳat görülmedi.*** (Vāṣıf 'Oṡmān 1257 s. 355). ***kimyacı*** 'alşimist, simyacı': ※ ***'Gerek 'āşıḳ ola ṣabür u ḥamül, | Ben işitmedüm kīmiyācı melül | Niçe ḳızıl altun vėrür yėle | Ki bir baḳırı altun ėdü-bile.*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 35 no. 420). ※ ***Kiri ḳalmış çıḳub elden pāre, | Kīmyācı gibi yüzi ḳāre***. (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 117).

kimyager 'alşimist; kimyager' < Fa. ***kīmyāgar*** a.m. (***kīmyā*** + ***–gar*** 'yapan, b. ***aferidegâr*** ⊡). ※ ***Bizüz ma'nī yüzinden kīmyāger, | Bize seng-ile sīm u zer ber-ā-ber.*** (Vāḥidī 1993 v. 69b).

kimnon/kimyon/karakimyon 'baharat olarak kullanılan bir bitki, Cuminum cyminum' I. Hauenschild 1989 no. 384, TS 2572 < Ar. ***kaymmün*** a.m. R. Dozy 1927 II, 490 < EYun. ***κύμινον*** (kŭminon) < İbr. ***kammön < Asur. kamünu***. ※ ***Kimyon-ı berrī.*** (Aḥmed Refīḳ 1337 s. 27). ※ ***Ve re'āyādan Arnavut ve Rum ve Eflāk ki 'öşr-i ġallātı defter-i sulṭānīde maḳṭū' ḳayd olınmamış ola, cins-i ḥubūbātdan penbeden ve kettāndan ve kiminündan (kimnündan ?) ve anisondan ve zağfirān-***

dan ve ġayrından sālārlıḳlariyle on beşde iki alınur. (Ö.L. Barkan 1943 [927/1520] s. 289).

kin 'öç almayı amaçlayan gizli düşmanlık, garez' < Fa. ***kīn*** a.m. ※※ ***kīn al-*** 'intikam almak': ※ ***Cānı acıdı, eyitdi: "'Aceb nice ola kim intiḳam çeküb bu erden kīn alam? Ben gendü nefsümle ol işi başarmayam, aŋa gey mu'āvin gerek."*** (S. Şeyhoğlı 1973 s. 257). ***birine kin bağla-*** 'garezi olmak': ※ ***Ḳalenderi öldürdüğüm için ḳarım baŋa kīn bağladı.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 591). ※ ***Kofur benden daha altın istedi, vermeyince de bana kin bağladı, tarlamı yüzüstü bırakıp gitti.*** (F. Baysal 1944 s. 201). ***birine kin besle-/kin biç-/kin güt-/kin tut-*** Meninski 1680 III, 4122: ※ ***Fāt Ėlbōlu, Ali Ġadöluna çoġ içerliyör ve çoḳ ken biçiyördü.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 138). ※ ***Dürzü, topallığına bakmaz, insan üstüne deve gibi kin güder.*** (M. Seyda 1969 s. 54). EOsm. ***kīn kīs*** (belki ***boy bos, döl dös, huyu husu, tüyü tüsü*** gibi bir genişleme?): ※ ***Yā resülü l-lāh, beni delü dėrler. Degülem. Bunlara kīnüm kīsüm yoḳdur. Līkin bunlar yatsu namāzın ḳılmazlar, yaturlar, uyurlar.*** (Ebü l-Leyş as-Semerḳandī 1965 s. 181).

kinaye 'düşünüleni dolaylı olarak anlatan söz' < Ar. ***kināye*** a.m. ※ ***"Şemsī 'aşḳ rüḥunu ba'żı Hindliler gibi ecic bücüc bir Büdā ma'büdesine neẓr etmedi. Erkekdir. Güzel Kadın bulunca elbette sever." Bu ecic bücüc Büdā ma'büdesi 'Āṭıfetden kināye idi. Bunu hepsi aŋladı.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 281). ※ ***Hanım, Allah aşkına Nazif için bana kinaye söyleme! Bu oğlanın adam olması için bir baba ne kadar çalışıyorsa ben de o kadar çalıştım. Artık ben ümidi kestim.*** (Musahipzade Celal 1936g s. 18). ※ ***Pamuk Cemil denilmesi, teninin beyazlığından kinaye [değildi], Beyoğlu zevk u safa âlemlerine Horhor çeşmesi gibi para akıtırdı.*** (S.M. Alus 1944 s. 107).

kindar 'kinli, kinci, kin dolu' < Fa. ***kīn/kīna*** 'kin, nefret' ve ***-dar*** 'malik olan, tutan', b. ***abdar*** ⊡. ※ ***Kin, bazı insanların ikinci hayatıydı, çabuk görülebilen basit çeşitlerinin dışında, insanın saklanmayı, gizlenmeyi en iyi bilen duygusuydu. Aynalar da bütün gizler gibi kindardı.*** (M. Mungan 1999 s. 280).

AD. **kindiyin** 'ikindi zamanı' K. Emiroğlu 1989 s. 155 < ***ikindi*** + instrumentalis (araç durumu) hâli ***-yin***, b. ***acın*** ⊡. ※※

kindü, b. ***ikindü***.

AD. **kine** I 'ki' < ***ki*** I çeşitli manalarda. ※ ***Dün M'amet 'āmdan bi meddup aldım. Dėy kine iki n'āl size meddup yazdım, cāp alamadım***. (Ö.A. Aksoy 1945 I, 344). ※ ***Gėtmişler, b'akmışlar kine su sandıkları yėr...*** (a.e. s. 346). ※ ***Mekdübü gördü, aldı. Ọhudu ğu yazmış-ğına: "Bir sọhu var, yanında bir tọhmạh var."*** (A. Caferoğlu 1945 s. 51). ※ ***Arap atım yoḳḳine-de binem oynadam.*** (a.e. s. 143). ※ ***Geldi ġardaşlarının yanna. Ġardaşlarına dėdi-kine:...*** (a.e. s. 177). ※ ***İrammılcı bạhdı, dėdi-kine filanca yoldan bir atlı gelecėk.*** (a.e. s. 211). ※ ***İnsan sevdiği için neler etmez kine, gız Hanım.*** (C. Atay 1964 s. 70).

Osm. **kine II/kiyne** 'kin, nefret, düşmanlık, garez' < Fa. ***kīne*** a.m. ※ ***Melike ḳaḳıdı, siynesinde kiyne var-imiş, iẓhār eyledi.*** (Ferec 855/1451 v. 31a). ※ ***Meger ol cādüy-ı la'īn ol sebebden siynesinde kiyne saḳlamış.*** (a.e. v. 41b).※ ***Siyneŋde anuŋ cihetinden ne kiyne var-idi?*** (a.e. v.109a).

Osm. **kinecu** 'öç almaya çalışan' < ***kine*** II + Fa. ***–cü*** 'arayan', b. ***bahanecu*** ⊡. ※ ***Gözlerüŋ çün kīnecüdur, çāre ne? | Cevr–ile ẓulm aŋa͜hüdur, çāre ne?*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 246).

kined/kinet, b. ***kened***.

AD. **kinetle–** 'birbirine geçirerek bağlamak' DS 2873 < ***kenetle–*** fiilinin varyantı. ※ ***Çürümüş erik yapraklarının üzerine sırtüstü uzandı, ellerini başının altında kinetledi.*** (Orhan Kemal 1950k s. 35).

kinin, b. ***kınakına***.

EOsm. **kīn kīş**, b. ***kin***.

AD. **kip** 'uygun, tıpatıp gelen; sağlam, dayanıklı' DS 2873–74, K. Emiroğlu 1989 s. 155, TS 2573 < ?? ※※

kipirdeş–, b. ***kıpırdaş–***.

kipkirli 'çok kirli' < ***kirli***, kuvvetlendirici ön takı, reduplication (ikileme) ve tezat ünsüzü, b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***Şırtında o lime lime caket de yok. Kipkirli bir fanile!*** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 186).

AD. **kiple–** 'korumak, saklamak; yaklaşmak' DS 2874, Behçet Mahir 1973 s. 603 < ***kip*** 'sağlam, dayanıklı; bitişik, yan' + ***–le*** isimden fiil yapma eki, b. **acabla—** ⊡. ※ ***Köroğlunun fikri kızı kiplemek. O ki kız, ki Kırata yakın kiplediği gibi...*** (Behçet Mahir 1973 s. 211–212).

AD. **kipleş–/kipleştir–** 'sağlamlaştırmak, sıklaştırmak' DS 2875 < ***kip*** 'sağlam, dayanıklı' + ***–leş–***, b. ***bayramlaş*** ⊡, ikinci varyant için b. ***acıkdur—*** ⊡. ※ ***Anladığım kadarıyla Efendim daha da yerleşti, döşeklere yaslandı, yeri kipleşti.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 180). ※ ***Hizmet hak için ya, Dudaklı yarın Muhammed–Ali divanına gidecek yolu kipleştiriyor.*** (a.e. s. 187). ※ ***Dede: "Kızım, bu çocuğun çarıklarını bir kipleştir!" dedi.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 27).

kir I 'vücudun üzerinde biriken pislik' < ETk. ***kir*** a.m. Clauson 1972 s. 735. ※ ***Artık yüzlerine sabah ağartısı vuran bu gecelikli adama, bu ak tülbentli kadına baktın mı, ikisi de her kirden yunmuş, arınmış, salt kanatları eksik melek.*** (F. Erdinç 1961 s. 61). ***kir kabart–*** 'terleyerek vücut üzerindeki kirin giderilmesini kolaylaştırmak': ※ ***Çekirge'nin üçüncü sınıf bir ılıcasında, mermerleri kefeke tutmuş bir kurna başında, kir kabartmağa razı olmuştuk.*** (K. Bilbaşar 1941 s. 65). ***kir pas/kir pasak*** 'her türlü kirlilik': ※ ***Ṭanıyamadıŋız ġālibā, Ḥüriye ͜Hanım? Bu toz ṭopraḳ, kir paṣ içinde, insān insānlıḳdan çıḳıyor.*** (Maḥmūd Yesārī 1928 s. 93). ※ ***Kullandı, kullandı. Getirdi, kiriyle pasiyle başıma attı.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 75). ※ ***Sırtından çıkardığı çulları, kiri pasağile, sarı tutma çizmelerini kurumuş çamurlarile bir bohça yaptı. Hemşerisi berberdi. Dükkânının bir köşesine emanet etti.*** (Reşat Enis 1944 s. 146).

Osm. **kir** II 'katran, zift' < Ar. ***ḳīr*** a.m. ※ ***İblīs naẓar eyledi, gördi, bir salḳumdur. Dört renglü, bir nice dānesi süd gibi aḳ, bir nicesi ḳīr gibi ḳara, bir nicesi mersīn gibi yeşil, bir nicesi ḳan gibi ḳızıl.*** (Ferec 855/1451 v. 195a).

kira/kirī 'bir malın veya bir mülkün bir bedel karşılığında bir müddet için başkasına verilmesi' < Fa. ***kirī*** a.m. < Ar. ***kirā*** (/***kry***/ kökünden) a.m., Ar.daki ***–ā*** Fa.da ***–ī*** okunması için b. İsa ⊡. ※ ***Ve dạhı gendünüŋ azuġını***

ve suyını götürmege deve kirisine dahı harc etmege güci yėtse gerek. (Ḳuṭbeddīn İzniḳī 1433 v. 95a).

kiracı 'kira ile oturan; arabasıyla yük taşıyarak geçinen' < ***kira*** + ***-cı.*** ※ ***Evde bir dirhem kömür bulamadık, eski kiracı da hani cimri mi cimri imiş, tozunu bile elemiş, elekten geçirmiş!*** (F.C. Göktulga 1953 s. 10). ※ **İki senedir hatboyunda kiracılık ederim. Geçiniyoruz. Tren işlerse arabaya iş kalmaz mı?** (Kemal Tahir 1955g s. 169). Krş. ***kirīcl***.

EOsm. **klraça/klrece** 'hanım; ev sahibesi, (köle ve cariyeler muvacehesinde) köle sahibesi' < Yun. ***κυράτσα*** (kirátsa) a.m. D. Theodoridis 1975 s.38–40, E. Kriaras 1985 VIII, 46–47. ※ ***İ ġulām, var bu sevdādan gec, eyle dut ki beni görmedüŋ-ldl. Yoḳ dėr-iseŋ, efendüŋe, kireceŋe dėrem, senüŋ şerrüŋi benden ıraġ ėderler.*** (Ferec 855/1451 v. 176b). ※ ***"Dür-dānel Dür-dānel" dėdi. Dür-dāne geldi. Eyitdl aŋa ki: "Geyce başum altına ḳoyub yatduġum kiysei götür, ṣanduḳdaġı altun üzerine ḳol Klreceŋ uyanıcaḳ dėgil ki ben İsḥāḳ-ı ṭabīb ḳatına varuram...*** (a.e. v. 220b). ※ ***Her dem gelürdi, höcasına, klrecesine eydürdl ki...*** (a.e. v. 177a). ※ ***Eglenecek olursam kireceŋe dė bī-ḳayd olsun...*** (a.e. v. 222a).

(Halk ağzı) **klrahane** 'umumhane' < ***kira*** + ***hane,*** b. ***abdesthane*** ⊡. ※ ***Kokonası kıyafetinde genç bir hatun zuhur etti ise, ben var ise burası ziyade gizll bir kibar kirahanesi olmalı şüphesine zahip olarak bir miktar müteselll oldum.*** (E. Misailidis 1986 s. 384).

Osm. **klraren** 'çok kerre' < Ar. ***klrāren*** a.m. zarf hâli için b. ***aceleten*** ⊡. ※※. ***klraren ve mlraren*** 'tekrar tekrar, birçok kerre': ※ ***Giderek hāṣṣa ṭabībler karışmaḳ ve ol ṭarīḳda ehi olan ḥāẕiḳler ile pāye ḳaṭ'ına sa'y ėdüb mertebe yarışmaḳ kirāren ve mirāren vāḳı' olmışdur.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 172–173).

AD. **klravat** 'üzüm asması; üzüm hevengi' DS 2875 < Yun. ***κρεβάτα*** (kreváta) 'üzüm' ※※

(Argo) **klraso et-/kiras et-** 'ısmarlamak (ms. lokantada, kahvede)' H. Aktunç 1990 s. 175 < Yun. ***κέρασα*** (kérasa) a.m. [***κερνώ*** (kernó) fiilinin aorist hâli] ※ ***Giderken bir dāne kiraso eder. Şīşe verirse yıḳar, ṣarṭlar, ḳoḳlar. Bir dahā yıḳar, süzer, ḍoldurur, siler, temīzce bir ḳāġıda ṣarar.*** (Aḥmed Rāsim 1342/1924 s. 184). ※ ***Hesabıma bakmak için önümdeki puslayı alıp tezgâha giden garson, bir de baktım, bir dakika sonra önüme koca bir kadeh rakı dayadı. "Bu da nesi?" —"Karşıdan klras etdiler." —"Kimler kiras etti?" —"Yok mu o kadın ki otururlar, yanında iki delikanlı. Onlar."*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 236).

kiraz/kirez b.m. (bilinen meyve) DS 2877, Meninski 1680 III, 3900 < Ar. ***karaz*** < EYun. ***κεράσιον*** (kerásion) a.m. G. Meyer 1893 s. 32. ※ ***Ve kirāsı-da ġāyet çoḳ olur. Ḥattā ol kirāsları her yıl ḳurudurlar. Bir yıldan bir yıla ġıdāları oldur.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 112). ***kiraz yemiş bülbül gibi (susmak)***: ※ ***Azıcıḳ silkin, açıl, kiraz yemiş bülbül gibi nedir seniŋ bu ḥāliŋ? 'Ayıb artıḳ!*** (E.E. Talu 1928 s. 118). Krş. ***dut yemiş bülbüle (dönmek)*** a.m.

AD. **kirbit/kirpit** < ***kibrit*** II kelimesinin métathétique (atlamalı) varyantı. ※ ***Geride aha dört lirem daha kaldı. İkisi senin olsun. Birini köydeki***

candarmaya vercen. Biri de bana kalsın; köy bakkalından kirbit, duz alırın. (K. Bilbaşar 1944 s. 74).

AD. **kirçon/kırcan/gırcon** 'hayvanların yemedikleri ot artıkları' DS 2054, 2817, 2876 < Erm. (diyal.) ***kṙçön*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 403. ※※

AD. **kirebolu/girebolu/girebo** 'arı kovanının içine sıvanan siyah mum' DS 2079, 2080, 2876 < Yun. ***κερόπολη*** (kerópoli) a.m. [***πρόπολις*** (própolis)] a.m. [Kelimenin başı ***κερί*** (kerí) 'mum' kelimesinin tesiri altında değişmiş] Ch. Tzitzilis 1987g no. 202. ※※

EOsm. **kirece**, b. ***kiraça***.

kireç b.m. (inşaat malzemesi; kimya terimlerinden) 'Calcium' < Fa. ***giraç*** a.m.; Fa./***g-***/ → /***k-***/ değişim için krş. b. ***gûşe/kûşe*** ⊡. Mecazî manada 'beyaz renk': ※ ***Odacı Abdullah Ağanın yüzü kireç, beti benzi gitmiş, kekeleyip duruyor.*** (S.M. Alus 1933p s. 170). ***kireç ocağı*** 'umumhane': ※ ***Vay paşam, Beyoğlunda arabacı oluruz da hiç kireç ocağını tanımaz mıyız?*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 107).

kiremid/ kiremit, kiremîdî, b. ***keremid***.

AD. **kiren** I/**giren** II 'kızılcık (ağacı veya meyvesi)' DS 2082, 2235–36, 2876 < Yun. ***κράνο*** kráno a.m. Tietze 1955 no. 155. ※※

kiren II, b. ***eğren***.

kirez, b. ***kiraz***.

AD. **kiri/kırı/kürü** 'sıpa' DS 2822, 3047 < Fa. ***kurra*** 'the colt of a horse, camel, or ass (one or two years old)' F. Steingass 1930 s. 1026. ※ ***Tam bu esnada ocak başında oturan çocuk: "Çok iyi olur baba. Kiriye de ben binerim," diye söze karışınca...*** (R. Akman 1946 s. 47–48). ※ ***"Bu kiriyi de Behiceye veriyorum," dedi babam.*** (M. Makal 1950 s. 46). ※ ***Bahār gelince ḳulaḳları İngiliz maḳaṣı gibi düzgün ve dik bir kürü (henüz binilmemiş genc merkeb) alacağını da vad ėtdi.*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 191). Krş. ***kurık/kirik.***

kirī, b. ***kira***.

AD. **kiri–** 'inat etmek, ayak diremek, huylanmak' DS 2877–78, TS 2576 < ?? ※※

EOsm. **kirīci** 'gündelikçi, işçi; taşıyıcı hayvanları kira (kirī) ile işleten kimse' < ***kirī*** + ***–ci***. ※ ***Henüz gėce olmadın şāmdan kārbān ėrişdi. Dügelisi 'Oṣmānuŋ kirīcileri–yidi, yüz deve yüki buġday idi.*** (Ebü l–Leyṣ as–Semerḳandī 1965 s. 135). Krş. ***kiracı.***

Osm. **kiriç** 'bey' Meninski 1680 III, 3906 < BizYun. ***κυρίτζης*** (kirítzis) a.m. Gy.A. Moravcsik 1943 II, 155, E. Kriaras 1985 VIII, 52. Mehmed I'in lâkabı. ※※

AD. **kirik (buğday)** 'kısa kılçıklı, başağı dört köşeli, soğuğa dayanıklı buğday' DS 2824, 2877 < Erm. ***k'ṙik*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 805. ※※

AD. **kirik**, b. ***kurik***.

kiriş I 'yayın iki ucu arasına bağlanan ip; yaylı çalgılarda tel' < ETk. ***kiriş*** a.m. Clauson 1972 s. 747. ※ ***Ammā söz zaḫmı hergėz otalanmaz ve her oḳ kim dil kirişinden boşana ve göŋül nişānesine doḳına, ayruḳ anı çıḳarmaḳ mümkin degül.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 81). ***kirişi***

kır- 'kaçıp gitmek': ※ ***Ben yaklaşınca, o ġayb oldu. Ḳarşıki ḳaldırıma atladım. Baḳdım ḥerīf kirişi ḳırmış, yol alıyor.*** (M. Yesari 1928 s. 99). ※ ***Beş kardeşi yapıştırırken züppe kirişi kırdı.*** (S.M. Alus 1933p s. 134). ※ ***Hiç bir şey olmaz. Sen otur oturduğun yerde. Yoksa ben böyle hırıltıları sevmem, hemen kalkar, kirişi kırarım ha!*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 202). ***Tezgâhın uzaklarında duran erketecilerimiz, bir gelin alayı, bir aynasız gördü mü, hemen parolayı verir, biz de kirişi kırardık.*** (H. Kodaman 1944 s. 139).

kiriş II '(inşaatta) dört köşe kalın tahtadan veya beton ufkî destek' < ***kiriş*** I ?? Az. Tk.nde bu mana yok. ※※

EOsm. **kirişme** 'cilve, işve' < Fa. ***kirişma*** a.m. ※ ***Her dem yüzüme ḳarşu tebessüm ėtdi, göŋlümi nāz u kirişmeyile aldı, ben anuŋ rūyında mūyında müteʿaccib oldum.*** (Ferec 855/1451 v. 115a).

Osm. **kiritsi** 'genç adam, delikanlı' < Yun. ***κυρίτσης*** (kirítsis) R. Dankoff 1991 s. 50. ※※

kiriz, b. ***keriz*** I.

kirizma, **kirizme**, b. ***girizme***.

AD. **kirkire** 'el değirmeni' DS 2879 < Az. Tk. ***kirkirā*** a.m. ADİL 1983 III, 72. ※※

AD. **kirkit** 'dokumacılıkta atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan dişli alet' DS 2879, TS 2576–77 < Yun. (diyal.) ***κερκίδα*** (kerkíḏa) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 201. ※ ***Dokuma, kirkit ve tarak vasıtasiyle bayanlar, bilhassa genç kızlar tarafından icra edilir.*** (K. Güngör 1941 s. 47). ※

kirli çıkı/kirli çıkın 'zengin olduğunu saklayan (kimse)' < ***kirli*** ve ***çıkı/çıkın***. ※ ***Onlarıŋ baʿżısı kiril çıkıdır.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 168). ※ ***İstediği kadar saklasın, onun ne kirli çıkı olduğunu ben çok iyi bilirim.*** (M. Seyda 1966 s. 46).

kirli hanım I 'bir peynir çeşidi' < ***kirli*** ve ***hanım***. ※ ***İçi ḳoḳmış kirli‿hānım ḳaşḳavāl olmış saŋa.*** (Vāṣıf ʿOṣmān 1257 s. 303). ※ ***Şehrî Efendi Paşanın lâklâkıyatından istifade ederek kirlihanım peynirini temizlemiş, Kalamata zeytinini bitirmiş, çürük dişlerinin arasında pastırmayı geveleye geveleye başını sallıyordu.*** (S.M. Alus 1933k s. 15–16).

kirli hanım II 'bir çiçek ismi, Zinnia elegans' I. Hauenschild 1989 no. 1154 < ***kirli*** ve ***hanım***. ※ ***Tedirgin açtı sebzeci dükkânını. Uzun, sert, kılçıklı yerli fasulyelerin, parmak büyüklüğünde tazecik patlıcanların çevresinde kiril hanım, karagöz demetleri... Sebzecilerin çiçek de sattıkları günlerdi o günler.*** (A. Kutlu 1991 s. 129). ※ ***Teras bahçe gibiydi. Fuller, sardunyalar, kel bir limon ağacı, kirlihanımlar, zambaklar...*** (İ. Aral 1997 s. 57).

kirli sepet/kirli sepeti 'kirli çamaşırın konduğu sepet' < ***kirli*** ve ***sepet***. ※ ***Şimdiki ḳızlarıŋ soḳāḳda tuvaletlerine baḳub da aldanmamalı; onları kirli sepetiŋ başında ṣoyunub giyinirken görmeli, bütün ṣusuzluḳlarıŋ, ṣabunsuzluḳlarıŋ, ḥamāmsızlıḳlarıŋ kerāhetini örten bir iki ṭutam levāntā, ḳolonyā değil-mi?*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 523–524).

AD. **kirloş** 'kirli pasaklı ve sevimli çocuk' DS 2880 < ***kirli*** + ***-oş*** okşama eki, b. ***dadaş*** ⊡. ※ ***Bursa'da hiç unutamadıklarımdan biri de bir oğlan çocuktu. Beş yaşlarında sarı, yaramaz, kirloş bir oğlan.*** (A. Nesin 1959 s. 55). ※ ***Kapkara saçları, kapkara gözleri, kadife esmeri teni vardı. Sıskacık, kavruk, kirloş bişeydi.*** (A. Nesin 1988 s. 8).

kirloz 'kirli, pasaklı ve sevimli çocuk**' DS 2880** < kirli + küçültme ve okşama eki ***'-oş'un*** varyantı ***–oz,*** b. ***dadaş*** ⊡ ※ ***O kirloz suratlı, süpürge sakallı, kart Habeşin lokma gözleri bende.*** (S.M. Alus 1933p s. 161). ※ ***Tuna'nın sarımtırak kirloz suları üzerinde, çiçekli bahçeleriyle, büyük ağaçlarıyla, çayhaneleri, lokantalarıyla, yemyeşil bir gemi gibi yüzen adanın güzelliği.*** (M. Urgan 2000 s. 211).

AD. **kirman/kirmen**, b. ***kerman***.

kīrmīd, b. ***keremid***.

AD. **kirp** 'bir şeyi keserken duyulan ses' < ses taklidi kelimelerden. ※ ***Lokman Hekim bir dağa çıktı diyelim, öteden bir çiçek başını kaldırır, "Nereye Lokman Baba?" dermiş, "ben falan hastalığın ilâcıyım, al beni, şöyle şöyle eyle, o hastalığı kirp diye keserim".*** (Yaşar Kemal 1955ç s. 9).

kir pas/kir pasak, b. ***kir*** I.

Osm. **kirpas/kirpes** 'bir bez veya kumaş cinsi' < Fa. ***kirpās*** 'fine linen; shrowd' F. Steingass 1930 s. 1021. ※ ***Yolına döşeyem kimḫā vu aṭlas, | Niṣār ėdem aŋa altun u kirpes.*** (Fạhrī 1974 s. 262 no. 156). ※ ***Kirpās*** (metinde ***kirpāṣ) ve yüŋ ve tiftik yükinden iki aḳça alına*** (Ö.L. Barkan 1943 [986/1578] s. 38). ※ ***Defe–i kirpas: 1 ẕirā'. 6 parmaḳ, 'arż 7, beher parmağı birer aḳcadır – 8 aḳca.*** (M.S. Kütükoğlu 1983 s. 310).

kirpi I b.m. (sırtında dikenleri olan hayvan) < ETk. ***kirpi*** a.m. Clauson 1972 s. 737. ※ ***Kirpiye dönmiş–idi oḳdan her 'adü, | Çār u nā–çār anda döndürmedi rü.*** (Enverī 1928 s. 12). ※ ***Anıvahitte gözleri dışarıya fırlamış gibi açılıp rengi al çuha kesildi, saçları kirpi gibi kabardı.*** (S.M. Alus 1933p s. 163). ※ ***Şişman, öne yarım metre fırlamış yağlı göbeğiyle bize doğru geliyordu. Oralı değildim gûya. İçim kirpi eti gibi tir tir titriyordu.*** (M. Buyrukçu 1956 s. 36).

AD. **kirpi** II 'kestanenin dikenli kabuğu' DS 2881 < ***kirpi*** I. ※ ***Sabah rüzgârıyla dallarından dökülen son kestane kirpileri, bu güz sabahının ölü suskunluğunu bombalıyor gibiydiler.*** (R. Ilgaz 1969k s. 41–42).

kirpik, b. ***kirpük***.

AD. **kirpit**, b. ***kirbit***.

kirpük/BSTTk. **kirpik** b.m. (gözü çevreleyen kıllar) < ETk. ***kirpik*** a.m. Clauson 1972 s. 737–738, Clauson'a göre ***kirpi*** + küçültme eki. ※ ***Beni kirpügüŋ oḳları eyledi ḫall, | Ne ḥācet–ki ḳılıca urasın el.*** (Ferhengnāme–i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 34 no. 416). ※ ***Baḳsa bir göz ḳaşına, kirpügine | Yār alur biŋ gez eline oḳ u yā.*** (Naẓmī 1928 s. 9). ***kirpikleri kavuşturma–*** 'geceyi uykusuz geçirmek': ※ ***Taş değilim a, o kadar hengâmeyi görünce ben de sinirlenmiştim; uykusuzdum, sabaha kadar kirpiklerimi kavuşturmamıştım, yatağın içinde çırpınıp durmuştum.*** (S.M. Alus 1933p s. 153). ※ ***Bu kadar çile yetmiyormuş gibi, üzüntünden bimecal yatağa uzanırken, tahtaku-***

ruların hücumu, arı kovanı gibi sivrisineklerin istilâsı... Velhasıl kirpikleri kavuşturmamış, sabahı sabahlamıştı. (S.M. Alus 1934 s. 218–219).

kirşend/kirşan 'üstübeç, allık, pudra' DS 2881, R. Dankoff 1991 s. 50 < ETk. ***kirşen*** a.m. Clauson 1972 s. 747; krş. Az. Tk. ***kirşan*** a.m. ADİL 1983 III, 73. Kelimenin menşei bilinmiyor (H. Eren 1999 s. 246).

AD. **kirt/kırt** 'gevrek, çabuk kırılan, az sert' DS 2881 < Sırp-Hırv. ***krt*** a.m. Tietze 1957 no. 107.

AD. **kirtik**, b. ***kırtık***.

AD. **kirtin-**, b. ***kertin-***.

EOsm. **kirtü**/AD. **kerti** II 'gerçek, hakiki, doğru' DS 2757, TS 2578–79 < ETk. ***kertü*** a.m. Clauson 1972 s. 738–739. (EOsm. kelimeyi ETk.deki gibi kapalı ė ile, fakat ***g-*** önsesi ile ***gėrtü /gėrti*** okumak gerekir. BSTTk.ndeki ***gerçek*** kelimesi de aynı köktendir. Belki: ***gerçek < gėrtü ök.*** [Editörün notu]). ※ ***Bu söze kirtü ṣādıḳ u şāhid | Kāmilü l-ḥāl 'ārif u zāhid...*** (Elvān Çelebī 1984 s. 123 no. 1428).

AD. **kirve/kivre** 'sünnet olurken çocuğun elini kolunu tutan ve çocuk üzerinde babalık hakkı olan kimse; isim babası; vaftiz babası; sağdıç; bacanak' DS 2883 < Kürt. ***kirva/kivra/ kriva*** a.m. < Erm. (diyal.) ***k'awor*** '(Hristiyanlarda) godfather (isim babası)' R. Dankoff 1995 no. 355, krş. H. Eren 1999 s. 246. ※ ***Allah şahidimizdir. Biz Yaşara kötü gözle bakmadık. Hattâ, Eminin yanısıra ben sünnet ettirdim onu. Bir alay fukara çocuğu ile beraber. Kirvesi bile bizim İbrahimdir.*** (F. Erdinç 1958 s. 137). ※ ***Biz vaftiz merasimi için kiliseye gitmezdik. Papaz Efendi evlerimize gelirdi. Bakır bir leğenin içine birkaç tas ılık su doldurup, kirve olacak adamın önüne önlük gibi bir havlu astınız mı gerisi kolaydı.*** (M. Margosyan 1994 s. 46).

kisbet, b. ***kisvet*** II.

kise/BSTTk. **kese** II 'cepte taşınan küçük torba' Meninski 1680 III, 4116. < Fa. ***kīsa*** a.m. ※ ***Çün yoḫsul olasın kīmyā-yı sa'ādet kīsesinden sermāye bağışlaya.*** (Ş. Şeyhoğlı, 1973 s. 261). ***kese kağıdı*** 'kâğıdın bükülmesiyle yapılan torba': ***Sigara sehpalarında paket paket Bafranın yüzlük kaiın sigaraları ve şamalı kibritler. Ortadaki masanın üstünde kese kâğıtlarında eğlencelik fıstık, fındık, tuzlu badem.*** (S.M. Alus 1944 s. 111–112). ***keseyi aç-/kesenin ağzını aç-*** 'para vermeye hazır olmak': ※ ***Maşallah Kanarya ile Agavni kolları sıvamışlar: "Pinpon kesenin ağzını açtı, yeriz zahir!" diyerek bir dakika durmamışlardı.*** (S.M. Alus 1933p s. 234).

Osm. **kisebür** 'yankesici' < Fa. ***kīsabur*** a.m. [***kīsa*** 'kese' + ***-bur*** 'kesen', ***burīdan*** 'kesmek' fiilinden bir fiil unsuru]. ※ ***Bir oğlana kīsebürlik ögredüb dururdı, anı bilesince aldı.*** (Ferec 855/1451 v. 218a).

ki sorma, b. ***ki*** IX.

kispet, b. ***kisvet*** II.

kist (tıp terimlerinden) 'yağ ile dolu patalojik torba < Lat. vs. ***cystis*** a.m. < EYun. ***κύστις*** (küstis) 'kese, torba'; Tk. kelimenin doğrudan doğruya EYun.dan alınması için b. ***antologya*** ⊡. ※※

kisvet I, b. ***kesvet***.

kisvet II/**kisbet/kispet** 'giyecek, giyim' Meninski 1680 III, 3947< Ar. ***kiswa*** a.m. ※ ***Alaturka güreşte bir pehlivanın bütün sermayesi kisbet ve bir de zenbilden ibarettir. Kisbet yumuşak deriden yapılır. Beli düz ve kıvrımsızdır.*** (M.H. Bic 1944 s. 7). ※ ***O tenekeci Yahudi kılıklı kazasker meseleden haberdar olduğu dakika bizlere düşen şey, hemen pes edip kispeti atmak, artık Molla beyi de mumla aramaktır. Yağlı kuyruğu bir daha ele geçirebilirsen geçir!*** (S.M. Alus 1933p s. 214).

Osm. **Kişdon** 'Hrıstiyan Ermeni' R. Dankoff 1991 s. 50. ※※

AD. **kişele-/kişile-/kışala-** 'kümes hayvanlarını kovalamak' DS 2885 < ses taklidi fiillerden, krş. ***kiş/kişa*** 'kümes hayvanlarını kovalama ünlemi' DS 2885. Krş. R. Dankoff 1995 no. 791. ※ ***Hastane denince, ellerile sineklerini kişeleyen hastaların kurbağa gibi serildiği hastane koridorlarını gözlerinin önünde bulur.*** (Reşat Enis 1944 s. 247) ※ ***"Hadi, hadi!" dedi Velikul. Eliyle kişeledi karısını.*** (F. Baykurt 1971t s. 209).

AD. **kişelek** 'yelpaze' TS 2579. < ***kişele–*** –***k*** fiilden isim yapan ek, b. ***acuk/acık*** I ⊡. ※※

kişi 'insan (hayvan mukabilinde), kimse; erkek, koca' TS 2579–84 < ETk. ***kişi*** a.m. Clauson 1972 s. 752–753; etimolojiler için b. H. Eren 1999 s. 247;. Az. Tk. ***kişi*** hürmet alâmeti olarak yaşlı erkeklerin adına takılır, ms. ***Alı kişi*** ADİL 1983 III, 77. ※ ***Kişi–mi ola düşmişi inciden; | Zebün ḳuş ḳapar dāne ḳarıncadan.*** (Ferheng–nāme–i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 9 no. 111). ※ ***Kişidür kişi, olmasa bir pülı; | Eşekdür eşek, aṭlās olsa cüli.*** (a.e. s. 41 no. 501). ※ ***Kişi ḍon geymeg ile ādem olmaz.*** (Meḥmed 1965 s. 107 no. 1925). ※ ***Kişi düşdügi yėrden ḳalḳar dėmişlerdür.*** ('Alī 'Azīz 1268 s. 213). ※ ***Kişi ekdiğini biçer.*** (M. Yesari 1928 s. 120). ※ ***Kişi musa[a]binden azar.*** (E. Misailidis 1986 s. 275). ※ ***"Kişiyi nasıl bilirsin? Kendin gibi" mislince hatunelerin hepsi tazenin ırzına, iffetine fisebilillah şahit.*** (S.M. Alus, Son Posta 27.XI.1943). ***kişiye git–*** 'evlenmek (kadın hakkında)': ※ ***Şimdiki Kilis kızları | Yüklü gider kişiye.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 192). ***kişilik*** 'insaniyet, iyilik' TS 2584–85: ※ ***Kişilik bilmege insān gerekdür, | Ve hem ol ṭālib–i Sübḥān gerekdür.*** (F. Giese 1929 s. 225).

AD. **kişifle–** 'sezdirmeden birinin davranışlarını izlemek, gözetlemek' DS 2885 < ***keşf/keşif*** + isimden fiil yapan ***–le–*** genişlemesi, b. ***acabla–*** ⊡. Krş. ***kış kış et–.*** ※ ***Ġızı bundan söna her dayım kişifler.*** (Ö.A. Aksoy 1945 I, 350).

kişile–, b. ***kişele–***.

kişizade 'soylu, yüksek bir ailenin çocuğu' < ***kişi*** + ***–zade*** 'doğmuş', b. ***Acemzade*** ⊡. ※ ***Hem kişizade, hem de Babıâli terbiyesi görmüş; Ametçi beyin gözbebeği imiş.*** (S.M. Alus 1933p s. 14). ※ ***İslâm, Hırıstiyan erkek, kadın mahaşerallah. İstanbulun hiç bir eğlentisinden ve seyir yerinden eksik olmıyan, kişi zade şık beyler.*** (S.M. Alus 1944 s. 159).

Kişmir 'Hindistan'da bir şehir ve bir eyalet adı' < Fa. ***Kaşmīr*** a.m. ※ ***Kişmīr cerisine depdi. Evvel ḥamlede ḳamusını pāyumāl eyledi.*** (Ferec 855/1451 v. 42b). ***Kişmirî*** 'Kaşmir ahalisinden olan'. ※ ***Öyle Kişmīrī güzel ʿAnberdür, | Reng–i ruḫsār u teni esmerdür.*** (Enderūnī Fāżıl Beg

1286 s. 13). ***Bu Ḥüsn-ārāy-i cādü maḳāmıdur. Eger Mihr-efzāy-i Kişmīrī rİʿāyeti, ʿināyeti olmasa ayruḳ ādemī olmazdum.*** (Ferec 855/1451 v. 41a).

kişmirî ʻçok koyu tenli (kimse)ʼ < ***Kişmirî.*** ※ ***Hasanın annesine o gün biri kız, biri oğlan iki çocuklu hatırlı bir hanımefendi misafir gelmiş; kişmirî, narin kızın annesi ise kocasının teklifi üzerine Üsküdardaki akrabalarından birinin evine günübirlik misafirliğe gitmişlerdi.*** (O.C. Kaygılı 1938 s. 16). ※ ***Marika ve Anika hemşireler, Halep çarşısındaki at canbazhanesile karşı karşıya, tam köşedeki evde otururlardı. İkisi de kara kaşlı, kara gözlü, kişmiri ve tombul; ikisi de Beyoğlunun en nadide ve rağbette dilberleridir.*** (S.M. Alus 1944 s. 159).

kişmirlik ʻmuziplik, alaycılıkʼ < kelime bu manada yalnız Ahmed Vefik Paşa'nın piyeslerinde geçiyor; krş. AD. ***kişmir*** ʻsevimli, güzelʼ DS 2886 (?). ※ ***Bu kişmirlik boşunadır. Biz bildügümüzü bilürük.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1940 s. 45).

kişmiş ʻufak taneli, çekirdeksiz bir üzüm çeşidiʼ < Fa. ***kişmiş*** ʻkurutulmuş üzüm ve başka meyvelerʼ. ※ ***Gecenun yemişi | Bir dane kişmiş.*** (B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 112).

kişnic/kişniş ʻbir bitki ve onun kurutulmuş meyvesinden yapılan baharat, Coriandrum sativumʼ I. Hauenschild 1989 no. 356, TS 2588, Meninski 1680 II, 3701. < Fa. ***kişnīc*** a.m. ※ ***Çarşida kişniş, uy uy, | Kebabi pişmiş, | Yeni de yetişmiş.*** (Ş. Beysanoğlu1966 s. 117).

Osm. **kişt** ʻekilmiş tarla, ekinʼ < Fa. ***kişt*** a.m. ※ ***Ümīẕüŋ kiştini ḳılmaġa ḥāṣıl | Dizer her ay meh zerrīn orağı.*** (ʻÖmer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 122).

kitab/kitap b.m. (yazılı kâğıt koleksiyonu); dinin esasını teşkil eden kitap, and içmekte kullanılan kitap, Kur'an (krş. Hristiyanlarda Kitab-ı Mukaddes veya Biblion = ʻkitapʼ) < Ar. ***kitāb*** a.m. ***kitap aç-*** ʻkehanette bulunmakʼ: ※ ***Bir gün ben faḳīr u ḥaḳīre eyitdi: "Seni kitāb açar dėrler. Varsam, açı-verseŋ, görsem!*** (M. Çavuşoğlu 1970 s. 38). ***kitap çarpsın*** ʻ(yalan söylersem) kitap (Kur'an) beni felce uğratsın!ʼ ※ ***"Benim haberim yok. Kitap çarpsın ki..." İnkârı samimî görünüyordu.*** (M. Körükçü 1949 s. 67). ***kitaba el bas-*** ʻyemin etmekʼ: ※ ***Derviş olup imam suyunu evine sokmamağa kitaba el basanlar, vakti kerahette şeytan dürttü hemen arpa suyuna dayanırdı.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 3.X.1942).

(Argo) **kitakse/kitaksi** ʻbakıverseneʼ < Yun. ***κοίταξε*** (kítakse) a.m. Ch. Symeonidis 1973 no. 85. ※ ***Aşka kitakse!*** (N. Tirali 1968 s. 44; hikâye başlığı).

kitap, b. ***kitab***.

kitara ʻBatı müziği çalgılarından gitarʼ < Yun. ***κιθάρα*** (kiṯára) a.m. ※ ***İşte songra şey... şey geliyor kitarayıla.*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 15).

kitli ʻanahtarla veya kilitle kapatılmış, anahtarsız açılmayanʼ < ***kilitli*** kelimesinin varyantı, bir nevi dissimilation (benzeşmezlik). ※ ***Başga melmekete gėtmişler ki, bir ġonaḥ, ġapusu bacası demür, gendisi kitli.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 76).

kitre ʻgevenden çıkarılan bir çeşit zamkʼ DS 2887 < ?? ※※

AD. **kiv** (nida) ‘kız!’ DS 2780 (***kı*** maddesinde), 2887 < krş. Erm. ***k‘a*** ‘exclamation of surprise or displeasure’ R. Dankoff 1995 no. 769; U. Bläsing 1992 no. 161; krş. ***kız*** II, ***kı!*** (***gı/kı/gi*** maddesindeki nota da b.) ※※

ki var, b. ***ki*** III.

AD. **kiveni** ‘iş bilir, iyi yemek yapan ev kadını’ DS 2888 < ***kedbanu.*** ※※

AD. **kivre**, b. ***kirve***.

AD. **kivrizle–** ‘tavşanı köpeğe göstererek tutması için işaret etmek’ DS 2888 < ***kıvra–*** ‘hızlı yürümek’ DS 2852 + ***–ızla–*** genişlemesi, b. ***alızla–*** ⊡. ※※

AD. **kivre** ‘sağdıç’ DS 2888 < ***kirve*** kelimesinin varyantı. ※※

kiyne, b. ***kine*** II.

kizir, b. ***gizir***. ※ ***Selim Çavuş hayvanına yem torbasını takarken: – „Gözünüz kör ola... Ulan ne diye saklanıyorsunuz? ... Hele bir çıkın bakalım... Hey kâhya... Yahu bu köyün kiziri yok mu?“ diye sesleniyordu.*** (F.C. Göktulga 1953 s. 3).

klabudan, b. ***kılabudan***.

klaket (sinemacılık tabirlerinden) ‘bir sinyal aleti’ < Fr. ***claquette*** a.m. ※ ***Klaket, elli sekizinci sahneyi gösteriyor. Çekim iki, plan bir. Kumsal sahnesi. Beyazlar giymiş adam ve kadın.*** (A. Yurdakul 1991 s. 139–140).

klâkson ‘otomobillerde kullanılan yüksek sesli korna aleti’ < İng. ***Klaxon*** a.m., aslında ticarî marka adı. ※ ***Delikanlı, sanki dört beş yaşında bir çocukla beraber yürüyormuş gibi, her klâkson sesiyle irkiliyor, etrafına bakıyor: “Aman sağdan otomobil geliyor! Kamyona dikkat!” diye durmadan söyleniyordu.*** (N. Tirali 1968 s. 63–64).

klap ‘kıymetli bir kumaş’ < ***kılabudan*** kelimesinin kısaltılmışı, yoksa doğrudan doğruya ***klapdan*** mı? ※ ***Duvarı boydan boya kaplıyan pencereler, kaiın sadakordan, klapdan işlemeli ağır perdeler.*** (İ. Tarus 1957v s. 69).

klapa (terzilikte) ‘yakanın göğüse doğru inen devrik bölümü’ < belki Bulg. ***klapa*** üzerinden Alm. ***Klappe***’den. ※ ***Kolların, yakaların, etek uçlarının, iliklerin, düğmelerin, elektrikli makasların, klapaların gözlerinin önünden usul usul kayarak silinmeye başlaması...*** (A. Ağaoğlu 1982h s. 30).

klarinet, b. ***kılarnet***.

(Argo) **klark çek–/klark geç–** ‘kendini pahalıya satmak, yüz vermemek’ < Amerikalı filim oyuncusu Clark Gable’in adından H. Aktunç 1990 s. 175. ※ ***Usulümü bilirsin. Kızlar tarafından muhasara altına alınan Lieutenant’dan çok, onun mavi kordelâlı kıvırcık finosıyla meşgul görünüyorum. Önce o da clark çekmeğe kalktı. Fakat söktüremedi.*** (H. Taner 1951t s. 18). ※ ***Şu gazetecinin ölümü var ya, basbayağı dokundu kıza. Clark çekip duruyordu ama bal gibi seviyormuş.*** (A. İlhan 1964 II, 54). ※ ***Uzun boylu bir genç geldi. İki elini cebine soktu, omuzlarını dalgalandırarak yürüdü. Klark çeken bir artist gibiydi. Kendinden emin olduğu için sözde boş veriyordu.*** (Ç. Altan 1975 s. 35).

klarnet, b. ***kılarnet***.

(Konuşma dili) **klas** 'üstün tekniği olan (ms. sporcu); üst düzey' < Fr. ***classe***, asıl manası 'sınıf'. (Fr.da sıfat olarak kullanılıyor mu?). ※ ***Galata'da, yılların akışı ile pek değişmeyen Kemeraltı, fakat oralar, biz Beyoğlu çocuklarına pek klas görünmüyordu.*** (G. Scognamillo 1990 s. 120).

klâsör 'resmi evrak vb. kâğıtları sınıflandırmaya ve saklamaya yarayan geniş ve sert dosya' < Fr. ***classeur*** a.m. ※ ***Çek bakayım şuradan soldan dördüncü siyah klasörü... Hah, işte onun içinde.*** (A. Nesin 1958k s. 11).

klavsen/kılavisen (Batı müziği) 'eski bir piyano tipi' < Fr. ***clavecln*** a.m. ※ ***Ve songra Akabl dudu kılavlsenln sesini peslendirub bl-menend hüsne malik parmaklerini tiz perdelerinin üzerine koyarak derdlu figanlerini te'slrll vuruşleri ile tebeyyün itmeye başladı.*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 140). ※ ***Bundan üç beş günden sonra, Galata'da meşhur sarraf Klrkor Ağanın valide kerimesi Horepslma dudu zayi oldu. Onun dllberllglyle ve klasen çalmakta mahareti pek meşhur idi.*** (E. Misailidis 1986 [1871] s. 268).

kle I (güreş terimlerinden) '??' < Fr. ***clé/clef*** (?) 'anahtar'. ※ ***Aldı aşağı, tek kle deniyor. Çift kleyl takacak. Taktı. Çeviriyor, çeviriyor, şimdi tamamlanacak, tuş, tamam!*** (T. Buğra 1964 s. 116).

kle II (telefonculuk terimi) '??' < Fr. ***clé/clef*** (?) 'anahtar'. ※ ***Ses perde perde yükseliyordu. Kız, kleyl kapattı.*** (M. Çelen 1955 s. 103).

(Argo) **klefteci/kıleftecl** 'hırsız' H. Aktunç 1990 s. 170 < Yun. ***κλέπτης*** (kléptis), (halk ağzı) ***κλέφτης*** (kléftis) a.m. M.L. Wagner 1943 s. 9. ※ ***"Ulan kekeme, düşersen bir klefteci eksik olur." —"Kı, kı, kı, kıleftecl... ba, ba, babandırl"*** (S.M. Alus 1933p s. 159).

(Argo) **kleftlz et-** 'çalmak, hırsızlık yapmak, aşırmak' F. Steinherr 1932 s. 190 < Yun. ***κλέφτω*** (kléfto) 'hırsızlık etmek' fiilinin aorist hâlinden.

kleptoman 'çalma tutkusu olan psikopat' < Fr. ***kleptomane*** a.m. (EYun. ***κλέπτω*** (kléptö) 'çalmak' ve ***μανιάς*** (manyás) 'deli', b. ***bibliyoman*** ⊡. ※ ***Hurşlt'ln başka hırsızlara benzemediğini, değerli şeylere el uzatmadığını, bir çeşit kleptoman olduğunu anlatmaya çalışıyorsun ona.*** (Peride Celal 1991 s. 101).

kleptomanl/kıloptomanl 'bazı psikopatlarda görülen çalma tutkusu' < Fr. ***kleptomani***, (b. ***kleptoman***). ※ ***Konumuza girmeden önce, ihtiyacı olmadığı halde çalma hastalığı denilen "kıloptomanl" diye adlandırılan hırsızlık şekli ise alış veriş yapmak üzere girdiği mağaza veya işportadan aldığı malın parasını verirken gayri ihtiyari işine yaramayan her hangi bir şey de almaktan zevk duyar.*** (Y. Ertunç 1982 s. 27-28).

klima 'kapalı bir yerin sıcaklık ayarını yapan cihaz' < Fr. ***climat*** 'iklim'. ※ ***Hava ne sıcak bugün! Klimayı açmamı ister misiniz?*** (Y. Yazıcı 1990 s. 44).

klip 'bir müzik parçası eşliğinde gösterilen kısa film' < İng. ***clip*** a.m. ※ ***Satış rekorları kıran plakları, video klipleri, Alice'e dünyanın her yerinde milyonlarca hayran kazandırmıştı***. (M. Mungan 1999 s. 25).

klise, b. ***kilse***.

kloroform (uluslararası kimya terimlerinden) 'renksiz, hoş kokulu, anestezide kullanılan, yatıştırıcı ve uyuşturucu bir madde' A. Tinghir–K. Sinapian 1891 I, 111 < Fr. ***chloroforme*** a.m. ※ ***Hāniyā operasyon yaparlarken hastalara kloroform koklatmazlar mı? İşte bu usta Avrupalı bize elektriķ ķoydu.*** (H.R. Gürpınar 1336 s. 116). ※ ***Cami, derinliklerinden feryatlar yükselen karanlık bir kuyuya benziyordu. Kan kokan bir kuyu... Cerahat kokularının kloroform ve iyot kokularına karıştığı bir kuyu...*** (Reşat Enis 1957 s. 33).

klostrofob 'kapalı yer korkusu olan kimse' < Fr. ***claustrophobe*** a.m. [< Lat. ***claustrum*** 'kapalı yer' ve EYun. ***φόβος*** (phóbos/fóvos) 'korku']. ※ ***Kapalı, küf kokulu bir yere giriyorum. Uzun süre kapalı kaldıktan sonra, dışarı çıkan bir klostrofobun ferahlığını duyuyorum. Anlatılamayacak kadar güzel geliyor küf kokusu.*** (A. Kutlu 1987 s. 206).

klostrofobi (ruhbilimi terimlerinden) 'kapalı yer korkusu' < Fr. ***claustrofobie*** a.m. (b. ***klostrofob***). ※ ***Son yıllarda klostrofobi başladı sanıyorum. Karanlık bu korkuyu büyütüyor.*** (A. Kutlu 1987 s. 92).

klostrofobik 'kapalı yer korkusu olan' < Fr. ***claustrofobique*** a.m. (b. ***klostrofob***), sıfat yapmaya yarayan Fr. –ik için b. ***Adriatik*** ⊡. ※ ***Haftalarca sokağa çıkmasam, klostrofobik durumlara düşmüyor, hayattan kopmuş hissetmiyorum kendimi***. (M. Urgan 2000 s. 90).

kloş (terzilik terimlerinden) 'alt tarafı çan biçiminde genişleyen (etek)' < Fr. ***cloche*** a.m., asıl manası 'çan' < Kelt. ※ ***Şapka artık iyicene yaygındı. Bana kloş biçilmiş, brik rengi bir fötrü uygun bulmuştu annem.*** (Füruzan 1972 s. 229–230). ※ ***Yazın, ipek ya da ipek benzeri dökümlü kumaşlardan, gene kloş etekli, belden iyice sıkılmış, gene bol kollu sabahlıklar...*** (P. Kür l983 s. 193).

klozet 'helâ, tuvalette oturulan yer'< Alm. ***Klosett*** < İng. ***water–closet*** kelimesinin kısaltılmışı (***water*** 'su' ve ***closet*** 'kapatılabilen yer'). ※ ***Klozet kapağının üstüne hüzünle tünemişti kocam.*** (L. Tekin 1990 s. 118).

klöbmen 'bar ve kulüplerde vakit geçiren kişi ya da kulüp üyesi' < İng. ***clubman*** a.m. ※ ***Köşedeki masada, sırtını divanın kumaş kaplı yumuşak arkalığına dayamış, tek başına oturan Mazlum Sami hakikaten yakışıklı, şahsiyetli bir adam. Etrafındakilerden ilk bakışta ayırdetmek mümkün. Tek gözlüğü olmamakla beraber insana varmış gibi gelen klöbmen tipi!*** (R.H. Karay 1964 s. 133).

klüb/klüp/kulüp/külüb/külüp 'eğlenerek vakit geçirmek ve buna benzer başka maksatlarla açılmış, yalnız üyelerine açık olan dernek' < Fr. ***club*** < İng. ***club*** a.m. ※ ***VEDAT —"Çok isterdik ama siz de bilirsiniz ki bu temsiller büyük kadro ister. Elimizdeki elemanlar ise malum..." REMZİ —"Kolayı var. İlçemizde gençlik kulüpleri var. Onlar adına bir temsil verebilirsiniz. Onlardan da faydalanarak. Çoğu bu işin gönüllüsü. Hele böyle güzel hanım kızlarımız varken..."*** (O. Asena 1962 s. 79)

Osm. **knyez/knez/knaz/kniyez** (Balkan Slavlarında) 'prens, kont, hükümdar; muhtar' < ESl. < ECerm. ****kuningas*** 'kral, melik' M. Vasmer 1953 I, 581, P. Skok 1972 II, 108–109. ※ ***Şimdiki-ḥālde Dubrovnik kniyez-ile sipāhīleri baŋa iṭāʿat ėdüb ķullarum ve harāc-güẕārlarum olduķ-***

ları sebebden ellerine bu ḥükm-ı cihān-muṭā'ı vėrdüm. (F. Kraelitz 1921 s. 47). ※ ***Ma'lüm ola ki Dubrovnik knezleri der-gāh-ı mu'allāma mektüb gönderüb bundan evvel der-gāh-ı mu'allā iẕniyle Nova Ṭuzlāsı 'āmilleri ile ḳavl [u] ḳarār olınmış idi ki Nova Ṭuzlāsında ḥāṣıl olan ṭuzlar ṣatılub temām olduḳdan ṣoŋra...*** (a.e. s. 89); b. **kenes**.

ko-/koy- I 'bırakmak' < ETk. ***ḳoḏ-*** a.m. Clauson 1972 s. 595-596. ※ ***Māhān şehri͜ harāba varduḳda, Süleymān Şāh dahı Māhānı ḳoyub 'Acem vilāyetinden Rūm vilāyetine gelmege niyet ėtdi.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 6). 'müsaade etmek': ※͜ ***Hundkāra geldi, elin öpmek istedi.͜ Hundkār eydür: "İsmā'īl Beg, sen benüm ulu ḳarındaşumsın. Revā-mıdur-kim elüm öpesin?" dėdi. Elin öpmege ḳomadı.*** (F. Giese 1929 s. 150). ※ ***Mekke'ye gitdi. Mıṣrlı Ka'be'de oṭurmağa ḳomadı. Mıṣra götürdi.*** (a.e. s. 225). 'yapmakta olduğu işi bırakmak, devam etmemek': ※ ***Birisi bir māh-rüyı gözledi, | Yolını ḳodı vu anı izledi.*** (Gülşehrī, M.F. Köprülüzade 1934 s. 25). ※ ***"Ġızdıŋ-mı?" dedi. "Ġizmıyl ġodum-da patladım." dedile.*** (A. Caferoğlu 1940 s. 75). 'unutarak geçmek, atlamak': ※ ***Bir niçe eyyām ḍağlarını ve derelerini ve ṣaḥrālarını aramaduḳ yėrler ḳomadılar, hīç Ḳara Boğdān Oğlınuŋ eṣeri bilinüb belürmedi.*** (F. Giese 1929 s. 192). ※ ***İstedüm yedi iḳlīm, ne Rūmı ḳodum ne Şāmı | Gezdüm, yüridüm temāmı, başum açuḳ, yalın ayaḳ.*** (Eşrefoğlı Rūmī 1286 s. 63). ※ ***Hey zavallı çocuğum, sen ḳoyduğum yerde otlayorsuŋ. Buradaki ma'ārif me'mürlarını ŋeẓāret değil, Ṣarı-Ova türbecileri 'azl u naṣb eder.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 246).

ko-/koy- II '(bir yere) yerleştirmek' < ***ḳo-/ḳoy-*** I. ※ ***Ḳoduğum yėrde 'alef-͜hordesin, ey zāhid-i͜ har, | 'Işḳa dahl ėtme seni ṣoŋra arar da bulamam.*** (A.S. Levend 1943 s. 461). (Bugün ***koduğum/koyduğum/bıraktığım yerde otla-*** biçiminde kullanılan deyim 'hep aynı şeyi söylemek, düşünmek, yapmak, kendini geliştirememek'anlamına gelir [Editörün notu]).

ko-/koy- III (yardımcı fiil olarak) gerundium (zarf fiil, ulaç, konverb) hâlinde olan bir fiile takılırsa o fiilin manasına nihaî karakter verir, b. ***alıko-*** ⊡. ※ ***"Komfurans yatsıdan sonra başlar. Daha ezen bile okunmadı." —"Okunmasın. Millet toplandım, toplanıyorum deyinciye kadar oturur bir çay içersin. Yerine alışakorsun."*** (F. Baykurt 1959y s. 63). ※ ***Çamın dalına bir kabak asmış. Çocuklarına: "Siz burada durakoyun da ben bu odunu koyayım, gene geleyim" demiş.*** (M. Tuğrul 1969 s. 262). ※ ***Siz gidekoyun, geliyorum ben de.*** (R. Ilgaz 1969k s. 39). ※ ***Oğlum, sen oturakoy! Benim evim yakın. Sana ekmek, su getireyim!*** (a.e. s. 240).

ko-/koy- IV (Dativus ile) 'dokunmak, ağır gelme, içine işlemek': ※ ***Yediği tokat, Yusufa gittikçe koyuyordu. Birden öfkesine yenilerek gitti, kaldırıma oturdu, hüngür hüngür ağlamaya başladı.*** (Orhan Kemal 1954b s. 75). ※ ***Anasının ölümü, Hatçenin mahpusluğu çok koymuştu ona. Memed bunca felâketlerin altında bunalmış gibiydi.*** (Yaşar Kemal 1955i II, 209). ※ ***Bu el titremesi kadeh tutarken | Bu yaşta nasıl koyuyor insana!*** (C.S. Tarancı 1957 s. 88).

(Argo) **ko-/koy-** V 'erkeklik organını dişilik organına sokmak' H. Aktunç 1990 s. 180, F. Steinherr 1932 s. 190. ※ ***Ters-͜hāne emīni Körce Velī | Göte gözlükle koya. Eyüdür.*** (Ġazālī 1973-74 s. 246). ※ ***Sīm-tendür,***

ḳoyalum onı bunı! | Kaftān üstinden öyle ter görinür, | Vāy, ger çözilüb açıla ṭonı! (ʿAmrī 1979 s. 184).

ko–/koy– (***ko–*** fiilinin emir hâli ve ondan sonra başka bir fiilin emir hâli) bir nevi imperatif intensification (yoğunlaştırma), Meninski 1680 II, 3773 (ko dursun! ko söylesün!). ※ ***Ḳo gitsün, heves ėtmegil ol güli | Ki her ṭaŋlacaḳ ola bir bülbüli!*** (Ferheng–nāme–i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 65 no. 795). ※ ***Çu dāl–i devletde (?) ġālibdür Cem üzre | Ḳo ḳaçsun, Cemi kim ṭutmaz siz anı.*** (F. Giese 1929 s. 184). (?) ※ ***Ḳo gitsün ol derdsiz ebter, | Bu derd bize dermān yeter–ḳim bundan anda derd ilter, | Yardımcısı Sübḥān imiş.*** (Eşrefoġlı Rūmī 1286 s. 64). ***ARİF —Uzaktan tanırım. Vaktin iyi gün görenlerinden biriydi. Daha açıkçası bir harp zenginiydi. KABADAYI —Koy yıkılsın öyleyse!*** (M.L. Dikbaş 1936 s. 91).

koalisyon 'birden fazla siyasî partinin ortaklaşa olarak kurduğu hükümet şekli' < Fr. ***coalition*** a.m. ※ ***Salt manevra Erbakan'ın karizmasını silikleştirdi. CHP koalisyonunda o kadar değil, ama özellikle 1. ve 2. Milliyetçi Cephe hükümetlerinde günoğlu bir kimlikle de göründü.*** (C. Süreya 1991 s. 235).

AD. **kobak** 'taneli ve tanesiz mısır koçanı' DS 2889 < Sırp–Hırv. ókomak 'taneleri alınmış mısır koçanı' Tietze 1957 no. 151. ※※

AD. **kobal**, b. ***kopal***.

AD. **kobalak** 'ham meyve' DS 2889 < ***kobak → kobalak,*** krş. ***kozak → kozalak.*** ※ ***Haşhaşların uzun sakları üzerindeki kobalaklar, rüzgâr vurdukça, oyalamak, susturmak için bebek eline verilen mika çıngıraklar gibi sesler çıkarıyordu. Kapsülün içinde sıçrıyan küçük siyah tohumlardı bu sesleri veren.*** (Reşat Enis 1957 s. 169).

kobalt (uluslararası kimya terimlerinden) 'metalik bir element' < EAlm. ***Kobold*** 'yeraltındaki bir kötü ruh' (krş. ***nikel*** kelimesinin aslı). ※ ***Doktorun penisilini, fizikçinin kobaltı ile karşılaşır; filozofun insan sevgisi, savaş kahramanlarının dehâsına kurban gider.*** (Ç. Altan 1975 s. 13).

RD. **kobar**, b. ***gaber***.

AD. **kobat/kubat/kabat/gobat/gubat** 'kaba, şişman, biçimsiz' DS 2185, 2582, 2890, 2987–88 < Erm. ***kopit*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 379, fakat Tk.de çok yaygın olan Ar. ***ḳawwād*** 'pezevenk' ***kabat/kobat*** maddesi kelimesinin tesiri bellidir. ※ ***Öyle kobat bobat durma, elini göbeğinin üstüne koy!*** (S.E. Erten 1931 s. 66). ※ ***Geçen akşam bekçi o gobat diliyle yangını bir türlü anlatamadı da acaba nerede diye merak edip söylenirken kedinin biri damdan tane tane "Doğancılarda, Doğancılarda! diye tekrar tekrar haykırmasın mı?*** (H.R. Gürpınar 1939 155–156). ※ ***Bu karı yüzünden bir türlü mebusluğu kabul edemiyor. Karı benden besbeter cahil, üstelik kubat. Hiç mebus karısı olacak bir hali yok.*** (A. Nesin 1961z s. 16). ※ ***İreysicumur Amarikan radyosuynan bir konuşma daha konuştu, dinledik. Kaıın sesi öyle kubat kubat geliyordu. Deniz dalgalarını aşa aşa.*** (F. Baykurt 1967a s. 158).

kobay 'kobay faresi; üzerinde deney yapılan canlı' < Fr. ***cobaye*** < Tupi–Guarani dili ***sabuja*** a.m. ※ ***Bak, sana tezin için bir kobay getirdim.*** (Z. Ankara 1991 s. 146).

AD. **kobisa** 'iki ucunda iki kova veya teneke asılı olan su omuzluğu' THASDD 1693 < Bulg. ***kobílica*** E. Berneker 1924 I, 525, Tietze 1957 no. 82. ※※

AD. **kobul** 'toprak kap; kavanoz; küp' DS 2790 < Bulg. ***kıbıl*** < Alm. ***Kübel*** 'kova' (?). ※※

EOsm. **kobuz**, b. ***kopuz***.

koca I/**kocca** 'çok büyük, iri; yaşlı, ihtiyar' < M. Räsänen 1969 s. 161'e göre Çağ. ***hoca*** 'Lehrer (öğretmen)→ alter Mann (yaşlı adam) → Greis' (kocamış adam) kelimesinden, fakat, bu isimden ***koca-*** fiili nasıl olmuş olabilir? İkinci varyant bir intensivus (pekiştirme) şeklidir. ※ ***Küyüŋ ey olar kim ylgltslz cüst, | Güc içinde var ḳocalar ḳatı süst.*** (Ferhengnäme-i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 11 no. 134). ※ ***Heye desin diyor, kocca konağımı bir iki demem üstüne yaparım diyor.*** (Orhan Kemal 1950a s. 105). ※ ***Birden "Küt!" etti, kocca bir taş düştü ayaklarının ucuna. Yüzünde duydu rüzgârını soğuk soğuk.*** (M. Başaran 1992 s. 127). RD. ***kocababa*** 'büyükbaba, dede': ※ ***1951 yılında, doğum evinin açıldığı günlerde, babam doktora artık kocababa olacağını söylemiş ve gelinini doğum evine göndereceğini vaadetmlş. Sonra bu düşüncesini anama söylemiş. Anam da geline.*** (H. İdrizof s. 53). ***kocabebek*** 'yaşına göre davranışları olgunlaşmamış çocuk': ※ ***Hoca bir yandan anlatırken, ötede elini kulağına atan bir arkadaşımız, resmen ve güpegündüz uyuyor. Arkada iki tane kocabebek birbirini gıdıkıyor.*** (F. Erdinç 1948f s. 49). ***koca herif*** 'ihtiyar adam'※※ ***koca karı/kocakarı*** 'ihtiyar kadın' Meninski 1680 II, 3683. ***bizim kocakarı*** 'benim annem': ※ ***"Evlenmeme bir ḳaç mâniʿ var." —"Nedir onlar?" —"Evvelā bizim ḳoca ḳarı müṣāʿade etmeyor."*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 76). ***kocakarı zırıltısı*** 'kaynana zırıltısı; çevrildiğinde tiz bir ses çıkaran bir çocuk oyuncağı': ※ ***Cadaloz çenesine hiç tınmam; kocakarı zırıltısı gibi zar zar öter, kuru gürültü eder.*** (S.M. Alus 1933p s. 224).

koca II 'zevç, erkek eş' < ***koca*** I, krş. Alm. (halk ağzı) der Alte (yaşlı adam), mein Alter (benim yaşlı adam, kocam) a.m. ***kocaya git-/kocaya var-*** 'evlenmek (kız, kadın hakkında)': ※ ***Bir kısmeti çıkarsa kocaya gider ama kocaya giderse ben kıskanırım!*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 339). ※ ***Lemʿān ḳocaya varıncağa ḳadar, kendinden beş yaş büyük olan ablaslyle oṭurmuşdu.*** (E.E. Talu 1928 s. 94).

koca- 'ihtiyarlamak' < ***kocal-*** a.m. ※ ***Er yigitler kocasa oğlı doğmaz*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 71).

kocababa, **kocakarı**, b. ***koca*** I.

AD. **kocal-** 'ihtiyarlamak' DS 2892, TS 2591–92, Meninski 1680 II. 3784 < ***koca*** + isim/sıfattan böyle bir hâle gelmek manasında fiil yapan ***-al-*** genişlemesi, b. ***alal-*** ⊡. ***"Benim!" deyince şaşdı. Meger beni aḳ pāk bir pīr ẓann edermiş. Siz Iştihārıŋ ṣāhtekārlığına baḳıŋ ki beni vaḳtimden evvel ḳocaltmış*** (metinde: ***ḳocalmış***) ***idi!*** (Aḥmed Rāsim 1333 s. 74).

kocaman I 'ihtiyar adam' Meninski 1680 II, 3784. < ***koca*** I + sıfatın anlamıyla nitelenen kişi (canlı) adı türeten ***-man*** eki, b. ***evcimen*** ⊡. ※※

kocaman II/**koccaman** 'çok büyük, muazzam' < ikinci varyant intensivum (pekiştirme) şeklidir. ※ ***Söyle, kızım olur musun benim? Olursan, seni benim konağa götürürüm. Koccaman konağım var benim!*** (Orhan Kemal 1951s s. 23).

kocayemiş I ‘fundagillerden, kışın yapraklarını dökmeyen çiçekli bir ağaç, Arbutus; bu ağacın renkli meyvesi’ TüS. ※※

kocayemiş II ‘geç evlenen erkek, yaşlı koca’ < ***koca*** ile ***kocayemiş*** I kelimelerinin ses benzerliğinden. ※ ***Yetmişini geçtiği halde, tabiî, evlenmemişti. Anası sekseninde öldüğü zaman, o, altmışlıktı. Ondan sonra da alacağı kadın ona elbette koca demez, kocayemişi derdi.*** (F.C. Göktulga 1953 s. 13).

kocca, b. ***koca*** I.

koccaman, b. ***kocaman*** II.

AD. **kocik/gocik** I/**goççik** ‘topuk kemiği; topuk’ < Erm. (diyal.) ***kocik/koçik*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 368. ※※

kocuk, b. ***gocuk*** I.

AD. **kocun–**, b. ***gocun–***.

koç I ‘erkek koyun; erkek, yiğit’ TS 2593 <Çağ. ‼ ***ḳoç*** a.m. M. Räsänen. 1969 s. 274. ※※ ***koç burunlu*** ‘??’: ※ ***Şu karşıda tartışmakta olan iki kişiden koç burunlu olanı Doğru Yol gazetesini okur, başka gazete okumaz.*** (A. Nesin 1961y s. 79). ***koç gibi*** ‘atılgan, gözü pek’: ※ ***İki leşker birbirine ḳarışur, | Ġāzīler ḳoç gibi anda uruşur.*** (Enverī 1928 s. 30). ***koç yiğit*** ‘cengaver’: ※ ***Murād gibi eli ḳolu ṭutan, yumruġa güvenen bir ḳoç yiğit içün ḳorḳu, çekinme maʿnāsız sözlerdi.*** (M. Yesari 1928 s. 398).

AD. **koç** II/**goç** ‘üzerinde satırla et dövmeye yarayan kütük; üstünde oturulan kütük, ayaksız oturak’ DS 2090, 2893 < Erm. ***koç*** ‘üstünde oturulan kütük, ayaksız oturak’ U. Bläsing 1992 s. 47–48 no. 54, R. Dankoff 1995 no. 367. ※※

AD. **koç–**, b. ***kuç–***.

AD. **koçaç**, b. ***koçaş***.

koçak I ‘yürekli (erkek), yiğit, kabadayı’ < ***koç + –ak*** küçültme eki, b. ***bardak*** ⊡. H. Eren 1999 s. 247. ※ ***Hükümdarım sağolasın! Emrin başüstüne! Lâkin, Köroğlu’nun koçakları tuttuk ama, Köroğlu’nu tutamadık.*** (Behçet Mahir 1973 s. 247).

RD. **koçak** II ‘kümes’ (?) < ?? ※ ***“Nerede bragaym bu tavugi?” Demişlar, “brak koçakta!”*** (N. Hafız 1985 s. 246).

AD. **koçala** ‘baklası toplandıktan sonra kalan kuru sap ve yapraklar’ DS 2893 < Yun. ***κότσαλο*** (kótsalo, çoğulu kótsala) ‘çörçöp’ Ch. Tzitzilis 1987g no. 236. ※※

koçan ‘lahana gibi sebzelerde yaprakların çıktığı sert gövde; mısırın tanelerini taşıyan sert sap’ < Sl. (Rus., Ukr., Bulg., Sırp-Hırv.) ***koçan*** A. Tietze 1957 no. 83. ※※

AD. **koçaş/koçaç** ‘arabacı’ DS 2893, 2894, TS 2593, Meninski 1680 II, 3783 < Sırp-Hırv. ***koçiyaş*** < Mac. ***koçiş*** a.m. ***Ya oldurdı (?) ḳara gümrük ḳōçāşı | Dėselerdi bizi gel seyre ṭaşı.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 115).

koçeta, b. ***kuçeta***.

AD. **koçıra** ‘iyi ev hanımı; tutumlu’ DS 2894 < Yun. ***οικοκυρά*** (ikokirá) ‘ev sahibesi’ Ch. Tzitzilis 1987g no. 367.

AD. **koçıralık** 'kiler, yiyecek dolabı' DS 2894 <***koçıra*** + ***-lık***. ※※

AD. **koçırgan/koçurkan** 'düğün okuyucusu, çağırıcısı' R. Dankoff 1991 s. 108 < Erm. ***kots'nakan*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 377. ※※

koçl/koçu 'vaktiyle kullanılan süslü, kapalı araba; gelin arabası' DS 2895, TS 2597, Meninski 1680 II, 3785 < Mac. ***kocsi*** 'araba' Tietze 1957 no. 84. ※ ***Kez̄ālik 'arabası ile sefer ėtmek kişi gendü rūḥına elem vėrmekdür, nete-ki ḳöçi ile düz yollara gitmek gendüyi rāḥat ve ḥużūr uyhusına varub lstlrāḥat ėtmekdür be-şarṭ-ı ān ki kürrec ve güre bārgīrler olmaya.*** ('Ālī 1956 [1586–87] s. 158). ※ ***Bazı yerlerde gelin, koçu tabir olunan bir seyyar köşk içinde nakl olunur.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 250).

AD. **koçik/gocik II/gocuk III** 'dişi manda, manda yavrusu DS 2089, 2892 < Erm. ***koJik*** 'manda yavrusu' R. Dankoff 1995 no. 359. ※※

AD. **koço** 'boğmaca' DS 2895 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κοΰτζος*** (koítzos) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 216. ※※

AD. **koçozina** 'siyah benekli bir küçük balık' B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 279 < Yun. ***κουτζουρίνα*** (kutzurína) 'bir balık çeşidi' Ch. Tzitzilis 1987g no. 258. ※※

AD. **koçsa-** '(dişi koyun) erkek koyun istemek' DS 2895 < ***koç*** + ***-sa-*** desiderativum (isteme) genişlemesi, b. ***aygırsa-*** ⊡. ※※

koçu, b. ***koçl***.

AD. **koçurkan**, b. ***koçırgan***.

AD. **kod I/kot I/got** 'buğday ve arpa ölçmeye yarayan gaz tenekesi büyüklüğünde tahtadan yapılmış kap' DS 2896 < Erm. ***kot*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 385, fakat U. Bläsing 1995a s. 79–80'de kelimenin yayılışına dayanarak Tietze 1982z no. 100'de üzerinde durulan bu kelimenin menşeinin Gürc. ***ḳod-l*** a.m. olmasını daha muhtemel görüyor. ※ ***Bir hesap et! Bıldır 20 liraya olan buğdayın kotunu bu sene 30 liraya alamıyoruz.*** (H. Aytekin 1965 s. 24). ※ ***Ulan ettiğin kusurun bilmiyor musun, değlrmancı? Kırkta bir hak, kurik alırken, kodda bir urup hak almışsın!*** (Behçet Mahir 1973 s. 191). ※ ***Padişah bir got darlyl bir batahliga seplr, tehraldan toplir. Bi tanesi ehsih ġalmlr.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 317).

kod II 'kanun kitabı, kaideler dizisi' < Fr. ***code*** veya İng. ***code*** a.m. < Lat. ***codex*** 'kitap'. ※ ***Çocukluktan gençliğe geçerken tüm toplumsal kodlar alt üst olur, bilirsiniz.*** (M. Gülsoy 2000 s. 14). ***kod adı*** '(birinin) gizli adı' (İng. ***code name***'den calque): ※ ***Üstelik imza yerine kod adını kullanmıştı. Biliyorsun polise epeyce bilgi vermesine karşın, kod adını hep gizlemiş İbrahim.*** (A. Ümit t.y. (1990?) s. 68–69).

AD. **kodak**, b. ***koduk***.

kodaman 'ileri gelen, sözü geçer (kimse)' < Fa. ***ḫudāvand*** 'hükümran, melik'. ※ ***Köyün en iyi odası sana hazırlanır. Nahiye müdürü, kaymakam kuşkulanır, "Belki bir müfettiş?" der. Nahiyenin, kazanın en rahat otelinde yer ayırtırlar senin için. Vali bile, belki bir müfettiş, belki iktidar partisi kodamanlarından biri diye harekete geçer.*** (Reşat Enis 1957 s. 159).

AD. **kodaz I/kodaş I/kottaz I** 'horoz; erkek hindi' < Yun. (diyal.) ***κόττος*** (kóttos) 'horoz; erkek keklik' Ch. Tzitzilis 1987g no. 238. ※※

AD. **kodaz/kodaş** II/**kottaz** II 'bencil, kendini beğenmiş' DS 2898, 2937 < Yun. ***κόττος*** (kóttos) 'horoz' Ch. Tzitzilis 1987g no. 238, fakat R. Dankoff bu kelimeyi, başka varyantları ile beraber, Erm. ***kotoş*** 'boynuz' kelimesine bağlar (b. ***kodoş***), R. Dankoff 1995 no. 387.※※

AD. **kodes** I/**ködez** 'kümes' DS 2898 < Yun. ***κοτέτσι*** (kotétsi) a.m., Tietze 1955 no. 146. ※※

(Argo) **kodes** II hapishane' H. Aktunç 1990 s. 176 < ***kodes*** I, Tietze 1955 no. 146. ※ ***Kim ipler onuŋ caḳasını ḳodesde?*** (M. Yesari 1928 s. 232).

AD. **kodik** I 'ağaçtan oyma küçük kap' DS 2898 < Kürt. ***kodik,*** Jaba–Justi 1879 s. 347 veya Erm. ***kot/god*** + ***-ik*** küçültme eki R. Dankoff 1995 no. 385. Krş. ***god*** ve ***godik***. ※※

AD. **kodik** II, b. ***kutik***.

AD. **kodospena** 'becerikli ev kadını' K. Emiroğlu 1989 s. 156 < Yun. ***οικοδεσπίνα*** (ikoḏéspina) [οίκο (iko) 'ev' ve ***δεσπίνα*** (ḏespína) 'hanım'] a.y. ※※

(Argo) **kodoş/godoş/koduş** 'karısı tarafından aldatılan adam; Molino 1641 ***becco de moglie*** maddesinde Meninski 1680 II, 3786. H. Aktunç 1990 s. 176 < Erm. ***kotoş/kodoş*** 'boynuz', krş. ***kerata,*** R. Dankoff 1995 no. 387. ※ ***"Zahire tüccarıyım", diyorsun. Kandilzadenin ortağı olduğuna da baş sallıyorsun. O kodoş da ortağıdır; tanımıyor musun be?*** (S.M. Alus 1934 s. 378). 'pezevenk' ※ ***Olmış idi yine ol pīr ḳodoş | Dilberān zümresine baş çavuş.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 11). ※ ***O Şerefüddīn olacaḳ aḥmaḳ, göz göre ḳodoşluğu ḳabül edecek değil ā? Ayağınıŋ bağını çözer, ḳarıyı kendi ḥāline bıraḳır. Ortada bir mes'ele ḳalmaz.*** (E.E. Talu 1928 s. 142). ***Şehre bir tulûatcı takımı uğrayınca, tiyatroya dadandılar. Kodoşlar bekleye dursun, para kuvvetile sahneden kızlar kaldırır, eve kapatırlar.*** (H.Z. Ülken 1941 s. 171). ※ ***Sayalım ki Güllü'nün aklına giren biri var, gözlerini dört açar, tazı gibi izlerdi onu. Kodoşları, aracıları yaklaştırmazdı ona. Çenelerini kırardı.*** (M. Başaran 1992 s. 100). ***kodoşluk*** 'pezevenklik':※ ***Ben seniŋ her kepāzeliğine göz yumdu isem, günüŋ birinde yardımıŋı görürüm diye idi. Yābānıŋ ḳaltağını göz göre evimde ṭutub da āḫır vaḳtimde bes-bedavā ḳodoşluḳ edemem. Oldu olacaḳ, hīç değilse menfa'at görmeliyim.*** (E.E. Talu 1928 s. 329–330).

AD. **koducak** 'küçük sıpa' TS 2599 < ***koduk*** + ***–cak*** küçültme eki, b. ***artucak*** ⊡. ※※

AD. **koduk/kodak** 'sıpa; at, eşek veya deve yavrusu' DS 2896, Meninski 1680 II, 3785, O. Blau 1868 s. 265 < ??, krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1438 ※ ***Hoca: "Ben hoca degülin" dėmiş. "Ye nesin?" dėmişler. "Şu eşegüŋ ḳoduğıyın" dėmiş.*** (P.N. Boratav 1995 s. 109).

kodus, b. ***ḳotas***.

koduş, b. ***kodoş***.

kof 'içi boş, boş' < ETk. ***ḳovı*** a.m. Clauson 1972 s. 581. ※ ***Ecmel bey, Ecmel bey diye hergeleyi göklere çıkarma! Enayi dümbeleğinin kim olduğunu bilenlerdeniz. Bizim kırk yıllık Vamık; züppenin, kof herifin âlâsıdır.*** (S.M. Alus 1934 s. 166). ※ ***Uyuyamıyorsun. Kolunu kaldırıp saatini görmeye çalışıyorsun. Altı. Gövden boş, kof.*** (İ. Aral 1997 s. 68).

AD. **kofa** I/**koğa** I/**kova** I 'ince ve püskül biçiminde bir çeşit saz', Typha' DS 2899, 2901, 2938, I. Hauenschild 1989 no. 1116 < Türk dillerinde yaygınlık için b. ***ḳoğa*** M. Räsänen 1969 s. 275. ※ ***Hemen saldık öküzleri. Kardeşim, sürdü, suya götürdü. Testimizi de götürdü giderken. Kofaların içinde bir çay var, çayın kıyısında bir küçük "göz", suyu ordan içiyoruz.*** (F. Baykurt 1969 s. 81). ***kofalık/kovalık/koğalık*** 'sazlık, kamışlık' TS 2602: ※ ***Ol līmānuŋ içine bir çay aḳar, ol çayuŋ iki ṭarafı ḳoğalıḳdur.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 307). ※ ***Kağnının köprü ağaçlarında çıkardığı gürültüden yüzlerce kurbağa ürküp suya daldı. Öteden, kofalıktan bir leylek uçtu.*** (F. Baykurt 1959y s. 13).

AD., RD. **kofa** II/BSTTk. **küfe** I 'yemiş sepeti, küçük sepet' DS 2899 < Yun. ***κόφα/κούφα*** (kófa/kúfa) 'sepet' Tietze 1955 no. 154. ※ ***Evin ortasında bir halka varmış. O halkadan bir ip bağlıyarak, ipi kafasından geçiriyor. İyi ama, kendini salınca halkayla beraber tavandan bir kofa altın yere düşüyor.*** (*Rodop Türk Halk Masalları* 1963 s. 27). ※ ***Önünde iki eşek vardı. Küfelerden şıpır şıpır üzüm suları akıyordu. Onun dünden Çerkeş'e doğru üzüm almağa gittiğini herkes biliyordu.*** (F. Baykurt 1967k s. 40).

kofa III, b. EOsm. ***koffa***.

AD. **kofal-/koval-** I 'içi boşalmak, koflaşmak (ağaç hakkında); tenhalaşmak, serbest kalmak, boş kalmak' DS 2899. 2938 < ***kof*** + sıfattan böyle olmak manasında fiil yapan ***-al-*** genişlemesi, b. ***alal-*** ⊡. ※ ***Ya ben, nolacağım şimdi? Adaam sende! İçi kofalmış kütük gibiydi zatenl Koca değil, korkuluklˌ*** (M. Başaran 1992 s. 156).

AD. **kofal-/koval-** II 'gururlanmak, övünmek' DS 2899 < ***kof*** + sıfattan böyle olmak manasında fiil yapan ***-al-*** genişlemesi, b. ***alal-*** ⊡. ※※

AD. **kofalak**, b. ***kovalak***.

AD. **kofalaklan-** 'gururlanmak, övünmek' < ***kofal-*** II ***-ak*** + ***-lan.*** ※ ***Tavşan Ağa, Deli Kostlnln sözlerine kofalaklanarak, "Hayde, deloğlan, keder etme, ben tepeden tırnağıma kadar yigidim, bana Tavşan demişler!" deyüp...*** (E. Misailidis 1986 s. 422) ※ ***Bir gün teatroda Krallça hazır olduğu halde, mabeyinci kıyafetine girip bir beyzade madamasının balkonuna vardım ve "Madam, Kraliça senin küpelerini pek beğendi. Tıpkısını sipariş edeceğinden bir görmek ister", dedim ise, Madam "Vay, Kraliça küpeleri beğenmiş." deyü kofalaklanarak, anide çıkardı da teslim eyledi. Ben dahi alıp sırra kadem bastım.*** (a.e. s. 699–700).

AD. **kofana/köfene** 'lüfer balığının büyüğü' DS 2948 < Yun. ***γόφαινα*** (ġófena) a.m. D. Georgacas 1978 s. 127 no. 22. ※ ***Yıllardır Haralambo'yla komşuluk eder. Onun elinden çok balık yemiştir. Haralambo, bütün komşularına seçme kofana taşımıştır Marmaradan.*** (N. Güngör 1992 s. 47).

RD. **kofer** 'bavul' N. Hafız 1985 s. 256 < Alm. ***Koffer*** a.m. ※ ***Fakat haçın celmlş sıra kapidan çlkma, maçkalar demiş çi: "İstey misin ylnl kofer veralım, istey misin esçl koferi?"*** (a.e. s. 209).

AD. **kofeyli** 'ihtiyar ve zayıf hayvan' DS 2900 < Yun. ***κουφάρι*** (kufári) 'iskelet'. ※※

EOsm. **koffa/kofa** III/**kufa/ koğa** II/BSTTk. **kova** II ‘kuyudan su çekmeye yarayan üstünden kulplu kap’ DS 2899, 2991, Meninski 1680 II. 3798 < ETk. ***ḳovġa*** a.m. Clauson 1972 s. 583–584. ※ ***Bir ʿavrat durdı, ḳuyudan su cekmege vardı. Dalle eyitdi: “Hey! Hey! Ne yüz ḳarası! Ben suyumı ceke bilürem.” dėdi. Ḳoġayı aldı ki su ceke, ḳoġayı ḳuyuya bıraḳdı. “Ḳoġa ḳuyuya düşdi!” dėyü caġırdı.*** (Ferec 855/1451 v. 222a). ※ ***Kız, kuyu kovalarının akıttığı en son sularla çıplak ayaklarının çamurunu yıkamaya başladı.*** (S. Kocagöz 1946 s. 17). ***kovacık*** a.m.: ※ ***Esmānıŋ ḳardeşiniŋ oğlu İsmāʿil bir ḳovacıḳ ṣu istemek içün Ḥacınıŋ ḳonağına gitmiş. Ṭulumba muṭbağıŋ yanında. Ṣu çekerken görmüş, aşçı-başı içerde baḳlavanıŋ‿harcını döşeyormuş. Göz ḥaḳḳı ḳalmasın diye oğlana aḳşamdan ḳalma iki dāne yaṣṣı ḳaḍāyifi vėrmişler.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 21–22).

AD. **kofi** I ‘lahana kökü; meyvelerin çekirdeklerini ihtiva eden yenilmeyen kısmı (armut ve elmada olduğu gibi)’ DS 2900, B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 279 < ?? ※ ***Yedim lâzut çorbası, | Yüreğüm bulanıyor; | Lahanna kofiları | Ġarnumda dolanıyor.*** (B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 184).

AD. **kofik/kofi** II ‘evli köy kadınlarının başlarına giydikleri üstü sargılı ve altınlı fes’ < ?? ※ ***Tek canlılık, tek hareket merkezi pazar yeridir. Geniş, tiftikli nakış pantolonlu, üstü yün örme, altı kendir ayakkabılı köylü erkekleri, başları “kofi”li, bol, üstüste fistanlar giymiş, inanılmayacak kadar çok cıncık boncuk takmış, burunları hırızmalı köylü kadınları alış veriş ederken seyredeceksinizdir.*** (Yaşar Kemal 1971bd s. 35). ※ ***Başlarına da giydiklerine de “kofi” diyorlar. Renk renk ipekli yağlık sarmışlar, kofilerin üstüne. Renklerin en cicili bicilisi, renklerin en göz alıcısı başlarında.*** (a.e. s. 62).

AD. **kofos/kofo/kufu** ‘sağır’ DS 2900 < Yun. ***κωφός*** (kofós) a.m. Tietze 1955 no. 53, Ch. Tzitzilis 1987g no. 285. ※※

AD. **kofra** I ‘kahvelerde beş on kişilik özel bölmeler ya da belirli kişiler için ayrılan toplantı yeri, loca’ DS 2900 < belki ***koftra*** kelimesinin varyantı. ※※

kofra II (elektrikçilikte) ‘sigortaların bulunduğu kutu’ < Fr. ***coffre*** a.m. ※ ***Giriş kapısında karşılarına ilk çıkan ışık şefi, elinde elli metrelik uzun kablo. “Tesisat zayıf ağbi. İkide bir sigorta atıyor. Elektriği kofradan alıcaz.”*** (A. Yurdakul 1991 s. 100).

AD. **koftar**, b. ***koftur***.

kofteruz, b. ***köfteruz***.

(Argo) **kofti** ‘manasız, işe yaramaz, uyduruk (söz, haber vs.)’ H. Aktunç 1990 s. 176 < Yun. ***κόφτω/κόπτω*** (kófto/kóptö) ‘kesmek’ (krş. Alm. ‘aufschneiden’) M.L. Wagner 1943 s. 10. ※ ***Pek haklısın mirim. Söylediğin kofti değil; lâkin kaç para eder? Haniya yardım mardım?*** (S.M. Alus 1933k s. 185). ***kofti at-*** ‘yalan söylemek’: ※ ***Kafasını kafasına yanaştırarak, gözlerini ok gibi dikiyor, tükürüklerini yüzüne saçıyordu: “Kofti atayım deme, sorduğuma cevap ver: Viyolet nerede? Kandilzade hangi odada?”*** (S.M. Alus 1934 s. 48). ※ ***Her semtde dedikodu borsasına benzeyen haneler vardır. Bire on katarlar. Ne işitilmedik koftiler atarlar!*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 52). ***koftici*** ‘yalancı’: ※ ***Tılsımnāme yalan demese de, bizim Kirkor söyleyebilir. Çün-kim eski ḳofticidir.*** (H.R. Gürpınar 1340a s. 120).

AD. **koftra/koytre** 'su yolunu kesmek için kullanılan tahta' B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 279, 281 < Yun. ***κόφτρα*** (koftra) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 264. Krş. ***kofra*** I. ※※

AD. **koftur/koftar** 'soba' THADD 949; **koptor/koptar** 'yeraltı evi; bir katlı küçük ev' DS 2921 < Bulg. ***koftor*** 'soba' BER 1979 II, 683 ve ***koptor*** 'fırın' a.e. I, 622–623 < Rum. ***coptor/cuptor*** a.m. < Lat. ***coctorlum*** 'fırın'. Tietze 1957 no. 86. ※※

EOsm. **koğ** I 'kıvılcım' TS 2600–01 < ETk. ***ḳoġ*** 'toz' Clauson 1972 s. 609, krş. Çağ. ***ḳoġ*** 'kıvılcım' M. Räsänen 1969 s. 275. ※ ***Be-dürüstī ol yalıŋ ḳoġ atar ki mu'aẓẓam binālar gibi, güyā-ki ol günde ḳara pesereklere beŋzer.*** (A. Zajączkowski 1937 II, 67).

AD. **koğ** II/**kov/koğu/kovu** 'arkadan çekiştirme, yerme, kötüleme, dedikodu' DS 2900–01, TS 2675 < ETk. ***ḳov*** a.m. Clauson 1972 s. 580. ※ ***"Çok gezme bu yaylanın içinde. Göz değer sana. Bir de söz ediyorlar, oğul, arkanızdan koğ çıkarıyorlar." —"Ne koğu, ben bişey duymadım." —"Ne koğu olacak? Çekemediler mi, uydururlar."*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 172). ※ ***Arkasından köyün içinde bir koğudur dolaşmaya başladı. Huvat'ı Ermeni köyü Gigi yolunda görenler olmuştu. Huvat'ın GIgI'de din değiştirip Ermeni karısı tuttuğunu...*** (L. Tekin 1984 s. 23). ***koğ et-*** 'arkadan çekiştirmek, kötülemek': ※ ***Yayla yolcuları Gülbahar'ın damının üstüne çıktılar. Gülbahar istiyordu ki bekleşenler damın deliğinden görsün Hocayı, görsün yapacağını. Arkadan koġ etmesinler, gözleriyle görsünler de. BiIlyor ki arkadan söz edecekler.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 93). ※ ***Ne kovu satarsın moruk karıl İnanma ağam o karıya, yalan söylüyor.*** (T. Apaydın 1991 **s**. 49).

koğ-, b. ***kov-***.

AD. **koğa** I, b. ***kofa*** I.

koğa II, b. EOsm. ***koffa***.

BSTTk. **kova III** b.m. (üstünden kulplu kap) DS 2899, 2991, Meninski 1680 II. 3798 < ETk. ***ḳovġa*** a.m. Clauson 1972 s. 583–584.

koğalık, b. ***kofa*** I.

EOsm. **koğla-**, b. ***kovla-***.

EOsm. **koğşa-**, b. ***kağşa-***.

koğu, b. ***koğ*** II.

koğuk, b. ***kovuk***.

koğula-, b. ***kovla-***.

AD. **koğur**, b. ***konur*** II.

AD. **koğusa** 'öksürük; boğmaca' DS 2094, 2903 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κουκουτζάς*** (kukutzás) 'kuvvetli öksürük; boğmaca' Ch. Tzitzilis 1987g no. 216. ※※

AD. **koğuştur-**, b. ***kovuştur-***.

AD. **koh**, b. ***kok*** I.

AD. **kohik** 'gelin duvağı' R. Dankoff 1991 s. 50 < Erm. ***k'oğ/*** (diyal.) ***k'ō̤hk*** 'veil' R. Dankoff 1995 no. 795. ※※

AD. **kohit**, b. ***govit***.

AD. **kohlidi/huhulita** ‘salyangoz, sümüklü böcek’ < Yun. (diyal.) ***κοχλίδιν*** (kọhliḏin) a.m. Tietze 1962 no. 326, Ch. Tzitzilis 1987g no. 266. ※ ***Fifi, deniz kıyısında ufak yelkenlisini yüzdürürdü; istiridyeleri, sülinaları, yosunlu taşların arasından huhulitaları toplamakla eğlenirdi.*** (Reşat Enis 1945 s. 161).

AD. **kohraka/kahraka** ‘bedbaht, zavallı, mutsuz kadın; mutsuz, şanssız’ DS 2598, K. Emiroğlu 1989 s. 157 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κόχρακα/ κάχρακας*** (kọhraka/kạhrakas) ‘karga; bedbaht kadın’ Ch. Tzitzilis 1990 s. 195. ※※

kohu/BSTTk. **koku** b.m. (koku alma hassası) TS 2604–05 < M. Räsänen 1969 s. 276 kelimeyi ‘yanıp kül olmak’ manasındaki fiillere bağlar. ※ ***Şiyşe-yile yağı var-idi, ol yağuŋ ḫāṣṣīyeti ol-idi: ḳọhusını cinnī sevmez-idi.*** (Ferec 855/1451 v. 59b). ※ ***Mu‘allim Feyżī bam-başḳa bir tip idi. Pek esmer, Īrānī sīmā üzerinde, bu ‘ırḳa ‘ā’id göz, burun, ağız, bıyıḳ, ṣaḳal olduğu gibi ṭarz-ı tekellümü Āẕerbaycānī şīveden ḳurtulamamış-idi. Sāde ṭarz-ı tekellümü mü? Menẟūrāt ve manẓūmātınıŋ ekẟerinden de böyle bir ḳoḳu alınırdı.*** (Aḥmed Rāsim 1342/1924 s. 130). ※ ***İnandırsaḳ bile bu işiŋ beş on gün ṣoŋra ḳoḳusu çıḳar.*** (H.R. Gürpınar 1316 s. 423). ※ ***Anamı bulurum, ağlarım kokusuna anamın, | Bütün kadınların göğsünde.*** (F.H. Dağlarca 1957 s. 109).

kohula-/kokula-/BSTTk. **kokla-** ‘kokusunu duymak; kokusunu anlamak için havasını burnuna çekmek’ DS 2906, TS 2605–06 < ***koku*** + isimden fiil yapan ***-la-*** genişlemesi, b. ***acabla-*** ⊡. ※ ***Siz yėŋ! Biz ḏahı ḳọhulamaġ-ile vāyemüzi aluruz. Ḳoḳudan bize ġıdāmuz yėtişür.*** (Ferec 855/1451 v. 29b). ※ ***Sözüŋ bāġı ḍolu olur ḳoḳular, | Ki ‘ārifler müdām anı ḳoḳular.*** (Meḥmed 1965 no. 719). ※ ***Kemal gidip çantayı bulunduğu yerden çıkarıyor, kızın deodorantını hafifçe kapağının içine sıkıp derin derin kokluyordu*** (M. Gülsoy 2000 s. 31). ※ ***Anası gece vakti Selimenin ağzını aramış. Bakmış ki dünden gönlü var. “Pek âlâ. Kokladığın torbayı başına tak bakalım!” demiş.*** (Kemal Tahir 1955s s. 93).

AD. **kok** I**/koh** ‘yaranın üstündeki kabuk, kan pıhtıları, nesiç kalıntıları’ DS 2904 < ETk. ***ḳoġ*** ‘toz ve buna benzer şeyler’ Clauson 1972 s. 609, krş. Altay ***ḳoḳ*** ‘Grind, Schorf, Kruste’ W. Radloff II, 507–508. Misaller için b. ***kan kok.*** ※※

(Argo) **kok** II < ***kokain*** kelimesinin kısaltılmışı, H. Aktunç 1990 s. 177. ※※

kok- I ‘(güzel veya kötü) koku çıkarmak; çürüyüp bozularak kötü bir koku çıkarmaya başlamak’ TS 2607< ETk. ***ḳoḳ-*** a.m. Clauson 1972 s. 609. ※※ Çıkarılan kötü kokunun mahiyeti sonunda ***-sı*** eki bulunan çift zarflarla ifade edilir: ※ ***Benimkinin penceresi bu sokağa bakar. Sokak çirkefsi çirkefsi kokmakta.*** (Orhan Kemal 1950â s. 102). ※ ***Bir yıl müzede oturdum yâ. Yağmurlarla sararmıştı, kararmıştı tavanı. İlk bakışta nerelerin daha fazla aktığı belliydi. Küfsü küfsü kokardı içerisi.*** (M. Başaran 1964 s. 80). Koku birini akla getirebilir: ※ ***Rüzgâr mis gibi sevgilim kokuyordu.*** (C.S. Gürler 1939 s. 61). ※ ***Mustafa evden çıkıp gittikten sonra Lâtife hanım aşağıya iner: “Ah, a dostlar, odanın içi ekşi ekşi hamal kokuyor!” diye feryat eder.*** (H.R. Gürpınar 1939 s. 112). Nadiren Dativus (yönelme durumu) ile (belki bir RD. hususiyeti):

※ ***Bir eylûl gecesiydi. Ay vardı. Hava yanık toprağa kokuyordu.*** (Ahmet Şerif 1939 s. 45).

kok- II/**ḳoh-** 'koklamak' TS 2607–08 < ***kok-*** I. ※ ***Ġonçanuŋ ağzın ḳoḳub gülşende bir nāzük dėdi: | Mest olan yāruŋ şarāb-ı leblerinden bü imiş.*** (Ẕātī 1970 II, 93). ※ ***Sücinüŋ bilmek isterseŋ eyüsin | Birez ṭat gör öŋürdi, ṣoŋra dön ḳoḳ!*** (Naẓmī 1928 s. 31). ※ ***Monlā çār meẕheb u çār kitāb-ı müsteṭāba sevgend u yemīn eyledi ki 'izz-i ḥużūr'-ı şehriyārīde tevbe ėtdükden ṣoŋra mey-i nābı içmedüm, dā'ire-i inābetde s̱ābit-ḳadem olub şarāb ile ḍolmış ayaġa el ṣunmadum. Her çend ki ağzını ḳoḳarlar, şarāb rāyiḥasından es̱er yoḳ.*** ('Ālī 1994 [1591–99] s. 144). ※ ***Uzak çiftliklerde atlar mı kişnememişti, bu sırada çağlayanların dibinden mi geçmemişlerdi... Ot kokmuşlardı. Uyuyup kalmışlardı.*** (F. Duman 1999 s. 26).

koka, b. ***kuka*** II.

kokak 'kötü kokan' DS 2904 < ***kok-*** + fiilden sıfat yapan ***-ak*** eki, b. ***çolak*** ⊡. ※ ***Bir saattir boğazımı yırtıyorum da umurunda değil. O miskin kokak ile burun buruna oturacağına, "ne oluyor" diye kulak versene!*** (S.M. Alus 1933k s. 43).

koka kola/kokakola 'ilk önce Amerika'da imal edilen ve bütün dünyada içilen alkolsüz bir içecek, kola' < İng. ***Coca-Cola*** a.m. (***coca*** 'bir Güney Amerika ağacı, Erythroxylon coca' ve ***cola*** 'iki Afrika ağacının adı, Cola nitida ve Cola acuminata'). ※ ***Oğlanlar, kızlar, bebeler, alanda kâğıt deposuna esrar içmeye gelen irin yüzlü garip adamlar arasında, ellerinde domatesli somunları, kokakola şişeleri dolanır dururladı akşama kadar.*** (Peride Celal 1985 s. 28).

kokain 'uyuşturucu çeşidi' < Fr. ***cocain*** a.m. (***coca*** 'bir Güney Amerika ağacı, Erythroxylon coca') ※ ***Yalnız arzu edilirse kokain temin olunabilir. Morfin de olur amma, pasif çok. Kokain yine de en iyisi.*** (Nâzım Hikmet 1932 s. 47).

kokainman 'kokain müptelası' < Fr. ***cocaïnomane***, b. ***bibliyoman*** ⊡. ※※

AD. **kokal** 'diz kapağı kemiği' DS 2904 < Yun. ***κόκκαλο*** (kókalo) 'kemik' Tietze 1955 no. 132. ※※

kokana, b. ***kokona***.

AD. **kokar/kokari/kugar** '(meyve toplamak için kullanılan) çengel şeklinde eğri ağaç dalı' B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 280; benzer tabirler, Tietze 1957 no. 114 tarafından Sırp-Hırv. ***kukara*** 'Haken bei der Pflugdeichsel' (saban sırığının çengeli); 'Haken am Ende zum Herabziehen der hohen Äste der Obstbāume' (yüksek meyve ağaçlarının dallarını aşağıya çekmeye yarayan sırığın ucundaki çengel) vs. kelimesine bağlanmıştı; fakat daha iyi bir etimoloji < Erm. ***gogaṙ/kukar*** 'piece of wood with curved end placed on wall with a hook for hanging things' R. Dankoff 1995 no. 108 ve ayrıca U. Bläsing 1992 no. 58. ※※

kokard/kokart 'başa takılan bir grup işareti' < Fr. ***cocarde*** a.m. ※ ***"Hani biz bu sünnet düğününü tertip edenlerdeniz." —"Ha! Tertib komitesi mi?" —"Evet." —"Komiteden olsaydınız kokardınız olurdu." —"Komiteden olanlar kokar diye nizam mı var?" —"Kokar değil, kokard."*** (B. Felek 1957 s. 25).

AD. **kokari**, b. ***kokar***.

kokart, b. ***kokard***.

kokas/kokaz 'yaban pırasası, Allium vineale' I. Hauenschild 1989 s. 16 < ***kolakas*** kelimesinin varyantı (?). ※ ***Üc gün-de ḍaġ ḳullesine çıḳdılar. Çün ḍaġ üzre geldiler, yel ḳatı olub 'āmiri götürdi, Ḳoḳas dikeni gibi yuvalayub pertāb ėdüb ḍaşdan ḍaşa urub şehīd eyler.*** (Saltuḳ-nāme 1974 I, 279).

koket 'çok süslü, havalı; hafifmeşrep (kadın)' < Fr. ***coquette*** a.m. < ***coq*** 'horoz'; yâni horoz gibi çalımlı. ※※

AD. **kokın-** 'koklamak' T. Günay 1978 s. 324 < ***kok-*** fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli. ※ ***Gelür, bağçeye dolaşur. Bir çiçeğe kokınur, eşşek olur. Bir çiçege kokınur, eşşek kayıb-olur, kendi adam olur.*** (a.e. s. 244).

kokina/kokino 'bir çiçek ismi' < Yun. ***κόκκινος*** (kókkinos) 'kırmızı'. ※ ***Her sene yılbaşında Kıptî kadınlarının kokino adı altında sattıkları yeşil dalların ne olduğunu belki de bilmezsiniz. Bu dalların uçlarındaki kırmızı yuvarlaklar yabanî kuşkonmazın meyvalarıdır. Dalların üzerine top şeklinde ve iplikle bağlanmıştır. Asıl yeşil ve uçları dikenli gibi sivri olan dallar ise dikenli Mersin veya Mührü Süleyman denilen ve kuşkonmaz familyasından olan bir nebattır.*** (Bir gazeteden). ※ ***Ya da kokina dedikleri kıpkırmızı bir çiçek.*** (E. Cansever 1965 s.23). ***Bir akşam dönüşte odaya bir sap kokina çiçeği ile geldi. Odalarının kapısına vurulduğunda annesi elindeki kokinayla öylece duruyordu. Kokinayı yüzleri ayrı yöne bakan koltuğa bıraktı.*** (Füruzan 1982g s. 118).

kokine 'bir okşama sıfatı' (?) < ***kokina***. ***"E hani bizim kokine bebek?" —"Geliyor. Kardeşlerimi öpeceğim diye tutturdu. Uyandırmasaydı bari!"*** (F. Erdinç 1973 s. 66).

kokino, b. ***kokina***.

AD. **kokir** 'çalışkan, becerikli' B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 280 < Yun. ***οικοκύρης*** (ikokíris) 'ev sahibi, evi idare eden erkek' Ch. Tzitzilis 1987g no. 368. ※※

AD. **kokkun** 'kötülük yapabileceği bilinen (kimse)' DS 2905 < ****korkgun*** (?). ※ ***Nihayet, Istrancalı Deli Kosti nam kokkun hırsızlardan biri bunu tutup hükûmete teslim etmekligi müte'ahhüd olmakla, isteği üzere tedabiratı lazimenin icrasında bulunmuşlar.*** (E. Misailidis 1986 s. 421).

kokla-, b. ***kohula-***.

AD. **koklangoz/koklagaz/kortlangoz** 'sümüklü böcek' DS 2905, 2928 < Yun. ****κοχλίαγκος*** (kohlíangos) a.m. Tietze 1962 no. 326. ※※

AD. **koklis**, b. ***kâhliz***.

kokmuş 'çürüyüp bozularak kötü kokan' < ***kok-*** I fiilinin geçmiş zaman partisipi. ※ ***Siz de saklı saklı bakarsınız. Beğenirseniz alırsınız, beğenmezseniz, kokmuş malımız yok ya, kalır.*** (F. Baykurt 1961o s. 269). Mecazî manada 'aşağılık, berbat (kimse)': ※ ***İyi söyliyorsun ya, koklamıyacağını bildiği için büyüye dayanıyor. Az tilki mi o kokmuş?*** (S.M. Alus 1934 s. 92). ※ ***"Herakliya ile ne yaptın?" —"Puf! Bırak şu kokmuş fahişeyi!"*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 173).

(Argo) **koko** 'kokain' H. Aktunç 1990 s. 177. ※※

AD. **kokoç** 'eskiyerek sapı kalmış süpürge; süpürge sapı' DS 2905 < ?? ※ ***Seggevilin ḳoḳocunI getirir bunun beyin zoğuna. "Ġaḫ ulan ğavat!" diyir.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 417).

AD. **kokoçı/ḳoḳuçI** 'umacı, öcü' < ?? ※ ***Ser-ā-pā beyāż mermerden yapılmış olan bu ḥamām içinde ḥayrān-ı mu'cizāt u iḥtişāmāt iken Şīrīn dadının bir çocuḳ ḳalb-İ ṣāfına ilk def'ā giren ḳoḳuci ḳorḳusı gibi sīm-siyāh içeriye duḫüll Selīmeyi‿hayli ḳorḳutdu!.*** (Ebübekir Ḥāzım 1326e s. 44).

AD. **kokom/gogum** 'gonca, tomurcuk' DS 2094, 2906 < Erm. ***kokon,*** (diyal.) ***kōkōm*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 363. ※※

kokona/kokana 'yaşlıca Yunanlı kadın' < Yun. ***κοκώνα*** (kokóna) a.m. G. Meyer 1893 s. 37 < Rum. ***cocoăna*** 'hanımefendi' N.P. Andriotis 1983 s. 163. ※ ***Ṭutalım ismine dėrler Ḳoḳune, | Yā o ṣaçında ḳoḳu ne?*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 84). ※ ***Bakalım bir gecelik misafir kalsın. Çevriş yağlı kabak kalyesI ile domatesi tuza batırsın; pide gibi döşekte, bağırsak gibi yastıkta tahta kurularile sabahı sabahlasın! O kırılası burnu bak nasıl sürtecek, nasıl muma dönecek? Vallahi kokonanın bu naneyi yiyeceğini bu sabah kestirmiştimI*** (S.M. Alus 1934 s. 205). ※ ***Gözlerinde mavi veya vapur dumanı gözlükler, yakalarında çiçekler, ceplerinde yelpazeler, Hanımların, kokanaların arasında fing atıyorlar.*** (S.M. Alus 1944 s. 100).

(Argo) **koконiça** 'küçük hanım' S. Özel 1993 s. 64 < Yun. ***κοκκωνίτσα*** (kokonítsa) a.m. M.L. Wagner 1943 s. 24. ※※

kokoreç/kukureç 'şişe sarılarak korda kızartılan, kekikli kuzu bağırsağı' < Yun. ***κοκορέτσι*** (kokorétsi) < Arn. ***kokorec-i*** a.m. N.P. Andriotis 1983 s. 163. ※ ***Yeni şehrin kokoreçler kızaran meyhanesinden sokağa kaıın, kavgacı hayaletler karışırdı. Körler, köpekler, yağmur, çamur, küçük öpülmüş kızlar bir fenerin aydınlığından birdenbire kap karanlık bir sokağa dalarlardı.*** (S.F. Abasıyanık 1944ma s. 32). ***kokoreççI/kukereççI*** 'kokoreç satan': ※ ***Kukureççi, elinde bir tabakla müşterilerinden birine burcu burcu kokan kızarmış et götürüyordu.*** (O. Hançerlioğlu 1952 s. 50).

kokoroz I/gogoroz 'mısır, mısırın başak tutmuş durumu; sivri uçlu uzun şey' DS 2094 < Tk.de az kullanılan kelime Balkan dillerinde ve bazı başka Avrupa dillerinde yaygındır, ms. Bulg., Sırp-Hırv., Rus. ***kukuruza***, fakat kelimenin aslı hakkında henüz inandırıcı bir fikir ortaya atılmamıştır. Tk. kelime herhâlde bir Balkan dilinden alınmıştır (b. H. Eren 1999 s. 249), gerçi bu hususta da göze çarpan noktalar var: ünlülerin değişmesi ve argoların mısırın sıfatlarına uymaması (?). ※※

kokoroz II, b. ***kukuruz*** I.

(Argo) **kokoroz** III, b. ***kakoroz***.

(Argo) **kokoroz** IV 'kötü durumda olan, parasız (kimse)' H. Aktunç 1990 s. 177. Bu, ***kokoz*** kelimesinin bir genişlemesi olabilir. ※※

(Argo) **kokorozlan-** 'meydan okumak, korkutmaya çabalamak; yiğitlenmek, gözdağı vermek' H. Aktunç 1990 s. 177. Bu ifade ***horozlan-***fiilini akla getirir. ※※

(Argo) **kokorozlu** 'özenli, süslü püslü' H. Aktunç 1990 s. 177 < ?? ※ ***Karım kendini beğenmiş, kokorozlu bir hatundur.*** (S.F. Abasıyanık 1954a

s. 89). ※ ***Vakıa, bizim halimiz de onları pek hayrete düşürmüş gibiydi ya! Uzun etekli rengârenk feracelerimiz, kokorozlu hotozlarımız ve arkamızdan el pençe divan yürüyen istanbulinli harem ağalarımızla bir Zuhuri kolundan farkımız yoktu sanırım onların gözünde.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1957 I, 155). Krş. ***kokozlu***.

kokoruzlan–, b. ***kakoroz***.

kokot 'aşüfte' < Fr. ***cocotte*** a.m. ※ ***—Bütün o kibar sosyete kadınları, meşhur dömi— mondenler, yüksek kokotlar ve her milletten, her seviyeden kızlardan fazla, şu patiska gecelikli, yün hırkalı, soba önünde ateşi körüklüyen parmak kadar besleme mi?*** (R.H. Karay 1964 s. 150).

AD. **kokoviça** 'küçük, zehirli kertenkele' DS 4563 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κοβοτίτζα*** (kovotítza)/***κοκοβούτζα*** (kokovútza) 'bir çeşit kertenkele' A.A. Papadopoulos 1958 I, 451, krş. Ch. Tzitzilis 1990 s. 195. ※※

(Argo) **kokoz** 'parasız, züğürt' H. Aktunç 1990 s. 177, belki < ETk. ***ḳoḳuz*** 'boş' Clauson 1972 s. 614: krş. ***koğuz*** 'eksik, içerisi sıkıştırılarak doldurulmamış, gevşek bırakılmış' DS 2903–04. ※ ***Kaymak kızım! O hırpaninin de neresini sevdindi bilmem ki? Sen ona lâyıḳ mıydın, şekerim? Bir kokozun, bir hışırın koynunda gençliğini, tazeliğini söndürecektin.*** (Reşat Enis 1933 s. 211). ※ ***Yavrum, sen kokozsun, ben kokoz. Birimizden birimiz bir yağlı kuyruk bulmalıydık. Yalan mı? Hadi durma, nereye taşınacağını söyle!*** (M. Seyda 1958n s. 129). ※ ***Ḳoḳozluḳdan fī emānillāh öyle‿hafīfledim ki uçuyorum!*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 21).

(Argo) **kokozlan–** 'hücuma geçecek tavır takmak, horozlanmak; birinin gözünü korkutmak, bir işte üste çıkmak' K. Emiroğlu 1989 s. 157, S. Özel 1993 s. 64 < ?? Bu ifade ***horozlan–*** fiilini akla getirir, krş. (Argo) ***kokorozlan–.*** ※※

(Argo) **kokozlu** 'çok süslü, kendini beğenmiş' S. Özel 1993 s. 64. < ?? krş. ***kokorozlu***. ※※

AD. **kokrama**, b. ***kokumere***.

kokreç, b. ***kokoreç***.

koktoroj 'vişne çürüğü (renk)' < ?? ※ ***Yenileri saklar, sürekli eskilerle gezer. Birikmişliği, çatı katının tozlu kuyularının ağzından taşan yetmiş yıllık odasına, o karanlığa bakan o küçük odaya sürüklüyordu artık. Fırfırlılar, nervürlüler, koktoroj dediği renkten verevler, kloşlar...*** (L. Erbil 1985 s. 131).

koku, b. ***kohu***.

ḳoḳuçi, b. ***kokoçı***.

kokula–, b. ***kohula–***.

kokum kokum kok- < ***kok–*** fiilinden predicate intensifier (yüklem yoğunlaştırma), b. ***apal apal*** ⊡. ※ ***İkindin günü görmez, kokum kokum kokan. Aşağı obanın çocuğu değil mi altucu...*** (M. Makal 1957k s. 53). ※※

AD. **kokumere/kokrama** 'topraktan yapılmış iki kulplu testi' DS 2906 < Biz-Yun. ***κουκουμάρα*** (kukumára) a.m. ※※

kokun- 'koku sürünmek' TS 2609 < ***kok-*** I fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli. ※※

kokuş (güreş tabirlerinden) 'karın, göbek' (?) < ?? ※ ***Kazık, eli rakibin kisbetinin içine ve derince sokmaktır. Eğer bu kokuş, göbek tarafından olursa, "iç kazık" ve bel tarafından olursa "dış kazık" ismini alır.*** (H. Bic 1944 s. 38).

kokuş- 'çürüyüp bozularak kötü bir koku çıkarmaya başlamak (bilhassa yiyecek vb. şeyler hakkında)' < ***kok-*** + ***-uş-*** b. ***alış-*** II ⊡. ※※

kokut- 'kötü bir koku yayarak bir yerin havasını bozmak' < ***kok-*** I fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Bahçedeki kenefe kadar gitmeğe üşendiğinden, yattıkları odanın hemen altındaki mahzene girer, siyerdi. Öteki haydut da buna içerlerdi, odayı helā kokutuyor diye.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 63).

kol I b.m. (vücut parçası) < ETk. ***ḳol*** a.m. Clauson 1972 s. 614–615. ※ ***Dudağının üstüne, çenesine, kollarına ağda yaptı.*** (S.M. Alus 1933p s. 73). Mecazî mana: 'şekli ile kola benzetilen bir şey, miktar ifadesi': ※ ***Omuzumuzda birer Osmanlı filintası. Armada beş kol fişek. İkişer el bombası.*** (Kemal Tahir 1957r s. 36). 'bir bütünün kendisine az–çok raptedilmiş parçası olan şey (ms. bir nehrin yan kanalları, bir ordunun müfrezeleri, bir ilmin branşları)': ※ ***Hürriyet senesinde kolağasılıktan tekaüt oldum.*** (***kolağası*** 'kıdemli yüzbaşı')(B.S. Kunt 1948 s. 1933 s. 30). 'oyun kumpanyası, oyun takımı, çengi kolu' M.Z. Pakalın 1946 II, 287: ※ ***"Bu adamlar bu kadar parayı nereden buluyorlar?" —"Vükelā, vüzerå ḳonaklarından, ekâbir yalılarından, saraylardan... Bunlar, bu dediğim yerlere bir kına gecesine, bir sünnet düğününe gittiler miydi, o zaman paranın anasını ağlatırlar. Farazā sekiz kişilik bir saz takımı, yahut altı kol bir çengi takımı, Boğaziçindeki en kibar yalılardan birine on, on beş liraya pazarlıkla giderler; fakat gece kafalar dumanlanıp ta herkes kendinden geçmeğe başladı mıyıdı, yalı sahiplerinden olsun, misafirlerden olsun, en aşağı otuz, kırk lira bahşiş kaldırırlar.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 184). ***kolunun altından geç-*** 'elini öpüp kendinden üstün saymak': ※ ***Eğer bu köyde bu Ayşeyi çileden çıkaran bulunursa, kolunun altından geçmeğe şartım var efendi.*** (Kemal Tahir 1957k s. 108). ***kol at-*** '(bitki hakkında)gövdesinden ayrılan bir dal bir yöne uzanmak; çevreye yayılmak, genişlemek': ※ ***Mığırdıç Efendi uyanık adam. Galiba 1893 yılında Beyoğluna kol atıp, işi alafrangalığa da döküp "Splendide" isimli kahve ve lokantasını açmış.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 8.VI. 1942). AD. ***kol bağı*** 'kadın bileziği' DS 2908: ※ ***Devriş Ali söyler gülün halini, | Altın kolbağıya kısmış kolunu.*** (Behçet Mahir 1973 s. 212). ※ ***Bizim arkadaş da boş durmamıştı. Boncuktur, kolbağıdır, küpedir satmış, bir çuvala yakın buğday toplamıştı.*** (Z. Yamaç 1956 s. 70). ***kolu bağlı*** 'yardım edemeden': ※ ***Ḥayvān‿hastalıḳları, rencberiŋ yegāne istinādgāhı olan ḥayvānātı ḳırub geçiyor, bunu men'e me'mür bayṭarlar böyle ḳolu bağlı, pārasız pulsuz seyirci ḳalıyorlar, devā'ir-i ḥükümet [ne] yapacağını bilemiyor.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 208). ***kolbastı*** 'bir güreş oyunu (teferruat için b. H. Bic 1944 s. 55); Karadeniz'de bir halk dansı' ※※ ***kol böreği*** 'bir çeşit börek': ※ ***O hafta hemen her yemekte biber, kabak, patlıcan kızartmaları, etli yaprak dolmaları, köfte, kızarmış patates yediler. Patatesli kol böreğile hurmaşisa da yaptı karısı.*** (A. Özyalçıner 1991 s. 51). ***kola çık-/kola dolaş-/kol gez-*** 'devriye gezmek' Meninski 1680 II, 3800: ※

Bereket versin bizim Ağa konakta değildi. Kola çıkmıştı. (Musahipzade Celal 1936ba s. 49). ***kolunu çiyne-*** (yas jesti): ※ ***Melik 'avratlar gibi sağu sağdı, yüzin yırtdı, başına doprak ḳoydı, donın yırtdı, kolın çėynedi.*** (Ferec 855/1451 v. 89b). ***kol demiri*** 'bir kapıyı kapadıktan sonra, dışarıdan açılmaması için arkasına vurulan demir destek': ※ ***Ayol kazulet karı geliyor! Koşun, aşağıdakilere tenbih edin: Kapıyı sürmelesinler, kol demirini taksınlar!*** (S.M. Alus 1934 s. 396). ***kol dola-*** 'kucaklamak': ※ ***Aŋa ḳol ḍolamaz zerrīn ridādan ġayrı bir kimse, | O şūhuŋ gerden-i sīmīnini görüŋ, ne ser-keşdür!*** (Ẕātī 1967 I, 323). ***kol kanat ol-*** 'himaye etmek, korumak': ※ ***Bunu adam etmek için üzerine kol kanat oldum. Olmadı. Bakalım biraz daha sabredelim!*** (Y. Ahıskalı 1940 s. 53). ***kol kanat uzat-/kolunu kanadını salıver-*** 'yetişmek, evlenecek yaşa gelmek (kız hakkında)': ※ ***Çün ḳız ḳol ḳanat tamām uzatdı ve genclik ve oğlanlıḳ günleri geçdi...*** (A. Zajączkowski 1934 I, 91). ※ ***Artıḳ hevā-yı 'aşḳıŋ kendini sürüyüb götüreceği cihet-i vezānına teslīm-i vücūdla ḳolını ḳanadını ṣalıverdi.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 142). ***kolkola*** '(samimiyetten) iki kişinin kollarından birini diğerinin koluna sarması ' ※ ***Son dersimiz olduğuna göre tarihin nehir kıyılarında kolkola dolaşmaya biraz hakkımız vardır a canım.*** (A. Ağaoğlu 2007 s. 62). ***kolu kanadı kırıl-*** 'çok kötü hâlde olmak'. ※ ***Emeti kadın saçını yolarak ağlıyordu: —"Öldü mü? Öldü mü?" diyordu. Hasancığın ne olduğu henüz belli değildi. Ağzı burnu kan içinde, kolu kanadı kırılmış bir yaralı kuşu andırıyordu. Eğer kalbinin vuruşlarını omuz başında hissetmesem ben de onun öldüğüne hükmedeceğim.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1932 s. 272). ***kol kırılır yen içinde*** 'insan kendi derdini başkalarına belli etmemeli': ※ ***Bu mesele namıs meselesi... Heç sesini çıkarma. Ele güne şam olmanın âlemi yok. Gol gırıldı yenin içinde. Heçbir şey olmamış gibi ağzımızı yumalım. İçimizdekini ele belli etmiyelim. Sonra bir pundunu bulup gizlice sokarız.*** (F. Baykurt 1961ı s. 38). ***kolu kolçaklı (kimse)*** 'kolları kuvvetli olan, kendini müdafaa edebilen': ※ ***Geçennerde de bağırttı, topladı köyün kolu kolçaklılarını sürdü, götürdü.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 72). ***kolları sıva-*** 'bir iş yapmaya hazırlanmak ve girişmek': ※ ***Ben, arkadaş, karısı kolları sıvadık. Yukarıki büyük odaya devrim masayı götürdük.*** (S.M. Alus 1944 s. 82–83; ***devrim = değirmi*** ?).

kol II 'devriye' < ***kol*** I. ※ ***NECİP: —"Yahu, zavallı Mehmedi sokak ortasında mı bırakacağız? Hiç olmazsa kahvesine götürelim." diyor. AHALİ: —"Biraz durun, kol gelsin." diyor.*** (R.C. Ulunay 1994 s. 6).

AD. **kol** III/**kollo** 'boynuzsuz (öküz, keçi); kuyruksuz köpek' DS 2907, 2911, 2954 < Erm. ***gul*** 'künt; eksik', (diyal.) ***k'öl*** 'boynuzsuz' R. Dankoff 1995 no. 117. Krş. ***kolik***. ※※

kola I 'nişastadan yapılmış zamk' < İt. ***colla*** a.m. G. Meyer 1893 s. 48. ※ ***Kola yapan Ruz kızlarını selâmlayarak kendisini bekleyen muhasebeci Pyotr Sergiyeviçe doğru ilerledi.*** (N. Bezmen 1994 s. 40).

kola II 'bir tür alkolsüz içecek' < ***koka kola*** tabirinin kısaltılmışı, b. ***koka kola***.

AD. **kolaç/kulaç** I 'mayalı mayasız hamurdan çeşitli biçimlerde yapılan küçük ekmek' DS 2907, 2993, TS 2610 < Sl. (Bulg. vs.) ***kolaç*** a.m. E. Berneker 1924 I, 541; yeni literatür için b. BER 1979 II, 548. ※ ***Şol kişi kim ola ol bir gözi ac | Gözi ḍoymaz vėrseler ger biŋ ḳolaç.*** (Naẓmī 1928 s. 13).

kolaçan 'bir yeri dolaşıp gözden geçirme' < ?? ※ ***Gülfidan bacı kırk yıllık âdeti vechile Perşembe pazarını kolaçanda.*** (S.M. Alus 1934 s. 154). ***kolaçana çık-/kolaçan et-*** 'bir yeri dolaşıp gözden geçirmek; belli etmeksizin etrafı gözetleyerek dolaşmak': ※ ***Faraza üç beş arkadaş çardağın altında güle eğlene içip kafayı yerine getirmişsin. Otellerden birinde yatacağın yeri önceden peyledin ya: "Şöyle bir dolanayım, otelde bizden başka kimler var?" deyip kolaçana çıkmışsın.*** (S.M. Alus 1944 s. 155).

kolaçka I 'iki tekerlekli araba; bazı yıldız takımlarının ismi' DS 2907 <Rusça ***kolaçka***? E. Berneker 1924 I, 548, M. Vasmer 1953 I, 598, Tietze 1957 no. 89. ※※

AD. **kolaçka** II/**kovaçka** 'yıldız kümesi, Süreyya burcu; yedi kardeşler denilen yıldız kümesi' DS 2907, 2938 < ***kolaçka*** I Tietze 1957 no. 89; yıldız kümelerinin arabaya benzetilmesi çok dilde vardır, ms. Alm. ***der große Wagen*** 'Ursus major'. Krş. ***koloçka*** ve Tietze 1957 no. 89. ※※

AD. **kolaçka** III, b. ***koloçka***.

koladire/kuladıra/govadire/goadıra/gilâdora (gemicilik terimlerinden) 'ticaret gemilerinin, ambarları alabanda ve kıç taraflarında üçüncü sınıf yolcular için teşkil olunan kısımları' L. Gürçay 1943 s. 182 < İt. (Venedik diyal.) ***corldor*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 249. ※※

kolafun 'keman yayına sürülen reçine' < Yun. ***κολοφωνία*** (kolofonia) a.m. (Kolofōn şehir isminden) G. Meyer 1893 s. 32. ※※

Osm. **kolağası** 'kıdemli yüzbaşı'. kol + aga ve 3. şahıs mülkiyet eki. ***Hürriyet senesinde kolağasılıktan tekaüt oldum.*** (B.S. Kunt 1948 s. 1933 s. 30).

kol ağzı 'ceketin kol ucu' < ***kol*** I + ***ağız*** I. ※ ***Gözü, adamakıllı palazlanmış kolağızlarına takılınca duraladı; hepsinden evvel kılığına bir çeki-düzen vermeli idi.*** (H. Taner 1951t s. 14).

AD. **kolak** 'tek kollu, çolak' DS 2907, TS 2610, Meninski 1680 II, 3802 < W. Radloff 1899 II. 588'e göre ***kol + -ak;*** krş. çolak, fakat krş. ***kol*** III ve ***kolik.*** ※ ***Meylī Burüsevīdür. Bir gözi kör, bir ḳolı ḳolaḳ ve bir ayağı saḳatdur.*** ('Ālī 1994 [1591–99] s. 277).

AD. **kolakas/kolakasya/kolokas/göleğez/kulḳās** 'patatese ve yer elmasına benzeyen etli yemeği yapılan bir çeşit sebze, Caladium' DS 2141, 2907, I. Hauenschild 1989 no. 219 < Yun. ***κολοκάσι*** (kolokási) a.m. Tietze 1955 no. 226, Ch. Tzitzilis 1987g no. 217. < Lat. ***colocasia***. ※ ***Kulḳās yükinden ki eşek yüki ola üç aḳca ve ḳatır yükinden altı aḳca alınur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [955/1548] s. 222). ※ ***Zevk meselesi gibi birşey. Kimisi fasulyeyi sever, kimisi patlıcanı. Kolokas hepsinin âlâsıdır bence, diye düşündü. Çiy yiyenin ağzını, canını yakar, acı biber gibi.*** (N.A. Levent 1955 s. 1).

kolan I 'hayvanın semerini ya da eyerini bağlamak için kullanılan yassı kemer; ince kuşak, kayış' DS 2907 < ETk. ***kolan*** 'saddlegirth' Clauson 1972 s. 622. ※ ***Bu eşnāda Halefüŋ atı ḳolaŋı süst bulındı, eyer at boynına düşdi. Şeh-zāde indi, ḥālin gördi, ḳolaŋı eyere berkitdi. Tīz gėrü bindi.*** (Ferec 855/1451 v. 131b). ***kolancı*** 'kayığı karadan halatla çeken': ※ ***Kolancı nereden aşıracak balığı? Yardım için kayığa girse herife hırsız diyorsunuz. Size bakıp o da cebine koysa.***

(S.F. Abasıyanık 1952s s. 90). ***kolan vur–*** 'içinde oturulan salıncağı vücut hareketleriyle hızlandırmak': ※ ***Agucuk bebek! Ne de yaraşayor sana evlâdın yerindeki çocuklarla kolan vurmak! Aklına çocukluğun geldiyse git berbere o koskoca bıyıklarını kazıt ta mahallede çocuklarla yeniden zıpzıp oynamağa başla!*** (O.C. Kaygılı 1938 s. 24–25).

kolan II, b. ***kulan***.

AD. **kolapana/köpene/köpen** 'pamuklu çocuk bezi; paçavra' DS 2907 < Yun. ***κωλόπανο*** (kolópano) a.m. Tietze 1955 no. 161. ***köpen*** 'deve çulu' TS 2693–94**,** ZTS 124. ※※

AD. **kolar–** 'birisine vurmak ya da bir şey atmak için kolları kaldırmak' DS 2907 < ?? ※ ***Süŋü ḳolarub ger segirdeydi cüst, | Şunuŋ bigi gözedür idi dürüst.*** (Mesʿūd bin Aḥmed 1991 no. 5213; bu eski misalde fiil geçişli! Belki bu da, beyit 4485 gibi, ***süŋü ḳaldurub*** olacaktı?)

AD. **koladire**, b. ***golastar***.

kolay I 'ele yakın olan; müsait an, fırsat' TS 2612–15 < çeşitli izahlar için b. H. Eren 1999 s. 250. ※ ***Müdām endīşe ile rāyuŋuz bu, / Geŋez işler ile ḳolayuŋuz bu.*** (Meḥmed 1965 s. 151 no. 3807). ※ ***Ḳolay isterdi şāhinşāh bolaydı | Ki Şīrīne özi hemdem olaydı.*** (Fạhrī. s. 325 no. 1415). ※ ***"Şu ġarşuki ġonaḫda güzel bir gelin gördüm. Bu geline meraḫ ėtdim. Şu gelünle beni görüşdürmenin bi ġolėyi!" diye ġoca ġarıya rica ėtdi.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 42). ※ ***"Oğul, benim sana vereceğim tabanca Alaman çıplağından daha zorlu." —"Aman Efendi Ağa; şunu bir görmenin kolayı?"*** (Kemal Tahir 1957r s. 116–117). ***kolayda*** 'yakında, kolayca erişilebilir yerde': ※ ***Kedi kim ḳolayında bula ḳuyruḳ | Ne aġac yėmesin aŋar, ne sıyruḳ.*** (Meḥmed 1965 s. 160 no. 4214). ※ ***"Muhtar, şu nüfus defteri kolayda mı acap?" —"Şey! Nüfus mu? Kırkaltılar asker oluyor, bazılarının kayıtları çıkmamış da, şubeye götürdüler."*** (M. Başaran 1955 s. 102). ***(bir işin) kolayını al–*** '(bir işe) iyice alışmak': ※ ***Hayrunisa, genç irisi değil mi, Halûk bey'in yanında, boyca bosça ablası gibi duruyor: Kocasının kolayını almış, burası belli! Rahat da, bilmeyen oldum olası böyle konaklarda yaşadığını sanır.*** (A. İlhan 1981 s. 117). ※ ***Gece uykusundan dürtüklenip zorla uyandırılanların daha az korkması için, eve bir gece lambası yaptı. Nuğber'in içini çekip lambaya baktığını görünce, bir lamba daha ona yaptı. Nuğber lambayı alıp çeyzine koydu. Mahmut iki lambadan sonra işin kolayını aldı. Terini sile sile lambaları yan yana sıraladı.*** (L. Tekin 1984 s. 160). ***kolay bul–*** 'fırsat bulmak, imkân bulmak' TS 2613, Meninski 1680 II, 3803: ※ ***Bir gizlenecek yėrde gizlensün. Ḳolay bulduğı dem şāh-ı mārānı bir oḳ-ile atsun.*** (Ferec 855/1451 v. 61a) ※ ***kolayına gel–*** 'müsait olmak': ※ ***Her naṣılsa bu kirli el benim yataḳ oḍama͜ hırsızlamasına giriyor. Kendini göstermemek için içeride çoḳ duramıyor. Ḳolayına gelen ṭarafa hemān mektübu ṣoḳuşdurarak ḳaçub gidiyor.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 276). ***kolayını gözetle–*** 'fırsatı beklemek': ※ ***Ḳolayın gözetle işüŋ, ṣarpa sürme, | Ki ağlar gözde durmaz hīç sürme.*** (Meḥmed 1965 s. 109 no. 2030).

kolay II (sıfat) 'yorulmadan yapılabilen (zor, güç kelimelerinin aksi)' < ***kolay*** I. ※ ***Ah yaldızlı odaları terk ile böyle karanlık kabire kapanıp yatması kolay mı?*** (H.R. Gürpınar 1940 83). EOsm. 'emin': ※ ***Ḥarāmī yoġ idi anda ne şeb-rev, | Ḳolay arada dutdılar eyü ev. | Meger***

cāsüs-ı Şāhuŋ ol araya | Ėrişdi anda tā ki bunları araya. (Meḥmed 1965 s. 176 no. 4900–01). ***kolayına*** (zarf) 'kolayına gelen şekilde; gelişigüzel, rasgele' TS 2613–14, Meninski 1680 II, 3803: ※ ***Bunlar Malta gemileri idügl muḳarrerdür. Lākin anlar her zamānda dört pāre olurlar, ḥālā bir ziyāde olmış ancaḳ. Elbette bir aṣlı vardur, ḳolayına degüldür. Görülmek gerekdür.*** (C. Okuyucu 1987 s. 380). ※ ***Ele avuca sığmaz, kolayına ele vermez yakayı. Dağları da iyi tanır, yukarılara çekilir.*** (Z. Selimoğlu 1971 s. 143). ***kolay gel-*** 'uygun gelmek, müsait gelmek': ※ ***Meger bir taḫta girdi ellerine, | Ḳolay geldi bularuŋ ḳollarına. | Yapışdı ikisi, çıḳdı ikisi, ne çāre. | Yėl oldı, bunları çekdl kenāre.*** (Meḥmed 1965 s. 242 no. 7788–89).

kolayca/kolaycacık 'kolaylıkla, kolay bir biçimde' < ***kolay*** II'den yapılan zarflar (***-ca*** için b. ***anca*** I ⊡, küçültme eki ***-cık*** için b. ***acıcık*** ⊡). ※ ***Analarının memelerini saatlerce emerek uğraşacaklarına, çok daha kolayca, adına "biberon" denen, boşalmış bir rakı şişesinin ağzına takılan emzikten yudumluyorlardı.*** (M. Margosyan 1996 s. 77). ※ ***Faḳaṭ bIlIyor-musuŋ? Dünyāda ḳurnazım dėyen insānlar dahā ḳolaycacıḳ aldanıyorlar.*** (M. Yesari 1928 s. 341–342).

kolaycı 'her iş kolay gelen biri; kolay olanı tercih eden' < ***kolay*** II + nomen actoris (bir fiili gerçekleştiren, bir edimde bulunan) eki ***-cı.*** ※ ***Tahir'le eleleyken tenim tutuşuyordu. Bir kadının bir erkekle buluşması. Böyle bu duyguyu açığa vurmakta o kadar kolaycı olmadım.*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 109).

kolayla- 'kolaylaştırmak; (bir işi) bitirmek üzere olmak' < ***kolay*** II + sıfattan fiil yapan ***-la-*** genişlemesi, b. ***acabla-*** ⊡.※ ***Adada sesler akşamları daha keskindir. Gün batımlarının yatıştırıcı ılıklığı devinen her şeyin duyulmasını kolaylar.*** (Füruzan 1981 s. 185). ※ ***Madamla çocuklar denizden dönerler nerdeyse. Biz hâlâ öğle yemeğini kolaylayamadık.*** (a.e. s. 177). ※ ***O! Maaşallah! İşi ne çabuk kolayladınız!*** (S. Kocagöz 1946 s. 38).

kolaylan- I 'bir fırsattan istifade etmek' < ***kolay*** I + ***-lan-*** b. ***abaplan-*** ⊡. ***Rāhdār Ebü'l-fevārIs-Ile yoldaş oldı, bala gitdiler. Ebü'l-fevārIs ḳolaylandı, rāhdārı öldürdI.*** (Ferec 855/1451 v. 229b). ※ ***Nā-gāh bir gün gördI ki bir deve gibi bir ḳuş havā yüzinden geldi, ḳondı, otladı. Şeh-zāde ḳo[la]ylandı, ayağına yapışdı, cānından el yudı, gözlerini yumdı.*** (a.e. v. 147a). Krş. TS 2615.

kolaylan- II 'sonuna yaklaşmak, bitmek üzere olmak (bir iş hakkında)' < ***kolayla-*** fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli b. ***acın-*** II ⊡. ※ ***BALABAN (Cepheden gelir) —"Nasıl, kolaylandı mı?" FEHMİ —"Az kaldı efendim."*** (Musahipzade Celal 1936ba s. 31). ※ ***İşin kolaylandığı ve usta ile yamağının kalktıkları bir sırada Müslim'e takılmak isteği içimi gıcıkladı...*** (S. Şengil 1948h s. 52).

AD. **kolaylan-** III 'birini dövmek için davranmak, üzerine yürür gibi olmak' < ***kolay*** I + ***-lan-*** eki, b. ***abaplan-*** ⊡. DS 2908. ※※

AD. **kol bud ol-** 'paramparça olmak; (kesilen hayvanın bacakları) gövdeden ayrılmak' < ***kol*** ve ***bud*** veya ***buda-*** kelimelerinden yapılmış bir nevi kısaltma; krş. ***dalbud.*** ※ ***Ḳol bud olub yėr üstine düşmeyince | Yalıŋuz oğul, yollarından dönmeyeyim!*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 10). ※ ***Kol-bud olan kurbanlıklar kara kazanlara doldu.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 164).

kolcu 'hizmetçilere çalışacak ev bulan kimse' < ***kol*** II + ***-cu,*** b. ***akşamcı*** [***aḫşam***] ⊡. ※ ***"Kolcu tekrar gelip haber getirmedi mi?" —"Evet geldi. Bu ana kız güya evvelisi gün İstanbula geleceklermiş. Katırcı mektup yazmış. Kolcu kadının hesabına göre dün ve yahut bu gün mutlak geleceklerdi.*** (Musahipzade Celal 1936g s. 18). 'kılavuz, çöpçatan': ※ ***Cevriye Hanım, eski komşuları idi. Bir Rum kolcu kadınının delâletile evlendiler. Ayfer, bu hayırlı izdivacın yegâne mahsulü oldu.*** (M. Yesari 1932 s. 116). 'sivil polis, dedektif': ※ ***Kocaları havalı hatunlar onu kolcu koyarlarmış, avucuna mecidiyeleri, liraları sıkıştırırlarmış. Beyfendi kimlerle korte yapıyor? Manitonitası filân var mı? Bu noktaları öğrenirlermiş.*** (S.M. Alus. Akşam Gaz. 26.X.1943).

EOsm. **kolçak** I 'zırhın kolu örten kısmı' TS 2616–17, Meninski 1680 II, 3804 <Çağ. ‼ ***kolçaḳ*** a.m. A. Pavet de Courteille 1972 s. 435, M. Räsänen 1969 s. 278 < ***kol*** + ***–çaḳ*** G. Doerfer 1967 III, no. 1511, Clauson 1972 s. 618. ※※

AD. **kolçak** II 'Kirman eğirirken kola sarılan yapağı' DS 2909 < ***kolçak*** I. ※ ***Kız ondokuzuna vardı. Vakti geçiyordu. Bilmiyordu ki kendisini satmasını. Ne öteki kızlar gibi kadeli kadeli köy odasının önünden, salınarak çeşmeye gitti; ne de elinde helkesi, kolunda kolçağı iğde diplerinde türkü söyliyerek davar sağdı.*** (İ. İmamoğlu 1949 s. 21). ※ ***Dört beş komşu da, ellerinde birer kendir kolçağı, çeke çeke gidiyorlardı. Bu telleri birleştirip urgan yapacaklardı.*** (F. Baykurt 1971t s. 13).

kolçak III 'bir çarkı döndürmek, çevirmek için ona takılan demirden ya da tahtadan kol' DS 2909 < ***kol*** I+ ***–çak***, b. ***bürümcük*** ⊡. ※ ***Fırsattan faydalanan küçük ağa, lâhzede arabanın önüne geçti, kolçağı alelacele taktı. Yarım tur. Motör homurdandı.*** (Orhan Kemal 1954 s. 268).

kolçak IV 'koltuktaki dirsekliklerden biri' < ***kol*** I+ ***–çak***, b. ***bürümcük*** ⊡. ※ ***Pencerenin karşısında, odanın en karanlık yerinde, kolçaklarından biri kopuk sallanan iskemleye oturmuş, eliyle sağlam kolçağa sıkı sıkı sarılmıştı. Sallanmıyordu. Uyuyordu.*** (A. Kutlu 1991 s. 78).

AD. **koldağ** 'araba tekerini tutan demir' ZTS 122 < ??. ※※

EOsm. **koldaş** 'yardımcı, muavin; ortak; arkadaş' DS 2910, TS 2617 < ETk. ***ḳoldaş*** a.m. Clauson 1972 s. 619; ***kol*** + ***–daş*** 'ortaklık eki, b. ***adaş*** ⊡. ※ ***Ḳaravaşlardan ürdi bir ḳaravaş | Ki beŋzerdi aŋa başdaş u ḳoldaş, | Aŋa geydürdi ḍonın daḳı zerin.*** (Fağrī 1974 s. 432 no. 3604–05). ※ ***Ḥaḳ riżāsından ḳaçar, | Hevā yolında uçar, | Gėrü kīn, buḫl u ḥased, | Bunlar nefse ḳoldaşdur.*** (Eşrefoğlı Rūmī 1286 s. 36).

AD. **kolebessa** 'sığır gübresinde yaşayan bir tür kurtçuk' K. Emiroğlu 1989 s. 157 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κολοπέτζα*** (kolopétza) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g s. 199 no. 1994. ※※

kolera b.m. (bilinen hastalık) < İt. ***colera*** < Yun. ***χολέρα*** (kholéra) a.m. G. Meyer 1893 s. 41. ※ ***Koleranıŋ orada daḫı ẓuhūruna, ġazetelerde ba'żı sözler görüyorum; eger ṣaḥīḥ ise müdhiş!*** (Nāmıḳ Kemāl 1967 [1865] I, 26).

AD. **kolet/koleti** 'un, şeker ve yağdan yapılan tatlı, helva' ZTS 122, T. Günay 1978 s. 324 < ?? ※ ***Anne, biraz undan alalım, biraz da şeker***

alalım, biraz da yağdan alalım da, bir koleti yapalum da yiyelum! (a.e. s. 242).

Osm. **kolevrina / kolumborno / kulumbir** I **/ kulumbur** I **/ kolunburna / kulunburna** '17.–18. asırlarda kullanılan bir çeşit top; bir harp gemisi tipi'< Yun. ***κολουμπρίνια*** (kolumbrinya) < İt. ***colubrlna*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 210. ※ ***Ve bu ṭop ḳırḳ ḳanṭārdan eksik olmaz. İki daḫı yan ṭopları, boyı onar ḳarış ḳolunburnalar; eger daḫı uzun olursa‿hayırlıdur. Ammā mavuna ṭopları, iki ḳovuş ṭopları on altışar vuḳlye atar. Ve dört kolunburna palavra üzerine iki daḫı yanına olur.*** (Kātib Çelebī 1329 s. 156).

koli 'posta paketi' < Fr. ***colls/coll*** a.m. < İt. ***collo***, çoğulu ***colli, yâni*** 'boyunda taşınan paketler'. ※ ***Gözucuyla gördüğüm sadece son derece iyi paketlenmiş kolllerdl.*** (M. Gülsoy 2000 s. 67).

AD. **kolik /kölük (koyun) /kolo /koluk /külük** II**/kuliya /kuliye** 'sivri olmayan, ucu küt, yuvarlak olan; boynuzlu olması gerektiği hâlde boynuzsuz ya da kısa ve kırık boynuzlu olan hayvan' DS 2910, 2954–55, 2996, 3032 K. Emiroğlu 1989 s. 165, 168 < Erm. ***k'ölik*** 'hornless goat' (***gul/k'öl*** 'blunt; deficient' + küçültme eki), başka örneklerle, R. Dankoff 1995 no. 117. ※ ***"Baksana boynuzları yok. Kolo işte. Bu köyün keçisi değil, kimin ola acep?"*** (V. Dalokay 1989 s. 13); b. **kol** III**/kollo**

kollka, b. ***kallka***.

AD. **kollsavra** 'kertenkele' DS 4564 < Yun. ***χλωροσαύρα*** (hlorosávra) 'yeşil kertenkele' Ch. Tzitzilis 1987g no. 591. ※※

AD. **kollva /kolva /kölle /gölbe /gölle /golle** 'kaynatılmış buğday, mısır ya da nohut' DS 2098, 2144 vs. < Yun. ***κόλλυβα*** (kóliva) 'vefat eden birini anmak için kiliseye getirilen kaynatılmış buğday' Tietze 1955 no. 13; krş. Erm. ***kovlay*** 'boiled wheat' R. Dankoff 1995 s. 181 no. E104. ※ ***Diş gollesl: Çocuk 6 aylık olunca diş çıkmağa başlar. Diş çıkınca golle pişirip komşulara dağıtılır.*** (K. Güngör 1941 s. 68).

EOsm. **kolla-** I 'koluna sarmak' < ***kol*** + isimden fiil yapan ***–la–*** genişlemesi, b. ***acabla-*** ⊡. ※ ***Kemendln ḳollamış iki otuz‿ham, | Özi gey tünd u tīz olmış hemān-dem.*** (Faḫrī 1974 s. 310 no. 1111).

kolla– II 'belli etmeden gözetmek, korumak' < herhâlde ***kol gez–***, ***kolaçan et–***, ***kolcu*** kelimeleriyle bir semantik grupta, fakat mantıkî bir örgü çizilemiyor. Maalesef ***kolla–*** I ile alakası yoktur. ※ ***Belki bir tarafa gizlendi de bizi gözetllyecek, belli etmeden kollıyacak.*** (S.M. Alus 1933p s. 133). ※ ***O burun tarafındakl iki ağacın altına ayrı ayrı masa getirteceğiz. Evvelâ bir arada oturmıyacağız. Tanıdık var mı yok mu kollıyacağız. Sonra birleşeceğiz.*** (a.e. s. 142). ※ ***Çıkamazsın artık. Uygun zamanı kolluyoruz. Seni de bırakmayız, bizi bekleyeceksin.*** (F. Duman 1999 s. 49).

AD. **kolla-kelllk/holla-kelllk** 'çelik–çomak oyunu' Behçet Mahir 1973 s. 600, 603 < ?? ※ ***Hükümdarım sağolasınl Emrin başüstüne! Lâkin, Köroğlu'nun koçakları tuttuk ama, Köroğlu'nu tutamadık. Şeytan ile kolla-kellik oynaması biraz müşkil olur. Bu herif Kırat ile kaçtı.*** (a.e. s. 247).

AD. **kollo**, b. ***kol*** III.

kolluk I 'gömlek kollarının ucundaki iliklenen bölüm, manşet' < ***kol*** I + *–**luk***, b. ***ahfadiyelik*** ⊡. ※ ***Sıcaklar devam ettiğinden mütemadiyen kirlenen kolluklarını, yakalığını, gömleğini değiştirdi.*** (R.H. Karay 1940m s. 132).

AD. **kolluk** II 'gelinin akrabalarına gönderilen hediye' < ***kol*** I + ***–luk***, b. ***ahfadiyelik*** ⊡. ※ ***Gelin için elbise alınırken babası ve anasıyla kardeşlerine ve yakın akrabasına "kolluk" namiyle birer hediye alıp göndermek âdeti vardı.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 92–93).

AD. **kolluk** III 'karakol' DS 2911 < ***karakolluk*** kelimesinin kısaltılmışı. ※ ***Bir defa iki kimsene kavga ederken aralarına girip bir birine, bir öbürüne "Canım, beni vekil edin!" deyü men ederken, yanlışlıkla bir şamar yedim ki, gözlerimden ateş saçıldı. Al sana kolluk zuhur edüp beni de kavga edenler ile bile Galata Voyvodası'na götürdüler.*** (E. Misailidis 1986 s. 81–82).

AD. **kolo**, b. ***kolik***.

AD. **koloçka/kolaçka** III/**kuluçka** 'yumurtaya yatmış tavuk' Meninski 1680 II, 3746, 3804, L. Bonelli 1899 s. 294 < Sırp–Hırv. ***kloçka*** a.m. F. Miklosich 1889 s. 12. ※ ***Kızın birisinin önünde bir altın tablanın üstünde bir kolaçka tavık, etrafında altından piliçleri yemnerini tıkır tıkır yiyollar.*** (J. Eckmann 1940 s. 174). ※ ***Ṣabāḥ namāzından ṣoŋra ḳalḳub, baştarda ortada, sā'ir gemiler eṭrāfında, ḳuluçḳa ṭavuḳ yavrılarını ḳanadı altına alub yüridigi gibi te'ennī ile giderler.*** (Kātib Çelebī 1329 s. 148). Krş. ***kolaçka.***

kolokas, b. ***kolakas***.

RD. **kolomoç** 'mısır' N. Hafız 1985 s. 256 < Arn. ***kallamboq*** a.m. ※ ***O cece da çok korkonç bi ruya cürmiş. Cürmiş çi nasıl evi yanay, hem içinde karısi hem içi çocogi kolomoç cibi nasıl yanay.*** (N. Hafız 1985 s. 236).

kolon (matbaacılıkta) 'sahife düzenine konmamış, dizilmiş yazı sütunu'< Fr. ***colonne*** a.m. < Lat. ***columna*** 'sütun'. ※ ***Tam matbaanın kapısından girerken patronla burun buruna geldi; elinde tashih kolonları vardı Halit Bey'in. Kolonları dayadı Tahsin'in burnuna: "Nedir bunlar?" dedi. "Yanlıştan karınca duasına dönmüş!"*** (R. Ilgaz 1991ç s. 35).

kolona I (gemicilik terimlerinden) 'sahilde gemilerin palamarlarını bağladıkları baba' L. Gürçay 1943 s. 252 < İt. ***colonna*** a.m. < Lat. ***columna*** 'sütun' Kahane–Tietze 1958 no. 206. ※※

kolona II 'deniz muharebelerinde gemilerin hat veya takım misillü ayrı bir kıt'a olarak tanzim edilmiş hâli' L. Gürçay 1943 s. 252 < b. ***kolona*** I. Kahane–Tietze 1958 no. 207. ※※

kolona III (gemicilik terimlerinden) 'direğin alt kısmı (çubuklar ve serenler olmadan)' L. Gürçay 1943 s. 252 < b. ***kolona*** I; Kahane–Tietze 1958 s. 252. ※※

kolona IV (gemicilik terimlerinden) 'kolona palangası, mast–head pendant' L. Gürçay 1943 s. 252 < İt. (Venedik diyal.) ***colonna*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 209. ※※

kolonya 'bir çeşit tuvalet ispirtosu' < İt. ***Cologna*** 'Almanya'daki Köln şehri, krş. Alm. ***Kölnischwasser.*** ※ ***Biraz i'mār edilse şimdiki çaylar maḳāmında | Ḳolonya, gül suyu cārī olur her bir vilāyetden.*** (Şā'ir Eşref 1958 s. 116). ※ ***Kolonya ile alnını oğan kocasının omuzu üzerinden bakan doktorun yüzü silikleşiyor, yerine bir hayal kaim oluyordu.*** (İ. Engin 1949 s. 31).

AD. **kolopa/golop/golof** 'ağaçtan yapılmış külek, tahta kova' DS 2098, 2911, ZTS 82 < Gürc. ***kolopl*** 'küçük kutu' Cherkesi 192, Tietze 1982z no. 101. ※※

AD. **koloridye/kulurit (**balıkçılık terimlerinden) 'küçük kolyozlar' < Yun. ***κολιαρίδια*** (kolyarídya) a.m. D. Georgacas 1978 no. 47. ※※

AD. **kolot/golot** 'kısa, kısa boylu' DS 2098, 4564 < Erm. ***kolot*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 361. ※※

AD. **koloz** I 'bir çeşit sarı buğday' DS 2911 < Sl. ***kolos*** 'başak' Tietze 1957 no. 91. ※※

AD. **koloz** II 'eğri bacaklı (insan)' DS 2911 < Yun. ***χωλός*** (holós) 'topal' Tietze 1955 no. 301. ※※

(Kumarbaz argosu) **kolpo/kolpa/kulpa** 'hile, tuzak; içinden çıkılması güç durum; fırsat' H. Aktunç 1990 s. 177–178 < İt. ***colpo*** 'darbe'. ※ ***Bir daha zarımı İnkâr edersen ben yokum. Zarzar Ağaya geldi mi, böyle kolpaları hiç yemez. Kalkar savuşur.*** (Kemal Tahir 1961 s. 158). ※ ***Ah kadın olsaydık, hiç başımıza gelmezdi bu belâlar. Bir kıtır, iki kolpo yapardık, alırdık enayilerden binlikleri!*** (Ç. Altan 1965 s. 61). ***bir kulpasına getir–*** 'bir fırsat ele geçirmek' (belki ***bir kulpunu ele geçir–*** tabirinin varyantı): ※ ***İşte bu bir ḳulpasına getirüb ḳānūnuŋ müsā'adesiyle eṭrāfı şoymaḳdır.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 31). ※ ***Evet, bu parayı, ferdayı düşünmeyen mirasyediler gibi süratle yiyorduk. Bittikten sonra ne yapacaktık? Kulpasına getirebilir isek galiba bir cinayet daha...*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 228).

AD. **koltor**, b. ***kartof***.

koltuk I 'kolun gövde ile birleştiği yerde altta bulunan çukur' < ETk. ***ḳoltuḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 619. ※ ***Ḳarşu cıḳdı, ḳoltuğın dutdı, atdan indürdi. Ḳucışdı, görişdi.*** (Ferec 855/1451 v. 51a). ※ ***Der-ḥāl şāh ivedü-yile durı geldi. Cāriye ḳoltuğına girdi, 'avrat bilesince yüridiler. Ḳapuyı acdılar, pādişāhı içerü ḳoydılar.*** (a.e. v. 26b). ***koltuk altı*** 'himaye, kayırma': ※ ***Boyunduruğa girmez, koltuk altında yaşamazdı.*** (M. Yesari 1930 s. 76). ※ ***Bir kadının günlerini ayaküstü, türlü ilâç kokusu içinde geçirmesi ona acayip görünüyordu. Ama babasının koltuğunun altında çalıştıktan sonra zamanla elbet ona da alışacaktı.*** (M.K. Su 1950 s. 48). ***koltuğuna sığın–*** 'sığınmak': ※ ***Çüb çaldırtmayub cānib-i vilāyet-i Rōma Ḳızıl Ḥiṣār nām menzilgāhuŋ ḳoltuḳlarına ṣığınmağa cān atub...*** (A. Bombaci 1946 s. 281). ※ ***O zamāna ḳadar her çeşid arḳadaşım vardı. Hepsiniŋ de arḳadaşlıḳlarınıŋ ne derecede olduğunu biliyordum; kimi ḳoltuğuma sığınmışdı, kimi de yumruğumdan yılmışdı.*** (M. Yesari 1928 s. 69). ***bir koltuk*** (***bir avuç*** gibi) 'koltuk altına alınabilecek miktarda'. ※※

koltuk II 'koy, bük' < b. G. Doerfer 1967 III, no. 1575. ※ ***Ammā küçik gemiler olursa ol limānuŋ gün batısı ṭarafında yatur. Orada yıldızda incitmez ḳoltuḳdur.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 686–687). ※ ***Ol burunuŋ***

gün ḍoġusı cānibinde bir ḳoltuḳ var, eyü demür yėridür. Orada bir ṭatlu ṣu var. (a.e. s. 772). AD. ‘gemiyi, demirledikten sonra iskeleye, rıhtıma ya da başka bir gemiye bağlayan ip’ DS 2912: ※ ***Küreleri var kuvvetile çekerek, meskûn adanın kömür iskelesine yanaştı. Demiri attı. Sandalın koltuğunu demir halkaya düğümledi.*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 47).

AD. **koltuk** III ‘fırının köşesi (en iç noktası)’ DS 2911 < ***koltuk*** I. ※ ***Muhacirlikte parası olan, vakti varsa şehirden ev bulmuş, girmiş. Hali vakti iyi olmayan, kaya koltuklarında vakit geçirirken, birisi kayanın koltuğuna ev yapmış. Ailesi, çocuk dünyaya getirecek olmuş.*** (M. Tuğrul 1969 s. 275). ‘şehrin kenarı ya da en kuytu ve tenha semti’: ※ ***Ancak tatil günlerinde çıkardı. Çıkar çıkmaz onun o avuç içi kadar koltuk meyhanesinde alırdım soluğu.*** (T. Yücel 1955 s. 49). ※ ***İki arkadaş Fener’de koltuk bir meyhanede oturmuş içiyorlar, tatlı tatlı da konuşuyorlardı.*** (M.Ş. Esendal 1958 I, 11). ‘umumhane’: ※ ***Burası Mesʿūd Beğ nāmında bir herīfiŋ ḳoltuġudur. Baş sermāye Vuṣlat‿Hanımı taḳdīm ederim.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 529). ※ ***Kendi kendime “Bir dahā ḳoltuḳ-mu? Tövbeler olsun!” diyordu.*** (Aḥmed Rasim 1340/1922 s. 228).

koltuk IV ‘pohpohlama, övme’ < ***koltuk*** I ※ ***Her vakitkinin çok fevkinde koltuklarla, pohpohlarla karşılıyorlar. Biraz çakıcılardan olduğu için tepsisini tabak tabak seçme mezeler, kuyuya sarkıtılmış şişelerle donatıyorlar.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. Mayıs 1941). ***koltuk ver-/ koltuğu ver-*** ‘yüzüne karşı övmek’: ※ ***Terlikçi İsmail usta oğluna koltuk veriyordu: “Döv, dövülme, söv, sövülme! Aferin oğlum, erkek böyle olur!” diyordu.*** (E.E. Talu 1935 s. 8). ※ İdare et! Böylelerini ***kullanmasını bilirsen kazanırsın. Ver koltuğu, koşsun sabahtan akşama kadar it lingine!*** (Orhan Kemal 1952m s. 7).

koltuk V ‘kol dayayacak yerleri olan rahat sandalye’ < ***koltuklu*** kelimesinin kısaltılmışı. ※ ***Ḳanape, ḳoltuḳ, sedīrleriŋ oraları buraları birer yara gibi açılmış, ḳıtıḳları ḍışarı fırlamış.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 368).

koltukla- I ‘koltuğuna almak, yanına almak’ < ***koltuk*** I + isimden fiil yapan ***-la-*** genişlemesi, b. ***acabla-*** ⊡. ※ ***Murād, ḳaltaġı, gemleri, ḳanṭarmayı ḳoltuḳlamışdı. Ev ile āḫīr arasındaki ṣundırmaya gitdi. Ḳaltaġı aṣdı.*** (M. Yesari 1928 s. 277).

koltukla- II ‘kıvanç vererek biçimde övmek, pohpohlamak’ < ***koltuk-*** IV + isimden yapan ***-la-*** genişlemesi, b. ***acabla-*** ⊡. ※ ***Çün Maḥmūd Paşa ilerü çapdı, “Hāy, düşmen sındı; ad Maḥmūd Paşanuŋ oldı” dėyü ‿Ḫāṣ Murāduŋ muḳarrebleri ḳoltuḳlayu-vėrdiler.*** (Tursun Beg 1977 s. 161). ※ ***Topaç, fazla iltifat edip koltukladığı için, artık baş tacı. Ne asilliğini bırakıyor, ne ulemalığını; ne fetanetini, ferasetini.*** (S.M. Alus 1933 s. 65).

koltuklu ‘kol dayayacak yerleri olan rahat sandalye’ < ***koltuk*** I + ***–lu***, b. ***atlu*** ⊡. ※ ***Eŋ rāḥat ḳoltuḳlusuna oṭurtduġu müsāfirine siġāra verdi. Ḳahve ıṣmarladı.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 134). ※ ***Ṣoŋra kātibe nāmzedine bir ḳoltuḳlu gösterdi. Ḳızcaġız temāsdan ḳorḳar gibi bu geniş şey’in ucuna seçilir bir raʿşe ile ilişdi.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 75). Krş. ***koltuk*** V.

koltuk vur- ‘dirsek vurmak (?)’. < ***koltuk*** I (?) ve ***vur-***. ※ ***Günlerce dolaştı. O koltuk vuruyor, öteki çimdikliyordu.*** (Orhan Kemal 1949e s.

54). ※ ***Delikanlı koltuk vurup geçti. Kadın durdu "Lan ibne" dedi, "doğru yoluna gidemiyon mu?"***. (Orhan Kemal 1943 s. 55).

AD. **koluk**, b. ***kolik***.

kolumborno, b. ***kolevrIna***.

kolunburna, **kolunburlya**, b. ***kolevrina***.

kolunç, b. ***kulunç***.

AD. **kolva**, b. ***kollva***.

kolye 'gerdanlık' < Fr. ***collIer*** a.m. ※ ***Üstünde şanel biçimi, kırmızı harçla süslü, parlak Fransız keteninden, lâcivert bir tayyör, boynunda bir kaç sıra inci ve zincir karışımı kolye.*** (M.C. Anday 1965 s. 5). ※ ***Gözünün renginde bir kolye ince, uzun boynunu süslüyordu. Boynu mu kolyeyle güzeldi yoksa kolye mi boynuyla, belli değildi.*** (M. Güler s. 1990 s. 252).

kolyos/kolyoz 'bir balık cinsi, Scomber scombrus < Yun. ***κολιός*** (kolyós) a.m. G. Meyer 1893 s. 23, D. Georgacas 1978 s. 129 no. 48. ※※

kom, b. ***gom***

kom, b. ***kum*** II

koma (tıp terimlerinden) 'uzun süren şuursuzluk hâli' < Fr. ***coma*** < EYun. ***κῶμα*** (kōma) a.m. ※ ***ŞAZIYE: Şimdi anlat bakalım Dadı, kocam ne zaman komaya girdi?*** (C.F. Başkut 1963t s. 40). (Argo) 'sarhoşluktan bilincini yitirme' H. Aktunç 1990 s. 178. ※※

komanço, b. ***kavanço*** II.

komanda/kumanda I (askerlik tabirlerinden) 'emir, komuta' < İt. ***commando*** a.m. G. Meyer 1893 s. 71. ※ ***Kumandayı veren hep o. Kreneteclye "Taksim et!" diyor, hemen kreneteci başlıyor.*** (S.M. Alus 1944 s. 102). ※ ***Kel Mahmut, Badi Ekrem'i çiğneyerek "Soyun!" kumandasını verdi; ceketler, pantalonlar çıktı.*** (R. Ilgaz 1959 II, 79).

komandan/kumandan 'bir asker topluluğunun başı, komutan' < İt. ***commandante*** a.m. G. Meyer 1893 s. 71. ※ ***Ordu kumandanı kendi karargâhı ümerasından birinin haftalardan beri su görmiyen yüzünü yıkamak için yalvararak istediği bir matara suyu esirgedi.*** (F.R. Atay 1938 s. 130).

komandar/kumandar I 'kumandan' < daha eski bir tabir, hangi dilden alındığı belli değildir. Belki Fa. ***farmāndār*** kelimesinin calque'ıdır. ※ ***Okuyordu. Allah izin verirse, okuyup kumandar olacaktı.*** (Orhan Kemal 1956 s. 50). ※ ***Göbeğini oynadır, güler: "Olmayacak söz söylersin, kurban! Sana DIyarıbekIr'In paşası, kumandarı esterini bile kırktırmaz." diye eğlenir.*** (K. Bilbaşar 1969 I, 154–155).

komando I/**kumando** I (gemicilik terimlerinden) '5–10 katransız telin hep birden sola bükülüşü' L. Gürçay 1943 s. 259 < İt. ***commando*** Kahane–Tietze 1958 no. 211. ※※

komando III/**komandos** 'bir takım güç vazifeleri yerine getirebilecek şekilde eğitilip donatılmış askerî sınıf' < İng. ***commando*** < Afrikans ***kommando*** < Fel. ***commando*** < İsp. ***commandar*** 'emretmek'. İkinci varyant İng. kelimesinin çoğulundan alınmıştır. ※ ***Gomandos diye bişiy***

varmış. heç duydun mu? Amerigan icadı bi iş bu gomandos. Bizim subayları bu gomandos gursuna sokmuşlar, orada cudo öğretmişler. (A. Nesin 1968 s. 120–121).

komandos, b. ***komando*** III.

komandu II/**kumando** II/**kumanda** II (askeriyede) 'emir' < İt. ***comando*** a.m. ※ ***Hadi bakalım! Rahat kumandası ver! Biraz dinlenelim.*** (İ. Tarus 1957s. 119).

komanya/kumanya (gemicilik terimlerinden) 'yolculuk için hazırlanan yiyecek, azık, AD. 'kışın yenmek için alınan erzak' DS 2999 < İt. ***compagna*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 212 (birçok eski ve yeni örneklerle). ***komanya gör–*** 'bir deniz seyahati için azık tedarik etmek': ※ ***Beşiktaş öninde ḥāżır bir ḳalyon buldum. Mıṣıra gidermiş. Hemān varub ol ḳalyonuŋ ḳamarasıŋ söyleşüb ve bir̮ hidmetkār alub, ḳomanya görüp āmāde olduḳ.*** (Ş. Elçin 1975–76 s. 190).

AD. **komar** 'fundalıkta yetişen, iki üç metre boyunda, kışın yapraklarını dökmeyen iri ve mor çiçekleri olan bir çeşit ağaç, Rhododendrum ponticum' DS 2913–14 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κομάρ*** (komár) 'dağ gülü, Arbutus' (?). ※ ***Komar yapraklarini | Töşürdum elek elek.*** (B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 138). ※ ***Artık ağaç sınırının üstündeyiz; ormanlar hep altımızda. Keltepe'de ağaç sınırının üstünde yalnız bodur ardıçla biraz daphne var. Karadeniz kıyısındaki dağların üstünde yetişen komar yahut dağ gülleri burada yok.*** (H. Birand 1957 s. 108). Krş. ***kumara.***

AD. **komat** 'parça, ekmek dilimi' DS 2914, B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 280 < Yun. ***κομμάτι*** (komáti) a.m. Tietze 1955 no. 137. ※※

kombinezon 'kadınların giydikleri kısa ve kolsuz iç çamaşırı' < Fr. ***combinaison*** < İng. ***combination*** a.m.; asıl manası 'iki unsurun birleşmesi' yâni 'iç gömlekle külot birleşmesi'. ※ ***Sana kutu kutu çikolatalar getirirdi. İnce askılı, ipek siyah kombinezonu, parlak ipek çorapları, dantelli pembe jartiyeri vardı.*** (Peride Celal 1990 s. 427).

komedi 'güldürücü piyes' < Fr. ***comédie*** a.m. ※ ***manâkyan efendi, tuluatı bırakıp batılı komedilerde oynamasını söylemişti.*** (B. Arpad 1974 s. 19)

komedya 'güldürücü piyes; (mecazî manada) gülünç durum' < İt. ***comedia*** a.m. ※ ***Düşünüyordu: Bir karar ve bu komedyaya hatime çekmek.*** (S.M. Alus 1934 s. 358).

komedyen 'komedilerde oynayan artist' < Fr. ***comédien*** a.m. ※ ***Püskülsüz fesli ve ütüsüz beyaz pantalonlu aptal "ibiş" tipi, Naşit'in bilgili ve sanat mayalı kişiliğinde, batılı bir halk komedyeni olmaktaydı.*** (B. Arpad 1974 s. 97). ※ ***Naşit Bey, Hâzım Körmükçü'yü hem çok sever, hem de özlemle karışık bir kıskanma duyardı. Hâzım, okumuş yazmış insanların, kravatlı beylerin, şık hanımların, komedyeniydi.*** (a.e. s. 120–121).

komfor, b. ***konfor***.

Osm. **komi** I/**kömi/gömi/kümi** 'kadırgalarda forsaları idare eden zabit' < Yun. ***κόμης*** (kómis) a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 789 (birçok eski örneklerle).

komi II 'müstahdem, hizmetli (ms. kahvede, lokantada, markette, mağazada)' < Fr. ***commis*** 'küçük memur' [***commettreu*** 'tevdi etmek' fiilinin participium passivum'u, Lat. ***commissus***]. ※ ***Henüz uykusunu üzerinden atamamış, şiş gözlü oniki yaşlarında komi: "Taze çay var, ister misin abla?" dedi.*** (Y. Yazıcı 1990 s. 123). ※ ***Kendini beğendirmek isteyen bir orospu gibi hiçbir ayrıntıyı ihmal etmeden süslenmişti. O komiye el sallarken karşısındaki koltuğa oturdum.*** (M. Eroğlu 1984 s. 213).

komidin, b. ***komodin***.

komik I (sıfat) 'tuhaf, garip, gülünç' < Fr. ***comique*** a.m. ※ ***Balıkçı Hafız o çarşının fahri bir komiğidir. Hem balık satar, hem göbek atar, hem müşterilerl hem de geleni geçeni güldürür.*** (O.C. Kaygılı 2003 s. 85). ※ ***Reco dükkânın buharlanmış aynasın parmağıyla komik resimler çiziyordu.*** (M. Kaçan 1990 s. 12).

komik II (isim) 'güldürücü aktör, komedyen' < Fr. ***comique*** a.m., Fr.dan alınma bir kelime olduğu halde bu manada Fa. izafet terkiplerinde kullanılabilir (b. ***abd¹*** ⊡.) ***komik-l şehîr*** 'meşhur komedyen': ※ ***Naşlt Bey, Hâzım Körmükçü'yü hem çok sever, hem de özlemle karışık bir kıskanma duyardı. Hâzım, okumuş yazmış insanların, kravatlı beylerin, şık hanımların, komedyeniydi, Dârulbedayi sahnesinde oynuyordu. İstanbul belediyesi şehir tiyatrosu sanatkârlarından Hâzım Körmükçüydü. Kendisi ise kravatsız insanların güldürücüsü, "komik-l şehîr" lydl.*** (B. Arpad 1974 s. 120–121). ※ ***Türlü hazırlıkların tamamlanması için çırpınırken, arada bir dışarıya kapının önüne koşmuş ve karteladaki 'Komik Naşit bey idaresinde' yazısına uzun uzun bakmıştı.*** (B. Arpad 1961 s. 20).

komlsar/kumlsar/kumsar/BSTTk. **komiser** (Halk ağzında komser telaffuzu da çok yaygındır. [Editörün notu]). 'bir nevi emniyet memuru' Meninski 1680 II, 3806, J.Ch. Clodius 1730 s. 138 < 17. ve 18. asır varyantları İt. ***commlssarlo***'dan, BSTTk. varyantı Fr. ***commissaire***'den alınmıştır. ※ ***Komiser, gözlüklerini kaldırıp: "Bir cinayet," demişti, "Nasıl yaptınız? Neden yaptınız?"*** (D. Özlü 1958 s. 61).

komisyon 'encümen, komite; bir işte aracılık yapan kimseye bırakılan yüzdelik' < Fr. ***commlsslon*** a.m. ※ ***Bak komşum, böyle cahillerl Allah sizin kapıcının eline düşürmesin. İşe koyar koymasına ama, eli yüzü pak tazeden komisyonunu başka türlü alır bizim Valentlnol*** (Peride Celal 1985 s. 42).

komita '19. asırda memleketini Osmanlı hükümranlığından kurtarmak için çalışan gizli bir siyasî organizasyon' < Bulg. ***komita*** < Fr. ***comité.*** ※※ ***komitacı*** 'bu organizasyonun emri altında hareket eden taraftarı'. ※※

komod/komot 'çekmeli çamaşır dolabı' < Fr. ***commode*** a.m. ※ ***Yanında bir komot ve üstünde bir gece lâmbası ile bir masa saati ve bir kolonya şişesi vardır.*** (C. F. Başkut 1963t s. 69). ※※

komodin/komldin 'karyolanın yanı başına konulan, üstü masa biçimindeki küçük dolap' < İt. ***comodlno*** a.m. ※ ***Komodine uzandı, lâmbayı söndürdü.*** (K.B. manav 1961 s. 33). ※ ***Adam, kızın uyuduğu yatağa yaklaştı. Başucundaki eski komodinin üstünde lamba yanıyordu. Arkasındaki ayna ışığın tümünü kızın yüzüne yansıtıyordu.*** (A. Kutlu 1991 s. 38). ※ ***Komidinin üstünde yabancı kitaplar vardı. Birisinin***

yarısına kadar okunduğu belliydi, arasına konan kâğıdın kulağı çıkmıştı dışarı. (M. Güler 1990 s. 192).

komofile, b. ***kamufle***.

AD. **Komofti** 'Trabzon'da Lâz'lara takılan ad' K. Emiroğlu 1989 s. 158 < Emiroğlu'na göre Lâzca ***ko mofti*** 'geldim' demektir (var. ***mohti/ mo̯hti).*** ※※

Osm. **komornih** 'kibar bir beyin hususî hizmetçisi, vale' < Sırp–Hırv. ***komornik*** < Alm. ***Kāmmerer, Kammerdiener*** a.m. ※ ***Sancaḳ begine elli eve bir ḳomornīh, ki̮ hidmetkārdur, altı ay ḳulluḳ ėderler.*** (Ö.L. Barkan 1943 [934/1527) s. 325).

komot, b. ***komod***.

kompanya/kumpanya I (ticaret terimlerinden) 'şirket', Taḳvīm–i Vaḳāyi' no. 30, 1248, s. 2 < İt. ***compagnia*** a.m. ※ ***Kartelânın en tepesinde: "Millî Osmanlı Dram–Komedi–Operet Kumpanyası: Naşit Bey idaresinde" yazıları göze çarpıyordu.*** (B. Arpad 1961 s. 23).

kompari/kumpari/AD. **kumpara** '(Hristiyanlarda) vaftiz babası, düğünde sağdıç', B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 282 < İt. ***compare*** a.m. ※ ***Stavrosi tutub kumpari ole, | Senınle olak istifan, dostum!*** (E. Kömürjian 1981 s. 95 no. 66). ※ ***Beg sadetile sağdic, kumpari, | Vapdizinde ve isdifanınde.*** (a.e. no. 108).

komparsita 'modern bir dans' < İsp. ***comparsita***. ※ ***İlk eşimle, orkestra "komparsita" tangosunu çalarken subay arkadaşlarımın kılıçları altından geçerek nişanlanmıştım. İkinci eşimle, cezaevinin parmaklıkları arasından birbirimize nişan yüzüklerini takmıştık.*** (A. Nesin 1968 s. 11–12). ※ ***Ferhunde Hanım, gözlerindeki kini sevecenlik parıltısıyla karıştırıyor oğluyla gelinine bakarken. Çünkü düğünler ve bütün öbür şenlikler öyle gerektirir. Güzel çalınan bir Komparsita, iyi dikilmiş bir gelinlik, yetecek kadar her şey ve hakkı verilen bir düğün, etkiler Ferhunde Hanım'ı.*** (T. Uyar 1982d s. 66). ※ ***Çok güzel dans ederdi Suat, tangoya bayılırdı. Uzun kayışlar, gösterişli dönüşler ve komparsita!*** (Peride Celal 1991 s. 114).

kompas/kumpas I**/kompos** (gemicilik terimlerinden) 'daire çizmede kullanılan bir nevi pergel; iç kuturlarını ölçmek için yapılmışlarına iç kumpas denir' L. Gürçay 1943 s. 259, ZTS 123 < İt. ***compasso*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 213. 'mürettiplerin, harfleri satır hâline getirirken içine yerleştidikleri demir yuva'. Krş. ***kumpas*** II.

kompir/honpur/humpur/kümpür/BSTTk. **kumpir** 'patates' DS 3000 < Bulg. ***kompiri/gombiri*** a.m. < Alm. (diyal.) ***Grundbirn*** a.m. (***Grund*** 'toprak' ve ***Birne*** 'armut', krş. ***Erdapfel*** a.m. (***Erde*** 'toprak' ve ***Apfel*** 'elma'); Tietze 1957 no. 92. ※ ***İki, üç gündür, piyazını yaparak, çorbaya, pilâva katarak hep fasulye yiyordum. Şimdi sıra kumbirindir. Ninemden kalma bir tencerem var. Büyücek. İyice doldurursam, hem bu akşamı savar, hem yarın öğleyi.*** (F. Baykurt 1971c s. 365).

kompitür, b. ***kompütür***.

komple 'dolu; eksiksiz, gerekli her şeyi tamam olan' H. Aktunç 1990 s. 178 < Fr. ***complet*** a.m. ※ ***Şinorik ablam geceleri eve adam alır ya. O orda kompleyken (çulun öbür tarafını işaret etti) ben sarhoşları***

bu tarafta idare ederim. (Orhan Kemal 1949b s. 90). ※ ***Kırallar, yabancı devlet reisleri, yabancı başvekiller geldiği zaman çok iş yaparız. Komple bir takımın —silindir şapkasından ayakkabısına, eldivenine kadar— geceliği yirmi lira imiş.*** (Reşat Enis 1957 s. 28).

kompleks (ruhiyat terimlerinden) 'çeşitli şuuraltı birikimleri sonucu ortaya çıkan, bazı psikolojik bozukluklara kadar varabilen ruh hâli' < Lat. ***complex*** 'karışık durum'. ※ ***Cinayet psikozlarını yaratan kompleksler***. (Ç. Altan 1965m s. 46).

kompliman 'iltifat, gönül okşamak için söylenen söz' < Fr. ***compliment*** a.m. ※ ***Sanatı severim, sanatçıyı da. Hele sizin gibi bir şey olursa... Hem güzel, hem sanatçı. Tabiî bu sözlerime bir yaşlı hayranınızın komplimanlarından fazla bir anlam vermek istemeyeceksiniz. Talihim mi diyeyim, talihsizliğim mi? Her neyse...*** (O. Asena 1964 s. 8).

komplo 'bir kimseye karşı toplu olarak gizlice bir suikast tasarısı' < Fr. ***complot*** a.m. ※ ***Teninin ipek kayganlığı ve vücudunun ak sıcaklığı yanında, sadakatine ve cesaretine ne demeliydi şu kızın? Hocaefendinin cariyesi Mahpeyker ile olan dostluğu sayesinde, evvel Allah, kendilerine kurulmuş olan şu komplodan bile kurtulacaklardı.*** (E. Kongar 1991 s. 63).

kompos, b. ***kompas***.

komposto 'hoşaf' < İt. ***composta*** a.m. ※ ***Şu resimdeki dolabın başında gördüğünüz karısı Aleksandra da hezarfen bir kadındır; kendi bahçesinden kopardığı hıyarlarla karanfilli bir komposto yapar ki bütün o civarda oturanlar bayılır.*** (O.C. Kaygılı 2003 s. 90).

kompozitör 'bestekâr, besteci' < Fr. ***compositeur***, nomina agentis (yapan isimleri, meslek sahibi isimleri) için b. ***aktör*** ⊡. ※ ***Siz ne dersiniz bu yeni kompozitörlere?*** (K.B. manav 1961 s. 83).

komprador 'yabancı ticaret ortaklıkları yararına çalışan acenta' < Port. ***comprador*** 'satın alan'. ※ ***Atatürk'ün kapı dışarı ettiği, yenip iflâhını kestiği emperyalizm, bir başka kılıkta, daha sinsi, daha etkin, adına komprador dediğimiz satılık politikacılar aracılığıyla daha bir kurnazca kanımıza, iliğimize girer olmuştu.*** (V. Günyol 1999 s.178).※

kompresör 'çakıl ve kumları sıkıştırmak için yol inşaatında kullanılan ağır silindirli yol merdanesi' < Fr. ***compresseur*** a.m. ※ ***Sürücü bağırıp duruyordu: "Brel Kompresörü çalıştırdın mı?" Her sorulu buyruktan sonra koşuyordu çelimsiz delikanlı.*** (B. Günel 1991 s. 12).

kompütür/kompitür 'bilgisayar' < İng. ***computer*** a.m. ※ ***Amerikan kafalı bir kompütürcül diye, güldü Kasım Kale.*** (Peride Celal 1985 s. 155). ※ ***Başka ülkelerde çoktan kompitürle yürüyordu işler.*** (a.e. s. 134).

komri, b. ***kormi***.

Osm. **komsu/kumsu/kumsı** 'tezvirci, ara bozan' TS 2731 < ?? krş. ***kovcu***. ※※ ***ḳomsılıḳ ėt-*** 'tezvirde bulunmak, ara bozmak'. ※ ***Yār ėşiginde ululanub ėtme ḳomşılıḳ, | Ey engel, imdi var, başuŋa keẖudālıḳ ėt!*** (Naẓmī 1928 s. 12).

komşu, b. ***konşu***.

komşu çatlatan 'çok renkli ve güllü bir çeşit basma bez' < ***komşu*** ve çatla– I fiilinin ettirgen (causativum) hâlinin partisipi ※ ***Bu ḥerīf başına üzüm küfesinden maṣnū' ḳafes bir destār, ṣırtına bizim ḳomşu çatladan dediğimiz biŋ bir pāreli bir̯ hırḳa geymiş...*** (Aḥmed Rāsim 1329 s. 19). Mecazî manada 'çok şık': ※ ***Güvey tıraşı mı bu? Bu hazırlık pek boşa benzemiyor, Akpınarlı, bu ne kadar çeki düzen? Yamanmışsın be, hastanede de mi dalga? Amma da komşu çatlatanmışsın!*** (Mahmud Yesari 1938 s. 85).

komşuluk, b. ***konşu***.

komünist/gumulüs b.m. (komünist partisi üyesi) < Fr. ***communiste*** a.m., b. ***aferist*** ⊡. ※ ***Tövbe de Muhtar, tövbe de. Salar mıyım heç enüsdü mektebine? Ne dedi geçende miveddiş beğ akşam övünü yerken, gumulüs mektebi yapmışlar orayı...*** (M. Makal 1965 s. 53).

komütatör (elektrikçilik tabirlerinden) 'bir devre parçasının yerine bir başkasını koymaya yarayan alet' < Fr. ***commutateur*** a.m., b. ***adaptör*** ⊡. ※ ***Şiddetle silkeleyerek ayağımı kurtardım ve komütatörü çevirdim.*** (T. Güner 1951 s. 20).

AD. **kon**, b. ***gom***.

kon– 'yolcu bir yere inip oturmak, konaklamak; bir yere inmek (ms. kuş gibi)' TS 2632–35 < ***ḳo–*** fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli, b. ***acın–*** I ⊡. ※ ***Bir ulu kişi oş–bunda maḥallede ḳonub durur. Göŋüli diler ki senüŋ–ile ṣoḥbet ėde.*** (Ferec 855/1451 v. 21b). ※ ***Andan ol ḳuşlar ḳalḳısarlar, havāya döŋiserler. Hep deŋizleri geciserler, bir demürden yėre ḳonısarlar.*** (a.e. v. 194a). ※ ***O zaman güvercin uçururlarmış. Kimin gider omuzuna konarsa üç kere, onu padişah yaparlarmış.*** (M. Tuğrul 1946 s. 19). 'bir şeyi emeksiz kazanmak': ※ ***Bu resimleri on kuruşa, iki mecidiyeye sudan ucuz alıyorsunuz. Adeta beleşine veriyorum, bedavadan konuyorsunuz. Yarın ben öldükten, yıllar geçtikten sonra, kıymetleri anlaşılacak. Ne mal oldukları meydana çıkacak, en beğenmediğiniz tablom avuç dolusu lira edecek!*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 22. II. 1944).

ḳoŋaḳ /ḳoŋuḳ /(halk ağzı) **konak /konuk** /BSTTk. **konak** I 'saçtaki kepek; bebeklerin başlarında görülen kepek tabakası' DS 2915, TS 2627–28, Meninski 1680 II, 3799 < ETk. ***ḳonaḳ*** 'darı' Clauson 1972 s. 637. ※※

konak II 'insanların ve hayvanların bir günde katedebildikleri mesafe; yolcuların mola yaptıkları yer, menzil; yolcuları barındıracak bina, han, kervansaray; geniş ve gösterişli bina' < ETk. ***ḳonaḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 637. ※ ***Ėlci şehre yaḳın yėre ḳondı. Yemen melikine kişişi vėribidi. Ḥāli ma'lūm eylediler; ḳonaḳ istedi. Ḳaḥṭān bu sözi işidüb ṣādumān oldı, ėlciyi 'izzet–ile şehre getürdi, gendü bārgāhında ḳondurdı, ḳonukladı, ̮hidmet eyledi.*** (Ferec 855/1451 v. 142b). ※ ***Hiçbirimizin yaşamadığı acayıp bir konak, ağaç tepelerinde nargile içmek isteyen bir Osmanlı nazırı.*** (Peride Celal 1991 s. 34).

konak yavrusu 'küçük konak'< ***konak*** + ***yavru***. ※ ***Ben bugün enstitütrislerden bahsedeceğim: Üç nevidirler. (1) ḳonak yavrusu sahibi, şımarık kızları, "İllâki Fransızca öğreneceğim, akranlarımdan geri kalmıyacağım" diye tutturmuş, gözleri paşazade damadda, gidişatları tamamiyle alaturka olan orta hallilerin harcı matma-***

zeller. (S.M. Alus, Akşam Gaz. 11.VI.1941). ***konak yeri*** 'konaklamak üzere çadır, baraka veya geçici binaların kurulduğu yer': ※ ***Evvelki elçi gibi ḳarşu varmadılar. Hemān çavuş vėrdi, ḳonaḳ yėrine getirdiler, hemān ḳapuya geldi, atdan indürdiler.*** (F. Giese 1929 s. 222). ***konakla–*** 'yolculuk arasında bir yerde gecelemek': ※ ***"O bit değül, piredur." —"Sen şaşırdın mı? Pire siyah olur!"—"Olur, olur ya, bu ihtlyardur." —"Pire zıplar, öyle olduğu yerde konaklamaz." —"Bu topaldur!"*** (M. Baler 1944 s. 42).

AD. **konalga/konarga** 'göçebelerin göç arasında kondukları sulu, otlu yer' DS 2916, TS 2630 < ***kon–*** + ***–ar*** (geniş zaman fiilsıfatı) + fiilden sıfat/isim yapan ***–ga*** eki, krş. ***bilge*** ⊡, yayılış için b. C. Schönig 2000 s. 154, ayrıntılı bir tartışma için krş. U. Bläsing 2013 s. 26–29. ※ ***Yanımdan ayrılmayan Hasan dayı Yürük çadırlarını göstererek: "Yürüğün konalgası arkaç ile sırttır, | Yiyeceği yoğurt ile süttür.| Edeceği lâf vırt ile zırttır." dedi.*** (C.S. Gürler 1939 s. 18).

konar 'konakladığım' < ***kon***– + –***ar*** partisip eki Tezcan 2001 s. 121. ※※

konar göçer < ***kon***– + –***ar*** partisip eki ve ve ***göç***– + –***er*** partisip eki. ※※ krş. ***göçer konar*** [***göçer*** maddesi].

konarayak 'konduktan hemen sonra' < ***kon–*** ve ***ayak*** (***giderayak*** örneğine uyarak). ※ ***Bu da öteki gibi aynı oyunları oynadı ve çiçeğe kondu. Ama onun daha önce başka çiydemlere konduğu besbelliydi. Çünkü başı, göğsü sapsarı kesilmişti. Bu da konarayak işe başladı.*** (H. Birand 1957 s. 54–55).

konarga, b. ***konalga***.

konc/konç 'ayağa giyilen şeylerin bilekten yukarı olan kısmı' < yayılış için b. H. Eren 1999 s. 251. ※ ***Bu adama herkes saygı besler. Kuru, derisi gerilmiş, sert bir suratı vardır. Daima uzun konçlu, parlak çizmelerle dolaşır.*** (İ. Tarus 1957 s. 6). ※ ***Çiti aşmış, çizmelerinin konçlarını aşmayan çaya vurmuş gidiyordu.*** (R. Ilgaz 1981 s. 53).

konca I, b. ***gonçe*** I.

(Argo) **konca** II 'kaliteli esrar' H. Aktunç 1990 s. 178 < ***konca*** I. ※ ***Esrarın en koncasını bulmuş Nuri. Keyfine düşkün.*** (E. Öz 1980 s. 80).

AD. **koncı/kunçı/kumsl** 'kendirin sapı' DS 2916, 3000. K. Emiroğlu 1989 s. 165 ve s. 114 ***küncüt*** 'susam' kelimesine bağlar; U. Bläsing 1995a s. 66–67 bu etimolojiyi mana bakımından şüpheli buluyor, kelimenin menşei henüz belli değildir. ※※

koncolos/koncoloz, b. ***(kara) koncoloz***.

konç, b. ***konc***.

konçerto 'orkestra ile birlikte belirli bir çalgı ile çalınmak üzere hazırlanmış müzik parçası' < İt. ***concerto*** a.m. ※ ***Şimdi konçerto saati. Dinleyeceğiniz ilk eser, Mozart'ın arp ve flüt için konçertosu.*** (A. Yurdakul 1991 s. 155).

konçina/konçine 'pastıraya benzeyen bir kâğıt oyunu' H. Kodaman 1944 s. 141 < Yun. ***κοντσίνα*** (kontsína) < İt. (Venedik diyal.) ***concina*** N.P. Andrriotis 1983 s. 165, 167. ※ ***O zamānlarıŋ taʿbīrātından olduğu üzere "pasṭırā" yapmalar, "ḳonçine" oynamalar, bütün bu ve ems̱āli reẕāʾil-i muʿāşeret değişdi.*** (Aḥmed Rāsim 1334 s. 36).

kondak I/**kundak** I ‘yeni doğmuş çocuğu ilk aylarda sıkıca sarıp sarmalamaya yarayan geniş bez’ Meninski 1680 II, 3808 < OFa. ***kunda[k]*** ‘ipekten üretilen şerit; tahtadan kütük’ G. Doerfer 1967 III, no. 1533; ilk mana ‘bebek kundağı’ manasını vermiş; şahsen iki mana arasındaki münasebeti göremiyorum. ※ ***Bir demden ṣoŋra daşradan içerü bir it girür, ḳızcuġazı ḳondaġı-yle anası ol ite vėrür. Ḳızı aġzı-yle ḳapar, ḳacar, nā-bedīd olur.*** (Ferec 855/1451 v. 88b). ※ ***Baġrumı͜ hün ėdüb baġırdaḳdan | Beni ögretdi cevre ḳondaḳdan.*** (ʿĀlī 1982 [1581] II, 176). ※ ***Nadide Hanım: “Bak Gülsüm, bu da senin kardeşin. Biraz daha büyüsün, bunu sana vereceğiz. Sen onun dadısı, evin kızı olacaksın!” diye kundağı uzattı.*** (R.N. Güntekin 1944 s. 20).

kondak II/**kundak** II ʹyangın çıkarmak için bir yere sokulan, yanıcı bir maddeye bulandırılmış paçavralar demeti’ < ***kondak*** I/***kundak*** I. ※ ***Ḥükümet, yapdıġı gizli ve derin taḥḳīḳāt netīcesinde ele mühim bir ipucu geçirmiş: İḥtimāl ḳaṣabadaki genc dīnsizlerden biri türbeye ḳundaḳ ṣoḳmuş.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 201–202). ※ ***Öfkesi hep burnundadır Hacının. Hele bir sinek üç defa konsun burnuna, deli olur. Ali böylece kundağı soktuktan sonra aşağıdan aldı: “Ne o, dikine bir lâf mı ettik yoksa?”*** (F. Erdinç 1948 s. 29).

kondak III/**kundak** III ‘tüfek gibi ateşli silâhlarda arkadaki ağaç veya metal kısım’ Meninski 1680 II, 3808 < ***kondak/kundak*** I (?) İki mananın Türk dillerinde oldukça muvazi şekilde yayılmış olması (b. M. Räsänen 1969 s. 279, H. Eren 1999 s. 267), onların aynı kökten gelmesi hususundaki şüphemi dağıtamadı. ※ ***Ceviz aġacından ḳundaḳ.*** (M. Kütükoğlu 1983 s. 227). ※ ***Takkis tüfeğin bir gözünü ateş etmişti. Ama sarsıntıyla öteki gözün horozu da düşmüştü. Tüfeğin kundak ve mekanizmasının ötesi, sanki bir bomba parçalanmış gibi, dört yana savruldu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 227).

AD. **kondilik** ‘küçük iskemle’ DS 2916 < krş. Yun. (Karadeniz diyal.) ***κοντυλίδιν*** (kondilíḏin) ‘zylindrisches Stück aus einem Baumstamm’ Ch. Tzitzilis 1987g no. 223. ※※

kondola, b. ***gondola***.

kondu ‘gecekondu, ruhsatsız yapılmış fakir evi’ < ***gecekondu*** kelimesinin kısaltılmışı. ※ ***Eğri büğrü sokakları dolandık. Evler, ansızın durdu, açıldı. Tepeye vardık. Çevremiz hep konduydu.*** (Tarık Dursun K. 1957r s. 7). ※ ***Öbür gelişlerinde yağ, yoğurt, yumurta getiriyorlar bana. Konduma misafir oluyorlar.*** (M. Güler 1990 s. 58).

kondur- ‘(göçebeyi) yerleştirmek’ < ***kon-*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli, b. ***acıkdur-*** ⊡. ※ ***Ol göçer evleri gönerdi. Geldi Filibe yöresine ḳondurdılar.*** (F. Giese 1929 s. 67). ‘gelen misafiri oturtup ağırlamak’ TS 2630–32: ※ ***ʿOs̱mān Ġāzī daḫı ḳarşu çıḳdı, getürüb͜ hōş maḳāma ḳondurdı, ʿAbdul-ʿazīzi ḳonuḳladı.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 8). ‘takmak, iliştirmek’: ※ ***Gazetesinin bir köşesine de Tepesidelik’li Yağmur Ağanın arzı mevut nebilerini andıran uzun sakallı bir resmini kondurmuştu.*** (H. Aytekin 1945 s. 57). ※ ***Altına da muhtar Veli Kâhya başta olmak üzere Çapar Abbas, köyün eğitmeni Bayram Çavuş, daha bir kaç kişi imza kondurdular.*** (a.e. s. 115). ‘üzerine yormak, yakıştırmak’: ※ ***“Cürmü işlediğini göziyle gören var mı?” —“Ḳaṭʿī bilmeyorum ammā ġālibā o da var. Siz çoḳ temīz rūḥlu bir ẕātsıŋız da bir dürlü ḳondurmayorsuŋuz. Bu Nihād Efendiden her dürlü͜ hıyānet meʾmüldür.”*** (R.N. Güntekin 1928 s. 209). ***kondur-***

ma '??' ※ ***Zevce, dört dīvār arasında bulunduğu ḥālde bunlardan birinden teraṣṣud içün ufaḳ bir mazġal açmaḳ üzere bulunuyordu. Gerçi ḳışġanclıḳ ḥālā o ḳışġanclıḳ idiyse de pek ağır bir ṣūretde, ḳadınlarımızıŋ "ḳondurma" dedikleri adımlarla gelmekde idi.*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 339–340).

AD. **kondura**/BSTTk. **kundura** 'iskarpinden kaba olan, ökçeli, konçsuz ve ağırca olan ayakkabı' DS 2916 < Yun. ***κουντούρι*** (kundúri) a.m. E. Kriaras 1982 VIII, 329; Şaineanu 1900 I, 352E göre < Yun. ***κόθορνος*** (kóṯornos) 'çizme' kelimesinden. Ch. Symeonidis 1973 no. 92'ye göre ***kundur*** maddesinde bahsettiğimiz sıfatın nötr çoğulundan. Kelimenin kökü belki İt. ***gondola*** 'bir gemi tipi, daha sonra bir kayık tipi; zarif bir gemi veya kayık' tipinden bir çeşit ayakkabı ismi olması için başka misaller de var, b. ***karevle.***

(Argo) **kon et–** 'dövmek' M. Mikhaïlov 1930 s. 35, H. Aktunç 1990 s. 178 < ***kon–*** fiilin emir hâli ve ***et–***, b. ***alaşağı et–*** ⊡. ※※

konfeti 'bazı eğlencelerde serpilen, küçük yuvarlak pul biçiminde kesilmiş renkli kâğıt parçaları' < İt. ***confetti*** 'bademli çikolata parçaları'. ※ ***Cebimden avuç avuç sarı, mavi ve uçuk renkli konfetiler çıkartıp otobüsün camından aşağıya atıyorum. Hepsinin üstünde "Bugün çok mutluyum!" yazıyor. Rengârenk konfetiler kentin üstüne, seninle gezdiğimiz sokaklara yayılıyor.*** (N. Eray 1990 s. 93).

konfor/komfor 'günlük yaşamı kolaylaştıran maddî rahatlık' < Fr. ***confort*** a.m. ※ ***Hepsi iyi idi, hoşdu, ille ve lākin şehirdeki konfordan zerre kadar nasibleri yoktu. Semt dağ başı. İn cin geçmez bir arzullah–ı vâsıa.*** (H. Taner 1951t s. 84).

AD. **konga/kongay/kongey** 'çilli tavuk, kuş ve hindi; çirkin; ruhsal açıdan normal olmayan' DS 2917 < ?? ※ ***Ne sandın, hödük! Ben tüylerimin, kordelelerimin vecahet ve nahafetini baranı ta'diyatına duçar mı edeyim, kongayi Kunduralarımın nezafeti çamura damga mı olsun? Yıkılın, gidin!*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933dk s. 18; ***kongay*** kelimesine metni neşreden Mustafa Nihat Özön'ün dipnotu: ***"Aslı bir cins kuş, dikbaşlıları ve dikilik edenleri aşağılatmak için kullanılır."***).

AD. **kongaz** 'salyangoz' DS 2917 < Yun. ***κόγκος*** (kóngos) 'midye, midye kabuğu' Ch. Tzitzilis 1987g no. 211. ※※

kongey, b. ***konga***.

konıl–/BSTTk. **konul–** 'yerleştirilmek' < ***ko–/koy–*** fiillerinin passivum (edilgenlik) hâli, b. ***açıl–*** ⊡. ※ ***Bir ḥarīr cādır üstünde örtülmiş bir ḳızıl altundan ṣanduḳca eli altında ḳonılmış. Bir büyük yılan ol taḫtı cevrinmiş yatur.*** (Ferec 855/1451 v. 33a). ※ ***Gördi, bir evdür ārāste, taḫt ḳonulmış, döşek salınmış.*** (a.e. v. 118a). ※ ***Patatesler samanlığa konulmuştur. Biber, mısır asmakları odalara alınmıştır.*** (F. Baykurt 1982 s. 63).

EOsm. **ḳonış/ḳonuş** 'karar kılma, mola' TS 2649 < ***ḳon–*** fiilinden nomen actionis (oluş ve kılış ismi), b. ***akış*** ⊡. ※ ***Ataŋ hemiyşe bu aracuğa dönişde, ḳonışda, melik kılından buncacuḳ dütüzür–idi.*** (Ferec 855/1451 v. 56b).

koni (geometri) 'mahrut' < Fr. ***coni*** a.m. ※ ***Dört ettiğini bilir, iki kere ikinin | Koniyi, piramiti bilir.*** (M. Kuru 1975 s. 7). ※ ***Salonda, Şam işi***

sedef kakma komodinin üstündeki lamba yanıyor yalnızca. Dayım bardağını alıp arkasınıa yaslanıyor. Lambanın ışık konisinin dışına çıkıyor yüzünü. (İ. Aral 1997 s. 288).

AD. **konik** 'çekirge' DS 2918 < Sl. (Rus., Sloven.) ***koník*** a.m. Tietze 1957 no. 93. ※※

AD. **konira** 'tahtakurusu, bit ve başka asalakların yumurtaları' DS 4565 < Yun. (diyal.) ***κόνιρα*** (kónira) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 221.

konişmento /konşimento/konuşmento (deniz ticareti terimlerinden) 'vapurla alıcıya gönderilen bir malın teslim edileceğini belirten alındı kâğıdı (bill of lading)' < İt. ***conoscimento*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 214, halk etimolojisi tesiriyle İt. kelime Tk. ***konuş***– filinden etkilenmiştir, b. ***atlu karınca*** ⊡. ※※ (ticaret terimlerinden) 'irsaliye, nakliye senedi' ※ ***Mektubumuzun içinde ne konişmento var ne bir şey.*** (Namıḳ Kemal 1967 [1867] I, 108). ※ ***O sırada kondüktör gelip biletlerini sordu. Bozalto sinirlendi. "Biz toptan malız be kuzum. Konşimentolar da, biletler de nah orada."*** (R. Akar 2000, s.121).

konkan/konken 'bir çeşit kâğıt oyunu' H. Kodaman 1944 s. 228 < Fr. ?? ※ ***Şimdiye kadar oynanış tarzlariyle hilelerini yazdığımız oyunlardan başka yirmi bir, yedi buçuk, laskine... remi ve konkan oyunları da vardır.*** (H. Kodaman 1944 s. 225). ※ ***Konkende ne konuşuyorsun o kadınlarla ha, ne? "Sen saçını kime boyatıyorsun?" Ben yirmi bir yaşındayım anne, otuz bir yaşında değil, anlasana!*** (A. Ağaoğlu 1980d s. 281). ※ ***Her günü bir başka yerde konken masası başında geçiyordu.*** (L. Erbil 1984 s. 116). ※ ***Okulda olmadığı zamanlarda ya evde oturuyor ya da teyzesiyle dolaşıyordu —alışverişe, kadın kadına konken partilerine, "gün"lere gidiyorlardı.*** (P. Kür 1987 s. 89).

konkasör ‹ taş kırma makinesi› < Fr. ***concasseur*** a.m. ※ ***Bir asfalt makinesi... On adım arkasından hem konkasör, hem de döşeyici rol oynıyan bir iri kıyım makine daha göründü.*** (İ.Tarus 1961 s.276).

AD. **konop** 'bir çeşit sivrisinek' DS 2918 < Yun. ***κωνώπιον*** (könöpion) 'sivrisinek' Ch. Tzitzilis 1987g no. 284. ※※

konser 'dinleyiciler önünde müzik eserlerini icra etme' < Fr. ***concert*** a.m. ※※ Mecazî manada 'ahenkli sesler çıkarmak' ※ ***Bu ovadaki sazlıklardan birinde bir ördek avında beyaz bir kış gecesi çeşit çeşit su kuşlarının konserini dinlerken buyuyayazmıştım.*** (H. Birand 1957 s. 20). ***konser ver–*** a.m.: ***Ankara sinemalarının birinde alaturka bir konser veriliyordu. Ankara için bir yeniliktir.*** (B.S. Kunt 1948 s. 62).

konsol 'duvar kenarında duran aynalı, çekmeceli yüksekçe dolap' < Fr. ***console*** a.m. ※ ***Aynelerin önündeki konsollerin birinin üzerinde tucdan yapılmış ihtiyar Priam meşhur kahraman Aşilin ayaklerine kapanmış, oğlu Hektorun ölüsünü dileyor.*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 139). ※ ***Konsolunda bulunan zehirli bir hançeri çıkardı.*** (Türk Masalları 1991 s. 69). ※ ***Bizim hırsız yemek odasına girdi. Konsolları açtı. Alâ güzel ve gayetle ḳıymettar gümüş takımlarını gördü.*** (a.e, s. 161).

konsolos/konsoloz 'yabancı ülkelerde, orada bulunan yurttaşlarının haklarını koruyan dışişleri görevlisi' Meninski 1680 II, 3808 < Yun. ***κόνσολας*** (kónsolas) < İt. ***console*** a.m. G. Meyer 1893 s. 70. ※ ***Pādişāh: "Yā ben***

Mālṭa üzerine ġazā i'lān ėdersem, gemileriŋizi baŋa imdād vėrirmisiŋiz?" Ḳonṣoloslar: —"Cān [u] baş üzre hidmet ėdüb üç-yüz pāre gemi vėririz. 'Asker, ẕaḫīre, cebeḫāne sizden, gemiler de bizden" dėdiler. (Evliyā Çelebi 1314 II, 144). Krş. ***konsül.***

konsomatris 'gazino gibi eğlence yerlerinde müşteri ile birlikte yiyip içerek çalıştığı yere kazanç sağlayan kadın' < Fr. ***consommatrice*** a.m., b. ***aktris*** ⊡. ※ ***Bir zamanlar ilişki kurduğu konsomatristen aldığı hastalığı çoktan unutmuştu Yusuf bey.*** (Peride Celal 1985 s. 133).

konsulto/konsolto et- 'bir hastalığa birkaç hekimin beraberce teşhis koyması' < İt. ***consulto*** a.m. ※ ***O gün ṣadr-a'ẓam ile ser-'asker ve ḳapudān paşalar mā-beyn-i hümāyünda bulunub eṭibbā dahi ictimā' ile konsulto etdiler.*** (Cevdet Paşa 1960 II, 137). ※ ***Hararet ve bir alev içinde kalmışım ve işidenler koleraya tutuldum kıyas edüb semtime uğramamışlar ve Stefanos dostum işitip konsulto ettirmek üzere beş altı hekim toplamış, getirmiş ise de hiç birinin sözü muvavık gelmediğinden hiddetlenip kovmuş.*** (E. Misailidis 1986 s. 551). ※ ***Ev sahibi, avukat, virgüllü noktalı, konuşur, hem de yollu yolunca... Fırsattan istifade, bedava konsoltonun açıkgözlüsüne:*** (F.C. Göktulga 1953 s. 60).

konsül 'yabancı ülkelerde, orada bulunan yurttaşlarının haklarını korumakla vazifeli hariciye memurları' < Fr. ***consul*** a.m., krş. ***konsolos.*** ※ ***İskelelere Firenk vilāyetinden gemi geldikde Firenkden gönderilen meta'ıŋ mühürlü defterleri ki bunda ḳadīmden vaż' olunan ḳonṣüllerde gönderilür...*** (Ö.L. Barkan 1943 [931/1524] s. 370).

konşimento, b. ***konişmento***.

konşu/koŋşu/BSTTk. **komşu** b.m. (yakınında oturan) TS 2635-39 < ETk. ***ḳonşu*** a.m. (***ḳon-*** 'yerleşmek' fiilinin ortaklık şeklinden) Clauson 1972 s. 640. Kelimenin şekil gelişimi için b. H. Eren 1999 s. 250-251 (***/ŋ/*** → ***/m/ domuz*** kelimesindeki gibi, fakat ***/n/*** → ***/ŋ/*** ?). ※ ***Yavuzlıḳ yavuzdur, ḳoğıl gendözüŋ | Ki ḳodı dėrseŋ ḍuta ḳonşı sözüŋ (?).*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340-42 [1073] s. 71 no. 870). ※ ***Ekābir-i Mıṣırdan bir ḳac ḳonşılar daḫı geldiler, Zeynü'l-aṣnām ile yėmeklendiler, icmek içdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 53b). ※ ***İstanbul tekvurına Gegi-boza ḳāżısı Fażlü-llāhı elçi gönderdiler anuŋ-içün kim ol o tekvura ḳonşıydı.*** (F. Giese 1929 s. 89). ※ ***Bize komşu kiralık bir köşk var.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 39). ※ ***Komşuda bişenden bize de düşer. Uğurlu olsun!*** (F. Baykurt 1967a s. 86). ***komşu kapısı*** 'çok yakın yer': ※ ***Evet, Paris'el Şimdi gidüb gelmesi o ḳadar ḳolay ki! Ḳomşu kapusı gibi!*** (E.E. Talu 1341 s. 192). ※ ***Bozdoğan kemerinde üç odalı evi kendine çok gören Hacı Fettahın kızı konaklara sığamadı; damat bey Avrupayı komşu kapısı yaptı.*** (R.C. Ulunay 1941 s. 130). ***konşılıḳ ėt-/komşuluk et-*** 'komşularıyla görüşmek': ※ ***Bundan, andan varuben tācir gelür, | Ḳonşılıḳ hem dōstlıḳ bunlar ḳılur.*** (Enverī 1928 s. 12).

AD **kont I/gont** 'binaların üstüne atılan kiriş, bir iki metre boyunda kesilmiş ağaç, tomruk' DS 2918, ZTS. 83 < Erm. ***kond*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 374. Krş. Tietze 1982z no. 103. ※ ***Ahmet ustanın, elindeki kaba saba tokmağından, kont yapılı demir kakacından, tahtanın hayatını dinliyen bir duyuş, tahtanın içine işliyen bir sezgi inceliğine sahip olduğu hiç tahmin edilemezdi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 48-49).

kont II 'Avrupanın bazı memleketlerinde kullanılan bir soyluluk unvanı' < Fr. ***comte/conte*** a.m. ※ ***Bir zamanlar prenslerin, düklerin, kontların binlerce taş işçisi çalıştırarak kurdukları avlu, park, saray duvarlarının hiçbirinin üstünde "Yabancı defol!" gibi yazılar yazılmış bulunmamalı!*** (A. Ağaoğlu 1993 s. 9).

kont III (bankacılık terimlerinden) 'hesap' < Fr. ***conte*** a.m. ※※ '(kendi) adına, hesabına' ※ ***Ağa olsam dayın gibi olurum. Milleti zoppadan geçirrim, kontuma esrail satarım, çay kaynattırrım, humar oynattırrım.*** (Orhan Kemal 1954 s. 166).

kontak I 'otomobilin motorunu çalıştırmak için kullanılan anahtar' < ***kontak anahtarı*** tabirinin kısaltılmışı; Fr. ***contact,*** sondaki **/*t*/** sesinin düşmesi için b. ***abdest*** II/***aptes*** ⊡. ※ ***Bay Helmut, kontağı kapadı, motor sustu.*** (A. Yurdakul 1989 s. 202). ※ ***Şoför, arabanın kontağını açtığında, art arda esneyerek uykusundan kurtulmaya çabalıyordu.*** (Y. Yasemin 1990 s. 6). 'kısa devre' ※※ ***kontak anahtarı*** 'otomobilin motorunu çalıştırmak için kullanılan anahtar': ※ ***Patron gülmiye çalıştı; kontak anahtarını uzattı.*** (Orhan Kemal 1957 s. 48).

(Argo) **kontak** II 'deli, çıldırmış; dengesiz (kimse)' H. Aktunç 1990 s. 179. < ***kafadan kontak*** tabirinin kısaltılmışı. ※※

kontes 'kontun karısı veya kontun mevkiinde olan hanım' < Fr. ***comtesse*** a.m. [***kont*** + müenneslik eki olan ***–esse***, b. ***barones*** ⊡]. ※). ※ ***Bilmem hangi suarede bilmem hangi ne idüğü belirsiz Kont, Oktay'a eski Paris Kontesinin torununun bacanağını takdim etmiştir.*** (Y. Keskin 1957 s. 11).

kontorato, b. ***kontrato***.

AD. **kontoş/kontuş** 'uzun üst giysisi; Tatar Beylerinin giydikleri yüzü harçlı (süslemeli) dar kollu üstlük libas; en üste giyilen elbise' DS 2918, 2639, R.E. Koçu 1969 s. 158, Meninski 1680 II, 3808 < Meninski'ye göre Polon. ***kontusz/kuntusz*** kelimesinden; M. Vasmer 1953 I, 694'e göre EFa. (Med.) ***κάνδυς***; H. Eren 1999 s. 251'e göre Mac. ***köntös*** 'Gewand, Mantel' (elbise, manto) kelimesinden. ※ ***Ol dem 'Alī efendī kendi eşbāblarından Meḥmed bege giydirüb, meṣelā evvelā ince kenārlı bürümcek gömlek ve ḳuṭnī alaca ḳaftān ve bir entārī ve üzerine sincāb beden kürki, daḫı üzerine bir ḳontoş nāfe kürk...*** (Ş. Elçin 1975–76 s. 175). ※ ***Başında Ḳallāvī ḳavuğu, arḳasında ḳontoş kürkile görünce babamı tanıyamadım. Etek öpmege ben de gideyim mi, ha?*** (Musahipzade Celal 1936pp, 98).

kontra I/**kuntra** (gemicilik terimlerinden) 'babafingo; karşı, ters, engelleyici anlamlarında kullanılan ön takı ' < İt. (Venedik diyal.) ***contra*** Kahane-Tietze 1958 no. 215–217, 221 vs. ※※

kontra II/**kontro** 'karşı; zıt' M. Mi̯haïlov 1930 s. 35 < İt. ***contra*** a.m. ※※ ***kontra git-*** 'aykırı hareket etmek, muhalefet etmek' L. Bonelli 1899 s. 352 no. 121. ***KOMISER —Ḳanün evāmirini infāẕ etmeniŋ yolunu bilir. ÇIPLAḲ —Bilemez Komiser Beğ, bilemez. Eger bile idi, oŋa ḳontro gidenlerle ḫabs̱-hāneler dolmazdı.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 473). ※ ***Bu ṣüretle ḳontro giderek hem ḥükümetiŋ foyasını meydāna çıḳarmış, hem bir ṭaḳım ma'ṣūm Türk gencleriniŋ felāketlerine sebeb olmuş.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 169).

kontrababafingo, b. ***kontrapapafingo***.

kontrabanda 'kaçakçılık; kaçak eşya' < İt. ***contrabbando*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 219. ※ ***Gemlikli Hasan Kaptan nam bir kimesne İstabuldan Prusa için gemisi ile mal ve Prusa'dan İstanbul'a çeşit emtaa taşımakta ve daima gümrükten gelip geçmekte ve sadakatle hizmet etmekte olup, kontrabanda etmekten yani gümrükten mal kaçırmaktan sakınır imiş ise de, bir gün nasıl ise gümrüğün baş kâtibi bunu gücendirmiş olduğundan artık kontrabanda etmiye niyet eylemiş.*** (E. Misailidis 1986 s. 423).

kontrakontrin (gemicilik terimlerinden) 'en yüksek yelken' < İt. (Venedik diyal.) ***contracontrín*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 225. ※※

kontrapapafingo/kontrababafingo (gemicilik terimlerinden) 'babafingo çubuklarının üzerlerine sürülen çubuklarla babafingo sereninin üstünde bulunan serenlere vasfedilen tabir' L. Gürçay 1943 s. 260 < İt. (Venedik diyal.) ***contrapapafigo*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 235. ※ ***Seher vaktinden az önce, Megafonun kayığının arkasından gelen öteki kayıklar, iki üç gomina önlerinde Şaban Kaptanın yüzlerce tonluk koskoca tirandilinin, sisler üzerinde oturan heybetli bir kümülüs bulutu gibi, ta kontrapapafingosuna kadar ağardığını gördüler.*** (Halikarnas Balıkçısı 1955 s. 287–288).

kontraplâk, b. ***kontrplak***.

kontrast 'zıtlık, tezat' < Fr. ***contraste*** < İt. ***contrasto*** a.m. ※ ***Yemyeşil gözleriyle bu siyahlık ne güzel kontrast yapıyordu!*** (Reşat Enis 1957 s. 225).

kontrat, b. ***kontrato***.

kontrata, b. ***kontreta***.

kontrato/kontorato/kontrat 'mukavele, anlaşma' < İt. ***contratto*** a.m. ※ ***Sizinle bir kontorato, bir mukavele yapacağız.*** (Nâzım Hikmet 1932 s. 32). ※ ***Kontrat cebindeydi.*** (Peride Celal 1985 s. 26). ※ ***Şirketin müddeti olan beş sene zarfında muhalefet-i efkârın önünü almak için her işe göre herkesin vezaifi, talimat ve kontrato suretlerini cami bir varaka-i taahhüdiyeye rabtolunacaktır.*** (A.İ. Tokgöz 1993 s. 49).

kontrbas/kontrobas (müzik terimlerinden) 'keman cinsinin en büyüğü olan kalın sesli enstruman' < Fr. ***contrebasse*** a.m. ※ ***Kontrobasla cazın hafif hafif tempo tutuşu arasında, piyanonun üç beş ses içinde değişen soloları duyuluyordu.*** (N. Cumalı 1956 s.23). ※ ***Dördü de kendi halinde. Biri kontrbas, biri piyano, digerleri saksafon ve davul. Titrek bir caz, dördü arasında gidip geliyor.*** (A. Yurdakul 1991 s. 68).

kontreta/kontrata/kuntrata yelkeni (gemicilik terimlerinden) 'kuntra yelkeninin üstüne ve babafingo zifozu üzerine yahut kuntra çubuğu denilen ayrı bir çubuk üzerine açılan hafif bir yelken' L. Gürçay 1943 s. 262 < İt. (Venedik diyal.) ***contreta*** 'skysail' Kahane–Tietze 1958 no. 242. ※※

kontrgaranti (ticaret hukuku terimlerinden) 'teminat' < Fr. ***contregarantie*** a.m. ※ ***Yediyüz bin liralık bir kredi işi vardı, kontrgaranti gösteremediği için veremedik.*** (Ç. Altan 1976v s. 13).

kontro, b. ***kontra*** II.

kontrobas, b. ***kontrbas***.

kontrol/konturol 'denetim, doğruluğunu ve uygunluğunu inceleme' < Fr. ***contrôle*** a.m. 19. yy kullanılmaya başlandı < ***contrerôle*** 'ikinci (karşı) kayıt' < ***contre*** 'karşı' ***rôle*** 'kayıt, liste'. ※ ***Biz burada durup karantinayı konturol edeceğiz.*** (Kemal Tahir 1958 s. 253). ***kontrol et–*** 'denetlemek, incelemek' ※ ***Aman Fati, anlaşılmaz hallerin var! Her hareketimi kontrol ediyorsun.*** (Mahmud Yesari 1932 s. 287). ※ ***Doğru yazıp yazmadığını kontrol etti.*** (T. Apaydın 1991 s. 329).

kontrplak/kontraplâk/konturplak 'telleri birbirine ters gelecek biçimde en az üç kaplamasının üst üste tutkallanmasından oluşan ince, esnek ve dayanıklı tahta' < Fr. ***contreplaque*** a.m. (?). ※ ***Bir tarafta aynası siyah perde ile örtülmüş bir dolap vardı. Dolabın gerisine kontrplâk bir kapıdan geçiliyordu.*** (Reşat Enis 1957 s. 160). ※ ***Üstündeki kontraplâğı delinmiş bir masada simsiyah yüzü ile oturan Ahmet'i gösterdi.*** (A. Hünalp 1959 s. 45). ※ ***Şoför yerinin üstü gecekondu kümeslerine benziyor: boyasız konturplaklarla, rendelenmememiş tahta parçalariyle çakıştırılmış.*** (M. Başaran 1964 s. 85).

konturol, b. ***kontrol***.

konturplak, b. ***kontrplak***.

AD. **kontuş**, b. ***kontoş***.

konuk 'misafir, davetli' DS 2918, TS 2639–43, Meninski 1680 II, 3809 < ETk. ***ḳonuḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 637. ※ ***Bu-gün bunda ḳonuğumuz ol!*** (Ferec 855/1451 v. 37b). ※ ***Gelürdi, āh! kim cānum yėrine | Gelüb yārum baŋa olaydı ḳonuḳ!*** (Naẓmī 1928 s. 30). ***konukla–*** 'yemeğe çağırmak, misafir edip ağırlamak' DS 2918, TS 2644–45. ※ ***Hōca Müsāyı anda ḳondurdılar, ḳonuḳladılar, insāniyyete taʿalluḳ [ėden] hiṣālden nesne muʿaṭṭal ḳomadılar, ḳamusını ẓuhūra getürdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 71a). ***konukluk et–*** 'ziyafet çekmek': ※ ***Odasında sevdüginsüz ol ki ḳonuḳlıḳ ėde, | Gözi yaşıdur sücisi, yüregi biryānıdur.*** (Naẓmī 1928 s. 17).

konuk/ḳoŋuḳ, b. ***ḳoŋaḳ***.

konu komşu, b. ***konum konşı***.

konul–, b. ***konıl–***.

konum konşı/BSTTk. **konu komşu** 'bütün komşular' < ETk. ***ḳonum*** 'a group of people living close together' Clauson 1972 s. 639 ve ***komşu***. Krş. Az. Tk. ġonum ġonşu 'yakın ve uzak komşular' ADİL 1966 I, 545. ※ ***Daḫı şunlar ki "Vaṣl ėdüŋ!" dėyü buyurdı, ḳabīle ziyāret ėtmek gibi, ḳonum ḳonşı gözetlemek gibi...*** (A. Zajączkowski 1937 II, 90). ※ ***Bu vaziyetteki tazelere akıl öğretecek akıl hocaları eksik mi? Konu komşu arasında, sındırlıyı sıyırtmış, artık sırasını savup geçmez olmuş, fakat hâlâ da tek duramıyan, fikir çelmekten zevk duyan, işgüzar kocakarılar çok.*** (S.M. Alus 1944 s. 175). ※ ***Konum komşu dağıldıktan sonra iyiliğe dik dik bakmaya başlıyor kemlik.*** (M. Tuğrul 1969 s. 343).

AD. **ḳoŋur/konur** I/**gonur** 'açık sarı, boz, bozla sarı arası; yanık al (renginde olan)' DS 2102, 2918–19, TS 2648–49 < ETk. ***ḳoŋur*** a.m. Clauson 1972 s. 639. ※ ***Ahırdan takırtı gelmiye başladı. Çırayı yaḳtım. Baktım ki uzanmış çabalıyor yavrum gonur öküz.*** (M. Makal 1950 s. 43).

AD. **konur** II / **koğur** / **goğur** / **goŋur** 'gururlu, kendini beğenmiş' DS 2095, 2919, Ö.A. Aksoy 1946 III, 346 < ?? ***konurlan-/gonurlan-*** 'gururlanmak' DS 2919. ※ ***Kasabaya geldiklerinde de ilk uğradıkları yer Ustanın dükkânı, ilk öptükleri el, analarının babalarının elinden önce, İsmail Ustanın eli olurdu. İsmail Usta çıraklarıyla konurlanırdı. İstanbulun en iyi tornacıları onun çıraklarıydı.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 182).

AD. **ḳoŋurcak** 'konurumsu, yanık ala yakın' TS 2649 < ***ḳoŋur*** I + ***–cak*** küçültme eki, b. ***artucak*** ⊡. ※※

EOsm. **ḳonuş**, b. ***ḳonış***.

konuş– b.m. (görüşmek) < ***kon–*** fiilinin ortaklık hâli. ※ ***Az gittik, uz gittik, dere tepe düz gittik, yokuşlarda ter dökerek, kayalarda tırnak sökerek, Kaf dağına yettik, konduk, konuşduk.*** (E.C. Güney 1946k s. 23) ※ ***Kahveci bizden epeyce yaşlı, fakat çok şakacı bir Giritli, bozuk bir Türkçeyle konuşur, bir takım serserilere esrar satardı.*** (Orhan Kemal 1950â s. 3). Ablativus (ayrılma durumu) ile: ※ ***Pazar günü ise yalnız kocaları denize girer. Onlar da plâjın küçük gazinosunda başka günler bekâr delikanlıların kendilerini seyrettikleri yerde pazarın zevksizliğinden, kalabalığından konuşurlar, esnerler.*** (Kenan Hulûsi 1944 s. 114). Accusativus ile: ※ ***Reji müdīri beni aratıyormuş, çarşıda 'Alī 'Oṣmāna rāst geldimdi, onu ḳonuşduḳ*** (M. Yesari 1928 s. 60). ※ ***Sakin olunuz dostum, sakin olunuz! Biz de şimdi hanımefendile onu konuşuyorduk.*** (N.F. Kısakürek 1938 s. 42). Mecazî manada 'bir kadınla ilişki kurmak' Meninski 1680 II, 3808: ※ ***Padişâhın ġarısı topal dėvle ġonuşurmuş. Ondan bi ġız ömuş patşahın ġarısının.*** (A. Caferoğlu 1940 s. 61).

konuşmento, b. ***konişmento***.

AD. **konuşuk/gonuşuk** 'konuşulan kimse, tanışık, ahbap, dost; konuşma, sohbet' DS 2919, Ö.A. Aksoy 1946 III, 347< ***konuş–*** fiilinin ***–uk*** partisipi, b. ***akık*** ⊡. ※ ***Anbarda yolcular arasında konuşuk çoğaldı.*** (Y. Ahıskalı 1944 s. 80). ※ ***Yolda gelirken konuşuk arasında bekâr olduğumu öğrenmişti. Oradaki zengin şarap tüccarının kızlarından bahsetti.*** (Y. Ahıskalı 1945 s. 89–90). ※ ***Yaḳdı pėni, yuṭurdi, | Kibar ḳonuşuğları.*** (A. Caferoğlu 1946 s. 191). ※ ***Azacuḳ ḳonuşuğlan | Kunluk olurmi kunluk?*** (a.e. s: 193). ***konuşuklu*** 'konuşulabilir, hoş konuşan' (?): ※ ***O topalın anlattığı bir mesele hiç aklımdan çıkmaz. Konuşuklu bir adam idi zati. Ettiği iâf anlaşılır, lâfı adamın beynine işler idi.*** (F. Baykurt 1961o s. 241). ※ ***Bu senin Gaymakam daşşaklı herif, ana, insanlıklı, konuşuklu adam. Dırnak gadar çocuk olduğu halda benim Ahmat'la bile şakalaştı.*** (F. Baykurt 1961ı s. 107). ***konuşukluk*** 'dostluk, ahbaplık' DS 2919. ※※

konvoy 'aynı yere giden taşıt ya da yolcu topluluğu, kafile; savaş gemilerince korunan yük gemileri katarı' < İt. ***convojo*** a.m. Kahne–Tietze 1958 no. 243. ※ ***Sahil yoluna çıkıyorum. Trafik sıkışık. Konvoyda ağır ağır ilerliyorum.*** (A. Yurdakul 1993 s. 25).

kooperatif/koparatif 'ortak sermaye ile, ihtiyaçları sağlamak için kurulan, kâr maksadı olmayan ortaklık' < Fr. ***coopérative*** a.m. ※ ***Ne gün varsam koparatif marhası değişmiye de, disem böyle böyle, Hasan beğ, hastam var, yahut insan hali bu, ilâzım oldu pek, şunnarı değişivir disem, bi paylar ki!*** (Orhan Kemal 1952m s. 25). ※ ***Koope-***

ratif daha açılmadığı için simitçiyle tatlıcının bahçeye girmelerine, kapının önünde satış yapmalarına izin verilmişti. (S. Dölek 1999 s. 71).

koordinat (geometri terimlerinden) 'bir noktanın yerini belirtmeye yarayan apsis, kod ve ordinatın ortak adı' < Fr. ??. ※ ***Taşralı delikanlı Köprü çevresinde olmazsa Beyoğlu çevresinde olurdu muhakkak. İlk gurbetçinin koordinatlarıydı buralar.*** (M. Güler 1990 s. 162).

AD. **kop/gop** 'kağnının iki oku arasını sabit tutmaya yarayan iki paralel tahta, kağnının iki yanında çıkıntı yapan tahta parçası, kağnı iskeleti' DS 2102–03, 2919, ZTS 123 < Erm. (diyal.) ***kob/kop'*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 357. ※※

kop– I 'kalkmak, ortaya çıkmak, zuhur etmek' DS 2921, TS 2652–58 < ETk. ***ḳop–*** a.m. Clauson 1972 s. 580. ※ ***Sulṭān 'Alā'üd-dīn işidüb şād oldı. Ḥaḳḳa çoḳ şükrler eyledi, eyitdi: "El-ḥamdü llāh ki 'aṣrumuzda bunuŋ gibi dilāver ḳopdı, ẓuhüra geldi!" dėdi.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 10). ※ ***Ḳopdı hem Key-̮Hosrev oğlı ol zamān | Kim aŋa dėrlerdi Ḳılıc Arslan.*** (Enverī 1928 s. 9). ※ ***Tizde beŋzer kim göriserem ben ol dil-dārumı, | Ḳopa gelür yüregüm oynar nişānı çeşmümüŋ.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 168). ***kıyamet kop–*** dünyanın sonu geldiğinde ölülerin mezarlarından kalkacağını hatırlatan tabir, mecazî anlamda 'büyük bir kavga çıkmak, büyük bir kalabalık ve kargaşa oluşmak'※※

AD. **kop–** II 'koşmak, hızlı gitmek' DS 2921 < ***kop–*** I. ※ ***Tenbel Āmet hiç çocu̯h görmedīnden, çocu̯hları görüncük ġaşmış. Çocu̯hlar ġopmuş, Tenbel Āmet ġaşmış.*** (A. Caferoğlu 1948 s. 36). ***ANA —"Daha n-olsun? Öküzlen eşşegi çalmışlar!" ALİ —"Deme ġız?" ANA —"Ġop herif, ġop!"*** (C. Atay 1964 s. 57).

kop– III 'herhangi bir yerinden ikiye ayrılmak' < ***kop–*** I. ※ ***Dam saçakları sarkmış, pancurların çoğu kırık, bağdadi yer yer kopmuş dökülmüştü.*** (M.C. Anday 1965a s. 20).

AD. **kopa** 'ot yığını, saman yığını' DS 2919 < Sl. (Rus., Ukr., Bulg., Sırp–Hırv., Slov.) ***kopa*** a.m. E. Berneker 1924 I, 562; Tietze 1957 no. 94. ※※

AD. **kopaç** 'ince ve dar ağızlı bir çeşit çapa' DS 2919 < Ukr. ***kopaç*** 'toprağı kazmak için kullanılan bir çeşit tahta'. Sırp–Hırv., Slov. ***kópaça*** 'çapa' E. Berneker 1924 I, 563; Tietze 1957 no. 95. ※※

AD. **kopal/kobal/gobal** 'tokmak; baş tarafı topuzlu çoban değneği' DS 2088, 2889, 2920 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κοπάνιν/κοπάλ*** (kopánin/kopál) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 224, fakat < Erm. ***kopal*** 'stick with large head, club' R. Dankoff 1995 no. 378 (Dankoff kelimenin aslını Ermenicede görüyor). < Fa. ***küpāl*** a.m., krş. Kürt. ***kupal***. ※ ***Onun içine şamarlar goduk, için altine boyle büyük gürgen âcinden koballer koduk.*** (B. Brendemoen 2002 II, s.97.)

AD. **kopali** 'fındık kırmaya yarayan ağaçtan yapılmış alet; biber ve buğday dövmek için kullanılan tokmak' DS 2920 < Yun. ***κοπάνι*** (kopáni) 'havan eli' Tietze 1955 no. 140; daha mufassal olarak Ch. Tzitzilis 1987g no. 224. ※※

AD. **kopana** 'ağaçtan oyularak yapılan karavanamsı kap, çanak' < Bulg. ***kopana***, Sırp–Hırv. ***kopanya*** a.m. E. Berneker 1924 I, 563. ※※

kopanaki 'el ile bir çeşit dantel örmek için kullanılan ve üzerinde iplik sarılı iğ; bobbin lace' J. Redhouse 1968 s. 674 < Yun. ?? ※※

kopar- 'bir bütünden bir parça ayırmak, kırmak, yırtmak; bir çığlık, bir ses çıkarmak' < ***kop-*** III fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Hoşor: "Yapma vre, simdi herif geberezek, ben de bayılazayım!" diye çığlıkları koparmağa başlamıştı.*** (S.M. Alus 1944 s. 106). ※ ***"Hah hah hah!" diye kahkaha kopardı.*** (a.e. s. 42). ***ḳoparıp at-*** '(güçlükle) koparmak': ※ ***Uşaḳlarıŋ, ḫidmetci ḳızlarıŋ değil, kedileriŋ, köpekleriŋ bile naẓarlarından ṣaḳlamaḳ istediğiniz ef'āl u ḥarekātıŋızıŋ gözcüsü ben; nāmūsuŋuzdan bir pārça ḳoparub atdığıŋız zamān anı ḳapar, yer, hażm eder, uyurum.*** ('Abdül-ḥaḳḳ Ḥāmid 1334 s. 52). ※ ***Tabiattan gâm almak istiyen delikanlıyı, yazık ki burada da rahat bırakmadılar. Küçük, siyah bir suböceği bacağına yapışmış, hem canını yakıyor, hem de kanını emiyordu. Şiddetle ayağını dereden çekti ve cildine yapışan böceği koparıp attı.*** (S. Ayverdi 1940 s. 50).

koparatif, b. ***kooparatif***.

kopası (beddualarda kullanılır) 'kopmasını dilediğim' < ***kop-*** III fiilinin eski istikbal şekli. ※ ***Öyle iken, sözüm bundan dışarı, şeyhislâm kapısı, kopası burnunu bizim işimize sokmuş, mangizin üstüne oturduğu gibi, kodeste iken, evi de tutmuş, babasının malı imiş gibi, eloğluna kiralamış.*** (E.E. Talu 1935 s. 93).

AD. **kopay/kupay** 'tavşan ve domuz avında kullanılan iri kulaklı bir köpek cinsi' DS 3003 < Mac. ***kopó*** a.m. ※ ***Ḳopaylardan biri ince ince aḳṣırıyordu. Ṣāḥibi merāḳla ḥayvānı çağırdı. "Ne o, Sarı Ḳız, üşüdüŋmü?"*** (Maḥmūd Yesari 1928 s. 5).

kopça/gopça 'bir çeşit düğme' DS 2103, 2920, Meninski 1680 II, 3777 < K. Emiroğlu 1989s. 158'e göre Yun. ***κομπίτσα*** (kombitsa) kelimesinden, H. Eren 1999 s. 251'e göre Balkan dilleri yoluyla Mac. ***kapocs*** a.m. kelimesinden alınmıştır. ※ ***Caketinin mendil cebinde kopçalı sarı bir kurşun kalem takıldı.*** (Orhan Kemal 1954 s. 12).

kopçuk 'mısırın üzerindeki kabuk' < ***kabcuk.*** ※ ***Mısır kopçuğundan okul çantaları örmeye başlayınca hoca taslakları "Nahiyeye sepetçi gelmiş, çingenelere hacet kalmadı" diye söylenmeğe başladılar.*** (H.Z. Koşay 1947 s. 47).

(Argo) **kopek**, b. ***kapik***.

(Argo) **kopil** 'çocuk; piç, veled-i zinâ' H. Aktunç 1990 s. 179 < Arn. ***kopil*** 'piç' G. Meyer 1894 II, 67; daha yeni fikirler için b. H. Eren 1999 s. 252; aynı yazarın, A. Tietze 1955 no. 143 maddesindeki eksiklerini tamamlayan yazısı için b. H. Eren 1960 s. 306-307. ※ ***Başımla berāber, abla! Ḥāżır bizim Kör-oğlu ile, ḳopillerle ṭanışırsıŋ.*** (E.E. Talu 1928 s. 839. ※ ***Yılbaşı geceleri, mahallenin kopilleri ellerinde fener, kapı kapı dolaşır, para toplarmışlar.*** (Reşat Enis 1957 s. 117). ※ ***Bakkaldan yumurta, fırından simit bir kopil yok karşımızda. Kızdırdınız hayvanı, kaçtı.*** (C. Kavukçu 2000 s. 56).

(Okul argosu) **kopiş** 'kopya; kopya çekme' H. Aktunç 1990 s. 179 < Fr. ***copie*** + ***-iş*** (?), b. ***akış*** ⊡. ※※

kopkolay 'çok kolay' < ***kolay*** + kuvvetlendirici ön takı (reduplication + tezat ünsüzü), b. ***apakçıl*** ⊡. ※※

kopkoyu 'çok koyu, son derece koyu' < ***koyu*** + kuvvetlendirici ön takı (reduplication + tezat ünsüzü), b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***Gece yapraḳları siyāh görünen bir meşe ormanınıŋ ḳarşısında idik. Yaz, ḳış libāsını değişdirmeyen bu iri gövdeli aġacların̦ dallarile örtdükleri pür-esrār ḳop-ḳoyu siyāh sāḥede ʿaṣırlarla uyuyan cesedleriŋ henüz ṭopraġıŋ hazṃ ėdemedigi ṣoŋ ḳırıntıları yatıyordu.*** (H.R. Gürpınar 1929 s. 1135). ※ ***Gözleri iri. Kahverengiliği yok. Kopkoyu, mağara gibi bakıyorlar.*** (Tarık Dursun K. 1957v s. 29). ※ ***Arzu oyuk yakalı, uzun etekli siyah bir elbise giymişti. Dudaklarını kopkoyu, parlak bir kırmızıya boyamıştı.*** (T. Uyar 1986 s. 61).

kopsa/kopse (gemicilik terimlerinden) 'kalafat tokmağının dağılmaması için başına geçirilen demir çember' L. Gürçay 1943 s. 254 < Yun. ***κόψη*** (kópsī) 'bit, edge' Kahane–Tietze 1958 no. 795. ※※

AD. **kapsak** 'çamaşır sepeti' DS 2921 < Yun. ***καψάκι*** (kapsáki) 'dallardan örülmüş büyük sepet' Tietze 1955 no. 121. ※※

kopse, b. ***kopsa***.

(Argo) **kopsikefali et–** 'başını kesmek' H. Aktunç 1990 s. 179 < Yun. ***κόψε κεφάλι*** (kópse) 'kes!' (kefáli) 'baş' Ch. Tzitzilis 1987g no. 267. ※※

(Argo) **kopuk** 'işi gücü olmayan, serseri' S. Özel 1993 < ***kop–*** III + fiilden sıfat yapan ***–uk*** eki, b. ***akık*** ⊡. ※ ***Bu cins ḳopuḳlar öteden beri soḳaḳlarda 'ḳalḳ gidelim' taʿbīr etdikleri ufaḳ tefek aşırma işleriyle ḳumārḫāne uşaḳlığı ve ems̱āli ḫidemāt-i sefīlede ʿādetā çekirdekden yetişme taʿbīrine mā-ṣadaḳ olacak ṣūretde günden güne pişdikleri içün mensūb olduḳları cemʿīyetiŋ mesʾūliyeti der-kārdır.*** (Aḥmed Räsim 1926 s. 349).

kopuska, b. ***kapuska***.

kopuş– 'karşılıklı kopmak, birbirinden ayrılmak' < ***kop–*** fiilinin ortaklık hâli, b. ***alış–*** I ⊡. ※ ***İki adam çatışır, —Ragıp paşa'nın da Kozlu'da, Kilimli'de ocakları vardır— pazarlığa oturur, uyuşamaz, kopuşur.*** (M. Seyda 1970 I, 71).

EOsm. **kopuz/kobuz** 'eski bir çalgı' DS 2890, TS 2658–61 < ETk. ***ḳopuz*** a.m. Clauson 1972 s. 588–589, krş. M. Räsänen 1969 s. 281. ※ ***Eger çekindügüŋ dīnār içün ise, dėyelüm elli eylesünler, seni vaṭana gitmege ayaḳlı elli eylesünler, ḳopuzuŋı ḳıllı, işüŋi belli eylesünler.*** (Ferec 855/1451 v. 119a).

AD. **koptar/koptor**, b. ***koftur***.

kopya/kopye 'suret' < İt. ***copia*** a.m. veya Fr. ***copie*** a.m. İt. ekiyle, b. ***aforizm/aforizma*** ⊡. ※ ***Eski konaklardan çıkma haso mallar diye yutturduğu kopyalarını öve öve bitiremediklerini gördükçe kendimi zor zaptediyordum.*** (N. Ay 1991 s. 72).

kor/koz I/**köz** 'iyice yanarak ateş hâline gelmiş kömür ya da odun' DS 2984–85, TS 2707–09, Meninski 1680 III, 4069 < ?? ***/r/*** → ***/z/*** değişimi bilhassa göze çarpar (krş. ***balkır/balkız***, zetacism (zeleşme) için b. ***boğurdak*** ⊡). Krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1552 ve. H. Eren 1999 s. 252. ※ ***Cānını cānānına teslīm eyleyince, Ẕātīyā, | Oda, köze düşdi, çoḳ cehd eyledi pervāneler.*** (Ẕātī 1967 s. 450). ※ ***Sivilcenin yeri daimî surette yanıyordu. Sanki birisi sigarasının közünü kasten parmağımın ilk boğumuna yapıştırmıştı. Ve sigara sönmek nedir***

bilmiyordu. (N. Tirali 1947 s. 90). ※ ***Kapaktaki çorbayı boca etti içine. Harıl harıl yanan kütükten dökülen kıpkızıl korların üstüne oturttu.*** (R. Ilgaz 1969k s. 30). ***közle–*** 'et ve başka yiyecekleri közde pişirmek' DS 2986 ※ ***Yemeklere az yağ koy, bu dondurulmuş çiçek yağları mideye dokunur. Eti kavurma, patlıcanları kızartacağına közle.*** (İ. Aral 1986, s. 22). ※ ***Ayşa kadın ocak başına çömelmiş, tahta kepçe ile et kazanını karıştırıyordu. Torunu Murada ayrıca et közlüyordu.*** (T. Apaydın 1991 s. 87). ***közleme*** 'külbastı' DS 2985–86: ※ ***Sofrayı çevirdiler. Biraz közleme, biraz kavurma, iştahla yemeğe başladılar.*** (a.e. s. 88). ***közlen–*** '***közle–*** fiilinin passivum (edilgenlik) hâli': ※ ***Huri, açlık te'sirine dayanamayanlarda görülen bir ihtiyaca uyarak yerinden kalktı. Közlenmeğe başlayan parçaları bir pırnal dalıyla bir tarafa çekip yaydıktan sonra üzerine sacayağı koydu. Bunun üzerine de türlü yufka sacını yerleştirdi.*** (Nābī–zāde Nāẓım 1943 s. 19).

AD. **kor** II 'katır çanı; köpeklerin boynuna takılan çıngırak' DS 2922< krş. Sl. (Rus., Ukr.) ***kolokol*** 'çan, çıngırak, hayvanlara takılan çan ya da çıngırak' Tietze 1957 no. 90. ※※

kor III, b. EOsm. ***kur*** II.

AD. **kora** I 'olgunlaşmamış üzüm, koruk' DS 2922 < Fa. ġōra a.m. ※※

AD. **kora** II, b. ***korak***.

AD. **korada**, b. ***kurada***.

AD. **koraf** 'sebze tarlalarında dört, beş ocaklık yer' DS 2923 < Yun. ***χωράφι*** (horáfi) 'tarla' Tietze 1955 no. 302. ※※

AD. **korak/karak** II/**kora** II 'ağaç mandallı kapı; kapı mandalı, sürgü; anahtar, kilit; tahta pencere kapağı vs.' DS 2645, 2922–23 < Yun. (diyal.) ***κοράκι*** (koráki) 'kapı mandalı, kapı sürgüsü; bir çeşit örs' Ch. Tzitzilis 1987g no. 228. ※※

AD. **korasma** 'dokuma tezgâhlarında ipliği astıkları yer' DS 2924 < Bulg. ***krosnó***, Rus., Ukr. ***krósno,*** Sırp–Hırv., Sloven. ***krósna*** 'dokuma tezgâhı' Tietze 1957 s. 106. ※※

AD. **korbakar ol–** 'kötü durumda olmak, cezasını çekmek' DS 2924 < belki Fa. ***kör u kar*** 'kör ve sağır' (?). ※※

AD. **korç** 'işkembe kazıntısı, karın ağrısı' DS 2924 < Rus., Ukr. ***korç***, Sırp. Hırv., Sloven. ***krç*** 'bağırsak krampı' Tietze 1957 no. 97. ※※

AD. **korda/kurus/**BSTTk. **(tahta) kurusu** b.m. 'uyuyan insanın kanını emen böcek' B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 180 < Yun. ***κόρυζα*** (kóriza) a.m. Tietze 1962 II, no. 231, fakat Ch. Tzitzilis 1987g no. 321'e göre ***kurus*** varyantı, ***koriza***'dan başka doğrudan doğruya Yun. kelimenin esas şekli olan ***κόρις*** (kóris) kelimesine de bağlanabilir.

kordaliça, b. ***kordelesa***.

kordelâ/kurdelâ/kordele 'süslü kumaş şerit' < İt. ***cordela*** a.m. G. Meyer 1893 s. 48. ※ ***Akanyalı ve Aksekili çerçiler bağıra bağıra bilezik, kurdelâ, sakız, kına ve saire satıyorlardı.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 36). ※ ***Büyük şeyhlerden biri üçüncü mecidî nişanı boyuna takılırken, gözü altında, kordelâyı elile itti.*** (F.R. Atay 1938 s. 81). 'film şeridi': ※ ***Kimisi prodüktör bulamıyor, televizyona kısa ve iddiasız***

kurdelâlar yapıyor. (A. İlhan 1972 s. 52). ※ ***Tek eliyle koskoca otomobili havaya kaldırıveren, hızlı dönen bıçkı makinesini bir anda durduran güçlülerin güçlüsü İtalyan artisti Masist'in kordelaları, ya da ünlü Rus artisti Musjukin'in en yeni filmleri o salonda gösteriliyordu.*** (B. Arpad 1976 s. 21).

kordelena, b. ***kordenela***.

kordelesa/kordaliça/kordilisa/kurtelaca '(gemicilik terimlerinden) gabya sereninin cundasından açılan cunda yelkeni' L. Gürçay 1943 s. 254 < İt. (Venedik diyal.) ***cortelazzo*** 'topmast studdingsail' Kahane–Tietze 1958 no. 254. ※※

kordeliçin/kurtelaçin (gemicilik terimlerinden) 'babafingo sereninin cundasına açılan cunda yelkeni' L. Gürçay 1943 s. 254 < İt. (Venedik diyal.) ***cortelazzín*** 'topgallant studdingsail' Kahane–Tietze 1958 no. 253. ※※

kordenela/kordelena (gemicilik terimlerinden) 'gizi cundasından indiren donanım' L. Gürçay 1943 s. 254 < İt. ***cordiniera*** 'boom lift' Kahane–Tietze 1958 no. 246. ※※

kordilisa, b. ***kordelesa***.

kordit 'patlayınca duman çıkarmayan bir barut cinsi' < İng. ***cordite*** a.m. ※※

kordiyal 'kalp ilacı' < Lat. ***cordialis*** a.m. ※ ***Kuvvetli bir sinir buhranı, belki geçer, belki devam eder. Biraz ihtimam görmek iser. Yalnız kordiyallar, bromurlar kâfi değil; böyle tedbirler fevkalâde sinir zaafları içindir, halbuki bunda biraz da kalp teessürü vardır.*** (Burhan Cahit 1941 s. 203).

kordon I/kordun 'saat asmaya yarayan ince zincir; mobilyalarda veya kumaşlardaki süs; engellemek için insanlardan oluşturulan barikat; yeni doğan bebeğin göbeğindeki bağırsak parçası' DS 2925 < İt. ***cordone*** veya Fr. ***cordon*** a.m. G. Meyer 1893 s. 53. ※ ***Sirkeci otellerinden bahsediyorum tabiî. Beyoğlundakiler lüks. Kordonlu, püsküllü kapıcıbaşıları, kocaman aynaları ürkütüyor adamı.*** (N. Girginsoy 1956 s. 90). ※ ***kordonları düş-*** 'bir ucu ana karnındaki bebeğin göbeğine bağlı olup bebeğin beslenmesini sağlayan organ sarkmış olmak' ***Yıllardır Beyazıt–Taksim güzergâhında yürümekten kordonlarım düşmüş zaten.*** (L. Erbil 1985 s. 144). ※ ***Evleniyor, ama çocuğu olmuyor. Yenge gebe kalır, karnında üç, dört aylıkken çocuğu düşürürmüş. Kadıncağızın –ne demekse– kordonları düşükmüş.*** (M. Seyda 1974 s. 94).

kordon II/kurdun (gemicilik terimlerinden) 'halatın çözülmesiyle ortaya çıkan her bir lif' < İt. ***cordone*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 247. ※※

kordon III 'deniz kıyısının doldurulmasıyla elde edilen alan' < İt. ***cordone*** 'ip, şerit'. ※ ***İskeleden kordon boyuna adımınızı attınız mı, burnunuza taze tütün kokusu vurur.*** (İ. Tarus 1957 s. 3–4).

AD. **kordul** 'zekâsı kıt, ahmakça kimse, akılsız' (A. Caferoğlu 1944 s. 249 < Yun. ***κουτρούλης*** (kutrúlis) a.m. Ch. Symeonidis 1973 no. 106. ※※

kordun, b. ***kordon*** I.

Korel 'Batı Gürcistan'daki Gurian bölgesi' E. Kömürcian 1981 s. 78. ※ ***Gürci, Çerkes, Mosġov, Korel, Rus–ile | Bulmaz-mi isteyen gyonul divane?*** (a.e. s. 151).

korfus/kürfüs/körfüz/BSTTk. **körfez** I 'karanın içine sokulmuş deniz parçası' < Yun. ***κόρφος*** (kórfos) a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 701 (birçok eski ve yeni örneklerle). Krş. ***körfez*** ve ***Kürfüz Adası***.

koṟh-/goṟh-/BSTTk. **kork-** 'ürkmek; endişe etmek' < ETk. ***ḳorḳ-*** a.m. Clauson 1972 s. 651–652. (Ablativus, ayrılma durumu ile) ※ ***Gerçi "Kork martın beşinden, camızı ayırır eşinden" ata sözüne uymuşlar, pamuk ekimini eski martın beşinden sonraya bırakmışlardı. Amma tabiat kalleştir.*** (Reşat Enis 1944 s. 120). ※ ***Bekci baba, haydi sen de evlŋe git! Böyle havāda‿hırsız gelmez. Nezle olmaḳdan ḳorḳar.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 539). ※ ***Elde yok, avuçta yok, çocuklar bu gidişle koca bulmamaktan korkuyorlar.*** (R.N. Güntekin 1930 s. 61). ※ ***Küçük Hasan her gün istasyonda bulunduğu sırada, bu iki aç midenin, kendileri ile aynı çatı altında aynı açlığı çeken ihtiyar keçiyi bile yiyeceklerinden korkuyordu.*** (Sabahattin Ali 1943 s. 36). ※ ***Odanın ipekli, yastıklarına oturmadan korkmuş, kapı tarafına çömelip kalmıştı.*** (F.C. Göktulga 1943 s. 23). ※ ***Kız onun Hasana bir zarar yapmasından korkuyordu.*** (S. Ayverdi 1940 s. 8). (Dativus ile) ※ ***Pek‿harāb olan dā'ire-i ḥükümete girince insān‿hızlı yürümeğe ḳorḳuyor.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 69). ※ ***Anormal ruhiyat kitaplarına el sürmeğe korkuyordum.*** (K. Bilbaşar 1939 s. 87). ※ ***Demek ruhlardan senin ağzın yanık, onlardan bahse korkuyorsun.*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 9). (***ki*** ile): ※ ***Onun için gül yağı şişesinin kapağını dalma açık bulundurmam; korkarım ki bu ziyadelik, şamelerinde, fazla ünslyetten gelme, bir duygusuzluk yapmasın.*** (S. Ayverdi 1940 s. 81). ***korka koya*** 'korkarak, çekinerek': ※ ***Şeh-zāde buyurdı: "Ol yigldl ḳatuma getürüŋ!" dėdi. Ol yigit ḳorḳa ḳoya şeh-zāde ḳatına geldi.*** (Ferec 855/1451 v. 149b).

korhak/BSTTk. **korkak** 'cesaretsiz, ödlek, tabansız' < ***koṟh-/kork-*** + ***-ak*** eki, b. ***çolak*** ⊡. ※ ***İ şeẏh! Hezār cendān senüŋ İslāmuŋdan, ammā ben ḳorḳaḳam tā ol bir lşde menfa'at sėzemeyem ol işe meşġ̆ül olmazam.*** (Ferec 855/1451 v. 230a).

korı/koru II 'bakımlı küçük orman' Meninski 1680 II, 3792 < ***koru*** I. ※※

korlça I 'Rum kızı' < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κορίτζα*** (korítza) 'kız' A.A. Papadopoulos 1958 I, 468. ※ ***Tenhālıḳ da var. Erkekler ṭarafında on, on beş kişi, ḳadınlar ṭarafında da üç dört ḳadın! Hem de ne ḳoḳona, ne ḍuḍı, ne de ḳoriçalarl*** (Aḥmed Räsim 1340/1922 s. 31). ※ ***Eskiden burada bu saatde bir aşağı bir yukarı ne piyasalar olurdu! Körpe körpe, bıllık bıllık, bıldırcın gibi Rum dilberleri; arkalarında gençler. İşve, cilve, korte deme gitsin. İstanbulun dört bucağındaki koriçalar, kokonalar arasında onların tırnağına bile benzeyenleri bile göremiyorum.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 18.IX.1943).

koriça II/**kurlça/kurlca (sapanı)** (gemicilik terimlerinden) 'cıvadranın resine kapele olunan boğatalı sapan' L. Gürçay 1943 s. 262 < İt. ***coreggia*** 'strap' Kahane–Tietze 1958 no. 248. ※※

AD. **koringön/korunga** 'yılda iki kez biçilen, dört ya da beş yıl ürün veren, sığır ve mandalara yedirilen bir çeşit ot; bir çeşit yaban yongası, tirfil otu; Onobrychis trifolia veya Trifolium' DS 2925, 2929, I. Hauenschild 1989 no., 798, 1105 < Erm. (diyal.) ***kornkan***, (diyal.) ***kornka*** 'oregano' a.m. R. Dankoff 1995 no. 392. ※※

AD. **korit/korıt/korut/körit/körüt** 'bir yaşına kadar olan erkek keçi; bir yaşından iki yaşına kadar olan erkek keçi' DS 2925, 2929, 2965, 2969 < Erm. (diyal.) ***k'ořit*** 'iki yaşında olan keçi; üç yaşında olan erkek keçi' R. Dankoff 1995 no. 798, krş. Laz. ***koriṭ-i*** 'boyunsuz keçi' U. Bläsing 1995a s. 84, Bläsing'e göre kelimenin menşei henüz belli değildir. ※※

kork-, b. ***koṟh-***.

korkak, b. ***korhak***.

AD. **korkala-/gorkala-** 'korkmak, korkuya kapılmak' DS 2925 < ***kork-*** + ***-ala-*** genişlemesi, b. ***avkala-*** ⊡. ※ ***Tazı Arif askerlikte iken bir sinemaya gitmiş. "Ulan, bi köme insanlar atlara bindikleri gibi dooru nası sürdüler ya! Öyle bi gorkaladık ki çiyneyecekler deyi!*** (M. Makal 1952 s. 21).

korkop 'korku ve endişe uyandıran tehlikeli durum' < ?? ***kork-*** fiili ile ilgisi var gibi görünüyor. ※ ***Müddeiumumi bu işi de anlattı: Bu Ali, bir kız kapatmış. Kızda da başka bir köy delikanlısının gözü varmış, "gelip kaçıracağım" demiş. Ali bu korkopla her gece "Köyü bastılar, yetişin." diye heyecana kapılırmış.*** (M. Körükçü 1954 s. 89)

AD. **korkot/korkota/karkot** 'iri öğütülmüş mısır unundan yapılan bir çeşit yemek; iri öğütülmüş mısır unu' DS 2664, 2925 < Erm. ***korkot*** 'decorticated wheat; dish made with meat and decorticated wheat' R. Dankoff 1995 no. 391. ※※

korku/goṟhu 'tehlike karşısında kaygı duygusu' TS 2663-66 < ETk. ***ḳorḳuġ*** a.m. Clauson 1972 s. 654 (***ḳorḳınç*** maddesinde). ※ ***Ḳıyāmlarına eŋ büyük sebeb, Ermenīleriŋ her yerde İslāmları kesdiği ve İslāmīyetiŋ maḥv edildiği, şu ḳadar Ermenīniŋ filān cihetden hücüm ile kendilerini de kesecekleri ḳorḳusu imiş.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 260). ***korkusuna*** '(birisinden) korkarak': ※ ***Yelek cebinden bir küçük kât çıkardı. İçindeki gümüş yüzüğü serçe parmağına geçirerek bir müddet seyretti. Üzerinde eski harften bir yazı. Kuran harfi yazmışlar. Anasından korkusuna, mümkünü yok, takamaz.*** (Kemal Tahir 1957 s. 285). ※ ***Onun korkusuna delikanlılar uzaktan karıya işmarı çakıp, yanına sokulamıyorlar.*** (A. Nesin 1961z s. 37). ※ ***Senden korkusuna ne yaptığını bildi mi fakir?*** (A. Ağaoğlu 1982 s. 189). ***korkusuz*** 'korkulmayacak, tehlikesi olmayan' ※ ***Nola gėrü beni anda indürseŋ! Anda olmaz-ise oş ḳorḳusuz yėre, aġac dibine indürseŋ, otursam, sen gelince oynasam, eglensem!*** (Ferec 855/1451 v. 197a).

korkud-/korkut- 'korkuya düşürmek' < ***kork-*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli, b. ***büküd-/büküt-*** ⊡. ※ ***Hele aġlamaġı ḳo,‿haber vėr, bu ne maḳāmdur? Sen kimsin, beni kimüŋ-ile ḳorḳudursın?*** (Ferec 855/1451 v. 63b).

korkunç 'korku veren, çok korkulu; müthiş' < ETk. ***ḳorḳınç*** 'korku', fakat Türkiye Türkçesinde umumiyetle sıfat. Nadir olarak ETk.deki gibi isim olarak geçebilir: ※ ***Oğlum, sen dersini iyi yerden almışsın ve de taşı havaya atıp başını altına tutar olmuşsun. Ben korktum. Lâkin bu mesele öyle korkunçlu değil*** (Kemal Tahir 1957r s. 113). (Sıfat olarak:) ※ ***Bir gėce bu melik oğlan düş görür. Ḳorkunc düş-idi. Ḳorḳar, bī-ḳarār olur, sarāyı gendözin eglemeg ücün yörenür.*** (Ferec 855/1451 v. 48a). ※ ***Bu ṭariyḳ-ile dün-ile yüridiler, gündüz ḳondılar. On gün oldı. On birinc[i] gün bir ḳorḳunc ṣaḥrāya ėrişdiler.*** (a.e. v. 54b).

AD. **korkut** 'büyük dolu tanesi' DS 2926 < Erm. ***karkut*** 'dolu' U. Bläsing 1992 no. 41; R. Dankoff 1995 no. 337. ※※

korkut–, b. ***korkud–***.

korku tutuğu ol– 'ruhî sebepten kendini kaybetmek, güçsüzleşmek'. ※ ***Dilâver kavatı, karıdan geçemediği için, "Oğlan, Allah sayesinde, korku tutuğu oldu da karıya el süremedi" dediler.*** (Kemal Tahir 1958 s. 324).

kormi/komri/kümre 'küçük, arkalıksız tahta iskemle' DS 3034, 4565, B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 280, < Yun. (diyal.) 'log used as a seat', aslında ***κορμίον*** (kormíon) 'gövde' Ch. Tzitzilis 1987g no. 232. ※※

kornea 'gözün ön tarafındaki cam gibi şeffaf tabaka' < Lat. ***cornea*** a.m. ※ ***Günün birinde, tek bulut yokken, şimşekler çakmaya başladı güpegündüz lrlll ufaklı yıldızlar uçuştu o zavallı emektar gözlerimin önünde. Meğer sol gözümün korneası yırtılmış.*** (M. Urgan 2000 s. 22).

korna 'otomobillerde sesli işaretler vermek için alet, klakson' İt. ***corno*** a.m. (?). ※ ***Arabaların altında kalırcasına caddenin karşı yanına geçtim. Ardımdan bir korna acı acı çaldı.*** (N. Eray 1999 s. 154).

(Halk ağzı) **kornason** 'otomobilde sesli işaret vermek için tertibat' < ***korna*** ve ***klakson*** kelimelerinden krasis, b. ***acabola*** ⊡. ※ ***ANA (Sağdan klakson sesleri duyulur) —"O ne?" ARİF —"Otomobil kornasonu; birileri geldi."*** (R. Erduran 1962 s. 12).

korno 'eskiden ağızlık barutlarıyla hafif silah cephanelerinin muhafaza edildikleri kösele veya boynuzdan yapılmış mahfazalara denirdi' L. Gürçay 1943 s. 254; 'oil container which the caulkers carry in their belts' < İt. ***corno*** 'boynuz' Kahane–Tietze 1958 no. 250. ※※

AD. **korona**, b. ***gorona***.

(Argo) **koroydo** 'budala, ahmak, sersem' F. Devellioğlu 1959 s. 111, S. Özel 1993 s. 65 < Yun. ***κορόιδο*** (koróyḏo) 'Gegenstand des Gelächters, des Spottes, dumm' (herkesin kendisine güldüğü, alay konusu olan, ahmak) Ch. Symeonidis 1973 no. 95. ※※

korozman 'kesişme' < Fr. ***crolsement*** a.m. ※ ***Fakat herif gelir gelmez işi çakmış olacak, vapura atlayıp gitti. N... de korozman yapan diğer gemiye binip ertesi sabah erkenden çıkıp gelmez mi?*** (S. Şengil 1951 s. 46).

AD. **kors** 'küçük ve alçak iskemle' < Yun. ***κόρσιον*** (kórsion) 'kütük' Ch. Tzitzilis 1990 s. 195. ※※

kors II 'cevelân, piyasa' < İt. ***corso*** a.m. ※ ***"Canım, şu familya da hiç osanmaz mı, her ḁhşamdır bu saat on birden başlarlar, gecenin dördüne ḳadar gezerler! Bunların adına plaza kuşleri komalı." —"He canım, böyle böyle kendilerini satacaklar korsa."*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 107).

korsa/korse 'kadınların sıkıca iç giyimi'< Fr. ***corset*** a.m. ※ ***Kadınlar, korselerle sıka sıka ipek-kadife tuvaletlerinin apaçık yakalarından fışkırttıkları iri memeleriyle elmastan taçlar, zümrütten gerdanlıklar, küpeler ve yüzlerinde iri iri benlerle sultanların, imamların kollarında dansetmektedirler.*** (A. Ağaoğlu 2007 s.191). ※ ***Yanında***

ise caddenin en eski dükkânlarindan biri olan korseci. (G. Scognamillo 2002, s. 100).

korsaj 'kadınların sıkıca iç yeleği' < Fr. ***corsage*** a.m. ※ ***Birdenbire o sevimli, kibar garson kız değişti. Gözlerini süze süze şilini korsajın arasına attı, kırıtarak: "Akşam saat altıda serbestim sir!" dedi.*** (T. Güner 1951 s. 30).

korsan/kursan 'deniz haydudu' < Ar. (diyal.) ***ḳurṣān,*** b. ***korsar.*** 16. asırda ***korsan/kursan*** varyant Tk.deki ***–ar*** varyantının (krş. ***korsar***) yerini alıyor. ※ ***Ammavelâkin bu Korsanlar Padişahının hiç çocuğu olmuyordu.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 159). ※ ***Levend, maryol! Sen Malta korsanısın! Neçe fendler-ile bana al etdin*** (E. Kömürciyan 1981 s. 146 no. N216).

korsar 'deniz haydudu' < Yun. ***κουρσάρος*** (kursáros) İt. ***corsaro*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 251 (bir çok eski ve yeni örneklerle, kelimenin yayımı ve şekillerin tahlili ile). [***corsa*** 'korsanlık seferi' + ***–aro/–arso*** ve Ar. diyalektlerinde –ān (krş. ***korsan/kursan***)]. Krş. ***navlun.***

korse, b. ***korsa***.

AD. **korsil/gorzit** 'iskemle; oturulan ağaç kütüğü; et, odun kesme kütüğü' K. Emiroğlu 1989 s. 159 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κορσίδιον*** (korsídi-yon) 'ağaç gövdesi parçası' Ch. Tzitzilis 1990 s. 196. ※※

kort I 'bazı spor veya oyunların sahası' < İng. ***court*** a.m., ms. ***tennis court.*** ※ ***Onlar Maden Mektebi'nin önündeki kortta tennis oynarlardı.*** (M. Seyda 1970 I, 209).

AD. **kort** II/**gort** 'hiç sürülmemiş topraktan açılan yeni tarla' DS 2105, 2927 < Erm. ***gord*** a.m. U. Bläsing 1995a s. 93–96, R. Dankoff 1995 no. 388. ※※

AD. **korta** I 'içinde üzüm çiğnenilen şıra teknesi, şırahane, şaraphane; çeşme yalağı' DS 2927 < Sl. (Sırp–Hırv., Rus., Ukr., Bulg.) ***korito*** vs. 'hamur teknesi; çeşme yalağı' Tietze 1957 no. 99. ※※

korte/korta II 'bir kişinin kur yaptığı kimse, flört' < İt. ***corte*** a.m. ※ ***Doğru söyle, hiç korten var mı?*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 108). ※ ***Ḳâfir kız aşıkdaşlık ettiği monşerlere hep Beyoğlu pastacılarında lândevo verir. Evinin kapısını çalarken kortalarından birisi görüp de ayıplıyacak diye etrafına korka korka bakar.*** (İsmail Galib 1932ed s. 5). ***korte et–/korte yap–/korta et–*** 'kur yapmak' < İt. ***far la corte*** a.m. M.L. Wagner 1943 s. 27: ※ ***İşte süslü bir del kanlı. Hayde şunuyula korte et!*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 108). ※ ***Benim karımla korte etmek başka şey, meteliksiz dul bir kadını almak başka.*** (Nâzım Hikmet 1965e s. 72). ※ ***Benim ismim E[v]doksiyadır, Tarabya'da bir kayıkçı kızı idim, bir delikanlı bana alâka ederek arasıra gizlice korte yapar idik.*** (E. Misailidis 1986 s. 169).

AD. **kortlangoz**, b. ***koklangoz***.

EOsm. **koru** I 'beylik saha, beylik orman, beylik çayır' < ETk. ***ḳorıġ*** a.m. Clauson 1972 s. 652. ※ ***Çü geldi gördi Hürmüz ol ḳoruyı...*** (Meḥmed 1965 no. 7409). ※ ***Korucu koruların ve sazlıḳların koruya, her kimüŋ davarı ṭaḥıla ve ḳoruya ve sazlıġa girer ise ʿādet üzere cürmin alalar.*** (Ö.L. Barkan 1943 t.y. s. 108).

koru II, b. ***korı***.

AD. **koruḫ/koruk** 'biçmek için korunan tarla' DS 2928 < ***koru*** I. ※ ***Kırat'ın çayırına, sizin koruğa ilişti, bu adam.*** (Behçet Mahir 1973 s. 116). ***koruḫçu/korukçu*** 'tarla bekçisi' DS 2928. ※※

AD. **korunga**, b. ***korlngön***.

AD. **korz** 'saban ve pulluğun toprakta açtığı iz' DS 2929 < Erm. ***gordz gts'el*** 'to outline a field for plowing with two furrows', ***gordsk*** 'name given to these two furrows' R. Dankoff 1995 no. 112. ※

AD. **korza** I 'evin köşesi' < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κόρτζα*** (kórtza) a.m. Ch. Tzitzilis 1990 s. 196. ※※

korza II (gemicilik terimlerinden) 'gemiye ait demirlerin halat ya da zincir kısımlarının birbirine karışması ile oluşan düğüm' < İt. (Venedik diyal.) ***crose*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 259. ※※

korza III/**kurza/kurus** II/**kuruz** (gemicilik terimlerinden) 'gemi teknesinin kıçta ve sudan aşağıda peyda ettiği inhina (eğrilik)' L. Gürçay 1943 s. 263 < İt. (Venedik diyal.) ***(ligadura in) crose*** Kahane–Tietze 1958 no. 260, 261 II. ※※

AD. **korzeval** 'sabanın ok kısmına açılan delik' DS 2929 < Erm. ***gorcavar*** 'front part of plow to which yoke is attached' R. Dankoff 1995 no. 113. ※※

Osm. **kos**/BSTTk. **kös** 'büyük davul' < Fa. ***kös*** a.m. ※ ***Ṣāflar bağlanub alaylar düzülüb muḳābll olub küslar çalınub ceng-i ḥarbī çalınurken...*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 34). ***kös dinle-*** 'hiç aldırış etmemek', ***kös dinlemiş*** 'vurdum duymaz, soğukkanlı, tecrübeli': ※ ***Manifaturacı kös dinlemişlerden, bu gibi dalaverelere pişkin.*** (S.M. Alus, Son Posta gaz. 27.XI.1943).

AD. **kosa** I/**gosa** 'tırpan' DS 2929, ZTS 123 < Sl. ***kosa*** a.m. Tietze 1957 no. 101. ※※

RD. **kosa** II 'saç örgüsü' DS 2930 < Rus. ***kosá*** a.m. Tietze 1957 no. 100. Başka bir etimoloji için b. ***kotsa.*** ※※

AD. **kosat/kosot** 'kesilen dalın ağaçta kalan bölümü; kütük' DS 2930, 2931 < Sırp-Hırv. ***kusatak*** a.m. Tietze 1957 no. 118. ※※

AD. **kosbak**, b. ***kostak*** II.

AD. **kosı/kosu** 'kuluçka' DS 2930 < Yun. (diyal.) ****κοσσίον*** (kóssion) 'tavuk' Ch. Tzitzilis 1987g no. 235. ※※

AD. **kosifa** 'kargadan ufak, malum kuş' < Yun. (diyal.) ***κόσσυφα*** (kósifa) 'karatavuk' Ch. Tzitzilis 1990 s. 196. ※※

koskoca 'çok büyük, çok iri; yüce, yüksek payeli' < ***koca*** I + kuvvetlendirici ön takı (reduplication + tezat ünsüzü), b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***Koskoca bir tapu memuru kalkıp gidiyor keşfe; at ister, arpa ister, seyis ister. Yolluğu, yıllığı bin beşyüz lira.*** (R. Ilgaz 1969k s. 164).

koskocaman 'gayet büyük' < ***kocaman*** + kuvvetlendirici ön takısı (reduplication + tezat ünsüzü), b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***Yiğenini, şapur şapur öptü. Koskocaman, dimdik ve babacandı.*** (A. İlhan 1973 s 231). ※ ***İnşallah o kocaman yılanlar, inşallah onun öküzlerini teker teker yut-***

muşlardır. Bir koskocaman yılanı bir koskocaman öküzü yutarken gözünün önüne getirdi. Yılan o koskocaman ala öküzü yarısına kadar yutmuş, boğazı şişmiş, Hüt dağı gibi olmuştu. (Yaşar Kemal 1992ks s. 140–141)

AD. **koskoslan–** 'böbürlenmek' DS 2930 < ??, krş. ***kosul–***. ※ ***Çok rica ederim, anne, boş bulunup ta, Nuran'ın filân yanında, ağzından kaçırma! Mühim bir şey zannederler de, koskoslanırlar.*** (M. Yesari 1932 s. 73).

AD. **kosmak**, b. ***kostak*** II.

AD. **kosot**, b. ***kosat***.

kospodar, b. ***gospodar***.

AD. **kostak** I/**kossak** 'çiftleşmeye istekli koyun (veya başka hayvan)' DS 2931 < ***koç*** + isimden geçişsiz desiderativum (isteme) fiilleri yapan ***–sa–*** eki (b. ***aygırsa–*** ⊡) + fiilden sıfat yapan ***–(ı)k*** eki (b. ***akık*** ⊡). Krş. ***boğasak***. ※※

AD. **kostak** II/**kosbak/kosmak** 'iyi giyinmiş, yakışıklı' DS 2931–32 < H. Eren 1999 s. 253'e göre Fa. ***kustāḫ***'dan. ※ ***Arslan Horoz fotoğrafı çekilirken öyle kostak durmuş ki, değme kabadayılar günlerce onun gibi kasılmaya uğraştılar.*** (H. Olcay 1951ah s. 43). ※ ***Vitrinlerde hükûmet gibi avratlar. Vitrinlerin içinde ve dışında şehvetleri gözlerine vurmuş, kostak, aygır gibi, erkek düşmanı avratlar.*** (A. İlhan 1953 s. 234). ※ ***Bu kostak adam kimi istedi de içeri tıktırmadı, bi düşün!*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 82). ※ ***Hamam, kadınlar için çoktan kapanmıştır. Her gün saat beşten sonra erkekler damlamaya başlar. Pazarları bütün gün erkekler içindir. Bunun için en şenlikli gündür pazar. Çırak çocuklar, lumpenler, bitirimler, kostaklar gelir.*** (M. Mungan 1989 s. 168).

Osm. **kostaniça/kostaniçe** 'mızrak' Gio. Molino 1641 < Sırp–Hırv. ***kostanica*** a.m. ('kestane odunundan yapılmış' veya bu anlama benzetilerek halk etimolojisi yapılmış) F. Miklosich 1889 s. 12, krş. P. Skok 1962 II. 164. ※ ***Ḫuṣūṣā Rūm–ili zuʿemāsınuŋ ekṣeri sefer–i hümāyūna meʾmūr olduḳlarında otuz ḳırḳ nefer ḳostaniçelü yarar cebelü ādemleriyle sefer ėderlerdi.*** (Y. Yücel 1988 s. 15). ※ ***Fiil–ḥāl ḳalḳub ḳalʿayı bıraġub topları suya salub bir ḳaç eski çādır ile ḳostaniçalar dikilü ḳalub ol gėce ʿār–ı firār iḫtiyār eyleyüb ḳaçduḳda...*** (Selānikī 1989 (1599) I, 25).

Osm. **Kostantaniye/Kostantin** 'İstanbul' Meninski 1680 II, 3695 < Lat. ***Constantinopolis*** a.m. ※ ***İmrōz'dan ...(?) ʿalāmete göre Rūm eli ṭarafına ʿalāmet edüb bir sāʿat içinde ol ʿalāʾim Ḳosṭanṭiniye maʿlūm olurmış. Ḳosṭanṭīnden ṣoŋra bu vech üzerine niçe zamān geçerken bir vaḳtin***... (Pīrī Reʾīs 1935 s. 94).

Kostariga 'bir içki ismi' < herhâlde Güney America'daki ***Costa Rica*** ülkesinin isminden. ※ ***Bir galon Kostariga, mangalda sucuk, zımbırtı bir saz, Recep ne türküler bilirmiş meğer. Daracık, mayhoş bir gece.*** (M. Eloğlu 1957 s. 44).

AD. **kosu**, b. ***kosı***.

kostüm 'sokakta giyilmek üzere dikilmiş kadın elbisesi; ceket ve pantolondan ibaret olan erkek takım elbisesi.' < Fr. ***costume*** a.m. < Lat. ***consu-***

etudo 'âdet, alışkanlık'. ※ ***Tayfur da orada idi. Güveylik redingotlarını çıkarıp gümüşü bir kostüm geymiş.*** (S.M. Alus 1933p s. 89). ※ ***Fırt zırt sokağa girip çıkan hususi otomobiller ve rengarenk kostümlerle asfalta dökülen varlıklı insanlarla yüksek sosyete, bu dağ başını istilâ edivermişti.*** (H. Taner 1951 s. 87). ※ ***Fethi'nin giydiği kostümün yelken kumaşından yapıldığını meraklı köftecilere akuz ettiler.*** (M. Kaçan 1991 s. 48).

AD. **kosul-** 'çalım satmak, gösteriş yapmak' DS 2932 < ??, krş. ***koskoslan-***: ※ ***Yarın her biri zengin bunların. Her biri kosulup duracaklar artık. Adları zavallı. Adları namuslu. Nah namuslu!*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 264).

AD. **koş** 'çift; av tüfeği, çifte' DS 2932 < ETk. ***ḳoş*** 'çift' Clauson 1972 s. 670. ***koş et-*** 'iki tekten bir çift yapmak': ※ ***Onlara bakarsan, bunları ben çıkarmışım, ben etmişim. Onlar ipekmiş, ben kıl. Kılı ipeğe koş etmişler de...*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 101).

AD. **koş-** I 'katmak, karıştırmak; eklemek, terfik etmek' DS 2934, TS 2668–70. < ETk. ***koş-*** a.m. Clauson 1972 s. 670–71. ※ ***Begler beglsl Lālā Şāhīne leşker ḳoşdı, Edrene üzerine gönderdi.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 20). '(atı arabaya) koşmak' ※ ***Melik buyurdı, ̮haziynel acdılar, çoḳ māl vėrdiler. Çoḳ nöker ḳoşdılar. Ṭâli'-i meymünda, aḫter-l hümāyünda Feraḫşādı vu Ferrụhrüzı sefere gönderdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 36a). ※ ***Blr ̮höş kevkebe düzdi, resüle koşdı.*** (a.e. v. 141a). 'atları arabaya bağlamak': ※ ***̮Höca eyitdi: "Gāv rencür-ise ḳo dursun; ̮harı anuŋ yėrine ḳoş!" dėdi.*** (a.e. v. 193a). ※ ***Atları arabaya koşarken Deli Hacı ıslık çalıyordu.*** (Reşat Enis 1957 s. 67).

koş- II 'ileri doğru hızla gitmek' < ***koş-*** I ile olan alaka anlaşılmıyor. ※ ***Şimdi hayvanını şiddetle sürüyor; ben de bu uçan gölgenin arkasından yetişmek için koşuyorum.*** (S. Ayverdi 1941 s. 127).

koş- III (yardımcı fiil olarak), b. şart koş–.

AD. **koşa** 'sınırdaş, yan yana' DS 2932, TS 2667 < ***koş-*** I fiilinin gerundium (zarf fiil, ulaç, konverb) hâli. ※ ***Koşa yaşasın, uğurlu kademli olsun!*** (H.Z. Koşay 1944 s. 150; evlenenler için iyi dilekler). ※ ***Çoḳ zamān Manṣür-ile bile oldılar, ḳoşa ḳarıdılar.*** (Ferec 855/1451 v. 95b).

(Argo) **koşala-** 'birisini (cinsel ilişkide) kullanmak, düzmek' H. Aktunç 1990 s. 179 < ***koşa*** + isimden (fakat burada?) fiil yapan ***-la-*** genişlemesi b. ***acabla-*** ⊡. ※ ***Ne? Ayıp mı? Analarını eşekler koşalasın kerhanecilerin... Hep senin hatırın için...*** (İ. Tarus 1955 s. 139).

AD. **koşam** 'avuç; avuç dolusu' < ***koş-*** I (iki avucu yan yana tutarak) + miktar birimleri için kullanılan ***-am*** eki, b. çekem ⊡. ※ ***Rıza kollarını çemirledi, bol bol yıkandı. Kemal'le Selim koşam koşam su içtiler.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 31).

koşar adım 'toplu cimnastikte yapılan hafif tempolu koşu' < teşekkül ve sentaktik flexibilite için krş. ***gider ayak.*** ※ ***Koşar adımla yanımıza dört kişi daha geldi, gelenlerden üçü sopalıydı, bir tanesi yanar bir çıra taşıyordu.*** (F. Baysal 1944 s. 185). ※ ***İhtiyar memur, yakasında rozet bulunan gencin, sırra kadem bastığını farkedince derhal büyük caddeye doğru koşar adım yürümeğe başladı.*** (N. Tirali 1947 s. 102). Mecazî manada. ※ ***Dalların uçları patlıyor, yeni dallar sürüyor, dallar koşar adım büyüyorlardı.*** (F. Baykurt 1961o s. 264).

AD. **koşat** ‘erkek keçi’ DS 2933 < Erm. (diyal.) ***k‘öşot*** ‘2–3 jähriger wilder Bock’ 2-3 yaşında yabani teke U. Bläsing 1995a s. 83. ※※

koşdur–/koştur– I ‘birisini bir yere bir iş için hızlıca göndermek’ < ***koş–*** II fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli b. ***acıkdur–*** ⊡. ※ ***Yoksul akrabalarını koşturur gitgel işine. Tam camları silerken, gardolaptan cüzdanını getirtir.*** (T. Uyar 1981 s. 200).

koşdur–/koştur– II ‘koşup acele getirmek’ < ***koş***– II fiilinin causativum (ettirgen) hâli b. ***acıkdur–*** ⊡. ※ ***Agavni gözlerini araladı; “Bir yudum su!” deyip gene kapadı. Bardağı nasıl koşturdum, eline nasıl verdim, hiç haberim yok.*** (S.M. Alus 1933p s. 103). ※ ***Garson kızlardan biri su koşturdu. Güç belâ, ağzından üç kelime döküldü: “Eve gitmek istiyorum.”*** (N. Bezmen 1994 s. 36). ※ ***Seferin koşturduğu iskemleye oturdu.*** (Kemal Tahir 1961 s. 255).

(Halk ağzı) **koşdur–/koştur–** III ‘koşmak; uğraşmak, çabalamak’ < ***koş***– II fiilinin causativum (ettirgen) hâli b. ***acıkdur–*** ⊡. ※ ***İstanbul’daki gençlerin de aklı bir karış yukarda kafalarından. Bilmezler hiç meyvenin olmuşunu yemeği. Ham kızların peşinde koştururlar beygir gibi sabah akşam!*** (Tarık Dursun K. 1955 s. 50). ※ ***Şaşkın mı şaşkın. Sağa sola boyuna koşturuyor, onu alıyor, öbürünü bırakıyor, faydasından çok zararı dokunuyordu bize.*** (a.e. s. 59).

AD. **koşera** ‘koyunları sağmak için kullanılan üstü kapalı koyun ağılı; koyunların açıkta yattıkları yer’ DS 2936, THADD 963, 999 < Sl. (Rus., Ukr., Bulg., Sırp–Hırv.) ***koşara*** Tietze 1957 no. 102. ※※

AD. **koşla–/goşla–** ‘iki ipi bir araya getirip bükmek, iki kat etmek’ DS 2108, 2934, ZTS 83 < ***koş*** ‘çift’ + isimden fiil yapan ***–la–*** genişlemesi, b. ***acabla–*** ⊡. ※※

koşma I ‘halk şiirinde saz eşliğinde okunan nazım şekli’ < ***koş–*** II ‘nazmetmek’ (TS 2670) fiilinden nomen actionis (oluş ve kılış ismi), b. ***akıtma*** ⊡. ※ ***Biri aruzla gazel yazıyor, öteki hece ile koşma düzüyor. İkisi de bir şeyi anlatmağa değil, duyurmağa çalışıyor.*** (N. Ataç 1952 s. 37).

AD. **koşma** II ‘üstü susamlı uzun simit’ DS 2934 < ***koş–*** I + fiilden yiyecek ve içecek isimleri yapan ***–ma*** eki b. ***bazlama*** ⊡. Şuradan usulca sıvışmalı, iskele kahvesine inmeli, iki koşma almalı, tulum peyniriyle, soğuk tarçınla yemeli. (Şahap Sıtkı 1958 s. 70).

koşmaca ‘birbirini kovalayarak oynanan bir çocuk oyunu’ < ***koş–*** II + oyun isimlerinde kullanılan ***–maca*** ekleri, krş. ***aldatmaca*** b. ⊡. ※ ***O gün siz beni görmediŋiz. Bir żābiṭle koşmaca oynayorduŋuz.*** (H.E. Adıvar 1928 s. 37). ※ ***Evinde bulunduğu zamānlar çocuklaşıyor, koşmaca oynıyor, kolan vuruyordu.*** (M. Yesari 1930 s. 42).

koşnil ‘kırmız böceğinin, parlak kırmızı boya elde edilen bir türü’ < Fr. ***cochenille*** < İsp. ***cochinilla*** < Lat. ***coccinus*** < Yun. ***κόκκινος*** (kókkinos) ‘parlak kırmızı’. ※※

AD. **koşt/kuşt/goşt** ‘toprağı kazarken ayrılan sıkışmış büyük toprak parçası’ DS 2934 < Erm. ***koşt*** ‘toprak parçası’ U. Bläsing 1992 no. 60; R. Dankoff 1995 no. 375. ※※

koştur– I–III, b. ***koşdur–*** I–III.

koşu 'koşma, koşuş' < ***koş–*** II + fiilden isim yapan –***u*** eki, b. ***alu satu*** ⊡. ***bir koşu*** 'koşarak': ※ ***Bir ḳoşu oŋa gitdim. Aŋlatdım.*** (Aḥmed Räsim 1340/1922 s. 324). ※ ***Bu ṭılsım ḳırıntılarını Cāzim Beğ avcınıŋ içine toplayınca bir ḳoşu oḍadan ḍışarı fırladı.*** (H.R. Gürpınar 1928 s. 371). ※ ***İnnallaha maassabirîn dedim, çekildim. Bir koşu yukarı çıkdım.*** (İsmail Galib 1932dk s. 14).

EOsm. **koşul–** 'katılmak, terfik edilmek' TS 2671–72 < ETk. ***ḳoşul–*** a.m. ※ ***Eyülerle ḳoşul, yamanları ḳol*** (Naẓmī 1928 s. 56).

koşulu 'arabaya koşulmuş olarak (at hakkında)' < ETk. ***ḳoşuġluġ*** a.m. Krş. ***koş–*** I. ※ ***On, on beş dakika kadar yürüdük. Manda koşulu iki yük arabasına rastladık.*** (S.M. Alus 1944 s. 188).

EOsm. **koşun** 'saf, asker dizisi' TS 2672–73 <Mo. ***koşigun*** 'kabiledeki askerî bölük' G. Doerfer 1963 I, 406 no. 282, yayılış için b. C. Schönig 2000 s. 155. ※※ ***koşun bağla–/koşun koş–/koşun ol–*** '(asker gibi) dizilmek' TS 2673: ※ ***Evvel ben uyandum, baḳdum, gördüm; yüz ola atlu, ṣaf baġlayub, ḳoşun olub, alayı düzüb dururlar. Aralarında bir ay gibi oġlan, şādvār, melîkāne donlar geyür, durmışlar, bize baḳarlar.*** (Ferec 855/1451 v. 47b).

koşun– 'acele ile koşmak' < ***koş–*** II fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli b. ***acın–*** I ⊡. ※ ***İstanbul'la Ankara arasında mekik dokumaktan, İstanbul'da olsun, Ankara'da olsun, dur otur bilmeksizin oradan oraya koşunmaktan vücut, olayların karmaşıklaşmasından, sonuçların belirsizliğinden ruh yorgunluğu.*** (A. İlhan 1982 s. 373–74). ※ ***"Kart yaz kızım, bana kart yaz!" diye bağırdı. Ben sağa sola koşunduysam da, kızımı bir daha göremedim.*** (M.B. Kanok 1984 s. 73).

koşuştur– 'oraya buraya gidip gelmek' < ***koş–*** II fiilinin intensivum (pekiştirme) hâli ve causativum (ettirgenlik) b. ***anlaştır–*** II ⊡. ※ ***Çayın kıyısına geldiler. Su apaydınlık akıyor, dibindeki çakıltaşları parlıyor, balık sürüleri oradan oraya hızla koşuşturuyorlardı.*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 82).

(Argo) **koşuzla–** 'koşmak, kaçmak' < ***koş–*** II + Argoda kullanılan ***uzla–*** genişlemesi, b. ***alızla–***⊡. ※ ***Çocuklar, Tina'nın hareketsiz yerde yattığını hissedince çığlığı bastılar. "Abe millet koşuzlayın, Tina abulamız bıçaklanmış. Er tarafı kan içinde kalmış!"*** (M. Kaçan 1991 s. 100)

AD. **kot** I, b. ***kod*** I.

kot II 'bir cins pamuklu kumaş veya ondan yapılmış pantolon' < Fr. ***cotte*** a.m. ※ ***Artık ipeklilerle, jorjetlerle değiliz. Hep kot olsun. Kot olsun, tulum olsun. Biz onlara gerekliyiz.*** (A. Ağaoğlu 1982h s. 38). ※ ***Yakından bir kez gördüm onu: Babasına poz vermişti, düğmeleri dökülmüş, çizgili mavi Şile bezi bir gömlek, bir kot pantolonu vardı*** üzerinde. (L. Erbil 1985 s. 121–122). ***kot mavisi*** 'blue jeans mavisi': ※ ***Kot mavisi bir mayo değil miydi üstündeki?*** (A. Ağaoğlu 1981y s. 82).

AD. **kotak** 'erkek kedi' DS 2935 < Sl. (Bulg. vs.) ***kotak*** a.m. Tietze 1957 no. 103. ※※

AD. **kotalı**, b. ***gıdal***.

AD. **kotan/köten/kötan/kutan** 'pulluk, büyük saban' DS 2936, 2981 < Erm. ***gut'an/kōt'an*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 116, H. Eren 1999 s. 253–254. Birçok dilde görülür, b. A. Tietze 1982z no. 161, krş. Kürt. ***kotan*** Jaba–Justi 1879 s. 345, Gürc. ***gut'ani*** E. Cherkesi 1950 s. 53. ※ ***O tarla ki, felhanına daha dokuz buçuk ay evvelinden başlamış, bir çift öküz ve bir çift manda koştuğu, demir kötenin arkasında haftalarca toprağı sürmüştü.*** (Reşat Enis 1944 s. 103). ※ ***Tarlanın bir ucuna biri, bir ucuna da biri durdurulurdu; ikisi arasına büyük, toprağı elli santim deşen, kötenler bağlanırdı.*** (Yaşar Kemal 1955ç s. 16). ※ ***Çiftliğe girdiler. Çiftliğin avlusu mavi, kırmızı, sarı boyalı traktörler, biçerdöverler, kötenler, at arabaları, kamyonlar, ciplerle doluydu.*** (Yaşar Kemal 1993h s. 16).

AD. **kotar**, b. ***kotara***.

kotar–/kurtar– IV 'boşaltmak; yemeği bir kaptan başka bir kaba boşaltmak' DS 2936, TS 2674–75. < ETk. ***ḳutur–*** 'boşaltmak' Clauson 1972 s. 605. ※ ***Hane sahibi yemeği pişirir. Sonra: "Birader! Şu yemeği sahana kurtar da yiyelim!" didikte...*** (S. Tevfik 1930 s. 153–154). 'bir işi yapıp bitirmek, halletmek': ※ ***Boşanmaya can atıyorsun parayla kirlenmemiş, insanoğluna yakışan tertemiz uzak serüvenlere, sen de bizim gibi, ömrünü enginlerde kotarınca denizoğlu olarak yurdun denizlerde değil de son soluğunu nerde vereceksin doğaya? Günün birinde denizde eriyerek bize kavuşup karışacaksın.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 35). ※ ***Alın işte, topunuz biraraya gelseniz kotaramazdınız kızın sessiz sedasız başardığı işi.*** (O. Baydar 2004 s. 89).

AD. **kotara/kotarı/kotra** I/**kotar** 'üstü kapalı koyun ağılı; duvar ve çalı ile çevrilmiş üstü açık ya da bir kısmı kapalı ağıl' DS 2936 < Bulg. ***kótara, kótora, kótor*** a.m. Tietze 1957 no. 104. ※※

ḳotas/kodus/BSTTk. **hotoz** 'atların boyunlarına takılan perçemli, saçaklı hotuz; kadınların kendi saçlarından veya başka şey ile yaptıkları ve başlarına taktıkları süs' TS 2600 <Çağ. !! ***ḳotas*** 'Tibet dağlarındaki yak sığırı' M. Räsänen 1969 s. 162, 284. ※ ***El–Ḥaḳ, ḳatı çoḳ zamāndan berü böyle ḳadr u rif'atlü, ẕī–ḳudret u ẕī–şān begler–begi 'asker–i müretteb u mükemmel ve müsellāḥ alayı geyimlü āyīne gümüş cebelü ve cevşenlü mutallā çarḫı ḳalḳanlu, gümüş toġulġalu altun üsküflü demed sorġuçlu ve baḥrī ḳotaslu pür zīb u zīnet yarar u güzīde 'asker geydügi yaraşur bahādır u dilāver server yigitler ile a'dā–i dīn üstine çıḳub kimse görmemişdi.*** (Selānikī 1989 (1599) I, 250). ※ ***Uzun etekli rengâreng feracelerimiz, kokorozlu hotozlarımız ve arkamızdan el pençe divan yürüyen İstanbulinli harem ağalarımızla bir Zuhurî kolundan farkımız yoktu sanırım onların gözünde.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1957 s. 155). ※ ***Ama yine arasıra tavuklarından, paçalı, hotozlu hacıkadın tavuğundan, pişirdiği midye dolmalarından, taze salatalıklarından bahsediyordu.*** (A. Nesin 1958k s. 12).

kotiyon, b. ***kotyon***.

AD. **kotlan/kotlağan** 'küçük fırın; topraktan yapılmış bir çeşit maltız' DS 2937 < Rum. ***cotlon*** 'chimney of the boiler'. ※※

kotlet 'pirzola' < Fr. ***côtelette*** a.m. [***côte*** 'kaburga' < Lat. ***costa*** a.m. + küçültme eki, b. ***alborata*** ⊡]. ※※

kototori, b. ***katotori***.

AD. **kotra** I, b. ***kotara***.

kotra II 'tek direkli, ince ve hafif spor gemi' < İt. ***cóttero/cúttero*** < İng. ***cutter*** a.m. ※ ***Demek Kerempe'de kotra batıyor. İnebolu'yla Cide arasında, ve sen Slnop'a çıkacak yerde taa Varna'ya çıkıyorsun!*** (R. Ilgaz 1991ç s. 67).

kotsa 'saç örgüsü' THADD 965 < Yun. ***κότσος*** (kótsos) 'Haarknoten. saç düğümü, örgüsü' Ch. Tzitzilis 1987g no. 237. Başka bir etimolololoji için b. ***kosa*** II. ※※

kottaz I ve II, b. ***kodaz*** I ve II.

kotyon/kotiyon 'iki çiftin karşılıklı oynadığı eski bir dans çeşidi; bu dansı yapan çiftlerin birbirlerine verdiği kâğıttan yapılmış hediyeler' < Fr. ***cotillon*** a.m. ※ ***Büyük gatoların, şekerlerin ve şekerlemelerin envaı, yemişlerin her çeşldll Sonra caz, kotiyon, sürpriz... Mümkün olan hepsi!*** (R.H. Karay 1964 s. 166). ※ ***İşçiler Tunanın öteki yakasında Lunapark'a doğru yürüyor, geçmişin karnaval maskeleri, renkli kotyonlar bir blr dökülüp düşüyordu.*** (A. Ağaoğlu 1993 s. 147).

kov, b. ***koğ*** II.

kov-/koğ- 'def etmek; takip etmek, kovalamak' TS 2679–81 < ETk. ***kov-*** a.m. Clauson 1972 s. 580. ※ ***Mescid ḳapusından it ḳovar gibi Ṣābürı evden ḳovacaḳdur.*** (Ferec 855/1451 v. 120a). ※ ***Ebü'l-fevārisi ḳovdı, dutamadı.*** (a.e. v. 228b). ※ ***Ve ʿĪsī ve Müsī Celebī bir birin ḳova, Ḳarası vilāyetine vardılar.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 37). ※ ***Ki şāh ger dėye kim anı severven, | Eyit-kim aldamağını ḳovarvan.*** (Fa̤hrī 1974 s. 396 no. 2850). ※ ***Kulüpten de kovmağa karar vermişsiniz. Hem de Gazl'nln isminl Bolşevikliğe âlet ediyor diye!*** (F.R. Atay 1952 s. 107–108).

AD. **kova** I, b. ***kofa*** I.

kova II, b. EOsm. ***koffa***.

kova III, b. ***koğa*** II.

(Argo) **kova** IV 'fahişe; çok gol yiyen (kaleci ya da futbol takımı)' H. Aktunç 1990 s. 179. ※※

AD. **kovaçka**, b. ***kolaçka***.

koval- I ve II, b. ***kofal-*** I ve II.

kovala- 'takip etmek' Meninski 1680 II, 3776) < ***kov-*** + ***-ala-*** iterativum (tekrarlama) genişlemesi, b. ***avkala-*** ⊡. ※※

AD. **kovalak/kofalak** 'gururlu, çalımlı (kimse); çok övünen (kimse)' DS 2899, 2938, Meninski 1680 II, 3776 < ***kofal***- + -***ak*** b. ***akık*** ⊡. ※※

AD. **kovalamaca/kovalamaç/kovalambaç** 'bir kaçma-kovalamaca oyunu' < ***kovala-*** + oyun isimlerinde kullanılan ***-maca*** unsuru (b. ***aldatmaca*** ⊡ ve krş. ***saklambaç***). ※ ***Hangi kovalamaca sahnesi, bir tren garından geçmez? Kuralı bu: Tren gelirken rayların öbür yanına kendini atan, paçayı her zaman yırtar!*** (A. Yurdakul 1993 s. 333). ※ ***Adanın etrafında birkaç genç kızla birkaç çocuğun ay aydınlığında kovalamaç oynadıkları işidiliyordu.*** (O.C. Kaygılı 1938s s. 29).

※ ***Daha oyunlarımız çok: Körebe, kovalambaç, saklambaç, köşekapmaç, uyuz, birdir-bir.*** (T. Yücel 1954 s. 37).

AD. **kovalt-** 'aralık etmek; seyrekleştirmek, boşaltmak' DS 2939 < ***kof*** + ***-al-*** (b. ***alal-*** ⊡) fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli (b. ***acıt-*** ⊡). ※ ***Dağ adamı yatınca horul horul uyumuş. Uyuyunca kadar, avcı kepeneğini kovaldıvermiş (not: içinde insan varmış gibi kabartmış). Sonra "Bakalım n-işleyecek şu?" diyerek çama çıkmış.*** (M. Tuğrul 1969 s. 303).

kovalık, b. ***kofa*** I.

AD. **kovan** I/**govan** 'taş, toprak, ağaç gibi herhangi bir şeyin içine uzanan boşluk' DS 2109, 2110 < ***kof*** + ?? ※ ***Faynapıl denilen ağacın içi kovandır. Bu ağaçlar başka türlü bir ağaçtır. Özleri yoktur.*** (F. Baykurt 1967a s. 295).

kovan II 'merminin barutunun konduğu kap' < ***kovan*** I. ※※

kovan III 'arılar için küçük kulübe' < ***kovan*** I ※ ***Arıların dellenmesi gibi oldu mapuslar. Kovandan boşanan arılar gibi uradı mapuslar meydan yerine.*** (İ. Balaban 1968 s. 205).

kovboy 'Amerkalı sığır çobanı; bazı Amerikan filimlerinin tanıttığı sığır çobanları tarzı' < İng. ***cowboy*** a.m. (***cow*** 'inek' ve ***boy*** 'erkek çocuk, delikanlı'). ※ ***Şey de al babacığım, tabanca. Dokmen oynarken, Erdal'ın var. Kovboy tabancası.*** (Orhan Kemal 1963d s. 30). ※ ***Ayten giriyor içeri. Blu-jean giymiş. Üstünde açık yakalı ince bir kazak, uçuk pembe, şal desenli. Ayağında kovboy çizmeler.*** (A. Yurdakul 1993 s. 164).

koverta/göğerte/BSTTk. **güverte** (gemicilik terimlerinden) 'geminin düz tavanı' A. Hindoğlu 1838 s. 3373, 399 < İt. ***coperta*** a.m. Kahane-Tietze 1958 no. 257. ※ ***Siyah gözlüklü ve pardesülü iki adam aniden yolcu gemisinin güvertesinde belirmiş ve yolculara "Çabuk yere yat!" diye sert bir sesle emretmişlerdi.*** (B. Uzuner 1997 s. 27). ※ ***Çocuklarının hasara uğrayan güverteleri benimki gibi sular altında kalmış değil henüz.*** (L İpekçi 1998 s. 76).

AD. **kovkalaç** 'oyuk, içi boş' (?) < ***kof*** + ?? ※ ***Bir köyün kıyısına geliyor. Herifin biri, koca meşe varmış, başlamış onu kesmeye. O herife yardım edivermiş. Meşenin içi kovkalaç imiş. O kovkalaç yerine varıp delinince, içerisi sarı lira ile dolu imiş.*** (M. Tuğrul 1969 s. 245-246).

EOsm. **kovla-/koğla-/koğula-** 'gammazlık etmek, gıybet, etmek arkadan çekiştirmek' DS 2902, 2939, TS 2602, 2678-79, F. Argenti 1938 [1533] s. 74, Meninski 1680 II, 3803 < krş. ETk. ***kovla-*** Clauson 1972 s. 584 a.m., ETk. ***ḳov*** Clauson 1972 s. 580. ※ ***Gėce yarısı gezme dönüb düzd-i şeb-reve, | Ḳoğlar babaŋa ḳomşu konum, hayde gel eve!*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 47). ※ ***Çok gonuşman! Başımı belâya sokman. Ben, Musa'yı kim govladı biliyom. Susun şinci!*** (A. Ağaoğlu 1980y s. 158).

kovu, b. ***koğ*** II.

kovuk/koğuk 'oyuk, iç boşluğu' TS 2681-82 < krş. M. Räsänen 1969 s. 273. ※ ***Bir dağda bir gün aru buldı. Ayartdı. Ağac ḳovuğında balın buldı, sağdı, Rāhdār evine iletdi.*** (Ferec 855/1451 v. 229b). ※ ***Çomarlara kovuğu gösterip "Aport!" demişler. Hayvanların içeriye***

saldırmasile tir tir titriyerek dışarıya fırlaması bir olmuş. (S.M. Alus 1944 s. 145–146).

kovuş- 'koşmada yarışmak' DS 2682 < ***kov-*** fiilinin karşılıklılık (reciprocum) hâli, b. ***azguruş-*** ⊡. ※ ***Ol vaḳt kim Sulṭān Meḥmed Müsā-ylle ḳovuşur-ken Ḳaraman oğlı ḥareket ėdüb yüridi, Sivrī-ḥiṣāra geldi.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 41–42).

AD. **kovuştur-/koğuştur-** '(yolu) takip etmek; soruşturma yapmak' < ***kov-*** fiilinden intensivum (pekiştirme) ek grubu ***-(ı)ş-*** ve ***-dır-***. b. ***anlaştır-*** II ⊡ ※ ***Toprak yolu koğuşturarak dereye aşağı indiler.*** (T. Apaydın 1991 s. 14). ※ ***Kuru dereyi geçtiler. Hafif yokuşa tırmanan cılga yolunu koğuşturdular.*** (T. Apaydın 1991 s. 25).

koy 'küçük körfez' < ETk. ***küy*** 'tenha nokta' Clauson 1972 s. 674. ※ ***Kisle Büküne yalnız olarak gelmişdim. Bu bük kirpikler arasından açılarak çakan çakır bir göz gibi, sık çalılar arasından parlayan bir koydur.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947m s. 116).

koy-, b. ***ko-***.

koyak/koyuk I 'hazin, müessir, dokunaklı' TS 2684 < b. ***koyu***. ※ ***Anlaşılan yaranız pek koyak olmamalıydı, şükürler olsun Rabbimin keremine ki beni keder u elemden emin eyledin!*** (E. Misailidis 1986 s. 62).

AD. **koyak** II 'iki dağın arasındaki vadi' DS 2941, TS 2682–83 < ?? ※ ***Dağların tepeleri ışıklı ama, koyaklar git gide kararıyor.*** (Yaşar Kemal 1968 s. 337). ※ ***Bademler hep birden koyaklar boyunca çiçeğe durdular.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 111). ※ ***Koyağından bir çırpıda havalanıp | Süzülür gülüşün ufkuma.*** (E. Aykız 1992 s. 52).

AD. **koydnuk** 'ekseriya eller ya da kollarda görünen ve tavuk kıçına benzeyen bir çeşit deri hastalığı' < Erm. (diyal.) ***köydnuk,*** (yazı dili) ***gortnuk*** 'şişkinlik, unsur' Bläsing 1992 no. 76. ※※

AD. **koygun** 'kuvvetli; 'etkili, acıklı, içli (ses, şarkı vs.)' DS 2942 < ***ko-/koy-*** + fiilden sıfat yapan ***-gun*** eki, b. ***akkın*** ⊡. ※ ***Aslan da "Kızıl gölde gezinirken yaralandım. Yaram çok koygun." demiş.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 79). ※ ***Çakırdikenleri hışırdıyordu. Bastıkça ağır, koygun bir ses çıkarıyordu.*** (Yaşar Kemal 1955i II, 192). ※ ***İki gün, iki gece davullar, zurnalar durmadan çaldı. Öteki dört köy şenlik içindeydi. Koygun koygun davul sesleri geliyordu oralardan da.*** (a.e. 269). ※ ***Birbirine girmiş iki doru at görüntüsü, koygun yeşillerin içinde şaklayan kamçının tiz sesiyle ürpererek daha da ötelere sünüp, tapırtılarla, lastik tekerlekli deri arabayı uçuruyorlar.*** (E. Öz 1980 s. 17).

AD. **koynak** 'zıpzıp, bilye' DS 2942 < ??, krş. Bulg. ***koynak*** a.m. BER 1979 II, 529 (S. Mladenov'a göre Tk. ***koymak*** 'yerleştirmek' kelimesinden). ※※

AD. **koynara**, b. ***künar***.

ḳoyı vėr-/ḳoyuvėr-/koyver- 'salmak, serbest bırakmak, gitmesine izin vermek' < ***ko-/koy-*** + ***vėr-,*** birinci fiil gerundium (zarf fiil, ulaç, konverb) şeklinde olan mürekkep fiiller için b. ***alıko-*** ⊡, üçüncü varyant için b. ***algit-*** ⊡. ※ ***Ödi şındı nicesinüŋ ḳorḳudan. | Ġāziler ḍurur, uyandı uyḳudan. | Ḳoyı vėrdiler. Bular oldı revān, | Oldı yine varub ėtdiler fiġān. | Dėdiler "Ādem yėyücidür. | Bizi ḳıruban bu resme iş (aş ??) ḳılan.*** (Enverī 1928 s. 44). ※ ***Devāt u ḳalem u kāġed ḥāżır-***

dur, desti-ḫaṭ vėreyin, üzerümde ḥaḳ-ı lāzım, deyn-i s̱ābit hezār diynār, cübbe vu destār fülānuŋ dėyü yazayın, and dahı içeyin ki ol taṣavvur ėtdügüŋ tehevvür-u vehmīyāt ẓuhūra gelmeye; beni üşendürmeye! Bu dem ḳoyu-vėr, yoluma gideyin! (Ferec 855/1451 v. 104b). ※ ***Ondan sonra, Seher, kendini hayata kapıp koyverdi, kaygusuz, rahat bir ömür sürmeğe başladı.*** (Selâmi İzzet 1934 s. 7). ※ ***NACİDE (bir kahkaha koyuverdikten sonra) —Doğrusu bana da bugün olan oldu.*** (M.L. Dikbaş 1936 s. 10). ※ ***Ramo elinde eşekle kalmıştı. Onu mezarlıkların kokulu otlarına bağlıyor. Yahut başıboş çamlıklara koyveriyordu.*** (S.F. Abasıyanık 1940 s. 68).

koy ki 'farz et ki, tut ki' < ***koy-*** ve ***ki.*** ※ ***Düşün bir defa, koy ki topu da birden —Allah esirgesin!— öldü, o zaman ne yapardın? Onları şimdi yirmi elle dövmiye yetişemediğine söyliyen sen, o zaman kırk gözle ağlamıya yetişemezdin.*** (Halikarnas Balıkçısı 1955 s. 80).

AD. **koytre**, b. ***koftra***.

koyu 'pek akıcı olmayan (sıvı hakkında); açık olmayan (renk hakkında)' < ETk. ***ḳoyuġ/ḳoḏuġ*** a.m. Clauson 1972 s. 676. ※ ***Şoförün yanında oturan koyu kahve mantolu genç kadın da indi.*** (E. Öz 1960 s. 70). ***koyu koyu*** 'aşırı derecede; gerçekten': ※ ***Eşkiya koca Mustafanın vak'aları üzerine böyle bir yol kesme hâdisesinin oluşu ticaretini yollara gidip gelmekle yapan ve geçimleri bu yüzden olan tüccarları koyu koyu düşündürmeğe başlamıştı.*** (C.S. Gürler 1939 s. 82). ※ ***Zevahiri kurtarmak lâzımdır. Her koca, karısının, her kadın kocasının sadakatsizlik esrarını tamamile koyu koyu bilse, ve yahut müsaadenizle söyleyeyim ki sezdiğini, bildiğini büsbütün dışarı vursa pek çok evler barklar gürül gürül yıkılır.*** (H.R. Gürpınar 1943m 87).

koyuk I, b. ***koyak*** I.

AD. **koyuk** II/**goyuk** 'koygun, derin' DS 2943. ※ ***Ben Şah Merdeni arayan. Benim derdim ġoyuḳdur. Dengimi bulamadım, benden unu ġaçurdula.*** (A. Caferoğlu 1951 s. 164).

AD. **koyuk koyuk** 'yanık yanık, dertli dertli' DS 294. ※ ***Şu derenin ardı oyuk, | Sular akar koyuk koyuk.*** (E.B. Şapolyo 1938 s. 90 no. 195; bir ninniden). ※※

EOsm. **koyul-** I/**kuyul** '(bir yere) akmak, dökülmek' TS 2684, Tezcan 2001 s. 69 < ***koy***- fi'ilinin passivum (edilgenlik) hâli, b. ***açıl-*** ⊡. ※ ***Ol balıḳlar kim 'aḳl ve tecribe döşegi üzerinde ḳademi s̱ābit idi, şoloḳ sā'at sıcradı, ol göle ḳoyulan sunuŋ yoḳarusına gitdi***. (A. Zajączkowski 1934 I, 27). ※ ***Meẕkür ırmaḳ Ferara şehrinüŋ öŋüne uġrar, ol şehirden beri beş yolda olur, gelür beş yėrde deŋize ḳoyulur.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 430). 'girmek, binmek; hücumla zabt etmek' TS 2684-85: ※ ***Bildi-kim Türk gelüb gendüleri ḳırsa gerekdür. Gemileri deŋiz kenārında ḥāżırdı, ḳoyulmaġa başladılar.*** (F. Giese 1929 s. 144). ※ ***Yüriyiş ėtdiler. Ṭarfatül-'ayn içinde ġāziler ḥiṣāra ḳoyuldılar.*** (a.e. s. 165).

koyul- II '(bir işe) girişmek, başlamak' < ***koyul-*** I. ※ ***O anda yerimden fırladım. Uzaktan uzağa takibe koyuldum. Hayli gittik. Tenha bir sokağa saptı.*** (S.M. Alus 1944 s. 30). ※ ***Baktığımı belli etmiyerek, başka tarafa bakar gibi yapıp göz kaydırarak, tetkike koyuldum.*** (a.e. s. 158).

koyul– III < ***ko-/koy-*** fiilinin passivum (edilgenlik) hâli, b. ***açıl–*** ⊡, krş. ***kon–***, (birincil ve ikincil şekil). ※ ***Aşçı dükkânı olduğundan kapısından içeri girilince insanın yüzüne fırın sıcaklığı ve yemek kokuları çarpıyordu. İki tarafına sedirler çekilmiş, ortaya iki tane uzun masa koyulmuştu.*** (Kemal Tahir 1955s s. 202). ※ ***Dört ayak üstüne koyulmuş olan kütük, bıçkının altında boğazı kesilmiş bir hayvan gibi hırlıyordu.*** (Kemal Tahir 1957k s. 357).

koyul– IV 'koyulaşmak (saç rengi hakkında) < koyu + ***–[ı]l–*** genişlemesi, b. ***açıl–*** ⊡. ※※

koyult– 'daha koyu hâle getirmek, artırmak' < ***koyul–*** IV fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli b. ***acıt–*** ⊡. ※ ***Eyvah, asansör üçüncü katı geçiyor. Siz de pek koyulttunuz muhabbeti!*** (R. Bilginer 1965 s. 12). ※ ***Koridora çıkınca adımlarını hızlandırıyor, sonra koşmaya başlıyor. Belli ki doktor da mutsuzluğunu giderememiş ya da mutsuzluğunu gidermek için doktora gelenler bile onun mutsuzluğunu koyultuyorlar.*** (M. Mungan 1996 s. 405–406).

koyun I b.m. (davar), Dativus ***koyuna*** < ETk. ***ḳoŋ*** a.m. Clauson 1972 s. 631. ※ ***Kasap dükkanlarında sığır, koyun, kuzu, asım asım her cinsten et dolu.*** (H.R. Gürpınar 1933ş s. 23). ※ ***Bir ağaç gölgesinde bin koyun otlar a...*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 164). ***koyun ala gözlü/ koyun gözlü*** 'açık elâ gözlü' TS 2685–86: ※ ***Ol sürmeli ḳoyun ala gözlü ḳuzularuŋ | Ol şūḫ içinde pāyına yüz sürmelisidür.*** (Ẕātī 1967 I, 254). ※ ***Bir ḳoyun ala gözlü dilberdür ki cihān aŋa mübtelādur.*** (Yaḥyā Beg 1977 s. 263). ***koyun eri*** 'koyun çobanı' TS 2685: ※ ***Süt mevsiminde ḳoyun eri ve ġayrı şehre süt getürüb maḥalle maḥalle satub...*** (Ö.L. Barkan 1942 [1502] II, 38). ***bir koyundan iki deri çıkar–*** 'tamahkârlık göstermek, açgözlülük etmek': ※ ***Bir kaç apartman daha yaptırmak, bankadaki kasalarına milyonlar eklemek sevdasına kapılan bizim patron, bir koyundan iki deri çıkaracağım diye uğraşıyor.*** (Reşat Enis 1945 s. 6). ***koyun gözü*** 'bir çiçek ismi, papatya' DS 2944, I. Hauenschild 1989 no. 291: ※ ***Güneş Tozak kırına kocaman bir ateş dağı gibi çöktü. Tacları gonca iken solmuş gelingüvey otları, kuşekmekleri, çobançantaları, koyungözleri tamtakır kurumuşlardı.*** (F. Baykurt 1967 s. 11).

koyun II b.m. (göğüs; yatarken kucaklama), dativus ***koyna*** < ETk. ****ḳōŋ*** a.m. Clauson 1972 s. 631. ※ ***Āyā üzerümde dünyālıḳdan nesne var mı dėyü köhne nlmtenlnüŋ ḳoyunın yoḳlayub on iki filori buldı.*** ('Alī 'Azīz 1268 s. 228). ※ ***Evlerde uyuyanlar, ipekler içinde uyuyanlar, kadın koynunda uyuyanlar, soba başında kıvrılmış bobller de var. Lastikten kemikleri, topları var.*** (S.F. Abasıyanık 1954a s. 10). ***koynuna gir–*** '(biriyle) yatmak, sevişmek': ※ ***Füsünger͜ hāmem aŋa yazmasa boyunca şīrīnlük, | Güzeller ḳoynına girmezdi dīvān-ı şeker-pāşum.*** (Ẕātī 1970 II, 391). AD. ***koyun koltuk*** 'iç cepler' [krş. Az. Tk. ġoyun ġoltuġ, ms. ***Bunun ġoyun-ġoltuğunu a̱htarıŋ! Bu casusl*** (Ġaçaġ Nebi 1981 s. 81)]: ※ ***Aslan gibi oğul koynu koltuğu para doludur şimdi? Öyle mi oğul? Saklama!*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 82). ***(biriyle) koyun koyuna yat–*** 'aynı yatakta yatmak; (mecazî manada) çok yakın olmak': ※ ***Ölümle koyun koyuna yatardı. Ölümle yakından dosttu.*** (F. Baysal 1944 s. 3). ※ ***Hayvan ekmek verdikçe bize daha çok ısındı. Beraber koyun koyuna yatıyorduk. Ne anlatırsak, bütün dertlerimizi dinliyordu.*** (a.e. s. 140–141). ***koyun sa'atı*** 'cep saati' Meninski 1680 II, 2517. ※※

koyun– 'dökünmek' TS 2686 < ***koy–*** fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli, b. ***acın–*** II ⊡. ※ ***Geçüben oturdı ḳurna yanına, | Bir iki tās su ḳoyundı tenine.*** TS'de verilen misal.

koyungözü, b. ***koyun*** I.

EOsm. **koyur–** 'tesir ettirmek' TS 2686 < ***ko–/koy–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli mi? Krş. ***koydur–.*** ※※ ***diş koyur–*** 'diş geçirmek, baş etmek, üstün gelmek': ※ ***Diş ḳoyurmaz aŋa emīr u vezīr.*** (Ferec 855/1451 v. 105a). ※ ***Müzenüŋ kebkebin öpsem ḋedüm ol şāh ḋedi: | "Ol demür leblebidür, kimse ḳoyurmaz aŋa diş."*** (Ẕātī 1970 II, 98).

koyuver–, b. ***ḳoyı vėr–***.

koyuvert–/AD. **gört–** 'koyuvermek, salıvermek' < ***koyuver–*** fiilinin kuvvetlendirici causativum (ettirgenlik) hâli, b. ***açtır–*** ⊡. ※ ***Bu zata ufacık bir retuş yaptım: Bağa gözlüklerini altın çerçeveli bir kelebek gözlükle değiştirdim. Şapkasının yerine, kulaklara kadar geçen bir fes oturttum. Bir de çember sakal koyuverttim.*** (Vâ–Nû, Akşam Gaz. 26. I. 1944). ※ ***Cėreniŋ ardından atı sürdü, ġuşu ġörtdu. Cėren ancaḳ gendi gendi zor güc-ile çadıra atdı.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 231–232). ※ ***Amān ġızım, ėykilerim bu ġuşu öldürmemişsiŋ, bu ġuş bir padişah evladınıŋ olmasa ayaḫlarında elmas, gehavır daḫılı olur-mu hėç? Ġört bu ġuşu, gėssin!" dėdi.*** (a.e. s. 232).

koyver–, b. ***ḳoyı vėr–***.

koz I, b. ***kor*** I.

AD. **koz** II 'ceviz' TS 2686, A. Zajączkowski 1937 II, 90 < ETk. ***ḳoz*** a.m. Clauson 1972 s. 680, < EFa. ***gawz*** a.m. H. Eren 1999 s. 680; aynı Fa. kelimeden Ar. üzerinden Tk. ***ceviz*** a.m. ※ ***Biz bunda bir sermāyecuḳ issi olavuz dėyü geldük. Bunda ḳoz deŋlü, kiras deŋlü incüle olur, anları bulalum!*** (Ferec 855/1451 v. 227a). ***kozhelva/kozhelvası*** 'ceviz ve şekerle yapılan bir çeşit tatlı': ※ ***İhtiyar koz helvacı günün her saatinde mevcuttur. Köprüden her geçen onu bir gölge altında, ayakta veya çömelmiş görür.*** (O. Akbal 1946 s. 55). ***koz kır–*** 'hata yapmak, uygunsuz iş çevirmek' (belki iskambil oyunundan alınmış bir tabir, b. H. Kodaman 1944 s. 88), krş. ***fındık kır–*** a.m.: ※ ***Ben Muḥsinle ne ḳozlar kırdığıŋızı olduğu gibi gider, Südi'ye aŋlatıveririm; artıḳ üst ṭarafına ḳarışmam.*** (E.E. Talu 1928 s. 330). ***kozunu paylaşmak*** 'aralarındaki anlaşmazlığı zora başvurarak halletmek': ※ ***Benim, yalŋız başıma dolaşdığım yerlerde gözükeceklerdir. O zamān ḳozumuzu pāy ederiz.*** (M. Yesari 1928 s. 101). ※ ***O kokmuş kaltak nerede? Önceden onunla kozumu paylaşacağım; sonra sıra Kandilzadenin!*** (S.M. Alus 1934 s. 347–348). ***koz ver–*** '(istemeyerek) imkân tanımak, elverişli durum sağlamak': ※ ***Her şey o kadar açık ki. Belki de morgdan beri beni izliyordu. Ben aşağıda madamın yanındayken yukarı çıkmış olmalı. Canım sıkılıyor. Ama da yine de bildiklerinden o kadar emin olduğunu sanmıyorum. Boş atıp dolu tutmak istiyor. Buraya gelmem çok kötü oldu, iyi bir koz verdim ona.*** (A. Ümit 1996 s. 36).

koz III (kâğıt oyunlarında) 'diğer kâğıtları alabilen kâğıt' < ***koz*** I; belki bazı takımlarda bu kâğıtta cevize benzeyen bir işaret bulunduğundan. Belki yukardaki ***koz ver–***, ***koz*** II'ye gelmeli! ※※

AD. **koz** IV/**goz**/**guz** 'kuzu ahırı' DS 2944, ZTS 123 < krş. Az. Tk. ***küz*** 'kuzu ağılı', Kürt. ***kuz*** a.m. Jaba–Justi 349, Tietze 1982z no. 162. ※※

koza 'bazı bitkilerin tohum kapsülü; ipek böceklerinin büründüğü kapsül' < Fa. ***göza*** a.m. H. Eren 1999 s. 255. ※ ***Çırçır dairesi, tohumlu pamuğun tohum ve koza kabuğundan ayrılma işinin yapıldığı yerdi.*** (Orhan Kemal 1954 s. 43).

AD. **kozak** I 'tanesi alınmış mısır koçanı' DS 2945. ※ ***Varsın ekmekler mısır kozağından bazlama olsun, gene de adı ekmektir ya!*** (R. Ilgaz 1946 s. 179).

AD. **kozak** II/**kozalak** 'meşe vs. bitkilerin meyvesi' DS 2945, Meninski 1680 II, 3793 < Fa. ***ġoza/ġüja*** 'cotton-pod or nut, the bud of a flower', Steingass 1930 s. 898; kelimenin yayını için b. M. Räsänen 1969 s. 285. ※ ***Zeytin dersen, hem hâşâ mln huzur eşek zeytini, hem de kazık kesilmiş, mazı kozalaklarına dönmüş.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 24.I.1945). ※ ***Çamların tek dalı oynamıyor, ancak kozalakların, çocukların sokakta patlattıkları çıtırpıtırları çağrıştıran çıtırtılı seslerle açıldıkları işitiliyordu.*** (A. Ağaoğlu 1981y s. 216). Mecazî manada 'işe yaramaz, aylak (kimse)': ※ ***Ḳozaḳ başlu kişiler İş başarmaz, | Ḳozalaḳ kimse boşdur, iş başarmaz.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 s. 301 no. 4559). ※ ***Hele utanmaz! Elin çaptan düşmüş kozalağını bana erkek niyetine yutturacaksın, öyle ya?*** (Kemal Tahir 1957r s. 154).

AD. **koza-lebblyh** 'oyun aleti olarak ***lebbiyh*** denilen düz taşların ve ***koza*** denilen büyükbaş hayvan toynağının kullanıldığı oyun' E. Gemalmaz 1978 III, 204 < Erm. (diyal.) ***lep'*** 'flat smooth stone' vs. R. Dankoff 1995 no. 201. ※※

AD. **kozangel koy-** 'aldatmak, hile, oyun yapmak' K. Emiroğlu 1989 s. 160–161 < Yun. ***κοτζαγκέλειν*** (kutzangélin) a.m. Ch. Tzitzilis 1994 s. 199. ※※

AD. **kozeftera** 'bir tür eğrelti otu' K. Emiroğlu 1989 s. 161 < ****κοτζοφτέρη*** (kotzoftéri) 'Wurmfarn' [***κοτζός*** (kotzós) 'topal' ve ***φτέρη*** (ftéri) 'eğrelti otu'] Ch. Tzitzilis 1990 s. 196. ※※

kozlaç, b. ***kuzlacı***.

kozmorama 'bir çeşit projeksiyon cihazı' < Fr. ***cosmorama*** a.m. Le Robert 1986 II, 673. YTEA 1974 I, 1118 [1258/1842]. ※※

kozmos 'kâinat, evren' < EYun. ***κόσμος*** (kósmos). ※ ***Kızıma en doğru yanıtı vermellydlm kl, o dünyayı öğrenmeye en genelinden, kozmostan başlasındı.*** (A. Ümit t.y. s. 102).

AD. köbelek, b. ***göbelek***.

köbri /BSTTk. **köprü** 'iki yakayı birbirine bağlayan yapı' < ETk. ***köprüg*** a.m. Clauson 1972 s. 690. G. Doerfer 1967 III, no. 1623, Clauson 1972 s. ve H. Eren 1999 s. 258–259'e göre Tk. ***köpür-*** 'şişirmek' fiilinden, fakat semantiği henüz izah edilmemiştir. ※ ***Bu dükeli kāmurānlıġ-ile bir ferzend-i dilbend-i müfażżal-i muḳbili eline girmedügine melül idi. Dervīşlere ṣadaḳa vėrürdl, köbriyler, ribāṭlar, mescidler, ʿimāretler ėderdi. Ḥaḳ taʿālā aŋa bunca intiẓārdan ṣoŋra bir necīb oğul rüzī ḳıldı.*** (Ferec 855/1451 v. 127b). ※ ***ʿĀḳıbet cümlesi bu sarāydan göcdiler, bu cihān-ı ʿāriyetī köprüsinden gecdiler.*** (a.e. v. 141b). ※ ***Ol poġazdan gemiler geçer. Meẕkür boġazuŋ üzerinde ḳalʿa Rüm ėline geçmege bir aşma köbrisi vardur. Ḳaçan-ki gemi geçer ol köbriyi ḳaldırub aşa ḳorlar. Gemi geçicek gėrü yėrine indirirler.***

Meẕkür köprinüŋ altında olan boġazdan ġayrı Rüm ėli ṭarafında iki yėrde boġazlar var. (Pīrī Re'īs 1935 s. 323). ***köprü döşe-/köprü kur-*** 'köprü bina etmek': ※ ***Iġrıbozuŋ üzerine düşdiler. Iġrıbozuŋ öŋine bir köprü döşediler.*** (F. Giese 1929 s. 164). ※ ***Beğ! Düşmen çadırlarını yıḳmaġa başladı. Gece Ṭunaya köprisini ḳurmuş.‿her ṭarafdan çekiliyor.*** (Nāmıḳ Kemāl 1307 s. 119).

köbüt, b. ***göbüt***.

köçek I 'kadın kılığına girip oynayan erkek' < Fa. ***küçak*** 'küçük, genç; çocuk' (?). ※ ***Enişte: "Şimdi müjdeyi vermeğe gidiyorum; yarın akşam da imam efendi buyurur!" der demez, köçek oyunu oynar gibi, zıplıya zıplıya dışarıya koştu.*** (S.M. Alus 1933p s. 220). ※ ***O sırada yukarıdan aşağı doğru gelen Demokrat bir balıkçı: "Haydar ağabey, bu akşam sendeniz!" dedi. Haydar gülümsedi: "Olur. Bir de çengi tutun!" dedi. Muhtar çay fincanına iki parmak rakı koydu, bir hamlede içti. "Çengi de tutun, köçek de,"dedi, "Allah büyük!"*** (F. Arıt 1957 s. 95–96).

köçek II, b. ***kûçek***.

AD. **köde** 'kısa boylu, tıknaz (kimse)' DS 2897, 2947 < Fa. ***kōtāh/kotah*** 'kısa'. ※ ***Bir aralıḳ: "Küççük bacik Köde Fadime" diye ancaḳ iki buçuḳ yaşlarında bir ḳız çocuġunu Ṣāliḥe taḳdīm ve bir beşiğin örtüsünü ḳaldırub "Bu da ḳızdır..."*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 184).

AD. **ködez**, b. ***kodes*** I.

AD. **ködün**, b. ***köftün***.

AD. **köfene**, b. ***kofana***.

köfte I b.m. (et yemeği) Meninski 1680 III, 4084 < Fa. ***kōfta*** a.m. ※ ***Emekli olmama üç yıl vardı, yeni gelen bir memur... Memur değil, Hızır... Hızır da değil, daha ötesi, yanıp tutuştuğum yıllar yılı birinin ağzından duymak istediğim sözcüğü söyleyiverdi bana, hem de dolu dolu, hem de o köfte ağzıyla "Baba!" dedi. Evet evet bana "baba" dedi: "Baba, acemiyim, şu formu nasıl dolduracaktım?"*** (M. İzgü 1993 s. 31).

AD. **köfte** II, b. ***köftü***.

köftehor/küftẹhür 'tatlıya düşkün, tatlı seven' Meninski 1680 III, 3981, BSTTk.nde '(sevgi ile karışık azarlama sözü) yaramaz, çapkın' anlamlarında da kullanılır. < Fa. ***kōfta-̮hʷār*** [***kōfta*** 'sıkılmış'+‿***hʷār*** 'yiyen' krş. ***berşhar.***] 'a cuckold' F. Steingass 1930 s. 1063, ※ ***Pādişāh aŋa böyle cevāb vėrdi kim: "Bre hāy ebleh köftẹhür! Zekāt ve ṣadaḳa‿hōd fuḳarānuŋdur. Zekāt yėmege mi müsteḥaḳḳım ^*** 1929 s. 194). ※ ***Cevdet efendi, fesini öne iterek ve ensesini kaşıyarak söylüyordu: "Köftehorun dünya umurunda değil yahu! Yesin, içsin, eğlensin; karşısında âlemin bayıldığı aktris gibi karı. Yarın şubeye çağırdıkları vakit aklı başına gelecek, şapa oturacak amma geçti Bolunun pazarı.*** (S.M. Alus 1934 s. 62).

⊡ Fa.‿***hʷurdan*** 'yemek, içmek' fiilinin şimdiki zaman kipi olan ***-̮hʷār (-̮hʷāra***) bileşik isimler yapar. Osm.da ***–har / –hor*** diye okunan bu parça sonuna eklendiği kelimelere 'yiyen, içen' manası yükler, örn. Fa. ***cīfa-̮hʷār*** (Osm. ***cifehar***) 'leş yiyen, leş ile beslenen' ya da ***may-̮hʷār (-̮hʷāra)*** (EOsm. ***meyhwāre***) 'şarap içen, sarhoş'.

Örneklerin çoğunda 'yiyen, içen' anlamında olan *-ḫʷâr* unsuru, asıl anlamıyla değil de mecazî anlamda kullanılır, *ḥarâm-ḫʷâr* 'haram yiyen; yâni, kendisi için helâl olmayan para ile geçinen' örneğindeki gibi. Sözlükteki örnekler şunlardır: ***berşhar, gamhor*** 'gam yiyen; yâni, üzüntü çeken', ***haramhar / haramhor, hunhar / hunhor*** 'kan içen; yâni, kana susamış (biri), gaddar', ***köftehor / küftẹhür, mevaclbhoran, meẖhwâre*** (b. ***humar*** maddesinde). 'Miras yiyen; yâni, varis, mirasçı' anlamındaki Fa. ***mīrâs-ḫʷâr(a)*** (b. ***mlrashor/mlras-hovare;*** EOsm. ***miyrâs-hwâre*** b. ***dirl*** maddesinde) sözcüğünün küçük bir anlam kaymasına uğramış bir Tr. ödünçleme alıntısı (calque) da var: ***mirasyedi*** 'kendisine kalan büyük bir mirasla çalışıp çabalamadan mal, mülk sahibi olan kimse'.

AD. **köfter** 'üzüm şırasıyla nişasta kaynatılarak yapılan ve dilim dilim kesilerek kurutulan bir çeşit tatlı, pestil' DS 2949, TS 2691 < Fa. ***köftar*** 'sauce made of plums and grapes', fakat Ch. Tzitzilis 1987g no. 225'e göre Yun. ***κοπτάριον*** (koptárion) 'bir çeşit ızgara köftesi' kelimesinden, krş. ***köftü***. ※ ***Köfterüŋ batmanı ylglrmi sekiz aḳçaya olsa iki yüz yiglrml beş dirhem bir aḳçaya ola ve bestilüŋ batmanı yigirmi beş aḳçaya olıcaḳ lkl yüz elll dirhem bir aḳçaya ola.*** (Ö.L. Barkan 1942 II, 25).

köfteruz/kofteruz (gemicilik terimlerinden) 'kalafatçıların armuz sökmekte, kesmekte, açmakta kullandıkları alet' L. Gürçay 1943 s. 255 < Yun. ***κοφτερός*** (kofterós) 'keskin' Kahane–Tietze 1958 no. 794. ※※

AD. **köftü/köfte II** 'üzüm şırasıyla nişasta kaynatılarak yapılan bir çeşit tatlı, pestil' < Yun. (diyal.) ***κοπτή*** (koptí) 'aus zerstoßenen Sesamsamen hergestellter Kuchen' Ch. Tzitzilis 1987g no. 227. Krş. ***köfter***. ※※

AD. **köftün/ködün** 'hayvanlara yem olarak verilen, yağı alınmış tohum posası' DS 2948 < Erm. ***kopton*** 'cake of bran and oil for cattle' R. Dankoff 1995 no. 380. ※ ***Ağzında bir tane diş kalmadı. Ekmek içi bulamadığım akşamlar hayvanlara köftün, kepek ıslatır gibi kabukları suda ıslatıp ta öyle yedirlyorum, insan hali, ev hali bu.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 19).

AD. **köfün** 'büyük sepet, küfe' DS 2949 < Yun. ***κοφίνι*** (kofíni) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 262 ※ ***Belediye çavuşu alışkanlıkla: "Köfünlerde ne var lan? Yiyecek bir şey mi götürüyorsun?" diye sordu.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 70). ※ ***Marağ etme, ben Dürüyü köfünün içine koydurup kaldıracam senln evden.*** (F. Baykurt 1971t s. 291).

köheylân, b. ***küheylân***.

AD. **köhi** 'güneş görmeyen yer' DS 2950 < Fa. ***köhī*** 'mountainous'. ※※

köhne 'eski' < Fa. ***kuhna*** a.m. ※ ***Āyâ üzerümde dünyâlıḳdan nesne var mı dėyü köhne nlmtenlnüŋ ḳoyunın yoḳlayub on iki filori buldı.*** ('Alī 'Azīz 1268 s. 228). ※ ***Sapa, köhne yerler, öğrencilerin sıklıkla gittiği küçük barlarda ne bulacağımı umuyordum ki?*** (Z. Ankara 1991 s. 155). ***köhne bahar*** 'son bahar': ※ ***"Niçe"nin fikrince Avrupâ vaḫīm ṣūretde hastadır; her ṭarafda 'alâ'im-i tedennī görünüyor; medenīyet-'i*** (metinde ***medenī***') ***ḥâżır kelâl u melâl içinde yuvarlanmaḳda. 'Ālem-i medenīyetiŋ köhne bahârındayız.*** (Cenāb Şehābeddīn 1335 s. 209).

köhne- 'eskimek, yıpranmak, takattan düşmek' < ***köhne***, yâni başka bir dilden alınma bir isimden genişlemesiz fiil yapılmış, başka misaller var

mı? ※ ***Maḥabbetüm n–ola ḍurduḳca vėrse sīneye tāb, | Ziyāde neş'e vėrür köhnedükce bāde–i nāb.*** (Nev'ī 1977 s. 240). ※ ***Tek tek, dura dura çıktığı basamakların köhnemiş tahtaları her ayak koyuşunda gıcırdar gene.*** (M. Seyda 1958 s. 47). ※ ***Doğru, seninle uğraşamaz artık. Yetmişini geçeli çöktü birdenbire. "Yaşlanmak başka, köhnemek başka!" diye avunuyor. Oysa köhnedi Nilüfer, farkında değil. Eskisi gibi bağırmıyor, çağırmıyor, kızmıyor.*** (Peride Celal 1991 s. 43).

kök b.m. (bitkilerin yer altındaki kısmı) < ETk. ***kök*** a.m. Clauson 1972 s. 708. Mecazî manada 'bir şeyin en dibi veya kaynağı': ※ ***Bu temelleri kökünden yıkılası eve, hesap kitap için uğradım ve bu kepazelikleri gördüm. Ne ev işlettiğinden haberim var, ne de pay aldığından.*** (S.M. Alus 1934 s. 350). ※ ***Bu cıbıl karıyla on üç yıldır nefsimi körletiyorum ben. On üç yılda altı çocuk doğurdu, altısı da yaşadı. İki de önceden vardı, sekiz. Yekûn toplam on boğaz. Köküne bereket!*** (F. Baykurt 1971c s. 381). ※ ***Geçenlerde bir gün evvelce yanında kâhyalık ettiğim bir hamfendiye tesadüf ettim. Ama bu dediğim halis muhlis köküne kadar hamfendidir.*** (İsmail Galib 1932mb s. 7). ***kökünden ḳaldır–/kökünden kes– 'tümüyle yok etmek':*** ※ ***Şāhīn efendi uzun uzun düşündükden ṣoŋra bir ḳarār verdi: Muṭlaḳā bir şey bulmaḳ, bu dedi–ḳoduları kökünden ḳaldırmaḳ mümkin değilse bile ḳuvvet ve şiddetlerini ḳırmaḳ lāzımdı.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 173–174). ※ ***Yalnız kininle olmaz. Yemeklerde yarım kahve filcanı şarap içirin. Sıtma krizlerini derhal önler; beş on günün içinde kökünden keser.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 4.XI.1943). ***köküne kıran gir–*** 'tamamıyla yok olmak': ※ ***Ertesi sabah bahçede dolaşırken bir de ne görsün? Kirazların, kayısıların, eriklerin sanki köküne kıran girmiş; bugün yarın toplanıp reçelleri, şurupları yapılacak olan vişneler, frenk üzümleri boydan boya yolunmuş.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 26,II,1942). ***kök salmış*** 'çok alışılmış, alışkanlık hâline gelmiş': ※ ***Yani diyeceğim şu ki en kök salmış iptilālardan bile bıkılıp arada mayna verilir, fakat bıldırcın avından bir türlü usanılmaz, düşkünlük arttıkça artardı.*** (S.M. Alus 1944 s. 137). ***kök söktür–*** 'çok zor bir iş yaptırmak: ※ ***Benim dediğim, üç beş yaşındaki hali. Kök söktürdü bize, sana da, bana da!*** (M. Seyda 1969 s. 85). ※ ***Oysa anneanne yaşamın zorluklarını büyük bir vurdumduymazlıkla karşıladı, garip bir bencillikle kişiliğini koruyarak çevresine kök söktürdü.*** (T. Uyar 1985 s. 111).

Osm. **köke/göge** 'eski zaman gemi tiplerinden biri' TS 1724–26 < İt. ***cocca*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 202. (birçok eski misal ile). ※ ***Cem' olub ruhbān bulurdı bir göke, | Yelkeni ėrmiş ola ṣudan göge.*** (Firdevsī–i Rūmī 1980 s. 53).

AD. **köken** I 'kavun, karpuz, kabak gibi bitkilerin toprak üstünde yayılan dalları' DS 2951–52, TS 2691 < ***kök*** + ***-en*** küçültme eki, H. Eren 1999 s. 256. (Acaba bitki adlarında sık rastlanan +***gen*** eki ile türemiş olamaz mı? Öyleyse ***kök***+ –***gen*** > ***kökken*** > ünsüz tekleşmesiyle ***köken***. [Editörün notu]). ※※

köken II (mecazî manada) 'bir şeyin çıktığı, dayandığı temel, menşe' < ***köken*** I veya, J. Redhouse 1990 s. 1599'da denildiği gibi, ***köy-kend*** krasis'inden. (İkinci açıklama teklifi anlam açısından kabul edilebilir değildir. [Editörün notu]). ※ ***Kökeninde büyümüş gül gibi nāzüklük ile, | Germ u serdin ne bilür ġonca daḫi bu çemenüŋ?*** (Ṣābit, b. TS 2691).

※ ***"Ne oluyor?" deye sordum. Bu işlerin kökeninde alışmış karı, bana karşı idare etti: "Biri biraz fazla içti de…*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 289).

Osm. **kökenci** 'tulumbacılarda, tulumbayı taşıyan kimselere denirdi' H. Ritter 1924 I, 44–45. **< *köken*** I'den mecazî (tulumbaya bağlanan hortumun kökene benzetilmesi dolayısıyla. [Editörün notu]). ※※

AD. **kök köcek/kök köçek** 'bütün kökü' < ***kök*** + ***kök*** + küçültme eki –***cek*** 'kökcük' b. ***artucak*** ⊡. Krş. ***kök kömeç***. ※ ***Dirbo, öğleye kadar yarısını bitirmiş, akşama kadar da kökünü köceğini bitirmiş güzelcenek.*** (M. Tuğrul 1946 s. 16). ※ ***Varsın daha domatesler de kızarmamış bulunsunlar, ne çıkar? Pencerelerin önünde gerili sırıklar ne güne duruyorlar? Köklyle köçeğiyle getirip onlara asmak zor iş mi?*** (M. Makal 1954 s. 30).

AD. **kök kömeç** 'bütün kökü' **<** ***kök*** ve ***kömeç*** II kelimelerinden yapılmış alliteratif (aliterasyonlu) terkip. Krş. ***kök köcek.*** ※ ***Öyle bir nar ağacı olmuş olsaydı ovada, çoktan kökünü kömecini, yaprağını, dalını torlar toplar giderdi başka yerlere, başka dünyalara.*** (Yaşar Kemal 1993h s. 106).

AD. **kök köyrek** '??' **<** ***kök*** ve ***köğrek*** 'ilkbaharda dağlarda biten, 1–2 metre uzunluğunda, göbeği kuruyunca dik ve mantar gibi olan bir çeşit bitki' DS 2950, krş. ***gövrek/körek*** 'Conium maculatum' I. Hauenschild 1989 no. 344 (?). ※ ***Māradan çıhıp bir şosa yolu üzerine çıhıp iki yolcu şeherden köyne giderken, gene bir köylüleri çērek sāt gėriden gelirken, bir arabalıh tut–ācını çekip kökünden köyreyinden ġopardıp iki yolcuya vurup, öldürüp gėriki yolcu köylülerinin ölmesini gördüğünden, şehere gelip candarmıya, "Felenca yolu bir dā adamiynen bir arslan kesmişler, arhadaşlarımı öldürdüler."*** (A. Caferoğlu 1944 s. 11).

kökle– '(bir ağacı veya başka bir bitkiyi) kökü ile beraber topraktan çıkarmak' ※ ***Adam daha böyle böyle etmeden yarımca kavağı kökleyip yürümüş.*** (U. Günay 1975 s. 283). ※ ***Babam, meşeliği köklemiş de açmış o tarlayı. Bizim tarlayla komşunun tarlasının ara yerine bir kaç ak taş dizmişler ki sınır belli olsun. İlkyaz gelende babamla o komşu sabah erkenden kalkmak için birbirleriyle yarışırlarmış, hangisi erken kalkar da o ak taşları komşusunun tarlasının içine taşırsa kendi tarlasını genişletmiş olacak.*** (A. Nesin 1988 s. 55).

köklü 'sağlam' **< *kök* + *-lü*** ※ ***O zeki bir adamdır, Yazınsal bilgisi de köklüdür, betonarmedir.*** (S. Birsel 1995 s. 46).

köknar, b. ***kuknār***.

AD. **kökneç/kognoc'** 'peştemal, önlük' DS 2953 < BatıErm. ***koknots'***/Erm. ***gognots'*** 'önlük' U. Bläsing 1992 no. 74; R. Dankoff 1995 no. 107. ※※

kökre–/gükre–/BSTTk. **kükre–** '(arslan gibi) bağırmak, bağırmak (aslan hakkında)' DS 2216 (A. Zajączkowski 1937 II, 87 < ETk. ***kökre–*** a.m. Clauson 1972 s. 713 [***kök*** 'gök' + ses taklidi fiillerde bâzen kullanılan ***-re–*** genişlemesi, b. çokra– ⊡]. ※ ***İş–bu kökreyen şol ṭamudurur ki yalanlar anı kāfir olanlar.*** (A. Zajączkowski 1937 II, 59). ※ ***Ḳaçan-ki göre anarı ıraḳ yėrden, işideler anuŋ-çün ḳaḳımaḳ daḫı kökremek ṭamudan…*** (A. Zajączkowski 1937 II, 47). ※ ***Çün-ki paşaya ėrişdi bu ḫaber, | Kükredi dīn pīşesinden şīr-i ner.*** (Enverī 1928 s. 41). ※

Topaç, şimdi de başlamasın mı kökremeğe... (S.M. Alus 1933p s. 123).

AD. **köküç/küyüş** 'bir çeşit oyun veya spor; bir çeşit çelik çomak oyunu' DS 3056 < ?? ※ ***Çocuklar bir gübreliğin üstünde köküç oynuyorlardı.*** (Yaşar Kemal 1955i I, 21). ※ ***Birkaç çocukla arkadaş oldu. Köküç oynadı. Üstüne köküç oynayan çıkmadı.*** (a.y.).

AD. **kökür** 'süzgeç, kevgir' DS 2953 < Fa. ***kaf-gīr*** a.m. Tietze 1982z no. 163. ※※

AD. **köküs** 'su akımı göz önüne alınarak tarlalar içinde yapılan bölmeler' DS 2953 < belki Alm. ***Kuxe/Kux*** 'maden hissesi' ve ondan Çek. ***kukus*** a.m. F. Kraelitz 1921 s. 73; Alman madencilerinin Balkan madenlerinde oynadıkları rol için b. R. Anhegger 1943. ※※

köle döğen, b. ***küldöken***.

kölek, b. ***külek*** II.

kölemen 'asker olarak Mısıra satılmış köle' < ***köle*** + kökteki isme benzerlik anlamı kazandıran ***-men*** eki, b. ***evcimen*** ⊡. ※ ***Baʿżısı köle ḳısmınuŋ ehl-i keyfi, söze geldükce dörpi dillülerüŋ keskin seyfi, daḳāyıḳ-ı ʿāleme vāḳıf geçinür kölemenlerdür.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 108).

AD. **kölemez**, b. ***göremez***.

AD. **köleter** 'ip eğirmeye yarayan kirman' DS 2954 < Yun. (diyal.) ***κλωθάρα*** (klöṯára) 'bir çeşit iğ' Tietze 1955 no. 131. ※※

kölge, b. ***gölge***.

AD. **kölle**, b. ***koliva***.

AD. **kölük** (koyun), b. ***kolik***.

AD. **kölür**, b. ***külür*** II.

AD. **köm**, b. ***gom***.

AD. **kömbe** 'iki saç arasında ya da külde pişirilen mayasız ekmek' DS 2955-56 < ?? ※ ***Yukarda filenin üzerindeki kocaman tahta bavulunu güçlükle aşağıya indirdi. Açtı, üç çıkın çıkardı içinden. Birer birer açmaya başladı çıkınları. Birinden peynir, birinden kömbe, birinden kuru incir çıkardı.*** (C. Yörük 1953 s. 125).

AD. **köme/küme** I 'cevizli sucuk' DS 2956 < ?? ※ ***Sütanası olurum Selvihan'a. Bir yanımda o, bir yanımda Haydar, memelerime asıldılar sekiz ay. O günler iyi bakıldım Beyin konağında. Çok pekmezlerini, kümelerini yedim, çok şerbetlerini içtim, sütüm olsun diye.*** (O. Arayıcı 1979 s. 39).

kömeç I ve II, b. ***gömeç*** I ve II.

AD. **kömek** 'yardım' DS 2956-57 < Çağ. ***kömāk*** 'yardımcı kıt'a' M. Räsänen 1969 s. 289, krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1645. (Kelime Az. Tk.nde de kömek olarak bulunur. Bu yüzden Çağ.dan alındığını kabul etmek gerekli değildir. [Editörün notu]). ※※

AD. **kömeli** 'toplu, bir araya toplanmış; yığılmış, kalabalık' TS 2691. ※ ***Okumayı yazmayı sökmüş, hesabı kuvvetli bir çocuğun babası çok istiyordu ama nasıl? Okumak dediğin şeherliye vergi. Kömeli köy-***

lerin çocuklarına vergi. Bizim Garadaş bir avuç. (F. Baykurt 1961ı s. 46).

Osm. **kömi**, b. ***komi*** I.

kömsele– ‹özensiz iş yapmak; etrafı dağıtmak› DS 2956 < ?? ※ ***Bunları diyom, gine sen iyisini bilin a, bir yerlere kömselesek? Şu on yaşında, şu dokuz.*** (M.Makal 1960 s. 38).

kömür b.m. (malum yakıt) < ETk. ***kömür*** a.m. Clauson 1972 s. 723, krş. H. Eren 1999 s. 256–257 (Türkiye Türkçesinde yalnız ***kömür*** şekli kullanıldığı için kelimenin aslı ***köm–*** + ek mi, yoksa ***köy–*** + ek mi olduğu meselesi üzerinde durmuyoruz). ※ ***Bu deneyim yaşanmış olamaz. Hem de "duru mavi bir günde" Yüzyıl sonunun pis dumanlarıyla dolu gökyüzü, kömür ve kükürt tanecikleri, egzos gazları, sanayi atıkları. Yağmur bile zifir gibi.*** (E. Atasü 1996 s. 277). ***kömür çarpması*** 'iyi yanmayan kömürden çıkan karbon oksidi ile zehirlenme': ※ ***Ortada, içi tepeleme ateş dolu bir sarı mangal duruyordu. Hastayı kömür çarpmasın diye, ateşin kenarına gömülen limon kabuğu, odada baş ağrıtıcı bir hava yapmıştı***. (E.E. Talu 1935 s. 60).

kömürcün 'bir kuş cinsi' < ***kömür*** + kuş isimlerinde görülen ***–cin/–çin*** vs. eki, krş. ***balıkçın*** ⊡. ※ ***İçlerinden elebaşlıları olduğu anlaşılan biri kocaman kafesteki yeni tutulan bütün kuşları yegân yegân tetkik ettikten sonra arkadaşlarına izahat verdi: Bir tane kenesetli var, ötekilerin yarısı nafile, dört tanesi dişi, ikisi de kömürcün.*** (O.C. Kaygılı 2003 s. 291).

kömürden– 'homurdanmak' TS 2691–92 < ses taklidi fiillerden, b. çat I. ※※

AD. **kömüş** 'manda' DS 2957–58, TS 2692 < Kürt. ***gawmiş*** Jaba–Justi 1879 s. 356 < Fa. ***gāwmēş*** a.m. ※ ***Be kişi. Hey ne turfa iş ėtdüŋ, | İşüŋ altun iken gümlş ėtdün, | Getürüb on iki yaşar tanayı | Geçürüb yėrüŋe kömlş ėtdüŋ.*** (Tursun Beg 1977 s. 35). ※ ***Bohçacı Ayşe öyle bir kadındı ki yarım lirayı görünce, gündüz ortasında kömüşü bile çalar getirirdi.*** (K. Bilbaşar 1941 s. 32). ※ ***Bir bağırırmış gelirken... Kömüş sürüsü gibi.*** (Kemal Tahir 1955 s. 170).

AD. **kön** 'gübre' DS 2968 < Fa. ***kün*** 'makat, kıç' (?) ※ ***Baharın çepelliğinde direkleri, yancakları, tekerleri ahırdan sürüyüp kağnıları kırarak evlerin hemen kapıları önündeki könleri sebze ekilecek tarlaya taşırlar.*** (M. Makal 1954 s. 30).

(Argo) **kön–** 'dövmek, dayak atmak, şamarlamak' M. Mihaïlov 1930 s. 36 < ?? Başka kaynaklarda bulunamadı. ※※

AD. **köndek (oyunu)** 'çocukların elindeki sopayı bir hedefe attığı oyun' THADD 1952 VI, 94 < BizYun. ***κόνταξ*** (kondaks) 'mızrak atma oyunu' Tietze 1955 no. 138. ※※

könder/günder/BSTTk. **gönder** 'bayrak çekilen direk' < BizYun. ***κοντάριον*** (kondárion) a.m. Tietze 1955 no. 139, Kahane–Tietze 1958 no. 790 (birçok örneklerle). ※ ***Her merasim beni ürpertir | Boru çalınırken | Gündere bayrak çekilirken | Ve hangi milletin olursa olsun | Millî marş söylenirken | Yüreğimin yağı erir | Burnumun direği sızlayıverir.*** (F. Erdinç 1956 s. 121).

AD. **könkürle–** 'gevşemek (sıcak ve uyku nedeniyle); ihtiyarlamak' DS 2959 < ?? ※ ***Ḳoca ḳurt bu mühim ve müşkil rolünü bunaḳlığın-***

dan me'mül edilmez bir ustalıḳla oynayor. Ḳoltuḳluğuŋ üzerinde ağır ağır köngürleyerek evvelā göz ḳapaḳlarını köhne dükkân kepenkleri gibi ṣarḳıtıyor, ṣoŋra başını göğsü üzerine düşürüyor, yavaş yavaş göçüb külçelenmekte iken Gül-'iẕār fıḳır fıḳır ḳaynar edālar ve... 'işvebāzlıḳlarla i̱htiyārıŋ ḳoltuğına giriyor... (H.R. Gürpınar 1928 s. 342–343). ※ ***O ölmezse ben öleceğim. Gençliği, paralı zamanı ellere yaradı. Bu könkürlemiş hali bana kaldı.*** (H.R. Gürpınar 1933n s. 23).

AD. **köntük** 'bodur, bücür, boysuz' (A. Caferoğlu 1946 s. 333 < Ch. Symeonidis 1973 s. 180 no. 91'e göre Yun. ***κοντός*** (kontós) 'kısa' kelimesinden ve anlam Tk. ***kütük*** 'ağacın kesilmiş gövdesi; kalın odun' kelimesine yaklaştırılmış. ※※

AD. **köp** 'çok' DS 2959, TS 2693 < ETk. ***köp*** a.m. Clauson 1972 s. 686–687. ※※

AD. **köp–** '(karnı) şişmek; böbürlenmek' DS 2961, TS 2694. < ETk. ***kop–*** 'yükselmek; havalanmak' Clauson 1972 s. 580. (Verilen birleştirme tatmin edici değildir. Clauson 1972, s. 687'de ***köp–*** "to swell" fiili, Clauson 689 ***köpük*** maddesine dayanılarak verilmiş, Osm. ***köp***– 'şişmek' fiili de bu maddede gösterilmiştir. Bu daha iyi bir açıklamadır. [Editörün notu]). ※ ***Ḳaçan-ki biz indürdük yaġmurı anuŋ üzerine, ḥareket etdi daḫı köpdi.*** (A. Zajączkowski 1937 II, 87).

köpek b.m. (bilinen evcil hayvan) M. Räsänen 1969 s. 291 < ETk.de yok, G. Doerfer 1967 III, no. 1655; onomatop. H. Eren 1999 s. 257. ※ ***Köpek, başı ağrımazsa ot yemez.*** (Reşat Enis 1944 s. 151). ***köpek balığı*** 'Mustelus mustelus' Yun. ***σκυλόψαρο*** (skilópsaro) a.m. kelimesinden calque (ödünçleme çeviri), D. Georgacas 1978 s. 136 no. 73. ***köpekler/itler gülerdi*** 'çok gülünç duruma düşerdim': ※ ***Köpekler gülerdi benim ḥālime / Daḫi ḥāl-i aḳrān ü emṡālime.*** (İzzet Molla, Â.S. Levend 1943 s. 472). ※ ***Ṣād oldı 'adülar beni sensüz görüb, ey döst, | Ağlamayayın mı ki güler ḥālüme itler!*** (Ẕātī 1967 I, 273). ※ ***Onu soḳāğa atarlarsa evdeki çoluḳ çocuğunuŋ ḥāline köpekler gülerdi.*** (R.N. Güntekin 1928 s. 100). ***köpek kıvrımı (yatmak)*** 'kıvrılarak (yatmak)': ※ ***Mevḳūflar, on beş kişiden fażla idi. Kimi omuz omuza dayanmış uyuklayor, kimi köpek kıvrımı büzülmüş yatıyorlardı.*** (M. Yesari 1928 s. 229). ***köpek kuyruğu*** (güreş tabirlerinden): ※ ***Sarma taktığımız kimse altımızdan dönüyorken o taraftaki elimizle gırtlağından, çenesinden veya alnından karşılayarak sırtüstü bastırırız.*** (H. Bic 1944 s. 44).

AD. **köpekle–** 'varlık ve kuvvet yönünden durumu kötüleşmek': ※ ***'Azīz dayağı yedikten ṣoŋra ḥālet naṣıl köpekledi? Gözlüklü Ḥikmetler, Ṣarı Emīneler de keẕā.*** (M. Yesari 1928 s. 246).

köpek lengi, b. ***it lingi***.

AD. köpen/**köpene**, b. ***kolapana***.

EOsm. **köpiya/kubeye** (gemicilik terimlerinden) 'kürek' < Yun. ***κωπία*** (köpíya) 'kürekler' D. Theodoridis 1975 s. 40–42. ※ ***Düzüldi vu yėlken ḳurub sürdiler, | Göçe gördiler, kübeye urdılar.*** (Mes'üd bin Aḥmed 1991 no. 3231, Theodoridis'in teklif ettiği düzeltmesiyle).

(Konuşma dili) **köpoğlu/köpoğlusu** 'düzenbaz, hain, dönek; kurnaz, işini bilir' < ***köpek oğlu*** kelimelerinden krasis (sövmekte kullanılan tabir),

krş. İng. ***son of a bitch,*** Rus. ***sukın sın*** vs.; ikinci kelimede mülkiyet eki tekrarlanmıştır, b. ***barısı*** ⊡. ※ ***Kadın ciddî ve yarı cali içini çekerek: "Ah!" dedi, ne yapayım? Ben de isterim ama, belâlım var benim!" —"Sat köpoğlusunu!"*** (E.E. Talu 1935 s. 144). **köpoğluca** 'kurnazlıkla, şeytanca' < *köpoğlu + ca aequativus eki* ※ ***Birer gümüş kuruş mukabilinde satılan bu numaraları halk kapış kapış alır. Zira, Rumeli şimendifer tahvIlleri köpoğluca düşünülmüş bir iştir. Her üç ayda bir keşide edIlIr.*** (E.E. Talu 1937 s. 42).

köprü, b. ***köbrI***.

köpük 'sıvıların üzerinde oluşan hava kabarcıḳları yığını' < ***köp-*** + fiilden nomen concreta (somut isim) yapan ***-ük*** eki, b. ***acuk*** ⊡. ※ ***Kılıçlar şakırdıyor, atlar köpük içinde şaha kalkıyor.*** (T. Güner 1951 s. 56).

köpür- 'köpük çıkarmak (ms. kahve)' < ETk. ***köpür-*** a.m. Clauson 1972 s. 691, ***köp-*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Ḳaçan-ki indürevüz yaġmurı anuŋ üzerine, debrenür, dạhı köpürür ot bitürmeg-içün, dạhı bItürür, her levindeki [!] zībā ola***. (A. Zajączkowski 1937 II, s. 45).

kör I/**kür** 'gözleri görmeyen' < Fa. ***kür*** a.m. ※ ***Düşmenüŋ kür u ker ola ve döstuŋ şāẕ u bā-fer ola*** (Ferec 855/1451 v. 52a). ※ ***Arakıyesinln üzerine yeşil bir imame sardım. Kör zannetsinler diye koyu bir gözlük taktım.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 20). ※ ***Mübaşir: "Ali be, merasime kör avukat gelir mi?" Köylü: "Hangi kör abukat bu?"*** (A. Dino 1944 s. 39). ***körükörüne*** 'düşünüp taşınmadan': ※ ***Pek toy, daha çocuk denilecek yaşta olan Şöhret, iki üç sene, ne kocasının emrinden, ne de kapıdan dışarı çıkmamış. Mızıkalıya babasıymış, dedesiymiş gibi, körükörüne bir itaat.*** (S.M. Alus 1944 s. 175). ***kör kör, parmağım gözüne*** 'bu aşikârdır' (tabirin izahı güçtür). (Bu tabir belki şöyle anlaşılmalı: Karşısındaki kör kişiye hiçbir nezaket kaidesine uymadan 'Sen körsün' diyerek onun körlüğünü, acı gerçeği açıkça yüzüne karşı söyleyen birisi gibi davranmak. [Editörün notu]): ※ ***Yaŋlış değil. Kör kör, parmağım gözlne. Beğ efendi, muḥabbet denilen şey üç kişi beyninde ḳābIl-I taḳsīm olamaz. Bir erkek bir ḳadını, bir ḳadın bir erkeği sever. Bu hesāba bir üçüncü şạhış dahā dạhil olursa, o zamān 'aşḳ-ı fāsld olur.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 308). ※ ***Acabası, Receb ağası var mı ya? Kör kör, parmağım gözüne!*** (O.C. Kaygılı 1938s s. 38). ※ ***"Galiba işiniz yazı." —"Nereden anladın?" —"Kör kör parmağım gözüne, bayım. Ellerinizde mürekkep lekeleri var."*** (B. Felek 1971 s. 29). ***kör kötürüm ol-*** 'kör ve felçli olmak (ilâhî ceza olarak)': ※ ***Ā ā āl Velī-nI'metüŋe ḳarşı bu küfrān! Vallāhi kör, kötürüm olursuŋ, Manṣūr.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 100).

kör II (mecazî manalarda) 'küt, keskin olmayan; gayrı münbit, verimsiz; ziraate uygun olmayan; değersiz' < ***kör*** I. ***İstanbul semtlerinin kıymetlerini bilemediği için kör yerlerde bir takım evlere, arsalara karşılık bir çok paralar vermişti.*** (E.E. Talu 1937 s. 245). ※ ***Burası köyün en kör yeri idi.*** (M. Yesari 1938 s. 14). ***sabahın köründe*** 'sabahın çok erken saatinde': ※ ***Biri hanım, öteki hizmetçi. Sabahın köründe nereye gidiyorlarsa?*** (F. Hepçilingirler 1997 s. 76). ***kör boğaz*** 'doymak bilmeyen boğaz': ※ ***Geçinme dünyası! Üst istiyor, baş istiyor. Bu kör boğaz yiyecek istiyor.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 11–12). ※ ***Ayol midemiz Kasımpaşa çöplüğüne döndü! Kıtlıktan çıkmış gibi yiyoruz, mide fesadına uğrıyacağız! Ben kendimi unuttum, boyuna kör boğaza***

tıkıyorum, bari siz mani olun çocuklar! (S.M. Alus 1933p 233–234). ***kör döğüşü*** 'karışık ve manasız mücadele': ※ ***Bir saattir, saç saça, baş başa devam eden kör dövüşünde, Molla beyin ne gölgesini sezmiş, ne de sesini işitmiştik. Her halde kaçıp bir tarafa saklanmıştı.*** (S.M. Alus 1933p s. 223). AD. ***körduman*** 'kesif sis' DS 2963: ※ ***Yamören köyünü o gece kör duman basmıştı. Üç adım ilerisini görmek mümkün değildi.*** (Kemal Tahir 1957k s. 114). ***kör düğüm*** 'çözülemeyen düğüm, halledilemeyen sorun': ※ ***Zaten buranın kadısı namlıydı. Her işi halleder, her kördüğümü çözerdi.*** (R.H. Karay 1940m s. 89). ***kör kurşun*** 'serseri kurşun': ※ ***Açıḳda oṭurursaḳ dört ṭarafıŋa növbetçi-mi ḳoyacaḳsıŋ? Onlarıŋ hangi ṭarafdan üzerümüze atılacaḳları bizce ma'lüm-mu? Kör ḳurşun müflis ṣarrāflar gibidir, alacaḳlıya, verecekliye baḳmaz, vuracaḳ enāyī arar.*** (M. Yesari 1928 s. 196). ***kör kuyu*** 'suyu kurumuş kuyu': ※ ***Yigit uyḳudan uyanub yemegi ḥāżır bulub yedi. Gendinden geçüb bīhüş oldı. Ḳız ṭutub sürüye sürüye bir kör ḳuyunuŋ içine atub ağzında muḥkem eyledi.*** (Ta'rīḫ-i ḳırḳ vezīr 1303 s. 314). ※ ***Piç doğurduğu yavrusunu kör bostan kuyusuna diri diri atan evlâtlık Vesile'ye şaşıyorlardı.*** (Reşat Enis 1947 s. 69). ***kör kütük*** 'zil zurna sarhoş': ※ ***Ha, anlaşıldı, heriflerin ikisi de körkütük olup sızmış, horul horul uyuyorlar.*** (S.M. Alus 1934 s. 104). ※ ***Yıllarca önce körkütük, yarı sarhoş ya da bir yudum içmemişçesine ayık, gece yarısı meyhane dönüşlerinde içimde bir kişiye değil, bütün bir şehir halkına yetecek mutluluklar kımıldanır.*** (S.K. Aksal 1956y s.53). ※ ***Vay canına, dilim tutulmuştu. Belim de körkütüktü.*** (S. Birsel 1995 s. 39). ***kör nefes*** 'kömer madenlerinde meydana çıkan tehlikeli bir gaz': ※ ***Avurtları çökük, kadavra vücutlu sekiz amele, gözleri faltaşı gibi açılmış, tüyleri dikenleşmiş bir halde, kaçışan fareleri birbirine gösterek haykırıştı: "Kör nefes! Kör nefes!"*** (Reşat Enis 1945 s. 204–205). ***kör pişman*** 'pişmanlığa ve umutsuzluğa düşmüş' (aynı tabir Az. Tk.nde de kullanılır): ※ ***Tipi her yanı dümdüz etmiş. Yola çıkmaya cesaret edemiyor. Kör pişman bekliyor.*** (M. Makal 1971y s. 78). ※ ***Bunnarı bindirdiler arabalara, ölülerini attılar. Esger leşger kör pişman davul zurna susarạhdan. Onnar revan oldi.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 382–383). ***kör serhoş*** 'bulut gibi sarhoş, çok sarhoş': ※ ***Bizim 'Alī efendiniŋ oğlu kör ser-̮hoş, geçen gece kendisini urmuş! Bu-günlük, yarınlıḳ diyorlar.*** (Aḥmed Räsim 1340/1922 s. 103). ***kör şeytan*** 'kötü ruh': ※ ***Al sana karı gibi korkak bir herif diye söylendim. İçime mezarlığın cadı karısı mı, kör şeytanı mı girdi bilmem, şuna bir oyun edeyim, alay olsun, epeyce bir korkutayım dedim. Hay, yapamaz olaydım!*** (F.C. Göktulga 1943 s. 120). ***kör talih*** 'insanın kötü talihi': ※ ***Cenubdan ameleliği gelen irili ufaklı, erkekli dişili kırk aç insan, çaresizlik içinde şu boş tarlada otlamağa çıkmışlardı. Kör talih bunlara yâr olmamış: Otların arasına karışan bir kargabüken nebatı korkunç zehriyle kırkının birden kuyruğunu büküvermişti.*** (Reşat Enis 1944 s. 262). ***körün taşı*** 'rastlantı sonucu bir kimseye zarar veren ve hesapta olmayan iş'. (Bu açıklamada bir düzeltme gerekiyor: Burada ***körün taşı*** deyimi "Körün taşı rast geldi" deyimini çağrıştırmak amacıyla, yâni: 'bir deneme yapalım, ya tutar ya tutmaz' anlamına kullanılmıştır. [Editörün notu]). ※ ***Yalnız kendimiz için istememiz neye yarıyacak? İkimiz için de istesek, körün taşı, verseler, bakalım Hilde gitmeğe razı olacak mı?*** (A. İlhan 1957z s. 256). ***kör topal*** 'iyi kötü, yarım yamalak': ※ ***Hem bunca kalabalık koğuşta çeviri yapmanın zorluğu, hem de henüz tam sağlayamadığımız sessizlik engel buna. Kör topal,***

tam tembel öğrenci gibi çalışıyorum. İki sayfa mı çevirdim, ardından masanın çevresinde beş volta atıyorum. (S. Soysal 1979yı s. 134). ※ ***Biz büyük kentin küçük insanları, gene de kör topal işimizi yürütüyoruz. Köyü, köylüyü, işçiyi düşünün siz. Gerçekte ezilen onlar.*** (Peride Celal 1991 s. 475).

kör III 'ocakta büyük kütüklerin altına konulan demir destek' Tezcan 2001 s. 44–45 < Fa. ***küra*** 'ocak' Tezcan 2001 a.y. ※※

Osm. **körî** 'körlük' < Fa. ***kürī*** a.m. [***kür*** + ***-ī*** nomen abstractum (soyut isim) eki, b. ***bāzī*** ⊡]. ※※ ***kürīler vėr-*** 'birisine nispet olsun diye yapmak; hiddetlendirmek, kızdırmak': ※ ***'Avrat ḳırnaġa and vėrdi: "Ḳoma, daḫı körīler vėr, ḳaḳıtı Temāşā ėdelüm."*** dėdi. (Ferec 855/1451 v. 23a). ※ ***Vezīr yumaḳcılıḳa meşġūl evḳāt, cāriye varur, körīler vėrür, saḳalına güler.*** (a.e. v. 24a).

EOsm. ***kör-** veya **körü-** '(körüklenen kor gibi) parlamak' A. Zajączkowski 1937 II, 87; ***körük*** kelimesinden backformation (yanlış ayırma) (b. ***abar-*** ⊡.) ve Radloff'un lûgatine dahi girmiş ghostword (aydınlar tarafından yanlış bir tahlile dayandırılan kelime). (Böyle kelimeler için Türkçe "gölge kelime" terimi önerilmiştir. [Editörün notu]). ※ ***Anı od-ula ḍolduranlar la'net olsunlar [ki odı] kördürür anlaruŋ. Ḳaçan-ki mü'minleri getürdiler, od körmedin öldiler.*** (A. Zajączkowski 1937 II, 74). Başka kaynaklarda bulunamadı. (Kelimeyi ***kördürür*** yerine, ***ze***'nin noktasının eksik olduğunu varsayarak ***közdürür*** 'közdür' okumak imkânı vardır. [Editörün notu]).

körbaht, b. ***kûrbaht***.

körduman, b. ***kör*** II.

EOsm. **kördür-** 'körüklemek, üfleyerek ateş yakmak' < ***kör-*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***Daḫı anları od-ile ḍoldurdılar. Īmān getürenleri aŋa atarlardı. Anı od-ula ḍolduranlar, la'net olsunlar [ki odı] kördürür anlaruŋ.*** (A. Zajączkowski 1937 II, 74). (Kelimeyi ***kördürür*** yerine, ***ze***'nin noktasının eksik olduğunu varsayarak ***közdürür*** 'közdür' okumak imkânı vardır. [Editörün notu]).

AD. **köre** I, b. ***küre*** II.

AD. **köre** II 'karınca kümesi' DS 2963 < küre III ?. ※ ***Sol yanında bir karınca köresi gördü. Karıncalar iri iri. Körenin ağzında cıvıl cıvıl kaynaşıyorlar.*** (Yaşar Kemal 1955 I, 11). ※ ***Görmediği bir şey görse, bir arı kovanı, oğul veren bir arı sürüsü, bir kuytuda boynu bükük bir top menekşe, kırmızı bir kaya, bir karınca köresi, ne bileyim ben, şu dünyada kimsenin dönüp bakmadığı bir şey görse, Salih oraya çakılıp kalıyor, gözleri kocaman kocaman açılmış, o şeye dalıp dalıyordu.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 59–60).

körebe 'gözleri bağlı çocuğun diğerlerini yakalamaya çalıştığı bir çocuk oyunu' < ***kör*** I + ***ebe*** III. ※ ***Daha oyunlarımız çok: Körebe, kovalambaç, saklambaç, köşe-kapmaç, uyuz, birdir-bir.*** (T. Yücel 1954 s. 37). ※ ***Alaca bulaca fener alayı | Unutup gidilmiş körebelerim.*** (M.C. Anday 1962 s. 16).

AD. **körek/görek** 'kapıya takılan asma ya da düz kilit' DS 2158, 2963 < Yun. ***κοράκι*** (koráki) a.m. Tzitzilis 1987g no. 228. ***görekle-/körekle-*** 'kilitlemek': ***Dalle dükānı̮ halvet buldı. Durdı, ḳapıyı görekledi, bezzāzı***

ev icinde ḳodı. Ne buldıyse aldı, yüriyü vėrdi. (Ferec 855/1451 v. 218b). ***görekleyü ḳo–*** 'kilitlenmiş bırakmak' (b. ***alı koy–*** ⊡). ※ ***Ḳapuyı üstlerine görekleyü ḳodı, gendü evine vardı.*** (a.e. v. 215b).

köreke, b. ***öreke***.

AD. **körel–** '(bıçak hakkında) körleşmek; keskinliğini kaybetmek; (ateş veya ışık hakkında) yavaş yavaş sönmeye yüz tutmak' DS 2964 < ***kör*** I, II + isim/sıfattan bu hâle gelmek manasında fiil yapan ***-el-*** genişlemesi, b. ***alal–*** ⊡. ※ ***Nusret ağanın iki gözü de körelmiş olduğu için dükkânın karanlık olduğunun farkında olmazdı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 25). ※ ***Şükrü belinden bıçağını çıkardı. "İki ucunu da sivrelt," dedi lrazca, "Uzun yol. Bir ucu köreldi mi, öteki ucunu kullanırım".*** (F. Baykurt 1961ı s. 171). ※ ***"Bana kalırsa biraz olsun köreldi yangın" dedi Ahmet.*** (R. Ilgaz 1969k s. 59).

körelti 'körlük, gerçeği görememe' < ***körel–*** + fiilden nomen actionis (oluş ve kılış ismi) yapan ***-tı*** eki, b. ***ağartı*** ⊡. ※ ***Ama inanç, yâni din alanındaki eğitim ise, tek kitap köreltisiyle yetişmiş cahil imamların eğitim polisliğiyle gerçekleşebilir ancak.*** (V. Günyol 1999 s.106).

köremez, b. ***göremez***.

AD. **körepi/körepe/görebi/gürebi/gülebi** 'çalıları kesmeye yarayan bir çeşit küçük balta' DS 2158, 2198, 2963, 3044, TS 2696 < Yun. ***κρώπη*** (krópi) a.m. Tietze 1955 no. 157. ※ ***Omzunda enli yüzlü bir laz gülebisi...*** (R. Ilgaz 1969k s. 41). ※ ***Herkes eline balta, nacak, kazma, gülebi bi şey alsın!*** (R. Ilgaz 1969k s. 45).

körfez I/**körfüz**, b. ***korfus***.

AD. **körfez** II 'ıssız, tenha; eski, yıkık; kayalık, kuytu, işlek olmayan yer' DS 2965 < ***körfüs.*** ※ ***Han-efendi, köyümüz körfez; candarmasından, tahsildarından başka kimsecikler uğramamıştır bu köye daha.*** (H. Aytekin 1945 s. 40).

körge, b. ***gölge***.

kör kösdü / kösnü / köstü / körkösnü / körköstü 'köstebek; kaplumbağa; otomobil' DS 2966, 2974–75 < ***kör*** I ve ***kösnü*** 'köstebek', yayılış için b. I. Hauenschild 1996–1997. ※ ***Ebe, ya Allah bismillah diye çocuğu aldı. Eş alınır alınmaz, yarı baygın loğusayı, içine kızgın köstü toprağı yerleştirilmiş yatağa yatırdılar.*** (Reşat Enis 1944 s. 39). ※ ***Nörüyon lan, Topal ağa? Kör kösdü gibi yumulmuşsun yemeğe gene...*** (Orhan Kemal 1954b s. 56). ※ ***Atdı vurdu körkösdüler nişanı.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 161).

körkütük, b. ***kör*** II.

körleme / körlemeden / körlemecesine / körlemesine (zarf) 'gözleri kapalı olarak, görmeden' < ***kör*** I + çeşitli zarf şekilleri, b. ***aykırılama/aykırılamasına*** ⊡. ※ ***Kafasını eğmiş, körleme saldırıyor. Kapıştılar.*** (A. İlhan 1983 I, 7). ※ ***Körlemeden iş görülmez, bilen birine danışmalı.*** (M. Yesari 1943 s. 56). ※ ***Ulah lisanına tercüme olundukta, kâffe-i Boyarlar körlemecesine imza eylediler.*** (E. Misailidis 1986 s. 591). ※ ***Karmakarışık yürüyen, oraya buraya körlemesine koşuşanlar...*** (A. Özyalçıner 1963 s. 51).

AD. **körlük** (dativus'tan sonra) 'kıskandırırcasına, inadına, nispet yaparcasına' < ***kör*** I + ***–lük.*** ※ ***Şişman bir efendi, oḳumaḳdan yorulmuş olduğu elindeki ġazeteyi sineklerıŋ ta'arrużuna ḳarşı yüzüne siper ederek, ḳahveniŋ gürültüsüne, yedekcileriŋ şamatasına körlük ağır bir uyḳuya varmışdı.*** (H.R. Gürpınar 1330 s. 146). ※ ***Bu da ḳarısına körlük olsun diye içiyor. Vālide‿hānım memnūn oldu. Na'īme‿hānıma baḳıŋız naṣıl ṣomurtdı!*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 172). ***körlüğüne*** 'ona nispet, onu kıskandırmak için': ※ ***Karı kısmının aklından ne olacak, ya birine göŋül verir, yahut bir başka karıya körlüğüne gider, işte bu...*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 345). ***körlük et–*** 'nispet etmek': ※ ***Ṣanma kim bir birine mecbūrlük, | Bize ėtdükleri ancaḳ körlük.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 82). ※ ***Çekdir çiçekli 'anterīŋe telli bir şerīt, | Aḳrānlarıŋa pāca günl gide körlük it!*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 50).

Köroğlu I 'bir halk hikâyesinin kahramanı' ※ ***Hükümdarım sağolasın! Emrin başüstüne! Lâkin, Köroğlu'nun koçakları tuttuk ama, Köroğlu'nu tutamadık.*** (Behçet Mahir 1973 s. 247).

AD. **Köroğlu** II/**köroğlu** 'karı (kocasının ağzında)' < ??. ('karı ve koca' anlamına gelen ***Köroğlu Ayvaz*** deyimi de yaygındır. Buna göre birbirinden ayrılmayan iki dosttan biri olarak anlaşılabilir mi? Fakat niçin ***Köroğlu*** kadın için, dişi için kullanılıyor? [Editörün notu]). ※ ***"Uzundur, burada ayak üstü olmaz. İstersen̄ haydi size gidelim." "Başımla berāber, Abla! Ḥāżır bizim kör-oğlu ile, kopillerle ṭanışırsıŋ."*** (E.E. Talu 1928 s. 83). ※ ***Göreceğim gelir çoluk–çocuk akşama kadar. Gülme sözlerime, çoluk çocuk içinde köroğlu da var.*** (U. Nazif 1962 s. 46). ※ ***Sarı, kalan günlerini, ikinci köroğlusu Cennet karıyla nasıl geçireceğini düşündükçe, böyle şaşırıyor, böyle bulgur bulgur ter döküyor, sinir oluyordu.*** (F. Baykurt 1961k s. 145).

AD. **körsü** 'sandalye' < Ar. ***kursī*** a.m. ※※

AD. **körşebek/körsebek** 'köstebek' DS 2968, 2974–75, Meninski 1680 III, 4062, M. Räsänen 1969 312 < ***kör*** I ve şebek 'bir cins maymun; çok çirkin (kimse)'. Krş. ***köstek*** I. ※※

AD. **kör talaz/kör talas** 'hava çevirisi, hortum' DS 2968 < ***kör*** ve ***talas*** 'yelin kaldırdığı toz' DS 3813 veya ***talaz*** 'kasırga, fırtına' DS 3814, yahut da hepsi birden Yun. bir kökten (?). ※ ***Kör Talas göğe yükselirken kıvradıverdi mi, "vuuu" diye demetler de darmadağın oluyor.*** (M. Makal 1950 s. 91).

EOsm. **körü–**, b. ****kör–***.

körük I 'ateşi canlandırmak için kullanılan, deriden yapılmış alet' < kelimenin etimolojisi için teklif edilen çok sayıda izahların listesi için b. H. Eren 1999 s. 260, fakat bu etimolojilerin arasında pek tatmin edici olanı yoktur. Meninski'nin ***körük–*** 'kızgın hâle gelmek' diye (başka yerde kaydı olmayan) bir fiili zikrettiğine dair bir işaret bulunmuyor fakat orada şu tabir bulunur: ***körükmiş kancık*** 'chienne chaude, en chaleur' Meninski 1680 III, 4064. < ***kör/köz*** üzerinden verbum inchoativum (başlama), b. ***acık–*** ⊡.

körük II 'bazı aletlerin açılıp kapanmaya elverişli üstüste katlanmış kısmı; fayton körüğü, otomobilin açılır kapanır damı vs.' < ***körük*** I. ※ ***Kanarya derhal buyurun dedi. Ant, kasem; karşımıza oturdu; faytonun kö-***

rüğünü kaldırttı. (S.M. Alus 1933p s. 93). ※ ***Peçemi indirdim, körüğün köşesine çekilerek yoldan tarafa ardımı döndüm.*** (a.e. s. 8). ※ ***Çocukluğunda ince kâğıd, sonra deve derisi Karagözler toplamak ve mükemmel Karagöz oynatmak. Körüklü, kurma, rehavi çalgıların arkasında fonograf...*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. Mayıs 1941). ※ ***Askerliği bitirip geldiğinde, bol paçalı bir pantalon, bir tengerlek şapka, bir körüklü ceket, sarı pabuç, iplik çorap!*** (F. Baykurt 1961k s. 16).

kös, b. ***kos***.

AD. **kös–** ‘ayağını uzatmak; ağacı eğmek, devirmek, DS 2973, 2974 < ETk. ****kös–, kösül–*** ‘ayağını uzatmak’ Clauson 1972 s. 748, 750. ※ ***Olmıyacak işlere boyun kösersin. Atının ayağında nal yok, gider döşemede at koşturursun hesabı.*** (F. Baykurt 1959y s. 19).

köse ‘bıyığı, sakalı çıkmayan’ < Fa. ***kösa*** a.m. ※ ***Burda bir köse vardı ya, beniminen er avrat oldu.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 190). ※ ***Köse Kenan, yâni Köroğlunun akıldânesi, ahvali görünce sormuş, öğrenince gülmüş***. (Kemal Tahir 1957r s. 123). AD. ***köse–ağa*** ‘ocaktaki ateşi karıştırıp kömürleri çekmeye yarayan alet’ ZTS 125 (asıl manası ‘sakalı çıkmayan ağabey’).(Bir yandan da ***kösegi /közegü*** için bir halk etimolojisi sayılmalıdır. [Editörün notu]). ※※

köseç ‘köse’ TS 2698< Fa. ***küsac/kausc*** a.m. F. Steingass 1930 s. 1062. ※※

AD. **köseği** ‘ocak karıştırmakta kullanılan ucu yanmış tahta’ DS 2971–72, TS 2698–99 < ETk. ***közegü*** a.m. Clauson 1972 s. 759 (***köze–*** ‘to poke a fire’ + fiilden nomen instrumenti (alet ismi) yapan ***–gü*** eki, b. ***açgı*** ⊡). ※※

kösele I ‘büyükbaş hayvanların işlenmiş derisi’ < Fa. ***gosāla*** ‘dana’. ※ ***Yakub’un gözleri, parke taşlar üzerinde dikilip duran Eleni’yi görebilecekmiş gibi, arkadaki birkaç desilik köselenin göz alan parlaklığından ayrılıp dışarı kaydı.*** (M. Özünal 1991 s. 71–72). ***Falçatayı aldı. Köseleyi göğsüne dayayıp, kuvvetle bastırdı, kesti.*** (A.g.e s. 72).

(Argo) **kösele** II ‘züğürt’ H. Aktunç 1990 s. 181 < ***kösele*** I. ※※

AD. **kös gel–/kösgel–** ‘ayakları uzatarak yatar gibi oturmak, sere serpe oturmak’ DS 2972, 2977 < krş. ***kös–***. ※ ***Minder seriyor, kös gelip oturuyor. Cebinde bir şişecik getirmişse onu bahçesinin yeşilliği ile ve tavuklarının yumurtasiyle yapılmış bir mezeyle içiyor.*** (T. Evren 1943 s. 125).

AD. **kösgüdük**, b. ***küskütük***.

köskörpe ‘gencecik, taptaze’ < ***körpe*** + kuvvetlendirici ön takı (reduplication ve tezat ünsüzü). b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***Hasan paşa içine adımını atar atmaz, pek sevdikleri şipşirin, köskörpe Habeş halayık, mangal yakarken eteği tutuşu verip cayır cayır yanmış.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 21.XII.1944).

kös kös/köskös/küs küs ‘neşesiz ve düşünceli bir hâlde, asık suratla, hiç konuşmadan’ < ??. ※ ***Elim burnumdan aḳan ḳana çanaḳ olduğu ḥālde kös kös yürüyordum.*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 70). ※ ***Bedriye, köskös dinlediği bu malümatı da kafasının bir kıyısına kaydettikten sonra sokağa çıkmağa can atmağa başlamıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 56); b. ***kös dinle–***.

köskütük, b. ***küskütük***.

kösne–, b. ***kösnü–***.

AD. **kösnü**, b. ***kör kösdü***.

AD. **kösnü–/kösne–** '(at, eşek ve başka hayvanlar) çiftleşme istemek' DS 2974, 2975. ※ ***Bu avratlar nasıl kösnüdü?*** (F. Baykurt 1967a s. 429). ※ ***İki yaşlı müşavirin anılarını, bakanlığa ettikleri hizmetleri yeniden yeniden dinlemekten dayanılmaz derecede içi sıkılıyordu. Onların karşısında çenesi ayrılacakmış gibi esneyip kösnüyordu.*** (A. Ağaoğlu 1981s s. 34). (İkinci veride sadece ***esne–*** için uyak kelimesi [mühmel] olarak kullanılmış olabilir. [Editörün notu]).

AD. **kösnük** 'çiftleşmek isteyen at, eşek vb hayvan; hayvanlarda çiftleşme mevsimi' DS 2975 **<** ***kösnü–*** **+** fiilden sıfat/isim yapan ***–k*** eki, b. ***akık*** ⊡. ※ ***"Fadime mi verdi bunu?" —"Verir mi o kösnük? Koynunda taşırmış hep."*** (F. Erdinç 1958 s. 187). ※ ***"Zaten bizim Gözelöz'ün insanı da…" —"Dünden teşne desene! Kösnük!" —"Amarikan gelip boynunu kulağını bir okşadı, mayışıverdi seninki…"*** (F. Baykurt 1967a s. 170).

AD. **kösnüt–** 'kışkırtmak, ayaklandırmak' **<** ***kösnü–*** fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***"Tülay kızım, bu İzzet kösnüttü milleti ben burda yokken?" — Burda her gün bir lâf çıkıyordu. Boby bir yandan, muhtar bir yandan, ben bir yandan, köylüye söz anlatamıyorduk."*** (F. Baykurt 1967a s. 430).

AD. **körsebek**, b. ***körşebek***.

EOsm. **köstek** I 'köstebek' **<** köstebek ?. ※ ***Ol kāfir Şerīf'e eyitdi: "İn atuŋdanI GüreşelümI" Şerīf tīz inüb, güreş ṭutdılar. Ol yėrde bIrez çalışdılar, bir birin alımadılar. Āḫır yėrde yėr köstek delügI vardı. Şerīfüŋ ayağı aŋa rāst gelüb geçüb Şerīf hemān yıḳıldı, arḳası üzerine düşdI***. (Saltuk-nāme 1974 I, 177). Krş. ***körşebek***.

köstek II 'kaçmasını engellemek için hayvanların ayağına vurulan bağ; kağnı tahtalarını mazıya tutturan zincir; saat kordonu' DS 2976 < Çağ. ***köstek/köstik*** a.m. A. Pavet de Courteille 1972 s. 470. ※ ***Yeleğinden sarkan kaıın kösteği altındı. Üstelik süslü bir çatala da binmişti. Evet, karadona artık tenezzül etmiyor, İstanbullular gibi pantalon giyordu.*** (Reşat Enis 1944 s. 4). ※ ***Şaduman köstek dikeninin dibinde kıvrılan tavşanı arka ayaklarından kavradı, kiraz ağacının dibine getirip bıraktı.*** (R. Ilgaz 1981 s. 6). ***kösteği kır–/kösteğI yünden et–*** 'kaçmak' A.S. Levend 1943 s. 465: ※ ***Efendim, ondan bundan desise ile para alıp, kösteği yünden ederler ve sırra ḳadem basarlar.*** (E. Misailidis 1986 s. 725). ※ ***Günün birinde çoluğu çocuğu başına yıkarak kösteği yünden etti.*** (H. Aytekin 1945 s. 64).

AD. **köstek** III 'balık iğnesini oltaya bağlayan ince, bir iki karış uzunluğunda kıl ya da misina parçası' DS 2976 **<** ***köstek*** II. ※ ***Çaparide sürüsüne bereket 20, 30, 40 iğne takılı. Bunlara köstek deniyor. Köstekler oltanın bedeninden ölçülüp ölçülüp sıra ile dizilmiş.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 15.IV.1940).

köstek IV (güreş tabirlerinden) 'yerde iken iki kolla bir veya iki ayağını sımsıkı sarmak' H. Bic 1943 s. 33. **<** ***köstek*** II. ※※

AD. **köstü**, b. ***kör kösdü***.

AD. **kösül–** I 'ayakları uzatarak yatar gibi oturmak' DS 2977–78, TS 2702–03 < ETk. ***kösül–*** a.m. Clauson 1972 s. 750. ※ ***Hem işleri karıştırıyorsun, hem de benim kafamı! Sen otur, konukların gelecekler, onları karşıla, ağırla, kösül şuraya, anladın mı?*** (F. Baykurt 1971t s. 310).

AD. **kösül–** II 'yorulmak, gücünü kaybetmek; yavaş yavaş sönmeye yüz tutmak, sönmek' < ***kösül–*** I. ※ ***İşte bir banliyö kahvesi, işte gece devriyesine çıkmış pelerinli iki polis, göğüsleri ve kirpikleri takma, sarışın bir yosma, neon reklâmlarının dilsiz şenliği, ışıkları kösülmüş bir sürü de pencere.*** (A. İlhan 1981 s. 79). ※ ***Bakışları ansızın kösüldü mü?*** (a.e. s. 93). ※ ***Ama artık kösüldüm, be Murat. Üstelik, hem toplumda bir yer edinmek için üniversite müniversite diye göbeğimi çatlatıyorum, hem en başta ben, "boykot!" diye haykırıyorum.*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 84).

EOsm. **kösül–** III 'uzanmak; ayağını uzatmak' TS 2702–03 < ETk. ***kösül–*** a.m. Clauson 1972 s. 750. ※ ***Ḳılıc ehli çādır içinde nite | Yalıncaḳ oluban kösile yata?*** (Ferheng–nāme–i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 23 no. 280).

EOsm. **kösült–** '(ayağını) uzatmak' TS 2703 < ***kösül–*** III fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※※

kösüre taşı 'bileği taşı' DS 2978 < EYun. ***ξύστρα*** (ksüstra) 'tool for scraping or rubbing off'. ※ ***Ol–dạhı eyü limāndur. Kenārı heb küsüre ḍaşıdur*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 754).

AD. **köş** 'üstüne yatak serip etrafına yastık konulan sedir' DS 2979 < Yun. ***κώχη*** (kǫ́hi [yumuşak h]) 'köşe' Tietze 1955 no. 163. ※※

köşe b.m. (iki duvarın birleştiği yer), b. ***gûşe***.

köşe başı, b. ***gûşe/kûşe***.

AD. **köşe kapmaç**, b. ***gûşe/kûşe***.

(Konuşma dili) **köşeyi dön–** 'çok kısa bir sürede zenginleşmek' S. Özel 1993 s. 65 < İng. ***to turn the corner*** a.m. tabirinin calque'ı. S. Özel sözlüğüne köşe dön- olarak almışsa da deyim köşeyi dön- olarak kullanılmaktadır. [Editörün notu]). ※ ***Amacı kısa yoldan zahmetsizce köşeyi dönmek olduğundan gazeteyi arak fotoğraflarla bir güzel süsledi.*** (M. Kaçan 1991 s. 91)

AD. **köşek** 'bir yaşından küçük deve yavrusu' DS 2979, TS 2703–05 < ETk. ***köşek*** 'young animal' Clauson 1972 s. 753. ※ ***Deve köşegi dėdi anasına | Ki: "Yat diŋlenü ṭāliʿüŋi sına!"*** (Ferheng–nāme–i Saʿdī 1340–42 [1073] s. 47 no. 572). ※ ***Devenin yavrusuna "köşek" (bir yaşına kadar), sonra "yelek" (2 yaşında), "daylak" (3 yaşından sonra) ve nihayet dişisine "maya", erkeğine "erkek" adı verilir.*** (K. Güngör 1941 s. 36). 'baston, sopa'. ※※

köşk I/**köşük** 'bahçe içi villâ' < Fa. ***küşk*** a.m. ※ ***Ol –dem melik anı nevāḫt ėtdi: "Benüm–içün bu vażʿlu, bu ėdiylü köşki ve sarāyı düz!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 19b). ※ ***Bil u āgāh ol ki bu pādişāhumuz bize köşk(ü) sarāyı yapmaḳ buyurdı. "Elümüzden gelmez," dėdük.*** (a.e. v. 19a). ※ ***Arslan-ḫāne semtinde köşkler ve ṭaḫtabendler ābādān eylediler.*** (Selānikī 1989 (1599) [1599] I, 134). ※ ***Nasıl oluyor da aynı zamanda kocaman bir köşk yaptırıyor ... ? İşin içinde bir aşiremento var, vesselâm!*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 156). ※ ***Bekir Bey'den on–onbeş yaş büyük, kılık kıyafetine bakarsa-***

nız eski filimlerde gördüğümüz çarliston karılara benzeyen "deli hala" egemendi oradaki köşke. (P. Kür 1983 s. 119). ***köşklü*** 'eskiden bazı kulelerde vazife gören bu adamlar şehirde vuku bulan yangıları bağırarak ilân ederlerdi': ※ ***Hacer hareket eden arabanın arkasından yangın köşklüsü gibi koşarak hâlâ: "Üç aylarda da okuyacağız!"*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 85). Krş. ***köşlü. köşkümsü*** 'köşke benzeyen': ※ ***Ayastefanostan gelirken sağda, eski Rus âbidesine giden yolun köşesinde ... köşkümsü harap bir bina gelir.*** (S.M. Alus 1944 s. 153).

köşk II 'kâğıt oyunlarından fitil oyununun tabiri' H. Kodaman 131 ve 252 (anlaşılmıyor) < ***köşk*** I. ※※

AD. **köşker**, b. ***kefşger***.

(Halk ağzı) **köşlü** '??' < ***köşklü*** kelimesinin varyantı; ünsüzlerin kümeleşmesini (yığılmasını) önlemek için (/***t***/'nin düşmesi için b. ***abdest*** II/***aptes*** ⊡). ※ ***Beş dakika geçti geçmedi, Kahvenin arka tarafında, haman harabesi cihetinden, köşlü narası gibi bir ayyyt!*** (S.M. Alus 1933p s. 146). ※ ***Kapının dışında bekleyen adam, köşlü narası atar gibi, ortalığı çın çın çınlattı.*** (a.e. s. 157).

köşük, b. ***köşk*** I.

AD. **kötan**, b. ***kotan***.

AD. **kötane/kötene** I 'çizme kalıbı' DS 2981 < ?? ※ Çizme: ***Kötane çizme, örüzgâr, astarsız, ulu orta diye çeşitleri vardır.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 331).

kötane II, b. ***kutahane***.

AD. **köteğl/kötegen/kötay/kötav** 'hayvanların karınlarının altında olan şiş, bir çeşit çıban' DS 2980–81 < ??. ※ ***Köteği (hayvanın karnı şlşer) tedavisi: Deri ile adale arasına pekmez dökerler...*** (K. Güngör 1941 s. 37).

kötek 'baston, sopa; dövme, dayak' TS 2706, Meninski 1680 III, 4053 < M. Räsänen 1969 s. 294'e göre Doğu Tk. köt– 'dövmek' fiilinden. ※※ ***kötek bas–/kötek çal–/kötek verlştir–/kötek (v)ur–*** 'dayak atmak' Meninski a.y. ※ ***1897'de Yunanlılara güzel bir kötek atmıştık.*** (A.İ. Tokgöz 1993 s. 192). ※ ***"Ben uyurken beni uykudan uyandırırsın ha!" diye verîştiriyor köteği.*** (S.M. Alus 1944 s. 106).

AD. **köten**, b. ***kotan***.

AD. **kötene** I, b. ***kötane***.

kötene II, b. ***kutahane***.

AD. **kötez** 'kümes; kuzu, oğlak ya da buzağı konan yer, ağıl' DS 2982 < Yun. ***κοτέτσι*** (kotétsi) 'kümes' Tietze 1955 no. 146. Krş. ***kodes.*** I ve II. ※※

kötrüm/kötürüm 'yaşlılık ya da sakatlık yüzünden yürüyemeyen (kimse)' < ?? M. Räsänen 1969 s. 294'e göre 'gelähmt, vom Schlage gerührt', krş. ***kötek*** 'Stockschläge'. ※ ***İki yaşuma girelden berü beni kimseye göstermedi ve her kişi ki beni andan diledi, cevāb vėrdi ki: "Kızum kötrümdür, şildür, keldür, delüdür."*** (Ferec 855/1451 v. 15b).※ ***Ḳanda kel, şil, aḳsaḳ, kötrüm, cimluz, gözsüz, mebṭūn, mecnūn var-ise, öŋine lltürler.*** (a.e. v. 180b). ※ ***Bāġa geldi. Hudādād'dan nişān bulımadı. Aġladı, ümīd kesdi. "Kötürüm kişi-yidi; cānever***

geldi-yidi ola" dėyüb... (a.e. s. 64b). ※ ***Onların zorluğuyla yıl geçmiyordu ki dört beş dalgıç boğulmasın ya da kötürüm kalmasın.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 41.

kötü (sıfat ve zarf) 'fena, yaramaz; zararlı, tehlikeli; hoşa gitmeyen, rahatsız eden' < ??. Kelimeyi ETk. ***köt*** 'kıç' ismine bağlamak teklifleri ikna edici değildir. Kelimenin bir hususiyeti zarf olarak kullanıldığında ***-ce*** ekini almamasıdır. manasının kuvvetlenmesi için ***köskötü*** gibi şekiller standart ağızda kullanılmaz. ***kötü de-/kötü söyle-*** 'kötü sözler söylemek, azarlamak, beğenmemek, lânetlemek': ※ ***Yok, ana, korkmadım. Babam bana kötü demez ki...*** (M. Yesari 1930 s. 18). ※ ***Avrat hābėyi [heybeyi] getirdi. Ġocası bạhdı ki dutdü balı̯hlar yo̯hdur. Ōluna sordu: "Balı̯hları nēetdin?" Oğlan da: "Balı̯hları suy-ātdım" dėdi. Balı̯hlar ėyi bir balı̯h oldü-çün, oğluna kötü söyledi.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 22). ***kötü kötü düşün-*** 'üzüntülü düşüncelere dalmak': ※ ***Çobanlık yaptığı günlerdeki düşünmemenin yerine bugün süpürgenin sapına dayandığı zaman düşünmek, kötü kötü düşünmek geliyordu.*** (S.F. Abasıyanık 1940 s. 62). ***kötü kişi ol-*** 'bir kimse ile düşman olmak': ※ ***Şunun şurasında bunca yıldır aktarım, hekimim. Mahalleli ile hoş geçinmek isterim. Kötü kişi olamam.*** (Musahipzade Celal 1936mh s. 11). ※ ***Kaç defa, açık kapalı, onun rüşvet talepleriyle karşılaşmıştı. Vermediği için de İzzetî efendi ile kötü kişi olmuştu.*** (E.E. Talu 1937 s. 72). AD. ***kötü yakşı*** 'iyi kötü, şöyle böyle': ※ ***Kötü yakşı bir dükkân açıp, işini de iyi kötü yoluna koyunca karısını istemiş, amma, kayınpederi olacak herif, senin buradaki halini bilmez değiliz, sana güvenip de otuz konaklık yere eksiketeğini gönderemem diye yazmış.*** (M. İlhan 1983 s. 120). (isim olarak) ***kötüye git-*** 'kötüleşmek': ※ ***Günlerce yattı Azap Avni. Durumu gündengüne kötüye gidiyordu. Gözleri cansız cansızdı.*** (Y.Z. Bahadınlı 1964 s. 39). ***(birisinin) kötüsüne git-*** 'hoşuna gitmemek, beğenmemek' (b. ***ged-/get-/gid-/git-*** II): ※ ***Büklere aşağı yürüyorum. Bütün can sıkıntılarım geçti. Aylardır ne olmuştum ben böyle? Ölü gibi durmuş kalmıştım. Her şey kötüme gidiyordu.*** (T. Apaydın 1952 s. 10). ※ ***Köy yerine töbe getmek istemiyor canım. Neden dirsen, bizim Köse Hasanın öksüzü... Babasını ben öldürmedim amma, gene de kötüsüne gidiyor adamın. Çukurova'ya üçümüz barabar indik.*** (Orhan Kemal 1954b s. 252).

kötüle- I 'sağlığı bozulmak' < ***kötü*** + isim/sıfattan öyle bir hâle girmek manasında fiil yapan ***-le-*** genişlemesi, b. ***ạhşamla-*** ⊡. ※ ***Hacer sesini yükselterek: "Kalksana kız! Kalk da çırayı yak. Kerim Ağa kötüledi olmalı!" diye bağırdı.*** (Sabahattin Ali 1943 s. 104).

AD. **kötüle-** II 'zayıflamak, bozulmak' DS 2982 < AD. ***kötü*** 'zayıf, cılız' DS a.y. + isim/sıfattan öyle bir hâle girmek manasında fiil yapan ***-le-*** genişlemesi, b. ***acabla-*** ⊡. ※ ***Bütün yaz iskeleden köşklere bavul, paket, yiyecek içecek taşımaktan kulakları düşüyor, kışın biraz palazlasa yazın iki misli kötülüyordu.*** (Umran Nazif 1948y s. 10).

kötürüm, b. ***kötrüm***.

köy/köv/EOsm. ***küy*** 'en küçük yerleşim birimi, köy; çiftlik; mahalle; etraf' Meninski 1680 III, 4099, TS 2706 < Fa. ***küy*** 'town, village; a side, quarter, district; a turn-again lane' F. Steingass 1930 s. 1065. ※ ***Bir pīr gölüge çömlek bardaḳ yükledüb küydan şehre gide yorurdı.*** (Ferec 855/ 1451 v. 232a). ※ ***Küyında cān vėrür dil şeftālüsına yāruŋ, | Bunı***

bilür egerçi: cān büstānda bitmez. (Ẕātī 1970 [16. yy.'ın ilk yarısı] II, 67). ※ ***Karataş'ta cinayet çıktı olacak. Köyün adı boklanacak***. (F. Baykurt 1959y s. 243). ※ ***Sonunda Adriatik kıyılarında küçük bir köye vardık.*** (A. Yurdakul 1989 s. 101). AD. ***köy yeri*** 'köy, köy muhiti' (krş. şehir yeri); 'köy ortası, köy meydanı, pazar yeri': ※ ***"Lengerli ardında dolanmasa eyi ya?" —"Dolansın, dolandığına ne bakıyon? Köy yerinde böylesi var mı?"*** (Orhan Kemal 1954b s. 98). ※ ***Sözümden çıkmıyacaksın. Köy yerinde en ummadığın adam senin yüreğini seyreder...*** (Kemal Tahir 1957k s. 170). ※ ***İşitirdim, eğer arpa, biber ile kaynatılıp tavuklara yedirilecek olursa pek ziyade yumurtlatırmış. Köy yerinde olduktan sonra insan hepsini yapabilir.*** (M.Ş. Esendal 1958 I, 65).

köy-be-köy, b. ***be*** I.

AD. **köycek** 'bütün köy olarak' **<** ***köy*** + ***-ce/-cek*** collectivum (topluluk) eki, b. ***ailece/ailecek*** ⊡. ※ ***Bak, köycek açık çıplak ta anası ağlıyor.*** (H. Aytekin 1945 s. 79). ※ ***Bir yaz bütün köy uyku yüzü görmez. Sinekten ev aralarında döner dururlar sabahlara dek. Sinek ışıktan kaçar. Biz köycek toplanırız köyün meydanına her gün bir harman batos sapı yakarız.*** (Yaşar Kemal 1955t s. 99). ※ ***Değişen hiç bir şey yoktu görünüşte. Yalnız yağmurdan, kıştan, evlerin duvarları biraz daha yıpranmış, yollar biraz daha bozulmuş, insanlar yıpranmış. En büyük değişiklik, köycek başlarına bir belânın geldiğine inanmalarıdır.*** (M. Makal 1971 s. 105).

AD. **köydaş/köydeş** 'aynı köyden olan kimse' Meninski 1680 III, 4101 **<** Fa. ***küy-dāş*** F. Steingass 1930 s. 1065 veya ***köy*** + ***-deş*** ortaklık eki, b. ***adaş*** ⊡. ※ ***Yanından dönen köydeşler birkaç yerinden kurşunla vurulmuş olduğunu söylediler.*** (H. Karahüseyin 1958 s. 61). ※ ***"Ben akşamdan gittim," dedi köydeşi, "emme anca bu sabah görebildim Omar dedeyi. Konukları evine sığmıyacak kadar kalabalıktı".*** (F. Erdinç 1973 s. 85).

AD. **köygöçerten/köygöçüren** 'ekin arasında görülen, dikenli bir bitki, Cirsium arvense' DS 2983, I. Hauenschild 1989 no. 327 < ***köy*** ve ***göçerten/göçüren*** 'göçmesine sebep olan'. ※ ***Köygöçürenler, karayandıklar! Yerimizdeyiz, der gibi, toprağa abandılar, köygöçürenler, karayandıklar.*** (İ. Balaban 1968 s. 57).

köylen-/köyleş- 'köy hâline gelmek, köy hâlinde yerleşmek' **<** ***köy*** ve isimden fiil yapan eki ***-len/-leş,*** b. ***afalla-/afallaş-*** ⊡ (***afal*** maddesinde). ※ ***Zoru görünce, bizim aşiret de gelip bu kısığı seçmiş, taş-toprağı demeden birer kulübe yapıp başlarını sokmuşlar. Olup olacağı 15-20 ev. Aha, köylendik gayri paşam, demişler.*** (F. Erdinç 1955 s. 109-110).

köylü 'köyde oturan; köyde doğmuş, köyden gelen; köyün bütün sekenesi' < ***köy*** ve isimden sıfat yapan -lü eki. b. ***adamakıllı***[2] ⊡. ※ ***Birikmiş hıncını böyle çıḳarmış, İnce Efeyi köylüye ḳarşı küçük düşürmüş, ḥayşīyetini, i'tibārını ḳırmış olacaḳdı!*** (M. Yesari 1928 s. 298). ※ ***Onlarda ḳarılar vardır, fil gibidir; birini bir köylü toplansa doyuramaz!*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 48). ※ ***Bizim tapumuz filan yoktu ama, bütün köylü o tarlanın bize dededen kaldığını bilirdi.*** (Sabahattin Ali 1936 s. 26). ***köylüsü*** 'kendi köyünden birisi, bir köydeşi': ※ ***Mustafa hızlı hızlı yürüdü. Köylüsünün gelişi pazardan dönüşüne nasıl da rastlamıştı. Allahın hikmeti canım!*** (Kemal Tahir 1955s s. 230).

AD. **köylük** 'bir yerin çevresi, bir merkeze bağlı yerler' DS 2984. < ***köy*** + –***lük*** eki b. ***akçalık*** ⊡ ※ ***Bunnar da o köyden gidiyöller. Bunnar ordan gidince o patşān şehrinin köylüklerine dōru gidiyöller.*** (A. Caferoğlu 1951 s. 127). ※ ***Kendisiyle yaşıt olan bu köy delikanlısı, bütün köy halkı gibi, tâ küçük yaşta babasiyle birlikte Sivas köylüklerinden çiftliklerine "adak" olarak gönderilmişti.*** (H. Aytekin 1945 s. 32). ※ ***On sekiz yaşında iken bu şehre köylüklerden geldiği, güzelliği sayesinde girip çıkmadığı delik kalmadığı rivayet olunurdu.*** (Umran Nazif 1948 s. 21).

köynẹh, b. ***göŋlek***.

AD. **köynü–**, b. ***küynü–***.

AD. **köyveni** 'iyi ev kadını, evine iyi bakan kadın' DS 2984 < ***kedbanu.*** ※※

AD. **közgüç** 'yer elması' DS 2985 < Erm. ***koçġez*** 'bulb' (?) R. Dankoff 1995 no. 371. ※※

köz, b. ***kor*** I.

közle–/közlen–, **közleme**, b. ***kor*** I.

kraça/kraço, b. ***kıraça***.

krado, b. ***grado*** I.

Kradubôli, b. ***Gerede***.

kraker 'şekersiz hamurdan ince kek dilimi' < Fr. üzerinden İng. ***cracker*** a.m. kelimesinden. ※ ***Saatine bakıyor; iki krakerle biraz süt içme zamanı. Çoktan çıkmış olmalıydım, ama şu sütü içeyim bari.*** (A. Ağaoğlu 1991h s. 103).

kral/kıral '(Müslüman olmayan) melik, duka' Meninski 1680 II, 3659 < Yun. ***κράλης*** (krális) < Bulg. ***kral*** < Mac. ***kirāly*** a.m. < Alm. ***Kari,*** ilk Alm. Roma imparatorunun adı. (Kelimenin Yun.dan değil, bir Slav dilinden Tk. ye girmiş olduğu kabul edilmelidir. [Editörün notu]). ※ ***Geşdi bir yıl, Varna'ya geldi 'aduv. | Engürüs kirali bile çoḳ 'aduv.*** (Enverī 1928 s. 92). ※ ***Masamız, meyhanenin en kral köşesinde itina ile hazırlanmış, bizi bekliyordu.*** (A. Yurdakul 1993 s. 172). ***kraldan ziyade kral taraftarı*** < Fr. ?? (krş. Alm. ***pāpstlicher als der Papst sein***) a.m. ※ ***Kanarya, kraldan ziyade kral taraftarı: "Boş yere adamı kırmıyalım, dediğini yapalım. Hem arzusu yerine gelmiş olur, hem de hava almış, deniz görmüş oluruz!" diyordu.*** (S.M. Alus 1933p s. 142).

kraliça/kraliçe 'bir krallığı idare eden kadın; kral karısı' Meninski 1680 II, 3659. < ***kral*** + Slav dillerinde müenneslik eki olan ***–iça*** eki, b. ***imparatoriçe*** ⊡. ※ ***"Nilüfer'in müritleri" diyorsunuz siz onlara. Yatağından buyruk çekmesini bekliyorlar kocamış kraliçelerinin.*** (Peride Celal 1991 s. 29). ***kıraliçeli*** 'bir nevi dondurma'. ※ ***Rayihası tıpkı Bonmarşede satılan kıraliçeli Cold Cream'ı andırıyor. O kreme kıraliçeli denilmesi şişenin üstünde, tepesinde taç, boynunda dizi dizi inci, göğsü omuzbaşlarından dekolte bir dilberin resmi bulunuşundan.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 11.IV.1944).

kramp 'ihtilaç, kasılma' < Fr. ***crampe*** a.m. ※ ***Birazdan sofraya oturacaklar. Yemekte konuşulacakları düşündükçe Nadyanın midesine kramp giriyor.*** (A. Yurdakul 1991 s. 190).

krank/kırank 'bir motorda bilyelerin değişik sıralı hareketini daire şekline çeviren dingil' < İng. ***crank*** a.m. ※ ***Tesviye ettiği kırangın başından öfkeyle kalkan eli yüzü yağlı bir makinist, Ziraat Bankasının henüz açılmamış kapısı önünde sabırsızlıkla bekliyen ağasına çıkışır.*** (Orhan Kemal 1954 s. 126).

krapon kâğıdı, b. ***krepon***.

krater (jeoloji) 'yanardağ ağzı' < Fr. ***cratère*** < Lat. ***crātēr*** [EYun. ***κρατήρ*** (kratēr)] a.m. ※ ***En heyecanlı görünenleri hâkim. O, krater bulamıyan bir yanardağ gibil*** (Reşat Enis 1957 s. 113).

kravat/gravat b.m. (boyun bağı) < Fr. ***cravatte*** a.m. < ***Croate*** 'Hırvat', boyun bağları Hırvatların giyinme âdetlerinden alınmıştır. ※ ***Siyah kıravatden yokarı görünen gömleyln yakası iki tarafden yuvarlak çenyeslne yaklaşmış ve göksü ilikli siyah setri ile beyaz pantalon giyinmiş, başındekl fesin püskülü atı dizgin itdiyi yerde açık kumral perçemlerine çarpar durur.*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 61). ※ ***Bir tek fotoğrafını almıştım yanıma. Kravatsız, Beyaz gömleğinin yakaları ceketin üstüne taşmış.*** (F. Hepçilingirler 1997 s. 73). ※ ***Elbisesine ütü vurmak, gravat bağlatmak, ayakkablarını boyatıp saçlarını taramak eminim ki ona eski günlerdeki halini verecekti.*** (B.G. Güney 1953 s. 60).

kredi 'borç olarak verilen para' < Fr. ***crédit*** a.m. Krş. ***grado***. ※ ***Ankara'ya şişkin istatistikler yolluyordu her ay. Değirmencik köyüne bol kredi giriyor, böylece komünlsler karayelde kar gibi eriyorlardı.*** (F. Baykurt 1970 s. 95). ※ ***Yanılmıyorsam bir defterimiz vardı, belil bir kredi sınırı olan hesabımıza yazdırarak alışveriş ediyor, her ay da toplam borcumuza karşılık belli bir taksit ödüyorduk.*** (Memet Fuat 1998 s. 265).

kredlto 'kredi, borç olarak verilen para' < İt. ***credito*** (19. asırda kullanılan tabir). ※ ***Ha, bu aya nasılsa hisaptan yüz frankım artdı; ihtiyat içün şurada saḳladım; işte onuŋ içün saŋa bir kredito!*** (Namıḳ Kemāl 1967 [1870] I, 186–187).

krem I 'tene yumuşaklık vermek için sürülen güzel kokulu merhem' < Fr. ***crème*** a.m. < Lat. ***chrlsma.*** ※ ***Meselâ, bakıyorsun. Güzel bir kadın. Çantasında bir kaç tane krem şişesi. Bu şişelerin dibine birer "beşiblr yerde" gizlediğini bilmek için Allah olmak lâzım.*** (Reşat Enis 1957 s. 187).

krem II 'cemiyetin üst tabakası, sosyete' < Fr. ***crème*** a.m. ※ ***Yine zengindiler; fakat bu kadar ortada dolaşamazler, cemiyetin kremini teşkil etmezdller. Evet şüphesiz yeni bir sosyete kuruluyor.*** (R.H. Karay 1947 s. 91).

krema 'sütten elde edilen çok yağlı madde, kaymak' < İt. ***crema*** a.m. ※ ***Göğe meydan okuyan bir yapı gibi kat kat yükseliyor. Bir kat kek, bir kat krema, bir kat kek, bir kat krema...*** (E. Şafak 2001 s. 25).

Kremis altını/Gremis altını 'eski bir altın para' < ***Kremsier*** (bugün: Kroměříž), Avusturya-Macaristan'da (bugün Çek Cumhuriyetinde) bir şehir, 1665'ten beri kiliseye bağlı bir sikke bastırma evi vardı. ※ ***Aylıklarımızı o zaman elli aitı kuruşa geçen kremis altını olarak verir ve bunu da silik olarak ayırırdı. Bu silik kremis altınlarında beş altı kuruş zarar ederdik.*** (H.C. Yalçın 1935 s. 101). ※ ***Bir lira ile bir kre-***

misi vezneye dayadım. (S.M. Alus 1944 s. 22). ※ ***"Kaç altın dakıyor Musdu, Havana?"—"On üç altın deye duyduk, aslı var mı?" —"On üç altın, üçü beşibirlik, dördü de gremis."*** (F. Baykurt 1971t s. 49).

krenete, b. ***kırnata***.

krep 'kabarık, kabartma; çok ince bir kumaş çeşidi' < Fr. ***crêpe*** a.m. G. Meyer 1893 s. 53. ※ ***Yanıp yıkılan her ahşap konakla başları krepli, göğüsleri süt ve lavanta kokulu kadınların, selviden çehiz sandıklarıyla kına gecelerini bekleyen genç kızların iniltilerini işitiyordu.*** (A. Ağaoğlu 2007 s. 179). ※

krepsol 'ayakkabı tabanı, tabanlık' < İng. ***crepe sole*** a.m. < Fr. ***crêpe*** 'bir kumaş çeşidi' + İng. ***sole*** 'taban'. ※ ***Üçüncüsü bir başına kalıp köşede pinekliyen bir Tartardır; zaten esasta buruşuk olan suratı yaş tesiriyle büsbütün buruşmuş ve derisi, deriliğini kaybederek ayakkabı altlarına kösele yerine konan krepsol eskisine dönmüştür.*** (R.H. Karay 1964 s. 24).

krepdamur 'bir kumaş cinsi' < Fr. ***crépe d'amour*** a.m. ※ ***Herkesi tümden tedirgin eden bu evlenme olayı, Hüsniye Hanımın evle ilişkisini hiçbir biçimde bozmadı. Bıyıklı çirkin suratı, siyah çerçeveli gözlükleri, çenesinin altından bağlanmış kara "krep d'amur" başörtüsü, sırtından hiç çıkarmadığı kara yeldirmesiyle Hüsniye Hanım, görevli bir memur gibi eve gidip gelmesini sürdürdü.*** (G. Dino 1991 s. 10).

krepdöşin 'doğal ipekten yapılan bir tür kumaş' A. Ergür 2002 s. 157. < Fr. ***crêpe de Chine*** a.m. ※ ***Bugün Sevgi'nin tuvaletlerile uğraşdık, durduk. O filizî krepdöşin öyle güzel ki!*** (Burhan Cahit 1941 s. 194).

krepjorjet 'bir kumaş cinsi' < Fr. ***crêpe georgette*** a.m. ※ ***Önemli günlerde taktığı, kulak arkasından omuzlarına dökülen krep jorjet başörtüsü. Avucunda sıkı sıkı tuttuğu küçük siyah para çantası.*** (Peride Celal 1991 s. 471).

krepon/krapon kâğıdı 'süslemede kullanılan, çabuk yırtılmayan esnek bir kâğıt çeşidi.' < Fr. ***crépon*** a.m. ※ ***Az sonra ışıklar sönecek. Geriye karton fenerlerin içinde yanan titrek mum alevleri ve renkli kreponlardan odaya vuran uçuk gölgelerin o sonsuz oyunu kalacak.*** (A. Yurdakul 1991 s. 171). ※ ***Çerçi'ye hemen o gün, kırmızı yeşil krapon kâğıdı, on şişe de esans ısmarladı. Kâğıtlarla gözlerini, yanaklarını boyadı, girdi çıktı esans dökündü.*** (L. Tekin 1984 s. 23). ※ ***Alişan başını Cumhuriyet Bayramında kızıllı aklı grapon kâğıtlariyle fırdolayı süslenmiş Atatürk resmine çevirirdi. Grapon kâğıtları soba isiyle değişen koyulmuş kızılına sarılaşan aklarına bakardı.*** (Füruzan 1981 s. 257).

kreş 'çocuk yuvası' < Fr. ***crèche*** a.m. ※ ***Bu arada ben yeni açılan kreşlerden birinde yarım günlük öğretmenlik bulmuştum.*** (E. Şafak 2001 s. 82).

kreşendo (Batı müziği terimlerinden) 'seslerin gittikçe en yüksek noktaya doğru kuvvetleneceğini bildirir' < İt. ***crescendo*** a.m. uluslararası müzik terminolojisinden, b. ***acitato*** ⊡. ※ ***Ona değin her anı, hem kendine olduğundan fazla yücelikler ediniyor, hem her yüceliş yaşanan zamanla ufalanıyor; büyük duygu patlamalarına kuşku ve sürükleniş eşlik ediyor. Bir müzik parçasının kreşendoları ardından boy gösteren ağır aksak bölümler gibi.*** (A. Ağaoğlu 1991h s. 216).

kriko 'ağır yükleri kaldırmaya yarayan alet' < İt. ***cricco*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 258. ※ ***Cemal, arabayı bırakıyor, evecenlikle karşıdaki garaj bozması yere seğirtiyor, bir an oranın karanlığında yitiyor; hemen geri çıkıyor, bir kriko, bir kerpeten, bir tornavida ile geliyor.*** (A. Ağaoğlu 1991h s. 162).

kripto 'yalnız muayyen kimseler tarafından okunabilen gizli yazı; böyle bir yazı ile yazılmış doküman' < ***crypto*** a.m. (?), ***cryptographie*** a.m. kelimesinin kısaltılmışı; < EYun. ***κρυπτός*** (krüptós) 'örtülmüş, saklı, gizli' ve ***γραφειν*** (grafeyn) 'yazmak' fiilinin nomen actionis'i. ***kripto memuru*** 'gizli yazılarla yazılmış dokümanları açık yazıya çevirmekle görevli uzman: ※ ***İncelikleri ve küçüklükleri güzelliğin temel ögeleri sayan bir zevki vardı kocasının. Önü ardı Kripto Memuru olan, işinde başarılı olmak için hiç gayret göstermeyen —gayret gösterse ne olurdu, nasıl yükselirdi sanki?— başladığı yerle varacağı yer aynı olan bir adamdı işte.*** (A. Kutlu 1983 s. 164).

ḳrisgān, b. ***Hırlstlyan***.

kristal 'billûr; duru ve parlak cam' < Fr. ***cristal*** a.m. < Lat. ***crystallus*** < EYun. ***κρύσταλλος*** (krüstallos) 'billûr'. ※ ***Yaldızlı tavandan sarkan büyük kristal avizenin bir sürü lâmbası, sandı ki, Karakayanın üstünde pırıl pırıl kandiller gibi yanan yıldızlardır.*** (Reşat Enis 1957 s. 222). ※ ***Ahmet Paşa zarflı, işlemeli kristal iki kadehi ağzına kadar rakı ile doldurdu.*** (İ. Tarus 1957 s. 69).

Krlstlyan, b. ***Hırlstlyan***.

kritik 'eleştiri; endişe verici; iyi de olabilir, kötü de olabilir' < Fr. ***crltique*** a.m. ※ ***Tabiî benim iki sergi açtığımı da, basında hakkımda gayet iyi kritikler çıktığını da ilave etmiş.*** (M. Balaban 1959 s. 63). ※ ***"Savaş hali sürüyor, durum kritik." Yüzüne tuhaf tuhaf baktılar: Durum kritik mi? O da ne demek?*** (B. Günel 1991 s. 165).

Krltlko 'bir Yunan halk dansı' < Yun. ***Κρητικός*** (kritikós) 'Girit adasına mahsus'. ※ ***Arasıra birkaçı kalkıyor Zeybetiko —Zeybek dansı— demiyor, Krltlko —Girit dansı— demiyor, yere diz vurup parmak çatlatıp dönüyorlardı meyhaneler ortasında.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 212).

kriz I '(ekonomik manada) buhran' < Fr. ***crise*** a.m. < EYun. ***κρίσις*** (krísis) 'ayırış, muhakeme' ※ ***Bey emekli maaşına ilave iş arıyormuş da bulamıyormuş. Kriz varmış çünkü.*** (C.F. Başkut 1962 s. 13).

kriz II (tıp terimlerinden) 'birdenbire meydana çıkan tehlikeli fizyolojik değişiklik' < Fr. ***crise*** a.m. ※ ***Zaman zaman sigara isteği bir kriz haline geliyordu. Şimdi, şu anda da sigara içmezse dayanamayacaktı.*** (A. Altan 1985 s. 136). ※ ***O sırada Esin kolumdan tutmuş, çekmez mi? "Koş, Hilmi ölüyor!" Meğer Hilmi Yavuz, sevişme sırasında kalp krizi geçirmiş! Bu sefer de keşki onları görmezden gelseydim diye kendimi suçlu duyuyorum. (Vicdan azaplarıyla uyandım).*** (A. Ağaoğlu 1992g s. 114).

krizet 'bir kumaş çeşidi' < Fr. ***crlzette*** (?) ※ ***Sonra birisi götürdü yamarım diye. "Aman başka renk olmasın!" diye söylenip durmamıza rağmen, pantolonun berelenmiş olan diz kapaklarını makasla büyücek delmiş ve çakal gibi beyazlaşmış bir krizet parçası yamamış! Ne etsek yarabbi!*** (M. Makal 1952 s. 75). ※ ***Rüzgârın geldiği***

taraftan iki insan çıktı. Genç ve iri-yarıydılar. Kasketlerini yana yatırmışlardı. Bacaklarında, peyikleri diz kapaklarına kadar inen krizet şalvarlar vardı. (T. Yücel 1954 s. 89).

kroki 'taslak, kaba taslak' < Fr. ***croquis*** a.m. ※ ***Yanında Okmeydanı'na tıpkı Kızkulesi'ne benzeyen bir köşk yaptıracağım da, şimdi buradan onun zihnen krokisni ezberliyorum.*** (C.Osm. Kaygılı 2003 s. 253).

krokodil 'işlenmiş timsah derisi; bu deriden imal edilmiş (şey)' < Fr. ***crocodile*** < Lat. ***crocodilus*** < EYun. ***κροκόδειλος*** (krokódeylos) 'timsah'. ※ ***Menajerim İrfan, purosunun yarısını içip fırlattı attı arabanın camından dışarıya. Krokodil yol çantasını açıp içinden o günkü gazeteyi çıkarttı.*** (N. Eray 1990 s. 1992 s. 8).

krom (kimya elementlerinden biri) < Fr. ***chrome*** a.m. ※※

kronometre 'kısa zaman parçalarını ölçmekte kullanılan hassas bir saat' < Fr. ***chronomètre*** a.m. ※ ***Görüşmeyi bırakıp bırakmamakta bir kararsızlık geçirdiğimi hatırlıyorum. Bıraksam, şizofren olduğun için seni bir şekilde reddetmiş olacağımdan sürdürdüm. Kronometreyi başlatarak uzattığım kartlara verdiğin yanıtları not alırken, bu beklenmedik durumun üzerindeki etkilerini de tartmadan edemiyordum.*** (Z. Ankara 1991 s. 147).

kropi/krupi (gemicilik terimlerinden) 'bir halatın çımasile kendi bedeni üzerine kruz kırdıktan sonra çımanın beden etrafında dolaştırılarak kruz içerisine geçirilmesidir' L. Gürçay 1943 s. 249 < İt. ***groppo nodo/gruppo nodo*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 338. ※※

kroşe I (demiryolu terminolojisinden) 'kızgın demiri tutmak için kullanılan alet' < Fr. ***croches*** a.m. ※ ***Manevraya çıkabiliriz. İki yerden beş vagon terk, 8 ilâve. Allah vere de kroşeler donmasa!*** (N. Girginsoy 1955 s. 107).

kroşe II '(boks sporunda) kırk beş derecelik eğimle atılan yumruk' < Fr. ***crochet*** a.m. ※ ***Bu kez daha sert vuruyorum. Duvardan tok bir ses geliyor. "Ah..! Vurma lan" diye uluyor Neco. Sağ böbreğine esaslı bir kroşe yerleştiriyorum.*** (A. Ümit 1996 s. 129).

krupi, b. ***kropi***.

kruvaze (terzilik tabirlerinden) 'ön parçaları birbiri üzerine binecek şekilde yapılmış (ceket veya pardösü); çapraz' < Fr. ***croisé*** a.m. ※ ***Bol pantalonu, bir zamanlar kruvaze olduğu belli, ama şimdi düğmesiz ceketiyle, dilenmenin hemen eşiğinde bir yoksula benziyordu.*** (A. Kutlu 1983c s. 19).

kruvazör 'bir çeşit savaş gemisi' < Fr. ***croiseur*** a.m. ※※

kruz (gemicilik terimlerinden) ***kuruz*** kelimesinin varyantı, b. ***korza*** III.

AD. **ku** I, b. ***ki*** I.

ku II (kâğıt oyunlarında) 'defa, devir' < Fr. ***coup*** a.m. ※ ***Kumarbaz Hayri, ilk beş kağıdı büyük bir zevkle file etmeden evvel: "Ama tam bir saat, fiks bir tur. Bir ku fazla oynamam."*** (S.F. Abasıyanık 1952h s. 12).

kuaför/kuvaför 'kadın berberi' < Fr. ***coiffeur*** 'berber'. ※ ***"Size kesici alet vermek yok." Gırgırına "Peki o zaman Orduevi kuaförünü getirin." diyorum.*** (S. Soysal 1979 s. 122).

kuantro 'turunç ve portakal kabukları ile konyaktan yapılan bir içki' < Fr. ***cointreau*** a.m. ***"Nedir o öyle?" —"Kuantro canım!" —"İçki midir o?" —"Evet canım!"*** (Aka Gündüz 1930 s. 237).

kuartana/AD. **kartana** 'birdenbire gelen titreme, üşeme, sıtma nöbeti' DS 2670 < İt. ***quartana*** < Lat. ***quartana*** 'her dört günde bir vuku bulan sıtma nöbeti (bir malarya çeşidi)' (***quartus*** 'dördüncü' + sıfat eki). ※ ***O zaman omuz mafsallarındakl Malarya mikropları tatlı tatlı gerinirler. Terslyana: "-Oh... Güneş ne güzel..." der. Kuartana cevap verir.*** (O. Hançerlioğlu 1953 s.65). krs. ***tersiyana***.

AD. **kuba/kubız** 'yüzüstü' K. Emiroğlu 1989 s. 161, 162 < krş. Yun. (Karadeniz diyal.) ***κούπα/κούπας*** (kúpa/kúpas) a.m. A.A. Papadopoulos 1958 I, 483. ※ ***Başım aırurdl a[u]zımdan sular agardi öyle yüzü kuba[z] düşerdüm.*** (B. Brendemoen 2002 II, 139).

kubad/kubat, b. ***kobad***.

AD. **kubar**, b. ***gubar*** II.

AD. **kubar-** 'çalım satmak; övünmek, gururlanmak' DS 2987, A. Püsküllüoğlu 1974 s. 60 < ***kabar-*** fiilinin varyantı; /***a***/'nın /***u***/'ya geçmesi labial (dudak sesi) ünsüz ile izah edilebilir, krş. ***baba → buba.*** ※ ***Kasaba Kalaycının ölümünü duymuştu. Koca Osmanın böyle kubara kubara dolaşmasının sebebini anlıyorlardı.*** (Yaşar Kemal 1955i II, 296). ※ ***"Ben biliyorum onun yerini," diye kubararak söyledi Nuri, "Hiç kimsecikler bilmiyor."*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 176).

AD. **kubaş-** 'imece ile iş yapmak, yardımlaşmak' DS 2987 < ?? ※ ***Öküzümüzün teki öldüğünden en büyük kardeşim komşu ile kubaşarak rençberllk yapıyordu.*** (H. Aytekin 1945 s. 69).

kubat, b. ***kobat***.

kubbe I 'yarım küre şeklinde olan ve bir yapıyı örten dam' < Ar. ***ḳubba*** a.m. ※ ***Ya şimdi beni nereye götürürsün?" —"Kubbesi ve camları ve kapısı blllûrdan bir hamama."*** (B. Necatigil 1970 s. 80).

kubbe II 'bir Arap yemeği, içli köfte' < Ar. ***kubba*** A. Barthélemy 1935 II, 698. ※ ***Ardından sofraya oturuluyor. Doktor beyin pek sevdiği Arabistan kârî yemekler: İçi fıstık üzümlü, çiy kıymalı kubbe; nohut ezmesinden bol zeytinyağlı ve sarmısaklı hummuz, namı dlger muhammere...*** (S.M. Alus. Akşam Gaz. Mayıs 1941).

kubeye, b. ***köplya***.

AD. **kubız**, b. ***kuba***.

AD. **kubli** 'asma kilit; anahtar' DS 2988 < Erm. ***koğpel*** 'kilitlemek', Ar. ***ḳufl*** kelimesinin bir müştakkı, b. ***kıfıl*** I ve ***kıbıl, kubli*** a.m. Tietze 1958 no. 186 ve 1982z no. 153, ayrıca krş. U.Bläsing 1992 no. 59. Türkçede

kubur I 'kılıf, kap; dosya; okluk, sadak' TS 2709–10, Meninski 1680 II, 3622, R. Dankoff 1991 s. 77 < Ar. ***ḳubür*** 'kılıf, kap' Meninski 1,680 II, 3622. Krş. Mo. ***ḳobür*** 'Röhre, Etui' G. Doerfer 1967 I, no. 268. (Burada biri Arapçadan, öteki Moğolcadan gelen iki kelimenin Türkçede aynı biçimde yazılışı

ve seslendirilişi ile karşı karşıyayız. 'Ok sadağı, okluk' anlamına gelen kelime Moğolcadan ödünçlemedir. [Editörün notu]). ※ ***İskemleler üzerinde dört kollu şamdanlar yanar; kuburlu büyük saat.*** (Musahipzade Celal 1936a s. 6; sahne hakkında bilgi). 'eski tip bir çeşit tabanca, piştov': ※ ***Tetiği üzerime çeken el kimindi? Bu herhalde iyi bir nişancı eli değildi. Karanlığa kubur sıkan bu sallapata hasmın önünden kaçmak istemedim.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 228). ***ayna kuburı/berber kuburı*** 'cerrah aletlerini taşımak için çanta' Meninski 1680 a.y. ※※

Osm. **kubur** II 'hendek, su seti; çeşme borusu; ayakyolu deliğinden lağıma inen boru' TS 2709–10, Meninski 1680 II, 3622, R. Dankoff 1991 s. 77, krş. ***ḥufra ḳubūrīya*** 'une cavité qui a la forme d'une fosse sépulcrale' R. Dozy 1927 II, 298–299. ※※ ***kubur yolu*** 'dehliz, üstü kapalı siper' TS, 2710, misal için b. a.y. ※※

kubûr 'kabirler' < Ar. ***ḳubūr*** a.m. [***ḳabr*** kelimesinin çoğulu]. ※※

AD. **kuc–**, b. ***kuç–***.

kucak 'açık kollarla göğüs arası; bir defada kucaklanabilecek miktar, bir defada sarılıp kaldırılan miktar' < ETk. ***ḳuçaḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 591. ※ ***Gelin hanımın emri, arzusu yerine gelecek diye bu alâmetlere bir kucak para ver; biri bir şeye yarasa bari.*** (S.M. Alus 1934 s. 10). ***kucak aç–*** '(bir kimseye) barınacak yer vermek': ※ ***Bir ırak bildiğine, akrabasına sığındı. Ah niçin kucak açsınlar, niçin bağırlarına bassınlar? O konaklarda, o hanım insanların, bey insanların orda tek durmayan, rahatı batana kucak açsınlar niçin?*** (S. Soysal 1978 s. 11–12). ***kucak arsızı*** 'hep kucakta taşınmaya alıştırılmış (küçük çocuk, bebek)': ※ ***Sıralı sırasız meme veriyorsun oğlana! Kucak arsızı yaptın fakiri!*** (Peride Celal 1978 s. 7). ***kucakla–*** '(birini) bağrına basmak': ※ ***Beyrek atuŋ gögsini ḳucaḳladı, gözlerinden öpdi.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 45).

AD. **kuci**, b. ***kuçka*** I.

RD. **kuculuş–** 'kucaklaşmak' O. Blau 1868 s. 265 < ***kucul–*** 'kucaklanmak' fiilinin ortaklık hâli, ***ayrılış–*** ⊡. ※※

AD. **kucur** 'kısa boylu' DS 2989 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κούτζουρος*** (kútzuros) a.m. A.A. Papadopoulos 1958 I, 489, kelimenin asıl manası 'kısa kuyruklu', Ch. Tzitzilis 1990 s. 197. ※※

kucuş– 'birbirini kucaklamak, kucaklaşmak' Meninski 1680 II, 3783 < ETk. ***ḳuçuş–*** a.m. (***ḳuç–*** fiilinin ortaklık hâli). ※ ***Ḳız cün Bu'l–Ḳāsımı gördi, bildi, durdı, görişdiler, ḳucışdılar, ağlaşdılar.*** (Ferec 855/1451 v. 10a). ※ ***Cün ḳız dāyesi benüm dāyemi gördi, ḳucuşdı, görüşdi.*** (a.e. v. 72b).

AD. **kuç–/kuc–/koç–** 'kucaklamak' DS 2895, TS 2593–97 < ETk. ***ḳuç–*** a.m. Clauson 1972 s. 590. ※ ***Ne ḳoyub anı ḳaçmağa yarardı, | Ne bir dem anı ḳuçmağa yarardı.*** (Fạhrī 1974 s. 281 no. 521). ※ ***...bir oğrı bularuŋ evine girdi. Bāzirġān uyḳudayidi, 'avratı uyanuḳ. Pes 'avratı oğrıdan ḳorḳdı, erin muḥkem ḳuçdı. Bāzirġān uyandı.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 85).

AD. **kuça/kaça** 'ellerde ve ayaklarda olan kökleri derine inen bir çeşit deri hastalığı, mantar; yüz, el ve ayaklarda olan benler' DS 2585, 2989 < Yun. ***κουκούτζα*** (kukútza) 'çekirdek' → (Karadeniz diyal.) ***κούτζα*** (kútza) 'kleiner, harter Auswuchs an der Hand' Ch. Tzitzilis 1987g no. 248.

Osm. **kûçe**/AD. **küce/küçe** 'küçük ve dar sokak; çıkmaz sokak' DS 3023. < Fa. ***küça*** 'dar sokak' (***kü*** 'sokak' + küçültme eki, b. ***bağçe*** ⊡) A. Tietze 1969 no. 78. ※ ***Oş-bu küçenüŋ ilerüsinde sırcalu mescid vardur; anuŋ miḥrābı ardında gömülmişdür. Var, çıḳar, al!*** (Ferec 855/1451 v. 225a–b). ※ ***Bu beklenmedik kıyamet haberi, bu aniden bastıran sel, sağnak, deprem ve utanç tufanının yankısı tüm Diyarbakır küçelerinde, kahvelerde, dükkânlarda, hamam kurnalarının etrafında, külhanlarda, erkek, kadın, genç, ihtiyar, çoluk çocuğun ağzında adıyla sanıyla meşhur Çermik sakızına dönüştü.*** (M. Margosyan 1996 s. 61–62).

kûçek/köçek II 'Doğu musikisinde bir makam adı' K. Uz 1964 s. 39 < ***köçek*** I. ※※

kuçeta/koçeta (gemicilik terimlerinden) 'tayfaların, üzerinde yattığı kerevet ve döşek' < Yun. ***κουτσέτα*** (kutséta) < İt. ***cuccetta/coccetta*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 263. ※※

AD. **kuçik**, b. ***kutlk***.

AD. **kuçlris eyle-/kuçura dur-** 'çömelmek' DS 2990, K. Emiroğlu 1989 s. 162 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κουτσιρω*** (kutsiro) a.m. fiilinin aorist şeklinden Ch. Tzitzilis 1994 s. 199; başka bir etimoloji için b. K. Emiroğlu a.y. ※※

AD. **kuçka I/kuci** 'köpek yavrusu' DS 989 < Sl. (Bulg., Sırp–Hırv.) ***kuçka*** 'dişi köpek, kancık' A. Tietze 1957 no. 111. (İkinci varyantta köpek çağırma ünlemi olan ***kuçu kuçu***'nun da etkisi olabilir. [Editörün notu]). ※※

AD. **kuçka** II 'inişte arabanın yavaş gitmesini sağlamak için tekerleğin altına konulan kızak' DS 2989 < Bulg. ***kuçka*** a.m. A. Tietze 1957 no. 111. ※※

kuç kucak ol- 'kucak kucağa olmak' TS 2710 < ***kuçak*** + kuvvetlendirici ön takı (reduplication ve tezat ünsüzü), b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***Bāde ve ʿaraḳ keyfi germlyetlyle birbiriyle ḳuc ḳucaḳ olub ẕevḳ bucaḳ (?) ėderler.*** (Evliyā Çelebi 1928 VII, 231).

AD. **kuçu kuçu** I 'köpek çağırma ünlemi' DS 2989 < Mac. ***kutya*** 'köpek' (?), Bulg. ***kuçe*** 'köpek' A. Tietze 1957 no. 110. (Bu tür ünlemlerin ödünçleme sayılması genelde kabul edilemez. [Editörün notu]). ※ ***En azgın köpekleri bile "Nah kuçu kuçu!" diye ekmek göstererek yumuşatırız.*** (İsmail Galib 1932ydk s. 7).

kuçu kuçu II, b. ***kuzu kuzu***.

AD. **kuçura dur-**, b. ***kuçlriş eyle-***.

AD. **kud/kut** I 'uç, köşe' DS 2990, 3017 < Sl. ***kut*** a.m. E. Berneker 1924 I, 602. A. Tietze 1957 no. 119. ※※

AD. **kudal**, b. ***gıdal***.

AD. **kudama/kudayma** 'leblebi' < Ar. ***ḳuḍāma*** a.m. A. Tietze 1958 no. 182. ※※

AD. **kudap** 'bir çeşit armut' K. Emiroğlu 1989 s. 163 < kelimenin sonu Ch. Tzitzilis 1990 s. 197'ye göre Yun. ***άπιον*** (ápion) 'armut' kelimesini gösterir. (Tzitzilis'in birleştirmesi kabul edilebilir değildir. [Editörün notu]). ※※

kudara 'rahatsız' K. Emiroğlu 1989 s. .163. < ??. ※※

kudayma, b. ***kudama***.

kudbe, b. ***kutbe***.

Osm. **kûdek** 'oğlan, genç' < Fa. ***küdek*** a.m. ※ ***İ küdek, ḳandan gelürsin, ḳanda gidersin?*** (Ferec 855/1451 v. 190a).

Osm. **kûdekâne** 'çocukça' < ***küdek*** + Fa. ***-āna*** eki, b. ***âcizane*** ⊡. ※ ***Bu mesā'il küdekāne mesā'ildür. Bu gün maḥfil āḫir olsun ammā saŋa dėrrem, dön git, ḳanuŋa susama!*** (Ferec 855/1451 v. 135a).

Osm. **kûden/gûden** 'akılsız, ahmak (kimse) Meninski 1680 III, 4059 < Fa. ***küdan*** a.m. ※ ***Ev aydından bu gėçe eyle ḍoldı | Kişi küden degüldi, vardı yitdi.*** (Sulṭān Veled 1958 s. 42 no. 4). ※ ***Yanuŋda, hey begüm, senüŋ söz aŋlar ādemüŋ gerek, | Düşer-mi yār ėdinesin bir iki ṣanḳı güdeni?*** (Naẓmī 1928 s. 62).

AD. **kudik**, b. ***kutik***.

kudret/kuduret 'kuvvet, güç; Allah' < Ar. ***ḳudra*** a.m. ※ ***Emānet u neẓārete istiḫdām olunan sipāh arḳalanub sefer seferlemege liyāḳat u ḳudret bulurdı.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 168). ※ ***Çukur gözlerin üzerindeki ince kaşlar, biraz semerli burun, kudret elinin fazla yırttığı büyük bir ağız, hörmetlice kulaklar, hep hep mukavva üzerindeki çehreye aynı aynına benziyordu.*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 161). ***kudretten*** 'Allah tarafından, tabii olarak, doğuştan': ※ ***Gel bir daha öpeyim seni, saçlarının amber kokusunu duymak için yeniden. Kudretten kolonyalı mı senin saçlar? Misk-i amber! İyi insanlar güzel kokar.*** (M. Güler 1990 s. 180). ※ ***Bu kara yazılar bize kuduretten yazılmış, sileriz sileriz çıkmaz. Silsek de, kazısak da çıkmaz. Dürü gitti, Dürücez de gitti!*** (F. Baykurt 1971t s. 45). ***kudret hamamı*** 'yerden tabii olarak çıkan sıcak suyun kullanıldığı hamam, ılıca': ※ ***Onlara o zaman "kudret hamamı" da derlerdi. Ötedenberi en başta Bursanınkiler gelir; İstanbullular yalnız onu bilir, ona rağbet ederlerdi.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 13.XII.1944).

kuds I 'temizlik, arılık' < Fa. ***ḳuds*** 'arı, saf' < Ar. ***ḳuds.*** ※ ***Ṣular kim zağlar gibi siyeh-rüy u siyeh-dildür | Bulara ḳuds bülbülleri her dem cīfe-ḫʷār dėrler.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 32).

Kuds, b. ***Kudüs*** II.

kudubet, b. ***gudubet*** II.

AD. **kuduk/guduk** I 'gaga; bir şeyin sivri ucu' DS 2990 < Erm. ***ktuts'*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 405, fakat U. Bläsing 1998 s. 43–44 bu etimolojiyi fonetik bakımından şüpheli buluyor. ※ ***Ġoynundaki memenun, | Delisiyim, delisi. | Dişledum ġuduğuni, | Oldi ġabaḳ felisi.*** (B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 118).

AD. **kuduk** II, b. ***kutik***.

Osm. **kudum/kudüm** I 'uzak bir yerden gelip erişme, ayak basma' < Ar. ***ḳudüm*** a.m. ※※ 'keramet': ※ ***Oğlanın ailesi gebe idi. Çocuk doğdı. Gene o misafire çağırdılar. "Bunda da yok kudüm" dedi.*** (M. Tuğrul 1969 s. 274). ※ Ġudumu ġuruyasıca geldi geleli̮ hėytibimizi kesdi, ġan alacaḳ damarımızı ġomadı. (Ö.A. Aksoy 1945 I, 376). ※ ***Kendi kendine ufak kabın içinde su kızdırıyor, çocuğun göbeğini kesiyor, kendi işini görüyor. Çocuğu yıkamak için bir tas su döküyor, bakıyor***

su altın oluyor, bir tas daha döküyor, o da altın oluyor: "Yarabbi sana şükür, bu nasıl kudumlu çocuktur!" diyerek pis çaputlara sarıyor. (U. Günay 1975 s. 402).

kudum II/**kudûm**, b. ***kudüm*** II.

AD. **kuduna/guduna** 'kepek; buğday, arpa kabuğu' DS 2188, 3018, K. Emiroğlu 1989 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κουτούνα*** (kutúna) a.m. < EYun. ***κόττυνα*** (kóttuna) 'saman çöpü' Ch. Tzitzilis 1987g no. 239. ※※

(Argo) **kudur** 'yüz kuruşluk kâğıt para' H. Aktunç 1990 s. 181 < ?? ***kudurlu*** 'paralı kişi, zengin' (a.y.) Mikhaïlov 1930 s. 34. ※※

kudur– I 'kuduz hastalığına yakalanmak' < ETk. ***ḳutur–*** a.m. Clauson 1972 s. 605; ***kuduz*** kelimesiyle olan münasebet (rhotacism) için b. ***boğurdak*** ⊡. ※※

kudur– II 'çok yaramazlık etmek, azmak; çok sinirlenmek' < ***kudur–*** I. ※※ öfkeden kudur– ※※

kuduret, b. ***kudret***.

kudurgan I 'kuduz' K. Emiroğlu 1989 s.163 < ***kudur–*** I + fiilden sıfat yapan ***–gan*** eki, b. ***alıngan*** ⊡. ※※

kudurgan II 'kudurmuş gibi saldıran, azgın' < ***kudur–*** II+ fiilden sıfat yapan ***–gan*** eki, b. ***alıngan*** ⊡. ※ ***Delirmiş gibiydiler. Kudurgan bir savaşın sonunda eşeğin düşük kulaklarından birinin üstünde birleştiler.*** (O. Hançerlioğlu 1954 s. 91).

AD. **kudurgun** 'kudurmuş gibi saldıran' < ***kudur–*** II + fiilden sıfat yapan ***–gun*** eki, b. ***akkın*** ⊡. ※ ***Bu tek tüfeğin doldurması uzun iş. Atıp birini vurur da birini vuramazsan, gittin gürültüye. Diri kalan bir kudurgun canavar olup yır adamı. Çünkim nacakla, kürekle gelir onlar.*** (F. Baykurt 1959y s. 132)

kudur kudur (kudur–) 'çok kızmak, öfkeden kudurmak' < **kudur–** II predicate intensifier (yüklem yoğunlaştırma), b. ***apal apal*** ⊡. ※ ***Oṭur, ehemmīyet verme. Gİderseŋ onlarıŋ ekmeğine yaġ sürmüş olursuŋ. İstedikleri bu ẕāten. Ḳızdırdıḳ diye sevinirler. Aldırmazsaŋ, ḳudur ḳudur ḳudururlar.*** (M. Yesari 1928 s. 26).

(Argo) **kuduru hak** 'parası helal' M.H. Bayrı 1934 s. 131 < Ar. ***ḳuddura Ḥaḳḳ*** 'Allah sana nasip etti!'. ※※

kuduruk 'kudurmuş, öfkeden delirmiş; (çocuk için) yaramaz' K. Emiroğlu 1989 s. 163 < ***kudur–*** II+ fiilde sıfat yapan ***–uk*** eki, b. ***akık*** ⊡. ※ ***Fazla üstüne varmayın, adam kuduruk! Ellemeyin, arasın evinizde afyon, morfin, eroin mi var? Ulan heç kurnazlık bilmiyor bizim bu köylü be!*** (F. Baykurt 1971t s. 244).

kuduz I 'kuduz hastalığı; kuduz hastalığına tutulan' < ETk. ***ḳutuz*** a.m. Clauson 1972 s. 608; ***kudur–*** fiili ile olan zetacism (zeleşme) münasebeti için b. ***boğurdak*** ⊡. ※ ***Kuduz köpek başını yer.*** (A. Kemali 1932 s. 351, atalar sözü). ※ ***Kış gününün alaca karanlığında, rıhtımda top atılıyor, insanlar kuduzlar gibi bir şeylere saldırıyor.*** (B. Duygulu 1963 s. 31). AD. ***kuduza dalan–*** 'kuduz hastalığına yakalanmak, kuduz hayvan tarafından ısırılmak': ※ ***Kuduza dalanmak! Rabbim düşmanımın başına vermesin! Oğlun kuduza dalanalı yirmi gün oldu? Gözünü aç bacım: kırk birinci günün gecesi uyutma oğlunu. Or-***

talık ağarmağa başlayınca da ırmağa götür, suya göster! (Reşat Enis 1944 s. 101).

kuduz II 'çok yaramaz çocuk; çok öfkeli kişi' ※※

kuduz III 'kesilen ağacın toprakta kalan kök ve parçaları; (insan için) çolak, topal' K. Emiroğlu 1989 s. 163. < ***kuduz*** I (?). ※※

kuduz IV 'kel, kabak kafalı, saçları dökülmüş' M. Mikhaïlov 1930 s. 34 < ***kuduz*** I.

kuduz kurdu 'bambul kurdu' TS 2710 < ***kuduz*** I + ***kurd*** I. ※※

kudüm I, b. ***kudum*** I.

kudüm II/kudûm/kudum II 'usul vurmaya mahsus deriden mamul bir nevi alet; Mevlevî müziğinde usul vurmak için kullanılan küçük çift davul' K. Uz 1964 s. 39, J. Redhouse 1968 s. 681< ??. ※※

Kudüs/Kuds II 'Filistin'in merkezi olan şehir' < Ar. ***al-Ḳuds*** a.m. ※ ***Kefelü Mevlânâ Ḥüseyn Efendi Kuds-i şerīf ḳāżisi olduġıdur.*** (Selānikī 1989 (1599) II, 800).

kufa, b. EOsm. ***koffa***.

Kûfî 'Irak'daki Küfa şehri ahalisinden bir fert'. ※※ ***Kûfî hatt*** 'Arabî yazının, başlangıcını o şehirden alan hatt sanatında bir üslûp': ※ ***Çiypur bir uzun diyvār ḥaṣiyri doḳıdı; naḳş yėrine Küfī̮ haṭiyle vaṣf-ı hāl yazdı.*** (Ferec 855/1451 v. 239a).

AD. **ḳufik** 'üstüste konan birkaç festen ibaret bir başlık' Balhassanoglu 1904 s. 129 < Kürt. ***küfī*** 'coiffure de femme, barette rouge de femme' Jaba-Justi 1879 s. 350, Ar. ***küffīya/ḳüfīya*** 'bonnet de femme' R. Dozy 1927 II, 500. ※※

Osm. **kufl** 'asma kilit' < Ar. ***kufl*** a.m. ※ ***Ḳufl-i frengī berāy-ı bāb-ı çifte ḳanad.*** (M. Kütükoğlu 1983 s. 319). ※※

AD. **kufu**, b. ***kofos***.

Osm. **kuful et-** 'kavuşturmak' < Ar. ***ḳufül*** 'kilitleme'. ※ ***Dạhı görüŋ nice vėrürler selām, | Ol maḥalde söylemezler hīc kelām: | İki ellerin ėderler heb ḳuful...*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 53).

kugar, b. ***kokar***.

kuğu b.m. (malum kuş) < ETk. ***ḳuġu*** a.m. Clauson 1972 s. 609. ※ ***Ruhumuz bir denizdir ki açılmış sükûn için, | Sessizlik enginlere inen bir kuğu.*** (F.H. Dağlarca 1957 s. 149).

AD. **kuğur-** 'ötmek (güvercin hakkında)' < ses taklidi fiillerden, b. ***afgur-*** ⊡. ※※

ḳugurdı/AD. **kuğurtu** 'güvercin ötüşü' R. Dankoff 1991 s. 77 < ***kuğur-*** fiilinden nomen actions, b. ***anırtı*** ⊡. ※ ***Çırpındı kuş. Boynunda kıskacı. Sıktı, daha. Boğun bir kuğurtu çıktı kursağından.*** (V.O. Bener 1957 s. 36).

Osm. **kûh** 'dağ' < Fa. ***küh*** a.m. ※ ***Sükkān-ı küh-ı Ḳāf velvele-i top u tüfengden belünleyüb, feleklerde melekler inildisin dinledi.*** (Selānikī 1989 (1599) I, 208).

kûhî 'kasvetli, hüzünlü, ürkünç' < Fa. ***kühī*** 'dağlık', belki yüksek dağ tepelerindeki vahşî tabiatı hatırlatan manzaralardan (?)'. ※ ***Biz bu karanlık evin kûhî odalarında, mumhala gibi mi bekliyeceğiz?*** (S.M. Alus 1933p s. 181). ※ ***Günlerden cuma veya pazar, şimdiki Fenerbahçe stadyomunun arka caddesinde, kühi ağaçlar arasındakl salaşa, Minakyan tiyatrosuna gidiyorduk.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. Mayıs 1941).

kûhistan/kühistan 'dağlık, dağlık yer' < Fa. ***kühistān*** a.m. [***küh*** 'dağ' +yer isimler yapan ***-lstān*** eki, b. ***Acemistan*** ⊡]. ※ ***Ne pīr-l ṣubḥ tīġ urdı saçı a̯hşāmuŋ | Kim andan encümi eşk-i küh-istān ėtdi ġalṭānī.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 32).

kuhl '(göz için) sürme' < Ar. ***kuḥl*** a.m. ※ ***Ṣabā, bundan Sıpāhāna ilet kuḥl u cevāhir dėr.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 87).

kuintet 'beş kişilik müzik topluluğu ve bunun çaldığı ya da söylediği parça' TüS < Fr. ***qulntette*** < İt. ***qulntetto*** a.m. [***quinto*** 'beşinci' + küçültme eki ***-etto***, b. ***alborata*** ⊡]. ※※

kuka I 'iplik yumağı' J. Eckmann 1941 s. 166, K. Emiroğlu 1989 s. 164 < Sırp-Hırv. (diyal.) ***kl'ko*** a.m. A. Tietze 1957 no. 80. ※ ***Bir de attar sandığı yaptırmış, seyyar satıcılarınki gibi. İçine kuka falan koymuş. Gelmiş dağ başına: "Aynalar, iplikler, kukalar var!" diye satmış.*** (M. Tuğrul 1946 s. 28).

kuka II/**koka** 'Hindistan'dan gelen gayet sert bir cevizden yapılmış tespih taneleri' N.R. Büngül 1939 s. 148 < belki koko palmiyesi (Cocos nucifera)'nın Hindistan'daki adından, Hobson-Jobson 1968 s. 228-229. ※ ***Elde yerlere sürünür ḳuḳa tesbīḥ, belde def'-i cü'a medār olur fikriyle yüŋ ḳuşaḳ, dilde mānl'-l ḥarāret olur zu'miyle şapırtı.*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 58). ※ ***En meşhur bir tesbihcinin çekmiş olduğu için pek kıymetll olan ve hemen daima ellediği siyah kuka bir tesbihle dolaşırdı.*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 27).

AD. **kuka** III 'bir çocuk oyunu; bir nevi kaydırak' < ??. ※ ***Gülsefa'nımın o kodoş kocası, kuka oynarken yavaş yavaş gelmiş, arkamdan kıskıvrak yakalamıştı. Kulağımı koparırcasına çekiyordu. Boynuzlu!*** (Tarık Dursun K. 1960 s. 49). ※ ***İlk katta oturanlar tarafından, patırtıları yüzünden azarlanıp kovulunca, arkadaki viranede devam eder oyunları ya da başka oyun bulunur: Kuka, kaydırak, çelik çomak.*** (G. Dino 1991 s. 49-50).

kuka IV (balıkçılık tabirleri) 'dalyanda kullanılan bir nevi çengel' < Yun. ***κόκκα*** (kóka) a.m. < İt. ***cocca*** 'köşe' Kahane-Tietze 1958 no. 203, fakat belki daha uygun olarak < Sl. (Bulg., Sırp-Hırv.) ***kuka*** 'balıkçılıkta kullanılan bir çeşit çengel' E. Berneker I, 639, M. Vasmer I, 683, A. Tietze 1957 no. 112. ※※

kukan 'balıkçılıkta kullanılan bir çeşit çengel' < Rus. ***kukán*** 'üzerinde balıkların dizildiği sopa' A. Tietze 1957 no. 113. ※※

AD. **kukar/kukarı/kukaçi**, b. ***gugar***.

AD. **ḳukırı-ḳo** 'horoz sesinin taklidi' R. Dankoff 1991 s.77. < ses taklidi kelimelerden. ※※

AD. **kukizik** 'çömelip oturma' R. Dankoff 1995 s. 107, no. 354< Erm. ***kukuz*** + küçültme eki. ※※

kukla 'insan şeklinde oyuncak; kuklacının oynattığı insan şekilleri' Meninski 1680 II, 3798 < Yun. ***κούκλα*** (kúkla) a.m. G. Meyer 1893 s. 40, Ch. Tzitzilis 1987g no. 244). ※ ***Zamān-ı devletinde her vezīrüŋ şeklini ḳuḳla gibi düzer imiş. Ḳapu keḫudāsından mektūb gelir imiş, fülān vezīr senüŋ ḥaḳḳıŋda‿ḫuṣūmet üzredür dėr imiş. Derhāl düzdigü ḳuḳla'i iḥżār ve ṣalb ve siyāsetine cür'et ėdüp ġażabını ol vecihle ‿halḳa iẓhār eyler imiş***. ('Ālī, Künhül-aḫbār, ÜK 5959 v. 353a-b). ※ ***İstersin şimdi koşayım, 20 yaşında, kukla gibi bir delikanlı koluma alıp getireyim?*** (S.M. Alus 1934 s. 335). ※ ***Çocuğun, gördüklerini sakladığı çekmecede böyle bir kukla vardı. Lunaparkta gördüğü bir kukla.*** (E. Şafak 2001 s. 176).

kukma/gukma/gegma 'güğüm' DS 1970, 2190, 2992, krş. ***güğüm.*** < Yun. ***κουκούμα*** (kukúma) < Lat. ***cucuma*** 'tencere' Ch. Tzitzilis 1987g no. 246, krş. A. Tietze 1957 no. 87. ※※

Osm. **kuknār/küknār/**AD. **küknar/kükner/**BSTTk. köknar 'bir çeşit çam ağacı, Abies, onun meyvesi' DS 3026 < Fa. ***kūknār*** a.m. veya < Yun. ***κουκουνάρι*** (kukunári) 'çam kozalağı' Ch. Symeonidis 1973 no. 113, A. Tietze 1962 II, no. 323. ※ ***Zaḫm-ı sīnem kirm-i bī-'add ile gören, ey nigār, | Dėr ki ḳan bengīdür ağzında kökner içi var.*** (Ẕātī 1967 I, 429). (Bu verideki ***kökner*** Fa. Steingass 1063 ***koknār*** 'haşhaş kapsülü' ile birleştirilmelidir. [Editörün notu]). ※ ***Fıstuḳ ve fınduḳ ve küknāruŋ her yüz aḳçasına iki aḳça alınur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [955/1548] s. 222). Krş. ***künar***.

Osm. **kuknus** 'hayalî bir kuş' < EYun. ***κύκνος*** (kŭknos) 'kuğu kuşu' G. Meyer 1893 s. 20. ※ ***Ben ol ḳuḳnūsam, āhumla çıḳub cāndan revān âteş, | Ḍutar sözüm derūnum-ile vücūdum her zamān āteş.*** ('Āşıḳ Çelebī 1971 v. 219b).

AD. **kuku** I 'baykuş' K. Emiroğlu 164-165 < ses taklidi kelime veya ***kukumav*** ya da ***kukubayka*** kelimelerinin kısaltılmışı. ※※

(Argo) **kuku** II 'dişilik organı, vajina' H. Aktunç 1990 s. 181. Krş. ***kutu.*** ※※

RD. **kukubayka** 'guguk kuşu' < onomatopoetik bir Sl. kelime, krş. Sırp-Hırv., Bulg. ***kukumavka*** 'baykuş'. ※ ***Çim darılırse bir hopota çikaralım hem kukubayka ne vakıt üter, o vakıta kadar.*** (N. Hafız 1985 s. 231).

AD. **kukul** 'çiçek tomurcuğu' DS 2992 < Laz. ***kukul*** < Gürc. ***kukur/kokor*** a.m. V. Cangidze 1984 s. 49. ※※

AD. **kukula/gugula/gügüle** 'püsküllü erkek başlığı' DS 2992< İt. ***cocolla*** 'bazı keşişlerin giysisi' veya da Yun. ***κουκούλλα*** (kukúla) < Lat. ***cuucul-la*** 'kapüşon' G. Meyer 1893 s. 53, Tietze 1955 no. 148. ※ ***Başundaki ġuġula da | Deve yunidur, deve. | E ġız, beni seversan da | Hayde gidelum eve!*** (B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 63).

kukuleta/kukulete 'kapüşon' < İt. ***cocolletta*** a.m. Kahane-Tietze 1958 no. 204. ※ ***Saat altıyı çaryek ḳadar geçdikden songra, iki kişi boylarına ḳadar kukuletalı aba giyinmişler, arsaye geldiler.*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 29).

kukulya/kukunya 'ipek böceği kozası' < Yun. ***κουκούλια*** (kukúlya) a.m. G. Meyer 1893 s. 27. ※ ***Tayfur Sani bey, Topaç Mollanın kızını alıyormuş. O dana kafa, pat burun, bastı bacak kızı; o oturmasını***

bile bilmiyen kukulyacıyı; beygir kadarken, faytonun karşısında, horoz şekeri yiyen budalayı! (S.M. Alus 1933p s. 60).

AD. **kukumav** 'baykuş' DS 2992–93 < Yun. ***κουκουβάγια*** (kukuváya) a.m. N.P. Andriotis 1983 s. 170 kelimesine dayanan onomatopoetik (ses taklidi, yansılamalı) kelime. ※ ***Venedikli kuyumcu kuş tutmaya meraklıdır. Tuttuğu kuşlar arasında rengi ve büyüklüğüyle kukumava benzeyen bir hayvan vardı. Hayvanın gagasının küçüklüğüne karşın göğsü o denli genişti ki, ağzını açtığında bir insan yumruğu girebilirdi.*** (N. Güngör 1992 s. 17). ***kukumav gibi*** 'tek başına, yapayalnız': ※ ***Kanı kaynar civanken, tek başına kukumav gibi ömür geçir, gençliğini kütah et; sonra sinirli olma, bu mümkün mü?*** (S.M. Alus 1933p s. 131). ※ ***Bu tazeye acımıyor musun sen? Onu da ana doğurmuş; evin içinde kukumav gibi otura otura, balmumu gibi erimiş. Biraz yakasını bırak, haftada bir olsun komşuya momşuya gitsin!*** (S.M. Alus 1944 s. 179).

kukunya, b. ***kukulya***.

kukureç, b. ***kokoreç***.

(Argo) **kukurik** 'uyku, uyuma' H. Aktunç 1990 s. 181 < ??. ※※

RD., AD. **kukuruz I/kokoroz II** 'mısır buğdayı' DS 2993, O. Blau 1868 s. 267 < Bulg. ***kukuruz*** a.m., belki aslen Sl., b. E. Berneker 1924 I, 640–641; krş. ***kukuça*** 'mısır tanesi' DS 2992. ※ ***Bir başḳası da, yābānī ördek avında ḳuḳuruz, çeltik tarlalarında "mühre"siz nasıl avlandığını aŋlatıyordu.*** (M. Yesari 1928 s. 8). ***kokoroz ekmeği*** 'mısır unundan yapılan ekmek' ※ ***Harbi Umumide, bütün bir köyün iaşesi onun eline verildi: Şeker vesikasını ondan alırdık, bulgur vesikasını ondan alırdık. Pîri Kara Kemal'in bir koyun postu üstünde oturup kokoroz ekmeğini suya batıra batıra yediği söylenirken bütün bir mahalle halkı aç kediler gibi onun evinden gelen yağlı pirzola dumanlarıyla doymaya çalışırlardı***. (Z. Güvemli 1949 s. 92).

(Argo) **kukuruz** II, b. ***kakoroz***.

kukuvaya 'bir palamut türü' < Yun. ***κουκουβάγια*** (kukuváya) a.m. D. Georgacas 1978 s. 129 no. 51. ※※

AD. **kukuz** 'diz çökme durumu' DS 2993 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κουκουδα*** (kúkuḏa) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 245; < Erm. ***kkuz***, (diyal.) ***kukuz*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 354. ※※

kul I 'başkasının malı olan (kimse)' < ETk. ***kul*** a.m. Clauson 1972 s. 615. ※ ***Şehbender beyin hanımı Allahlıktı. Kul cinsi ve ağzı var, dili yok makulesinden. Karşısına geç, iki saat otur; bu müddet zarfında üç kelimesini işidebilirsen öp te başına koy.*** (S.M. Alus 1934 s. 50). ***kul köle ol-/kul kurban ol-*** 'köle gibi hizmet etmek': ※ ***Zavāllı Ferīde ḳayın vālidesine istediği ḳadar ḳul, ḳurbān olsun, hīç te'şīri yoḳ.*** (Ebübekir Ḥāzım 1326e s. 26). ※ ***Beni her zamān içün ḳuluŋ, köleŋ 'add ėt!*** (H.E. Adıvar 1926 s. 44–45). ※ ***Eşek herifler, bu kepazelikleri gözleriyle gördükleri halde hâlâ o kapının kulu, kurbanı olurlar.*** (H. Aytekin 1945 s. 30).

kul II (nezaket şekli: konuşan kendisinden muhatabın kulu olarak bahseder) < ***kul*** I, krş. ***çav*** III, ***servus.*** ※ ***KAHVECİ HASAN —"Öyle ise kulun gideyim. Yavaş yavaş hazırlanalım. (Ayağa kalkar)."*** (Recaizade

Ekrem 1941 s. 100). ※ ***ZENNE —"Geçen gün Kalpakçılar başında birleşecektik, teşrif buyrulmadı." ÇELEBĪ —"Kulunun hatırımdan çıkmış." ZENNE —"Demek ki cariyenizi hatırdan feramuş buyurdunuz."*** (Kanlı Nigâr 1941 s. 23). ※ ***Şahım, kulunuz ahıra gidiyorum.*** (M. Baler 1944 s. 24). Krş. ***cariye.***

kul III 'abd, ibadet eden insan' < ***kul*** I. ※※

kula 'bir at rengi (sarı ile kızıl arası ve yele, kuyruk ile ayakların alt ucu siyah)' < ETk. ***ḳula*** a.m. Clauson 1972 s. 617, G. Doerfer 1967 III, no. 1524. ※ ***Kula beygiri harcayı verdim. Kemikleri kaldıysa iyidir. Ben de beş on dakika dereye girip gizlendim. Sonra, onlar beygirle uğraşırken yavaş yavaş ayrıldım.*** (O. Hançerlioğlu 1954 s. 10).

AD. **kulaç** I, b. ***kolaç***.

kulaç II '(bir uzunluk ölçüsü) açılmış iki kolun parmak uçları arasındaki mesafe' < ETk. ***ḳulaç*** a.m. Clauson 1972 s. 618. ※ ***Sen buyurduŋ ḳuluŋa: "Gel bir ḳarış!" | Kim gelem senüŋ içün ben bir ḳulaç!*** (Sulṭān Veled 1958 s. 37). ※ ***Tek makinem, tek bir saat durdu mu, işimin yüz kulaç gerilediğini, kesemden de yüz lira uçtuğunu bilmelisin!*** (İ. Tarus 1961 s.9). ***kulaçla–*** bir şeyin uzunluğunu kulaçla ölçmek': ※ ***Balıkcağız derhal dibe doğru yürür, kaya maya altına giderse ipi koparıverir. Baş vurunca eldeki gevşek bırakılacak. Hayvan kendini serbest sanıp geri dönerek kaçmak isterken hızlı hızlı, kulaçlaya kulaçlaya çekilecek.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 15.IV.1940).

kulaç at– '(bir yüzme usulü) kulaç atarak yüzmek' < ***kulaç*** II+ ***at–***. ※ ***Belki ben denizlerdeyim o güllerle | Kulaç mı atardım akıntılara karşı.*** (E. Uçarı 1958 s.8). ※ ***Hayat denen nehrin içinde kulaç atıp duruyorsun...*** (N. Eray 1999 s. 62).

kulaçka 'kuluçka' TS 2710 < ***koloçka***.

kulağuz/kulavuz/BSTTk. **kılavuz** 'yol gösteren, rehber' DS 2993, TS 2711–13 < ETk. ***ḳulavuz*** a.m. Clauson 1972 s. 617–618, krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1504, Meninski 1680 I. (Kelimenin ETk.de bilinmeyen bir dilden alıntı olduğuna dikkat! [Editörün notu]). ※ ***Dante'nin Cehennemde kılavuzu Verjil'di. Cehennemde ve ârafta. Ben ârâftan ileri geçemedim. Geçemem de artık.*** (C. Meriç 1992 s. 236). ***kılavuz eyle–/ kulağuzla–*** 'yol göstermek, rehberlik etmek' TS 2713–14, Meninski 1680 II, 3802: ※ ***Ve kapudan girdiği anda bunu adi elbiseli bir hatun istikbal ederek Fokion'un bulunduğu odaya kılavuz eylemiş.*** (E. Misailidis 1986 s. 90). 'evlenme tellalı, çöp çatan, kılavuz': ※ ***Yine ḳulaġuz gönderüb zevce–i muṭallaḳasını Emīne tecdīd–i 'aḳd ėtdirdik.*** ('Alī 'Azīz 1268 s. 97). 'gemi kılavuzu': ※ ***Ol ṣu ḍurmaz aḳar, eyü ṣudur, gemiler ṣulanur, annā degme ḳulaġuz bilmez, maḫfī ṣudur.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 279).

kuladıra, b. ***koladire***.

kulak b.m. (işitme organı) < ETk. ***ḳulḳaḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 621. ※ ***Kazayı anlayalım, kazayı! Beyefendi, kulaklarımız sizde.*** (H.R. Gürpınar 1933ke s. 50). 'kenar, uç': ※ ***Komidinin üstünde yabancı kitaplar vardı. Birisinin yarısına kadar okunduğu belliydi, arasına konan kâğıdın kulağı çıkmıştı dışarı.*** (M. Güler 1990 s. 192). ***kulaktan*** 'yalnız başkasından duymak suretiyle': ※ ***'Adüya dėmezem, saŋa ḳulaḳdan 'āşıḳ olduğum, | Ḳulaġumca ėderlerse eger, ey döst, her pā-***

rem. (Ẕātī 1970 II, 457). ※ ***Żaʿfı ġālib olduġı-çün nālesi āhestedür. | Ey gül-i raʿnā, ḳulaḳdan ʿāşıḳ ėtmişdür beni.*** (Necātī Beg s. 195). ※ ***Fırat sultan bu kemankeş şehzadeye kulaktan âşık olmuş.*** (R.H. Karay 1939i s. 49). ***kulağın arkasına at-/kulak ardı et-*** 'dinlememek, mahsustan ihmal etmek, aldırmamak': ※ ***Kocakarının ve çocukların bize verdikleri bu malûmatı kulağımızın arkasına attık ve yine biz kendi muhabbetimize daldık.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 257). ※ ***O zaman gazetelerde yapılan yayınları ölse kulak arkasına atamaz Şevket bey, böyle bir kıza en azından sahip çıkmamayı vatan, millet ve haysiyet meselesi sayar.*** (S. Soysal 1978 s. 132). ※ ***Neticede sizlere öğretilen çağdaş edebiyat değil yazık ki, hep en eskiler, en eskiler eh onu da böyle kulak ardı ederseniz***. (A. Ağaoğlu 2007 s. 45). ***kulak as-*** 'dikkatle dinlemek; dikkate almak' TS 2715: ※ ***Serçe ḳulaḳ aṣmaz. ʿAnḳā bir miḳdār tevaḳḳuf eyler, serçe gelmez. ʿAnḳā yine serçeye: "Behey cānum, gel yanuma!" dėr.*** (Tārīḫ-i ḳırḳ vezīr 1303 s. 84). ※ ***Var, yoḳ, ne ise, ṣoḥbete zāhid ḳulaḳ aṣma!*** (Vāṣıf ʿOṣmān 1257 s. 326). ※ ***Arvat dėdi: "Camahat ġulaġ asıŋ! Bu meni istedi, men dėdim gelmenem."*** (A. Caferoğlu 1942 s. 7). ※ ***"Umuz umuza virek de ireli gotürek pâlikeyi!" Kahkaha atan kâtip: "Vay dürzü yay!" dedi, "Fabrikanın yeri iyi, demedin mi?" —"Dimem mi? Pâlikenin yeri eyi, arhadaş, ireli götürmeğe kulağasma, dedim."*** (Orhan Kemal 1952m s. 28). ***kulak bur-/kulak bük-*** 'bir mesele hakkında gizlice uyarmak, tenbih ve ikaz etmek' TS 2715-16: ※ ***Ḥaḳ söylemek dīn ve mürüvvet içinde yavlaḳ ulu işdür; ikinci ol kim bir ḫiyānet kişinüŋ ḳulaġın burmaḳ-ile ḳamu fesād ve ḍelālet ehil yavuzlıḳdan yıġılur.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 61). ※ ***Vebālüŋde görürem, dėdi ıldız, | Gerek bura ḳulaġuŋ Şāh Hürmüz.*** (Fa̮hrī 1974 s. 289 no. 685). ※ ***Bu bunaḳ ḳarı da geleyim diye diye bu ḳızı yüzsüz edecek. Biz bir yandan terbiyesine uġraşıyoruz, o bir yandan münāsebetsizlik ediyor. Naṣıl olsa da şunuŋ ḳulaġını büksek?*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 63). ※ ***Derhal eniştenin de kulağını büktük.*** (S.M. Alus 1933p s. 101). ***kulak burgusu*** 'kulak bükmesi, tenbihleme': ※ ***Düşmen āġūşınadur uẖhusı, | Baŋa ammā ki ḳulaḳ burġusı.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 11). ***kulağına çalın-*** 'kulağına gelmek, üstünkörü duyulmak': ※ ***Nevres'i nikâhla almağa çalıştığın birkaç defa kulağıma çalındı. Ah ben nâ kafa, inanmadımdı.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 265). ***kulak çek-*** 'dikkatle dinlemek, dikkat etmek' TS 2717: ※ ***Bu-gün varub yine mey-ḫāneye ayaḳ çekdüm, | Meyüŋ leṭāfetine, zāhidā, ḳulaḳ çekdüm.*** (Nevʿī 1977 s. 410). ***kulağı çıŋla-*** 'kulağında bir ses duymak (uzakta bulunan başkası kendisinden bahsederken)': ※ ***Cān naḳdini çaldurduġımı aŋdı meger yār, | Yüzüm kızuban çıŋladı def gibi ḳulaġum.*** (Ẕātī 1970 II, 428). ※ ***Kulakları çınlasın, gâvur ölüsü havasını bile köçekçe gibi kıvrak çalardı. Adamın göbeğini, oturduğu yerde, hop hop hoplatırdı.*** (S.M. Alus 1934 s. 291). ※ ***Kulağım çınlıyor. Mutlaka Firdevs hanım beni anıyor. Ah bilmezsiniz, beyefendi, ne kibar, ne terbiyeli, ne fevkalâde bir kızdır o!*** (S.M. Alus 1944 s. 74). ***kulağı delik*** 'olup bitenleri çabuk haber alan': ※ ***Köylüler bu kilisenin H. İsa zamanından kalma olduğunu iddia ederler; ama kulağı delik olan Sarı Simyonoğlu bunun daha eski bir bina olduğunu iddia etmekteydi.*** (Nābī-zāde Nāẓım 1943 s. 26). ***kulağı dibinde*** 'çok yakınında': ※ ***Ṣıra şāhidlere gelmişdi. Şāhidler geliyor, ilerleyor, tā re'īsiŋ ḳulaġı dibinde ḳā'imen maʿlūmātını söylüyordu. Żabıṭ kātibini, müddeʿ-i ʿumūmīyi, ṭarafeyni bilmem, faḳaṭ ben bir şey işidemedim.*** (A. Şerīf 1326 s.

62). ***kulak dik-*** 'dikkat kesilmek': ※ ***Bu ıssızlıkta rüzgâr civar dağlara aksettikçe tabiat kendi eninine kulak dikiyor, derin derin feryatlarına, dağlardan, tepelerden, çimenlerde, derelerden iniltili cevaplar alıyor zannolunur.*** (H.R. Gürpınar 1934 s. 60). ***kulağı dinç ol-*** 'kafası rahat olmak': ※ ***Eyüdür dostlıḳ ėtmek͜ hanlar-ilen, | Müdārā yā maḥabbet anlar-ilen | Ve bāri her cihetden söz ḳabül ėt, ḳulaġuŋ dinc ola hem varuŋ-ilen.*** (F. Giese 1929 s. 78). ※ ***Ger dilerseŋ ola ḳulaġuŋ dinc, | Vėrmesi müşkil olur, alma ödinc!*** (Nażīfī, K. Eyüboğlu 1975 II, 318). ***kulağını dinle-*** '??': ***O gün akşama ḳadar pencerenin önünde oturup kulağını dinledi.*** (L. Tekin 1984 s. 188). ***kulağını dört aç-*** 'son derece dikkatli dinlemek' (krş. ***gözünü dört aç-***): ※ ***Açık söylüyorum, kulağını dört aç! Bu gidişle duramıyacağım, kendimi tutamıyacağım. Ayıp değil a, sensiz yaşayamıyorum.*** (S.M. Alus 1934 s. 164). ※ ***Avcılıkta pişmiş, saç sakal ağartıp usta çıkmış olanlar birbirlerile bilgiçlik yarışını tutturur, acemi çaylaklar da kulaklarını dört açar, bilmediklerini öğrenirlerdi.*** (S.M. Alus 1944 s. 143). ***kulağını ensesinden göster-*** 'fikrini açık açık söylememek, imâlı konuşmak': ※ ***İki gün sonra kapıya gelen bir polis, kulağını ensesinden gösteren bir takım kestirme sorularla evdekileri sigaya çekti.*** (B. Oran 1956 s. 54). ※ ***Elbet açık açık konuşulacak. Seçim gelmiş çatmış, daha bunun gizlisi kapaklısı yok. Kulağımızı ensemizden göstermiyelim, arkadaşlar!*** (A. Nesin 1961z s. 178). ***bir kulağından girip öteki kulağından çık-*** 'derhâl unutulmak, hiç tesiri olmamak (söz hakkında)': ※ ***Dün gece seni ḳarşıma alub da verdiğim bunca öğüdler bir ḳulaġından girmiş, öbirinden çıḳmış.*** (E.E. Talu 1928 s. 122). ※ ***Enişte istediği kadar nefes tüketsin, hepsi bir kulağımdan girer, öteki kulağımdan çıkar.*** (S.M. Alus 1933p s. 115). ***kulak hilâli*** 'kulağı karıştırmaya yarayan alet': ※ ***Yelekte altın saat, köstek, ceblerinde fildişi tarak. Kemik kulak hilâli ve diş kürdanı.*** (S.M. Alus 1944 s. 18). ***kulaktan kapma*** 'tesadüfen duyulmuş': ※ ***Türkiyenin usta ve iyi yetişmiş san'atkârlarının eserlerinden edindi. Bunları her eve götürdükçe karısına resim hakkında kulaktan kapma malûmat satıyordu.*** (Y. Ahıskalı 1944 s. 49–50). ***kulağına kar suyu kaç-*** 'bir meseleden rahatsız olacak hâle gelmek (kışın Karadeniz'den Akdeniz'e göç ederken baygınlık geçiren toriklerin hâlinden alınmış tabir)': ※ ***Muhtar, belli ki kulağına kar suyu kaçmış, tereddütsüz cevap verdi.*** (M. Körükçü 1954 s. 108). ***kulağı kesik*** 'iş bilir, tecrübeli' H. Aktunç 1990 s. 181: ※ ***Bütün köylerde bu biçim kulağı kesiklerden muhtar yapıldı mı, tahsildar milleti şuraya uzanır da açlıktan ölür.*** (Kemal Tahir 1957k s. 273). ※ ***Parlak ışıkları, renkli vitrini ve trafik polisi gibi şapkalı otopark bekçisi bile var. Sahibi yaşlı. Eski kulağı kesiklerden. Yol yordam biliyor.*** (A. Yurdakul 1991 s. 163). ***kulak kesil-*** 'söylenenleri dikkatle takip etmek': ※ ***"Sözümü kesmeyin, baştan aşağı kulak kesilin!" diyerek anlatıyordu.*** (S.M. Alus 1933p s. 225). ***kulağı kirişte*** 'bir şeyi duymak için dikkat kesilmiş (kulak yayın kirişindedir, yâni oku atmaya hazır; krş. *kulak tetikte*); endişe ile bekleme' A.S. Levend 1943 s. 466: ※ ***Ben de bu endīşe ile bir͜ hayli uyuyamadım, ḳulağım kirişde idi. Dā'imā ṣöfada bir ses işideceğim diye bekleyordum.*** (Meḥmed Ra'ūf 1330 s. 96). ※ ***Suadın kulakları kirişte gibiydi. Sokakta bir otomobil sesi duysa yüzüne kan fışkırıyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 235). ※ ***Hepimizin kulağı kirişteydi, bir kapı gıcırtısı duyduğumuzda —50 ile 60 arasındaki tüm daireler— dışarıya çıkıyor, baldan tatlı fiskos içinde kendimizden geçiyorduk.*** (M. Gülsoy 2000 s. 69). ***kulaktan kulağa***

'gizlice söylenerek yayılan (haber, dedikodu)': ※ ***Bunu kulaktan kulağa bütün kuşlar, hayvanlar aralarında görüşüyorlarmış.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 188). ※ ***Taze dula gelince, hem daha yirmi beşinin içinde, hem de kulaktan kulağa rivayete göre, yüzüne bakılacaklardan.*** (S.M. Alus 1934 s. 26). ***kulağına küpe et-*** 'başa gelmiş bir şeyden unutulmayan bir ders almak': ※ ***Kirlenme, pāk [ol]! Pendimi ḳıl güşuŋa küpe!*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 45; Fa. ***güş*** 'kulak'). ※ ***Sen beni dinle, kulacığında küpe olsun: erkek milleti ne olsa boğazını sever!*** (İsmail Galib 1932yd s. 20). ***kulak misafiri*** 'başkaların konuşmalarını belli etmeden dinleyen (kimse)': ※ ***Usuletle bir kahveye gireyim de etrafa şöyle bir kulak misafiri olayım demiş.*** (S.M. Alus 1933p s. 211). ※ ***Düşen bir kızın veya erkeğin akıbetine dikkat nazarlarını çekecek şeklide konuşur, sebeplerini izah ederdi. Çocukları kulak misafiri oldukları bu hikâyeden sessiz sessiz hisselerini alırlardı.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 12). ***kulak ol-*** 'kulak kesilmek, dinlemek': ※ ***Bezm-i ġamda nālīşīn güş ėtmek īçün 'āşıḳuŋ | Başdan ayaġa ḳulaḳ olmışdur, ey dīldār, def.*** (Revānī, A.N. Tarlan 1949 IV, 15). ***kulağında ol-*** 'işittiğini unutmamak, aklında tutmak': ※ ***Kulağında olsun: Ağzından bir şey kaçırayım deme! Athena'yla Gilda hiç geçinemezler.*** (A. İlhan 1963 I, 155). ***kulağı öbür yandan göster-*** 'bir işin kısa yolu varken uzatmak': ※ ***Ahbaplardan biri de başka dertteydi: Semti yakın, Kırkçeşme. Kışın kar ve don varken bize oturmağa gelecek değil mi, kulağı öbür yandan gösterircesine, ta Atpazarına yürür, oradan Saraçhanebaşı caddesine çıkıp bizim sokağa dönerdi.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 21.I, 1943). ***kulağının pasını gider-*** '(çoktan beri müzik dinlemeyen biri için) müzik dinlemek': ※ ***Kuzum kardeş, geçenki gibi bir gazel lûtfet te kulaklarımızın pası gitsin!*** (S.M. Alus 1944 s. 84-85). ***kulağının pasını sil-*** 'kulağını iyice açmak, dikkatlice dinlemek': ※ ***Şimdi sen kulağının pasını sil de iyice dinle beni!*** (R. Ilgaz 1969k s. 327). ***kulağını salla-*** '??'(Metin bağlamına göre '(güneş) batmak üzere olmak' anlamında olmalı. Aynı anlamda 'bacağını/ bacaklarını sallamak' deyimi de kullanılır: ***Mart bacaklarını salladı***. "Mart ayı bitmek üzere" gibi. [Editörün notu]). ※ ***Sopasını yere vurdu, hep birden yola düştüler. Ufukta gün kulağını sallamıştı.*** (H. Aytekin 1965 s. 23). ***kulak şişir-*** 'dırıltısıyla dinleyene baş ağrısı vermek': ※ ***Hiç değilse, arasıra, üç beş lâf eder, vakit geçiririm. Yalnız, boyama sakallının gargarlle kulak şlşlrmiyeceğim ya!*** (S.M. Alus 1933p s. 140). ***kulak tozu/kulak tözü*** 'kulak arkasındaki tümsekçe kısım' Meninski 1680 I, 1461: ※ ***Şimdi ağzına yumruğu sokup kulak tozlarına kadar yırtayım mı?*** (S.M. Alus 1933p s. 149). ***kulak tut-*** 'dinlemek' TS 2718-19, A.S. Levend 1943 s. 460: ※ ***Sekiz yüz altmış dört buŋa tārīh, | Şınāba ḍut ḳulaḳ gelen āvāza.*** (F. Giese 1929 s. 145). ※ ***Ḍut ḳulaġuŋ, al bu ma'nīden͜ haber, | Gör ne buyurmış resül-i mu'teber.*** (J. Németh 1919 s. 165). ※ ***Mümkin degül ifāde o bī-raḥma ḥālümi, | Ḍutmaz ḳulaḳ recālara, baḳmaz dileklere.*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 347). ※ ***Elbet bir işimiz var ki buraya düştük. Yoksam, kendi isteğimizle böyle yere gelir de senin antika lâflarına kulak mı tutardık?*** (E.E. Talu 1935 s. 89). ***kulak ver-*** 'dinlemek': ※ ***İyi ḳulaḳ ver, yavrum, ben Murādı senden çoḳ fażla severim.*** (M. Yesari 1928 s. 327). ***kulak (v)ur-*** 'dinlemek' TS 2719-21, Meninski 1680 I, 505: ※ ***Eşref-oğlı Rūmī 'ışḳdan͜ höş͜ haber vėrdi yine, | Müdde'īnüŋ hīç ḳulaġ urmaz ḳurı da'vāsına.*** (Eşrefoğlı Rūmī 1286 s. 47).

AD. **kulaklan–** 'haber almak ?' < ***kulak*** + isimden fiil yapan *–**lan–*** genişlemesi b. ***abaplan***– ⊡ ※ ***Sevindim. Hiç değilse şimdi bir kaç kişi at binip oğlanı arayabilirdi. Köy kulaklandı. At bindiler. Üç gün aradılar.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 118). ※ ***Onlar kulaklandı, elini tetiğe attılar. Ben de davrandım. Amcam elimden tuttu.*** (a.e. s. 187). ***kulaklandır–*** 'haber vermek, bilgilendirmek, duyurmak': ※ ***Senin kapın kapana, senin o ağzın kapana. Kulaklandır herkesi ki kimse el atmaya!*** (a.e. s. 138). Krş. Az. Tk. ***ġulağla–*** 'birisinin kulağını tutmak'.

kulaklaş–/gulaklaş– 'birinin kulağına fısıldamak; duyurmak' TS 2717. AD. '??' ※ ***Bizim gocagarıya durumu anlatalım. Diyelim: "Ula haydi! Bir ev gulaklaş şuralardan! Bize yakın yerlerden olsun. Kirası ucuz olsun. Havadar olsun. İçine güneş girsin." Bizim gocagarının kulağı deliktir, derhal bulur evi.*** (F. Baykurt 1961ı s. 200).

AD. **kulaklı** I 'iki kulplu sahan; iki yanda tutacak yeri olan tencere ile sahan arası büyüklükte kap' ZTS 126, K. Emiroğlu 1989 s. 165 < ***kulak*** + ***-lı.*** ※※

(Argo) **kulaklı** II 'bir nevi kama, iki yanı da keskin, büyük bıçak' H. Aktunç 1990 s. 181. ※ ***Gözüm ḳararmışdı, ḳulaḳlıyı bir ḳından çıkardığımı, ẓula etdiğimi biliyorum, o ḳadar.*** (M. Yesari 1928 s. 237).

kulambara/kulampara, b. ***gulâmbare***.

AD. **kulan** 'iki üç yaşında dişi tay; kısrak; vahşi at ve eşek yavrusu' DS 2995 < ETk. ***ḳulan*** 'yaban eşeği' Clauson 1972 s. 622, ***kolan*** 'yaban eşeği, Equush emionus Gray' G. Doerfer 1967 III, no. 1574. (Dikkat! ETk. Clauson 1972, s. 622 ***ḳulun***, 'a foal from birth to one year, younger than a ***tay***' ile ETk. Clauson 1972, s. 622 ***ḳulan*** [düzelterek oku: ***ḳolan***] 'the wild ass, Equus henionus' iki farklı kelimedir. [Editörün notu]). ※ ***Bir gün bu Riżvān-şād av ḳovar-iken bir ḳulan belürdi, nerm-reg germ-tek, tiyhü-ḫışm āhü-çeşm.*** (Ferec 855/1451 v. 27b–28a). ※ ***Oḳuŋ zaḫmından her bir nāz-pīşe | Ḳulandan ḳılmış-idi yėri bīşe.*** (Faḫrī 1974 s. 325 no. 1401). ※ ***Delim dürişdi Şīrīn özi cāndan, | Ḳażāsın aslanuŋ savdı ḳulandan.*** (a.e. s. 338 no. 1668). ※ ***Ėrkek arslan ṭavşan avlar-iken bir ḳulan görürse, ṭavşandan el tartar, ḳulandın-yaŋa yüz dutar.*** (A. Zajączkowski 1934 I, s. 5). Çoğunlukla ***kolan*** şeklinde geçiyor.

kulavuz, b. ***kulağuz***.

kulbe, b. ***külle***.

AD. **kulbik** 'küçük kazma, çapa' DS 3995, 3027 < Erm. (diyal.) ***k'ulpa(y)*** 'small pick like a sickle with blunt end used in reaping' R. Dankoff 1995 no. 799. ※※

AD. **kuldur** 'hırsız' DS 2995 < Az. Tk. ***ḳuldur*** 'eşkıya' G. Doerfer 1967 III. ※ ***Karısı bir ev işleten, karısının işlettiği eve kendi adını vermekten çekinmiyen, korkmıyan, dağda eşkiyalık, kuldurluk etmekten korkmamış olan bir adamın evinde, bir kiracının odasında kumar oynamasından korkacağına aklım ermedi.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 290–291).

kuldurdat– 'guruldatmak' TS 2721 < ses taklidi kelimelerden b. ***çat*** ⊡ ※※

kule, b. ***kulle*** II.

kulek, b. ***külek*** I.

(Argo) **kuleli** 'beş yüz liralık banknot' H. Aktunç 1990 s. 181 < belki o senelerdeki 500 liralıklarda Kuleli Askerî okulunun binasını gösteren bir resim vardı (?). ※※

AD. **kulete** 'av şapkası' ZTS 126 < ***kukuleta*** kelimesinin kısaltılmışı. ※※

kulevrina, b. ***kolevrina***.

AD. **kulfal/kulfar** < ***nilüfer*** kelimesinin varyantları. ※※

AD. **kuliçka** 'el arabası' ZTS 126 < Sl. (Sırp-Hırv.) ***kolica*** a.m. + küçültme eki, b. ***ayka*** ⊡. ※※

AD. **kulik/kuluk** I 'küçük ekmek, çörek' DS 2996, 2997 < Yun. ***κουλίκι*** (kulíki) a.m. N.P. Andriotis 1983 s. 170 ve 1984 s. 324, Tietze 1962 no. 325. Krş. AD. ***külük*** ve ***kuluk*** II. ※※

kulis (tiyatroculukta) 'seyirciler tarafından görünmeyen, sahne gerisinde ve yanlarında bulunan kısım' < Fr. ***coulisse*** a.m. ※ ***Fonda belediyenin bahçesine bakan büyük pencereler. Sağ kulise en yakın yerde bir yazı masası ile bir koltuk. Sol kulise yakın iskemleler.*** (O. Asena 1962 s. 78)

AD. **kulls et-** '(kafasını) kesmek' K. Emiroğlu s. 165 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κουλίζω*** (kulízo) 'enthaupten' Ch. Tzitzilis 1990 s. 197. ※ ***Kulis et hamsileri, | Kızartalum olarll*** (K. Emiroğlu s. 165). ※※

AD. **kullya/kullye** b. ***kolik***.

kulhuvallah/kulhüvellah 'O Tanrıdır (İhlas suresi)' < Ar. ***ḳul huva'l-lāh*** a.m. ***Senüŋ aduŋ durur el-ḥamdü li'l-lāh | Dilümde ḳul hüve'l-lāh.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 93).

kulka 'fundalık' TS 2721 < okunuş ve manalandırılışın neye dayandığı izah edilmiyor (mesela ***kolka*** 'yalçın kayalardaki kovuk' (DS 2910) da olabilir). ※※

ḳulḳās, b. ***kolakas***.

kullab b. ***kulleb***.

EOsm. **kullan-** I 'köle edinmek; köle gibi hizmet ettirmek' < ***kul*** + ***-lan-*** genişlemesi. ※ ***Bir gün Slrez'den bir kişi Ballu Baṭra'ya varmış. Görse-kim bir nice Müsllmānlar 'avratını kāfirler ḳullanur ve illā be-ġāyet zecr ėderler.*** (F. Giese 1929 s. 141). ※ ***Enez kāfirleri Müslimānlıġuŋ esīrlerini gendülere rāḥatlıġ-ile ḳullandurmazlar. Esīr ḍurmaz olur, ḳaçar.*** (a.e. s. 135). ※ ***Nice ki cān ten-ile bir yėrde muṣāḥibdür. Dāylm cān teni gendü̯ ḫāṣṣīyetiyle ṣaḳlar. Şöyle-ki cān gāh ḳullanur ve lşledür, ve gāh dinlendürür, sākin ėder.*** (Mercümek Aḥmed 1944 s. 142).

kullan- II 'istimal etmek, (bir aracı) sürmek' < ***kullan-*** I. ※ ***Yük arabasını Zeyno ḳullanıyordu.*** (H.E. Adıvar 1928 s. 87). ※ ***Bununla beraber nihayet, bu kuvvetten emin olmıya ilk defa muhtaç olduğu da pek iyi farkediyordu. Hâlâ ötekilere hükmeden, bu koskoca makineyi kullanan oydu.*** (H.Z. Ülken 1941 s. 44). Mecazî manada: ※ ***"Bu adam gizli din kullanıyor diyorlar." —"Yalansa doğru olsun!"*** (S.E. Erten 1933 s. 9). ※ ***"Kokusunu duyuyor musun, Kavruk?" —"Neyin kokusunu? Rakının mı? Bilirsin ki ben rakı kullanmam."*** (F. Baysal 1944 s. 210).

Osm. **kulle** I 'dağ tepesi, doruk' < Ar. ***ḳulla*** a.m. ※ ***Sürinü gitdiler. Üc günde ḍaġ ḳullesine çıḳdılar.*** (Ṣaltuḳ–nāme 1974 I, 279).

kulle II/BSTTk. **kule** b.m. (dar ebatta yapılan yüksek bina) < ***kulle*** I, degemination (ünsüz tekleşmesi) için b. ***akkâm*** ⊡. ※ ***Azizim, seninkiler çatal çutalsa, bil ki benimkiler de Beyazıt kulesini aşacak kadar etrafa dal budak salmıştır.*** (M.L. Dikbaş 1936 s. 88).

AD. **kullep/küllep/kullab/gullap** 'kapı menteşesi (fakat ***menteşe*** kelimesinin burada 'kapıyı kilitlemek için kullanılan bir çeşit çengel veya sürgü' manasında kullanıldığı düşüncesindeyiz)' DS 2192, ZTS 85–86, 129, Tietze 1982z no. 166 < Fa. ***ḳullāb*** 'çengel' < Ar. ***kullāb*** 'çengel'; Ar. kelimenin, Fa.ya geçerken baş harfinin değişmesi düşündürücüdür. ※※

EOsm. **kulmaş** 'hilekâr, kalleş; herzegû, terbiyesiz' TS 2726–27 < Fa. ***ḳulmāş*** 'vain, frivolous, absurd'. ※ ***Şīr–i nerler işidür 'ışḳa ḳadem urmaḳ, ḳaçan / Bu yolı rübehligile varısar ḳulmāşlar.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 173).

kulluk 'kulluk, kölelik; hizmetkârlık' < ***kul*** I + ***–luk.*** ※ ***İsrā'il cevāb vėrdi. Eyitdi ki "bizden taḳṣīrlıḳ yoḳdur. Her ne ḳulluḳ buyurursaŋız biz ṭurmışuz" dėdi.*** (Yāzıcı–zāde 'Alī 2009 s. 78). ***kulluk et–*** 'karşılıksız hizmet etmek': ※ ***Yegrek oldur varam ardınca gidem / İsteyem bulam aŋa ḳulluḳ ėdem.*** (Ümmī 'Īsā 2013 s. 276 no. 750).

Osm. **kullukçı** 'köle; hizmetkâr' < ***kul*** I + *–çı.* ※ ***Ammā dāyim eydürdi ki "Boz–ebe yarar ḳulluḳçıdur. Sulṭān‿hiẕmetine lāyıḳdur."*** (Yāzıcı–zāde '***Al***ī 2009 s. v. 42b).

Osm. **kulmaşî** 'kulmaşlık, kalleşlik; terbiyesizlik' < Fa. ***kulmāşī*** a.m. (b. ***bazî*** ⊡). ※ ***Kim ki biri iki görür, şaşıdur, | Sözini işitmegil, ḳulmāşīdür.*** (Sulṭān Veled 1958 s. 25 no. 111).

kulp I 'kapların tutulacak yeri' Meninski 1680 II, 3741. < Fa. ***kulāb*** < Ar. ***kullāb*** 'çengel'. M. Räsänen 1969, 299. ※ ***Bu deŋlü kim çalışdum bu kitāba, | Niçe yıllar düşüben ıẓṭırāba, | Çü her yėrinde bir ḳulpa yapışdı, | Anuŋ–ile varub luṭfına yetişdi.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 853).

kulp II (mecazî manada) 'bahane, mazeret' < ***kulp*** I. ※ ***Kanarya, avucunu çenesine dayamış, iki parmağının arasında sigara, gözleri fıldır fıldır, bir kulp düşünürken birden bir kahkaha attı.*** (S.M. Alus 1933p s. 139). ※ ***Hangi kızdan bahis açılsa derhal: "Bırakın şu arsızın lâfını" diyerek bir kulp buluveriyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 42). ***kulp tak–*** 'bahane vs. uydurmak' ※ ***Bezm–i mihrüŋde sebü geçdi dėyü | Ḳulp daḳdı feleke ḳavs–ı ḳuzaḥ*** (Ẕātī 1967, I s. 100). ※ ***Cevdet Beyciğim, âlem, zade kesildi; herkes isminin başına zadelik kulpu takıp ortaya fırlıyor***. (S.M. Alus 1934 s. 137). ***bir kulpuna getir***– 'fırsat ele geçirmek': ※※ krş. ***bir kulpasına getir–*** (***kolpo/kolpa/kulpa*** maddesinde).

kulpa, b. ***kolpo***.

AD. **kultupya** 'ayakkabı ipinin bağlandığı kısım' ZTS 126 < ??. ※※

AD. **kuluçka**, b. ***koloçka***.

AD. **kuluf** 'sağır' DS 2997 < Sl. (Bulg. vs.) ***gluḫ*** a.m. Tietze 1957 no. 46; kelime sonundaki /***h***/ → /***f***/ değişmesi için b. ***fol/hol*** ⊡.

AD. **kuluk** I, b. ***kulik***.

AD. **kuluk** II 'köpek yavrusu, enik' DS 1997, < Yun. (Kapadokya diyal.) ***κουλούκι*** (kulúki) R.M. Dawkins 1916 s. 612, fakat A.A. Papadopoulos 1958 I, 480'e göre bu Yun. kelime muhtemelen Tk.den alınmıştır.

kulumbir, **kulumbur** I b. ***kolevrina***.

kulumbir/kulumbur II (gemicilik terimlerinden) 'gemi direğinin üstü (masthead)' < İt. ***colombiere*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 205. ※※

AD. **kulun/gulun** '(bir yaşından küçük olan) tay veya sıpa' DS 2193, 2997 < ETk. ***ḳulun*** a.m. Clauson 1972 s. 622. ※ ***Ḳulun kim ol toḫumdan ḍoġa.*** (Fąhrī 1974 s. 279 no. 480). ※ ***Atın dişisine kısrak, 1 yaşına kadar olan yavrusuna kulun, bir yaşından sonra da tay adı verilir*** (K. Güngör 1941 s. 36).

kulunburna, b. ***kolevrina***.

kulunç / kolunç 'şiddetli bağırsak ağrısı; omuz ağrısı; sırtın iki omuz arası' A. Püsküllüoğlu 1974 s. 60 < Yun. ***κωλικός*** (kölikós) a.m. G. Meyer 1893 s. 41; bu etimoloji semantik bakımından mükemmeldir (Yun. kelime, ***κώλον*** (kólon) 'bağırsağın son kesimi' kelimesinin müştakkıdır), fakat kelimenin şekli bakımından Yunancasından Türkçesine kadar uzun bir yol vardır. Bu yol belki şöyle düşünülebilir: EYun.dan Süryanice üzerinden Ar. ***ḳawlanc*** a.m. R. Dozy 1935 II, 422 kelimesine, oradan (önsesinin, yani baş harfinin değişmesi neden?) yahut doğrudan doğruya Süryanice'den Fa. ***külanc*** a.m. F. Steingass 1930 s. 1063 ve nihayet Tk.ye gelmiş olabilir. ※ ***Özneyl (Güveyi) kapuya kadar eletirler, kapunun ağzını açarken oğlan koluncunun ortasına şaplak vururlar.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 281). ※ ***Devrİş sağ dİzinin̡ üzerine oğlanı oturttu. "Oğlum, adın̡ Hurşut bey ossun," dėdi. Eliynen oğlanın üş def'a ġuluncunu sıġadı.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 230). ※ ***Örgülü kara saçları, arkasına dökülmüş, kuluncunu baştan başa örtmüştü.*** (Yaşar Kemal 1955i I, 82). ***kulunç kır-*** 'ağrıyan yerleri masajla yumuşatmak': ※ ***Hasan Hüseyİn'İn annesi ille buna tutulurdu; Omuzunda ceket, elinde tesbİh, kulunç kıra kıra adam çatlatmasını bir bilir ki!*** (Orhan Kemal 1949b s. 108). ※ ***Yukarıköy'den Veli ağa, İngiliz lâciverdinden şalvarı, basık, rugan yemenileriyle Abidinpaşa caddesinde kulunç kıra kıra yürürken, gözlerinin içi gülüyor, selâm verecek, hal hâtır soracak adam arıyordu.*** (Orhan Kemal 1949s s. 56). (Orhan Kemal'den gösterilen son iki veride ***kulunç kır–*** 'omuzlarından birini ileri, ötekini geri çıkara çıkara sallanarak yürümek' anlamına geliyor. Buna yakın olan ***kıra kıra oyna–,*** ve ***bel kır–*** deyimleri de vardır. Bir halk türküsü: ***Kır belini Ali dayı, kır belini vay*** dizesiyle başlar. [Editörün notu]).

kulunc otu 'havlican' TS 2729 < ***kulunc*** + ***ot***. ※※

kulun kıt, Allahın bol olduğu (yer)/Tanrının bol, insanın olmadığı (yer) 'ıssız (yer)'. ※ ***Bak, şurda kulun kıt, Allahın bol olduğu yazının yüzündeyİz. İstediğim sana her kötülüğü yaparım. Boş böğrüne iki bıçak. Yitelerim harmana, çalarım kirbidİ. Hem harman yanar, hem de sen.*** (Orhan Kemal 1954b s. 205). ※ ***Bir gün yine sığır katmaya giderken, Tanrının bol, İnsanın olmadığı bir yerde Haticeyi kucakladığı gibi, yamacı aşmış.*** (N. Üstün 1970 s. 96–97).

AD. **kulunla-/gulunla-/kunna-/gunna-/kurna-** 'yavrulamak (at veya eşek hakkında)' DS 2196–97, 3002, TS 2729 < ETk. ***kulunla-/kulna-*** a.m. Clauson 1972 s. 623. ※ ***Eşek gayrı kunnamaz.*** (M. Makal 1960 s.

5). ※ ***Gece anam gene uyandırdı beni: Eşeğimiz gunnadı.*** (M. Makal 1950 s. 46). ※ ***Şu Hediye'nin kiracısına git, itleri kunnadı, alt eve giriver, al birini.*** (Orhan Kemal 1950c s. 30). ※ ***İçini çekti. Güneşe baktı. Karısını hatırlıyarak, sesli sesli: "Kısır orospu!" diye söylendi, "sen de eller gibi bir, iki, üç dene enik kunnayaydın, neme gerekti benim bu sarı sıcakta afaracılık?"*** (Orhan Kemal 1948 s. 29). ※ ***İnek kurtuldu. Sana derim herif! Bizim inek kurnadı.*** (C. Atay 1963 s. 35).

AD. **kulunlu/kunlacı/kunnacı/gunnacı** 'karnında yavrusu olan at, eşek ve başka hayvan' DS 2196, 2998 < ***kulun*** + ***–lu;*** son varyanttaki ***/nl/*** → ***/nn/*** b. ***ağna–*** II ⊡. ***[kunna–/gunna–*** + ***–cı***] ※ ***Allahın Takdiri mi ne: Bu ön davar yerine getdiydim demin, garıların hep gannıları göde ulan, hepisi gunnacı babalı boynuma***. (M. Makal 1950 s. 53). ※ ***Ekinler nasıl eyi mi, sovuk oldu mu, onu da yaz. Atın da kunnacı olduğunu yazıyordun, ne oldu ve iyi mi, onu da yazmanı beklerim***. (E.N. Gökşen 1952 s. 13). ※ ***Birinde sap aktarıyoruz. Çavdar sapı, nasıl, çitenmiş. Bir baştan girip, bir baştan çıkıyoruz. Ben bir baş gidenecek, o üç dönüyor. Çalışırdı da, ha! Kunnaçı at yelesi gibi harman söküyor. Ben de arkasında.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 125).

AD. **kulurit**, b. ***koloridye***.

kuluz 'zayıf' < ??. ※※

BSTTk. **kulübe**/Osm. ***külbe*** I/**gulbe**/AD. **kalif/kelefe** II 'küçük ve basit ev, bostan kulübesi, samanlık, hücre' DS 2726, THASDD 819, 868 < Fa. ***kulba*** veya < Yun. ***καλύβη*** (kalübē/kalívi) a.m. G. Meyer 1893 s. 44, Tietze 1955 no. 105. Krş. Kürt. ***kelavé*** 'maison en ruines' Jaba–Justi 1879 s. 339. ※ ***Ey Na'īmī, külbe–i aḥzānda͜ höş geç, kim ḥabīb | Ėdiser ma'mür bir gün͜ ḫāne–i vīrāneyi.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 209). ※ ***İşde o dağda bir ejderha var, o ejderha senede bir ġız yėmesse hem melmeketi maf–ėder, hemi–de melmekete geleŋ suyun gözü onuŋ gulbesinin altında geliyi, hem de suyu kesiyi.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 38). ※ ***Önce gelenler, çam dallarından kulübecikler yapmış, çadırlar kurmuş, ilkel bir orman mahalleciği olmuş Beypınar'da.*** (M. Başaran 1964 s. 87).

kulüp, b. ***klüb***.

kulvar (atletizm ve yüzme sporu terimlerinden) 'yarışlarda koşucu veya yüzücülerin her birine ayrılmış şerit' < Fr. ***couloir*** a.m. ***Hangi kulvardaki yüzücünün kazanacağını önceden bilmesi kafamı büsbütün karıştırmış, sonunda şaşkınlığımı dile getirmiştim. Dördüncü kulvarda yüzen Alman Michael Gross, gözümüzün önünde, olimpiyat ve dünya rekorunu kırmıştı.*** (N. Eray 1984 s. 45).

Kulzüm 'bugünkü Süveyş şehrinin yerinde bulunan eski ***Klysma*** şehri' ***Bahr–i Kulzüm*** 'Kızıl Deniz'. ※ ***Bir ḳaç nefer ma'düd ḳuliyle ve nükerleriyle ḳaçub deryā-yı Kulzümden cān ḳurtarub geldi, Şīrvānzemīne yetişdi.*** (Selânikī 1989 I, 295).

kum I 'çok ufak sert taş tanecikleri; bunlardan müteşekkil saha' < ETk. ***ḳum*** a.m. Clauson 1972 s. 625. ※ ***Deniz kenarında, ıslak kumlar üzerinde, otuz sekiz numara ayak izleri bırakıyor, ama hemen ardından aceleci, küçük bir dalga gelip, yumuşacık siliyordu izleri.*** (B. Uzuner 1994 s. 16). ***kum gibi*** 'sayılamayacak kadar çok': ※ ***Ḥükümet***

ḳonağında bir ḳaç͜hademeyle şaşırmış üç beş me'mürdan başḳa kimse yoḳdu. Buŋa muḳābil posta͜-hānenlŋ eṭrāfı ḳum gibi ḳalabalıḳdı. (R.N. Güntekin 1928 s. 259). ※ ***Delicesine hovardalıklarını, su gibi para yediğini, etrafa kum gibi lira serptiğini duymuştuk.*** (S.M. Alus 1944 s. 163).

kum II 'dalga' TS 2729–30, Meninski 1680 II, 3806) < Türk dillerindeki yayılışı için b. M. Rāsānen 1969 s. 299. (Kelimenin öteki Türk dillerindeki biçimleri göz önünde bulundurularak EOsm. için ***ḳom*** telaffuzunu kabul etmek uygun olur. [Editörün notu]). ※ ***Bir ḳadırġaya selefde üç yelken ėderlerdi. Biri büyük yelken ki "cān ḳurtaran" dėrler, ḳumda gemiyi yuḳarı ḳaldırmaġa açarlar ki ḳum başdırmaġa yetmiş beş yapraḳdur, blŋ dört-yüz ẕlrā' bezden olur.*** (Kātib Çelebī 1329 s. 155). ※ ***'Ummān-ı ḥaḳīḳatde nedür ḳadrı mecāzuŋ? | Bir ṣayılur furtına-l yemm ölü ḳum-la.*** (Vāşıf 'Oṣmān 1257 s. 350). Krş. ölü kumu.

kuma/guma 'aynı erkekle evli olan kadınların birbirlerine karşı ailevî durumu, ortak' DS 2194, TS 2730–31 < ??, çeşitli etimolojiler için b. H. Eren 1999 s. 265–266, fakat Rus. ***kuma*** 'Gevatterin' 'akraba, yakın dost' hiç zikredilmiyor (yalnız F. Miklosich 1889 s. 13'te geçer.). ※ ***Ehdiyar yetmiş sehsen yaşında, üş ġarının sahabi. Küçüh ġuma ġahdl, ġumalarlnl bezedi.*** (8. Seyidoğlu 1975 s. 416). ※ ***Vasfiye hanım, kocasının çoktan kumasını boşamak istediğini, fakat kendisinin mani olduğunu ileri sürdü.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 42). ·※ ***Birinci karıslyle üç, beş senedir evli olduğu halde çocukları dünyaya gelmemişti. Sığırtmaç, Elif'l çocuk için, birinci karısının üzerine kuma olarak alıyordu.*** (H. Aytekin 1945 s. 25).

AD. **kuman**, b. ***kumgan***.

kumanda I, b. ***komanda***.

kumanda II, b. ***komandu*** II.

kumandan, b. ***komandan***.

kumandar I, b. ***komandar***.

kumandar II/gumandar 'kumandan' DS 2194 < krş. Bulg. ***komandar*** a.m. BER. 1979 II, 567, Sırp-Hırv. ***komándār*** P. Skok 1972 II, 132. ※※

Osm. **kumandarya** 'Kıbrıs şarabı' < Yun. ***κουμενδαρία*** (kumendaría) a.m. G. Meyer 1893 s. 56. ※ ***Bir de dolabın kanadın açtım, ne bakayım? Kuş sütünden gayrisi mevcut: Âlâ Kıbrıs kumandaryası mı dersin, Sakız mastlkası mı dersin...*** (E. Misailidis 1986 s. 56).

kumandaş 'sofra arkadaşı, yemek ortağı' A. Hindoğlu 1838 s. 377 < ***kuman[ya]*** + ***-daş***, b. ***adaş*** ⊡

kumando I ve II, b. ***komando*** I ve II.

kumanya, b. ***komanya***.

kumar, b. ***ḳımar***.

kumara 'kocayemişi ağacı, Arbutus' < Yun. ***κόμαρο/κούμαρο*** (kómaro/kúmaro) Tietze 1955 no. 136, muhtemelen ***komar*** ile aynı bitkidir.

kumarbaz, b. ***ḳımarbaz***.

Osm. **kumaş** I ‘mal, ev eşyası, emtia’ < Ar. ***ḳumāş*** a.m. ※ ***İ mihriyār! Gemimüz su kenārında bağludur, içindegi ḳumāş bize gereklüdür.*** (Ferec 855/1451 v. 48a). ※ ‘***Avrat kim gördi geldi dükānı süpürdi, biŋ diynārlik ḳumāşum dahi aldı.*** (a.e. v. 218b). ※ ***Çevre ḳonar ol ḳuyu yöresine | Ḳul ḳaravaş çoḳ ḳumāş bilesine.*** (Şeyyād Ḥamza 1945 s. 20).

kumaş II ‘mensucat; esvap, giysi’ < Ar. ***ḳumāş*** a.m. ※ ***Fażlı ḥammāma iletdiler, başını tenini pāk yudılar. Bir bezle ḳumāş cıḳıcaḳ geydürdiler***. (Ferec 855/1451 v. 13b). ※ ***Andan ġulam ėrişdi fāhir ḍonlar getürdi. Ḳāżī sudan cıḳdı ḳumāş geydi***. (a.e. v. 105a).

AD. **kumbar** ‘et sucuğu, içi temizlenmiş ince bağırsak kızartması’ DS 2999, ZTS 126 < ***bumbar*** kelimesinin izahı güç varyantı. (Fa. ***mubār***’dan ödünçleme olan Tk. Varyantlarında içseste iki dudak ünsüzünün yan yana gelmesi, önsesi etkileyerek benzeşmezliğe yol açmış olabilir: ***mubār*** > ***bumbar*** vb. > ***ḳumbar*** [Editörün notu]). ※※

kumbara I ve II, b. ***humbara*** I ve II.

(Argo) **kumbara** III ‘kendisini cinsel bakımdan kullandırarak para kazanan, geçinen; fahişe; eşcinsel erkek’ H. Aktunç 1990 s. 81 < ***kumbara*** II. ※※

kumbara IV (Hristiyanlarda) ‘vaftiz anası’ < Yun. ***κουμπάρα*** (kumbára) a.m. < İt. ***comare*** < Lat. ***commāter*** a.m. ※ ***Sahradan Yanya’ya avdet eder iken esnai rahda Ali paşa rast oldu ise, “Ulan Andronaki, bu kokona kim oluyor?” deyü sual eyledi; o dahi “Efendüm, benim kumbaramdır ve bu kumbarosum Stefanaki’nin zevcesidir,” dedikte...*** (E. Misailidis 1986 s. 567). Krş. ***kumpara.***

kumbaros ’vaftiz babası’ < Yun. ***κουμπάρος*** (kumbáros) a.m. Misal için b. ***kumbara*** II. ※※

AD. **kumbuz**, b. ***gumbuz***.

kumdarı/gumdarı ‘tanelerinin uçları sivri ve küçük mısır’ DS 2999 < ***kum*** I ve ***darı*** I. ※ ***“Ne ekilir, ne dikilir toprağa?” —“Arzın bilir, Irazca. Ne ekersen ek! Arpa ek, buğday ek, mısır ek, darı ek, istersen gumdarı ek!”*** (F. Baykurt 1961ı s. 230).

AD. **kumeç** ‘hayvan sidiği’ DS 2999 < Erm. (diyal.) ***kumēz***, Erm. ***gomēz/ gumēz*** ‘sığır sidiği’ < İranî diller: Pehl. ***gōmēz*** ‘boğa sidiği’, Avestaca ***gaomaēza*** ‘inek, sığır sidiği’ U. Bläsing 1995a no. 42. ※※

AD. **kumgan/kuman** ‘ibrik’ DS 1998 < ETk. ***ḳumġan*** a.m. Clauson 1972 s. 627. ※※

kumisar, b. ***komisar***.

Osm. **kumkuma** I ‘mürekkep şişesi; küçük testi; toplanma yeri’ K. Emiroğlu 1989 s. 165 < Ar. ***ḳumḳuma*** ‘yuvarlak ve uzun ağızlı esans şişesi’ < Lat. ***cucuma*** ’Kochtopf (?)’ G. Meyer 1893 s. 50. ***Pehlivan olmasa Yedi Çobanlar çiftliğine, öyle “netameli” yere nasıl gider?” —“Neden oluyormuş netameli?” —“Orası cinlerin, perilerin kumkuma yeridir.”*** (H.R. Gürpınar 1938 s. 17).

kumkuma II (Mecazî manada) ‘kötü alışkanlıkları olan (kimse)’ < ***kumkuma*** I. ※ ***Semā˘hānım hemān nefes almayı unutmuş bir˘halecān içinde bu dedi˘ḳodu ḳumḳumasınıŋ ağzından patlayacaḳ bombayı bekleyordu.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 467). ※ ***O fitne kumkuması***

çârebru ile Molla beyin ne münasebeti mevcut? (S.M. Alus 1933p s. 176). ※ ***Ay uyku kumkuması kerata hay! Herif buraya iş görmeğe değil, sızmağa gelmiş.*** (M. Rona 1944a s. 34).

AD. **kumla** 'bir üzüm çeşidi' R. Dankoff 1991 s. 77 < ??, belki bir yer isminden. ※ ***Herkes bu üzüm aġacına nihāi aşlıya aşlıya sarı ve yeşil ve ḳırmızı ḳış üzüml ve kadın parmaġı ve ter gömlek ve kıradına ve ḳumla ve razaḳi...*** (Evliyā Çelebī 1935 IX, 101).

AD. **kumlu** 'ufak ve sık benekli (kumaş)' < ***kum*** I + isimden sıfat yapan ***-lu*** eki. ※ ***Kumlu kumaştan etekliği de sarkık.*** (E. Bener 1969 s. 125). ※ ***Önümüzdeki sezon için kumlu bir tayyörlüğe gerçekten ihtiyacım var.*** (M. Seyda 1970 I, 279). ※ ***Kendine renk renk çizgili, kumlu elbiselikler seçti.*** (L. Tekin 1984 s. 92).

kumlan- '(televizyon) görüntüsü kum gibi olmak' < ***kum*** I + ***-lan*** b. ....※ ***SultangIl'In siyah beyazı kumlanıp duruyordu.*** (F. Baykurt 1982 s. 77).

kumpanya I, b. ***kompanya***.

kumpanya II 'hırsız şebekesi' < ***kumpanya*** I. ※ ***En meşhur hırsızları bile karşısında titretmiş olan meşhur sarık kumpanyası reisinin karşısına titremeden gelen kim?*** (*Türk Masalları* 1991 s. 158).

AD. **kumpara/kumpari**, b. ***kompari***.

kumpas I, b. ***kompas***.

(Argo) **kumpas** II 'tuzak, hile, dalavere' H. Aktunç 1990 s. 181 <??. ※ ***SIDḲİYE (arkasından gelip saklanarak) —Acaba anlayabilir miyim, bunların yine bir kumpası var.*** (Feraizcizade M. Ş. 1979 s. 58). ※ ***Bütün bunların hepsi yalan! Bir tuzak bu! Bir kumpasın içine düştüm. Bir tuzak bu, anlamıyor musunuz?*** (N. Eray 1999 s. 143). ***kumpas âleml*** 'birbiriyle iyi anlaşan birkaç arkadaşın içki âlemi' Reşat Enis 1944 s. 296: ※ ***Yazları, ırmak boyundaki portakal bahçelerinde kumpas âlemleri yapılırdı.*** (a.e. s. 208). ***kumpas kur-*** 'gizli düzen hazırlamak': ※ ***Şimdi ne gördüm, biliyor musuŋ? Murād Çavuş, paket da'ireslndekl Behīre'ye gizil gizli bir şeyler söyledi. Ġālibā yine bir ḳumpās ḳuruyorlar.*** (M. Yesari 1928 s. 130). ※ ***Arnavutlar Başkım lavhasını koca bir blnanın üzerine asıp kumpas kurmıya başladılar. Kürtler bile...*** (Burhan Cahid 1934 s. 10).

kumpi 'kapı mandalının içine geçtiği küçük halka; düğme' K. Emiroğlu 1989 s. 165. < Yun. ***κουμπί*** (kumbí) A.A. Papadopoulos 1958 I, 482. ※※ ıklanmalıdır

kumpir, b. ***komplr***.

kumral 'koyu sarı ya da açık kestanerengi (saç, sakal hakkında)' < ***kum*** + ***-ra-*** + ***-l*** Ilse Laude-Cirtautas 1961 no. 103. (Laude-Cirtautas'ın açıklama önerisi kabul edilemez. Kelime Tk ***koŋur*** ile ***al***'ın bitişmesi [crasis] ve gerileyici benzeşme ile açıklanmalıdır; ***ŋ*** > ***m*** için krş. ***toŋuz*** > ***domuz*** vb. [Editörün notu]). ※ ***Ḳumral kürk-ile iftiḫār ėdenlere sammür ve vaşaḳ 'aṭā ėtmek, hizüm-keş olan here peleng-reng geydürmekdür.*** ('Ālī 1587 v. 129b). ※ ***Ben doğduğum zaman, babam, Çanakkale'de, Dardanos'ta, bataryasının başında, kumral bıyıklı, enveriyeli bir Topçu mülâzimisanisiymiş.*** (Orhan Kemal 1949b).

kumrî/BSTTk. **kumru** b.m. (güvercin çeşidi) < Ar. ***kumrī*** a.m., Tk. menşei ispat edilmemiştir, krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1528. ※ ***Çü ḳumrī derdine dermān sorardı, | Ne dermān kim cigerden ḳan sorardı?*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā, M.F. Köprülüzāde 1934 s. 55). ※ ***Eṭrāfda ḳafesler āvīḫte; her birinde ḳuşlar bėslemişler, fāḫte vu bülbül u ṣulṣul u ḳumrī...*** (Ferec 855/1451 v. 115a). ※ ***Dėdüm ḳaddine dildāruŋ ne şāh oḫşar ʻacab bāġda? | Dėdi servüŋ depesinden baŋa bir ḳumrı kim "Hü hü!".*** (ʻÖmer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 58). (okşama sözü) 'kız': ※ ***Vay bana ah benım kızcaġazım ah! | Kumrum, dudum, yavrım, şirin sözlüm, ah!*** (E. Kömürcian 1981 s. 144 no. 212). ※ ***Divanyolundaki Arifin kıraathanesinin penceresi önünde tavla oynuyorum. Artık geçen kumruların attığı lâfları dinle!*** (S.M. Alus 1944 s. 17). ***kumru gibi düşün–*** 'derin derin düşünmek' (bu deyim çoğu zaman ***arpacı/ arpacık kumrusu gibi düşünmek*** biçiminde kullanılır. [Editörün notu]). ※ ***Aşağıda karanlıkta acaba, güzelim dünyanın bir şafağını daha görecek miyim, diye kumru kuşu gibi düşündüm.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 147). ***kumru göğsü*** 'yanar–döner renkte; koyu boz renkte': ※ ***Kız, hani seniŋ ḳumru göğsü yanar döner cānfesden paçalığıŋ vardı; ne oldu o?*** (H.R. Gürpınar 1316 s. 77). ※ ***Kumrugöğsü ipekli ferace, ayni kumaştan şemsiye arasında, ince kolalı yaşmak altında güzel ve pek cazip görünüyordu.*** (Fazlı Necip 1930 s. 88).

kumsal 'su kıyılarında oluşan kumlu yer; kumlu' TüS. < ***kum*** + –***sal*** (?) Redhouse 1890 s. 1497. ※ ***Bu kumsallar yazın ne iyi olur. Hanımlar, efendiler çıkar. Çocuklar denizde çimerler.*** (Aka Gündüz 1940 s. 210). ※ ***Saffet, babasının sahildeki balıkçı kulübesini büyültmüş, kumsala doğru ahşap bir balkon yapmıştı.*** (M.Z. Saçlıoğlu 1997 s. 41).

kumsar, b. ***komisar***.

kumsı, b. ***komsu***.

AD. **kumsıla–/kumzula–** 'çekiştirmek; ispiyonlamak, gammazlamak' DS 3000, Meninski 1680 II, 3807 < Meninski'ye göre ***gammazla–*** fiilinin varyantı, fakat krş. Kürt. ***ḳumsi*** 'intrigant, cancannier' ve ***ḳamsí*** 'espion, traitre' Jaba–Justi 1879 s. 319 ve Osm. ***komsu***.

AD. **kumsi**, b. ***koncı/kunçi***.

kumsu, b. ***komsu***.

AD. **kumuç/kumuş** I 'sivrisineğe benzer çok küçük bir çeşit sinek' DS 3000 < ??. (AD'de kelimenin hece metatezli ***mucuk*** biçimi de yaygındır. Yeni Uygurcada ***kümüç*** 'çok küçük sinek, tatarcık' olarak bulunur. [Editörün notu]). ※ ***Bir kırlangıç bütün bir yaz ayı boyunca iki milyona yakın kumuş, tatarcık, sinek yutarmış diye bir yerde mi okudum, yoksa gelişi güzel uyduruyor muyum?*** (S.F. Abasıyanık 1952 s. 100). ※ ***Gündüzden her günkü kolalı gömleğiyle frağını ütülemiş, giymiş olurdu. Kırlangıç yuvasındaki kadın, onun kumuşlara doğru seğirtişine hayran kalırdı bütün gün.*** (a.e. s. 101).

AD. **kumul/gumul/kümül/gümül** I/**gümbül** 'yığın, biçilmiş ekin yığını; susam ve ekin demeti; bağlam olarak kurutulup, taneleri alınan susam, nohut, mercimek, burçak kökü; çöllerde ve deniz kıyılarında rüzgârların yığdığı kum tepesi, yığın' DS 2195, 2221, 2223, 3000, 3035, 4035, K. Emiroğlu 1989 s. 166, H. Eren 1999 s. 267 < Yun. (Karadeniz diyal.)

κουμούλ/κουμούλι (kumúl/kumúli) a.m. < EYun. ***κουμούλιον*** (kümülon) < Lat. ***cumulus*** 'yığın, tepecik' Ch. Tzitzilis 1987g no. 251. ※ ***Yanlarında bir küncü kümülü (Susamların, daha iyi kurumaları için, tarlada küçük küçük demetler haline getirilmesi) vardı. Boyalısakal, altında belki karpuz saklıdır diye, ayağile kümülü devirdi. Ortaya bir sandık Alman mavzer mermisi çıkmasın mı!*** (Reşat Enis 1944 s. 66 ve 295). ※ ***Çoban çocuklar malları anızlara, gümül sıralarına sürdürüyordu.*** (F. Baykurt 1967 s. 150). ※ ***Ana-kız azıkların bulunduğu gümülün yanına vardılar.*** (a.e. s. 188). ***gümül yap-*** 'biçilmiş ekinleri yığmak' DS 2223. ※※

kumus 'yoksul, fakir' TS 2731 < ??. ※※

kumuş I, b. ***kumuç***.

kumuş II 'kestanenin yeşil kabuğu; besi yemi' K. Emiroğlu 1989 s. 166. < ??. ※※

AD. **kumzula-**, b. ***kumsıla-***.

Osm. **kûn** 'kıç' < Fa. ***kün*** a.m. ※ ***Hüner ehlini bir kimse görüben dėse "Bu kimdür?" | Eger Hıżr olsa adını aŋana "Kün-ı har" dėrler.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 51).

ḳuna 'beşik' < İt. ***kulla/kunna*** a.m. ※※

kunbara, **kun-bāre**, b. ***humbara*** II.

AD. **kuncuk/kunclk** I 'küçük köşe' DS 1957 V, 236 (***köşe*** maddesinde) < Fa. ***kunc*** 'köşe' ***+ -lk*** küçültme eki, krş. ***ahmedek*** ⊡. ※ ***Ahurda sahlanl. Gece yarlsi oll, gidi, glrl abdesthaneye, bir kuncikte sahlanl.*** (Ş. Beysanoğlu 1966 s. 149).

kunclk II 'cep, ön cep, yelek cebi' DS 2916 < ***küncik*** I. ※※

AD. **kunçı**, b. ***koncı***.

kund, b. ***kunt*** I.

kundak, b. ***kondak***.

AD. **kundur/ kundul** 'kısa boylu, tıknaz (kimse); kısa saçlı; kısa kuyruklu (hayvan) < Yun. ***κόντουρος*** (kónduros) a.m. (asıl manası 'kısa kuyruklu' Ch. Tzitzilis 1987g no. 222. ※※

kundura, b. ***kondura***.

kunduz 'su kenarında yaşayan, postundan kürk yapılan memeli hayvan, Castor fiber (faber ?)' Meninski 1680 II, 3808 < ETk. ***ḳunduz*** a.m. Clauson 1972 s. 635; kelimenin kökünü bulmaya çalışanlar için b. G. Doerfer 1967 III, no. 1534. ※※

AD. **kunlacı**, b. ***kulunlu***.

AD. **kunkul** 'tavuğun başındaki tüylü tepelik; kâkül, perçem, tepeden sarkan saç veya tüy' DS 1001-02, E. Gemalmaz 1978 III, 207 < ***kâkül*** (?). ※ ***Çocukluğumun tarla kuşlarını, taraklı kuşlarını, ilkbahar kuşlarını, tepeli, kunkullu kuşlarını yaşardım onun saçında, başında. Hem saçlarını yukarı alınca güleç yüzü, anlamlı yüzü çıkardı.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 72).

kunna-, b. ***kulunla-***.

kunnacı, b. ***kulunlu***.

kunt I/**künd** 'keskin olmayan, kalın, ağır, dayanıklı; kalın kafalı, anlayışsız' TS 2732–34, O. Blau 1868 s. 258 < Fa. ***kund*** a.m. ※ ***Ḍardur destüm dėyü ger vüsʿat-i dünyā içün, | Aŋlamaŋ yoḳ, kündsin, ḳalbüŋ senüŋ olursa teng.*** (Ẕātī 1970 II, 317). ※ ***Cevşeni geydi, urundı kund ışıḳ, | Işıġından mihr u māha ḳond-ışıḳ.*** (Firdevsī-i Rūmī 1980 s. 200). ※ ***Hüseyin Çavuş geniş, kunt bir sandal çevirdi. Karaya indik. Kordon boyunda tek atlı tramvaylar.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. Şubat 1944).

AD. **kunt** II, b. ***kut*** II.

kunt III/**künt/künde** IV 'hamur topağı' < Fa. ***gunda*** a.m. A. Tietze 1969 no. 55. ※※

kuntra, b. ***kontra*** I.

kuntrata yelkeni, b. ***kontreta***.

kuntuk 'güçlü cinsel istek' < Erm. ***kʿun*** 'yatma'; Krş. ***kuntukla***– 'güçlü cinsel istek duymak' ve ***kundaş*** 'koyun koyuna yatan' U. Bläsing 1995a s. 31 no. 3. ※※

AD. **kunut/gunut/kınıt** 'at sürmek için kullanılan değnek, küçük kamçı' THADD 993, DS 3003, ZTS 86, 119 < Rus. Ukr. ***knut*** a.m. Tietze 1957 no. 81, Tietze 1982z no. 106. ※※

kuntra, b. ***kontra*** I.

kuntrata, b. ***kontreta***.

kunya/gönye II (gemicilik terimlerinden) 'kama' < İt. (Venedik diyal.) ***cugno*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 204. (ayakkabıcılıkta) 'ayakkabı kalıbının üstündeki tahta parçası' ZTS 126. ※※

AD. **kunzu** 'yenen meyvenin çekirdekli kısmı, koçanı' DS 3003 <·Erm. 'useless part of hemp plant, remaining after outer sheaves are removed' R. Dankoff 1995 s. 182 no. E106. ※※

kup I 'buğday yığını' THADD 993 < Sl. (Bulg., Sırp–Hırv., Sloven.) ***kup*** 'yığın' E. Berneker 1924 I, 646 Tietze 1957 no. 115. ※※

kup II (terzilik) 'giysi kesimi, kesime verilen biçim' < Fr. ***coupe*** a.m. ※※

kupa I/**gupa** 'bardak, fincan' Meninski 1680 II, 3779, ZTS 86. 126 < Yun. ***κούπα*** (kúpa) < Lat. ***cupa*** a.m. ※ ***Ḳupa mütellā, tās ve tebsī.*** (Selānikī 1989 (1599) I, 114). ※ ***Buraya bir küp bekmezle beş on kupa koysalar, gelenime gidenime şerbet yapıp sunsam eyi olmaz mı? Şimdi şu bebelere birer kupa şerbet gerekmez miydi?*** (F. Baykurt 1967k s. 223). ※ ***Bekçiye dedim: "Çabuk çay kaynat! Kupaları, kaşıkları yıka gözelce!" dedim.*** (F. Baykurt 1971c s. 249). ※ ***I. KADIN —"Kristal kompostu takımım. Anamdan kaldı o bana." II. KADIN —"Benim de gümüş kupalarım.*** (A. Ağaoğlu 1982o s. 342). 'spor yarışmalarında kazanana mükâfat olarak verilen ayaklı kaplar'. ※※

kupa II 'iskambil kâğıtlarının kalp şeklinde kırmızı işareti olanı' < Yun. ***κούπα*** (kúpa) a.m. H. Ritter 1924 s. 36 dip notu. ***kupa kaçtı*** 'bir kâğıt oyunun adı' H. Kodaman 1944 s. 127. ※※

AD. **kupa** III 'yığın' DS 3003 < Sl. (Rus., Ukr., Bulg.) ***kupa*** a.m. Tietze 1957 no. 116. ※※

kupa IV 'kapalı ve yalnız arka kısmında oturulacak yeri olan dört tekerlekli araba' < Fr. ***coupé*** a.m. ※ ***Ammā ne arabalar? Çek-çeklerden ṭutuŋ da paraşol, bāġ arabası, fayṭon, ḳupa, lando, yarım lando, tek atlı, çift atlıların kāffesinden birer dāne var.*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 21).

AD. **kupay**, b. ***kopay***.

kupes 'bir balık cinsi' < Yun. ***γούπες*** (güpes) a.m. (Yunancası çoğul şekillerindedir) D. Georgacas 1978 s. 128, Ch. Tzitzilis 1987g no. 66. ※ ***Deryanın karanlıklarından bir kupes balığı alayı bir can ve sevgi deryası yüze çıkıyordu. Deniz yakamuzlandı, bir nur engini peyda oldu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1947 s. 24–25).

AD. **kup kup** 'çabuk çabuk' < krş. Erm. ***kup kup*** 'quick and concise' R. Dankoff 1995 s. 182 no. E108. ※※

kupkuru 'tamamen kuru, son derece kuru' < ***kuru*** + kuvvetlendirici ön takı (reduplication ve tezat ünsüzü), b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***Böyle yürüye yürüye geçidin tünel denilebilecek kadar genişlediği bir yere kadar ulaştı. Artık taban su düzeyinden adamakıllı yükselmişti ve kupkuruydu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 226).

kupkuzu 'tamamen yumuşak, muti, uysal' < ***kuzu*** (krş. ***kuzu kuzu***) + kuvvetlendirici ön takı (reduplication + tezat ünsüzü), b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***Hamza başını sallıyor tamam gibilerden, kupkuzu.*** (Z. Selimoğlu 1970 s. 59).

kupon 'yalnız bir elbiselik olarak dokunmuş veya kesilmiş (kumaş); gazeteden kesilerek çekilişlerde kullanılan piyango biçiminde kâğıt parçası' < Fr. ***coupon*** (***couper*** 'kesmek' fiilinden isim). ※ ***Pırıl pırıl çizmeler, kat kat İnglliz kupon kumaşından elbise, bitmez tükenmez çalım veriyordu.*** (Orhan Kemal 1963d s.76.) ※ ***Boşuna biriktirmiyor bu kuponları!*** (T. Uyar 1982d s. 168).

kupür/gupür I 'gazeteden kesilmiş yazı' < Fr. ***coupure*** a.m. [***couper*** 'kesmek' fiilinden nomen concretum]. ※※

kupür/küpür/gupür II 'kumaştan kalmış kesik parça; bir tür dantel' < Fr. ***coupure*** a.m. [***couper*** 'kesmek' fiilinden nomen concretum]. ※ ***Bu gupür gelinliğin kollarına yetecek mi? Yetmezse, yarın bir iki metre daha.*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 104).

EOsm. **kur** I 'kuşak ' < ETk. ***ḳur*** a.m. Clauson 1972 s. 642. ***kurlu kur ile, kopuz kıl ile*** V. İzbudak 1936a s. 52 no. 501: ※ ***Degül ḳuruŋ ḳalur ancaḳ belāsı, | Güneş nıte geyür eski pelāsı? | Meşel böyle dėmiş uslu dil ile: | Ki ḳurlu ḳur ile, ḳopuz ḳıl ile.*** (Meḥmed 1965 s. 104 no. 1798–99). ***kur eyer*** 'süslü özenle yapılmış eyer' TS 2736: ※ ***Ḫöca ġulāmı bir ḳur eyerlü, oyanlu yaḫşı muḳavvem bedevīye bindürdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 186b–187a). ※ ***İki biŋ ḳur eyerlü ṣırf Tāzī, | Ki birdür öŋlerinde ṭaġ u yazı.*** (Şeyḫoğlı Muṣṭafā 1979 s. 315 no. 4916). ※ ***Eyü at, ḳur ḳılıçlar, ḳur eyerler | Şeh öŋine getürüben ṣayarlar.*** (a.e. s. 316 no. 4956). ***kur kemer*** 'süslü özenle yapılmış kemer' TS 2736 ***ḳur ḳuşaḳlu*** 'metalden yapılmış kemerli (?)' krş. ***kur kurma kuşak***: ※ ***İp ḳuşaḳlunuŋ ṣulḫın ḳur ḳuşaḳlu bozamaz.*** (V. İzbudaḳ 1936a no. 462).

EOsm. **kur** II/**kor** III ‘duvar taşlarında bir sıra, dizi; akran’ TS 2661–62 < ETk. ***ḳur*** ‘stage, rank’ Clauson 1972 s. 642. ※ ***Anı isteme, gey degül saŋa ḳur, | Ger ister iseŋ, devletüŋ nite ḳor?*** (Mesʿüd bin Aḥmed 1991 no. 4143). ※ ***Hünerlü ve mürüvvetlü kişi, niceme kim alçaḳlıḳ ve bilmezlik menzilinde ola ve düşmeni çoḳ ola, gendü ʿaḳlı ve hüneri birle gendözin belürdür ve gendü ḳurı arasında meşhür olur.*** (A. Zając̨zkowski 1934 I, 9). ※ ***Yā daḳı gendü ḳurlar–ile pādişāha ḳullıḳ eylemiş ola ve ḳurları pādişāhdan tīmār bulmış olalar, ol bulmamış ola.*** (a.e. s. 12)

kur III ‘bir kadının gönlünü kazanmaya çalışma’ < Fr. ***cour*** a.m. (***faire la cour***). ※ ***Mādām–ki ḳızcağız seniŋ bu ʿaşḳıŋdan henüz bī-̱haber imiş, sen onuŋ celb–i muḥabbetine uğraş, ḳur et! Bunuŋ içün benden saŋa ḳarış ḳarış me’ẕūnīyet...*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 502). ※ ***Ben üç senedir kendime, kafama uygun bir kız arıyorum. Bunun için birçok aile kızlarıyla tanıştım. Bir çoklarile kur yaptım. Hep cılk çıktı.*** (İsmail Galib 1932hs s. 16).

EOsm. ***kür***, b. ***kör***.

kur– ‘tesis etmek, ortaya koymak, dikmek, hazır hâle koymak’ < ETk. ***ḳur–*** a.m. Clauson 1972 s. 643. ※ ***Hemīşe duzaḳ ḳurar, senüŋ gibi avlar avlar. Ḳarı daḫı bunuŋ āleti–dür.*** (Ferec 855/1451 v. 23b). ※ ***Fakat Salâhaddin Bey gibi aklınca bir aile yuvası kurmak istiyenler ...*** (Sabahattin Ali 1937k s. 13). ‘aklına koymak, tasarlamak, çok düşünerek plânlamak’: ※ ***Receb Aġaya aġalığı taʿlīm ve ẕihnine yerleşerek kibārlığı ḳurub aġalığı ṭaḳındı.*** (ʿAlī ʿAzīz 1268 s. 222). ※ ***Oğlan avunsun; karısını kurup kendini üzmesin! diye yularını gevşetmişler. O da bildiği gibi yaylasını almıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 278). ***Düşündü, taşındı, kayınvalidesinin üç dört yüz kuruşluk Eytam ve Eramil aylık koçanını aşırmayı kurdu. O, evde yokken, dolabına anahtar uydurdu. Meramına erdi.*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 5–6).

kura ‘kısa kulaklı koyun ve keçi’ DS 3004, K. Emiroğlu 1989 s. 166, < ??. ※※

kurʿa ‘bir seçim hakkında karar vermek için, tamamen tesadüf ve talihe bağlı kalarak başvurulan usul’ < Ar. ***ḳurʿa*** a.m. ※ ***Bu nevbet ḳurʿa bizüm ̮hānedāna düşdi. Ḳalan ḥikāyeti ̮hōd oş gördüŋ.*** (Ferec 855/1451 v. 33b).

Osm. **kurâ** ‘köyler’ < Ar. ***ḳurā, ḳarya*** kelimesinin çoğulu. ※ ***Ve bir kimesne mey-̱hāne ʿāmirinden icāzetsüzün ṭaşradan ̮hamr getürse, getürdügi ̮hamr girift olduḳdan ṣoŋra mey-̱hānenüŋ bir günüŋ yevmü l–ḳisṭin cürüm alalar. Ve şehr ̮halḳı varub ḳurāda içse nesne yoḳdur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [937/1530–31] s. 186).

kurama et– ‘eşit şekilde paylaşmak’ R. Dankoff 1991 s. 77 < ***ḳura–*** ‘aus Flicken zusammennähen’ [kumaş parçalarını yan yana getirip dikmek] M. Räsänen 1969 s. 302. ※ ***Ve cümle ġuzāt–ı müslimīn bir yėre gelüb ġazā māllerin ortaya ḳoyub ḳardaş gibi taḳsīm [u] ḳurama ėdüb...*** (a.y. [Evliyā Çelebi]). (Evliyâ Çelebi Seyahatnamesinde geçen deyimle Rösänen’in sözlüğünde Kazakça ve beşka Türk dillerinden gösterilen ***ḳura-*** fiilinin anlamları bütünüyle fazladır. Bu birleştirme çok şüphelidir. [Editörün notu]).

AD. **kurampa/kuramba** ‘hile; dolandırıcılık’ THADD 994, DS 3005 < ?? ※ ***Elbette ol nesne begler nāmındaki ḳurapālardandur, | Yaʿnī–ki aç-***

mazdan bağda çalub çul altından depen̮her-i dü-pālardandur. (ʻĀlī 1982 [1581] II, 147).

Kur'an b.m. (İslâm dininin mukaddes kitabı) < Ar. ***al-Ḳur'ān*** a.m. ※ ***Haberde gelmişdür ki melül olan muṣḥaf yüzine baḳa, Kur'ān okıya, melāleti gide.*** (Ferec 855/1451 v. 126a). ※ ***Ḥaḳuŋ tevfīḳi ėderse saŋa hemrāh Ḳur'ānı.*** (ʻÖmer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 24). ※ ***Camiden tabutla teneşiri getirmişler bile. Burnuma günlük kokusu geldi, kulağıma bir Kuran sesi, birçok da hıçkırık.*** (F. Erdinç 1961 s. 128).

kur'anhân/kur'anhon 'Kur'an-ı kerīmi halka okumakta usta' < Fa. ***Ḳur'ān*** +̮hʷān 'okuyan'. ※ ***Bu ḳız ulaldı, yigirmi yaşına degdügde̮hüb-rü vu ḳur'ān-̮hʷān 'ilmi, feṣāḥat issi bulındı.*** (Ferec 855/1451 v. 113b).

AD. **kurasa** 'zayıf, cılız; kız çocuğu (küçümsemek için kullanılır)' K. Emiroğlu 1989 s. 166 < Yun. (diyal.) ***κορασά*** (korasá) 'kız çocuğu' Ch. Tzitzilis 1990 s. 197. ※※

AD. **kuras ol-** '(ateşte kurutulmak üzere asılan bez hakkında) yanacak duruma gelmek' K. Emiroğlu 1989 s. 166 < ?? + ***ol-***. ※※

Osm. **kurb** 'yakınlık' < Ar. ***ḳurb*** a.m. ※ ***İsdambulde bir Çfud kızi, | Fener kurbinde idi evleri.*** (E. Kömürjian 1981 s. 75 no. N1).

kurbacık 'üst değirmen taşının ortasındaki demir' ZTS 126 < ***kurbağa*** + küçültme eki ***-cık*** b. ***acıcık*** ⊡. ※※

kurban 'Allah yolunda kesilen koyun vb. eti yenir başka bir hayvan' < Ar. ***ḳurbān*** a.m. ※ ***Resm böyle cārī imiş kim her ki yolda yürirken yöni̮Ḥātim-i Ṭāy sinine uğraya ve eli dar olmaya, gereg-imiş ki ḳona, anda ḳurbān ėde, yėyeler, iceler,̮Ḥātimüŋ żiyāfeti yėrine gece.*** (Ferec 855/1451 v. 233a). ※ ***Kemānkeş kaşlaruŋ cānum urur, nāvek döker ḳanum | Oḳına āferīn olsun ki ḳurban ėtdi ol yaya*** (ʻÖmer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 47). ***(canım) kurban olsun*** 'aşırı sevgi veya hayranlık ifadesi': ※ ***İ ḳızum! Ne zaḥmete girürsin? Hezār cān-ı māder saŋa ḳurbān olsun, eger sen zaḥmet cekūb ol üftāde ḳatına gelürseŋ, hezār in'āmdan yėgdür!*** (a.e. v. 215a). ***kurban olam*** a.m.: ※ ***Yüzum ayağın tozune | Nazar eyle yazdığıme | Bul derdime sen bir çare | Ağam sen [yar paşam sen yar].*** (E. Kömürjian 1981 s. 90 no. NY 51). ***kurban ver-*** 'feda etmek': ***Dėŋ, durı gelsün, yüzini göreyim / Cānumı ḳurbān anuŋ-çün vereyim.*** (Ümmī ʻĪsā 2013 s. 183 no. 310)

kurabiye I, b. ***gurabiye***.

(Argo) **kurabiye** II 'genç, güzel, çekici (kız ve kadın hakkında) < ***kurabiye*** I H. Aktunç 1990 s. 82. ※※

AD. **kurada/gurada/korada**/BSTTk. **hurada** 'yıpranmış, eskimiş, işe yaramaz (eşya); zayıf, cılız (hayvan veya insan)' DS 2197, 2444, 2923, 3004 < Ar. (Suriye diyal.) ***ḳrāḍa*** 'yaşlanmış ve yorgun yük taşıyıcı hayvan' Tietze 1958 no. 174. ※ ***Misafiri bu sofada kabul edelim. Odaların döşemesi kurada, pek kubat*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933dk s. 16). ※ ***Bir kira arabasına binmişler, hayvanlar kurada oldukları için araba bayırı sökememiş, Dilber ile Bilâl ağa yedekte olarak yokuşu yayan çıkmışlardı.*** (S.M. Alus 1933k s. 29). ※ ***Hacı Mustafa Ağa pazardan, her seneki gibi, yedek hayvan almış. Onun âdetiydi.***

Harman başında gider, kart, hurada bir öküz alırdı. (R.H. Karay 1940m s. 42).

kurak 'yağışsız havalar, kuruluk afeti' < ETk. ***kurġaḳ*** a.m. ※ ***Kurağın toprağı yakıp kavurduğu günlerden sonuncusuydu.*** (O. Hançerlioğlu 1954 s. 59). ※ ***Köylü hepten aç bu yıl. Kurak kavurdu tohumu.*** (a.e. s. 76).

kurander 'cereyan, hava akımı' < Fr. ***courant d'air*** a.m. ※ ***Yalnız kapıyı sıkıca kapatırım! Kuranderden çok korkarım da...*** (R. Ilgaz 1991ç s. 137).

kurbağa/kırbağa/kırbağı/ḳırbuğu b.m. (su kenarında yaşayan küçük hayvan) Meninski 1680 II, 3662, Carbognano 1713 < ETk. ***ḳur-baḳa*** a.m. [***ḳur*** (?) ve ***baḳa*** 'kurbağa'] Clauson 1972 s. 646–647. ※ ***Diminin içindeki çocuğun sesi kısılmış; kıraca atılmış kurbağa gibi ağlayıp duruyordu.*** (M. Makal 1957k s. 17).

AD. **kurbağacık** 'at, eşek ve başka hayvanlarda görülen, dil altında çıkan ve damaktan kan alınarak iyileştirilen kabarcıklar; küçük çocukların dil ve damaklarında olan kabarcıklar' DS 3005: ※ ***"Kurbağacık kestirmek" diye anılan ve dilin altındaki damarları keserek oradaki "pis" kanı akıtmakla çocukların canına okuyan âdetin kökü de şu faydaya dayatılıyor: Çocuğun dilinde tutukluk olmamasını küçükken sağlamak!*** (M. Makal 1954 s. 14).

kurbağalama (yüz–) 'becereksizce; kurbağa gibi'('beceriksizce' anlamı doğru değildir; **kurbağalama,** belli bir yüzme tarzıdır. Bu tarz yüzmede kollar su içinde yana doğru açılır, ayaklar da bitiştirilmez. [Editörün notu]). < ***kurbağa*** + isimden yüzme sporuna ait tarz zarflar yapan –***lama*** ekleri, b. ***aykırılama/aykırılamasına*** ⊡. ※ ***Bunların ortasında, keçenin üstüne yüzükoyun yatmış, kurbağalama yüzen bir adam!*** (S.M. Alus 1934 s. 338). ※ ***O atladı. Biraz kulaç attı. Sonra kurbağalamaya bindirdi. Üç yüz metre kadar açıldı.*** (Y. Ahıskalı 1940 s. 68).

Osm. **kûrbaht/körbaht** 'bahtsız, talihsiz' < Fa. ***kür-baḫt*** a.m. (***kür*** 'kör' ve ***baḫt*** 'talih'). ※ ***İ kür-baḫt, bu merdüm-h̯ōruŋ eline nite düşdüŋ?*** (Ferec 855/1451 v. 229a).

kurbet, b. ***gurbet*** III.

kurca 'domuz kılı' TS 2734 < ??. ※※

kurca– 'karıştırmak' TS 2734 < ??. ※※

kurcala– 'bir şeyi hafifçe bozmak; ellemek, karıştırmak; araştırmak, üzerinde fazlasıyla durmak' M. Mikhaïlov 1930 s. 34 < ?? ※ ***Said radyoyu kurcalıyordu. Birden bir kadın sesi şarkıya başladı.*** (F. Arıt 1957 s. 113). ※ ***Sokağa çıkmışlardı. Kafalarını aynı şey kurcalıyordu. Şimdi bu elli kuruşla ne almalıydılar?*** (Reşat Enis 1957 s. 203). Krş. ***kurdala–.***

kurcata, b. ***gurceta***.

AD. **kurç** 'toprak içinde bulunan büyük taş' DS 3006 < Erm. ***ḳurç*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 802. ※※

AD. **kurça** 'küçük sepet' DS 4572 < Yun. (diyal.) ***κύρδα*** (kírda) 'Fischreuse; Vogelkäfig' Ch. Tzitzilis 1987g no. 281. ※※

AD. **kurçik** 'böbrek' DS 3006 < Erm. (diyal.) ***kurçik*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 785. ※※

kurd I/**kurt** I 'solucan vb. yumuşak vücutlu küçük hayvan' < ETk. ***kurt*** 'worm' Clauson 1972 s. 648. ※ ***Kurtların ölmesi için asifinlk döktüm yaraların üstüne. Gâvurun zehiri bayık bayık baydı yavrumu.*** (M. Yağmur 1957 s. 29). ※ ***İstedi bl su. Kocakarı geturdi, ağa, bi kurtli murtli bi, o sollcanla var ya blzum o hangi taşlarun altına, çlçili, o çiçililerden, efendi, eyle çlçililerden içine geturdl.*** (T. Günay 1978 s. 199). ***kurdunu dök-*** 'hevesini almak; birikmiş sıkıntılarından kurtulmak': ***Bir kaç gün gitsin, kurtları dökülsün. Eve döndüğü zaman, bizim de, "Çalış!" demeğe yüzümüz olsun.*** (M. Yesari 1932 s. 150). ***içine kurt glr-/düş-*** 'bir şeyden şüphelenmek': ※ ***Maşallah arslan gibi olmuş, bıyıkları ele almış. Sen ise dul bir tazesin. Elâlemin içine kurt girmez mi?*** (S.M. Alus 1933p s. 138). ***kurt kuyruğu*** 'bir bitkinin adı (?)': ※ ***Kurt kuyruklarının kıl gibi dikenleri doldurur avucumun bölük bölük, kavlak kavlak.*** (M. Makal 1950 s. 30).

kurd II/**kurt** II b.m. (yırtıcı hayvan) < ETk. ***kurt*** a.m. Clauson 1972 s. 648; bu mana Türk dillerinin Batı grubuna (Oğuz grubuna) mahsustur. Bunun sebebi hayvanın daha eski adı olan ***börü*** adının birçok aşiretlerde tabu sayılmasında görmek doğru olsa gerek (krş. H. Eren 1999 s. 269). ※ ***Bir oğlancuğı ḳurt ḳapdı, ḳacdı.*** (Ferec 855/1451 v. 246a). ***kurd koyuna glrür gibi*** Meninski 1680 II, 3788: ※ ***Ḳoyına ḳurt girür gibi girdi. Ol leşkerl alaḳ bulaḳ eyledi, dağıtdı.*** (Ferec 855/1451 v. 42b). ※ ***Donanma-l sa'ādet-āşār cezīre-l mezbūra iḥāṭa ėdüb 'asker-i encümşümārla ḳaraya çıḳub ḳurd ḳoyuna girür gibi en'ām u ağnāmın ġāret u̯ hasāret ėdün ġanāylm [u] ağnāmile cemī'-i̯ ḫāṣṣ u 'āmm muġtenlm olduḳlarından ġayrı yarar diller...*** (A. Bombaci 1946 s. 214). ***kurt kuş*** 'bütün canlı mahluklar' (alliteratif [aliterasyonlu] terkipler için b. ***çırlak çıplak*** ⊡) ※ ***Çobana çağırub eydür: Mere çoban, ḳarnuŋ acıḳmamışlken, gözüŋ de ḳararmamışiken bu ağacı ḳoparı-gör, yoḫsa seni ḳurtlar, ḳuşlar, yer, dėdi.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 23). ※ ***Ġurt-ġuş zehllll atları yėyip de zehillenmesinner dėyin toprağ eşdl, ġuyu ġazdı, atları ġuyuladı.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 19). ※ ***Gündüz akşama, gece sabaha kadar hep seni düşünürüm. Kurtlar, kuşlar uyur, geceleri sabaha kadar kirpikli gözlerime uyku girmez.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1936ms s. 11). ※ ***Bunaḳ muvaḳḳat ölümüne daldı. Ḳurt ḳuş uyudu. Nerede seniŋ Ṣāḳıb? Bir daḳīḳalıḳ geclkişiŋ beni ebedī ya'āslara düşürüyor.*** (H.R. Gürpınar 1928 s. 345). ※ ***kurt kündesi*** 'bir güreşçilik tabiri' (?) ※ ***Biriniŋ bacağı büzük, "Vāy, āmān!" na'rasīle dīvār dibine ṣoḳuluyor. Dīgeri ḳurd kündeslne gelmiş, aşağıdan yuḳarıya atılmaḳ istiyor...*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 202–203).

kurd III/**kurt** III (mecazî manada) 'kurnaz; tecrübeli, bilgili' < ***kurd*** II/***kurt*** II. ※ ***Bu su̯ḫān vādīslnüŋ, ey şāh, biz de ḳurdıyız.*** (A.S. Levend 1943 s. 458). ※ ***Futbolda eski kurdum. | Fenerbahçenin forvertleri | mahallede kaydırak oynıyan birer piçkurusuyken | En ağır hafbeklerl yere vururdum*** (Nâzım Hikmet 1930 s. 4).

(Argo) **kurd** IV/**kurt** IV 'beş liralık kâğıt para' H. Aktunç 1990 s. 182 < belki o zaman üzerinde bir kurt resmi vardı. (Türkiye Cumhuriyeti'nin 1927 Eylülünde bastırdığı 5 ve 10 liralık banknotlar üzerinde bozkurt resmi bulunmaktaydı. [Editörün notu]). ※※

AD. **kurda–** I 'oynamak, kımıldamak' DS 3006 < ??. ⁂

AD. **kurda–** II 'dişleri kürdanla karıştırmak' (yalnız ***diş kurda–***) TS 2734 < belki ETk. ***ḳarta–*** 'to remove the scab from (a wound)' Clauson 1972 s. 649. ※ ***Bahar geldi, ekinlerimiz bir parça gelişti. Fakat ot, diş kurdayacak kadar yok.*** (M. Makal 1950b s. 27). ***kurdayacak*** 'kürdan' DS 3006. ⁂

kurdala– 'karıştırmak, dokunmak, yoklamak' DS 3006, Emiroğlu 1989 s. 166. < ***kurda–*** + ***–ala–*** iterativum (tekrarlama) genişlemesi, b. ***afkala–*** ⊡; ***kurcala–*** fiilinin varyantı olabilir. ⁂

EOsm. **kurdaş** 'akran, emsal' TS 2735 < ***kur*** II + ***–daş*** ortaklık eki, b. ***adaş*** ⊡. ⁂

kurde 'hırka' < Fa. ***kürdī*** 'yünlü üst giysisi' F. Steingass 1930 s. 1060, krş. Kürt. ***kurdī*** 'astarlı etek' Jaba–Justi 1879 s. 329. ⁂

kurdelâ, **kurdele**, b. ***kordelâ***.

AD. **kurdi** 'kadınların yük taşırken bellerine koydukları bez, ipten, bitki dallarından örtü' K. Emiroğlu 1989 s. 166. Emiroğlu kelimeyi benzer manada olan ***kutni*** kelimesine bağlar. ※ ***Kurdi yap ifteriden, | Bellerun ağurmasun.*** (a.y.).

kurdeşeni/kurdeşen 'ciltte beliren kaşıntılı döküntüler, urticaria' TS 2735–36 < ***kurd*** I/***kurt*** I ve ***deşen*** (?).(14. yy. Memluk Kıpçakçası sözlüklerinden *Et-Tuhfetü'z-zekiyye fi'l-lugati't-türkiyye*'de ***eşgen*** 'kurdeşen' anlamıyla bulunur. Dolayısıyla Tietze Hoca'nın soru işaretiyle verdiği açıklama [deşen] çizilebilir. [Editörün notu]). ※ ***Her bir vişne çekirdeğinin açtığı her bir delik, bir benzeriyle kucaklaşıp, nihayet ortada delecek tek bir nokta, deşecek tek bir yara dahi kalmadığında, kömürlük son bir gayretle tutunacaktı kurdeşen olmuş damına.*** (E. Şafak 2001 s. 162).

AD. **kurdlingi/kurtlingi/kurd lengi/kurtdingili** 'bir çeşit at yürüyüşü; belli belirsiz zıplayarak koşma, tırıs yürüyüş' DS 3010, TS 2741–42, Meninski 1680 II, 3788 < ***kurd*** II/***kurt*** II ve ***link*** 'çabucak, bir çırpıda' DS 3080. ※ ***Leylek Tahsin be, şıbıdıkları koltuğa alıp kurtdingili fırla; kapı açılıyor, Hacı beyi çağır!*** (S.M. Alus 1933p s. 154). ※ ***Şu köşemsi tıknaz sandığa girse kıyak kurd dingili gidecek.*** (S.M. Alus, Son Posta gaz. 16.X.1943).

kurdun b. ***kordon*** II.

AD. **kure** 'demirci dükkânı; üst tarafı açık ocak' DS 3043, TS 2776, ZTS 130 < Fa. ***kura/küra*** a.m. Tietze 1969 no. 79. ⁂

kur eyer, b. ***kur*** I.

kurgan 'İlkçağlarda mezar üzerine toprak yığılarak meydana getirilen tepecik; hisar, kale' < kelimenin menşei hususunda âlimler arasında birlik yoktur, b. G. Doerfer 1967 III, no. 1555; Doerfer'e göre kelimenin en eski ve aslî şekli ***ḳorġan.*** ⁂

kurgu I 'zembereğin kurulmuş olma durumu' < ***kur–*** + fiilden nomen instrumenti (alet ismi) yapan ***–gu*** eki, b. ***algı*** ⊡. ※ ***Küçük araba taşların üstünde ufak bir şırıltı ile gidip bir duvara çarpıyor, yan üstü devrilip kurgusu boşanıyordu.*** (M.Ş. Esendal 1958 I, 177).

kurgu II '(roman vb. edebî eserlerde) olay örgüsü; kurmaca' < ***kur-*** + fiilden nomen instrumenti (alet ismi) yapan ***-gu*** eki, b. ***algı*** ⊡. ※ ***Bu yaşadıklarımızda bir kurgu hatası var! Seninle ikimiz yıllar sonra burada! Söylesene hangi orospu çocuğu yazdı bu senaryoyu?*** (A. Yurdakul 1993 s. 215).

AD. **kurgun** 'kendini beğenmiş, kibirli' DS 3007 < ***kur-*** (***kurul-***) + fiilden sıfat yapan ***-gun*** eki, b. ***akkın*** ⊡. ※ ***Elleri ardında kenetli, burnu ilerde, yürüdü. Boynunu dimdik sağa sola döndürerek, kurgun kurgun, kalabalığa yanaştı.*** (F. Baykurt 1955 s. 81).

ḳurguşum 'kurşun' R. Dankoff 1991 s. 77. < Az. Tk. ***ġurġuşun*** Clauson 1972 s. 656. ※ ***Yanına vardığımda cansız cesetti, alkanlar içinde. Beş kurguşum yarası almıştıl.*** (D. Akçam 1978 s. 13).

AD. **kurgut/kurkut** 'odun ufağı, çalı çırpı' R. Dankoff 1991 s. 1007 < Erm. ***krkut*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 406. ※※

EOsm. **ḳurı**, b. ***kuru*** I.

AD. **kurık**, b. ***kurlk***.

kurica (sapanı), **kurlça**, b. ***korlça*** II.

(Argo) **kurife** 'fahişe' < Sl. (Rus., Ukr., Bulg.) ***kúrva*** a.m. E. Berneker 1924 I, 651. ※ ***Seslenen, eden kimse yoktu ya, işlerini bitirmiş, karşılıklı oturmaktaydılar. Onlardan, kızı ile kurife anasından bucak bucak kaçma isteği ile kıza şöyle bir dokunuvermek —eline, alnına, diz kapağına— isteği, birbiriyle dört nala yarışa tutuşmuştu. Bir o geçiyordu, bir öbürü.*** (M. Seyda 1966 s. 73). ※ ***Kurifelikten - öyle derler onun için - çocuk doğurmamış Yengem kesti önümü.*** (M. Seyda 1974 s. 99).

AD. **kurik/kuriyh/kurık/kırık** VI/**klrik/kırik** 'sıpa; küçük tay, süt tayı' DS 2822-23, 2877, 3007, E. Gemalmaz 1976 III, 207 < ?? veya < Erm. ***ḳuṙk*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 801. Krş. ***kiri.*** ※ ***Biz oradan geçerken, iki toraman kurtlar için beslenen köpeklerini bağlasınlar diye çobanlara seslenirdik; mazallah, kırlk, yâni eşek sıpası kadar kangallar kafalarının tası atarsa insanı mahvederlerdi.*** (A. Arslanyan 2008, s.106).

Osm. **kūrīler vėr-**, b. ***körî***.

AD. **kuriyh**, b. ***kurlk***.

AD. **kurk/gurk/gırk** 'kuluçka' DS 2199 < Kuzey Doğu İran dillerinden eskiden alınma U. Bläsing 1995a s. 93-95 no. 49. < Fa. ***kurg*** 'a hen which has done laying, and is inclined for the cock' F. Steingass 1930 s. 1024 (Rubinçik II, ***kārk*** 'tavuk'), Kürt. ***kurk*** (Zaza) ***kerg*** a.m. Jaba-Justi 1879 s. 329, 348. ※ ***"Acaba Uluguş nerde?" diye fısıldadı Çavuş. "Uluguş gurka oturdu evinde," dedi İt Omar.*** (F. Baykurt 1971t s. 319). ***gorklat-*** 'kuluçkaya yatırmak': ※ ***Derken evlerden evlere horoz çılkınmaları başladı. En uzun öteni, Şerfali'nin bahar da gorklattığı genç, akçıl ibik horozuydu.*** (Tarık Dursun K. 1966 s. 52).

AD. **kurka** 'hindi' DS 3008 < Yun. ***κούρκα*** (kúrka) 'dişi hindi' Tietze 1955 no. 151 veya Bulg. ***kurka*** a.m. Tietze 1957 no. 117. ※※

kur kemer, b. ***kur*** I.

kur kuruştur 'bir şeyi kafanda önce çok düşünerek iyice hazırla!' < pekiştirilmiş emir (intensified imperative), krş. ***tak takıştır!*** ※ ***Böyle sünepe mi olacaktı bu kapıdan girişim? Bunca tantanasız, bunca özensiz, bokumbok böyle? Sen bunu bunu, şöyle şöyle hesabet, kur kuruştur da!*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 12).

AD. **kurkut**, b. ***kurgut***.

kurla I 'kere, defa' TS 2737 < ??. ※※

kurla II 'köşe' < ?? krş. Ar. ***kurna*** a.m. ※※

kurlagan/kurlağan/kurluğaz/kurluğan/kulgan 'dolama, etyaran' TS 2737 < ??. ※※

kur kurma kuşak 'altın işlemeli kuşak (?)' S. Tezcan 2001 s. 142, krş. ***kur kuşak.*** ※ ***Anuŋ ardınca görelüm kimler yėtdi: Çaya baḳsa çalımlu, çalḳara ḳuş erdemlü, ḳur ḳurma ḳuşaḳlu, ḳulağı altun küpelü, ḳalın Oğuz beglerini bir bir atdan yıḳan, Ḳazılık Ḳoca-oğlu Yegenek çapar yėtdi, çal ḳılıcuŋ ağam Ḳazan yėtdüm, dėdi.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 73).

ḳurḳaş 'yenen bir bitki, colacasia antiquorum' R. Dankoff 1991 s. 77 < Ar. ***ḳulḳās*** a.m. ※※

kurna I 'hamamda musluk altında bulunan taş tekne; sıcak ve soğuk su muslukları' < çeşitli etimolojiler için b. H. Eren 1999 s. 268. ※ ***Köşkün önünde iki kurnalı bir çeşme vardır. Kurnanın birinden kan akar, birinden irin.*** (B. Necatigil 1970 s. 31).

AD. **kurna** II/**gurna** 'evin karanlık yolu, koridor' DS 3009, Ö.A. Aksoy 1946 III, 368 < Ar. ***ḳurna*** 'köşe' Tietze 1958 no. 177. Farklı etimoloji teklifleri için b. H. Eren 1999 s. 268. ※※

kurna-, b. ***kulunla-***.

ḳurnal (gemicilik terimlerinden) '??' < ?? ※ ***Cümle çarmıh ve ablici ve ḳazlıcı ve göncük ve ışıtaca ve ḳurnal ve cümle yelken alātların balṭa ve ḳılıçlar ile kesüp...*** (R. Dankoff 1991 s. 10).

kurnaz 'açıkgöz; hileci; cimri' K. Emiroğlu 1989 s. 166 < ?? ***-az*** ile bittiği ve bir şahsı karakterize ettiği için b. ***alağaz*** ⊡. ※ ***Ne kurnaz tilkidir o!*** (S.M. Alus 1934 s. 164).

kurs I 'ekmek, somun' < Ar. ***ḳurṣ*** 'yassı ve yuvarlak şey' ※ ***Süfresinde bir ḳurs der-miyān ider kimse bulunmaz oldı.*** ('Ālī 1587 Ḳavā'idü l-mecālis. v. 120b). 'yassı ve yuvarlak şeklinde' ※ ***Ve ḳurṣ*** (metinde ***kurıdan***) ***baḳır 'ubür ėtse, yigirmi iki para alınurmış.*** (Ö.L. Barkan 1943 [Üçüncü Murâd devri] s. 179).

kurs II 'kısa süreli derslere dayanan eğitim faaliyeti' < Alm. ***Kurs*** a.m. Krş. ***akupunktur*** ⊡. ※※

kursa I 'sepet' < Ar. ***ḳurṣa*** a.m. A. Zajączkowski 1937 II, 90. ※ ***Kaçan-ki peyġamber Tabük ġazāsına çıḳmaḳ istedi, "Ṣadaḳa vėrüŋ!" dėyü da'vet ḳıldı. Bir kişi dört biŋ direm gümiş getürdi, bir kişi yetmiş ḳurṣa͜ hurmā getürdi, bir ḳarıcuḳ bir͜ hurmā getürdi.*** (A. Zajączkowski 1937 II, 26).

kursa II 'değirmi yufka parçası' < Ar. ***ḳurṣa*** a.m. ※ ***Çün giçe oldı, arpadan bir iki ḳurṣa eyledi, öŋine ḳodı.; iç yağından aşçuġaz bişürdi,***

öŋine getürdi. ḳodı. (Ebü l-Leyş es-Semerḳandī 1965 s. 103). ※ ***Aḳçasın alurdı, iki ḳurşaya vėrürdi. evine lletürdi. Bir gün yine iki ḳurşa alub evine giderken bir dervīş buŋa eydür: "Taŋrı 'ışḳına beni esirge!" dėr. Bu ırġat dervīş fikr ėtdi, eydür: "ger bu iki ḳurşanuŋ birin aŋa vėrüb ve birin baŋa ḳorsam ne ol ḍoyar ve ne ben ḍoyarın." dėr. Çıḳarur, ḳurşanuŋ ikisini de ol dervīşe vėrür, gendü aç eve gltdl.*** (a.e. s. 137–138).

kursak I 'mide; kuş taşlığı; yürek, kalp; rahim' DS 3009, TS 2740–41 < ETk. ***ḳuruġsaḳ*** 'mide' Clauson 1972 s. 657. ※※ ***sevinci kursağında kal-*** 'sevinci yarım kalmak, tam sevinenemek':※ ***Tüm köylülerin sevinci kursaklarında kaldı. Gül Yüzlü Efendim köye seyrek gelirdi.*** (Y.Z. Bahadınlı 1964 s. 22). ***sevincini kursağında bırak-*** 'sevincini engellemek': ※***Başkanlık için kimi teklif ettilerse, Kemal aynı taktikle hepsinin sevincini kursağında bıraktı.*** (A. Nesin 1975 s. 50).

AD. **kursak** II (mecazî manada) 'akıl, idrak, zekâ' DS 3009, TS 2741 < ***kursak*** I. ※ ***İntizara dilim varmaz ki. Allāh aḫıl, ḳursaḫ virsin. O beni boşayınca Haccayı aldı. Başınıŋ dengini değil, belāsını buldı.*** (Ebübekir Ḥāzım 1326y s. 170). ※ ***Haceli'de kursak yoktu. Ḳıyametl koparmak isteseydi, temelleri doldurğumuz zaman koparırdı. Haceli pısırık. Haceli miskinin biri.*** (F. Baykurt 1959y s. 128). ***kursaksız*** 'akılsız; patavatsız' DS 3009: ※ ***Altınların hepsini Köseye kaptırdım. —"Ey sağlık olsunl" —"Sağlık olsun ha? Bu ne kursaksızlık behey hatun, çoluk çocukla sürünmez miyiz?"*** (Feraizcizade M.Ş. 1979 s. 79–80).

kursan 'deniz haydudu' < Ar. (diyal.) ***ḳurṣān***, b. ***korsar.*** ※※

kursiyer 'bir kursa devam eden kimse' < Fr. ***coursier*** a.m. (?) ※ ***Sepetler dolusu peynirli ekmek, meşrubat şişeleri neredeyse bir piknik heyecanıyla suların ortasındaydık. Doğayı koruma kursiyerleri çamların altında ölüm dersi alacaktık.*** (L. Tekin 1990 s. 135).

kurş 'taş yığın' DS 3010, U. Bläsing 1995k

(Homoseksüel argosu) **kurşet** 'homoseksüelliğini saklayan erkek' H. Aktunç 1990 s. 182 < belki Fr. ***courgette*** 'dolmalık kabak', eğer Fr.da da bu mana varsa; **/ʒ/ → /ş/** ses değişimi gariptir, b. ***abajur*** ⊡. ※ ***Kimi, kendini ne kadar saklamaya çalışırsa çalışsın, eşcinselliğinl saklayamayacak kadar cinsel kimliğini ele verir. Eşcinsel argodaki karşılığıyla "alıktırır". Ne yaparsa yapsın bir türlü "kurşet" olamaz.*** (M. Mungan 1996 s. 434).

RD. **kurşum** 'kurşun' TS 2741, R. Dankoff 1991 s. 77 < ***kurşun*** kelimesinin Balkan dillerinde yaygın olan varyantı, b. H. Eren 1999 s. 268. ※ ***Oğlunun kundağına eğilen Murtaza: "Hadi," dedi, "hadi sana maskara! Açan büyüyecen, asker olacan, kurşum atacan düşmana, kurşum atacanl"*** (Orhan Kemal 1952m s. 16).

kurşun b.m. (ağır ve nispeten yumuşak metal) < ETk. ***koruġjın*** a.m. Clauson 1972 s. 656–657. ※ ***Ḳalay ve ḳurşundan maşraba ve sāir...*** (M.S. Kütükoğlu 1983 s. 201). 'tüfek gibi silâhlarda kullanılan mermi': ※ ***At sürüb llerü ṣaffa çıḳub küffār-ı ḫākisāra istimāletler vėrüb dururken, 'asker-l İslām ṭarafından bir ḳurşun, atını vurdı.*** (Ġazavāt-ı Sulṭān Murād 1978 s. 16). ***kurşun at-*** 'silâhla mermi atmak; (mecazî manada) çok özlemek, elde etmeyi çok istemek': ※ ***İdalı'nın oğlu da***

Dını Mehmed'in eşeğini vurduğu gibi öldürmüş. Meğersem, çarıklık göne kurşun atarmış millet. Hemen ölen eşeği yüzdüler ve birer giyimlik bölüşüverdiler. (M. Makal 1957h s. 48). ***kurşun salla-*** 'kurşun yağdırmak': ※ ***Ben bu memleketin evlâdı değil miyim? Bu topraklar için biz de kurşun salladık!*** (Orhan Kemal 1952ç s. 28–29). ※ ***Durdu açıklıkta dört dönüyor. Canını dişine takmış, habire kurşun sallıyor.*** (Yaşar Kemal 1955 I, 131).

kurşunî 'kurşun renginde, koyu kül rengi' < ***kurşun*** + renk sıfatları yapan ***-î*** eki, b. ***altunî*** ⊡. ※ ***Şimaldeki yüksek dağlar, ormanla örtülü olduklarından, kurşunî bulutlara benziyorlardı.*** (Kemal Tahir 1955g s. 82).

kurşunsu 'kurşun renginde, kurşunî' < ***kurşun*** + isimden simulatif sıfat (benzetme sıfatı) yapan ***-su*** eki, b. ***ayruksu*** ⊡. ※ ***Kendimizi iki katlı, tahtadan, kurşunsu boyalı bir yapının karşısında bulduk gene. Bu, bizim orta okulumuzdu.*** (M. Seyda 1962b s. 59).

kurt I/II/III/IV, b. ***kurd*** I/II/III/IV.

kurtalt-, b. ***kurtart-***.

kurtar- I 'selâmete çıkarmak, tahlis etmek' < ETk. ***ḳurtġar-*** a.m. Clauson 1972 s. 1649–650. ※ ***Bir ṣayyād, geyik duzaġın ḳurar. Bir erkek geyik dutılur. Dişisi gelür, anı üc keze degin ḳurtarur.*** (Ferec 855/1451 v. 36b). ※ ***Kantin masalarında devrimci bacılarıyla dünyayı kurtaranlar, evlenirken ayalı-boyalı burjuva kızlarını seçiyorlar.*** (M. Mungan 1996 s. 71). 'sona erdirmek, sona eriştirmek, bitirmek': ※ ***Herkes arpaları kurtarmış, buğdaylara başlamıştı.*** (F. Baykurt 1967k s. 150). ※ ***Güveyiyi bu suretle hamama götürürler. Güveyi hamamını sağdıç kurtarır.*** (H.Z. Koşay 1943 s. 145). (Bu veride ***kurtar***– 'düzenlemek, masraflarını karşılamak' anlamında kullanılmış olsa gerek. [Editörün notu]). 'dünyaya getirmek, doğurmak': ※ ***Bunu, çocuu ġurtardı dėyinceye ġadar ebelik ėtti dėsene.*** (A. Caferoğlu 1940 I, 123). 'doğuma yardım etmek, doğurtmak': ※ ***"Sen çocuun dünyaye gėlmeden gėtmişsin. Çocuḳ dünyaye geldiyinde hem men, hem çocuḳ öleceymiş." —"N-ēttiŋ hindi?" —"Köy imamı ġurdarıverdi."*** (a.y.). 'kaçıp kurtulmak, tehlikeyi atlatmak': ※ ***Kardeş kardeşin dar gününde imdadına koşarak, Köroğlu'nun varlığı, yaralısı elimizden çıktı. Lâkin kurtardı mı? Hayır, kurtaramadı. Yine sargıda demek lâzımdır. Amma müşkül oldu.*** (Behçet Mahir 1973 s. 347).

kurtar- II 'bir malın değerini veya maliyetini karşılamak' < ***kurtar-*** I. ※ ***Bak dolapta ne buldum, hem menta likörü! Daha aşağı kurtarmaz.*** (S. Simavi 1941 s. 56).

RD. **kurtar-** III 'elinden zorla almak' O. Blau 1868 s. 268. < ***kurtar***– I. ※※

AD. **kurtar-** IV, b. ***kotar-***.

kurtara 'nekes, cimri' K. Emiroğlu 1989 s. 166 < ??. ※※

AD. **kurtart-/kurtalt-** 'kurtarmak' TS 2741 < ***kurtar***– I fiilinin causativum (ettirgenlik) hâli; kelimedeki causativum (ettirgenlik) hâli sadece transitif geçişli manayı kuvvetlendirir, b. ***açdur-*** ⊡. ※ ***BİRİ —"Bu portetik zamânında ne imiş kim bilir. Ne mal müdürleri, ne inhisar memurları yatmıştır içinde. Hey gidi garyola!" ALİ —"Şimdi altımızda. Terfi etti. Sefasını dersen Yaver sürüyor. Değil mi Yaver?" YAVER —"Maksat sermeyeyi gurtartmak."*** (A. Dino 1944 s. 83).

AD. **kurtçul** 'kurtboğan, atılgan köpek' DS 3010 < ***kurt*** II + ***-çul*** 'seven, yiyen', b. ***adamcıl*** ⊡. ※ ***Bu çobanın da iki tene çöpegi var-imiş. Biri böyük, bir de çüçüg. Bunnarın lçisi de ġurtçıl.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 197). ※ ***Ağa da domuz gibi bilir bu işin içindeki domuzluğu. Koyunu bal gibi kesip öteki çobanlarla beraber yediklerini, derisini de en kurtçul ite hırpalatıp canavar kaptı diye önüne attıklarını bilir.*** (F. Erdinç 1969 s. 36).

AD. **kurtdede** 'dedenin babası, babanın dedesi' DS 3010, K. Emiroğlu 1989 s. 166 < ***kurd*** II ***/kurt*** II ve ***dede.*** ※※

AD. **kurtdinglll**, b. ***kurdllngl***.

kurtelaca, b. ***kordelesa***.

kurtelaçin, b. ***kordeleçln***.

AD. **kurtlingl**, b. ***kurdllngl***.

kurtıl-/kurtul- I 'tehlikeli bir durumu atlatmak, kurtarılmak' < ETk. ***ḳurtul-*** a.m. Clauson 1972 s. 650. ※ ***Ben bī-günāh-ı biy-çāreden ne istersin? Öldürürseŋ bir oġurdan öldür, ḳurtılayım! Bu 'uḳūbete döyemezem.*** (Ferec 855/1451 v. 6b). ※ ***Ayakları, dişleri var. Mala, cana, dahi insana zarar veriyorlar. Bu cinlerin elinden kurtulmak çok zor.*** (F. Baykurt 1967 s. 395).

kurt kuş, b. ***kurt*** II.

kurtul- I, b. ***kurtıl-***.

AD. **kurtul- II/gurtul-** I 'bitmek, tükenmek, kalmamak; yerine getirilmek, tamamlanmak' < ***kurtul-*** I. ※ ***Ḳāżīnüŋ bu işe ne cāresi? Söz ḳurtuldı.*** (Ferec 855/1451 v. 124a) ※ ***Oğlum sen fazla götüremesslŋ, bunu götür en evvel, carlyeleriŋ yėsin. Sona padışaha götür. Bu ġurtulur bl-şey deglldlr.*** (A. Caferoğlu1945 s. 98). ※ ***Yėyif ġurtulduḫdan sonra çöreyl, pllovu yığışdırdılar Arvat girif içeri dėylf: "Camahatl Meni bağışlayınl*** (A. Caferoğlu 1942 s. 7). ***ġurtulacaḫ*** 'nihayet, son' (A. Caferoğlu 1942 s. 253): ※ ***Oradan da gėçip gėtdl. Ġurtulacaḫdakl lotuya lras-gelir.*** (a.e. s.129).

AD. **kurtul- III/gurtul-** II 'vaz'ı haml etmek, doğurmak' < ***kurtul-*** I. ※ ***O günlēde ġurtulma günüymüş. Bi ölan çocuu dünyaye getirmiş.*** (A. Caferoğlu 1940 s. 60).

kurtuluş 'kurtulma, halas bulma' < ***kurtul***- II + fiilden nomen actionis (***kılış ismi***) yapan ***-uş*** eki, b. ***akış*** ⊡. ※ ***Hepsinden daha metanetllce görünen Mecidlyeli, başı iki avucunun arasında, her halde bir kurtuluş çaresi arıyordu. Kapı, "Aç, açın bre karılar!" diye yumruklanıyor, tekmelenlyordu.*** (S.M. Alus 1944 s. 119).

kuru I/EOsm. **kurı** I b.m. (yaş ve nemli olmayan) < ETk. ***ḳuruġ*** a.m. Clauson 1972 s. 657, ***ḳuruġluk*** maddesinde. 'kuru toprak (ms. denizin aksi)' TS 2742-4; bu manada sonraları ***kara*** kelimesi tercih edilmiştir. b. ***karra/ kara.*** ve ***kara*** II: ※ ***Gemileri ḳuruya çekdl.*** (Oruc b. 'Ādil 1343/1925 s. 47). ※ ***Ḥüküm paşa ḳıldı, ėtdiler yaraḳ, | Ḳurıdan gemi çeker olub yayaḳ.*** (Enverī 1928 s. 43). ※ ***İnşa' Allāh ben-daḫı ḳurıdan Ipṣalaya varurun (varurvan) dėdi.*** (F. Giese 1929 s. 135). ※ ***Ve bundan ġayrı İnos ḳurusına ḳarşu bir yumrı ḳaya vardur, görinür.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 97), fakat: ※ ***Mezbūr ḳal'a ẕikr olan adanuŋ ḳara-yel ṭarafında deŋiz kenārından dört mīl ḳarasında vāḳi' olmışdur.*** (a.y.).

kuru II/ EOsm. **kurı** II (mecazî manalarda) 'boş, anlamsız, faydasız, gereksiz' TS 2744–46 < ***kuru*** I. ※ ***Hīç bir dā'irede teceddüd, ehālīyi taṭmīn edecek fa'ālīyet müşāhede edilmiyor, me'mūrlar 'ayni i'tiyādātıŋ taḥt-ı te's̱īrinde. Dā'imā bildikleri havāyı çalıyorlar. Eski ḥamām, eski ṭās. Yalŋız ḳuru bir nümāyişdir gidiyor.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 19.). ※ ***Hep güler yüzle ḳarşılayor. Ḳuru nezāketi ne yapayım?*** (M. Yesari 1928 s. 49). ***Aleksiyi de tanırım. Arada ahbaplık mahbaplık yok ya, yalnız üstünkörü bir āşinalık ve kuru bir selām.*** (S.M. Alus 1944 s. 168). ***kuru başına kal-*** 'yapayalnız kalmak': ※ ***Çocuklarımızı birer birer kaybettik. İlk evlendiğimiz zaman olduğu gibi hemen hemen kuru başımıza kaldık***. (R.N. Güntekin 1930 s. 156). ***kuru boru/ kuruboru*** 'kuru gürültü, boş tehdit': ※ ***Ulan andavallı, her zaman fiyaka, kuruboru, zartzurt sökmez; bazan da böyle apışıp kalırsın, talimli maymun gibi korkudan susta durursun.*** (S.M. Alus 1934 s. 259). (Başka kaynaklarda bulunamadı.) ***kuru bühtan*** 'iftira, hakaret': ※ ***Nāfe dėrmiş zülf-i 'anberbār-ı dilber var iken, | 'Ālem içre müşg adı bir ḳurı bühtāndur baŋa.*** (Necātī Beg1963 s. 149). ***kuru gürültü*** 'netice getirmeyen davranış': ※ ***Köylüler me'mūrīn-i bayṭariyeniŋ vürūdünü intiẓār ediyorlar, bunuŋ da her vaḳitki gibi ḳuru bir gürültüden 'ibāret olduġunu aŋlayaraḳ bildiklerini, ẕāten ışınamadıḳları bu tenbīhātıŋ kemā fi's-sābıḳ 'aksini yapıyorlar.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 206). ***kuru sevda*** 'ümitsiz dilek': ※ ***Düşdi bu Necātī yine zülfüŋ hevesine, | Ne ḳara yazı-imiş başına bu ḳurı sevdā!*** (Necātī Beg 1958 s. 156).

kuru- I 'ıslaklığını kaybetmek, kuru hâle gelmek; (bitkiler vb. için) suyu çekilip cansız hâle gelmek' < ETk. ***kurı-*** Clauson 1972 s. 646. ※ ***Onbaşı, ocaktan çıkmış gibi kuruyup kalmış bacağını pamukla alkolledikten sonra, dayandı iğneyi. Seromun işleyip işlemediğini kontrol ettikten sonra, iki tarafını flasterle bantladı.*** (R. Ilgaz 1962n s. 24).

kuru- II 'hareketsiz olmak' < ***kurı***- I. ※ ***Ṭaŋ atınca ḥaẓẓ almadī uyḫudan | Aġaca yapışmış idi ḳorḫudan | Ol aġaç başında ḳurumışdı çaḫ | Nite kim ḳurıya yėmişsüz budaḫ.*** (Mes'üd bin Aḥmed 1991 no. 4075–76).

kuruca karaca, b. ***kara kuru***.

AD. **kurud/kurut** 'kurutulmuş süzme yoğurt; keş, çökelek' DS 3012, TS 2749, R. Dankoff 1991 s. 77, K. Emiroğlu 1989 s. 167 < ETk. ***ḳurut*** a.m. Clauson 1972 s. 648, menşe ve yayın için b. G. Doerfer 1967 III, no. 1472; ayrıca b. A. Tietze 1982z no. 108. ※ ***Mıṣra varub: "İ pādışāh! Erişdi bize daḫı halḳımuza açlıḳ. Geldük biz kim biẓā'a-yile, yuŋ gibi, yāġ gibi, ḳurut gibi bize ḥaḳḳumuzı ver, daḫı üzerümüze ṣadaḳa et!*** (A. Zajączkowski 1937 II, 32).

(Kaçakcılar argosu) **kuru işi** 'kaçak malları satma işi' < dış memleketlerden denizden getirilen ve gümrükten kaçırılan malları karada sattıkları için "kuru" olsa gerek. ※ ***Bunlar kuru işi yapıyorlarmış. Kasabaya gelen turistlere, yazlıkçıların zengin veletlerine... Halil de dağıtıcıları.*** (A. Yurdakul 1993 s. 215).

kurudan 'patlıcana benzer bir bitki' TS 2747 < ***kurut***– + –***an ??*** ※※

kuruk 'kibirli' < ETk. ***kur***– + –***uk*** b. ***açık*** I. ⊡. Krş. ***kurum*** II. ※※

kurukafa I 'baş iskeleti; (mecazi manada) akılsız kafa' TüS < ***kuru*** I/II ve ***kafa*** II. ※※

kuru kafa II 'tırtılları patates yaprağını yiyen bir kelebek türü' TüS < ***kuru-kafa*** I. ※※

Osm. **kûr u ker (ol-)** 'kör ve sağır (olmak)' < Fa. ***kür*** 'kör', ***u*** 've', ***kar*** 'sağır'. ※ ***Eyle diril ki düşmenüŋ kür u ker ola ve döstuŋ şāẕ u bā-fer ola!*** (Ferec 855/1451 v. 52a). ※ ***'Ālemden şol gördügüŋ siyāhı İhtlyār ėdüb durur. Hezār 'ayb-lle şunı begenüb durur. Kördür, kerdür, lengdür, slyāhdur, siyāh-göŋüldür. Hān-u-mānı, ten u cānı bu dīve fidā eylemiş.*** (a.e. 74b).

kurul- I 'yapılmak, bina edilmek, dikilmek; oluşmak; iyice yerleşmek' < ***kur-*** fiilinin passivum (edilgenlik) hâli'. ※ ***Kültür hayatında kurulan heğemonya her şeyi belirlemek istiyordu. Siyasi iktidar nasıl belirli yazarları ve kitapları ve dünyaları yasaklıyorsa, bu anlayışın sol fotokopicileri de aynı biçimde BAŞKA'larını, ÖTEKİ'lerl gözden uzak tutma politikaları izledi.*** (M. Mungan 1996 s. 87). ※ ***Tam karşıma, benden üç dört metre kadar açığa kuruldular ve kurulmalarlle beraber hemen aralarında bir fiskos geçtiler.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 281).

kurul- II 'kirişi gerilerek hazırlanmak (yay hakkında); kurşun atmaya hazırlanmak (ateşli silâh hakkında); zembereğini işler hâle koymak (saat hakkında)' Meninski 1680 II, 3791 < ***kurul-*** I. ※※

kurul- III 'gururlu bir şekilde davranmak, kasılmak' < ***kur-*** fiilinin passif şekli dönüşkenlik (reflexsivum) manasında, b. ***açıl-*** ⊡. ※ ***Ben ağzımı açar açmaz bana kurularak "Var, yıkıl!" diye yüzünü döndü, yoluna gitti. Ya Marlnet? O da suratını buruşturup "Savul, savul, fanti kıyafetli ektll" diye reftar ediverdi.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933ia s. 72). ※ ***İşte kızım, senin talihin bu ihtiyar adamdır. Sen güzelsin, güzelliğine kuruluyorsun. Fakat mağrur olma! Bak, ben bu saltanatımla kurulmuyorum. Git, talihini ara! Kimseye kurulma!*** (N. Tezel 1938 s. 140).

kurultay 'büyük toplantı' TS 2742 < Mo. ***ḳurıltay*** G. Doerfer 1967 I, no. 305, yayılışı için b. C. Schönig 2000 s. 158. ※ ***Dün Kurultayda hep onu düşünüyordum: Niçin fikir adamları arasında bile bir türlü demagojiden kaçınamıyoruz?*** (F.R. Atay 1952 s. 102).

kurulu düzen 'yerleşmiş sistem (the establishment)' < ***kur-*** fiili + fiilden ***-ulu*** ekiyle yapılan sıfat (b. ***ardılı*** ⊡) ve düzen. ※ ***Sevine sevine evlendiler; blrlblrlerlnln gözünün içine bakıyorlar, kurulu düzen köşklerinde, hâlâ balayı geçiriyorlar.*** (S.M. Alus 1933p s. 240). ※ ***Köye her yaz yeni kiracılar geliyor. Başka yerdeki kurulu düzen evini bırakıp ta, bir kaç ay için hava tebdiline gelivermek kolay mı?*** (M. Yesari 1938 s. 65).

AD. **kuruluk** 'araba hangarı' DS 3012 < ***kuru*** I + ***-luk***. ※ ***Kezbanı yatağına yatırdı, onun uyumasını bekledi. Sonra hiç ses etmeden yavaş yavaş kalktı, kuruluk tarafına geçti. En dipte eski bir yağ sandığı vardı. Kapağını usulca açtı, aylar önce satın aldığı altıpatı bulup çıkardı.*** (F. Baysal 1968 s. 29).

kuruluş I 'kurulma, bina edilme işi' < ***kurul***– + fiilden nomen actionis (***kılış ismi***) yapan ***-uş*** eki, b. ***akış*** ⊡. ※ ***Papaz mektepleri Teknik Üniversitenin veya Siyasal Bilgilerin antişambr'ıdır. Kuruluşlarından bugüne kadar tek hamiyyetperver Türk aydını yetişmemiştir o mekteplerden.*** (C. Meriç 1997 s. 300).

kuruluş II 'kurum, müessese'< ***kurul***– + ***–uş*** eki, b. ***akış*** ⊡. ※※

kurum I 'ocak bacalarında biriken is' < ETk. ***ḳurum*** a.m. Clauson 1972 s. 661, krş. H. Eren 1999 s. 269–270. ※ ***Gözü, burnu ve alnı kurum, pas ve makine yağından seçilmiyordu.*** (C. Yamaç 1944 s. 53). ※ ***Tarladaki ekinler baştan aşşa "karalık" oldu. Yani sana nasıl söylesek, evinleşmedi ekinler. Evinleşir gibi oluyorken, yanıverdi. Parmağın arasına alıp sürtüyorsun, kurum gibi sıvanakalıyor.*** (F. Baykurt 1967a s. 414).

kurum II 'kibir, kibirli davranış' K. Emiroğlu 1989 s. 166. < ***kur***– + –***um***. ※ ***Bir kurum, bir kurum beyimizde! Badığın biriymiş!, kurbağa gözleri varmış o başka!*** (Peride Celal 1978 s. 9). ※ ***Alkışlar kendisi neymişçesine bir kurum, çalımla yürüyordu.*** (A. Ağaoğlu 1980 s. 205).

kurum III 'kuruluş, yapılış; şekil, biçim' TS 2748 < ***kur–*** + ***fiilden nomen actionis yapan –um*** eki, b. ***adım*** ⊡. ※※

kurum IV 'kuruluş, müessese' < ***kur***– + –***um***, krş. ***kuruluş*** II. ※※

kurumî 'kibirli, avurtlu, burnu büyük' < ***kurum*** II + isimden sıfat yapan ***-î*** eki, b. ***Abbasî*** ⊡. ※ ***Vakıâ çoğunda kont, marki, baron zade. Bulonya ormanında atla gezintiden sonra Şanzelizedeki kâşanesinde kibar misafirlerini kabul ederken, elbette kurumî ve burunîlik elzem.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 31.VIII.1941).

kurumiyoz 'kibirli kimse, burnu büyük şahıs' < ***kurumî*** + ***–oz***, b. ***aforos*** ⊡. ※ ***Yedi ceddine kadar paşa zade, nazik nazenin diye elin kurumyozunu göklere çıkarıyoruz. Ağzımı açtırmasınlar, çünkü cemaziyülevvellerinden haberim var.*** (S.M. Alus 1933p s. 40–41).

kurum kurum kurul- 'kibirli şekilde davranmak, çok kasılmak' ***kurul–*** ile predicate intensifier (yüklem yoğunlaştırma), b. ***apal apal*** ⊡. ※ ***Küçük dağları ben yarattım gibi kurum kurum kuruluyor.*** (S.M. Alus 1933k s. 134). ※ ***Yelloz, büyü sayesinde, bu ana baba evlâtlarını kendine bendetmiş. Boşuna yere mi kurum kurum kuruluyor?*** (S.M. Alus 1934 s. 91).

kurumlan– 'övünmek, böbürlenmek' K. Emiroğlu 1989 s. 166 < ***kurum*** II +isimden fiil yapan –***lan*** genişlemesi b. ***abaplan–*** ⊡ . ※※

AD. **kurumsak/gurumsak** 'azgın, arsız, kabadayı; onurlu, gururlu; alçak, onursuz; deyyus, pezevenk' DS 2201, 3012, TS 2748–49, R. Dankoff 1991 s. 77 < M. Räsänen 1969 s. 304'e göre Çağ. ***ḳurumsaġ*** 'kurban' kelimesinden; krş. Az. Tk. ***ġurumsaġ*** 'pezevenk; namussuz': krş. AD. ***kurumsa–*** 'bir şeye karşı çok istek duymak, susamak' DS 3012; semantik değişimi izlemek güçtür. ※ ***Güzel ammā, ḳorḳu var mı? Şu şey hani... Söyleseŋe, ḳurumsaḳlıḳ var mı?*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1339/1341 s. 36).

kurumsu 'kül, yakılmış şeyin külü' TS 2749, < ***kurum*** I + benzerlik eki –***su*** b. **ayruksı/ayrıksı** ⊡. ※ ***Ḳalemciler çalduğı ḳara ḳaşlum / Ḳurumsu ḳırḳ tutam ḳara saçlum.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 96).

kurun, b. ***gürün***.

kurun– 'kuru hâle gelmek (üstü ıslanmış kimse hakkında)' < ***kuru–*** fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli (canlı için ***kuru–*** başka türlü anlaşılırdı). ※ ***Elbiseleri vücutlarına yapışmıştı. Memed, dişleri birbirini döverek: "Kav ıslanmamışsa bir ateş yakar, ısınırız, kurunuruz." dedi.*** (Yaşar Kemal 1955i I, 60).

kuruntina, b. ***karantina***.

kuruntu 'aslı olmadiği hâlde zihinde kurulan şey, vesvese, şüphe' < ***kur-*** + fiilden nomen actionis (oluş ve kılış ismi) yapan ***-untu*** eki, b. ***akıntı*** ⊡. ***kendine kuruntu et-*** 'vesvese etmek': ※ ***"Āmān şuş. Şimdi yüreğime inecek!" —"Bir şeycik olmazsıŋ. İnsān öyle kendi kendine ḳuruntu ediyor ammā ḳorḳduġuna uġramayor."*** (M. Yesari 1928 s. 261). ***kuruntu getir-*** 'vehimlere kapılmak': ※ ***Ortanca hanım da iştirak ediyordu: "Şundan şu çıkacak, bundan bu çıkacak diye kuruntu getirdik, ürkek atlara döndük."*** (S.M. Alus 1934 s. 74). ※ ***Olmaz Nevzat bey, olmaz, başka bir hastalık olsa ne ise. Delilere bakılan bir yere oğlumu gönderemem. O deli değil. Çok ıztırap çekiyor, kuruntular getiriyor, o kadar.*** (N.F. Kısakürek 1938 s. 38).

kuruntula- 'aslı olmayan şeyler düşünmek' < ***kuruntu*** + isimden fiil yapan ***-la-*** genişlemesi. ※ ***Bundan sonra bu kadının bir takım haklar kuruntulamağa başlıyacağını, kendimin de onda bazı vasıfların bulunmayışından şikâyet edebileceğimi hissediyordum.*** (K. Bilbaşar 1943 s. 111).

kurus I 'tahta kurusu', b. ***korda***.

kurus II, b. ***korza*** III.

kurusıkı 'yalnız barutla doldurulmuş (kurşunsuz) tüfek veya tabanca'. ※※ Mecazî manada: 'korkutmak için söylenen söz, blöf; (argo) 'kokusuz osuruk' M.H. Bayrı 1934 s. 133, F. Steinherr 1932 s. 190. ※※

kuruş I, b. ***groş***.

AD. **kuruş** II 'kediyi severken kullanılan okşama sözü' K. Emiroğlu 1989 s. 167 < ??. ※※

AD. **kuruşka** 'yandan saplı küçük teneke bardak' K. Emiroğlu 1989 s. 167 < Rus. ***kruJka*** a.m. ※ ***Ver bağa kuruşkayi, | İçeyim azacuk su!*** (a.e. s. 167).

AD. **kurut**, b. ***kurud***.

kurut- 'ıslaklığını gidermek, kuru hâle getirmek' < ***kuru-*** I fiilinin ettirgenlik hâli, b. ***acıt-*** ⊡. ※ ***Bu topraklar üç yüz, beş yüz yıldır susuz, ağaçsızdır. İnsanoğlu suları kuruttu, ağaçları farıttı.*** (F. Baykurt 1967k s. 53). ※ ***Toparlanması gerek, saat on iki. En azından saçını yıkayıp kurutacak. Sonra fön çekecek. Çok şık olmalı.*** (A. Yurdakul 1991 s. 137).

kurutul- 'kuru hâle getirilmek, ıslaklığı giderilmek' < ***kurut-*** fiilinin edilgenlik hâli. ※ ***Kitap arasında kurutulmuş frezya. Ne işi var burada? Dağılıp gitti işte.*** (A. Ağaoğlu 1991h s. 105).

kuru yaş I 'kara (ve) deniz' TS 2749 < ***kuru*** I ve ***yaş***. ※※

kuru yaş II 'iyi kötü, değerli değersiz' TS 2749 < ***kuru*** I ve ***yaş***. ※※

kuruz, b. ***korza*** III.

kurye 'elçilik postacısı; bir şeyi yerine ulaştırmakla gorevli kimse' < Fr. ***courrier*** a.m. ※ ***Yeryüzünde başka aptal mı yok? İnsanlar, Oya'nın kuryesi olarak hep beni kullanıyorlar!*** (A. Yurdakul 1993 s. 132). Krş. ***kuriye.***

kurza, b. ***korza*** III.

kus- 'istifrağ etmek, yediklerini çıkarmak; (mecazî manada) kötü sözler ortaya atmak' < ETk. ***ḳus-*** a.m. Clauson 1972 s. 666. ※ ***Geldi bir dānesi aḳşām, heẕeyānlar ḳuṣdu.*** (M.Â. Ersoy 1336 II, 23). ※ ***Ḳuṣduġuŋ herzeyi yutsun diye, hey sersem!*** (M.Â. Ersoy 1911 I, 177). ※ ***Jāle bürümcük baş örtüsünüŋ uciyle oynayaraḳ ḳuṣacağı laḳırdıları bir insicāma ṣoḳmaġa uġraşır gibi düşündü.*** (H.R. Gürpınar 1926 s. 467). ※ ***Elindeki usturayı reisin adamına yaklaştırıp "Deyyus traş olmak istiyorsa dükkân burada, gelsin olsun, ben kimsenin ayağına gitmem." diye çıkıştı. Takım elbiseli adamlar, "Sen bilirsin bilader." diye kısa ve öz konuşup, reise berberin caz yaptığını kusmaya gittiler."*** (M. Kaçan 1991 s. 38).

kusağan 'çok kusan' TS 2750 < ***kus-*** + ***-ağan***, b. ***depegen*** ⊡. ※ ***Kusağan olur, ilacı ḳaranfil dögerler, tatlı elma ṣuyiyle içirirler.*** (a.y.)

RD. **kusandı** 'kusma, istifrağ' O. Blau 1868 s. 268 < ***kus-*** + ***-ıntı***, b. ***akıntı*** ⊡; ***kusuntu*** olması beklenirdi. ※※

Osm. **kûse destâr** 'başa sarılan ince dülbent' R. Dankoff 1991 s. 51 < Fa. ***kosa*** 'ince' ve ***destar***. ※ ***Ve ḳavuḳlar üzre ḳışmīrī şāllar ve küse destār ile imāmeler ṣarınub...*** (Evliyā Çelebi 1935 IX, 644).

AD., RD. **kuskun** 'hayvanın kuyruğu altından geçirilerek eyere bağlanan kayış; şalvarın arkasında bulunan ve kuşağa bağlanan ip; don paçası; bebek bezi; kadınların âdet bezi' DS 3013, TS 2750, O. Blau 1868 s. 268 < M. Räsänen 1969 s. 296'ya göre Mo. ***kudurga*** 'Schwanzriemen' ('atın kuyruğu altından geçirilen kayış') veya Clauson 1972 s. 604'e göre ETk. ***ḳudruḳ*** 'kuyruk'. ※ ***Ḳusḳun mı urdururdı 'aceb ṣāḥib-i ḥimār?*** (Ẕātī 1967 I, 31). ※ ***Boynuma ḳusḳunı geçmez, ḳaldı zülf-i döst, | Bir nice yıllar semer yaġsa yėre eflākden.*** (Ẕātī 1987 III, 114). ***kuskunu düşük*** 'gözden düşmüş, değerini kaybetmiş kimse': ※ ***Hürana'nın damını dönünce Gülbahar'ı gördü. Elleri kuşağına sokuk, kuskunu düşük, ayakları kalın-yamalı çoraplar içindeydi.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 89).

kuskus 'ufak yuvarlak taneler hâlinde kurutulan, çorba ve pilâv için kullanılan hamur' < Ar. ***kuskusü/kuskusī*** 'Kuzey Afrika'da çok yenen bir çeşit yemek'. ※ ***Cezayirli Araplar, Faslılar, Tunuslular: Yoksul banliyö kahvelerinde kuskus, şaşlık ve Cezayir pilaviyle alçak gönüllü masalar donatan, müziği bildiğimiz yâlel***, ***melankolisi yüzde yüz İslâm, bakışlarının ezikliği her seferinde içimi kaldıran sessiz sadasız gurbetçiler.*** (A. İlhan 1972 s. 65). ※ ***Sebzelerin arasında öbeklerle şebboylar, bakışlarının ezikliği kuskuslar açardı. Onların tohumlarını avuç avuç saçan sendin.*** (A. Kutlu 1991 s. 224; misaldeki mana lûgatlerin verdiği manaya uymuyor; ***kuşkuşotu/kuşkuşu*** olabilir mi?).

kusmuk 'kusulan şey, mide tarafından dışarı atılan madde' < ***kus-*** + ***-mık***, b. ***çelmik*** ⊡. ※ ***Kendi kusmuğunda boğulmuş, her yer kanmış. Votka şişesinin üçte biri hâlâ doluymuş.*** (C. Kavukçu 2001 s. 92).

kusundı/kusuntu 'kusmuk' TS 2750 < ***kus-*** + ***-untu*** eki, b. ***akıntı*** ⊡. ※ ***...ve 'işret-i 'aşāyir-i mükemmel-ma'īşet ḥāşā ḳusındı gibi müstekreh olub ḳarış murış bulunmaḳ biż-żarüreti lāzım gelür.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 163). ※ ***Fakat o elmas ki yandığı zaman kül bile kal-***

mayan bir kömür parçası, pırıl pırıl parlayan o kumaşlar ki bir böcek kusuntusudur. (S. Ayverdi 1941 s. 29).

kusur I 'noksan, eksiklik; özür, hata' < Ar. ***ḳuṣūr*** a.m. ※ ***Müzeyyen hanım: "Gazinomuz kusurdur. Oraya vereceğimiz para ile bir kilo et alırız." diye itiraz etmekle beraber, o da bir kaç aydır sandıktan çıkarmadığı biricik ipek entarisini giymeği ve hele insan içine bu kıyafetle çıkmayı için için arzu ediyordu.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 17). ※ ***Yedi sene yattıktan sonra, Onun kusuruna bakma, biçarenin evi barkı darma dağın olduğu için canı sıkkın da devre düvre konuşuyor.*** (H. Aytekin 1945 s. 39). ***kusur et–*** 'bir kabahat işlemek': ※※ ***kusur etme–*** 'geri kalmamak, mutlaka halletmek': ***İkinci belā ḥayvān ‿hastalıḳlarıdır. Ḥayvānāt-ı baḳarīyeye, çift ḥayvānlarına öteden beri ʿārıż olaraḳ her köyden, her rencber‿hānesinden birçoḳ ḥayvānları götüren ve bir iki sene fāṣıla ile tekrār ziyāretde ḳuṣūr etmeyen vebā-yı baḳarīdir.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 222). ※ ***Anneannem eniştemizle halamın aralarını bulmak için elinden geleni yapmakta kusur etmezdi.*** (A.Ş. Hisar 1944 264). ***kusur kal–*** 'kaçınılmaz bir eksiklik olarak kabul edilmek': ※ ***Karısı ayağa kalksın hele, bir tencere aşure kaynatır, geleni ağırlar, olur biter. Zaman gitgide kötüleşmekte. Loğusa şerbeti kusur kalsın.*** (M. Seyda 1958 s. 29). ***kusura kalma–*** 'hoş görmek, affetmek': ※ ***Kurşunî ḳasketli biri, yılışıḳ yılışıḳ güldü: "Ḳuṣūra ḳalma, aġabey, delikde‿hoş geldiŋ denmez."*** (M. Yesari 1928 s. 229). ※ ***Ah hanımcığım, kusura kalma emi? Benim daha başka işlerim var. Yolcu konağı burası, bir gider on gelir. Ne emrin olursa çıngırağı çal, hemencecik gelirim.*** (Aka Gündüz 1940 s. 210).

Osm. **kusur** II 'kasırlar, villâlar' < Ar. ***ḳuṣūr*** a.m. (***ḳaṣr*** kelimesinin çoğulu). ※ ***Ḳuṣūrında ḳuṣūr yoḳ, ṭabaḳātında iki ḳat yoḳ.*** (Ferec 855/1451 v. 91b).

kusur III, b. ***küsur***.

kuş I b.m. (bilinen uçucu canlı türünün genel adı) < ETk. ***ḳuş*** a.m. Clauson 1972 s. 670. ※ ***Venedikli kuyumcu kuş tutmaya meraklıdır. Tuttuğu kuşlar arasında rengi ve büyüklüğüyle kukumava benzeyen bir hayvan vardı.*** (N. Güngör 1992 s. 17). (çocuk dili) 'uçurtma': ※ ***Niyazi'ile ben renkli kâğıtlarla kuş, yâni uçurtma yapıyorduk.*** (Orhan Kemal 1949b s. 23). (neologismus) ***kuş bakışı/kuşbakışı*** 'bütün genişliği içine alacak biçimde (bakma); bir manzaranın yüksek bir noktadan görüldüğü şekilde yapılan resmi' (< belki İng. ***bird's-eye view*** tabirinin calque'ı, ödünçleme çeviri): ※ ***Bir zamānlar ḳuş baḳışı baḳdığı meydāna indi.*** (Aḥmed Rāsim 1342/1924 s. 140). ※ ***Fırıldak bahçesine çıktık. Ayağımızın altındaki cennet gibi manzarayı, kuşbakışı seyrede ede, hep birlikte yemek yedik.*** (S.M. Alus 1933p s. 235). ※ ***İster misiniz şöyle kuşbakışı bir göz atalım?*** (A. İlhan 1972 s. 51). ***kuş başı/kuşbaşı*** 'küçük parçalar hâlinde et; lapa lapa yağan kar': ※ ***Ertesi sabah, ortalık bembeyazlaşmış; kuşbaşı devamda.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 24.I.1945). AD. ***kuşekmeği*** 'ebegümeci, Malva sylvestris' DS 3015, I. Hauenschild 1989 no. 716. ※ ***Güneş, Tozak kırına kocaman bir ateş dağı gibi çöktü. Tozak kırı yanıyor. Taçları gonca iken solmuş gelingüvey otları, kuşekmekleri, çobançantaları, koyungözleri tamtakır kurumuşlardı.*** (F. Baykurt 1967k s. 11). ***kuş gibi uç–*** 'son hızla bir yere koşturmak': ※ ***Öyle bir gidiş gidiyorum ki tıpkı son hızını almış bir lokomotif gibi. Buna koşmak ta denmez, uçmak***

denir. Kuş gibi uçuyorum. (S.M. Alus 1944 s. 135–136). ***kuş gibi hafif*** 'çok hafif': ※ ***Biz kaldırdık Hüsnü ağayı, kucaklayıp evine getirdik; kuş gibi hafifti.*** (T. Yücel 1969y s. 70). ***kuşgömü/kuşgönü*** 'filetodan yapılmış en makbul pastırma' DS 3015: ***Saffet Bey pastırmanın kuş gömü denen yerinden seçtiği parçaları önce üç dört kâğıda, bir de beze sardırıp sarmalattıktan sonra götürüp sahibinin kucağına verdi***. (Cevdet Kudret 1958 s. 238). ***kuş kadar canı ol–*** 'canından yalnız küçücük bir bakiyesi kalmak, bedenen zayıflamak ve güçsüzleşmek': ※ ***Söyda ateşi munu eyle ėtmişdi ki ġuş ġader canı ġalmışdı.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 115). ※ ***Ḳalbimde bu müdhiş sır ile ben naşıl yaşarım? Ẕāten ḳuş ḳadar cānım ḳaldı.*** (H.R. Gürpınar 1332 s. 206). ***kuş kafesi gibi*** 'küçük ve biçimli (bina)': ※ ***Evden hepimiz çok memnunuz. Altı odalı, içi dışı yağlıboya, kuş kafesi gibi bir köşk.*** (S.M. Alus 1933p s. 128). ***kuş sütü*** 'çok nadir bir yiyecek' (Anaxagoras'a göre bu tabir 'yumurta'nın akını' kasteder, Athenaeus, Dipnosophistae II, 57) Meninski 1680 II, 3794: ※ ***Ġırġ gum müneccimi ġuş südīle bėslemişle.*** (A. Caferoğlu 1943 s. 15). ※ ***Ṣıḳılma, ẕevḳıŋ ne ise söyle; kuş sütü isterseŋ şimdi ḥāżır öŋüŋde bulursuŋ.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 558). ※ ***Fakat onlar çadırlarında, misafir için, yanlız limonata değil, icap ederse kuş sütü bile yaratırlar.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 45). ***kuş uçup kervan geçme–*** 'kimsenin kullanmadığı yol, tamamen ıssız yer': ※ ***Önü deniz, arkası çayır çimen, kuş uçup kârvan geçmiyormuş; yâni görülme, dile düşme korkusu filân yok! (S.M. Alus 1933p s. 102).*** ※ ***İşte Anadolu o zamanlar böyle idi, Çin ile Tibet hududlarında, kuş uçmaz, kervan göçmez, yılan barsağını sürmez bir ucra, yabanî, yolsuz ve talihsiz Allahlık bir ülkeydi.*** (R.H. Karay 1940g s. 155). ***kuş uçurtma–*** '(bir yerden, bir kapıdan) kimseyi geçirtmemek': ※ ***Baba, ḳızma! Biz buradan kuş uçurtmadıḳ. Eger evde zanpāra var idise, muṭlaḳ ḥālā içeridedir.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 119). ※ ***Yedibelâ, kapının önüne çık, eşiğe çömel; ne içeri, ne dışarı kuş uçurtma!*** (S.M. Alus 1933p s. 157). ***kuş uykusu*** 'hafif uyku': ※ ***Faḳaṭ ḳarı ḳoca arasında çekişmeye beŋzer hīç bir söz duymuyorum... Ṣınır üzerinde eŋ ufaḳ bir sesi ḳaçırmamaya uğraşan bir nöbetci neferi gibi uzun bir müddet ḳuş uyḳusu uyudum.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 237).

(Argo) **kuş** II 'erkeklik uzvu; toy genç kız; uyuşturucu madde, eroin; hapishaneye uyuşturucu madde sokmakta kullanılan kimse' H. Aktunç 1990 s. 182–183 < ***kuş*** I. ※ ***Kendide cift olacaḳ ḳuş ister, | Kuşına bir dişi bayḳuş ister.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 121286 s. 132). ※ ***Uçurub 'aḳluŋı olma medhūş! | Bil-ki ol lāneye ḳonmış niçe ḳuş.*** (a.e. s. 135). ※ ***"Yok yok, sen emekli olmazsın daha. Baksana şu saçlara!" —"Saç değil, kuş önemli, sen ona bak!" Gülüştüler.*** (B. Günel 1991 s. 192).

EOsm. **kuşa–** 'kuşatmak, çevirmek' TS 2751–52 < ETk. ***ḳurşa–*** 'kuşatmak' Clauson 1972 s. 665. ※※

kuşak I 'bele sarılan enli ve uzun bez' < ETk. ***ḳurşaġ*** a.m. (***ḳurşa–*** 'kuşatmak' + ***–ḳ*** eki) Clauson 1972 s. 664, krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1565. ※ ***Şeh-zāde altunı ḳuşağına bağladı, ḫil'atı geydi, ata bindi, ḥāline gitdi.*** (Ferec 855/1451 v. 130b). ※ ***Evet, artık gördük ki pehlivanlar, koç dövüştürenler, kuşakları arasında kama taşıyanlar siyaset meydanından çekilmiş.*** (R.H. Karay 1940ki s. 141). ***ġayret ḳuşağın bėline bağla–*** 'elinden gelen çabayı göstermek, gayret etmek': ※ ***Bağladı ġayret ḳuşağın beline / 'Āḳıbet ėrişdi Mağrib ėline.*** (Ümmī 'Īsā 2013 s. 197 no. 372).

(Neologismus) **kuşak** II 'nesil' < ***kuşak*** I; daha evvel ***göbek*** kelimesi ve Ar.dan alınma ***batın*** kelimesi aynı manada kullanılırdı. ※ ***Anadilim, kim bilir kaç kuşaktan beri Fransızcadır. Beynime ve ruhuma karışmış bir başka kültürün en hafif bir izini bile hissetmiyorum.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1938 s. 324). ※ ***En küçük bir ağız kavgasının bile sonunda bıçak, tabanca çekilmesi, kafa göz patlatılması tabiî hallerdendir. Arkasından da kimbilir kaç kuşak sürecek olan bir kan dâvası.*** (M. Makal 1950 s. 69).

kuşan– I 'beline kuşak vs. bağlamak' < ***kuşa–*** fiilinin reflexivum (dönüşlülük) hâli; geçişli olabilen dönüşken fiillerden, b. ***biçin–*** ⊡. ※ ***Ḳılıcların ḳuşandılar, ḳalḳanların ellerine aldılar, bu maḳāmdan durdılar, gitdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 93a). ※ ***Kuşanub ẕü l–fiḳārı, bil ki, cānā, / 'Alī oldum binüb yoluŋda Düldül.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 141). ※ ***Çakmakli tufeg gyordum ellerde, / Ḳılıc kuşanıbdır bellerınde.*** (E. Kömürjian 1981 s. 113 no. NY 122). ***giyin– kuşan–*** 'itina ile ve eksiksiz giyinmek', b. ***geyin– /*** BSTTk. ***giyin–***.

kuşan– II 'yeltenmek, meyletmek, yapmaya girişmek' TS 2752 < ***kuşan***– I. ※ ***Bu iş kim o ḳuşandı müşkil işdür | Buna döst ağlayış düşman gülüşdür.*** (TS a.y.).

kuşane, b. ***kuşhane***.

kuşantı, b. ***giyinti kuşantı***.

kuşara 'üstü açık ağıl' < Slav. (Rus., Ukr., vb.) ***koşara*** A. Tietze 1957 no. 102. ※※

kuşat– 'bir kaleyi, şehri muhasara etmek, çevresini sarmak; (mecazî manada) etrafını sarmak, çevrelemek' < ***kurşa***– + –***t*** ettirgen (causativum) hâli Clauson 1972 s. 664. ※ ***Yemekten sonra bu küçük obanın hatırı sayılır erkek ve kadınları bizim çadırın çevresini kuşattılar.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 52). ※ ***Park Avenue tarafından Beşinci caddeye girmiştik. New York tüm görkemi ile çevremizi kuşatıvermişti.*** (N. Eray 1992 s. 147).

RD. **kuşbaba** 'yarasa' O. Blau 1868 s. 242 < ***kuş*** ve ***baba***. ※※

Osm. **kuşbaz** 'kuşlar yetiştiren ve onlara bir şeyler öğretmeye çalışan bir kimse' < ***kuş*** + Fa. ***–bāz*** 'oynayan' eki, b. ***ateşbaz*** ⊡. ※※

kuşburnu 'yabanî gülün ağacı ve meyvesi, Rosa canina' TüS < ***kuş*** ve ***burun***. ※※

kuş dili/kuşdili I 'bir çeşit gizli dil' < ***kuş*** ve ***dil*** III. ※ ***Küçük iken anneŋden Çerkesce öğrendiŋ, ṭabī'ī Türkce de biliyorsuŋ. Her dürlü ḳuş dili söylersiŋ, Fransızcaŋ var. "..." soḳağındaki Eleni'den Rumca, "..." soḳağındaki Bārkef'den Ermenīce, yalŋız Yahüdīceŋ yoḳ.*** (Aḥmed Rāsim1340/1922 s. 278). ※ ***İyi söylüyorsunuz amma bu kuşdili, kepçedili gibi sözleri anlıyamıyorum.*** (S.M. Alus 1934 s. 293).

kuşdili II 'bitotu, Delphinium, kara ağacın meyvesi' TS 2753, I. Hauenschild 1989 no. 408. < ***kuş*** ve ***dil*** I (?). ※ ***İşte ot, işte yonca, çayır. Marsıma, filfili, kuşdili, yavraz.*** (F. Baykurt 1961ı s. 14).

kuşdili III 'erişteye benzer bir hamur yemeği' TS 2752 < ***kuş*** ve ***dil*** I (?). ※※

kuşdiri, b. ***guşter***.

kuşe kâğıdı 'kalınca, cilâlı beyaz kâğıt' < Fr. [papier] ***couché*** a.m. (***coucher*** 'yatmak' fiilinden participium passivum) ve ***kağıt***. ※※

kuşet 'tren veya gemi yatağı' < Fr. ***couchette*** a.m. (***coucher*** 'yatmak' fiilinden nomen concretum). ※※

kuşhane/kuşane 'küçük tencere' < ***kuş*** ve Fa. ***ḫāna*** 'ev' (b. ***apdesthane*** ⊡); İstanbul'daki Saray mutfağının ayrı bir bölümü, Tietze 1982z no. 84. Krş. ***helvahane***. ※ ***Önüme kocaman bir "uskura" koyardı, hani şu, su tasının biraz daha büyüğü, tencere veya kuşhanenin biraz daha küçüğü, kulpsuz, kalaylı bakır kap.*** (M. Margosyan 1996 s. 99).

Osm. **kûşiş** 'gayret, zorlanma, emek' < Fa. ***küşiş*** a.m. ※ ***Melike ḫurrem oldı. Ferruḫşāduŋ küşişinden ḫurüşından ta'accub eyledi. Ferruḫrüza eyitdi: "Dėdügüŋ gėrceg-imiş!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 42b).

kuşka, b. ***guşka***.

kuş konmaz/kuşkonmaz 'bir saksı çiçeği, Asparagus; bir çeşit sebze' Meninski 1680 II, 3794, I. Hauenschild 1989 no. 146. ※※

(Neolojizm) **kuşku** '(müspet, ya da menfi) şüphe' < kelime herhâlde AD. ***kuşkun–*** 'sakınmak, korkmak' DS 3016 fiilinden I930'dan sonra icat edilmiştir; (fakat DS, 1963-1982 arasında yayınlanmıştır [Editörün notu]). 19. asır Osmanlı Türkçesinde ***kuşku*** 'bostan korkuluğu' manasına geliyordu (J. Redhouse 1890). ※ ***Bu kadın, hiç kuşkusuz, şehlâ gözlünün emektar dadısı idi.*** (O.C. Kaygılı 1938s s. 50). ※ ***Tarihe olan kuşkum hâlâ sürdüğü için, el yazmasının bilimsel, kültürel, antropolojik, ya da "tarihsel" değerinden çok, anlattığı hikâye için kendisiyle ilgilenmek istedim.*** (O. Pamuk 1991 s. 7).

AD. **kuşkuşotu/kuşkuşu** 'yenilir bir çeşit yaban bitkisi, Cichorium intybus' DS 3016, I. Hauenstein 1989 no. 322 < ***kuşkuş*** 'hindi' → ***kuşkuş*** 'hindiba' DS 3016. ※ ***Dirmit'in elinde bir tutam kuşkuşotuyla bağıra çağıra eve geldiği günden sonra da korkusu arttı. Onun belinden aşağı uzanarak bilek kalınlığındaki iki belik saçının, kafasına ağır geldiğine, bu yüzden aklını bir türlü toparlayamadığına karar verdim ve Dirmit'in saçlarını tutup kökünden kestim.*** (L. Tekin 1984 s. 72). ※ ***Cacık diye burada karavuluk, mercimek, cıtlık, kuşkuşu, iğnelik, yemlik gibi unlara derler.*** (M. Makal 1950 s. 126).

kuşla– I 'kuş avlamak' TS 2753–54 < ***kuş*** + ***–la–*** isimden fiil yapan ek, b. ***acabla–*** ⊡. ※ ***Vaṣiyyet ėtdi ki bir kişi ki memleketde vardur anuŋ irādetine ḳarşu durmasun; avlasun ḳuşlasun, yėsün icsün, ḫöş geçsün!*** (Ferec 855/1451 v. 188b). ※ ***Ol ḳavm ḳanı ki işler söylemez, | Ḳuş sözini söylemez ḳuşlamadın.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 43).

(Mektep argosu) **kuşla–** II < ***kuşla–*** I. 'derslere çok çalışmak, ineklemek' F. Devellioğlu 1959 s. 113. ※※

kuş lâstiği 'sapan' ZTS 127, A. Püsküllüoğlu 1974 s. 60 < ***kuş*** I + ***lastik*** II.

EOsm. **ḳuşlığın** 'kuşluk vakti, sabahın geç saatlerinde' TS 2754 < ***kuşluk*** + ***–ın*** instrumentalis (araç durumu) eki, b. ***acın*** ⊡. ※ ***Ṣabāḥa-degin gitdük. Ḳuşlığın bir mürġizāra yėtişdük.*** (Ferec 855/1451 v. 97b).

ḳuşlık/kuşluk 'güneşin doğmasından öğleye kadar süren vakit' < etimoloji için b. H. Eren 1999 s. 270. ***genç kuşluk — orta kuşluk— kaba kuşluk***

Meninski 1680 II, 3796. ※ ***Öldürdüm sandı, ḳodı, gitdi. Ḳanum çoḳ aḳmış, biy̮höd olmışam, yatmışam. Ḳuşluḳ olmış. Nā-gāh gözüm acdum.*** (Ferec 855/1451 v. 98a). (zarf olarak) ***ḳuşlığın/kuşluklayın*** (+ ***-lık*** + instrumentalis (araç durumu) eki ***–ın***, b. ***acın*** ⊡, ikinci varyant için b. ***akşamleyin*** ⊡) TS 2754 /***kuşluk***: ※ ***Ġuşluḳ, çocuḳ ġāhıp atına bindi, yola ıravan oldu.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 175). ※ ***Ne yatarsın Derviş oğlum, | Kuşluklayın ısıcakta?*** (Yaşar Kemal 1955ç s. 33). ※ ***Uluguş, demirci işliğine çıkıp geldi kuşluklayın.*** (F. Baykurt 1971t s. 351). ※ ***Çıktım bir ḳuşluk vakti pazara; | Aşk idi, avare bir aşk idi gönlümün tek yükü.*** (F.H. Dağlarca 1950 s. 79). 'sabahın ortasında yenen hafif bir yemek': ***Anneanne çabuk acıkır, kimseyi beklemeden masaya çökerdi. Döke saça yemek yediği için Nilüfer sinirlenir, ondan yana bakmamaya çalışırdı. Sırasında lokmasını ortada duran "kuşluğa" batırır, ağzını çok şapırdatırdı.*** (Peride Celal 1991 s. 338). (Son veride ***kuşluk***, metin bağlamına göre ***kuşhane/kuşane*** 'küçük tencere' anlamına kullanılmış olsa gerek. [Editörün notu]).

kuşmar 'kuş tutmak için bir tuzak' < ***kuş*** + nadir ***–mar*** eki, krş. H. Eren 1999 s. 271, (krş. ***katmer***). ※※

kuşne, b. ***küşne***.

kuşpalazı 'boğazda görülen difteri adlı öldürücü hastalık' < ??. ※ ***Kuşpalazına tutulmuş. Doktor, ilaç hak getire. Fukara yavrucuk al al yanıyor, gözler yuvalarından uğramış.*** (Orhan Kemal 2005 s. 50).

kuşsütü, b. ***kuş***.

AD. **kuşt**, b. ***koşt***.

kut I, b. ***kud***.

AD. **kut** II/**kunt** II 'tepelikli, gagasının üstü güllü, çakşırlı büyük bir çeşit güvercin' DS 3003, R. Dankoff 1991 s. 77 < ??. ※※

Osm. **kut** II 'yiyecek, gıda' < Ar. ***ḳūt*** a.m. ※ ***Şehādet ehliseŋ, nefse riyāżet şehdini ḳūt ėt, | Ḳomaġıl kim ola ġālib saŋa bu nefs-i şehvānī!*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 23 no 36). ***kūt-i lâ-yemût*** için b. ***kutu lâ-yemut***.

kut III 'uğur, talih; saadet, mutluluk' TS 2754 < ETk. ***ḳut*** a.m. Clauson 1972 s. 594***. ḳuta ėr-*** (dativus ile) 'şans eseri haberi olmak ?': ※ ***Şāh-ile vaṣluŋ ḳuta ėrdi baŋa / Anuŋ-içün ben-de mihmān olmışam.*** (Ümmī 'Īsā 2013 s. 124 no. 504). ***kutlu*** 'uğurlu, hayırlı, mübarek' TS 2755–58, Meninski 1680 II, 3782: ※ ***Sefer ḳutlu bayram-durur ol ere | Ki zişt 'avratını evinde göre.*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340–42 [1073] s. 62 no. 123). ※ ***Ḳaçan oğrıyı gördi eyitdi: "İ ayağı ḳutlu şīr-merdi Ne-ḳadar kim dilersiŋ māl götürgil, ḥalāl olsun kim senüŋ ḳademüŋ ḳutlulığı bereketinde bu 'avrat baŋa mihrübān oldı."*** (A. Zajączkowski 1934 I, 85). ***kutlula-/kutla-*** 'kutlu olsun demek, saadet dilemek' TS 2756–58: ※ ***Vulk oğlı daḫı bir elçi gönderdi, ġazā-nāme yazdı, atası-çün ve gendüye pādişāhlıḳ ḳutluladı.*** (F. Giese 1929 s. 89). ※ ***Rūm pādişāhı daḫı taḫt ḳutladı, elçi gönderdi.*** (a.e. s. 223). ***kutsuz*** 'kötü talihli' TS 2759–60, Meninski 1680 II, 3782: ※ ***Ḳutsuz yoğsuluŋ evi beglere ḳonşı ola.*** (V. İzbudak 1936a no. 644).

kuta, b. ***kuttu***.

Osm. **kûtah** 'kısa' < Fa. ***kōtāh*** a.m. ※ ***Şaçuŋ-ile dehānuŋ gibi, dilber, | Olub kūtāh, uzun sevdā ḳılan kim?*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 151). (Krş. belki ***güdük*** 'kısa'. [Editörün notu]).

kutan, b. ***kotan***.

kutahane/kötane II/**kötene** II 'çocuk ayakkabısı' DS 2981, S. Akalın 1993 s. 108, M.S. Kütükoğlu 133, 134 < Fa. ***kōtāhāna*** 'dwarfishly, short of stature' F. Steingass 1930 s. 1058. ※※

Osm. **kûtah-nazar** 'uzağı göremeyen, miyop' < Fa. ***kōtāh-naẓar*** a.m. ※ ***Maʿaẕallāh ki müsülmānlıḳdan ayruḳ nesne benüm āyīnüm ve yolum ola! Müʾmin-i muvaḥḥidem. Eger bir kūtāh-naẓar bir‿hilāf söz söylerse anda baŋa ne ola?*** (Ferec 855/1451 v. 96a).

AD. **kutarga** (arıcılık tabirlerinden) 'oğul taşımak için kullanılan küçük kovan' DS 3017 < Yun. (diyal.) ***κυττάρι*** (kitári) 'Zelle einer Honigwabe'(bal peteğinin hücresi) Ch. Tzitzilis 1987g no. 283. (Tzitzilis'in önerdiği birleştirme gerek ses, gerekse anlam bakımından kabul edilebilir değildir. [Editörün notu]).

Osm. **kutb** 'kutup, uç nokta' < Ar. ***ḳutb*** a.m. ※ ***Ol sebebden ṭāḳ-ı ebrüsından eyledüm güẕer | Kim iki ḳuṭbuŋ arası bir‿haṭ-ı miḥverdedür.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 214).

kutbe/kudbe < ***hutbe*** kelimesinin varyantı. ※ ***Ḥisārı alup ḳalan kiliselerin yıḳup yerine mescitler yapdılar. Keşişlerin öldürüp baŋ baŋlatdılar. Azīz Taŋrı adına ḳudbe okutdılar.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 103).

kutekli 'iri yapılı, şişman adam' DS 3017 < Krş. Kürt. ***kütek*** 'güç, şiddet' Jaba–Justi 1879 s. 345. ※※

kutı/BSTTk. **kutu** I b.m. (ekseriya dört köşe olan kapaklı mahfaza) < Yun. ***κουτί*** (kutí) a.m. Ch. Symeonidis 1973 no. 105. (Doerfer 1963-1975 no. 1569'a göre kelimenin Tk. olması ihtimali vardır. Balkan dillerine ve bütün öteki komşu dillere Tk.den girmiştir. [Editörün notu]). ※ ***Bir ḳutı ḥalvā getürdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 89b) ※ ***Getürdi dāye bir ḳutı müferriḥ, | Ki dėrler aŋa yāḳūt-i müferriḥ.*** (Meḥmed 1965 s. 106 no. 1898). ***kutu dili*** 'çocuklar arasında kullanılan bir gizli dil (her heceden evvel ***kutu*** kelimesi söylenir)' ※ ***Kadinnelerimizden kalma Beylerbeyli bir Hanife hanım vardı. Arada bir gelir, günlerce kalır, biz küçüklere kutu dili, kepçe dili, öğretirdi.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 4.VI.1941). ***kutu gibi*** 'küçük ve biçimli (bina)': ※ ***Marmara'ya nāẓır, şīrīn, ḳuṭu gibi bir evdi.*** (E.E. Talu 1928 s. 80). ※ ***Asmaaltında bir bakkaliye dükkânı. Kutu gibi ama derli toplu.*** (S.M. Alus 1934 s. 28).

AD. **kutik/kutuk/kuduk** II/**kuçik/kudik/kodik** II/**kıdık** II/**guduk** II/**gudik/gudi** II/**gıdık** IV 'köpek yavrusu' DS 2032–33, 2786–87, 2898, 2990, 3017, 3018, K. Emiroğlu 1989 s. 167 < Erm. ***kutik*** a.m. R. Dankoff 1995 s. 87, no. 401 ve Kürt. ***küçik*** Jaba–Justi 1879 s. 346. ※ ***Yendiler hazneye. Gudi̮h de barabar. Yerleri yaladı yutdi, ağzı doldi, bele tostombul oldı.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 394). Krş. ***kuşka/kuci.***

AD. **kutla** 'on iki okkalık, ağaçtan yapılmış tahıl ölçeği' DS 3017 < Bulg. ***kutla*** Tietze 1957 no. 120. ※※

kutlu olsun! 'mübarek olsun!' < ***kut*** IV ve ***ol***–. ※ ***İ melike! Beglik saŋa ḳutlu olsun!*** (Ferec 855/1451 v. 34b). ※ ***Dügünüŋüz ḳutlu olsun!***

(a.e. v. 219b). ※ ***Nail Efendinin üç arşın amelikanı var, kutlu olsun!*** (Kemal Tahir 1955s s. 91).

RD. **kutmen** 'bir tür giysi' < ?? R. Dankoff 1991 s. 77. ※※

kutnu/kutni/kutmu/gutmu 'pamuk ile ipekten mamûl bir cins kumaş' DS 2203, 3017–18, ZTS 87 < Ar. ***ḳuṭnī*** 'pamuk'. ※ ***O iki serseri, "Ejderhayı biz öldürdük" deyip padişahtan bolca bahşiş aldıktan sonra bu büyük mağazayı açmışlar, kutnu kumaş satıyorlar.*** (S. Sakaoğlu 1973 s. 567). ※ ***Oğlan tarafı, büyük bir sini üzerine şekerler, peşkirler, fincanlar, kadehler, yağlıklar, kutnu topları dizdiler.*** (Reşat Enis 1944 s. 123).

AD. **kutrup** 'kısa boylu, bodur' K. Emiroğlu 1989 s. 167 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κουτρούπιν*** (kutrúpin) 'küçük testi' Ch. Tzitzilis 1990 s. 197. ※※

Osm. **kuttu/kuta** 'kedi' < Ar. ***ḳıṭṭa*** 'dişi kedi' R. Dankoff 1991 s. 77. ※※

kutu I, b. ***kutı***.

(Argo) **kutu** II 'dişilik organı, vajina' H. Aktunç 1990 s. 183 < ***kutu*** I. ※ ***Bed olur müy ile ḥāṣıl ol maḥal, | güyīyā ṣöf-ı siyehde bir la'l***. /***Ṣanḳl ol ḥāletl ol ḳaṣd eyler, | ḳutusu üstüne bağa ḳablar.*** (Enderūnī Fāżıl Beg 1286 s. 89). ※ ***Avradun makbul yeri memesi ki süt verir. Elleri, pişirir taşırır, işler. Kutusuna gelince...*** (F. Baykurt 1967k s. 350).

AD. **kutuk**, b. ***kutlk***.

kutul 'Mısır koçanın içi, tanesiz hâli' K. Emiroğlu 1989 s. 167 < Ch. Tzitzilis 1987g no. 239'a göre ***κουτούνα/κουτούνι*** (kutúna/kutúni) (Karadeniz diyal.) a.m. krş. AD. ***kutuna***. ※※

Osm. **kutu lâ-yemut/kutulâyemut** 'açlıktan ölmemek için lâzım olan asgarî gıda ile (geçinmek)' < Ar. ***ḳūt(u)*** (b. ***kut*** II) 'yiyecek, gıda, beslenme' ve ***lā yamūt(u)*** 'ölmez, ölmüyor' (***lâ-yemut*** öbeği için b. ***lâ yenfâ***, b. ***kelllm kelllm, lâ yenfâ*** ⊡); Ar. yapıda ***lā yamūt(u)*** bir ilgi cümleciği (relative clause)'dır ve ***ḳūt(u)*** ismini 'ölmeyecek kadar (yemek)' anlamında tanımlıyor. ※ ***Kimseden eylik umma, var, göŋlüŋi avut, | Al ėlden örnek, işle, geçin ḳūtu lā-yemūt!*** (Vāṣıf 'Oṣmān 1257 s. 51). ※ ***Sekiz on senedir daireye gitmiyor, bir zamanlar elde ettiği kürsü şeyhliğinden bir kaç para maaş alıyor, onunla kutulâyemut geçiniyordu.*** (S.M. Alus 1934 s. 103).

AD. **kutuna/guduna/kutunl** 'kepek, öğütülmüş tahıl kabuğu' DS 2188, 3018 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***κουτούνα/κουτούνι*** (kutúna/kutúni) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 239. ※※

kutup 'dünyanın, yer ekseninin geçtiği kabul edilen iki uç noktası, kuzey kutbu ve güney kutbu' < ***kutb.*** ※※

kutur I 'mısır koçanı' DS 3018 < krş. ***kutul***. ※※

kutur II 'köşegen; çap' TüS < Ar. ***ḳuṭr*** a.m. ※※

kuvā/ *O.* kuvvā 'kuvvetler' < Ar. ***ḳuvvā*** a.m. [***ḳuvvet*** kelimesinin çoğulu]. ※ ***Ṣāḥib-dlvān ki pādişāhuŋ ḳapusında'adl ü siyāset ėder, gerekdür kim ḥaḳḳānī olup maẓlūmı ẓālimden ve ża'īfi ḳuvvādan ḳurtara.*** (Yāzıcı-zāde 'Alī 2009 s. 170).

kuvaför, b. ***kuaför***.

kuvanca, b. ***kavanca***.

kuvanuk 'memnun' < ***kuvan–*** + ***–uk*** b. ***akık*** ⊡, krş. EOsm. ***kığan–/kıvan–/ gıvan–***. ※ ***Kişi kendü cānına ol dem ḳıya / Ki neye ḳıvanuḳdı elden ḳoya.*** (Mesʿūd bin Aḥmed 1991 no. 4938).

AD. **kuvar** 'kırılmış taş yığını' DS 3019 < Gürc. ***kwa*** 'taş' V. Cangidze 1984 s. 49. ※※

AD. **kuvarı/göverike** 'kuka iplik; tel yumağı' DS 2169, 3019 < Yun. ***κουβάρι/κουβαρίκα*** (kuvári/kuvaríka; ikinci varyantta ***–ika*** küçültme eki var) 'kuka, yumak' Ch. Tzitzilis 1987g no. 241 ve 242; krş. Erm. (diyal. Trabzon) ***guvarʿ*** 'skein of wool' R. Dankoff 1995 s. 173 no. E29. ※※

kuvars (jeoloji terimlerinden) 'silisyum dioksit birleşimli mineraller' < Fr. ***quartz*** < Alm. ***Quarz*** a.m. ※※

kuvet 'gübre; suni gübre' DS 3019, K. Emiroğlu 1989 s. 167 < Ar. ***ḳuwwa(t)*** 'güç, takat'; acaba marka ismi mi? ※※

kuvle, b. ***külle***.

kuvvet I/**kuvve** 'güç, takat' < Ar. ***ḳuwwa(t)*** a.m., kelimenin iki şekli arasındaki münasebet için b. ***adalet*** ⊡; bugün umumiyetle kullanılan ***kuvvet*** şeklidir, ***kuvve*** şekli yalnız kitabî tabirlerde geçer. ***kuvvet al–/kuvvet bul–/kuvvete gel–*** 'güç kazanmak' Meninski 1680 II, 3779, 3780: ※ ***Ṣabāḥ olunca ayaz biraz kesib iʿtidāl eylediyse üç dört sāʿat devām eden şiddetiniŋ teʾşīrātına inżimām eyleyen altımdaki ḥayvānıŋ semeriniŋ izʿācātı doğrusu beni bitirmişdi. Ḥayvāndan inerek bir müddet yürüdükden ṣoŋra kirācınıŋ yoluŋ kenārında hīç değilse üç yük odundan vücüde getirdiği āteşiŋ ḳarşusında eyice ışınaraḳ vücüdümüz yeŋiden ḳuvvet buldı.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 315–316). ***kuvvetden düş–/kuvvetden kesil–*** 'gücü, dayanıklığı azalmak': ※ ***Arḳamdaki ağrılar gitdikce artıyor, yediğim ʿilāclar da hīç fāʾide vermiyor. Günden güne ḳuvvetden düşüyorum.*** (H.R. Gürpınar 1927n s. 253). ※ ***Mirze Meḥmet daşi çevirdi dėvin başına, ḏėv ölmedi, fağat ġuvvetden kesildi.*** (A. Caferoğlu 1951 s. 5). ***kuvvetiyle*** 'vasıtasiyle': ※ ***Meẕkür limanda —açuḳdur— ḳış günlerinde ālet kuvvetīle yaturlar.*** (Pīrī Reʾīs 1935 s. 239) ***… kuvvetine*** '… zoruyla': ※ ***Zehra, benim ilk mektep arkadaşım. O zaman dershane sobası başında dirsek kuvvetine muhafaza ettiğim yerimi seve seve ona terkeder, kalemi kırılsa herkesten evvel imdadına yetişir, hattâ tozlu topraklı mektep yolunda onun ayak izlerine basarak yürümekten çocukça bir zevk duyardım.*** (F. Erdinç 1947 s. 34). ***kuvveden fiile çık–*** '(tasarlanan şey) gerçekleşmek': ※ ***Bir gün bir çelik fabriḳası mühendislerinden biri müdīrine yeŋi bir taṣavvurundan baḥṣ etmiş, faḳaṭ taṣavvurunuŋ ḳuvveden file çıḳması pek büyük külfetlere muḥtāc olduğundan taṭbīḳini teklīfde tereddüd etdiğini bildirmişdi.*** (Cenāb Şahābeddīn 1335 s. 185). ***kuvveden fiile çıkar–*** '(tasarlanan şeyi) gerçekleştirmek': ※ ***Ben cināyetimi ḳuvveden fiʿle çıḳaramayaraḳ puṭ gibi kaldım.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 197).

kuvvet II (dativusdan sonra postposition; aslında bir iyi dilek) < ***kuvvet*** I. ※ ***Hümā eydür: "Ḳoluŋa ḳuvvet, i Şāh, | Çalapdan saŋa olsun nuṣret, i Şāh!"*** (Meḥmed 1965 s. 121 no. 2484). ※ ***Ḳoluŋa ḳuvvet u ḳuluŋa ʿizzet, | Elüŋe ḥaşmet u dilüŋe ḥikmet*** (a.e. s. 191 no. 5561). ※ ***ʿĀşıḳlaruŋ öldürmeg ise sende mürüvvet | Aḥsent senüŋ bāzuŋa***

ḳollaruŋa ḳuvvet! (Ahī, A.N. Tarlan 1949 IV, 70). ※ ***Bizim çocukluğumuzda evlerimizde oruç ve sahur mecburiydi, oruç tutmayanlar ve sahura kalkmayanlar ayıplanırdı. Fakat dediğiniz gibi sersem sersem, ağzımızda lokmalar büyüyerek kaysl hoşafına kuvvet, yemek yeyişlmlzde ne tatlı bir çeşni duyardık.*** (R.H. Karay 1939a s. 116). ※ ***Sen bu işi baştan biliyorsun. Ayşe bizim kısmetimiz değil miydi? Hakkı rezili parasına kuvvet nasibimizi yemedi mi?*** (Kemal Tahir 1957k s. 124). Krş. ***hançereye kuvvet, kamçıya kuvvet, tabana kuvvet*** (?).

kuy 'şal dokuma tezgahı' ZTS 127< ??. ※※

küy, b. ***köy***.

EOsm. **kuy-** 'dökmek' < ETk. ***ḳuḏ-*** a.m. Clauson 1972 s. 596. ※ ***Melik anuŋ blgi türrehāt sözleri lşltmekden müstaġnīdur kim oyanuḳlıḳ tamāmlıġı ve rāy uzlıġı içinde ḳamu mellklerüŋ gözine ṭopraḳ ḳuymışdur, ʿādillik ve ẓālim ḳahr eylemekde gendü ėli ve mllkl içinde oyanuḳ pāsvān ve ıraḳdan görüci ve gözedici ḳomışdur.*** (A. Zajączkowski 1934 I, 75). ※ ***Döndürür fi l-ḥāl paşa leşkeri, | Şehre ḳuydı (ḳoydı ??) ḳıra ḳıra kāfiri. | Şehre girüben bular yabdı ḳapu.*** (Enverī 1928 s. 39). ※ ***Ḳalʿaya ḳuyduḳ (ḳoyduḳ ??) ṣınuban kāfiri.*** (a.e. s. 28).

EOsm. **kuyılan-** 'bir çukura girip saklanmak' ※ ***Bir deve gibi bir kuş, havā yüzlnden geldi, ḳondı, otladı. Şeh-zāde ḳuyılandı, ayaġına yapışdı, cānından el yudı, gözlerini yumdı. Andan ḳuş ḳalḳdı.*** (Ferec 855/1451 v. 147a; metinde ***kuyılandı*** şeklinde olan kelime başka bir yazmada ***kolaylandı*** şeklinde imiş, b. TS 2615). (Elbette ***kolaylandı*** 'yaklaştı' metin bağlamına daha uygun düşüyor; böyle olunca madde başı için bir veri kalmıyor; çıkarılması uygun olur. [Editörün notu]).

kuyıs 'çığlık, nara' DS 3019 < Yun. ***κοϊζω*** (koízo) 'bağırmak (domuz hakkında)' fiilin aorist kökünden, Ch. Tzitzilis 1987g no. 212 . ***kuyis et-*** 'bağırmak' DS a.y. ※ ***"Ağbl dedi, sen bu kuyiya ene'cesun, buni, bu dlvl," dedi, "sen eldurece'sun." "Peki" dedi. Neyisa bi ip bağladile. Endurmağa ki başladiler mi, oyle bi kuyis etti ki kuyinun içinden, sanḳi bu caʿnavar sesi geldi.*** (T. Günay 1978 s. 198).

AD. **kuyızma** 'çığlık, nara, bağırtı' DS 3019 < Yun. ***κουιζμαν*** (kúyizman) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 243.

kuyis, b. ***kuyıs***.

AD. **kuyla-**, b. ***kuyula-***.

AD. **kuyma/kuymak** 'yumurta, un ve peynirle yapılan bir çeşit omlet; ıspanak ve bulgura un katılarak pişirilen bir çeşit yemek; un, şeker; yağ ya da kaymakla yapılan bir tatlı, helva' DS 3019, 3020, K. Emiroğlu 1989 s. 167 < ETk. ***ḳuyma*** 'kind of cake made with butter' Clauson 1972 s. 677, G. Doerfer 1967 III, no. 1587. ※ ***Yolculuk yorgunluğuna bakmadan iki evlâdını yanında görme sevinclle bir mısır kuymağı yaparak onlara yedirmek istedi. Esasen öğle de olmuştu.*** (Y. Ahıskalı 1944 s. 82).

kuyruğı öri/kuyruğu örü 'akrep' TS 2761 < ***kuyruk*** ve öri 'dik, kalkık'. ※※

kuyruk I b.m. (çoğu hayvanların gerisindeki vücut kısmı) < ETk. ***ḳuḏruḳ*** a.m. Clauson 1972 s. 604. ※ ***Koşu atları meydanı gördüler mi ön-***

lerinde, sırtlarını kabartırlar, kuyruklarını dikerler, gözler fırlar dışarı. İşte ona çoğaldı derler. At çoğaldı derler. (İ. Tarus 1961 s. 175). ***kuyruk acısı*** 'öç alma isteği': ※ ***Adımı kötüye çıkaranların hepsinin benden kuyrukacıları vardır.*** (M. Yesari 1930 s. 36). ***kuyrukaltı*** 'bir kuş hastalığı': ※ ***Yeni resimler, yeni eşyalar ve yeni insanlar eskisinden daha güleryüzlüler. Kuyrukaltı oldu diye bir ay kadar görünmeyen ve kafesi siyah bezlerle örtülen saka kuşu bile şimdi tekrar güneşe ve hayata kavuştu.*** (Umran Nazif 1954 s. 25–26). ***kuyruğu alta al–/kuyruğu apış araya al–*** 'süklüm püklüm dönüp gitmek': ※ ***Küfürün, her lisanda, su katılmamışı: "Sakramento! Porka mizerya!" Herkes, köşe bucağa sinmiş, kuyruğu alta almıştı.*** (S.M. Alus 1934 s. 333). ※ ***Daylım köylüleri kuyruğu apış araya alıp sıvışacaklardı. Bu kaç defalar böyle olmuş, Daylımlıların hınçları hep kursaklarında kalmıştı.*** (F. Erdinç 1958 s. 69). ***kuyruğuna baka baka*** 'süklüm püklüm': ※ ***Topacı kapıdan mı çevirdiler, koğmadan beter mi ettiler nedir, kuyruğuna baka baka döndü.*** (S.M. Alus 1933p s. 209). ***kuyruk bula–*** 'kuyruk sallamak': ※ ***Bu ṭarafda Pir Aḥmed tamām başḳa beg oldı, ḳuyruġın bulamaġa başladı, Yılġun Bāzārcuġın ve yanında Tekirden ḥamāmcuġı vardur, bunları‿hundigārdan dilek etdürdi ve evvelki ʿahdını bozub nāzlanmaġa başladı.*** (F. Giese 1929 s. 161). ***kuyruğunu bük–*** 'öldürmek': ※ ***Cenuptan ameleliğe gelen irili ufaklı, erkekli dişili kırk aç insan; çaresizlik içinde şu boş tarlada otlamağa çıkmışlardı. Kör talih burada da onlara yâr olmamış, otların arasına karışan bir "kargabüken" nebatı, korkunç zehrile kırkının birden kuyruğunu büküvermişti.*** (Reşat Enis 1944 s. 262). ***kuyruğunu çekiver–*** (sadece ***çekiver kuyruğunu!*** tabirinde) 'yapılacak bir şey yok!, oradan çekil!': ※ ***Yok, firarîlerden evrak alıyor, yok sürgünlerle muhabere ediyor, yok falanca şehzadeye mensup diye damgayı vurup tukaka ettiler mi, çekiver kuyruğunu!*** (S.M. Alus 1933p s. 140). ※ ***Bir insanın güzele, çirkine, iyiye, kötüye adı çıkmaya görsün, artık çekiver kuyruğunu!*** (S.M. Alus 1944 s. 113). ※ ***Ya, öyledir! Bilirim. Bir defa rakı adamın beynine vurdu mu, çekiver kuyruğunu! Ben içmem ama, sarhoşluk nedir, bilirim.*** (M.Ş. Esendal 1958 II, 8). ※ ***Bilirsin Anadolu kasabasını. Bir eşrafzade abayı yaktı mıydı, çekiver tiyatronun kuyruğunu!*** (S.F. Abasıyanık 1951k s. 6). ***kuyruğu dik tut–*** 'inatçılık etmek': ※ ***"Onlar da buna razı, fakat bu defa da bizimki kahretti, Almam da almam diyor." —"Yahu vazgeç şu kuyruğu dik tutmaktan! Lâf anlayan beri gelsin! Hem gözyaşlarını tutamıyor, hem de...*** (F. Erdinç 1949d s. 33). ***kuyruğu dikel–*** 'maddî durumu düzelmek': ※ ***Adam, kaçtığı yere, böyle, ancak kuyruğu dikelmiş dönmeli ki...*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 309). ※ ***Koca Cıdık, sıkıntın bitti, kuyruğun dikeldi artık. Aslan gibi oğul, koynu koltuğu para doludur şimdi.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 82). ***kuyruğunu kıs–*** 'korkup kaçmak': ※ ***Yalana ṭanıḳ oldı İzmir oğlı, | Bilindi ḳuyruġın ḳısub ḳaçıncaḳ.*** (F. Giese 1929 s. 87). ※ ***Hevesleri kursaklarında kalmışların bakışıyla yetinip kısıyorlar kuyruklarını.*** (M. Seyda 1958y s. 46). ***kuyruğunu kısdır–*** 'yakalanmak, bir tuzağa düşmek': ※ ***"Dana Meḥmed, bāġa çaġıracaḳdı hani?" —"Şorma çavuş, Dana Meḥmed bu sefer ḳuyruġı ḳısdırdı." —"Ne oldı, yaḳalandı mı yoḳsa?"*** (M. Yesari 1928 s. 359). ※ ***Zengin evini soyarlarken, Vidala yemek dolabını görmüş, ağzının suları akmış, dayanamamış, erketeyi unutmuş, gırtlağına düşmüş, kuyruğunu kısdırdıydı.*** (M. Yesari 1937 s. 34). ***kuyruğu omuzla–*** 'kaçıp gitmek': ※ ***Tilki kuyruğunu omuzlayub gitdi.*** (Aḥmed

Midḥat 1296 s. 9). ***kuyruk salla-*** '(kadın için) davetkâr şekilde davranmak': ※ ***Flora'yı dīger delikanlıların āteşli, ḥırslı naẓarlarından gizleyebilmek ḳābil-miydi? İtalyan ḳızı, üzerine süzülen iştihālı gözleri öŋünde, hoşuna gidenlere ḳarşı ḳuyruḳ ṣallamaḳdan kendini pek men'e muḳtedir bir maḫlūḳ değildir.*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 166–7). ※ ***Siz kuyruk sallamazsanız sataşmaz gayrık kimse sizin ırzınıza.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 29). ※ ***O Pembe olacak karı tek durmaz, kuyruk sallar boyuna.*** (İ. Tarus 1950a s. 56). ***kuyruğu sıkış-*** 'zor ve ümitsiz duruma düşmek': ※ ***O derece kafa çektikten sonra, o kadar dumanlıkla nasıl mı geriye perende atıp kurtulabilmiştim? Boru değil, can pazarı bu! Değil sarhoş olmak, insan çene atsa, can üstünde olsa, kuyruğu sıkıştı mı pire kesiliveriyor!*** (S.M. Alus 1944 s. 135). ***kuyruk sokumu*** 'omurganın bitiminde üçgen biçimindeki kemik': ※ ***Sonra cıgara kâğıdı incecik bir gömlek, adına "kombarazon" diyorlar. Onun üstüne kuyruk sokumlarına kadar açık tülden bir esvap giyiyorlar.*** (İsmail Galib 1932ydü s. 8). ***kuyruğunu tava sapına çevir-*** 'fazlasıyla dövmek': ※ ***Yalanı yok: Benimkisine budalalık, dangalaklık, daha açıkçası eşeklik denir. Biraz cartcurt, hötmöt edip kuyruğunu tava sapına çevirsene be adam! Doğrusu bu fakat nerede o babayiğit? Dedim ya, kadına fena tutkunum; şiddetli bir sevgi ile bağlıyım.*** (S.M. Alus 1944 s. 90). ***kuyruğuna teneke bağla-*** '(birisini) işinden çıkarmak, işine son vermek': ※ ***"Yarın," dedi, "ağnat fen müdürüne de çeksin yularını. Böyle sökmez bu!" Şef başını salladı: "Yarın, yarın. Yarın kuyruğuna bağlatırım tenekeyi!"*** (Orhan Kemal 1952m s. 66). ※ ***Hasanın kuyruğuna tenekeyi bağlayıverdiler.*** (F. Erdinç 1960 s. 84). ***kuyruğu titret-*** 'ölmek': ※ ***Çıkmıştır ensemde, benim çaldığım tulum kadar kocaman bir çıban. Ona sebep, belkileyim de titreteceğim kuyruğu, dikeceğim nalları havaya.*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 177). ※ ***Can böyle dişin ucuna geldi mi, kuyruk titretmeğe başladı mı, adamın da aklı başına geliyor.*** (S.M. Alus 1944 s. 120). ※ ***Senin yaptıklarını bir zamanlar İttihatçıların kabadayıları yapardı. Sonunda çoğu bir yerlerde bok yoluna kuyruğu titretti.*** (A. Yurdakul 1987 s. 245).

kuyruk II 'insanların bir yere girmek için beklerken ardarda sıralanarak meydana getirdikleri dizi, sıra' < Fr. ***queue***'den calque (ödünçleme çeviri). ※ ***Akşam karavanası çalalı epeyce olmuştu. Mutbağın önünde kuyruk olunmuş, yemeğin dağıtılması için nöbetçi subayın gelmesi bekleniyordu.*** (S. Şengül 1948h s. 49). ※ ***Bu barakada gençler, Buffo tiyatrosunu çok geride bırakan hicivli oyunlar oynamakta ve halk bu küçük tiyatronun kapısında kuyruk beklemektedir.*** (H. Taner 1960 s. 161). ***kuyruğa gir-*** 'geliş sırasına göre dizilmek' ※ ***O gece Nilüfer'in gerçekten de yıldızlar gibi parladığını, onunla dans edebilmek için erkeklerin kuyruğa girdiğini görmüştün.*** (Peride Celal 1991 s. 526). AD. 'bir dizide ekin biçenlerin en arkada kalan kısmı': ※ ***"Sen ekin biçmeği kolay mı belledin? Geçen sene tarladan kaçtığını unuttun mu? Hem de kuyruktan kaçmışsın!" —"Yalan, şart olsun! İşte yalan olduğu belli bir şey! Adam kuyrukta ekin biçerse hiç kaçar mı?"*** (Kemal Tahir 1955s s. 75).

AD. **kuyrukçu** 'çoban yamağı' < ***kuyruk*** I + ***-çu***. ※ ***Çoban Ali, kepeneğini sırtına almış, rahat rahat cigara içiyordu. Kuyrukçusu Kör Ahmet: "Şose yoluna yanaştı hayvanlar, usta," dedi.*** (Kemal Tahir 1955g s. 65).

kuyrukli 'fesatlık, kötülük yapan kadın' K. Emiroğlu 1989 s. 167 < ***kuyruk*** I + isimden sıfat yapan ***-li*** eki, isim olarak kullanılanlar için b. ***atlu*** ⊡. ※※

kuytu 'gün ışığı almayan (yer); tenha, ıssız, sessiz (yer)' < Osm. ***kuytu*** 'das Innere, eine Stelle, die von der Sonne (nicht ?) beschienen wird' [bir yerin güneş almayan iç tarafı] M. Räsänen 1969 s. 297; krş. ETk. ***kuz*** 'the northern side of a mountain seldom reached by the sun' [bir dağın nadiren güneş gören kuzey tarafı] Clauson 1972 s. 680. ***/z/*** ~ ***/y/*** için krş. ***buz*** ~ ***buy-*** ⊡. AD. ***kuytu/kuytuluk*** 'çukur, kuytu yer, karanlık' DS 3021: ※ ***Taşlığın kuytusundan gözlerini isteksizce komşusuna çevirdi.*** (Füruzan 1981 s. 13). ※ ***Alub āhum tütüni çevremi yindek ki ḳomaz | Oldı Naẓmī Bege ol ḳuytılıḳ oş bir ḳara ḍaġ.*** (Naẓmī 1928 s. 28). ***kuytulan-*** 'bir yere sığınmak': ※ ***Ḳal'enüŋ yöresi ġāyet muḥkem ve nihāyet derece metīn ü mübrem olmağın ḳuytulanacaḳ burayı bulub...*** (Ta'līḳī-zāde 1983 s. 228-229).

kuytul 'ikâmetgâh, karargâh' TS 2762 < ***kuytu*** + ??. ※※

kuyu I 'su bulmak için kazılan ve duvarları taşlarla örülen derin çukur' < ETk. ***ḳuduġ*** a.m. Clauson 1972 s. 598. ※ ***Suyu dudaklara yükseltti, | Kuyuya atılan taş.*** (F.H. Dağlarca 1959 s. 181). 'zindan olarak kullanılan çukur': ※ ***'Avān kişi manṣıb-edeb iş ėde, | 'Adü ḳuyuda biŋ dīv şīşede.*** (Ferheng-nāme-i Sa'dī 1340-42 [1073] s. 32 no. 381). AD. ***guyi*** '6-7 m derinliği olan ve buğday saklamak için kullanılan derin çukur' A. Tietze 1982z no. 109, krş. Az. Tk. ***ġuyu*** a.m. ***kuyu anası*** 'çocukları kuyudan uzak tutmak için uydurulan korkunç varlık': ※ ***ZİBA (kuyu başında Akif'i görür, telâşla) —"Akif, çekil oradan, yavrum, kuyu anası çıkar!" AKİF (kuyuya) —"Böh! (diye bağırır) Anne, anne, kuyu anası böh! diye bağırdı!"*** (Musahipzade Celal 1936mh s.31). ※ ***Gel, seni arkama alayım, ha? Olur mu? Ama bak, kuyu anası gelecek, seni yiyecek!*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 83). ***kuyuya kaçmış (gözler)*** 'çukur gözlü': ※ ***"Lehülhamdü velminne gözünü açtın, şifayap oldun!" dedikten sonra, kuyuya kaçmış, fersiz gözlerini havaya kaldırdı.*** (S.M. Alus 1933p s. 232). ***kuyu kaz-*** '(biri için) bir tuzak hazırlamak': ※ ***Ḳuyu ḳazma kişi / Çün, sen düşesin!*** (A. Zajączkowski 1934 I, 68). ※ ***Ḥazer ėt, āl ile alur seni, ey cān, ol leb, | Ṣaḳın, ey dil, ḳuyı ḳazmış senüŋ içün o zenaḫ.*** (Ẕātī 1967 I, 108).

AD. **kuyu** II 'el tezgâhı' < ***kuyu*** I, tezgâhlar çok defa derin olmayan bir çukura yerleştirilirdi. ※ ***Tuttular, bir koperetif kurdular. İyi, güzel. Bizler de kuyular yaptırıp tüccarlara Gazerne dokuyup iyi kötü sebepleniyorduk. Malatya Sümerpangı da vesikayla iplik veriyordu.*** (M. İlhan 1983 s. 88).

AD. **kuyula-/kuyla-** 'bir şeyi gömerek saklamak' DS 3019, TS 2763 < ***kuyu*** + isimden fiil yapan ***-la-*** genişlemesi, b. ***acabla-*** ⊡. ※ ***Ġuyu ġazdı, atları ġuyuladı.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 19). ※ ***Keloğlan, hangisinin bacağından tutuyorsa, atların önünde gübreler yığılı, atların gübresine imlahorların gövdesini, bir başlar kaldı dışarı, kırk imlahoru da sıralayin atların gübresine kuyuladı.*** (Behçet Mahir 1973 s. 188). ※ ***"Benim sırrım açıḫlandı, beni de kuylayın, sora gidin," diyip ruh teslim etmiş.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 328).

kuyum 'çeyiz, ev eşyası; tezvic olunan hatuna verdikleri levazim-i beyttir; süs eşyası, mücevherat' TS 2763 < ET ***ḳuy-*** < ***ḳuḏ-*** 'dökmek, (sıvı için) koymak' +- fiilden isim yapan ***-(u)m*** eki, b. ***adım*** I- ⊡, Clauson 1972 s. 596. ※ ***Ondan saniyen sadece temizliği âdet edinip ağır esvap,***

yaka, zağara kürk, sürme, oya, altın üstüne kakma elmas, türlü kuyum ve zümrüt, akar su, paftalı kaptan işleme ve daha akran ve emsalinin türlü fantazyalarını bilip sormadığından bundan gene en aşağı size on beş bin kuruş. (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 66).

kuyumcu 'kıymetli metallerden bilezik, yüzük, küpe vs. yapan veya satan kimse' < ***kuyum*** + ***–cu*** H. Eren 1999 s. 271–272. ※ ***Venedikli kuyumcu kuş tutmaya meraklıdır. Tuttuğu kuşlar arasında rengi ve büyüklüğüyle kukumava benzeyen bir hayvan vardı.*** (N. Güngör 1992 s. 17). ***kuyumcu kafesi*** 'gelinin hamam takımlarında görülen oya çeşitlerinden biri' (H.Z. Koşay 1944 s. 100). ※※

AD. **kuz** 'dağın şimal yanındaki, az güneş gören tarafı' TS 2763 < ETk. ***ḳuz*** a.m. Clauson 1972 s. 680. ※ ***Horum Dedenin yapısı, uzaklardan bir kaplumbağa sırtı gibi küçük ve yuvarlak görünür. Yarkayı köyünün kuz yanında, bir tarlanın içinde, eskilerden kalma, sağlamca bir yapıdır.*** (F. Baykurt 1961k s. 154). ※ ***Ovacık yoluna doğruldu. Yolun alt yanındaki topraklar biraz aşağı meyilli, kuz yanları kapalı. Bir uygun, bir uygun topraklardı kil*** (F. Baykurt 1967k s. 59).

Osm. **kuzahî** 'gökkuşâğı renklerini gösteren' < ***kavs–i kuzah*** tabirinden. ※ ***Şimdi ʿAlī Bekir eṭrāfında fīrūzeden ḍalġalar köpüren māvī bir deŋizin ortasına ḳurulmuş bir billūr sarāyda idi. Güneşleriŋ yāḳūt, zümrüd, kuzaḥī pırlanṭa ateşleri gözleri ve dimāġı kamaşdıran iltimāʿlarla billūrlarıŋ içinde oynar iken...*** (H.R. Gürpınar 1928 s. 81).

Osm. **kuzat** 'kadılar' < Ar. ***ḳuḍāt*** a.m. ※ ***Der–ḥāl şāh buyurdı, eyimme vu ḳużżāt (!) u ekābir u ṣudūr, aʿyān, erkān ḥāżır geldiler, bezzāz ḳızını Naṣr–ı ʿayyāra nikāḥ ėtdiler***. (Ferec 855/1451 v. 51b). ※ ***Andan her ki anı dilemege gelür, anı ḳatına oḳır, yaḳıyınında oturdur. Eyimme, ḳużāt u meşāhīr u maʿārifi cemʿ ėder. Anlaruŋ ḥużūrında ol kişiden sorar ki: "Göŋlüŋ beni evlenmek diler mi?" dėr.*** (a.e. v. 132b). 'kadılık vazifesi': ※ ***Ḳāżī vu vezīr daḫı analarınuŋ, atalarınuŋ bī–ḥisāb niʿmetleriyle vizāretden u ḳużātdan müstaġnī düşdiler.*** (a.e. v. 247a).

AD. **kuzay/kuzey** 'güneş görmeyen, gölgelik yer' DS 3021, TS 2763 < ***kuz*** + ***–ay*** Clauson 1972 s. 680'e göre etimolojisi belirsiz ve H. Eren 1999 s. 272'de de izah edilmemiştir. (Pek nadir olan ***–ay/–ey*** eki isimden isim yapar: ***il*** 'ön' ***iley*** 'huzur, ön' ***gün*** 'güneş', ***güney*** 'güneşli taraf'. [Editörün notu]). ※ ***Haftası geçmeden, bir akşam üzeri, kan ter içinde kalmış bir hamalın taşıdığı küçük bir çam fidanile geldi. Onu büyük bir dikkatle kuzeyini, güneyini hesaplıyarak toprağına yerleştirdi.*** (T. Evren 1943 s. 124).

AD. **kûze/küze** 'topraktan yapılmış su şişesi; su fıçısı' ZTS 131' < Fa. ***küza*** a.m. A. Tietze 1982z no. 174. ※ ***Dest–būsī ārzūsıyle ölürsem, dōstlar, | Küze eyleŋ ṭopraġum, ṣunuŋ anuŋla yāre ṣu.*** (Fużūlī 1958 s. 24).

kuzen 'teyze, hala, dayı veya amcanın erkek çocuğu; gündelik konuşmada kız çocuğu için de kullanılır' (krş. ***kuzin***) < Fr. ***cousin*** a.m. (erkek için). ※ ***Nilüfer ilk gördüğünde şaşırdı: "Suat'la dans ediyordun, yanak yanağa!" Suat tanıştırıyordu dostlarına: "İşte benim yazar kuzenim, Avrupadan yeni geldi!" "Kız sen ne olmuşsun öyle?" diye Nilüfer yaklaşmış, beline sarılıvermişti. "Gel biraz da benimle dans et!"*** (Peride Celal 1991 s. 440).

kuzey, b. ***kuzay***.

kuzgun ‘siyah tüylü bir kuş’ <Çağ. ‼ ***ḳuzġun*** ‘corneille noire de grande taille’ A. Pavet de Courteille 1972 s. 430, krş. M. Räsänen 1969 s. 305. ※※ ***kuzgun siyah*** ‘koyu siyah’ (bazı renk sıfatların manası, önüne konan nominativus (yalın durum) hâlinde bir isimle kuvvetlenmesi için b. ***apakçıl*** ⊡) ※ ***O kuzgun kara, parlak saçların altında sedef gibi beyaz, sedef kadar narin bir yüzün vardı. İnce vücudunu sandalyenle birlikte hafifçe kıyıya çektin, bana daha geniş bir yer açtın.*** (A. Ağaoğlu 1980d s. 241–242). ***kuzgunkılıcı*** ‘bir çiçek ismi, Gladiolus’ I. Hauenschild 1989 no. 529. ※ ***Akşamları, iş dönüşü, erkekler, yumruk beresi morunda ezik lâleler, ölü dudağı kızılından kuzgun kılıçları, çamgöbeği aşılarla renk değişimine uğramış kâğıtımsı karanfiller götürüyorlardı sevdiklerine.*** (T. Uyar 1980 s. 17).

kuzgunî/kuzgunî siyah ‘koyu siyah’ < ***kuzgun*** + renk sıfatları yapan ***–î*** eki, b. ***altunî.*** ※ ***Gerdanının altı kat kat; çifte de değil de üç dört adet katmer. Saçları kuzgunî siyah.*** (S.M. Alus 1944 s. 49). Krş. ***kuzgun siyah.***

AD. **kuzgunluk** ‘dama açılan pencere’ DS 3021 < ***kuzgun*** + ***–luk***. ※ ***Nasraddīn Hoca meğer bir gece düşinde kuzgunlıġa varmış. Eline dokuz aḳça vermişler.*** (P.N. Boratav 1995 s. 99) (Dikkat: Bu veride kuzgunluk ‘dilencilik’ anlamındadır. [Editörün notu]).

AD. **kuzik/guzik/kuzzik/kuzuk** ‘kambur’ DS 2238, 3022, 3023 < Erm. ***kuz*** ‘kambur’ + küçültme eki, R. Dankoff 1995 no. 394. ※※

AD. **kuzika** ‘kızcağızım’ K. Emiroğlu 1989 s. 168 < ***kuzu*** + ***–ka*** küçültme eki, b. ***hayka*** ⊡. ※※

kuzin ‘teyze, hala, dayı veya amcanın kız çocuğu’ < Fr. ***cousine*** a.m. ※ ***“Yeni dinlerine ne kadar saygılıymışlar bu iki kokona!” diye, Nilüfer alaya kalktığında çok kızmıştı büyük teyze. Bunu konuşmak istemiyordu. Kuzinlere, torunlarına söylenmesini de yasaklamıştı.*** (Peride Celal 1991 s. 384).

kuzina/kuzine (gemicilik terimlerinden) ’gemideki mutfak’ < İt. (Venedik diyal.) ***cusina*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 265. ※ ***Kuzina kapısının önünde tabaklar, çukur çukur. İri iri kepçe uzanıyor kuzinadan, tabaklara gemici çorbasını boşaltıyor.*** (Z. Selimoğlu 1970 s. 5). ‘hem ısıtmaya, hem de üzerinde yemek pişirmeye yarayan büyük mutfak sobası’ K. Emiroğlu 1989 s. 168 : ※ ***Kapının sağındaki girintide, alâmet bir soba; uzun borusu, boydan boya salonu dolaşıyor. Mutfakta bir kuzine...*** (A. Yurdakul 1991 s. 218).

kuzla–, b. ***kuzula–***.

AD. **kuzlacı/kozlaç/kuzulaç** ‘gebe, doğuracak hayvan’ DS 3022 < ***kuzla–*** ‘yavrulamak, doğurmak (hayvanlar hakkında)’ + ***–cı***). ※ ***Çolak Ali baytara: “Bey, dedi, benim bir gebe ineğim var, kuzulaç mı, değil mi, şuna bir bakar mısın?”*** (A. Nesin 1960g s. 73).

kuzu I ‘koyunun yavrusu’ < ETk. ***ḳuzı*** a.m. Clauson 1972 s. 681. ※ ***Büyük bir çam civarda otlayan kuzuların üzerine çatırtılar içinde devrildi.*** (Ü. Kıvanç 1995 s. 74). ***kuzum*** (okşama sözü): ※ ***Sen bilürsin, ḳuzum.*** (Ferec 855/1451 v. 63b). ※ ***Andan māder eyitdi: “Ḳuzum, dur, varalum, ḳonuġumuzı temāşā ėdelüm!” dėdi.*** (a.e. v. 151a). ※

"Açın be kuzum, yabancı olsak kafa ağrıtmayız. Göksuda davet edildik de geldik." der demez kapı aralandı (S.M. Alus 1944 s. 110). ※ ***Kuzum anneciğim, canım anneciğim, ayağının altını öpeyim, müsaade et!*** (a.e., s. 180). ***kuzu kaval dinler gibi*** 'söylenene dikkat etmeden': ※ ***Ben mutad nasihatlerimi yaptım, gelecek olan yeni muallimlerine de hörmet ve itaatte kusur etmemelerini, derslerine çok çalışmalarını tenblh ettim. O, bütün bunları kuzu kaval dinler gibi dinledi.*** (M. Goloğlu 1943 s. 68). ***kuzularla kırpılıp koyunlarla yayıl–*** 'her hususta umuma uymak': ※ ***Bu bir lastik tekeri bana üstün tutuyor işte. Bok yiyecek. Dört tekerin üstüne kurulacak da, kuzularla kırpılıp koyunlarla yayılacak. Kuzularla kırpılsın belki ya, koyunlarla zor yayıltırlar seni!*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 169). ※ ***Oh oh oh oh, bizimki burdal Kuzucuklarla kırpılıyor gene. Müşteriler bekliyor, kıranta! Saçından sakalından utan!*** (Orhan Kemal 1950â s. 131). ***kuzu atla–*** 'çocukların birbirlerinin üzerlerinden atladıkları çocuk oyunu'. ※※ 'küçük şeyler', ms. ***kuzu dişi*** 'küçük çocuk dişi': ※ ***Sadaret müsteşarının gelinine bir "Teşekkür ederim!" dedi, ağzının içi hep kuzu dişi; hepsi de küfeki haline gelmiş.*** (S.M. Alus 1933p s. 84). (Verilen anlam doğru değildir; buradaki verinin metin bağlamı da bunu gösterir; ***kuzu dişi*** 'bazı çok ihtiyar kişilerin ağzında, dökülen eski dişlerinin yerinde çıkan dişler'dir. ***kuzu kapı*** 'büyük bir kapının içine açılmış küçük yan kapı' ***kuzu kestanesi*** 'küçük taneli ve çiğ de yenen kestane cinsi'. ※※

kuzu II (mecazî manalar) 'pasif homoseksüel erkek' S. Özel 1993 s. 65 < ***kuzu*** I. ※※

kuzu III 'bir cimnastik aleti' < ***kuzu*** I. ※※

kuzu IV 'balık satanlar torik balığını ***"kuzu"*** diye veya "***derya kuzusu***" diye bağırarak duyururlar (b. ***badem*** ⊡) < ***kuzu*** I. ※ ***Her taraf balık kokuyor. Fakir mahallelerde torik "kuzu" diye satılır.*** (S.F. Abasıyanık 1944ma s. 28).

kuzu göbeği 'bir mantar çeşidi'. ※ ***Sesler, biraz önce kuzugöbeği toplamağa giden çocuklarındı.*** (C. Tuncer 1960 s. 140).

AD. **kuzuk**, b. ***kuzlk***.

kuzu kulağı/kuzukulağı 'yaprağı sebze olarak kullanılan mayhoşça bir cins bitki, Rumex acetosa' I. Hauenschild 1989 no. 952. ※ ***Ve ḳuzı ḳulağı*** (ya da ***ḳurt ḳulağı) yüklnden üç yüz ḳaraca aḳça alınur imiş.*** (Ö.L. Barkan 1941 [1516] I, 190).

kuzu kuzu/kuçu kuçu I 'karşı gelmeden, uysal bir şekilde' < ***kuzu*** I. ※ ***Hala ineğin alnını okşadı. Islak buzağıyı kucağına aldı. Anasına birkaç kez daha yalatarak yürüdü. Sarı Kız arkasından kuzu kuzu gelmeğe başladı***. (S. Anadol 1950 s. 10). ※ ***Adam atı yalağın başına getirdi. At ağırdan alıyordu. Bir süre öylece durdu. Neden sonra başını eğip yalağın suyunu kokladı. Sonra da kuzu kuzu içmeğe koyuldu***. (A. Özyalçıner 1960 s. 46). ※ ***Asıl kocasını görmeli! Akşamları erkenden kuzu kuzu eve gelirdi***. (Peride Celal 1978 s. 103). ※ ***Çok şükür Allahıma! Bizimki orda işte. Kuzu kuzu beni bekliyor.*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 150).

kuzula–/kuzla– 'yavrulamak (koyun hakkında)' < ***kuzu*** + ***–la–*** genişlemesi, b. ***aḫşamla–*** ⊡. ※ ***İttifāḳ düşdi, ol yıl eyü yıl oldı, ḳoyun iki gez ḳu-***

zuladı, yaluŋuzı yoġ-idi. Ḳuzulayan ikiz ḳuzuladı. (Ferec 855/1451 v. 51a).

kuzulaç, b. ***kuzlacı***.

AD. **kuzuluk** 'koyunların kuzuladıkları yer' K. Güngör 1941 s. 33 < ***kuzu*** + isimden nomen loci (yer ismi) yapan ***-luk*** eki, b. ***akçalık*** ⊡. ※※

kuzu sarması/kuzusarması 'bir yemek çeşidi' <***kuzu*** I ve ***sarma***. ※※ ***can ciğer kuzu sarması*** '(mecazî manada) sıkı fıkı dostlar': ※ ***Sınıf ayrılığı yok. Terzi Mir'in diktiği elbiseleri giymiş vezirzade ile pelâspareler içindeki avcı Ahmet, Mehmet, yahut Dimitri, Agob müsavi. Herkes canciğer, kuzu sarması; herkes senli benli.*** (S.M. Alus 1944 s. 140). ※ ***Karı Fransızlarla can ciğer kuzu sarması, hoş İngilizlerle de öyle ya!*** (A. İlhan 1981s s. 271).

Osm. **ḳużżāt**, b. ***kuzat***.

AD. **kuzzik**, b. ***kuzik***.

küb/küp I 'yere düşen bir şeyin çıkardığı ses' TS 2771 (***küp düşmek*** maddesinde), Meninski 1680 III, 4049 < ses taklidi kelimelerden. ※ ***Görmesün ġuṣṣa bizi! mey-kedeye küb düşelüm, | Zāhidā, gel, çökelüm küp dibine nite ki dürd!*** (Ẕātī 1967 I, 120).

küb/küp II 'topraktan yapılmış büyük kap' < ETk. ***küp*** a.m. Clauson 1972 s. 687. ※ ***Nā-gāh gördi ki bir bucaḳda bir sofra asılub durur, ici ḍolu ni'met ve bir küb var, içi ḍolu datlu su.*** (Ferec 855/1451 v. 30b). ***küpleri devir-*** 'çok şarap içmek': ※ ***Adam karısına sordu: "Hasan nerede?" —"Nerede olacak, içeriki odada çoktan zıbardı. Yine bu akşam küpleri devirmiş."*** (O.C. Kaygılı 1938 s. 159). ***küplerini doldur-*** 'çok mal veya para biriktirmek': ※ ***Her devirde ḥākim bir ḳuvvet vardır. Oŋa tab'iyet ḥikmet-i zamāne ṣayılır. Vaṭanperverlik ve ḥamīyetini bu felsefeye uydurarak küplerini ḍoldurmayı bilenler bu memleketde müreffehen yaşarlar, bu ḥikmet-i idāreniŋ żıddına gidenler dedi ḳodular içinde boġularaḳ aṣılırlar, kesilirler, sürülürler.*** (H.R. Gürpınar 1335 s. 6-7). ***RAKIMA —"Damadımı Rabbim nazardan esirgesin, eski havailiğinden vazgeçti, günlerce evin semtine uğramaz iken şimdi evden ayrılmak istemiyor." —"Efendim, maşallah!" RAKIMA —"Hamdolsun! Kaynatasının sağlığında gözünü açsın da küpünü doldurmıya baksın!"*** (Musahipzade Celal 1936pp s. 62). ***küp gibi sağır*** 'iki kulağı da duymayan': ※ ***Küp gibi sağırdır. Halbuki Rum balıkçılar seslerini büsbütün kısarak reisle konuşabiliyorlar.*** (S.F. Abasıyanık 1948 s. 60). ※ ***Adam anlayışla gülümsedi. Küp gibi sağırdı. Sağırların sessizlikten kurtulmak için gösterdikleri çaba gözlerinde ışıl ışıl yandı.*** (A. Kutlu 1991 s. 13).

kübbad 'ağaç kavunu' < Ar. ***kubbād*** 'birkaç Citrus meyvesinin adı'. ※ ***Eskilerin kübbad dedikleri ağaç kavunu da öyle. Fakat bunun yalnız kabukları kullanılırdı. İsteyen parça parça keser, isteyen parçaları kıvırıp yorgan iğnesile dele dele yorgan tiresine boydan boya dizer, ötekilerden daha acı olduğu için suyunu günde bir kaç kere değiştirir, haşladıktan sonra kâseye koyup üstüne iki üç limon sıkar, arkasından tatlıya atardı.*** (S.M. Alus. Akşam 5.IV.1944).

EOsm. **kübe** 'örme zırh elbise' R. Dankoff 1991 s. 51 < ETk. ***kübe*** a.m. Clauson 1972 s. 687. ※※ (Kelimenin ETk.deki biçimi ***küpe***'dir; buradan Mo.ya ***kübe*** olarak alıntılanmış, oradan da EOsm.ya girmiştir. [Editörün notu]).

Osm. **kübera** 'büyükler' < Ar. ***kubarā*** a.m. (***kabīr*** 'büyük' kelimesinin çoğulu). ※ ***Cün pādeşāhlıḳ ʿamüm adına muḳarrer oldı, ümerā-yı eṭrāf ve küberā-yı eşrāf temāmet geldiler, beyʿat ėtdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 72a).

kübik 'kübizm sanat akımı anlayışına uygun' < Fr. ***cubique*** a.m. ※※ Mecazî manada 'modern ve herkesçe anlaşılmaz': ※ ***"Klâsik oynamıyorum diye söylüyorsun, değil mi? Oynamam." —"Evet, zaten her işin kübik!"*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 143). ※ ***Kübik bir ev içinde yaşıyanların mizacı benim mizacıma uyamaz, fikirleri fikrimle atbaşı gidemez***. (R.H. Karay 1940g s. 151).

kübin, b. ***kâbin***.

Osm. **kübra** 'daha büyük, en büyük' < Ar. ***kubrā*** a.m. (***kabīr*** sıfatının müennesi ve elativus (en üstünlük, ismi tafdil) hâlinde olanı). ※ ***Bu adları ben işitdügüm yoḳdur. Var-ise bu‿haber Maġdaşü-yi kübrāda bilinür. Ol şehr benderdür, āyende ve revende anda çoḳdur.*** (Ferec 855/1451 v. 146a).

küccük/kücük I/BSTTk. **küçük** I b.m. (ufak, genç) < ***kiçicük***, regressif assimilation ve haplologie (hece yutumu) ile. ※ ***Meẕkür limana kücik gemiler girür.*** (Pīrī Reʾīs 1935 s. 105). ***küçük dağları ben yarattım (de-)*** 'böbürlenmek, gereksiz yere övünmek': ※ ***Hanım edalı mı edalı, nazlı mı nazlı. Küçük dağları ben yarattım diyenlerden.*** (S.M. Alus 1933p s. 212). ※ ***Küçük dağları ben yarattım gibi yürüyen bu kadında, altın sarısı saçlar, mavi boncuk gibi gözler, deve boynu gibi bir boyun.*** (a.e. s. 79). ***küçük dilini yut-*** 'çok şaşmak, donakalmak': ※ ***Hafazanallah, bir şangırtıdır kopardılar. Birdenbire bir ürktüm, yüreğim ağzıma geldi sandım! Az kalsın küçük dilimi yutuyordum...*** (İsmail Galib 1932yd s. 11). ※ ***"Ben tef çalmak, davul çalmak bile bilmez amma, mükemmel piyano konseri yapar!" diyerek önüne oturup ta güldür güldür başlayınca ev halkı hayretten küçük dillerini yutar gibi oldular.*** (S.M. Alus 1934 s. 279). ***küçük küçük*** 'kesik kesik': ※ ***Hem okuyor, hem de küçük küçük hınçkırarak ağlıyordu.*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 111). küçük tövbe 'cumadel-ahır (hicrî yılda altıncı ayı)'. ※ ***Baḳ, büyük ablaŋ oldı küçük tövbede gelin.*** (Vāṣıf ʿOşmān 1257 s. 46). ※‿***Hānım, benimki altısını sürüyor. Rabbim yetişdirir ise, bu küçük‿tövbede yedisine basacaḳ.*** (H.R. Gürpınar 1336k s. 9).

AD. **küce**, b. ***kûçe***.

küci/gücü/küçü/küzi (dokumacılıkta) 'tezgâhta örgü iplerini ayarlayan tezgâh tarağı' DS 2208, 3023, 3024, TS 2764–65, 2784, ZTS 128 < ??. ※※

kücük I, b. ***küccük***.

AD. **kücük II/küçuk II** 'Şubat ayı' DS 3024, K. Emiroğlu 1989 s. 168 < öteki aylardan daha kısa olduğu için. ※※

kücüstür 'dört bacaklı demir saç ayak' ZTS 128 < ??. ※※

küçe, b. Osm. ***kûçe***.

küçrek, b. ***kiçirek***.

küçü, b. ***küci***.

küçücük, b. ***kiçicük***.

küçücükden, b. ***küçükden***.

küçük I, b. ***küccük***.

küçük II, b. ***kücük*** II.

AD. **küçük** 'köpek yavrusu' DS 2989, 3024 < kelimenin Türk dillerindeki yayılışı için b. W. Radloff 1899 II, 1010 ve 1494. ※※

küçükbaş, b. ***baş*** III.

küçük birader 'penis, erkeklik uzvu' R. Dankoff 1991 s. 51. ※※

küçükden/küçükten/küçücükden 'küçük yaşımdan beri, küçüklüğümde başlayarak' < ***küçük/küçücük*** + ***–den*** ablativus (ayrılma durumu) eki, b. ***açmazdan*** ⊡, krş. ***kiçiden*** (EOsm. ***kiçi*** maddesinde). ※ ***Ol bir ulu begüŋ oğlı–yıdı. Kücükden şeh–zāde–yile olur–idi, hem–sirriydi.*** (Ferec 855/1451 v. 35b). ※ ***Benüm–dahı bir ḳara ġulāmum vardur ki evümi başarurdı. Kücücükden bėslemiş–idüm. Bir müddetdür ki eli ayağı dėrmez u dutmaz oldı.*** (a.e. v. 181a). ※ ***Meşḳ–ı istiġnā ile geçmiş bütün rüz u şebi. | Dahı olmaz, öyle alışmış, küçücükden meşrebi | Pek sever cevr u cefāyı bī–vefā yārum benüm.*** (Vāṣıf ʿOs̱mān 1257 s. 83).

küçük dil 'yumuşak damağın arka kenarında bulunan küçük çıkıntı' < ***küçük*** ve ***dil*** I, krş. Rus. ***yazıyçok*** 'dilcik'. ***küçük dilini yut–*** 'pek çok hayret etmek, çok şaşırmak': ※ ***Bir gün deniz hamamında mayo ile ortaya çıkar çıkmaz küçük dillerimizi yuttuk: "Praxitèle'in Hermès heykeli yanında haltetmiş. O ne tenasüplü gövde!"*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 10.VI.1941).

küçüklük 'küçük düşürme' < ***küçük*** + ***–lük***. ※ ***Aman! Kulunuz köpeyiniz olayım! Bir daha böyle lâkırdı söylemeyin! Biri işitir de size de küçüklük olur.*** (Recaizade Ekrem 1941 s. 95).

küçükse– 'küçük görmek' < ***küçük*** isim ya da sıfattan ***–se–*** genişlemesiyle simulatif (benzetme) manada fiil, b. ***aygırsa–*** ⊡. ※ ***Yıllarca küçükseyen, alay eden kayıtsız bir muhit ortasında, bir yığın yoksulluk içinde "Dilek"i çıkarmış, onun mütevazi sütunlarından bağırmış, inlemiş, hıçkırmış ve yalvarmıştı.*** (T. Evren 1943 s. 24).

küçükten b. ***küçükden***.

küçül– 'büyükken küçük olmak; (mecazî manada) değer ve onurunu azaltacak davranışta bulunmak' TüS < ***kiçi*** + ***–l–*** b. ***açıl–*** ⊡. ※ ***Gözünde büyüttüğü Hayrettin belki de küçülecek. Adamın içinde bu küçülmeden arta kocaman bir boşluk kalacak.*** (N. Eruz 1969 s. 50).

AD. **küçüle–** 'bir köpeği "küçü küçü!" sesleriyle yanına çağırmak' < ses taklidi kelimelerden ***küçü*** + ***–le–***. b. ***ağla–*** ⊡. ※ ***Bir ekmek aldı eline; parça parça ederek çocuğun vücuduna basıyor, bir yandan da okuyor, esniyor. Sonra bir avuç tuz aldı, çocuğun üstünde gezdirdi, gezdirdi. Ekmeklerle tuzu bana verdi: "Ekmeği bir köpeğe küçülemeden at, tuzu da bir ateşe at, çatır çatır çatlasın!"*** (M. Makal 1954 s. 74).

küçümen 'küçücük' < ***küçük*** + sıfatın anlamıyla nitelenen kişi (canlı) adı türeten ***–men*** eki, b. ***evcimen*** ⊡. ※ ***Elleri inanılmayacak kadar iri, kırmızı, şişkindi. Beyaz önlüğünün karnına sarkan memeleriyle iyicil, küçümen bir masal devini andırıyordu.*** (T. Uyar 1980 s. 80). ※

Bir yandan yaşlı ana babasının, küçümen yeğenlerinin nafakaları için çalışıyor; öte yandan kilisenin papazına yardım ediyordu. Mumları yakıyor, külleri topluyordu. (N. Güngör 1992 s. 47). ※ ***1952 yılının Şubat ayında, 32 sayfalık küçümencik bir yayın organı olarak çıktı dergimiz 'Ufuklar', sessiz sedasız, gürültüsüz, patırtısız, reklamsız ilansız.*** (V. Günyol 1999 s.173).

küçümse– 'küçük görmek, ehemmiyet vermemek' < ***küçük*** + fiilden simulatif fiil yapan ***–mse–*** genişlemesi, b. ***azımsa–*** ⊡. ※ ***Çölde başlıyan harbin ehemmiyetini küçümsemek yanlış olur.*** (Gazete başlığı, 1940'larda).

küçürek, b. ***kİçİrek***.

küd düş– 'kötürüm gibi yatmak' < ***küt*** I + ***düş***–. ※ ***Anı ço̱h işidü Işİdü cühüd | Uyıdı vü hem düşdİ nite ki küd.*** (Mesʿüd bin Aḥmed 1991 no. 3356).

Osm. **küduret** 'üzüntü, kaygı' < Ar. ***kudüra*** a.m. ※ ***Küdüret görmesün göŋlüŋ, feraḥlar gİtmesün hergİz, | Bu–gün maʿnīde hem sensin melek–ṣüret beşer dėrler.*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 53).

küf I 'pas, çok ince tüy şeklinde yeşilimsi mantar' < Fa. ***kaf*** 'köpük' (?); Ch. Symeonidis'in teklif ettiği < Yun. ***κούφιος*** (kúfyos) 'içi boş' etimolojisi de tatmin edici değildir. Krş. Az. Tk. ***kif*** a.m. ※ ***Evin havasız ve küf kokan köşelerinde, öteberinin altında, avuç avuç kaynaşan türlü böceklerin adlarını her zaman sorarım evdekilere.*** (M. Makal 1980 s. 55). ***küf rengi*** 'açık yeşil': ※ ***Yuvarlak bir yüz, şişkin ve yuvarlak yanaklar, yeşil karışımı küf rengi gözler, kalınlığı cımbızla inceltilmiş hİlâl biçimi gür kaşlar.*** (M. Seyda 1970 I, 112). ***küflü demir renginde*** 'pas renginde': ※ ***Zİgetvar kalesi, sönmüş bir yanardağ gibi, simsiyah duruyordu. Hava bozuktu. Ufku, küflü demir renginde, ağır bulut yığınları eziyor***. (Ömer Seyfeddīn 1943 s. 71).

küf II, b. ***küfv***.

küfe I, b. ***kofa*** II.

(Argo) **küfe** II 'kıç, kalçalar' H. Aktunç 1990 s. 184 < ***küfe*** I. ※※ ***küfeyi devir–*** ' uzanıp yatmak': ※ ***Benli Latif Bey, hasırın üzerine yan uzanmış, horul horul horulduyordu. Reha Bey, Latif'in bu halİne bakarak: "Hızlı giden işte böyle çabuk istop eder." dedi. "Hiç durmadan boyuna içti, sonunda böyle küfeyi devirdi!"*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 219).

küfek/küfeke/küfekİ, b. ***kevek***.

küfelik ol– 'ayakta duramayacak kadar sarhoş olmak' H. Aktunç 1990 s. 184 < ***küfe*** I + ***–lİk*** ve ***ol–***. ※ ***"Herifi galiba rakı sarmağa başladı, küfelik olursa bir işime yaramıyacak. Ayıltmanın çaresine bakmalı!" diyerek sürahiyi kaptı ve Cevdeti yakasından çekiştirmeğe başladı.*** (S.M. Alus 1934 s. 361

Osm. **küffar** 'kâfirler' < Ar. ***küffār*** [***kāfir*** kelimesinin çoğulu; krş. ***kefere***]. ※ ***Ve ol diyārda küffār içinde nāḥİye ked̮hudālarına kinez dėyüb köy ked̮hudālarına primkur ve teklīc dėrler.*** (Ö.L. Barkan 1943 [980] s. 306).

küf küf I/**kef kef** 'küfür küfür (rüzgâr hakkında), sık sık, derin nefes alarak (***solu-*** fiili ile)' TS 2396, 2766 < BSTTk. yalnız /ü/ ile; ses taklidi tabirlerden. ※ ***Ḳāmetüŋ servin görüb küf küf*** (***kef kef*** ??) ***geçer her dem çınar, | Anuŋ içün ḍonadub pür naḫl ėder anı bahār.*** (Ẕātī 1967 I, 137). ※ ***Küf küf*** (***Kef kef*** ??) ***geçer deŋizler 'ışḳ ile mużṭarib-ḥāl, | Ḍağlar şikāyet ṣabr u sükün elinden.*** (Nev'ī 1977 s. 452).

küf küf II/**küfür küfür** 'tatlı bir serinlik getiren rüzgârın esişini anlatır' < ses taklidi kelimelerden. ※※

AD. **küfle**, b. ***külle***.

(Argo) **küflü** 'evin içinde saklanan paralar' H. Aktunç 1990 s. 184 < ***küf*** I + isimden sıfat yapan ***-li*** eki, isim olarak kullanılanlar için b. ***atlu*** ⊡. ※ ***Alımlı ḳızdır. 'Āṣım Aġa'da da küflü çıḳınlar doludur.*** (M. Yesari 1928 s. 302). ※ ***Altmış, yetmiş akarın tapu senedini cebine yerleştirdiği, Enez küplerini küflülerle doldurduğu rivayet edilen bir Mısır çarşılıdan miras yemişti.*** (S.M. Alus 1944 s. 107). ※ ***Büyük babası, senelerce Arabistan tarafındaki vilayetlerde çalıp çırpmış, küplere küflüleri doldurmuş. Bir iki ay evvel ölünce paralar bu oğlana kaldı.*** (a.e. s. 163).

küfr/küfür I 'Tanrının birliğini reddetme; siyahlık' < Ar. ***kufr*** 'Tanrının birliğini reddetme' ※ ***Saçun küfrin yüzüŋ nūrın görürse zāhid ü rāhib | Bu mescidden dėye "yāhā" ve ol büt-ḫāneden "yāhū".*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 32).

küfr/küfür II 'sövgü, kötü söz' < Fa. ***küfr*** a.m. < Ar. ***küfr*** 'Tanrının birliğini reddetme'. ※ ***At çok bakımlardan insandan üstündür ama, dili olmadığı için başını çevirip te bir küfür bile edemez.*** (B. Akımsar 1943 s. 95).

Osm. **küfrān (bi-n-ni'me/nimete)** 'nankörlük' < Ar. ***kufrānu bi-n-ni'ma*** a.m. ※ ***Medḥ u ẕemmüŋde kim ne dėrse dėsün ve ni'metüŋ yėyenler küfrānü n-ni'melük ėtdükleri taḳdīrce ḳo, ne yėse yėsün!*** ('Ālī 1587 v. 126a). ※ ***Ve salṭanat taḫtına kendüsi geçüp velī-ni'metlerinüŋ maḳāmına ḳaṣd ėtdi. Ve ni'metlerine küfrān gösterdi.*** (Yāzıcı-zāde 'Alī 2009 s. 162).

Osm. **küfriyāt** 'dinsizlik, Tanrının birliğini reddetme; küfür mahiyetinde dualar' < Ar. ***kufr*** + nomen abstractum collectivum (topluluk) manasında isim yapan ***-iyat*** için b. ***abesiyat*** ⊡ ※ ***Elinde bir şiyşe dutar, içi ḍolu ḳara ḍopraḳ. Küfriyyātdan nesne oḳır, şiyşeye ürer.*** (Ferec 855/1451 v. 34a). ※ ***Bü Aḥmed-i 'Aṭṭāş Iṣfahān'un ḳapusında bir da'vet-ḫāne düzdi. Şehirden her gėce cemā'at gelürlerdi. Ve bunuŋ küfriyātın ve ilḥādın ėşidürlerdi.*** (Yāzıcı-zāde 'Alī 2009 s. 167-8).

küftẹhür, b. ***köftehor***.

AD. **küfül**, b. ***güğül***.

küfül küfül (es-)/küfür küfür (es-) 'serin serin (rüzgâr hakkında)' < ses taklidi veya ekspresif (kuvvetlendirici, açık ve net olarak gösterici) kelimelerden, krş. ***küf küf*** + ***-ür/-ül*** genişlemesi, b. ***çat*** ⊡. ※ ***Saat gecenin biri, küfül küfül bir rüzgâr başladı Orta Anadolu yaylasının en yüksek şehri olan Sivas'ta.*** (H. Aytekin 1965 s. 69).

küfür I/II, b. ***küfr*** I/II.

küfürbaz 'çok küfr eden, sövüp sayan' < ***küfr*** + ***-bāz*** 'oynayan', b. ***ateşbaz*** ⊡. ※ ***Başı yerde, yüreği ağzında, ürkek adımlarla yaklaşmış mahallenin en belâlı, en iri, en küfürbaz çocuğuna.*** (E. Şafak 2001 s. 95–96).

küfür küfür, b. ***küf küf***.

küfür küfür (es-), b. ***küfül küfül (es-)***.

küfürleş- 'birbirine küfretmek' < ***küfür*** + -***leş-*** b. ***bayramlaş-*** ⊡. ※ ***Yolun bir yanında onlar, öbür yanında komşu oğlanla anası babası yürüdüler. Hem yürüdüler, hem karşılıklı küfürleştiler.*** (L. Tekin 1984 s. 79).

küfv/küfüv/küf II 'akran, birbirine denk, aynı sosyal tabakadan' < Ar. ***kufw*** a.m., [***kf ʾ*** 'denkleşmek'] ※ ***Kişi gendözini bilmek‿höş olur. Ben ḳul, ne maḥallüm ola ki ḳızum şebistān-ı‿hudāvendüŋ maḥrem-I rāzı ola. Pādeşāha küfv istemek gerekdür.*** (Ferec 855/1451 v. 70a). ※ ***Bu cihetden-ki sen bularuŋ küfvi degülsin, nafaḳadan ʿācizsin, merd-I mechülsIn, dervīş u yoḫsulsın. Bu şehrde seni bilür kişi yoḳ. Bular meşhür‿höcalardur, māldārlardur. Senüŋ bulara ne kIfāyetüŋ olsun?*** (a.e. v. 119a). ※ ***Eh, bugün Hüsniye bana içtimaî mevkî itibariyle de küfüv sayılabilir.*** (R.H. Karay 1964 s. 149). ***küf gözet-*** 'evlilikte aynı sosyal tabakadan olma şartını aramak' R. Dankoff 1991 s. 51: ※ ***Bu ʿArablstānda,‿huṣṣüṣā Arz-ı Muḳaddesde, hasīb nesībe Iʿtlbār ėdüb küflerin gözedürler, Rüm diyārı gibi Nedelko ve Remeç ve Yuan nām memlüklerine ḳız vėrüb almazlar. Her biri ecdādları kime müntehīdür bIlürler.*** (Evliyā Çelebi 1935 IX, 187).

AD. **küğ**, b. ***hu*** V.

kügerte, b. ***koverta***.

küheylân/köheylân 'soylu Arap atı' Meninski 1680 III, 4106 < ***kuḥaylān*** a.m. R. Dozy 1927 s. 246–247. ※ ***Emrinizin yerine gelmesi için, katırı değil, kadanayı, köheylânı bile getireyim fakat katır kim a gözümün elifi?*** (S.M. Alus 1933p s. 157).

kühl, b. ***kûhî***.

kühistan, b. ***kûhIstan***.

kühül, b. ***güğül***.

Osm. **kühün** 'eski, kadim' < Fa. ***kuhan/kuhun*** a.m. ※ ***Bu eyyāmda bir gün nā-gāh şeh-zāde şehr-bend dolayu teferrüclenürek yürldI. Gördi ki bir burcda ādemīler başları asılub durur, kimi tāze, kimi kühün.*** (Ferec 855/1451 v. 239b).

küke 'küçük ekmek' TS 2767 < Fa. ***küka*** a.m. ※※

AD. **küknar/kükner**, b. ***kuknār***.

kükre 'öfke ya da cinsel istek nedeniyle saldırıcı durum alan (hayvan)' TüS < ses taklidi kelimelerden. ※※

kükre-, b. ***kökre-***.

kükü 'bir pilav çeşidi' R. Dankoff 1991 s. 51, krş. Az. Tk. ***kükü*** a.m. ADİL 1983 III, 124. ※※

kükürt/kükürd b.m. (kimyevî elementlerden biri) < ***kibrit*** a.m. (?). ※ ***Mīrī şem'‿hānede sefer-i hümāyūn mühimmātiyçün revġān-ı neft ve kükürd‿halṭ idüp, şem'-i bād tedārük olunur.*** (Selânikî 1989 II, 604). ※ ***Pencereden süzülen sapsarı ışık, karanlıkta eriyiveriyordu; kızgın ocak üstüne oturtulan bir potada kükürt nasıl erir ve kararırsa.*** (Reşat Enis 1957 s. 111).

kükürt deve 'anası ve babası başka başka soydan olan deve' TS 2767 < ***kükürt*** (?) ve ***deve.*** ※※

kül 'bir şeyin yanmasından sonra geri kalan toz madde' < ET ***kül*** a.m. Clauson 1972 s. 715. ※ ***Taḫt öŋinde kül döşedi. Anuŋ üstünde oturub işini aġlamaġa düzdi.*** (Ferec 855/1451 v. 30b). ***kül*** (RD. çül) ***fukarası*** 'pek fakir kimseler': ※ ***Çok uzak bi memleçette bi kocakarı ile bi çocuk bi kolibada yaşaymişlar, hem çül fukarasi imişlar.*** (N. Hafız 1985 s. 190). ***külünü havaya savur-/külünü havaya uçur-*** 'mahvetmek, helâk etmek': ※ ***Bir dalkavuk Adliye nazırı Sarayın hoşuna gitmek için, bizim külümüzü havaya savurmaya kalkar, mahkûm edilmemiz için hâkimlere emir verirdi.*** (H.C. Yalçın 1935 s. 171). ※ ***En ehemmiyetsiz bir vak'ayı, bir lâkırdıyı bile jurnal için fırsat bekliyen hafiyelerden biri bunu ele geçirirse Servetifünunun külünü havaya uçuracakları muhakkaktı.*** (a.e. s. 139). ***kül kömür (ye-)*** 'çok kanaatkâr olmak': ※ ***Fabrikaya girmeden, müdürün kıçına sokulmadan önce iyiceydi. Kül kömür bazı akşamlar birlikte otururduk sofraya. İki laf ettiğimiz olurdu arada. Biti kanlanınca bitti her şey.*** (M. Başaran 1992 s. 71). ***kül öksüzü*** 'bir yangının arkasında öksüz kalan' A.S. Levend 1943 s. 455; 17. asırdan bir misal ile). ***kül yeşil*** 'kül rengi ile yeşil karışık': ※ ***Demin kül yeşil olan yüzü kızarmış, boynunda dal gibi damarlar belirmişti.*** (H. Taner 1951t s. 52).

külâh I 'keçeden yapılmış ucu sivri erkek başlığı' < Fa. ***kulāh*** a.m. ※ ***Aralarında bir yigit var, bidevī [at] biner, muġraḳ eyerlü, başında külāh-ı zerrīn, egninde ḳabā-yı mülemma', bėlinde kemer-i muraṣṣa',‿hadem u ḥaşem cevresinde dururlar.*** (Ferec 855/1451 v. 32a). (halk ağzı) ***külâhıma anlat!/külâhıma dinletsin*** 'söylediğin inanılacak gibi değildir!': ※ ***Sen bu sözü benim külâhıma anlat! Namus, namus diye bir şey öğrenmiş, söyler, söyler, hep onu söylersin.*** (Musahipzade Celal 1936g s. 44). ※ ***Keko dediklerime ehemmiyet vermiyor. "Külâhıma anlat sen benim, çok gördük sen gibileri!" deyip duruyordu.*** (F. Baysal 1944 s. 36–37). ※ ***Külâhıma anlatsınlar benim bu masalı! Komünist uydurması! Yutmayız!*** (F. Erdinç 1955 s. 56). ※ ***O benim külâhıma dinletsin!*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 87). ***külâhını at-/eflâke külâhın at-*** 'aşırı sevinç göstermek' Meninski 1680 III, 3993. ***külâhları değiş-*** 'bozuşmak': ※ ***Bosna-Hersek'iŋ Avusturyā ṭarafından ilḥāḳı bize külâhları değişdirtdi.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 8). ※ ***Suat hanım, olmadı bu! Külâhları değişmek istiyorsun, yağma yok, hiç boşuna yorulma. Hem çarşafının gugurugunu başıma geçiririm, hem de balta olurum.*** (S.M. Alus 1934 s. 115). ※ ***Molla, söylediklerimi unutma, külâhları değiştirmiyelim!*** (M.Ş. Esendal 1958 I, 152). ***külâhı yere vur-*** 'kederini ifade etmek': ※ ***Ėrte ḳāżī olıcak Ḥażret-i Ḥaḳ, ẓulmüŋden | Külehi yėre urub çāk ėdeyin pīreheni.*** ('Amrī 1979 s. 175).

külâh II 'aldatma, hile, kandırma' < ***külâh*** I; frazeoloji Fa.dan alınmıştır. ***külâh et-*** 'aldatmak' A.S. Levend 1943 s. 461. ※※ ***külāha gel-*** 'hile ile karşılanmak, aldatılmak': ※ ***Biz bidāyet-i Meşrūṭiyetden beri az mı***

külâha geldik? Bize az mı külāh oynadılar? Ḥāl böyle iken şimdi Avrupalıların̡ bir birine külāh giydirmelerine muḳābil biz bī-ṭaraf bir seyirci olub ḳalıyoruz. (Aḥmed Räsim 1334 s. 47). ***külâhı giydir-*** 'aldatmak': ※ ***Ulan, az kurnaz değilsin! Didon kılıklı züppenin karşısına geçip bana külâhı giydirecektin amma.*** (S.M. Alus 1934 s. 207). ***külâh kap-*** 'düzenbazlıkla rütbe sahibi olmak': ※ ***O fırḳacılığı külāh ḳapmaḳ için bir dalavere meydānı olmaḳdan başḳa türlü telaḳḳī edemezdi.*** (H.R. Gürpınar 1336k s. 117).

külbastı 'ızgarada pişirilen kemiksiz et' TüS < ***kül*** + ***bas-*** I + başka yemek isimlerinde de kullanılan geçmiş zaman 3. şahıs eki olan ***-dı***, krş. b. ***bastı*** ⊡. ※ ***Hoca hiç oralı olmaz, hatır hutur külbastıyı, kebabı çiğner, çatır çutur fındık ceviz kırardı.*** (S.M. Alus, Akşam Gaz. 18.VI.1941).

Osm. **külbe** I, b. ***kulübe***.

AD. **külbe II/kürbe** 'küçük çapa, iki ağızlı küçük çapa; tek ağızlı çapa' DS 3027, 3042 < Erm. (diyal.) ***k'ulpa(y)/k'urpa(y)*** 'small pick like a sickle with blunt end, used in reaping' R. Dankoff 1995 no. 799, Kürt. ***kulbe*** 'nalcak, çapa' (D. Īzolī 1987 s. 245) ※※

külçe I ve II, b. ***külîçe*** I ve II.

külçer, b. ***kileçeri***.

AD. **küldöken/köle döğen** 'kadın; zevce, karı' DS 2953, 3027 < ***kül*** ve ***dök-*** fiilinin ***-en*** partisipi, b. ***böğürtlen*** ⊡; niçin ***kül döken***? (Eskiden bulaşık küllü su ile yıkanırdı ve bulaşığı her zaman kadınlar yıkardı, ***kül döken*** deyimi buradan çıkmış olabilir. [Editörün notu]). ※ ***Hemen o yanlāda efeliyine inanduğu bi ġaç yīt bulmuş. Tomruḳcu başının pėtendesi altında zarıncıyan kül doḳeni çalıp ġurtarmay-üçün hepisāneyi basmaya; nolursa olsun tasavvurlamış.*** (A. Caferoğlu 1943 s. 4). ※ ***Efendim, bizim köroğlu (dil alışkanlığı, Anadoluda zevceye verilen binbir isim vardır: kaşık düşmanı, kül döken, eksik etek, hatun kişi, horanta, vesaire. Köroğlu bunlardan biridir) Allahın emriyle devlete bir asker yetiştirmek hevesine düşmüş. İyi hoş, memnun olduk.*** (M. Körükçü 1948 s. 67). ※ ***Öyle ya, biz tezek bulamıyok, tir tir titriyok, onlar güzelim kömürün karşısına geçip keyif çatıyorlar. Ondan sonracığıma, bizim kül dökenler perperişan geberip giderken, o dudağı boyalı, kalçası kalınlara ne dersiniz?*** (M. Makal 1971 s. 91).

AD. **küldürdü/küldürtü** 'patırtı, gürültü; yuvarlanarak düşmeden çıkan gürültü' DS 3028, TS 2767 < ses taklidi kelimelerden. ※ ***Anı gördüm ki gemінün̡ lengeri ḳırılmış, zimāmdan ḳurtılmış kürinc at gibi meydāna çıḳmış. Bu ḥālde bir küldürdi ḳopdı, işidenlerden niçe kimsenün̡ yüregi ḳopdı.*** ('Ālī 1956 [1586–87] s. 237).

küle 'yığın' TS 2767 < Fa. ***gola*** (pamuk için) bir avuç dolusu, bir tutam'. ※※

küleçeri, b. ***kileçeri***.

AD. **külek I/kulek/küvlek** 'tahta kova, su kovası' DS 3028, 3056, TS 2767–69, ZTS 129 < R. Dankoff 1995 no. 382'ye göre Erm. ***kovlak***, (diyal.) ***külek*** 'milking pail'. ※ ***Elin yüzün yumadan doḳuz bazlamaç ilen bir küvlek yoġurt gözler doyunca tıḳa basa yėr.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 3).

Osm. **külek** II/**kölek** 'gemi direğinin üzerindeki gözetleme yeri' H. Vambéry 1901 s. 193, R. Dankoff 1991 s. 51. < ***külek*** I. ※ ***Bir gün gemi gözcisi gemi küleginden gördi ki bir gemi ḍolu silāḥlu ḳaralar gelürler.*** (Ferec 855/1451 v. 146b). ※ ***'Işḳuŋuŋ deryāsı içre bir gemidür bu cihān, | Kim aŋa ḫörşīd kölek, düd-ı āhumdur direk.*** (Ẕātī 1967 II, 187 no. 683).

AD. **külek** III/**gülek/gölek** 'ağaçtan yapılmış kap, bir tahıl ölçüsü (32 kilo)' DS 2218, 3028, TS 2767–69, Reşat Enis 1944 s. 294 < ***külek*** I. ※ ***"Oğul, işte malımın zekātı," diye güleği uzatır. Irgat için bir gülek buğday, gökten inme bir büyük nimettir.*** (Reşat Enis 1944 s. 8). ※ ***Mültezimin hissesi ayrıldıktan sonra, yedi yüz gölek kadar buğda geçti ellerine.*** (a.e. s. 121). ※ ***Tekrar çömeldi ve önündeki dümdüz toprağa çizgiler çizerek, bayrama kadar üç gülek buğday afara edebilip edemiyeceğini hesapladı.*** (Orhan Kemal 1948 s. 31).

AD. **külek** IV 'yel' DS 3028 < Az. Tk. ***külāk*** 'denizde meydana gelen fırtına' ADİL 1983 III, 125, < ****külā-*** fiilinden (?). ※ ***Yėl esüb küler*** (metinde ***gevler***) ***gemi, kükrer deŋiz, | Ḳalmadı Efrenc erinde bed beŋiz. | Ne deŋiz ditredi yėlden ġarb u şarḳ, | Ḳalmadı bütün gemi, hep oldı ġarḳ.*** (Firdevsī-i Rümī 1980 s. 267). (Gösterilen veride sözdizimi açısından ***küler*** ancak ***gemi*** öznesine bağlı bir fiil olabilir, böyle olunca da 'fırtına' anlamı burada uygun düşmez. Buradaki ***küler*** bir çekimleme veya okuma yanlışı olsa gerek, belki ***gürler*** yerine? ****külā-*** gibi bir fiil herhâlde mevcut değildi. [Editörün notu]).

RD. **küleş-**, b. ***güleş-***.

AD. **külfaş ol-/külüfan ol-/külufam ol-** 'paramparça olmak, tuzbuz olmak' DS 3029 **<** ?? ※ ***Parmağınız ağzınızda kalsın. İbret alın, gülün, eğlenin, kahkahaları koyuverin de hep böyle külfaş olun emi?*** (İsmail Galib 1932b s. 3). (DS'deki anlamı bu vesileye kesinlikle uygun düşmüyor, bağlama göre ***külfaş olun*** burada 'mutlu, keyifli' anlamına o lmalı. [Editörün notu]). ※ ***"Demek, sen de çalıştın?" —"Nasıl ki kaptı kolumu, yuttu dirseğime kadar. Kemikler oldu külufam. On beş ay çektim, tam on beş ay!"*** (Orhan Kemal 1952c s. 78).

külfe, b. ***külle***.

AD. **külfet** 'ev halkı, aile' DS 3029 < Az. Tk. ***külfāt*** a.m. ADİL 1983 III, 127 < Fa. ***kulfat*** < Ar. ***kulfa*** 'trouble, vexation, inconvenience'. ※ ***Yeddi baş ġız külfetim var.*** (A. Caferoğlu 1942 s. 20).

külhan 'hamamın kendisini ve suyunu ısıtan tertibat' < Fa. ***kal̮han/kal-̮hān*** a.m. ※ ***Fülān yėrde bir ḥammām var. Anuŋ kül̮hanı yanında bir zāviye var. Var, damına cıḳ, ḳaraŋuda kimse seni görmez.*** (Ferec 855/1451 v. 240b). ※ ***Evin bir ucunda bir fırın, öbür ucunda bir külhan vardı ki, bence tıpkı bu merdiven gibi lüzumsuzdu ve elimde bir değnekle bunların soğuk küllerini karıştırırken içlerinde bir vakitler ekmek pişirildiğine veya hamam ısıtıldığına delālet eder emarelerden büsbütün başka şeyler bulup çıkarıyordum: bir at nalı, bir aşık kemiği veya bir pabuç eskisi.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1957 I, 61). ***külhan gibi yan-*** '(birisi için) yanıp tutuşmak': ※ ***Ḥerīf ḳarıya kül̮hān gibi yandı, yandı. Vuṣlat da onu ḥaḳīḳaten seviyor muydı? Kim bilir?*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 574).

külhanbey 'serseri, haylaz, çapkın' M.H. Bayrı 1934 s. 136 (bu tabirin menşeini izah eden kısa bir fıkra ile). < ***külhan*** + ***bey***. Krş. ***külhanî***. ※ ***Külhanbeylerin, cami avlularında oynadıkları adım attırmacanın acaba esamisl mi okunur? Eski omuzdaşların uzun eşek oyununun iraptan mahalli mi olurdu***? (S.M. Alus 1934 s. 333). ※ ***Ara tara, bul buluştur, parasını ver: son dakikada parmaklarının ucu adrese dokunmuşken üç astarsız külhanbeyi çıksın uyuşuk bir yağmur altında, seni tekrar ilk başladığın noktaya, sıfırın yanıbaşına iletsin?*** (A. İlhan 1963 s. 7).

külhanî 'külhanda geceleyen meskensiz, serseri; külhanbey, kabadayı, hayta' < ***külhan*** + isimden sıfat yapan ***-î*** eki, b. ***âbî*** I ⊡. ※ ***Şeh Işltdl, sevündi [vu] dėdi: "Tėz, | Vėrüŋ yọhsula altun, aḳça vu bėz!" | Ḍul ʻavrat u öksüzler u kül̮hanī | Şu vėrmekden oldı tamāmet ġanī.*** (Mesʻüd bin Aḥmed 1991 no. 662–663). ※ ***Almış pāre-yle ṣanki̮ halāyıḳ gibi beni | Ṣoḳmaḳlıḳ ister aş evine gidi kül̮hanī!*** (Vāṣıf ʻOṣmān 1257 s. 53). ※ ***Kadınlara karşı kaymakamın yüreği yufkaydı. Şu külhani ise sülün gibi kızdı; Cebraili baştan çıkarırdı.*** (K. Bilbaşar 1943i s. 18). ※ ***Ey külhanî Karagöz: İşte sana göre bir iş. Eğer bu işi becereblllrsen, hem boş durmaktan kurtulur, hem de beş on kuruş sahibi olursun.*** (M. Rona 1944g s. 16). ※ ***Bol siyah saçlı, kıvırcık ve külhanî dellkanlılar, yağlı ve kaygan bir dille, çok esmer ve çok beyaz dişli kadınlara asılıyor, İspanyollar bunlar.*** (A. İlhan 1972 s. 64).

külîçe I/AD. ***külçe*** I 'külde pişirilen çörek; 'mayasız çörek, mısır ekmeği' TS 2769, DS 3032–33 < Fa. ***kulīça*** 'a small buttered loaf' F. Steingass 1930 s. 1045 (***kulī*** 'a large cake' + ***-ça*** küçültme eki, b. ***bağçe*** ⊡.); Tietze 1964p s. 171; Ar. ve Fa. alınmalarda uzun orta ünlünün düşmesi için b. ***ağda*** ⊡; halk etimolojisi için krş. ***hergünkü küllü çörek***. ※ ***Ebü Bekir cün ol fāhlr aşları, sembüseleri, küliyceleri gördi, ensi entdl, gendüyl unıtdı.*** (Ferec 855/1451 v. 57a).

külîçe II/**külçe** II 'büyük maden parçası (özellikle altın)' < ***külîçe*** I. ※ ***Bir̮ hazīne buldılar ki ʻĀd zamānından ḳalmış gümiş nerdübānlar gibi ve külīçe altunlar gibi çıḳardılar.*** (Yāzıcı–zāde ʻAlī 2009 s. 173). ※ ***Ve nuḳra-ı külçe evānī, nuḳra ki yüz ḳanṭārdan tecāvüz eyleye.*** (Selānikī 1989 (1599) II. 585). ※ ***Çöl, İngilizlerin elindedir. Kuyular, kanallar, portatif yollar Blrüssebi, Hafir, kum üstündeki bahçeler hepsi klmblllr kaç külçe altın ve gümüş bir serap gibi söndü.*** (F.R. Atay 1938 s. 84). ***külçe kesil-/ külçe gibi yere yığıl-*** 'yorgun ve bitkin hâle gelerek yığılmak, ayakta duramayacak hâlde hareketsiz olarak yerde yatmak': ※ ***Aman sus, şimdi külçe kesileceğim! Tu utanmaz, arlanmaz çapkın, tu yüzsüz, hayasız züppe!*** (S.M. Alus 1933p s. 111). ※ ***Topaç tahtanın altından kafasını çıkarmış; şimdi de Kanarya yığılıp külçe kesilmiş.*** (a.e. s. 151). ※ ***Kambur kımıldamak istedi ama beceremedi. Bir külçe gibi yere yığılmıştı.*** (O. Hançerlioğlu 1954 s. 87).

küll/kül 'hepsi, tümü'< Ar. ***kull*** a.m. ※※

AD. **külle/kuvle/küvle/küfle/külfe/külve** 'tandırdaki ateşin yanmasını sağlayan hava deliği' DS 3028 < Fa. ***gulva*** 'tandırın ağzı' H. Eren 1999 s. 274. Krş. Kürt. ***kulfe*** 'source, ouverture en arc, oeil de resevoir' Jaba–Justi 1879 s. 340. ※ ***Kişi olmayası işe yėltenür / Ḳızar külveden bulıcaḳ yėl tenür.*** (Mesʻüd bin Aḥmed 1991 no. 3210). ※ ***Köstebek deliği gibi***

bir delik (adına külle derler) duvarın altından tandırın tabanına gelir. Tandır, yanmak için lüzumlu havayı buradan alır. Tandırın işi bitince deliğin dış taraftaki ağzına çul çaput tıkanır ki, hava gelip içerdeki ateşi soğutmasın. (M. Makal 1950 s. 58).

küllen– 'ateş geçmeye başlayınca korların üzerinde kül oluşmak' < ***kül*** I + isimden fiil yapan ***-len–*** genişlemesi, b. ***abaplan–*** ⊡. Mecazî manada: 'üstünden zaman geçmekle şiddetini kaybetmesi': ※ ***Kaynımın firari-le dedikodu biraz küllendi. Lâkin bu meş'um maceranın memûl edilmedik bir cihetten aleyhime patlak vermesi ihtimali vardı.*** (H.R. Gürpınar 1943g s. 377).

AD. **küllep**, b. ***kullep***.

Osm. **küllî** I (zarf) 'tamamıyla, büsbütün' < Ar. ***kullī*** a.m. ※ ***Şeh-zāde eyitdi: "Bularuŋ-ile yoldaş olayım, mesʾele cevābın furṣat olursa bile bileyim. Olmaz-ise küllī ol işden gelem, yoluma gidem." dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 190a). ※ ***Ṣadaḳalar vėrürdi, yetīmlere donlar, göŋlekler bağışlar-idi, ‿halḳa ṭaʿām yėdürürdi. Anuŋ gibi ḥareketde bulındı ki Yemen‿halḳı küllī anı sevdiler.*** (a.e. v. 199b). ※ ***Saʿādet güneşi sensin ki şuʿleŋ külli devletdür | Kime kim ėrişe nüruŋ ėrişür ferr-i subḥāni.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 32; bu örnekte sıfat izlenimi de vermektedir).

Osm. **küllī** II (sıfat) 'bütün, bol, şümullü' < ***küllī*** I. ※ ***Selāṭīn-i māżiye zamānlarında böyle küllī işler düşmezdi, seneden seneye bir ʿaṣā ve yā‿höd bir ḳaç ṭabaḳçe ve bir ḳaç altun inʿām buyurulurdı, ve illā bu maḳūle küllī kitāblar naḳş ėtdürmek cidden vuḳūʿ olmazdı***. ('Ālī 1979 [1581] I, 156).

küllîce 'fazlaca, dolgunca, bolca' < ***küllī*** II + ***–ce.*** b. ***anca*** I ⊡. ※ ***Zamān-ı salṭanetlerinde bu maḳūle māldārlara küllīce salġun salmaḳ ve ṭāḳ u revāḳ müzaḥrefātına isrāf u itlāfa iʾtilāfdan ise, cihād u ġazā mühimmātına muʿāvenet eṡveb u aṣvebdür dėyü kīse kīse altun ṭaleb ḳılmaḳ mirāren vāḳiʿ olmışdur.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 158).

Osm. **külliyat** 'bir yazarın çalışmalarının bütünü' < ***küll*** + Ar. çoğul, nomen abstractum collectivum (topluluk soyut adı) manasında isim yapan ***–iyat*** için b. ***abesiyat*** ⊡. ※ ***Halit Fahri, Fransız ediplerinden birçoklarının külliyatını belki devirmiştir...*** (Vâ–Nû, Akşam Gaz. 1.7.1941).

külliyet 'bütün olarak; çoğunluk' < Ar. ***kullīya*** a.m. ***Sözüŋi söyle! Küllīyet-ile vu cüzʾiyyet-ile maḳṣūduŋı diŋleyeyim.*** (Ferec 855/1451 v. 151b). ※ ***Ol bir kerre küllīyet-ile 'aṭā ėtmiş.*** ('Ālī 1587 v. 129a). ※ ***Dördüncü ordunun esas düşüncesi şu idi: Zararlı Ermeni külliyetlerini, zararsız Ermeni cüz'iyetleri haline getirmek.*** (F.R. Atay 1938 s. 81).

küllü çörek, b. ***hergünkü küllü çörek***.

AD. **küllük** 'kül ve süprüntü atılan yer, çöplük' DS 3030 < ***kül*** + ***–lük***, b. ***akçalık*** ⊡. ※ ***Bu‿huysuz küççük‿horazıŋ kendi külliginde çırpınub ötmesi Selīmeye Ḳanber Aġanıŋ ḳaba ṣaḳalı, ḳaba bıyığı ḳadar ḳaba bir lisān ile aŋladıldı.*** (Ebūbekir Ḥāzım 1326y s. 185).

(Argo) **küllüm** I 'kumarda yenilme' H. Aktunç 1990 s. 184 < ***küll/kül*** 'hepsi' kelimesi ile ilgisi var mı? ※※

(Argo) **küllüm** II 'yalan, palavra' S. Özel 1993 s. 65 < ?? krş. ***güllüm*** H. Aktunç 1990 s. 119, fakat orada verilen mana başkadır. ※ ***Baŋa da küllüm olur mu?*** (H.R. Gürpınar 1316 s. 315). ※ ***Ne ṣağlam dilenciler böyle küllümle geçiniyorlar! Biz yarım sā'at içeride ḳalmaḳ içün bu kör ṭopal oyununu oynayamaz-mıyız?*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 92). ***küllüm at-*** 'yalan söylemek, aldatmak istemek': ※ ***Enayileri ḳandırmaḳ Içün atacaḳ bir küllümüŋ yoḳ-mu?*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 91). ※ ***Bu sözleriŋ ser-ā-pā heẕeyān! Benim gibi umūr-dīde bir żābıṭa me'mūruna küllüm-mü atıyorsuŋ?*** (H.R. Gürpınar 1929m s. 239). ***küllüm yut-*** 'palavrayı yutmak, kanmak': ※ ***—"Deliḳanlı, baŋa iyi diḳḳat et! Baḳ ben ḳaç yaşındayım? Böyle küllümleri yutar-mıyım?" —"'Afv edersIŋ, baba, biz küllümcü değiliz. Küllüm naṣıl yutulur, naṣıl yutdurulur, bunu da bilmeyiz."*** (H.R. Gürpınar 1929m s. 195). (Krş. ***kül yut-*** [Editörün notu]).

külot/kilot 'don' < Fr. ***culotte*** 'kısa pantolon, şort'. ※ ***Onunla ağaç dalları kestim. Sopa ve kılıç yaptım. Ok ve yay... Yay için kilodumun lastiğini kestim. Çünkü Ormanlar Kraiıydım ben.*** (A. Yurdakul 1991 s. 134). ※ ***Çocuk hanımın külotlarını, sütyenlerini ütülerken düşünüyordu.*** (İ.Tarus 1961 s.234).

kül rengl/külrengl 'gri, boz' < ***rengi*** kelimesiyle yapılmış terkiplerde bazen terkibin sonunda olan mülkiyet eki ***renk*** kelimesine agglutine olmuştur, yapışmıştır, ms. ***kahverengi*** maddesindeki misallere bakın. Aynı durumu ***kül rengi*** terkibinde de görebiliriz: ※ ***En büyük özlemim, dileğim kaç yerinden dIlIm dIlIm bölünmemiş, gün batmamış, odada yalnız daha koyu bir külrenglIik kalmamış gibi geri oturuyorum karşısına.*** (A. Ağaoğlu 1982h s. 125).

AD. **külte/kelete** II 'küçük miktar, bir avuç dolusu, bir demet' DS 2730–31, 3031 < Ar. ***kulta*** a.m. Tietze 1958 no. 197, fakat H. Eren 1999 s. 273'te bu etimolojiyi reddeder.

kültür 'bir topluluğun düşünce ve sanat varlıklarının tümü' < Fr. ***culture*** a.m. [Lat. ***cultura*** 'toprağı işlemek']. ※ ***Bir zamanın Zeus altarı ... gibi o kültürün eserleri kazılıp kazılıp Memaliki Osmaniyeden götürüldü.*** (Halikarnas Balıkçısı 1954a s. 12). ※ ***Levanten daima iki dünya, iki kültür arasında kalan, kâh bir tarafa, kâh öte tarafa çekilen, her an adapte olabilmek için bir gayret gösteren, köklerinden kopmamak için direnen biridir.*** (A. Özakın 1982 s. 136). 'gerekli bilgileri edinerek doğru değerlendirme yeteneğini geliştirmiş olma durumu': ※ ***Kültürsüzler, eğlence merkezlerinden, lüks mağazalarından, şık ve güzel kadınlarından ötürü Paris'e ayılıp bayıirlar.*** (M. Urgan 2000 s. 131).

AD. **kül türab ol-** 'kul kurban olmak' < ***kül*** ve ***türab.*** ※ ***Gerili serili ġassıŋ şindIkI gelInner. Ne Iş bIlIyler, ne aş. Biz ġaynanamızıŋ urġu sura kül türab olurduḳ.*** (Ö.A. Aksoy 1945 I, 342).

kül ufak 'çok ufak parçalara ayrılmış' < ***kül*** ve ***ufak*** (bir sıfatın manası, önüne konan nominativus (yalın durum) hâlinde isimle kuvvetlendirilmesi için b. ***apakçıl*** ⊡). ※ ***Sen de dikkat et, hayatın girdabına kapılmaktan sakın, çünkü zayıfsın, kül ufak olursun!*** (Aka Gündüz 1930 s. 53). ※ ***Dilim damağım kurudu ona intizar etmekten. Ona ettiğim intizarları şu köşe taşına etseydim, taş kül ufak olurdu!*** (Orhan Kemal 1949b s. 109). ※ ***Kurşunu baldırdan yemişim. Şu bacağın kemikleri kül-ufak olmuş, yeğen, kemikler bitmiş.*** (Kemal Tahir 1957r s. 126). Krş. ***un ufak***.

AD. **külufam ol–**, b. ***külfaş ol–***.

külüb, b. ***klüb***.

AD. **külüfan ol–**, b. ***külfaş ol–***.

külüg 'hızlı, çabuk' < Mo. ***külük*** a.m. Tezcan 2002 s. 75. ※ ***At ayağı külüg, ozan dili çevük olur.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 145).

AD. **külük** 'külde pişirilen yağlı yufka ekmeği' DS 3032 < Erm. ***klik/kilik*** 'small round flat bread' R. Dankoff 1995 no. 351, krş. AD. gilik / kilik; varyantların bâzıları ***kulik*** kelimesine ait olabilir. ※※

AD. **külül/külür** I 'burçak bitkisi ve tanesi' DS 3032–33, K. Emiroğlu 1989 s. 168 < Erm. ***glul*** 'type of chickpea' R. Dankoff 1995 no. 105. ※※

külümbe/kölümbe 'haşlanmış buğdaydan yapılan bir yemek' R. Dankoff 1991 s. 51 < Yun. ***κόλλυβα*** (kóliva) A. Tietze 1955 no. 134. ※※

Osm. **külünçül/künçül** 'küçülmüş ve kuruyup buruşmuş' R. Dankoff 1991 s. 51, krş. Fa. ***kuncul*** 'anything contracted or shrunk up, wrinkled; the hand or foot with the finger or toes contracted' F. Steingass 1930 s. 1053. ※ ***Ve‿hamasīnüŋ bed havālarından elli gün ṣāḥib-i ṭabīʿat olan kimesneler ehillerinüŋ yanına varub cimāʿ ėtmezler. Zīrā cümle vücüd ol günlerde süst-endām ve menīde ḳuvvet yoḳdur. Eger ṣabr ėtmeyüb cimāʿ ėderse, evlādları gülnücül ve güncül ve aʿmā ve nīm-endām ṭopal köpal olur.*** (Evliyā Çelebi 1938 X, 516).

külüng/külünk 'taşları parçalamakta kullanılan sivri uçlu demir alet' TS 2769–70 < Fa. ***kulung*** 'pick–axe' F. Steingass 1930 s. 1044. ※ ***Ol ḍaş olmış göŋüllere uram ʿışḳuŋ külüngini.*** (Eşrefoğlı Rūmī 1286 s. 29). ※ ***Buzları külüng-ile uvatdılar, | Yol ėdübenin gemiye gitdiler.*** (Enverī 1928 s. 47).

AD. **külür** I, b. ***külül***.

AD. **külür** II/**kölür** 'çörek; mısır unundan yapılmış çörek' DS 2955, 3032–33 < Yun. ***κουλλούρι/κολλούρι*** (kulúri/kolúri) a.m. A. Tietze 1955 no. 150. ※※

külüp, b. ***klüb***.

külüstür 'değersiz; çirkin, yaşlanıp çirkinleşmiş; eski, bozuk, kırık dökük, sürekli arıza yapan' H. Aktunç 1990 s. 184–185 < ?? ※ ***Ulan, bu meret konyaktan daha enayi zıkkım be! Rakı diye göklere çıkardığınız bu külüstür mü yahu?*** (S.M. Alus 1934 s. 320).

külve, b. ***külle***.

kül yut– 'aldanmak, kanmak' < Fa. ***göl‿hʷurdan*** 'to be cheated, tricked' (***gōl*** 'fraud, deceit' ve‿***hʷurdan*** 'to eat') tabirinden halk etimolojisi ve calque (ödünçleme çeviri). ※ ***Oğlan kül yutmuyor. Aldırmadı. Resimlerin üstünden de kalkmadı.*** (M.Ş. Esendal 1934 s. 83). ※ ***Zaman içinde benimle alay edecek herkese karşı böyle muzip, hınzır, sözümona külyutmaz bir kimlik geliştirdim galiba.*** (A. Ağaoğlu 1985 s. 46). (Krş. ***küllüm yut–***. [Editörün notu]).

kül yuttur– 'aldatmak, kandırmak' < ***kül yut–*** tabirinin causativum (ettirgenlik) hâli. ※ ***"Sizden aldığım iki yüz lira benim bir aylık masrafıma yetişmez. Kumar dalgası benim hergünkü işimdir."*** —"***O halde bunu bana söylemekte maksadın ne?" —"Bana kül yutturdular".*** (R.C. Ulunay 1941 s. 232.

kümbed/kümbet I, b. ***künbed***.

(Argo) **kümbet** II 'kalçalar, kıç' M. Mikhaïlov 1930 s. 35, H. Aktunç 1990 s. 184 < ***kümbet*** I. ※※

AD. **küme** I, b. ***köme***.

küme II 'yığın' < Ar. ***küma*** a.m. H. Eren 1999 s. 274. ※※

küme III 'avcıların avlanırken kullandıkları veya harmanda çalışanların barındıkları küçük kulübe ya da sığınak' ZTS 129 < ***küme*** II (?).

kümeç I , b. ***gömeç*** I.

kümeç II, b. ***gömeç*** III.

kümele/gümele 'avcı kulübesi; bekçi kulübesi' H. Eren 1999 s. 166 < ?? Krş. ***kümültü*** ve ***küme*** III. ※※

kümes 'tavuk ve başka kanatlı ev hayvanlarının barınağı' Meninski 1680 III, 4093 < Yun. ***κουμάσι*** (kumási) a.m. ※ ***Öyleden ṣoŋra evine geldi. Gördi kim uğru köpek, ylge dana evini birbirine ḳatmış, tavuk kümesine, sığır damına dönmüş.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 3). ※ ***Bekirl hıçkırık tutardı bazan. Büyükana "Söyle yumurcak," derdi, "yumurta aşırmışsın gene kümesten!"*** (Reşat Enis 1957 s. 189). ※ ***Karpuz tarlasını aşarak kümese gittik. Bir horuz döğüşü yaptırıp dinlendik.*** (M. Makal 1959 s. 52)

kümeyt 'kula, kır ile kırmızı arası bir renkte olan at; koyu kırmızı renkli şarap' < Ar. ***kumayt*** a.m. ※ ***Yani nice tülü at ola ki hünerli ola, nice tülü at ola hünersiz ola. Pes bilmiş ol ki kümeyt hurmayl doru attır ki eyidir.*** (Mercimek Ahmet 1944 s. 192).

kümpür, b. ***komplr***.

küml, b. ***komi*** I.

kümre, b. ***korml***.

AD. **kümük/gümük** 'küçük, kısa boylu, bodur, basık burunlu; ucu küt, künt' DS 2223, 3035 < ?? ※ ***Ocaktan kümük ırbığı aldı. Kapının sürgüsünü çekti. Açtı. Dışarı çıktı.*** (F. Baykurt 1961k s. 124).

AD. **kümül**, b. ***kumul***.

kümültü 'kırlarda, ormanlarda çerden çöpten yapılmış bekçi ya da avcı kulübesi' TüS < ?? Krş. ***kümele*** ve küme III. ※※

AD. **künar/küner/koynara** 'çam fıstığı' DS 3036, 3037 < Yun. ***κουκουνάρι*** (kukunári) a.m. Tietze 1962 no. 323 veya ***κωναρι*** (könári) a.m. Ch. Symeonidis 1873 no. 113. Krş. ***kuknār.*** ※※

künbed/kümbed/kümbet/günbed I 'kubbe, yarım küre şeklinde yapı damı; böyle damı olan bina' < Fa. ***gunbad*** a.m. ※ ***Āb-gündur günbed-i devvār rengi bllmezem | Ya muḥīṭ olmuş gözümden günbed-i devvāre ṣu.*** (Fużūlī, K. Akyüz 1958 s. 23). ※ ***Basat künbed içine girdi. Gördl kim altun aḳça yığılmış, baḳarak kendüzün unutdı.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 111). ※ ***Bu ayna burada kümbet gibi duruyor.*** (L. Bonelli 1902 s. 64).

Osm. **künbuş** 'at çulu' < Ar. ***kanbüş*** 'voile pour couvrir la figure' R. Dozy 1927 II, 491–492 < Fa. ****kun-püş*** 'kıçı örten', b. ***ahenpüş*** ⊡. ※ ***Gördi,***

bir͜ hāṣ ḳatır, muġraḳ eyerlü. zer-keş kün-büşlu, çekilmiş ḍurur. (Ferec 855/1451 v. 122a-b).

Osm. **künc** ‘köşe, bucak’ < Fa. ***kunc*** a.m. ※ ***Pādişāhlıġı anuŋ dest-i taṣarrufında ḳodı. Gendüsi künc-i ʿuzletde münzevī oldı.*** (Ferec 855/1451 v. 46a). ※ ***Ḥużūr u ḫalvetüŋ künci ṭarab esbābınuŋ genci, | Semāʿ u ẕikrüŋ*** (metinde***: ẕevḳüŋ***) ***ol cemʿi ṣaf vu ʿişretüŋ kānı [oldı].*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 32).

künci, b. ***küncüt***.

AD. **küncüt/künci/künce/küncü/güncü/küncid** ‘susam tanesi, susam’ DS 2225, 3036, K. Emiroğlu 1989 s. 168, A. Püsküllüoğlu 1974 s. 61 < Fa. ***kuncīd*** a.m.; ayrıca b. H. Eren 1999 s. 274. ※ ***İki delikanlı, pekmezli küncü helvasına tavla oynuyordu.*** (Reşat Enis 1944 s. 257). ***küncü göneni*** (nasılsın sorusuna cevap) ‘şöyle böyle, iç güveyisinden hâllice’: ※ ***“Buyur Mehmet Ağa! Nasılsın bakalım?” —“Küncü göneni, Dayı...” Osman Dayı burada rutubete gönen, susama küncü denildiğini öğrenmişti. Küncü göneni: Yâni susamı bitirecek derecede rutubet. İnce kabuklu susamı toprağın altında bitirivermek için bir damlacık rutubet bile kâfi. Boyalısakal “Ölümle dirim arasında yuvarlanıyorum, sözüm ona yaşıyoruz!” demek istiyor.*** (Reşat Enis 1944 s. 13-14). ※ ***Deveci Halil: “E, dedi, ne var ne yok bakalım?” —“Sağlığın vallah kardaş...” —“Keyifler gıcır mı?” —“E, küncü göneni...”*** (Orhan Kemal 1952c s. 53). ***küncüden ufağı*** ‘bir susam danesinden ufak olan, en ufak olan şey (veya çocuk ??)’: ※ ***Anasına, ölmüş avradına, çoluğuna çocuğuna, küncüden ufağına söğen Gerdanlı Ömer’i bile affeder, hatta canciğer olabilirdi.*** (Orhan Kemal 1951s s. 56). ※ ***Zeynel, yalancının anasına, avradına, kız bacısına, beşikteki zürriyetine, küncüden ufağına uzun uzun söğdü.*** (Orhan Kemal 1954b s. 203).

künçül, b. ***külünçül***.

künd, b. ***kunt***.

AD. **künde** I ‘sürekli, her zaman’ DS 3037 < ?? ※ ***Bah̯ir ki, öle bu Perişan Tüccar bunu gördügü kimi bu ġızın peşine düşir. Bu zannedir ki herifdir. Künde dâvet edir, gezir dolanır.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 390).

künde II (güreş tabirlerinden) ‘ellerini rakibinin apış arasında kilitleme’ H. Bic 1944 s. 45 < Fa. ***kondā*** ‘tahtadan ayak bağı; güreş tabiri’ Yu.A. Rubinçik 1970 II, 360. ***künde at***- ‘rakibini künde durumuna getirmek’. ※※ ***kündeden at-*** (mecazî manada) ‘yenmek, püskürtmek, savuşturmak’: ※ ***Yüz kündeden atılacağımı bilsem durmam. Onun gazabına mazhar olup ta bir ân rahat yaşamam, ya ölür, helâk olurum, ya gönlünü gene alırım.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933ia s. 86). ※ ***Ben işi peresesine getirip onları bir kündeden atacağım ki!*** (Musahipzade Celal 1936mh s. 11). ※ ***Fırka reisinin softalığını yüksek makamlara duyurmak suretiyle onu kündeden atabileceğini düşünüyordu, belki de.*** (Reşat Enis 1944 s. 54). ※ ***Rüştü Paşa bu suretle bir hafta içinde azle uğramasından ve hassaten kündeden atlatılmasından dolayı ziyadece müteessir oldu.*** (M.Z. Pakalın 1946t s. 177). ***kündeye gel-*** ‘zor duruma düşmek’: ※ ***Öyle korkunç bir kündeye gelmişlerdi ki “Pes!” demekten başka çare yoktu.*** (ʿÖmer Seyfeddīn 1943 s. 96). ***kündeye getir-*** ‘yenmek, alt etmek’: ※ ***Ben bir kaymakamdım, geçen yıla kadar. Mel’un mütegallibe menfî zekâsile***

beni bile kündeye getirdi ve öyle bir sırt üstü yere vurdu ki! (Reşat Enis 1945 s. 182).

künde III 'doğan kuşunun ayaklarına bağlanan kayış; ava alışkın doğanın üzerinde oturduğu ağaç; suçluların ayaklarına bağlanan demir halka, köstek' TS 2770, H. Eren 1999 s. 274, R. Dankoff 1991 s. 51 < Fa. ***kondä*** 'tahtadan ayak bağı' Yu.A. Rubinçik 1970 II, 360.

künde IV, b. ***kunt*** III.

kündebaz 'hilekâr, sahtekâr' < ***künde*** II + ***–bāz*** 'oynayan', Fa. ***–baz*** unsuru için b. ***ateşbaz*** ⊡. ※ ***Çavuş nāmına bir alay yolpaz, bir bölük leffāf–ı künde–baz, arḳaları bütüni azdan az, eski püski ḳaftānları mümtāz, ya'nī-kl derme çatma fırḳasınuŋ 'ases u muḥẓlr bölüginden şānlusı ḳatı nādir u behre–perdāz göründi.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 150). ※ ***Huṣūṣa künde–bāz u ḳallāş Yehūdīler eline düşüp ḳırmaġ–ıla tüccār–ı bāzār anı bi'l–külliye naẓardan saldı.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 183).

kündel– 'küntleşmek, körleşmek' TS 2771 < Fa. ***künd*** + ***–el–*** b. ***alal–*** ⊡. ※ ***Çü 'ömr āḫlrl hayr ola klşlnüŋ | Gider tėz kündeldügi dişinüŋ.*** (Mes'üd bin Aḥmed 1991 no. 5053).

kündü 'ağacın ortasındaki kav gibi yumuşak madde' TS 2771< ??.

kündür 'tedavi amacıyla kullanılan bir ağaç özü' < Fa. ***kundur*** a.m. < Ar. ***kandar*** F. Steingass 1930 s. 1053–54. ※※

AD. **künefe** 'tel kadayıf' DS 3037 < Ar. ***kunāfa, kināfa*** vs. a.m. Tietze 1958 no. 202. ※ ***Hatay'da şehirde okuntu âdeti yoktur. Yalnız oğlanın en yakın akrabaları ve arkadaşları düğün gecesi verilecek yemek ziyafeti için bir tepsi baklava veya künefe oğlan evine gönderirler.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 63).

küner, b. ***künar***.

AD. **künet** 'asılsız, boş şey' DS 3037 < ?? ※ ***Beş para etmez, gündelik Itiyadlarının esiri, evde kalmış bir küçük memurum halbuki. Herşeyden sorumluyum, yalnız boktan künet iç hesaplarımı düşündüğüm için dalma kaytarıyorum.*** (A. İlhan 1964 II, 45).

kün fe–yekûn/künfeyekûn '(Yaratan:) "Ol!" (der, ve yaratılan) oluverir'. ※ ***AZARYA —"Eyvah, hayırsız evlât! Beni kül edeceksin, salla patı! Aman künfeyekûn oldum, aman!"*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 104).

künge 'süprüntü, çöp' H. Eren 1999 s. 275 < ??. ※※

küngülde–/küngürde– 'uyuklamak' DS 3038–39 < ??. ※※

küngülen– 'kamaşmak' TS 2771 < ??. ※※

küngür 'baca' ZTS 129 < ??. ※※

küngürde– 'elden ayaktan düşmek' < ekspresif (kuvvetlendirici, açık ve net olarak gösterici) fiillerden. ※ ***Üstüne üstelik damar sertliği de yapışmamış mı zavallının yakasına? İkide bir başı döner, gözleri kararır. Bu kış geçirdiği krizden sonra büsbütün de küngürdedi. Kendi işini kendi göremez oldu.*** (H. Taner 1954 s. 67). (Halk ağzında ***höngürde–*** telaffuzu da yaygındır. [Editörün notu]).

küngüre 'düşmandan korunmak için yapılan engel, siper' < Fa. ***kungura*** 'a niched battlement' F. Steingass 1930 s. 1056. ※※

küngürle–/künkürle– ‘uyuklamak’ DS 3038 < ekspresif (kuvvetlendirici, açık ve net olarak gösterici) fiillerden. ※ ***Maḫmüre pederini ṣalona götürdü. Ḳoltuḳlusu üzerinde i̮htiyār küngürleyinceye ḳadar ḳızı oŋa bir ḳaç yapraḳ kitāb oḳur. Bu ḳırā᾽at Ṣabrī Beğe ninni gibi gelir, gözleri ḳapanır, boynu öŋüne düşer,‿horuldamaya başlar.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 283). ※ ***Tütün tiryakisidir. Yemekten sonra oturduğu koltukta künkürlerken sordu: “Nebile kurtuldu mu?”*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 13).

künh ‘esas, cevher’ ※ ‘Ālī Mevā‘idü n-nefā’is s. 225.

künk I ve II, b. ***güng*** I ve II.

künkürle–, b. ***küngürle–***.

künt, b. ***kunt*** III.

Osm. **künuz** ‘defineler’ < Ar. ***kunūz*** a.m. (***kanz*** kelimesinin çoğulu). ※ ***Luṭ-fuŋdan derdümüze dermān, senden bize in‘ām u iḥsān olur–ise ve melül olmassaŋuz, bu rümüzuŋ künüzını beyān ėdeyim ve bu maḳām yapılduğından maḳṣūd ne–yidügini ‘ayān ėdeyim.*** (Ferec 855/1451 v. 28b).

künye I ‘bir kimsenin adı, soyadı, ülkesi, doğumu gibi şahsi kimlik bilgilerini gösteren kayıt’ < Ar. ***kunya*** ‘lâkap’ (/***knw***/ kökünden). ※ ***Gün oldu | Künyem okundu, | Askere gittim.*** (F. Erdinç 1956 s. 39).

(Argo) **künye** II ‘insanın süs olarak üzerinde taşıdığı kıymetli eşya (altın, mücevherat)’ < ***künye*** I. ※ ***Gıli’nin gözü fırıldak gibi dönmüştü. Ve sustalı durmak bilmiyordu. Gıli pezoyu süzgeç haline sokup kurbanın altın künyesini ve çıbanlarını alarak, Orso’nun kahveye doğru ceylân gibi koşturdu.*** (M. Kaçan 1991 s. 104). ※ ***Tilki, parmaklarında altın çıbanlar, sağlam bileğinde pırlantalı bir künye, bedeninde parıldayan takım elbise; kısacası az zamanda çok çalışarak façayı düzmüştü.*** (a.e. s. 125).

küp I ve II, b. ***küb*** I ve II.

küpe b.m. (kulak süsü) < ETk. ***küpe*** a.m. Clauson 1972 s. 687. ※ ***Ruḫām–ı mülevvenden ḥavżlar, birkeler işletdi ve altun küpelü balıḳlar içine saldı,*** (Ferec 855/1451 v. 91b). ***küpelen–*** ‘küpe gibi kulağa yerleştirilmek’: ※ ***Kızların kaderi daha göbekleri kesilmeden yazılır çızılır da, adları konmadan küpelenirmiş kulaklarına.*** (F. Baykurt 1971t s. 99).

küpeşte I (gemicilik terimlerinden) ‘borda kaplamalarının güverteden yukarı kalan bölümleri’ < Yun. ***κουπαστή*** (kupastí) Kahane–Tietze 1958 no. 792. ※ ***Ancaḳ küpeşteleri ḳamış sazlı‿hurde gemileri ve‿hurde muşḳat ṭopları vardır.*** (R. Dankoff 1991 s. 51). ※ ***Biraz sonra Mehlika ile sevgilisi güvertede görüldüler. Yine kol kola ve mütebessimdiler. Onlar küpeşteye yaslanınca Sudi de, görünmemek için, kalabalığa sokuldukça sokuldu.*** (E.N. Gökşen 1952 s. 30).

(Argo) **küpeşte** II ‘(güzellik ifadesi olarak) büyük kıçlı’ F. Steinherr 1932 s. 191 < ***küpeşte*** I. Krş. ***kümbet*** II. ※※

küp küp ‘küt küt, güm güm’ TS 2773 < ses taklidi kelimerlerden. ※※

küpleği ‘Balta ya da çapa demir başlığının delik kısmını genişletmek amacıyla kullanılan çelik araç; balta, keser, kazma gibi araçların sap deliği’ ZTS 129, TüS < ??.

küplere bin- 'çok öfkelenmek' < ***küb/küp*** ve ***bin-***. ※ ***Baktım ki surat ekşitiyor, küplere biniyor —o da tasamın on beşi.*** (S.M. Alus 1933p s. 219). ※ ***Tayfa Alsancak'ı daha fazla sıkıştırınca, herif küplere bindi: "Sefere çıkmadan sizlere etekler dolusu para verdim. Gittiniz, meyhanede, kerhanede ötede beride çarçur ettiniz. Cehenneme gitsin Bekir Dayı!" diye bağırdı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 199).

küplü 'çok içki içen, ayyaş; meyhane; rakısı bol olan ucuz meyhane' H. Aktunç 1990 s. 184–85, F. Develi 1959 s. 113 < ***küb/küp*** II + ***-lü,*** b. ***atlu*** ⊡. ※ ***Gelinciğim kulak ver. Benden sana ferah ferah izin. Küplü olacak değilsin ya, ilâç makamına içeceksin.*** (S.M. Alus 1934 s. 112). ※ ***Bakırköylü beni küplülerden sanmasın diye, ne dersin hemen rakı bile içmiyordum. Bir iki tek parlatıyor, arkadaşlara: "Midem berbat, fazla gitmiyeceğim!" diyorum.*** (S.M. Alus 1944 s. 33).

küpültü/küpürdü 'patırtı, gümbürtü' TS 2773 < ses taklidi kelimelerden. ※※

AD. **küpren/kürben** 'gübre' DS 3023, 3042, 3043 < Yun. ***κόπρανο*** (kóprano) a.m. Tietze 1955 no. 144. ※※

AD. **kür** 'böğürtlen' DS 3042 < ?? ※ ***Adamın biri Hacdan geliyormuş. Köyüne yaklaşırken yolunun kıyısında küçük bir kürün yandığını, ortasında da alevler arasında bir yılanın cıkladığını görmüş.*** (Y.Z. Demircioğlu 1934 s. 92). ※ ***"Kendimi göstermemek için, yattığım dikenlerin içinde kıpırdayamadım. Kür ormanının alt başında oturuyorlardı." Baba, oğlunun yüzüne baktı, çocuğun her tarafı dikenlerden çizilmiş, kan revan içinde idi.*** (S. Kocagöz 1949 III, sayı 24–25 s. 49).

kürlük 'sıklık, gürlük' K. Emiroğlu 1989 s. 169 < ***gür*** + ***-lük***. ※※

küran/küren 'al donlu at; doru at' DS 3044, TS 2774 < Mo. ***küren/küreŋ*** 'koyu kahverengi' G. Doerfer 1967 I, no. 328. ※※

AD. **kürbe**, b. ***külbe*** II.

kürben, b. ***küpren***.

Kürd/Kürt 'Anadolu, İran ve Arap ülkelerinde yaşayan ve İranî bir dil konuşan halk'. ※ ***Bī-ṭaraflıḳ ṣıfatına muġāyır olmasa Ḳırım muḥārebesi zamānında Kürdistāndan gelmiş olan Kürt atlısının sergerdesi Ḳara Faṭma'yı bu amazonlara ceneral olmaḳ üzere teklīf ėderdik.*** (Teodor Kasab, YTEA 1978 [1870] II, 691). ※ ***Baba, gittin de beni elin Kürdüne tardına verdin. Söz anlamıyor, bilmiyor. Ben şaka ediyorum, o etmiyor, üç tane de dişimi kırdı.*** (S. Sakaoğlu 1973 s. 376).

kürdan I b.m. (dişleri temizlemek için kullanılan çöpçük) < Fr. ***cure-dent*** a.m. ※※

(Argo) **kürdan** II 'çocuğun penisi; küçük erkeklik organı; az yetersiz' H. Aktunç 1990 s. 185 < ***kürdan*** I. ※※

kürde I 'dışı basma, içi pamuklu kadın ceketi' DS 3043, ZTS 130, TS 2774–75 < Kürt. ***kurdī*** 'jupe fourrée' Jaba–Justi 1879 s. 329 < Fa. ***kürdī/kürdīn*** 'a woollen garment' F. Steingass 1930 s. 1060. ※※

Osm. **kürde** II 'şiş gibi bir çeşit ince kılıç' TS 2774–75, Meninski 1680 III, 4062, R. Dankoff 1991 s. 51 < krş. Tietze 1977 no. 98 (şüpheli). ※ ***Bir***

mertebe ceng oldı kim, baş ayaḳ, parmaḳ tırnak, balta nacaḳ, oḳ mızraḳ, kürde yaraḳ, şaḥn-ı meydānda neccār yonġası meşābesinde dökülüb ḳan gövdeyi götürdi. (Gazavat–ı Sultān Murād 1978 s. 65). ※ ***Ve sāyir yat u yaraḳ, ḥarba ve ṭarda ve envāʿ-ı tīġlar ve meçler ve kürdeler her güşede ve her yėrde iḥżār ėdüb...*** (A. Bombaci 1946 s. 198).

kürdegi 'eteği ve kolları kısa mintan' TS 2775 < ??. ※※

kürdi 'Doğu musikisinde bir makam adı' K. Uz 1964 s. 39 < ***Kürd*** + ***–î*** mensubiyet eki, b. ***Abbasî*** ⊡. ※ ***Hicazkâri kürdiler, acem aşiranlar, nihaventler filân falan ... birbirini takib ediyordu.*** (B.S. Kunt 1948 s. 65).

kürdi–/kürdük– '(dişi hayvan) erkek istemek' TS 2775 < ??. ※※

Kürdistan 'Kürtlerin çoğunlukta olduğu yerler < ***Kürd*** + yer isimler yapan ***–istan*** eki, b. ***Acemistan*** ⊡. ※ ***Bī-ṭarafliḳ şıfatına muġāyır olmasa Ḳırım muḥārebesi zamānında Kürdistāndan gelmiş olan Kürt atlısının sergerdesi Ḳara Faṭma'yı bu amazonlara ceneral olmaḳ üzere teklīf ėderdik.*** (Teodor Kasab, YTEA 1978 [1870] II, 691).

kürdügü/kürdüğü/kürdigi 'yün eğirme aleti, iğ' TS 2776, DS 3043 < ??. ※※

küre I, b. ***güre*** I.

AD. **küre** II/**köre I** 'demirci dükkânı; maden ocağı (?), demirci ocağı; üstü açık ocak' DS 3043, TS 2776, ZTS 130 < Fa. ***küra*** 'demirci ocağı; demirci dükkânı'. ※ ***Vilāyetini żabṭ ėtdi, baḳır küresin daḥı işletdi.*** (F. Giese 1929 s. 93). ※ ***Demirci dükkânı da kasabaya giren anayolun solunda, yâni deniz geçesindeydi. Köresinden, bacasından top top kıvılcımlar fışkırıyordu geceye gündüze, çelik mavisi şakırdayarak.*** (Yaşar Kemal 1976 s. 12). ※ ***Gün kavuştu, karanlık çöktü, ateşböcekleri, bir demirci köresinden sağılır gibi yöreye fışkırarak sağıldılar.*** (Yaşar Kemal 1992 s. 173).

küre III, b. ***kürre*** I.

(Argo) **küre** IV '(kadında) göğüs, kalça' H. Aktunç 1990 s. 185 < ***küre*** III. ※※

küre– I, b. ***küver–***.

küre– II/**kürü–** 'kürekle uzaklaştırmak' DS 3048, TS 2777, Meninski 1680 III, 4067 < ETk. ***küre–*** a.m. Clauson 1972 s. 737. ※ ***... ḳarlı dağları kürüyüp yolları taṭhīr edüp...*** (R. Dankoff 1991 s. 51) ※ ***Bulut sıyrılmış, Yamörene güneş vurmuştu. Karılar damların karını kürüyorlardı.*** (Kemal Tahir 1957k s. 311). ※ ***Her kış, damın üstündeki karı kürümek, toprağını yuvakla sıkıştırmak lâzım.*** (Cevdet Kudret 1958 s. 163 ※ Çıkardığı toprağı çukura küredi. (F. Baykurt 1967k s. 59). ※ ***Sen otur burda da, ben ahırı kürüyüp geleyim.*** (F. Baykurt 1971t s. 143).

AD. **kürebi**, b. ***körep***.

küreci 'demirci' < ***küre*** (< Fa. ***kura/küra*** 'demirci ocağı' Tietze 1969 no. 79.) + ***–ci***, b. ***akşamcı***. ※ ***Yağcı ve küreci raʿiyet ḳısmındandır.*** (Ö.L. Barkan 1943 [977/1569] s. 278). krş. AD. ***kure*** ve ***küre*** II/***köre***.

kürek 'karı ve toprağı yığmaya yarayan alet; kayığı hareket ettirmeye yarayan uzun ağaç; AD. 'kazandaki yiyeceği karıştırmaya yarayan büyük tahta kepçe' < ETk. ***kürgek*** a.m. Clauson 1972 s. 742–743. ※ ***Sabah***

olduğunda tavalarda pekmezler kaynıyordu. Kadınlar, ellerinde "kürek", habire savuruyorlar, köpük alıyorlardı. (F. Baykurt 1967k s. 382). ***kürek çek-/çal-*** 'kayığı küreklerle yürütmek' Meninski 1680 III, 4063, TS 2776: ※ ***Yā Muḥammed! dėyü çekerler kürek, | Ėrdi paşanuŋ gemisi tīzrek.*** (Enverī 1928 s. 21). ※ ***Gemiye kürek çaldık, gemi tiz gitti.*** (TS 2776). ***kürek kadar (dil)*** 'küstah, saygısız': ※ ***KOMŞU HANIM —"Ya zamane gençleri?" MEBRURE HANIM —"Nah böyle kürek kadar dil, sözüne söz, payına pay; sen sen, ben ben! Bu dik kafalılığın karşısında ana baba nasihatı kaç para eder?"*** (H.R. Gürpınar 1933ke s. 5). ***kürek kürek*** 'çok miktarda, yığınla'. ※ ***Allāh Allāh! İlk erkeğine (!) "beğim" demeğe utanmıyor-musuŋ? Seni bıraḳdığı daḳīḳadan I'tlbāren o seniŋ içün ėl oldu! Daha dün kendisine kürek kürek pāy veriyorduŋ! Bu gün ḳıymeti-mi artdı?*** (H.R. Gürpınar 1927mu s. 7–8). ※ ***Benim kedi lakırdı anlar. İnsana kürek kürek pay verir. Ah, o ne edebsiz tekirdir!*** (H.R. Gürpınar 1939 s. 156). ※ ***Bu kıza verdiğim emek! Ne olacağı daha o zamandan belli idi. Tıpkı rahmetli kaynanam! İnat, Çerkes damarı. Nuh der, peygamber demez. Hanımı büyüttük, şimdi bakalım ne mürüvvetlerini göreceğiz. Tutumunu hiç beğenmiyorum ya... Bu yaşta kürek kürek pay!*** (M.Ş. Esendal 1958 II, 23). ***küreğe sal-*** 'kadırgada kürek cezasına çarptırmak' Meninski 1680 III, 4063. ※※

AD. **küreken** 'damat, güvey' DS 3044 < Mo. ***küreken*** 'damat' G. Doerfer 1963 I, no. 340, krş. U. Bläsing 1995k s. 178, yayılış için b. C. Schönig 2000 s.130. ※※

kürele- 'kürekle atmak, kürümek' < ***küre-*** + ***-ele-*** iterativum (tekrarlama) genişlemesi, b. ***avkala-*** ⊡. ※ ***Evin arabalık kapısı önünde, başındakl beyaz yemeninin altından kaiın belikleri görünen Güllü değil miydi? O, ta kendisil Kar küreliyordu.*** (F. Erdinç 1973 s. 92).

Osm. **kürema** 'kerimler, cömertler' < Ar. ***kuramā*** a.m. (***karīm*** kelimesinin çoğulu). ※ ***Halāyıḳ bu ḥālden 'ibret ḍutdılar, Ḥātim-i Ṭāy revānına ve cümle küremā*** (metinde ***keremā) revānına s̱enā gönderdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 234a).

AD. **kürem kürem** 'yığın yığın, küme küme' DS 3044 < ?? ※ ***Derken efendim, kalabalık gittikçe arttı. Meğersem, taa öte kasabadan bir çok köylerden kürem kürem gelmiş millet. Kaymakamın cipi gece bütün köyleri dolaşmış, "Halk bayramı var yarın, gelmelisiniz," diye haber bırakmışlar.*** (M. Makal 1965 s. 111). ※ ***On üç yaşında bir kız için kalkıp gittin, kürem kürem candarma getirdin, köyün içini cahazlarlan donattın, bize hiç maytap gelmiyor!*** (F. Baykurt 1971t s. 298).

küren, b. ***küran***.

küren çat- 'müdafaa amacıyla (arabaları) daire şeklinde yerleştirmek' < Mo. (Batı-Orta-Moğolca) ***kürȫn*** 'arabaların bir daire oluşturacak şekilde yerleştirilmesiyle oluşturulan savunma sistemi' G. Doerfer 1963, no 341 +ve Tk. ***çat-***. ※※

kürevi 'küresel, küre gibi, toparlak' < ***küre*** III + ***-vî*** eki, b. ***abidevî*** ⊡. ※※

Osm. **küreyş/küreyşî** 'kadın gömleği ve peçe yapımında kullanılan şeffaf, ince ipekli bir kumaş türü' < Ar. ***kurayş*** a.m. R. Dozy 1927 II, 456–457. ※ ***Mıṣrīye 'avratlaruŋ gün-ā-gün kisveleri olub: Rūmīye 'arvatlar***

ak̜ zārlar ve siyāh peçeler ile vaż' u uslūbları nāzükāne, 'Arab 'avratları başlarına mücevher sark̜ılar sarub ḫabere nāmındaki küreyşī üslūbdan͜ ḫāric evżāları tāzīyāne... ('Ālī 1975 [1599], 115–116).

kürfüs/kürfüz, b. ***korfus***.

Kürfüz Adası 'Korfu adası' < ***korfos/kürfüz*** 'gulf' ve ***ada.*** Kahane–Tietze 1958 no. 791 footnote.

kürinc/kürüç/gürinç 'etli, tavlı (hayvanlar için), rahatsız' DS 3047< ?? ※ ***Nite-ki k̜oçi ile düz yollara gitmek gendüyi rāḥat ve ḥużūr uyhusına varub istirāḥat ėtmekdür, be-şarṭ-ı ān ki gürinç ve küre bārgirler olmaya.*** ('Ālī 1956 [1586–87] s. 158). ※ ***Mebādā bir ṭarafdan gendüler ṭab dėyince dinc ve atları geregi gibi kürinc a'dā...*** ('Ālī 1982 [1581] II, 165).

kürk 'tüyleri güzel ve yumuşak olan hayvanların işlenmiş derisi ve bundan yapılmış giyecek' < ETk. ***kürk*** a.m. Clauson 1972 s. 741; krş. G. Doerfer 1967 III, no. 1628. ※ ***Der-ḥāl ol͜ ḫātūn kişi Fażluŋ bendini şeşdi, bir eski büskü kürkcügez geydürdi, eline bir degenek vėrdi, k̜oynına bir k̜aç ėtmek koydı, bir incecük yola iletdi.*** (Ferec 855/1451 v. 9b). ※ ***Astragan kürklü, Dior marka güneş gözlüklü kadınlar müşterilerimizin çoğunluğunu oluşturuyordu.*** (N. Eray 1990 s. 125).

AD. **kürküt** 'halı, kilim tezgâhlarında taraktan dökülen yün kırıntıları' DS 3045 < Yun. (diyal.) ***κροκύδι*** (krokíḏi) a.m. Ch. Tzitzilis 1987g no. 274. ※※

EOsm. **kürmekleş-/kürtmükleş**- 'güreşmek' DS 3046 < ?? ※ ***Mihri-efzā Ḥüsün-ārānuŋ üstüne düşdi. Ol uyandı. Sarmaşdılar, kürmekleşdiler, gāh ol anı basdı, gāh ol anı basdı. Der-ḥāl Ferruḫ-rüz kemiyneden duru geldi, ardından Ḥüsün-ārāya bir k̜ılıc urdı, yėre düşürdi.*** (Ferec 855/1451 v. 42a).

AD. **kürne–** 'hayvanlar sıcak ve soğuğun etkisiyle birbirine sokulup toplanmak' DS 3046 < ??.

kürnek 'otlatılıp doyurulmuş olan sürünün ikinci otlatma vaktine değin topluca bulunduruldukları genelikle su kıyısı yer' A. Püsküllüoğlu 1974 s. 61 < krş. ***kürnü***– 'bir araya gelmek' ve ***körnek*** 'toplantı' DS 2967. ※ ***Yaz gelince dağlara çekildiler. Diyarbakır surlarının dibi açıldı. Ocak yerleri kaldı kararmış, benek benek, çadır kazıklarının delikleri kaldı bir de. Bir de sığırların, koyunların kürnekleri kaldı.*** (Yaşar Kemal 1980d s. 360).

kürrase 'kâğıt ölçüsü' < Fa. ***kurāse*** 'a sheet of paper folded so as to form a tract or pamphlet consisting of several leaves' F. Steingass 1930 s. 1020. ※※

kürre I/**küre** III 'yüzünün her noktası merkeze aynı uzaklıkta bulunan cisim, yuvarlak' < Ar. ***kurra***. ※ ***Çok uzaklardan geliyoruz. | Alevli bir fanus gibi taşıyoruz ellerimizde | İhrak binnar edilen Galilenin | Dönen küre gibi yuvarlak kafasını.*** (Nâzım Hikmet 1930 s. 19).

kürre II/(halk ağzı) **gülle** II/**güle** 'kumaş vb. için top' Meninski 1680 III, 3932. < ***kürre*** I. ※※

kürsî/kürsü I 'camide vaizin oturup vaaz verdiği yüksekçe yer' < Ar. ***kur-sīy*** 'sandalye'. AD. 'basık masa; süt sağanın oturduğu alçak iskemle' ZTS 130: ※ ***Ol ḥūrī altun taḫt üzerinde oturdı. Altun kürsī ḳodılar, Kedbānü oturdı.*** (Ferec 855/1451 v. 38a). ※ ***Ḳız geldi, taḫt üzerinde oturdı. Şeh-zāde ḳarşusında kürsī üzerinde oturdı.*** (a.e. v. 135b).※ ***Sarı inek sağında bağlı duran buzağıya baktı. Huysuzlandı. Hasibe kadının kucağındaki çömleği devirdi. Kadın fırladı, kalktı. Öfkeyle: "İlâhi, yanaradan git, domuz inek!" dedi. Altındaki "kürsüyü" çekip hayvanın sağrısına hınçla vurdu.*** (T. Evren 1943 s. 80). ***kürsü şeyhi*** 'Cuma namazından sonra vaaz veren şeyh': ※ ***Kürsü şeyhi efendi, Edirne kapısı haricine sefer etmiş olduğundan, Cevdet Efendi kollarını sıvayıp aptesl alır almaz ezanı okuyup Bedrlyenin ismini koymuş.*** (S.M. Alus 1934 s. 33). 'konuşmacının arkasında durduğu, genellikle üç yanı kapalı, dar ve yüksekçe masa' ※ ***Nihayet kürsüye bir öğretmen çıkıyor. Bu öğretmen sanki kasabaya sırf bu gibi merasimlerde nutuk söylesin diye tayin edilmiş. Öyle de hevesli ki bu kasabada bu iş onun inhisarına girmiş gibidir.*** (T. Güner 1951 s. 53). 'üniversitede belli bir bilim dalının araştırılması ve öğretimiyle görevli birim' ※※

AD. **kürsü** II 'tandır (kışın odanın ortasında bir mangalı yorgan veya kilimle örterek hazırlanan ısıtma düzeni)' < Fa. ***korsī*** a.m. Yu.A. Rubinçik 1970 II, 319 < ***kürsî*** I. ※ ***Dėrken ġış geldi, can saġ olsun. Kürsüyü ġurduḫmu, ağa babam ağa gözüne,̮hatun anam yan göze; geli̮hatun da dana gözüne,̮hırtllğlne ġader gömülüyü.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 97).

Kürt, b. ***Kürd***.

kürtaj 'rahmin içini kazıyarak cenini alma ameliyatı' < Fr. ***curettage*** a.m. ※ ***Bacı, kürtaj odasında hastanın yanında duruyordu. Ben hiç görmedim onu ya, senin anlatmandan iyice tanıyor gibiyim.*** (N. Eray 1990 s. 13).

AD. **kürte, kürtek** '(üst giyimin altına giyilen) kısa elbise' < Fa. ***kurta/kurtak*** a.m. [EFa. ***kärätl*** '(alta giyilen) elbise' < ***kärät-*** 'kesmek' G. Doerfer 1967 III, no. 1624.

kürtme 'bir süt ürünü' R. Dankoff 1991 s. 50 < ??.

AD. **kürtme** 'tekme, tepme' < ?? ※ ***Dauşan uyanıyı. Bu vaz'yeti görüncü ayyı uyardıyı; ayı uyanly. Aġasını o halda görüncü, can çığıntısında dilkiynen ayya blrär kürtme vurıy, onnarı da ġaldırıy.*** (A. Caferoğlu 1945 s. 40).

kürtmükleş-, b. ***kürmekleş-***.

AD. **kürtük** I 'hırka, yelek' DS 3047 < Erm. ***koṙtik/kurtik*** 'sleeveless woollen vest' R. Dankoff 1995 no. 381. ※※

AD. **kürtük** II/**kürtün** I 'kuytu yerlere toplanmış kar yığını; yeni yağan yumuşak kar; sertleşmiş, buz tutmuş kar' DS 3046–47, 3047, K, Emiroğlu 1989 s. 169 < ??, krş. Kırg. ***kürtük/kürtkü*** 'sugrob; snejnıy zanos' K.K. Yudaḫin 1965 471; krş. M. Rāsānen 1969 s. 311. ※ ***Derinleşip, kararıp gidiyordu çamlıklar. Derinliğin, karanlığın arkasını kürtük kürtük, buzul buzul karlar sınırlıyordu. Gene de biz ormanın bir gün gelip biteceğini sanmıyorduk.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 137). ※ ***Güneşli, ılık, ilkyaz koktu kokacak bir kış günüyle, onun dört gün ardından gelecek tipili, kürtünlerin iki üç karışı bulduğu bir kış günü arasındaki ikircik...*** (B. Karasu 1979 s. 13)

kürtül ‘kalın, kuvvetli’ DS 3047, TS 2777 < ??

kürtün I, b. ***kürtük*** II.

AD. **kürtün** II ‘palan, semer’ DS 3047, TS 2777 < krş. M. Räsänen 1969 s. 311. ※ ***Kim*** (?) ėşek olursa yėr kürtüni. (V. İzbudak 1936a no. 653). ※ ***Kadının başı omuzlarının arasında, kolları ise sert birer sopa gibi eşeğin kürtününe dayalıydı.*** (N. Üstün 1970 s. 260).

AD. kürü, b. ***kiri***.

kürü–, b. ***küre–*** II.

kürüç, b. ***kürınc***.

kürük ‘boynuzsuz öküz’ DS 3048, TS 2777 < ?? krş. **kura** ‘kısa kulaklı koyun ve keçi’

kürün, b. ***gürün***.

(Argo) **küründen** ‘şakadan, lâtife olarak’ H. Aktunç 1990 s. 185. ※※

kürüz ‘çalılık, fundalık yer’ THASDD 1015. ※ ***İkinci fitili de şurdan vereceksin, şu kürüzün dibinden.*** (R. Ilgaz 1969k s. 48). ※ ***İlk ataşı sen vermedin mi kürüzlere?*** (R. Ilgaz 1991ç s. 5).

AD. **kürtür** ‘ağaç rendesi’ ***< küstüre*** kelimesinin varyantı. ※※

küs– ‘darılmak’ Meninski 1680 III, 4077 < ETk. ***küs–*** ‘to be angry, offended; to sulk’ ※ ***Neden küserdi, gözleri neden üşürdü öyle, bakışı gazal bakışı susardı?*** (İ. Aral 1997 s. 130).

küs (ol–) ‘dargın (olmak), konuşmamak, içtimai irtibatı kesmek’ < ***küs–*** fiilinin emir hâli, b. ***alaşağı et–*** ⊡ ※ ***“Emme densizsiŋ, be çavuş! Bir ṣalġından ötürü, muḫtārla küsüz. Bir yol ḳulağına gitdi-mi, ılımaz, ṣulumaz, baş urmadığı ne çandırması ḳalır, ne recisi...” —“Ḳaç yıllıḳ küskünlük bu?” —“Bıldırki yıl barışdıḳdı, emme üç gün barışıḳ duramadıḳ. Bir gün ġayfede bir balġam atdı ortaya, başladıḳ çekişmeğe.”*** (M. Yesari 1928 s. 275). ※ ***Bana çok sırtaştı (sırnaştı ??), ama yüz vermedim. Ölünceye kadar küsüm ona.*** (S.F. Abasıyanık 1948 s. 74). ***küs dur–*** ‘dargınlığa devam etmek’: ※ ***Kapitenle Leylānıŋ bu tezyīfkār mülāṭifeler yüzünden bir ḳaç gün görüşmedikleri, ʿādetā biri birlerine küs durduḳları oluyordu. Faḳaṭ gâh bunuŋ, gâh onuŋ ṭarafından bir telefon, bir teẕkere her şey’i yine eski ḥāline iʿāde ediyordu.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1928s s. 181). ***küslük çekiş–*** ‘dargın durmak’: ※ ***Bir gece Huvat’ı sıvazlaya sıvazlaya uyuttuktan sonra fişeklerin hepsini topladığı gibi kuyuya attı. Huvat ertesi gün, ortalıkta dört döndü. Bağırdı, yalvardı. Günlerce Atiye’yle küslük çekişti. Sonra sonra duruldu.*** (L. Tekin 1984 s. 14). ※ ***Evin içinde kendinden başka kimsenin Mahmut’a sahip çıkmadığından yakınıp herkesle küslük çekişti.*** (a.e. s. 140).

AD. **küsdere**, b. ***küstüre***.

AD. **küse–** ‘beğenmek, imrenmek’ DS 3049, TS 2700 (***kösemek***) < ETk. küse– ‘to wish, desire, long for’. ※※

AD. **küseğen/küsegen/küsüyen** ‘sık sık ve çabuk küsen kimse’ DS 3049 ***< küs–*** + fiilden sıfat yapan ***–eğen*** eki, b. ***depeğen*** ⊡. ※ ***Cebimden rakıyı çıkaracağım, ya yanımdakinin tersi dönüverirse, küsüyen balığı gibi küsüverirse, zira çok kadın, hele böyle ev tavukları içkiden, içkiliden hoşlanmaz.*** (S.M. Alus 1944 s. 61–62)

küski/küskü/küssük 'yapıda kullanılan taşları kaldırmak için kalın ağaç sopa veya demir çubuk' DS 3050, ZTS 130 < ?? ※ ***Bir yandan kazıyorlar, bir yandan çıkan pur taşlarıyla uğraşıyorlardı. Çetin yerlere delikanlılar koşuyorlardı. Sağlam kazmalar oralarda toplanıyordu. "Ah, olacaktı dört beş küskü, görecektiniz siz!" diyorlardı.*** (F. Baykurt 1967k s. 85). ※ ***Amanın amanın, ellerinde küssük gibi meşe odunlarıynan birikmişler de iki şak etmişler Memmedlmln başını...".*** (M.Makal 1960 s.83).

küskün I 'küsmüş, darılmış' < ***küs-*** + fiilden sıfat yapan ***-kün*** eki, b. ***akkın*** ⊡. Mecazi mana 'boynunu bükmüş, eğilmiş': ※ ***Bir çakaleriği ağacı, yaprakları küskün, hastalıklı, pencerenin dibindeydi.*** (Füruzan 1972p s. 37).

(Argo) küskün II 'kız memesi' H. Aktunç 1990 s. 185 < ***küskün*** I. ※※

küs küs, b. ***kös kös***.

küsküt 'bitkilere dolanarak onları zayıflatan asalak bir bitki cinsi, bağboğan' TüS, Cuscuta Convolvulacea (I. Hauenschild 1989 no. 389) < Fr. ***cuscute*** a.m. < İt. ***cuscuta*** a.m. < Ar. ***kaşüş*** a.m.. ※※

küskütük/köskütük/kösgüdük 'tamamıyla uyuşmuş, hareketsiz hâle gelmiş (vücut parçası)' < ***kütük/güdük*** + kuvvetleyici ön takı (reduplication ve tezat ünsüzü), b. ***apakçıl*** ⊡. ※ ***Boynunu köskütük bir hale getirince, boynuna geçirirdi. Ve tuhaf şey, kımıldamıyan kol, muskayı taktıktan biraz sonra, harekete gelirdi. Köskütük kesilen boyun gevşerdi.*** (Reşat Enis 1945 s. 206). ※ ***Babasının sağlığında köye uğramaya cesaret edemeyen Cazır o ölür ölmez hemen damlamış, kösgüdük köşede oturan Murat emmisinden miras hakkını istemlye koşmuştu.*** (O. Hançerlioğlu 1954 s. 95).

küssük, b. ***küskl/küskü***.

küspe 'hayvan yemi; yakacak ve gübre olarak kullanılan, yağı ya da suyu çıkarılmış her türlü yağlı tohum ve bitki artığı' < Ar. (Mısır diyal.) ***kusbe*** 'gateau de sésame' Barthélemy s. 662. ※ ***Sanki iş başına geçmek için geç kalmış, geç bırakılmış, gayretli, hamiyetli bir fedakârlar zümresi, kılından küspesine kadar, vatanın her işiyle uğraşıp her şeyini yoluna koyma, artmasına tutulmuşlardı.*** (İ. Tarus 1957 s. 22). ※ ***O, gövdeleri küsbe terleri döken ve dallarından mis kokulu ballar akan yemiş ağaçlarlyla;*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1957 s. 136).

küstah, b. ***güstah***.

küstül 'ön bahçe' ZTS 131 < ??

AD. **küstüre/küsdere/küşdere/küşdüre küştere/küştüre/küşkür/küşteri** 'tahta düzletmekte kullanılan uzun marangoz rendesi' DS 3052, ZTS 130 < Yun. ***κέστρα*** (késtra) 'Spitzhacke' (sivri uçlu çapa) (?) G. Meyer 1893 s. 48, veya Rum. ***custura*** 'Tischlerhobel' Tietze 1982z no. 172. ***küstürele-*** '(tahta) rendelemek' DS 3051. Krş. ***kösüre taşı.*** (Yun. kelimenin anlamı farklı, eğer Rum. kelime Tk.den bir alıntı değilse, bu tercih edilmelidir. [Editörün notu]).

küsūf 'güneş tutulması' TüS < Ar. ***kusūf*** a.m. ※ ***Küsūf-ile zevāle ėrmeyeydi | Yüzüŋ nūrından olsa gün żiyāsı.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 32). ※ ***Değirmi denizler mi istersin yanasıyan | Küsuf konilerinde sapsarı | Gel birliği yeniden kur ey gece!*** (M.C. Anday 1962 s. 27).

küsur/kusur III ‘kalanlar; öteki, öbür’ < Ar. ***kusūr*** ‘parçalar, kırıntılar’. ※ ***Size bir ḥekīm getireceğim ammā, oḳḳalı ḥekīm. Kerāmet gibi şeyler yapar. Kusūr ḥekīmlere ṭaş çıḳarır.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933ta s. 38). ※ ***Lambik Ağa bir milyon kuruş sermaye ile torununu yerine bırakıp, dört milyona yakın kusur akçesini alarak vatanı semtine revan oldu.*** (E. Misailidis 1986 s. 305). ※ ***“Bizim çelebi geçen gün Fransa’dan şarap getirtti. Hazır, bir iki şişesini getirir, tecrübe ederiz.” —“Kusur yemekler benden.”*** (‘Ālī Bey 1961 s. 20).

EOsm. **küsü** ‘küsme, dargınlık’ TS 2777–78 < ***küs–*** + fiilden nomen actionis (oluş ve kılış ismi) yapan ***–ü*** eki, b. ***alu–satu*** ⊡. ※ ***Azın azın küsü āġāz olurdı. | Küsü çün artar–idi, nāz olurdı.*** (Fa̱hrī 1974 s. 430 no. 3559). ※ ***Gözsüz Dalleye: “Gel, bile yatalum!” dėdi. Dalle eyitdi: “Ben senüŋ–ile yatamazam. Şimdiye–dek kimüŋ–ile yatur–iseŋ, var, anuŋ–ile yat!” dėdi. Küsü bābından bir keleci söylemiş gibi oldı. Gözsüz eyitdi: “Ḫaṭāda bulındum. Ayruḳ senüŋ buyruġuŋsuz işde bulınmayam!” dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 217a).

küsülü/küslü ‘dargın, gücenik, küsmüş’ TS 2778 < ***küs*** + sıfat yapan ***–lü*** eki, b. ***adam akıllı***[2] ⊡. ※ ***İŋen‿hüb u cömerd ü uṣlu durur | Göreli göŋül baŋa küslü durur.*** (Mes‘üd bin Aḥmed 1991 no. 1112).

küsün– ‘gücenmek, darılmak’ TS 2778 < ***küs–*** fiilin orta–dönüşkenlik (mediale–reflexivum) hâli, b. ***acın–*** II ⊡; yapı değiştiği hâlde anlamı değişmiyor.

küsüyen, b. ***küseğen***.

küşad/küşat ‘tavla oyununun bir varyantıdır’ H. Kodaman 1944 s. 25–27. ※※

Osm. **küşade** ‘açık; muvaffak, verimli, uğurlu’ < Fa. ***guşāda*** a.m. ※ ***Ḳamer muttaṣıl–i ‘Uṭārid olıcaḳ her iş küşāde olur.*** (Ferec 855/1451 v. 208a). ‘(yüz için) gülümseyen’ krş. **O. *küşâde–rûy***: ※ ***Ammā Berkiyāruḳ’uŋ bir‿hoş ḥāleti vardur ki ol sende yoḳdur.” Eytdi: “Nice?” Eytdi: “Berkiyāruḳ’uŋ‿hulḳı her kişiyle‿hoşdur ve açuḳdur. Ve sen heybetlüsin. Ve yüzüŋ küşāde degüldür” dėdi.*** (Yāzıcı–zāde ‘***Al***ī 2009 s. 178).

Osm. **küşade–duş** ‘açık omuzlu, güçlü, hızlı ko***şan***’ <. Fa. ***guşāda*** ‘açık; muvaffak, verimli,’ ve Fa. ***düş*** ‘omuz’, kelimelerinden sıfat + isim terkibi, b. ***asudedil*** ⊡. ※ ***Yol yaraġın düzdüm, sacumı iki şa̱h eyledüm, silāḥ geydüm, bir keşiyde–güş küşāde–düş ata bindüm, Kişmīrden cıḳub Kinneüca yüz dutdum*** (Ferec 855/1451 v. 108a).

Osm. **küşâde–rûy** ‘güleryüzlü’ <. Fa. ***guşāda*** ‘açık; muvaffak, verimli,’ ve Fa. ***rüy*** ‘yüz’, kelimelerinden sıfat + isim terkibi, b. ***asudedil*** ⊡. ※ ***Bir ḥamlede bir leşkeri ṣır idi ve bir ḍarbda arslanı öldürürdi. Ve ‘ādil ve küşāde–rüy idi. Ve hezl ve laṭīfe(y)i severdi.*** (Yāzıcı–zāde ‘***Al***ī 2009 s. 125)

Osm. **küşad et–** ‘açmak’ < Fa. ***guşād*** ‘açık’ ve ***et–***. ※ ***Bir sā‘at meh–rülar ṣoḥbetinsüz olımazın, hīc gün yoḳdur ki Dicle kenārına varub güzeller–ile söyleşmeyem, geŋgel küşād eylemeyem, göŋlümi eglemeyem.*** (Ferec 855/1451 v. 114a).

küşad ver– ‘ardına kadar açmak’ < Fa. ***guşād*** ‘açık’ ve ***ver–***. ※ ***Her debīr–i keşīrü l–irtişā vėrgüde şerīk–i padişāh–i kişver–güşā gibi dād–īstād ḳapularına küşād vėrmek muḳarrer olur.*** ‘(Ālī 1982 [1581] II, 123).

küşat, b. ***küşad***.

küşayış 'ferahlık, sakinlik' < Fa. ***kuşāyış*** a.m. ※※ ***küşayiş-i̯ hāṭır*** 'neşelendirme' < ***küşayış + hatır*** I. ※ ***...ve gāhī küşāyiş-i̯ hāṭır içün naḫçīrgāh şikāristān ṣavbına 'azīmetde*** ('Ālī 1979 [1581] I, 124).

AD. **küşdere/küşdüre/küşkür**, b. ***küstüre***.

AD. **küşne/güşne/kuşne** 'burçak' DS 2239, TS 2778 < Erm. ***kuşnay*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 800. ※ ***Ve bostāndan alınur: Nuḫuddan ve mercimekden ve burçaḳdan ki bu vilāyetde küşne dėrler.*** (Ö.L. Barkan 1943 [929/1519] s. 118). ***küşneli ahır*** (?) ※ ***Yedi gününü yetirdim, bıyığını bitirdim. Onu ben kendi elimnen evermedim, it sürüsü gibi çocuk doğurt demedim. Ben cenâballah değilim, burası küşneli ahır değil. Gidip yazının çıplağını alacağına, o da herkes gibi halli menallı birini bulaydı!*** (Orhan Kemal 1948eo s. 36). ※ ***Bu ne böyle? Bulmuş bir küşneli ahır, gel, ye, iç, zıbar yat, her şeyin ayağına gelsin, bir de hafta sekiz gün dokuz, topla kendin gibi uğursuzları, al getir eve, rakı içir. Bu Allahtan reva mı?*** (Orhan Kemal 1949b s. 108–109).

Osm. **küşte** 'öldürülen, ceset' < Fa. ***kuşta*** a.m. ※ ***Beni dutdılar, elümi, ayaġumı baġladılar, boynuma ip daḳdılar, yėtdiler; ve ol küşteî götürdiler, bir ma'müre eve getürdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 109a).

Osm. **küştenî** 'öldürecek, öldürülmeye lâyık' < Fa. ***kuştanī*** a.m. ※ ***Cümle zindānîylerden beni iḫtiyār ėtdiler, eli baġlu küştenī beni buldılar. Melik ḳatına iletdiler. Andan melik buyurdı, beni ilerü çekdiler. Ben cānumdan ümīd üzdüm.*** (Ferec 855/1451 v. 100b).

AD. **küştere/küşteri/küştüre** b. ***küstüre***.

küşüle- 'pırpır etmek, kuş gibi kanat çırpmak' < ses taklidi fiillerden, krş. Az. Tk. ***küşüldä-*** a.m. ADİL 1983 III, 136. ※ ***Biraz ötede piliçleriyle dolaşan bir tavuk kömesine havadan küşülüyerek bir karakuş saldırdı.*** (H. Aytekin 1945 s. 7).

AD. **küşüm** I 'utanma, çekinme' DS 3052 < ?? ※※ ***küşüm çek-/küçümlen-*** 'utanmak, sıkılmak; kaygılanmak, üzülmek' ※ ***Evin kapıdan başka çıkılacak hiç bir yeri yok, Memedim; hiç küşüm çekme, Şimdi dışarı çıkar o. Kapıda gebertiver!*** (Yaşar Kemal 1955i II 229). ※ ***Ali Safa Bey o gâvurun hakkından gelir inşallah. Sen hiç küşüm çekme!*** (a.e. s. 245). ※ ***Sen onun için hiç küşümlenme! Abdi Emmin o işin üstesinden gelir. Tarla işlerini sen bana bırak!*** (a.e. s. 249). ※ ***Sen hiç küşülenme, Mustafam; o anlattıklarına o kadar kapılmıştı ki dünyayı gözü görmüyordu. Sen hiç üzülme!*** (Yaşar Kemal 1992ks s. 44).

AD. **küşüm** II 'kuşku, işkil, şüphe' DS 3052 < ***küşüm*** I'e dayanan néologisme (neolojizm, türetme kelime). ※ ***Geçen yazımda, "Yahya Kemal'le sohbetler" adlı kitapta, Yahya Kemal'in, Osmanlı tarihi, Fransız yazını, dinler gibi konular üstüne, Bay Sermet Sami Uysal'a yazdırdığı sözlerden açmış, bunların okullarda verilen bilgiler olduğunu söyliyerek, büyük ozanımızın dillere destan bilgisini küşümle karşıladığımı belirtmiştim.*** (M.C. Anday 1961 s. 43). ※ ***Anlatılanların çoğunun yalan olduğunu, hiç değilse hepsinin dayanıksız, sağlamlıktan yoksun bilgiler üzerine kurulduğunu her gün, her gece, bir daha, bir daha anlar, görürken, nedense köyün***

varlığından bir an bile küşüme düşmemişti. Kimse görmediğine göre bu köy, tümüyle, bir masal olabilirdi de. (B. Karasu 1979 s. 205).

(Neolojizm) **küşün** 'endişe, şüphe' < ***küşüm*** II kelimesinin varyantı. ※ ***Bütün maddesel varlığını avucunda tutmuş. Bu ona çok tuhaf geliyor. Ürkmüş, yüzüstü kalmış varlığı olmadık küşünler, kaygılarla çalkalanmakta.*** (M. Seyda 1958 s. 229). ※ ***Nedir ki, o yalnız kitap değil, hem de çocuk. Oğulları. Ümit o. Gözlerini kırpıştırıp dikkatle baktı gene. Küşünsüz, kendi oğulları.*** (a.e. s. 238). ※ ***Savcı bey, hiç küşünsüz, Başkomiserden daha iyi oynuyor.*** (M. Seyda 1962 s. 107).

küşünle- < ***küşümlen-*** fiilinin bir varyantı mı? R. Dankoff 1991 s. 51 ※ ***"Ya birāder, bu aḥvāl i pür-melāli İbşir Paşa şimdi duyunca küşünleyüp gerü Anaṭoluya firār etmesi muḳarrerdir" dedikde...*** (Evliyā Çelebi Yapı Kredi Yay. III. cilt, 178a) ※ ***Çübān sulṭānları henüz iki biŋ tüfeng-endāz ile gelmişlerdi. Çün-ki cümle dört biŋ üç yüz piyāde tüfeng-endāz ḥāżır-bāş olub seksen biŋ ʿaded daḫı Tatar atlusı ḥāżır olduğın Şīrīn begleri işidüb cemīʿ zamānda Tatar‿ḫānları beş yüz tüfengliye mālik olmamışlardur dėyü‿Ḫāndan küşünleyüb‿Ḫānuŋ seferine gelmeyüb Ḳara-şu şehri ḳurbında Aḳ-ḳaya nām şehrinde ṣaḥrāda...*** (Evliyā Çelebi 1928 VIII, 36).

AD. **küt** I 'kötürüm, meflûc, sakat' DS 3052–53 < ?? ※ ***Dėdi: "budur dilegüm, Rabbun celīl | Ḳıla seni dünyāda‿ḫör u ẕelīl, | Nesne dutamayasın, küt olasın, | Ḳurbağa begine binüt olasın.*** (M. Adamović 1994 s. 226 no. 3217–18). ※ ***Küt ağacde bir bar görünür iken | Kem nazarler kapub çiçeklenmişken | Fakirhanede bir çırağ yanarken | sundurdiler ki ben umidleriken | Kafletlerile kafletlerile*** (E. Kömürciyan 1981 s. 133). ***küt ol-*** 'kötürüm olmak, elden ayaktan düşmek' TS 2779. ※※

AD. **küt** II 'tandıra pişirilmek için yapıştırılan hamurdan düşen parçalar, yanmış ekmek' DS 2187, 3053 < Erm. ***dut*** < EErm. ***kut*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 200. ※※

küt III 'vurulunca çıkarılan tok ses; sert vuruş, darbe' < ses taklidi kelimelerden. ※ ***Küt! diye yere yıkılıp bayılıvermiş.*** (S.M. Alus 1934 s. 214). ※ ***"Uzakları her gün ben, her gün ben! O her zaman yakınları götürsün, aldığı bahşişleri de küt cebe!" Niyazi: "Vallaha bahşiş falan verdikleri yok ağbey" dedi.*** (Orhan Kemal 1949b s. 37). ※ ***Pat dedi, küt dedi, kapu arkasına yat dedi. — Süpürge, gübür.*** (Güngör–Ozanoğlu 1939 s. 116; bilmece). ※ ***İkisi karşılıklı masanın iki ucuna geçip ping-pong oynamaya başladılar. Kadın gerçekten çok iyi oynuyordu. Oradan oraya koşuyor, çok sert kütler iniyor, kısılmış gözlerinde o garip bakışla dudaklarını yalayarak raketini sallıyordu.*** (A. Altan 1985 s. 246). ***küt küt*** 'ardarda "küt!" diye ses çıkararak': ※ ***Bu piliçler cins horoz değil. Cins olsalar talime ne hacet? Kanatlarını küt küt bir birine vurup ta tavuklara böbürlene böbürlene öyle bir öterler ki görüp işitenin de sefası artar.*** (H.R. Gürpınar 1934 s. 69). ※ ***Bedriye! Bedriye! Kız, tavanları yıkarak küt küt dolaşıyorsun da duymuyorsun!*** (S.M. Alus 1934 s. 102). ※ ***Hulasası, sandalyenin üstünde yüreğim küt küt vurarak, üç buçuk atarak, sanki ecelimi bekliyordum.*** (S.M. Alus 1944 s. 127).

küt IV 'kısa' < ***küt*** I ?. ※ ***Küt kaiın ayaklar takılmış iri şarap fıçıları gibiyken, bir cicimlerle, bir nazlarla, bir de küçük dağları ben yarattımlarla yaklaşıyordu.*** (M. Seyda 1966 s. 125).

kütah 'kısa' < Fa. ***kütāh*** a.m. ※※ ***gençliğini kütah et-/ömrünü kütah et-*** 'en güzel yaşlarından istifade edememek': ※ ***Biçare gün mü gördü, oh mu dedi? Kanı kaynar civanken, tek başına kukumav gibi ömür geçir, gençliğini kütah et; sonra sinirli olma, bu mümkün mü?*** (S.M. Alus 1933p s. 131). ※ ***Gelgelelim, zavallı yavrum felâketzede; ayın on dördü gibi taze, tek başına erim erim eriyor. Düşünün bir defa: 17 yaşında dul kaldı, daha yirmi ikisine girmedi. Biçare bizim aramızda hallühamur oluyor, ömrünü kütah ediyorl*** (a.e. s. 160).

Kütahya 'aynı isimde olan vilayetteki şehir' < Yun. ***Κοτυάειον*** (Kutáeyon). ※ ***Kütahya Kastamonl'nln hangi cânibine düşer?*** (A. Ağaoğlu 1993 s. 11).

küt–a–küt 'başından sonuna kadar' < ***kılt–a–kılt*** 'yatağın baş ucundan ayak ucuna kadar' R. Dankoff 1991 s.49. ※※

küteden, b. ***küttedek***.

kütle 'iri taş, maden, toprak parçası' < Ar. ***kutla*** a.m.

(Argo) **kütle–** 'telefonu, birisinin yüzüne karşı sertçe kapamak' H. Aktunç 1990 s. 185. ※※

kütleme 'insan kuvvetini kat kat aşan bir tabiat parçasının hücum etmesi'. <?? belki ses taklidi kelimelerden, krş. ***patlama***. ※ ***Geminin makine dairesi bir maden kuyusu gibidir. Burada çalışan işçilerin — ateşçi, yağcı ve kömürcülerin — maden amelesinden farkı yoktur. Batan bir gemiye dolan deniz, bu fedakâr adamları vazife başında bulur. Toprağın metrolarca dibindeki maden işçileri apansız su kütlemeslyle sıçanlar gibi nasıl boğulursa, onlar da kafalarını bu demir ıskaralara, demir makinelere çarpa çarpa boğulurlar.*** (Reşat Enis 1947 s. 29).

AD. **kütlü** 'çekirdekli, çiğitli (pamuk meyvesi); tohumlu pamuk' Reşat Enis 1944 s. 296. ※ ***Yağmur ve çamur yemiş kirli kütlünün, havaya karıştırdığı toz bulutu gözlerinizi yakar, acıtır, sulandırır.*** (a.e. s. 223). ※ ***İlk zamanlar Çukurova'nın kızgın güneşi altında, yarım pabuçlarını sürüye sürüye, yarı aç, pamuk tarlalarında çapa çapaladı, kütlü topladı.*** (Orhan Kemal 1949e s. 53). ※ ***Şu Boşnak kızıyla Fellah oğlu, gece, kütlü anbarında yakalamış kontrollar.*** (Orhan Kemal 1950d s. 49). ※ ***Kuvvetli ayın altında bembeyaz pamuk tarlaları göz alabildiğine uzanıyor, köyleri şehre bağlıyan tozlu yollarda kütlü denilen tohumlu pamuk hararları yüklü Doçlar, Şevroleler, Fordlar, yağsız tekerleklerinin gıcırtısı aydınlık geceyi dolduran öküz, camız arabaları, İnegöl çift atlıları, yüklü deve dizileri şehre akıyordu.*** (Orhan Kemal 1952c s. 3).

Osm. **küttab/küttap** 'kâtipler' < Ar. ***kuttāb*** a.m. (***kātib*** kelimesinin çoğulu). ※ ***Dāyeler anı beslediler. Cün şīrden sīr oldı, küttāba vėrdiler. 'İlm ögrendl.*** (Ferec 855/1451 v. 27b).

küttedek/kütedek/küteden 'birdenbire "küt" diye bir ses çıkararak < ses taklidi kelimelerden, ***küt*** III + ***–adak***, b. ***cartadak*** ⊡. ※ ***Biraz daha gl-***

der gitmez, haydi sandal küttedek kuma... Malûma, taraflar sığlık, boyuna da kayalar var. (S.M. Alus 1933p 150–151). ※ ***Orada ne hale geldiğimi artık siz düşünün! Sanki yüz okkalık bir balyozu kaldırmışlar, tam beyni balâmın ortasına küttedek indirmişler.*** (S.M. Alus 1944 s. 66). ※ ***En mübrem ihtiyaçtan sayılan üç okka ekmek parası belini kütedek kırıyordu.*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 4). ※ ***Bu iş ṭıbḳı sarḫoş, deli bir ḳapdanıŋ gemi komanda etmesine beŋziyordu. Nihāyet küteden bir ḳayaya oṭuracaḳdıḳ.*** (H.R. Gürpınar 1341 s. 249).

EOsm. **kütük** I 'künt, sivri olmayan' < krş. Tat. ***kötök/kötek*** a.m. ※ ***Bir kütük yüce ḳara burundur.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 204). ※ ***Meẕkür limanuŋ deŋizden varurken 'alāmeti iş-budur kim meẕkür cezīrenüŋ lodosa muḳābile olan burunı bir yüce kütük burundur.*** (a.e. s. 319). ※ ***Bu ḍaġ ki burada kütülmişdür, meẕkür kütük yėr deŋizden Ṭrabulusuŋ nişānıdur. Deŋizden gemiler varurken ẕikr olan kütük yėri pusulayıla rāst ḳıla ve dizeye getürdükleri vaḳtin Ṭarabulusa on iki mīl ḳalur.*** (a.e. s. 677). ***kütük araba*** 'kağnı' ZTS 131, krş. Tietze 1982z no. 173. ※※

kütük II 'kesilmiş ağacın gövde kısmı, tomruk; kalın odun' < Çağ. ***kütük*** M. Räsänen 1969 s. 312. ※ ***Pınarın sağındaki çayırlıkta birbirine bingenmiş kütükler çıtırdıyarak yanıyordu..*** (Feridun Osman 1936 s. 71). ***kütük gibi sağır*** 'iki kulağı duvar, hiç duymayan': ※ ***Dört kız kardeş de gündelikle dikişe gidiyor, eski bir saatçı ustası olan babaları ile iki kulağı da kütük gibi sağır olan analarını kıt kanaat geçindiriyorlardı.*** (H. Taner 1949 s. 100).

kütük III 'bağ fidanı' < ***kütük*** II. ※ ***Bir dönüme yakın bahçe: bahçede dut, erik, kayısı ağaçları; ön tarafta lâvantinli, lübyeli çiçek bahçesi, hattâ 20, 30 kütük bağı, asma çardağı bile var.*** (S.M. Alus 1933p s. 129). ※ ***Bilirsin, ev küçük, haraptır ama yeri geniştir. Beş on kütük bağı, meyva ağaçları vardır.*** (H.R. Gürpınar 1943m s. 54).

kütük IV 'esaslı büyük defter; nüfus ve tapu dairelerinde kullanılan kayıt defterleri' Şemseddīn Sāmī 1317–1318 s. 1190, M.Z. Pakalın 1946–1954 s. 346 ***< kütük*** II, A.C. Barbier de Meynard 1881–1886 s. 654'e göre 'Yeniçerilere ait bilgilerin yazıldığı defter'. ※ ***Soyadını seçmek, kütüğe işletmek için de ne kadarsa, bir yıl mı iki yıl mı, bir süre vermişler.*** (Memet Fuat 1998 s. 263).

kütüphane/kütübhane 'kitapların konduğu yer; bu iş için yapılmış bina, kitaplık' < Ar. ***kutub*** 'kitaplar' [***kitāb*** kelimesinin çoğulu] + Fa. ***hāne*** 'ev' (b. ***abdesthane*** ⊡). ※ ***Bir ḳapu açdı, nīm tenvīr edilmiş bir odaya girdi, burası kütübḫāne idi.*** (H.Ż .Uşaḳlıgil 1307 s.15). ※ ***İstanbul'dan ayrılmak istemiyoruz fakat senede kaç defa kaç kütüphaneye gideriz? Üç beş cadde ile bir o kadar kahveden başka ne biliriz?*** (Sabahattin Ali 1940 s. 155).

kütürde– 'kütür kütür etmek, kütür gibi ses çıkarmak' < ses takidi fiillerden, b. ***çat*** I ⊡. ※※ ***kütürdet–*** 'böyle ses çıkarttırmak': ※ ***Keko tok insanların çevikliği ile ayakları üstüne sıçrar, omuz kemiklerini köklerinden kütürdete kürdete gerinirdi... Elma küfesini yüklenirdi.*** (F. Baysal 1944 s. 138).

kütürdi/kütürtü 'kütürdeyerek kırılan şeylerden veya elma, ayva, karpuz gibi meyveler ısırıldığı yahut kesildiği zaman çıkan ses' < ses taklidi ke-

limelerden, b. ***anırtı*** ⊡. ※ ***Güreş bir saattir devam ediyor. Kemik kütürtüsü ile boynuz çatırtısı arttıkça artıyor.*** (F. Erdinç 1958 s. 68). ***kütürdi patırdı*** (Meninski 1680 I, 37, ***itba*** maddesinde).

kütür kütür I '(kırılan şeyler, ısırılan veya kesilen sert sulu meyveler için) kütür sesi çıkararak' < ses taklidi kelimelerden, b. ***çat*** I ⊡. ※ ***Anı kütür kütür dögerdi.*** (Meninski 1680 II, 3873). ※ ***Yarın ahrette, iki elim o yaldızlı boynuzlarına yapışsın da kökünden kütür kütür kırsın işallah!*** (S.M. Alus 1933p s. 222). ※ ***Gözler çapak, eller ayaklar yara, boğazlar kütür kütür öksürük. Evlerde şiltelerin içi ateşler, öksürükler içinde kıvranan hastalarla dolu.*** (M. Makal 1960 s. 17).

(Argo) **kütür kütür** II 'vücudu dipdiri, hiçbir yeri gevşeyip sarkmamış' H. Aktunç 1990 s. 185 < ***kütür kütür*** I. ※ ***Mükemmel bir kızdır. On iki saat fabrikada çalışır, ondan sonra gelir eve, tahta siler, çamaşır yıkar, sökük diker, çorap yamar. Kütür kütür kızdır.*** (Orhan Kemal 1950â s. 127).

kütürtü, b. ***kütürdi***.

Osm. **kütüval** TS 2779 'kale muhafızı' < Fa. ***kutvāl/kütvāl*** 'porter of a castle, a kind of officer of police or magistrate' F. Steingass 1930 s. 1015, 1058 < kelime belki Tk. veya Mo. G. Doerfer 1967 III, no. 1658, Selçuk devrindeki Anadolu'daki kaynaklar için b. İ.H. Konyalı 1974 II, 1621–23. ※※

kütüz 'kısa boylu ve tıknaz' TS 2779, DS 3053 < ***küt*** IV'den mi?. ※※

Osm. **küvare/küvvare** 'arı kovanı' < Ar. ***kuwāra*** a.m. ※ ***Ve ḳovan başına birer aḳca resm-i küvvāre vėrürler.*** (Ö.L. Barkan 1943 (925/1519) s. 237).

küvekü, b. ***güyegü***.

RD. **küven-**, b. ***güven-*** II.

AD. **küver-/küre- I/küv ver-/küvle-** 'bırakmak, koyvermek; birini başkasına karşı kışkırtmak' DS 3056 < ***koyver-*** mürekkep fiilinin varyantları. ※ ***Bubam malları emiştirdi, bağların üstüne küreyiverdi! Çobanları sıkıştırdı, küreyiverdi.*** (F. Baykurt 1967k s. 366).

küvet 'leğen, büyük kap; lavabo; banyoda içinde yıkanılan tekne, banyo teknesi' TüS, J. Redhouse 1968 s. 700 < Fr. ***cuvette*** a.m. ※ ***Bakıyordum, çayırlık bir yerde bir eski zaman küvetinin (içinde ?) Şoray'la Yavuz cıp cıp yapıyor.*** (A. Ağaoğlu 1992 s. 11). ※ ***Dördüncüsü de: küvetin tahtasına oturmayıp kirli iskarpinleri ile tahtanın üstüne çıkıp tüneyenler.*** (H. Taner 1954 s. 52).

küvle, b. ***külle***.

küvle- I, b. ***küver-***.

küvle- II 'haykırmak, nara atmak; hücum etmek, saldırmak' < ?? (Bu maddenin ***güvle-*** olarak düzeltilmesi doğru olacaktır, b. ***güvleye düş-*** [Editörün notu]). ※ ***Destmalı gözüne silicek Allahu ta'ālānuŋ emriyle gözleri açıldı. Atası anası küvlediler, Beyregüŋ ayağına düşdiler.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 56).

AD. **küvlek**, b. ***külek*** I.

küvvare, b. ***küvare***.

küv ver-, b. ***küver-***.

AD. **küy-/güy-** 'beklemek' DS 3056, TS 2781–84, Meninski 1680 III, 4101< ETk. ***küḏ-*** a.m. Clauson 1972 s. 701. Krş. ***güt-***. Birisini veya bir şeyi, bir günü beklemek ekseriya dativus ile ifade edilir, fakat accusativus'lar da yok değildir: ※ ***Yoldaşlara küyer-idi kim geleler dėyü.*** (Ferec 855/1451 v. 49b). ※ ***Eydür: "Üç gün-durur saŋa güyerem, | Seni geldi dėdi ulu, ḍuyaram."*** (Elvān Çelebī 1984 s. 154 no. 1800). ※ ***İki ḳardaş biri birine uymaz, | Gider, ḳaçdı oğul, ataya güymez.*** (Şeyḫoġlı Muṣṭafā 1979 s. 342 no. 5651). ※ ***Gidelden şāh özi Rūm ėline ol, | Güyerdi şehriyārı güzleyüp yol.*** (Fa̱hrī 1974 s. 361 no. 2152). ※ ***Ḳaşuŋ yayı dėr uram bağruŋa o̱h!" | Tiz olsa! Güymegüŋ pāyānı yoḳ mı?*** ('Ömer bin Mezīd 1982 (840) 1437 s. 134). ※ ***Görür kim küyüpdür aŋa Nev-bahār | Ne vaḳtin gele dėyü yola baḳar.*** (Mesʿūd bin Aḥmed 1991 no. 1872).

EOsm. **küyesiye** 'vadeli olarak' TS 2780 < ***küy-*** + ***-esi*** gelecek zaman eki (b. çıldırasıya ⊡) + Dativus. ※※

AD. **küynü-/köynü-/göynü-** II/**göğnü-** II/**göynül-** II 'toplandığı zaman sert olan meyveler kendi kendine fazla olgunlaşmak; içi geçmek, kararmak (meyveler hakkında)' DS 2173, 2984, TS 1799–1800 < Clauson 1972 s. 726 ve H. Eren 1999 s. 164, bu fiili (herhâlde doğru olarak) ***göyin-/göyün-*** 'yanmak fiiline bağlarlar. ※ ***Dünyā ḥarāmdur saŋa, ġāyetde küynüdüŋ, | Küynürse bāġdan çü bulur mīve infiṣāl.*** (Ẕātī 1970 II, 331).

AD. **küyüş**, b. ***köküç***.

küzbere 'kişniş, Coriandrum sativum' I. Hauenschild 1989 no. 356 < Fa. ***kuzbura*** a.m. ※※

AD. **küze**, b. ***kûze***.

AD. **küzgü/küzkü**, b. ***güzgü/gözgü***.

küzi, b. ***küci***.

küzlek 'Mısır ve fasulye taşımakta kullanılan fındık dallarından örülme sepet' ZTS 131 < ?? ※※

L

Osm. **lâ** 'hayır, hiç, kat'iyen, olmaz' < Ar. ***lā*** a.m. ※ ***Bu nevbet oş-bu cuvān-ı kārdān geldi, cumhūr iclnde su'ālātuŋa lā dėmeyecekleyin cevāblar vėrdi. Şöyle ki 'ulemā vu fuḥūl begendiler, āferīn dėdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 137b). ※ ***Önce bir yapı ustası, sonra da hamamcının oğlu istemişti onu benden. Demiştim, "ikisi de aslan gibi baba-yiğit. Lâ gelmişti, vereyim seni bunlardan birine kızım!" Lâ gelmişti.*** (T. Yücel 1954 s. 84). Krş. ***lām elif.***

AD. **laba** I 'tınaz atmakta kullanılan beş dişli tahta araç' ZTS 132 < ***yaba*** kelimesinin varyantı. ※※

laba II b. ***lapa*** III.

AD. **labada/lIlbada/ılabada** 'kırlarda sulak yerlerde yetişen ve yenebilen bir bitki, Rumex acetosa' DS 2464, 2522, ZTS 102, I. Hauenschild 1989 no. 952 < Yun. ***λάπατα*** (lápata), [***λάπατο*** kelimesinin çoğulu] a.m. Ch. Tzitzilis 1987 no. 295; Krş. Slav. (Rus., Bulg. vs.) ***lebedá*** a.m. M. Vasmer 1953 II, 21. Ünlü prothesis'i için b. ***arasta*** ⊡. Krş. AD. ***labaza/lapaza*** I ※※

AD. **labaza/lapaza** I 'yaprakları uzun ve enli bir bitki; Karabuğdaygiller ailesinden kuzukulağı (Rumex) türü bir bitki, dere kenarında biter, çiçekler açar, yaprakları sebze olarak kullanılır, Rumex patientia' K. Emiroğlu 1989 s. 170 < Yun. ***λάπαθο*** (lápaṯo) a.m. Ch. Tzitzilis 1987 no. 293. Krş. AD. ***labada/lIlbada/ılabada*** ※※

Osm. **lâbe** 'yalvarma, yaltaklanma' < Fa. ***lāba*** 'supplication, request; stratagem, fraud'. ※ ***Ādemī bī-vefā olur, lābesi vu cablüslığı eline bir şey girince olur. Tīz doyar, tīz usanur, yārına yavuz sanu sanur.*** (Ferec 855/1451 v. 151b). ***lâbe ėt-*** 'yalvarmak' (Fa. ***lāba kardan*** a.m.): ※ '***Avrat ne-ḳadar lābe vu zārī ėtdise nāfi' düşmedi. Mehrl biŋ diynār-lmlş, var-idi, aldı, atası evine vardı.*** (a.e. v. 50a).

Osm. **lā-be's** 'mahzursuz' < Ar. ***lā ba's*** '(ona) i'tiraz edilmez'. ※ ***Aṣḥāb-ı merātlbden aşağı olanlar, ekābirdeki ġilmān-ı ḥarem kisvetlnde iç oğlanları ėdinmek, sāde-rū̯ hidmetkārları vafīr esīrcilere beŋzemekdür, meger-kl gendüler müteferriḳa ve za'īm olan paşa-zādelerden ola, anuŋ gibileri ẕāten ve verāsẹten iç oğlanları saḳlaması lā-be's ldügl taḥaḳḳuḳ bulur.*** ('Ālī 1587 v. 138b–139a).

⊡ Ar. olumsuzluk edatı ***lā*** (Osm. ***lâ***) 'hayır, hiç, yok, değil' (krş. ***bilā*** ⊡, b. ***illâ/ve illâ***) ile yapılan mutlak olumsuzlukla bilinen bir ad cümle türü var. Bu cümle türünde ***lā***'nın yanındaki ad akuzatif halini alıyor, örn. Ar. ***ilāh(un)*** 'bir tanrı' adını içeren ***lā ilāh(a) (illā ilāh)*** '(Allah'tan başka) asla tanrı yoktur.' Bu cümleciklerin bazıları Arapçada zarf olarak kullanılır, örn. ***lā rayb(a)*** 'hiç şüphe (reyb) yoktur' > 'şüphesizce, muhakkak'; Farsçaya ve Türkçeye

de zarf veya sıfat olarak girmişlerdir. Farsçada Ar. ***lā*** edatı adeta Tk.. ***-sız*** ekinin anlamını üstlenmiştir, hatta Fa.da ***lā-zabān*** (< Fa. ***zabān*** 'dil, konuşma') 'dilsiz, sessiz' gibi Fa. sözcüklerle yapılan örnekler de var. A-L ciltlerindeki örnekler şunlardır: ***lā-be's, lâbüd, lâhavle, lâ-ilâc, lâkayd/lâkayt, lâkaydî, lâ-mekân, lâ-nazir, lâreyb, lâ-siyyemā, lâ-şerik, lâ-şey, lâ-şuur, lâzim-i mā-lâ-kelâm***. Fakat ***lâlettayin*** örneğindeki durum biraz farklıdır. Ayrıca krş. ***lâ yenfâ***, b. ***kellim kellim, lâ yenfâ*** ⊡.

AD. **labıd/labıt**, b. ***labut*** I.

AD. **labıt** II, b. ***lapıt***.

labirent 'çıkış yeri kolaylıkla bulunamayacak kadar karışık koridorları olan bina' < Fr. ***labyrinthe*** < EYun. ***λαβύρινθος*** (labürínthos) a.m. ※ ***İçlerine girilince tıpkı lâbirentlere benzeyen ve nereden nereye çıkarılacağı pek kolay anlaşılmayan bu imalâthaneler gayet loş yerler olduğu için içlerinde gündüzleri bile elektrikle çalışırlar.*** (O.C. Kaygılı 2003 s. 81). ※ ***Her soru başka soruların lâbirentine açılıyordu. Her şey zorlaşıyordu.*** (A. Yurdakul 1991 s. 175). ※ ***Eskiden böyle değildim, cıvıl cıvıldım. Şimdi bir labirentde dolanıyorum, çıkış yolunu bulamıyorum.*** (B. Günel 1984 s. 103).

labiye, b. ***lobiya***.

laboratuvar 'fizik, kimya vs. sahalarda araştırmalar için gerekli malzeme ve cihazların bulunduğu yer' < Fr. ***laboratoire*** < Lât. ***laboratorium*** a.m. (Lât. ***laborare*** 'çalışmak' + nomen loci eki) b. ***aksesuvar*** ⊡. ※ ***Laboratuvarda geçen yıl ürettiğimiz virüsün antikoru, seçilmiş sağlıklı dişi gorillere verilecek***. (M.Z. Saçlıoğlu 1997 s. 136).

labonya/labunya I 'yeni yapılan ayakkabıların alt kısımlarına perdah çekmekte kullanılan bir ayakkabıcı aracı' ZTS 132 < ?? ※※

laborant 'ilmî çalışma ve araştırmalarda laboratuvarda yardımcı olarak çalıştırılan kimse' < Alm. ***Laborant*** a.m. (Almanca'dan alınmalar için b. ***akupunktur*** ⊡). ※ ***Refüze tabağını karıştırdı. "Benimkinde yok!" dedi. "Tabağında kurt çıkan yemesin!" Kalem, İneğin tabağına eğilmiş, bir laborant ciddiliği ile incelemelere başlamıştı. —"Evet, kurt, arkadaşlar. Bakın, başı koyu kahverengi.*** (R. Ilgaz 1959 II, 67).

labros 'lapina balığının büyük cinsi' TüS < Lât. lavros.※※

labunya I, b. ***labonya***.

(Argo) **labunya** II, b. ***lubun***.

(Argo) **labuş** 'kadınsı tavırlı eşcinsel erkek' H. Aktunç 1990 s. 186 < ***labunya***'nın kısaltılmışı + ***-uş*** okşama eki, b. ***dadaş*** ⊡. ※ ***Sermaye alırken en fazla dikkat ettikleri husus boydu. Kerhanedeki duvarda yazılı atasözü de bunu doğruluyordu: "Uzun labuş sokakta, kısa labuş yatakta!"*** (M. Kaçan 1991 s. 124).

AD. **labut I/labıd/labıt** 'öküzleri dürtmekte kullanılan üvendirenin ucundaki yassı demir' DS 3057, ZTS 132 < Erm. ***lapuday*** 'iron tool attached to end of goad, used to scrape off mud' R. Dankoff 1995 s. 177 no. E66. ※※

AD. **labut** II 'araba tekerleği demir çenberinin altında bulunan ağaç kasnak' ZTS 132 < ??. ※※

lâbüd 'mübrem, kaçınılmaz, vazgeçilmez' < Ar. ***lā budd(a)*** *(olumsuzluk edatı* ***lâ*** *ve* ***budd 'çıkar yol')*** 'kaçınılmaz şekilde, mutlaka; (asıl itibarıyla) asla çıkar yol yok' (b. ***lā-be's*** ⊡). ※ ***Dil-teng oldı, eyitdi: "Çāremüz nedür? Bu zen bizi feylesüflıġa girlftār eylemişdür. Lā-büd her ki hevā bendinde ola, böyle ola!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 25b). ※ ***Ṭāḳatleri ṭāḳ olmış, ḳalmışlar. Otururken ıraḳda bir ḳaṣr görinmiş. Biri birine eyltdiler ki: "Ḥamlyyet ėdüb şol köşke degin varmaġumuz gerekdür. Lā-büd aclıġumuza, yorġunlıġumuza bir meded ola." dėdiler.*** (a.e. v. 66b).

Osm. **lâcerem** 'muhakkak, her halde, şüphesiz' < Ar. ***lā caram(a)*** a.m. (asıl itibarıyla, 'haksızlık etmemiş') (olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***c-r-m*** kökünün geçmiş zaman çekimli fiil); b. ***lâ yenfâ***, b. ***kellim kellim, lâ yenfâ*** ⊡. ※ ***Ġamı göŋlümde saḳladum. Lā cerem etden, tenden düşdüm. Şimdi cān ḳorḳusıdur.*** (Ferec 855/1451 v. 36a). ※ ***Ol yüz elli yaşında olan ḳardaşumuŋ bir bī-hüner, bed-hlṣāl ʿavratı vardur, ne-ki eve gelür, ʿavrat anı beyhude yėre harc ėder, ḳedbānülik eylemez. Cün ol ḳardaşum daşralarda halḳ ṣoḥbetinden üşenüb usanub durub sögüb evine gelür, neye baḳarsa harāb görür. Lā-cerem ġuṣṣadan pīr olmışdur, bükülmişdür.*** (a.e v. 191a). ※ ***Fe-lā cerem bu ḥaḳīr-i pür-ġam ki ḳırḳ elli gün mlḳdārı ḥavālī-i şehrde ḳondum ol ṭā'ife-i rezīlenlŋ beş altı defʿa ʿaẓīm cemʿiyyetlerini gördüm.*** (ʿĀlī 1588–89 v. 227a).

lâceverd/BSTT. **lacivert** 'lapis lazuli; koyu mavi' < Fa. ***lācavard*** a.m. ※ ***Āteş mażarretinden hānelerinüŋ ṣıyānetl ve ekser-i büyüt saḳfınuŋ ḥall u lāciverd-ile zīb u zīnetl sāyir memleketlere muhālifdür.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 104–105). ※ ***Bu gelenlerin hepsi, bir örnek siyah çarşaf giymişler. Elbiseleri de birbirinin aynı: erkek yakalı kırmızı harçlı lâcivert ceketler, gri eteklikler, lustrin iskapinler.*** (S.M. Alus 1933p s. 80).

(Halk ağzı) **lâci** 'lâcivert renkli giysi, erkek takım giysisi' H. Aktunç 1990 s. 186 < ***lâcivert*** kelimesinin kısaltılmışı, b. ***afro*** ⊡ (?). ※※

lacivert, b. ***lâceverd***.

(Argo) **laçı** 'iyi, güzel, hoş' H. Aktunç 1990 s. 186 < Rom. ***laçh-ó*** a.m. Boretzky-Igla 1994 s. 162. ※※

AD. **lâçın** I 'çıkılması güç kayalık yer; sarp, yalçın' DS 3057, TS 2785 < ?? ※ ***Eşki cānde olub perçin, | Peklşmışdır ḳaya laçin.*** (E. Kömürcian 1981 s. 87).

AD. **laçın** II/**laçin** II 'kartal, atmaca, doğan; şahin' DS 3057, TS 2785 < kelimenin menşei ve yayılışı için b. G. Doerfer 1975 IV, no. 1728, H. Eren 1999 s. 277–278. ※ ***Dudu, gumru, laçın, tavız, | Tülek terlan şahan guş yaz.*** (A. Caferoğlu 1944 s. 123).

Osm. **lâçin** I 'hizmetkâr; köle' < Fa. ***lāçīn*** a.m. F. Steingass 1930 s. 1110. ※ ***Eger nakşın göreydi Çīn u Māçīn | Ḳamu halḳı olaydı bende lāçīn.*** (Meḥmed 1965 s. 76 no. 581).

AD. **laçin** II, b. ***laçın***.

(Argo) **laçka** I 'yaşlı (fahişe); yaşlı edilgin eşcinsel (erkek); her bakımdan düzensiz, işlemez durumda olan' H. Aktunç 1990 s. 186, S. Özel 1993 s. 67 < ***laşka***. ※ ***Vali bey, odasının çivileri lâçka tahtalarını gıcırdata***

dolaşıyor, bu şehirdeki karşı partili bir kısım tüccarla müteahhitleri düşünüyordu. (Orhan Kemal 1966m s. 160).

laçka II, b. ***laşka*** I.

laçka skota (gemicilik terimlerinden) 'gemi halatının gevşetilip boşa bırakılması' < İt. a.m. [***lascar*** 'gevşetmek, bırakmak' fiilinin emir hali ve ***scotta*** 'yelkenlerin bez kısmı' (krş. ***iskota***)] Kahane–Tietze 1958 no. 358. ※ ***Batıdan esen rüzgârın önüne katılmışlardı, laçka skota uçuyorlardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 27).

(Argo) **laço** 'yakışıklı genç erkek; aktif eşcinsel (erkek)' H. Aktunç 1990 s. 186 < Romani ***laçó*** 'bon, excellent; gut, schön, hübsch' A.G. Paspati 1870 s. 328, Boretzky–Igla 1994 s. 162. ※ ***Reha'nın evindeki yemekli gecelerde iri gözlerinin çevresini kalın çizgilerle sürmeler, boyanır, başına sarı peruklar, sırtına siyah şifonlar geçirerek konuk laçoları güldürüp eğlendirirdi.*** (M. Mungan 1989 s. 164). Aynı kelimeden ***laço*** 'Romanların bir çeşit dansı' K. Kostov 1974 s. 358. ※※

lada, b. ***loda***.

AD. **ladak** 'hırka' DS 3058, A. Ergür 2002 s. 166 < ??. ※※

Osm. **lâden** 'bâzı otlardan elde edilen kokulu bir yağ' W. Heyd 1936 II, 631 < Lât. ***lādanum*** < EYun. ***λάδανον*** (ládanon) a.m. ※ ***Ve zırnıḫ fuçısından ikişer aḳca ve zāc-ı Ḳıbrīs fuçısından ve lāden denginden dörder aḳca [alınur].*** (Ö.L. Barkan 1943 [1548/955] s. 225).

lâdes 'kuş ya da kümes hayvanlarında göğsün ön tarafında bulunan "V" şeklindeki kemik ile oynanan bahis oyunu' < Fa. ***yād ast*** 'I still remember it'. ['hatrımda, unutmadım'] ※※

Ladik 'Türkiye ve Suriye'de bir ḳaç yerde tekerrür eden yer adı' < Yun. ***Λαοδίκεια*** (Laodíkeia) D. Georgacas 1971 s. 115. ※※

AD. **ladigâr/ladiger** < ***yadigâr*** 'armağan' kelimesinin varyantı, DS 3058. ※ ***Ladigâr Dayı dört gözlen bekler, dedim. Yalnız Ladigâr Dayı mı ya, dört gözlen de Yetim Ali bekler, etti sekiz göz.*** (F. Erdinç 1969 s. 25).

Osm. **ladiḳa** 'papaz' R. Dankoff 1991 s. 52 < Sl. ***vladyka*** 'piskopos'. ※※

ladin 'çam ağacı, Abies; lâdin ağacı' < Yun. ***ελάτινος*** (elátinos) 'çam ağacına ait, çam ağacından alınan tahta' (sıfat) Tietze 1955 no. 71. ※※

lâdinga 'fişek taşımak için bir kemer' Redhouse 1974 s. 701 < Bulg. ***ladin*** < Rus. ***lyadúnka***, (kelimenin sondaki ***-ka*** Rus.'daki küçültme ekine benzetilerek bırakılmış) < Alm. ***Ladung*** a.m. M. Vasmer 1955 II, 82. (Demek ki Tk.deki biçim Bulgarcadaki daha eski bir biçime dayanıyor. [Editörün notu]). ※※

ladna/heldine 'bir hububat çeşidi' Dankoff 1991, s. 43, 52. < ??. ※※

Osm. **lâedri** 'söyleyeni, şairi bilinmeyen, imzasız, anonim' < Ar. ***lā adrī*** 'şüpheci kimse (asıl itibarıyla, 'bilmiyorum')' (olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***adrī*** 'biliyorum', ***d-r-y*** 'bilmek' kökünden muzâri fiil çekimi); b. ***lâ yenfâ,*** b. ***kellim kellim, lâ yenfâ*** ⊡. ※ ***Demek ki, Lâ-edrî'lerden birini böylelikle keşfederek ortalığa çıkarmış oluyoruz***. (Vâ–Nû, Akşam gaz. 18 Mayıs 1941).

ladya 'Tuna'da kullanılan büyük kayık' < Sl. (Rus., Sırp–Hırv., Slov.) ***ladya*** a.m. Tietze 1957 no. 126. ※※

lâf 'söz; boş lâf, ciddiye alınmayan söz' < Fa. ***lāf*** a.m. ※ **Erkeklerin değişik kadınlardan hoşlandığını, kadınlarınsa bir erkeğe bağlı kalmayı yeğlendiğini söylerler ya, boş laf o. Fasafıso.** (A. Kutlu 1983c s. 189). ※ **Millî kalkınma, aydın Türkiye ideali, yok bilmem ne. Laf! Fasarya hepsi.** (N. Meriç 1957 s. 42). ***lâfı aç-*** 'konuşmaya başlamak': ※ ***Bana yüz dirhem taramal dedim. Arkasından lâfı açtım.*** (S.M. Alus 1944 s. 89). ***lâfını ağzına tıka-*** 'birinin sözünü bitirmesine fırsat vermemek': ※ ***Allkıran başkesendi sınıfta. | Lâfı ağzımıza tıkar, | Zorla dinletirdi.*** (R. Ilgaz 1944 s. 12). ***lâf altında kalma-*** 'ağız kavgasında her söylenenin karşılığını vermek': ※ ***Sennen her şeye dair konuşurum. Lâf altında kalmam, o yandan ağzım cimlâstiklldlrl*** (İsmail Galib 1932s s. 9–10). ***lâf at-*** 'konuşmak, sohbet etmek': ※ ***"Sen burada ne arıyorsun arkadaş?" —"Hiç, lâf atıyorduk." —"Lâf atmanın sırası mı imiş?"*** (Kemal Tahir 1955s s. 144). ***lâfını balla kestim*** 'sözünü kesiyorum ama, beni affet!': ※ ***"Lâfını balla kestim! Ben de onu söylüyecektlm. Bugün kızlara görücü geldi."*** (İ. Devrim 1943 s. 33). ***lâf dokundur-*** 'dolayısıyla anlatmak, îmâ etmek': ※ ***"Müdürün üstüne bir yürüyüş yürüdü. Ne hırsızlığı kaldı, ne namussuzluğu…" —"Lâf mı dokunduruyor?" —"Yok, efendim. Düpedüz söylüyor 'Hep ortakmışsınızl' diye bar bar bağırdı."*** (Kemal Tahir 1961 s. 288). ***lâf götürme-*** 'şüpheden ârî olmak': ※ ***Kızın gebeliği lâf götürmez gayrık. Gün aydın, iş ışıldak.*** (H.R. Gürpınar1943m s. 29).

lafazan/lâfzan 'geveze, boşboğaz, palavracı, kendini metheden' < Fa. ***lāfzan*** a.m. (Fa. ***lāf*** + ***-zan*** 'vuran, çalan', b. ***falyazen*** ⊡). AD.deki ***yılabazan*** 'çevik' DS 4264 kelimesi bu üç heceli kelimenin müştakkı olabilir, Tietze 1967 no. 80. ※※

lâf ebesi 'herkese ve söylenen her şeye laf yetiştiren, karşılık veren' < ***laf*** ve ***ebe***. ※※

lafız, b. ***lafz***.

lafina 'en kaliteli sünger' < Yun. ***λαφίνα*** (lafína) < İt. ***la fina*** a.m. D. Georgacas 1978 s. 140 no. 214. ※※

lâfla-/lâflan- 'konuşmak, sohbet etmek' < ***lâf*** + ***-la/-lan-*** genişlemesi, b. ***afalla-*** ⊡. ※ ***İyi, dedi, bir iki lâflarız. Aaaa, paltonu çıkarmamışsın! Geldi, paltomu aldı.*** (N. Üstün 1970 s. 269). ※ ***Bir gece onunla lâflıyoruz. Oldukça geç bir saat. Oldukça sarhoşum…*** (A. Yurdakul 1991 s. 36).

lâf u güzaf 'boş lâf, gevezelik' < ***lâf*** ve ***güzaf***, kafiyeli ve eş anlamlı iki kelimeden oluşan terkip; ***u*** için b. ***abudane*** ⊡. ※ ***Anı daḫı dėdi-ki ḳāżī ḥużūrında ne lāf u güzāf gecdi ve ne müddet, mühlet vėrildi.*** (Ferec 855/1451 v. 120b). ※ ***Ve bil-cümle mīr-i zen-bāz, meẕmüm u ġammāz olan Lāz ṭāylfesinden iken, faḳīr zühde gelince mālk-i dīnārın ve‿harc-ı lāzlmümden sorulınca ne mütemevvil-i rüzigār ve ne‿höd mālik-l dīnārın dėyü riyā semtinden lāf u güzāfururdı.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 139).

lafz/lafız 'kelime, söz' < Ar. ***lafẓ*** a.m. ※ ***Şābür eyltdi: "Eger beni senüŋ 'ışḳuŋda depeleyeler, ağzumdan ṭalāḳ lafẓı çıḳmaya." dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 119a). ***lafẓından gel-*** 'ağzından çıkmak (meselâ bir vaad)': ※ ***[Pādeşāh] "Getür, alalum!" dėdi. Şeh-zāde sevinü güvenü vardı, atasını, anasını aldı, şāh ḳatına geldi. Cün şāh buları gördi, "Bir karı, bir ḳocadur; buları alub nėdeyim, ne işüme yarar?***

Ammā cün lafẓumdan geldi, alayım dėdüm,͜ hilāf ėtmeyeyim." dėdi. (a.e. v. 130b). ***lafz-ı murad*** 'ismi var cismi yok, belli belirsiz, ehemmiyetsiz' M.H. Bayrı 1934 s. 137. ※ ***Üç sene mürürunda ol-dahi mürd oldukda Mariya Tereze imparatorluğa i̮htiyār olunub, ḥālā zevci olan Nemçe memleketinden͜ hāric Toskana kıralı Françesko dahi zevcesine mu'īn ve żamīn olub lafẓ-ı murād imparatorluk nāmını taḥṣīl etmişdir.*** (Şem'dānī–Zāde S. 1978 II, 21.)

lâfzan, b. ***lafazan***.

AD. **laglaguş/legleguş (et–)** '(kedi, köpek vb. hakkında) diliyle yalayarak beslenmek' < Erm. (Hemşin ağzı) ***lag lag-uş /*** (yazı dili) ***lak lakel*** 'yemi dil ile yalayarak yemek (köpek, kedi gibi hayvanlar)' U. Bläsing 1992 no. 78. Krş. AD. ***lak*** I. ※※

AD. **lagmeder** 'harmanda sapları yaymaya yarayan ucu çatallı bir tarım aracı, diren' DS 3058 < Yun. (diyal.) ***λαγμητέρ*** (laġmitér) 'Getreide-schwinge, Worfelschaufel' Ch. Tzitzilis 1987 no. 299. ※※

AD. **lago** 'aptal' K. Emiroğlu 1989 s. 170 < Erm. ***lagod*** 'erkek'. ※※

lagofita 'yassı bir sünger çeşidi, Elephant's Ear sponge' < Yun. ***λαγόφυτα/ λαγόφτι*** (laġófita/laġófti) a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 797, D. Georgacas 1978 s. 140 no. 212. ※※

AD. **lagos/lahos/lâkoz/logos** 'kefal balığının bir çeşidi, Epinephelus aeneus' J. Redhouse 1974 s. 703, R. Dankoff 1991 s. 52. < Yun. ***βλάχος*** (vlḫos) 'bir çeşit balık' ※ ***Buranın lagos diye bir balığı var, bilir misin?*** (B. Günel 1991 s. 40). ※ ***Akdeniz'in Logos balığına güneşi katarak yiyeceklerdi Narlıdere'de.*** (D. Akçam 1978 s. 5).

AD. **lagot** 'tütün böceği' K. Emiroğlu 1989 s. 170 < ??. ※※

Osm. **lâğ** 'şaka, latife; hile, oyun' R. Dankoff 1991 s. 52. < Fa. ***lāġ*** a.m. ***lāġ eylemek*** 'latife etmek, şaka yapmak' (krş. Fa. ***lāġ kerden*** a.m.): ※ ***Dėdi: "Heyy, ne söylersin, eyleme lāġ | Ki dīvāruŋ ardında olur ḳulaġ!*** (Mes'üd bin Aḥmed 1991 no. 1754).

(Halk ağzı) **lağap/lağıp/laub/lab** < ***lakab*** kelimesinin varyantı; **/ḳ/ → /ğ/** için, b. ***ağda*** ⊡. ※ ***Senin lağıbın nedir?*** (L. Bonelli 1899 s. 369 no. 359). ※ ***- Kâtip bey lâkabınızı soruyor! - Labımız var! dedi, bize koyde Köseoğulları derler...*** (Orhan Kemal 1954b s. 55).

lağar 'zayıf, arık' < Fa. ***lāġar*** a.m. ※ ***Ve ol merderk-i bḫīlden şikāyet ėtdi: "Bir lāġar deveyi bizüm-icün ḳurbān ėtmege ḳıyamadı!" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 233b). ※ ***Ol süd icüb aruġ olan buzaġular dünīyā pādeşāhları ṣıfatıdur ki ne-ḳadar dervīş ra'iyyet saġarlarsa, muṣādere ėderlerse, zer u sīm alurlarsa bī-bereketter u lāġarter olurlar.*** (a.e. v. 192a).

lağım I 'düşman kalesinin duvarlarını yıkmak gayesiyle yer altından açılan ve içine patlayıcı maddeler konan yol' < ??. ※ ***Ḫ̮ir-i kār lağım urulub bārüt ile ḳal'anuŋ burc u bārüsı havāya münḳalib olduḳda, umerā-yı nāmdārlardan çoḳ kimse dār-ı cināna uçub, 'ālemde ẕikr-i cemīlleri ḳaldı.*** (Selānikī 1989 I, 80).

lağım II 'pis su kanalı; kanalizasyon' < ***lağım*** I. ※ ***Kendinin bahçesinden padişah oğlunun yüz numarasının önüne kadar lağım eştirmiş yerin altından.*** (M. Tuğrul 1946 s. 31–32). ※ ***Abdülmecit İstanbulu-***

nun sakinleri bugünkü Boğaz vapurunun aman bilmez curcunası içine düşseler, balıkların soyunun tükenmesine, gümüşsü bir ışıltıyla akan derelerin birer lağım kanalı halinde Boğaza boşalmasına nasıl şaşırır, nasıl dövünürlerdi, kim bilir? (N. Güngör 1992 s. 116–117).

lağımcı I 'lağımları açıp temizleyen işçi' < ***lağım*** II + ***-cı***. ※ ***Bu çıkan tozlar var ya, İnsanı çürüm çürüm çürütürmüş. Bir lağımcı en fazla, ama en fazla, beş yıl çalışabilirmiş bu işte.*** (F. Otyam 1962 s. 86).

(Argo) **lağımcı** II 'aktif anal birleşmeden hoşlanan kimse' H. Aktunç 1990 s. 186. < ***lağım*** II + ***-cı***. ※※

lağıp, b. ***lağap***.

lağla- 'birini yalancılıkla suçlamak' R. Dankoff 1991 s. 52 < ***lâğ*** + ***-la-*** b. ***acabla-*** ⊡. ※※

AD. **lağlağı** 'müstahzi, hafif meşrep, boşboğaz' A. Caferoğlu 1942 s. 265 < ??. Krş. AD. **alağaz**. ※※

AD. **lağlan-/lalan-** 'alay etmek, birinin yaptıklarına öykünerek eğlenmek' DS 3058, 3060–61. < ***lâğ*** + ***-lan-*** b. ***abaplan-*** ⊡. Krş. ***lağla***-. ※ ***Hem konuşup hem gülüşüyorlar. Rıza ne döndü, ne baktı. "Yürüyün ulan, bırakın lağlanmayı, çocuğun yakasını!" Dedi ama, aldırmadılar onlar, yürüdüler, güldüler, konuştular, lağlandılar.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 23).

lağora, b. ***lavra*** II.

lağv '(bir kuruluşu ya bir kânunu) ortadan kaldırma' < Ar. ***laġv*** 'boş, mânasız sohbet; hata'. ※※ ***lağvet-*** '(bir kuruluşu) ortadan kaldırmak'. ※※

lahana b.m. (malum sebze) < Yun. ***λάχανα*** (lạhana) a.m. G. Meyer s. 32. ※ ***Ve her baştıne üzre 'ādet olan resm-i böstāndan ve resm-i kevirden ġayrI tarlayla ekilen lạhana ve hıyār ve ... ve ketenden 'öşr-I şer'İsI dạhI alına.*** (Ö.L. Barkan 1943 [932/1525] s. 252). ※ ***Sebzevāt-ı meẕküreyI (lạhana, pırasa, ıspanaḳ, baḳlabağı...) rüz-ı ḳāsıma dek minvāl-I muḥarrer üzere bey' eyleyüb...*** (M. Kütükoğlu 1983 s. 9). ※ ***Groenland'da lâhana yetişir, buzların arasında bulduğu bir tutamlık toprağa köklerini indirir, rüzgârların ortasından, fırtınaların içinde yapraklanır, büyür, yaşar ve onun yapraklarını insanlar yer, kökünü hayvanlar...*** (F.C. Göktulga 1953 s. 73).

lahar, b. ***lahor***.

AD. **lâhat**, b. ***llâğat***.

lâhavle 'şu Ar. duanın başlangıcı: ***Lā ḥawla va lā ḳuwwata illā bi-llāhI I-'alīyi I-'aẓīm(I)*** '(Yüce ve azim Allah'tan başka kimsede) asla kuvvet yoktur'' < Ar. ***lā ḥawl(a)*** a.m. (olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***hawl*** 'güç, kuvvet'), b. ***lā-be's*** ⊡. ※※ ***lā-ḥavle de-/lā-ḥavle oḳu-*** 'sabrı taşıran bir durum karşısında söylenen bu duanın kısaltılmışı': ※ ***Evleri istediler, bulımadılar. Dāmād cün 'arüsı bulmadı, lā-ḥavle dėyü taḫt üzerinde oturdı.*** (Ferec 855/1451 v. 237b). ※ ***Nā-gāh gördi ki Faġfür ḳapusında bir enbüh ġalebe var. Her biri lā-ḥavI[e] oḳır, la'net ėder. Bu esṉāda gördI, bir serv-i revān gibi cüvān eli bağlu, boynında ip, yėdüb IletdIler.*** (a.e. v. 133a). ※ ***Müneccim usṭurlābı eline aldı, ṭāli' gördI. "Lā-ḥavle!" dėdi. "Nedür?" dėdiler. Eyitdi:***

"Bu yaḳında bir ferzend gele. Anasından ayırtlanduğılayın otura gele, söyleye ve çoḳ āfetler ol ḳızdan ẓuhūra gele." (a.e. v. 213b). ※ ***Lâ-havle! Benim Flora kuş ağzında bana doğru koşarken sen çömelmiş te sigara yakıyordun yahut da su döküyordun, a birader!*** (S.M. Alus 1944 s. 144).

Lâhey 'Hollanda'daki Den Haag şehri' < Fr. ***la Haye*** a.m. ※※

lâhik *et-* 'erişmek' < Ar. ***lāḥiḳ*** 'erişen, yetişen, kavuşan'. ※ ***Ve ol iki fāsıḳ vezīr-i mesfūrı ol miḳdār ẓulm u bī-dāda lāḥiḳ ėtdiler-ki mücāzātı ʿuḳbāda anlaruŋ müzāheme-i aḥvālinden ehvāl-i kefere-i müşrikīn ve efʿāl-i ẓaleme-i rūy-i zemīn müddet-i medīd teʾḫīrsüz sorulması belki ḳābil degüldür.*** (ʿĀlī 1979 [1581] I s. 119).

lahika 'ek, ilâve' < Ar. ***lāḥiḳa*** **a**.m. ※※

lahin, b. ***lahn***.

Osm. **lahm** 'et' < Ar. ***laḥm*** a.m. ※ ***Ben ol nesnei ol laḥm-ı ḥamelde, kim laḥm-ı cemel andan yėg, bāṣıra ḳuvvetiyle ol heyʾeti idrāk ėtdüm. Andan söyledüm.*** (Ferec 855/1451 v. 123b). ※ ***Ekābir ve ehl-i ṣafā meclislerinde ḳırḳ elli ḳadar miḳdārı nuḳldān fıstuḳ ve fınduḳ ve ḳavrulmış bādām ile memlü, ve balıḳ yumurdası ve͜ hāvyār ve laḥm-ı ḳadīd maḳūlesi...*** (ʿĀlī 1956 [1586–87] s. 164).

lahmacun 'üstüne kıyma konularak fırında pişirilen bir çeşit pide' < Ar. ***laḥm ül-ʿacīn*** 'kıyma' [**laḥm** 'et' + ***ül*** (harf-i taʿrīf) + ***ʿacīn*** 'kıyılmış'] ※ ***Angutun A'sı, lahmacunun L'si, it oğlu itin İ'si. Ne etti? Ali.*** (H. Taner 1971s s. 173).

(Argo) **lahmacun pidesi** 'bön, aptal, ahmak kimse' H. Aktunç 1990 s.186, S. Özel 1993, s. 67 < ***lahmacun*** ve ***pide***. ※ ***Makaslama vuruşlarla insanları lahmacun pidesine çevirirler.*** (S. Birsel 1992 s. 89).

lahmî 'şişman' **<** Ar. ***laḥm*** 'et' + isimden sıfat yapan nisbet eki -î için b. ***adalî*** ⊡. ※※

Osm. **lahn/lahin** 'nota, ton, melodi' < Ar. ***laḥn*** a.m. ※ ***Ben sanʿatin, tabiatini bize tercüme ve tefsir eden janrısını severim. [Fakat] buradaki tercümanım san'at değildi. Manzara ile aramda kalemin, fırçanın, lahnin vasıtalıkları yoktu. Tabiatla karşı karşıya idim.*** (H.R. Gürpınar 1934 s. 58).

Lahor 'Pakistan'da bir şehir'. ※※

lahor/lahur/lahar/lâhûrî 'Lahor'da imal edilen Lahor şalı' < ***Lahor***. K. Emiroğlu 1989 s. 170. ※※

AD. **lahos**, b. ***lagos***.

Lahsa 'Osmanlı idaresi zamanında Arabistan yarımadasının doğu tarafını kaplayan eyalet' < Ar. ***al-Aḥsā' / al-Ḥasā'***. ※ ***Bu ṭarīḳ-ile meselā Baṣra ve Laḥsā ve Yemen u Ḥabeşe ile maʿrūf olan ser-ḥadlerdeki dirligüŋ revāc u raġbeti südde-i saʿādetdeki veẓāʾif gibi degüldür.*** (ʿĀlī 1979 [1581] s. 187).

lạhşa 'bir erişte çeşidi' R. Dankoff 1991 s. 52 **<** Fa. ***laḳça*** 'vermicelli, macaroni, or long slices of paste put into broth' F. Steingass 1930 s. 1112, M. Räsänen 314. ※※

lahur, b. ***lahor***.

lahuraki 'merino (Lahore'de üretilen şalların taklidi)' Redhouse 1974 s. 702 < ***Lahor*** + Yun. küçültme eki, b. ***çulâki*** ⊡. ※ ***Maşallah, şehzade kılıklı yavrumu Rabbim nazardan esirgesin! Evlâttcığım, şu lâhurakiden bir yeldirmelik kestirip Üsküdar vapuruna yetişeceğim!*** (S.M. Alus 1944 s. 49).

lâhûrî, b. ***lahor***.

lahza 'kısa bir ân, gözün açılıp kapanması arasındaki zaman' < Ar. ***laḥẓa*** a.m. ※ ***Bir laḥẓa Ferruḫşādsuz olmaz-idi.*** (Ferec 855/1451 v. 36b). ※ ***Sini ben cāndan istervem | Sini her laḥẓa dilervem.*** (Sulṭān Veled 1958 s. 34). ***lahzada*** 'bir anda, hemen, çabucak': ※ ***Ayak satıcılarından kim geçse, kimin sesini duysa, lahzada seslenip kâğıt helvası, mahallebi, şeker, fındık fıstık alma. Baloncudan kaç tane balon alıp birbiri ardınca havalara uçurma...*** (S.M. Alus 1944 s. 102).

lâ'ik I/**lâyık** 'yakışır, münasip, uygun' < Ar. ***lā'iḳ*** a.m. ※ ***"Ben ne, bunuŋ gibi teşriyfüŋ ehliyin?" Pādişāh eyitdi: "Ḳayurmaz. Daḫı ziyādelere lāyıḳsın." dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 51b). ※ ***"Benüm ḳızum var. ʿAyıbları coḳdur. Kimseye göstermege yaramaz. Ol senüŋ ne lāyıḳuŋdur?" dėdi. Ḳāżī eyitdi: "Güveyü ben-isem, gelin ol-ise, biz rāżīüz, kime ne?" dėdi.*** (a.e. v. 16a). ※ ***Şāh ol-dem veziyre eyitdi. "Bu kel pādeşāhlar ṭabiyʿatin dutar. ʿAcabdur bu ne lāyıḳdur bāġubānlıġa?"*** (a.e. v. 203a). ※ ***Motorun sahibi sarhoş herifin biridir. Biridir amma sevilmeğe layıktır.*** (S.F. Abasıyanık 1944me s. 22).

lâik II 'dinle ilgili olmayan' < Fr. ***laïque*** a.m. ※※

lâ-ilâc 'çaresiz, ümitsiz' < Fa. ***lā-ʿilāc*** a.m. F. Steingass 1930 s. 1112, Ar. olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***ilâc*** I, b. ***lā-be's*** ⊡. ※ ***La-ilāc ḳalub dönüb giriye. | Bu‿haber daḫı şayi oldukde, | Musubet kopub Çıfıd başıne, |‿Husumet daḫi gün begün artdi.*** (E. Kömürjian 1981 s. 121).

laîn 'lânetlenmiş, nefretle anılan' < Ar. ***laʿīn*** a.m. ※ ***Meger bu cādüy-i laʿīn ol sebebden siynesinde kiyne saḳlamış, ardınca olmış. Bir gün beni ġāfil buldı, dutdı, getürdi, beni bu ağır bende giriftār eyledi.*** (Ferec 855/1451 v. 41b). ※ ***Behr-i‿Hudā! Buyur, bu laʿiyni, ol bī-günāh sengisār olduğı yėrde iledeyim, depeleyim, dādumı eyleyim!*** (a.e. v. 185a).

AD. **lak** I 'köpeğe yedirilmek için suda ıslatılmış ekmek kırıntısı, sofra artığı' DS 1059 < Erm. ***lak*** 'porridge fed to dogs' U. Bläsing 1992 no. 77; R. Dankoff 1995 no. 194. Krş. ***lakaş***, AD. ***laglaguş/legleguş (et-).*** ※※

AD. **lāk/lak** II 'bozuk yumurta; içi geçmiş kavun karpuz, çürük meyve' DS 3059 < Fa. ***lāk*** 'spoiled, ruined, bad, useless' F. Steingass 1930 s. 1124 ve 1126, U. Bläsing 2008 s. 48. R. Dankoff 1995 s. 176 no. E62'e göre kelime Erm. ***lak*** a.m.(< Fa. ***lāk*** 'spoiled, ruined, bad, useless')'den Tk.'ye girdi. Krş. AD. ***lak*** I. ※※

lak III 'göl' < Fr. ***lac*** a.m. ※ ***Hepsi sofradan ḳalkaraḳ mehtāba ḳarşu ağacların aralarında laḳıŋ kenārında güleşerek gezerlerken...*** (Sāmī Paşa-zāde Sezāyī 1305 s. 84). ※ ***İşitmemek içün elleriyle ḳulaḳlarını tutduğu bir "teklīf" bir laḳı ġaleyāna getüren fortına gibi mizāc ve ṭabīʿatindeki sükûnet u leṭāfeti tehyīc etmişdi.*** (a.e. s. 161; kelime bu kitapta bir kaç kere daha geçer, fakat başka yerde tesadüf etmedik).

laka, b. ***lika*** II.

lakab/lakap/lâkap 'takma ad' < Ar. ***laḳab*** a.m. krş. ***lağap***. ※ ***Cevdet Efendi, kendini bildi bileli kuyruğuna yapışmış olan o musallat efendi kelimesini koparıp fırlatmış, beylik lâkabını yüklenmişti.*** (S.M. Alus 1934 s. 136). Krş. (Halk ağzı) ***lağap/lağıp/laub/lab.***

AD. **lakaş** 'yağsız, satılması doğru olmayan kötü et' DS 3059 < Erm. ***leşk***, (diyal.) ***lakaş*** 'stringy, fatless meat' ve anagrammatik varyant olan ***şekal*** 'eski, yırtık ayakkabı' DS 3757; Ermenicesinde de bu tali mâna vardır, R. Dankoff 1995 no. 200. ※

lâkayd/lâkayt 'aldırışsız, ilgisiz, umursamaz' < Fa. ***lāḳayd*** a.m. (Ar. olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***kayd II/kayıt***), b. ***lā–be's*** ⊡. ※※

lâkaydî 'kayıtsızlık, ilgisizlik' < Fa. ***lāḳaydī*** a.m. (***lāḳayd*** + Fa. ***ī*** nomen abstractum [soyut ad] eki, b. ***bâzî*** ⊡). ※ ***Yalnız bu işde lâkaydî, muhakkak kazanmamız lâzım gelen seçimi bize kaybettirir ve hep mimli Demokrat olan bizleri de Halkçılar önünde rezil, kepaze eder.*** (F. Arıt 1957 s. 13).

lâkayt, b. ***lâkayd***.

lakaz 'köy evlerinde mutfaktan bölme ile ayrılan genişçe yer' DS 3059 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***λιακός*** (liakós) < ***ηλιακός*** (iliakós) 'güneşe ait olan, güneşle ilgili' (sıfat) ve bundan isim 'evin arka bölümü' Ch. Tzitzilis 1987 no. 134. Krş. ***lâkoz***.※※

lâke 'lak ile cilâlanmış' < Fr. ***laqué*** a.m. ※ ***Uzun bacaklı beyaz lake tabureye tünemiş küçük bir kız çocuğu. Kucağında bir dolu yapma çiçek.*** (Peride Celal 1991 s. 337).

AD. **laken/lekan** 'yumuşak karda kolay yürümek için ince, yumuşak ağaç dallarından örülerek ayağa takılan düz, yuvarlak bir palet, kara batmadan yürüyebilmek için iptidai bir tertibat' DS 3070, R. Dankoff 1991 s. 52 < Kürt. ***lekan*** a.m Kurdoyev 1960 s. 494. ※ ***Bütün yol boyunca kar yumuşayıp erimeğe ve biz de diz boyuna batmaya başladık. Köylülerin ekserisi hafif, ayaklarındaki lakenlerle kurtuluyorlar (kadınların kanaveçe kasnağı gibi bir tahtaya iki çubuk çakılıp arasına ip gerilir ve ayağa geçirilince ipidai bir kayak olur. Bu kayak da insanı kar üstünde tutacak satıh temin eder.*** (M. Körükçü 1950 s. 51).

lâkerda I 'palamut, torik gibi balıklardan dilim dilim kesilerek yapılan salamura' < Yun. ***λακέρδα*** (lakérḏa) a.m. D. Georgacas 1978 no. 60. ※ ***Lâkerda ve uskumru pasdırması.*** (M.S. Kütükoğlu 1983 s. 949).

(Argo) **lâkerda** II 'harika, muhteşem (şey); yaşlı fahişe' M. Mikhaïlov 1930 s. 36, H. Aktunç 1990 s. 186 < ***lâkerda*** I. ※※

lakırda- 'konuşmak, sohbet etmek' < ses taklidi ***lakır*** ismi + ***-da-*** eki, b. ***çat I*** ⊡. ※ ***Orada aralarında bir süre lakırdadılar.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 227).

lâkırdı 'söz; boş söz, dedikodu' H. Eren 1999 s. 278 < ses taklidi ***lakır*** ismi + ***-dı*** eki, b. ***anırtı*** ⊡. ※ ***Yan masadaki kara sakallı imam yanındaki perçemli gence, hatim indiriyormuş gibi sallana sallana lâkırdıda.*** (S.M. Alus 1933p s. 37). ※ ***Sanırım birkaç lâkırdı konuşacak gradoyu bulduk, beyefendi?*** (İ. Tarus 1957v s. 72).

lâkin 'amma, fakat, şu şartla ki' < Ar. ***lākin*** a.m. ※ ***Şāh eyitdi: "Egerci baŋa sensüz ṣabr u ārām yoḳdur, lākin dilekden gecemezüz. Ata, ana dahı görecek kimselerdür." Andan yol yarağın buyurdı, düzdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 206a). ※ ***Rum evlerini yoklayi kalub, | Lakin izlerin asla bulmayub...*** (E. Kömürjian 1981 s. 112). ※ ***Bu son tafsilatı verince birden hafızamda bir gedik açılmış gibi oldu. Lakin bu gedikten yalnız bana doğru uzanan kafayı görebiliyordum.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1957, s. 87-88). Krş. ***iîkin***.

Lâḳīs 'bir isim (?)' < Ar. ***laḳīs*** 'triste' R. Dozy 1927 II, 543. ※ ***Elli ola keniyzek çıḳdı, yüzleri donları yırtuḳ, aralarında bir pīl gibi ḳara ḳarı kim ölen oğlanuŋ anasıdı, İblīsden ziştter, Laḳīsden dürüştter, nevḥa-künān melik-i Zengibār ḳatına geldi.*** (Ferec 855/1451 v. 46b).

laḳiyṭ 'terkedilmiş çocuk' < Ar. ***laḳīṭ*** a.m. ※ ***Su alub giderken, balıḳcı uğrar, cıḳarur, gemi diregine asa-ḳor, suyı sarḳar. Alur, evine gider bėsler. Ol-dahı bu laḳıyṭını kitāba vėrür.*** (Ferec 855/1451 v. 246a).

AD. **lakkada/langada** 'aniden, birdenbire, çabucak' DS 3063, K. Emiroğlu 1989 s. 170 **<** ***lahzada*** a.m.

lakkadak/larkadak/larkıdak 'zahmetsizce' R. Dankoff 1991 s. 52 < ânî bitimi ifade eden sonunda ***-adak*** heceleri bulunan ses taklidi kelimelerden olan zarflar için, b. ***cartadak*** ⊡. ※※

Osm. **lâklâk** 'leylek; boş konuşma, gevezelik' Meninski 1680 III, 4190 < Ar. ***laḳlāḳ*** 'une très grande espèce de cigogne; on lui donne le nom de pélerin' R. Dozy 1927 II, 545; krş. ***leylek. lâklâk et-*** 'konuşmak, sohbet etmek': ※ ***Bir tarihte, bir gün üç dört ahbap lâklâk ediyorduk.*** (S.M. Alus 1944 s. 20). ※ ***Henüz bütün zamanını Nazar Sözlüğü'ne ayırmaya başlamadığı ve benimle lak lak etmeye bayıldığı günlerde, kendi de buna benzer şeyler anlatmıştı.*** (E. Şafak 2001 s. 152).

Osm. **laklaka/bakbaka** 'gevezelik, boş lâf' R. Dankoff 1991 s. 52. < Ar. ***laḳlaḳa*** 'leylek sesi; gevezelik, laflama' ses taklidi isminden, b. ***kahkaha*** ⊡. ※ ***Hân hazretlerine altı sâ'at niçe yüz bin şeyler arz edüp aslâ küffârın laklaka ve bakbakalarına kulak dutmayup...*** (Evliyā Çelebi, *Seyahatname*, YKY, v 43a).

lâklâkiyat 'boş lakırdılar, değersiz sözler, < krş. Fa. ***laḳlaḳla*** a.m. F. Steingass 1930 s. 1126. ※※

lakot 'köpek yavrusu' < Erm. ***lakot*** a.m. Evliyā Çelebi tarafından Bitlis'te duyulmuş ve not edilmiş: ***lakot-ı hem-lak*** 'koca kelb saksısı' R. Dankoff 1995 no. 195. ※※

lâkoz I, b. ***lagos***.

lâkoz II 'köy evlerinde aşhanadan ayrılan, odaların açıldığı geniş bölme' K. Emiroğlu 1989 s. 170. < Yun. (Karadeniz diyal.) ***λιακός*** (liakós) < ***ηλιακός*** (iliakós) a.m. Ch. Tzitzilis 1987 no. 134. Krş. ***lakaz***. ※※

AD. **lakşiya/laksiya** 'pek ıslak, bulaşık' B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 283, K. Emiroğlu 1989 s. 170 < ??. ※※

Osm. **lakve** 'yüz çarpılması, ağız çarpılması' < Ar. ***laḳwa*** a.m. ※ ***Āgāh ol ki cün güneş S̱evre geçe, muttaṣil-i Zühre ola, sığır etin, tāze balıḳ***

etin yėmek mekrūh olur; bād-ı laḳveden, ḳulıncdan bīm olur. (Ferec 855/1451 v. 207b).

Osm. **lâl** I 'dilsiz' < Fa. ***lāl*** a.m. ※ ***Budur 'ādetleri͜ halḳuŋ, kimesne men' ėde bilmez, | Aŋa güng u buŋa lāl u kimine kür u ker dėrler.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 50). ※ ***Ya Maraşı görseniz siz, bir bedesteni var, renk renk ışık. Her şey yüzüne güler. Lal olur kalırsın karşısında!*** (Yaşar Kemal 1955 I, 65).

lâ'l/lâl II 'parlak kırmızı renkte olan kıymetli bir taş; parlak kırmızı dudak' < Ar. ***la'l*** a.m. ※ ***Andan Mubārek meydān kenārında durdı, bir ulu mendel cizdi, elli ḥoḳḳa ola dahı artuḳ altundan, gümişden, demürden, ecsād-ı seb'adan, andan la'ldan, zümürrüdden, muhtelif cevāhirden cıḳardı, mendilüŋ cevresinde ḳodı.*** (Ferec 855/1451 v. 55b). ※ ***Bahā bir büseye la'lüŋ dėmiş cān, oş dėdüm, yoḳ dėr; | Düşer miydi ol şeker-dilden ki-olaydı lāyık ol lāya?*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 45).

(Argo) **lâl** III 'dişilik organı, vagina' H. Aktunç 1990 s. 186 < ***lâl*** II. ※※

lâla 'bir çocuğu gözetmek, eğitmek ve gezdirmekle vazifeli kimse; şehzadelerin yetiştirilmesi ile vazifeli kimse, mürebbi' < Fa. ***lālā*** 'the chief servant, entrusted with the education of his master's sons' F. Steingass 1930 s. 1112. ※ ***Ḳızuŋ bir dāyesi ve bir lālāsı var-idi. Anları düzdi, gendüye yār ėdindi.*** (Ferec 855/1451 v. 41a). ※ ***Pādeşāh eyitdi: "Yıl başı gelicek͜ höd seni itlere yėdürürem. Dedeyem, lālāyam dėmek saŋa assı ėtmeyserdür."*** (a.e. v. 124b).

AD. **lalan-**, b. ***lağlan-***.

lalanga 'yağda kızartılarak üzerine şerbet ve şeker dökülen yumurtalı bir hamur tatlısı' < Yun. ***λαλάγγα*** (lalánga) a.m. Ch. Symeonidis 1973 no. 115. ※※

Osm. **la'l-bün** 'kırmızı zeminli' < ***la'l*** ve Fa. ***bun*** 'dip, zemin'. ※ ***Es̱nā-i cimā'daki cünbiş u ḥareketleri͜ höd elbette uṣūle muvāfıḳ imiş, dürc-i la'l-bünlerine her ne deŋlü inbisāṭ cevāhiri saçılsa lāyıḳ imiş.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 106).

lâle I 'güzel bir bahçe çiçeği, Tulipa' < Fa. ***lāla*** a.m. ※ ***Lâleler geceleyin birer kandil gibi kendiliklerinden aydınlanmalıydı. Yaseminler el dokunmadan dallarından uçarak üstlerimize dökülmeliydi.*** (R.H. Karay 1939i s. 35). ※ ***Açelyalar, süsenler, yabani menekşeler, dolgun yüzlü lâlelerin arasında durur, ilgisiz bakınırdı.*** (Füruzan 1982g s. 122).

lâle II 'eskiden esirlerin ve cezalıların boynuna geçirilen demir halka' < ***lâle*** I. ※ ***Layiḳ boynune ah kefeyi lale, | Zencir ayağınde payzanlerile!*** (E. Kömürjian 1981 s. 144).

lâledan 'tek bir lâle koymak için dar ağızlı vazo' < ***lâle*** ve Fa. ***-dān*** 'tutan' eki, b. ***abdan*** ⊡. ※ ***Cumhuriyetten sonra Bulgaristan göçmenleri yerleşti. Öncelleri çanak, çömlek, saksı ve testi yaparlardı, Sonraları daha ince işlere başladılar. Kallavi fincanlar, lâledanlar, vazolar yaptılar.*** (B. Arpad 1976 s. 8–9).

Osm. **lâleruh** 'lâle yanaklı' < Fa. ***lāla-ruh*** a.m. (***lāla*** ve ***ruh*** 'yanak'. ※ ***Ḳaranful-ḫaṭṭ u fülfül-ḫāl u nergis-çeşm u lāle-ruh.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 61).

lâlettayin 'ayırt etmeksizin, gelişigüzel, özensiz' < Ar. ***lā 'alā t-ta'yīn*** 'belirlemeden' (asıl itibarıyla, 'belirleme üzere değil'); olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***'alā*** öntakısı (b. ***alâbahtek*** ⊡) ve ***ta'yīn*** 'ayırarak belirleme'. Biraz farklı bir durum olsa bile krş. ***lā-be's*** ⊡. ※※

AD. **lalik** I/**laluk/laluç/laloş** 'tembel, uyuşuk; peltek konuşan, kekeme, yeni konuşmaya başlamış çocuk gibi konuşan; dilsiz gibi konuşmayan' DS 3060, 3061 < Erm. ***lallk*** 'dilsiz' < Fa. ***lāl*** a.m. + ***-lk*** küçültme eki, R. Dankoff 1995 no. 193, son varyant için krş. ***dadaş*** ⊡. ※※

AD. **lalik** II, b. ***lollk***.

AD. **lalik** III 'yemeni' DS 3061, A. Ergür 2002 s. 166 < ??. ※※

Osm. **la'līn** 'lâl rengi, parlak kırmızı' < Fa. ***la'līn*** a.m. (***la'l*** + Fa. ***-īn*** *sıfat eki,* b. ***abherln*** ⊡). ※ ***Melik-zāde oturdı, hezār 'izz u nāz–ile başını dizi üstüne aldı ve bir ḳac büse ol leb-i la'īn üzerinde ḳodı.*** (Ferec 855/1451 v. 151b).

AD. **laloş**, b. ***lallk*** I.

AD. **laluç/ laluk**, b. ***lallk*** I.

lâm 'mikroskopla incelenecek maddelerin üzerine konulduğu dar ve uzun cam parçası' < Fr. ***lame*** a.m. ※ ***Meğer doktor beyin sıhhiye memuru fazla akıllı çıkmış; köylerde tavukları kesip insan kanı diye lamları dolduruyor, Ankara'ya yollayıveriyormuş. Hayvanların etlerini de köylerin muhtarlarlyle rakı sofrasında karşılıklı yiyorlarmış.*** (C.F. Başkut 1963 s. 71).

lama I (gemicilik terimlerinden) 'yassı çubuk halinde yapılma marangoz malzemesi' L. Gürçay 1943 s. 268, ZTS 132 < İt. ***lama*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 352. ※ ***Külçe demir, çubuk demir, lâma, potrel.. Birçok demir.*** (Tevfik Fikret 1965 s.47).

lama II b.m. (malum hayvan) < İsp. ***lama*** a.m. < Keçuva ***ilama*** ※※

lama III 'Tibet ve Moğolistan'da yaygın olan budizmin lamaizm mezhebinde rahip' <Tibet ***blama*** ※ ***Tlbette, çocuk Buda'nın karşısında vecde gelen Moğol Lamaları gibi hayret ve huşu ile bakınız!*** (Nâzım Hikmet 1932 s. 73).

lâmba I/**lamba** b.m., 'petrol lambası' < Yun. ***λάμπα*** (lámba) < İt. ***lampa*** a.m. G. Meyer 1893 s. 46, Tietze 1982z no. 179. Krş. ***lempe***. ※ ***Erdoğan'ın böbürlü kahkahası bir gece lambasının ışıltısı gibi gecenin içinde yanıp sönüyor.*** (B. Günel 1991 s. 81). ※ ***Albenili güzel bir lambaydı.*** (B. Günel 1991 s. 89). ※ ***Eskiden, çok eskiden, uzun kış gecelerinde, kısık lambaların puslu camlarda titrek ışıltılarla kıpraştığı köy kahvelerine gece masalcıları, dengbejler, âşıklar gelirlermiş.*** (M. Mungan 1996 s. 121).

lamba II (gemicilik terimlerinden) 'a fillet or groove along the edge of a plank' < İt. ***lembo*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 366. ※※

lambada 'bir Güney Amerika müziği ve dansı' < ?? ※ ***Eğer içyüzünü de tanımak isterseniz, bu cümbüşlü, rakılı, balıklı, yeşil salatalı, haydarili, amerikan salatalı, turşulu, midyeli, mastikalı ve lambadalı eğlence ortamına arkanızı dönüp Gedikpaşa, Kadırga yönüne vurmalısınız***. (N. Güngör 1992 s. 92).

AD. **lambak/lampık** 'güveç kulpuna bağlanan ip' DS 3062 < Erm. ***lambak*** 'string tied to a pot in order to carry it on the shoulders' R. Dankoff 1995 no. 196. ※ ***Bir yanda kuş lastiği, lampık, helheli bir yanda dolma top, su tabancası, şişirme, itin düdüğün naylondan yapılmışı, çocukları şaşkına çevirdi.*** (L. Tekin 1984 s. 13).

lambasa, **lambesa**, b. ***lampasa***.

lambiri, b. ***lâmbiri***.

AD. **lamboz** 'girdap, deniz içinde çukur' K. Emiroğlu 1989 s. 170 < Yun. ****λάμβος*** (lámbos/lámvos) a.m. Ch. Tzitzilis 1994 s. 200. ※※

lâmbri/lambiri 'bir binanın iç duvar kaplaması' < Fr. ***lambris*** a.m. ※ ***Duvarlar lambiri kaplı. Zemin boydan boya kum rengi halı.*** (A. Yurdakul 1991 s. 54).

lambuka/lambuko 'bir balık cinsi, Coryphaena hippurus' < ?? ※ ***Deniz altlarının tatar ağaları, şimşek hızlı kılıç balıkları, foklar, yunuslar, lambukalar ve uçar balıklar var kuvvetlerini kanat ve kuyruklarına vererek Poseydona gidip Anfitritin bir balıkçı tarafından tutulup esir edilmiş olduğunu bildirdiler***. (Halikarnas Balıkçısı 1947k s. 29). ***Hız parçalarıydı lambukolar, denizlerde geniş anaforlar burgaçlayıp, denizleri fırıl fırıl döndürüyorlardı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 23).

lam cim (bilmem), b. ***cim*** I.

lame 'altın veya gümüş pullarla süslenmiş (kumaş veya elbise)' < Fr. ***lamé*** a.m. ※ ***Nilüfer "bir numaralı kılığım" dediği, annesinden kalma, yer yer akan lâme giysisi içinde...*** (Peride Celal 1991 s. 158–159).

lâ-mekân 'mekânsız, yere gereksinmesi olmayan' < Ar. olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***makān*** 'yer', b. ***lā-be's*** ⊡. ***Yüzüŋ‿hurşīd-i‿hāverdür, aŋa maṭla'dur ay u gün, | Ne şems-i lā-mekānsın kim bu ḥüsnüŋ evi yektādur.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 68).

lâm-elif 'lâm ve elif harfleri' yâni 'Ar. ***lā*** 'hayır, yok' kelimesi'. ※ ***Diledüm ḳaddümüŋ lāmı ḍolaşa şol elif-ḳadde, | Buyurdı "Kes ṭama' benden!" Cü döndi lām-elif lāya.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 47).

lâm elif çevir-/lâm elif çiz- 'köşeyi dönmek; biraz dolaşıp gelmek; bir çok ziyaretler yapmak' < Ar. ***lâm*** ve ***elif*** harfleri ve ***çevir-/çiz-*** fiili. ※ ***O sese git... Ḳarşıŋa sütcü kâr-ḫānesi çıḳar. Tekyeyi ṣağıŋa, kâr-ḫāneyi ṣoluŋa al, bir lām-elif çevir. Çıḳmaz ṣoḳaḳla yüz yüze gelirsiŋ.*** (H.R. Gürpınar 1926 s. 53–54). ※ ***Aḳşam üstü gelirken Lanġa'dan ḍoġru bir lām-elif çevirelim dedik. Lām-elifiŋ fiyonġası Uzun Oḍalara düşdü.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 60). ※ ***Oğlan bir hayli lâmelifler çizip, bir kaç masaya uğrayıp çekildikten sonra ustasına yanaşıp bir şeyler söyledi.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1953 I, 210).

lamerino/lamerina (pencere) 'bir pencere çeşidi' < İt. ***lamierino*** 'sheet-steel'. ※ ***Lamerina pencereyi kapattı.*** (C. Tuncer 1960 s. 168).

lâmı cimi yok 'kat'î, itiraz olunmaz, başka çare yok' M.H. Bayrı s. 137 < Ar. ***lâm*** ve ***cīm*** harfleri + ***yok***. ※ ***Sana dalavereyi olduğu gibi anlattım. Şimdi, lâmı cimi bırak ta tavsiyeyi kime vereceksen, onu söyle!*** (S.M. Alus 1934 s. 187).

lâmından cimine kadar, b. ***cim*** I.

lamli/lamlı/namnı/namlı/nantı/BSTT. **namlu** 'tüfeğin namlusu; kılıç, bıçak gibi gibi alet ve silâhların kesici bölümü' < Yun. ***λαμνί*** (lamní) a.m. Tietze 1955 no. 166. ※※

lampasa/lambasa/lambesa (gemicilik terimlerinden) 'direklerde bulunan demir çemberlerin, serenleri zedelememesi için çemberlerin üzerine vurulan tiriz' L. Gürçay 1943 s. 268; 'untidy, long and loose garment, large and untidy, uncouth' J. Redhouse 1974 s. 704 < İt. ***lampazza*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 353. (Güreş tâbirlerinden) (?). ※ ***Az ötede güreşen iki uşağı kışkırtıyorlardı hablre. "Lan boyunduruğu vur, vur boyunduruğu lanl" —"Tuh, vuramadı ki!" —"Lampasaymış tekmil!"*** (Orhan Kemal 1966 s. 48).

AD. **lampık**, b. ***lambak***.

lamsan/namzam/namzan 'yabani şalgam, Sinapis alba' DS 3238, K. Emiroğlu 1989 s. 170 < Yun. ***λαμψάνη*** (lampsáni) a.m. Ch. Tzitzilis 1987 no. 292. ※※

AD. **lan/len** b. ***ulan***. ※ ***"Ne haltettln lan?" diye sordum.*** (Orhan Kemal 1949b s. 36). ※ ***Az ötede güreşen iki uşağı kışkırtıyorlardı hablre. "Lan, boyunduruğu vurl" —"Tuh, vuramadı ki!" —"Lampasaymış tekmil!"*** (Orhan Kemal 1966 s. 48). ※ ***Kışla beraber her şey saklanır, kimse kimsenin halini bilmez hemen hemen merak etmezdi. Bazan ve çok nadiren beyaz ve masmavi bir gök açılıverirdl. O zaman birbirine rastlaşanlar: —"Zayıflamışsın len!" —"Zayıfladık zahir..."*** (S.F. Abasıyanık 1940 s. 87).

lanat 'lifi alınmış kendir parçası' K. Emiroğlu 1989 s. 170 < ??. ※※

lâ-nazir 'eşsiz, benzersiz' < Ar. olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***naẓīr*** 'benzer, eş', b. ***lā-be's*** ⊡. ※ ***Bir lanazlr vardır husnı.*** (Kömürjian 1981 s. 88). ※ ***Kendisine öyle bir süs vermiş ki lânazîr! Ancak yüzüne güzellik ve podra sürünüp, inadına beyaz nisbetine kırmızı olmuş.*** (E. Misailidis 1986 s. 71).

AD. **lanca** 'harman yerine su taşımakta kullanılan fıçı' ZTS 132 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***λάντζα*** (lánca) a.m. A.A. Papadopoulos 1958 I, 514. ※※

lancon/lancun (gemicilik terimlerinden) 'chaloupe canonière' < İt. ***lanclone*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 354 (18. yy. misaliyle). ※※

landa (demiri) (gemicilik terimlerinden) 'ana çarmıkların palaserteye gelen boğatalarını altından bordaya kuvvetlice bağlayan demir pıraçollar' L. Gürçay 1943 s. 268 < İt. ***landa*** 'chain plate' Kahane–Tietze 1958 no. 355. ※※

lando/landon 'iki taraftan açılır-kapanır körükleri olan ve ikişer ikişer oturabilecek karşılıklı iki sırası bulunan büyük at arabası' < Fr. ***landau*** < Alm. ***Landau/Landauer*** a.m. ※ ***"Lâfa bak! Padişahın lando arabasıyla gelecek değil ya, eşekle gelmiş..."*** (Kemal Tahir 1958 s. 124). ※ ***O zamanlar annenin, fesli, sakallı, redingotlu adamlarla, atlı, kara "lando"ları, şemsiyeli, feraceli, yaşmaklı saray dilberlerini gergefine özenle işlemesine çok şaşardın.*** (Peride Celal 1991 s. 466–467).

Osm. **lâne** 'kuş yuvası; (mecazî mânada) ev, yurt' < Fa. ***lāna*** 'yuva'. ※ ***Bir hafta evveline gelinceye ḳadar mes'üd bir läne olan oḍasınıŋ ḳorḳunc ḳaraŋlığını läyıḳıyle tenvīre kifāyet etmeyen beş nume-***

ro cām lambanıŋ ışığı ṭavanda titrek bir hāle vücüda getiriyordu. (E.E. Talu 1928 s. 13–14).

lânet I/(halk ağzı) **nalet** 'beddua, ilenme' DS 3235 < Ar. ***laʿna*** a.m ※ ***Hey, ne ḳayd yėrsin? Avratuŋ anda yaramazlığa meşġūl oldıysa, laʿ-net cānına! Bunda saŋa ṣāliḥa ʿavrat bulalum!"*** (Ferec 855/1451 v. 20b). ※ ***Ol merdek-i bạhīl bir aruḳ deveyi bizden dartındı, ḳurbān ėtmedi. Laʿnet-i̯ Hudā aŋa ve anuŋ sıŋarı bu̯ helāya!*** (a.e. v. 233b). ***la'net et–/la'net oku–*** 'beddua etmek, ilenmek': ※ ***Nā–gāh gördi ki Faġfür kapusında bir enbüh ġalebe var. Her biri lā ḥavle oḳır, laʿ-net ėder. Bu esn̠āda gördi, bir serv-i revān gibi cuvāmneli bağlu, boynında ip, yėdüb iletdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 133a). ※ ***Ebü Bekir ḳaḳıyub uġurlayın laʿnet oḳıyu geldi, ḳapuyı acdı, ṭaşra geldi. "Neye geldüŋ?" dėdi.*** (a.e. v. 58a).

lânet II 'kötü, berbat, ters' < ***lânet*** **I**. Arapça'dan alınmış ve sonu ***-et*** ekiyle biten kelimelerin, Tk. konuşma ve halk dilinde ekseriya menfi ve affektif mânada sıfat olarak kullanması için b. ***beşaret*** ⊡. ※ ***"Acaba aşçı bakkala kadar gidip alamaz mı?" —"Gider amma bütün gün homur homur söylenir. Lânet kadının biri! Bugün de İstanbulda yeyiveriniz!"*** (R.H. Karay 1939a s. 80). ※ ***Ve otuz yaşına da kadem basmış olduğundan, vatanını arzular. Nihayet gider, onda da anide bunu evermeye kalkışıp, nalet halkasını boynuna takarlar.*** (E. Misailidis 1986 s. 312). Böyle sıfattan da zarf olabilir: ※ ***İki dakika geçti geçmedi, simsiyah böbrek dudaklı bir Arap karısı, ak gözlerini devire devire lânet lânet içeri baktı. Kapıyı çat diye çekip kapadı.*** (S.M. Alus 1944 s. 41).

lânetleme 'lânetlenmiş, kovulmuş, istenilmeyen' < ***lânet*** I + -***leme***, b. ***aykırılama*** ⊡. ※ ***Lânetleme rakı fıçısı herif! Aklını mezeyle mi yedin? Ne bok yiyorsun be?*** (K. Bilbaşar 1941 s. 110). ※ ***Ocağım yıkılmış, bir kahpenin dünyaya getireceği lânetleme piçini bekliyoruz. Ne olmuş ha? Vay dini imanı yıkılmışlar, vay!*** (İ. Tarus 1947 s. 19).

AD. **langada**, b. ***lakkada***.

Osm. **langer** 'üzümlerin (çekirdek, kabuk vb.) artıklarından yapılan bir şarap' Meninski 1680 III, 4137 < Yun. ***λάγγερος*** (lángeros) G. Meyer 1893 s. 56. ※※

AD. **langır lungur/lankır lunkur** 'mâdenî bir ses çıkararak; biçimsiz, dikkatsizce bir şekilde (konuşma ve yürüyüş için)' DS 3063–64, L. Bonelli 1902 s. 65. ※※

langırt I 'bir masa üzerinde küçük bilyeleri deliklere sokmak yoluyla oynanan minyatür futbol' < ??. (Argo) ***langırt*** **I** 'bir şeyin bir şeye girişini nitelemek için kullanılır' H. Aktunç 1990 s. 186. < ?? (Ses taklidi yoluyla meydana gelmiş kelimedir. [Editörün notu]). ※ ***Emek Park Çayhanesinde gençler pepsi, çay içiyor, langırt ve tavla oynuyor, buğulu camlar gerisinde gülüşüyorlardı.*** (A. Ağaoğlu 1984 s. 109). ※ ***Başka bir gençlik oralarda langırt oynuyor, içki içiyor, dans ediyor; diskoteklerde kızıl ışıklar yanıp sönüyordu.*** (A. Ağaoğlu 1985 s. 190).

(Argo) **langırt** II 'bir şeyin bir şeye girişini nitelemek için kullanılır' H. Aktunç 1990 s. 186. < ??. (Tahta topun kale deliğine girdiğinde çıkan sesin taklidi yoluyla meydana gelmiş kelimedir. [Editörün notu]) ※※

langona/languna, b. ***lankona***.

AD. **lankır lunkur**, b. ***langır lungur***.

lankona/langona/languna 'küçük zehirsiz yılan; kör yılan; sarı yılan' DS 3063, B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 283 < Yun. ***λιακόνι*** (liakóni) 'küçük kertenkele' Ch. Tzitzilis 1987 no. 298. ※※

lanḳoz '30 okka ağırlığında bir top' R. Dankoff 1991 s. 52.

lanolin 'yapağıdan çıkarılan ve eczacılıkta merhem yapımında kullanılan sarımtırak renkte bir yağ' < Lat. ***lana*** 'yün, yapağı' + ***-ol*** b. ***lizol*** ⊡. ※※

lânsa (patrisası)/lanse (patrlsası) (gemicilik terimlerinden) 'kuntra kapelesinden gelen patrisalar' L. Gürçay 1943 s. 269 < İt. (Venedik diyal.) ***lanza*** 'asta' Kahane–Tietze 1958 no. 356. ※※

(Argo) **lantoş** 'hantal' H. Aktunç 1990 s. 186. < ??. ※※

AD. **lap** I 'çok, en çok; tam; iyice' DS 3064 < krş. Az. ***lap*** a.m. ADİL 1983 III, 225–226, ve Erm. (diyal.) ***lap*** 'completely' R. Dankoff 1995 s. 177 no. E69. ※ ***Haydi arkadaş, bize başka yerde nasip arayalım. Bunda boş gösterişe imiş hürmet. Fazayll ve âdab çıplak olsa saymıyacaklar lâp.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933dk s. 53–54). ※ ***Gizli nikâhı lap ortaya koymak ta güç. Bir kere ucu çıkarsa, çorap söküğü gibi sökülür.*** (Feraizci–Zade Meḥmed Şākir 1979 s. 46).

AD. **lap** II **/lep** I 'avuç içi' DS 3064, 3073 < Erm. ***lap'/alp*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 208. ※※

AD. **lap** III**/lep** II 'yassı taş' DS 3064, 3073 < Erm. ***lep'*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 201. ※※

lapa I 'nişastalı tanelerin pirinç suyu ile kaynatılarak bulamaç haline getirilmiş şekli; suluca pilav kıvamında olan yiyecek' Meninski 1680 V, 4126, M. Räsänen 1969 s. 315 < Erm. ***lap'*** 'watery food for dogs, pap for babies' R. Dankoff 1995 no. 199. ※※

(Argo) **lapa** II 'miskin, şişman olduğu için hızlı devinemeyen kimse' H. Aktunç 1990 s. 186. < ***lapa*** I. ※※

AD. **lapa** III**/laba** II 'kupes balığı' DS 3064, < Yun. ***βώπα*** (vópa)/***γώπα*** (ġópa) Ch. Tzitzilis 1987 no. 66. Krş. D. Georgacas 1978 no. 128. Krş. ***kupes.*** ※※

lapa IV, b. ***lapaz***.

lapacı 'vücutça iri olmasına rağmen kuvveti az olan' < ***lapa*** I + ***-cı***. ※※

lapakka, b. ***lapatka***.

lapa lapa (kar) 'yassı ve iri taneler durumunda' < ***lapa*** I. ※ ***Lâpa lâpa, bembeyaz, sessiz kar yağıyor bomboş tarlaların kıpkırmızı toprağı üstüne.*** (F.Baysal 1955 s.177).

lapan 'altı kuru, üstü çamurdan toprak' DS 3065 < Sırp–Hırv. ***lâp*** 'sulu toprak'. ※※

AD. **lapara** 'dalak' DS 3065 < Yun. ***λαπάρα*** (lapára) 'böğür' Ch. Tzitzilis 1987 no. 294. ※※

lapatka/lapakka 'kalın saçtan yapılmış kürek' DS 3065, ZTS 133 < Rus. ***lopatka*** 'küçük kürek' Tietze 1982z no. 175. ※※

lapaz/lapa IV 'süngerin çürümesine sebep olan bir hastalık' < Yun. ***λαπάς*** (lapás) 'porridge' < Tk. ***lapa***. Kahane–Tietze 1958 no. 798, D. Georgacas 1978 no. 213. ※※

lapaza I, b. ***labaza***.

AD. **lapaza** II 'kaydırak oyunu' DS 3065 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***λάμπατζα*** (lámpatza) A.A. Papadopoulos 1958 I, 513. Krş. ***lambaza*** 'pietra larga che si trova in riva al mare e che si usa per costruire muri' L. Bonelli 1902 s. 64–65. ※※

AD. **lapçın** 'takunya, terlik' DS 3065 < ses taklidi kelimelerden (?), krş. Fa. ***lap lap*** 'çorba içerken çıkarılan ses' F. Steingass 1930 s. 1117, Räsänen 1969 315'e göre Fa. ***lab-çīn*** 'terlik'. ***lapçın ağızlı*** 'celui qui a une grande et large bouche; radoteur' M. Mikhaïov 1930 s. 36, H. Bayrı 1934 s. 137. ※ ***Gûya Molla bey, bir kaç sene evvel, yırtık cübbeli yarım lapçınlı yobazın biri imiş, medrese köşelerinde sümüğünü çeken, beş parasız bir softaymış.*** (S.M. Alus 1933p s. 211). ※ ***Ayağıma lapçın kundura almak için Halil Ağa bir gün beni İstanbula indirmişti.*** (A.İ. Tokgöz 1993 s. 14).

(Argo) **lapış/lapuş** 'dudaklar, ağız; öpüş, öpüşme' H. Aktunç 1990 s. 186–187 < Fa. ***lab*** 'dudak' + ***-oş*** küçültme ve okşama eki, b. ***dadaş*** ⊡. ※※

AD. **lapıt/labıt** II/**lobut** I 'saç üstündeki yufka ekmeği çevirmeye yarayan tahta kürek, bisleğeç' DS 3065 < Sl. ***lopata*** 'kürek'. Krş. ***lopata/lopatka.*** ※※

lapina 'iskorpite benzeyen parlak kırmızı ve yeşil renkte lezzetli bir cins balık' < Yun. ***λαπίνα*** (lapína) a.m. D. Georgacas 1978 no. 61. ※ ***"Lapina istedi biliyor musun?" —"Evet, ona lapina getireceğim, hem de en harelilerinden!"*** (S. Tanaydı 1948 s. 72). ※ ***Hurda ilâriye, lapina, ispari, iskorpit, tatlı su çapağı.*** (M.S. Kütükoğlu 1983 s. 94).

lâpiska/lepiska 'uzun, yumuşak ve sarı renkli (saç)' < Fr. ***lipsicois*** 'Almanya'daki ***Leipzig*** şehrinin adından (oradan ithal edilen yünlere benzediği için)'. ※ ***Omuz başında ṣallanub ḍuran ṣarı, siyāh, lâpisḳa ṣaç telinden...*** (Aḥmed Rāsim 1340/1922 s. 340). ※ ***Beyaz pembe yanaklı, mavi gözlü, açık lepiska, altın gibi pırıltılı saçları vardı, düzgün vücutlu, on altı yaşında kamelya gibi güzel bir kızdı.*** (H. Topuz 1998 s. 30).

AD. **lapıt** 'saç üstündeki yufka ekmeği çevirmeye yarayan tahta kürek' DS 3065 < Sl. ***lopata*** a.m. Tietze 1957 no. 130. ※※

AD. **laplak** 'yassı' K. Emiroğlu 1989 s. 170–171 < ?? ※※

laplap hamuru 'pirohi denilen hamur yemeği, yoğurtlu mantı' THADD 1029, DS 3066.< ? Ar. (Syr.) ***lablüb eş-şekkar*** 'sorte de sucerie' A. Barthélemy 1935 s. 746. ※※

Laponya 'Kuzey İskandinavya'nın bir bölgesi' < İt. ***Lapponia*** a.m. (Lingua Franca'nın gecikmiş bir meyvesi). ※※

lapor < ***rapor*** kelimesinin varyantı, DS 3066 ※ ***Kaymakam dinledi, hakim beye gösterdi, doktor bakıp lapor verdi, "Eh hadi git!" dediler.*** (M. Körükçü 1950 s. 54).

lappadak 'çekinmeden, dobra dobra' < ses taklidi kelimelerden: ※ ***Kaskatı kesilmiş, donmuş bir surat. Fakat, bizim emektar, ihtiyar ahçı ka-***

dın durur mu? Lappadak ağzındaki baklayı çıkarıverdi: "Sen eyi gurtuldun yağlı ipten!" (Z. Selimoğlu 1951 s. 65).

Lâpseki 'Çanakkale vilayetinde kasaba ve liman' < Yun. ***Λάμψακος*** (lámpsakos) D. Georgacas 1971 s. 115. ※※

lapuş, b. ***lapış***.

AD. **laran/naran** 'kıldan yapılmış çuval bağı; el çıkrığını döndüren ip' DS 3066, 3239 < Erm. ***laran*** 'sicim' R. Dankoff 1995 no. 198. ※ ***Laran: çömlege bağlanan Ipdür*** (R. Dankoff 1991 s. 108).

Laranda/Larenda/Larende 'Karaman şehrinin eski adı' < Yun. ***Λαράνδα*** (Laránda) D. Georgacas 1971 s. 116. ※ ***Vilāyet-i Ḳaraman'da şehr-I Lârende'de eşḳlyā-yı 'Ālemden sūḫte ṭāyifesiyle ma'zül ṣancaḳ beglerlnüŋ ve ma'zül beglerbeglIerinüŋ ve pes-mānde erāzlI segbānları birlküb üç blŋden mütecāviz olub ahālī-yi memlekete cevr u fesād elin uzadub muḥkem ceng u āşüb olub ve ṭarafeynden muḥkem ḳıtāl olduḳda āsitāne-i Sa'ādete feryādcılar geldi.*** (Selānikī 1979 II, 751).

lârenjit (tıp terimlerinden) 'gırtlaktaki aşırı ve müzmin iltihap' < Fr. ***laryngIte*** a.m. [***larynx*** 'gırtlak' + iltihaplı hastalıkların isimlerine takılan ***-ite*** eki, b. ***adenit*** ⊡]. ※※

larestera yap- 'ayaklarını sarmak' K. Emiroğlu 1989 s. 171 <??

Osm. **lâreyb** 'şüphesiz, muhakkak' < Fa. ***lā-rayb*** a.m. < Ar. ***lā rayb(a) fihī*** '(onda) hiç şüphe yoktur', Ar. olumsuzluk edatı ***lâ*** ve akuzatif halindeki ***reyb*** 'şüphe' (b. ***lā-be's*** ⊡) ve ***fihī*** 'onun içinde' (***fî*** için bk. ***fîemanIllahI*** ⊡). ※ ***Bir 'arvatı vardur, yarım kedbānüdur. Eve gelenüŋ yarusın telef ėder, yarusını ev maṣāliḥine ṣarf ėder. Pes lā-reyb vaḳtī̮ ḫurrem, vaḳtī bā-ġam ola.*** (Ferec 855/1451 v. 191a). ※ ***Lākin mülhIm-I ġaybī bu tevcīh-I lā-reybi ḳalbüme ilḳā buyurdı-ki mezbüruŋ cezāsı te'̮hīrI ẕātInI ḥImāyeten ve emānet u istiḳāmetIne şehādeten degüldür, belki ol nā-dāna bu vech-ile iṟhā'-i 'inān, bā'is̱-I Iġtlrār-ı bī-pāyān olub tekrār taḥrīre cür'et ve taḫrīb-I ta'mīre cesāret ėtmesi Içündür.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 137).

largetto (Batı müziği ıstılahlarından, b. ***acitato*** ⊡) 'bir parçanın largodan biraz daha çabuk çalınacağını anlatır' < İt. ***larghetto*** a.m. ※※

lari '17. asırda Basra körfezinde tedavül eden gümüş sikke' R. Dankoff 1991 s. 52 (Evliyā Çelebi sikkeyi târif ediyor, fakat adını vermiyor). < krş. ***lārī*** a.m. Hobson-Jobson 1968 s. 506. ※※

largo I (gemicilik terimlerinden) '(yelken için) uygun (rüzgar)' < İt. ***largo*** a.m. Kahane–Tietze 1958 s. 357. ※※

largo II (Batı müziği terimlerinden) 'o parçanın ağır ve görkemli olarak çalınacağını anlatır' < İt. ***larga*** 'geniş',< Lat. ***largus*** a.m., b. ***acitato*** ⊡. ※※

larkadak, **larkıdak**, b. ***lakkadak***.

larmo/lermo (gemicilik terimlerinden) 'filokların açıldıkları istralyalar' L. Gürçay 1943 s. 269 < İt. (Venedik diyal.) ***arma*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 37. ※※

larva 'yumurtadan yeni çıkmış böcek kurtçuğu' < Lat. ***larva*** a.m. ※ ***Kar yığınlarının altında bekleyen tohumları, toprak yığınlarının altın-***

da dinlenen böcekleri, su birikintilerine sığınmış larvaları, kömür öbeklerinin içindeki alev bekleyen boşlukları, çöp çukurlarında canlanan kurtçukları hissettim... (N. Cehiz 1996 s.91).

AD. **las/last** 'biçilmiş otlardan yapılmış ot dizisi, tırpanla ot biçilirken otların bir tarafa dökülmesi' DS 3066-67, A. Caferoğlu 1942 s. 265 < krş. Erm. (diyal.) ***las*** 'strip of mown grain; a single swath of wheat; ***last*** 'one pitch-fork of hay' R. Dankoff 1995 s. 177 no. E67; krş. Sırp–Hırv. ***laz*** 'Menge übereinander gefällter Bäume' ('üst üste yığılmış kütükler') E. Berneker 1924 I, 696. ※※

AD. **lasan** 'çitle çevrilmiş tarlalar arasından geçen dar yol' < EYun. ***'ελασία/*** (diyal.) ***λασιά*** (elasía/lasyá) 'at üstünde hareket, yürüyüş; cevelân, bir hayvanın yürüyüşü' Ch. Tzitzilis 1987 no. 115. ※※

lâ-siyyemā 'ba–husus ki, en çok, hele, her şeyden evvel' < Ar. ***lā siyyamā*** a.m., olumsuzluk edatı ***lâ*** ve akuzatif halindeki ***siyy(a)*** 'eşit' sözcüğü (b. ***lā-be's*** ⊡) ve bazı Ar. bağlaçlar ve cümle zarflarında görünen ***mā*** 'ne' (b. ***kemafissabık/kemafisabih*** ⊡) 'sürece, 'iken' anlamında'). Aynı anlamda olumlu ***siyyamā*** şeklinin de bulunması dikkate değerdir. ※ ***Tedābīr-i kes̱īreye mālik ve taṣārīf-i celīle semtine sālik. Ems̱āl u aḳrānında ferīd, lā-siyyemā maṭbū'-cümle-i emācid u ṣanādīd iken, bunlaruŋ anuŋ gibi şān-ı şerīfe teşebbühleri zāġuŋ hümāya ve kelāġuŋ 'anḳāya öykünmesi gibidür.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 165).

laskine 'bir çeşit kâğıt oyunu' < ??. ※ ***Şimdiye kadar oynanış tarzlariyle hilelerini yazdığımız oyunlardan başka yirmi bir, yedi buçuk, laskine... remi ve konkan oyunları da vardır.*** (H. Kodaman 1944 s. 225).

(Argo) **lassa** 'edilgin eşcinsel erkek' H. Aktunç 1990 s. 187. < ***Lassa*** adlı otomobil lastiği markasından, krş. ***lastik*** III. ※※

AD. **last**, b. ***las***.

lâsta (gemicilik terimlerinden) 'bir geminin alabileceği yükün miktarı ve ağırlığı' < Yun. ***λάστα*** (lásta) < İt. ***lasta*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 360. ※※

lastarya 'kara lahana, Brassica oleracea var. sabellica' I. Hauenschild 1989 no. 204 < Yun. ***βλαστάρι*** (vlastári) a.m. G. Meyer 1893 s. 32. ※※

lastik I 'kauçuktan yapılma; kauçuktan yapılan çeşitli şeyler' < Fr. (sıfat) ***élastique*** 'elâstik, esnek'. ※ ***Sarığı çıkardı. Sakalı küçülttü. Evelden domuz derisi var diye lastikli potin giymezken şimdi kıyafetçe her yeniliği irtikâptan çekinmiyordu.*** (H.R. Gürpınar 1933i s. 52–53). ※ ***Lastikten kemikleri, topları var.*** (S.F. Abasıyanık 1954a s. 10). ※ ***Bu bir lastik tekeri bana üstün tutuyor işte. Bok yiyecek. Dört tekerin üstüne kurulacak da, kuzularla kırpılıp koyunlarla yayılacak. Kuzularla kırpılsın belki ya, koyunlarla zor yayıltırlar seni!*** (A. Ağaoğlu 1981f s. 169). Krş. ***lesdik***.

AD. **lastik** II 'çocukların kuş vurmak için kullandıkları sapan' DS 3067 < ***lastik*** I. Krş. ***kuş lastiği***. ※※

(Argo) **lastik** III 'edilgin eşcinsel erkek' H. Aktunç 1990 s. 187. < ***lastik*** I. krş. ***lassa***. ※※

AD. **laş** 'dudak' DS 3067 < Gürc. ***laş*** 'dudak; bazı hayvanların dudağı' V. Cangidze 1984 s. 50. ※※

lâş/BSTT. **leş**/AD. **ileş** 'kokmuş hayvan ölüsü' < Fa. ***lāş*** a.m. ※ ***Ceng ėder her bir raḳīb üzre maḥalle itleri, | 'Ādet-i segdür bulıcak lāşlar ḍalaşlar.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 176). ※ ***Bidevī atı oğlanuŋ oḫlanmış, şöyle yatur. Leş arasında oğlancuġunuŋ leşin bulmadı.*** (Dedem Ḳorḳut 1973 s. 68). ***leş gibi*** 'pis, kirli; iğrenç, mide bulandırıcı; çok ağır': ※ ***Yirmialtılık Memet -takım kaptanımızdı- kısacık boyu, dirseklerine kadar sıvalı kolları, çarliston pantolonu ve leş gibi hasır şapkasıyla, hepimizden önce gelmiştir.*** (Orhan Kemal 1949b s. 117). ※ ***Karısı kokar atma ileş gibi kokar on adım öteden. Köy içine ev yapacak adamın dahiliyesi düzgün olmalı. Karataş'ın şerefi yok mu?*** (F. Baykurt 1959y s. 42).

Osm. **lâşe** 'ceset' < Fa. ***lāşa*** a.m. ※※

Osm. **lâ-şerik** 'ortağı olmayan, benzeri olmayan' < Ar. olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***şarīk*** 'ortak', b. ***lā-be's*** ⊡. ※ ***Bu Ḥüsnüŋ iştirākinden viṣālüŋ lā-şerīk olmış.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 68).

Osm. **lâ-şey (kabilinden/mesabesinde)** 'hiçbir şey değil, sıfır' < Ar. olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***şay'*** 'şey', b. ***lā-be's*** ⊡. ※ ***Ken'ān biŋ ġurüş ma'āşlı bir me'mürdur. Vālidesinden de ara ṣıra beş on līrā urur ammā bunlar lā-şey ḳabīlindendir.*** (H.R. Gürpınar 1339 s. 257). ※ ***Kartvizit, el ilânı basan küçük bir matbaada, pedal makinesine bastıracağız. Üç dört resim, en ucuz neviden de kâğıd. Bu masrafların hepsi laşey mesabesinde.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 4 Eylül 1941).

laşka I/**laçka** II (gemicilik terimlerinden) 'boş, boşalmış; bir halatı koyvermek ve boşaltmak için komuta olarak kullanılmaktadır' L. Gürçay 1943 s. 269 < İt. (Venedik diyal.) ***lasca lascare*** 'to slacken [a rope]' fiilinin emir hali' Kahane–Tietze 1958 no. 358. ***lâşka et-*** 'bir halatı koyverip boşaltmak' a.y. ***lâşka iskota*** 'iskotayı koyverip boşaltmak' a.y. ※ ***Laçka skuta orsa alabanda! denince flok skutalarını ve trinket skutalarını koyveririz. Dümenci de dümeni orsa alabandaya basar.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. 38). Krş. ***laçka.***

laşḳa II 'kötü talih, şanssızlık' R. Dankoff 1991 s. 52 < Sırp-Hır. ***laska*** 'davulkuluk' "flattery"; Bosnakça olabilir mi?

lâşuur 'bilinç dışı, bilinçaltı' < Ar. olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***şu'ūr*** 'bilinç', b. ***lā-be's*** ⊡. ※ ***Üçüncü haftasında, kimi halleri kadınsı, ama geniş kültürü olan birisiyle tanıştı; ikisi birden aynı kitabı, "Ruhî Hayatta Lâşuur'u istemişler.*** (M. Seyda 1970 I, 23–24).

lâta I (gemicilik terimlerinden) 'kalın tahta' ZTS 133 < İt. ***latta*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 362. ※ ***Üzerine kaiın bir lata uzatılmış olan hendeğin kenarında idiler. Erdoğan kalası geçti, öteki de geçti.*** (İ. Tarus 1961 s. 8).

AD. **lâta** II 'ulema giysisi, ilmiye sınıfından olanların giydiği, yakası ile kolları ceket biçiminde olan uzun cübbe; ceket' ZTS 133 < Ar. (Suriye diyal.) ***lāṭiye/lāṭye*** 'couvre–nuque en étoffe noire des prélats des rites orientaux autres que les Maronites et les Syriens' A. Barthélemy 1935 s. 744 < İt. ***cocolletta*** < ***cocolla*** + küçültme eki a.m., krş. ***kukuleta***. ※ ***Arada iki kişinin, uzun siyah sakallı, lâta giymiş bir ihtiyarla, daha gençce birinin fısıldaştıklarını, ihtiyarın ötekine: "Ne de gençmiş, Allah yardımcısı olsun!" dediğini duydum.*** (İ. Tarus 1955 s. 4). ***lâtamsı*** 'lâtaya benzeyen' b. ***akordeonumsu*** ⊡: ※ ***Bu gün altmış beş***

yaşını ikmal etmiş olduğu halde, eski zemandan beri hiç değişmiyen ve ayağında potura benzeyen bir pantalon, sırtında sadakor, kendinden yakalı nimten, çift düymeli yelek, latamsı (metinde ***latams***) ***bir pardesü ve başında ağabani sarıklı, âziziye kalıp, yumuşak bir fesden ibaret bulunan temiz kıyafetiyle dükânına gelir.*** (E.E. Talu 1939 s. 4).

Latakya 'Lazkiye Suriye'deki liman şehri' < Yun. ***Λαοδίκεια*** (Laodíkeia) a.m. D. Georgacas 1971 s. 116, b. ***Lazkiye.*** ※※

lâtamsı, b. ***lâta*** II.

laterna I/**latarna** 'kolu çevrilerek çalınan sandık şeklinde org' < Yun. ***λατέρνα*** (latérna) a.m. < İt. ***lanterna*** 'fener'. ※ ***Madende laternalar çaldırıp polkalar oynadık.*** (S.M. Alus 1933p s. 241). ※ ***Ayazma önünde kurulan panayırın lâterna sesleri, Dörtkardeşlerden duyulan çalgıya karışıyor.*** (B. Arpad 1974 s. 93).

(Argo) **laterna** II 'eski püskü araba' H. Aktunç 1990 s. 187, S. Özel 1993 s. 67. < ***laterna*** I. ※※

lâteşbih 'gücenmeyin, kendi üzerinize almayın, benzetmek gibi olmasın' < ***lâ*** ve ***teşbih***. ※ ***Lâteşbih, damadımın doru beygiri, yularını koparıp ahırından kaçsa da bizim bahçeye girse, nasıl kırbacı basarak dehlersem, senin de başına gelecek odur, katalaviz?*** (S.M. Alus 1933p s. 78). ※ ***Lâteşbih velâ temsil, benim dertlerime ehemmiyet veren yok. Meselâ bakın bu akşam size kocaya varmak istemeyen sivri akıllı düttürü Leylâlardan şikâyet edeceğim. Ama işte buraya yazdım, işine gelmiyenler gene itiraz edecek, Habibe molla ukalalık ediyor diyecekler.*** (İsmail Galib 1932hs s. 5).

AD. **lâtır/iletir** 'yonca, sahlep otu; bezelye, Pisum sativum' DS 2521, 3067, I. Hauenschild 1989 no. 805, 874, K. Emiroğlu 1989 s. 171 < Yun. ***λάθυρος*** (láṯiros) 'burçak, Vicia sativa' Tietze 1955 no. 165. ※※

latif 'hoş, güzel, şirin, tatlı, nazik' < Ar. ***laṭīf*** a.m. ※ ***Āḫır Rıżvān-şād gördi kim av bir laṭīf bıŋar üstinde durmış durur***. (Ferec 855/1451 v. 28a). ※ ***Cüvān-ı laṭīfdür, şeh-zāde-i ẓarīfdür.*** (a.e. v. 56b). ※ ***Ol cāriyei sevdüginden ol mürġleri aŋa vėribidi. Ol daḫı nesneler-ile döstına gönderdi. Gördüm, bir laṭīf nesnedür. Yaluŋuz yėymedüm, bir dōstum var-idi, oḳıtdum, gelsün, "Yėmegümüz var, bile yėyelüm!" dėdüm.*** (a.e. v. 67b).

latifane 'şaka olarak, latife için' < ***laṭīf*** + Fa. ***-āna*** zarf eki, b. ***âcizane*** ⊡. ※ ***Sohbet iderler meclis irfāne, | Stavro nişānın idüb yüzüne, | Gyah latifane, gyah sadiḳāne, | Her bar u saet Mesih medhinde.*** (E. Kömürjian 1981 s. 80).

latife 'şaka, nükte, güldürücü fıkra' < Ar. ***laṭīfa*** a.m. ※ ***Ḫalīfe buyurdı, ikisin-daḫı yuḳaru gendü ḳatına getürdiler. Ḫalīfe nedīmlerine eyitdi: "Oş-bunlaruŋ ḫarḳıldıları sebebsüz degüldür. Bir laṭīfeleri vardur. Söyledelüm, görelüm ne sebebdendür?" dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 114a). ※ ***Laṭīfei ḳo! Ol bir nā-dān corlu, bu diḳḳati ol ne bilsün?*** (a.e. v. 241a). ※ ***Çifud evine etmek virurdi. | Ve bir kız-ile ol aşnalaşdı. | Şaka yüzunden erişır-idi. | Latife ile muhabet etdi.*** (E. Kömürjian 1981 s. 76). ***latife bertaraf*** krş. Alm. ***Spaß beiseite!*** ※ ***Latife bertaraf! Azizim Reşit, biz bu kafada kaldıkça Avrupanın sistematik hücumlarından kurtulamıyacağız.*** (Burhan Cahit 1934 s. 50).

latif-nihad 'hoş tabiatlı, iyi karakterli' < Fa. ***laṭīf*** ve ***nihād*** kelimelerinden yapılmış mürekkep sıfat, b. ***asudedil*** ⊡. ※ ***Oş-bu laṭīf-nihād nāzeniyni gör nice rüzigāruŋ ḳahrı elinde zebün olmışdur!*** (Ferec 855/1451 v. 32b).

latilokum/lâti lokum 'bir tatlı çeşidi' < Ar. ***rāḥatü l-ḥulḳum*** 'comfort of the pharinx'. ※ ***Şeker gibi bir herifim. Hem de, Mısır çarşısının küflenmiş nöbet şekeri gibi değil, Hacı Bekirin kaymaklı lâti lokumu gibi!*** (S.M. Alus 1933p s. 205). ※ ***Beşiktaş'tan taksiye binmeden önce, ahbabı şekerciden iki kilo kaymaklı lâtilokum almıştı.*** (R.H. Karay 1964 s. 87).

Lâtin 'Eskiçağda, Roma şehrinin de dâhil olduğu Latium denen küçük bir sahada yaşayan bir halk ve onun dili. Bu dil sonra Roma İmparatorluğunun resmî dili oldu. Ortaçağda Katolik kilisesi Lâtin kültürünü devam ettirdi. Katolik Hıristiyanlar, Osmanlı İmparatorluğunda da Lâtin olarak bilinirdi. ※※

latin yelkeni 'orsa yakası kısa ve seren yakası uzun olarak biçilmiş üç köşeli pıraçileye müşabih yelken' L. Gürçay 1943 s. 269 < İt. (Venedik diyal.) ***latín*** < Lât. (halk ağzı) ***latīnus*** 'easy, handy' Kahane–Tietze 1958 no. 361. ※※

laub, b. ***lağap***.

lâ'ubali 'kayıtsız, umursamaz, saygısız, aldırışsız, pervasız' < Fa. ***lā ubālī*** a.m. '(asıl itibarıyla) aldırmam, umurumda değil' < Ar. ***lā ubālī*** a.m. [olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***ubālī*** 'önemserim, aldırırım' (müfa'alet babından ***b-l-w*** veya ***b-l-y*** 'aldırmak, önemsemek' kökünden muzâri fiil / ***b-l-w*** veya ***b-l-y*** Form III); b. ***lâ yenfâ***, b. ***kellim kellim, lâ yenfâ*** ⊡]. ※ ***Muḥammed bigi oluŋ lā'ubālī, | Eger dėr iseŋüz 'ışḳ eriyüz.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 148). ※ ***Öğrendiklerimden kimseyi haberdar etmiyeceğime, dışardan imtihana gireceklerle lâubali olmıyacağıma ve arkadaşlık etmiyeceğime namusum üzerine yemin ederim.*** (M. Makal 1959 s. 62).

lauta, b. ***lavta*** I.

lâv/lav 'yanardağların püskürme sırasında yeryüzüne çıkardıkları kızgın, erimiş maddeler' < Fr. ***lave*** a.m. < Lât. ***lapis*** 'taş'. ※ ***Bir yerde her şey Pompei'nin son günleri. | Nasıl dökülmüşse lav öyleyiz üstümüze.*** (B. Necatigil 1968 s. 24).

lâvâ (gemicilik terimlerinden), b. ***leva***.

lavabo 'el, yüz yıkamaya yarayan mobilya ve kaplar' < Fr. ***lavabo*** a.m. [< Lât. ***lavabo*** 'yıkayacağım']. ※ ***Lavaboya yürüdü. Yüzüne avuç avuç su çarptı, aynada yüzüne göz gezdirdi. Sonra yüzünü kurulamadan döndü, boylu boyunca attı kendini yatağa.*** (A. Yurdakul 1989 s. 190). ※ ***Lavaboda yüzünü yıkarken alt katı dinledi. Küçük de olsa bir ses, bir tıkırtı arası.*** (A. Yurdakul 1991 s. 243).

lavanda/lavanta 'güzel kokulu çiçekleri olan bir ot ve ondan yapılan kokular' < İt. ***lavanda*** a.m. G. Meyer 1893 s. 32. Krş. ***levanta.*** ※ ***Kristal aynasının kenarı kolonya ve lavanta şişeleriyle renk renk losyonlarla süslenmiştir.*** (Umran Nazif 1962 s. 39).

lâvandin, b. ***lâvantin***.

lavanta, b. ***lavanda***.

lâvantin/lâvandin 'lavanta çiçeğinin bir başka çeşidi' < İt. ***lavandino*** < ***lavanda*** + küçültme eki ***-ino*** b. ***albino*** ⊡ '(yağ üretimi için) lavanta çiçeğinin kırması'. ※ ***Ön tarafta lâvantinli, lübyeli çiçek bahçesi; hatta 20, 30 kütük bağı, asma çardağı bile var.*** (S.M. Alus 1933p s. 129).

lâvarim, b. ***levarim***.

lavaş 'yufka, ekmek; pişirilmiş yufka; yufkadan yapılan tatlı' ZTS 133, K. Emiroğlu 1989 s. 171 < Fa. ***lawāş*** 'a thin cake or biscuit'. ※ ***Her gün gendünüŋ‿ḫāṣ‿ḫōnından ziyāde dervīşler-icün, yoldan geciciler-icün ʿām nānı cıḳar. Bizüm ḳuluḳcı uġrayu gelmiş, götüre-bildügince lavāş, girde, küliyceler, biryānlar, cüzāblar, ḥalvālar, nuḳullar aldı, eve geldi. Yėdük, saŋa dạhı ḳoduḳ.*** (Ferec 855/1451 v. 57b).

AD. **lavat**, b. ***lavut***.

AD. **lavda**, b. ***lavta*** II.

lavgar I ve II, b. ***lavkar*** I ve II.

AD. **lavik** 'Kürtlerin söylediği uzun hava, yanık kaval türküsü' DS 3068 < Kürt. ***lavijk/lauk*** 'chanson' Jaba–Justi 1879 s. 376; krş. Erm. (diyal.) ***lawuk*** a.m. R. Dankoff 1995 s. 177 no. E68. ※※

AD. **lavkar** I/**lavgar** I/**luvgar** 'boşboğaz kimse, palavracı' DS 3067–68, A. Caferoğlu 1948 s. 250 < krş. Kürt. ***law-ker*** 'bavard, charlatan' Jaba–Justi 1879 s. 375, [Kürt. ***law*** b. Fa. ***lâf*** < fakat Tk.de de Fa. ***-kâr*** ile yapılan kelimeler vardır, b. ***alımkâr*** ⊡. ※※

AD. **lavkar/lavgar** II 'alay, istihza, küçümseme' DS 3068. < ***lavkar*** I. ※※

lâvman I 'kalın bağırsak, mide yıkamak' < Fr. ***lavement*** a.m. ※※

lâvmana/lavman II 'lavabo' < İt. ***lavamano*** a.m. (***lava*** 'yıka!' ve ***mano*** 'el'). ※ ***(Perde açıldıḳda) Ala-franġa bir yataḳ oḍası. Yan ṭarafda bir mermer maṣa, üzerinde lavmana.*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 54). ※ ***Yatak odası... Duvarda bilhassa uzun bir kama. Yanında kırmızı gaz boyamasına sarılmış bir mushaf, parlak bir ayna, bir lâvman vardı.*** (F.C. Göktulga 1953 s. 102).

lâvra I (gemicilik terimlerinden) ***lâvra deliği*** tabirinde '(gemide su için) tahliye deliği' < İt. ***lavaro*** 'manger' Kahane–Tietze 1958 no. 363. ※※

lavra II/**lağora** (gemicilik terimlerinden) 'çubukların üzerine kandilisaların donanması için açılan dilli bastıkalar' L. Gürçay 1943 s. 269 < İt. ***nervo*** 'halat' Kahane–Tietze 1958 no. 441. ※※

lavta I/**lauta** b.m. (çalgı) G. Molino 1641 (liuto maddesinde) < İt. ***liuto*** a.m. G. Meyer 1893 s. 60. ※ ***Kezālik bir İshak işi bi-nazir tambur ve bir bağa kakmalı lâvta, mükemmel telleriyle, az eksik.*** (Aḥmed Vefīḳ Paşa 1933az s. 54).

lavta II/**lavuta**/AD. **lavda** 'ebe pensi; bu aleti kullanan ebe veya doktor; AD. 'üvendire' DS 3067 < Yun. ***λαβίδα*** (lavíḏa) 'pens' Ch. Tzitzilis 1987 no. 286. ※※

(Argo) **lavuk** 'erkek, adam' H. Aktunç 1990 s. 187 < ??, Aktunç'a göre Roma dilinden. ※ ***Helâl olsun lavuğa, mangal gibi yürek varmış. Biz iki***

saattir gevezelik edip duruyoruz" diye konuşup Gılı'nin cesaretini fısıldaşmalarla tebrik ettiler. Gılı kollarında hareketsiz yatan bir kömürle dışarı fırlayıp tekrar içeri girdi. (M. Kaçan 1991 s. 79).

AD. **lavut/lavat** 'kayığın suyunu atmak için kullanılan tahtadan yapılmış kürek; çeşme ve pınarlara konulan tahtadan yapılmış su tası' DS 3067-68 < BizYun. ***λαβούτον*** (lavúton) 'çeşmenin yanına konmuş madenî veya tahtadan kepçe, kayıktaki suyu atmaya mahsus kepçe' [***λαγός*** (lagós) 'tavşan' ve ***ωτίν*** (otín) 'kulak'] birçok varyantlarla Ch. Tzitzilis 1987 no. 287. ※※

lavuta, b. ***lavta*** II.

Osm. **lâ-ya'kll** 'şuursuz, aklı başında olmayan; sarhoş, sızmış' < Ar. ***lā ya'ḳil(u)*** 'aklı başında değil, anlamaz', olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***ya'ḳll(u)*** 'aklı başında, anlar' (***'-ḳ-l*** kökünden muzâri fiil / ***'-ḳ-l*** Form I); b. ***lâ yenfâ***, b. ***kellim kellim, lâ yenfâ*** ⊡. ※ ***Gece lā-ya'ḳıl olduġuŋda ḳulumuz Muḳbll müdebblrüŋ olub arduŋa dolandıydı. Buyurursaŋ bir seŋek su getüreylm, bacadan üstüŋe dökeyim. Cünüb oturmaḳ şöm olur.*** (Ferec 855/1451 v. 23a). ※ ***Cāhil-i meẕmüm ve lā-ya'ḳıl-ı meyşüm yine sūhtelik ṭarīḳına dönüb bilmeyenlere dānişmend geçlnüb evḳāt-ı bī-berekātı eṣnāf-ı fitne vu fesādāt-ile güzerān iken...*** ('Ālī 1979 [1581] I, 166).

Osm. **lâya'nl** 'manasız, faydasız, işe yaramaz' Redhouse < Ar. olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***ya'nī*** 'demek istiyor' (***'-n-y*** kökünden muzâri fiil / ***'-n-y*** Form I); b. ***lâ yenfâ***, b. ***kellim kellim, lâ yenfâ*** ⊡. ※※

AD. **laydar/laydır** 'samanın dışarı dökülmemesi için arabaların yan taraflarına konan bir metre yükseklikteki merdiven biçiminde kanatlar' ZTS 133 < Alm. ***Lelter*** 'merdiven' (krş. ***Leiterwagen***) Tietze 1982z no. 176. ※※

Osm. **lâyemut** 'ölmez, hiç bir zaman ölmeyecek, ebedî' < Ar. ***lā yamūt(u)*** (olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***m-w-t*** kökünün şimdiki/geniş zaman çekimli fiil) 'ölmüyor, ölmez'; b. ***lâ yenfâ***, b. ***kellim kellim, lâ yenfâ*** ⊡. Ayrıca krş. ***kutu lâ-yemut/kutulâyemut.***

Osm. **lâ-yenkatl** 'kesilmeden, devam ederek' < Ar. ***lā yanḳaṭi'(u)*** (olumsuzluk edatı ***lâ*** ve infi'al babından ***ḳ-ṭ-'*** kökünden şimdiki/geniş zaman çekimli fiil / ***ḳ-ṭ-'*** Form VII) 'kesmiyor, kesmez'; b. ***lâ yenfâ,*** b. ***kellim kellim, lâ yenfâ*** ⊡. ※ ***Lā-yenḳaṭl' bu degirmeni bu resme işletdl. On yıldan ṣoŋra deglrmenüŋ muḥarriki muḥallel oldıysa mu'aṭṭal ḳaldı.*** (Ferec 855/1451 v. 71b). ※ ***Ve meclisde 'inād u lecc-ile leclāclıḳ ḳılmaḳ, ya'nī-kl baş-başa çatub lā-yenḳaṭi' nerd u şatranc u ṭāvlī oynamaḳ ma'ārlfden behreleri yoġ-idügini bildürmekdür.*** ('Ālī 1587 v. 137b).

Osm. **lâyetagayyer** 'değişmez, değiştirilemez, geri alınamaz' < Ar. ***lā yataġayyar(u)*** (olumsuzluk edatı ***lâ*** ve tefe'ül babından ***ġ-y-r*** kökünden şimdiki/geniş zaman çekimli fiil / ***ġ-y-r*** Form V) 'değiştirilmiyor, değiştirilmez'; b. ***lâ yenfâ***, b. ***kellim kellim, lâ yenfâ*** ⊡. ※ ***RECEP: - [...] Her ne hal ise... El mukadder layetgayyer... 15 bin ... On bin liraya kadar verebilirim... Bana müsaade... Zahmet etmeyin...*** (Nâzım Hikmet 1965e s. 27).

lâ-yezali 'yok olmayan, bitimsiz' < Ar. ***lā yazāl(u)*** (olumsuzluk edatı ***lâ*** ve ***z-w-l*** kökünden şimdiki/geniş zaman çekimli fiil / ***z-w-l***) 'kaybolmuyor, bitmez'; b. ***lâ yenfâ***, b. ***kellim kellim, lâ yenfâ*** ⊡. ※※

lâyık, b. ***lâ'ik***.

lâyık-ı haridar 'satın alınacak değerde' < ***lâyık*** + ***ı*** + ***haridar*** (İzafet terkipleri için b. ***abıhayat*** ⊡) ※ ***Ve baʿżı mücerrebīn ḳavlince ol maḳūle ʿacemiyyānuŋ öŋlerine yemek döşene ṭālibīn ve rāġibīn olanlar açmazdan ṭaʿām yeyişlerine baḳub düşüne. Her ḳanḳısı ki başın aşaġı ėde ve gürg-i nāşitā gibi yemegini tīz tīz yeye ve cümleden evvel sofradan el çeküb aġzın sile lāyıḳ-ı͜ harīdār ol idügi muḳarrerdür.*** (ʿĀlī 1956 [1586–87] s. 247).

EOsm. **layıkırak** 'daha lâyık' < ***lâyık*** + ***-rak*** comparativus eki, b. ***aşağarak*** ⊡. ※ ***Nişe çalışmayasız bir ḳavm-ıle kim sıdılar andlarını? Ḳorḳarmısıŋız anlardan? Pes Taŋrı lāyıḳıraḳdur kim ḳorḳasız andan, eger olasız mü'minler.*** (A. Topaloğlu 1978 II, 416).

AD. **layıncak** 'salıncak' < Yun. (Karadeniz diyal.) ***λαΐζω*** (laízo) 'silkmek, sallamak' + ***-cak*** ***salıncak*** kelimesinin devamı, Ch. Tzitzilis 1990 s. 197. ※※

Osm. **lâyih** 'apaçık, aşikâr' < Ar. ***lāyiḥ*** a.m. ※ ***Ḥaḳ ṭaʿālā aŋa bunca intiẓārdan ṣoŋra bir necīb oġul rūzī ḳıldı ki cihānda hem-tāsı yoġidi. Be-ġāyet͜ hūb-idi, maḥbūb-idi, es̱er-i saʿādet üzerinde lāyiḥ idi.*** (Ferec 855/1451 v. 127b). ※ ***Muḥāsebāt-ı senevīyesi ne miḳdār olduġı bilinse, şübhesüz ebnā'-i sipāhīyān ve siliḥdāruŋ vaẓāyifine cevāb vėrmek ve bu ṭarīḳ-ile sāl-be-sāl beytü l-māl-i Müslimīne küllī͜ hazīne dāhil olub tefāvüt ėtmek ṭabʿ-ı müstaḳīm ṣāḥiblerine lāyiḥdür.*** (ʿĀlī 1982 [1581] II, 168).

lâyiha 'kanun tasarısı' < Ar. ***lā'iḥa*** a.m. ※※

AD. **laylay/leyle** 'ninni' DS 3068 < krş. Erm. (diyal.) ***laylay*** 'cradle, lullaby' R. Dankoff 1995 s. 176 no. E65, b. Az. ***layla/laylay*** 'ninni' ADİL 1983 III, 223. Çocuk dili tâbirlerinde ve çocuklarla temasta olan büyüklerin tâbirlerinde çok defa gördüğümüz gibi net ve kesin bir neticeye varamıyoruz. ※※

(Argo) **layn** 'yarım gram kokain (yânî bir dozluk kokainin yarısı)' H. Aktunç 1990 s. 187 < Aktunç'a göre İng. ***line*** kelimesinden. ※※

Lâz/Lāz 'Karadeniz bölgesinde yaşayan halk, bu halkla ilgili olan' <EYun. ***Λαζοί*** (Lazi) ?? ※ ***Ve bil-cümle mīr-i zen-bāz, meẕmūm u ġammāz olan Lāz ṭāyifesinden iken, faḳīr zühde gelince mālik-i dīnārın ve ͜harc-ı lāzimümden sorulınca ne mütemevvil-i rūzigār ve ne͜ hōd mālik-i dīnārın dėyü riyā semtinden lāf u güzāf ururdı.*** (ʿĀlī 1982 [1581] II, 139). ※ ***Avusturyalı maden mühendisi Dorfmeister'in karısını ... kirleterek savuşanların hâlâ yakalanamayışlarının hesabını sormuştu. Demişti ki: —"Vali sıkıştırıyor, herif sıkıştırıyor. Daha ne kadar bekleyelim?" —"Beyim bu işi Lâzlar yapmıştır."*** (M. Seyda 1970 I, 15–16).

(Halk ağzı) **laza** 'bal koymaya yarayan küçük tekne' H. Eren 1999 s. 279 <??. ※※

lazareto/lâzarata/lazeta 'limanda, bulaşıcı hastalık görülen bir yerden gelen gemiler için kurulmuş karantina yeri' < İt. (Venedik diyal.) ***lazareto*** 'Venedik'teki Santa Maria di Nazaret adasından' Kahane–Tietze 1958. no. 364. ※※

lâzım 'gerekli, lüzumlu' < Ar. ***lāzim*** a.m. ※ ***Cān nis̱ār ėtgil göŋül ḳaṣd ėtdi canān cān oynamaḳ | 'Āşıḳa lāzım degül mi başıla cān oynamaḳ.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 192). ※ ***Kız bulunmazmı bize lazım olse | Hunkar devletinde akcemızile | Gürci, Çerkes, Mosgov, Korel, Rusile | Bulmazmı isteyen gonul divane.*** (E. Kömürjian 1981 s. 151 no. 233). ***lâzım gel–*** 'gerekmek, gerekli olmak': ※ ***Bu sīmāda, bu şekilde bir ādāmıŋ 'ilmi de, 'irfānı, iḳtidārı da Paşa ḥażretleriniŋ ḳanāat-i devletlerine göre yüksek olmaḳ lāzım geliyordu.*** (E.E. Talu 1928 s. 229). ※ ***Makale sansöre gönderilmiştir. Sansör tarafından çizilen yerler çıkarıldıktan sonra basılmıştır. Binaenaleyh benim ve gazetenin hiç bir mes'uliyetimiz bulunmamak lâzım gelir.*** (H.C. Yalçın 1935 s. 170). ***lâzım getür–*** 'gerektirmek': ※ ***"Gelüŋ kilāra varalum, aşçı-başınuŋ ve kilār-başınuŋ żiyāfeti‿hᵂāra geçürelim!" dėyü gelenlere bezi-i ni'met ḳılub gendülere‿hiyānet ḳırındılara, ekl-i ḥarāma raġbet lāzım getürmeye.*** ('Ālī 1956 [1586–87] s. 118).

lazımlık '(tuvalet için) oturak' < + ***-lık***, b. ***ahfadiyelik*** ⊡. ※※

Osm. **lâzım-ı mā lâ kelâm** 'tartışılmayacak kadar gerekli; vazgeçilmez şart' < Fa. ***mā-lā-kalām*** 'anlatılamaz olan (şey)' (Ar. ***mā*** 'ne' ve ***lā kalām*** 'hiç söz yok; anlatılamaz', b. ***lā-be's*** ⊡) deyimi, Fa. ***–i*** izafet yapısıyla Ar. ***lāzım*** 'gerekli' sözcüğünü niteler. ※ ***Pes sikke-i şehriyārīde şeref-i tām muḳarrer olub her āyine ḳānūn-ı selāṭīn-i vācibü l-iḥtirām vefḳınca ẓāhirü n-niẓām ḳılınması lāzim-i mā-lā-kelām iken fī zamānınā pādişāhumuzuŋ cedd-i büzürgvārları nāmiyle mu'anven olan nuḳūd-ı hümāyūnı hālā bir derecede ṣıġār ve ḳırḳılı ḳırḳılı bir ḳırık ṣūret ile be-dīdār olmışdur.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 183).

Osm. **lâzımül-himaye** 'korunmaları lâzım' < Ar. ***lazım + ül*** (harf-i ta'rīf, b. ***abdülbatn*** ⊡) + ***himaye*** 'korunma' [Fa. ***ḥimāyat*** < Ar. ***ḥimāya*** a.m.]. ※ ***Ve bil-cümle 'afīfeleri ḳatı vācibü r-ri'āyelerdür. Erlerinüŋ tengdestiligine ve faḳrına ṣābireleri kemā yenbaġī lāzimül-ḥimāyelerdür ki zebān ile vaṣf olmaz.*** ('Ālī 1956 [1586–87] s. 229).

Osm. **lâzımül-intibah** 'hatırlatılmaya ihtiyacı, dikkatli olmaya ihtiyacı, < Ar. ***lâzim + ül*** (harf-i ta'rīf, b. ***abdülbatn*** ⊡) + ***intibāh*** ', uyanık olma, göz açıklığı, özen'. ※ ***Pes‿halīfetü l-lāha vācib ve vuḳelā'-i lāzimü l-intibāha münāsib budur ki ṭāyife-i mezbūre ile devāt gibi taḳayyüd ve ḳaṭ'-ı merātiblerine‿hāme mis̱āli ta'ahhüd ėdüb elbette ḳalem gibi ḍoġrılarını ḳullanalar ve kāġid-ṣıfat yüz aḳlıġıyla çalışanları‿hidmetleneler.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 138).

Osm. **lâzımül-irsal** 'gönderilmesi lâzım olan' < Ar. ***lâzim + ül*** (harf-i ta'rīf, b. ***abdülbatn*** ⊡) + ***irsāl*** 'gönderme'. ※ ***Egerçi ki sāl be-sāl lāzimü l-irsāl olan altı kerre yüz biŋ altunuŋ tekmīline sa'y olunur.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 173).

Lazkiye < krş. ***Lataklye***. ※. ***Ve cezīre-i Ḳıbrusdan Ṭarablus iskelesine ve aŋa ṭābi' Lāzıḳıyye ve ... iskelelerine ṭuz gelüb ol ṭuzı olugeldügi üzre 'āmilller alub narh̲-ı rūzī üzere müsülmānlara bey' ėdüb tecāvüz ėderler ise ḥākimü l-vaḳt olanlar men' ėdeler.*** (Ö.L. Barkan 1943 [979/1571] s. 214).

AD. **lazud/lazut** 'mısır' DS 3068–69, L. Bonelli 1902 s. 65, R. Dankoff 1991 s. 52. Kelime Doğu Anadolu'da ve komşu dillerde (Kürtçe, Ermenice ve Kafkas dillerinde) geniş bir sahada kullanılmaktadır, krş. R. Dankoff 1995 s. 176, no. E63, fakat aslen hangi dile ait olduğu henüz anlaşılmamıştır. ※※

-le, b. ***ile***.

Osm. **leb** 'dudak; kenar, kıyı' < Fa. ***lab*** a.m. ※ ***Ḳıza yapışdı. ḳucdı, ṣad hezār büse leb-u dehānında ḳodı*** (Ferec 855/1451 v. 139b). ***leb-i deryada*** 'deniz kenarında': ※ ***Güneş devrini tekmil iylemiş, günün şiddetine muḫalifet iden serinlik başlamış, deniz ġayeti ile asude, lebi deryadan sahilḫanelerde olan bağçelerdeki güllerin ve bin dürlü şüküfelerin‿hoş buyleri ince ve hayat virici bir ruzigyar ile deryanın üzerine neşr olmuş.*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 92).

lebaleb/lebalep 'ağzına kadar dolu' < Fa ***lab-ā-lab***, bu syntagmanın (dizim) teşekkülü için b. ***beraber*** ⊡. ※ ***Saat alaturka üçü buldu bulmadı, bütün çantalar lebaleb.*** (S.M. Alus 1944 s. 139). ※ ***Kapalı yerler, maşallah her akşam tıka basa yüklerini alıyor. Kıraathaneler, çayhaneler, tiyatrolar, sinemalar lebalep!*** (O.C. Kaygılı 2003 s. 109).

lebban 'yoğurtçu, yoğurt yapan usta' < Ar. ***labbān*** a.m. ※ ***Göŋlüŋi‿Hudāya bağla! Allāh, gör neyler, feleki nice döndürür, kimi nice ḳaldurur, kimi nice indürür, zamān-ı ḥāmil nice oğlan ḍoğurur, lebbān-ı kāmil nice‿hamir yoġurur!*** (Ferec 855/1451 v. 121b).

lebbeyk/lebbey 'emrini yerine getirmeye hazırım!' < Ar. ***labbay-ka*** a.m. ※ ***Gāh ʿArafāta çıḳarım, lebbeyk urub baş açarım. | Gāh ḳurbān yėrine gelüb ḳoc olub boġazlanurum.*** (Eşrefoğlı Rūmī 1286 s. 11). ※ ***O ne derse "lebbey!" diyorlar, emrinden dışarıya çıkmıyorlardı.*** (S.M. Alus 1934 s. 277). ***ötesine lebbey, berisine şebboy de-*** 'çevresindeki insanlara emirler vererek istediğini yaptırmak': ※ ***Karı, emri emrüküm, ağzından çıkan Sultan Hamit iradesi. Ötesine lebbey, berisine şebboy dedikçe büsbütün ne oldum delisi oldu!*** (S.M. Alus 1934 s. 12). ※ ***Biz ona paye verdikçe, ötesine lebbey, berisine şebboy dedikçe karı ne oldum delisine döndü.*** (a.e. s. 204).

leb demeden leblebiyi anla–/çak– 'karşısındaki söze başlamadan ne söyleyeceğini anlamak' ※ ***Lep demeden leblebiyi çakan Binnaz hanım, elindeki kâseyi alelacele bir tarafa koymuş, ortanca hanımı da kolundan tutup anasının yanına oturtmuş, sözü almıştı...*** (S.M. Alus 1934 s. 86).

-le beraber, b. ***ile beraber***.

Osm. **lebib** 'akıllı' < Ar. ***labīb*** a.m. ※ ***Lebībe sordılar dilber oṭağın, | Dėdi: "Ḥür özidür, Cennet oṭaġı."*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 124).

AD. **lebik/leppik** 'çocukların oyunda kullandıkları düz, yuvarlak ve yassı taş' DS 3073 < Erm. ***lepik*** 'küçük taş' (***lep'*** 'taş' + ***-ik*** küçültme eki) R. Dankoff 1995 no. 201. ※※

-le bile, b. ***ile bile***.

leblābü/leblebi I 'kavrulmuş nohut' M. Kütükoğlu 1983 s. 94 < Fa. ***lablabü*** 'beet boiled and eaten with whey and garlic'; 'kurşun' M.H. Bayrı 1934 s. 137. ※ ***Ve leblābüyı‿hāricden getüren bir vuḳıyye elli dirhem, bir aḳçaya satub, ehl-i dükkān bir vuḳıyye bir aḳçaya vėre.*** (Ö.L. Barkan 1942 [1502] II, 25). ***leblebiden nem kap-*** 'pek küçük şeylerden alınmak' (krş. ***buluttan nem kap-***): ※ ***Canım, bana da lololo olur mu? Evvel Allah leblebiden nem kapanlardanım! Sonra döndü de âzalardan bir kaçına, sakalın üstünden, bıyık altından güle güle beni gösterdi!*** (F.C. Göktulga 1943 s. 115). ※ ***Dün Huriyanımlarday-***

dım. Bazı günleri gitmesen olmaz. Huriyanımı bilirsin, lelebiden nem kapar. (M. Hacıhasanoğlu 1954 s. 18).

(Argo) **leblebi** II 'mermi, kurşun' H. Aktunç 1990 s. 187. < ***leblebi*** I.

Osm. **lecc** 'inat' Meninski 1680. Misal için b. ***leclaklık kıl-***.

Osm. **leclâclık kıl-** 'oyuna dalmış, kafası oyunla meşgul' < Fa. ***lajlāj*** 'one who gives instruction in games of hazard; name of the inventor of the game of chess or a celebrated chessplayer' F. Steingass 1930 s. 1118. ※ ***Ve mecllsde 'lnād u lecc-ile leclāḳlıḳ ḳılmaḳ, ya'nī ki baş başa çatub lā yenḳaṭl' nerd u şatranc u tavlī oynamaḳ ma'ārifden behreleri yoġ ldüglnl blldürmekdür.*** ('Ālī 1587 v. 137b).

leclece, b. ***kahkaha***.

leçek/neçek 'tülbent, başörtüsü; yün atkı' DS 3069, 3243 < Erm. ***laç'ak*** a.m. R. Dankoff 1995 s. 162 no. C1, yayılış için b. Tietze 1982z no. 177 ve H. Eren 1999 s. 280. ※ ***Bu kaçan kızın izine bakanda, kaçıran delikanlının peşine seyredende, bundan sonra çarşıya çıkıp da erkekler içine, arasına girmeyin! Leçekleri oturun örtün başınıza kadın gibi. Odadan dışarı çıkmayın!*** (Behçet Mahir 1973 s. 153–154).

AD. **leçer** 'arsız kadın, kötü kadın' DS 3069, krş. Az. ***läçär*** a.m. ADİL 1983 III, 239 < Erm. (diyal.) ***laç'ar̂*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 397; krş. Kürt. ***leçer*** a.m. Jaba–Justi 1879 s. 377, belki Fa. (razg.) ***läçär*** 'nizkiy, podlıy; skupoy, jadnıy' Yu.A. Rubinçik 1970 II.

ledan 'arının kovandaki yarıkları kapatmak için salgıladığı sıvı' DS 3069 < Yun. ***λήδανον*** (lēdanon) 'gum - ladanum'. ※※

Osm. **leffaf** 'hilekâr, dalavereci' < Ar. ***laffāf*** a.m. ·※ ***Ṣarrāflar ise gölge ḥarāmīsl bir bölük leffāflardur-ki temāmı ḥīle ile nāḳış çıḳarmada ve dürüstl firīb u rīv-le meksür behäsına almada ve gendüsl ṣarf ėtmelü olduḳda yine ziyäde behā-yile vėrmede...*** ('Ālī 1979 [1581] I, 184).

leffen 'içine konmuş olarak' Redhouse 1636 < Ar. ***laffan*** a.m., Ar. accusativus eki ***-an***'ın zarf yaptığı durumlar için b. ***aceleten*** ⊡. ※※

leffet- 'içine koymak' Redhouse 1635 < Ar. ***laff*** a.m. + *et-*. ※※

Lefkoşe/Levḳöşe/Lefkoşa 'Kıbrıs'taki şehir' < Yun. ***Λευκωσία*** (Lefkosía) a.m. ※ ***Ol maḥalden Levḳöşe nām ḳal'a-ı metīn ve ḥıṣn-ı ḥaṣīn ḳurbında ḳonub...*** (Selānikī 1989 I, 78).

AD. **lef lef**, b. ***lev lev***.

lega (gemicilik terimlerinden) < İt. (Venedik diyal.) ***legare*** 'to ree = to reduce the size of a sail by tucking in a part an tying it to a yard' fiilinin emir hali Kahane–Tietze 1958 no. 373. ※※

legato (Batı müziği terimlerinden) 'bir parçanın notalarının ara vermeden birbirine bağlanarak söyleneceğini veya çalınacağını anlatır' < İt. ***legato*** 'bağlı olarak'. ※※

AD. **legleguş**, b. ***laglaguş***.

legorn/legorin/ligorin 'bol yumurta veren bir tavuk cinsi' < İtalya'daki liman şehri ***Livorno*** şehrinin İng. ***Leghorn*** adından. ※ ***Kuluçkadaki ligorin yumurtaları neden neden cılk çıktı anlaşılıyor. Geçen yılkı***

rotlar da güme gittiydi. Neden? Bir sümüklü kız için ha! (B. Oran 1956 s. 5). ※ ***Piliç dedikleri büyüyüp kocaman olmuşlardı. "Menevşe bülücü" derler bunlara. Anaç tavuk, menevşelerin açıldığı zaman, erkenden kuluçkaya oturur. Tuttu pilici "Gel bakalım!" dedi. "Takkaya bak. Gelecek yıla asma yaprağı gibi açılacak bu takkalar. Legorinler halt etmiş yanlarında!"*** (F. Baykurt 1961o s. 70–71). ※ ***Bir legorn'larım var, görmeyin. Haftanın altı günü yumurtluyor, bir gün tatil yapıyorlar.*** (A. Nesin 1958k s. 10).

leğançe, b. ***leğençe***.

leğen 'içinde bir şey yıkamaya yarayan yayvan kap' < Fa. ***lagan*** < Ar. ***lakan*** < EYun. ***λεκάνη*** (lekánē) a.m. G. Meyer 1893 s. 50. (anatomi terimi olarak) 'kalça kemiklerinin hepsi bir arada' Lât. ***pelvis*** veya onun mukabili olan başka bir dilden tercüme (ms. Alm. ***Becken).*** ※ ***Bu başı it yėmeye; bu ḳalan nasībler nedür? Legeni senüŋ-içün satılmışdür?*** (Ferec 855/1451 v. 125b). ***leğen ibrik*** 'el yüz yıkamaya yarayan iki kaptan ibaret takım': ※ ***Yağmurda ıslanmış bir kadının sarı ondüleli saçları, bana, karanlık mangallı bir leğen ibrik, bir karyoladan ibaret bir oda düşündürdü.*** (S.F. Abasıyanık 1951h s. 79).

leğençe/leğançe/AD. **lençe** 'küçük leğen' DS 3070 < ***leğen*** + Fa. küçültme eki, b. ***bağçe*** ⊡. ※ ***Baŋa ikrām eyledi, hezār luṭf-ile ayaġumı gülāb-ile altun legence içinde yudı.*** (Ferec 855/1451 v. 115a). ·※ ***Eli çabuk iki avrat lençeye iki teneke su koymuşlar, içine şekeri atmışlar, gülsuyunu ve şerbet boyasını karıştırmışlardı.*** (Reşat Enis 1944 s. 119). ※ ***Dedem sedirdeki yerine çoktan oturmuştu. Leğençeyle ibriği getirdiler, elini yüzünü yıkadı.*** (N. Üstün 1970 s. 137).

AD. **leğit** 'üzüm asması, sarmaşık ve başka bitkilerden örülerek yapılan halka (kazan altlarına konularak nihale olarak kullanılır)' K. Emiroğlu 1989 s. 172 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***λεγίδ/λυγίδ*** (leġíḏ/liġíḏ) 'biegsamer Zweig, Gerte' Ch. Tzitzilis 1994 s. 200. ※※

Leh 'Polonyalı' < Lehçe ***Lech/Lach*** a.m. F. Miklosich 1889 s. 14. ※※ ***Lehli*** 'Polonyalı': ※ ***Kömürcü sokağındaki Lehli mamalar gibi et tulumu, terden leş kokulu bir kadına ana feda edilir mi?*** (S.M. Alus 1944 s. 76).

AD. **leh** 'yorgun' ※※, ***leh düş-*** 'bitkin olarak kendisini bırakmak, sıcaktan veya yorgunluktan gevşemek, kendinden geçmek' E. Gemalmaz 1978 III, 211. ·※ ***Gız yol cörmemiş, gapı cörmemiş. Ele oldi. Leh düşdi. Dedi: "Ağbey, an bele az uyim, ondan sora gahah, cidah!"*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 381).

lehce/lehçe 'konuşma tarzı; diyalekt' < Ar. ***lahca*** a.m., asıl mânası 'dil ucu'. ※ ***Oğlan cün benüm lehcemi, faṣaḥatümi gördi eyitdi: "Saŋa bāzirgānlıġuŋ liyāḳatı yoḳ, bu ten u tüvān-ile lāyıḳuŋ oldur ki ḫidmetkārum olasın"*** (Ferec 855/1451 v. 48a). (Halk ağzı) 'tarz, endam' ※ ***Nazenin, inadına beyaz idüğünden, labis olduğu siyah elbise lehçesine başka bir şule verir idi.*** (E. Misailidis 1986 s. 43). ※ ***Başka hatunun ne güzel lehçesini, ne elbisesini, ne yürüyüşünü, ne söyleyişini, ne de terbiyesini beğenirler.*** (a.e. s. 734). ※ ***Kerem sahnesinde ben lehçe taklidi yapıyorlar sanmıştım, meğer kendi lehçeleri imiş! Epeyce dangıl dungul.*** (Aka Gündüz 1930 s. 150–151).

Lehçe 'Polonyada konuşulan dil' < ***Leh*** + ***-ce, -ce*** ekiyle yapılan sıfatlar için b. ***ahça/ağca*** ⊡. ※※

leḫḫe'at 'exclamation of wonder or fear' R Dankoff 1991 s. 52. < Ar. ***leḫḫe'at*** ? .

lehim 'metalleri birbirine tutturmaya yarayan kalayla kurşun alaşımı; lehimle metalleri birbirine kaynak yapma işi' < Ar. ***liḥām*** a.m. ※※

(Argo) **lehimle-** 'biriyle aktif olarak cinsel ilişkiye girmek, düzmek' H. Aktunç 1990 s. 187. < ***lehim*** + ***-le***- genişlemesi, b. ***acabla-*** ⊡. ※ ***TAKTİK —"Ama şimdi sanatı da bıraktım, daha çok eleştirme yapıyorum. Çünkü eleştirmenin derinliği... Boş ver, anlamazsını" RÜSTEM —"Ulan, bir daha anlamazsın dersen... Lehimlerim ulan seni!"*** (R. Erduran 1962 s. 25).

lehinde 'birinden yana; birine uygun, onu metheden' < Ar. ***lahü*** 'onun için' [harf-i cer ***li-*** 'için' ve ***-hü*** 'onun (müzekker, dişil)'] sözcüğünün kısaltmışı ***leh***, Tk. mülkiyet ve locativus (bulunma durumu) eki ile; krş. ***lehine***; ***aleyhinde***, b. ***aleyh***. Locativus hali ile yapılan zarflar için b. ***akab*** ⊡. ※ ***Bir gün, kendisi hakkında yine mânasını anlıyamadığı bir şeyler söyliyen ve bu pek te Yusufun lehinde olmıyan sözlerle etrafındakileri güldüren Karabaşın Mehmet ismindeki bir çocuğa birdenbire iki kuvvetli yumruk ekleştirdi.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 24).

lehine 'birisine yardım edecek mahiyette' < Ar. ***lahü*** 'onun için' [harf-i cer ***li-*** 'için' ve ***-hü*** 'onun (müzekker)'] sözcüğünün kısaltmışı ***leh***, Tk. mülkiyet ve dativus (yönelme durumu) eki ile; krş. ***lehinde***; ***aleyhine***, b. ***aleyh***. Dativus hali ile yapılan zarflar için b. ***abes yere*** ⊡. ※ ***Reis, Ali'yi Şakir'in öldürdüğünü biliyordu. Fakat bu bilgiden daha mühim olan şeyler vardı: Şahitler, deliller. Bunlar hep Şakir'in lehine idi.*** (Sabahattin Ali 1937k s. 128-129).

Lehistan 'Polonya' < ***Leh*** + memleket isimlerinde kullanılan ***-istan*** eki, b. ***Acemistan*** ⊡. ※ ***"Akibet Lehistan civarında bir kır serdarına tesadüf ederler. Aman tutuldular mı altınlar gitti demek olur!" —"Hayır canım, hele dur, serdar böyle silahlı posatlı derviş olmaz."*** (Feraizcizade 1979 s. 53).

lehle-/lehla- 'yorgunluktan solumak' DS 3070 < ses taklidi fiillerden, b. ***ağla-*** ⊡; krş. Az. ***lāhlā-*** ve Erm. (diyal.) ***lah tal*** 'to go while exhausted' R. Dankoff 1995 s. 176 no. E64. ※※

leim 'alçak; cimri' < Ar. ***la'īm*** a.m. ※ ***Ṣafālu şarāb-idi, şöyle-ki eger ḳaṭrası le'īm cigerine ḍoḳuna kerīm-i cihān ola, ̮hām damāğına dege, puḫte-i zamān ola.*** (Ferec 855/1451 v. 115b).

lek 'küçük tarla, evlek' DS 3070 < krş. Erm. (diyal.) ***lak*** 'garden bed' R. Dankoff 1995 s. 177 no. E70. ※※

lekan, b. ***laken***.

leḳas 'akordsuz' < Ar. ***laḳas*** a.m. ※ ***Yandı yürek 'üd gibi 'anberīn burup leḳas.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 216).

leke I 'kirliliği gösteren benek şeklinde iz' < Fa. ***laka/lakka*** a.m. ※ ***Duvarlara asimetrik olarak asılan Miro'nun röprodüksiyonları bu kırmızılık içinde altı kocaman leke oluşturmuştu.*** (A. Ümit 1993 s. 136). ***leke sür-*** 'bir kimseye, itibarını zedeleyecek şekilde iftirada bulunmak': ※ ***"Ne söyleyorsuŋuz? Vehbī beğiŋ Meşrūṭiyet senesi Eḥrār fırḳasında bulunduğunu, ṣoŋra bir zamān da İ'tilāfcılarla çalışdığını bilmeyor-musuŋuz? Bu intiḫāb Cābir beği fenā ḥālde pīrelendirir.***

Zavāllı Nihād efendiye bir de İ'tilāfcılıḳ lekesi sürerseŋiz, maḥv olduġunuŋ resmidir..." (R.N. Güntekin 1928 s. 236). ※ ***Genç insan namuslu oluyor. Bir şeyler biliyorsa, bozuk gördüklerini kendince düzeltmeğe çalışıyor. Ama kart politikacılar bunu bir türlü anlamıyorlar. Anlasalar da, anlamak işlerine gelmiyor. On parmaklarında on kara, leke sürüyorlar.*** (A. Nesin 1959s s. 34).

AD. **leke** II 'korkak, ödlek' DS 3071 < Fa. ***laka/lakka*** 'çekingen, ürkek'. ※ ***Bahādırlar lekeleri ḳana yuyalar.*** (M. Çavuşoğlu 1977 s. 149 no. 92; yukarıdaki örnekte kelime oyunu ile iki mana da verilmek istenmiş).

Osm. **leked** 'darbe, vuruş, yumruk' < Fa. ***lakad*** 'kick, cuff, blow' F. Steingass 1930 s. 1127. ※ ***Ol kişi ol cemā'ati uyardı. Durdılar, yüzümi, gözümi 'amel-i müşt u leked-ile evgār eylediler.*** (Ferec 855/1451 v. 108r). ***leked ur-/leked vur-*** 'dövmek': ※ ***Ṣabāḥ durdum, feryād eyledüm, ol sucsuz biy-cāreye coḳ aġac, yumruḳ leked urdum.*** (a.e. 184b). ※ ***Ḳāzürı dutdılar, ol-ḳadar müşt u leked ṣüretine, bedenine vurdılar ki biy-hüş...*** (Ferec 855/1451 v. 215b).

lekka, b. ***lika*** II.

AD. **lelik** 'çok ağlayan kimse' DS 3071 < Erm. (diyal.) ***laluk*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 192. ※※

lem < ***nem*** kelimesinin varyantı TS 2787.

lempe 'lamba' DS 3072, ZTS 133 < Rus. ***lampa*** a.m. Tietze 1982z no. 179; krş. ***lamba*** I. ※※

Lemsa, b. ***Nemçe***. K. Emiroğlu 1989 s. 172**,** Az lemsä Dälidom 59 u 15

lemteremâ 'özellikle, bahusus' Redhouse s. 1640 **<** Ar. ***lam tara mā*** a.m., olumsuzluk edatı ***lam*** ve ***tara*** 'hiç görmedin, gördüğün yok' ve bazı Ar. bağlaçlar ve cümle zarflarında görünen ***mā*** 'ne', b. ***kemafissabık/kemafisabih*** ⊡.

lemyezel 'yok olmayan, zevalsiz, hep kalan' < Ar. ***lam yazal*** 'hiç ölmez, batmaz'. ※ ***Ne kişverdür saçuŋ nürı, mübārek menzil-i maṭla', | Ki şems-i lem-yezel ḍoġmış anuŋ ferruḫ diyārından.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 87).

len b. ***lan***.

-len, b. ***ilen***.

lençaya al-, b. ***lenza***.

AD. **lençe**, b. ***leğençe***.

AD. **lendek** 'dişeti' < Erm. ***lnderk'/lnterk'*** a.m. [< ***lind/lint*** a.m.] U. Bläsing 1992 no. 79. ※※

lenduha/lendüha 'çok büyük ve garip cüsseli, kocaman; dev gibi' < ?? Kitab-ı Mukaddes'in Ahd-i atīk, Eyüb kısmında (kısım 1, beyt I) bahsedilen korkunç deniz hayvanını akla getirir, adı İbranice ***Libhiyeṭan.*** ※ ***Damdan sapsız balta düşer gibi "Paat!" diye sandalın içine atladı. Küfürün tam sırası gelmişti, çünkü o kilise direği enseli, pırasa bıyıklı, pancar yüzlü herifin ayaklarındaki ikişer okkalık lenduha postallarla kaldırıp kendini sandalın ortasına fırlatmış, az kalsın sandalı oradaki sazlı bataklığın içine alabura edecekti.*** (O.C. Kaygılı 1938s s. 11).

lenfavi 'flegmatik' Redhouse s. 709 < Fa. ***lanfāvī*** (krş. Ar. ***lamfāwī***) < Fa. ***lanf*** (krş. Ar. ***lamf***) 'lenf, balgam' < Fransızca ***lymphe*** < Lât. ***lympha*** 'pınar suyu, akan su' [< Yun. ***nýmphē***], ***lenf*** kelimesi üzerinden bazı yeni Arapça kelimelerde görülen standard olmayan ***-âvî*** nisbet ekiyle teşkil edilen sıfat (sonu ***-a/-e*** ile biten kelimelerdeki sıfat eki ***-evî*** için krş. ***abidevî*** ⊡).

leng/lenk 'topal' < Fa. ***lang*** a.m. ※ ***'Ālemde şol gördügüŋ siyāhı ịhtlyār ėdüb durur. Hezār 'ab-lle şunı begenüb durur. Kördür, kerdür, lengdür, slyāhdur, siyāh göŋüldür.*** (Ferec 855/1451 v. 74b). ※ ***Bir ḥimār-ı leng u ebtere binmiş, seccādesini pālān üstüne salmış, destārı ḳuyruġı ḳat kat dizi üzerine yıġılmış, mest olmış, ḳay ėde ėde gider.*** (Ferec 855/1451 v. 234b).

AD. **lenga**, b. ***lenza***.

lengeç 'yengeç' TS 2787 < ***yengeç*** kelimesinin varyantı. ※※

lenger I 'gemi demiri' TS 2787–88 < Fa. ***langar*** < Ar. *****al-ankur*** < EYun. ***άγκυρα*** (ánküra) a.m. ※ ***Deryā ṭarafından gemiler daḫı gelüb Amaṣrınuŋ llmönına girdiler, lenger ṣaldılar ve balamārların baġladılar.*** (F. Giese 1929 s. 146). ※ ***Gemilerin doldurub avanta lenger ėdüb gider*** (Evliyā Çelebi 1938 [17.yy.] X, 952). ※ ***Āhen-i lenger, beray-l sefīne 17 aḳçe.*** (M.S. Kütükoğlu 1983 s. 298).

lenger II 'bakırdan yapılan yayvan ve kenarları geniş büyük kap' < ***lenger*** **I**, Tietze 1982z no. 178; mana gelişmesi, arada Erm. ***langer*** 'crémaillère' yani 'iplerle asılan bir kap' düşünülürse daha kolay anlaşılır. Bana öyle geliyor ki, lengerin iplerle sarkıtılma tertibatıyla, Katalan kiliselerindeki avizelerin asılma tertibatı arasında sıkı bir paralellik bulunmaktadır, ***lentlya*** teriminde bu çeşit tertibata değinildi. b. Kahane–Tietze 1958 no. 367. ※ ***Bir lenger kaymaklığım, bir sahan ilikliğim.*** (S.M. Alus 1933p s. 166). (Bu söz bir deyim olsa gerek. Anlamı?

lengerendaz 'demirlenmiş' < ***lenger*** I + -***endaz***, 'atan, fırlatan' b. ***hakendaz*** ⊡. ※ ***Kim olacak, sabık Bursa va lâhik adalar sermühendlsl Vehbi Bey! Bu sene de Pendlk'te lengerendaz olmuş!*** (O.C. Kaygılı 2003 s. 17).

lengeri 'geniş bakır levha' < Fa. ***langarī*** 'provisions distributed to the poor' Tietze 1967 no. 81, kelimenin yayılışı hakkında malûmat ile. ※ ***Lengerī sahan ve ḳapaḳlu tās.*** (M.S. Kütükoğlu 1983 s. 195). ※ ***Lengerī tepsi ve me'münlyye kefglrl.*** (a.e. s. 196).

AD. **lengerll** 'ağırbaşlı, onurlu' DS 3072 < ***lenger*** II. ※※ 'fötr şapkalı': ※ ***Ne yapmaları lâzım geldiğini Yusuf'un da bildiği yoktu. Bu sırada yanından geçmekte olan fötr şapkalı biri gözüne ilişti. "Şu lengerliye sorak!" dedi.*** (Orhan Kemal 1954 s. 30).

lenk, b. ***leng***.

lenkoreta (gemicilik terimlerinden) 'çift taraflı ağır bir çapa çeşidi' R. Dankoff 1991 s. 52 < İt. ***l'ancoretta*** 'küçük demir' Kahane–Tietze 1958 no. 25 (birçok eski misallerle).

lens 'mercek; göz bebeğinin üzerine takılan mercek' < İng. ***lens*** a.m. ※ ***Mavi lenslerim olsaydı keşke. Lens alacak param yok. Olsa zaman bulamazdım belki.*** (A. Kutlu 1991 s. 207).

lensa I ‘yatak çarşafı’ < Eİt. ***lensa*** [bugün ***lenzuolo***] a.m. R. Dankoff 1991 s. 52. ※※

AD. **lensa** II, b. ***lenza***.

lentiya (gemicilik terimlerinden) ‘hisa veya lâşka edilmekte olan bir cismi matlûp istikametten şaşırtmamak, istenilen vaziyette kaldırıp indirmek için terazilemek üzere bağlanıp kullanılan halat tertibatı’ L. Gürçay 1943 s. 271 < İt. ***lentía*** ’cavo che serviva a legare le galee tra loro’ Kahane–Tietze 1958 no. 367. ※※

lento I (müzik terimlerinden) ‘bir parçanın ağır bir ritimle çalınacağını belirten söz’ < İt. ***lento*** a.m. ※※

lento II ‘kapı veya pencerenin ahşap veya taştan yapılan üst eşiği’ TüS < Fr. ***linteau*** a.m. Krş. İng. ***lintel*** a.m. ※※

AD. **lenza/lensa** II/**lenga** ‘marangoz şakülü’ K. Emiroğlu 1989 s. 172 < Eİt. ***lenza*** ‘fascia di lino; cordicella de pesca’ A. Prati 1951 s. 577, ‘fishing line; plumb–line‘ Garzanti 1961 s. 465. ※※ ***lençaya al–/lensaya al–*** ‘sorguya çekmek, azarlamak; iyice ölçmek’ DS 3072, 3073, K. Emiroğlu 1989 s. 172. ※※

leopar ‘postu benekli yırtıcı hayvan, pars’ < Fr. ***léopard*** a.m. ※ ***Ömer–Aysel: Deniz kıyısı motelinin leopar desenli battaniyeleri olan odasındalar.*** (A. Ağaoğlu 1991h s. 889. ※ ***Leopar desenli arabamla, altın sarısı yol üzerinde gidiyorum. Olur a, leopar desenli arabam olamaz mı? Arada bir, üzerinde şimşek parıltıları dolaşan bir yol üzerinde gidemez miyim?*** (Z. Ankara 1991 s. 64).

lep I ve II, b. ***lap*** II ve III.

lepadandin ‘hoppa ve zırzop çelebiler’ R. Dankoff 1991 s. 52. <Farsça mı?? ※※

lepirt ol– ‘yağmurdan sırılsıklam oluncaya dek ıslanmak’ DS 3073 < Erm. ***lpirdz*** ‘slippery’, (diyal.) ***lpṙt lpṙt*** ‘slippery from being wet’ R. Dankoff 1995 no. 209. Krş. ***löbüt.*** ※※

lepiska, b. ***lâpiska***.

AD. **leppik**, b. ***lebik***.

lepra (tıp terminolojisinde) ‘cüzzam’ < Alm. ***Lepra*** < Lât. ***lepra*** < EYun. ***λέπρα*** (lépra) a.m. ※※

AD. **lepsi** ‘mısır unundan yapılan lapamsı bir yemek’ DS 3074 < Erm. ***lap*** ‘watery food for dogs, pap for babies’ R. Dankoff 1995 no. 199. ※※

lermo, b. ***larmo***.

Osm. **lerzan** ‘titreyen, titrek’ < Fa. ***larzān*** a.m. ※ ***Yüzüŋ ağında es̱er görsem, taġayyürden, düşer | Yürege ḳarşuŋda yılduz gibi lerzān oynamaḳ.*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 s. 191). ***lerzān ol–*** ‘titremek’: ※ ***Cün şeh–zāde bu nāmei oḳıdı, lerzān oldı, göŋlinde eyitdi: “Meger ol kişi bu nāmenüŋ maẓmūnını bilür–idi ammā diledi ki ben anuŋ yėrine helāk olam, ol selāmet ola!*** (Ferec 855/1451 v. 132a).

(Argo) **les** ‘sevici’ H. Aktunç 1990 s. 187 < ***lesbiyen*** kelimesinin kısaltılmışı, kısaltmalar için b. ***afro*** ⊡. ※※

(Argo) **lesboş** ‘sevici’ H. Aktunç 1990 s. 197 < ***lesbiyen*** kelimesinden bir kısmı + ***-oş*** okşama eki, b. ***dadaş*** ⊡. ※※

lesdik I 'kurşunkalem silgisi' ZTS 133 < Fr. (sıfat) ***élastique*** 'elâstik, esnek'. Krş. ***lastik***. ※※

lesdik II 'çorapların bacaktan aşağı düşmemesini sağlayan bir ip' ZTS 133 < Fr. (sıfat) ***élastIque*** 'elâstik, esnek'. ※※

lese 'çalı çırpı, çit' TS 2788 < ??. ※※

leş, b. ***lâş***.

leş bağı (gemicilik terimlerinden) 'erişilmesi kabil olmayan eşyanın üzerine atıp çekmekte kullanılan ve çektikçe sıkışacak vechile tertip olunan bağ' L. Gürçây 1943 s. 271 < İt. (Venedik diyal.) ***laşo*** (İt. ***lacio***) 'bowline' + Tk. ***bağı*** 'düğüm' Kahane–Tietze 1958 no. 359. ※※

leşga 'ağır, kaldırılması zor kütük; (mecazi manada) tembel, hantal kimse' K. Emiroğlu 1989 s. 172 < ***leş*** (?). ※※

Osm **leşker/leşger** 'ordu' < Fa. ***laşkar*** a.m. ※ ***Ḳoyına ḳurt girür gibi girdi. Ol leşkerl alaḳ bulaḳ eyledi, daġıtdı.*** (Ferec 855/1451 v. 42b). ※ ***Çün gėce oldı iki leşker ayırd olub her biri bir ṭarafdan gidüb ḳondılar.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 27). ***leşker çek–*** 'ordu ile ilerlemek': ※ ***Eflāḳuŋ begl ol vaḳt MIrçl Kāfir idi. Mirçi Kāfir Sulṭān Bāyezīde leşker çeküb ḳarşu geldi.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 27).

EOsm. **leşkergâh** 'ordugâh' < Fa. ***laşkargāh*** a.m. (***laşkar*** + ***-gāh*** 'yer', b. ***âdemîgâh*** ⊡). ***Bir gün Ittlfāḳ şöyle düşdi ki şikārgehde şeh-zāde şikār ḳovaraḳ leşkergāhdan ıraḳ düşdi.*** (Ferec 855/1451 v. 238b).

AD. **leştek** 'yer mantarı, domalan' < Erm. ***löş***, (diyal.) ***loştak*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 210. ※※

letafet 'güzellik, hoşluk, incelik' < Ar. ***laṭāfa*** a.m. ※ ***Hüsrevā! N'ola eger gülde leṭāfet var-ise | Daḫı şīrīn kim ḥalāvet menbaʿı şekkerdedür.*** (ʿÖmer bin Mezīd 1982 s. 214). ※ ***Gideceği kaza onun hayalinde vücut verdiği gibi ... müthiş uçurumlar, derin derbentler, vahşi ve muhteşem letafetlerle bezenmiş dağları olan şairane güzel bir yer değildi.*** (Fazlı Necip 1930 s. 206).

lete (gemicilik terimlerinden), b. ***neta/nete***.

EOsm. **lett ur–/let ur–** 'dövmek, vurmakla cezalandırmak' < Fa. ***lat*** 'blow, flagellation, bastinado' ve ***ur–*** 'vurmak' < Ar. ***latt*** 'zerstoßen'. ※ ***Bu aralıḳda coḳ ġavġā ḳopdı, gözsüze let ururlardı. Gözsüz "Muraḳḳaʿuml Feryād, bIŋ dIynārum!" dėr-idi.*** (Ferec 855/1451 v. 218a). ※ ***Etmekcller çaşnī dutduḳların narḫ üzre pāk işleyeler. Eksik ve çig olmaya. Etmek içinde ḳara bulunursa ve çig olursa tabanına let uralar.*** (Ö.L. Barkan 1942 [1501] II, 336).

lev/AD. **leva** (gemicilik terimlerinden) 'filikaların içerisinde birikecek suları dışarıya akıtmak için açılan delikler', DS 3074 < İt. ***allievo*** 'limber hole' Kahane–Tietze 1958 no. 22. ※ ***Bocalama ne kadar raconuna uygun da geçse başüstünden akan sular, muşambaların üstünden ambarın iki yanma taşmış sağlı sollu leva deliklerinden dışarı akıyordu.***(R. Ilgaz 1981 s. 238).

leva/lâva (gemicilik terimlerinden) 'kaldır!' < İt. ***levare*** 'kaldırmak' fiilinin emir hali' Kahane–Tietze 1958 no. 368-369 (yeni misallerle). ***leva et-*** 'kaldırmak': ※ ***Kıyıdan palamarlar kesilmiş, demirleri kaldırıyorlardı. Son demiri Zımba leva etti.*** (Halikarnas Balıkçısı 1955 s. 233).

leva leva! (gemicilik terimlerinden) 'kaldırınız!' < ***leva***. ※※

leva demir 'demiri kaldır!(?) demir al!(?)' < İt. ***levare*** 'kaldırmak' fiilinin emir hali' Kahane–Tietze 1958 no. 368-369. ※ ***Ötesi, "Herşey hazır mı?", "Hayır yahu!", "Leva demiri!", "Çöz şu palamarı, elini çabuk tut!", "Doğru Palamut büküne!" sözlerinden sonra, depozito, gerdan veren deniz köpüklerinin ortasına daldı.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 106). ***leva demir et***- 'demiri kaldır? demir al?' ※ ***Kıyı rüzgârı onların ötüşlerini depozito kayığına götürdüğü sırada süngerciler giyinmiş ve hazır, gizli sığa gitmek üzere leva demir etmişlerdi.*** (a.e. s. 115).

levanta b.m. (güzel kokulu bir çiçek) < Yun. ***λεβάντα*** (levánta) a.m. Krş. ***lavanda.*** ※ ***Delikanlı saç tokası, gıcırlı sakız, kâatlı şeker, levanta, ipek taklidi mendil hediye alır, kebap, Şam tatlısı ısmarlar.*** (Orhan Kemal 1954b s. 52).

Levanten 'Yakın Doğu ülkelerine yerleşmiş olan Avrupa asıllı kimse' < Fr. ***Levantin*** a.m. ※ ***Beyoğlu'nun arka taraflarında kül renkli eski taş bir binaydı. Küçük bahçesinde cılız gövdeli leylak ağaçları henüz tomurcuklanmıştı. Böyle bir bahçe ile karşılaşmanın verdiği şaşkınlıkla yabani otların üzerine basarak ilerledim. Soylu bir boyun eğişle duran kolsuz çıplak kadın heykelinin yanından geçerek levanten kokulu binaya girdim.*** (N. Bucak 1994 s. 11).

levanti (gemicilik terimlerinden) 'Doğudan esen rüzgâr' < İt. ***levante*** a.m. Krş. ***ponente.*** ※ ***Kışın sırtındaki paltoyu artık ne dıramudana, ne de levanti rüzgârı uçurabiliyordu. Palto ağır ağır, tiyatro perdeleri gibi açılıyor, eteklerine kurşun dikilmiş gibi en sert rüzgârda güçlükle kımıldıyordu.*** (S.F. Abasıyanık 1952 s. 99).

levarim/lâvarim 'bir yere yanaşırken filikanın kürek çekmeksizin ilerlemesi için verilen emir' R. Dankoff 1991 s. 50 < İt. ***leva remi*** a.m. [***levare*** 'kaldırmak' fiilinin emir hali ve ***remi*** 'kürekler] Kahane–Tietze 1958 no. 372 (eski misallerle). ※

levaşe/yavaşa 'flat bread (yufka ekmeği)' R. Dankoff 1991 s. 52

AD. **levaz**, b. ***lovlaz***.

levazim 'lâzım olan şeyler' < Ar. ***lawāzim*** a.m. [***lāzim*** kelimesinin çoğulu] ※ ***Rencber nāmına olan çift bozanlar renc-i fāḳadan ḳurtulub levāzimleri düzelmege ve faḳr–ile mün'aḳid olan ser–rişte-i ma'īşetleri dest-i temevvül–ile çözilmege başlar*** ('Ālī 1982 [1581] II, 142).

leve 'kart hilesi' < ??. ※※

levend I/**levent** I (gemicilik terimlerinden) 'lumbar kapaklarını kaldırıp indirmeye yarayan zincir' < İt. ***levante*** 'port–chain to a ship's port–lid' Kahane–Tietze 1958 no. 371. ※※

levend II/**levent** II 'dokuma tezgâhlarında çözgünün sarıldığı ağaç ya da demir makara' ZTS 133. < ***levend*** I/***levent*** I. ※※

levend III/**levent** III 'Osmanlı tarihinde donanmada ve bazı eyaletlerde vazifeli asker olarak hizmet edenlere verilen ad, aynı devirde Avrupa'nın birçok yerinde görülen ücretli askerlere benziyorlardı' < 16. asırdan beri kullanılan kelime her halde İt. ***levantino*** 'Doğulu' kelimesinden gelmedir.

Krş. Fa. ***lawand*** 'asker' F. Steingass 1930 s. 1133. ※ ***Kāşiflerüŋ fuḳarāya taġallübi ve bir bölük mültezimüŋ Çerkes ḳānūnı üzre raʿāyāya tasalluṭı ve taḳarrubı daḫı ʿacabdur ki yine Mıṣr cündīlerinden bir oŋmaduḳ levend beş aḳcası yoġ-iken vilāyetüŋ mālını boynına alub kāşif olur.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 137). ※ ***Otuz beşinci vaṣīyet budur ki ḳadīmül-eyyāmdan berī vilāyetler fetḥ ėde gelen ʿasker ḍururken levend yazmaġa heves olunmaya, belki ʿaskeri ḳullanmaḳ ne ile olur, aŋa taḳayyüd olına.*** (Kātib Çelebī 1329 s. 62).

Osm. **levend** IV/**ievent** IV 'korsan' < ***levend*** III/***levent*** III. ※ ***Meẕkür tekiyenüŋ yanında bir kücük adacük vardur. Ekser levend ḳayıḳları varurlar, ol adacükde pinhān olurlar. Āyende ve revende olan Ṣaḳız kāfirlerin şikār ėderler.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 156). ※ ***Levend, maryol, sen Malta kursanlısın, | Neçe fendler-ile bana al etdınl*** (E. Kömürjian 1981 s. 146 no. 216).

levend V/**levent** V 'genç, yiğit' O. Blau 1868 s. 271 < ***levend*** III/***levent*** III, leventler fizikî kuvvetleri ve serbest davranışları için takdir edilirdi. ※ ***Feṟhunde‿hānımıŋ oğlu Muẓaffer Ṣabrī beğ vālideyniniŋ‿hod beyinlerine vāris, levend gibi güzel bir gencdir.*** (H.R. Gürpınar 1340 s. 128). (Sıfat olarak) ※ ***Öyle beyaz bıyıklarla süslü, kıpkızıl yanaklı, dik bir baş. Levend bir gövde. Daima yepyeni, pırıl pırıl bir redingot...*** (İ. Tarus 1949 s. 107).

levendane 'cust u çālāk tarzında hiffet ve sür'at, hareketle yakışıklı ve hafif bir revişle' Şemseddīn Sāmī 1318 II, 1248 < ***levend*** + ***-āne***, b. ***âcizane*** ⊡. ※ ***Endāmı ġâyet levendāne olup "kadın" denildiği zamān hātıra ne mâna gelirse o mânanıŋ tamāmen şekli mücessiml idi.*** (Nābī-zāde Nāẓım 1960 [1896] s. 39).

levendmeşreb 'zapt u rapta alışmamış; ahaliye zulm eden (kimse)' < ***levend*** ve ***meşreb.*** ※ ***Ser-ḥadlerde manṣab sürmiş beglerbegillklerinüŋ eyāletin görmlş levend-meşreblere memālik-i maʿmüreden iç il ḥükmlndekl beglerbeglllkler tevcīh olınmaya ki muʿtād olduḳları cevr u bī-dādı ve ḳatl-i nüfüsa müteʿalliḳ meẓālim-l bāhirü l-fesādıç illerde daḫı īcād ėtmeyeler.*** (ʿĀlī 1979 [1581] I, 181).

levent I-V, b. ***levend*** I-V.

levh/loh 'tahta, levha' < Ar. ***lawḥ*** a.m. ※ ***Ebü Bekr- fużülī baş ḳaldurmadı, yėdi, ayruġı löḥ-ı dilden yudı.*** (Ferec 855/1451 v.57b).

levha 'duvara asılmak için yazılmış yazı; resim, tablo' < Ar. ***lawḥa*** a.m. ※ ***Paris'lŋ teslīm-nāmesini uzatıyor. Bir Fransız içün bu levḥa kim bilir ne elīm bir rü'yetdlrl*** (Cenāb Şahābeddīn 1335 s. 127). ※ ***Tramvaylarda, vapurlarda "Yere tükürmek memnuʿdur" levḥaları var. Bunu aŋlarım. Lākin arabalarıŋ içine, üzerlerine "Buraya küçük büyük ābdest bozması yasaḳdır" yazılı birer ḳartelā aṣmaya lüzüm var mıdır?*** (H.R. Gürpınar 1926b s. 148). ※ ***Levhanın yanında, avuçta sıkılarak buruşturulmuş, dertop olmuş bir kâğıt parçası duruyor.*** (M. Mungan 1996 s. 418).

levlm, b. ***levm***.

AD. **levin levin**, b. ***lev lev***.

(Halk ağzı) **levir** < ***revir*** kelimesinin varyantı. ※ ***"Levirde iki hastam var da... —"İki hastan mı var, eee, ne olacak?" —"Her hal paçavradan***

yatıyorlar yazık! Bugünlük bir müsaade verin de terleteyim fıkaraları...” (S. Kilimci 1949 s. 56–57).

Levḳōşe, b. ***Lefkoşe***.

AD. **levlez**, b. ***lovlaz***.

AD. **lev lev/lef lef/levin levin** ‘lap lap; telaşla lumbering’ DS 3070, R. Dankoff 1991 s. 52, K. Emiroğlu 1989 s. 173 < ses taklidi kelimelerden (?). ※※

levm/levim ‘ayıplama, beğenmeme’ < Ar. ***lawm*** a.m. ※※ ***levm et-*** ‘ayıplamak, beğenmemek, çekiştirmek’: ※ ***Budala Nazikter, hanımın hiddetine sebep olduğundan dolayı kendine levm etmekteydi.*** (Nābī–zāde Nāẓım 1960 [1896] s. 54). ※ ***Ardında tüfenkliler, emrinde yüzlerce adam, gece sabahlara kadar rakı sofrasında kız oynatan, servet batıran bu tipi düşünmek bile dehşet veriyordu. Levm edilmek, nefrete uğramak değil, onu asıl kıvrandıran satılık mal gibi yağmalanıp bir canavar hırsına kurban olmaktı.*** (H.Z. Ülken 1941 s. 209).

levrak ‘bir köpek cinsi’ < Fr. ***levrier*** ‘indhund’ (?) ※ ***Benim de senelerce kaldırımlarını eskittiğim Ankara gözümün önünde birdenbire canlandı, sokaklarını, dükkânlarını, parklarını, evlerini, mekteplerini, resmî dairelerini ve... köpeklerini görür gibi oldum. Çeşit çeşit köpeklerini, buldoklarını, tazılarını, finolarını, seterlerini, levraklarını, kurtlarını, çobanlarını ve nihayet cinsi meçhul sokak köpeklerini görür gibi, onların av’avalarını, horultularını, harıltılarını işidir gibi, duyar gibi oldum.*** (Ertuğrul Şevket 1949 [1909] s. 128).

levrek ‘bir balık cinsi, Labrax labrax’ D. Georgacas 1978 no. 59 < Yun. ***λαβράκι*** (lavráki) a.m. ※※

levye/lövye ‘bir ağırlığı yerinden kaldırmaya yarayan alet, kaldıraç; herhangi bir mekanizmanın kumanda kolu’ < Fr. ***levier*** a.m. ※ ***Onun maksadı, tayyareyi Āfetlerin evine gömmekmiş, lâkin kafa ağır geldiği ve artık lövyeye asılmak para etmediği için daha beriye, bakkalın evine “misafir” olmuş.*** (F. Erdinç 1955 s. 149). ※ ***Şimdi soğuk bir boşlukta ilerliyordu ve yeğnileştiğini duyuyordu. Levyeyi biraz daha itti ileriye doğru: cennet aşağıdadaydı, evet, yaşam aşağıdaydı, oraya ulaşması gerekiyordu.*** (B. Günel 1991 s. 67).

Osm. **levz** ‘badem’ < Ar. ***lawz*** a.m. ※ ***Gendüler͜ hurmā vu cevz u levz yėrlerdi. Baŋa ot vėrürlerdi.*** (Ferec 855/1451 v. 150a).

Osm. **levzine/nevzine** ‘badem tatlısı’ DS 3249 < Fa. ***lavzīna*** ‘a confection of almonds, any food in which almonds form a part’ F. Steingass 1930 s. 1131. ※ ***Levzīne v(u) gevzīne, envāʿ-ı şekkerine bī-ḥadd u bī-ḳıyās irādetce bu ṭaʿāmlardan ve ġayrından yėdük.*** (Ferec 855/1451 v. 115b).

levzurimte ‘bir meyve adı’ R. Dankoff 1991 s. 52. < Ar. ***lawz*** ‘Nuss’ + **rimṯ**. ‘caroxilon articulatum’.

AD. **ley** ‘çaylak kuşu’ DS 3075 < Fa. ***lēk*** ‘bustard’ F. Steingass 1930 s. 1135. ※※

Osm. **leyl** 'gece' < Ar. ***layl*** a.m. ※ ***Yüzüŋle zülfüŋ ucından bu mecnūn göŋlüme her dem | Ġam u şādī durur ḳısmet bu͜ hōş leyl u nehārından.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 88).

Leylâ, b. ***Leylî***

(Argo) **leylâ** 'sarhoş, aşırı sarhoş olmuş kimse' H. Aktunç 1990 s. 187 < ***Leylâ*** < ***Leylâ gibi*** (*Leylâ ve Mecnûn* mesnevisinin kadın kahramanı) (?). ※※

leylâk 'güzel kokulu çiçekleri olan bir ağaç, Syringa vulgaris' < Ar. ***leylāḳ*** a.m. ※ ***Beyoğlu'nun arka taraflarında kül renkli eski taş bir binaydı. Küçük bahçesinde cılız gövdeli leylak ağaçları henüz tomurcuklanmıştı.*** (N. Bucak 1994 s. 11).

leylâkî 'leylâk renginde, eflâtun' < ***leylâk*** + renk sıfatlarında kullanılan ***-ī*** eki, b. ***altunî*** ⊡. ※ ***Veyyözüŋ ṭatlı ḳırmızı fānūsı oḍanıŋ mefrūşātı üzerine şafaḳ sevdāları ṣaçıyor, bu āl fecriŋ içinde Fer̮hundede baġı çözülmüş bir çiçek demeti leṭāfet ve iştihā-āverliġi vardı.*** (H.R. Gürpınar 1340 s. 303). ※ ***Eṭrāfını ṣalḳım ṣalḳım allı, ṣarılı, yeşilli, leylāḳī, penbeli nūrlar ile ḍolduruyordu.*** (H.R. Gürpınar 1928 s. 82). ※ ***Halide hanım bunları engin denizlerin dalgalarına benzetirdi ve güneş batarken ufuklardan akseden pembe, mor ve leylâkî renklerine bakarak "Bu ne güzellik!" derdi.*** (Y.K. Karaosmanoğlu 1958 s. 106). ※ ***Ama arasıra bir esinti yelpazeleyince şurada burada mavi ve leylaki kırışıklar gezdiriyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1969 s. 148).

AD. **leyle** 'ninni', b. ***laylay***.

leyle-i zifaf 'gerdek gecesi' < ***leyle*** 'gece' ve ***zifaf*** 'gerdek' Fa. izafet terkipleri için b. ***abıhayat*** ⊡. ※ ***Evlād-ı 'Arabdan biri güyegü olub dāḫil-i͜ ḫalvet olacaġı leyle-i zifāfda atlandururlar, ṭabl u naḳḳāre vu ṣurnā ile şeb tā seḥer gezdürüb niçe yüz kimse māh-tāba ve meşā'il-i pür-tāba ḳarşu aylandururlar.*** ('Ālī 1975 [1599] s. 125).

leylek b.m. (bilinen kuş adı) < Ar. ***laḳlāḳ*** 'une très grande espèce de cigogne; on lui donne le nom de pélerin' R. Dozy 1927 II, 545. Krş. ***lâklâk.*** ※ ***Bir leylek bir hindiyle dünyada çataşamaz. Hemi de çataşsa bile, çıkan yavru böyle arı duru hindi olmaz.*** (F. Baykurt 1961k s. 9). ***leylek gibi*** 'ince, uzun boylu' M.H. Bayrı 1934 s. 137: ※ ***Yanında, leylek gibi, iki haremağası; ikisinin de elinde gümüş saplı kırbaç.*** (S.M. Alus 1933p s. 72). **leyleğin attığı yavru** 'kimsesiz bırakılan biri, herkesin unuttuğu kimse': ※ ***Bir haftadır ne aranıyor, ne soruluyorum. Anlaşılan unutuldum, leyleğin attığı yavruya döndüm.*** (S.M. Alus 1944 s. 72). ※ ***Gözlerimi önüme indirmiştim, başım dönüyor, kulaklarım vınlıyordu. Leyleğin attığı yavru, kırağıların bile çalmadığı acı patlıcan!*** (Orhan Kemal 1950â s. 58).

leylî/leyli 'yatılı (talebe)' < ***leyl*** + isimden sıfat yapan nisbe eki -î için b. ***adalî*** ⊡. ※ ***Altı aydır bir limon bulamadık. Kuru fasulye hakikaten nimet oldu. Hoş sen leyli mektepte okudun, bir sürü askerlik yaptın, fasulya sana vız...*** (M. Körükçü 1954 s. 77)

Leylî/Leylâ 'kız ismi' < Fa. ***Leylī*** < Ar. ***Leylā***, sondaki ***-ā***'nın ***-ī***'ye dönüşmesi için b. ***İsa*** ⊡. ※※

Osm. **lezaiz/lezâyiz** 'eğlenceler, tekeyyüfat' < Ar. ***leẕā'iẕ*** a.m., Ar. ***ā'i*** grubunun Tk.de araya Hiatustilger /***y***/ alması için b. ***acaib*** ⊡². ※ ***Zīrā-ki beytü l-māłden ʿamāyir bünyādına ruḫṣat lāzım olmayan mesācid u medāris īcādına bi-ḥasebi şerʿ icāzet yoḳdur, meger-ki bir pādişāh ġazā-yi ẓafer-destgāh ėdüb alduġı ġanīmet mālını leẕāyiz-i nefsānīyesine ṣarf eylemeye ve‿hayrāt u ḥasenāt maḳūlesine‿harcanub is̱bāt-ı āsāṟata ḳayyūd eyleye.*** (ʿĀlī 1979 [1581] I, 146).

lezbiyen 'eşcinsel kadın, sevici' < Fr. ***lesbienne*** a.m. (M.Ö. 6. asırda ***Lesbos*** (Midilli) EYun. kadın şair Sappho'dan dolayı). ※ ***Tanrılar ve Tanrısızlar, lezbiyen ve femministlerin hışmına uğramış içli kadınlar, homoseksüeller, yenilmişler, ezmiş ve ezilmişler, atılmışlar, kovulmuşlar, aynı giysilerle dolaşırdı ortalarda.*** (Z. Ankara 1991 s. 94–95). ※ ***Sevgililer buldum türlü soydan, travestiler, alkolikler, lezbiyenler tanıdım. Birikmiş değer yargılarımı rüzgâra verip her doğan günle birlikte yeni şeyler yaşamak, yeni zevkler tatmak istiyordum.*** (M. Özünal 1991 s. 94).

AD. **lezgi/lezgü** 'sersem, beceriksiz' DS 3075 < krş. Erm. ***legzi*** 'with fiery, violent, unpleasant temperament' R. Dankoff 1995 s. 177 no. E71, < ***Lezgi*** Kafkas ethnonymi. ※※

leziz 'lezzetli, tatlı, hoş' < Ar. ***laḏīḏ*** a.m. ※ ***Ol Arnavud merdlıġ etmış, | Gerçek hünerli er-ımış | Barekallah bir nam komuş | Āh ne lezizdır, dan dın dan!*** (E. Kömürjian 1981 s. 118 no. 137). ※ ***Her gün muhakkak bir evde tepsi tepsi pasta, börek, kek pişiyor; apartımanı mis gibi kokular sarıyordu. Bu leziz yiyeceklerden sık sık biz de nasipleniyorduk.*** (E. Şafak 2001 s. 130).

Osm. **lezzat** 'lezzetler' < Ar. ***laẕẕāt*** a.m. ※ ***Örviyye-i bīy-cāre bu ḥālden bī-ḫaber rüz ṣāyim, şeb ḳāyim, leẕẕāt-ı ḥissīden maʿzül, gendü ḥāline meşġül...*** (Ferec 855/1451 v. 176b).

(Argo) **lezzo** 'lezbiyen' H. Aktunç 1990 s. 187 < ***lezbiyen*** kelimesinin kısaltılmışı ve -**o**, b. ***afro*** ⊡. ※※

lıca < ***ılıca*** kelimesinin varyantı TS 2788. ※ ***Ṣuya ḳarīb deŋiz kenārında ‿hudā'ī bir lıca var. Meẕkür lıca ġāyet nāfiʿ lıcadur.*** (Pīrī Re'īs 1935 s. 138).

AD. **lıgda** 'selin, akarsuyun getirdiği ince çamur, tortu, birikinti' DS 3075 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***λίγδα*** (líġda) a.m. A.A. Papadopoulos 1958 I, 524, Tietze 1955 no. 169, fakat R. Dankoff 1995 no. 202 tarafından ***lığ*** ile başlayan başka kelimelerle Erm. (diyal.) ***liç*** 'göl' 'mixture of water, mud and stones, brought by flooding' kelimesine bağlanmıştır. ※※

lığla– 'tıkamak, kapamak, doldurmak' DS 3077 < ??. ※※

AD. **lığlama** 'tıkabasa dolu' < ***lığla–*** fiilinden. ※ ***Herkes, bütün otuz dokuzlar korkusuz, sıcak birer gece geçirdiler lığlama koyun-inek-öküz dolu ahır ve kom loşluğunda.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1972 s. 167). ※ ***Gittim. Koca ev lığlama. Yol verdiler bana. Ne düşündüler de bana yol verdiler bilmem. Taaa üst köşeye oturdum.*** (Ü. Kaftancıoğlu 1983 s. 174).

lıka, b. ***lika*** II.

lıkır lıkır 'sıvıların kaptan dökülürken çıkardığı ses' < ses taklidi kelimelerden. ※ ***"Bakayım şu cenabetin tadına, ne çeşit rakı?" diyerek binliği dikti. Lıkır lıkır bir hayli içtikten sonra ağzına iki çiğ çiroz sokup çıtır çıtır yedi.*** (S.M. Alus 1944 s. 127).

lıkırtı 'içerken çıkarılan ses' < ***lıkır lıkır + -tı*** eki, b. ***anırtı*** ⊡. ※ ***Sözüm ona nezaket gösterip (sanki su içmek ayıp bir şeymiş gibi) yan döndü, kıvrandı. İğrenç bir lıkırtı ile içti suyu.*** (Seyfettin Turhan 1951 s. 61).

(Argo) **lıklık** 'cima, cinsel birleşme' F. Steinherr 1932 s. 191 < Ar. ***/nyk/*** kökünden ***nāka*** 'cinsî birleşme' ondan İt. (argo) ***nicho nicho*** tâbirinin geldiği Ar. ***nīknīk*** M.L. Wagner 1943 s. 16. ※※

AD. **lıva/luva** 'kuzu yünü, ilk kez kırkılan kuzu yünü' DS 3078, 3094 < Kürt. ve Zazaca ***llva/luva*** 'poils soyeux d'agneau', ***liva-i beṟhān*** 'laine agneline' Jaba–Justi 1879 s. 381 < Ar. ***lubbād*** 'keçe, yün' Tsabolov 1, s. 590, krş. Erm. ***lua(y)*** R. Dankoff 1995 s. 178 no. E74. Mesele henüz halledilmemiştir. ※※

AD. **lıvır/llvlrt** 'boşboğaz, geveze, hoşa gitmeyen (kimse)' DS 3078, 3081 < Erm. ***lvr*** a.m. R. Dankoff 1995 s. 178 no. E77. ※※

AD. **libade** 'dikişli pamuklu kısa hırka, pamuklu kadın elbisesi' DS 3078, R.E. Koçu 1969 s. 168 < Fa. ***labāda*** < Ar. ***lubbāda*** a.m. F. Steingass 1930 s. 1115–16. ve bu kelimeden AD. ***ylbate*** 'hırka' THADD 1531 b. Tietze 1958 s. 259. ※ ***Gelinin elbiseleri: üç peş entari, libade denilen cepken, mest, kundura ve postal.*** (H.Z. Koşay 1944 s. 114).

ilban 'ip, halat' R. Dankoff 1991 s. 52 < Ar. ***libān*** a.m. ※ ***Anı ʿubür ėdüb turʿa içre gemiyi iki cānlbden mellāḥlar libān ile çekerek turʿanuŋ iki cānibinde yirmi pāre maʿmür ve ābādān pirinç ḥāṣıl olur, kerpīcden binā olınmış müfīd, muḫtaṣar evli ḳurāları ʿubür ėdüb yıldız cānibine dolaşarak, turʿa ol cānibe cereyān ėdüb Burlos deryāsı ṣaġımızda ḳaldı.*** (Evliyā Çelebi 1938 X, 730).

Osm. **libas** 'elbise' < Ar. ***libās*** a.m. ※ ***Kimisi şol ḳadar ḳan aġladı kim | Libāsın ḳan yaşile eyledi nem.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 98). ※ ***Ve saʿādetlü Pādişāh ḥażretleri leyle-i mezbürede beş şeh-zādenüŋ maṣlaḥatın görüp ve kendiler daḫı mātem libāsleriyle ṭaşra çıḳınca vüzerā ve erkān-ı devlet Dīvān-ḫānede oturup tavaḳḳuf eylediler.*** (Selānikī 1989 I, 100).

Osm. **liberta/llberte/llbertl** 'serbest' < İt. ***libertá*** 'serbestlik, hürriyet'; daha sonraki varyantlar Fr. ***llberté*** kelimesinin tesiri altında. ※ ***"Müsü, ben doğrusu llberta söylerim..."*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 111; yazar ***liberta*** kelimesine şu notu ilâve etmiş: ***Liberta, İtalyan lisanınden, serbeslyet demek ise de, bl lugeti söyleyen kız serbest manâsıne istimal ltdl***.) ※ ***Evet, o zamānlarda zanpāralıḳ, ʿumüm-ḫānecillk iki ḳısma ayrılmışdı. Birine "İslām zanpāralıġı", dīgerine "ḳarşı ḫovardalıġı" denirdi. "İslām zanpāralıġı" tehlikeli, yaʿnī başḳınlı, "ḳarşı ḫovardalıḳ" ise llberta idi.*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 382). ※ ***Aksi gibi sarhoşun yanından başka boş yer yoktu sırada. Öteki üç kişiden birisi harıl harıı kaşınıyordu. İkisi birbirleriyle fiskos konuşuyordu. En liberte konuşan sarhoştu.*** (B. Felek 1957 s. 38). ※ ***İçinden şu büyük Amerikan otelini görmek isterdi. "Herkes giriyor mu imiş?" —"Giriyormuş ya! Liberti."*** (a.e. s. 51).

libre I ‘bazı memleketlerde kullanılan ağırlık birimi (ms. İngiltere’de takriben yarım kilo)’ < İt. ***libbra*** a.m. ※※

libre II ‘bazı memleketlerde mütedavil paranın birimi (Türkiye parası için yalnız istisnai hallerde)’ < ***libre*** I; krş. ***lira, liret.*** ※ ***Nasıl, bizle çalışır mısın?” —“Çalışırım amca.” —“Bizde iyi çalışacak olursan, haftalığını on libreye çıkartırız.” —“Sağol. amca.”*** (Umran Nazif 1953 s. 25).

lidaki ‘çipuranın küçüğü’ < ?? ※ ***Çipurlarla oynaştın şıpır şıpır | Lidakilerle trançalarla rahat | Dost seçtin kendine mercanları.*** (H. Yağcıoğlu 1955 s.64).

lidre/lidire/lodra/lodre ‘sacco di cuoio, carta o fascicolo di seta’ Meninski 1680 III, 4206 < EYun. ***λίτρα*** (lítra) ‘bir ağırlık birimi’ G. Meyer 1893 s. 65; fakat F. Kraelitz 192l s. 103’e göre ***lodra*** Ar. ***raṭl/riṭl*** kelimesinin metathèseli (atlamalı) varyantıdır. ※ ***Ol vaḳt aḳcalar kesdürdi, lidre/lodra gümişi iki yüz altmış üzerine kesdürdi.*** (Oruc b. ʿĀdil 1343/1925 s. 49). ※ ***Ve panbuḳdan yüz lidireden on lidire, onda üc lidire sālārlıḳ alınur.*** (N. Beldiceanu 1967 v. 27b).

lifan, b. ***lüffan***.

lifan narı ‘çok iri olan bir nar cinsi’ < ***lifān*** (?) (bir yer adı mı?) ve ***nār.*** ※ ***Ve fevāki-ı müs̱emmerātından ādem kellesi ḳadar lifān nārı ve zeytün ve encīri ve nice biŋ bāġ ve ḥadīḳa-ı cinānları cihānı zeyn etmişdür.*** (Evliyā Çelebi 1928 VIII, 699). ※ ***“Şimdi kafanı dört bölük edip lifan narı gibi ayırayım mı?” diye ter ter tepinmeler.*** (S.M. Alus 1933p s. 194). ※ ***Ahırın kapısında ayağım kurtulmuş, baygın halde yere serilmişim. Yetişmişler, kucaklayıp eve getirmişler. Başım lifan narı; yüzüm gözüm, bir yanımın omuzbaşı, kolum pestil.*** (S.M. Alus, Akşam gaz., Mayıs 1941).

AD. **lifar/lifor** ‘dağda yetişen, saçma büyüklüğündeki meyveleri yenilebilen, küçük bir ağaç’ DS 3078, K. Emiroğlu 1989 s. 173 < ??. ※ ***Liforladı ormanlar, | Çıkalum yaylalara!*** (Emiroğlu, a.y.).

AD. **lifti** ‘ince tornavida; (gemicilik terimlerinden) bir ağacı oymak için ağzı tam veya yarım değirmi ve keskin olarak demirden yapılmış bir alet’ DS 3078, L. Gürçay 1943 s. 272 < belki Yun. ***λεφτή*** (leftí) fakat bu sıfatın Yunanca bu mânada isim olarak kullanıldığına dair malumat bulamadık Kahane–Tietze 1958 no. 799.

lifting ‘yüz gerdirme’ < İng. ***face lifting*** tâbirinin kısaltılmışı; ***-ing*** eki için b. ***brifing*** ⊡. ※ ***Avukat Mustafa, hindi boynu gibi sarkan “gıdığını” ikide bir tutup çekiştirerek, bir gün Avrupaya gidip ameliyat masasına yatacağını, yüzüne lifting yaptıracağını söylemeye başlamıştı. Ondan on yaş küçük olduğunu düşünüp biraz ferahladı Tarık.*** (Peride Celal 1985 s. 75).

lig ‘spor klüplerine bağlı takımların birbirleri ile maç yapmak üzere niteliklerine göre meydana getirdikleri grup, küme’ < Fr. ***ligue*** ‘birlik’. ※※

liga I ‘üç deniz mili veya bir fersahlık mesafe’ < aslı Kelt. ***leuca*** olan ve bütün Akdeniz dillerine yayılmış bulunan kelime Türkçeye İt. ***lega*** kelimesinden alınmıştır Kahane–Tietze 1958 no. 365. ※※

liga II (gemicilik terimlerinden) ‘camadana vur!’ kumandası. L. Gürçay 1943 s. 272 < İt. (Venedik diyal.) ***legar*** ‘bağlamak’ fiilinin emir hali Kahane–Tietze 1958 no. 373. ※※

ligadora/ligadura (gemicilik terimlerinden) 'üçten dokuza kadar adette tellerden sağa bükülerek yapılan bir nevi tırnele' L. Gürçay 1943 s. 272 < İt. (Venedik diyal.) ***llgadora*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 374. ※※

ligorin, b. ***legorn***.

AD. **lihnos** 'bir çeşit balık' < Yun. ***λύχνος*** (lı̯́hnos) a.m. D. Georgacas 1978 no. 130. ※※

Osm. **lika** I 'yüz, çehre' < Fa. ***liḳā*** a.m. F. Steingass 1930 s. 1126. ※※

lika II/**lıka/lekka/laka** 'mürekkep hokkasına konulan ham ipek' DS 3059, 3071 < Ar. ***līḳa*** a.m. ※ ***Llḳāları gibi müşevveşü l-ḥāl, devātları mā-nendi slyeh-bạht u perīşān-aḥvāl olmalarına rıżā vėrmeyeler.*** ('Ālī 1979 [1581] I, 138). ※ ***Devātları gibi yüz ḳaralıḳların ėderler ve aṣḥāb-ı ḥācātı llḳāları gibi müşevveş ḳoyub giderler.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 123). (Falaka 86)

AD. **likman/llkmen /ılıkman/lllkmen/ilikmann** 'zeytinyağlı küçük çıra, tenekeden yapılmış idare lambası' DS 2471, 2524, 3079, TS 2058, ZTS 103, K. Emiroğlu 1089 s. 173 < Yun. ***λυχνάρι*** (lı̯hnári) a.m. Tietze 1955 no. 171, kelimenin sonundaki /***n***/, mânası yakın olan ***çıraḳman*** kelimesinin tesiri ile izah edilmiştir. ※※

(Halk ağzı) **llgolte < *dekolte*** kelimesinin varyantı. ※ ***Süsünü, tuvaletini tamamla, llgolte gömleğini giy, sereserpe, karyolana yat; teleme peynirleri gibi vücudunu göster.*** (S.M. Alus 1933p s. 114). ※ ***Bir gün aynaya bakarken kendi kendime "Yahu," dedim, "ben de şu gerdanı, sineyi fora edip nazeninleri yakıp kavuramaz mıyım?" Derhal yakası llgolte, o mahud gömlekten bir tane diktirdim ve giydim. İstanbul içi meded Allah!*** (S.M. Alus 1944 s. 17).

AD. **ligorisa** 'parmak kalınlığında, kabuklu yemiş veren bir bitki' K. Emiroğlu 1989 s. 173 < Yun. (Karadeniz diyal.) ***γλυκόρριζα*** (ġlikóriza) 'meyan kökü' A.A. Papadopoulos 1958 s. 231. ※※

Osm. **lihaf** 'örtünecek şey, deri, zar' <Ar. ***liḥāf*** a.m. ※※

Osm. **lihye** 'sakal' < Ar. ***llḥya*** a.m. ※ ***Enişte, hiddetli hiddetli söyleniyordu: "Bugüne bugün, hldematı saltanatı seniyede lihye ağırtmış, mütemayiz rütbel celllesini ihraz etmiş bir herifim."*** (S.M. Alus 1933p s. 174).

lîk, b. ***lîkin***.

AD. **likans** 'bir çeşit ot' K. Emiroğlu 1989 s. 173 < Yun. ***γλυκάνισο*** (ġlikániso) 'anason' Ch. Tzitzilis 1990 s. 197. ※※

liken 'bir su yosunu ile bir mantarın ortak yaşamasından meydana gelen bitki' < Fr. ***llchen*** a.m. ※※

Osm. **lîkin/lîk** 'lâkin, fakat' < Fa. ***līkln/līk*** a.m. ※ ***Seni 'ilm-ile, 'aḳl-lle, faṣāḥat-lle ārāste görürem ve liykin işidürem ki gönlüŋ īmān bezeginden 'āṭıl imiş.*** (Ferec 855/1451 v. 96a). ※ ***Saḳınmaḳ nefsüml 'aḳlumda yoḳ, līkin seni, cānum. | Saḳınmaḳ fikrümüŋ varı, yavuz gözden, yavuz dilden.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 64). ※ ***'Acab güldür yüzüŋ kim bülbüll çoḳ, | Süremezler lebüŋden līk zāġı.*** (a.e. 1982 s. 124). Krş. ***lâkin***.

AD. **likmen**, b. ***likman***.

AD. **likomaş** 'çivili köpek tasması' < Yun. (Karadeniz diyal.) ***λυκομάσ̌'*** (likomáš') 'kurtla mücadele' Ch. Tzitzilis 1990 s. 198. ※※

likorinoz 'smoked mullet' < Yun. ***λυκουρίνος*** (likurínos) a.m. D. Georgacas 1978 s. 129 no. 66. ※※

likör 'esası şekerli alkol olan, meyve ve esans karıştırılarak yapılan içki' < Fr. ***liqueur*** a.m. ※ ***Bir şişe vişne suyuna votkayı, likörü boca edip verdik. Hoca bir dikişte bitirdi.*** (A. Nesin 1962 s. 28).

likseya 'bir çeşit ot' K. Emiroğlu 1989 s. 173 <?? ※※

lillah aşkına (ricayı kuvvetlendiren söz) 'Allah aşkına!' < Ar. ***lillāh*** 'Allah'a mahsus, Allah için' + ***aşk*** + 3. kişi mülkiyet eki + dativus ※ ***Başıma bir dönme geldi. Sen de mütemadiyen sinirlerimi oynatacak şeyler söylüyorsun. Lillah aşkına biraz sükût et!*** (R.C. Ulunay 1941 s. 131).

AD. **limaki** 'kunduracıların kullandığı bıçak eğesi' ZTS 134 < Yun. ***λίμα*** (líma) < İt. ***lima*** 'eğe' + ***-aki*** küçültme eki (b. ***çulaki*** ⊡), Ch. Tzitzilis 1987 no. 300. ※※

liman/iliman/limon I**/limona** I 'gemilerin barınarak yük alıp boşaltmalarına, yolcu indirip bindirmelerine uygun kuruluşları olan yer' Meninski 1680 I, 405, 608, III, 4219, R. Dankoff 1991 s. 53, TS 2788 < BizYun. ***λιμένιον*** (liménion) ve BizYun. ***λιμιών*** (limión) Kahane–Tietze 1958 no. 801 (birçok eski misallerle). ***Bir gün ḳatı yėl cıḳdı, gemiyi oynatdı, yudı, dutamadılar, geldi, ʿUmmān şehrinüŋ liymonına düşdi.*** (Ferec 855/1451 v. 150b). ※ ***Gemiye bindiler, gitdiler üç gün, | Bıraḳdılar demür limona bir dün.*** (Meḥmed 1965 s. 186 no. 5351) ***Yeŋi limōn aġzına girdi bular.*** (Firdevsī-i Rūmī 1980 s. 262). ※ ***Limanı gerçi ḳapulu liman degüldür, ammā gün doġrusından ve poyrazdan ve yıldızdan emīn liman-ı metīndür.*** (Evliyā Çelebi 1935 [17.yy.] IX, 321). ※ ***Ol adacükler meẕkūr yėri deŋizden olan rüzigārlara limān eylemişdür.*** (Pīrī Reʾīs 1935 s. 672). ※ ***Kos'ta Hotel Kalymnos'taki odamızdayız. Ufacık balkonumuzdan deniz, tekneler, limanın bir kısmı, masmavi gökyüzü ve aşağıdaki yolun kenarındaki turistik lokantalar ve tenteli şık kafeler gözüküyor.*** (N. Eray 1990 s. 54). ※ ***Yā İlāhī, bizi girdāb-ı havādan ḳurtar, | Bize yol vėr, varalum bir ilimana erken!*** (Tietze 1951 s. 116 no. 29). ***sütliman/sütlimanlık*** 'durgun, sakin (deniz hakkında)': ***Oradan geçen bir laz gemicinin tâbirince, kadının sancak tarafının saçları maşalarla kıvırcık kıvırcık edildiği için dalgalı, iskele tarafının saçları bonazza sütlimanlık yâni düz.*** (Halikarnas Balıkçısı 1954y s. 28).

limanlık 'durgun, sakin (deniz hakkında)' Meninski 1680 I, 405, III, 4219 < ***liman*** + ***-lık,*** b. ***akçalık*** ⊡. ※ ***Ol püştei ṣol ṭarafa alub gün ḍoġısı üzerine içeri girürler. Velī ḍar yėrdür, limanlıġ-ile girilür. İçeri girdükden ṣoŋra ḳış ḳışlanur yataḳdur.*** (Pīrī Reʾīs 1935 s. 677). ※ ***Altıncı gün şiddet teskīn ve çoḳ gitmezden havā bil-küllīye munḳaṭiʿ olub bir rütbe limanlıḳ oldı-ki yelkenler isinḳada mayestrayı bütün bütün üzerine alduḳ. Deŋiz yüzinde bir çöb olsa ḳımıldamaz oldı.*** (ʿAlī ʿAzīz 1268 s. 180).

AD. **limas** 'tesirat-ı tabiiyeden masun kuytu yer' B.A. Yanıkoğlu 1943 s. 283 < ??. ※※ ***limasluk*** 'karın öncelikle eridiği yer, kuz yerin karşıtı' K. Emiroğlu 1989 s. 173. ※※

limbo/limba (gemicilik terimlerinden) 'nehirlerde ve sığ sularda hamule taşıyan tekne; mavna??; bir geminin hamulesini aktarma etme' L. Gürçay 1943 s. 273 < İt. (Venedik diyal.) ***libo*** 'unloading; lighter' Kahane–Tietze 1958 no. 375. ※※

AD. **limçe** 'berberlerin sakal traşından sonra yüz yıkamak için kullandıkları özel kap; bakır yemek kabı' ZTS 133-134 < Az. ***nimçā*** < Fa. ***nīmça*** 'tabak' Tietze 1982z no. 180. ※※

limon I, b. ***liman***.

limon II b.m. (malûm meyva) < Yun. ***λιμόνι*** (limóni) < İt. ***limone*** a.m. ※ ***Çenber ile limon ve bostan getürseler, kebīrinden altmış ve vesaṭından ḳırḳ ve ṣaġīrinden yigirmi aḳca resm ve altı aḳca harc alınur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [1129/1716] s. 330). ※ ***Bak bu börtlenleri de senin Emriye topladı, üzerine de limon sıkınca...*** (R. Ilgaz 1981 s. 137). (Argo) ***limon sık-*** '(bir konuşmayı veya benzeri bir durumu) olumsuz etkileyecek bir şey söylemek veya bir davranışta bulunmak': ※ ***Ve Deli Kosti dahi, Tavşanın ayaklarına kapanarak "Aman, Tavşan Ağa, ocağına düştük, yiğitliğine limon sıkma, bunların cümlesi hatun olduğu takdirde tasallut etmeklik rıfatına düşmez! Tezyinatları senin olsun, ırzlarına ilişme!" deyü rica etmeğe başlamış.*** (E. Misailidis 1986 s. 422). ※ ***Köpek cinsinin ve hususu ile İstabul köpeklerinin ahvali pek acaiptir. Bazı kibarlık taslayıp, üstünü pislememek için duvara siyerken kıçını kaldırır; bazı da kibarlığa limon sıkıp kendi kusuntusu ile at gübresine konar.*** (a.e. s. 426). ***Yiğitler meydan-ı harpte mertçesine aduyu telef etmek günah değil, ancak teslim olan esğiri (esīri) telef etmek yiğitliğe limon sıkmaktır ve hatta af olunmayan günahlardandır.*** (a.e. s. 678).

limona, b. ***liman***.

limonata/limonada b.m. (limon şerbeti) < İt. ***limonata*** a.m. G. Meyer 1893 s. 57, fakat bâzı varyantlar Fr. ***limonade*** kelimesinin tesirini gösterir. ※ ***"Eger rahatsız olmayayıdım daha eyi olur idi." —"Efendim, bir şey deyil, geçer, bir az ekmek kızartdırub suyunı içmeli, yahud bir iki limonada ile sauşur."*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 119). ※ ***Gelelim davamızın faslına: Aspasia'nın bir mikdar aklı başına geldikte, rahat etsin deyü teneffüs odasına kaldırıp limonata getirdik.*** (E. Misailidis 1986 s. 261). ***limonata gibi*** 'sıcak günlerde serin esen hafif rüzgâr için söylenir': ※ ***Kaç senedir at cambazlarına gidememiştik; işte ayağımıza geldi Hamam halveti salaşın içinde, sıcaktan bunalarak ta değil: limonata gibi poyrazda, çayır çimen seyrederek!*** (S.M. Alus 1933p s. 236–237).

limonî 'limon renginde, açık ve biraz yeşile çalan sarı' < ***limon*** + ***-î*** renk yapma b. ***altunî***. ※ ***Geyübdür cāme-i līmonī güyā kim iki merdüm, | Ṣararmış żaʿf-ı tebden gözleri, ey Ẕātī, cānānuŋ.*** (Ẕātī 1970 II, 240). ※ ***Doktor Ali Mehmet bey, bizi görür görmez, birdenbire pancar gibi oldu; arkasından limonî renge girdi.*** (S.M. Alus 1933p s. 187). Mecazî mânada: 'çok alıngan; çabuk öfkelenen': ※ ***Gelgelelim mizacı limonî mi limonî, cinli mi cinli! Bazan hiç yoktan yere tutarağı tutar.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 18 Haziran 1941).

limon kabuğu 'ıslanmış ve kalıbı bozulmuş (fes)' < ***limon*** II ve ***kabuk***. ※ ***Islanmış ve bozulmuş olana "limon kabuğu" [denirdi].*** (Aḥmed Rāsim 1926 s. 15). ※ ***Limon kabuğu fesi yıkıp altın dolu avucunu uzatmış.*** (S.M. Alus 1933p s. 207).

limon küfü 'yeşilimsi mavi renk' < ***limon*** II ve ***küf*** I. ※ ***Ankara haricinde bulunan makam otomobilleri limon küfü renk üzerine beyaz boya ile yazılmış lakkalar kullanacaklardır.*** (Akşam gaz. 1941–45 arası).

limuzin 'lüks bir araba türü; belli bir yerden kalkan belli bir yere giden araba' < Fr. ***limousine*** 'araba'. ※ ***Adamlar benim o kente gelmem için limuzin arabayı da ayarlamışlar.*** (M. İzgü 2000 s. 93).

AD. **linbek/lümbek** 'anormal kişi, aptal' DS 3079, 3095, K. Emiroğlu 173 < ?? krş. (Argo) ***lombak*** 'garip çehreli, pörtlek gözlü (kimse)' H. Aktunç 1990 s. 188. ※※

linç 'bir kalabalık suçlu sandığı birini yargılamadan öldürme' < İng. ***lynch*** (< Virginia'lı William Lynch'in, 1742–1820) adından 'lynch hukukuna göre yargılamadan suçlu bulmak ve cezalandırmak, idam etmek' (***linç*** terimi hakkında soyadı ***Lynch*** olan bir kaç kişi ile ilgili rivayetler vardır. [Editörün notu)]. ***linç et-*** a.m.: ※ ***Andon'un aklı başından gitmi. Papazlar kendisiyle katırını suçüstü yakalarlarsa, Allah bilir, cemaatten kovacaklar. Belki de halk linç etmeye kalkacak.*** (K. Bilbaşar 1961 s. 76). ※ ***Korkuyorum. ... Yüzüm toprağa gömülü, korkuyla, çiğnenmeyi, belki de linç edilmeyi bekliyorum.***(A. Ümit 1996 s. 129).

AD. **linç ol–** (***aklı beyni linç ol-*** tabirinde) 'mahvolmak, sıkışık kalmak' < ***linç*** + ***ol-*** fiili. ※ ***"Sade kendini düşünme; bu sabiyi de düşün! Yarın elin içinde dilsiz kalır da oyuncak olur. İnsan hiç çocuğu olur da kurbacığını kestirmez mi? Sonra hele bıngıldağı: Nasıl özün pay veriyor da bıçaklatmadan durabiliyorsun. Çocukcağızın aklı beyni linç olur içerde*** (M. Makal 1954 s. 15; yazarın notu '***sıkışır kalır***').

linet/liynet 'looseness of the bowels' < Ar. ***līna*** a.m. ※ ***Marīż-i ḳabża 'ilāc eylemekde ḥikmet-ile | Ne deŋlü herze yėse līnete muvāfıḳ olur.*** ('Ālī 1982 [1581] II, 173).

AD. **lineya** 'çamaşır ipi' K. Emiroğlu 1989 s. 173 < Yun. ***λινέα*** (linéa) 'ip' Ch. Tzitzilis 1994 s. 200 no. 11. ※※

AD. **ling/link** I 'pirinç dövmeye yarayan tahta dibek; bulgur, yarma yapmaya yarayan değirmen; dokuma cenderesi; kendir dövmeye yarayan dolap' DS 3080 < Erm. ***nig*** 'bolt, lever; (diyal.) ***ling*** 'mortar' R. Dankoff 1995 s. 112 no. 543. Krş. ***dink***. ※※

ling/link II 'tırıs gidiş (at hakkında)' Meninski 1680 II, 4200FG < ?? Krş. ***it lingi, kurt lingi***. ※※ ***ling ur–*** 'tırıs yürümek' TS 2789 ※ ***Andan diyvāra biner, sıçrar, ṣaḥrāya düşer, ṣabāḥa-dek ling urur.*** (Ferec 855/1451 v. 8b).

AD. **lintir** 'beş ya da altı dişli demir dirgen' ZTS 134 < Yun. ***λυχνητήρι*** (li̮hnitíri) a.m. Ch. Tzitzilis 1987 no. 299. ※※

linyit 'kahve rengi veya siyah bir kömür çeşidi' < Fr. ***lignite*** a.m. (Lât. ***lignum*** 'tahta, odun' + mineraloji vs. terminolojisinde kullanılan ***-it*** eki, b. ***andezit*** ⊡. ※ ***Burayı yalnızca geceleri, bütün bacalar sustuğu zaman havalandırıyorum. Şimdi sakın açma! Linyit dumanı dolar.*** (A. Ağaoğlu 1991 s. 259).

lipari/liperi 'bir balık cinsi' < Yun. ***λιπαρι*** (lipari) G. Meyer 1893 s. 24, D. Georgacas 1978 s. 129 no. 63–65. ※※

liparida 'bir balık adı' b. Theodoridis *Turcica* VII, 42. ※※ ***lipari*** kelimesinin çoğulu mu?

liperi, b. ***lipari***.

lipsos/lipsoz/lispos 'bir balık cinsi' < Yun. ***λειψός*** (lipsós) a.m. D. Georgacas 1978 s. 129 no. 62. ※ ***Orası çırpınan ercan kırmalarının kırmızısı, şarapnellere benzeyen lahos balıklarının parlak çelik mavisi, Lipsosların şafak aydını pembesiyle dip-diri idi.*** (Halikarnas Balıkçısı 1946 s. s. 59). ※ ***İskelenin, hiç çırpınmıyan bina gölgelerinin düşmüş denizi, Monako prensinin akovaryomu gibi idi. Güneş balıklarını lipsoslar, lipsosları mezlt balıkları kovalıyordu.*** (S.F. Abasıyanık 1950m s. 31).

lipşirik 'ufak tefek kişi' K. Emiroğlu 1989 s. 174 <?? ※※

lir 'mızrapla çalınan çok eski bir müzik aleti' < Fr. ***lyre*** < EYun. ***λύρα*** (lýra) a.m. ※ ***Penceremizde saman yolu. Elimde o küçük çalgı, geceleri çocukların rüyalarına girer, bir yandan lir çalar, bir yandan gazoz satarmışım: "Buz gazoz, balon gazoz!"*** (M. Özünal 1991 112).

lira/lire 'Türkiye para birimi' < İt. ***lira*** < ***libra*** G. Meyer 1893 s. 64. ※ ***Ẕlhinler blŋlerce liraları aḳtar-dönder ėtmekle meşġüliyetden pek dalġındı.*** (H.R. Gürpınar 1336k s. 105). ※ ***"Kaç para vereceğiz?" dedi Bayram. "İki lire!" "Herkes iki lire mi?"*** (F. Baykurt 1959y s. 101–102). ※ ***Özel doktorum, vizitesi yüz lira. Paramı azırgadı, burun kırın melhem yazdı, savdı başından.*** (D. Akçam 1978 s. 35).

liret 'İtalyan para birimi (1861-2001), (Şarlman'ın zamanında da bu adla bir sikke varmış)' < İt. ***lira*** < Lât. ***libra*** 'terazi' ※ ***Kitapevlerine girip çıkıyorum, sinemlara bakıyorum ve bu ara Fontana di Trevi, ne olur ne olmaz, bir 10 Liret atıyorum adet yerini bulsun diye.*** (G.Scognamillo 2002, s.20) Krş. ***lira/lire***.

Osm. **llsam** 'ağzı ve yüzün gözlere kadar olan alt bölümünü örten peçe' < Ar ***llsām*** a.m. ※ ***Söyleşürken ḥareketden lisāmın düşürdi, yüzünl bezzāza gösterdi.*** (Ferec 855/1451 v. 218a).

lisan I '(ağızdaki) dil' < Ar. ***lisān*** a.m. ※ ***Hün-ı dildür içdügi sensüz Slnānuŋ mey dėyü | Şanasın ki-olmış durur dīvek lisānum sensedüm.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 233).

lisan II (mecazî mânalarda) 'konuşma kabiliyeti; konuşma tarzı' < Ar. ***llsān*** a.m. ※ ***Ḳapu üstünde, burc başında pāscılar pās dutarlar, bir birine lisān-ı insānca söylerler. Bildi ki ḳavum ebnā-yı cinsden imişler. Gül-bāng ėtdl. Pāsubānlar lşidüb "Merḥabā! Merḥabā!" dėdiler.*** (Ferec 855/1451 v. 245a). ※ ***Bir mecrüḥdan dahā ḥālsiz düşdüm. Faḳaṭ bu senüŋ hodbīn, hodser, ḥaḳsız manṭıḳlarıŋ ḳarşısında ḥaḳīḳī bir ölü bile cevāb vermek içün lisāna gelir.*** (H.R. Gürpınar 1340c s. 358). ※ ***Arkasından bakanlar lisana gelmişti: "Hanım, bizim gelin iyi hoş amma gene cicozu çekti!"*** (S.M. Alus 1934 s. 69). ※ ***Ne çare, eşkdır, duşurır bahre, | Yā Adoniya! der lisanınce.*** (E. Kömürjian 1981 s. 106 no. 101).

llsanen 'sözlerle' ***< lisan*** II + ***-en,*** b. ***aceleten*** ⊡. ※ ***Dünyavi şeylerden artık imdad beklemeyerek Allaha yaklaşmaye arzu itdi, ve badehu lisanen daḥı gendu sefil halini anglatdırarak: "Óh, saat altı. Ben daha ümid ideyorum!" deyub ayaġe ḳalḳdı ise teḳrar mehtab yüzüne vurdu.*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 140).

lisan-ı hal/lisani hal 'bir kimsenin halinden ve hareketlerinden anlaşılan şey' < ***lisan*** II, Farsça izafet, ***hal,*** b. ***abd*** ⊡. ※ ***Şeyhler ise bayraḳlar ḳaldurub ẕikr-u İlāh ile giderler, maẓann-ı icābet-i deʿavāt olan merāḳıd u meşāhidi ol cemʿīyet-ile ziyāret ėderler ve lisān-ı ḥāl-ile: "ʿİbret göziyle bir naẓar ėtdük maḳābire | Bağrına ṭaş başub niçeler yüz ḳomış yėre!" maṭlaʿını oḳuduḳdan ṣoŋra giderler.*** (ʿĀlī 1975 [1599] s. 103). ※ ***İşte böylelerine musadif olunca sürtük Hacerin iğfalkâr bir şûhlukla boynunu çarpıtıp hafif hafif ğöğüs geçirerek, göz süze süze lisanı haliyle: "Haydi yiğitim mezarlık arasında biraz hasbıhal edelim..." deyişi de vardır.*** (H.R. Gürpınar 1940 s. 10).

lisan-ı s̱evr 'bir bitkinin adı' R. Dankoff 1991 s. 53. < ??, krş. ***öküz dili***, Ancusa azurea, I.Hauenschild 1989 no. 88. ※※

lisani hal, b. ***lisan-ı hal***.

lise 'ortaokuldan sonra en az üç senelik öğretim kurumu' < Fr. ***lycée*** a.m. < EYun. ***Λύκειον*** (lŭkeion). ※ ***Üçüncü tercümanlığım lise son sınıftayken oldu. Ehh, azbuçuk İngilizce konuşabiliyordum.*** (A. Nesin 1968 s. 205).

lison/lisun 'rakı' < ***anisun*** 'anason' kelimesinin varyantı. ※ ***Leşkere anda żiyāfet eyledi, | Ġāzılaruŋ leşkerini ṭoyladı. | Kim ḳopuz, kim ney, kimi çalar rubāb, | Kimi yėr nuḳl-ile lison u şarāb.*** (Enverī 1928 s. 31).

lispos, b. ***lipsos***.

liste 'cetvel' < Fr. ***liste*** a.m., fakat kelimenin sözlüsü değil, imlâsı göz önünde tutulmuş (***browning*** ve bir çok başka kelimelerde olduğu gibi) b. ***frigidaire*** ⊡. ※※

lisun, b. ***lison***.

litografi/litografya 'taş basması' < Fr. ***lithographie*** a.m. [Yun. ***λιθος*** (lithos) 'taş' ve ***γράφειν*** (gráphein) 'yazmak' fiilinin nomen actionis'i.]. ※ ***Bu mis̱illü mes̱elā kimyā fenninin tezāyüdiyle litoġrafi ḥākkı fenni bulunaraḳ, bu vāsıṭa ile bir kitāb ḳalem ile yazılacaḳ müddetde iki biŋ cüzʾ kitāb ṭabʿ olunub...*** (Muṣṭafā Sāmī Efendī 1840, YTEA 1974 I, 82). ※ ***Aynanın etrafı vizita bilyetoları ile donatılmış litografia dükyanınde nümunelik konulan bilyetolar misillu...*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 48).

litre 'sıvı ölçme birimi' < Fr. ***litre*** a.m.; kelime konuşma dilinden değil yazı dilinden alınmıştır (krş. ***frigidaire*** ⊡). ※ ***Buğday fiyatından, litresine onpara bineceği söylenen istifteki bin teneke gazdan ayırıp hepsinin arasında şöyle yarım saatlik bir mola vererek bacaklarını verebiliyor, yağlı gövdesinin şiştiğini, göbeğinin katılaştığını esneye esneye düşünebiliyordu.*** (Kemal Bekir 1958 s. 32).

Osm. **liva** 'sancak, bir sancak beyinin kumanda ettiği bölge' < Ar. ***liwāʾ*** 'bayrak; sancak bölgesi'. ※ ***Livāʾ-i mezbürenüŋ köhne defter mücebince bütün çiftden ḳırḳ ikişer aḳca olub ve serbest olmayan tīmārlaruŋ bütün çiftden on beşer aḳcasınuŋ baʿżı sancak beğiŋe ve baʿżı subāşılara ḳayd olınub ve yigirmi yedişer aḳcası ṣāḥib-i tīmāra taʿyīn olınub alurlar imiş.*** (Ö.L. Barkan 1943 [935/1528] s. 32–33).

Livadye 'bir kumaş türü' < ***Livadye*** yer adı. ※ ***Livadye ve Drama ve Kübköyün bezi 13 aḳce.*** (M.S. Kütükoğlu 1983 s. 214).

Osm. **livan** 'ante–chamber' < Fa. ***līvān*** a.m. < Ar. ***al-aywān,*** b. ***ayvan.*** ※ ***Giderek bir uzun dar ḳaraŋu dehlīze girdük. Anı geçdügümüzde bir 'ālī sarāya varduḳ, līvānı Keyvāna çıḳmış, ḥarīr perde ḳapusında aṣılmış.*** (Ferec 855/1451 v. 114b).

livarI/livar 'içinde canlı balık saklanan, denizden ayrılmış havuz; içinde canlı balıkların saklandığı akvaryum gibi kafes' < BizYun. ***λιβάριον*** (livárion) < ***βιβάριον*** (vivárion) < Lât. ***vIvarium*** a.m., G. Meyer 1893 s. 24; krş. D. Georgacas 1978 s. 138 no. 186. ※ ***Livarın bezini kaldırır kaldırmaz denizin dibinden gelir gibi bir leş koku, zaman zaman hafifleyip şiddetlenerek, birdenbire kaybolup tekrar peydahlanarak hafif veya keskin etrafımızı sarardı.*** (S.F. Abasıyanık 1952s s. 43). ※ ***"Sotiri!" diye haykırdı birdenbire, "Sen livarı hazırla da karidesleri koyalım! Kıç altında bir tane daha var. Ama iyi bak, üstünün bezi delik olmasın."*** (a.e. s. 66).

AD. **livik/livIş** 'mısır yaprağına benzeyen yapraklarının tadı ekşi ve buruk olan, yemeği yapılan bir çeşit ot; ısırgan otundan yapılan yemek' DS 3080, 3081 < Erm. ***nulk***, (diyal.) ***nvik/lvic*** 'dragonwort' R. Dankoff 1995 no. 544. ※※

livIrt, b. ***lıvır***.

AD. **livIş**, b. ***lIvIk***.

livne 'Sapanca Gölünde bulunan bir çeşit balık' R. Dankoff 1991 s. 53. < ??.

livre 'libretto' < Fr. ***livret*** a.m. ※ ***Romancıya şiir, şaire oyun, hikâyeciye opera livresI yazmağı öğütledi. Kompozitüre de koreografi yazdırması beklenebilirdi ama, yazdırmadı.*** (H. Taner 1969 s. 55).

livata 'homoseksüellik' < Ar. ***livāṭa*** a.m. [/***lwṭ***/ kökünden]. ※※

liyakat 'lâyik olma, uygunluk, münasebet; kabiliyet, iktidar, kifayet' < Ar. ***liyāḳa*** a.m. ※ ***Oğlan cün benüm lehcemi, faṣāḥatumı gördi, eyltdI: "Saŋa bāzırgānlıġuŋ liyāḳat yoḳ. Bu ten u tüvān–ile lāyiḳuŋ oldur ki‿hidmetkārum olasın‿hIdmetümi ėtmek gereksin." dėdi.*** (Ferec 855/1451 v. 48a). ※ ***Każīlar daḥı manṣıblarını liyāḳat-ı ẕātīye ile almadı. Aŋa bInā'en ne 'arżlarına i'timād olundı, ne gendülere i'timād olunur.*** ('Ālī 1956 [1586–87] s. 251). ※ ***Ben ki bu kadar akıllı, dânâ ve açıkgöz idim, bunların bu istIhzalarına dilim tutulup, cevaba lIyakatım kalmadı ve bu hakaretlerinden o derece incindim ki, cevap vermeksizin andan hiddetle def oldum.*** (E. Misailidis 1986 s. 63). ※ ***Cevaba liyakatı kalmayıp kekelemeye başladı.*** (a.e. s. 321).

liymon, b. ***liman***.

liynet, b. ***linet***.

lizol 'katrandan elde edilen mikrop öldürücü bir sıvı' < Fr. ***lysol*** a.m. ※ ***Lizol kokuyordu. Üstünü başını değiştirmesine fırsat vermedik.*** (M. Seyda 1970 I, 185). ※ ***Şakır: Lizol kokusu.*** (C.F. Başkut 1963t s. 45).

⊡ Kimya, biyokimya ve farmakoloji terminolojilerinde sonu ***-ol*** ekiyle biten birçok müstahzarat ismi vardır. Bu ek Lât. ***oleum*** 'zeytinyağı; bilumum sıvı yağ' kelimesine dayanır ve bu sunî beynelmilel

terminolojiler vasıtasıyla birçok dillere girmiştir, ms. ***benzol, lizol, petrol*** (Lât. ***petra*** 'kaya' + ***-ol***) müstahzerat isimleri vasıtasıyla (yalnız ***alkohol*** kelimesinin etimolojisi başkadır).

lizöz 'kadınların yatakta otururken giymeleri için yapılmış önden açık yün hırka' < Fr. ***liseuse*** a.m., b. ***dansöz*** ⊡. ※ ***Fortune gelip lizos mulajı getirecekti, amma gelmedi. "Doğum evde olacak ama gene de bir lizöz, bir sabahlık lâzım sana" dedi Armine.*** (L. Erbil 1985 s. 163). ※ ***Bebek için gerekli şeyleri, anneme gecelik, kaşık tabak filân hazırlattım. Annemin pembe lizözü ona çok yakışıyordu.*** (A. Kutlu 1987 s. 65).

lo, b. ***loğ***.

lobi 'tiyatro, otel gibi binalarda geniş giriş bölmesi' < İng. ***lobby*** a.m. ※ ***Koridorların sessizliği hoşuna gidiyordu, onun için asansörü beklemeden merdivenden inmişti. Lobiyi geçip, bara girdi. Sabahın bu saatinde barda kimsecikler yoktu.*** (A. Altan 1985 s. 83–84). ※ ***Ağbim motelin lobisinde televizyon seyrediyor. Bizi görünce, aylardan beri gelen ilk müşterilermişiz gibi ayağa fırladı.*** (A. Yurdakul 1993 s. 195).

AD. **lobiya/lobiye/lübye/labiye** 'bakla; börülce fasulyesi' DS 3057, 3081, 3094, K. Emiroğlu 1989 s. 174 < Fa. ***lübiyā*** 'a kind of French bean' F. Steingass 1930 s. 1130, krş. Erm. ***lopya*** M. Ohannessian 1925 s. 319 ve Yun. (Karadeniz diyal.) ***λόπια*** (lópya) Ch. Symeonidis 1973 no. 121. ※ ***Ve sebzevāt ḳısmından yigirmide bir tamġa alına. Öküz ve ırġatla ḳuyudan su çeküb zirāʿat ėtdükleri sebebden. Ve bundan evvel Musul köylerinden gelen zükrek ve nohut ve mercimek ve baḳla ve lübiye ve soġan ve zeytün cinsinden ondördde bir aḳca tamġa alınurmış...*** (Ö.L. Barkan 1943 [Üçüncü Murad devri] s. 178). ※ ***Ön tarafta lâvantinli, lübyeli çiçek bahçesi.*** (S.M. Alus 1933p s. 129).

AD. **lobut** I, b. ***lapıt***.

RD., AD. **lobut** II/**loput** I 'kısa ve düzgün sopa' DS 3087, O. Blau 1868 s. 272. < K. Emiroğlu 1989 s. 174'e göre Ar. ***nabbūt*** a.m. kelimesinden; F. Miklosich 1889 s. 14, Sl. etimolojileri reddediyor; R. Dankoff 1995 s. 177 bazı varyantları üvendirenin madenî ucuna benzetiyor (b. ***labıt/labut*** krş. Erm. ***laput,*** no. E66). ※ ***"Derdin beni rezil etmek mi?" sorusu, titreşimi yıllar sonra da sürecek bir lobut gibi indi beynine.*** (Tomris Uyar 1992 s.83).

AD. **lobut** III/**loput** II 'iri, kalın, kaba; kaba saba, sözünü bilmez, aptal (kimse)' DS 3081, 3087, K. Emiroğlu 174 < ***lobut*** II/***loput*** I. ※ ***Bu hapisanede adam mı var? Şunlara bak! İlk akşamdan yatarlar böyle. Bu lobutlar tahsilli insan lâfından ne anlarlar?*** (Orhan Kemal 1951n s. 25).

loca 'tiyatro vb. yerlerde ancak birkaç seyirci alabilen özel bölme' < İt. ***loggia*** a.m. ※ ***Haydeyin dedi, "Ben bir şey ağnamayorum. O bir gün çelebi Petraki gelmiş idi, bu ağhşam dedi, sizin ile dedi, birlikde dedi, teatroya dedi, gidelim dedi. Benim dedi, loncam var dei." —"Evvet çelebi Petrakinin locası vardır." —"Hagop ağa. Belki yağniş dedim, lonca-mı derler, yoḳsa loca-mı, bir eyi bilmem. Şimdie ḳadar böyle şeyler ne gördük ne işitdik idi."*** (Vartan Paşa 1991 [1851] s. 14). ※ ***Ah, Opera'da locada Strauss'ları atlatıp yanyana oturmadılar.*** (A. Ağaoğlu 2007 s. 159).

loça (gemicilik terimlerinden) 'baş bodoslamalarının her iki tarafında zincir gominaların geçmesi ve demirlere yataklık etmesi için açılmış kanallar' L. Gürçay 1943 s. 273 < İt. (Venedik diyal.) ***l'ocio*** Kahane–Tietze 1958 no. 445. ※ ***Baş altında kampana çalındı. Vardiya tayfaları loça başına koşuştular. Gemi demir almak üzereydi.*** (F. Erdinç 1955 s. 9).

loda/lada 'küme, yığın, demet' DS 3081–82 < ?? Ayrıntılı bilgi için b. U. Bläsing 2015. ※ ***Harman yerleri bomboştu, birlki kararmış saman ladasından başka görünürde bir şey yoktu.*** (M. Başaran 1955 s. 56).

lodos 'Güneyden esen rüzgâr' Meninski 1680 III, 4162, R. Dankoff 1991 s. 53 < BizYun. ***νότος*** (nótos) a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 818 (birçok eski ve yeni misal ile). ※ ***Deniz içindeki çardağın harap beton ayaklarına sarıya çalar yeşil dalgalarda karpuz kabuklarının yüzdüğü bir lodos günde oraya gitmek için dayanılmaz bir arzu duyuyorum.*** (S.F. Abasıyanık 1951h s. 101). (Argo) ***lodosçu*** 'rüzgârın deniz kıyısına getirdiği şeyler arasında işe yarar kimi şeyleri toplayan kişi' S. Özel 1993 s. 67. ※※

lodra/lodre, b. ***lldre***.

lofar/lüfer 'bir balık cinsi, Lichia amia' < Yun. ***γουφάρι/λουφάρι*** (ġufári/lufári) a.m. G. Meyer 1893 s. 24, D. Georgacas 1978 no. 23. ※※

Lofça 'Lowicz, Polonya'da bir maden yeri' ***Lofça çivisi/Lofça mismarı*** 'çok büyük bir çivi çeşidi' M.S. Kütükoğlu 1983 s. 297. ※ ***Şimdi seni buraya Lofça çivisi ile çakmadılar ya? Şimdi kalk, hemen yine geldiğin yere zamkinos et!*** (O.C. Kaygılı 1939 s. 266).

logofet 'Romanya'da bir memurluk unvanı' R. Dankoff 1991 s. 53. < ***λογοφέτης*** (loġophétis) a.m. G. Meyer 1893 s. 67.

AD. **logofla** 'mısır koçanının yaprakları' < Yun. (diyal.) ***rogo*** 'koçan' ve ***fila*** 'yapraklar' K. Emiroğlu 1989 s. 174, Ch. Tzitzilis 1989 s. 198.

logo 'ticari marka, amblem' < İngl. ***logo*** a.m. [***logotype*** kelimenin kısaltması] ※ ***Bilgisayar şirketinin parlak ışıklı logosu gözlerindeki kutsal ışığı zıtların birliği gibi daha da güçlendiriyordu.*** (C. Ersöz 1999 s. 69). ※ ***Bindiğimiz yeni araba bizi deminden beri takip eden ve üzerinde protest şarkıcıyı getiren organizasyon firmasının kocaman bir tanıtım logosu, siyah camlı koltukları kadife kaplı bir arabaydı...*** (a.e. s. 70).

loğ/lo 'damdaki toprağı sıkıştırmak için kullanılan taş silindir' DS 3075, TS 2789 < Erm. ***loğ*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 205. ※ ***İki yüz ġurüş maʿāşı olan‿Hoca Efendī pek ʿāciz bir adamdır. Çocuḳlar kendisiyle oynarlar, şaḳalını çekerler, o da eviniŋ‿hidmetlerinl çocuḳlara gördürür, ṭopraḳ olan damın üzerinde "lo" taʿbīr edilen müdevver ṭaşı onlara çekdlrlr.*** (Aḥmed Şerīf 1326 s. 321). ※ ***Bilir misiniz ki dişi bir sivrisinek haftada tam dört yüz yumurta yapar. Her yumurtadan bir sivrisinek çıkacağına ve onların da bu kadar yumurtlıyacağına göre, var hesaplayın üst tarafınıl Damlarda loğ taşı gibi uzanan analarınıza, babalarınıza acıyın!*** (Reşat Enis 1944 s. 80).

loğap, b. ***luab***.

AD. **loğdur/loğdut** 'loğ taşına takılan iki kollu ağaç' DS 3083 < Erm. ***loğ*** + Tk. ***dur-*** ve ***dut-*** fiillerinin emir halleri. ※ ***Bı-yıl‿hızmekārımız var ama, tatabamız yoḫ;‿hızmekār ayı gibi bir herif. Evin eşigini be-***

şegini sökdü. Damın loğlayam derken loġdur aġacını ġırdı. (A. Caferoğlu 1944 s. 95).

AD. **loğlaz**, b. ***lovlaz***.

loğusa, b. ***lohusa***.

loh, b. ***levh***.

lohusa/löhusa/loğusa 'yeni doğum yapmış kadın' < Yun. ***λοχούσα*** (lọhúsa) a.m. ※ ***Lohusa üstüne başka bir lohusa kem gözle bakarsa kırkı karışır, o vakit kısma olur çocuk: Ağzı kısar, çene tutar, meme ememez, aç kalır.*** (L. Erbil 1985 s. 152–153). ***lohusa alı bas-*** 'lohusalık döneminde kabus görmek': ※ ***On beş gündür lohusa döşeğinden kalkamadığı, galiba lohusa alı bastığı lâkırdısı oluyordu.*** (S.M. Alus 1933k s. 136). ***lohusalık*** 'lohusa olma dönemi': ※ ***Loğusalığında bir süre dağa gitmez kolocuklarını emzirirdi.*** (V. Dalokay 1989 s.29).

lok 'küçük tarla' DS 3083 < Rus. ***log*** 'Brachfeld' vs. Tietze 1957 no. 127. ※※

lokal 'bir teşkilât üyelerinin toplanmasına ayrılmış yer' < Fr. ***local*** a.m. ※ ***Siyah beyaz boncuklu kapısıyle, sporcuların dükkân duvarlarını süsleyen irili ufaklı resimleriyle, ortadaki masadaki birikmiş spor dergileri ve günün hemen hemen bütün saatlerini dolduran takım ve oyuncu çekişmeleriyle burası berber dükkânından ziyade bir kulüp lokaline benzer.*** (Umran Nazif 1962 s. 39).

lokal anestezi (tıp terimlerinden) 'belli bir bölgedeki his uyuşması' < Alm. ***Lokalanästhesie*** a.m. Almanca'dan alınmalar için b. ***akupunktur*** ⊡. ※ ***Okul: devlet inek üretme çiftliği. Şeriat: lokal–anestezi.*** (V. Günyol 1992 s. 47).

lokanda/lokanta I 'küçük otel' A.C. Barbier de Meynard 1881–86 II, 708 < İt. ***locanda*** a.m. G. Meyer 1893 s. 62. ※※

lokanta II (BSTT) 'restoran' < ***lokanda*** I. ※ ***Kasabada, evvelce "Slaykonun kırçıması" diye anılan büyük bir meyhane vardı. Burası şimdi lokantaya çevrilmişti.*** (A. Tımış 1958d s. 47). ※ ***Kos'ta Hotel Kalymnos'taki odamızdayız. Ufacık balkonumuzdan deniz, tekneler, limanın bir kısmı, masmavi gökyüzü ve aşağıdaki yolun kenarındaki turistik lokantalar ve tenteli şık kafeler gözüküyor.*** (N. Eray 1990 s. 54).

lokavt 'iş verenin, işi durdurarak, çalışanları işten çıkarması' < İng. ***lockout*** a.m. ※ ***Devlet, işçi–işveren ilişkisini düzenlemiş, Kömür Havzasına ilk adımını atmadan önce: Kanunun 72. maddesi gereğince her türlü grevi ve lokavtı yasaklamıştır. Greve kalkışan işçi elbette Devlete başkaldırmış sayılır.*** (M. Seyda 1970 I, 123).

lokma I 'bir defada yutulan yiyecek' < Ar. ***luḳma*** a.m. ※ ***Melik eyitdi: "Elbette yėseŋ gerekdür ve illā başuŋı keserem!" dėdi. Vezīr cün gördi yėse yėmese ölür, cān ḳorḳusından bir ḳac loḳma aġzına ḳoyıdı. Der-ḥāl düşdi, cān vėrdi.*** (Ferec 855/1451 v. 89b). ※ ***Ben gözlerimi ḳaparsam, bir loḳma ekmek vereni olmayacaḳ.*** (M. Yesari 1928 s. 119). ※ ***Acaba ertesi gün de suya gittiğinde İdris yine gelecek miydi? Akşam yemeğinde lokmalar boğazına dizilip kalmıştı.*** (Ç. Altan 1978 s. 16). ***bir lokma, bir hırka*** 'kanaatkâr yaşamanın gerekleri': ※ ***Çü 'ömrüŋ dünyede yarım nefesdür, | Saŋa bir loḳma vu bir‿hırḳa besdür.*** (Fạhrī 1974 s. 485 no. 4656). ※ ***Harap medrese***

köşelerine sokulur, yangın yerlerinin korkunç mahzenlerine iner, hastalara şifa götürmeğe uğraşır. O, ilmini, doktorluğunu bir lokma, bir hırka ile değişen idealisttir. (Reşat Enis 1947 s. 175).

lokma II 'mayalı hamuru kızgın yağa kaşıkla döküp yapılan ve ananeye göre birinin vefatı münasebetiyle ziyaretçilere dağıtılan bir tatlı' < ***lokma*** I. ※ ***Merhumeye lokma döktürdüğünün haftasında paşa efendi tarafından imama haber... Nikâh kıyılmış.*** (S.M. Alus 1934 s. 103). ※ ***"Müslüman, senin tabutunu da görecektim, lokmanı da mı yiyecektim?" diye duvarları tekmeliyor.*** (a.e. s. 397).

lokmacılık 'akın yapma, baskın' R. Dankoff 1991 s. 53. < ??.

lokma göz 'dışarı fırlamış göz' G. Molino 1641 'eminente, ochi' maddesinde. < ? ※※

lokmahah ol- 'dilenmek' < ***loḳma*** I ve Fa. ***ḫʷāh*** 'isteyen, talep eden'. ※ ***Eger olsaŋ ışıḳlıġa mā'íl. | Başdan ayaġa süz āh olasın; | Yaz u ḳış pā-ser u bürehne gezüb | Beng u esrāra loḳma-ḫʷāh olasın.*** ('Ālī 1977 s. 138–139).

lokmalaş- 'tıkanmak' < ***lokma*** I + ***-laş-*** b. ***bayramlaş-*** ⊡. ※ ***Gözleri dönüverdi; sanki gırtlağı sıkılıyormuş gibi lokmalaştı. Yüzü kıpkırmızı kesildi.*** (S.M. Alus 1944 s. 128).

Lokman hekim 'halk inanışına göre Peygamber zamanında yaşayan kuvvetli bir bilge ve ölümsüzlüğe çare bulan hekimdi'. ※ ***Lokman Hekim bir dağa çıktı diyelim, öteden bir çiçek başını kaldırır, "Nereye Lokman Baba?" dermiş, "ben falan hastalığın ilâcıyım, al beni, şöyle şöyle eyle, o hastalığı klrp diye keserim".*** Yaşar Kemal 1955ç s. 9). ***Lokman hekimin ye dediği*** 'ömür uzatan, kaçırılmayacak kadar güzel (kız)': ※ ***Musa: "Lâkin," dedi, Lokman hekimin ye dediği oldu bu kız hal" Duru mavi gözleriyle kocasına halsiz halsiz bakan kadın kıskanmadı.*** (Orhan Kemal 1952c s. 72). ※ ***"Mahallenin kısmeti" yüz adım öteden bile görünüşüne bakılırsa Lokman hekimin ye dediği çeşitten bir piliçti. Onsekizinde var yoktu.*** (A. Nesin 1972m s. 13).

Lokman ruhu 'eter'< ***Lokman*** +Ar. ***rūḥ*** 'gaz' + 3. kişi possesivum eki ※ ***Aman daha geçmedi... Tekrar tutuyor (Bağırarak) Aman, bir parça sirke! Lokmanruhu bir şey!*** ('Ālī Beg 1961 s. 46).

lokomotif/lokomatlf b.m. (demiryolu üzerinde bir vagon katarını çekmeye yarayan araç) < Fr. ***locomotlve*** a.m. ※ ***Çocuk lokomatif olmayı bırakarak, annesine koştu.*** (Orhan Kemal 1957 s. 63). ※ ***Emin, Süleyman Efendiyi yeninden yakaladı, sürüklemeğe başladı. Emln'in göğsü, gırtlağı ilerde, lokomatif gibi çekiyor.*** (M.Ş. Esendal 1958 II, 126).

lokra 'serçe türü' Redhouse 713, <.....

lokum I 'şekerli nişastayı kaynatıp ağdalaştırarak yapılan şekerleme' Meninski 1680 III, 4191 < Ar. ***rāḥatu l-ḥulḳum*** tabîrinin kısaltılmışı. Mecāzî mazî mânada: 'tatlı ve yumuşak; çok güzel (kimse)' H. Aktunç 1990 s. 187: ※ ***Ne kız emme, lokum gibi! Ben gördüm, biliyom.*** (Kemal Bekir 1958 s. 71). Krş. latilokum.

lokum II (kâğıt oyunlarında) 'kupa' H. Kodaman 1943 s. 57. < ***lokum*** I. ※ ***Tayfurun önünde ikili, yaniya yol. Bir yere mi gitti, yahut gide-***

cek? İkilinin önünde lokumun kızı, yanıya sarışın bir kadın. Zāhir, o anda başıma kan çıkmış, yüzüm kızarmış olacak ki Ayşe hanım: "Böyle tersin dönecekse faldan, maldan vazgeçtim." diyerek kaşlarını çatıyor. Lokumun kızının önünde de ferah, dirlik düzenlik, yıldız barışıklığı... Bu sarışın kadın kimdi? (S.M. Alus 1933p s. 42).

AD. **lolaz**, b. ***lovlaz***.

AD. **lolik** I/**lalik** II/**lülük** I 'domates' DS 3061, 3085, 3095 < Erm. ***lolik*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 204. ※ ***"Canı lolik istiyor." [onlar da Erminicede olduğu gibi lolik derler domatese.].*** (H. Mintzuri 1996 s.21.)

AD. **lolik** II, b. ***lülük*** II.

(Argo) **lolo** 'erkeklik uzvu, penis' H. Aktunç 1990 s. 187. < ?? ※※

lolo olmaz/lololo olmaz (bana/bize) 'aldatılmayı reddeden ve farkında olduğunu belirtenin söylediği söz tâbiri' < ?? krş. Rom. ***loló*** 'kırmızı; kırmızı yüz boyası' (?) ※ ***"Hani bunlar siziŋ ḥaremleriŋiz idi! Gezmeğe geldiŋiz idi! Ben de inandım da bizim küçük eve buyruŋ dedim... Vāy nāmūssuzlar, edebsizler ʿārsızlar! Baŋa da mı lololo!*** (Aḥmed Rāsim 1340–1922 s. 256). ※ ***Ben öyle lololar yutar taḳımdan mıyım?*** (S.M. Alus 1934 s. 199).

AD. **lom** I 'demir kazık, küskü' DS 3085, ZTS 134, K. Emiroğlu 1989 s. 174 < Rus. ***lom*** a.m. A.Tietze 1982z no. 182. ※※

AD **lom** II 'arabanın arka dingili' DS 3085, ZTS 134 < ??, krş. ***lom*** I, A.Tietze 1982z no. 181. ※※

AD. **lom** III 'ırmak, bataklık' DS 3085 < Rus. (diyal.) ***lom*** 'bataklık' veya Arn. ***llom*** a.m. Tietze 1957 no. 129. ※※

lom IV 'ağır, dokunaklı söz, abartma, eğlenceli konuşma' DS 3085 < ?? ※ ***Biraz varsıl, biraz lom sözlü olanlar, „Eee, dilekçen yerini bulmuş haa? Gözün aydın bakalım! Sayende bizimkiler de sulandı, bravo!.."*** (F. Baykurt 1982 s.100).

(Argo) **lombak** 'garip çehreli, pörtlek gözlü (kimse)' H. Aktunç 1990 s. 188. < ?? krş. ***linbek***. ※※

lombar/lûmbar (gemicilik terimlerinden) 'gemilerin bordalarına ve küpeştelerine açılan dört köşe menfez ve metallerle mahreçler' L. Gürçay 1943 s. 275 < İt. (Venedik diyal.) ***rombaglio*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 545 (eski ve yeni misallerle). ※ ***Gayri kalyonu basmaya başladı. Gayri top lombarı denize girdikden sonra üç karış kadar kaldı bütün denizin içine girmeğe. Bunlardır bu hali göricek cümlesi kendülerinden ümidi katʿ edüp bildikleri duâya meşgul oldular.*** (Ş. Elçin 1977–1978 s. 218).

lomboz/lombaz/lumboz (gemicilik terimlerinden) 'kamaraları aydınlatmak üzere bordalardan açılmış yuvarlak menfezler' L. Gürçay 275–276 < İt. (Venedik diyal.) ***rombo*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 546. ※ ***Vapur hızla çöküyordu. Ambarın lombazlarından su devasa bir demir çubuk gibi içeri giriyor, önüne —ister insan, ister küfe yahut sandık— ne çıkarsa yamyassı ediyordu.*** (Halikarnas Balıkçısı 1955 s. 218).

AD. **lomudizmi** < ***romatizma*** kelimesinin bir varyantı. ※ ***Göveç, ambarın en serin yerindeydi. Ambarın kapağını kaldırdı usulca, girdi ambara usulca. "Lomudizmilerim de ne zızlıyor, a gardeş!" dedi.*** (F. Baykurt 1970 s. 188).

lonca 'esnaf derneği; o derneğin toplandığı bina (porticus out deambulatorium, v.g. ante portam civitatis, aut arcis, quo conveniunt incolae)' Meninski 1680 II, 4210, R. Dankoff 1991 s. 53, < Yun. ***λόντζα*** (lóntza) < İt. ***loggla*** a.m. G. Meyer 1893 s. 44. ※ ***Çardağın yol üstündeki köşesinde bir lncesaz ahengi tutturmuş gidiyor. Lonca monca takımlarından değil, sazende ve hanendeler, beyden efendiden kişiler. Takım her halde kalem ketebelerinden mürekkep, hususî bir saz.*** (S.M. Alus 1944 s. 156–157).

londra I ' bir tür kumaş' 'panno d'Hungheria ò di Morayia, vile' Meninski 1680 III, 4210. ※ ***Ve londura ve nīm londrina ve şayaḳ çuḳaları pastavından yüz ylglrmlşer aḳca alınub, ziyāde alınmaya.*** (Ö.L. Barkan 1943 [Üçüncü Murâd devri] s. 315).

londra II/**lundra** 'bir gemi tipi, galeotta' < BizYun. ***λούντρα*** (lúntra/lúndra) a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 803. ※※

londrlna 'en iyi cins Hollanda veya İngiltere kumaşı' (pannus praestantior, Hollandicus, Anglicanus) Meninski 1680 III, 4210 < İt. ***londrino*** a.m. G. Meyer 1893 s. 55. Misal için b. ***londra*** I. ※※

longa 'hareketli bir oyun havası < Rumence ?? ※※

AD. **longaz**, b. ***longoz***.

AD. **longovlt** 'kaba saba kişi' K. Emiroğlu 1989 s. 174 < ??. ※※

AD. **longoz/löngüz/longaz** (gemicilik terimlerinden) 'çok derin ve oldukça büyük durgun su; denizde derin kuyular' DS 3092, K. Emiroğlu 1989 s. 174 < Yun. ***λόγγος*** (lóngos) a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 802. ※ ***Anadan anaya her ülkede, korkunun çamaşır suyu gibi büküle büküle giderilmesinde, gözlerden alçı gibi düşürülmesinde Mrs. Valley çıkıyor karşımıza anamızın löngözlerinden.*** (F. Kayacan 1962 s. 66).

AD. **longur longur** 'su kaynarken ya da boşaltılırken çıkan ses' DS 3086 < ses taklidi tabirlerden. ※※

AD. **longurdak** 'hayvanlara takılan büyük çan' DS 3086, 3092. < ses taklidi kelimelerden ※※

AD. **longurtu** 'longur longur sesi' < ses taklidi kelimelerden, b. ***anırtı*** ⊡. ※ ***Ak sakallı ihtiyar tekrar ateşin altını deşti. Tenekede bir longurtu başladı. Az sonra taşarak ateşi kısmen söndürdü.*** (K. Bilbaşar 1941 s. 94).

lop 'gergin olmayan, yumuşak; fazla olgun, yumuşak ve çürük (meyve)' R. Dankoff 1991 s. 53. < ses taklidi kelimelerden. ※ ***Ṣağlarında bağdaş ḳurub oṭuran lop yanaḳlı, şişman adama ṣordu...*** (M. Yesari 1928 s. 233). ※ ***Lop beyaz gerdānını iki tarafa oynatarak haykırdı: "Çocuklar! Çapkın kızla köy çocuğunu evlendirelim!"*** (Aka Gündüz 1930 s. 57). ※ ***Bana baksana, lop incir! Bir daha buradan geçersen gözünü patlatırım!*** (S.F. Abasıyanık 1948 s. 9). ※ ***Konuşurken hep önüne bakıyor, lop yanaklarını zorlayarak gülümsemeye çalışıyordu.*** (O. Hançerlioğlu 1954 s. 95). ***lop yumurta*** 'suda çok kayna-

tılmış yumurta': ※ ***Piyazcıdan fasulye piyazı, lop yumurta, zeytin meytin; meyhaneci Dört Kardeşlerden de biraz rakı alıp ceplere yerleştirdik.*** (S.M. Alus 1944 s. 101).

lopa 'kupes balığı' < Yun. ***βώπα*** (vópa)/***γώπα*** (ġópa) Georgacas 1978t no. 25-27, Ch. Tzitzilis 1987 no. 66. Krş. ***lapa*** III. ※※

lopata 'kürek' R. Dankoff 1991 s. 53 < Sl. ***lopata*** a.m. Tietze 1957 no. 130. ※※

lopik lopik 'yumuşacık' < krş. ***lop lop*** + ***-ik*** küçültme eki. ※ ***Sonra lopik lopik vücut! Şu oyuncu Peruz teresininki gibi değil ha!*** (S.M. Alus 1933k s. 17).

AD. **lopka** I 'yağmur sularının biriktiği çukur' DS 3087 < Bulg. ***lopka*** 'çukur' Ch. Tzitzilis 1987b no. 55. ※※

AD. **lopka** II 'hayvanlara takılan büyük çan' DS 3087 < Bulg. ***lopka*** a.m. Ch. Tzitzilis 1987b no. 56. ※※

lop lop/lopur lopur 'pis boğazların arka arkaya iri lokmalar yiyip yutmasını anlatmakta kullanılan bir zarf' DS 3087, < krş. Erm. ***lppel*** fiili a.m. R. Dankoff 1995 s. 178 no. E76. ※※

loput I ve II, b. ***lobut*** II ve III.

AD. **lor otu**, b. ***lör***.

lor (peyniri) 'bir çeşit taze, yumuşak, tuzsuz beyaz peynir' Meninski 1680 I, 1014 < Erm. ***loṙ*** < Fa. ***lor*** a.m. R. Dankoff 1995 s. 177 no. E73. ※ ***Ve lor peynirinüŋ vuḳıyyesi iki aḳçaya ola.*** (Ö.L. Barkan 1943 [1502] s. 25). ※ ***Doğunun bebeleri taş bebek değildir; say ki onlar ağlarken lor | say ki gülerken çökelek.*** (H. Yavuz 1977 s. 27).

lord I/**lort** I 'asilzade İngiliz' < İng. ***lord***. ※ ***İḳnāʿ olunması güc biri varsa, Lord Diḳ'dür.*** ('A.Ḥ. Ṭarḫan 1334 s. 20). ※ ***Kasap Mesrur Efendi, halinden pek memnundur, o her gün Pendik'te lortlar gibi yaşadığını iftiharla söyler.*** (O.C. Kaygılı 2003 s. 16).

AD. **lord** II/**lort** II 'çok zengin (kimse)' M. Mikhaïlov 1930 s. 36 < ***lord/lort*** I. ※ ***Çalışın! Burada elin hergelesine boşu boşuna ekmek yedirecek lort yok!*** (S.M. Alus 1944 s. 26–27). ※ ***Altın kazandan alıp alıp harcanıyorlar. Kazanda altın hiç tükenmiyor. Derecesiz lort oluyor bunlar.*** (M. Tuğrul 1969 s. 336). ***lort et-*** 'zengin etmek': ※ ***Çok eyi bir adam Gaymakam. Gözümün bebeğini yesin, Murtaza Ağası onu zengin, lord edecek. Gözümün çiçeğini yesin Gaymakam!*** (Yaşar Kemal 1955t s. 24).

(Argo) **lord** III 'bir çeşit uyuşturucu madde, hidromorfona' H. Aktunç 1990 s. 188. < ***lord*** I. ※※

AD. **lordu/lordi** 'salyangoz' DS 3088 < Yun. ****λιορδί*** (lordí) a.m. Ch. Tzitzilis 1987 no. 301, fakat < Erm. ***lortu*** 'zehirsiz yılan türü', diyal. 'salyangoz' U. Bläsing 1992 no. 81, R. Dankoff 1995 no. 207. ※※

Lori 'Gürcistan'da bir yer adı' ※ ***Naẓar paşa'ya riʿāyet u ḥürmet ėdüb, ḫilʿatleyüb, eline nāme vėrüb şefāʿat u şefeḳat ile Lori'ye gönderüb, geldüginde kemā-kān Lori'de ḳarār eyledi.*** (Selānikī 1989 I, 224).

lori 'rother, ostindischer Papagei, Psittacus lori' < Fr. ***lori*** < Malay ***nuri*** a.m. G. Meyer 1893 s. 20. ※※

lori kuşu/loru 'balıkçıla benzer bir kuş' TS 2790–91, R. Dankoff 1991 s. 53 < ?? (Ḳutadġu Bilig ve Irḳ Bitig'de geçen ***yorı*** 'kuzukapan akbaba' ile ilgisi olabilir mi? Önseste y- > l- değişimi için b. ***loş***. [Editörün notu]) ※※

lort I ve II, b. ***lord*** I ve II.

lorta 'bir ayakkabı ölçüsü; bir çeşit ayakkabı' < H. Eren 1999 s. 283'e göre İt. ***lorta***, fakat Eren İt. kelimeyi göstermemiştir. (Eren kelimeyi sadece İtalyancaya benzetmiş olsa gerek [Editörün notu]).

loru, b. ***lori kuşu***.

loskuyruk (**loşkuyruk** ?) 'işe yaramaz, tembel serseri (?)' < AD. ***loş*** II (?), krş. ***loşkurtu*** (?) ※ ***Gelinim olmanı ne çok istediydiml Oğlum olacak loskuyruk belki değişir, evlenince adam olur diyordum. Ah kara yazılım, ah, pek erken başladı sizinki de. Vebalı benimdir, benim!*** (M. Başaran 1992 s. 71).

lostarya 'küçük ve iptidai otel, han' < Yun. ***λοσταρία*** (lostaría) < İt. ***l'osteriya.*** a.m. G. Meyer 1893 s. 62. ※※

lostra, b. ***lustra***.

lostra et-, b. ***lustra et-***.

lostromo (gemicilik terimlerinden) 'ticaret gemilerinde baş tayfa' L. Gürçay 1943 s. 274 < Yun. ***λοστρόμος*** (lostrómos) < İt. ***nostromo*** a.m. Kahane–Tietze 1958 no. 444. ※※

losyon 'deri ve saç bakımında kullanılan hafif alkollü veya alkolsüz, kokulu sıvı' < Fr. ***lotlon*** a.m. ※ ***Kristal aynasının kenarı kolonya ve lavanta şişeleriyle renk renk losyonlarla süslenmiştir.*** (Umran Nazif 1962 s. 39).

loş I/**löş** 'yeteri kadar aydınlık olmayan, az ışık alan' < ?? (Oldukça ender görülen önseste y- > l- değişimiyle EOsm. ***yoş*** 'twilight' b. Clauson1972, s. 976 ***yoş*** [ETk.deki anlamı farklıdır.] ※ ***İçeri girince ön kısım löş mülöş, adeta kapkaranlık. Havagazı, lüks müks de yanmazdı.*** (S.M. Alus, Akşam gaz. 26.XI. 1943). ***loşluk*** 'loş olma durumu' ※ ***Lambanın ışık konisinin dışına çıkıyor yüzünü. Loşluk dolan gözlerini gizlIyor.*** (İ. Aral 1997 s. 288).

AD. **loş** II 'tembel, hantal, işe yaramaz, davranışları ağır olan (kimse)' DS 3088, K. Emiroğlu 1989 s. 174 < ??. krş. ***lüş.*** ※※

AD. **loşkurtu** 'elinden bir şey gelmeyen, beceriksiz' DS 3088 < ***loş*** + ??. ※※

AD. **lot** 'lambaza oyunu oynarken çocukların nişan aldıkları taşa verilen ad' L. Bonelli 1902 s. 65 < ?? ※※

lota 'gelincik balığının tatlı sularda yaşayan bir türü' < ?? ※ ***Edremid lotası.*** (M.S. Kütükoğlu 1983 s. 291. ※※

lotarya 'piyango' < Yun. ***λοταρία*** (lotaría) < İt. ***lotterla*** a.m. G. Meyer 1893 s. 86. ※ ***Zaten ilk gördüğüm günden o lotaryacı yahudilere benziyen doktora kanım kaynamamıştı. Onda servet değil, metelik bile yok.*** (S.M. Alus 1933p s. 124).

AD. **loti** 'pisboğaz' DS 3088 < Erm. ***lot'i*** a.m. R. Dankoff 1995 s. 177 no. E72. krş. Fa. ***lüt*** 'a large mouthful' F. Steingass 1930 s. 1131 (?).※※

lover I 'çöpleme, Helleborus' DS 3088, K. Emiroğlu 1989 s. 174 < ??. ※※

lover II, b. ***löver***.

AD. **lovlaz/lolaz/loğlaz/loylaz/levlez/levaz** ‘yeşil fasulye; börülce’ DS 3083 < Erm. ***lovias*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 206. ※※

AD. **löbed/löbet** ‘nöbet’ DS 3088 < ***nöbet*** kelimesinin varyantı. ※ ***Esker ocağında ayrılık hasretine çok marağ etmişin. O yüzden merem olmuşun. On beş gün okuycaz seni. Günde ikişer löbet geleceksin.*** (F. Baykurt 1970 s. 165).

AD. **löbet**, b. ***löbed***.

AD. **löbüt** ‘ıslak’ DS 3089 < Erm. ***lpirdz*** ‘slippery’, (diyal.) ***lpṙt lpṙt*** ‘slippery from being wet’ R. Dankoff 1995 no. 209. Krş. AD. ***lepirt ol-.*** ※※

löhusa, b. ***lohusa***.

AD. **lök** I ‘erkek deve; tek hörgüçlü deve’ DS 3089, 2791 < etimolojiler ve literatür için b. H. Eren 1999 s. 284. ※ ***İlerde başlı başına bir fırın açacak. Hattâ ekmeğe elini bile sürmek niyetinde değil: adamları çalışacaklar, o da lök gibi kenarda oturacak.*** (F. Erdinç 1948h s. 71). ※ ***Yeni kaymakammış bu. Geldi, Yörük Hasanın odasına lök gibi çöktü. Bütün bir oğlak yedikten sonra, yumruğunu indiriverdi sofraya. “Mektep isterim!” Hepimiz ağzımızı açıp kaldık.*** (F. Erdinç 1955 s. 1109).

lök II/**lökün** ‘kireç ve zeytinyağı ile dövülerek yapılan, musluk ve su borularının deliklerini tıkamada kullanılan bir cins macun’ DS 3089–90, TS 2791–92 < ?? ※ ***Ve lök ve çelik ve ḳalay yükinden satandan iki aḳca ve alandan iki aḳca alınur.*** (Ö.L. Barkan 1943 [991/1583] s. 85). ※ ***Bahā-i kirec ve ḫorasān ve alçı ve lökün maʿa seng-i moloz.*** (M.S. Kütükoğlu 1983 [1640] s. 298).

lök III ‘kırmızıya boyama maddesi’ < ?? ※ ***Ḳaṭīfenüŋ ve kemhānuŋ ve taftanuŋ ve sāyir aḳmişe mütenevviʿ anuŋ ḳānün-ı ḳadīmden ehl-i ḫibresine suʾāl olıcaḳ muḳaddemā ḳaṭīfenüŋ aḥvāli beyānında dėdiler ki ḳaṭīfe meşdüdına beş vuḳiyye lök ve havın her dirhemine üç dirhem lök vėrürlerdi. Dört beş yıl nihāyet iki dirhem lök vėrdükleri ecilden renge taġyīr*** (***taġayyür*** ?) ***lāzim–gelüb bed–reng olıcaḳ çivide çekdiler.*** (Ö.L. Barkan 1942 II, 28).

AD. **lök** IV/**löy̮h** ‘silure, eti makbul olmayan bir tatlısu balığı’ Balhassanoğlu 1904 s. 129, E. Gemalmaz 1978 III, 213. ※※

AD. **löker** ‘önde giden, yol gösteren’ DS 3090 < ***nöker/nöger*** kelimesinin varyantı. ※ ***Sen bizim lökerimizsin.*** (DS. a.y.) ※※

lökeşe ‘çulluk kuşu; yaban kazı’ DS 3090 <?? ※※

lökün, b. ***lök*** II.

AD. **lölük** ‘konuşmasını beceremeyen, saçma sapan konuşan’ DS 3091 < Erm. ***lalik*** ‘dilsiz’ < Fa. ***lāl*** a.m. R. Dankoff 1995 no. 193; krş. ***lalik*** I. ※※

AD. **lömbür lömbür** ‘büsbütün, imanına kadar, lebaleb’ DS 3091 < ses taklidi (?) kelimelerden ※ ***Şişman, kısa boylu, memeleri lömbür lömbür bir kadındı...*** (H. Taner 1951 s. 51).

AD. **löngüz**, b. ***longoz***.

(Argo) **löpontif** 'seks (duruşları)' H. Aktunç 1990 s. 188 < Fr. ***le pontife*** 'yüksek papaz, piskopos'. ※※

AD. **löpür löpür** 'çok istekle ve ağzı şapırdatarak' DS 3093 < ses taklidi kelimelerden. ※ ***Bu iri taneli kahveyi bir teneke cezve içinde sade olarak pişirip kaiın bir cıgaranın dumanları içinde löpür löpür içti.*** (Nābī-zāde Nāẓım 1943 s. 22).

AD. **lör/lor otu** 'su kıyılarında biten güzel görünüşlü bir çeşit ot' DS 3093 < Erm. ***löṙ*** 'moss' ve **ot**, U. Bläsing 1992 no. 80, R. Dankoff 1995 no. 211. ※※

löş, b. ***loş*** I.

(Argo) **lötrefil yap-** 'cinsel ilişkide bulunmak, düzmek (erkek hakkında)' H. Aktunç 1990 s. 188 < Fr. ***le trèfle*** 'üçlü yonca yaprağı' (?). ※※

löve 'briçte oyunculardan birinin elinde bir renkten hiç kağıt bulunmaması' < levée ※ ***Bir buçuk löveyle nasıl "iki sanzatu" dersin karıcığım?*** (E. Bener 1999 s. 15).

löver/lover II/**lüver** 'tabanca' DS 3096, K. Emiroğlu 1989 s. 174-175 < Fr. ***revolver*** < İng. ***revolver*** a.m. ※ ***Ben istemem yarimi | Kalem divit elinde, | Beni alacak olan | Kama löver belinde.*** (K. Emiroğlu a.y.). ※ ***Lüverlnl çıhardlr, oğlanı vuracağı sıra ehdiyarın sözü ahlına cellr. Cendl cendlne dlylr çl, ben bu adamın içi vesiyetini tutdum, ey oldı. Bunl da tutlm bahlm ki ne olir.*** (B. Seyidoğlu 1975 s. 399).

lövye, b. ***levye***.

löẖ, b. ***lök*** IV.

luab/loğap 'tükürük' < Ar. ***luʿāb*** a.m. ※※

luʿb 'oyun' TS 2792 < Ar. ***luʿb*** a.m. ※ ***Dürlü sevdāmı benüm depretmeg-lçün dem be-dem | Ey Ḥarīmī, zülfini luʿb-ile dilber depredür.*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 232).

lûbet 'oyuncak' < Ar. ***luʿba*** a.m. ※ ***Gördi ki bir aṭlas cüllü geyik ol bāğuŋ ḳapusından daşra geldi. Bileklerinde altun bilezükler, ayaḳlarında altun ḫalhaller bezenmiş luʿbet bigi geldi, Ferruḫrüzuŋ öŋlnde ürkmedln oturdı, ağladı.*** (Ferec 855/1451 v. 37a).

(Argo) **lubun/lubunya/labunya** II 'eşcinsel erkek, kadınsı tavırlı eşcinsel erkek, travesti' H. Aktunç 1990 s. 186, 188 < D. Theodorides 1966 s. 134; Aktunç'a göre kelime Romani ***lubni*** 'fahişe' < EHind. ***lubhyatl*** 'gierig sein' Boretzky-Igla 1994 s. 170 ve 321'den çıkmıştı. ※ ***Gılі, lubunya peşine giden dellkanlılar gibi apartımanın merdivenlerini sessizce çıkıp anahtarı kapıya gaftlci numarasıyla taktı. Evin içinde hayalet gibi yürüyen Gıll, sevişme seslerinin geldiği odaya nefesini ayarlayarak girdi.*** (M. Kaçan 1991 s. 134).

AD. **ludur** 'kısa boylu şişman kimse' K. Emiroğlu 1989 s. 175 < ??. ※※

lugat/lügat 'sözlük' < Ar. ***luġa*** 'dil, lehçe, kelime' [/***lġw***/ kökünden]. ※※ ***lugat parala-*** 'konuşurken veya yazarken günlük dilde kullanılmayan ve herkesin anlıyamayacağı kelimeleri kullanmak': ※ ***"Amān efendim, ḥaddlm mi? Dün akşam ṭaraf-ı ʿālīlerinden nā'il olduğumuz ṣūretde bu ṣabāḥ efendimizi iṭʿām ede-bilmek? diye-bildim." —"Lugat paralama! Ḳarnım aç, yemek isteyorum. Sepetiŋi al, çarşıya git,***

eŋ nefīslerinden bir ṣabāḥ ḳahve altısı tertīb et!” (H.R. Gürpınar 1339 s. 558–559). ※ ***Deli eniştemiz daima bir tıkım malûmat vererek, dil dökerek ve lugat paralıyarak âlim görünmek isterdi.*** (A.Ş. Hisar 1944 s. 88).

lûgatçe ‘küçük lûgat, küçük sözlük’ < ***lugat*** + Fa. küçültme eki olan ***-çe***, b. ***bağçe*** ⊡. ※※

lui (çuhası), b. ***luy (çuhası)***.

lukstrum/lükstrum ‘bir bahçe ağaçığı, çalılık’ < ?? ※ ***Bahçeyi çevreleyen lükstrumlar X…’i dış dünyadan saklıyordu.*** (C. Altan 1978 s. 7). ※ ***Kedi, lükstrumların arasındaki görünmez bir boşluktan süzülüp çıkmıştı dışarı.*** (a.e. s.. 13).

lûle/lüle ‘dokumacıların üzerine iplik sardıkları kamış ya da boru; iplik eğirmekte kullanılan bir alet’ < Fa. ***löla/lüla*** a.m. F. Steingass 1930 s. 1132. ※ ***Bu pamuḳ, bu mahlüc, bu taḫta, bu lüle nedür?*** (Ferec 855/1451 v. 25b). ※ ***Lülem taḫtası sıyma!*** (a.e. v. 26b).

AD. **lulus** ‘kel’ K. Emiroğlu 1989 s. 175 < ??. ※※

AD. **luluts** ‘kesilmiş fakat işlenmemiş ağaç’ K. Emiroğlu 1989 s. 175 < ??. ※※

lûmbar, b. ***lombar***.

lumboz, b. ***lomboz***.

lumpen/lümpen ‘içinde yaşadığı toplumun kültürüne yabancı kalan, tutum ve davranışları itici; kendini mensup olduğu sınıfın insanlarından üstün gören ve gösteren, çoğu işçi sınıfından olan kişiler’ < Fr. ***lumpen*** < Alm. ***Lumpen [Proletariat].*** ※ ***Ne yazık ki, güzellikten kavradığı da pek açıkseçik değildi Emre’nin. Bunu itiraf etmek zorundaydı. Çoğu zaman lumpen bir dünyaya tutkundu.*** (S. İleri 1980 s. 13). ※ ***Gözleri açık renk; sarımsı, çekikçe, bakışları lumpen, kocaman memeleri siyah üzerine “GO HAWKS” yazan koşu fanilasının ön eteğini külahlamış, sarı biyeli kara bir koşu donu giymiş.*** (S. İleri 1985 s. 182). ※ ***Tatlıses’te büyük bir yaşama itisi var; acı da, hüzün de bir yerde yekinmenin yerini, hatta bir bakıma kaba bir mizahın da yerini tutuyor gibi. Lumpenin yükselişindeki alaca neşeyi de görüyoruz onda. Kıro olmakla öğünen “zampara” sözcüğünde “lider” anlamı ve tadı bulan, kendine güvenen bir adam karşısındayız.*** (C. Süreya 1991 s. 277). ※ ***Kaşlarının altından, kuşkuyla baktı. Onu oyuna mı getirmeye çalışıyordum? İçkiyi sevdiğini söylese örgüte onun bir lümpen mi olduğunu ihbar etmiyeceğimin bir güvencesi var mıydı?*** (A. Ümit 1990 s. 61).

lunapark ‘çeşitli eğlence ve oyun tesisleri bulunan alan’ < Alm. ***Lunapark*** a.m. ※ ***Yazları Ankara nasıldır, bilir misin? Suskun bir lunapark. O dev oyuncaklar çalışmaz. Süslü ve toz içinde.*** (A. Yurdakul 1991 s. 211). ※ ***Çocuğun, gördüklerini sakladığı çekmecede böyle bir kukla vardı. Lunaparkta gördüğü bir kukla.*** (E. Şafak 2001 s. 176).

Osm. **lundra** ‘galeotta’ < BizYun. ****λούντρα*** (lúndra) ‘type of boat’ Kahane–Tietze 1958 no. 803. ※※

lustra/lostra ‘ayakkabı boyama’ < İt. ***lustro*** a.m. ※※

lustra et–/lostra et– (gemicilik terimlerinden) 'boyası bozulmuş yerleri hafifçe boyayıp kapamak' L. Gürçay 1943 s. 274 < İt. ***lustrare*** 'temizlemek, parlatmak' Kahane–Tietze 1958 no. 376. ※※

lustrin/lüstrin 'kabartma nakışlı ipek' < İt. ***lustrino***. ※ ***Anıŋ naẓarı girecek olursa lustrin botin görünecek. Āh, yaz olsa isḳarpiniŋ yırtmacından ipekli çorāb da görünürdü!*** (Aḥmed Rāsim 1338 s. 111). ※ ***Bu gelenlerin hepsi, bir örnek siyah çarşaf giymişler. Elbiseleri de birbirinin aynı: erkek yakalı kırmızı harçlı lâcivert ceketler, gri eteklikler, lustrin iskapinler.*** (S.M. Alus 1933p s. 80). ※ ***Yeni yaptırdığım smokini giydim. Hava da bu senekinden beter. Tramvaydan inip incecik lustrin kunduralarla sulu karda yürüyerek gazinoya gidinceye kadar ayaklarım dondu.*** (B. Felek 1971 s. 166). ※ ***Kimi kez torunlardan biri misafirin yanına alınır, uslu, terbiyeli, beyaz kısa çoraplı, lüstrin patikleriyle misafirin elini öper, bir iskemleye ilişir, gümüş tepsideki lokum kâsesinden bir lokum almasına izin verilir.*** (G. Dino 1991 s. 34).

lustro 'kundura boyası' < Yun. ***λούστρο*** (lústro) < It. ***lustro*** 'cilâ'. G. Meyer 1893 s. 48. ※※

(Argo) **lustur** 'ayakkabı boyacısı' H. Aktunç 1990 s. 188 < İt. ***lustrascarpe*** (?) a.m. ※※

lūş 'cahil, aptal' < Fa. ***lūş*** a.m. F. Steingass 1930 s. 1131. ※ ***Ṣarıġı ve destmāli kirli olmaḳ, çāġşīrinde ve dolmalarında sökük bulunmaḳ lūş ve tenbel olmasına delālet ėder.*** ('Ālī, Mehāsinü l-ādāb v. 137a).

Osm. **lût** 'lezzetli yiyecekler' < Fa. ***lōt*** 'delicious viands' F. Steingass 1930 s. 1131: ※ ***Ben saŋa bir tedbīr ögredeyim, ėderseŋ lütuŋ, şarābuŋ eksük olmaya, ser-māye daḫı elüŋe gire.*** (Ferec v. 92b). ※ ***Anlaruŋ-ile otur, ṣoḥbet ėt, hem lüt u pütuŋı, hem aḫ aḫcaların al!*** (a.y.). ※ ***Dėdi: "Bu deve aramuzda durur, | Zaḥmeti biz çekerüz, ol lüt urur...*** (M. Adamović 1994 nr. 1175). ***lüt u püt/lüt püt*** 'sorts of meat and drink' (a.y.) ※ ***Vezīr şem' u şarāb u şekker u lüt u püt 'acüz-ile bennā evine vėribdi.*** (Ferec v. 22a).

lutf/lutuf 'latif oluş, hoşluk (élégance); yumuşaklık, iyilik, yardım; ihsan, kerem, bağış' < Ar. ***luṭf*** a.m. ***luṭf-ı edā*** 'elegance of formulation': ※ ***Maḫlaṣ-ı 'Ālī bu muḫlıṣa luṭf-ı edādan hālī gelüb ḫāṭıruma lāyiḥ olur Ben saŋa bir tedbīr ögredim, ėderseŋ lütuŋ, şarābuŋ ki bu maḫlaṣdan sizi ḫalāṣ ėdem ve tecdīd-i maḫlaṣ ile ẕātüŋüzi maḳbūl-i 'āmm u ḫāṣṣ ėdem!*** ('Ālī 1979 [1581] I, 133). ***lutf et–*** 'ihsan etmek': ※ ***Zihī devlet ki gözlerüm yüzüŋden oldı nūrānī, | Viṣālüŋ luṭf ėdüb ṣavdı başumdan gėrü hicrānı!*** ('Ömer bin Mezīd 1982 s. 32).

Lutıryan I/Luturyan 'Protestan' < Mac. ***luterán*** a.m. R. Dankoff 1991 s. 53. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki 5959 numaralı Künhü l-aḫbār yazmasında v. 452a'da ***Lütrān*** şekli kullanılmıştır. ※※

lutıryan II 'Luturya'da (Hollanda) icat edilen bir nefesli çalgı' R. Dankoff 1991 s. 53. ※※

Lütrān, b. ***Lutıryan*** I.

lutriya 'kelepir' K. Emiroğlu 1989 s. 175 < Emiroğlu'na göre ***lotarya*** kelimesinden. ※※

lutuf, b. ***lutf***.

Luturyan, b. ***Lutıryan*** I.

AD. **luva**, b. ***lıva***.

luvgar, b. ***lavkar*** I.

luy ’timsah’ < Doğu Tk. <Çince ***lung*** ‘ejderha’ ※ ***Türkī’de luy dėrler***. R. Dankoff 1991 s. 53; kasdedilen Türkiye Türkçesi değildir; Evliyā Çelebi zikrettiği için onu lugatimize aldık. ※※

luy/lui (çuhası) ‘bir kumaş cinsi’ < Fr. ??. ※ ***Sıddık ağa paşanın her hareketini, oturuşunu, kalkışını... dikkatle takip etti; hepsinden kendisi için bir kâr kapısı açıldı. Paşası, kırmızı fesi, bol ve geniş mavi püskülü, beli büzmeli lui çuhasından ceketi, yarı şalvara benzeyen pantolonu ile zamanın zarafetine ve hükûmetin arzularına rehber oluyordu. Sıddık ağanın paşası tanzimat devrinin medenileştirildiği ricalden ve büyük Reşit paşanın adamlarındandı.*** (S.E. Ertem 1931 s. 70).

Osm. **lübb/lüb** ‘öz, esas, asıl’< Ar. ***lubb*** ’ruh, çekirdek’. ※ ***Ẓāhirin görme, bāṭının gözle, | Şecerüŋ lübb-i lübbini özle!*** (‘Ālī 1956 [1586–87] s. 183). ※ ***Meselenin lübbü özü*** (metinde: ***önü***) ***bu. İşin asıl fecii nedir bilir misiniz? Aleyhimde şehadatta bulunanlardan birisi Kürt, öteki Arap, üçüncüsü Çingene!*** (Orhan Kemal 1951n s. 20).

AD. **lübiye/lübye**, b. ***lobiya***

AD. **lüffan/lüfan/lifan** ‘aigre–douce (grenade d’une certaine espèce), TS 2792, R. Dankoff 1991 s. 53 < Ar. (Suriye diyal.) ***lāffān*** A. Barthélemy 1935 s. 760 add lifan narı※※

lüfer, b. ***lofar***.

lüks /lüküs I ’gösteriş, şatafat; gösterişli, şatafatlı’ < Fr. ***luxe*** a.m. < Lat. ***lux*** ‘ışık’. ※ ***Alinin kavuniçi zifirden dikilmiş yakalıksız frenk gömleği ve bir kenarı caketinin yan cebinden sarkan sırma işlemeli çevresi bugüne mahsus lükslerdendi..*** (Sabahattin Ali 1937k s. 35). ※ ***Kültürsüzler, eğlence merkezlerinden, lüks mağazalarından, şık ve güzel kadınlarından ötürü Paris’e ayılıp bayılırlar.*** (M. Urgan 2000 s. 131).

lüks/lüküs II ‘petrol lambası’ < ***lüks*** I. ※ ***Karanlık iyiden iyiye bastırıyordu. Kahvenin lüksünü yakmışlardı, tavana asıyorlar. Akşam pazarını da yapmak için açık kalan dükkânlarda gaz lambalarının fitillerini tutuşturuyorlardı.*** (Kemal Bekir 1958 s. 129).

lükstrum, b. ***lukstrum***.

lüküs Ive II, b. ***lüks*** I ve II.

lüle, b. ***lûle***.

AD. **lüleyin** ‘emzik ve kulplu ibrik’ ZTS 134 < Fa. ***lülā’īn*** Yu.A. Rubinçik 1970 II, 433 Tietze 1982z no. 183. Krş. Az. (Nạhçivan diyal.) ***lüleyin*** ‘porselen veya toprak testi’ ※※

Osm. **lü’lü** ‘inci’ < Ar. ***lu’lu’*** a.m. ※ ***Dişüŋ lü’lü’, yüzüŋ lālā, aŋa gül dāye hem lālā, | Ḳuluŋam dėmegil, lā, lā! Ḳabül ėt bende–fermānı!*** (‘Ömer bin Mezīd 1982 s. 36).

lülük I, b. ***lolik*** I.

AD. **lülük** II/**lüllük/lolik** II 'çaydanlığın ağzı, su akan küçük boru' DS 3085, 3094, K. Emiroğlu 1989 s. 175 < ***lüle*** + ***-ik*** küçültme eki, A. Tietze 1982z no.184. ※ ***Lülüğü kaval gibi üflerdi anam. Zaten lülük denen bu nesne, kaval kadar uzun, onun kadar kaiın bir demir borudan ibaretti. Bir ucundan üflendiğinde diğer tarafından hava çıkardı. Havanın çıktığı yer daha dar olduğu için de hava biraz daha basınçlı çıkardı.*** (M. Margosyan 1994 s. 67).

AD. **lümbek**, b. ***linbek***.

lümpen, b. ***lumpen***.

lümūm 'isyan maksadıyla asker toplamak, başına adam toplamak' < Krş. Ar. (Mısır) ***lamma***, çoğulu ***lImām*** 'toplama, derleme' kökünden. R. Dankoff 1991 s.53. ※※

lünet 'gözlük' < Fr. ***lunette*** a.m. ※ ***Elimde penbe ḳalem-i zümrüdIn ̯hayāl ederim, | Gözümde mā'ī slyeh bir lünet u arjante. | Yanımda bir küme evrāḳ fIkri augmenté | Eder ve ṭab'-ı şaġafdāra imtIsāl ederim*** (Aḥmed Rāsim 1328 s. 119).

AD. **lüngür** 'şıra çıkarmaya ve biriktirmeye yarayan dibi harçla sıvanmış yer' DS 3095. ※ ***Ter saçlarını şakaklarına yapıştırmış, kendilerinden geçmişler, ver ediyorlar çiğnemeye. Şıra, şıranadan lüngüre akıyor.***

lüp I 'kolaylıkla, çabucak' < ekspresif kelimelerden. ※ ***Recebin beynine bu söz lüp diye girdi.*** (Kemal Bekir 1958 s. 57). AD. ***lüp lüp at–*** bir şeyi aç gözlülükle, çabuk çabuk yemek' DS 3096. ※※

(Argo) **lüp** II 'parasız mal, zahmetsiz iş' M. Mikhaïlov 1930 s. 36, M.H. Bayrı 1934 s. 138 < belki Erm. ***Ip'ṙ*** 'sound of eating greedily' R. Dankoff 1995 s. 178 no. E76. ***lüpçü*** 'bedava mala konan, zahmetsiz muvaffak olan, hazır bulan' M. Mikhaïlov 1930 s. 36, M.H. Bayrı 1934 s. 138. ※※

(Argo) **lüplet–** 'ağzına atmak, çabucak yutmak' H. Aktunç 1990 s. 188 < ***lüp*** I + ***-le-*** (b. ***acabla-*** ⊡), + ***-t-***(***apart-*** ⊡) ※ ***"Ulan, Kılkuyruk Şaban, kalk şuradan, bana bir ateş bul da cıgaramı yakayım!" —"Ulan Şalgam Ahmet, simidi yavaş lüplet, boğulacaksın!"*** (O.C. Kaygılı 1938 s. 34). ※ ***Burası ise İstanbul. Bir zenginlik, bir başkalık olduğu kuşkusuz. En berbat lokantanın önünde bile biriken turistlerden anlıyoruz bunu. Bizim burun kıvırdığımızı onlar lüpletmekte birbiriyle yarışıyorlar.*** (O. Duru 1995 s. 32–33).

lüstrin, b. ***lustrIn***.

lüt çek– '(at yarışında) iki at arasındaki çekişme' S. Özel 1993 s. 68 < Fr. ***lutte*** 'mücadele' (?). ※※

AD. **lüver**, b. ***löver***.

lüzucî 'yapışkan' Redhouse 1634 < Ar. ***luzüc*** a.m. + ***-I***, isimden sıfat yapan nisbe eki ***-î*** için b. ***adalî*** ⊡. ※※

lüzum 'gerekme, ihtiyaç, icap' < Ar. ***luzüm*** a.m. (***lāzIm*** partisip/sıfatından nomen abstractum, soyut isim). ***lüzum et–*** 'lâzım gelmek, ihtiyacı olmak': ※ ***Ne kadar malım, mülküm varsa satsın, parayı tez toplayıp size versin. Para lüzum etmiş, dersiniz. Bir haftaya dek bizi bulup, parayı elime sayacaksınız.*** (İ. Tarus 1947 s. 60–61). ***lüzum gör–*** 'gerekli bulmak': ※ ***Vekile, mekile lüzum görmemiştik. Zira ikimiz de***

asaleten oradayız. O kapı aralığından. doğrudan doğruya imama diyeceğini diyebilir. (S.M. Alus 1944 s. 80). ***lüzum yok*** 'ihtiyaç yok': ※ ***Bana gazetede lüzum yok, diyordu. Filhakika gazete çıkarmağı düşünen, Taninde sabahtan akşama kadar başkalarının yazılarile uğraşan Fikret kendisi ilk günden beri bir satır yazı bile yazmamıştı.*** (H.C. Yalçın 1955 s. 180). ***lüzumu yok*** 'çok defa bir şeyi yapmama tavsiyesi ya da uyarısı': ※ ***'Ayıb! Terbiyesizliğiŋ lüzūmu yoḳ!*** (M. Yesari 1928 s. 153). ※ ***"Haydi, sarhoşluğun lüzumu yok..." —"Behey adamlar, sarhoşluk lüzum ve iktiza ile değildir. İçtiğim ispirto birkaç saat hükmünü icra edecek sarhoşluğumu piç etmeyiniz!"*** (H.R. Gürpınar 1942 s. 19). ***lüzumlu lüzumsuz zamanlarda*** 'gerekli ya da gereksiz olmasına bakmadan': ※ ***Gelini oğlundan biraz yaşlıydı. Melek hanım bunu lüzumlu lüzumsuz zamanlarda hatırlatmaktan zevk duyardı.*** (K. Bilbaşar 1944 s. 28). ***lüzumsuz yere*** 'boşuna, boş yere': ※ ***Hīç lüzūmsuz yere üç ādemiŋ ḳānına girdim. Şübhe yoḳ ki şehīd olmuşlardır.*** (Nāmıḳ Kemāl 1307 s. 117). ※ ***Lüzūmsuz yere rāḥatsız etmeyeyim!*** (M. Yesari 1928 s. 429).

TARİHÎ VE ETİMOLOJİK TÜRKİYE TÜRKÇESİ LUGATI

Tietze, *"Türkiye Türkçesi Anıtı"* diye nitelendirdiği bu sözlükte, 13. yüzyıl sonundan 20. yüzyıl sonuna kadar Anadolu ve Rumeli Türkçesinde kullanılmış olan *"eski yahut yeni", "Türkçe'ye ...diğer dillerden giren sözcükleri de", "eski veya yeni, modern veya değil diye ayıklanmadan etimolojik kaynağı belli olan tüm sözcükleri"; "şimdiye kadar hazırlanan sözlüklerde bazı sözcükler kasıtlı olarak alınmış, bazıları ise alınmamış. Benim hazırladığım sözlükte böyle bir şey olmayacak"* diyerek, aldığını belirtmektedir.

Sözlüğün yaklaşık 60 yıl süren tarama evresinde Arap, Latin, Yunan, Gotik ve Ermeni alfabelerinde yazılmış 1.500 kadar Türkçe metin ve bazı sözlükler taranmıştır.

Metinlerden kelime ve deyimler alınırken anlamının ve kullanım biçiminin belirgin olması için bunların içinde geçtiği metin parçası da birlikte aktarılmış, böylece kullanıcının bağlamı görüp kavraması sağlanmıştır. Nadir kelimeler ve nadir anlamlar için bazı sözlüklerden kelime ve deyimler alındığında, kaynak sözlükte verilen karşılıklar da birlikte aktarılmıştır.

Bu sözlüğün maddelerinde, önce en eski verilerle kelimelere ilk olarak hangi kaynakta rastlandığı gösterilmekte, daha sonra değişik dönemlerden veriler sıralanmaktadır. Eğer biliniyor veya açıklanabiliyorsa kelimenin köken açıklaması verilmekte; varsa, değişik anlamları ile diyalektlerde ve argoda kazandığı yeni anlamlar sıralanmaktadır.

Türkçede başka dillerden alıntı olan kelimelerin de kaynağı, yapısı, asıl anlamları ve anlam gelişmeleri gösterilmiş, bunların ne zaman Türkçeye girdiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Gerekli ve mümkün olduğu takdirde kelimelerin türeyiş, yayılım ve anlam değişimlerini açıklamakta yardımcı olabilecek tarihsel ve kültürel olgulara değinilmiştir.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

TAKIM ISBN

9 789944 252782

İKİNCİ CİLT ISBN

9 789944 252805